tum iam Seueri Imperatoris nulla omnino comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere desisset, non latente iam Domino suo & auctore? Et ideo si pia non potuit manifestari in hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si Dominum cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi Domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quæstio est pertinens & ad mundum illum superiorem, & ad ipsum Deum eius. Ecce enim si & ille habet mundū suum infra se super creatorem, in loco vtique fecit eum, cuius spatium vacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & Deus ipse in loco erat, & mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil enim non maius est id quod capit, eo quod capitur. Et videndum [104] ne qua adhuc illic vacēt subsiliua, in quibus [105] & tertius aliqui stipare Deus se cum mundo suo possit. Ergo iam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantum qua Deo maior, sed & qua innatus & infectus, ac per hoc æternus, & Deo par, in quo semper Deus fuerit. Dehinc si ille mundum ex aliqua materia subiacente molitus est, innata & infecta & contemporali Deo, quemadmodū & de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem loci, qui & [106] Deum & materiam duos Deos clusit. Et materia enim Deus, secundum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & æterna. Aut si de nihilo molitus est mundum, hoc & de creatore sentire cogeretur, cui materiam subiciit in substantia mundi. Sed ex materia & ille fecisse debebit, eadem ratione occurrente illi quoque Deo, quæ opponeretur creatori, vt æque Deo. Atq; ita tres interim mihi Deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, vtique eadem conditione censendo: & materiam ei subiicit, vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam, vt Domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatum innatæ, infectum infectæ, & ęternum æternę, quartum iam hic Deū fecit. [107] Habes igitur in superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His quum accedunt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illū Deos inferre præsumunt, quum nouem assignet, licet nescięs. [108] Non cōparente igitur mundo alio, sicut nec Deo eius, consequens est vt duas species rerum, visibilia & inuisibilia, duobus auctoribus Deis diuidant, & ita suo Deo inuisibilia defendant. Quis autē poterit inducere in animū nisi spiritus hæreticus, eius esse inuisibilia qui nihil visibile prędmiserit, quam eius qui visibilia operatus, inuisibilium quoq; fidem fecerit: quum iustius multo sit aliquibus exemplariis annuere quam nullis? [109] Videbimus &, Apostolus cui auctori inuisibilia deputet, quū & illum explorauerimus. Nūc enim cōmunibus primū sensibus, & argumentationibus iustis, secuturæ [110] scripturarum quoque aduocationi fidem sternimus, confirmantes diuersitatem hanc visibilium & inuisibilium à Deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & statiuis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas tęperauit, tam in corpore quā in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia vnica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est vt ęmula inter se conditionis vniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & visibilibus inuisibilia debentur, non alteri auctori deputanda, quā cui & ęmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentem quę prohibuit, & prohibentem quę iussit percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie vniformem eum capiunt visibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit, & visibilia & inuisibilia condidisse, [111] quemadmodum & vitam & mortem, & mala & pacem? Et vtique si illa inuisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque cōgruit eius esse maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica comparēt. [112] His compressi, erumpunt dicere: Sufficit vnicum hoc opus Deo nostro, quod hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda. O Deum maiorem, cuius tam magnum opus non potuit inueniri, quam in homine Dei minoris! Enimuero prius est vt probes eum esse per quæ Deū probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim quæritur, an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis Dei dignoscitur. Ceterum non quia liberasse dicitur hominem, ideo esse eum cōstat: sed si esse constiterit, tunc & liberasse dicetur, vt & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & non liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, quum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti Dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quam debuisse cōdidisse, vti cognōsceretur ex operibus, quia si fuisset, cognosci debuisset. Et vtiq; à primordio rerum: Deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis Dei ignoti, vt ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primo enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, non à primordio rerum: quibus vtique necessarius, qua Deus, & quidem melior, quo necessarior latere non debuit? Nō enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi Deum, quum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malitia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur, aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc Deo indigna maxime optimo. [113] Sed & hunc locum alibi implebimus expratione ferę reuelationis sicut nunc sola demonstratione. [114] Processerit, age, iam in notitiam quando voluit, quando potuit, [115] quando hora fatalis aduenit. [116] fortasse enim ἀναβιβάζων ei obstabat. [117] aut aliquæ maleficæ. [118] aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. [119] Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ: nec hoc erubescentes, de ipsis etiam stellis viuere creatoris. Tractandum & hic de reuelationis qualitate, an digne cognitus sit, vt constet an vere, & ita credatur esse, quem digne constiterit reuelatum: digna enim Deo probabunt Deum. Nos definimus Deū primo natura cognoscendum deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationē sui debuerat operari, maxime aduersus eū reuelādis, [120] qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamē hominem fide impleuerat. Quomodo itaque reuelatus est, si per humanam coniecturam negas Deū alias cognosci posse quam per semetipsum: nec tātum ad formam prouocans creatoris, verū & ad conditionē tam diuinæ magnitudinis quam humanę mediocritatis: ne maior Deo homo videri possit, qui non eū nō vltro volentem cognosci, suis viribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: quum humana mediocritas facilius Deos fingere sibi norit, secundum totius æui experimenta, quam verum sectari, quē natura iam intelligunt. Alioquin si sic homo Deū commentabitur, [121] quomodo Romulus Consum, [122] & Tatius Cloacinā, & Hostilius Pauorē, [123] & Metellus Aburnum, [124] & quidā ante hoc tempus Antinoum, hocaliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non Regē nec Imperatorem. [125] Immo, inquiunt Marcionitæ, Deus noster, etsi non ab initio, etsi non per conditionē, sed per semetipsum reuelatus est, in Christo Iesu. Dabitur & IN CHRISTVM, LIBER de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quo plenius & ordinatius retractentur. Interim satis erit, ad præsentē gradum ita occurrere, vt ostendam Christum Iesum non alterius Dei circumlatorem quam creatoris, & quidem paucis.

126 Anno xv. Tiberii Christus Iesus de cœlo manare dignatus est, 127 spiritus salutaris: Marcionis salutis, qui ita voluit, 128 quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit 129 aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamẽ constat, 130 Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius. 131 A Tiberio autem vsq; ad Antoninũ anni fere cxv. & dimidium anni cũ dimidio mensis: tantundẽ temporis ponunt inter Christũ & Marcionem. Quum igitur sub Antonino primus Marcion hunc Deũ induxerit, sicuti probauimus, statim qui sapis plane res est. Præiudicant tempora quod sub Antonino primum processit, sub Tiberio non processisse, id est, Deum Antonini, imperii Tiberiani non fuisse: atque ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primum prædicatum. Hoc nunc vt probẽ construere, quod superest ab ipsis aduersariis sumam. Separatio Legis & Euangelii, propriũ & principale opus est Marcionis: nec poterunt negare discipuli eius quod in summo instrumento habent, quo denique initiantur & indurantur in hanc hæresin. 132 Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quę conantur discordiam Euangelii cum Lege committere vt ex diuersitate sententiarum vtriusque instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum, Igitur quum ea separatio Legis & Euangelii, ipsa sit quæ aliũ Deum Euangelii insinuauerit, aduersus Deum legis, apparet ante eam separationem Deum in notitia non fuisse, qui ab argumento separationis innotuit, atque ita non à Christo releuatum, qui fuit ante separationẽ, sed à Marcione commentatum, qui instituit separationem aduersus Euangelii Legisque pacem, quam retro illæsam & inconcussam ab apparentia Christi vsque ad audaciam Marcionis, illa vtique ratio seruauit, quæ nõ aliũ Deum & Legis & Euangelii tuebatur, præter creatorem, aduersus quẽ tanto post tẽpore separatio à Pontico immissa est. [133 Huic expeditissimæ probationi defensio quoq; à nobis necessaria est, aduersus obstrepitacula diuersæ partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouasse regulam separatione Legis & Euangelii, quam retro adulteratam recurasse. O Christe patientissime Domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuę sustinuisti, donec scilicet tibi Marcion subueniret. 134 Nam & ipsum Petrum ceterosque, columnas Apostolatus, à Paulo reprehensos opponunt, quod nõ recto pede incederent ad Euangelii veritatem: ab illo certe Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucurrisset aut curreret, tunc primũ cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur si seruenter adhuc, vt Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, 135 passiuum scilicet conuictum, postmodum & ipse vsu 136 omnibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam sub lege: tu illam solius conuersationis placiturę postea accusatori suo reprehensionem, suspectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, 137 quod supra legimus, dextras iunxerant, & ipsa officii destributione 138 de Euangelii societate condixerant. Sicut & alibi, 139 *Siue ego*, inquit, *siue illi sic, prædicamus.* Sed etsi quosdam falsos fratres irrepsisse descripsit, 140 qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud Euangelii non ad alterius Dei & Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam Legis conseruandam, habuisse intentionem. 141 Deprehendens scilicet illos circumcisionem vindicantes, & obseruantes tempora, & dies, & menses, & annos Iudaicarum ceremoniarum, quas iam exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionem creatoris, olim de hoc ipso prædicantis per Prophetas suos, vt per Esaiam: 142 *Vetera transierunt*, inquit, *ecce noua quæ ego nunc facio.* Et alibi: *Et disponam testamentum, non quale disposui ad patres vestros, cum illos eduxissem de terra Ægypti.* Sic & per Heremiam: 143 *Renouate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo vestro, & circuncidimini præputia cordis vestri.* Hanc ergo circuncisionẽ iam sistens Apostolus, & hoc nouamen: illas quoque vetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: *Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & Neomenias, & sabbata, 144 & omnes ceremonias eius.* Sic enim & per Esaiam: *Neomenias vestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos vestros odit anima mea.* Quod si & creator omnia hæc iam pridem recusauerat, & Apostolus ea iam recusanda pronunciabat, ipsa Apostoli sententia consentanea decretis creatoris probat non alium Deum ab Apostolo prædicatum, quam cuius decreta cupiebat iam agnosci; falsos & Apostolos & fratres notans in hac causa, qui Euangelium Christi creatoris transferrent à nouitate prænuntiata à creatore, ad vetustatem recusatam à creatore. [145 Ceterum si qua nouum Deũ prædicans, veteris Dei legem cupiebat excludere, quare de Deo quidem nouo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodo: nisi quoniã fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat? vt & Psalmus ille præcinuerat: *Disrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum a nobis: Ex quo scilicet tumultuatæ sunt gentes & populi meditati sunt inania: Astiterunt reges terræ, 146 & magistratus conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius.* Et vtique si alius Deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, necne, non pertinentes scilicet ad Dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim Dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modo quæstionem veteris & alienæ legis, verum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cum idem Deus legis in Christo prædicaretur, legi eius derogaretur: Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed conuersatio & disciplina nutabat. 147 Nam & alii de idolothyto edendo, alii de mulierum velamento, alii de nuptiis vel repudiis, nonnulli & de spe resurrectionis, disceptabant, de Deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolũ inueniretur, vel quãto principalis. Quod si post Apostolorum tempora adulterium veritas passa est circa Dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa Dei regulam. 148 Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, quam quæ hodie apud ipsorũ Ecclesias editur. Nullam autem 149 Apostolici census Ecclesiam inuenias, quæ nõ in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ? nimirũ aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, 150 & obduxeris. Igitur cũ omnibus modis constet alium Deum in regula sacramenti istius non fuisse à Christo vsque ad Marcionem quam creatorem, satis iam & probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam Dei hæretici ex Euangelii & Legis separatione cœpisse: & definitio superior instructa est, non esse credendum Deum, quem homo de suis sensibus composuerit, nisi plane Prophetes, id est, non de suis sensibus. Quod si Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat, hoc enim cuneo veritatis, omnis extruditur hæresis, cum Christus non alterius Dei quam creatoris circumlator ostenditur. [151 Sed quomodo funditus euertetur Antichristus, nisi ceteris quoque iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præscriptionum defensione? Accedamus igitur iã hinc ad ipsam Dei personam, 152 vel potius vmbram & phantasma, secundum Christum ipsius, per idque examinetur per quod creatori præfertur. Et vtique erunt regulæ certæ ad examinandam Dei bonitatem. Sed prius est vt inueniam illam & apprehendam, & ita 153 ad regulas perducam. Cum enim circumspicio tẽpora, nusquam est à primordio materiarum, & introitu causarum, cũ quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam & mors, & aculeus mortis delictũ, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius Dei bonitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalẽ probaret, statim succurrẽs, vt causa cœpit. Omnia enim in Deo naturalia

& ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statũ ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis & ingis exigetur in Deo, quæ in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Denique & hic non minus quæram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quam de ipso quæsiuimus, cur non à primordio sit reuelatus: Quid ni, qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. 154 Non posse quid, Deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur: Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit, nõ sit. Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, qnæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iã nec æterna credenda: nec Deo par, quia non æterna, dum non naturalis, quæ denique nullã sui perpetuitatẽ aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio non fuit, & in finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem Dei illius: non enim à primordio liberauit hominem & voluntate potius eam quam infirmitate cessasse, iã voluntas suppressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignũ, quã nolle prodesse cũ possis? quam vtilitate cruciari, quam iniuriam sinere, Totum deniq; creatoris elogium in illum rescribetur, qui sequitias eius, bonitatis suæ mora iuuit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cum iam fit. 155 Homo damnatur in mortem ob vnius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui Deus aut nescit aut sustinet? Si vt ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio malitiosus, qui & illũ voluit oneratum operationibus eius admissi, & seculum in vexatione detinuit. Qui de tali medico iudicabis, qui nutriat morbũ mora præsidii, & periculũ extendat dilatione remedii, quo pretiosius, aut famosius curet? Talis & in Deũ Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, gtatiæ lenocinatorẽ, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suæ exhibuit. Plane si natura bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina: si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immo (quod verius) 156 à Cerdone & Marcione. Tiberio nunc Deus ille præstiterit, vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. [157 Aliam illi regulam prætendo? sicut naturalia, ita rationalia esse debere in Deo omnia. Exigo rationẽ bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum vt ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malũ cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quã vt bonũ ratione desertũ non pro malo iudicetur. Nego rationalẽ bonitatẽ Dei Marcionis, iam hoc primo quod in salutẽ processerit hominis alieni. Scio dicturos. atquin hanc esse principalem & perfectam bonitatem, cũ sine vllo debito familiaritatis, in extraneos volũtaria & libera effunditur, secundum quam inimicos quoq; nostros & hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo non à primordio hominem respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterum disciplinam diligendi extraneũ vel inimicũ, 158 anteceſſit præceptum diligendi proximum tanquam teipsũ. Quod etsi ex lege creatoris, & tu quoq; illud excipere debebis, vt à Christo non destructũ, sed potius extructum. Nã quo magis proximũ diligas, diligere iuberis inimicũ & extraneũ. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autẽ debita indebitã, vt principalis, vt dignor ministra & cõite sua, id est, indebita. Prior igitur cum prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam 159 ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundam ei rationem referri scilicet iuuando alium cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exiguæ? Porro exigua quæ suum non habuit, quomodo in alienum redundauit? Exhibe re principalẽ rationẽ, & nunc vendica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest vendicari, tanto abest vt ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Si nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneũ scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneũ bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem iustitia prima efficit rationalem. Sic & in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta. Ceterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo? Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa. Pro extraneo vero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quam ita alieno benefacere seruo, 160 vt domino eripiatur, vt alii vindicetur, vt aduersus caput domini subornetur, & quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis viuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? 161 Talis adsertor etiã damnaretur in seculo, 162 nedum plagiator. Non aliter Deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens Deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum: vt eũ efficiat Deo impiũ, patri irreligiosum, educatori ingratum, domino nequam: Oro te, si rationalis bonitas talẽ facit, qualem faceret irrationalis? 163 Non putem impudentiorem, quam qui in aliena aqua 164 alii Deo tinguitur, 165 ad alienum cœlum alii Deo expanditur, in aliena terra 166 alii Deo sternitur, 167 super alienum panem alii Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deũ nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste Deus tam bonus, vt homo ab illo malus fiat: tam propitius, vt alium illi Deum, & Dominũ quidem ipsius faciat iratum? [168 Sed Deus sicut æternus & rationalis, ita (opinor) & perfectus in omnibus. 169 *Eritis* enim *perfecti, quemadmodum pater vester qui in cœlis est.* Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nunc & alio ordine traducetur: nec iã imperfecta, immo & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarũ suarũ, quæ non in omnibus exhibetur. Nõ enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus vero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitii? Quod si plures salui nõ erunt, erit iã nõ bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autẽ nõ faciens saluos, dũ paucos facit, perfectior erit in non iuuando. quã iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatẽ, in omnes defectionem. Quem enim iudicem tenes, 170 dispensatorẽ si forte bonitatis ostendis intelligendũ, nõ profusorem, quod Deo tuo vindicas. Vsqueadeo hac sola eũ præfers bonitate creatori? quam si solã profitetur & totam, nulli deesse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntiũ, imperfectum bonitatis arguere Deũ Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuentos, imperfectã bonitatem eius ostendere: 171 scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illũ nõ resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quã totũ hominẽ redigere in salutẽ, totũ damnatũ à creatore, totũ à Deo optimo allectũ? 172 Quod si iã & caro tinguitur apud illũ, & caro de nuptiis tollitur, & caro in cõfessione nominis desequit, sed & si carni delicta repu-

E *Matth. 5.*

F

G Cap. xxiv.

H

A

B

C

Ca. xxiii.

D *Matth. 5.*

Ibidem, & Luc. 19.

A tantur, præcedit animę reatus, & culpæ principatus animę potius adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens denique anima caro, hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoque imperfecta, innocentiorem substantiam relinquens in exitium, obsequio non arbitrio delinquentem: 173 cuius Christus etsi non induit veritatem, vt tuæ hæresi visum est, imaginem tamẽ eius subire dignatus est. Ipsum, q; mentitus est illam, aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quam caro? Si quidẽ nomẽ hominis, materia corporalis, non animalis, ab auctore sortita est. *Et fecit hominem Deus*, inquit, 174 *limum de terra*, non animam. *Gen.2.* anima enim de adflatu. *Et factus est homo in animam viuam.* Quis? vtique qui de limo. *Et posuit Deus hominem in paradiso*: quod finxit, non quod flauit: qui caro nunc, non qui anima. Itaque si ita est, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli animæ salutaris est, plus præstat hæc vita, qua toti & integri fruimur. Ceterũ ex parte resurgere, multari erit non B liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem Dei optimi, statim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei sæui. At nunc & febricitas *Gen.3.* ô Marcionita, & ceteros tribulos, & spinas dolor carnis tuę tibi ædit: nec fulminibus tantum, aut bellis, & pestibus aliisque plagis creatoris, sed & scor[illegible]tis eius obiectus, in quo te putas liberatum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es, cur nõ & de præsenti, vt perfecte sis: alia est nostra conditio, apud auctorẽ, apud iudicem, apud offensum principẽ generis. Tu tantũmodo bonũ præfers nõ potes autẽ perfecte Ca. XXV. bonũ ostendere, à quo nõ perfecte liberaris. [175 Quod adtinet ad bonitatis quæstionem, his lineis deduximus eam minime Deo adæquari, vt neque ingenitam neque rationalem, neque perfectam, sed & improbam, & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine indignã quod scilicet in quantum Deo congruat, in tantum Deum non esse conueniat, qui de tali bonitate etiã præferatur nec de tali modo, verum & sola. Iam enim & hoc discuti par est, an Deus de sola bonitate censendus sit, 176 negatis ceteris appendicibus, sensibus & affectibus, quos C Marcionitæ quidem à Deo suo abigunt in creatorem, nos vero & agnoscimus in creatore, vt Deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus Deum, in quo non omnia quę Deo digna sint, constent. 177 Si aliquem de Epicuri schola Deum, affectauit Christi nomine titulare, vt quod beatum & incorruptibile sit, neque sibi, neque alii molestias præstet (hanc n. sententiã ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias vires) aut in totum immobilem & stupentem Deum concepisse debuerat. & quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinam, & sibi per Iesum? aut & de ceteris motibus eum agnouisse? & quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quod retro quietus, qui nec notitiã sui aliquo interim opere curauerit, post tantũ æui senserit in hominis salutẽ, vtique per voluntatem, nonne concussibilis tunc fuit nouæ voluntati, vt & ceteris motibus videatur obnoxius. Quę autẽ voluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet voluntati. 178 Quis volet quod, nõ cõcupiscet? Quis enim volet quid, & concupiscet, & nõ curabit? Igitur cum & voluit & concupiit in hominis salutẽ iã & sibi & aliis negotium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcionis. Nam & aduersarium sibi constituit, ipsum illud, aduersus quod & voluit & concupiit & curauit, siue delictum, siue mortem: in primis ipsũ arbitrũ eorum, & dominum hominis creatorem. Porro nihil sine æmulatione decurret, quod sine aduersario non erit. Denique volens & concupiscens, & curans hominem liberare, hoc ipso iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduersus eum scilicet sibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant nec esse est officiales sue in ea quæ æmulatur, ira, discordia, odiũ, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autẽ hominis operatio bonitatis est, non poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est, sine sensibus & affectibus, per quos administratur aduersus creatorem: ne sic quoque irrationalis præscribatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. 179 Hæc multo plenius defendemus in caussa creatoris, in qua & exprobrantur. [180 At hic sufficiat peruersissimũ Deum ostendi, in ipso præconio solitariæ bonitatis, qua nolunt ei adscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt, 181 Si enim neque æmulatur, neque irascitur, neq; damnat, neque vexat, vtpote qui nec iudicem præstat, non inuenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat, & quidem plenior. Quale est enim vt præcepta constituat non executurus, vt delicta prohibeat non vindicaturus quia non iudicaturus: extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti, quod non defendit admissũ. cum multo rectius non prohibuisset, quod defensurus nõ esset, quã vt non defenderet quod prohibuisset: immo & permisisse directo debuit, sine causa prohibiturus, non vt defensurus. Nam & nunc tacite permissum est, quod F sine vltione prohibetur. Et vtique non aliud prohibet admitti, quam quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet vlcisci. Nam & vltio fructus est iræ, & ira debitum offensæ, & offensa, vt dixi comes frustratæ voluntatis. Sed non vlcisitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec lædit voluntas eius, cum fit quod fieri noluit: 182 & fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit aduersus voluntatem, quod non lædit voluntatem. Aut si hoc erit diuinæ virtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen si fiat. dicimus iam motum esse illum qui noluit: & vane non moueri ad factũ, qui motus sit ad nõ faciendũ, quando noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo. non faciendũ enim iudicauit, & prohibendum pronuntiauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est Deum iudicare aut si eatenus dignum est Deum iudicare, qua tantummodo nolit & prohibeat, non enim defendat admissũ: G atquin nihil Deo tam indignum, quam non exequi quod noluit, & prohibuit admitti. Primo quod qualicunq; sententię suę & legi debeat vindictã in auctoritatem & obsequii necessitatẽ. Secundo, quia æmulũ sit necesse esse quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere Deum, indignius sit, quã animaduertere: & quidẽ Deo optimo, qui non alias plene bonus sit, nisi mali æmulus, vt boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expugnatione mali impleat. [183 Sed iudicat plane malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem non vindicando, & absoluit non puniendo. O Deum veritatis præuaricatorem, 184 sententiæ suæ cirrumscriptorem. Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat: factũ finit quod fieri nõ finit: mauult ostendere quid nolit, quã probare, Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: 185 & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta, Audite peccatores, quiq; nõdũ hoc estis, vt esse positis. Deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec irascitur: nec vlcisci rur 186 cui nullus ignis coquitur in gehenna cui nullus dentiũ frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantũ est. Deniq; prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis, illi 287 obsequiũ subsignare, vt honorẽ Deo habuisse videamini, timorẽ enim non vult. Atque adeo præ se ferunt Marcionitæ quod Deum suum omnino non timeant: Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem Dominum appellas, negas timendum: cũ hoc nomẽ potestatis sit etiã timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas nõ diligere? Plane nec pater tuus est in quẽ cõpetat & amor propter pietatẽ, & timor propter

E Cap. XVI. Ca. XXVII. Matth.5. & 18. H Matth.8. 22. & 25.

A

potestatem: nec legitimus Dominus, vt diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic deniq; plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non auctoritate: & adulatione, non potestate. Quid deniq; adulantius quam [188] delicta non exequi? Age itaq; qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnē libidinem ebullis, summū quod sciam fructum vitæ omnibus qui Deum non timent? Quid non frequentas tā solemneis voluptates [189] Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid nō & in persecutionibus [190] statim oblata acerra animā negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictū, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem Dei tui peruersitate, quem non times, obseruas, qua & ille quod nō vindicat prohibet. Multo adhuc vanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique Dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nonne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus, & vtiq; iudicio damnationis: nisi si in salutē abiiciatur peccator, vt & hoc Deo optimo cōpetat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abiiceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentū abiicietur: & hoc decerni non poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est, iudice. [191] Exitus autē illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeone nullū habet elementū, vel in hāc causam prouisum, quo peccatores suos vel sine sæuitia releget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo, sulphuratiorem eis gehennā pręparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quod Deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarii parcet? O Deū vsquequaq; peruersum, vbiq; irrationalem, in omnibus vanum, atq; ita neminē: Cui⁹ non statum, non conditionem, non naturam, non vllū ordinem video consistere, iam nec ipsum [192] fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui nō deuinxit ad mortem? deuinxisset enim: si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regeneret qui non generauit: Iteratio enim non competit ei, à quo quid nec semel factum est. Si consecutio est Spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animā non prius cōtulit? [193] quia suffectura est quodāmodo spiritus anima. [194] Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquinatū: & in hoc totum salutis sacramentum, carnem mergit exortē salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam vanus, quā Deus Marcionis, proinde cum tantā, siue sarcinā, siue gloriā, infirmissimæ aut indignissimæ carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de disciplinæ vanitate, qua sanctificat substantiam sanctā? Quid autē onerat infirmā, aut exornat indignam? Quid non salute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, mercedem operis non rependens carni salutē? Quid & honorem sanctitatis in illa mori patitur? [195] Non tinguitur apud illum caro nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata, [196] quasi non etiā spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugii, institutio ista constabit. Videamus an iusta, non quasi destructuri fœlicitatē sanctitatē, [197] vt aliqui Nicolaitæ assertores libidinis atque luxuriæ, [198] sed qui sanctitatē sine nuptiarū dānatione nouerimus, & sectemur, & præferamus, nō vt malo bonū, sed vt bono melius. nō enim proiicimus, sed deponim⁹ nuptias: nec præscribimus sed suademus, sanctitatē seruantes, & bonum, & melius, pro viribus cuiusq; sectando: Tunc deniq; coniugiū exerte defendentes cū inimice accusatur, spurcitiæ nomine in destructionem creatoris, [199] qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuersum conditionis integros & bonos vsus. Non ideo autem & cibi damnabuntur, quia operosius exquisiti, [200] in gulam cōmittunt: vt nec vestitus ideo accusabūtur, quia pretiosius comparati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonii res ideo despuentur, quia intemperantius diffusæ in luxuriam inardescunt. [201] Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam: *Crescite & multiplicamini*, quam &: *Non adulterabis*, &, *Vxorem proximi tui non concupisces*: [202] morte punientis, & incestam sacrilegam, atq; monstruosam in masculos & in pecudes libidinum insaniam. [203] Sed etsi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto auctore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, eiusdem erit modum figere, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui sparsitis cædet syluam, qui plantauit: is metet tegetem, qui seminauit: is dicet, *Superest vt & qui vxores habent, sic sint quasi non habeant*, cuius & retro fuit, *Crescite & multiplicamini*, eiusdem finis cuius & initium. Non tamen vt accusanda cæditur sylua, nec vt damnanda secatur seges, sed vt tempori suo parens. Sic & connubii res non vt mala securem & falcem admittit sanctitatis, sed vt matura defungi, vt ipsi sanctitati reseruata, cui cædendo præstat & esse. Vnde iam dicam Deum Marcionis, cum matrimonium vt malum & impudicitiæ negotium reprobat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui videtur studere, Materiam enim eius eradit. [204] Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiæ testimonium, cum licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuersis probantur. Sicut & *virtus in infirmitate perficitur*, sic & abstinentia nubendi in facultate dignoscitur. Quis denique abstinens dicetur, sublato eo à quo abstinendum est? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egestate? quæ libidinis infrænatio in castratione? Iam vero sementem generis humani compescere totum, nescio an hoc quoque optimo Deo congruat. Quomodo enim saluum hominem volet, quem vetat nasci, de quo nascitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Temet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. [205] Non erit immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic non admittit in vitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. sub vtroque homo interficitur, sub altero iam æditus, sub altero ædendus. Gratus esses, ô Dee hæretice, si isses in dispositionem creatoris, quod marem & fœminam miscuit, vtique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus est. [206] Satis hæc de Deo Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnino non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc vtique succedit. Proinde si cui minus quid videmur egisse, speret reseruatum suo tempori, [207] sicut & ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

B

C

D

E

F

G

H

Gen. 1. Exod. 20. Deuter. 5. Leuit. 20.

1. Cor. 7. Gen. 1.

2. Cor. 12.

Cap. xxx.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM I. ADuersus Marcionem.

1. CARTHAGINIENSIS, &c.] *Istud recens adiecimus ex vtroque ms. Vat. codice, sicuti ex libro iam dicto de Resurrectione carnis, illud quod num. 2. sequitur:* DE DEO VNICO.

2. ADVERSVS MARCIONEM.] De Marcione *supra lib. de Præscript. aduers. cap. 51. hæres. 17. num. 322. ex ipso Tertulliano, Epiphanio, Philastrio, Eusebio & Ireneo, & quod Ponticus fuerit, & occasionem cur hæresin Cerdonis amplexus sit, ostendimus, simul etiam de* temporibus Antonianis (*vti loquitur infra Auctor lib. 4.*) *tum ibi, tum etiam eiusdem lib. cap. 30. numero 164. 165. 166. 167. 168. 169. 171. & 172. & infra capit. 19. numer. 129. & 130. item quod* primo in catholicam doctrinam apud Romanensem Ecclesiam crediderit, sed postea desciuerit, *vbi etiam caussas habes stuprum & sacrilegium, cur ab Ecclesia eiectus sit. Repetuntur eadem*

his libris

A

his libris aduersus eundem scriptis non semel. Imprimis patriam illic fuisse vicinam Ponto Euxino, satis superque indicat cap. 1. dum latissime in barbariam illius regionis inuehitur. Pontus igitur, *inquit*, qui Euxinus natura negatur, &c. *tandem ita concludens:* Næ tu Euxine probabiliorem feram Philosophis ædidisti, quam Christianis. *Vnde &* Ponticum *vocat non semel, sicuti ad ca. 2. adnotauimus nu. 24. Appellatur quidem rtiam* Ponticus nauclerus, *tum supra li. de Præscript. aduersus hæret. ca. 30. nu. 164. & infra lib. 3. adu. Marc. c. 6. a crursum initio libr. 5. non quidem quod nauclerus fuerit (vti recte adnotauit Rhenanus) sed per iocum, aut quod ex naucleris qui frequentes Pontum accolebat, oriundus. Quo vero tempore exortus sit, sic infra c. 19* Quoto quidem anno, *inquit*, Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius, &c. *vbi de hoc latius num. 128. Quod prius Catholicus fuerit, his verbis indicat c. 1.* Marcion, Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei amisit. Non negabunt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, &c. *vbi etiam alij similes loci citantur à nobis n. 20. & 21. Porro errores eiusdem plerosque indicauimus, etiam supradicto li. de Præscript. aduers. har. ca. 51. & quibus potissimum locus ab auctore refellantur, quare repetitione non est opus. Ceterum scripta Marcionis ab Auctore commemorantur:* Euangelium, Epistola, Antitheses. *De primo sic infra l. 4. cap. 1.* Ad ipsum iam EVANGELIVM eius prouocamus, quod interpolando suum fecit. *c. 2.* Transeo, *inquit*, nunc ad EVANGELII sane non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem. *& paulopost:* Contra Marcion, EVANGELIO scilicet suo, nullum adscribit Auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit ipsum corpus euertere. *Alterius meminit supra li. de Carne Christi, cap. 2.* Et eo magis, *inquit*, mortuus es, quo magis non es Christianus, qui quum fuisses, excidisti, rescindendo, quod retro credidisti, sicuti & ipse confiteris, in quadam EPISTOLA. *quo etiam adludit his verbis c. 1. huius libri mox citatis:* Ipsius litteris testibus. *De* Antithesibus *denique sic hoc libro infra c. 19.* Nam hæ sunt ANTITHESES Marcionis, id est, contrariæ positiones, quæ conantur discordiam Euangelii cum lege committere, vt ex diuersitate sententiarum vtriusque Instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. *Et latius initio, immo frequentissime, li. 4. adu. Marc. vbi inter cetera ca. 1.* Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi *(scilicet Euangelio)* opus ex contrarietatum oppositionibus, ANTITHESIS cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelii coactum, &c. *Quo, ne hic prolixiores simus, Lectorem remittimus. Hoc vnum adiicimus, quod* Epistolam *nusquam peculiariter, sed* Euangelium, *&* Antitheses *nominatim impugnet, & particulatim auctor toto dicto li. 4. quemadmodum etiam Epiphanius hær. 42. &* Euangelium *illud non aliud fuisse, quam quod nos B. Luc. adscribimus, prorsus mutilatum, quippe quod solum recipiebat, contemptis aliis tribus. Porro etiam Epistolas Apostoli Pauli longe alio ordine edidit quam in Ecclesia leguntur, mutata etiam Epistola ad Ephesios inscriptione, ad Laodicenos. Ita enim eas collocat.* Ad Galatas, Ad Corinthios 1. & 2. Ad Romanos, Ad Thessalonicenses 1. & 2. Ad Laodicenos, Ad Colossenses, Ad Philippenses, & ad Philemonem, *omissis tum reliquis eius Epistolis, tum etiam iis quas Catholicas vocamus, Actis Apostolorum, & Apocalypsi. Sicuti etiam* totum vetus Instrumentum *reiiciebat, de quibus omnibus infra l. 3. 4. & 5. latius.*

B

C

CAP. I.

3. Siquid retro gestum est nobis, &c.] *Caput hoc primum inscripsimus:* De Marcionis hæresibus Præfatio. *Patet autem hinc auctorem primo aliud* opusculum aduersus Marcionem *scripsisse*, quod postea quasi properatum pleniore compositione rescinderit, hanc quum fraude apostatæ amisissent, qui eam frequentiæ exhibuerat, *id est, in lucem ædiderat*, emendationis necessitate hoc opus adiecisse. *Atque id est quod subiungit:* Ita stylus iste nunc de secundo tertius: *quia tamen noui operis hic primus exstitit, adiiciens:* & de tertio iam hinc primus. *Atqui sunt voces Tertullianicæ*, viderit frater, *pro: Christiano, ac:* in dispersio. *Siue autem legas:* ne quemquam *cum exc. siue:* ne quem *cum Vat. 2. ms. cod perinde est.*

4. Pontus igitur, qui Euxinus natura negatur, &c.] *Vat. quidem ms. cod. non habent:* natura, *sed recte illud addidit ex Gorziensi cod Rhenan. quia hoc vult dicere:* Pontum natura *quidem ἄξενον, id est, inhospitalem fuisse, sed nomine (εὔξεινε)* Euxini, *id est*, hospitalis illudi. *Alludit autem ad illud Amm. Marcell. li. 2. Heniochi, Sindi, & Achei, intendente fuit iam licentia diuturna, indiderunt mari nomen* inhospitali, *& à contrario per cauillationem* Pontus Euxinus *apellatur. Quo pertinet etiam illud Ouidii:*

Quem tenet *Euxini* mendax cognomine *Pontus.*

Atque hoc est quod addit auctor, Ceterum hospitalem Pontum nec de situ æstimes, &c.

5. gentes ferocissimæ inhabitant, &c.] *De gentibus loquitur vicinis* Ponto Euxino, *quæ omnes sub Sarmatia comprehenduntur à Ptolomæo Tab. 8. Europæ, nempe* Tauris, *siue quæ Tauricam Chersonesum inhabitant*, Colchis, Scythis, *seu* Tauroscythis, Hamaxobiis, *aliisque, de quib. ipse mox auctor nominatim, quorum mores, & vitæ instituta, cum aeris rigore pulcherrime describit, de quibus etiam omnibus late Plinius loco supra citato libr. aduer. Iudæos. cap. 7. n. 44. Tomo. 1.*

6. Libido, &c. ne temere qui intercedat.] *Sic distinximus, & legimus ex ms. Vat. 2. phrasi Tertullianica, pro:* ne quis *Atqui* intercedere *etiam hic pro:* impedire, *accipi videtur, de quo infra li. seq. latius ca. 7. nu. 41.*

D

E

7. Dices numquam patens, sol numquam liber, &c.] *Etiam hoc castigauimus ex Latinio, legentes:* liber, *pro:* libens. *Atqui recte ipsud Ponti Euxini accolis tribuit, quippe quum (iuxta Ptolomæum, vbi supra) solo freto distet Cimerius Bosphorus, tenebræ autem perpetuæ Cimmeriæ inde in Prouerbium venerint, atque ideo etiam illud quod mox subiungit,* nubilo obscurior, *de quo in Prologomenis latius.*

8. torus annus, hybernum, &c.] *Istud ad easdem gentes, maxime quæ ad Aquilonem magis accedunt, referri debet. Legit autem Vat. 1. ms. cod.* Liquores ignibus redimit, *pro:* redeunt, *sed neutrum placet, quum vox:* ignibus *hic conuenire non videatur. Huc vero adludit paulopost illis Prouerbialibus formulis:* hyeme frigidior, gelu fragilior. *de quibus etiam inter Prolegomena.*

9. de sacrificiis Taurorum, &c.] *Nam ij (inquit Rhen.) pro victimis aduenas mactare solebant, auctore Pomponio Mela. Pertinet itaque ad istos illud paulopriusi:* Parentum cadauera, &c.] *atque adeo etiam quod est supra Tom. 1. Apolog. ca. 9.* Remitto Tauricas fabulas Theatris suis, *& illud quoque:* Aiunt & apud quosdam gentiles Scytharum (*nempe Tauroscythas, sicuti appellantur à Ptolomæo*) defunctum quemque à suis comedi, *de quibus ibidem latius n. 125. 131. & 133. Eodem pertinet etiam* Massagetarum *similis inhumanitas, de qua n. 13. latius.*

F

10. & amoribus Colchorum.] *Hoc dicit propter Medeam (inquit Rhen.) de cuius* amoribus *habes apud Ouidium. Erant autem etiam* Colchi *iuxta Ptolomæum, Ponto Euxino vicini.*

11. & crucibus Caucasorum.] *Prometheus (inquit idem Rhenanus) deductis ad duo iuga brachiis,* Caucaso *fuit adligatus à Ioue. Lege Philostratum in principio li. 2. de vita Apollonii. Eodem pertinet illud quod mox subdit Prouerbium (de quo in Prolegomenis latius)* Caucaso abruptior, *quem idem Rhen. ex Plinio tradit præaltis rupibus inaccessum, vnde & inhospitalem vocari ab Horatio. Ad huius autem montis incolas refertur quod pauloante dixit:* Totus annus, hybernum, &c. *iuxta illud Iosephi: Nudi ætatem agunt, &* Caucasi *niues hyemalemque vim perferunt sine dolore. Quum autem montes* Caucasi *alibi vocentur Taurici etiam recte hic de illis loquitur auctor, vbi Ponti Euxini meminit.*

G

12. Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior.] *De his quoque Prouerbiis vide nostra Prolegomena. Collocantur autem etiam* Scythæ *&* Hamaxobii *à Ptolomæo haud procul à Ponto* Euxino *in Sarmatia, quorum hi, quum ab ἅμαξα appellationem suam sortiantur, ac si dicas, in plaustris viuentis, ad illos pertinet quod antea dixit auctor* si tamen in plaustro habitatur. *Vide de iisdem Plinium libro 4. cap. 12.*

13. Massageta inhumanior.] Massagetæ *populi sunt Scythiæ seu Sarmatiæ Asiaticæ, quos etiam haud procul à Ponto Euxino collocat Ptolomæus (quos idem Ptolomæus Alaunos recentiores, alii Alanos nuncupant & Hunnos) quibus quum tribuatur à Dionysio sagittandi peritia, fortassis ad illos respexit auctor supra, quum locutus est de* Pharetris, *& certe etiam de illis intelligendum illud:* Parentum cadauera, &c. *patet ex Strabone li. 2. qui tradit iam senes in frusta scindi solere, & cum ouillis carnibus promiscue comedi.*

H

14. Amazonia audacior.] *Ad has hauddubie pertinet illud quod præmisit auctor:* Nec fœminæ sexu mitigantur, &c. *Verum de hoc Prouerbio & præcedenti in Prolegomenis latius. Hoc tantum dicemus:* Amazonias *vocari ab Auctore, quas alii Amazones appellant. Loquitur autem de illis, qua Salustio teste, campos Threissos (ad fluuium Borysthenem, qui in Pontum Euxinum influit) inhabitarunt, ab Tanai flumine, incertum, quam ob caussam, digressæ, nam etiam Thracius Bosphorus Ponto Euxino vicinus est, Ptolomæo Tab. 9 Europæ.*

15. Istro fallacior.] *Omnino sic legendum, pro:* Histro, *quum loquatur de fluuio Danubio, qui (vti scribit Ptolom. Geograph. libr. 3. cap. 8. in Tab. 9. Europæ) ab Axio oppido vsque ad Pontum, nempe Euxinum, &* Ostia, Ister *nuncupatur, à quo etiam dicta Istropolis, cui ea in re consentiunt Plin. libr. 4. cap. 12. & Ammian. lib. 22. vnde & binominis* Ister, *ab Ouidio nuncupatur lib. 1. de Ponto, Elegia 9. Vnde vero ortum Prouerbium:* Istro fallacior, *vide nostra Prolegomena. Ibi autem:* penes quem, *recte subintelligit Marcionem Rhenanus:*

16. verus Prometheus, &c.] *Venuste (inquit Rhenan.) omnipotentem creatorem Deum, appellat* verum Prometheum, *quod hunc fabulentur Poetæ primum hominem è limo finxisse, cuius rei in Scholiis libri de vera Carne Domini supra meminimus. Sunt autem voces Tertullianicæ:* lancinatur, *&* Barbariæ, *pro loco ipso barbaro, cui similem phrasin non multo ante præcessisse:* quasi quodam Barbariæ suæ pudore, *adnotat Rhenanus, sed ibi videtur proprie accipi, at sicuti hic, sic etiam supra accipitur T. 1. li. adu. Iudæos, c. 7. n. 51.*

17. Quis enim tam castrator carnis castor, &c.] *Spectabilis, inquit Rhenanus, naturæ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua victus est, sicut & fibris, quos* castores *vocant, &* castorea, *testes eorum. Amputari hos ab ipsis cum capiuntur, testatur Sestius diligentissimus medicinæ, ex Plinii li. 32. c. 3. Captat vero gratiam vocabulorum, quum inquit,* castrator carnis castor *Atqui contra Marcionis errorem, quo* nuptias abstulit, *agit auctor infra cap. penultimo.*

18. Quis tam comesor mus Ponticus, &c.] Mures *(inquit idem Rhen.)* Ponticos *hyeme condi, atque remandere, Plinius auctor est lib. 8. ca. 57. De hoc vero quod* Euangelia corro sit, *late tractat auctor infra lib. 4. Et Epiphanius hæresi 42. Confut. 38. vbi appellat Marcionitas, bonorum indumentorum corrosores mures.*

19. Nam ille canicula Diogenes, &c.] *Reperitur istud apud Diogenem Laertium. Atqui de alio* Diogenis *Cynici Apophthegmatibus vide supra Tom. 1. Apolog. c. 39. n. 509. & c. 46. n. 582. denique To. 2. libr. de Patient. cap. 2.* canimam æquanimitatem *illius commemorat.*

20. Primam illi fidem nobiscum fuisse, &c.] *Omnino sic legendum, pro:* illis, *nam de solo Marcione loquitur. Vide autem idipsum supra li. de Præscript. adu. hæret. c. 30. quum dicit:* in catholicam primo doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam, *& rursum libr. de Carne Christi, cap. 2.* rescindendo quod retro credidisti, &c. *Quod ipsum quoque repetitur infra libr. 4. capite 4. Vide Adnot. num. 31*

21. ipsius litteris restibus.] *Hoc ipsum est quod dixit loco iam dicto de Carne Christi:* Sicuti & ipse conficteris in quadam Epistola. *Cuiusrursus sit mentio loco iam citato.*

22. vt hinc iam destinari possit hæreticus, &c.] *Definitionem similem* hæretici *habes supra li. de Præscript. aduers. hær. c. 6.* Hæreseis dictæ Græca voce, &c. *vbi de ea latius, n. 32.*

23. Sed alius LIBELLVS hunc gradum sustinebit ADVERSVS HÆRETICOS, &c.] *Citat hic hauddubie modo dictum librum de Præscript. aduers. hæreticos, quippe quo docuit* reuincendos hæreticos, sine tractatu doctrinarum, de præscriptione nouitatis. *Vbi de priori articulo potissimum tractat c. 15. 16. 17. 18. & 19. de altero vero c. 20 ac sequentibus, maxime ca. 29. 30. 31 ac 32. Quare recte etiam hic addit:* Nunc quatenus admittenda congressio est, &c. *verum de similibus auctoris loquendi formulis vide supra Adnot. nostras in dicti li. ca. 15. n. 98. & de Prouerbiali formula:* hunc gradum sustinebit, *nostra Prolegomena.*

CAP. II.

24. Duos Ponticus Deos adfert, &c.] *Argumentum huius capitis his verbis indicat Auctor:* De duobus Deis Marcionis. *quod præcipue tractatur his primo & secundo libris adu. Marcionem. De quo etiam in hac verba B. Iustinus Martyr Apologet. 2.* Marcion *vero* Ponticus *hodie etiam discipulos suos docet, alium quendam Opificem Deum maiorem opinari, qui per omne quoque genus hominum, dæmonum fretus auxilio, plurimis auctor est, vt blasphema dicant, & effectorem huius Vniuersitatis Deum negent: alium autem quendam, vt maiorem, maiora præter hunc condidisse profiteantur. Quod ipsum rursum aliis verbis sub finem repetit, immo peculiarem librum eius aduersus Marcionem citat in hæc verba B. Irenæus li. 4. aduers. hæres. ca. 14. Et bene (inquit) Iustinus in eo libro, qui est ad Marcionem, ait: Quoniam ipsi quoque Domino non crediderim, alterum Deum adnuntianti, præterfabricatorem & factorem & nutritorem nostrum. Quem locum etiam citat Euseb. Histor. Ecclesiast. li 4. cap. 17. Eundem etiam errorem, quem hic late impugnat, Marcioni impingit auctor non semel alibi. Sic li. de Præscript. adu. hæret. cap. 7.* Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate a Stoicis venerat. *Quo adludit rursum ca. 30.* Si alium, *inquiens,* Deum prædicant, &c. *& apertius ca. 34.* Nemo alterum Deum ausus est suspicari, donec Marcion præter Deum creatorem, alium Deum solius bonitatis induceret. *Denique & ca. 51. verbis mox citandis, vbi vide Adnotat. nostras nu. 40. & hæres. 17. nu. 312. Similiter eo adludit lib. de Carne Christi, cap. 5. quum dicit:* qui a Deo optimo, & simplici & bono tantum infers Iesum? *& ca 24.* Ideo etiam Marcionem prospiciens: Ego sum, inquit, Deus, & alius absque me non est. *Porro* Ponticus *cur vocetur, supra nu. 2. diximus, quum paucis eius ortum significauimus, vbi etiam locos habes similes, qualis est etiam ille supra lib de Carne Christi, ca. 6.* Sed quid iam discentes Pontici illius. *Eodem pertinet quod infra ca 7. dicit auctor:* Hæsisti Marcion in medio Ponti tui æstu, *& ca. 10 quod bis repetit de* Ponticis. *Item illud mitio l. 2.* ita Ponti co placuit. *& li. 3 c. 11.* Stultissime & hic Ponticus. *& 13.* penes Ponticos. *Denique lib. 4. adu. Marc. cap. 1.* iniectiones Pontici. *ac:* apud Ponticos. *& capite 2.* Euangelii, &c. Pontici. *Et vero ex Iustini loco citato, & Iren. libr. 1. cap. 29. hanc appellationem desumpsisse videtur.*

25. tamquam duas Symplegadas naufragii sui, &c.] Symplegades, *scopuli sunt duo contra Bosphorum Thracium, de quibus Plinius l. 4. cap. 13. & Pompon. Mela l. 2. quæ quum in Ponto Euxino sint, adhuc persistit in Metaphora sua auctor. Ita dictas autem volunt, quod paruo discreti interuallo, coeuntium speciem præberent.*

26. de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, &c.] *Vat. 2. ms. cod. legunt:* prænuntiationis, *sed illud placet. Idem vero etiam supra dixit auctor dicto ca. 51. libr. de Præscript. aduers. hær.* Hic *(inquit, de Marcione loquens)* ex occasione qua dictum sit: *Omnis arbor bona, bonos fructus facit, mala autem malos:* hæresin Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus ante dixerat. *Nempe, sicuti paulo ante ibidem auctor,* duos Deos, vnum bonum, & alterum sæuum, bonum superiorem, sæuum hunc, mundi creatorem. *Recte autem respondet auctor:* Dominum non in Deos, sed in homines disposuisse exempla illa bonæ & malæ arboris, *quæ reperiuntur Marc. 7. Atqui ms. Vatic. 2. partim confirmant hanc vsitatam phrasin auctoris:* malas ædat operas, neque mala bonas, *vbi* operas *accipit pro operibus.*

27. circa mali quæstionem: Vnde malum, &c.] *Hinc explicatur illud dicti lib. de Præscript. adu. hær, cap. 7.* Eædem materiæ apud hæreticos & Philosophos volutantur, iidem retractatus implicantur: Vnde malum, & quare? *sicuti ibi etiam adnotauimus num. 44.*

28. & obtunsis sensibus.] *Vat. 1.* obtusis, *sed alter nobis consentit, & vero etiam Plinius iunior libr. 7. Epist. 123.* obtunsum *stomachum dixit, & Plautus Casina* obtunso ore.

29. Ego sum qui condo mala, &c.] *Vatic. 2. ms.* creo, *& paulopost:* creantem, *pro:* condentem; *sed illud legitur alibi ab auctore, non solum infra Tom. 5. libr. de Persecut. in fuga, sed etiam libr. 2. adu. Marc. vbi late hunc locum Isai. 45. interpretatur cap. 14. & 24. ita vt nihil faciat pro hæresi Marcionis, quo loco etiam nos latius. Legimus autem ex ijsdem:* pronuntiantem, *pro:* prænuntiantem.

30. Et ita in Christo, &c.] *Latius ista hæresis:* de noua natiuitate in Christo reuelata, *refutatur ab auctore infra ca. 18 & 19. Adludit autem ad illud Apostoli 1. Cor 5.* Modicum fermentum totam massam corrumpit, *de quo alicubi aliquid scripsimus.*

31. Habuit & Cerdonem quendam informatorem, &c.] *Huc pertinet illud mox citatum nu. 26. item illud infra lib. 4 adu. Marc. c. 17.* Si nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit. *Consentit etiam Irenæus, quum scribit l 1. ca. 29. Succedens autem Cerdoni Marcion Ponticus adamplianit doctrinam. quæ ipsa verba habes citata ab Eusebio li. 4 Eccl. hist. c. 10. Atqui legunt Vat. ms. cod.* de bono præstruendo, *phrasi Tertullianica, pro:* præferendo, *verum quia opponitur illi:* de malo infamando, *& etiam ad euitandam cacophoniam in eo quod sequitur:* constituit, *retinuimus vulgatam lectionem.*

CAP. III.

32. Principalis itaque & exinde tota, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod Deus, si vnus non est, non sit, eo, quod summus magnus sit, cui nihil adæquari potest.

33. poetica & pictoria licentia, & tertia iam hæretica.] Poetica & pictoria licentia *omnibus nota est, cui addit* hæreticam, *quod eadem licentia vti soleant. Præterea etiam videtur adludere ad Hermogenem & Apellem, qui Pictores ante hæresin fuerant, sicuti adnotauimus supra li. adu. Hermogenem, & infra To. 4. in fragmentis libri adu. Apellem.*

34. quod & omnium conscientia agnoscet.] *Hoc latius explicatur infra c. 10. & supra Tom. 1. toto libr. de Testimonio Animæ adu. Idola.*

35. Deum summum esse magnum, &c.] *Pulchra Dei definitio,* quantum *(vt auctoris verbis præcedentibus vtar)* humana conditio de Deo definire potest. *Similiter autem dixit infra cap. 7.* Hanc *(nempe Dei substantiam)* inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & vniuersitatis conditricem, *& supra libr. aduers. Hermog. capite 7.* Deum æternum, innatum, omnibus maiorem & sublimiorem, nec natum nec factum, sine initio, sine fine. *Legimus autem paulopost ex Vatic. 2. ms. cod.* dicendo, si non vnus, non est Deus *(addita recens voce:* Deus*)* sed quia quem confidamus esse, idem *(pro:* iidem, *quod mendose legebatur)* definiamus esse.

CAP. IV.

36. Sed argumentabitur quilibet, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quod etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possint.

34. Cui me similabitis?] *Paulo aliter legitur Isaiæ 40.* Cui assimulastis Dominum. *iuxta 70. aut:* Deum, *iuxta versionem B. Hieron. Et certe ex hoc loco didicisse Sibyllam Deum dicere immensum & infinitum, tradit Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. & post eum Euseb. li. 13. de Præpar. Euang. Græce, vbi docet qua pulcre dicta sunt à Philosophis, ex Prophetarum ea libris mutuasse.*

38. minutalibus: vt ita dixerim, regnis, &c.] Minutalia regna *vocat (inquit Rhenanus) minuta & parua. Alia significatione supra dixit Tom. 2. li. de Habitu muliebri, ca. 6.* ei iusdem terræ minutalia, *qua vulgus mineralia vocat. Est etiam vox Tertullianica, qua Metaphorice vtitur:* eliquetur, *vti etiam* illæ: expressis & exclusis, *adludit enim ad aurifabros, qui aurum eliquauit scoriis expressis & exclusis.*

CAP. V.

39. Aut quæ ratio duo summa magna, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quod si duo summa magna, etiam plura admittere oportebit.

40. Honestior, & liberalior Valentinus, &c.] *Adludit ad 30. diuinitatis Æones Valentini, de quibus supra latissime libr. adu. Valent. maxime c. 7. & 8. à quib. deriuat Auctor nouam vocem, quum subiungit.* tamquam Æoniæ scrophæ *adludens ad* Scrophæ *fæcunditatem, qua nonnumquam ad tricenos vsque peperisse legitur porcos. Illud enim antiquissimum fuisse scribitur à M. Varrone libr. 2. de re Rustica c. 4 quod sus Æneæ Lauinii 30. porcos peperit albos. At qui recte dicit,* Post vnum enim numerus, *& mox:* Duo enim multitudo, vnione iam excessa, *quia vnitas non numerus, sed principium est numerorum.*

41. vnicum autem sit, cui nihil adæquetur, &c.] *Huc pertinet illud infra l. adu. Praxean:* Euerso monarchiæ illa tibi intelligenda, quum alia dominatio suæ conditionis & proprii status, ac per hoc æmula superducitur, quum alius Deus infertur aduersus creatorem. *Legimus autem ex 2. Vatic. ms.* nullo inter se differendo, *pro:* à se.

CAP. VI.

42. Sic adhuc videmur disputare, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Quod etiam duo dispares Dii Marcionis admitti non possint. *Quare rectius legit Basil. & itio cum Vat. ms.* Sic adhuc, *quam Lugdunensis:* Si. *Rursum autem est hic vox Tertullianica:* retractauimus, *pro:* tractauimus, *sicuti etiam c. seq. bis:* retractatum, & *c. 9.* retractatu, *bis.*

43 Marcionem dispares Deos constituere, &c.] *Quibus scripturis Marcion* alterum Deum iudicem, ferum, bellipotentem, alterum mitem, placidum, & optimum *astruxerit, late tradit & confutat auctor l. sequenti.*

44. quodammodo iniectæ manu detinens, &c.] *De hac Prouerbiali formula inter Prolegomena. Supplemus autem paulopost, & legimus ex Vatic. 2. ms.* sed quia ita Deus non erit dicendus, *item:* Nam & in illo magno Deo potiore.

45. si depreciari capit in creatore, &c.] *Sic verbum* capit (*inquit Rhenanus* (*vsurpat sapius*) *vt in præcedentium librorum Scholiis adnotauimus*) *sicut Græci* ὑπεύχεται. *Hic tantum valet ac si dicas: si conceditur, si datur vt creator deprecietur. Sic li. 2. infra adu. Marc. c. 6.* quia si caperet hoc iure.

CAP. VII.

46. Tentabis ad hæc de nomine Dei, &c.] *Titulum huic capiti præfigendum censemus:* Quod nihil Marcioni patrocinetur nomen Dei, etiam in alios permissum in scripturis. *Legimus autem ex Vat. 2 ms.* conuertere retractatum, *pro:* concutere.

47. vt passiuo & in alios quoque permisso, &c.] *Hic (inquit Rhenan.) aperte seipsum interpretatur, ostendens quid intelligat per* passiuum, *quum dicit:* &, *pro: id est,* in alios quoque permisso. *Nam* passiuum *illi, commune significat & promiscuum, ab Aduerbio* passim. *Supra dixit l. de Carne Christi, c. 24.* Alium ceteris passiuum, ignobilem, *hoc est, vulgarem,* obscurum, *sicut illic in Scholiis exposuimus, n. 183. infra habes hoc eodem libro, cap. 20.* passiuum conuictum. *Atqui locum hunc explicationis caussa sic distinximus:* Quia scriptum sit: Deus. &c. &: Ego, &c. nec tamen idcirco, &c. Respondebo, (&c.) & illum Deum dictum.

48. Deus Deorum stetit in Ecclesia Deorum, &c.] *Quod hic Auctor ex Psalmo 81.* ad angelos & homines *refert, apertius explicat supra li. aduers. Hermog. ca. 5 addens:* ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate *id dici, de qua aliquid ibidem diximus nu. 24. Nec absimiliter infra li. aduersus Praxean:* Deos *in hac scriptura interpretatur* homines per fidem factos filios Dei. *Differt autem in hoc auctor ab alius, quod legat:* in medio autem Deos diiudicauit, *quum ex Græco, Hebraico, & Chaldaico exemplaribus vertant alij:* diiudicat, *conformiter lectioni vulgatæ. Atqui legimus more Tertullianico:* Ego dixi: Dei estis, *pro:* Dii, *maxime quum sequatur:* Nam & ipsa idola gentium Dei vulgo.

49. quanti nequam serui, &c.] Quanti (*inquit Rhen.*) *pro:* quot. *vt vulgus loquitur.*

50. Regum nominibus insultant, &c.] *Accipitur* insultant *ab auctore absolute, pro: extolluntur, non aliter atque dixit Liuius li. 6. Etiam minime toleranda superbia* insultat, *nisi quis malit hic legi debere:* exsultant *Legimus autem mox ex Vatic. 2. ms.* sed Deus ea re, qua nemo, Deus dicitur, *pro:* sed Deus nemo, ea re qua Deus dicitur, *liberum Lectori relinquentes, siue legat cum exc.* cui nomen hoc contigit, *siue cum ms.* contingit. *Verum illud placet ms.* Denique & hoc Marcion, *pro:* hoc & *ac* vindicans, *&:* vindicat, *pro:* vendicans. *&:* vendicat: *quia illa Tertullianica sunt. Item rursum:* in quantum Dei vocantur, *prs:* Dii. *Denique:* comparationem non sustinentis, *pro:* sustinens, *vt referatur ad illud:* summi, magni.

51 his interim lineis eam clausimus, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide nostra Prolegomena.*

CAP. VIII.

52. Primo, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, &c.] *Capiti huic hanc inscriptionem apposuimus:* Quod nouitas Dei Marcionitarum eos conuincat, quum Deus æternus sit. *Recte autem adnotauit Latinius: similem phrasin Auctoris inueniri supra To 2. l. de Hab. muliebri, ca. 6.* Solum hunc stuporem ædificare nouerunt, *vbi vide Adn nostras n. 48. Explicatur autem his verbis hic ab auctore,* inflantur, *&:* mox vanam gloriam vapulabunt. *vbi (adnotante etiam Rhenano) subauditur: secundum figura Græca. Magis placet autem vnius Vat. cod lectio: quod* nouum Deum proferant. *quam aliorum:* præferant, *item quod paulopost sequitur:* maxime adiutorio eius, *pro eo quod alij:* maximo.

53. nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque, &c.] *De ritu* consecrationis *Deorum apud ethnicos, vide supra To. 1. Apol. c 12. n. 176. & de* antiquitate Saturni, eiusque consecratione, *Vide ca. 10 nu 158. 159. 160. 161. ac 162. item quod illo Moyses fuerit antiquior, ibidem c. 19. n. 277.*

54. metatore initii & finis.] Metator *est (inquit Rhenanus) qui metitur loca in quibus tentoria figant milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensor appellatur, quod ad podismon demetiatur loca. Cyprianus epist. ad Christianos quosdam captiuos scribens: Primum (inquit) hospitium vobis in carcere præparauit, &* metator *quodammodo vester, nunc quoque vos antecedit. Hic Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit:* A remore metatore, *vt li. 4. c. 16.* Adiutore præcepto. *Vide plures eiuscemodi phrases supra Tom. 1. li. de Pallio, c. 2. n. 20. & hoc Tomo li. adu. Valent. c. 23. n. 260. denique Adnot. nostras in Epist. 22. Cypr. n. 1.*

CAP. IX.

55. Scio quidem, quo sensu, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod eos non excuset noui Dei adsertio ex agnitione, eo quod Deus ignotus & incertus esse non potuerit. *Atqui de Prouerbiis:* ad lineas rursum & in gradum, *vide nostra Prolegomena.*

56. Inuenio plane, &c.] *Aaludit ad illud Apostoli Act. 17.* inueni & aram; in qua scriptum erat: ignoto Dto, *quod quum Athenis contigerit, recte* Atticam idololatriam *vocat. Atqui Græcam inscriptionem fuisse, scribit in eum locum Oecumenius:* ἀγνώστῳ θεῷ, *cuius duas caussas adferens. Alteram, quod quum Athenienses missis ad Lacedæmonios auxilij gratia aduersum Persas adparuisset spectrum Panis iuxta Partheniam eos accusans, quod se neglecto alios Deos colerent, victoria potiti, ne quid postea simile contingeret, non solum Pani templum erexerint, sed etiam* aram ignoto Deo. *Alteram, quod quum peste laborantibus reliqui Dei inuocati nihil adiumenti adferrent, intelligentes quendam esse Deum qui pestem immitteret,* ignoto Deo aram *inscripserint, quo facto pestis cessauerit.*

57. Item incertis Deis, sed superstitio Romana est, &c.] *De* Diis incertis *vide ex Varrone B. Aug alicubi in libris de Ciuit. Dei. Porro etiam hæc est Prouerbialis formula* titulum incidere, *de qua in Prolegomenis. Legimus autem paulopost more Tertullianico, ex ms. cod.* non eisdem modis. *Est etiam perinde siue legas post ea.* in incerto est *cum excusis, siue cum ms.* incertum est.

58. in illas iam indeterminabiles quæstiones, &c.] *Adludit ad illud Apostoli 1. Timoth 1 familiis & genealogiis* interminatis, *qua* quæstiones *præstant magis, &c. de qua vide supra li. de Præscr. adu. har. c. 7. n. 48. Atqui rursum lego:* Quum vero duo Dei. *pro,* Dii, *&:* quia Dei ambo. *Denique recte adnotat Rhenan. auctorem verbo:* dirigere, *frequenter vti.*

CAP. X.

59 Siquidem à primordio rerum, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quod à primordio notus Deus fuerit etiam ethnicorum conscientiæ.

60. Nec enim si, &c. Moyses, &c.] *Elegans phrasis:* in templo litterarum dedicare, *sicut &* natales agnitionis supputari, *&:* maior popularitas humani generis. *Atqui etiam hic innuit,* Pentateuchi, *sic à 70. appellati auctorem fuisse* Moysen, *sicuti etiam alicubi supra, quod ipsum allegatur Exod. 34 & Deut. 31. sed excipiunt plerique illud c. 34. Deuteronomij, de morte & sepultura Moysi, vsque in finem ab Esdra additum.*

61. quasi proprio nomine Deum perhibent, &c.] *Proprie & late hoc argumentum tractat Auctor supra To. 1. l. de Testimonio Animæ aduersus idola. Meminit etiam alibi frequenter, locis ibidem adnotatis a. 2. n. 5 quibus adde locum etiam similem li. de Anima, c. 41. nu. 461. Legimus autem rursum:* intellegetur, *pro:* intelligetur.

CAP. XI.

62. Et merito, inquiunt, &c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* Quod omnia quum Dei sint, si nihil crearit Deus Marcionis, Deum non esse. *Iterum autem hic repetuntur voces:* vacat, *&:* vacabit, *pro, frustra esse.*

63. Quando etiam error orbis, &c.] *Hoc latissime tractauit auctor supra To 1. Apol. c. 11. etiam vanas illas esse caussas comprobant, ob quas* Deos orbis terræ præsumpserit, quod aliquid prospexerint humanis vtilitatibus, *vbi vide & nostras Adnotationes n. 167. item B Cypriani librum:* Quod idola non sint Dii.

64. Vnam saltem cicercnlam, &c. protulisse debuerat, &c.] *Legunt ms. Vat. 2.* saltim, *more veteri, sed nolui immutare. Apte autem Metaphora* cicerculæ *vtitur, eo quod* Triptolemus *primus serendi modum tradiderit. Hinc illud Auctoris libri ad Herennium: Si* Triptolemus, *quum omnibus semen largiretur.*

65. vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ, &c.] *De hoc argumento contra Marcionem latam habes disputationem supra l. de Carne Christi, c. 4. & quod* Christus non sit mentitus substantiam corporalem, *c. 5.*

66. qui & maledictum in se creatoris admisit, &c.] *Adludit ad illud Deuteronomij 21.* Maledictus omnis qui in ligno suspensus fuerit.

68. qui solum se etiam iurans adseuerabat, &c.] *Hic similiter ad illud Isai. 45* Ego Deus, & non alius, *&c. Est autem etiam hic repetita vox Tertullianica:* pnatura,

CAP. XII.

68. Ceterum, & si esse eum, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quod

Marcionitarum sine caufa esset Deus, qui rem nullam habeat, quum res caussa sit, vt sit aliquid.

69. Nam etsi credunt plerique, &c.] *Facit hic locus non modo de operibus iis qui credunt necessariis, sed etiam de merito eorundem, eo quod dicat*: opera eius Deo digna, *quales similes locos habes adnotatos supra To.2. lib.de Patient.ca.11.n.75.& c.13.n.82.& rursum hoc ipso Tomo lib. de Resur. carn. c.15.n.*114.

70. impudentiæ & malignitatis adfinis, &c]. *Sic(inquit Rhen.) lib.de Patientia, c.*7. Adfines cupiditatis deprehendemur. *Lib.*2. *infra c.*11. Vt ad finem mali arguere, *& alibi sæpe. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla*: *Huius* adfines *suspicionis. Est etiam phrasis Auctori vsitata*: fidei procurando.

CAP. XIII.

71. Quum Deum hoc gradu expellimus, &c.] *Titulum hunc huic capiti damus*: Mundum non esse opus parum Deo dignum. *De Prouerbialibus autem formulis*: hoc gradu expellere, *&*: narem contrahere, *vide nostra Prolegomena.*

72. Etsi mundum homini non sibi fecit, &c.] *Simile est illud Clem. Alexandr. lib. 5. Stromat. Deus mundum non fecit tamquam sibi necessarium, &c.*

73. de isto huius mundi indigno.] *Id est (inquit Rhen.) indignitate.*

74. cui & apud Græcos ornamenti, &c.] *Idipsum habes supra To.1. Apolog.c.17.n.253. & hoc Tomo lib.adu. Hermog.cap.40.priori loco*: vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodauerunt, *posteriori*: Quum ornamenti nomine sit penes Græcos mundus. *Hinc etiam illud Aristotelis l. de mundo*: *Vniuersum ipsum commode κόσμον nominaueris, id est, compagem rerum compositam, concinnatoque ordine digestam.*

75. de quorum ingeniis omnis hæresis animatur.] *Hoc ex professo tractauit Auctor supra (præterquam quod alibi sæpissime repetit) l. de Præscript. aduers. hæres. cap. 7. quo Lectorem remittimus.*

76. vt Thales aquam, &c.] *Similem prorsus habes locum Auctoris supra Tomum* 1. *Apologet. cap.*46. *vbi adlegauimus num.*576. *BB. Iustinum Martyrem & Irenæum, item Arnobium & Lactantium: & certe nominatim habent duo priores, quod* Deos *siue prima rerum principia* pronuntiauerint, Thales, *Milesius nempe*, aquam, Heraclitus ignem, Anaximenes aerem, Anaximander vniuersa cœlestia (*quos duos etiam Milesios appellant*) *id est, infinitatem Lactantius idipsum habet de* Thalete & Anaximene, *præterquam quod æthera & aerem confundere videatur, quæ hic duo facit Auctor, dum de Zenone loquitur*: *in quo ei consentiunt Laertius & Plutarchus. De* Platone *vero expresse contrarium habet, dicens eum nec æthera, nec rationem, aut naturam, sed, vt est, Deum ab eo nominari, libris De legibus, nempe libr.*4. *At partim consentit Auctori beatus Iustinus Martyr, quem hic imitatur, quum dicit Apolog.*1. *Etenim Plato in ignea essentia summum Deum esse dicit. hoc est enim quod hic habes*: quod genus Deorum igneum appellat. *Porro locum hunc imitatur Prudentius in Apotheosi, quum agens aduersus Marcionem, & alios qui duos Deos adstruebant, sic scribit*:

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosus Cynicus quod somniat, & quos
Texit Aristoteles torta vertigine neruos.
Hos omnes quamuis anceps labyrinthus & error
Circumflexus agat:---
Conuertunt tamen ad normam rationis & artis
Turgidulos sensus, & litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in vnum.

77. Quum de mundo, &c.] *Recte adnotauit Rhenanus sequentes periodos non admodum bene connecti*: *neque tamen licuit mederi, quum eodem modo legerent Vatic. ms. codices.*

78. vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare, &c.] *Eodem pertinet quod Auctor dixit supra To.*1. *Apolog. ca.*47. Sic & de ipso mundo, natus innatusve sit, decessurus, mansurusue sit, variant, *vbi vide Adnot. nostras nu.*594. *Legimus vero iterum*: Dei.

79. Persarum Magi.] *Eodem pertinet quod supra dixit T.1.lib. adu. Iudæos, c.9. & infra repetit lib.3. adu. Marc cap.*13 Magos Reges fere habuit Oriens, *ad quem locum tractatum differimus, an Magi illi, qui Christum adorare venerunt*, Persæ *fuerint, an Arabes.* Magorum *vero apud* Persas *tria recenset genera B. Hieronymus l.2. adu. Iouinianum.*

80. & Ægyptiorum Hierophante.] Ἱεροφάνται *dicti, quod sacra ostenderent aut peragerent; genus sacerdotum apud* Ægyptios,

81. & Indorum Gymnosophistæ.] *Vide Adnotationes nostras dicti Apolog. capit.* 42. *num.* 547. *ad illa Auctoris verba*: Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ. *Hic sufficiat, quod duo eorum genera distinguat beatus Hieronymus lib.* 2. *aduersus Iouinianum.*

82. Iouem in substantiam feruidam, & Iunonem eius in aëream, &c.] *Recte interpretatur Rhenanus, quod immediate sequitur* secundum sonum Græcorum vocabulorum. *Nam* ζέω *Græcis est*: *ferueo, vnde* Ζεὺς *Iupiter*, Ἥρα *Iuno, soror & coniunx Iouis*, Παρὰ τὸν ἀέρα καθ' ὑπέρθεσιν ἥρα. *Hæc duo gentilium Deorum vocabula, nobis ignem & aerem declarant. Et intritatus igne aer ferueſcit, vt inquit Fulgentius, apud quem Hellanicus ait*: *Iunonem à Ioue cathenis aureis vinctam, quod aer igni proximus sit in ordine elementorum.*

83. item Vestam in ignem.] *Ouidius (eodem Rhenano citante.)*

Nec tu aliud *Vestam* quam viuam intellige flammam, ἑστίαν *Græci vocant.*

84. Et Camenas in aquas.] Camenarum *nomine Nymphas intelligit, quæ ab aquis quasi Lymphæ vocabantur, quarum subinde in aquis aspectu* Lymphaticos *factos supra adnotauimus lib. de Baptismo, cap.5.n.*38.

85. & Magnam matrem in terram.] *Eodem pertinet quod supra libr. de Spectaculis cap.8. dixit Auctor*: frigebat Dæmonum concilium sine matre Magna, *& cap. sequenti, quæ illa fuerit explicans*: Prasinum vero (*nempe colorem consecrauerunt*) terræ matri. *Sinecdochen autem esse, dum sequitur* seminalia demissam, *adnotauit Rhenanus.*

86. Sic & Osirin.] *Apim bouem (inquit idem) intelligit, qui numinis vice celebratur in Ægypto. Lege Plin. lib.8. ca.46. & Herodot. Tibull.*

Te canit, atque suum pubes miratur Osirim.
Barbara. Memphiten plangere docta bouem.

87. Leones Mithræ philosophantur, &c.] *Huius Dei cultus (inquit idem)* sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, denique coronando suos sub gladio. *Atque sic initiati.* Mithræ milites dicebantur, *vt meminit Tertullianus To.* 2. *lib. de Cor. milit. cap. vltimo, num.*206, 207. & 208. *& hoc Tomo l. de Præscr. adu. hær. cap.*40. *num* 242. *vbi videat etiam Lector Adnot. nostras. Huic ergo Deo* Mithræ Leones *adtribuebant, currum eius, vt videtur, trahenteis.* Ardentis *autem* naturæ *eo dicit, quod* Mithra *idem sit Persis, qui nobis Sol.*

88. vna tetraonis penula, &c.] *Est (inquit idem Rhenanus)* tetrao, *auis, Germanis* der Aurhan *dicta, cuius meminit Plinius lib* 10. *iis verbis*: *Decet (inquit)* & Tetraones *suus nitor absolutaque nigritia, in superciliis cocci rubor. Adijcit autem Auctor*: taceo de pauo, *quod abunde illius pulcritudinem descripserit supra Tom.1. lib. de Pallio, cap.3. vbi vide quoque Adnotat. nostras, n.*45.

CAP. XIV.

89. At quum & Animalia, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Etiam minutiora animalia depreciari non debere.

90. quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum, &c.] *Adludit ad illud* 2. *Cor.*12. Virtus in infirmitate perficitur. *Apte autem enuntiat*: apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina, *de qua postrema vide supra Tom.*1. *lib. de Pallio, cap.*3.

91. cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam,] *Pulcre & hæc describit. De* culice, *similem locum vide supra lib. de Anima, c.10. nu.*133. *& de* cantharide *Plinium lib.29. cap.9. Mirum interim, quomodo etiam* cantharidem *collocet inter* lectuli & tegetis bestias, *nisi forte aliquando sicuti ex arbore, ita & ex* tegete *fraxinea aut oliua, subinde nascantur.* Tegetem *vero vulgus mattam vocat.*

92. in hæc paupertina elementa, &c.] *Simile est illud Varronis lib. de Vita populi Romani, citatum à Nonio, quod sunt*: paupertina, *sine elegantia. Noua magis vox & obsoleta paulopost*: infantat, *pro*: *tanquam infantes nutrit.*

93. nec aquam reprobauit, &c.] *Adludit hauddubie ad baptismi ceremonias, de quibus late supra lib. de Baptismo, nu.1. inter baptismi ceremonias, & nominatim de* aquæ *necessitate, c.1.n.3. vbi etiam sicut hic*, Sacramentum *appellat. Vide Adnotationes nostras ibidem.*

94. nec oleum, quo suos vnguit.] *De* vnctione *in baptismo ibidem tractauimus, non modo inter ceremonias, sed latius c.7.n.*48.

95. nec mellis & lactis societatem, &c.] *De peculiari hac Africanorum in baptismo ceremonia, etiam ibi n.1. scripsimus ex Auctore lib. de Cor. milit. cap.3. & ex B. Hieronymo.*

96. nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat. Repræsentare *hic non aliter accipitur, quam pro*: *præsens facere, sicuti latius supra ex similibus phrasibus Auctoris docuimus lib. de Resurrect. carnis, cap.14.n.*112. *Atqui etiam hic Eucharistiam* sacramentum *nuncupat. Similiter vero etiam accipitur* repræsentatio *infra Tom.*5. *lib. de Ieiunio, in istis phrasibus Auctoris*: & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur, *item*: in spiritu inuicem repræsentati.

97. At tu super magistrum discipulus, & seruus super Dominum, &c.] *Hic adludit ad illud Matth.*10. Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.

98. Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius, quas sanctiorem cibum deputas.] Copias maris sanctiorem cibum *Rhenanus pisces interpretatur*: *quasi Auctoris vera sit sententia, erit hoc illi peculiare, quod carnes quidem quadrupedum & volucrum reprobauerit Marcion, non vero piscium, dum ab animalibus abstinendum docuit, quemadmodum illi adscribunt B. Iren. lib.1.c.30. Euseb. li.4. hist. Eccles. c.27. B. Hier. lib.2. adu. Iouin. & Epiph. hær.*42. *Veruntamen, præterquam quod æque animati sint pisces atque quadrupedes & volatilia, ille vero propterea id interdictum faceret, quod eandem putauerit animam in brutis & hominibus, Epiph. ibid. confut.* 24. *disertis verbis contrarium sentit, & Marcionem confutat, non malos pisces esse docens, eo quod Christus* piscem & ouum *bona data vocarit, Luc.*11. *Porro quandoquidem veluti Sardonico risu hic perstringit Rhenanus Catholicos, qui certis diebus, & Monachos qui perpetuo*

A *piſcibus ſolis vtuntur, his verbis: Et hodie quidam carnibus piſces præferunt, hoc Lectori inſinuandum putaui, piſces* ſanctiorem cibum *dici, non quod in ſe ſanctior ſit eſu carnium, ſed quod ſanctitatis gratia abſtinentiam illam ſibi indicant, aut ab Eccleſia indicatur, iuxta quod B. Hier. loco citato pulcre deducit ad perfectionem ſpectare carnium abſtinentiam. Et vero etiam talem abſtinentiam non vno loco Auctor probat hic & ſupra To.2. li. de Cultu fœmin. c.9.* Quidam (*inquit*) ipſam Dei creaturam ſibi interdicunt, abſtinentes vino, & animalibus, exſulantes, quorum fructus nulli periculo aut ſolicitudini adiacent, ſed humilitatem animæ ſuæ in victus quoq; caſtigatione Deo immolant. *Et infra Tomo 5. lib. de Ieiunio, ac libr. de Cibis Iudaicis pulcherrime eam materiam proſequitur, diſſoluens argumenta omnia, quæ in contrarium ab aduerſariis ex ſcripturis adferri ſolent, quemadmodum etiam B. Hieronym. vbi ſupra, in multis ad verbum auctorem imitatus.*

99. Hypocrita vt apocartereſi probes te Marcionitam, &c.] *Hæc verba (inquit Rhenan.) partim deprauata, partim tranſpoſita ſic reſtituimus ſuæ integritati ordinique, Gorzienſis collationis ſecuti fidem, vt ſit:* Hypocrita, *vocandi caſu dictum. Videtur interim etiam non reprobanda 1. ædit. lectio:* Hypocrita, muta apocartereſi ſi probes, &c. *vt* muta *dixerit, quaſi tali* apocartereſi *à reſpondendi difficultate ſe liberaret, & certe etiam Vat. 2. ms. cod. legunt:* muta, *ſed non addunt:* ſi. *quare nos Lectoris iudicio vtramque lectionem committimus. Atqui (eodem Rhenano teſte)* ἀποκαρτερεῖν *Græcis, auctore Suida, eſt, quum quis vel inedia vel laqueo vitam finit, vnde* ἀποκαρτέρησις.
B *Quod vocabulum in Apologetico quoque vſurpat, ſic ſcribens:* Lycurgus ἀποκαρτερῆσαι optauit, quod leges eius Lacones emendaſſent. *Ceterum* Hypocritam *hic appellat Marcionem, vt non bona fide, nec ex animo, ſed ſimulate tantum, res creatoris deſtruentem contemnentemque. Vide etiam hac de re aliquid Adnotat. noſtris ad dictum locum Apologetici, ca.4. nu.50.*

CAP. XV.

100. Poſt hæc, vel ante hæc, &c.] *Capiti huic titulum dedimus,* Non eſſe Deo Marcionis ſuum cœlum & ſuum mundum, eo quod alioqui nouem Deos oporteret conſtituere.

101. de cœlo quidem illo tertio videbimus, ſi & ad Apoſtolum, &c.] *Adludit hauddubie ad l.5. adu. Marcionem, vbi tractatur illud Apoſtoli 2. Cor.12. de raptu* in tertium cœlum, *ad quem locum paulo ante c. præced. reſpexit auctor, dum dixit:* de tertio cœlo deſcendere laborauit.

102. vt Dominus à xii. Tiberii Cæſaris reuelatus ſit.] *Quod hic dicit:* reuelatum eſſe, *mox:* manifeſtari, *& iterum:* parere *dixit, & ſub finem capitis:* apparere. *Nam intelligit prædicationem Chriſti cœptam (iuxta ipſius quidem ſententiam erroneam, de qua ſupra lib. adu. Iud. ca.8. num.81. & latius in Prolegomenis)* anno xii. Tiberii Cæſaris, *& paſſum triennio poſt anno eiuſdem* xv. *Atqui* reuelationem *ſic accipiendam, ſatis etiam infra indicatur c.18. his verbis Auctoris:* Ergo vel prædicationibus reuelationem ſui debuerat operari. *Eodem pertinet, quod ſupra Tom.1. Apolog. cap.5. dixit auctor:* Tiberii tempore nomen Chriſtianum in orbem introiſſe, *& c.7.* hu-
C ius diſciplinæ cenſum à Tiberio eſſe. *Adludit autem eodem Auctor infra huius libri ca.22 his verbis:* ſi ab æuo Deus & non à Tiberio, *item li.3. c.23. quum commemorat* tempus medium à Tiberio vſque ad Veſpaſianum, *& rurſum li.4. cap.7. vbi ſententiam hac de re Marcionis citat, & proinde explicatur id quod infra legitur de anno* xv. Tiberii *ca.19. nu.126. ita vt nulla ſit contradictio de reuelatione, quam hic contigiſſe dicit anno xij.*

103, ad decimum quintum iam Seueri Imperatoris.] *Omnino ſic legendum, etſi refragantibus omnibus codicibus, ipſa verba auctoris indicant, quippe qui hoc dicere velit, Chriſtum à xii. anno Tiberii reuelatum eſſe,* ad xv. *autem vſq;* iam Seueri Imperatoris, *annum,* nullam omnino ſubſtantiam *(nouam nempe mundi, quam nouus noui Dei Marcionis Chriſtus ſecum reuelare debuiſſet, ſi ſuum haberet cœlum & ſuum mundum)* compertam eſſe. *Atqui his verbis etiam indicat Auctor (ſe ſcripſiſſe hæc anno* xv. Seueri Imperatoris, *de quo in vita eius latius.*

104. ne qua adhuc illic vacent ſubciſiua, &c.] Vacare, *pro inanem eſſe, hic accipitur, & paulopoſt à Tertulliano. Qui etiam eleganter Ironicῶs* ſubciſiua *dixit (pro quo in 1. ædit.* ſubſciua, *& in margine eiuſdem* ſubſcidiua, *non recte) id eſt, ſub ſecundaria loca adhuc vacantia.*

D 105. & tertius aliqui ſtipare Deus ſe.] *Ex Vat. ms. cod. reſtituimus vocem Tertullianicam:* aliqui, *pro:* aliquis. *Vbi rurſum eſt vox Tertullianica:* ſtipare, *pro condenſare, Metaphora ſumpta ab eo, quod ſtipa ſeu ſtuppa inania obturare & replere ſoleamus.*

106 Deum & Materiam duos Deos, &c.] *Adludit tacite ad Hermogenem, qui* duos Deos *conſtituebat,* Deum & Materiam, *contra quem eſt ſupra liber integer aduerſus Hermogenem.*

107. Habes igitur in ſuperioribus, &c.] Tres ſubſtantias diuinitatis in ſuperioribus *iuxta Marcionem intelligere videtur:* Deum bonum, Deum malum, & Mundum ſuperiorem, quatuor vero in inferioribus, factorem mundi inferioris, locum, materiam, & malum. His, quum accedunt duo Chriſti, nouem Dii adſignantur, non duo.

CAP. XVI.

108. Non comparente igitur mundo alio, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod nec inuiſibilium ſit creator Deus Marcionis. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* quam eius, *pro: potius quam, & vox:* exemplariis. E

109. Videbimus, & Apoſtolus, &c.] *Rurſum adludit ad libr. 5. adu. Marc. vbi tractat c.1. Epiſtolæ ad Coloſſenſes, idque tum hic, tum infra his verbis:* viſibilia & inuiſibilia condidiſſe.

110. Scripturarum quoque aduocationi.] Aduocatio *(inquit Rhen.) proprie eſt turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio adſunt. Hic accipit, pro defenſione. Sic in libro de Patient. c.11.* Itaque talibus & aduocatio & riſus promittitur pro conſolatione. *Qui etiam recte illud:* à Deo creatore *interpretatur, à partibus Dei creatoris. Rurſum autem voces Tertullianicæ:* inanimalibus, ſtatiuis, *ac:* genitalibus, *pro iis quæ anima carent, quæ non mouentur, & quæ generatiua ſunt. Item phraſes Tertulliani:* æmula conditionis, *ac:* æmula eorum.

111, quemadmodum & vitam & mortem, &c.] *Hic videtur adludere ad illud Eccleſ. 11.* Vita & mors à Deo ſunt: *deinde ad illud Iſai.45.* faciens pacem & creans mala, *de quibus latius infra libr. 2. adu. Marc. ca.14.*

CAP. XVII.

112. His compreſſi, erumpunt dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus:* Quod non ſufficiat Deo liberatio hominis, neque etiam operatio Dei ignota eſſe potuerit. *Siue autem:* dignoſcitur *legas cum excuſis, ſiue:* dinoſcetur *cum Vat. ms. perinde. Eſt vero phraſis Tertullianica:* qua Deus: *quare etiam legendum,* quo neceſſarior, *comparatiue, pro more Auctoris.* F

113. Sed & hunc locum alibi implebimus, &c.] *Ad quem locum adludat, diſpiciat diligens Lector*

CAP. XVIII.

114. Proceſſerit, age, iam in notitiam, &c.] *Titulum hic damus:* Quod Deus Marcionis non ſit digne reuelatus, neque natura, neque doctrina.

115. quando hora fatalis aduenit.] *De hac ſupra latius lib. de Anima, c.39. nu.449.*

116. fortaſſe enim ἀναβιβάζων ei obſtabat.] *Græce dixit, quod Genethliaci Aſcendens ſignum appellant, id eſt, Planetam, ſub quo quiſque concipitur aut naſcitur, nam, vti ſupra dixit Auctor dicti lib. de Anima c.25.* Veteres Aſtrologi genituram hominis ab initio conceptus digerebant, *de quibus videre poſſit Lector curioſior Iulium Firmicum, non illum veterem Chriſtianum, qui ad Conſtantium ſcripſit de errore profanarum hæreſeon, ſed qui libros Mathematicos edidit, quamquam nulla ſit illis adhibenda fides, & tales Aſtrologiæ indicariæ libri legi vetantur. Catalogo Pontificio, Regula 9. iuxta Concilium Tridentinum.* G

117. aut aliquæ maleficæ.] *De iis vide ſupra c.9. lib. de Idol. n.54. ac 55. & locos quoſdam Apologetici ibidem adnotatos. Atqui per* maleficas *& conceptus & partus impediri nonnunquam permittentibus peccatis noſtris, notius eſt, quam vt probatione ſit opus.*

118. aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] *Ob dictum Pontificis Regia Maieſtate confirmatum interdictum, de his aliud nihil dicam, quam quod* Saturnum quadratum, *aut* Martem trigonum, *id eſt: triangularem habentes pro ſuo Aſcendente, multis & morbis, & malis, & periculis. immo ſceleribus obnoxios, dicerent Mathematici. Vnde & à Propertio l. 4. Eleg. 1.* Saturni *graue ſydus appellatur.*

119. Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ.] Mathematicos *etiam hic in malam partem accipit (de quo ſupra latius l. de Idol. n.50. & 51) pro Genethliacis, hoc eſt enim quod ſubiungit:* de ipſis ſtellis viuere creatoris, *quibus verbis ironicῶs notat Marcionitas quod, quamquam Deum creatorem nollent agnoſcere, tamen ſe crederent* viuere de ſtellis, *id eſt, iuxta conſtellationum motum, quas tamen creator creauerit. Siue autem paulopoſt legas cum excuſis:* deinde doctrina recognoſcendum, *ſiue:* dehinc *cum Vat. 2. ms. perinde eſt.*

120. qui & conditionis] *Sicuti c. præced.* conditio *etiam hic accipitur, pro creatione, quomodo etiam ibi paulopoſt:* ad conditionem tam diuinæ magnitudinis *& c. ſeq.* & ſi non per conditionem.

121. quomodo Romulus Conſum, &c.] *De* Conſo Deo à Romulo conſecrato, *vide ſupr. To.2. li. de Spectac. c.5. n.33 36. 37. ac 39. & B. Cypriani l. de Idol. vanit. n.23.* H

122. & Tatius Cloacinam, &c.] *De* Cloacina *diximus T.1. lib. de Pallio, c.5. n.84. & antea de* Cloacina *&* Pauore, *Adnotat. in B. Cyprian. li. de Idolor. vanitate, n.24. vbi ſic legitur: Deam* Cloacinam Tatius *adinuenit, & coluit.* Pauorem Hoſtilius, *qui hauddubie ex hoc id deſcripſit loco.*

123. & Metellus Alburnum.] *Supra adnotaui To.1. Apol. c.5. n.56. omnino hic legendum* M. Æmilius, *pro:* Metellus, *idque, ex Euſebio & Nicephoro. Verum, quum animaduerti ſimul fuiſſe Conſules anno Vrbis DCXXXVIII* M. Æmilium *M. F. N. & M. Cæcilium Q. F. Q. N.* Metellum, *putaui retinendum, eo quod illis Conſulibus videatur primum conſecratus Deus* Alburnus.

124. & quidam ante hoc tempus Antinoum.] *De* Antinoo *ſeruo Adriani Imperatoris, vide Adnot. ſupra To.2. ad lib. de Corona milit. capite 13. numer. 185. & Tom. 1. Apol. cap.23. numer. 202. ad illud:* Et neſcio quem cynædum.

CAP-

CAP. XIX.

125. Immo(inquiunt Marcionitæ)Deus noster,&c.]*Caput hoc inscripsimus*: Quod etiam in Christo Iesu non sit reuelatus Deus Marcionis. *Atqui verbis illis*: Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de omni statu eius, *insinuat tertium librum adu. Marc. Sunt autem Tertullianica*: retractentur, &: ad præsentem gradum occurrere, *de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius.*

126. Anno XV. Tiberii, Christus Iesus de cœlo manare dignatus est.]*Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dicit auctor, sicuti patet ex illis verbis infra li.4.adu. Marcion.c.7.* Anno XV. principatus Tiberiani, proponit, Deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum, vtique de cœlo creatoris, *quam hæresin ibi late impugnat, item ex verbis illis infra ca.22.sub finem*: Si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immo (quod verius) à Cerdone & Marcione. *Ipsius vero auctoris sententiam de Christo aliam, quamquam neque probabilem, vide supra lib.adu.Iud.ca.8.num.82.& huius lib.cap.15. nu.102.*

127. Spiritus salutaris.] *More veterum (sicuti & supra alicubi adnotauimus,& in Cyprian.lib.de Idol.vanit. nu.71.) Christus* spiritus salutaris *hic vocatur, ea significatione, qua Deus spiritus dicitur, alioqui diuersis verbis infra sub finem li.aduersus Praxean*, Spiritum sanctum *appellat*, tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis, vnius prædicatorem monarchię.

128. quoto quidem anno Antonini maioris.] *Quod supra lib.de Præscript.aduers.hær.simpliciter dixit ca.30.* Antonini fere principatu, *hic explicatur, quum legitur*: Antonini maioris, *& præmittitur dubitatio*, quoto anno *eius Marcionis Christus incœperit reuelari, de quo aliquid ibi diximus nu.165.ac 167.item cap.51.num.322. hær.17.quasi primum sub Antonino Philosopho prodierit Marcion hæreticus, quia sub Aniceto. Verum, quia postea comperi Anicetum sedisse Romæ annis fere sex ante obitum Antonini Pij, Auctori hic adsentiri cogor, cœpisse Marcionem sub* Antonino maiore, *id est*, Pio (*vti mox sequitur*) *à quo omnes alij, aut nomen aut prænomen Antonini mutuati sunt. Maxime quum etiam initio Pontificatus Aniceti Romam venisse scribat Polycarpum Eusebius in Chronicis, & in histor.Eccles.lib.4.cap.13.idem scribat occurrisse ibi Polycarpo Marcionem.*

129. aura canicularis,&c.]*Per iocum vocatur Christus Marcionis*: salutis Marcionis aura canicularis, *vt opponatur illi quod præcessit*: spiritus salutaris, *quare placet hæc huius loci per ipsum Rhenanum in 2. sua additione castigatio, pro*: aula, *etsi refragantibus ms. codicib.quia non video quo sensu efferretur*: aula canicularis, *quum per*: auram canicularem, *videatur adludere ad æstum, qui vehemens est diebus canicularibus, sole existente in Leone.*

130. Antoninianus hæreticus est.] *Similiter Auctor lib.4.adu. Marc.c.4.infra*: Emendator sane Euangelii, à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, solus & primus Marcion, *voce deriuata ab* Antonino Pio, *de quo eleganter auctor*: sub Pio impius.

131. A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni fere centum quindecim,&c.]*Si legeretur*: anni centum quinque, *magis accederet ad veritatem historicam ea lectio, quum tot reperiuntur ab anno XV. Tiberii, cuius paulo ante meminit, & à quo haud dubie computum suum incipere statuit, enumerans annos intermedios* inter Christum (*sicuti subiungit*) & Marcionem. *Quia tamen illud habent etiam ms. immutare nolui, eo quod non sit notium Auctori in re historica aliquid humanum pati. Siue autem legas cum excusis*, primum prædicatum, *siue cum ms. Vat.2.* primo, *perinde est. Legendum vero paulopost*: indurantur inhanc hæresin, *pro*: hæresem, *quod mendo Typographico irrepsit, aut sicuti legunt Vatic. 2. ms.* in hac hæresi.

132. Nam hæ sunt Antitheses Marcionis,&c.]Anthitheses *interpretatur rectè* contrarias oppositiones. *Atqui de libro Marcionis, quem* Antitheses *inscripsit. supra vide Adnot. huius libri nostras nu. 2. contra quas etiam nominatim disputat auctor in fine toto libro quarto. Sunt autem Tertullianica*: cum lege committere, &: apparentia Christi, *pro*: reuelatione. *Denique legimus transpositis vocibus ex 2.Vat.ms.cod* quæ non alium Deum & legis, & Euangelii, *pro*: alium & Deum legis.

CAP. XX.

133. Huic expeditissimæ probationi, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Quod Marcion non recuauerit adulteratam regulam, sicuti ex reprehensione Petri frustra nitebatur ostendere.

134. Nam & ipsum Petrum, &c.]*Scripturam hanc Gal.2.eodem modo explicauit, non modo hic, & latius ca.seq. sed etiam supra libr.de Præscript.adu.hær.c.23.* Ceterum, *inquit*, si reprehensus est Petrus, &c. vtique conuersationis fuit vitium, non prædicationis, *vbi hunc locum citauimus n.138. & ad BB. Hieronymi ac Augustini Epistolas Lectorem remisimus, qui, quemadmodum vbique auctor, de B.Petro Apostolorum principe locum illum Pauli intelligunt. Atqui more suo paraphrasticè hanc Pauli & Petri historiam ex 1. & 2.c. simul coniungit, non obseruato etiam verborum ordine & hic, & etiam infra li.5.vbi caput 2. Epist.ad Gal.explicat.*

135. passiuum scilicet coniectum.] *De similibus loquendi formulis vide supr.c.7.nu.47 vno loco hic addito ex hoc ipso libro (si citanti Rhenano creditur)* passiuum nomen Dei.

136. omnibus omnia futurus, &c.]*Istud reperitur 1. Cor. 9. vbi omnino lego*: & eis qui sub lege, tamquam sub lege, *pro*: in lege *secundo loco, quia sic & ipse Auctor infr. legit li.5. & additiones omnes, Latinæ, Græcæ, ac Syriacæ.*

137. quod supra legimus.]*Nempe Gal. 2. quem locum antea citauerat.*

138. de Euangelii societate condixerant.] Condixerant *(inquit Rhenan.) pro*: conueneraut. Condicere *enim etiam denuntiare est atque constituere. Similem phrasin habes supr.li.aduersus Hermogenem c.11.nu.44.vbi & citauimus ex li.adu.Praxean, locum haud absimilem.*

139. Siue ergo (inquit) siue illi, sic prædicamus.] *Ad verbum transtulit auctor*: prædicamus, *id quod Græce est*: κηρύσσομεν, *quem admodum & Ambrosius in Comment.& B.Aug.l.2. contra Faustum Manich. cap.2.& ipsa quoque Syriaca additio ac emendationes Latini ms. codices pro eo quod alii*: prædicauimus. *Quibus etiam consentit auctor infr.li 4.c.4.aduersus Marcionem.*

140. qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre.] *Hic paraphrasticas explicat quod Gal.1. scribit Apostolus, supra etiam citatum ab auctore loco dicto de Præscr.aduers.hær.* Miror quod vos tam cito transferimini etiam ad aliud Euangelium. Quod non est aliud, sed sunt aliqui *(nempe falsi fratres, de quibus Gal. 2. latius)* qui vos conturbant. *Siue autem legas*: ad disciplinam legis conseruandam *cum excusis, siue* obseruandam *cum ms. Vatic.1 perinde est.*

141. Deprehendens scilicet illos circumcisionem vindicantes.] *Rursum hoc decerpit partim de* circumcisione, *nempe ex 5.ca.& reliquum de* temporibus, diebus, mensibus, & annis, *ex ca.4.vbi etiam voces aliquas transponit.*

142. Vetera transierunt (inquit) ecce noua quæ ego nunc facio] *Hic similiter paraphrasticas citat locum hunc Isai.43. vbi legitur etiam secundum 70.* Ne memineris priorum, ecce ego facio noua. *neque hic modo, sed etiam infra li.4.c.1.& 11.& l.5.c.4.aduers. eundem Marcionem.*

143. Renouate vobis nouamen nouum, &c.] *Haud absimiliter citat hunc locum Hierem.4. auctor supra T.1.aduers.Iud.c.3.& infr. li.4. aduersus Marc.cap. 1. Videntur itaque tum temporis codices legisse singulari numero* νέωμα, *sicuti & Hebræi & Chaldæi & additio S. Hieronym. Videtur etiam aliud quid habuisse textus Græcus 70. eo quod tum supra, tum hic vertit*: circumcidimini præputia, *seu* præputium cordis vestri, *conformiter Hebræa & Chaldaica additionibus. Maxime quum sic etiam vertat B.Cypr.l.Testim.1. adu.Iud.c.8. & posteriorem partem etiam Origenes li.de Singularitate cleric.inter opera eiusdem.*

144. & omnes cæremonias eius.]*Græce est Osee 2.* παυσήσομαι αὐτῆς *quod magis* celebritates *significat, sicuti alij ex Græco vertunt. Eodem tamen etiam modo vertit supra li. de Idol.c. 14. locum Isai. 1.* & cæremonias vestras odit anima mea, *pro eo quod hic*: dies festos vestros. *Atqui lego prorsus*: Quod si & creator *ex Vatic. 2. cod. pro*: Quod etsi.

CAP. XXI.

145. Cæterum si qua nouum Deum prædicans, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Quod de Deo nulla fuerit quæstio facta ab Apostolo Paulo, sed de disciplina dumtaxat.

146, & magistratus conuenerunt in vnum, &c.] Magistratus *hic vertit Psal. 2. pro eo quod alibi plerumque*, Archontes, *vocem Græcam in Latinam traduxit coloniam. Legimus autem omnino cum Vat.2.* conuenerunt, *pro*: circumuenerunt, *tum quod alibi sic legat vbique, tum quod Græce sit*: συνήχθησαν. *Item paulopost ex ijsdem cum Latinio*: legi eius derogaretur, *pro*: lege.

147. Nam & alii de idolothyto edendo, &c.] *Adludit ad Epist. 1. Apostoli ad Corinthios, in qua contra eius æmodi disceptationes late disputat, de* idolothyto, *cap.10. de* mulierum velamento, *cap.11. de* nuptiis vel repudiis, *c.7. & de* spe resurrectionis *(vbi*: &, *addo ex 2. ms. Vat.cod.) c.15. Recte autem adnotatur à Rhenano hic accipi*: quanto principalis, *pro*: quanto *magis.*

148. Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, &c.] *Latius istud deducit supra auctor li.de Præscr.adu. hæret.c.21. 31. & 36. & nos quoque ibidem in Adnotat. nostris. Deinde de* Traditionibus Ecclesiasticis etiam non scriptis *supra Tom.2.li.de Cor.milit.c. 3.nu.27.*

149. Apostolici census.]*Similiter supra lib. de Præscript. aduers. hær.ca.32.* Apostolici census Ecclesias *dixit auctor, de quo significatu ibidem in Adnotat.nostris nu.184. latius. Hoc hic addam, non pro diuitiis vel auctoritate vtrobique* censum *accipi ab auctore (sicuti adnotauit Quintinus) sed pro origene, immo in omnibus locis ibidem à Tertulliano citatis, ac si intelligit recensum ab origine prima. Quod plane conuincitur ex synonymis illis vbi supra*: origenes suas ædant, & census suos deferunt, *item Tom.5.lib.de Monogamia, quum dicit*: secundum initium, quod tibi & in Adam censetur, & in Christo recensetur. *Denique non potest aliter intelligi titulus* Libri de censu animæ, *quam*: *de origine animæ* aduersus Hermogenem, *cuius exstant fragmenta infra Tomo 4. neque etiam illud infra cap. sequenti* natura hinc censetur, si agatur.

150. & obduxeris. *Hoc est (inquit Rhen.) euiceris, vt in libro de Carne Christi*: Hoc quidem, *inquit*, capitulo ego potius vrar, quum adulteratores eius obduxerò. *Item lib. de Resurr. carn.* Carneum enim, *inquit*, atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem, *& ibidem*: Obducti dehinc de Deo carnis auctore

A

De quibus vide ibi Adnot. nostras: priori loco. cap. 19. num. 147. posteriori c. 2. nu. 17. Atqui adnotatu digna est restitutio huius loci ex Vat. 2. ms. cod. qua legimus: satis iam & probatio nostra munita est, *pro* muta est.

CAP. XXII.

151. Sed quomodo funditus euertetur Antichristus, &c.] *Caput hoc inscriptissimus:* Quod Deus Marcionis naturaliter bonus esse non possit, eo quod ab initio homini non succurrerit. *Atqui de appellatione hac hæreticorum, quæ à Patribus iuxta Euangelium Matth. 24.* Antichristi *appellantur, vide supradictum librum de Præscrip. adu. hær. c. 4. nu. 22. Et Eundem c. 15. nu. 98. de sensu verborum illorum:* relaxata præscriptionum defensione, *vt sit excusatiuncula, quare cum Marcione disputet, qui alioquin dicto libro docuerit,* non disputandum, sed præscriptionibus vtendum aduersus hæreticos.

152. vel potius vmbram & phantasma, secundum Christum ipsius.] *Adludit ad errorem Marcionis, quod Christus in phanthasmate homo sit factus, contra quem supra egit libr. de Carne Christi, cap. 5.*

153. ad regulas perducam.] *De hac prouerbiali formula videat Lector nostra Prolegomena. Legimus autem ex Vat. 2. ms. cod.* bonitas perennis & iugis, *additis duabus vocibus.*

B 154. Non posse quid, Deo non licet, &c.] *Sensus est (inquit Rhenanus)* Non licet Deo, *vt aliquid non possit, nedum vt non possit naturalibus suis fungi. Castigauimus autem non multo post:* Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis, de opere bonitas, *pro* bonitatis *Atqui de voce:* obuenientia, *& phrasi intermedia* æternitatis alienа, *alibi diximus, sicuti etiã de* elogio *in malam partẽ.*

155. Homo damnatur in mortem, &c.] *Pulcra peccati originalis descriptio, quamquam ipse in plurali numero efferat:* & exinde prosiliunt *(siue:* proficiunt, *vti habent Vatic. 2. ms. cod.)* delicta cum pœnis, *eo quod ex ipso etiam alia multa peccata oriantur. Eleganter autem dixit:* qui paradisi nullum cespitem norunt, *hoc est, qui paradisi terram numquam ingressi sunt. Est etiam illud Tertullianicum,* aliqui Deus, *&:* gratiæ lenocinatorem, *in malam partem.*

156. à Cerdone & Marcione.] *Coniungit hos duos, eo quod* Cerdonis *discipulus fuerit* Marcion, *de quibus latius supradicto libr. de Præscr. adu. hær. c. 51. nu. 321. & 322. hæresi 16. & 17.*

CAP. XXIII.

157. Aliam illi regulam prætendo, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quod neque rationabiliter bonus Deus fuerit. *Lego autem ex Vatic. 2.* rationalia esse debere in Deo omnia, *addita voce:* debere.

158. anteceſſit præceptum diligendi proximum tamquam teipſum, &c.] *Iſtud partim desumit ex illo loco Matth. 5.* Audiſtis quia dictum eſt antiquis: Diliges proximum tuum, *partim proprie ex Leuit. 19 c. ad quod ibi adludebat Christus, vbi legitur:* Diliges proximum tuum tamquam teipſum.

159. ex redundantia iuſtitiæ ſuper Scribarum & Phariſæorum.] *Subintelligit Rhenanus iuſtitiam, ego vero exiſtimo* ſuper *accipi ab Auctore pro, pluſquam, quemadmodum etiam vſurpatur à Suetonio in Auguſto c. 35. Erant enim ſuper mille. Addimus autem poſt illud:* quale eſt ſecundam ei rationem referri, *ex Vatic. 1. ms. cod.* ſcilicet iuuando alium.

160. vt Domino eripiatur, vt alii vindicetur.] *Omnino legendum* vindicetur, *pro* vendicetur, *quia adludit ad* vindicationem, *qua ſerui per Vindices & Aſſertores in libertatem aſſerebantur, de qua vide ſupra Adnot. noſtras ſub finem libri de Teſtimonio Animæ.*

161. Talis aſſertor.] Aſſertor *(inquit Rhenanus) hic de eo, qui in libertatem* aſſerit, *quamquam etiam de iis dicatur, qui in ſeruitutem trahuntur, vt apud Liuium: Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in ſeruitutem* aſſereret. *Loquitur de Appio & filia Virginij.*

162. nedum plagiator.] Plagiatorem *(inquit idem) quia præeſſit aſſertor, vſurpat pro plagiario, ſoni gratia. Is autem eo vocabulo ſignificatur, qui hominem liberum emit aut vendit pro ſeruo. Etiam aliis modis committitur* plagium. *Sic enim ipſi crimini nomen eſt. De hoc apud Iureconſultos diſputatur. Infra, cap. 27.* ſic denique

D plagiatii diliguntur.

163. Non putem impudentiorem, &c.] *Secundum primam additionem reſtitui:* Non, *ex Vat. ms. pro eo quod ſubſtituerat Rhenanus:* At, *& Gelenius:* An.

164. alii Deo tinguitur.] *Iſtud ad Sacramentum baptiſmi refertur, de quo latius ſupra libro toto de Baptiſmo.*

165. Ad alienum cœlum alii Deo expanditur, &c.] *Recte hic Rhen. Ergo precantes Chriſtiani ad cœlum brachia expandebant, de quo ritu ſupra latius Apolog. c. 30. nu. 440. & l. de Orat. ca. 13. nu. 51.*

166. alii Deo ſternitur.] *Iſtud recte idem Rhenanus ad pœnitentes refert, quia ritum illum publicæ pœnitentiæ late proſequitur Auctor ſupra lib. de Pœnit. cap. 9. & nos ibidem nu. 55. 56. 58.*

167. ſuper alienum panem alii Deo gratiarum actionibus fungitur.] *Iſtud ad Sacramentum Euchariſtiæ, in quo* panem *non remanere, ſed mutari in corpus Chriſti. late deduximus etiam ex ipſo Tertullian. dicto lib. de Orat. c. 6. nu. 23. & infra libr. 4. adu. Marcionem.*

CAP. XXIV.

168. Sed Deus ſicut æternus, & rationalis, &c.] *Inſcripſimus caput iſtud:* Quod nec perfecte bonus ſit Deus Marcionis.

169. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater veſter, qui in cœlis eſt.] *Ad verbum vertit ex Græco, vbi eſt ἔσεσθε Latine,* Eritis, *&* ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς qui eſt in cœlis, *omiſſa etiam coniunctione:* &, *pro eo quod Latinus Interpres:* Eſtote *&:* cæleſtis *Sunt autem Tertullianica:* defecta, partiaria extii, *&:* defectionem.

170. diſpenſatorem ſi forte, &c.] Si forte *(inquit Rhenanus) ſolet vſurpare pro: forte. Omnino autem ſupplemus ex Vat. 2. ms. cod.* quod Deo tuo vindicas.

171. ſcilicet anima tenus ſaluos, carne deperditos, &c.] *Hoc eſt quod ſupra dixit Auctor lib de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 51.* Reſurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat: *contra quam hæreſin late diſputat li. de Reſur. car. Sicut autem hic legitur:* dimidiatio ſalutis, *ſic ſupra lib. de carne Chriſti, cap. 5.* Quid Chriſtum dimidias? *Eodem pertinet illud infra:* ex parte reſurgere.

172. Quod ſi iam & caro apud illum tinguitur, &c.] *Sic legimus more Tertullianico, pro:* tingitur. *Similiter autem ſupra libr. de Reſurr. carn. cap. 8.* Sed & caro abluitur, &c. Virginitas quoque & Viduitas &c de bonis carnis Deo adolentur, *hoc eſt enim quod hic addit:* & caro de nuptiis tollitur. *Quibus locis & aliis quibuſdam confirmari à nuptiis continentiam, quam hodie quidam impugnare non verentur, ibidem adnotauimus nu. 81. & latius lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. nu. 51. lib 1. ad Vxorem c. 6. num. 37. ac 38. ac lib. de veland. virgin. num. 1. ac. c. 10. n. 83 & 84. Tertulliani. a ſunt etiam* deſæuiturus *actiue, &:* hactenus peccat, *pro non peccat.*

173. cuius Chriſtus, etſi non induit veritatem, vt tuæ hæreſi viſum eſt.] *Contra hanc Marcionis hæreſin latiſſime diſputat Auctor ſupra lib. de Carn. Chriſti, cap. 2. 3. 4. & 5.*

174. limum de terra, &c.] *Variam huius ſcripturæ Gen. 2. lectionem, apud Auctorem habes ſupra lib. de Reſurr. carnis, c. 5. nu. 51. Quo loco idipſum tractat,* hominem carnem proprie dici, *iiſdem pene verbis, quibus hic: quod vel ex eo confirmatur, quod Hebraica vox Adam (quæ hominem Latine ſignificat) ab humo ſeu terra deriuetur, non ab anima. Ibi autem:* & ceteros tribulos & ſpinas, &c. tibi ædit. *adludit tacite ad illud Gen. 3.* ſpinas & tribulos germinabit tibi. *Proprie vero accipitur:* conditio, *quum ſubditur:* Alia eſt noſtra conditio *Atqui quomodo* anima de adflatu Dei, *vide ſupra lib. de anima c. 4. & 11 & vtrobique Adnotat. noſtras.*

CAP. XXV.

175. Quod attinet ad bonitatis quæſtionem, &c.] *Caput iſtud hoc titulo inſigniuimus:* Quod non de ſola bonitate Deus cenſendus ſit. *Videantur autem noſtra Prolegomena de Prouerbiali formula* his lineis deduximus.

176. negantis ceteris adpendicibus, ſenſibus & adfectibus, &c.] *Agit de illis appellationibus, quibus* Marcionitæ Deum creatorem ſæuum *appellabant, vti eſt c. præced. qualem in peccatores Catholici agnoſcunt, ſicuti etiam eius* ſeueritates & iudiciarias vires. *Quibus, quod mox adnumerare videtur,* iræ, diſcordiam, odium, dedignationem, indignationem, bilem, nolentiam, & offenſam, *caute legendum eſt, & de iis latius in Prolegomenis.*

177. Si aliquem de Epicuri ſchola Deum, &c.] *Nempe vti ſequitur:* immobilem & ſtupentem, *ac ſicuti cap. 24.* ſtupidiſſimum *de quo latius ſupra Adnot. noſtris in libr de Anima, c. 42. num. 464. Quo pertinet etiam illud de Deo, quod ſequitur:* negotium & ſibi & aliis fecit, Epicuro nolente.

178. quis volet, quod non concupiſcet, &c.] *Iſtud deletum à Rhenano, quia nõ habebatur in Gorzienſi codice, iterum adiecimus ex Vat. 2. ms. eo quod ad explicationem pertineat. Siue autem cum iiſdem bis legas:* concupiuit, *ſiue cum excuſis:* concupiit, *perinde eſt. Sunt autem Tertullianica:* officiales ſuæ, *ac:* nolentia, *quam (inquit Rhen) opponit voluntati, ac:* homini procurat.

179. Hæc multo plenius defendemus in cauſſa creatoris &c.] *Nempe infra lib. 3. adu. Marcionem, vbi Deum creatorem vnicum eſſe, contra Marcionem toto libro deducit.*

CAP. XXVI.

180. At hic ſufficit peruerſiſſimum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quod etiam iudex ſit Deus verus, in damnationem.

181. Si enim neque æmulatur neque iraſcatur, &c.] *Etiam hoc caute legendum, ſicuti qua & ſequuntur:* Aut ſi offenditur, debet iraſci, *&:* vltio fructus eſt iræ, *& quod eſt cap. ſequenti:* timet odiſſe quod non amat, *ac:* Deus melior inuentus eſt, qui nec iraſcitur.

182. & fit iam delictum ſecundum voluntatem eius.] *Vides quam id habeat prò abſurdo Auctor,* ſi delictum fieri ſecundum voluntatem Dei *quis dicat? à quo tamen non abhorrent Caluiniſtæ, ſicuti alibi latius adnotauimus. Eſt autem rurſus Tertullianicum illud:* mali æmulus.

CAP. XXVII.

183. Sed iudicat plane, malum nolendo, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod alioqui peccatores ſine timore peccarent.

184. ſententiæ ſuæ circumſcriptorem, &c.] Circumſcripto-

rem

rem (*inquit Rhen.*) *vocat abrogatorem*. Circumscribere *pro circumducere & obliterare, frequens Iureconsultis & Auctoribus idoneis verbum. Cicero in Finibus*: Circumscriptis *igitur iis sententijs, quas modo posui, relinquitur*, &c. *Siue autem legas cum Vat.* 1. Hæc erit bonitas, &c. *siue circumceteris*: Hoc erit, *non refert*.

185. & ipsa transfunctoria præcepta, &c.] Transfunctoria (*inquit idem*) *vocant perfunctoria. Est autem Iureconsultis perfunctorium, quod leui cura fit, & aliud agendo, dum videlicet non curamus vt aliquid bene fiat, sed tantum vt fiat. Inde Perfunctorie aduerbium in crebro vsu apud illos. Qui etiam recte explicat illud*: quique nondum hoc estis, vt esse possitis, *id est*: *quique nondum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.*

186. cui nullus ignis coquitur gehenna, &c.] *Ostendit absurditatem hæresis Marcionis, ex eo, quod si Deus non sit iudex peccatorum, neque* ignem & gehennam neque dentium frendorem in exterioribus tenebris (*contra quam tamen Christus tradit Matth.* 5. *ac* 18. *item* 8. 22. *&* 25.) *agnoscere oportebit.*

187. obsequium subsignare, &c.] *Sic* (*inquit Rhen.*) *lib. de Patientia cap.* 1. Tantum illi subsignant. *Vtrobique* subsignare *pro subscribere accipitur. Legimus vero ex vno Vat. ms. cod.* bonus autem diligetur, *quia præcedit*: timebitur.

188. delicta non exequi, &c.] *Quæ hic adnotat Rhenanus de*: exequi, *pro punire, supra transcripta sunt To.* 1. *lib. adu. Iud. cap.* 3. *num.* 12.

189. Circi furentis, & Caueæ sæuientis, & Scenæ lasciuientis.] *Ludos* (*inquit Rhenan.*) *gladiatorios, atque ad bestias depugnationes, & recensiones comœdiarum intelligit. De quibus omnibus latissime tractauimus Adnotat. nostris supra Tom.* 2. *lib. de Spectaculis, num.* 1. *& deinceps. Hic autem solum tria eiuscemodi ethnicarum voluptatum genera recenset, quibus illic stadium addit, in quo agones fiebant.*

190. statim oblata acerra, &c.] *Per thurificationem enim* (*inquit Rhenan.*) *coram idolo explorabantur homines, Christianine essent an Gentiles. Accipit autem hic*: acerram *pro vasculo thurario, sicut & Plinius, quum commemorat lib.* 35. *cap.* 10. *sacerdotem astante puero cum* acerra *& corona. Supplemus autem ex* 2. *Vatic. ms.* nisi si in salutem, *retinentes cum Aldo & hic, & vbique*: abiiciatur, *non obstante veterum codicum lectione* abiciatur, *pluribus ex causis.*

CAP. XXVIII.

191. Exitus autem illi abiecto quis? &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quod etiam alioqui frustra exigatur baptisma fidei sacramentum. *Atqui adludit mox ad illud Exod.* 20. Deus zelotes est.

192. baptisma fidei sacramentum, &c.] *Istud habes supra lib. de Baptis. cap.* 1. *nu.* 3. *quod sit* remissio delictorum, *ibidem nu.* 4. *ac ca.* 10. *nu.* 72. *quod* absolutio mortis, *ibidem c.* 2. *nu.* 13. *quod* regeneratio hominis, *ex Apostolo, manifestius est quam vt probatione indigeat, quod* iteratio ei non competat, *vide ibidem cap.* 15. *num.* 108. *quod* consecutio sit Spiritus sancti, *c.* 5. *nu.* 43 *& c.* 6 *nu.* 44.

193. quia suffectura est, &c.] Suffectura (*inquit Rhen.*) *huius generis est cuius* læsura, paratura, genitura, supparatura, *à sufficiendo, id est, substituendo, nomen substantiuum.*

194. Signat igitur hominem numquam apud se resignatum, &c.] *Nam diabolus* (*inquit Rhenanus*) *integritatem imaginis & similitudinis* resignauit, *vt dicit Tertullianus lib.* 2. *cap.* 10. *exponens prophetica illud*: Tu es resignaculum similitudinis. *Marcion autem non recipiebat vetus Instrumentum. De* signaculo crucis *in baptismo, vide dictum librum de Baptis. nu.* 1. *inter baptismi ceremonias. Quod* lauetur homo *in Baptismo, atque adeo* aquæ sit sacramentum, *vide ibidem cap.* 1. *nu.* 3. *&* 10. *& toto cap.* 3. *ac* 4. *quod* sanctificet substantiam sanctam, *ibidem toto cap.* 4. *quod* salute remuneret, mercedem operis rependens *etiam* carni salutem, *partim ibi cap.* 1. *nu. & latissime supra lib. de Resurrect. carn. toto ca.* 15. *& potissimum num.* 114. *& cap.* 16. *nu.* 120. *Legimus autem cum ms. Vat.* 2. rependens, *vt non sit opus interpretatione Rhenani, cuius codices habebant*: reprehendens.

CAP. XXIX.

195. Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, &c.] *Caput istud inscripsimus*: Aduersus hæresin Marcionis, qua tingui nolebat nisi virgines & cœlibes. *Quod ipsum argumentum etiam aduersus Marcionem tractatum est lib.* 1. *ad Vxor. cap.* 3. *num.* 10. *& lib. de Anima, cap.* 27. *num.* 352. *De eodem supra lib. de Præscript. adu. har. cap.* 33. Paulus, &c. Timotheum instruens, nuptiarum quoque interdictores suggillat, ita instituunt Marcion, & secutor eius Apelles, *sed latius infra lib.* 4. *adu. Marc. ca.* 11. *vbi iisdem pene verbis quibus hic*: Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spadonem, morti aut repudio baptisma seruat, *vbi eum sic conuincit inter cetera*: Quid itaque Christum sponsum eius (*nempe Ecclesiæ*) facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. *Et rursum eodem lib.* 4. *cap.* 34. Aut si omnino negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniugens marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum. *Quem errorem eodem libro conuincit etiam Auctor ex parabola Luca* 11. *de vocatis ad nuptias. Et rursum lib.* 5. *aduersus Marcionem, cap.* 15. *de iisdem sic Auctor*: Destructores enim Dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo; *& infra Tom.* 5. *lib. de Monogamia*: Hæretici nuptias auferunt. *Et vero dictum Apostoli locum* 1. *Tim.* 4. *eodem modo de Marcione & eius assectis interpretantur veteres omnes, & alioqui hanc hæresin non modo Eucratitis ac Tatiano, sed & Marcioni adscripserunt B. Irenæus lib.* 1. *cap.* 30. *verbis transcriptis ab Eusebio lib.* 4. *histor. Eccles. capit.* 27. *& B. Hieronym. initio libr.* 1. *adu. Iouin. Eodem adludere videtur Epiphan. his verbis: Virginitas ab eo prædicatur. Clemens Alexandrinus, etsi non nominatim contra Marcionem, certe contra abhorrentes matrimonium, pulcre & late disputat libr.* 4. *Stromatum.*

196. quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata.] *Sensum recte reddit Rhenanus, quasi non etiam* spadonum *caro* nata *sit* ex nuptiis.

197. vt aliqui Nicolaitæ, &c.] *De his vide supradictum lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 33. *& rursum latius cap.* 46. *hær.* 5. *& ibidem nostras Adnotationes, num.* 305. *Similes autem phrases citantur hic à Rhenano ex lib. de Resurrect. carnis, cap.* 2. Viderit vnus aliqui Lucanus, *lib. de Præscription. adu. hæret. cap.* 29. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas exspectabat. *Item*: Aliquem Hermogenem ostendit, *& in hoc ipso libro supra, cap.* 4. aliqui Isaias.

198. sed qui sanctitatem, sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur & præferamus, &c.] *Pulcher locus aduersus nostri temporis Aristarchos, qui* sanctitatem *siue continentiam ita eleuant, vt aut prohibitam velint, aut nuptias anteferant, quales plurimi exstant apud Auctorem loci complures, Adnotationibus etiam nostris illustrati, qui citantur supra cap.* 24. *nu.* 172. *Eiusdem sunt argumenti infra Tom.* 5. *libri de Castitate, & de Monogamia.*

199. qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, &c.] *Adludit ad illud bis paulopost repetitum Gen.* 1. Benedixitque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini. *Atqui*: conditio *hic è diuerso rursum accipitur, pro*: *rebus conditis.*

200. in gulam committunt, &c.] *Sic* (*inquit Rhenan.*) *etiam supra, lib. de Præscript. cap.* 24. In quæ ipsi committebant. *Vides autem etiam hic* gulam *ab auctore accipi pro crapula, sicut & paulopost*: Quæ temperantia gulæ.

201. Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum, &c.] *Pulchra tam de vestitu, quam de cibis sententia, in quibus* (*sicuti subdit*) non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, *nempe quæ* statum *excedit.*

202. morte punientis, & incæstam sacrilegam, atque monstruosam, &c.] *Sicuti illud*: Non adulterabis, *reperitur Exod.* 20. *ac Deut.* 5. *item illud*: Vxorem proximi tui non concupisces, *sic postremum hoc late mandatur à Domino, Leuit.* 20.

203. Sed etsi nubendi iam modus ponitur, &c.] *Hic rursum Montanizat Auctor, vti etiam ante me adnotauit Rhenanus ad marginem, de quo* Paracleto *latius inter Prolegomena. Siue autem legas*: imponitur *cum ms.* 1. *Vatic. siue cum reliquis*: ponitur, *perinde est. Ex illo vero suppleuimus*: Non tamen vt æ cusanda cæditur sylua. *Est etiam Tertullianicum illud*: matura defungi.

204. Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est, &c.] *Pulchrum est argumentum pro nuptiis, quia sanctitas non cognoscitur, neque absti nentia nubendi, si non admittantur nuptiæ. Locum certe hunc cum sequentibus huius capitis fere ad verbum descripsit B. Hieron. l.* 1. *adu. Iouinianum.*

205. Non erit immanior duritia Pharaonis, &c.] *Istud iisdem pene verbis repetitur infra lib.* 4. *aduersus Marcionem, c.* 23. Næ (*inquit*) ille sæuior habendus Ægyptio Rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes, iste nec nasci.

CAP. XXX.

206. Satis hæc de Deo Marcionis, &c.] *Titulum alium non habet caput hoc postremum quam*: Epilogus. *Atqui primum illud*: Deum Marcionis non posse confirmari ex definitionibus vnicæ Deitatis, *tractatum fuit supra cap.* 2. 3. 4. 5. 6. 7. *& vero idipsum ex* conditionibus statuum eius *probatum est cap.* 8. *vsque ad* 28.

207. sicut & ipsarum scripturarum examinationem.] *Illam prosequitur Auctor infra libris quarto & quinto.*

ARGVMENTVM LIBRI II. ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

QVum libro præcedenti definierit Tertullianus, Deum Marcionis, Deum non esse, regulis certis præscribentibus vnicam esse diuinitatem, hoc libro Deum creatorem, digne Deum esse, vtpote bonum, non malum, defendit.

Præmissa inuectiua in Marcionitas, qui sua curiositate Deo negotium faciunt, de arbitrio sensus sui Deum pensitantes.

Imprimis autem docet, Bonitatem Dei Creatoris æternã esse.

Præsertim ex hominis & mundi factura, ac ea quam homini præscripsit lege.

V. *Neque enim lapsum hominis Deo, sed Libero arbitrio hominis*
A *imputandum.*

VI. *Et vero Dei bonitatem a crationem hominis hoc requisiuisse,*
vt constitueretur homo liberi arbitrii, vtpote quum nec boni nec
mali merces iure ei pensaretur, qui aut bonus aut malus necessita-
te fuisset inuentus, non voluntate.

VII. *Idipsum etiam exigere, Dei grauitatem, fidem, & patien-*
tiam.

VIII. *Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad recte*
viuendum creauerat Deus.

IX. *Neque propterea Deo id imputandum, quod adflatus Dei sit*
Anima, quæ delinquit, quia habet quidem vtique anima illas li-
neas Dei, qua immortalis, qua libera sui arbitrii, qua præscia ple-
rumque, quæ rationalis, tamen & in his imago dumtaxat Dei,
non vsque ad ipsam vim diuinitatis.

X. *Neque etiamsi in Diabolum transscriberetur culpa, vt instin-*
ctorem delicti, propterea in creatorem dirigendam, vt in auctó-
rem diaboli, vtpote qui angelus à Deo & bonus factus sit, non
diabolus, id est, delator.

XI. *Porro, si post delictum hominis, iudex & seuerus fuerit Deus,*
B *non ad malitiam, sed iustitiam pertinere.*

XII. *Quæ iustitia quum perpetuo in Deo cum bonitate conspirarit,*
non recte seorsum deputari Deum bonum, & seorsum Deum iu-
stum.

XIII. *Immo vere omne iustitiæ opus, bonitati Dei procurare, quippe*
quum timor iudicii ad bonum, non ad malum conferat.

XIV. *Si quando itaque Deus legatur condens mala, de malis pœnæ,*
non culpæ intelligi.

XV. *Iustitiam proinde esse, atque adeo bonitatem Dei, quæ seueri-*
tas videatur.

XVI. *Et iudici non exprobranda, quæ iustitiæ accidunt, non magis*
quam medico ferramenta quæ secant, inurunt, amputant, &
constrictant.

XVII. *Denique totum ordinem Dei bonitate ostendi ex eius miseri-*
cordia in errantes, patientia in non respiscentes, & præstantia in
merentes.

XVIII. *Deinde ad Antitheses veniens Marcionis, etiam ad bonitatem*
Dei pertinere probat, talionis pœnam, ciborum immundorum
prohibitionem, & sacrificiorum onera.

C *Nec minus etiam legales quasque disciplinas, ne illi, momento*
XIX. *vacarent à Dei respectu.*

XX. *Immo vero etiam rapinam argenti & auri mandatam à Deo*
Hebræis in Ægyptios, pluris enim valuisse sexcentorum milium
operas per tot annos, & filiorum iacturam quos merserant.

XXI. *Nullam vero etiam contrarietatem esse in Deo, prohibente*
Sabbatis operari, & iubente arcam circumferri, etiã in Sabbato.

XXII. *Neque etiam similitudinum prohibitarum legi, refragari æ-*
nei serpentis, aut Cherubin & Seraphin aureas effigies, quæ lon-
ge diuersas habebant causas ab idololatria, de qua vetans simili-
tudinem fieri, subitcit: Non adorabitis ea, neque seruietis
eis, *fuisse enim etiam rationalem Dei institutionem sacrificio-*
rum, auocantis ab idolis, quæ tamen rursus reiecerit.

Non recte etiam leuem Deum dici, quum reprobat aliquando XXIII.
probatos, aut probat quandoque reprobandos, nihil enim magis
bono etiam iudici conuenire, quam pro præsentibus meritis & re-
iicere & adlegere.

Proinde Pœnitentiam apud Deum praue interpretari Mar- XXIV.
cionem, nam & in Græco sono (vtpote μετάνοια) pœnitentiæ no-
men, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione com-
positum est.

Nec absimiliter praue ab illo intelligi illud: Adam vbi es? & XXV.
illud ad Cain: Vbi est frater tuus? *Item illud de Sodoma &*
Gomorra: Descendens videbo, *&c.*

Item etiam: Iuramentum Dei per semetipsum, *& verba* XXVI.
illa ad Moysen: Sine me, & indignatus ira disperdam illos.

Denique reliquas pusillitates, quas Deo obiiciebant Marcion- XXVII.
tæ, non tantas esse, quantas etiam ipsi in Christo fatentur, cui ad-
paritiones illæ veteris Testamenti adscribendæ sint.

Postremo aduersus Marcionem alias suas Antitheses æmulas XXVIII.
facit, ad finem vsque libri.

Ceterum præter Auctores supra ad argumentum primi libri XXIX
citatos, ipse quoque Auctor non modo supra libro de Anima, ca. 21. F
tractatum de Libero arbitrio citat, quem hic habes cap. 5, 6. 7. &
8. sed etiam totius libri argumentum indicat supra libro de Re-
surrect. carnis cap. 14. Verba loci prioris sunt ista: Hæc erit vis
diuinæ gratiæ, potentior vtique natura, habens in no-
bis subiacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quod
αὐτεξούσιον dicitur, quæ quum sit & ipsa naturalis atque
mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. IN ES-
SE autem NOBIS τὸ αὐτεξούσιον NATVRALITER,
iam & MARCIONI OSTENDIMVS. *Posteriori ve-*
re loco sic loquitur Auctor: Nisi enim homo deliquisset, op-
timum solummodo Deum nosset, ex naturæ proprieta-
te, at nunc etiam iustum eum patitur ex causse suæ ne-
cessitate, tamen & hoc ipso optimum, dum & iustum.
Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iustitiam
exhibens, vtramq; sententiam bono præstat, hinc vin-
dicans istud, inde remunerans illud. SED CVM MAR-
CIONE PLENIVS DISCES, AN HOC DEI SIT
TOTVM. *Quæ verba mihi persuaserunt, vti titulo adderem:* G
DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO. *Eodem*
pertinent illa verba Scorpiaci aduersus Gnosticos, cap. 5. Lon-
gum est, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM,
QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MAR-
CIONITAE. *Atqui vltra priores duas Rhenani castigationes,*
nunc primum castigatus etiam hic liber ex duobus Vaticanis ms.
exemplaribus, & coniecturis Latinii, addito Argumento nouo, &
Adnotationibus nostris auctus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRÆSBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER SECVNDVS [1] DE DEO IVSTO, ET tamen optimo.

D Cap. I. OCCASIO [2] reformandi opusculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati sumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus Diis aduersus Marcionem retractandis, suum cuique titulum & volumen distinguere-mus pro materiæ diuisione, alterum Deum definientes omnino non esse, alterum defendentes digne Deum esse: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat, [3] qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit Deus ille qui creatori superducitur, vt falso Deo depulso, regulis certis & vnicã & perfectã præscribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in Deum verum: [4] quem quanto constaret esse, sic quoque dum aliũ esse non cõstat: tanto qualemcunque sine controuersia haberi deceret, adorandum potius quam iudicandũ, & demerẽdum magis quam retractandum, vel quam timendum ob seueritatem. Quid enim amplius homini necessariũ, quam cura in Deum verum, in quem (vt ita dixerim) incideret, quia alius Deus non erat. [5] At nunc negotium patitur Deus omnipotens, dominus & conditor vniuersitatis: ideo tantum, opinor, quia à primordio notus est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, [6] etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium: nisi quod solis hæreticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt: propterea alium Deum existimantes præsumendum, quia quem constat esse, reprehendere magis possunt quam negare, de arbitrio sensus sui pensitantes H Cap. II.

Deum

Deum aliqui: proinde atque si cæcus vel fluitantibus oculis, ideo alium solem præsumere velit mitiorem & salubriorem, quia quem videat, non videt. Vnicus sol est, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quando non putas, optimus & vtilis, & quum tibi acrior & infestior, vel etiam sordidior atque corruptior, rationi tamen suæ par est. Eum tu si perspicere non vales, iam nec vllius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, vtique maioris. Nam qui in inferiorem Deum cæcutis, quid in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum extenderis, habens Deum certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cum id primum conspexeris eum esse, quem non scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed Deum quidem vt sciens non negas, vt nesciens retractas: immo & accusas quasi sciens, quē si scires, non accusares, immo nec retractares. Reddens nomen illi, negas substantiam nominis, id est, magnitudinis, quæ Deus dicitur, non tantam eam agnoscens, quantam si homo omnifariam nosse potuisset, magnitudo non esset. 7 Ipse iam tunc Propheta prospiciens hæreticā corda: *Quis*, inquit, *cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut ad quem consultauit, aut viam intellectus & scientiæ quis demonstrauit ei?* 8 Cui & Apostolus condicet: *O profundum diuitiarum & sophiæ Dei, vt inuestigabilia iudicia eius*, vtique Dei iudicis: *& ininuestigabiles viæ eius*, vtiq; intellectus & scientiæ, quas ei nemo monstrauit, nisi forte isti censores diuinitatis, dicentes: *Sic non debuit Deus: & sic magis debuit*: 9 quasi cognoscat aliquis quæ sint in Deo, nisi spiritus Dei. *Mundi autem habentes spiritum, non agnoscentes in sapientia Dei, per sapientiam Deum*, consultiores sibimet videntur Deo. Quoniam sicut *sapientia mundi, stultitia est penes Deum*, ita & sapientia Dei stultitia est penes mundum. Sed nos scimus *stultum Dei sapientius hominibus, & inualidum Dei validius hominibus*. Et ita Deus tunc maxime magnus, cum homini pusillus: & tunc maxime optimus, cum homini non bonus: & tunc maxime vnus, cum homini duo aut plures. Quod si a primordio 10 homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus, stultitiam existimauit Dei legem, vt quam obseruare neglexit, 11 ideoque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est illi, paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouisset, si obedisset: quid nimirum si redhibitus materiæ suæ, & in ergastulum terræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terram, vsurpatum ex illa spiritum mundi vniuerso generi suo tradidit, dum taxat animali & hæretico non recipienti quæ sunt Dei? 12 Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronuntiare, quod per electionem suæ potius quam diuinæ sententiæ admisit, nisi quod Adam nunquam figulo suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, non occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blasphemauit creatorem, nec reprehendit auctorem, quem à primordio sui bonum & optimum inuenerat, 13 & ipse si forte iudicem fecerat à primordio. [14 Igitur oportebit ineuntes examinationem in Deum notum, si quæritur in qua conditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora sunt homine, vt statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atque præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem Dei nostri, dignam quoq; Deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in Deo illorum. Iā hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se Deus noluit in æternum latere, id est, non esse aliquid cui Deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quam notitia & fructus Dei? Nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed Deus præsciebat quid boni appariturum esset: & ideo 15 in suam summam commisit bonitatem, appariturī boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ bonitatis, nec prouocatitiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, vtpote quibus distinguendis & notandis sidera & luminaria cœlestia disposita sunt. *Erunt* enim, inquit, *in tempora, & menses & annos*. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: sic vt nec initium, ante initium, quæ constituit initium. Atque ita carens & ordine initii, & modo temporis, de immensa & interminabili ætate censebitur, nec poterit repentina vel obuētitia & prouocatitia reputari, non habens vnde reputetur, id est, aliquam temporis speciē, sed & æterna & Deo ingenita & perpetua præsumenda, ac per hoc Deo digna, suffundens iam hinc bonitatem Dei Marcionis, nō dico initiis & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. [16 Igitur quum cognoscendo Deo hominem prospexisset bonitas Dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum & maiorem, vt in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret: & ita de bono Dei, id est, de magno, ad optimum quoque eius, id est, ad maius habitaculum promoueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. 17 *Eructauit*, inquit, *cor meum sermonem optimum*. Agnoscat hinc primum fructum optimum, 18 vtique optimæ arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit: sed non valebit 19 blasphemiæ surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris natura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo fructificauerit. 20 *Et dixit Deus, fiat, & factum est, & vidit Deus quia bonum*, non quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum ideo videns, honorans & consignans & dispungens bonitatē operum dignatione conspectus. Sic & benedicebat quę bene faciebat, vt tibi totus Deus commendaretur, bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec male facere. Videbimus causas quæ hoc quoq; à Deo exegerūt Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui præparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere Dei opera, quam ipsius imago & similitudo? Eam quoque bonitas & quidem operantior operata est, non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo blandiente præmisso, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. Bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex vna materia, tot qualitatibus exstructam, bonitas inflauit animam non mortuam, sed viuam. Bonitas præfecit vniuersis fruendis atque regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delicias adiecit homini, vt quanquā 21 totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatis in paradisum, iam tunc de mundo in Ecclesiam. Eadem bonitas & adiutorium prospexit, ne quid non boni: *Non est* enim, inquit, *bonum solum esse hominem*. 22 Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps Ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quā in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo Deo adhæreret, ne non tam liber quam abiectus videretur, æquādus famulis suis ceteris animalibus, solutis à Deo & ex fastigio liberis; sed vt solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legē à Deo sumeret: vtque animal rationale intellectus & sciētiæ capax, 23 ipsa quoq; libertate rationali contineretur, 24 ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruādæ consilium, bonitas pariter ascripsit: *Quadie autē ederitis, morte moriemini*. Benignissime enim demonstrauit exitū transgressionis, ne ignorantia periculi, negligentiam iuuaret obsequii. Porro si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam obseruandæ, vt pœna transgressioni ascriberetur, quam tamen euenire noluit, qui ante prædixit. Agnosce igitur bonitatem Dei nostri interim, vel hucusq; ex operib⁹ bonis, ex benedictionib⁹ bonis, ex

A
Cap. V.
indulgentiis, ex prouidentiis, ex legibus, ex præmonitionibus bonis & benignis. [25] Iam hinc ad quæstiones omnes. [26] O canes, quos foras Apostolus expellit, latrantes in Deum veritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis. [27] Si Deus bonus & prescius futuri, & auertendi mali potens, cur hominē, & quidem imaginem & similitudinem suam, immo & substantiam suam, per animæ scilicet censum, passus est labi de obsequio legis in mortem, circumuentum diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid nollet, & præscius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret, nullo modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinæ maiestatis euenire non posset. Quod si euenit, absolutum est è contrario Deum neque bonum credendum, neq; præscium, neq; potentem. Siquidem in quantum nihil tale euenisset, si talis Deus, id est, bonus & præscius & potens, in tantum ideo euenit, quia nō talis Deus. Ad hæc, Prius est istas species in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & præscientiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipsius Christi. [28] Ex operibus ineundę probationes. Opera creatoris, vtrunque testantur, & bonitatem eius qua bona, sicut ostendimus, & potentiam qua tanta, & quidem ex nihilo.

Ioan. 10.

[29] Nā etsi ex aliqua materia, vt quidam volunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum nō id fuerunt quod sunt. Postremo vel sic magna, dum bona: vel sic Deus potens, dum omnia ipsius, vnde & omnipotens. De præscientia vero quid dicā? quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omniū auctore, qua vniuersa vtique disponendo præsciit, & præsciendo diposuit, certe ipsam transgressionem, quā nisi præsciisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in Deo istæ facultates, præ quibus nihil mali euenire homini aut potuisset, aut debuisset, & nihilominus euenit: videamus & hominis conditionē, ne per illā potius euenerit, quod per Deum euenire non potuit. [30] Liberum & sui arbitrii & suæ potestatis inuenio hominē à Deo institutū, nullam magis imaginē & similitudinem Dei in illo aduertens, quam eiusmodi status formam. Neq; enim facie & corporalibus lineis, tā variis in genere humano, ad vniformē Deū expressus est, sed in ea substantia quam ab ipso Deo traxit, id est, animæ, ad formam Dei spondentis, & arbitrii sui libertate, & potestate signatus est. [31] Hunc statū eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita. Non enim poneretur lex ei qui nō haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni asscriberetur, si non & contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur, [32] Sic & in posteris legibus creatoris inuenias proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortē sed necalias totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositū, auocante Deo & mināte, exhorranteve: nisi & ad obsequium & ad contemptū libero & voluntario homine.

Gen. 2.

Eccles. 15.

C
Cap. VI.
[33] Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos struentes liberam hominis potestatē arbitrii sui, vt quod ei euenit, non Deo, sed ipsi debeat exprobrari: ne & tu hinc iā apponas, non ita illum instituisse debuisse, si libertas & potestas arbitrii extiosa futura esset: hoc quoq; prius defendam, ita instituisse debuisse, quo fortius commēdem, & ita institutum & digne Deo institutum, potiore ostēsa ea causa quę ita fecit institui. Bonitas Dei & ratio eius huic quoq; instituto patrocinabuntur, in omnibus cōspirantes apud Deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas; nisi forte [34] penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, sicut ostendimus. Oportebat Deū cognosci: bonū hoc, vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod Deū cognosceret. Quid tā dignum prospici posset, quam imago Dei & similitudo? Et hoc bonum, sine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & similitudinem Dei, liberi arbitrii & suę potestatis institui, in qua hoc ipsum [35] imago & similitudo Dei deputaretur, arbitrii scilicet libertas & potestas: inquā rem ea substātia homini accommodata est, quæ huius status esset, ad-

D

Gen. 2.

flatus Dei, vtiq; liberi & suæ potestatis. Sed & alias quale erat vt totius mundi possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorū Dominus, sui famulus? Habes igitur & bonitatem Dei agnoscere ex dignatione, & rationē ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita sit, id est, arbitrii libertatē. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nā bonus natura Deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, nō institutione habet illud, sed natura. Homo autem qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio fortitus est formam qua esset: atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonus esse, quia non natura in bonū dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam suum haberet homo emancipatum sibi à Deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quodammodo natura, de institutione ascripta est illi, [36] quasi libripens emancipati à Deo boni, libertas & potestas arbitrii: quæ efficeret bonum vt propriū iam sponte præstari ab homine, quoniā & hoc ratio bonitatis exigeret voluntarie exercendæ, & libertate scilicet arbitrii non fauente, institutionis non seruiente: vt ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ex volūtate iam bonum inueniretur, quasi de proprietate naturæ: proinde vt & contra malum (nam & illud vtique Deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis: [37] quia si caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, sed necessitate, vsurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate seruitii, proinde & malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrii in vtrāque partē concessa est illi, vt sui dominus constanter occurreret, & bono spōte seruando, & malo sponte vitando: quoniā & alias positū hominem sub iudicio Dei, [38] oportebat iustum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet. Ceterū nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatē de obsequio sponte prestando, vel transgressione sponte committenda, ita in vtrunq; exitū libertas patuit arbitrii. Igitur si & bonitas & ratio Dei, inuenitur circa libertatem arbitrii concessam homini, nō oportet omissa prima definitione bonitatis atq; rationis, quæ ante omnem tractatum constituenda est, post factis præiudicare, non ita Deum instituere debuisse, quia aliter quā Deū deceret euasit, sed dispecto quia ita debuerit instituere, saluo eo quod dispectum est, cetera explorare. Ceterum facile est offendentes statim in hominis ruinam, antequā conditionem eius inspexerint, in auctorē referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Denique & bonitas Dei à primordio operū perspecta, persuadebit [39] nihil à Deo mali euenire potuisse, & libertas hominis recogitata se potius reā ostendit, quod ipsa commisit. [40] Hac definitione omnia Deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatem summam, & fidem præcipuā in omni institutione eius, & desinas quærere an Deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim grauitatē & fidem Dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis [41] quod Deus non interceserit aduersus ea quæ noluit euenire, vt cōseruaret ea quæ voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem & potestatem, [42] & digne permiserat, sicut ostendimus, vtique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est, secundum Deum, id est, in bonum. quis enim aduersus se permittet aliquid? quantum vero in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei cui quid semel frui præstat, vt pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat vti Deus secederet à libertate, semel concessa homini, id est contineret in semetipso & præscientiā &

E

F

G

H

Cap. VIII.

præ-

præpotentiam suam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quo min⁹ homo male libertate ſua frui aggreſſus in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatē, quam ratione, & bonitate permiſerat. Denique puta interceſsiſſe, puta reſcidiſſe illū arbitrii libertatem; dum reuocat ab arbore; dum 43 ipſum circumſcriptorem colubrum à congreſſu fœminæ arcet, nonne exclamaret Marcion: O dominum futilem, inſtabilem, infidelem, reſcidentem quæ inſtituit? Cur permiſerat liberum arbitrium, ſi intercedit, Cur intercedit ſi permiſit? Eligat vbi ſemetipſum erroris notet, in inſtitutione an in reſciſione. Nonne tunc magis deceptus ex impræſcientia futuri videretur, cum obſtitiſſet? & quod quaſi ignorans quomodo euaſurum eſſet indulſerat, quis non diceret? Sed etſi præſcierat male hominem inſtitutione ſua vſurum, quid tam dignum Deo, quam grauitas, quam fides inſtitutionum qualiumcunque? Vidiſſet homo ſi 44 non bene depunxiſſet, quod bene acceperat, ipſe legi reus fuiſſet, cui obſequi noluiſſet, nō vt legislator ipſe fraudem legi ſuę faceret non ſinendo præſcriptum eius impleri. Hęc digniſsime peroraturus in creatorem, ſi libero arbitrio hominis ex prouidentia & potentia, quas, exigis, obſtitiſſet, nunc tibi inſuſurra pro creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, inſtitutionibus ſuis functo vt & rationalibus & bonis. [45 Neque enim ad viuendū ſolummodo produxerat hominē, vt non ad recte viuendum, in reſpectu ſcilicet Dei legiſq; eius. Igitur viuere quidem illi ipſe præſtiterat, facto in animā viuam: recte vero viuere demandarat, admonito in legis obſequium. Ita non in mortem inſtitutū hominem probat, qui nunc cupit in vitam reſtitutum? malens peccatoris pœnitentiam quam mortem. Igitur ſicut Deus homini vitæ ſtatum induxit, ita homo ſibi mortis ſtatū attraxit. 46 Et hoc non per infirmitatē ſicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur Nam etſi angelus qui ſeduxit, ſed liber & ſuæ poteſtatis qui ſeductus eſt, ſed imago & ſimilitudo Dei, fortior angelo, ſed adflatus Dei generoſior ſpiritu materiali quo angeli conſtiterunt, 47 Qui, *facit*, inquit, *ſpiritus angelos, & apparitores flammam ignis*. Quia nec vniuerſitatem homini ſubiecisſet 48 infirmo dominandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale ſubiecit: ſic nec legis pondus impoſuiſſet, ſi grauis lex inualido ſuſtinendi, nec quem excuſabilē ſciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conueniſſet, poſtremo non libertate nec poteſtate arbitrii feciſſet infirmum, ſed potius defectione earum. Atque adeo eundem hominem, eandem ſubſtantiam animę, eundem Adę ſtatum, eadem arbitrii libertas & poteſtas victorem efficit hodie de eodem diabolo, cum ſecundum obſequium legum eius adminiſtratur. [49 Quoquo tamen, inquis modo ſubſtantia creatoris delicti capax inuenitur, quum adflatus Dei id eſt, anima in homine deliquit, nec poteſt non ad originalem ſummā referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animę. In primis tenendū 50 quod Græca ſcriptura ſignauit, adflatū nominans, non ſpiritū 51 Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborū, pro adflatu ſpiritum ponunt, & dant hæreticis occaſionem ſpiritum Dei delicto infuſcandi, id eſt, ipſum Deum & vſurpata iam quæſtio eſt 52 Intellige itaque adflatū minorē ſpiritu eſſe, etſi de ſpiritu accidit. vt aurulā eius, nō tamen ſpiritum. nam & aura vento rarior, etſi de vento aura, non tamen ventus aura. 53 Capit etiam, imaginem ſpiritus dicere flatum. nam & ideo homo imago Dei id eſt, ſpiritus *Deus enim ſpiritus*. Imago ergo ſpiritus, adflatus. Porro imago veritati non vſquequaque adæquabitur. Aliud eſt enim ſecundum veritatem eſſe. aliud ipſam veritatem eſſe Sic & adflatus quum imago ſit ſpiritus, non poteſt ita imaginem Dei comparare, vt quia veritas, id eſt, ſpiritus, id eſt, Deus ſine delicto eſt, ideo & adflatus, id eſt, imago, non debuerit admiſiſſe delictum. In hoc erit imago minor veritate, & adflatus ſpiritu inferior. 54 habens illas vtiq; lineas Dei, qua immortalis anima, qua libera & ſui arbitrii, qua præſcia plerunq; qua rationalis, capax intellectus & ſcientiæ, tamen & in his imago, & nō vſq; ad ipſā vim diuinitatis. 55 Sic nec vſq; ad integritatem à delicto, quia hoc ſoli Deo cedit, id eſt, veritati, & hoc ſolum imagini non licet. Sicut enim imago quum omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſa caret, non habens motum: ita & anima imago ſpiritus, ſolam vim eius exprimere non valuit, id eſt, non delinquendi fœlicitatem. Ceterū nō eſſet anima, ſed ſpiritus, nec homo qui animam ſortius eſt, ſed Deus. Et alias autem non omne quod Dei erit, Deus habebitur: vt expoſtules Deum & afflatum, id eſt, vacuum à delicto, quia Dei ſit afflatus. Nec tu enim ſi in tibiam flaueris, hominē tibiam feceris, quanquam de anima tua flaueris, ſicut & Deus de ſpiritu ſuo. Denique quum manifeſte ſcriptura dicat: flaſſe Deum in faciem hominis, & factum hominem in animam viuam, non in ſpiritū viuificatorē: ſeparauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud ſit neceſſe eſt ab artifice, id eſt, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipſe erit figulus ita nec afflatus factus à ſpiritu, ideo erit ſpiritus. Ipſum ꝙ anima, vocitatus eſt flatus. Vide etiam ne de afflatus conditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatē. 56 Ergo, inquis, dediſti animæ infirmitatem ſupra negatam. Plane quū illam exigis Deo parem, id eſt, delicti immunem, dico infirmam. Quum vero ad angelum prouocatur, fortiorem defendam neceſſe eſt 57 dominum vniuerſitatis, 58 cui iam angeli adminiſtrant, qui etiam angelos iudicaturus eſt, ſi in Dei lege conſtiterit, quod in primordio noluit: Hoc ipsū ergo potuit afflatus Dei admittere. Potuit, ſed non debuit. Potuiſſe enim habuit per ſubſtantię exilitatem, qua afflatus, non ſpiritus: non debuiſſe autem per arbitrii poteſtatē, qua liber, non ſeruus, aſiſtente amplius demonſtratione non delinquendi ſub comminatione moriendi, qua ſubſtrueretur ſubſtantiæ exilitas, & regeretur ſententiæ libertas. Itaq; non per illud iam videri poteſt anima deliquiſſe, quod illi cū Deo affine eſt, id eſt, per afflatum: ſed per illud quod ſubſtantię acceſſit, id eſt, per liberum arbitrium, à Deo quidem rationaliter attributum, ab homine vero qua voluit agitatū. Quod ſi ita ſe habent, omnis iam Dei diſpoſitio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrii nō ei culpam ſuam reſpuet à qua data eſt, ſed à quo non vt debuit adminiſtrata eſt Quod denique malum deſcribes creatori, ſi delictum hominis, non erit Dei, quod eſt hominis? nec idē habendus eſt delicti auctor, qui inuenitur interdictor, immo & condemnator. Si mors malū, nec mors comminatori ſuo, ſed contemptori faciet inuidiam, vt auctori. Contemnendo enim eam fecit, non vtique futuram ſi non contemſiſſet. [59 Sed etſi ab homine in diabolum tranſcripſeris mali elogium, vt inſtinctorem delicti, vti ſic quoque in creatorem dirigas culpam, vt in auctorē diaboli, qui facit angelos ſpiritus: ergo ꝙ factus à Deo eſt, i. angelus, id erit eius qui fecit. Quod autem factus à Deo non eſt. id eſt, 60 diabolus, id eſt delator, ſupereſt vt ipſe ſeſe fecerit deferendo de Deo, & quidē falſum, 61 primo quod Deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet, dehinc quaſi morituri non eſſent ſi ediſſent, tertio quaſi Deus illis inuidiſſet diuinitatem. Vnde igitur malitia mendacii & fallaciæ in homines, & infamiæ in Deum? à Deo vtique non, qui & angelum ex forma operum bonorum inſtituit bonum. Denique ſapientiſsimus omnium æditur, antequam diabolus, niſi malum eſt ſapientia. Et ſi euoluas Ezechielis prophetiam, facile animaduertes tam inſtitutione bonum angelum illum, quam ſponte corruptum. 62 In perſona enim principis Sor, ad diabolum pronuntiatur, *Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, ſume planctum ſuper principem Sor, & dices: Hæc dicit Dominus,* 63 *Tu es reſignaculum ſimilitudinis*, qui ſcilicet integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignaueris, *plenus ſapientia corona decoris* (hoc vt eminentiſſimo angelorum, vt archāgelo, vt ſapientiſſimo omniū) *In deliciis paradiſi Dei tui natus es*. Illic enim vbi Deus in ſecunda animalium figurę formatione angelos fecerat. 64 *Lapidem optimum indutus es Sardium. Topazium, Smaragdū, Carbunculū, Sapphirū, Iaſpin,*

Ligu-

A

Ligurium, Achaten Amethistum, Chrysolithum, Berillum, Onychium, & auro repleſti horrea tua & theſauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherub poſui te in monte ſancto Dei, fuiſti in medio lapidum igneorum, fuiſti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, 66 *donec inuenta ſunt læſuræ tuæ. De multitudine negotiationis tuæ promas tuas repleſti & deliquiſti,* & cetera. Quæ ad ſuggillationem angeli, non ad illius principis proprie pertinere manifeſtū eſt, 67 eo quod nemo hominū in paradiſo Dei natus ſit? ne ipſe quidē Adam, translatus potius illuc: nec cū Cherub poſitus in monte ſancto Dei, id eſt, in ſublimitate cœleſti, de qua ſatanā Dominus quoque decidiſſe teſtatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes ſiderum ardentiū radios, vnde etiam quaſi fulgur deiectus eſt ſatanas. Sed ipſe auctor delicti in perſona peccatoris viri denotabatur, retro quidē inituperabilis à die conditionis ſuæ, à Deo in bonum conditus, vt à bono conditore inituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica & apud Deum conſtitutus, qua bonus apud bonum poſtea vero à ſemetipſo translatus in malum. *Ex quo* enim, inquit, *apparuerunt læſuræ tuæ:* illi eas reputans, quibus ſcilicet læſit hominem electum à Dei obſequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum ſeminauit: atque ita exinde negotiationis, id eſt, malitiæ ſuæ multitudinem exercuit, delictorū ſcilicet & ſenſuū, non minus & ipſe liberi arbitrii inſtitutus, vt ſpiritus. Nihil enim Deus proximum ſibi non libertate eiuſmodi ordinaſſet, Quē tamen & prædamnando teſtatus eſt, ab inſtitutionis forma libidine propria conceptæ vltro malitiæ exorbitaſſe: & cōmeatum operationibus eius admetiendo rationē bonitatis ſuæ egit: eodem conſilio differens extinctionē diaboli, quo hominis reſtitutionem. 68 Certamini enim dedit ſpatium, vt & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicū qua ſuccideratilli, probans ſuam, non Dei culpam: & ita ſalutē digne per victoriā recuperaret & diabolus amarius puniretur, ab eo quem eliſerat ante deiectus, & Deus tanto magis bonus inueniretur, ſuſtinens hominem glorioſiorem in paradiſum admittendam decerpendę arboris vitæ iam de vita regreſſurum. [69 Igitur vſque ad delictum hominis Deus à primordio tantum bonus, exinde iudex & ſeuerus, &, quod Marcionitæ volunt, ſæuus. ſtatim mulier in doloribus parere, & viro ſeruire damnatur: 70 ſed quæ ante ſine vlla contriſtatione per benedictionem incrementum generis audierat. 71 *Creſcite* tantum *& multiplicamini*: ſed quę in adiutoriū maſculo, non in ſeruitiū fuerat deſtinata. Statim & terra maledicitur, ſed ante benedicta. Statim tribuli & ſpinæ, ſed ante fœnum, & herbæ, & arborum fructuoſa. Statim ſudor & labor panis, ſed ante ex omni ligno victus immunis, & alimenta ſecura. Exinde homo ad terram, ſed ante de terra. Exinde ad mortem, ſed ante ad vitam. 72 Exinde in ſcorteis veſtibus, ſed ante ſine ſcrupulo nudus. Ita prior bonitas Dei ſecundum naturam, ſeueritas poſterior ſecundum cauſam. Illa ingenita, hæc accidens: illa propria hæc accōmodata: illa ędita, hæc adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit continuiſſe bonitatem, nec cauſa diſſimulatā euaſiſſe ſeueritatem. Alteram ſibi, alteram rei Deus prędtitit. Incipe nunc etiam iudicis ſtatum vt ad finē mali arguere qui idcirco alium Deum ſomniaſti ſolummodo bonum, quia non potes iudicem: quanquam & illum vt iudicē oſtendimus. Aut ſi non iudicem, certe peruerſum ac vanum diſciplinæ non vindicandæ, id eſt, non iudicandæ conſtitutorē. Non reprobas autem Deum iudicē, qui non iudicem Deum probas? Ipſam ſine dubio iuſtitiam accuſare debebis, quę iudicem præſtat aut & eā in ſpecies malitiæ deputare, id eſt, iniuſtam in titulos bonitatis aſſcribere. Nunc enim iuſtitia malum, ſi iniuſtitia bonum: Porro quum cogeris iniuſtitiam de peſſimis pronuntiare, eodē iugo vrgeris iuſtitiam de optimis cenſere. Nihil enim æmulum mali non bonum ſicut & boni æmulū nihil nō malum. Igitur quanto malum iniuſtitia tanto bonū iuſtitia. Nec ſpecies ſolūmodo, ſed tutela reputanda bonitatis? quia bonitas niſi iuſtitia regatur, vt iuſta ſit, non erit bonitas, ſi iniuſta ſit. Nihil enim bonum, quod iniuſtum. bonum autem omne, quod iuſtum. [73 Ita ſi ſocietas & conſpiratio bonitatis atque iuſtitiæ, ſeparatione earum non potes carere: quo ore conſtitues diuerſitatem duorum Deorum in ſeparatione ſeorſum deputans Deum bonum, & ſeorſum Deum iuſtum? Illic conſiſtit bonum, vbi & iuſtum. A primordio denique creator tam bonus, quam & iuſtus: pariter vtrunque proceſsit. *Bonitas eius operata eſt mundum, iuſtitia modulata eſt:* quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis conſilio iudicauit. 74 Iuſtitiæ opus eſt, quod inter lucem & tenebras ſeparatio pronuntiata eſt, inter diem & noctem, inter cœlum & terrā, inter aquam ſuperiorē & inferiorem, inter maris cœtum & aridæ molem, inter luminaria maiora & minora, diurna atque nocturna, inter marem & fœminam inter arborem agnitionis, mortis, & vitæ, inter orbem & paradiſum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas concepit, ira iuſtitia diſtinxit. Totum hoc iudicato diſpoſitum & ordinatum eſt. Omnis ſitus, habitus elementorum, effectus, motus, ſtatus, ortus, occaſus ſingulorum iudicia ſunt creatoris, ne putes eum exinde iudicem definiendum quo malum cœpit, atque ita iuſtitiam de cauſa mali offuſces. His enim modis oſtendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodiſſe, vt & ipſam ingenitam Deo & naturalem nec obuentitiam deputandam, quæ in Domino inuenta ſit arbitratrix operum eius. [75 At enim vt malum poſtea erupit, atque inde iam cœpit bonitas Dei cum aduerſario agere, aliud quoque negotium eadem illa iuſtitia Dei nacta eſt iam ſecundum aduerſionem dirigendæ bonitatis, vt ſepoſita liberate eius, qua & vltro Deus bonus, pro meritis cuiuſque penſetur dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur: proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iuſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod vt dicitis, ſæuit vtique bono non malo proficit 76 Denique timor iudicii ad bonum, non ad malum confert. Non enim ſufficiebat bonum per ſemetipſum commendari, iam ſub aduerſario laborans. Nam etſi commendabile per ſemetipſū, non tamen & conſeruabile, quia expugnabile iam per aduerſarium niſi, vis aliqua præeſſet timendi, quæ bonum etiam nolentes appetere, & cuſtodire compelleret. Ceterum tot illecebris mali expugnantib. bonum, quis illud appeteret quod impune contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? 77 Legis mali vitam latam & multo frequentiorē: nonne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid ſi nihil minaretur? Hanc iuſtitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quæ bono proſpicit? 78 Qualem oportet Deum, velles: qualem malles, expediret, ſub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet, illum bonum iudicares Deum, qui hominem poſſet magis malum facere, ſecuritate delicti? Quis boni auctor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimicus? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnatur, niſi qui & punitor? Sic totus Deus bonus eſt, dūm pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & inuandi & lædendi potens. Minus eſt, tantummodo prodeſſe, quia non aliud quid poſsit quam prodeſſe. De eiuſmodi qua fiducia bonum ſperē, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocentiæ mercedē ſecter, 79 ſi non & nocentiæ ſpectem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vſque adeo iuſtitia etiam plenitudo eſt diuinitatis ipſius, exhibens Deum perfectum. & Patrem & Dominum: Patrem, clementia: Dominum diſciplina. Patrem, poteſtate blanda: Dominum, ſeuera. Patrē diligendum pie: Dominum, timendum neceſſario, Diligendum, 80 quia malit miſericordiam quam ſacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. Diligendum quia malit pœnitentiam peccatoris quam mortem: & timendum, quia nolit peccatores ſui iam non pœnitentes. Ideo lex vtrunque definit: 81 *Diliges Deum, & Timebis*

Deum

B C D E F G H

Ibidem. Cap. XI. *Gen.* 3. *Gen.* 1. *Gen.* 2. *Gen.* 3. *Gen.* 1. *Gen.* 3. *Gen.* 2. *Gen.* 3. *Gen.* 2. *Gen.* 2. *Ezech* 28 *Luc.* 10. *Ezech.* 28 Cap. XII. *Gen.* 1. & 2. CAP. XIII *Gen.* 3. *Matth.* 7. *Oſee.* 6. & *Matth.* 9.

Deum. Aliud obsecutori proposuit, aliud exorbitatori. [82 Ad omnia tibi occurrit Deus, 83 idem percutiens, sed & sanans, mortificans, sed & viuificans, humilians, sed & sublimans, condens mala, sed & pacem faciens, vt etiam & hic respondeam hæreticis: Ecce enim, inquiunt, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: *Ego sum qui condo mala.* Amplexi enim vocabuli communionem, duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passum volunt cum conditorem intelligi malorum, vt & malitiæ iniuste auctor renuntietur. Nos autem adhibita distinctione vtriusq; formæ, separatis malis delicti & malis supplicii, malis culpæ, & malis pœnæ, suũ cuiq; parti definimus auctorem, malorum quidem peccati & culpæ, diabolum: malorum vero supplicii & pœnæ Deum creatorẽ, vt illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condẽtis iudicia aduersus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidẽ illis mala sunt, quibus rependuntur: ceterum suo nomine bona qua iusta, & bonorum defensoria, & delictorũ inimica, atq; in hoc ordine Deo digna. Aut proba ea iniusta, vt probes malitiæ deputanda, id est, iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erunt, iam mala non erunt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directo bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniuste hominẽ diuinæ legis voluntarium contemptorem, id retulisse, quo voluit caruisse, iniuste malitiã æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam, iniuste 84 Ægyptum fœdissimam, superstitiosam, amplius hospitis populi conflictatricem, decemplici castigatione percussam. 85 Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitium subministrari, qui iam negauerat Deum, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iã populo laborẽ operis adiecerat: postremo qua Ægyptius olim Deo reus fuerat gentilis idololatriæ, 86 ibim & crocodilum citius colens quam Deum viuum. 87 Impedit & ipsum populum, sed ingratum. Immisit & pueris vrsos, sed irreuerentibus in Prophetam. [88 Iustitiam ergo primo iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas, & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, ceteras quoq; vt sententias condemnetis: excusate delicta, vt iudicia reprobetis. Nolite reprehẽdere iudicem sed reuincite malum iudicem. 89 nã etsi patrum delicta ex filiis exigebat, duritia populi talia remedia compulerat, vt vel 90 posteritatibus suis prospicientes, legi diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorũ salutem, quã suã curet? 91 Sed etsi benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine vllo adhuc merito eius, cur non & reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offensa: vt per totum genus & gratia decurreret, & offensa 92 saluo eo quod postea decerni habebat: Non dicturos acidam vuam patres manducasse, & filiorum dentes obstupuisse, id est, non sumpturũ patrẽ delictum filii, nec filium delictũ patris, sed vnumquẽq; delicti sui reum futurum, vt post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quanquam si Euangeliũ veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc vltro sibi sententiam fuerant irrogaturi, 93 *Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum.* Hoc itaque omnis prouidentia Dei censuit, quod iam audierat. [94 Bona igitur & seuera, quia iusta, si bonus iudex, id est, iustus. Item cetera bona, per quæ opus bonum currit bonæ seueritatis, 95 siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia. Debita enim omnia hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitum est iustitiæ. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiam debentis. Atque ita non poterunt iudici exprobrari, quę iudici accidunt, carentia & ipsa culpa, sicut & iudex. Quid enim si medicum quidem dicas esse debere, ferramenta vero eius accuses, quod secent, & inurant, & amputent, 96 & constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa male secantem, importune amputantem, temere inurentem, atq; ita ferramenta quoq; eius vt mala ministeria reprehẽde. Proinde est enim, cum Deum quidem iudicem admittis, eos vero motus & sensus per quos iudicat destruis. Deũ nos à Prophetis & à Christo, 97 non à Philosophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus Deum etiam in tetris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, ex causa humanæ salutis, longe sumus à sententia eorum qui nolunt Deum curare quidquã. Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiusmodi, 98 Si Deus irascitur & æmulatur, & extollitur, & exacerbatur, ergo & corrũpetur, ergo & morietur. Bene autem quod Christianorum est, 99 etiam mortuum Deum credere, & tamen viuẽtẽ in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina prædicant, vt quoniam in homine corruptorię conditionis habentur huiusmodi passiones, idcirco & in Deo eiusdẽ status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diuersos, quam substantiæ exigunt, licet vocabulis cõmunicare videãtur. 100 Nã & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, nec ideo tamẽ humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum, tanta erit & animi diuini & humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanæ, quam incorruptorios in Deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certe Deum confiteris creatorem? Certe, inquis. Quomodo ergo in Deo humanum aliquid existimas, & non diuinum omne? Quem Deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem Deum confitendo, præiudicasti vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porro quum pariter agnoscas hominẽ à Deo inflatum in animam viuam, non Deum ab homine, satis peruersum est, vt in Deo potius humana constituas, quam in homine diuina, & hominis imagine Deũ imbuas potius quam Dei hominem. Et hæc ergo imago censenda est Dei in homine, quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & Deus, licet nõ tales quales Deus. Pro substantia enim & status eorum & exitus distant. Denique contrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamq; matricem earum bonitatem, cur diuina præsumitis? Nec tamen perfecte ea obtinemus, quia solus Deus perfectus. Ita & illas species, iræ dico & exasperationis, non tam fœliciter patimur: quia solus Deus de incorruptibilitatis proprietate fœlix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur: mouebitur, sed non euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia tot sensus, quot & causas. Et iram propter sceleratos, & bilẽ propter ingratos, & æmulationẽ propter superbos, & quicquid non expedit malis. Sic & misericordiã propter errantes, & patientiam propter nõ resipiscentes, & præstantiam propter merentes, & quicquid bonis opus est, quæ omnia patitur suo more, quo eum pati cõdecet, propter quem homo eadem patitur æq; suo more. [101 Hæc itaq; dispecta totum ordinẽ Dei iudicis operatiũ, & (vt dignius dixerim) protectorem 102 catholicæ & summæ illius bonitatis ostendunt: quam semotã à iudiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in eodẽ Deo agnoscere, pluentẽ super bonos & malos, & solem suum oriri facientẽ super iustos & iniustos: quod alius Deus omnino non præstat. 103 Nã etsi hoc quoque testimoniũ Christi in creatorem, Marcion de Euangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est, 104 & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudiciũ Marcionis, illa patientia quę expectat pœnitentiam potius peccatoris, quam mortẽ, & mauult misericordiam quam sacrificium, auertens iã destinatum exitium Niniuitis, & largiens spatium vitæ Ezechiælacrymis, 105 & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitentiam functo. Illã dico misericordiã, 106 quæ & filiũ Saulis moriturũ ex deuotione populo concessit: & Dauid delicta in domũ Vriæ cõfessũ. venia liberauit: & ipsum Israel toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Nõ solum

igitur

Philipp. 2.

Gen. 2.

Gen. 1.

Ca. XVII.

Matth. 5.

Ezech. 33. Oseæ 6. Ionæ 3. 4. Reg. 20. Dan. 4. 1. Reg. 14. 2. Reg. 12.

A igitur iudicem aspiciens, conuertere & ad optimi exempla. Nota quum vlciscitur, considera quum indulget. Repende austeritati lenitatem: 107 quum vtrumq; conueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum Deum credis. Veni denique ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, præceptorum, consiliorumque eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari. 108 Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & Deus. Nulla posteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo Deo didicit creator meus præscribere, *Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non concupisces honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum vt teipsum.* Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitię, & pietatis principalia consulta, accedunt etiam humanitatis præscripta: quum septimo quoque anno seruitia libertate soluuntur, quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum, 109 boui etiam terenti vincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris, quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur. [110 Sed quæ potius legis bona defendam, quam quæ hæresis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, 111 & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, vt quia durissimo & infideli in Deum populo longum, vel etiam incredibile videretur 112 à Deo expectare defensam, edicendam postea per Prophetam: *Mihi defensam, & ego defendam*, dicit Dominus: interim commissio iniuriæ metu vicis statim occurs uræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, vt sic improbitas æstuata cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda committitur, qua & alias facilior timor talionis 113 per eundem saporem passionis. Nihil amarius quam idipsum pati, quod feceris aliis. 114 Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando benedicta sunt, consilium exercendæ continentiæ intellige: & frænos impositos illi gulę agnosce, 115 quæ quum panem ederet angelorum, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat. Agnosce simul & 116 comitibus gulæ, libidini scilicet atque luxuriæ, prospectum, quæ fere ventris castigatione frigescunt. *Manducauerat enim populus & biberat: & surrexerat ludere:* proinde 117 vt & pecuniæ ardor restringueretur ex parte qua de victus necessitate causatur, pretiosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo vt facilius homo ad ieiunandum Deo formaretur, paucis & non 118 glorioſis escis assuefactus, & nihil de lautioribus esuriturus. Reprehendendus sane creator, quod cibos potius populo suo abstulit, quam ingratioribus Marcionitis. 119 Sacrificiorum quoque onera & operationum & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia sibi proprie desiderauerit, qui tam manifeste exclamat, *Quo mihi multitudinem sacrificiorum, vestrorum? Et quis exquisiuit ista de manibus vestris:* sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam & transgressionem, eiusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio seculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret. [120 Sed & in ipsis commerciis vitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, vt istis legalibus disciplinis occurrentibus vbique, ne illi, momento vacarent à Dei respectu. 121 Quid enim faceret beatum hominem, quam *in lege Domini voluntas eius, & in lege Domini meditabitur die ac nocte.* Quam legem non duritia promulgauit auctoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomantis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam significantiis legis spiritalis scilicet & Propheticæ, & in omnibus pene argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsenti, si simpliciter hominem Deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet Deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuandum, etiam Prophetas eadem bonitas Dei ordinauit docentes Deo digna, 122 auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare viduam, dirigere quæstiones. 123 Fugere improborum contactũ, dimittere conflictam integram, dissipare scripturam iniustam, infringere panem esurienti, & tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere. 124 Compescere linguam à malo, & labia ne loquãtur dolum, declinare à malo, & facere bonum, quærere pacem, & sectari eam. Irasci & non delinquere, id est in ira non perseuerare, siue sæuire. Non abire in concilium, impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere. Sed vbi? *Vide quam bonum & quam iucundum habitare fatres in vnum, meditantes die ac nocte in lege Domini. Quia bonum* scilicet *fidere in Dominum, quam fidere in hominem, & sperare in Dominum quam sperare in Principes.* 125 Qualis enim apud Deum merces homini? *Et erit tanquam lignum quod plantatum est iuxta exitus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non decidet, & omnia quæcunque facit, prosperabuntur illi.* 126 *Innocens* autem *& purus corde, qui non accepit in vanum nomen Dei, & non iurauit ad proximum suum in dolo: iste accipiet benedictionem à Domino, & misericordiam à Deo salutificatore suo. Oculi enim Domini super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad liberandas animas eorum de morte*, vtique æterna, *& nutricandos eos in fame*, vtique vitæ æternæ. *Multæ enim pressuræ iustorum, & ex omnibus liberabit eos Dominus. Honorabiles mors in conspectu Domini sanctorum eius. Dominus custodit omnia ossa eorum, vnum ex ipsis non comminuetur. Redimet Dominus animas seruorum suorum.* Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil puto iam ad testimonium Dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis, & promissa consignant. [127 Sed enim sepiæ isti (quorum figura, illud quoque pisculentum de cibis lex recusauit) vt traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiæ interuomunt, atque ita intentionem vniuscuiusque in proximum dispargunt, iactitando & asseuerando ea quæ relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequitiam, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obiicientia creatori vel maxime fraudem illam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infœliciſſime hæretice, teipsũ expostulo arbitrum, 128 cognosce in vtranque gentem prius, & ita de auctore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptii de Hebræis vasa aurea & argentea, contra Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundem patrum nomine ex eodem scripturæ instrumento, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, pro laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi Dei electo? Hebræos fraudem agnoscere debere, an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita actum per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidem repetentium vasa, Iudæorum vero reposcentium operas suas 129 & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptii. Hodie aduersus Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumuis illud auri & argenti, si sexcentorum milium operæ per tot annos vel singulis nummis diurnis æstimentur. Quæ autem pars maior, repetentium vasa, an incolentium villas & vrbes? Querela ergo maior Ægyptiorum, 130 an gratia Hebræorum? Vt solo iniuriarum iudicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergastulum subacti: 131 vt solas scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas: non paucis lancibus & scyphis pauciorum vtique diuitum vbique, sed totis & ipsorum facultatibus, & populãrium omnium collationibus 132 satisfaciendum Hebræis pronuntiasset. Igitur si bona Hebræorum causa bona iam & causa, id est, mandatum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit nescientes, 133 & suum populum in tempore expeditionis angusto, aliquo solatio tacitæ compensationis ex-

punxit

Iudicum 3. 4. 6. & 10.
Exod. 21.
Exod. 21. Leuit. 25. 1. Cor. 9. Ca. XVIII. Leuit. 24.
Deut. 23.
Deut 14. Gen. 1. Psal. 77. Num. 11. Exod. 32.
Leuit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. Isai. 1.
Cap. XIX. Matth. 23.
Psal. 1.
Isai. 2.
Isai. 58.
Psal. 33.
Psal. 4. Psal. 2. Psal. 138. Psal. 2. Psal. 118. Psal. 2.
Psal. 32.
Psal. 33.
Psal. 33.
Cap. XX. Deut. 14.
Exod. 12.
Exod. 3.
Exod. 5.
Exod. 12.

punxit. Plane minus exigi iussit: Hebræis enim etiam filios Ægyptii restituere debuerant. [134 Sic & in ceteris contrarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & instabili, prohibentis sabbatis operari, & iubentis arcam circumferri per dies octo, id est, etiam sabbato, in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem opera humana non diuina prohibentem. 135 Siquidem, *sex*, inquit, *diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die Sabbata Domino Deo tuo, non facies in ea omne opus.* 136 quod? vtique *tuum.* Consequens enim est, vt ea opera sabbato auferret, quæ sex diebus supra indixerat, *tua* scilicet, id est, humana & quotidiana. Arcam vero circunferre, neque quotidianum opus videri potest, neque humanum, sed & rarum & sacrosanctum, & ex ipso tunc Dei præcepto, vtique diuinum, quod & ipse quid significaret, edissererem, 137 nisi longum esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis reuincamini, simplicitate veritatis, non curiositate: sicut & nunc certa distinctio est sabbati humana non diuina opera prohibentis. Ideoque 138 qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. suum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui vero arcam sabbatis circumtulerant, impune gesserunt. non suum enim opus, sed Dei, expræcepto scilicet ipsius administrauerant. [139 Proinde & similitudinem vetans fieri omniū quæ in cœlo & in terra & in aquis, 140 ostendit & causas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. 141 subiicit enim, *Non adorabitis ea, neque seruietis illis.* Serpentis autē ænei effigies postea præcepta Moysi à Domino, non ad idololatriæ titulum pertinebat, sed 142 ad remediandos eos qui à serpentibus infestabantur. 143 Et taceo de figura remedii. 144 Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arcæ figuratum exemplum certe simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, non videntur similitudinum prohibitarū legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur, 145 Diximus de sacrificiorū rationali institutione, auocante scilicet ab idolis ad Deū officia ea, quę si rursus eiecerat, dicens, *Quo mihi multitudinem sacrificiorū vestrorum?* hoc ipsū voluit intelligi quod non sibi ea proprie exegisset. 146 *Non enim bibam*, inquit, *sanguinem taurorum?* quia & alibi ait, *Deus æternus non esuriet nec sitiet.* 147 Nam & si ad oblationes Abel aduertit, & holocausta Noe odoratus est libenter, quæ iocunditas siue viscerum veruecinorum, siue nidoris ardētium victimarum? Sed animus simplex & Deum metuens offerentium ea quæ à Deo habebant, & pabuli & suauis olentiæ gratia apud Deum deputabatur, non quæ fiebant, exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorem scilicet Dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, tamen aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit diuitem & regem, an delectabit titulus officii? At si cliens ei munera vltro 148 vel etiam dicto, ordine suo offerat & solemnia regis obseruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec pleno circa cetera quoque obsequia, nonne consequens vt rex ille vel dines exclamet, Quo mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. 149 &: *Solennitates & dies festos & vestra sabbata odit anima mea: Vestra* dicendo, quæ secundum libidinem suam, non secundum religionē Dei celebrando, sua iam non Dei fecerant: conditionalem idcirco & rationalem demonstrauit recusationem eorum quæ administranda præscripserat. [150 Si vero etiam circa personas leuem vultis intelligi, quū reprobat aliquando probatos, aut improuidum, quum probat quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet præterita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quam pro præsentibus meritis & reiicere & adlegere. 151 Adlegitur Saul, sed nondum despector Prophetæ Samuelis: 152 Reiicitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? 153 Bene adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta? Sed Dei boni non erat, nondū merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina benefacta. Sed iusti iudicis non erat, rescissis iā bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, vt eū Deus semper adlegeret, quem nunquā posset recusare? Vel quis item sine aliquo bono opere, vt eū Deus semper recusaret, quem nunquam posset adlegere? Exhibe bonum semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nunquam adlegetur. Ceterum si idē homo, vt in vtroque pro temporibus, 154 in vtroq; dispūgetur à Deo, & bono, & iudicet qui non leuitate aut improuidentia sententias vertit, sed cēsura grauissima & prouidentissima, merita temporis cuiusq; dispensat. [155 Sic & pœnitentiam apud illum praue interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improuidentia, immo iam ex delicti recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, *Pœnituit quod regem fecerim Saul*: præscribēs scilicet pœnitentiam, confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. Porro non semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui 156 beneficii ingratus extiterit. Sicut & tunc circa personam Saulis honorandam annuntiatur à creatore, qui non deliquerat, quum Saulem assumit in regnum, 157 & sancto Spiritu auget: optimum enim adhuc, *qualis*, inquit, *non erat in filiis Israelis*, dignissime adlegerat, sed nec ignorauerat ita euēturum. Nemo enim te sustinebit improuidentiam asscribentem Deo ei, quē Deum non negans, confiteris & prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factum Saulis (vt dixi) onerabat pœnitētiæ suæ professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionem, consequens est inuidiosam potius intellegi, non criminosam. 158 Ecce, inquis, criminosam eam animaduerto circa Niniuitas, dicente scriptura Ionæ: *Et pœnituit Dominum de malitia quam dixerat, facturum se illis, nec fecit.* Sicut & ipse Ionas ad Dominum: *Propterea præueni profugere in Tharsos, quia cognoueram te esse misericordem & misereſcentem, patientem, & plurimum misericordiæ, pœnitentem malitiarum.* Bene igitur quod prę misit optimi Dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordię & miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus qui talis, de isto prius cessisse debebis, non competere in talem, id est, in optimum, etiam malitiæ concursum. 159 Et, quia Marcion defendit arborem bonam malos quoque fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio subest etiam earum malitiarum intelligendarum, quæ possint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc significari, nō quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quasi iudicis, secundūm quam enuntiarit, *Ego sum qui condo mala* 160 &: *Ecce ego emitto in vos mala* non peccatoria, sed vltoria, 161 quorum satis diluimus infamiam, vt congruentium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ ex illis malis iudiciariis deputata, cum ipsis competat iudici. 162 Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in isto articulo. Atque adeo si eius malitię pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ scilicet & deletui vindicandæ, atqui nec vllū admissum criminosum reputabitur creatori, qui iniquissimam ciuitatem digne meritoque decreuerat abolendam. Ita quod iuste destinauerat non male destinans, ex iustitia non ex malitia destinarat, sed pœnam ipsam malitiam nominauit, ex malo & merito passionis ipsius. Ergo dices, si malitiam iustitiæ nomine excusas, quia iuste exitiū destiarat in Niniuitas, sic quoque culpandus est, qui iustitiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam gessit. Immo nec iustitiæ, inquam, pœnitebit Deum, & supereſt iam agnoscere quid sit pœnitentia Dei. Non enim si hominem 163 ex recordatione

A Cap. XXI. Exod. 20. Deut. 6.
Exod. 20.
Deut. 6.
Num. 15. Deut. 6.
B Ca. XXII. Exod. 20. Num. 15.
Exod. 25. 37.
Exod. 37. Isai. 49. Gen. 4. Gen. 8.
C
Isai. 1.
D
Ca. XXIII.
1. Reg. 9. & 13.
1. Reg. 11.
E
Ca. XXIV.
1. Reg. 15.
F
1. Reg. 9. & 10.
Ion. 3.
Ion. 4.
G
Matth. 7.
Isai. 45. Hier. 18.
H
Ioan 3.

A

plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideo & Deum proinde. In quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus est. Nam & hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli, 164 *Diſcidit Dominus regnum Iſraelis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo ſuper te, & ſcindetur Iſrael in duas partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non ſicut homo eſt ad pœnitendum.* Hæcitaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ ſtatuit, quæ neq; ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis damnatione repetetur, ſicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, ſi non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quam ſimplex conuerſio ſententiæ prioris, quæ etiam ſine reprehenſione eius poſſit admitti, etiam in homine, nedum in Deo, cuius omnis ſententia caret culpa. 165 Nam & in Græco ſono, pœnitentiæ nomen, non ex delicti confeſſione, ſed ex animi demutatione compoſitum eſt, 166 quam apud Deum pro rerum varietium ſeſe occurſura, oſtendimus. [167 Iam nunc vt omnia eiuſmodi expediam, ad ceteras puſillitates & infirmitates & incongruentias (vt putatis) interpretandas purgandaſque pertendam. Inclamat Deus, *Adam vbi es?* ſcilicet ignorans vbi eſſet, & cauſato nuditatis pudore, an de arbore guſtaſſet, interrogat, ſcilicet incertus. Immo nec incertus admiſſi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat conſcientia peccati deliteſcentem, euocatum prodire in conſpectum Domini, non ſola nominis inclamatione, ſed cum aliqua iam tunc admiſſi ſuggillatione. 168 Nec enim ſimplici modo, id eſt, interrogatorio ſomno legendum eſt, *vbi es, Adam?* ſed impreſſo & incuſſo, & imputatiuo, *Adam vbi es*, id eſt, in perditione es, id eſt, iam hic nō es, vt & increpandi & dolēdi exitus vox ſit. Ceterum 169 qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, cuius cœlum thronus, & terra ſcabellum, nimirum huius oculos aliqua paradiſi portio euaſerat, quo minus illi vbicunque Adam ante euocationem viſeretur, tam latens quam de interdicta fruge ſumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lupus aut furunculus non latet Deum puto de ſublimioribus oculatiorem aliquid ſubiecti prēterire non poſſe. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maieſtatis, & humanæ inſtructionis, 170 naſo agis. Interrogabat Deus quaſi incertus, & hinc liberi arbitrii probans hominem in cauſa aut negationis, aut confeſſionis, vt daret ei locum, ſponte confitendi delictum, & hoc nomine releuandi, 171 ſicut de Cain ſciſcitatur: Vbinam frater eius, quaſi non iam vociferatum à terra ſanguinem Abelis audiſſet: ſed vt & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrii poteſtate ſponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi, atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quam negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, 172 *Ex ore tuo iuſtificaberis, & ex ore tuo damnaberis.* Nam etſi Adā propter ſtatum legis deditus morti eſt, 173 ſed ſpes ei ſalua eſt, dicente Domino: *Ecce Adam factus eſt tanquam vnus ex nobis*, de futura ſcilicet adlectione hominis in diuinitatem. Denique quid ſequitur? *Et nunc ne quando extendat manum, & ſumat de ligno vitæ, & viuat in æuum.* Interponens enim, *& nunc*, præſentis temporis verbum, temporalem & ad præſens dilationem vitæ feciſſe ſe oſtendit. Ideoque nec maledixit ipſum Adam nec Euam, 174 vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione releuatos. Cain vero & maledixit, 175 & cupidum morte luere delictum, mori interim veruit, prēter vt admiſſum, etiā negationis exemplo oneratum. Hæc erit ignorantia Dei noſtri, quę ideo ſimulabatur, ne delinquens homo quid ſibi agendum ſit, ignoret. 176 Sed: Ad Sodomam & Gomorrham: deſcendens, *Videbo* (ait) *ſi ſecundum clamorem peruenientem ad me, conſument: ſi vero non, vt agnoſcam.* Et hic videlicet ex ignorantia incertus, & ſcire cupidus. An hic ſonus pronuntiationis neceſſarius, nō dubitatiuum, ſed comminatiuum exprimens ſenſum ſub ſciſcitationis obtentu? Quod ſi deſcenſum quoque Dei irrides, quaſi aliter non potuerit perficere iudicium, niſi deſcendiſſet, vide ne tuum æque Deum pulſes. Nam & ille deſcendit, vt quod vellet efficeret. [177 Sed & iurat Deus. Nunquid forte per Deum Marcionis? immo, inquit, multo vanius, quod per ſemetipſum. Quid vellet facere, ſi alius Deus non erat in conſcientia eius, hoc cum maxime iurantis, alium abſque ſe omnino nō eſſe. Igitur peierantem deprehendis, 178 an vane deierantem? Sed nō poteſt videri peieraſſe, qui alium eſſe non ſciuit, vt dicitis. Quod enim ſcit, hoc deierans, vere nō peierauit. Sed nec vane deierat, alium Deum non eſſe. Tunc enim vane deieraret, ſi nō fuiſſent qui alios Deos crederēt, tunc quidem ſimulacrorum cultores, 179 nunc vero & hæretici. Iurat igitur per ſemetipſum, vt vel iuranti Deo, credas alium Deum omnino non eſſe. Hoc vt Deus faceret, tu quoque Marcion coegeſti: iam tunc enim prouidebaris. 180 Proinde ſi & in promiſſionibus, aut comminationibus iurat, fidem in primordiis arduam extorquens, nihil Deo indignū eſt, quod efficit Deo credere. Satis & tunc puſillus Deus, in ipſa etiam ferocia ſua, cū ob vituli conſecrationem efferatus in populum, de famulo ſuo poſtulat Moyſe, 181 *Sine me, & indignatus ira, diſperdam illos, & faciam te in nationem magnam.* Vnde meliorem ſoletis affirmare Moyſen Deo ſuo, deprecatorem, immo & prohibitorem iræ. *Non facies* enim, inquit, *iſtud, aut & me vna cum eis impende.* Miſerandi vos quoque cum populo, qui Chriſtum non agnoſcitis in perſona Moyſi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ ſuæ pro populi ſalute. Sed ſufficit ſi & Moyſi proprie donatus eſt populus ad præſens. Quod vt famulus poſtulare poſſet à domino, id dominum à ſe poſtulauit. Ad hoc enim famulo dixit, *Sine me, & diſperdam illos*, vt ille poſtulando & ſemetipſum offerēdo non ſineret, 182 atque ita diſceres quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum. [183 Iam nunc vt & cetera compendio abſoluā, quæcunque adhuc vt puſilla & infirma & indigna colligitis ad deſtructionem creatoris, ſimplici & certa ratione proponam: 184 Deum non potuiſſe humanos congreſſus inire, niſi humanos & ſenſus & affectus ſuſcepiſſet, per quos vim maieſtatis ſuæ intolerabilem vtiq; humanæ mediocritati, humilitate temperaret, ſibi quidē indigna, homini autem neceſſaria, & ita iā Deo digna, quia nihil tam dignum Deo, quā ſalus hominis. De iſto pluribus retractarem, ſi cum ethnicis agerem, quanquā & cū hæreticis non multo diuerſa congreſſio ſtet. Quatenus & ipſi Deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis 185 deuerſatum iam credidiſtis, non exigetis vtique diutius perſuaderi Deum conformaſſe ſemetipſum humanitati, ſed de veſtra fide reuincimini. Si enim Deus, & quidem ſublimior, tanta humilitate faſtigium maieſtatis ſuæ ſtrauit, vt etiā morti ſubiiceret, & morti crucis, cur non putetis noſtro quoq; Deo aliquas puſillitates congruiſſe, tolerabiliores tamē Iudaicis cōtumeliis & patibulis & ſepulcris? 186 An hæ ſunt puſillitates, quæ iam præiudicare debebūt Chriſtum humanis paſſionibus obiectum, eius Dei eſſe, cuius humanitates exprobrantur à vobis? 187 Nā & profitemur Chriſtum ſemper egiſſe in Dei patris nomine, ipſum ab initio conuerſatū, ipſum cōgreſſum cū Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, 188 ſermonem eius, quem ex ſemetipſo proferendo filium fecit, vt exinde omni diſpoſitioni ſuæ voluntatiq; prefecit, *diminuens illum modico citra angelos*, ſicut apud eum ſcriptum eſt: qua diminutione, in hæc quoque diſpoſitus eſt à Patre, quę vt humana reprehenditis, ediſcens iam inde à primordio, iam inde hominē, quod erat futurus in fine. Ille eſt qui deſcēdit, ille qui interrogat, ille qui poſtulat, ille qui iurat. Ceterum Patrē nemini viſum, etiam commune teſtabitur Euangelium. dicente Chriſto: *Nemo cognouit Patrem niſi Filius*; ipſe enim & veteri Teſtamento pronuntiarat, 189 *Deum nemo videbit, & viuet*: Patrem inuiſibilem determinans, in cuius auctoritate & nomine ipſe erat Deus, qui videbatur Dei filius. 190 Sed & penes nos Chriſtus in perſona Chriſti accipitur, quia & hoc modo noſter eſt.

B

C

D

E

F

G

H

1. Reg. 15.

Ca. XXV. Gen. 3.

Iſai. 10. Iſai. 66.

Gen. 4.

Matth. 12. Gen 3.

Gon. 4.

Gen. 18.

Cap. XXVII. Iſai. 45.

Gen. 22. Hie. 22. & 49. Exod. 32.

Cap. XXVII. Gen. 11. 17. & 18.

Philip. 2.

Gen. 3. Gen. 12. Ioan. 1. Pſal. 8. Gen. 18. Ge. 3. & 4. Iſai 45. Matth. 11. Exod. 33.

Igitur quæcunque exigitis Deo digna, habebuntur in Patre inuisibili, incongressibilique & placido, & (vt ita dixerim) Philosophorum Deo. Quęcunq; autem vt indigna reprehenditis, deputabuntur in Filio, & viso, & audito & congresso, arbitro Patris & ministro, miscēte in semetipso hominem & Deum, in virtutibus Deū, in pusillitatibus hominem, vt tantum homini cōferat, quantum Deo detrahit, totū deniq; Dei mei penes vos dedecus, sacramentum est humanæ salutis. Conuersabatur Deus, vt homo diuina agere doceretur. Ex æquo agebat Deus cum homine, vt homo ex æquo agere cū Deo posset. Deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret. Qui talem Deū dedignaris, nescio an ex fide credas Deum crucifixum. Quanta it aq; peruersitas vestra erga vtrumque ordinem creatoris. Iudicē eum designatis, & seueritatem iudicis secūdum meritacausatū congruentem, pro ſeuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius benignitati cōgruentem, pro captu mediocritatis humanæ delectius conuersatam, vt pusillitatem depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si non eadem & in vestro deprehendantur? 192 IVDICEM QVIDEMET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS, IN LIBELLO SVO. & de iudice necessarie seuerum, & de seuero sicut sæuum, si tamen sæuum. 193 Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus ceterisque notis, & ipse aduersus Marcionē Antitheseis æmulas faciam. 194 Si ignorauit Deus meus esse alium super se, etiam tuus omnino non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait 195 Heraclitus ille tenebrosus, eadem vi sursum & deorsum. Denique si nō ignorasset, & ab initio ei occurrisset. 169 Delictum & mortem, & ipsum auctorem delicti diabolum, & omne malum, quæ Deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illum pati passus est. 197 Mutauit sentētias suas Deus noster: proinde qua & vester. qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sententiam mutauit, qua tanto æuo non respexit. 198 Pœnituit mali in aliquo Deum nostrum sed & vestium. Eo enim quod tandem animaduertit ad hominis salutem, pœnitētiam dissimulationis pristinā fecit, debitam malo facto. Porro malum factum deputabitur negligentia salutis humanę, non nisi per pœnitentiam emendata apud Deum vestrum. 199 Mandauit fraudem Deus noster, sed auri & argenti. Quanto autem homo pretiosior auro & argento, tanto fraudulentior Deus vester, qui hominem Domino & factori suo eripit. 200 Oculum pro oculo reposcit Deus noster, sed & vester vicem prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non repercussus? 201 Nescit Deus noster qualeis adlegeret, ergo nec vester. Iudam traditorem non adlegisset, si præsciisset. 202 Si & mentitū alicubi dicis creatorem, longe maius mēdacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verū. 203 Multos sæuitia Dei mei absumpsit, tuus quoq; Deus quos saluos non facit, vtique in exitium disponit. Deus meus aliquem iusit occidi, tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicidia in semetipsum, quam in eum à quo vellet occidi. Multos autem occidisse Deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, vtique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christū. 204 Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessária. [205 Ceterum ipsas quoque Antitheseis Marcionis cominus cæcidissem, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quam & iudicis, secundum vtriusque partis exempla congruentia Deo, vt ostendimus. Quod si vtraque pars bonitatis atque iustitię dignam plenitudinem diuinitatis efficiunt omnia potentis, cōpendio interim possum Antitheseis retudisse, gestienteis ex qualitatibus ingeniorum siue legum, siue virtutum discernere, atq; ita alienare Christum à creatore, vt optimū à iudice, & mitem à fero, & salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungūt, quos in eis diuersitatibus ponunt quæ Deo congruunt. 206 Auferto titulum Marcionis, & intentionem atque propositum operis ipsius, & nihil aliud præstat quam demonstrationem eiusdem Dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum Deum competunt. Nam & ipsum studium in eis exemplis oppondi Christum creatori, ad vnitatem magis spectat. Adeo enim ipsa & vna erat substantia 207 diuinitatibus, bona & seuera, & eisdem exemplis & in similibus argumentis, vt bonitatem suam voluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea Deus mitior pro rebus edomitis, qui retro austerior pro indomitis. Ita per Antitheseis facilius ostendi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo repercussus & redditus potius quam exclusus, præsertim Deum tuum ab omni motu amariore secernas, vtiq; & ab æmulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniā eū Antitheseis singulas species creatoris æmulatum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas Deū meū zelotem, 208 qui res suas arbustiores in primordiis: bona & rationali æmulatione maturitatis pręcurauerit suo iure. Cuius Antitheseis etiam ipse mundus eius agnoscet, ex contrarietatibus elementorū summa tamen ratione modulatus. Quamobrem inconsiderantissime Marcion alium Deum lucis ostendisse debueras, alium vero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis, alium seueritatis persuasisses, Ceterum eius erit Antitheseis, cuius est & in mundo.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM II. ADVERSVS MARCIONEM.

1. DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.] *Hoc ad clariorem libri intellectum recens adiecimus, ex ipso Tertulliano, sicuti sub finem Argumenti adnotauimus.*

CAP. I.

2. Occasio reformandi opusculi huius, &c.] *Caput hoc primum non est aliud quam:* Præfatio. *Adludit autem ad illud cap. 1. lib. 1. aduers. Marc* Primum opusculum quasi properatum, &c. *ne hic prolixiores simus. Placet vero magis quod vulgo legitur:* libello; *quam quod habet 1. Vat. ms. cod.* libellulo, *quia satis iusta & magnitudinis est dictus liber primus aduers. Marc. in quo* alterum Deū omnino non esse definiuit. *in hoc vero* defendit, digne Deum esse.

3. qui propria paratura caret, &c.] Paraturam (*inquit Rhenanus*) *& hic vocat materiam: Sic l. de Carne Christi, cap.* 8. Debeo, *inquit,* illos de sua paratura repercutere. *Item libro præcedenti, c.* 11. Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam. *Adnotat præterea Dn. Latinius similes locos ex lib. 4. aduers. Marc. sub initium:* & omnem paraturam impii atque sacrilegi Marcionis, *& rursum eodem lib. cap.* 2. habuit vtique auctenticam paraturam.

4. quem quanto constaret esse, &c.] *Sic etiam (inquit idem Rhenanus) alibi loqui solet per* quanto, *&* tanto.

CAP. II.

5. At nunc negotium patitur Deus omnipotens, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduersus Marcionitas, qui Deo negotium faciunt, de arbitrio sensus sui Deum pensitantes *Quod ipsum est in alios multos hæreticos competat, vti videre est supra sub finem libri de Præscript. adu. hær. cap. 45. & sequentibus, proprie tamen in Marcionitas competit, qui nouum Deum sibi commentati sunt,* alium à Deo omnipotente, Domino conditore vniuersitatis.

6. etiam aute Romulum ipsum, nedum ante Tiberium.] *Ac si dicat, etiam ante Vrbem conditam, à qua suos Annales digerebant antiquitus, Siue autem legas cum ms 1. Vat.* eam tu si perspicere non valeas, *siue cum aliis:* vales, *perinde est, & siue cum illo legas:* vtique maiores, *nempe:* radios, *siue:* maioris, *vtpote:* Solis. *Sunt vero voces Tertullianicæ:* retractas, *&* retractares, *pro:* tractare.

7. ipse iam tunc Apostolus, &c.] *Addimus:* tunc, *ex 1. ms. cod. Atqui pro suo more Apostolum citans Rom. 11. addit etiam alia quædam ex cap. Isai, 40. ad quod* Apostolus *hauddubie respicit, sicuti adnotauimus supra lib. aduers. Hermog. c. 17. num. 57.*

8. Cui & Apostolus condicet: O profundum, &c.] *Sic castigauimus ex 2. Vat. ms. cod. pro eo quod erat corruptissime* contradicet, *idque eo magis, quod etiam alibi non semel:* condicere, *Auctori visitatum sit, pro similiter dicere, vti supra adnotauimus lib. 1. aduers. Marcion. cap. 20. num. 138. De illo vero Rom 11.* O profundum &c. *vide supra dicto lib. aduersus Hermog. cap. vlt. num vlt.*

9. quasi cognoscat aliquis quæ sint in Deo, &c.] *Pro more iterum suo, scripturas coniungit ex Epist. 1. ad Corinth. ca. 1. 2. & 3. nam istud reperitur cap. 2. illud vero:* Mundi autem habentes spiritum, &c. *cap. 1. sicut quod sequitur:* Sapientia muudi stultitia est penes Deum, *cap. 3 itemque illud:* Sed nos scimus, &c. *cap. 1. Nona au-*

A

ua autem erat illa lectio auctoris hoc loco: non agnoscentes insipientiam Dei per sapientiam Deum, *pro eo quod Græce est, Latine, & Syriace: Nam quia* in Dei sapientia *non cognouit mundus* per Sapientiam Deum, *in quo tamen consentiunt etiam mss. 2. Vat. codices, & B. Cypr. li. 3. Testim. ad Quirin. cap. 69. & ipse Auctor infra lib. 5. adu. Marc. ex professo hanc scripturam tractans. Quare omnino castigandum duximus*: in sapientia Dei, *pro*: insipientiam Dei, *maxime quum illud bis loco citato habeat, & insuper pulcre explicet Auctor.*

10. homo animalis, non recipiens quæ sunt spiritus, &c.] *Istud rursum reperitur 1. Cor. 2. vbi dissentit à Græcis & Latinis codicib. qui legunt*, quæ sunt spiritus Dei, *sed etiam Syriacus Interpres vertit dumtaxat*: spiritalia. *Refert autem istud auctor ad Adamum.*

11. Ideoque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est illi, &c.] *Pulcre explicat illud Luc. 8.* Qui enim habet, dabitur ei, & qui non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab eo, *id in simili ad Adamum referens, cui* non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est, *nempe* paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouisset, si obedisset. *Vbi ad verbum transtulit*: quod videtur habere, *pro eo quod est Græce*: ὁ δοκεῖ ἔχειν.

12. Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronuntiare, &c.] *Etiam notatu dignus est hic locus, quod initium omnis hæreseos ab Adami delicto deducat, vtpote (sicuti sequitur)* quod per electionem suæ potius quam diuinæ sententiæ admisit, *in quo adludit ad definitionem hæreseos, de qua late supra li. de Præscr. aduers. har. ca. 6. n. 32. 33. ac 24. Placeret proinde magis illud primæ editionis*: rudis adhuc hæreticus fuit, *pro eo quod ex Gorziensi codice substituit Rhenanus* rudis admodum, *nisi hoc reperiretur in Vatic. 2. ms. cod. Quorum vnus legit*: obaudiuit, *pro*: obaudiit, *sed non refert, Omisi autem secundum vtrumque Vatic. cod.* &, *ante vocalem*: bonum.

B

13. & ipse si forte, &c.] Si forte *(inquit Rhen.) pro forte, vt libro præcedente, cap. 24.* Dispensatorem si forte bonitatis ostendis intelligendum.

CAP. III.

14. Igitur oportebit ineuntes examinationem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Bonitatem Dei creatoris, æternam esse.

15. in suam summam commisit bonitatem.] *Sic etiam (inquit Rhen.) supra locutus est Sunt autem phraseis Tertullianicæ mox repetitæ*: obuentitiæ bonitatis, prouocatitiæ animationis, &: exinde censendam. *Legimus proinde ex 1. Vatic. ms. cod.* Si enim ipsa, *nempe bonitas*, constituit initium, *pro*: ipse, *eo quod sequitur*: non habuit initium ipsa, &: ab ea etiam ratio temporum nata est, *& rursum*: quæ fecit tempus: &: quæ constituit initium.

CAP. IV.

C

16. Igitur quum cognoscendo Deo hominem prospexisset, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: Bonitatis Dei æternitatem comprobari, ex conditione hominis & mundi, ac lege quam Deus homini præscripsit. *Vbi pulcre de mundo dicit, quod illud* domicilium homini commentata *sit Dei bonitas, vtpote cuius solius caussa, mundum factum fuisse etiam Lactantius doceat Instit. diuin. li. 7. c. 4. ex Stoicorum sententia.*

17. Eructauit (inquit) cor meum sermonem optimum.] *Eodem modo initium Psal. 44. supra citauit libr. adu. Hermog. capite 18 pro eo quod aditiones Hebr. Græca, Chaldaica, & Latina omnes*: bonum.

18. vtique optimæ arboris, &c.] *Adludit ad illud Matth. 7.* Bona arbor fructus bonos facit, *quod pro se perperam interpretabatur Marcion, vti supra libro 1. adu. Marc. adnotauimus capite 2. num. 26.*

19. blasphemiæ surculus, &c.] *Sic recte Rhen. pro eo quod antea erat*: sarculus. *accipitur enim pro palmite, de quo scribitur Ioan. 15. (quo alludere videtur Auctor)* Mittetur foras sicut palmes, & arescet. *Est vero illud Tertullianicum*: Aspice ad summam, *pro eo quod vulgo dicitur: in summa. Retineri autem potest*: fructificauerit, *aut legi cum Vat. 1.* fructificauit.

D

20. Et dixit Deus, Fiat &c.] *Sunt hæc desumpta ex ca. 1. Gen. vbi non semel, sed sæpius repetuntur, de quibus vide supra lib. adu. Hermog. ca. 12. n. 48 vbi idem argumentum tractat. Atqui Tertullianica sunt*: & consignans & dispungens, *& quod non ita multo post sequitur*: bonitas & quidem operantior, *siue* operatior. *Verum debent in duas voces distingui*: bene faciebat, *ac*: male facere, *& omissa vocula*: in, *legi debet* bonitas inflauit animam, non mortuam, sed viuam, *vt verterit Metaphrasticus*: animam, *quod est Ge. 2.* spiraculum vitæ.

21. totius orbis possidens, &c.] *Hoc est: possessor (inquit Rhen.) sic & paulo post*: Et auertendi mali potens. *Pulcre autem paradisum comparat cum Ecclesia.*

22. Sciebat illi sexum Mariæ, &c. profuturum, &c.] *Notius est quid profuerit homini, & deinceps Ecclesiæ* Maria, *quam vt testimoniis pluribus sit opus.*

23. ipsa quoque libertate rationali, &c.] *Adludit ad hominis* liberum arbitrium, *de quo ex professo, c. 5. 6. 7. & 8. seq.*

24. ei subiectus, qui subiecerat illi omnia.] *Sicuti promptissimus erat in scripturis, adludit ad illud 1. Cor. 15.* Tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiecit ei omnia, *quod etsi de Christo dictum, homini etiam adplicat.*

E

CAP. V.

25. Iam huic ad quæstiones omnes, &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quod lapsus hominis non Deo imputandus, sed libero illius arbitrio.

26. O canes, quos foras Apostolus expellit, &c.] *Adludit ad illud Apoc. 22.* Foris canes. *Atque adeo facit hic locus contra Erasmum, & alios quosdam, qui Apocalypsin audent negare Ioannis* Apostoli, *de quo aliquid supra diximus li. Præscr. adu hær. cap. 33. n. 195. & latius infra li. 4. aduers. Marc. ac in Scorpiaco.*

27. Si Deus bonus & præscius futuri, &c.] *Verba sunt Marcionis, quibus adeo notam ad marginem adiecimus, sicuti aliæ plerisque, aut saltem eius obiectio, nam phrasi sua ea protulit Auctor, vt ex illo patet*: per animæ scilicet censum. *Proinde responsio Auctoris ita distinguenda est*: Ad hæc (*nempe vt respondeamus*) Prius est, &c.

28. Ex operibus ineundæ probationes.] *Dum hanc definitionem Christo adscribit, adludit ad illud Ioannis 10.* Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me, &: Si mihi non vultis credere, operibus credite.

F

29. Nam, etsi ex aliqua materia, vt quidem volunt, &c.] *Intelligit Hermogenem & Hermogenenianos hæreticos, qui ex materia Deo coæterna mundum fabricatum adserere non verebantur, contra quam hæresin habes Lector supra librum adu. Hermogenem integrum, quare neque illis hic consentire Auctorem, satis patet ex eo, quod adiungit*: vt quidam volunt, *præteriens vno verbo quod alibi late tractauimus.*

30. Liberum & sui arbitrii & suæ potestatis inuenio hominem à Deo institutum, &c.] *Quin* liberi arbitrii à Deo institutus sit homo, *nemo est hodie qui dubitet. Verum quia id negatum fuit (iuxta quosdam) à Simonianis & Valentinianis, & hauddubie à Marcione, latissime id prosequitur Auctor, ita tamen vti non obscure etiam significet, post peccatum remansisse in homine liberum arbitrium, vti mox docebimus latius nu. 32.*

31. Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita.] *Nempe illa, quam c. præced. citauit*: Qua die autem ederitis, morte moriemini. *Istud vero ijsdem pene verbis repetitur c. sequ.* In hoc & lex constituta est, &c.

32. Sic & in posteris legibus creatoris, &c.] *Quum agat de* legibus *& præceptis quæ in Exodo, Leuitico & Deuteronomio promulgata sunt, quæ dudum post peccatum lata, tamen etiam ex illis probans liberum hominis arbitrium, dicens eas non promulgatas iri à Deo*, nisi & ad obsequium & ad contemptum libero & vnluntario homine, *confirmat communem Catholicorum sententiam de* libero hominis arbitrio *etiam post peccatum. Quod multo apertim docet hoc huius materiæ Epiphonema à te in calce cap. 8* Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrii libertas & potestas, victorem effecit hodie de eodem Diabolo, qsium secundum obsequium legum eius (*nempe Dei*) administratur. *Et rursum cap. 25. vbi tractans illud Gen. 3.* Adam vbi es? *quod protulit post peccatum Deus.* Interrogabat, *inquit*, Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrii probans hominem, in caussa aut negationis, aut confessionis, *& mox*: sicut de Cain scisciratur (*quod etiam multo post contigit*) Vbinam frater eius? *&c.* vt & ille haberet potestatem ex eadem arbitrii potestate sponte negandi delicti, *&c.* atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quam negandorum. *Eodem pertinet ca. xxi. lib. de Anima integrum supra hoc Tomo*: Quod etsi vniformis, conuertibilis sit tamen Anima, id est, liberi arbitrii. *Vbi præterquam quod notet* Valentinianos (*adludens ad ca. 26. li. adu. Valentin.*) qui conuertibilem negabant naturam, quia arbor bona malos non ferat fructus, *&c.* & Hermogenem (*sicuti cap. 12. aduersus eundem adserit*) qui de mala in bonam naturam demutari non posse contendebat, *ad institutum nostrum propius*: Hæc erit, *inquit*, vis diuinæ gratiæ potentior vtique natura, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrii potestatem, quod αὐτεξέσιον dicitur, quæ quum sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. Inesse autem nobis (*ergo etiam post peccatum, immo hodieque*) τὸ αὐτεξέσιον naturaliter, iam & Marcioni ostendimus & Hermogeni. *Quibus verbis hauddubie ad hunc locum adludit, sicuti ibidem adnotauimus n. 279. vbi & Lector inueniet aliquot similes locos Veterum de* αὐτεξεσίῳ. *Quibus adijcere licet B. Hieronym. illud li. 3. aduers. Pelag. Quod Græci dicunt* αὐτεξέσιον, *& nos liberum arbitrium appellamus, Rursum quod ca. sequen. lib. de Anima habet Auctor*: Definimus animam, &c. liberam arbitrii. *& quod habet infra To. 5. li. de Exhort. ad castitatem, ijsdem pene quibus hic verbis*: Itaque quum vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit & quid nolit, iam nobis voluntas est eligendi alterum, sicut scriptum est: *Ecce posui ante bonum & malum*, gustat enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod nostro expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. *Denique illud libro de Monogamia*: Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii cuiusque liberi vitio. *Ecce (inquit) posui ante te bonum & malum, elige quod bonum est.* Si non potes,

H

quia

quia non vis (posse enim te si velis ostendit, quia tuo arbitrio vtumque proposuit) discedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem *Citantur etiam à quibusdam in eandem sententiam libri Apologeticus, Ad Scapulam, de Patientia, de Carne Christi, & quartus aduers. Marcionem, sed loci hactenus à me reperiri non potuerunt. Nec absimiliter Tertulliani discipulus B. Cyprian. Epist. 55. ad Cornelium de Fortunato & Fœlicissimo, de Christo loquens, quum dixit Apostolis suis:* Numquid & vos vultis abire? *Seruans (inquit) legem, qua homo libertati suæ relictus, & in arbitrio proprio constitutus, sibimetipsi mortem appetit vel salutem. Cui similes sunt loci apud eundem lib. de Vnitate Ecclesiæ, & lib. 3. Testim ad Quirinum cap. 52. vbi scripturas citat Deuter. 30 & Isai. 1. Atque hoc hauserunt, non ex his scripturis modo hic adlatis, sed etiam ex Irenæo lib. 4. cap. 9. 29. ac 71. ad quæ loca vide Adnotationes Feu ardentij nostri, num. 3. ex Patribus primi seculi, num. 7. ex secunda ætatis Veteribus, & num. 1. 3. ac 4. seculi scriptoribus, vt omittam c. 29. li. 5. Valeant itaque Magdeburgenses, qui Patres de libero arbitrio contraria scripsisse, & Gelasius in Irenæum, qui Catholicorum Patrum conformem sententiam Pelagianissimi accusare non veretur. Cui sufficere debebat vel solum illud B. Hieronymi lib. 3 aduers. Pelagianos: Egone liberum tollo arbitrium, qui in tota dispu tatione mea nihil aliud egi (sicut etiam Tertullianus hoc loco & alij Patres omnes) nisi vt omnipotentiam Dei cum libero arbitrio conseruarem? Porro adludit etiam hic ad illud Ecclesiastici 15. alibi etiam bis à se citatum:* Ecce posui ante te bonum & malum, vitam & mortem, *verbis nonnihil transpositis, deinde ad legem Decalogi datam à Deo, Exodi 20.*

CAP. VI.

33. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod & bonitas Dei & ratio requirat, hominem constitui liberi arbitrii. *Atqui legimus ex 2. Vat ms. cod.* vt quod ei euenit, *pro:* venit.

34. penes Deum Marcionis, irrationabiliter bonum, sicut ostendimus, &c.] *Adludit ad cap. 23. lib. 1. adu. Marc. vbi tractauit:* Deum Marcionis non esse rationabiliter bonum.

35. imago & similitudo Dei, &c. arbitrii scilicet libertas & potestas, &c.] *Longe aliter hic* imaginem & similitudinem Dei, *ad quam factus est homo, interpretatur, quam alibi soleat, & præsertim lib. de Baptis. c. 5. vbi de eo aliquid adnotauimus nu. 42. sicuti etiam: quomodo* adflatus *Dei dicatur anima, ibidem nu. 43. & latius lib. de Anima, non vno in loco, & infra c. 9. Eodem pertinet quod infra legitur cap. 8. de homine:* Sed imago & similitudo Dei fortior angelo, sed adflatus Dei generosior spiritu materiali, quo angeli constiterunt. *Atqui sunt Tertullianicæ voces:* mundi possidens homo, sui famulus, *quamquam interim sub finem huius cap. legatur:* malo sicut & bono famulus.

36. quasi libripens emancipati à Deo boni, &c.] *Etiam alicubi supra vsurpata est vox* libripens *ab Auctore pro statera, cui etiam liberum arbitrium comparatur à D. Basilio in Psalm. 61. tractante illud:* Mendaces filii hominum in stateris.

37. quia si caperet hoc iure, &c.] Capit *verbum (inquit Rhen.) suo more solet vsurpare, vt monuimus in superioribus. Libro præcedente, ca. 6.* Si depreciari, *inquit,* capit in creatore. *Hic exposuerim, proeo quod est si fieret, vel si accideret hoc iure. Potest tamen etiam simpliciter accipi,* si caperet hoc iure, *subaudi homo, id est, si possideret hoc, si haberet, si capax huius esset, iure. Porro pro verbo,* abiret, *adnotauit Rhenan. legendum,* obiret, *nisi quis scriptum fuisse putet:* auferet, *hoc est, cuperet, vellet, quod postea sit in:* abiret, *mutatum.*

38. oportebat iustum illud efficere de arbitrii sui meritis, liberi scilicet, &c.] *Facit etiam locus iste pro meritis operum, sicut & illud quod sequitur:* Ceterum nec boni nec mali merces iure penderetur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate, *quales plures locos Tertulliani frequenter adnotauimus.*

39. nihil à Deo mali euenire potuisse, &c.] *Facit etiam hoc & quicquid capite præcedenti, & duobus capitibus sequentibus tractatur, contra Caluinum, & alios, qui Deum malorum auctorem facere non verentur.*

CAP. VII.

40. Hac definitione omnia Deo salua sunt, &c.] *Inscriptionem capiti huic damus:* Quod eandem arbitrii hominis libertatem requirat grauitas, fides, & patientia Dei. *Sunt autem Tertullianica:* Exigere habes. *Siue autem legas cum vulgatis codicibus:* rationalibus institutionibus, *siue cum Vat. 1. ms. cod.* rationalibus, *perinde est.*

41. quod Deus non intercesserit aduersus ea, &c.] *Similiter paulopost:* per quas intercessisse potuisset, &c. Denique puta intercessisse, *acrursum:* cur intercedit? *Atqui* intercedebant *(inquit Rhen.) tribuni Senatusconsultis, dum obstabant ne fierent. Quare paulopost Auctor in eandem sententiam:* si libero arbitrio hominis, &c. obstitisset.

42. & digne permiserat, sicut ostendimus, &c.] *Capite nempe præcedenti, quum asseruit* liberum arbitrium digne à Deo institutum. *Est vero etiam illud Tertullianicum:* cui quid semel frui præstat (*nempe* frui *cum Accusatiuo*) *qui tamen etiam cum Ablatiuo mox subiungit:* male libertate sua frui aggressus. *Lego autem cum ms. 2. Vat. cod. secundum coniecturam Rhenani:* contineret in semetipso, *pro:* in ipso.

43. ipsum circumscriptorem colubrum, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) deceptorem. Iuuenalis Satyra 15.*

Pupillum ad iura vocantem,
Circumscriptorem.

Lib. de Patientia, cap. 5. & circa diaboli circumscriptionem. *Nam* circumscribere *etiam circumuenire significat. Atqui adludit ad illud Gen. 3.* Inimicitias ponam inter te & mulierem. *Legimus autem mox:* Nonne tunc magis deceptus, &c. videretur, *pro:* viderur, *ex Vatic. 1. ms. cod.*

44. si non bene depunxisset, &c.] Depunxisset *(inquit idem Rhenan.) pro* dispunxisset, *vsurpat, vt puto. hoc est: Si non bene eo vsus fuisset, si non bene absoluisset. In ms. exemplaribus legitur:* depinxisset. *Est vero Tertullianicum:* legi reus fuisset, *nempe* reus *tum Datiuo.*

CAP. VIII.

45. Neque enim ad viuendum solummodo produxerat hominem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad bene viuendum produxerat Deus.

46. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, &c.] *Recte sic Auctor, post peccatum enim solummodo, homini acciderunt infirmitas & ignorantia.*

47. Qui facit (inquit) spiritus angelos, & apparitores flammam ignis, &c.] *Istum locum sic explicat Auctor, tamquam ex* spiritu materiali (*vti præmittit*) constiterint angeli, *non* ex adflatu Dei, sicuti homo. *Atqui more suo* apparitores *vertit, pro:* ministros, *quod alij vertunt Hebr. 1. quem locum haudquaquam dubie citat, non autem Psalm. 103. vbi legitur:* ignem vrentem, *non sicuti hic:* flammam ignis. *Proinde confirmatur hinc auctoritas Epistolæ ad Hebræos tamquam canonicæ, quippe quam citat in materia fidei. Verum de ea latius infra To 5. lib. de Pudicitia: vbi etsi* Barnabæ *adscribat, tamen eiusdem facit auctoritatis, ac si Pauli foret.*

48. infirmo dominandi, &c.] *Sic dicit (inquit Rhenan)* infirmo dominandi, *sicut mox:* inualido sustinendi. *Adludit autem ad illud Psal. 8.* Omnia subiecisti sub pedibus eius, *quum dicit,* vniuersitatem homini subiectam. *Recte etiam interpretatur Rhenanus illud:* cum definitione mortis conueniisset, *id est, adlocutus fuisset.*

CAP. IX.

49. Quoquo tamen (inquis) modo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Neq; propterea Deo delictum imputandum, quod adflatus Dei sit anima. *Sunt autem verba hæc Marcionis vsque ad illud:* Ad hoc, &c. *quamquam interim sua phrasi ea reddat.*

50. quod Græca scriptura signauit, adflatum nominans, non spiritum, &c.] *Recte Græca vox πνοὴ ad marginem adnotata est à Rhenano, ad quam hic adludit Auctor, nam ea legitur Gen. 2. non vero πνεῦμα, quare proinde etiam interpres Latinus recte transtulit,* spiraculum vitæ, *quod* adflatum *Auctor, non vero:* spiritum. *Idcirco recte supra lib. de Baptis. cap. 5. nu. 43. allegorice loqui diximus Auctorem, dum etiam* spiritum Dei *hominem in illo adflatu accepisse fatetur, vbi de hoc latius.*

51. Quidam enim de Græco interpretantes, &c.] *Hic distertis verbis eos impugnat,* qui pro adflatu spiritum ponunt. *Quo pertinet etiam illud supra lib. de Anima, quum se excusans dicit cap. 11.* Sed vt animam spiritum dicam, præsentis quæstionis ratio compellit, quia spirare alii substantiæ adscribitur: hoc dum animæ vindicamus, &c. spiritum necesse est certa conditione dicamus, non status nomine, sed actus, nec substantiæ titulo, sed operæ, quia spirat, non quia spiritus proprie est. nam & flare, spirare est. Ita & animam, quam flatum, ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronuntiamus. Ceterum aduersus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, flatum proprie tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem, flatum in spiritum vertit. *Similiter etiam Marcionem vertisse hic subindicat, atque adeo animam fuisse substantiæ Dei partem. quare facit hic locus ad illius intellectum, qui alioqui subobscurior videbatur, de quo vide illic etiam nostras Adnotationes nu. 140.*

52. Intellige itaque adflatum minorem spiritu esse.] *Prorsus sic legendum, pro:* minorem spiritum, *quia sequitur:* non tamen spiritum, *pro quo facit etiam quod sequitur n. 53. & rursum illud infra:* ita nec adflatus factus à spiritu, ideo erit spiritus.

53. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, &c.] *Et hic (inquit Rhonan.) vides quomodo verbo:* capit, *vtatur. Hoc est,* flatus *significat etiam* imaginem spiritus, *siue potest dici* imago spiritus.

54. habens illas vtique lineas Dei, &c.] *Pulcre explicat, qua ratione* imago Dei anima, *nempe,* qua immortalis, qua libera & sui arbitrii, qua præscia plerumque, qua rationalis, capax intellectus & scientiæ. *Quibus conformiter Animam definiuit Auctor lib. de Anima, cap. 22.* immortalem, liberam arbitrii, diuinatricem, rationalem, *de quibus omnibus ibi, & præcedentibus capitibus, de singulis latius, in Adnotationibus nostris, hic vero additur:* capax intellectus & scientiæ, *quod ibi non est, nisi forte eo pertineat illud:* per ingenia mutabilem.

55. Sic nec vsque ad integritatem à delicto, &c.] *Quum Deus*

hominem primum rectum & iustum, atque adeo immunem à delicto creauerit, hoc non accipiendum de ea integritate à delicto, *qua peccare non posset, quod* soli Deo cedere, *id est, competere, addit Auctor. Proinde fortassis rectius legeretur mox:* non delinquendi facultatem, *pro:* fœlicitatem, *sed immutare nolui, refragantibus ms. cod. Vaticanis, maxime quod idem pene sensus sit. Idipsum etiam indicat Auctor, dum aliquanto post negat* animam immunem delicti.

56. Ergo (inquis) dedisti animæ infirmitatem supra negatam, &c.] *Hæc sunt rursus verba Marcionis.*

57. dominum vniuersitatis, &c.] *ntelligit hominem, de quo similiter c. præced.* Quia nec vniuersitatem, *id est, vniuersum,* homini subiecisset, &c. non potiori angelis, *quem & hic* fortiorem angelis *subiungit,* si in lege Dei constiterit, *id est, perstiterit.*

58. cui iam angeli administrant, &c.] *Etiam hic confirmatur auctoritas Canonica Epistolæ ad Hebræos, quum legatur Hebr. 1. & non alibi:* Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis? *Subiungens autem:* qui etiam angelos iudicaturus est, *adludit ad illud 1. Cor. 6.* quoniam angelos iudicabimus. *Atqui recte Rhenan. ibi:* Quod si ita se habent, *res, subaudit.*

CAP. X.

59. Sed etsi ab homine in diabolum transscripseris mali elogium, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod etiamsi diabolo tamquam seductori imputandum esset delictum, non tamen Deo, à quo ille bonus creatus est. *Atqui similem phrasin adnotat Rhenanus ex libro præcedente, c. 22.* Totum denique creatoris elogium in illum refertur. *Siue autem legas cum Apostolo Hebr. 1. & Vat. ms. 2.* qui facit angelos spiritus, *siue cum aliis,* qui fecit, *perinde est, & istud magis probatur.*

60. diabolus, id est, delator, &c.] *Haud absimiliter infra libr. 5. adu. Marcionem.* Ipsum vocabulum diaboli, quæritur ex qua delatura competat. Διάβολος *enim à* Διαβολή. *Quomodo autem* delator *fuerit, nempe:* deferendo falsum, *pulcre explicat.*

61. primo, quod Deus illos ex omni ligno edere vetuisset, &c.] *Interpretatur istud secundum editionem 70. qui paulo aliter quam Hebraï legunt: Quare dixit Deus:* Non edetis ex omni ligno, quod est in paradiso, *neque enim hoc dixerat Deus, sed econtrario:* Ex omni ligno quod in paradiso, comedes.

62. In persona enim principis Sor, &c.] *Sic legimus ex Vatic. 2. ms. pro:* In personam. *Explicat autem pulcre locum Ezechielis 28. dissentiens nihilominus in nonnullis ab editione 70: quæ hodie exstat. Atque imprimis in hoc, quod non solum hic, sed in ipsis verbis Prophetæ* Principem Sor *appellet, quem alij, & Græci, & Latini Principem Tyri, idque seruata voce Hebraica* צר *Sor, quæ eodem ca. semper reperitur, vbi Græce est* ἄρχων.

63. Tu es resignaculum similitudinis, &c.] *Quamquam & Hebraica & Chaldaica, Latinaque voces:* Signaculum *significent, & hodie etiam vox Græca sic trariferatur, tamen germanam hanc esse Tertulliani lectionem, patet ex Comment. B. Hier. in hunc locum Ezechielis, vbi videtur huc adludere: in Latinis (inquit) codicibus, pro:* signaculo, resignaculum *legitur, cum* κανόζηλον *verbum è verbo experimens, qui interpretatus est iuxta 70 translationem,* ἀποφράγισμα, resignaculum *posuit. Vnde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei & figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauerit atque perdiderit, vt pro signaculo fecerit* resignaculum, *nequaquam habens imaginem & similitudinem Dei, iuxta quam & primus homo conditus est. Hactenus ille, explicans illud auctoris:* qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignaueris. *Est enim vsitatum* resignare, *pro aperire quæ sigillo clausa sunt, etiam supra To. 1. Apolog. c. 6. & infra li. de Castit. dum dixit:* ob resignatos cellæ vinariæ loculos, *sicut ibidem adnotauimus n. 81. Atqui adiecimus:* plenus sapientia, *iuxta editiones Ezechielis omnes, quod id explicet his verbis:* vt sapientissimo omnium.

64. Lapidem optimum indutus es, &c.] *Prorsus etiam hoc lego, pro eo quod mendosissime legebatur:* est, *quippequum & præcedentibus & sequentibus verbis diabolum sub persona Principis Sor alloquatur. Atqui B. Hieron. vbi supra adnotauit, quos hic habent 70. eosdem hos lapides xij describi & Exod 28. in Rationali Pontificis, & Apoc. 21. vbi de fundamentis nouæ Hierusalem agitur, remittens (vti & nos) vlteriorem tractatum de iis singulis ad Epiphanii librum quem ad se miserit, de xij. gemmis in veste Aaronis, qui etiamnum exstat ms. in Bibliotheca Vaticana Græcus, & non ita nuper anno 1565. Tiguri Græce & Latine excusus est, tum ad Plinii naturalis historiæ li. 37. Cum quo & ms. Vat. 2. licet legas:* onychinum. *aut cum vulgatis excusis (iuxta vocem Græcam ὀνύχιον)* onychium. *De iisdem omnibus vide & Arium Montanum libr. de Aaron, siue sacris vestimentis, vbi ad gemmas nostri sæculi notas plerasque deducit. Hoc interim præterire non debet, quod Apoc. 21. pro* Carbunculo, Ligurio, Achate, & Onychio, *qui hic commemorantur, & Exod. 28. & Græce & Latine ponantur, Calcedonius, Sardonyx, Chrysoprasius, & Hyacinthus. De quibus omnibus numero sedecim pulchre Hrabanus noster li. 17 de rerum naturis & proprietatibus cap. 7. tum ad litteram, tum mystice tractat.*

65. cum Cherub posui te in monte sancto Dei &c.] *Hic etiam variat à 70. magis consentiens cum Hebræis, pro eo quod illi:* Cum Cherub vncto à Deo & habitante in tabernaculo posui te, *&c. sicuti rectius legisse videtur B. Hier. vbi supra, quam quod hodie legitur,* vnctus, *qui adeo videtur legisse* κεχρισμένος, *pro eo quod nunc* κεχρισμένος.

66. donec inuentæ sunt læsuræ tuæ, &c.] *Hic quoq; & in translatione, & in explicatione dissentit à 70. qui legunt* ἀδικήματα σου, *pro quo B. Hiern. vertit* iniquitates in te, *quum Auctor* læsuras *mox interpretatur,* quibus læsit hominem. *Atqui vocabulo* læsuræ (*inquit Rhen.*) *sæpe vsus est ante Li. de Patientia, c. 7.* Demonstrans, *inquit,* per abiectionem diuitiarum læsuras quoque earum computandas non esse, *& alius in locis, vt adnotauimus. Atqui sicuti alia hic multa, ita etiam aliter distinxi quod sequitur, secundum, Ezechielem:* De multitudine negotiationis tuæ plenas tuas repleuisti, & deliquisti, & cætera. Quæ, *&c.*

67. quod nemo hominum in paradiso Dei natus sit, ne ipse quidem Adam, &c.] *Eodem pertinet quod supra dixit c. 4.* vt quamquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradisum. *Et vero idipsum verba Moysis Gen. 2. indicant, quibus dicitur accepisse Deus hominem quem fecerat, & posuisse in paradisum. Atqui sunt Tertullianica:* malitię exorbitasse, *&:* commeatum operationibus eius admetiendo.

68. Certamini enim dedit spatium, &c.] *Etiam hic locus facit pro* libero arbitrio *post peccatum, quum dicit:* Certamini dedit spatium, vt & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum, qua succiderat illi, *&c. Sic enim legendum recte adnotauit Rhen. & confirmant ms. 2. cod. Vat. pro:* succideret: *ac si dicat, succubuerat. Nam hoc verbo sæpe vtitur, vt li. de Patient. c. 5.* At vbi semel succidit impatientiæ, *& li. 4. adu. Marc.* quæ nulli tactui succidisset, si fuisset, *& alius in locis.*

CAP. XI.

69. Igitur vsque ad delictum hominis, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quod si post delictum hominis Deus seuerus fuerit, ad iustitiam eius id pertinere. *De quo vide etiam librum præcedentem, ca. 26.*

70. sed quæ, *&c.* per benedictionem incrementum generis audierat: Crescite, &c.] *Rhenan hic adnotauit, posse esse figuram Græcam, ac si dicat:* per benedictionem *secundum* incrementum generis audierat, &c. *Sed si distinguatur in duas voces illud:* in cremen-tum, *sicuti legendum censeo, nihil erit opus. Atqui pulchra hic sunt Antitheses, quarum prior pars ex 1. capite Geneseos, posterior ex 1. aut 2. desumpta est, sicuti ad marginem adnotauimus.*

71. Crescite tantum & multiplicamini, &c.] *Mirum est, vnde illud:* tantum *itrepserit, quia tamen id etiam habent ms. Vatic. 2. cod. retinui. Adnotandum vero quod de* terra *dicit,* sed ante benedicta, *neque enim id nominatim reperitur in scripturis, sed videtur Auctor intellexisse, benedixisse Deum omnia illa, de quibus habetur:* Et vidit Deus quod esset bonum, *qui sensus ex eo mihi colligitur, quod supra dixit c. 4.* Sic & benedicebat quæ bene faciebat,

72. Exinde in scorteis vestibus, &c.] Scorteas *recte interpretatur Rhenanus pelliceas. Omnia namque (teste Festo) ex pellibus facta,* scortea *appellantur. Cui consentit Varro l. 6. de lingua Latina. Sunt vero Tertullianica:* in operatam bonitatem, *hoc est, sine opere,* adhinem mali, eodem iugo vrgeti (*de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latius*) æmulum mali, *&:* boni æmulum, *denique:* quanto, *&:* tanto.

CAP. XII.

73. Ita si societas, &c.] *Inscriptionem huius capitis adimus:* Quod quum iustitia cum bonitate perpetuo Deo adfuerit, non recte separentur Deus bonus & Deus iustus. *Est autem Tertullianicum illud:* modulata est.

74. Iustitiæ opus est, quod inter lucem & tenebras separatio pronuntiata est, &c.] *Ista pleraque omnia, quæ hic recenset, Gen. 1. reperiuntur, illa vero:* inter arborem agnitionis, mortis, & vitæ, inter orbem & paradisum, *Gen. 2. vbi Paraphrasticas interpretatur Auctor* arborem agnitionis, mortis, & vitæ, *quæ appellatur* scientiæ boni & mali. *Videtur autem mendosum illud:* inter maris cetum, *quia nihil comparationis inter cete grandia quantumuis magna,* & aridæ molem. *Proinde castigauimus:* cœtum, *vt adludat ad* congregationem aquarum, *quam appellauit Deus* maria, *sicuti habetur Gen. 1. Sunt autem rursus, Tertullianica:* aquigena & terrigena, iudicato dispositum, iustitiam de causa mali offusces, *&:* obuentitiam.

CAP. XIII.

75. At enim, vt malum postea erupit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod iustitiæ Dei punitio etiam ad eius bonitatem pertineat.

76. Denique timor iudicii ad bonum, non ad malum confert, &c.] *Late hoc ipsum tractauit Auctor supra libro 1. adu. Marc. ca. 27.*

77. Legis mali viam latam, &c.] *Adludit ad illud Matth. 7.* lata porta & spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam.

78. Qualem oportet Deum, velles, &c.] *Sensum hunc reddit Rhen.* Qualem oportet Deum esse, *id est, bonum & iustum,* velles *equidem: nisi malefacta terrorem tibi incuterent, qualem esse malles, expediret tibi, scilicet esse talem, quum male vivas, & malefactis*

delecteris. Sequitur enim: sub quo delicta gauderent. *Est autem Tertullianicum:* mali extraneus.

79. si non & nocentiæ spectem, &c.] *Recte sic Rhenan. pro:* speciem, *subintelligens* mercedem; *addens:* nocentiam: *pro improbitate seu malitia accipi. Placet autem magis* remuneret, *quod habet vatic. ms. vnus cod. quam:* remuneretur, *quod alter & excusi; sed nolui mutare ob phrasin similem Auctoris non semel supra adnotatam, qua passius pro actiuis vtitur.*

80. quia malit misericordiam quam sacrificium, &c.] *Paulo aliter legitur etiam iuxta LXX. Osee 6. & similiter Matth. 9.* Misericordiam volo, & non sacrificium. *Verum similiter secundum sententiam reddit, non de verbo ad verbum, illud Ezech. 33.* quia mallit pœnitentiam peccatoris, quam mortem, *tum his, tum alibi non semel. Nec absimiliter infra cap. 17. præterquam quod legat:* expectat potius pœnitentiam peccatoris.

81. Diliges Deum, &: Timebis Deum.] *Sic hic locus distinguendus est, quia etsi eodem c. Deut. 6. vtrumque habeatur; posterius tamen multo, habetur alterum membrum. Sunt vero etiam voces Tertullianicæ:* obsecutori, & exorbitatori.

CAP. XIIII.

82. Ad omnia tibi occurrit Deus, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod si quando Deus condere mala dicatur, hoc intelligi de malis pœnæ, non culpæ. *Quæ interpretatio adnotatu digna, aduersus Caluinum, & eius asseclas, nec tamen à Tertulliano primum edita, sed vel. etiam à B. Irenæo lib. 4. cap. 77. Quo loco aliorum Patrum tam Græcorum quam Latinorum, immo etiam Ethnicorum similes locos adfert Feu ardentius noster, ad quem, vt ne hic sim prolixior, Lectorem remitto. Hic solummodo adiiciam, idipsum repeti rursum infra c. 24. vbi & sententiam suam his verbis comprobat:* Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, *de quo etiam ibi aliquid dicemus nu. 162. Quo pertinet etiam illud, quod locum Isaiæ 45. hic citatum, de bello interpretetur. iufra Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione. Videat prætereà Lector, tum Chrysost. homil. 23. in cap. 6. Math. & Isich. in Leuitic. l. 4. tum homiliam integram. B. Basilii: Quod non sit Deus caussa malorum.*

83 idem percutiens, sed & sanans.] *Adludit ad illud Deuter. 12.* Percutiam & ego sanabo, *item illud 1. Reg. 2.* Dominus mortificat & viuificat humiliat & subleuat: *denique ad illud Isai. 45.* Ego faciens pacem, & condens mala: *Atqui illa sunt verba Marcionis:* Ecce enim ipse se conditore profitetur malorum, dicens: Ego sum, qui condo mala *Legimus autem ex 1. Vatic. ms. cod.* vt & malitiæ iniuste, auctor renuntietur, *qui etiam non male legit:* suum cuique parti defendimus auctorem, *pro eo quod alii:* definimus: *eligat Lector vtrum volet. Ex vtroque vero castigauimus:* ista iustitiæ mala condentis audacia aduersus mala delicti, *pro* condenti, & delicta.

84. Ægyptum, &c. decemplici castigatione percussam, &c.] *Intelligit decem plagas, quibus* percussus fuit populus Ægyptius, ob hospitis populi, *id est (etiam Rhenano interprete) Iudaici* conflictationem, *quas reperire est Exod. 7. 8. 9. 10: 11. ac. 12. nempe aquarum versarum in sanguinem, ranarum; cyniphum, muscarum; pestis pecorum: hulcerosarum vesicarum, grandinis, tonitrui, & fulguris, locustarum, tenebrarum palpabilium, & cædis primogenitorum. Atqui:* decemplicem *dicit, sicut Varro, decemplicatos lib. 5. de Ling. Latina.*

85. Indurat cor Pharaonis, &c. qui iam legatus eius, &c.] *Istud de* indurationc, *reperitur imprimis Exod. 10 de* legatis *vero* Dei excussis, *ac* labore populo adiecto, *Exod. 5. Atqui siue:* exitum *legas cum excus. & altero vat. ms. cod. siue:* exitum, *more Tertullianico cum altero, perinde est.*

86. Ibim & crocodilum, &c.] *Iuuenalis (inquit Rhen.) Satyram 15. sic auspicatur:*

Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens.
Ægyptus portenta colat: *Crocodilon* adorat.

Pars hæc, illa pauer saturam serpentibus *Ibim:*
Atqui plura de Iside *supra Tom. 1. Apolog. c. 6 n. 87. De reliquis vero Deorum apud ipsos portentis c. 24. n. 377. denique & Adnot. nostris in librum B. Cypriani ad Demetrianum, nu. 52. vbi nominatim etiam* crocodili *meminit. De ipso denique animali* crocodilo *Plinius tractat lib. 8. cap. 25.*

87. Impedit & ipsum populum (*nempe Israeliticum*) sed ingratum, &c.] *Vbi adludit mea quidem sententia ad c. 11. Numeri, vbi igne* impeditus, *id est, punitus est populus, & ad c. Num. 21. vbi per serpentes ignitos. illud autem de* immissis vrsis in pueros *Elizæum irridentes, reperitur 4. Reg. 2.*

Cap. XV.

88. Iustitiam ergo primo iudicis dispice, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Iustitiam esse quæ seueritas videatur.

89. Nam etsi parum delicta, &c. *Adludit ad illud Exod. 20.* Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem *Atqui respondet Auctor:* Duritia populari talia remedia *(id est, Rhen. interprete) ad talia remedia,* compulerat.

90. posteritatibus suis. &c.] *Pluralis numerus (inquit idem) pro singulari, id est, posteritati suæ, vel posteris suis.*

91. Sed etsi benedictio patrum, &c.] *Istius rei exempla habentur Gen. 12. 13. 15. 17. 18. & 21. vbi benedixit Deus, non solum Abrahæ, sed & semini eius, sicut etiam rursum Isaac & semini eius, Gen. 26.*

92. Saluo eo quod postea decerni habebat. Non dicturos acidam vuam, &c. *Sic omnino hic locus distinguendus, vbi adludit ad Hierem. c. 31. & Ezech. 18. quos locos, pulchre cum præcedenti conferens, interpretatur.*

93. Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum. &c.] *Adnotatu digna est hic varia auctoris lectio: pro eo quod legitur Matth. 27.* Sanguis eius super nos & super filios nostros.

CAP. XVI.

94. Bona igitur & seueritas: quia iusta, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quod iudici non veniant exprobranda, quæ illi accidunt.

95. siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia.] *Quod Deo* iram *adscribere videtur, & sæuitiam, & alias quasdam passiones, inter Paradoxa in Prolegomenis tractabitur. Quamquam interim hic se satis explicat, quum dicit* iram. sæuitiam, *aliosque motus ita Deo tribui, sicuti dexteram, oculos, & pedes Dei legimus, quæ tamen humanis membris aut sensibus non compantur vnde & sub finem capitis:* Iascetur enim, sed non exacerbabitur. &c. *Atqui legit quidem ms. vatic. 1. codex.* Vindicanda erat procacitas, &c. Atque ita non potuerunt. *verum magis placet vulgata lectio:* Vindicanda erit, ac: non potuernnt. *Sed ex eodem castigauimus.* quæ iudici accidunt, *pro:* accedunt, *legimus:* sicut & iudex.

96. & constrictent.] *Istud pro:* constringant, *accipit. Rhenanus.*

97. non à Philosophis, nec ab Epicuro, &c.] *Quæ fuerit* Epicuri & Philosophorum *quorumdam de Deo sententia, mox explicat. quum subdit:* qui nolunt Deum curare quidquam.

98, Si Deus irascitur, & æmulatur. &c.] *Hæc verba sunt Marcionitarum,*

99. etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentem in æuo æuorum, &c.] *Eodem modo vsurpat:* Deum mortuum credere, *de Christo loquens, quo Apostolus 1. Cor. 2. Deum gloriæ crucifixum dixit: non secundum quod Deus gloriæ erat Christus, neque ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carus: sicuti recte id explicat B. Aug. lib. de Præsentia Dei, ad Dardanum.*

100. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, &c] *Eodem loco B. Augst. latissime tractat quomodo Deo adtribuantur* dextra, oculus, & pedes, *scripturas autem, ex quibus id desumptum est, ad marginem adnotauimus. Est eiusdem argumenti Liber incerti Auctoris, fortassis Hrabani inter opera B. Hieronymi, Tom. 4.*

CAP. XVII.

101. Hæc itaque dispecta totum ordinem, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus:* De disciplinis & doctrinis Deo dignis, & bonitati eius consentaneis. *Legimus autem.* itaque, *pro* : ita. *ex vatic. 1. MS. cod.*

102. catholicæ & summæ illius bonitatis.) Catholicam bonitatem *proprie accipit pro ea, quæ per totum orbem terrarum diffusa est, de quo nomine latius supra lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 26. num. 156.*

103. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi, &c] *Quum apud Lucam hoc* testimonium Christi: pluentem super bonos & malos, &c. *non reperiatur, ex quo multa* erasit Marcion *loquitur Auctor de integro* Euangelio *secundum Matthæum, vtpote quum solum Lucæ Euangelium agnouerit.*

104. & omni à conscientia legitur, &c.] *De* Testimonio animæ, *seu* conscientiæ, *qua Deum fatetur etiam ethnitus habes supra Tom. 1 librum integrum.*

105. & restituens statum regni Babilonis tyranno pœnitentiam functo, &c.] *Sic legimus ex 1. vatic. ms. cod. nam solet Auctor vsurpare fungi cum Accusatiuo Intelligit autem Nabuchodonosor; de quo Daniel. 4. & Auctor latius supra Tom. 1. c. vlt. lib. de Pœnitentia.*

106. quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo concessit, &c.] *Hic loquitur de Ionatha, quem populus liberauit è manibus Saulis patris sui, sicuti habetur 1. Reg. 14. Illis autem verbis:* & ipsum Israel toties restituit, quoties iudicauit, *adludit ad librum Iudicum, cap. 3. 4. 6 & 10.*

107. quum vtrunque conuenetis in creatore &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) deprehenderis. Sic lib. 4. adu. Marc.* Hæc conueniemus, *& ibidem multo ante:* Quemcunque conueneris in via *vide etiam similem locum supra Tom. 2. lib. de Coron. milt. c. 10.*

108. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moses, &c.] *De hoc late supra Apol. c. 19. quum probat:* vnius Prophetæ Mosis scrinium, sæculi vincere omnes materias, origines, gentes, historiarum causas & memoriarum, ipsas denique effigies litterarum, *vbi vide Adnot nostras in caput integrum.*

109. boui etiã terenti, vincula oris remittuntur.] *Apertius vertit noster interpres Latinus:* boui trituranti, *1. Cor. 9. Eode interim modo legit infra Auctor. lib 3. adu. Marc. c. 5. & l. 7. vbi illũ Apostoli locum tractat, Græce est ἀλοῶντι.*

Cap. XVIII.

110. Sed quæ potius legis bona defendam, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Responsio ad Antitheses Marcionis, de pœna talionis,

ciborum immundorum prohibitione, & sacrificiorum onere. *Quæ desumpta sunt ex Exodi c. Deuter.* 14. 21. *& Leuit.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. *&* 7.

111. liuorem pro liuore, &c.] *vel hinc colligitur, adludere Auctorem ad Exod c.* 21 *vti diximus, vbi istud additur? quum Leuitici* 24. *& Matth.* 5. *non reperiatur.*

112. à Deo expectare defensam, &c.] Defensa *(inquit Rhen.) substantiue, pro defensione & vindicta. Et recte: nam supra T.* 2. *l. de Patient. c.* 10. *vertit Auctor*: vindictam mihi, & ego vindicabo, *pro eo quod hic*: Mihi defensam, & ego defendam, *(quod reperitur Deut.* 32.) *Vbi interim etiam* defensionem *vsurpat. Est autem vox Tertullianica, qua Metaphoricōs vtitur*: repastinaretur, *id est (vt interpretatur Rhenan,) defoderetur, obrueretur, sepeliretur.* Repastinantur *enim vineæ veteres, dum refodiuntur. Atqui secundum coniecturam Latinii castigauimus*: vt sic improbitas æstuata cessaret, *pro*: æstuta *maxime adsentiente Vatic.* 1. *ms. cod.*

113. per eundem saporem, &c.] Saporis *vocabulo (inquit Rhen.) degustationem preceptionemque, & sensum intelligit, Hoc vocabulo supra alicubi vsus est, nempe lib. de Resurr. carn. cap.* 40.

114. Et si lex aliquid cibis detrahit, &c.] *De ciborum immundorum prohibitione latissime tractatur infra T.* 5. *integra* Epistola Nouatiani de cibis Iudaicis.

115. quæ quum ederet panem angelorum, &c.] *Adludit tum ad illud Psal.* 77. Panem angelorum comedit homo, *vbi de Manna loquitur, tum ad illud Num. II.* in mentem nobis veniunt cucumeres & pepones, quos comedebamus in Ægypto.

116 comitibus gulæ, libidini & luxuriæ, &c.] *En etiam ab Auctore vsitatas* gulam & luxuriam, *sicuti hodie accipiuntur à scholasticis Doctoribus, quum de peccatis loquuntur capitalibus. Haud aliter autem dixit alicubi B. Hieronymus: Venter vino æstuans, facile despumat in libidinem.*

117. vt & pecuniæ ardor restingueretur, &c.] *Ita legimus secundum coniecturam Ioannis Harrisii Angli, pro*: restringeretur, *quam comprobatam reperi partim, vno codice Vatic. ms.*

118. glorioſis escis.] Glorioſas *(inquit Rhen.) vocat* escas *quibus gloriantur nonnulli, nunc obrariorem, nunc obpretium.*

119 Sacrificiorum quoque onera, &c.) *Hæc (inquit Rhen.)* Sacrificiorum onera, *atque has* operationum & oblationum negotiosas scrupulositates, *l. de Præscript. adu. hæres. apte vocauit* morositatem Iudææ. *Quum autem* operationum *nomine appellet sacrificia, confirmatur etiam hinc quod supra adnotauimus alicubi* facere, *pro sacrificare, & Auctori & aliis Patribus fuisse vsitatum, vnde etiam ethniti* operari *sacris dicebant.*

Cap. XIX.

120. Sed & in ipsis commerciis vitæ &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Etiam Dei creatoris bonitatem confirmari ex Legalibus disciplinis. *Atqui verbis illis*: aduſque curam vasculorum, *videtur adludere ad illud Matth.* 23. ve vobis Scribæ & Pharisæi, qui mundatis quod deforis est calicis & paropsidis. *Nos autem ex vno codice vat. ms. iterum restitutimus phrasi Tertullian.* ne illi momento, *id est, ad momentum*, vacarent, *pro eo quod Rhenan. substituerat* vlli momento.

121. Quid enim faceret beatum hominem, &c.] *Vsurpat Auctor* hominem *pro viro; nam & Græca & Latina ac Hebraica, Chaldaicaque voces virum significant, initio Psalmi* 1. *vsurpatur similiter à vulgo Gallorum. Pulcra est autem Mataphora.* rudem fidem operosis officiis dedolantis.

122. Auferre nequitias de anima, &c.] *Citat istud secundum LXX. ex Isai. c.* 1. *excepto quod omittit (quod tamen etiam habent Hebræa, Chaldaica, & Latina editiones)* liberare iniuria oppressū. *Præterquam quod addat*: diligere quæstiones, *seu potius (sicuti castigo ex animaduersione Ioan. Harrisii Angli:)* dirigere: *Nam hoc frequentissimum est Auctori. Forte loco illius*: venite & disceptemus, *pro quo B. Hieron. ex Hebræo*, & arguite me, *quod interpretantur Chrysost. & Procopius in Comment. vt audacter, qui bonum opus fecerit, cum Deo disceptet. quomodo etiam Auctor intelligere videtur: si adderetur cum Deo; clarius foret.*

123. Fugere improborum contractum. &c.] *Hic nouam periodum fecimus, quia reperitur istud Isai. c.* 58. *vbi quum habeatur Græce συνδεσμοι ἀδικιας omnino hic legi debet sicuti castigaui* improborum *(quod paraphrastice ita transtulit Auctor pro improbitatis* contractum, *non vti habebatur*: contractum: *Nam σύνδεσμος coniunctionem Quintiliano significat siue colligationē vti transtulit interpres B. Iust. Mart. Apol.* 2. *& B. Hier. qui conformiter Tertulliano, creditorum obligationes interpretatur, & iniquas vsuras. Haud absimiliter B. Hilar. in Psal.* 124. *obligationes peccatorum transfert; quæ quid aliud quam* improborum contractus? *Differt interim in eo hic à LXX. quod legat*: dimittere conflictam integram, *pro eo quod Hebrea, Chaldæa, & Latina editiones, confractos in requiem seu remissionem aut laxamētum, vti legit infra auctor l.* 4. *adu. Mac. c.* 37. *Vbi etiam confirmatur dicta nostra castigatio, quum legitur*, Dissoluens violentiorum contractum obnexus.

124. Compescere linguam à malo, &c.] *Etiam hic nouam periodum auspicamur, quia hæc & sequentia ex variis Psalmis sunt desumpta sicuti ad marginem adnotauimus, distinctis singulis locis per dicommata. vbi restituimus ex ms. vat.* 1. *cod.* & quam iucundum, *quia illud*: quam, *secundo repetitur ab omnibus, Psal.* 132. *Differt autem hic etiam auctor, dum legit,* sperare in hominem, *pro eo quod alii omnes*: in principibus, *Quare & castigo*: in principes, *quod sic legat Auctor infra lib.* 4. *aduers. Marcion. capite* 15. *Item emendo vtrobique*: Dominum, *pro*: Deum, *secundum ms. cod.* 2 *infra, & ipsum Psalmistam.*

125. Qualis enim apud Deum merces homini, Et erit, &c.] *Facit hic quoque locus ad confirmationem* mercedis apud Deum *pro meritis operum. Atqui transtulit Auctor* διεξόδους τῶν ὑδάτων, exitus aquarum, *pro eo quod alij*: decursus, *& ex Hebræo*: riuulos. *vox Græca amphibola est, addit etiam*, illi, *quum alii omnes legant dumtaxat*: prosperabuntur.

126. Innocens autem & purus corde, &c.] *Hic omittitur* manibus, *quod habent alii omnes Psal.* 23 *& legit*: qui non accepit in vanum nomen Domini *(quantum apparet, memoria lapsus, adludens, ad Exod. capite* 20.) *pro: animam suam. Atqui legunt quidem Vatic.* 2. *ms. codices* qui non accipiet, *& Vaticanus* 1. & non intrauit *ac*: Deo salutari suo, *sed passim apud omnes legitur* qui non accepit, *ac*: non iurauit, *sicuti antea hic etiam legebatur (& Tertullianicum est*: salutificatore. *Est vero iterum adnotanda vox Auctoris*: deliberandas *pro: liberandas; quum tamen mox legat*: liberabit; *quod retinuimus, etiamsi Vatic.* 1. *habeat*: liberauit, *eo quod illud legant tam excusi quam ms. Psalmorum codices, sicuti etiam*: Dominus custodit. *pro eo quod vatic.* 2. custodiuit, *legentes omnino* Redimet Dominus, *pro eo quod erat litteris transpositis*: Redemit.

Cap. XX.

127. Sed enim sepiæ isti, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De deriptione iusta Ægypti per filios Israel. *Exod.* 12. *In quo imitatur B. Irenæum l.* 4 *c.* 49. *vbi vide Adnotationes nostri Feu-ardentii, qui similes adlegat B. Augustini, Theodoreti, & Alcimi Viennensis locos. Atque pro*: sæpe, *recte restituit ex cod. Gorziensi Rhenan.* sepiæ; *nam correspondet Vat.* 1. *ms. cod. qui addit: eleganter & appositè hæreticos Marcionitas* sepiis *comparari. Nam vt Plinius tradit l.* 9. *c.* 29. Sepiæ *(piscium genus est) vbi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine eis est infuscata aqua, absconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ, vbi traductionem sui sentiunt, hoc est, quum erroris arguuntur conuincunturque tenebras huic blasphemiæ interuomunt (vt atramentum* sepiæ *pisces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, adlegando quæ bonitatem creatoris infuscent, obnubilentque. Addens autem*: quorum figura illud quoque piſculentum *(nempe* sepias) de cibis Lex recusauit, *adludit ad interdictum ciborum immundorum, Deuter.* 24. *vbi declarantur immundi pisces. qui absque pinnulis & squammis sunt, quales* sepiæ. *Legimus vero ex Vatic.* 2. *ms. cod.* iactitando, *pro*: iactando.

128. cognosce in vtramque partem.] *Hoc est (inquit Rhen.) sede arbiter, & cognosce causam vtriusque gentis. Est autem hic videre Iureconsultum fuisse aliquando Tertull. vt pote qui non secus atque Quintilianus in suis Declamationibus, hic pulcherrime vtriusque partis actionem paucissimis verbis proponit, tamquam etiam* per legatos actum sit vtrinque, *& pro Hebræis sententiam fert*: bonam eorum causam *pronuntians. Atqui idipsum repetit infra l.* 4. *adu. Marc. c.* 24. Christus *(inquit)* dignos pronuntians mercede operarios, excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni vtique operarii mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. *Eleganter etiam* Laterinas *vsurpat auctor, &* villas *& ciuitates pro eodem habere videtur. nam Exo.* 1. *vnica vox est Græce, Hebraice, Chaldaice, & Latine.*

129. & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptii, &c.] *Rhenano videtur Ironia esse, Ægyptios videlicet iuste renuntiasse operas Hebræorum, hoc est, mercedem pro operis debitam denegasse. Verum si accipiamus.* sibi, *pro illis, ea erit sententia Auctoris, quod operas iustitia adtribuerint Hebræis Ægyptii, ita iuri suo ad vasa aurea & argentea renuntiantes. Nam non solum posteriori hoc modo sed & priori, pro adtribuere, accipit Tertull.* renuntiare, *supra adnotauimus l. de Anima, c.* 15. *n.* 199. *ad illud*: Sed & quod Ægypii renuntiauerunt ei: *Et* sibi, *pro*: ei *acceptum ab Auctore supra ostendimus ad l. adu. Valent. c.* 20. *n.* 250.

130. an gratia Hebræorum:] *Recte Rhenanus* gratiam *interpretatur* mercedem, *quæ Hebræis debebatur. Atque adeo facit hic Auctor pro catholica explicatione loci illius Apostoli: Gratia autem vita æterna; ita vt* gratia *non excludat sed includat* mercedem.

131. vt solas scapulas suas scribæ eorū apud subsellia sua ostenderent, &c.] *Etiam hic in Iureconsultorum phrasi perstitit Auctor, tamquam si actione iniuriarum intentata (ita enim recte interpretatur in hac ipsa periodo*: iniuriarum iudicium *Rhenanus)* scribæ eorum, *nempe Hebræorum (id est, quos hodie Procuratores seu Aduocatos vocamus)* apud subsellia sua, *id est, coram iudicibus illorum*, ostenderent *Hebræorum* scapulas, flagellorum contumelioſa atrocitate laceratas. *Nisi quis malit per* scribas *intelligere Præfectos filiorum Israel, quippe qui (sicuti legitur Exod.* 6.) *per exactores operum Pharaonis, flagellati fuerint.*

132. satis faciendum Hebræis pronuntiasset.] *Ego secundum omnes codices ms. tam Rhenani quam Vaticanos, iterum istud restitui, pro* satisfaciendum, Hebræus pronuntiasset, *quia recte quidem à Rhenano hic subintelligitur: iudex? sed ego de æquo quouis iudice, immo & Ægyptio, intelligendū puto, non solū de Hebræo iudice, iuxta interpretationem nostram præcedentem paulo supra, n.* 129. *neque obstat illud*: apud subsellia sua, *quia ego etiam hic accipio*: sua,

pro illorum. Pro quo facit, quod addat simpliciter: Igitur si bona causſa Hebræorum, &c.

133. & suum populum, &c. expunxit, &c.] *Hic etiam habes phrasin, quam recte interpretatur Rhenanus: populo suo satisfecit, de qua latius supra Tom.1.lib.adu.Iud.ca.4.n.15. Atqui recte dicit Auctor*, aliquod solatium. *nam (vti subiungit)* Hebræis etiam filios Ægyptii restituere debuerant. *nempe eos, quos iuxta mandatum Pharaonis, Exod.1.recens natos interfici iusserant.*

CAP. XXI.

134. Sic & in ceteris, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quod non fuerit contraria præcepto Domini, Exod.20.circumlatio arcæ in Sabbato, Iosue 6.

135. Siquidem sex (inquit) diebus operare, &c.] *Mirum est, quomodo legat:* operare, *quum additiones non solum ex Hebraico & Chaldæo, sed etiam LXX. ex Græco additiones Latinæ Exod.20.legant:* operaberis. *Atqui pro:* Septima die Sabbatiza (*quod, non lecta additione LXX. mutauerat Rhenanus*) *lego prorsus cum Vat.2. aliisque omnibus ms.* Sabbata, *nam sic Græce etiam legitur tum Exod.20.tum Deuter.5.*

136. quod vtique tuum.] *Similiter etiam infra l.4.adu. Marc.c.12.* Nam quum de die Sabbati dicit: omne opus tuum non facies in ea, dicendo: tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de diuino. *Vnde apparet legisse Auctorem Græce: ἔργον σὸν, id est:* opus tuum, *non sicuti habetur hodie: σὺ, id est:* tu. *Maxime quum etiam supra Tom.1.lib.adu. Iud.cap.4.pro:* opus tuum, *legat paraphrastice:* opus seruile.

137. nisi longum esset, &c.] *Sic omnino lego, non ex coniectura Rhenani dumtaxat, sed potissimum, quia sic legunt Vatic.2. ms. cod.*

138. qui Sabbatis lignatum ierat, &c.] *Mallem legere:* Sabbato, *quam* Sabbatis, *nam Num.15. non legitur pluribus Sabbatis ligna collegisse, sed semel dumtaxat: in die Sabbati. At nolui quid immutare, quod consentiant ms. Vatic. cum excusis.*

CAP. XXII.

139. Proinde & similitudinem vetans fieri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod legi similitudinem vetanti fieri, serpentis ænei, aut Cherubim aut Seraphim aurea effigies, non magis refragetur, quam sacrificiorum præcepto eorundem postea reprobatio. *Locos autem scripturæ quos tractat, ad marginem adnotauimus.*

140. ostendit & causſas, idololatriæ scilicet subſtantiam cohibentes.] *Si sic legamus iuxta castigationem Gelenij, non est opus subintelligere (vti Rhen. facit) sunt, quippe qui repererat interiectam vocem,* quæ, *plane superfluam. Nam similiter prorsus dixit Auctor supra T.2 lib.de Idolol.cap.4.* Propter hanc causſam, ad eradicandam scilicet materiam idololatriæ, lex diuina proclamat. *Ne feceritis idolum*, & coniungens: *Neque similitudinem eorum quæ in cœlo sunt, & quæ in terra, & quæ in mari. vbi vide Adnotat. nostras numer.14.*

141. Subiicit enim, Non adorabitis ea, neque seruietis illis, &c.] *Istud non modo reperitur additum Exod.20. sed etiam Deute.5. immo Leuitici 29. apertius legitur:* Non facietis vobis ipsis manufacta neque sculptilia, neque statuam erigetis vobis, neque lapidem insignem erigetis in terra vestra, ad adorandum eum, *siue vti B.Hieron.vertit:* vt adoretis. *Pro quo vtrobique Græce legitur:* προσκυνήσαι, *& pro:* seruietis, λατρεύειν. *Vsqueadeo vt non noua sit similis Catholicorum modernorum interpretatio, non prohiberi dictis locis imagines simpliciter, sed ita vt non adorentur adoratione Latriæ. Neque vero hic solum, sed similiter etiam interpretatur dictos locos Tertullianus supra dict. libro de Idolol c.5. Vbi vide & Adnot. nostras n.22. Hoc vnum hic præterea adnotandum, esse lectionem Auctoris in plurali:* non adorabitis ea, neque seruietis illis, *quum vbique secundum additiones omnes totum hoc præceptum primum singulari numero reperiatur prolatum. Porro Tertullianum in hac scripturæ huius explicatione imitantur B. Augustinus alicubi, Theodoretus in Comment. & Ionas Aurelianensis lib.3. De cultu imaginum.*

142. ad remediandos eos.] *Sic (inquit Rhen.) li. de Resurr. carn.* vitiorum a Domino remediatorum, *libr. de Præscript. adu. hær. cap.38.* vel transmutatione remediaremus. *Similes plures phraseis inuenire est supra Adnotat. nostris in lib. ad Scapulam, Tom.1. cap.4. n.31.*

143. Et taceo de figura.] *Cuius rei fuerit* figura serpentis ænei effigies, præcepta Moysi à Domino, *nempe* Dominicæ crucis, *habes supra tum libr. adu. Iud. Tom.1.capit.10. & iisdem verbis infra libr.3.adu. Marc. tum etiam dicto lib.de Idolol.cap.5 n.22. vbi paucis etiam adtingit hanc Marcionitarum Antitheſin. Quibus adeo locis confirmari vsum imaginum crucis Christi, adnotauimus in Apol. cap.16.n.238. vbi multis aliorum etiam Patrum testimoniis eundem comprobauimus iam inde vsitatum fuisse ab Apostolorum temporibus.*

144. Sic & Cherubim & Seraphim aurea, &c.] *Mirum est, quomodo addat Auctor,* Seraphim, *quum non modo Exod.25. vbi mandantur fieri, ac 37. vbi a Moyse confecta fuere, sed etiam Numero.7. vbi legitur de Propitiatorio quod erat inter duos* Cherubim, *& rursum 3.Reg.6. vbi fiunt à Salomone* Cherubim *duo alij in templo Hierosolymitano, duntaxat,* Cherubim *fiat mentio. Atqui hos locos scripturæ & pro confirmando imaginum & aliorum vsu adfert B. Athanasius, serm. de sanctis Patribus & Prophetis, iuxta quod citatur à Francisco Turriano, libr. de Dog. characteribus, cum aliis multis Patrum auctoritatibus, quales nos etiam supra adduximus Apolog. capit. 12. n.184.*

145. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, &c.] *Nempe supra cap 18. Hic pro:* auocanti, *subſtituimus:* auocante, *vt pote quod construatur ab:* institutione.

146. Non enim (inquit) bibam sanguinem taurorum? &c.] *Hoc quoque differt ab additionibus omnibus Psal.49. vbi legitur:* Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? *quod quum interrogatiue legatur, etiam hic notulam interrogationis adiecimus, accipientes more Tertullianico:* Non, *pro:* Nonne. *Atqui illud:* Deus æternus non esuriet nec sitiet, *nusquam reperire potui. Legitur quidem in eodem Psalmo:* Si esuriero, non dicam tibi, *sed præmittit Auctor:* quia & alibi ait.

147. Nam etsi ad oblationes Abel, &c.] Oblationes *vertit Metaphrasticus, pro eo quod omnes additiones,* munera, *Gen.4. sicuti & ipse Auctor paulopost:* Deinde: & holocausta Noe odoratus est libenter, *pro eo quod alij dumtaxat:* odoratus est, *& hic tamen illi consentit B.Cypr. vertens:* & delectatus est Deus in odorem suauitatis.

148. vel etiam dicto.] *Hoc est (inquit Rhenan.) iussu Domini, vel iubente Domino.*

149. &: Sollenitates & dies festos & vestra Sabbata odit anime mea, Vestra dicendo, &c.] *Sic prorsus distinguendus & supplendus est hic locus ex aliis Auctoris locis, vbi eandem scripturam citat, vt sensus constet.*

CAP. XXIII.

150. Si vero etiam circa personas leue vultis intelligi, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Reiectionem quarundam personarum, quas prius probauerat, Deo tamquam bono iudici conuenire. *Cuius quum reddit rationem:* quod nihil tam bono iudici conueniat, quam reiicere & adlegere: *facit etiam pro meritis operum. Restituimus autem:* adlegere, *ex Vatic.1.ms. cod. pro:* adligere, *iuxta quod alibi etiam frequenter Auctor loquitur.*

151. Adlegitur Saul, sed nondum despector Prophetæ Samuelis.] *Auctor aduersus* Antitheses Marcionis *scribens, frequenter Antitheſibus in his lib. vtitur. Reperitur autem istud partim 1.Reg.9. vbi à Domino in regem vngi iubetur, partim 1. Reg.13. vbi quod deficiens Prophetam, eo non exspectato holocausta obtulisset pacifica, a Domino reiectus legitur.*

152. Reiicitur Salomon, &c.] *Similes Auctoris loci sunt supra lib.de Præscr. adu.hær.c.3.* Salomon omni gratia & sapientia donatus à Domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur, *& infra li.3.adu.Marc.c.20.* Salomoni vero etiam ita Dei accessit postluxuriam & idololatriam, *item l.5.c.9.* Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, per mulieres in idololatriam vsque pertractus. *Nec absimiles B. Cypr. loci, tum Epi.7. ad Rogatianum:* Salomon (*inquit*) *& Saul & ceteri multi, quamuis in viis Domini ambulauerint, datam sibi gratiam tenere non potuerunt: recedente ab iis Dominica disciplina, recessit & gratia. tum lib. de Vnit. Eccl. in hæc verba:* Salomon *postquam dereliquit viam Domini, perdidit & gratiam Domini, sicut scriptum est:* Et excitauit Dominus Satanam ipsi Salomoni. *Atqui adludit vterque ad 3. Reg ca.11. sed an postea iterum per pœnitentiam in gratiam cum Deo receptus sit, adhuc sub iudicis est, quod aiunt.*

153. Bene adhuc agentes prædamnaret propter futura delicta? &c.] *Istud omnino legi debet interrogatiue, quia ex sententia loquitur Marcionitarum, cui apte respondet:* Sed Dei boni non erat, nondum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina beneficia, *Neque enim præscientia meritorum, causſa est diuinæ prædestinationis, sicuti hæretice sentiebat Pelagius, de quare, ne hic prolixior sim, videat Lector Sixtum Senensem Bibliotheca sanctæ lib.6. Adn.251. & 252. ex BB. Augustino & Thoma Aquinate: Legimus autem ex 1.ms. Vat.cod. tum paulo prius n.151.* Adlegitur Saul, *tum hic:* vt eum Deus semper adlegeret, &: quem numquam posset adlegere, *denique* & numquam adlegetur, *pro eo quod alij:* Eligitur, eligeret, eligere, & eligetur, *eo quod ante omnia præcedit:* & reiicere & adlegere, *& rursum capite sequ. ab omnibus legatur:* dignissime adlegerat, &: Saulis adlectionem, *item:* adlectione hominis.

154. in vtroque dispungetur à Deo] *Hoc est (inquit recte Rhenan.) in vtroque ei satisfiet, in vtroque mercede accipiet. Nam non semel supra similes phraſes Auctoris adnotauimus.*

CAP. XXIV.

155. Sic & pœnitentiam apud illum praue interpretaris, &c.] *Caput hoc inscripsimus,* Quod Dei pœnitentiam praue interpretetur Marcion. *Recte autem ita locum hunc restituit Rhenan. vt legatur:* apud illum, *nempe Deum creatorem, quia consentit alter ms. Vatic.cod. Esse autem verba hæc Marcionis, manifestum est. Atqui pulchre in eandem sententiam B. Aug. libr. de ciuit. Dei, capit.7. vbi legitur quod* Deum pœniteat, *mutatio rerum significatur, immutabili præscientia diuina remanente. Multo autem latius id toto hoc capite prosequitur Auctor, qui pulcre tam suam, quam B. Augustini sententiam confirmat, tum verbis scripturæ eiusdem capitis 1. Reg. 15. vnde* pœnitentiam Dei *ad scribat Marcion*

non:

non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non sicut homo est ad pœnitendum, *tum etiam his verbis, sub finem capitis*: Nam & in Græco sono pœnitentiæ nomen non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione est compositum, *de quo proinde infra nu.* 165. *Quibus verbis explicatur, quod hic habet Auctor*, Non semper pœnitentiam, confessionem sapere mali operis vel erroris.

156. beneficii ingratus, &c.] Ingratus *(inquit Rhenan.) cum Genitiuo* beneficii *construitur. Sic ad calcem lib. 3. adu. Marc.* Qui *(inquit)* ob vtriusque promissionis ingratos.

157. & sancto Spiritu auget, &c.] *Adludit ad illud* 1. *Reg.* 10. Et insiluit in eum Spiritus Domini, & incepit prophetare, *quem recte etiam* Sanctum Spiritum *vocat Auctor, quia iuxta promissum Samuelis eodem capite mutatus est in alium virum. Est autem Tertullianicum*: Vacante delicto.

158. Ecce (inquis) criminosam eam *(nempe pœnitentiam Dei)* animaduerto, &c.] *Verba sunt iterum Marcionis vsq; ad illud*: Bene igitur, *&c. Reperitur autem prius testimonium, quod hic ab illo obijcitur Ioan. 3. posterius Ioa. 4. in quo est Tertull. illud*: plurimum misericordiæ, *Græce vnica voce* πολυέλεος *pro*: multæ misericordiæ. *Restituimus autem ex* 1. *Vat. ms. cod.* Sicut & ipse Ionas ad Dominum, *pro*: Deum, *quia illud legunt bis additones omnes.*

159. Et, quia Marcion defendit arborem bonam, &c.] *De hoc supra latius lib.* 1. *c.* 2. *n.* 26. *Omittimus autem secundum*: &, *superfluum, iuxta ms.* 1. *Vatic. cod. qui legit etiam*: abundantissimæ misericordiæ, *sed*: abundantissimi *magis est Tertullianicum. Ex eodem supplemus*: etiam earum malitiarum.

160. &: Ecce ego emitto in vos mala, &c.] *Multi sunt eiusmodi loci in scripturis, quibus legitur*: Inducam super eos malum, *seu* mala, *nempe* 3. *Reg.* 9. 4. *Reg.* 21. 2. *Paral.* 7. *& Hier.* 4. 10. *&* 23. *Ego vero ad marginem adnotaui Hier.* 18. *vbi legitur*: Ecce ego fingo, *Græce* πλάσσω, super vos mala. *in quo conuenit hic Auctor.*

161. quorum satis diluimus infamiam, &c.] *Supra, nempe ca.* 14. *vbi dicit intelligenda hæc* mala non culpæ, sed pœnæ.

162. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, &c.] *Similiter adnotauit Latinius alicubi Auctorem vertisse*: læsuras, *pro*: malitiis. *Atqui pro Auctore facit tum quod* κακία *Græce Matth.* 6. *in Oratione Dominica pro* κακώσει *accipiatur, teste B. Hieronymo, tum quod etiam apud alios Auctores significet interdum afflictionem & miseriam. Sunt autem Tertulliani a*: deletui vindicandæ, *&*: admissum *substantiue, tum hic, tum c. sequ. quum inquit*: incertus admissi, *&*: cum aliqua iam tunc admissi fugillatione, *item*: præter admissum.

163. ex recordatione plurimum delicti, &c.] Plurimum *(inquit Rhenan.) Aduerbialiter, pro*: *vt plurimum. Terentius in Phormione*: *Domum ire pergam, vbi* plurimum *est. Sic etiam noster Auctor supra locutus est. Latini, minimum, hoc item modo vsurpant. Atqui de voce*: ingratia, *supra alicubi dixisse aliquid meminimus, hic certe pro ingratitudine accipi videtur.*

164. Discidit Dominus regnum Israelis, &c.] *Videtur hinc, olim apud LXX. non fuisse lectum aliud quam* τὴν βασιλείαν ἐν χειρὶ, *id est*, regnum Israelis, *sicuti etiam vertitur ex Hebræo & Chaldæo. Nescio itaque vnde irrepserint quæ hodie adijciuntur* σῶ, *&* λαὸ. *quæ dum vertuntur*, regnum vnum ab Israel, *contextum ipsum reddunt Obscuriorem. Atqui more suo*: τῷ ἀχαθῷ ὑπὲρ σε *vertit*: optimo super te, *pro*: *bono, & paraphrastice* εἰς δύω, in duas partes.

165. Nam & in Græco sono pœnitentiæ nomen, &c.] *Vox* μετάνοια, *pro quo ex Græco*: pœnitentia *transfertur,* ἀπὸ μετανοεῖν, *deriuatur, quod* non delicti confessionem, *sed* animi demutationem *significat, sicut patet ex Xenophonte initio l.* 1. παιδείας, *& aliis Græcis scriptoribus. Siue autem legas*: compositum est, *siue*, comparatum *cum Vatic.* 1. *ms. cod. perinde est.*

166. quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursura, ostendimus, &c.] *Ab exemplaribus scriptis (inquit recte Rhenan.) nihil est subsidij. Diuino Tertullianum scripsisse*: occursura, *vt sit substantiuum nomen, pro*: occursu, *nam huius terminationis vocabulis gaudet. Leges ergo*: quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursura, ostendimus. *Itaque in numerum istiusmodi nominum, paratura, genitura, lasciua, suffectura, supparatura, referes & illud*: occursura.

CAP. XXV.

167. Iam nunc vt omnia eiusmodi expediam, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Præue etiam interpretari Marcionem verba illa Dei: Adam vbi es, Vbi est Abel frater tuus, &: Descendens videbo. *Quæ reperiuntur Gen* 3. 4. *ac* 18.

168. Nec enim simplici modo, id est, interrogatorio sono, &c.] *Hinc patet quod secundo hic loco legitur*: Adam vbi es, id est, in perditione es, *non debere legi* interrogatiuo sono, *quare pro notula interrogationis, dicomma substituimus. Eodem autem modo B. Augustl. libro* 11. *de Gen. ad liter. cap.* 33. *Increpantis (inquit) vox est, non ignorantis. Atqui Tertullianica sunt voces*: impresso, & incussi, & imputatiuo, *quas explicat quum subdit*: vt increpandi & dolendi vox sit. *Aliter paulo interim locum hunc interpretatur Auctor infra l.* 5. *aduers. Marcionem*, vt confessionem probaret, & timorem prouocaret. *Aliter etiam Nouatianus, siue quisquis alius Auctor lib. de Trinit. infra Tom.* 5. Nam quod & requitur *(inquit)* non ex ignorantia venit, sed spem hominis futuram in Christo salutis & inuentionis ostendit.

169. qui totum orbem comprehendit manu velut nidum, &c.] *Reperitur istud Isai.* 10. *iuxta LXX. præterquam quod illi hodie in Futuro legunt, quod Auctor in Præterito. Certe interpretes potius fuisse LXX. quam tralatores, etiam hinc patet, vtpote qui vocem Hebraicam (quæ & fortitudinem populorum significat, sicuti vertit B. Hieronym. & exercitus) oratorio more accipientes, pro omnibus exercitibus populorum, interpretati sunt orbem totum, sicuti recte ante me adnotauit Leo de Castro in Isaiam. Quod autem sequitur*: cuius cœlum thronus, & terra scabellum, *scribitur Isai.* 66. *Atqui recte adnotauit Rhenanus ad marginem Ironice dici quod sequitur*: nimirum, &c.

170. naso agis, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena. Lego autem omnino*: Interrogabat Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrii probans hominem, *omisso*: vt, *superfluo, & rursum ex cod.* 1. *Vatic. ms. restituo*: & hoc nomine releuandi, *pro*: reuelandi, *quia sequitur oppositum*: De Cain & hoc nomine grauandi, *& rursum*: confessione reuelatos.

171. Sicut de Cain scisciatur: Vbinam frater eius, quasi non, &c.] *Sic etiam recens distinguo hunc alterum, quem hic tractat, scriptura & locum. Haud absimiliter B. Augustl. lib.* 1. *contra Faustum Manich. cap.* 9. *Interrogat (inquit) Deus Cain non tamquam ignarus rerum à quo discat, sed tamquam iudex reum, quem puniat, vbi sit frater eius. Item Iustinus Martyr tam de Adam quam de Cain, libr. adu. Tryphonem. Videtur legisse Auctor dumtaxat*: Sanguis fratris tui vociferatur ad me à terra, *pro eo quod omnes additiones*: Vox sanguinis.

172. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis, &c.] *Etiam hic differt Auctor ab additionibus Græca, Latina & Syriaca, quod legat*: Ex ore tuo, *bis, pro eo quod illæ*: Ex verbis tuis.

173. sed spes ei salua est, dicente Domino: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis.'] *Similiter hunc locum Gen.* 3. *interpretatur supra lib. de Resurr. carnis cap.* 63. vt rursus ex illa *(nempe terra)* repræsentetur Adam, auditurus à Domino: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, vere tunc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. *vbi numer.* 430. *nouam esse hanc interpretationem adnotauimus. Atqui de Adæ pœnitentia & salute post lapsum, vide supra lib. de Præscriptione aduersus hæreticos cap.* 52. *hæres.* 20. *vbi de Tatiano agitur, qui eam negabat, num.* 326. *Sunt autem loci similes Auctoris ibi non adlegati libro de Pœnit. capite* 2. *vbi de Deo dicitur*: quum rursus ad suam misericordiam maturauisset, *&c.* rescissa sententia irarum priustinarum. *Item supra cap.* 10. *quum dicit*: Certamini enim dedit spatium, vt & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum, qua succiderat illi, *&c. Denique ijsdem pene quibus hic verbis Nouatianus lib. de Trinitate*: cuius tamen pœnam *(nempe Adæ)* nihilominus indulgenter temperauit dum non tam ipse, quam labores eius maledicuntur super terram. *Pro quo etiam facit, quod addit.* & ne de ligno arboris vitæ contingat, arcetur, ne viuens in æternum, nisi peccata Christus ante donasset, circumferret immortale delictum.

174. vt restitutionis candidatos.] *Hoc est (inquit Rhenan.) priorem fœlicitatem recepturos. Apud Romanos erant* candidati *petitores honorum. Sic supra dixit*: Æternitatis candidatus, *de Enoch. Quare non placet quod habet Vatic. ms. vterque*: restitutioni, *quia alibi semper Auctor cum Genitiuo construit*: candidatos.

175. & cupidum morte luere delictum, mori interim vetuit.] *Adludit ad illud Gen.* 4. *quod quum dixisset Cain*: Et erit, omnis inueniens me, occidet me, *dixerit ei Dominus Deus*: Non sic, omnis qui occiderit Cain, septem vindictas exsoluet. *de quo & sequentibus verbis late tractat B. Hieron. quæst.* 1. *ad Damasum. Atqui ex* 1. *Vatic. ms. cod restituimus*: etiam negationis exemplo oneratum, *pro*: negationis eius, *vsque adeo, vt non sit opus subintelligi*: *admisso, iuxta Rhenan.*

176. Sed: Ad Sodomam, &c.] *Sunt hæc iterum verba Marcionis, quibus sententiam suam confirmare nititur ex hac scriptura Gen.* 18. *Distinxi autem eam, & castigaui hoc pacto*: Sed: Ad Sodomam & Gomorram descendens, Videbo (ait) si secundum clamorem peruenientem ad me, consummant: si vero non, vt agnoscam, *pro*: consummentur, *quod Hebraicæ additioni correspondeat vox Græca*: συντελῶσι, *& proinde etiam Latinæ versiones, perficiunt, aut perfecerint, legunt Nisi forte malit quis legere, sicuti Chaldæus paraphrastes*: videbo, si secundum clamorem peruenientem ad nos, fecerint, consumentur, *omisso*: si vero non, vt sciam, *sed illud magis placet, maxime quum nostræ castigationi etiam consentiat B. Augustl. sermon.* 70. *de tempore, vbi pulcre & late hanc descensionem, non pertinere ad ignorantiam Dei, deducit per varias interpretationes, aduersus Paganos & Manichæos, qui hunc ipsum locum Christianis obijciebant.*

CAP. XXVI.

177. Sed & iurat Deus, &c.] *Huic capiti titulum imposuimus*: De iuramento Dei per semetipsum, & verbis illis ad Moysen: Sine me, *&c.* præue etiam à Marcione interpretatis. *Sunt autem verba Marcionis*: Sed & iurat Deus, *Deinde Auctoris (vbi adeo noua periodus inchoanda:)* Nunquid forte per Deum Marcionis? *Post hæc iterum verba Marcionis*: immo (inquit) multo vanius, quod per semetipsum. *Atqui ex eo, quod hic subiungitur*: hoc cum maxime iurantis, alium absque se omnino non esse, *patet hic tractari illud Isai.* 45. *supra etiam tractatum l. adu. Hermog. ca.* 6. *nu.* 26. Ego sum Deus & non alius, per memetipsum iuro. *Atque adeo in ipsum Marcionem retorquet pro assertione* Dei creatoris, *quod ipse in contrarium adlegebat.*

178. an vane deierantem?] *De deieratione vide supra Adnotat. nostras in lib. de Idolol. cap. 20. num. 457. & Apolog. cap. 32. num. 453. quod* deierare, *sit per Deum iurare. Quare hic quater eo verbo vtitur, vt ex ipso iuramento Dei, verum Deum esse constet. Atqui recte hunc locum restituit Rhenanus.*

179. nunc vero & hæretici.] Hæreticos alios Deos credentes, *Marcionitas intelligit.*

180. Proinde si & in promissionibus, aut comminationibus iurat, &c.] Iuramentum Dei, etiam per semetipsum in promissionibus, *habes Gen. 22.* in comminationibus, *Hierem. 22. & alibi quoque innumeris pene locis.*

181 Sine me, & indignatus ira, &c.] *Reperitur hoc Exod. 32. versu 10. Illud autem:* Non facies, inquit, *(quod addo recens ex 1. Vatic. ms. cod.)* istud, aut & me vna cum eis impende, *versu 32. paraphrastice. Ibi enim legitur:* Si autem non dele me de libro tuo quem scripsisti. *Adludit vero auctor ad verba Apostoli Roman. 9* Optabam autem ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis; *& illud 2. Cor. 12.* Ego autem libentissime impendam, & superimdar pro animabus vestris. *Eodem enim modo tres locos hos interpretantur Patres, vt loquatur de deletione libri viuentium, in quo (vti B. Hieron. siue quisquis sit Auctor in Psal. 66. scribit) ante aduentum Domini nomina iustorum conscripta sunt, atque adeo optet anathema fieri à Christo, & perire non in æternum, sed in præsentiarum, vti recte explicat idem B. Hieron. ad Hedibiam, quæst. 10. & latius ad Algasiam, qu. 9. Nec absimiliter etiam dicta verba interpretatur Habanus noster in Commentario eius loci, Atqui B. Chrysost. Homil. de amore Dei erga persequentes, conformiter Auctori legit:* Sin autem, & me perde. *Si quis plura huc pertinentia petit, videat Sixtum Senensem l. 2. de vita libro. Porro recte à Rhenano ibi:* Miserandi vos quoque, *subintelligitur: estis.*

182. atque ita discceres, quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum.] *Similiter locum hunc interpretantur, quod nempe multum ponderis habeat oratio Sanctorum apud Deum, B. Hieron. in Hier. c. 28. in Ezech. c 13. & Epist. ad Gaudent. Cyrill. Alexand. l. 5. adu. Iul. Atqui si Apostoli & Martyres (inquit B. Hieron. adu Vigilantium, vbi hoc ipsum exemplum Moysis adducit) adhuc in corpore constituti, possunt orare pro cæteris, quando pro se adhuc debent esse soliciti, quanto magis post coronas, victorias & triumphos? Facit proinde locus iste pro orationibus Sanctorum pro nobis, etiam post hanc vitam, de inuocatione ipsorum Sanctorum, late tractauimus Adnot. nostris in Epist. 57. ad Cornelium, B. Cypriani.*

CAP. XXVII.

183. Iam nunc, vt & cetera compendio absoluam, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Dei creatoris reliquas iuxta Marcionem pusillitates, non esse tantas, quantas in Christo etiam suo agnoscunt Marcionitæ.

184 Deum non potuisse humanos congressus inire, &c.] *Sunt verba hæc Marcionis vsque adillud:* sibi quidem indigna &c. *Adludit autem ad adparitiones Dei factas hominibus in forma humana: exempli gratia, Adæ, Gen. 3. Abrahæ, Gen. 12. 17. & 18. item Iacob, Gen 26. ac 35. & alias frequentissimas, de quibus latius infra lib. adu. Praxean. quem eiusque assecias mihi videtur intelligere, quum subdit (iuxta quod recens supplemus)* quanquam & cum hæreticis non multo diuersa congressio fiet, *addita voce:* diuersa, *ex Vat. 1. ms. cod.*

185. deuersatum] *Sic iterum legimus cum dicto ms. cod. Vatic. & Rhenano, qui non modo alibi, sed & hic adnouauit:* deuersatum, *accipi pro: conuersatum, qua voce mox vtitur Auctor. Siue autem legas:* vt etiam morti subiiceretur, *cum dicto Vat. cod. siue:* subiiceretur, *cum dicto Vatic. cod. siue:* subiiceret, *cum aliis, perinde est. Vide autem hac de re etiam infra l. 3. adu Marc. cap. 8. n. 59.*

186. An hæ sunt pusillitates, &c.] *Eadem voce vtitur supra libr. adu. Hermog. cap. 14. quum dixit:* Quæcunque potestas ei, quam pusillitas, competit, *& vtitur eadem voce hoc capite frequentius.*

187. Nam & profitemur, Christum semper egisse in Dei Patris nomine, &c.] *Paradoxon hoc, quod quandocumque legitur Deus apparuisse.* Christus semper egerit in Dei Patris nomine, *etiam habes supra libr. adu. Iud. cap. 9 nu. 114. 115. ac 116. & infra libro 3. adu. Marc. iisdem pene verbis, sed latissime tractatum infra libr. adu. Praxean, idque potissimum per illam scripturam probat, quam etiam paulopost citat:* Deum nemo videbit, & viuet. *Plura vide in Prolegomenis.*

188. sermonem eius, quem ex semetipso proferendo, filium fecit, &c. *Quod Christus* Dei Sermo, *sicuti habetur Ioan. 1.* atque adeo etiam filius Dei, *etiam tractatur latius ibidem contra hæreticos, aduersus Paganos vero ex ipsorum testimonius idipsum probauit supra Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 310.*

189. Deum nemo videbit, & viuet, &c.] *Eodem modo citatur infra lib. 3. adu. Marc. & lib. adu Praxean, vbi de vera eius loci lectione latius, eo quod supra citato loco lib. adu. Iud. legit:* Deum nemo vidit, & vixit. *Legimus autem in initio huius periodi:* Ceterum Patrem nemini visum, *omisso:* quia, *superfluo.*

190. Sed & penes nos Christus in persona Christi, &c.] *Valde obscurus est hic locus, & nonnihil de aliquo paradoxo suspectus, si mendum non subsit, quare ad Prolegomena reiciemus. Atqui legit quidem Vatic. 1. ms. cod.* in Patre inuisibili incognoscibilique *verum quod agat hic (vti initio huius capitis dixit)* de Dei congressibus humanis, *& sequatur* filio & viso, & audito, & congresso, *magis placet:* incongressibilique.

191. & placido, & vt ita dixerim, Philosophorum Deo.] *Stoicos & Epicureos intelligit Rhenanus, sed ego de solis Epicureis loqui existimo. Nam* Stoici & Platonici) *vti supra dixit Auctor Apolog. cap. 47.* curantem rerum Deum asseuerabant, at Epicurei otiosum & & inexercitum, & vt ita dixerim, neminem humanis rebus, *& (sicuti alibi non semel adnotauimus)* hebetem.

192. IVDICEM QVIDEM ET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS IN LIBELLO SVO &c.] *Adludere mihi videtur ad libellum de iudicio Dei, carmine conscriptum, quem habes infra Tomo 4. Idipsum etiam paucis tractauit supra libr. 1. adu. Marcion. cap. 26. 27 item hoc libro supra cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. & 17.*

CAP. XXVIII.

193. Nunc & de pusillitatibus & malignitatibus, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* De Antithesibus æmulis aduersus Marcionis Antitheses, *quod velut Epilogum continet cum sequenti capite, totius huius libri, vtpote in quibus, tribus (quod aiunt) verbis pleraque repetit Antitheses, quas toto libro tractauit, quo Lectorem remittimus, si scripturas desideret, ad quas hic etiam adludit.*

194. Si ignorauit Deus meus esse alium super se, &c.] *Istud non tam aperte tractatum est ab Auctore, aut hoc præcedenti libro, sed adludere videtur ad cap. 8. 9. ac 10. primi libri, vbi ostendit* Deum creatorem agnitum esse ab initio, atque adeo non ignoratum. *Magis autem competit istud in Valentinianos, quibus consensisse Marcionitas hinc apparet.*

195. Heraclitus ille tenebrosus, &c.] *Hunc Græci (inquit Rhenan.) σκοτεινὸν vocant, ipse* tenebrosum *vertit de quo latius supra libro de Anima, cap. 2 nu 32. Atqui de Prouerbio illius:* Eadem via sursum & deorsum, *vide nostra Prolegomena.*

196. Delictum & mortem, &c. quæ Deus meus passus est, &c.] *Omnino sic legendum, pro eo quod legebatur mendosissime:* quem. *Adludit autem ad ea quæ tractauit supra capite 5. & sequentibus,* de delicto & morte, *ac cap. 10.* de auctore delicti diabolo, & de omni malo, 14. 15. & 16.

197. Mutauit sententias suas Deus, &c.] *Hic similiter ad tractatum cap. 21. 22. ac 23.*

199. Pœnituit mali in aliquo, &c. *Hic ad c. 24.*

199. Mandauit fraudem Deus noster, &c.] *Istud tractauit cap. 20.*

200. oculum pro oculo, &c.] *De hoc cap. 18.*

201. Nescit Deus noster quales adlegeret, &c.] *Vide iterum cap. 23.*

202. Si & mentitum alicubi, &c.] *Istud supra non tractauit, sed ex abundanti addit, vt magis confundat Marcionem, qui* Christum mendacio dimidiauit, *vti supra dixit Auctor lib. de Carne Christi, cap. 5.*

203. Multos sæuitia Dei mei absumpsit, &c.] *Istud etiam peculiariter non tractauit Auctor hoc libro, sed paucis adtingit cap. 11. & sequentibus, vbi de seueritate iudicij Dei agit: sed ni fallor, lib. 4. adu. Marc. plura* sæuitiæ Dei *exempla in Marcionem retorquentur.*

204. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria.] *Pulchrum huius capitis Epiphonema. Atqui recte adnotauit Rhenanus, subaudi: fieri, aut vincere.* Amat, *pro* solet, *more Græcorum, qui dicunt φιλεῖ γινέσθαι, hoc est:* amat *fieri. Tacitus historia sua 4. libro. Vt ferme* amat *posterior adulatio, pro solet.*

CAP. XXIX.

205. Ceterum ipsas quoque Antitheses, &c.] *Eiusdem est argumenti cum capite præcedenti De Prouerbiali vero formula:* cominus cædere, *vide nostra Prolegomena.*

206. Auferr titulum Marcionis, &c] *Nempe:* Antitheses, *quas iam hoc libro* retudit. *Vult autem dicere, quod per ipsa sua argumenta, Marcion Deum optimum & iudicem comprobet.*

207. diuinitatibus] *Retinuimus:* diuinitatibus, *pro eo quod prima aditio habebat, & sicuti apparebat prima facie non male:* diuinitatis, *eo quod adludat ad* duos Deos, atque adeo diuinitates Marcionis.

208. qui res suas arbustiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitates præcurauerit suo iure, &c.] *Elegans Metaphora.* Arbustiores *enim (sicuti recte adnotauit Rhenanus ad marginem 1. aditionis) videtur vsurpare pro ferociores, sumpta Metaphora ab arbustis luxuriantibus. Arbustandi enim verbo vtitur etiam Plinius. Alioqui putaretur (sed non recte) legendum:* austeriores. *Comparationem autem facit maturitatis noui Testamenti ad acerbitatem veteris.*

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

LIBRVM *hunc tertium Aduersus Marcionem scripturus* DE CHRISTO, *imprimis Christum non alterius Dei intelligendum, quam Creatoris, præscribit, tum quod præcedentibus Libris determinatum sit, alium Deum non credendum quam Creatorem, tum quod probetur Apostolicarum & hæreticarum Ecclesiarum recensu, nullam mentionem alterius Dei aut Christi agitatam ante scandalum Marcionis.*

Deinde suspectum esse, quod tam subito venerit Christus Marcionis, antequam pater de filio testaretur mittens de misso.

Neque vero sufficere, quod se filium Dei probaturus esset per documenta virtutum, tum quod temerariam signorum fidem ipse Christus ostendat, etiam apud Pseudoprophetas facillimam, tum quod Creator iam ante illum, & per se, & per famulos suos virtutes sit operatus.

Si autem post Creatorem, illum emendaturus reuelatus sit Christus Marcionis, debuisse non ante, sed post Christum Creatoris reuelari, vti etiam illum emendaret.

Iam vero scripturis probaturus Christum Creatoris fuisse, cuius scripturæ ab eo adimpletæ sint, præfatur, duas causas eloquii Prophetici aduersariis agnoscendas, vnam, qua futura interdum pro iam transactis adnuntiantur, aliam, qua pleraque figurate portenduntur.

Itaque Iudaicum errorem pro Marcionitis non facere, qui Christum Creatoris, tamquam extraneum, interfecerint, vtpote quos illum ignoraturos, scripturis prædictum sit, idque quatenus solum hominem arbitrabantur.

Conuinci autem vtrosque duobus Christi aduentibus, duplici à Prophetis habitu demonstratos, quorum priorem, obscuriorem & indigniorem, intelligere & credere non potuerunt.

Post hæc aduersus Marcionitas, & alios ipsorum errorum Auctores, ab Apostolo Ioanne Antichristos pronunciatos, Christum defendit vere & in carne venisse, vel ex eo quod alioqui etiam Christiani nominis fructus, mors Christi negauda sit, & resurrectio.

Neque ipsi suffragari angelos Creatoris, quasi illi in phantasmate putatiuæ carnis egerint apud Abraham & Lot, & tamen vere sint congressi & pasti, quod ad moriendum pro nobis non essent dispositi.

Si autem carnem Christus tamquam indignam aspernatus est, dedignandam etiam illi fuisse illius imaginem, eo quod statum sequatur similitudo.

Et vero non recte Marcionem putatiuam in Christo corpulentiam adseruisse, ne natiuitatem eius agnoscere cogeretur, quia poterat etiam putatiuam illam natiuitatem accommodasse, quarum neutrum tamen possit consistere, eo quod Deo magis competat veritas, quam mendacium.

Nihil etiam facere contra Christum Creatoris, quod ab Isaia Emmanuel vocandus scribatur, quo nomine non est æditus, quia sufficit, quod significatione, non sono, Nobiscū Deꝰ fuerit Christꝰ.

Neque etiam per virtutem Damasci, & spolia Samariæ, & Regem Assyriorum (quæ Christo accommodat Isaias) bellatorem illum portendi, sed figurari Magos Orientales, Christum in infantia auro & thure munerantes.

Nam & alibi (in Psalmis nempe & Apocalypsi Ioannis) figurate arma bellica Christo adscribi.

Prosequitur deinceps, Christi nomen non competere Christo Marcionis, tum quod proprium sit vnius, & tamen etiam Creatoris Christus id nomen habuerit, tum quod vngui non potuerit, qui corpus non habuit, & proinde Christus, id est, vnctus vocari nullo modo potuit.

Multo minus nomen Iesu, quem Iudæi non exspectant, & Christo Creatoris competit, eo quod nihil commune esse debeat Christo alterius Dei cum Christo creatoris.

Porro ijsdem pene verbis, eadem quæ supra Libro aduersus Iudæos, scripturarum adfert testimonia de contemptibili Christi in passione habitu.

Item & de exitu eius per passionem crucis, ex Pentateucho.

Item ex Psalmis & Prophetis.

Postremo, probat Christum Creatoris vere Christum fuisse, quod ad illum conuersæ sint omnes Nationes iuxta prædictionem Dauid, quæ tamen neque de illo, neque de filio eius Salomone possit intelligi.

Etenim non Iudæorum modo, sed & nationum vocationem ad Christum Creatoris, pluribus scripturis prædictam esse.

Quippe quum non alterius, sed eiusdem Dei prædicatores Apostolos, & eadem cum Christo passuros, tam ipsos, quam omnes fideles, prophetatum sit.

Verum enimuero, quia cum Iudæis negabat Christum venisse Marcion, ostendit exitum (siue exitium) ipsorum, quem ob impietatem in Christum relaturi prædicabantur, iam completum esse. Quod vane fieret, si propter Christum Dei alterius id paterentur, qui ab æmulis illius, nempe poteſtatibus creatoris, in crucem actus esset, neque enim potuit creator vlcisci, nisi suum Christum.

Denique occasione eius, quod Marcion dicebat restitutam iri Iudæam à Deo suo, remittens Lectorem ad LIBRVM IV. ADVERSVS MARCIONEM *de sinu Abrahæ, & ad* OPVS DE SPE FIDELIVM *de dicta restitutione Iudææ, late hic etiam prosequitur Millenariorum somnium, de quo latius inter Paradoxa Auctoris.*

Ceterum libri huius nominatim Auctor meminit supra lib. 1. cap. 19. Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, *de omni statu eius. Ex quo proinde loco, & verbis illis Auctoris huius libri initio:* iam hinc ordo de Christo, *addidimus titulo,* DE CHRISTO, *maxime quum etiam supra lib. de Resurr. carnis, cap. 2. libri priores aduersus Marcionem vocentur ab Auctore* DE DEO VNICO, ET CHRISTO EIVS. *Hunc post æditiones duas Rhenani, priorem ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, posteriorem ex Gorzensi exemplaribus, iam denuo castigauimus ex duobus Vaticanis ms. codicibus, & aliquot Domini Latinii coniecturis, locupletatum nouis Argumento ac Adnotationibus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRÆSBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER TERTIVS, DE CHRISTO.

Cap. I. SECVNDVM [1] vestigia pristini operis, quod amissum reformare perseueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti, [2] post decursam defensionem vnicę diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christum non alterius Dei intelligendum, quam creatoris, quum determinatum est, alium Deum non credendum præter creatorem, quem adeo Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annuntiauerint, quam eius Dei quem Christus prædicauerit, id est, creatoris, vt nulla mentio alterius Dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, [3] illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo vtiq; proficiet, vt dū probamus creatoris, sic quoq; Deus Marcionis excludatur. Decet veritatem

totis viribus vti ſuis, non vt laborantem. Ceterum in præſcriptionum compendiis vincit. Sed decretū eſt vt geſtientem vbique aduerſario occurrere, in tantum furenti, vt facilius præſumſerit eum veniſſe Chriſtum, qui nunquam ſit annuntiatus, quā eum qui ſemper ſit prædicatus. [4 Hinc denique gradum confero, an debuerit tam ſubito veniſſe. Primo, quia & ipſe Dei ſui filius. hoc enim ordinis fuerat, vt ante pater filium profiteretur, quam patrem filius, & ante pater de filio teſtaretur, quā filius de patre. Dehinc & qua miſſus præter filii nomen. Proinde enim præceſſiſſe debuerat mittentis patrocinium in teſtimonium miſſi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipſe eā ſibi ex ſua affirmatione defendit, ſed ab ipſa defenſione potius expectat. præeunte ſuggeſtu eius qui auctoritatem præſtat. Ceterum nec filius agnoſcetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec miſſus credetur, ſ quem nunquā mandator deſignauit, nuncupaturus pater, & deſignaturus mandator, ſi fuiſſet. Suſpectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerumque principalis gradus non ſinit poſterius agnoſci patrem poſt filium, & mandatorē poſt mandatum, & Deum poſt Chriſtum: Nihil origine ſua prius eſt in agnitione, quia nec in diſpoſitione, Subito filius, & ſubito miſſus, & ſubito Chriſtus, Atquin nihil putem à Deo ſubitum, quia nihil à Deo non diſpoſitum. Si autem diſpoſitum, cur & non prædicatum, vt probari poſſet & diſpoſitum ex prædicatione, & diuinum ex diſpoſitione. Et vtique tantum opus, quod ſcilicet humanæ ſaluti parabatur, vel eatenus ſubitum non fuiſſet qua per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat vt prodeſſet, in tantum paraturam deſiderabat, vt credi poſſet, ſubſtructam fundamentis diſpoſitionis & prędicationis, quo ordine fides informata, merito & homini indiceretur à Deo, & Deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia poſſet, quæ ſcilicet credere didiciſſet ex prædicatione. [6 Non fuit, inquis, ordo eiuſmodi neceſſarius, quia ſtatim ſe & filium, & miſſum, & Dei Chriſtum rebus ipſis eſſet probaturus per documenta virtutum. At ego negabo ſolam hanc illi ſpeciem ad teſtimonium competiſſe, quam & ipſe poſt modum 7 exauctorauit. 8 Siquidem edicens multos venturos, & ſigna facturos, & virtutes magnas ædituros, auerſionem etiam electorū, nec ideo tamen admittendos, temerariam ſignorum & virtutum fidem oſtendit, vt etiam apud pſeudochriſtos facillimam. Aut quale eſt, ſi inde ſe voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde ceteros noluit æque & ipſos tā ſubito venturos, quam à nullo auctore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta ſignauit, idcirco 9 quaſi locum in balneis, ita fidem occupauit, poſteris quibuſque præripuit. Vide ne & in conditione poſteriorum deprehendatur, poſterior inuentus creatore, ante iam cognito, & proinde virtutes ante operato & non aliter præfato, non eſſe aliis credendum, poſt eū ſcilicet. Igitur ſi priorem veniſſe, & priorem de poſteris pronuntiaſſe, 10 hoc fidem cludet. prædamnatus erit & ipſe iam ab eo quod poſterior eſt agnitus, & ſolius erit auctoritas creatoris hoc in poſteros conſtituendi, qui nullo poſterior eſſe potuit. Iam nunc quum probaturus ſim creatorem, eaſdem virtutes, quas ſolas ad fidem Chriſto tuo vendicas, 11 interdum per famulos ſuos retro ædidiſſe? interdum per Chriſtum ſuum ædendas deſtinaſſe: poſſum & ex hoc merito præſcribere, tanto magis Chriſtum non ex ſolis virtutibus credendum fuiſſe, quanto illum non alterius quam creatoris interpretari potuiſſent, vt reſpondentem virtutibus creatoris, & æditis per famulos ſuos, & in Chriſtum ſuum repromiſſis. Quamquam etſi alia documenta inuenirentur in tuo Chriſto, noua ſcilicet, facilius crederemus etiam noua eiuſdem eſſe cuius & vetera, quam cuius tantummodo noua, egentia experimentis fidei victricis vetuſtatis, vt ſic quoque prædicarus venire debuerit, tā prædicationibus propriis extruentibus ei fidem, quam & virtutibus, præſertim aduerſus Chriſtum creatoris venturum, & ſignis & prophetis propriis munitum, vt æmulus Chriſti per omnes diuerſitatum ſpecies reluceret. Sed quomodo a Deo nunquam prædicato Chriſtus eius prædicaretur? Hoc eſt ergo quod exigit, nec Deum, nec Chriſtum tuum credi, quia & Deus ignotus eſſe non debuit, & Chriſtus agnoſci per Deum debuit. [12 Dedignatus, opinor, eſt imitari ordinē Dei noſtri, vt diſplicentis, vt cum maxime reuincendi. Nouus noue venire voluit, filius ante patris profeſsionem, & miſſus ante mandatoris auctoritatem, vt & ipſe fidem monſtruoſiſſimam induceret, qua ante crederetur Chriſtum veniſſe, quam ſciretur fuiſſe. Competit mihi etiam illud retractare, cur non poſt Chriſtū venerit. Nā quum intueor dominum eius, tanto æuo patientiſsimū acerbiſsimi creatoris annuntiantis interea in homines Chriſtum ſuum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quam interceſsionem ſuam differens, eadē ratione dico illum patientiam debuiſſe creatori, in Chriſto quoque ſuo diſpoſitiones ſuas executuro, vt perfecta & expleta omni operatione æmuli Dei & æmuli Chriſti, tunc & ipſe proprias diſpoſitiones ſuperduceret. Ceterum pœnitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris preſeuerauerit. Vane ſuſtinuit prædicari Chriſtum eius, quem non ſuſtinuit exhiberi. Aut ſine cauſa intercidit temporis alieni decurſum, aut ſine cauſa tamdiu non intercidit. Quid illum detinuit, quidve turbauit? Atquin in vtrunque commiſit, poſt creatorem quidem tam tarde reuelatus, ante Chriſtum vero eius tam propere. Alterum vero iamdudum debuerat traduxiſſe, alterum nondum. Ne illum quidem tamdiu ſæuientē ſuſtinuiſſe: iſtū vero adhuc quieſcentē inquietaſſe, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo, certe varius & incertus, tepidus ſcilicet in creatorem, & calidus in Chriſtum, & vanus vtrobique. Non magis enim compeſcuit creatorem, quam obſtitit Chriſto. Manet & creator, qualis omnino eſt, veniet & Chriſtus, qualis & ſcribitur. Quid veniet poſt creatorem, quem emendare non valuit? Quid ante Chriſtum eius reuelatus eſt, quem reuocare non potuerit? Aut ſi emendauit creatorem, poſt illum reuelatus, vt emendanda præcederent, ergo & Chriſtū eius æq; emendaturus expectaſſe debuerat, proinde & illius poſterior emendator futurus, ſicut creatoris. Aliud eſt, ſi & ipſe poſt illum rurſus aduenier, vt primo quidem aduentu proceſſerit aduerſus creatorem, legem & Prophetas deſtruens eius, ſecundo vero procedat aduerſus Chriſtum, regnum redarguens eius. Tunc ergo concluſurus ordinem ſuum, 13 tunc ſi forte credendus eſt, aut ſi iam hinc perfecta res eſt, eius, vane ergo venturus eſt, nihil ſcilicet peracturus [14 His præluſerim quaſi de gradu primo adhuc & quaſi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiā nunc lineas prędu cendas, ad quas erit dimicandū, ad ſcripturas ſcilicet creatoris. Secundū eas enim probaturus, Chriſtū creatoris fuiſſe, vt poſtea Chriſto ſuo adimpletas, neceſſe habebo ipſarum quoque 15 ſcripturarū formam, & (vt ita dixerim) naturā demandare, ne tunc in controuerſiam deductæ, quum adhibentur ad cauſas, & ſua & cauſarum defenſione commixtæ, obtundant lectoris intentionē. Duas itaq; cauſas Prophetici eloquii adlego agnoſcendas abhinc aduerſariis noſtris, 16 Vnā, qua futura interdū pro iam tranſactis enuntiantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare, quia non ſit apud illam differentia temporis, apud quam vniformen ſtatum temporum dirigit æternitas ipſa, & diuinationi propheticæ magis familiare eſt, id quod proſpiciat, dum proſpicit, iam viſum atque ita iam expunctum, id eſt, omni modo futurum demonſtrare, ſicut per Eſaiam, *Dorſum meum poſui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam vero non auerti à ſputaminibus.* Siue enim Chriſtus iam tunc in ſemetipſum ſecundum nos, ſiue Prophetes de ſemetipſo ſecundum Iudæos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam tranſacto ſonabat 17 Alia ſpecies erit, qua pleraque figurate portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quam ſcripta

A
Cap. II.
B
Cap. III.
C
»
»
»
Matth. 24.
D
Exod. 7. & ſeq. Iſai. 42. & 46.
E
Cap. IV.
F
G
Cap. V.
H
Iſai. 50.

A
Isai.50. Ioel 3. Exod. 3. & 13. Isai.43. Isai. 41. Isai.43.

sunt.[18] Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen vt[19] sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & melle manãtem, non tamen vt de glebis credas te vnquam[20] placentas & samias coacturum, quia nec statim[21] aquilicem & agricolam se Deus repromisit, dicens: [22] *Ponam flumina in regione sitienti, & in solitudine cedrum & buxum.* Sicut & prædicans de Nationum conuersione, [23] *Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum*, non vtique ab hirundinum pullis & vulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantricibus fausta omnia relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? quum etiam[24] hæreticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur, & petram potui subministrando comitem Christum adleget fuisse, docens proinde & Galatas, duo argumenta, filiorum Abrahæ allegorice cucurrisse, & suggerens Ephesiis, quod in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrem, & futuris duobus in vnam carnem, id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. [25] Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus[26] Iudaicæ litteraturæ, momento lector constitisse, vt quum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ. Quũ igitur hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annuntiatus, sequebatur vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere, quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui venit, non modo respuerint eum vt extraneum, verum & interfecerint eum vt aduersarium, agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem[27] Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando etsi nihil tale prædicatum in illos inueniretur, vel sola vtique humana cõditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudæos errare potuisse, qua homines, nec statim in præiudiciũ sumendũ de sententia eorũ, quos credibile fuerit erasse.[28] Porro quum & prædicatum sit non agnituros eos Christum, ideoq; etiam peremptu-

Cap.VI.

B

1.Cor.2.

C

Isai.29.

Isai.6.

Isai.29.

Ams4. Hier.14. Gen.29.

D

Isai.42. Isai.1.

ros, iam ergo ipse erit & ignoratus & interẽptus ab illis, in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euoluam, quæ interemptibilẽ Christum edicentes vtiq; & ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset:[29] sed reseruatis eis ad caussam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere? quæ interim ignorabilẽ probẽt Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore.[30] *Auferam*, inquit, *sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentiũ eorum abscondam:*[31] Et, *Aure audietis, & non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt,*[32] *ne quando auribus audiant, & oculis videant, & corde conticiant, & conuertantur, & sanem illos.* Hanc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant,[33] labiis diligentes Deũ, corde autem longe absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annuntiabatur à creatore solidante tonitruũ, & concludente spiritum, & annuntiante in homines Christum suum[34] secundum Amos Prophetam:[35] si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationẽ destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnituri & nõ intellecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapientia atq; prudentia, quod annuntiabatur, id est, Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est, scribis: & prudentibus eorum, id est, Pharisæis, pariter & populo auribus audituro. & non audituro, vtiq; Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, vtiq; Christũ signa facientem,[36] secundum quod & alibi: *Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui dominatur eorum?* Sed & quũ exprobrat per eundem Esaiam: *Filios generaui & exaltaui, at illi me reiecerunt. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognouit, & populus me non intellexit.*[37] Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum,[38] spiritum scilicet creatoris, sicut Propheta testatur,[39] Spiritus personæ eius, Christus Dominus, qui ab initio vicarius patris in Dei nomine & auditus sit & visus: scimus & ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israeli exprobrantis, quæ in illum commissuri prædicabantur,[40] *Dereliquistis Dominum, & in iram prouocastis sanctum Israel.* Si vero non in Christum, sed in ipsum potius Deum volueris referre omnem Iudaicæ ignorantiæ de pristino reputationem, nolẽs etiam retro sermonem & spiritum, id est, Christum creatoris despectum ab eis & non agnitum, sic quoq; reuinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius, cõcedas necesse est, eos qui patrẽ non agnouerint, nec filiũ agnoscere potuisse, per eiusdẽ substantiæ conditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, certe qua plenitudinis cõsors. His ita dispectis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & interemerint, non vt extraneũ Christum intelligentes, sed vt suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil vnquam fuerat annuntiatum, quum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatũ?[41] Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiam vel agnitionis vel erroris. Quod vero materia caret, non admittit sapientiæ euentum. Et adeo non qua alterius Dei, Christum auersati persecutique sunt, sed qua solummodo hominem, quem[42] planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum hominem qua suũ, id est, Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorem & destructorem, deduxerint in iudicium, & suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tanto abest vt alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt.[43] Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo,[44] rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandem deductus foueam.[45] Duos dicimus Christi habitus à Prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse, vnum in humilitate, vtique primum, quum tanquam ouis ad victimam deduci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine voce ita non aperiens os suum,[46] nec aspectu quidem honestus. *Annuntiauimus enim*, inquit, *de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non est species eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum. Homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem.*[47] Vt positus à patre in lapidem offensionis & petrã scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuntians, & non hominem, ignominiã hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui cõpetunt, sicut sublimitatis secundo, quũ fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationẽ assumptus, & sublimatus in consummationẽ templi, Ecclesiæ scilicet, & petra sane illa apud Danielẽ de mõte præcisa, quæ imaginem secularium regnorum cõminuet & conteret. De quo secundo aduentu idem Prophetes: *Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsque ad veterem dierum,*[48] *& aderat in conspectu eius: Et qui assistebant, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secũdum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius vsq; in æuum, quæ non auferetur: & regnũ eius, quod nõ vitiabitur.* Tũc scilicet habitur⁹ & speciẽ honorabilẽ, & decorẽ indeficientẽ super filios hominũ:[49] *Tẽpestiuus* enim, inquit, *decore citra filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æuum. Accingere ensem super femur tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tua*, quũ & pater posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum, & subiiciet omnia sub pedibus eius.[50] *Tunc & cognoscent eum qui compugerunt, & cadent pectora sua tribus ad tribum*, vtique quod retro non agnouerunt eum in humilitate conditionis humanæ constitutum: *Et homo est*, inquit

E
Thren. 4.

Isai.1.

F

Cap.VII.

G
Ibid.

Isai.53.

Isai.8. 1. Petri.2. Psal.8. Psal.21.

Dan.2. Dan.7.

H

Psal.44.

Psal.8.

Zach.12.

Hieremias, *& quis cognoscet illum?* quia &: *Natiuitatem eius*, inquit Esaias, *quis enarrabit?* Sic & apud Zachariam in persona Iesu, immo & in ipsius nominis sacramento, verus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primo sordidis indutus, id est, carnis passibilis & mortalis indignitate, quum & diabolus aduersabatur ei, auctor scilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiam post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, 51 & exornatus podere & mitra & cidari mūda, id est, secundi aduētus gloria & honore. 52 Si enim & duorum hircorum qui iciunio offerebantur, faciam interpretationē, nonne & illi vtrūque ordinem Christi figurant? Pares quidem atq; consimilet propter eundem Dominum conspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habeat à quibus & læsus est. Vnus quidem eorum circumdatus coccino, maledictus & conspurtatus, & conuulsus, & compunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatur insignibus Dominicæ passionis. Alter vero pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum datus, secūdæ repræsentationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes tēpli spiritalis, id est, Ecclesiæ, Dominicæ gratiæ quasi viscerationē quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris à salute. Igitur quoniam primus aduētus & plurimū figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus vero & manifestus & Deo condignus: idcirco quē facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est, secundum, qui est in honore & gloria, non immerito decepti sunt circa obscuriorem, certe indigniorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christum suum, quia non in sublimitate venerit, dum ignorant etiā in humilitate fuisse venturū [53 Desinat nunc hæreticus à Iudæo Aspis (quod aiunt) à vipera mutuari venenum: euomat iam hinc proprii ingenii virus, phantasma vindicans Christum, nisi quod & ista sententia alios habebit auctores, 54 præcoquos & abortiuos quodammodo Marcionitas, quos Apostolus Ioannes Antichristos pronūtiauit, negantes Christum in carne venisse, & tamen non vt alterius Dei ius constituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam 55 incredibile præsumpserant Deum carnem. Quo magis Antichristus Marcion sibi eā rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, qui ipsum Deum eius nec auctorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimū videlicet, & in isto, diuersissimum à mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideo Christus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, nō erat quod videbatur, & quod erat mētiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Christus, nec Deus. cur enim non etiam Dei phantasma portauerit? An credam ei de interiore substantia, qui sit de exteriore frustratus? Quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens, negatam ab Apostolo, lucis, id est, veritatis, & fallaciæ, id est, tenebrarum commisit communicationem? Iam nunc quum mendacium deprehenditur Christus, caro: sequitur vt & omnia quæ per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint, congressus, contactus, conuictus, ipsæ quoque virtutes. 56 Si enim tangendo aliquem liberauit à vitio, vel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, non potest vere actum credi, sine corporis ipsius veritate. Nihil solidum ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec passiones Christi eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui non vere est passus. Vere autem pati phantasma non potuit. Euersum est igitur totum Dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fructus, mors Christi negatur, quam 57 tam impresse Apostolus demandat, vtique veram, summum eam fundamentum Euangelii constituens, & salutis nostræ & prædicationis suæ: *Tradidi enim*, inquit, *vobis in primis quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quod sepultus sit*, 58 *& quod resurrexerit tertia die.* Porro si caro eius negatur, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortem 59 deuertentis in terram, de qua est sumpta secundum legem sui auctoris? Negata vero morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, qua mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiā nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus nō resurrexit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionē mortuorum non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi non consistente, aufertur & mortuorū resurrectio. Atq; ita inanis est fides nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes Dei, quod testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierūt sane resurrecturi, sed phātasmate forsitan, sicut & Christus. [60 In ista quæstione qui putaueris opponēdos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamen vere sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis fuerat. Primo non admitteris ad eius Dei exēpla quē destruis, nam & quanto meliorem & perfectionem Deum inducis, tanto non competunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, non erit omnino melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, 61 sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multo facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substantiam carnis, vel qua proprius auctor & artifex eius. Tuus autem Deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem Deus, qui illā de limo sumptā, in hac reformauit qualitate, nondum ex semine coniugali, & tamen carnem, æque potuit ex quacūque materia Angelis quoque astruxisse carnem, 62 qui etiam mūdum ex nihilo in tot ac talia corpora, & quidē verbo ædificauit. Et vtique si Deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur: *Erunt*, enim inquit, *sicut angeli*: cur non & Deus meus veram substantiam hominum angelis accōmodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis vnde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, q̄ Deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficili⁹ Deo mentiri quam carnis veritatem 63 vndevnde producere, licet non natæ. 64 Ceterum & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si vere fuisset humana, certa ratione respondemus, qua & humana vere fuerit, & innata. Humana vere propter Dei veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia non possent humanitus tractari ab hominibus, nisi in substantia humana. Innata autē, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, vt natiuitatē nostram natiuitate sua reformaret: atq; ita etiam mortem nostram morte sua dissolueret, resurgendo in carne, in qua natus est, vt & mori posset. 65 Ideoque & ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondū morituræ, sed & discentis iā inter homines conuersari. Quo magis angeli neq, ad moriendū pro nobis dispositi, 66 breuē carnis cōmeatum nō debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eā fuerant, sed vndevnde sūptam, & quoquomodo omnino dimissā, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus, 67 & apparitores suos ignē flagrantem: tam vere spiritus quā & ignem, idem illos vere fecit & carnem: vt nunc recordemur, & hæreticis renuntiemus eius esse promissum, 68 homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homins formarit aliquando. [69 Igitur non ad-

A missus ad consortium exemplorum creatoris vt alienorum,& suas habentium causas, velim ædas & ipse consilium Dei tui,quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam vt terrenam,& (vt dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignãdæ rei imago dignanda est, sequitur statim similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per veritatẽ, vt vere conuersaretur, si necesse habebat conuersari? quanto dignius necessitas fidem, quam 70 strophamadministrasset? Satis miserum Deum instituis, hoc ipso quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non congruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit,& in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus 71 per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cum homine congressus est,& elementorum corporibus in repræsentationibus sui vsus est, satis hæc exempla diuinæ potestatis ostendunt,Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Ceterum si ad certum spectamus nulla substantia digna est quã Deus induat. Quodcunque induerit ipse, dignum facit, absque mendacio tamen. Et ideo quale est, vt dedecus existimarit veritatẽ potius quam mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit Deo superiori? [72 Totas istas præstigias putatiuæ in Christo corpulentiæ, Marcion illa intentione susceptit, ne ex testimonio substantiæ humanę, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, vt qui nascibilis, ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultissime & hic Ponticus, quasi non facilius crederetur caro in Deo non nata, quam falsa, præstruentibus vel maxime fidem istam angelis creatoris in carne vera conuersatis, nec tamen nata. 73 Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, ceteriique desertoribus Marcionis, ex fide quidẽ Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, vtpote de elementis eam mutuatum. Quod si verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidem induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur nam & mulier quædam exclamauerat, *Beatus venter qui te portauit, 74 & vbera quæ hausisti.* &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? 75 Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certe quum & ipse se filium hominis prædicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc vt hæc omnia ad Euangelii distulerim examinationem, tamen quod supra statui, si omni modo natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis 76 expungendam putauit. Quid enim profuit non vere fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quam natiuitatem? Aut si dixeris, viderit opinio humana: iam Deum tuum honoras fallaciæ titulo, si aliud se sciebat esse, quam quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque impegisses quæstionem. 77 Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi videntur, aut sanguinis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et vtique debuerat phantasmatis scenam decucurisse, ne origenem carnis non desaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Plane natiuitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum scilicet Dei, etiam vera natiuitas. 78 Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ, inuehere in totum quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam voca vterum, tãti animalis, id est, hominis producendi officinam: persequere & partus immunda & pudenda tormẽta, & ipsius exinde puerperii spurcos anxios, 79 ludicros exitus. Tamen cum omnia ista destruxeris, vt Deo indigna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si vere ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, vt phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Christum, satis opinor, ostendimus, non consistere omnino, dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quã mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit: si caro fuit, natus est. Ea enim quæ expugnat hæc hæresis, confirmantur, cum ea per quæ expugnat destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus, quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annuntiabatur à creatoris Prophetis, vtpote Christus creatoris. [80 Prouoca nunc, vt soles, ad hanc Esaiæ comparationem Christi, contendens illam in nullo conuenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiæ Emanuel vocari habebit, dehinc virtutem sumere Damasci, & spolia Samarię aduersum regem Assyriorum. Porro iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine est æditus, neque vllare bellica functus est. At ego te admonebo, vti cohærentia quoque vtriusque capituli recognoscas. 81 Subiuncta enim est & interpretatio Emmanuelis, *Nobiscum Deus*, vti non solum sonum nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est *Emmanuel*, suæ gentis est. 82 Sensus autem eius quod est: *Deus nobiscum*, ex interpretatione communis est. Quære ergo, an ista vox, *Nobiscum Deus*, quod est *Emmanuel*, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et (puto) non negabis, vtpote qui & ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est, Emmanuel. Aut si tam vanus es, vt quia penes te. Nobiscum Deus dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis venisse illum cuius proprium sit vocari Emmanuel, quasi non hoc sit & Deus nobiscum, inuenies apud Hebræos Christianos, immo & Marcionitas Emmanuelem nominare, quum volunt dicere, *Nobiscum Deus*: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit, *Nobiscum Deus*, Emmanuelem pronuntiabit, in sensu sonum expũgens. Quod si Emmanuel nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est: (*quoquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis*) tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est *Nobiscum Deus*, quã in sono nominis, quod est *Emmanuel*. Atq; ita constat venisse iam illum qui prędicabatur Emmanuel, quia quod significat *Emmanuel*, venit; id est, *Nobiscum Deus*. [83 Æque & sono nominum duceris, quum virtutem Damasci, & spolia Samariæ, & & regem Assyriorum, sic accipis, quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animaduertens quid scriptura præmittat. 84 *Quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum.* Ante est enim inspicias ætatis demonstrationem, 85 an hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signa belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo siue dorso hostem destinaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, 86 Barbariæ gentis infantes in prælium erumpunt, credo, 87 ad solem vncti prius dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, 88 qui ante norint lanceare quam lancinare. Enimuero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam viuere, ante virtutem Damasci sumere quam patris & matris vocabulum nosse: sequitur vt figurata pronuntiatio videatur. 89 Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, & tamen creditur Prophetiæ. Et merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, rationem ædendo quod in signo esset futura. *Propterea* inquit, *dabit vobis Dominus signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium.* Signum autem à Deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum non fuisset. Denique & Iudæi si quando ad nos deiiciendos mentiri audent, 90 quasi non virginem, sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat, hinc reuincuntur, quod nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signũ ergo disposita virgo & mater, merito

credi-

Exod.3. Ibidem.19 ac 24. Iob 38.

Gen.2. Cap.XI.

Gen.18.

Luc.18. Luc.11.

Cap. XII. Isai.7.1 Isai.8.

Isai.7.

Gal.3.

Cap. XIII.

Isai.8.

Isai.7.

creditur: infans vero bellator non æque. Non enim & hic signi ratio versatur. Sed signo natiuitatis nouæ ascripto, exinde post signũ alius ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in signũ est, malitiæ non assentaturi, & hoc enim infantia est, sed accepturi virtutem Damasci & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Serua modum ætatis, & quære sensum prædicationis: 91 immo redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, & tam intelligitur Prophetia, quam renuntiatur expuncta. Maneãt enim Orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, 92 Orientis virtutem, id est, vim & vires auro & odoribus pollere solitam, certe est creatoris virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere sicut per Zachariam dicit: *Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum.* De illo autem tunc auri munere etiam Dauid: *Et dabitur illi ex auro Arabiæ.* Et rursus. *Reges Arabum & Saba munera afferent illi* 93 Nam & Magos Reges habuit fere Oriens, 94 & Damascus Arabiæ retro deputabatur antequam transcripta esset in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores. Spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui quum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent quasi Deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ: id est, idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, qua desciuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum est creatori figurate vti translatione nominum, ex comparatione criminum. 95 Nam & ἄρχοντας Sodomorum, appellat ἄρχοντας Iudæorum & populum ipsum, populum Gomorræ vocat. Et idẽ alibi 96 *Pater*, inquit, *tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa*: ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam suos filios dixerat, *Filios generaui & exaltaui.* 97 Sic & Ægyptus nonnunquã totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. 98 Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrũ Romanæ vrbis figura est, proinde magnæ & regno superbæ & sanctorum Dei debellatricis. 99 Hoc itaque vsu Magos quoq; Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos q̃ habuerãt cum Samaritis vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui vtique aduersati sunt Magi, tũc non renunciando de Christo, quem intercipere quærebat. [100 Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba, ex reliquorum quoque sensuum comparatione conuinceris: 101 *Accingere*, inquit Dauid, *ensem super femur.* Sed quid supra legis de Christo? *Tempestiuus decore præter filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis.* Rideo si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens: *Et extende, & prosperare, & regna*, adiecit *Propter veritatem & lenitatem & iustitiam.* Quis enim ense operabitur, & non cõtraria potius lenitati & iustitiæ dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. 102 Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore Dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutũ duobus Testamentis, Legis & Euangelii, acutum sapientia, infestum diabolo, 103 armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ & concupiscentiæ omnis, amputantem etiam à charissimis ob Dei nomen. Quod si Ioannem agnitum non vis, habes communem magistrum Paulum, præcingentem lumbos nostros veritate & lorica iustitiæ, & calciantem nos præparationem Euangelii pacis, non belli: assumere iubentẽ scutum fidei, in quo possumus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam salutaris, & gladium spiritus, *quod est*, inquit, *Dei sermo.* 104 Hanc & Dominus ipse machæram venit mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est: si bellator non est, machæram intentans allegoricam, licuit ergo & Christo creatoris in Psalmo sine bellicis rebus ensem sermonis Dei præcingi figurato, cui supradicta tempestiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim quod ait, *Et extende, prosperare, & regna.* Extendens sermonem in omnem terram, ad vniuersarum gẽtium vocationem, prosperaturus successu fidei, qua est receptus, & regnans exinde qua mortem resurrectione deuicit. *Et deducet te*, inquit, *mirifice dextera tua.* Virtus scilicet gratiæ spiritalis. qua Christi agnitio deducitur. *Sagittæ tuæ acutæ*, per volantia vbique præcepta, minantes traductionem cordis, compungentes & transfigentes conscientiam quamque. *Populi sub te concident*, vtique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus creatoris: sic & nunc accipiens spolia non solius Samariæ, verũ & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Figurate itaque & Domino eiusmodi loquente, & Apostolo scribente, non temere interpretationibus eius vtimur, quarum exempla etiã aduersarii admittunt: atque ita in tantum Esaiæ erit Christus qui venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur. [105 De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis huc vsque. De ceteris vero nominibus, & in primis Christi, quid pars diuersa respondebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen, quemadmodum & Dei, vt sicut vtriusque Dei filium Christum competat dici, sic vtrunq; patrem Dominum, certe ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes cõmunicari, quibus diuinitas vindicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo, *Nam & sunt qui dicuntur Dii, siue in cœlo, siue in terris.* Christi vero nomen nõ ex natura veniẽs, sed ex dispositione proprium eius efficitur, à quo dispositum inuenitur. Nec in communicationem alii Deo subiacet, maxime æmulo, & habenti suam dispositionem, cui & nomina priuata debebit. Quale est enim quod diuersas dispositiones duorum commentati Deorum, societatẽ nominum admittunt, in discordiam dispositionum? quando nulla magis probatio assisteret duorum & æmulorum Deorum, quam si in dispositione eorum etiã diuersitas nominum inueniretur. 106 Nullus enim status differentiarum, non nisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus deficientibus si quando, nũc 107 Græca catachresis de alieno abutendo succurrit: apud Deum autem deficere (puto) nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic Deus est, qui filio quoque suo nomina à creatore vendicat? non dico aliena, 108 sed vetera & vulgara, quæ vel sic non competerent Deo nouo & incognito. Quo modo deniq; docet 109 nouam plagulam non assui veteri vestimento, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, assutus ipse & indutus nominum senio? Quomodo abscidit Euangeliũ à lege, tota lege vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis illum prohibuit aliud vocari: aliud prædicantem, aliunde venientem, cum propterea nec corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vane autem noluit eum se videri, quem voluit vocari: quando etsi vere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen etiam accepit, etiam substãtiã probatur9 ex nomine. 110 Si enim Christus vnctus, est, vngui vtique corporis passio est: qui corpus non habuit, vngui omnino non potuit. Qui vngui omnino nõ potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phãtasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum Deũ narras, aut dissidentiæ, aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promouere, Multo liberius atq; simpli-

A cius egerũt Pseudoprophetæ, aduersus creatorem in sui Dei nomine venientes. Sed nec effectum consilii huius inuenio, quum facilius aut suum crediderint Christum aut planum potius aliquem, quam alterius Dei Christũ, sicut Euangelium probabit. [111 Nunc si nomen Christi, vt sportulam furunculus, captauit, 112 cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per Dei gratiam intellectum consequuti sacramentorum eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, ideo & Iudęis quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperant non Iesum, 113 & Heliam potius interpretantur Christum quam Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse quod solum præsumebatur. Ceterum quum duo miscuit, speratũ & insperatum, expugnatur vtrumque consilium eius. Siue enim ideo Christus, vt interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia nõ sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue vt alterius haberetur, non sinit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quam creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem vtrunque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam eius Iesus. Quomodo inquis? disce & hic 114 cũ partiariis erroris tui Iudæis. Quum successor Moysi destinaretur Auses filius Naue, transfertur certe de pristino nomine, & incipit vocari Iesus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figurã futuri fuisse. 115 Nam quia Iesus Christus secundũ populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manantem, id est, vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque non per Moysen, id est, non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est, per Euangelii gratiã, prouenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (*petra enim Christus.*) ideo is vir, qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nominis Dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tũc esse testatus est, quum ad Moysen loquebatur: 116 Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Quum ergo mandato diceret populo, 117 *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum: non enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est.* Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutũ quas erat æditurus, & ob officiũ Prophetæ nuntiatis scilicet diuinam volũtatem: Iesum autẽ ob nominis sui futuri sacramentũ. Identidẽ nomen suum cõfirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelũ nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si vtrumq; nomen competit in Christum creatoris, tanto vtrumque non competit in Christum non creatoris, sicut nec reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil omnino commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare poteritis alterius Dei venisse Christum, nisi eum longe alium demonstrauertis a Christo creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore. 118 De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christum, mihi defendo Iesum. [119 Reliquum ordinem eius cũ scripturis conferamus. Quodcunque illud corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus; talis enim habitu & aspectu annuntiabatur. Adest rursus Esaias: *Annuntiauimus*, inquit, *coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria; & vidimus eum, & non habebat speciem neque decorẽ, Sed species eius inhonorata, deficiens, citra omnes homines.* Sicut & supra patris ad filium vox 120 *Quemadmodum expauescent multi super te sic sine gloria erit ab hominibus forma tua.* Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritalis: cum accingitur ensem sermonis, qui vere species & decor & gloria ipsius est: ceterum 121 habitu incorporali apud eundem Prophetam, *vermis etiam & non homo, ignominia hominis & nullificamen populi.* Neque interiorem qualitatem eius, eiuscemodi annuntias. Si enim plenitudo in illo spiritus constitit, 122 agnosco virgam de radice Iesse, flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundũ Esaiam *spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & vigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris Dei.* neque enim vlli hominum, diuersitas spiritalium documentorum competebat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum ex stirpe autem Iesse deputatum per Mariam inde censendum. Expostulo autem de proposito, si das ei omnis humilitatis & patiẽtiæ & tranquillitatis intentionem, & ex his Esaiæ erit Christus, *Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquam agnus ante tondentem non aperuit os,* Qui neque contendit neque clamauit, nec audita est foris vox eius: qui harundinem contusam, id est, quassam Iudæorum fidem non comminuit: qui linum ardens, id est, momentaneum ardorem gentium non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse, quam qui prædicebatur. Oportet actum eius ad scripturarum regulam regnosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctum, prædicationis & virtutis. Sed de vtroque titulo sic disponam, vt quoniam 123 ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & signorũ illuc differamus quasi in rem præsentem: hic autem generaliter expungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem interim annuntiari Christum per Esaiam, 124 *Quis enim*, inquit, *in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filii eius.* 125 *Item medicatorem. Ipse enim*, inquit, *imbecillitates nostras abstulit, & languores portauit.* [126 De exitu plane puto diuersitatem tentatis inducere, negantes passionem crucis in Christum creatoris prædicatam, & argumentantes insuper non esse credendum, vt in id genus mortis exposuerit creator filium suum, quod ipse maledixerat: *Maledictus*, inquit, *omnis qui pependerit in ligno.* 127 Sed huius maledictionis sensum differo dignæ sola prædicatione crucis, de qua nunc maxime quæritur, quia & alias antecedit rerum probatio rationem. De figuris prius edocebo. Et vtique vel maxime sacramentum istud figurari in prædicatione oportebat, quanto incredibile, tanto magis scandalo futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, vt difficultas intellectus gratiam Dei quæreret. 128 Itaq; in primis Isaac quũ à patre in hostiã deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum iam tunc denotabat, in victimam concessi à patre, & lignum passionis suæ baiulantis. 129 Ioseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer cursum) quod persecutionẽ à fratribus passus est, & venundatus in Ægyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba, 130 *Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis nationes ventilabit pariter ad summum vsque terræ*: non vtique rhinoceros destinabatur vnicornis, nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob vtranque dispositionem, alis ferus vt iudex, aliis mansuetus vt saluator, cuius cornua essent crucis extima. Nam & in antenna nauis, quæ crucis pars est, extremitates cornua vocantur: vnicornis autem media stipitis palus. 131 Hac denique virtute crucis, & hoc more cornutus, vniuersas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc per iudicium ventilabit, deiiciens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, quum Iacob in Simeonem & Leui exporrigens benedictionem, in Scribas & Pharisæos (ex illis enim deducitur census istorum) spiritaliter interpretatur: 132 *Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem*, ex sua hæresi, qua scilicet Christum sunt persecuti. *In concilium eorum ne venerit anima mea, & in stationem eorum*

ne in-

Cap. XVI. *Matt.* 1. & *Luc.* 1.

B *Num.* 13.

Iosue 4. & 5.

1. *Cor.* 10.

Exod. 32.

C *Num.* 1

D Ca. XVII.

Isai. 53.

Isai. 52. *Psal.* 44.

E *Psal.* 21.

Isai. 11.

Isai. 53. *Isai.* 42.

F

Isai. 50. *Isai.* 53. & *Matth.* 8. Ca. XVIII.

Deut. 21.

1. *Cor.* 1.

G *Gen.* 2.

Gen. 37.

Deut. 33.

H

Gen. 49.

ne incubuerint iecora mea : quia in indignatione sua interfecerunt homines, id est, Prophetas, *& in concupiscentia sua ceciderunt neruos tauro*, id est, Christo, quem post necem Prophetarum interfecerunt, & suffigendo neruos eius clauis, desæuierunt. Ceterum vanum si post homicidia, alicuius bouis illis exprobrat carnificinam, 133 Iam vero Moyses quid vtique tunc tantum quum Iesus aduersus Amalech præliabatur, expansis manibus orabat residens, quando 134 in rebus tam attonitis, magis vtique genibus positis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, orationem commendare debuisset? nisi quia illic vbi nomẽ Domini Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque aduersus diabolum, crucis quoque erat habitus necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus. 135 Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur æreum serpentem ligno impositum, pendentis habitu in spectaculum Israeli salutare proposuit eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt nisi quod & hic Dominicæ crucis vim intentabat, qua serpens diabolus publicabatur, & læso cuique à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum, & salus exinde prædicabatur? [136 Age nunc si legisti penes Dauid, 137 *Dominus regnauit a ligno*, expecto quid intelligas. nisi forte lignarium aliquem regem significari Iudæorum, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnauit. 138 Etsi enim *mors ab Adam regnauit vsque ad Christum*, cur Christus non regnasse dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit: Proinde & Esaias: 139 *Quoniam*, inquit, *puer natus est nobis, & datus est nobis filius.* Quid noui, si non de filio Dei dicit? *Cuius imperium factum est super humerum ipsius.* Quis omnino regũ insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrũ, aut aliquam proprię vestis notam? Sed solus nouus rex nouorum æuorum Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias tibi innuat, dicturis prędicans Iudæis, 140 *Venite, mittamus lignum in panem eius*, vtique in corpus. Sic enim Deus in Euangelio quoque vestro reuelauit, 141 panem corpus suum appellans, vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, cuius retro corpus in panẽ Prophetes figurauit, ipso Domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc quæris Dominicæ crucis prædicationem, satis iam tibi potest facere 142 vigesimus primus Psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: *Foderunt*, inquit, *manus meas & pedes*, quæ proprie atrocitas crucis. Et rursus quum auxilium patris implorat: *Saluum*, inquit, *fac me ex ore leonis*, vtique mortis, 143 & de cornibus vnicorniorum humilitatem, de apicibus scilicet crucis, vt supra ostendimus. Quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus rex Iudæorum, ne putes alterius, alicuius prophetari passionem, quam eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit hæretica duritia cõcedam illi nullam Christi crucem significatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est, nisi forte ostenderit hunc exitum eius à suo Deo prædicatum, vt diuersitas passionum, ac per hoc etiam personarum, ex diuersitate prædicationum vindicetur. Ceterum nec ipso Christo eius prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis Propheria: Ex hoc enim quod non est ædita qualitas mortis, potuit & per crucem euenisse, tunc alii deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum annuntiat, quem negat natum: meum vero mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionem Christi mei, vna voce Esaiæ volo ostendere dicentis: 144 *Sepultura eius sublata de medio est.* Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Denique subiecit: 145 *Propterea ipse multos hæreditati habebit, & multorum diuidet spolia.* Quis enim alius nisi qui natus est, vt supra ostendimus? *Pro eo quod tradita est anima eius in mortem.* Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ. Pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecuturum, post mortem vtique per resurrectionem consecuturum. [146 Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quam qui talis annuntiabatur: vt iam ex ista consonantia rerum eius & scripturarum creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuersas sententias vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quæque post Christum futura prænebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur, si non ille veniisset, post quem habebat euenire. Aspice vniuersas nationes de voragine erroris humani, exinde emergentes ad Deum creatorem, 147 & ad Deum Christum, & si audes, nega prophetatum. Sed statim tibi in Psalmis promissio Patris occurret: *Filius meus es tu, ego hodie generani te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Nec poteris magis Dauid filium eum vendicare quam Christum, aut terminos terræ Dauid potius promissos, intra vnicam Iudæorum gentem regnauit, quam Christo, 148 qui totum iam orbem Euangelii sui fide cepit. Sic & per Esaiam: 149 *Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem nationum aperire oculos cæcorum*, vtique errantium, *exoluere de vinculis vinctos*, id est de delictis liberare, *& de cella carceris*, id est, mortis, *sedentes in tenebris*; ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata, quam per quem eueniunt. Item alibi: 150 *Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes quæ te non sciunt, inuocabunt te, & populi confugient ad te.* Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, 151 *Et disponam vobis dispositionem æternam, religiosa & fidelia Dauid.* Atquin hinc magis Christum intelligere debebis & ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. de hoc enim promisso iuratur in Psalmo ad Dauid: 152 *Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum.* Quis iste venter est? Ipsius Dauid? vtique non. neque enim pariturus esset Dauid. Sed nec vxoris eius. non enim dixisset, *ex fructu ventris tui*, sed potius, ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius ergo dicendo ventrem, supereſt vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideoque & fructum ventris tantum nominauit, vt proprie ventris, quasi solius ventris nõ etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaque in Christo noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, *religiosa & fidelia Dauid* appellans quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: immo ipsa erit caro eius, *religiosa & fidelia Dauid*, tã sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan Propheta 153 in secundo Basiliarum, professionem ad Dauid facit: 154 *Semen tuum quod erit*, inquit, *ex ventre tuo.* Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo ventre semen Dauid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædem Dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctũ, in quo potiore tẽplo inhabitaret Dei spiritus, in Dei filium magis Christus habendus esset quam Salomon filius Dauid. Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quam Salomoni, temporali scilicet regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit, Salomoni vero etiam ira Dei accessit post luxuriam & idololatriam. 155 Suscitauit enim illi satan, id est, hostem, Idumæum. Quum ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum,

A certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hûc
Isai. 55. Deus testimonium nationibus posuit, non Dauid: principem & imperantem nationibus, non Dauid, qui soli Israeli imperauit. Christũ hodie inuocãt Nationes quę eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri. [156 Sic nec illam iniectionem tuam
Cap. XXI. potes sistere ad differẽtiam duorum Christorum, quasi Iudaicus quidẽ Christus populo soli ex dispersione redigẽdo destinetur a creatore, vester vero omni humano generi liberando collatus sit à Deo optimo, quũ postremo priores inueniantur Christiani creatoris quam Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno
Psal. 95. eius, ex quo Deus regnauit à ligno, 157 nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, conuertere iam in proselytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & & proselyti diuersæ & propriæ conditionis seorsum à Propheta nominentur: 158 *Ecce*, inquit, Esaias, *proselyti*
" *Isai. 16.* *per me accedent ad te:* ostendens ipsos quoque proselytos
" B per Christum accessuros ad Deum. 159 Et Nationes, quod sumus nos, proinde suam habebant nominationem, sperantes in Christum, 160 *Et in nomine*, inquit, *e-*
" *Isai. 42.* *ius, Nationes sperabunt.* Proselyti autem quos in Nationum prædicatione substituis, nõ in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, à quo institutio illorum est. Ceterum allectio Nationum à nouissimis die-
Isai. 2. bus exorta est. Iisdem verbis Esaias, 161 *Et eris*, inquit, *in nouissimis diebus manifestus mons Domini*, vtique sublimitas Dei, & ædes Dei super summos montes, vtique Chri-
Ibidem. stus catholicum Dei templum, in quo Deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potestatum. *Et venient ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem Domini, & in ædem Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo Domini ex Ierusalem.* Hæc erit via sua nouæ legis Euangelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. *Et iudicabit inter Nationes*, de errore scilicet earum. *Et reuincent populum amplum*, ipsorum in primis Iudæorum & proselytorum. *Et conci-*
C *dent macheras suas in aratra, &* 162 *sibynas in falces*, id est, animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia, conuertent in studia modestiæ & pacis. *Et non accipiet gens super gentem macheram*, vtique discordiæ, *& non discent amplius bellare*, id est, inimicitias perficere, 163 vt & hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, quum coram videntur, aut adimpleta quum leguntur. Aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgessum, atque decursum vocationis in Nationes à nouissimis diebus adeuntes ad Deum creatorem, non in proselytos,
Ca. XXII. quorum à primis magis diebus allectio est. Et enim fidem istam Apostoli induxerunt. [164 Habes & Apo-
Psal. 18. stolorum opus prædicatum, 165 *Quam tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona*, non bellum nec malum. Respondit & Psalmus: *In omnem terram exiuit sonus eorum*, 166 *& in terminos terræ voces eorum*, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermonem Domini ex Ierusalem, vt fieret quod scriptum
D *Isai. 2.* est. 167 *Longe quique à iustitia mea, appropinquauerunt iusti-*
Isai. 46. *tiæ meæ & veritati.* Quum huic negotio accingerentur
Act. 4. *& 3.* Apostoli, 168 renuntiauerunt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Iudæorum. 169 An non vel maxi-
Isai. 52. me, inquit, vt alterius Dei prædicatores? Atquin ipsius eiusdem, cuius scripturam cum maxime implebant. *Diuertite diuertite*, inclamat Esaias, *excedite illinc, & immundum ne attigeritis*, blasphemiam scilicet in Christum. *Excedite de medio eius*, vtique synagogæ, 170 *separamini qui*
Ibidem. *Domini causam portatis.* Iam enim, secundum supra scripta, reuelauerat Dominus brachio suo sanctum, id est, virtute sua Christum coram nationibus, vt viderint vniuersæ Nationes & summa terræ salutem, quæ erat à Deo. Sic & ab ipso Iudaismo diuertentes, quum legis obligamenta & onera, Euangelica iam libertate mutarent, Psalmum exequebantur, *Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum eorum*: Postea certe quam *tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christum eius.* Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutionum, ab hominibus scilicet creatoris, vt aduersarii eius quem prædicabant. Et qui creator, si aduersarius erat Christi, non modo prædicat hoc passuros Apostolos eius, verum & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem, quem ignorabat, vt vultis, neque exprobrasset, quod ipse curasset. 171 Videte quomodo *perit iustus, neque quisquam excipit corde, & viri iusti auferuntur, nec quisquam animaduertit.* A persona enim iniustitiæ sublatus est iustus. quis nisi Christus? 172 *Venite*, inquiunt, *auferamus iustum, quia inutilis est nobis.* Prætermittens itaque & subiungens proinde passum etiam Christum, æque iustos eius eadem passuros, tam Apostolos, quam & deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: *Dicit Dominus ad me.* 173 *Pertransi in medio portæ mediam Ierusalem, & da signum Tau in frontibus virorum* 174 Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Ierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet Dei, gloriam patri Deo relaturos, Psalmus vigesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrem, *Enarrabo nomen tuum fratribus meis*, 175 *in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicam.* Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, merito à se futurum prædicabat: Et paulo infra: *A te laus mihi in Ecclesia magna.* 176 Et in sexagesimo septimo: *In Ecclesiis benedicite Dominum Deum*, 177 vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia: *Non est voluntas mea, dicit Dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque in occasum nomen meum glorificatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum*: Gloriæ scilicet relatio, & benedictio, & laus, & hymni. Quæ omnia quum in te quoque deprehendantur, & signaculum frontium, & Ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debes iam erumpere vti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. [178 Nunc quia cum Iudæis negas venisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatem, qua eum & despexerunt & interemerunt. Primum enim ex die, qua secundum Esaiam: 179 *Proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis*, id est, ex quo genus hominum dilucidata per Christum veritate idola proiecit, vide an quod sequitur expunctum sit: 180 *Abstulit enim Dominus sabaoth à Iudæa, & ab Ierusalem inter cetera, & Prophetam, & sapientem architectum*, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat Ecclesiam, templum scilicet & domum & ciuitatem Dei. Nam exinde apud illos destitit Dei gratia. 181 *Et mandatum est nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech*, id est, cœlestibus beneficiis, ne prouenirent domui Israelis Fecerat enim spinas, ex quibus Dominum coronauerat, & non iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum roribus, 182 *lex & Prophetæ vsque ad Ioannem.* Dehinc quum ex perseuerantia furoris, & nomen Domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: *Propter vos blasphematur nomen meum in nationibus* (Ab illis enim cœpit infamia) & tempus medium à Tiberio vsque ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent, 183 *facta est terra eorum deserta, ciuitates eorum exustæ igni, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei deuorant. derelicta est filia Sion, tanquam specula in vinea, vel in cucumerario casula*, ex quo scilicet *Israel Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereliquit, & in indignationem prouocauit sanctum Israelis.* Sic & machæræ conditionalis comminatio: *Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet*, probauit Chri-

E *Psal. 2.* *Isai. 57.* *Sapient. 2.* F *Ezech. 9.* *Psal. 21.* *Psal. 67.* *Malach. 1.* G *Ca. XXIII.* *Isai. 2.* *Isai. 3.* *Isai. 5.* *Matt. 17.* *Matth. 11.* H *Isai. 51.* *Isai. 1.* *Ibidem.*

stum

stum fuisse, quem non audiendo, perierunt: 184 Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo dispersionem eis postulat à Patre: *Disperge eos in virtute tua.* Qui & rursus per Esaiam in exustionem eorum perorans: 185 *Propter me hæc*, inquit, *facta sunt vobis, in anxietate dormietis.* Satis vane si hæc non propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronuntiarat, sed propter CHRISTVM Dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius Dei dicitis, à creatoris virtutibus & potestatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defensus ostenditur à creatore, 186 *& dati sunt pessimi pro sepultura eius*, qui scilicet subreptum eum asseuerauerant, *& locupletes pro morte eius*, qui scilicet & à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt ista Iudæis, sed reuinceris conspirante sensu scripturarum cum exitu rerum & ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator vlciscí, nisi suum Christum remuneraturus potius Iudam, si aduersarium Domini sui peremissent.

Certe si nondum venit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur, quum venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie est? 187 Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Redde statum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium contende venisse. 188 Iam vero quale est, vt per cœlum suum admiserit, quem in terra sua esset interempturus, honestiore & gloriosiore regni sui regione violata, ipsa aula sua & arce calcata? An hoc magis affectauit? Plane DEVS zelotes, tamen vicit. Erubesce qui victo Deo credis. Quid sperabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est à virtutibus & hominibus creatoris, aut per malitiositatem, vt tantum illis sceleris patientia infigeret.

[189 Immo, inquis, spero ab illo (quod & ipsum faciat ad testimonium diuersitatis) regnum Dei æternæ & cœlestis possessionis. Ceterum vester Christus pristinum statum Iudæis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursū vitæ, apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus, quod & abstulerat iratus. O Deum tuum qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O DEVM etiam ad inferos vsque misericordem. 190 Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore. 191 De restitutione vero, Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in CHRISTVM in Ecclesiam, & habitum & fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, & in præsenti vel eo otiosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio.

Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, vtpote post resurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram sursum designat, & πολίτευμα nostrum, id est, municipatum in cœlis esse pronuntians, alicui vtique cœlesti ciuitati eum deputat. 192 Hanc & Ezechiel nouit? & Apostolus Ioannes vidit, & qui apud fidem nostram est nouæ Prophetiæ sermo testatur, vt etiam effigiem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicarit. 193 Denique proxime expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quoque testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & alias de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum vtique spiritalium copia, in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel amisimus à Deo prospectam. Siquidem & iustum & Deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicii conflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum, de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Christum probante, à quo primo & solo sit reuelatum.

Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, quum Abrabæ semen post primam promissionem, 194 quam in multitudinem arenæ repromittitur, ad instar quoque stellarum destinatur, nonne & terrenæ & cœlestis dispositionis auspicia sunt? Quum Isaac benedicens Iacob filium suum, *Det*, ait, *tibi Deus de rore cœli, & de opimitate terræ*, nonne vtriusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & prælatioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secunda, terrenæ opimitatis. Nos enim primo ad cœlestia inuitamur, quum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur et in terrena consecuturi. 195 Euangelium vestrum quoque habet: *Quærite primum regnum Dei, & hæc adiicientur vobis.* Cæterum ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subiicit cœlestem: *De opimitate terræ* (dicens) *erit inhabitatio tua, & à rore cœli.* Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per Euangelium credendo deducitur. 196 Quum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixum desuper Dominum temere si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quo alii perueniant, vnde alii decidant, Domini constitutum esse iudicium.

Cur autem vt euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somnii? Quum enim dixisset, *quam terribilis est locus iste! Non est*, inquit, *aliud, sed ades Dei, & hæc porta cœli.* CHRISTVM Dominum enim viderat, templum DEI, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et vtique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à CHRISTO, de quo Amos: 197 *Qui ædificat in cœlum ascensum suum*, vtique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt, 198 *Et circumdabis enim illos tibi*, inquit, *tanquam ornamentum sponsæ.* Ita per illum ascensum ad cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: 199 *Volant velut qui sunt milui.* 200 *Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me*, scilicet simpliciter vt columbæ. *Auferemur enim in nubibus obuiam Domino*, secundum Apostolum (illo scilicet *filio hominis veniente in nubibus*, secundum Danielem) *& ita semper cum Domino erimus*, eatenus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: 201 *Audi cœlum, & in aures percipe terra.*

Et ego quidem, etiamsi nullam spei cœlestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque promissionis præiudicium, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de cœlo, à Deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humiliora promiserat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni præconiū soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidē terrena gloria, cœlestis vero per ipsum Deū annūtiaretur. At tu hinc quoq; alium argumentaris Christum, quod regnum nouum

annūn-

E
F
G
H

annuntiet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne merito dubitem de fide tantæ promissionis quam sperandam dicis, immo ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas repromittere, aliquod cœlum probes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit, non habens cœlum? quomodo & hominem præstitit, non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia magnæ etiam promissionis!

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM III. ADuersus Marcionem.

CAP. I.

1. Secundum vestigia pristini erroris, &c.] *Caput hic inscripsimus:* Christum, non alterius Dei intelligendum, quam creatoris. *Atqui fuisse* amissum pristinum opus, fraude tunc fratris, dehinc Apostatæ, *supra habes initio libri primi.*

2. post decursam defensionem vnicæ diuinitatis, &c.] *Nempe libris duobus præcedentibus.*

3. illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur, &c.] *Istud tum late tractauit Auctor supra lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 20. ac sequ. vti supra etiam adnotauimus lib. 1. aduers. Marc. cap. 1. num. 23. Ad quem locum hauddubie adludit, quum hic subdit:* Quod etiam primo libro intexui, *sicuti ad prædictum librum de Præscriptionibus hic adluditur illis verbis:* Ceterum in præscriptionum compendiis vincit, *cui similes locos eodem libro adnotatos habes cap 15. num. 98. Eodem pertinet, quod infra dicit cap. 3.* Fidei victricis vetustatis.

CAP. II.

4. Hinc denique gradum confero, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Suspectum esse, quod tam subito venerit Christus Marcionis, antequam Pater de eo testaretur. *Atqui de Prouerbio* : gradum confette, *vide nostra Prolegomena, quod placet magis, quam illud vnius cod. ms. Vatic.* gradum consero. *Lego autem prorsus ex vtroque Vaticano* : hoc enim ordinis fuerat. *Et est Tertullianicum:* præeunte suggestu eius.

5. quem numquam mandator designauit, &c.] Mandator *(inquit Rhenanus) est, qui aliquid agendum committit:* Mandatarius, *qui suscipit. Repetit autem mox iterum & tertio* : Mandatorem, *& rursum cap. 4. Legimus deinde more Tertullianico* : Atquin, *pro* : Atqui. *Tertullianica vero sunt:* catenus, qua, *&* : paraturam *(sicuti de hoc postremo etiam adnotauit Rhenanus) item:* substructam.

CAP. III.

6. Non fuit (inquis) ordo eiusmodi necessarius, &c.] *Inscriptionem huic fecimus capiti:* Quod solæ signorum virtutes Christum Dei filium non probauerint. *Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud:* At ego negabo, &c.

7. exauctorauit.] *Hoc est (inquit Rhenanus) auctoritate destituit, infirmauit, vox certe Tertulliano frequentissima.*

8. Siquidem edicens multos venturos, &c.] *Paraphrasticè citat illud Matth. 24.* Multi venient Pseudochristi, &c. *Illi autem:* temerariam signorum & virtutum fidem, vt etiam apud Pseudochristos facillimam, *haud absimile est illud supra lib. de Præscriptionib. aduers. hæret. cap. 44. nu. 289.* Adiciant præterea multa de auctoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maxime doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vti merito Apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit: venturos multos, qui etiam virtutes maximas ederent. *Sic etiam B. August. lib. 13. contra Faustum, ca. 5. Miracula non facitis, quamquam si faceretis, caueremus, per instruentem nos Dominum, & docentem* : Exsurgent multi, *&c. & Tract. 14. in Ioannem: Pontius fecerit miraculum, & Donatus orauerit, & responderit Deus de cœlo, primo, aut fallunt, postremo, faciat illos montes transferre, si caritatem non habent, nihil sunt. Sed quomodo haberent, qui diuiserunt vnitatem? Atqui non propterea sensisse Auctorem veritatem signorum & virtutum apud hæreticos aliquando fuisse, aut futuram, patet cum infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 16. vbi tractans illud 2. Thessal. 2. ait* : Quæro, cur veniat in omni virtute, & signis, & ostentis mendacii, *tum apertius supra lib. de Anima, cap. 57. vbi ostendit* animam Samuelis Prophetæ à pythonico spiritu non extractam, *ex eo inter cetera, quod dæmon in Antichristo sit signa portentosiora edicturus, addens,* eundem spiritum & in Pseudoprophetide, & in Apostata facile mentiri. *Quod ipsum etiam paulo prius ibidem his verbis confirmatur:* Corpora denique videbantur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones, sed Moysei veritas mendacium deuorauit, *addens :* mendacio posse Simonis hæreticos etiam Prophetarum animas ab inferis mouere, *vbi vide & Adnotat. nostras num. 636. 637. & 638. Hauddubie in hoc imitatus B. Irenæum lib. 1. cap. 8. & apertius lib. 2. cap. 37 quem etiam locum descripsit Eusebius in Ecclesiastica historia. Valeant ergo qui Tertullianum aliter interpretantur.*

9. quasi locum in balneis, &c. occupauit, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena.*

10. hoc fidem cludet.] *Vatic. ms. cod. 1. legit:* eludet: *vtrumque non male:* cludere *enim pro claudere veteribus vsitatum, Varroni de re Rustica c. 3. Plinio lib. 37. Senecæ Thebaidos 1. & ipsi quoque Ciceroni lib. 2. de Natura Deorum.*

11. interdum per famulos suos retro ædidisse, interdum per Christum suum ædendas destinasse.] *Priori parte adludit ad virtutes per Moysen editas, Exod. 7. & deinceps, posteriori ad illud Isai. 61.* Spiritus Domini super me, *&c.* sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum. *Id enim de se Christus interpretatur Luc. 4.*

CAP. IV.

12. De dignatus opinor est. &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Debuisse proinde Christum Marcionis, non ante, sed post Christum Creatoris venire. *Sunt autem Tertullianica voces* : reuincendi, retractare, intercessionem *pro obstaculo*, temporis alieni decursum *neutro genere, Siue autem legas cum excusis:* & vanus vtrobique, *siue cum 1. Vatic. ms. cod.* vanus in vtroque, *perinde est.*

13. tunc si forte credendus est.] Si forte, *pro:* forte, *sicut etiam hic adnotauit Rhenanus, & alibi frequentissime.*

CAP. V.

14. His præluserim, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De duabus causis seu duplici intellectu eloquii Prophetici. *Non refert autem siue cum excusis legas* : præluserim, *siue cum 2. Vatic. ms. cod.* prolusetim, *&* : cominus, *cum illis, aut cum his:* comminus. *Atqui de Prouerbialibus formulis* : præludere de gradu primo, ad certum & comminus dimicare, *ac* aliquas lineas præducere ad quas erit dimicandum, *vide nostra Prolegomena.*

15. scripturarum formam, &, vt ita dixerim, naturam demandare.] *Noue dixit:* demandare, *pro eo ac si diceret: adlegare, ac ex scripturis petere. Ad enim non obscure significat, quum subiungit:* ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad causas, &c. obtundant lectoris intentionem, *& deinceps* : Duas itaque causas prophetici eloquii adlego agnoscendas.

16. Vnam, qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur, &c.] *Quum varia sint huius exempla, in quibus* Prophetica diuinatio id quod prospicit quasi iam visum atque expunctum (*id est, etiam Rhenano interprete, adimpletum*) pronuntiauit, *vnicum adfert Isai. 50. Auctor testimonium:* Deum meum posui in flagella, &c *de quo vide supra lib. de Resurr. carn. cap. 10. num. 151 Est autem adnotatu digna iam tum varia expositio eius loci, siue* de Christo secundum nos, *id est, Ecclesiæ interpretationem, siue* de Propheta Isaia secundum Iudæos, *quippe qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarint. Legimus autem secundo loco* : vniformem statum temporum, *ex 1. Vatic. ms. cod.*

17. Alia species erit, qua pleraque figurate portenduntur.] *Huius plura exempla recenset Auctor, eo quod diuersa sint* : ænigmata, allegoriæ, & parabolæ, *sicuti manifestius est, quam vt pluribus sit opus.*

18. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, &c.] *Siue sic legas cum vulgatis, siue:* distillaturos *cum ms. 1. Vatic. cod. non refert, vtrumque enim Columellæ vsitatum est eodem significatu. Atqui quamquam reperiatur istud tum Ioel. 3. tum Amos 9. adnotauimus priorem locum ad marginem, vbi legitur:* distillabunt montes dulcorem, & colles fluent lacte. *Ad quod etiam respexisse videtur Auctor, quum paulo post citat illud Exod. 3. ac 13.* terram lacte & melle manantem.

19. sapam de petris, aut defrutum de rupibus, &c.] Sapam *(inquit Varro de vit pop. Rom. lib. 1. sicuti à Nonio citatur) appellabant, quod de musto ad mediam partem decoxerant,* defrutum, *si ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuefaciendo.*

20. placentas & samias.] *Latinius coniecit legendum* Psomias, *ego malim* Psomia: *est enim ψωμίον Ioan. 13. quod transferunt interpretes, buccellam intinctam, quam Christus Iudæ tradidit, & apud alios, etiam iuri carniũ intinctam buccellam significat. Videtur itaque eius generis liba exigua Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quod etiam ms. cod. 2. Vatic. legant* Samias, *maxime quum apud Athen. lib. 14. Dipnosoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samiarum quæ in deliciis erant, à Samo earum opifice, quantum apparet, ita dictarum.*

21. Aquilicem.] Aquilicem *(inquit Rhen.) appellare videtur ab aquis alliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alii vocant.* Aquilices *olim Tusci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes, quum fruges nimia siccitas tantum non enecaret. Vnde dictum* Aquælicium Aquileges *inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6 Tussim, inquit, sedat Bechion, quæ & Tussilago dicitur. Duo eius genera: Syluestre vbi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegii, quæ scrutandarum aquarum ars est, Plinius l. 31. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse,*

quando

quando Aur. Arcadius iureconsult. Digest. de iure immunitatis, lib. 50. Aquilices etiam inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, vt arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarii, scandularii, gladiatores, aquilices, tubarii, cornuarii, arcuarii, &c. Apparet porro, omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione præditum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & aliis similibus.

22. Ponam flumina in regione sitienti, &c.] Hæc citat ex Isaia, partim cap. 41. partim 43. Nam illud: Ponam flumina in regione sitienti, reperitur cap. 43. vbi ἄνυδρον vertit: terram sitientem, pro eo quod B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Iud. c. 4. in inaquosam terram, ac Latinus interpres LXX. in inaquoso, Et ipse Tertull. lib. 4. cap. 13. in terra inaquosa. Illud vero: & in solitudine (vbi eandem vocem ἄνυδρον vertit B. Cypr. Epist. 63. ad Cæcil. locum inaquosum) cedrum & buxum, (sic enim transpone hæc verba secundum editiones omnes) Isai. 41. Rursum quod sequitur: Benedicent, &c. Isai. 43.

23. Benedicent me bestiæ agri, &c.] Benedici (inquit Rhenanus) eleganter interpretatur, fausta omina ab aliquibus, siue faustum omen ab aliquo referre. Atqui: Filias passerum transtulit Author, pro eo quod alii: struthionem, quia vox στρουθὸς vtrosque significat. Verum Sirenes, Græce σειρῆνες, appellans monstruosas fabulosasque cantatrices, ostendit se agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notissimam fabulam primus commentus est Homerus Odyss. 12. non vero de auibus illis, quarum Plinius meminit lib. 10. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quod vox Hebræa & dracones significet, sicuti B. Hieronym. transtulit, & fabulas, quam adeo LXX. transtulerunt Sirenes, easque (vti addit Auctor) fabulosas.

24. hæreticorum Apostolus.] Intelligit Apostolum Paulum per Marcionem editum ac truncatum, qui tameu etiam interpretetur legem de bubus (siue bobus, vti legit alter Vatic. ms. cod.) terentibus, de quo loco vide supra lib. 2. aduersus Marcionem, cap. 17. nu. 109. ac de petra potui subministrando comite Christo, 1. Cor. 10. infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 7. sicuti etiam de duobus argumentis filiorum Abraham, Gal. 4. & similiter quod suggerit Ephesiis. cap. 5. de duobus futuris in vnam carnem, id se in Christum & Ecclesiã agnoscere. Atqui lego: docens proinde & Galatas, pro: ad Galatas, ex 1. Vatic. ms. codice.

CAP. VI.

25. Si satis constat de istis, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod Christum ignoratum iri à Iudæis, atque adeo etiam Marcionitis eodem errore sociatis, per scripturas prænuntiatum sit. Est autem in hoc imitatus B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & Auctorem vicissim B. Cyprianus loco infra citato.

26. Iudaicæ litteraturæ, &c.] Loqui Auctorem recte adnotat Rhenanus de libris veteris Instrumenti, quos supra Tom. 1. Apolog. cap. 19. Iudaicum sacramentum nuncupat. Alibi certe Tom. 2. li. de Idolol. cap. 10 litterarum interpretatur litteraturam eruditionem, nec absimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum vero est illud: retractetur. Atqui siue legas atque ita coacta est, vt vulgo legitur, siue: atque inde cum Vat. 1 ms. cod. non refert.

27. Rhodia lex.] Notat, inquit Rhenanus, Marcionem, quod nauclerus esset & Barbarus, adludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius sit mentio in libris Digest. titulo: Ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes, & nauarchum ipsum pertinet, iubens eiectarum è nauimercium damnum, iuxta seruatarum rerum æstimationem ab vnoquoque esse compensandum. Hic proprie de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni, qui nauicularium olim fortassis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus, non Rhodiam legem (quæ nautica quidem est, sed tamen Romana, ac à prudentissimis hominibus lata) verum Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit, errare Iudæos in Christum suum, non licere, quomodo vero nauclerus dicatur, & quod Ponticus Marcion, supra vide initio lib. 1. num. 2. & Rectè etiam adnotat Rhenanus: deceptui, accipi pro deceptione. Atqui 1. Vatic. ms. codex hic legit cauerit, pro: cauerat, & mox: fuerat, pro: fuerit, sed perinde est.

28. Porro quum & prædicatum sit, non agnituros eos Christum, ideoque etiam perempturos, &c.] Non dubito quin reperire sit eiusmodi scripturas in veteri Testamento, sed ad eas omnes respicit Apostolus 1. Cor. 2. his verbis: Ceterum si scissent, nam quam dominum gloriæ crucifixissent, de quibus latius infra Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. ms. cod. vtique &c. ignorabilem.

29. sed reseruatis eis ad caussam passionum, &c.] Nempe ad caput sequens, vbi passiones Christi prædictas ostendit. Atqui sicuti pauloante: prædicatum. eodem & hic & alibi significat prædicationes, pro prædictionibus accipit Auctor. Legat autem Lector: sufficiet cum vulgatus, vel sufficit cum 1. Vatic. ms. cod.

30. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, &c.] Quum hic addat: illorum, & mox: eorum, patet additum fuisse bis olim apud 70. ἀδ τῶν, quod hodie desideratur, & tamen lectum olim est, verisimile, quum sic legatur tam à Chaldaico Paraphraste, quam in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iustino Martyre aduersus Thryphonem.

31. Et: Aure audietis, &c.] Omnino sic distinguendum, neque enim, Et, reperitur Isai. 6. Mirum est autem quomodo vertat: & oculis videbitis, quum non modo apud Isaiam, sed & Matth. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. editionem citant: & videntes videbitis, nec dissentiunt Hebræa & Chaldaica editiones, neq; etiam B. Cypr. Test. lib. 1. ca. 3. vbi locum hunc imitatur hoc titulo: Quod dominum neque cognituri neque intellecturi, neque recepturi essent; nisi fortassis respexerit ad illud Rom. 11. vbi etiam ad hunc locum Isai. adludit: Dedit illis Deus spiritum transpunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, quamquam hoc ad sequentia referri possit.

32. nequando auribus audiant, & oculis videant, &c.] Elegantiæ gratia, vt magis correspondeat illi: auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, videtur istud transposuisse Auctor: pro eo quod alii omnes, locus mox citatus, & Ioan. 12. ipse quoque Cyprianus, nequando oculis videant, & auribus audiant. Transtulit autem: coniiciant, vocem Græcam συνῶσι, pro eo quod alii omnes: intelligant, atque adeo accipit: coniicere, pro cogitare seu mente reuoluere, iuxta significationem alteram vocis Græcæ.

33. labiis diligentes Deum, &c.] Hic rursum differt Auctor legendo: diligentes Deum, pro eo quod B. August. alicubi colentes, & alii omnes: honorantes, etiam B. Iren. lib. 4. cap. 25. ac Iustinus Martyr vbi supra. Fortassis ideo, quia eo quod colimus & honoramus aliquem, diligimus, aut dilectionem simulamus, eadem significatione, qua τιμιος, & honore dignus, & charus transferri solet.

34. secundum Amos Prophetam, &c.] Omnino legendum: Amos. Nam præterquam quod Amos ab Auctore adscribatur hæc Prophetia. Qui solidat tonitruum, &c. supra l. adu. Herm. cap. 32. non reperitur vsquam simile quid apud Iohelem, at legitur secundum LXX. Amos 4. & eius titulo citatur etiam ab Ambrosio lib. 2. de Spiritu sancto. c. 7. B. Basilio contra Eunomium, lib. 4. Athan. l. de Fid. vnit. & trinit. ac l. Contra eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam, Euseb. Demonst. Euang. li. 4. cap. 22. B. August. li. 18. de Ciuitate Dei, c. 2. & Concilio Sardiensi, referente Socrate hist. l. 2. c. 20. & Didym. lib. 11. de Spiritu sancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt, & eodem modo interpretantur illud: adnuntians in homines Christum suum, pro eo quod B. Hieron. vertit: eloquium. Quod contigisse ex similitudine vocum Hebraicarum, quod ille legerit: Masecho, LXX. vero Mesicho, adnotauit Leo de Castro in Comment. huius Prophetæ, qui ms. exstat apud Reuerendiss. Dn. Lindanum Ruremundensem Episcopum.

35. si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiam gentium, &c.] Adludere videtur tum ad illud Hiere 14. Exspectatio Israel Saluator, siue: saluans, vti habent LXX. & illud Gen. 29. Ipse erit exspectatio gentium, nam spem non aliud esse quam exspectationem boni, ipse Cicero definiuit lib. 4. Tuscul. quæst. atque adeo pro exspectione ab Auctore hic accipitur. Atqui siue legas ex Vat. 1. ms. cod. redestinabatur, siue: destinabatur cum aliis, non refert, verum ex eodem supplemus: & prudentibus eorum (id est, Pharisæis) eo quod illud: eorum supra legatur num. 30.

36. secundum quod & alibi, Et quis cæcus, &c.] Sic recens hunc locum distinximus, scripturam citatam Isai. 42. eodem modo interpretantur BB. Iustinus Martyr, vbi supra Hieron. Theodor. ac Procopius in Comment.

37. Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum, &c.] Quod B. Aug. lib. 2. de Trinit. & adu. Maxim. Arianum adfirmare non audet, pro certo pronunciat Auctor, non modò locutum semper in Prophetis Christum, sed & Dei nomine & auditum & visum, idque non hic dumtaxat, sed etiam supra Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. num. 114. 115. ac 116. & infra rursus lib. 5. adu. Marc. vbi Epist. 2. ad Cor. tractat. ac lib. adu. Praxean. Verum de hoc eius Paradoxo latius inter Prolegomena.

38. Spiritum scilicet creatoris.] De hoc etiam tum Auctoris, tum aliorum quorumdam veterum, etiam B. Cypriani paradoxo (quod habet etiam supra Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 314. & To. 2. lib. de Orat. cap. 1. num. 2. ac loco mox citato lib. adu. Praxean.) vide nostra Prolegomena. Repetitur etiam secundo paulopost: & spiritum (id est) Christum creatoris, & rursum: Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christus eius.

39. Spiritus personæ eius, Christus Dominus.] Ita omnino legendum censeo, pro: Persona spiritus nostri Christum Dominus. Nam imprimis nimium variaret Auctor à LXX. Thren. 4. vbi legitur non modo iuxta Græcos & Latinos codices Spiritus faciei nostræ, seu: vultus nostri. siue: ante faciem nostram, Christus Dominus, sed etiam iisdem citatur verbis in eandem sententiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iust Mart. Apolog. 2. ad Anton. Pium, & Rufino in Symbolum, à quibus etiam haud multum dissentit editio Hebræa, quæ legit: Spiritus oris nostri, & Chaldæa: spiraculum spiritus vitæ qui est in naribus nostris. Deinde sic legit & etiam interpretatur eundem locum Auctor infra libr. aduersus Praxean: Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ eius Christus Dominus. Ergo si Christus personæ paternæ spiritus est, merito spiritus, cuius persona erat, id est, patris eius, faciem suam, ex vnitate scilicet pronunciauit, Pro quo etiam facit quod legit infra loco citato, lib. 5. aduers. Marc. cap. 11. & supra quoque lib. 2. cap. 27. Persona Dei Christus Dominus. Atqui personam pro vultu seu facie accipi ab Auctore, tum ex his locis patet, tum quod infra eodem loco lib. 5. aduers. Marc. legat ex Psalmis: Significatum est super nos lumen personæ tuæ Domine pro eo quod vulgatus interpres: vultus tui. Ceterum differt in eo à LXX. quod legat: personæ eius, pro eo quod alij omnes nostræ.

40. Dereliquistis Dominum, &c.] Tandem aliquando deprehendi Istud habeti Isaiæ 1. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Dereliquerunt Dominum, & blasphemauerunt sanctum Israel, idque ex B. Cypr. tum loco citato, vbi idem argumen-

gumentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam adludens Tertull. *supra lib. adu. Iud. cap.* 3. *ac* 23. *legit:* & ad indignationem prouocastis sanctum Israel, *& similiter infra huius libri cap.* 22. *Siue autem legas:* qui patrem non agnouerunt, *cum Vatic.* 1. *ms. cod. siue cum vulgatis:* agnouerint, *perinde est.*

41. Id enim intelligi vel non intelligi capit, &c.] *Sæpe (inquit Rhenanus) iam indicauimus vsum verbi* capit *apud hunc Auctorem. Simillimum est illud libro proxime superiori, cap.* 9. Capit etiam, *inquit*, imaginem spiritus dicere flatum. *Atqui quod pro:* Christum auersati, *non hic modo, sed etiam alibi Vat.* 1. *ms. cod. legit:* aduersati, *non displicet, ob similes nonnullas Auctoris phraseis, sed nolui contextu quicquam immutare, quod alter Vatic. ms. legat:* auersati.

42. planum insignis.] *Recte ad marginem adnotauit Rhenan. hoc est: impostorem. Simile est illud Tom.* 1. *Apolog. c.* 21. vti magum æstimarent de potestate, *vbi vide Adnot. nostras n.* 321. *Eadem significatione Plinius lib.* 35. *c.* 18. *loquitur de* Plano Regio, *qui Ptolomæo in deliciis erat. Nam à Græca voce* πλάνος *in familiam Latinam transiuit ea vox, quam adeo etiam de impostoribus quibusdam interpretatur Eustathius Homeri interpres in Odissæan.*

CAP. VII.

43. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* De duplici Christi aduentu à Prophetis demonstrato. *Atqui iisdem verbis hic repetit quæ supra lib. adu. Iud. c.* 14. *ex quo aliquot hic locos castigauimus, & hinc vbi vicissim.*

44. rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus, &c.] Mutuatus *(inquit Rhen.) ad vtrumque Accusatiuum refertur. De Prouerbio vero:* cæcus à cæco in eandem deductus foueam, *vide nostra Prolegomena.*

45. Duos dibimus Christi habitus, &c.] *Meminit eiusdem rei non modo hic Auctor, sed etiam Apologet. cap.* 21. *n.* 230. *Supplemus autem:* os suum *ex ms. cod. supra, quia & Græce & Latine ab omnibus legitur.*

46 nec aspectu quidem honestus, &c.] *Similiter etiam* nec, *pro:* ne Honestus *(inquit Rhen.) pro pulcro, ceu supra adnotauimus. Sic accipiendum quod infra sequitur:* omni inhonestate prostratus, *id est: deformitate.*

47. Vt positus à patre, &c.] *Hic nouam periodum distinxi, quod habeatur alibi, nempe Isai.* 8. *saltem iuxta sententiam LXX. quem locum recte interpretatur de Christo. Nam consentit B. Petrus epist.* 1. *ca.* 2. *quum dixit:* Credentibus honor, non credentibus lapis offensionis & petra scandali. *Sicuti & ibi:* Minoratus, &c. *ac rursum:* Vermem se pronuntians, &c. *quia illud reperitur Psalm.* 8. *hoc vero Psalm.* 21. *Atqui noua voce:* nullificamen *ab Auctore transfertur, quod supra:* abiectionem.

48. & aderat in conspectu eius, &c.] *Adiecimus:* &, *ex lib. aduers. Iudæos, quia Græce legitur Daniel.* 7. *vbi pro eo quod Græce est duntaxat:* καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, *transtulit Auctor:* & aderat in conspectu eius, & qui adsistebant, adduxerunt illum, *non hic modo, sed etiam supra. Qui legisse etiam videtur dumtaxat:* καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ ἡ βασιλεία, *quod vertit:* potestatem regiam, *quum ab aliis interseratur etiam:* καὶ τιμὴ *id est:* & honor.

49. Tempestiuus, &c. decore, &c.] *De vocibus Tertullianicis:* Tempestiuus, *ac:* tempestiuitate, *vide supra dictum lib. adu. Iud. cap.* 9. *num.* 108. *Legunt autem ms. Vat.* 2. benedixit te Deus in æternum, *pro:* in æuum, *sed quia hoc etiam paulo ante legitur, maluimus retinere. Supplemus vero sicuti supra:* sub pedibus eius.

50. Tunc & cognoscent eum, qui compugerunt eum, &c.] *Supra:* quem, *sed perinde est: vbique enim in hoc loco Zachar.* 12. *citando variat Auctor, sicuti non semel adnotauimus. Supplemus vero sicuti supra:* in humilitate conditionis humanæ constitutum, *& transponimus:* quia &: Natiuitatem eius (inquit Isaias) quis enarrabit? *ac:* immo & in ipsius nominis sacramento, *pro:* ipso.

51. & exornatus podere & mitra & cidari munda, &c.] *Retenta est ab Auctore vox Græca* ποδήρη. *quam Latinus LXX. interpres recte* vestem talarem *transtulit, quæ à talis, sicuti vox illa* ἀπὸ τῶν ποδῶν *deducta est. Deinde addit explicationis caussa:* & mitra, *quia neque Græce, neque Chaldaice, Hebraice, aut Latine aliud legitur quam:* cidari munda. *Sunt enim Synonyma* mitra, cidaris. *pro sacerdotali capitis ornamento.*

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, &c.] *Locum hunc desumpsit hauddubie Auctor ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphenem. Sic enim ille: Et qui* in ieiunio duo hirci *pares accipi iubebantur, quorum alter erat emissarius* (ἀποπομπαῖος) *malorumque depulsor fiebat, alter autem in oblationem sumebatur, duorum Christi aduentum designatio erant. Prioris quidem, quum eum veluti emissarium atque ærumnas auertentem emiserunt seniores vestri & sacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum mulctantes. Posterioris autem, quum in eodem Hierosolymorum loco, ipsum agnoscitis ignominia à vobis adfectum. Ac paulo post: Etenim, quod ibidem* duorum hircorum, qui in ieiunio offerri *sunt iussi, oblatio, non alibi quam in Ierusalem fieri permissa est, scitis. Addens autem vterque:* in ieiunio, *significare videtur illam* oblationem duorum hircorum *fieri solere mense septimo decima die mensis, quo iubebantur adfligere animas suas religione perpetua, cuius eodem capite fit mentio: Nam adfligere animas interpretatur B. Hieronym. lib.* 1. *aduers. Iouinian.* ieiunare. *B. Cyrillus in Commentario ipsum significat, vocans festum illud Propitiationis, quod alii Expiationis, quod tertium erat præcipuarum sollemnitatum, sicuti patet Leuitici* 23. *ad quas omnes Hierosolymam proficisci tenebantur. Atqui supplemus ex sæpedicto lib. aduersus Iudæos:* à quibus & læsus est, *& legimus:* Vnus quidem, *pro:* Alter autem, *ac:* consputatus, *pro:* consputus. *Porro mirum est, ex quo loco (nam Leuitici* 16. *non habetur) additum sit illud ab Auctore:* circumdatus coccino, maledictus, & consputatus, & cōpunctus & conuulsus à populo, *nisi paraphrasticōs dicatur id potius ad Christū referre, quā ad Hircum emissarium.* De Visceratione *deniq; vide supra ca. vlt. li. adu. Iud. n.* 164. *ex quo loco supplemus:* id est secundū, qui est, *siue:* erit) in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quod si Christus in phantasmate, non in vera carne venerit, etiam vere mortuum non esse, neque resurrexisse pro peccatis nostris. *Eiusdem argumenti est, quod tractauit supra lib. de carne Christi, cap.* 5. Vere mortuum & crucifixum esse Christum, & proinde vere etiam natum. *Atqui de Prouerbio:* Aspis à vipera mutuatur venenum, *vide nostra Prolegomena. Siue autem legas:* mutuare *cum Vatic.* 1. *ms. cod. siue:* mutuari, *cum aliis, non refert.*

54. præcoquos & abortiuos.] *Similiter vocatur Vticæ supra Tom.* 1. *lib. de Pallio, c.* 1. Romana præcoqua, *nisi quod hic adiectiue accipiatur. Perinde vero est, siue cum Vatic.* 1. *ms. cod. legas:* aborsiuos, *siue cum reliquis:* abortiuos, *nam quid differant* aborsus *&* abortus, *supra alicubi ex Nonio adnotauimus.*

55. incredibile præsumpserant Deum carnem.] *Adnotat Rhenan. Græcam esse figuram, ac si diceret:* Deum *secundum* carnem, *sed etiam constabit sensus, si subintelligatur:* Deum carnem *factum.*

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Christus à vitio liberauit, *Matth.* 8. 9. 17. *ac* 20. tactus vero ab aliquo, *Matth.* 8. *ac* 14. *Hos itaque locos ad marginem adnotauimus.*

57. tam impresse.] *Hoc Aduerbio (inquit Rhenanus.) vsus est etiam supra, vt in libro de Carne Christi, cap.* 12. Et vt impressius dixerim. *Eodem, cap.* 20. Hoc quidem impressius, quod factum potius dicit, quam natum.

58. & quod resurrexerit tertia die, &c.] *Omnino sic locum hunc castigaui ex Vatic.* 2. *ms. cod. pro,* resurrexit, *quod præcedat:* mortuus sit, *ac:* sepultus sit.

59. deuertentis in terram, &c.] *Recte etiam hic accipit Rhenanus* deuertere *eadē significatione qua alibi:* deuersari, *ac:* deuersoria, *pro diuertere, ac diuersari & diuersoria. Atqui prorsus legimus cum Latinio:* si Christus nō resurrexit, *pro:* si Christus non valebit, *ex* 1. *Vat. ms. cod. item:* Atque ita inanis est fides nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum, *nisi malit quis transponere verba, sicut ipse Apostolus* 1. *Corinth.* 15. Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra.

CAP. IX.

60. In ista quæstione, qui putaueris, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Non suffragari Marcioni angelos Creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt, *Gen.* 18. *ac* 19. *Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud (vbi proinde nouam periodum facimus)* Primo, &c. *Atqui similes loci sunt supra l. de Carne Christi, c.* 3. *ac* 6. *& lib. de Resurr. carn. c.* 62.

61. sed veræ & solidæ substantiæ humanæ, &c.] *De hoc (quod mox repetit, & c.* 11. *iterum) vide Prolegomena nostra inter Tertulliani paradoxa.*

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, &c.] *Ita legimus ex vtroque ms. Vatic. cod. pro:* &, *eo quod subiungatur:* & quidem verbo. *Atqui quod* mundum ex nihilo ædificauerit Deus, *supra late tractatur lib. adu. Hermog. cap.* 2. 15. 21. *ac* 22. *& alibi frequentius.*

63. vnde vnde producere, &c.] *Sic tum ex nostra, tum ex Dn. Latinii coniectura supplemus, vbi* vnde *semel dumtaxat legebatur, & similiter non multo post:* vnde vnde sumptam, *maxime quum subiungat:* & quoquo modo omnino dimissam. *Quare non est opus, vti accipiamus cum Rhenano,* vnde, *pro alicunde, aut pro: vndelibet, vti interpretatur infra lib.* 4. *cap.* 18. *illud:* qui neque vnde speraret.

46. Ceterum & aliis hæreticis, &c.] *Agit de* Apelle, *qui (sicut indicatur supra libr. de Carne Christi cap.* 6.) *non modo Christi, sed & angelorum carnem ex syderibus factam asseruisse videtur. Atqui supplemus ex Vatic.* 2. vt natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret.

65. Ideoque & ipse cum angelis, &c. in veritate quidem carnis apparuit, &c.] *Idipsum habet etiam supra dicto cap.* 6. *libr. de Carne Christi, sed ad paradoxa Auctoris tractatum ea de re distulimus inter Prolegomena. Supplemus vero iterum ex Vatic.* 2. sed & discentis.

66. breuem carnis commeatum, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) facultatem breuis temporis agendi in carne. Similes phraseis habes aliis Auctoris libris.*

67. & apparitores suos ignem flagrantem.] *Citat hoc ex Psal.* 103. *sicuti alicubi supra ex Apostolo Hebr.* 1. *quando legit:* flammam ignis; *Idque secundum veterem Psalmorum Latinorum æditionem,*

qua

quæ vtebantur ante B. Hieronymi ex Græco, quæ est adita à Fabro, castigationem, quum alij omnes vertant: ignem vrentem. *Græce hodie (quod mirum est) vtrobique legitur* πυρὸς φλόγα. *Accipit autem iterum* apparitores, *pro ministris, & renuntiemus, pro demonstremus.*

68. bomines in angelos reformandi quandoque, &c.] *Quo sensu id dixerit Auctor, nempe quod ad similitudinem angelorum homines reformandi sint, satis superque indicat supradicto c. 62. li. de Resurr. carn.* Denique, *inquit,* non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret, sed tanquam angeli, vt homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem adtribuit. *Eodem itaque modo etiam intelligi debet, quod supra eiusdem lib. cap. 26* in regno Dei reformatam & angelificatam carnem *dixit. Certe eodem pertinet, quod non angelorum substantiam hominibus post diem iudicij, sed* perfectum (*id est perfectionem*) ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum *dumtaxat, promittat Auctor supra libr. de Anima, c. 56 Quare mirari satis nequeo, quod Guido Carmelita lib. de hæret. cap. 36. Tertulliano adscribat errorem, tamquam qui non modo malos in dæmonas (sicut aut illi, aut potius Tertullianistis adscribit B. Augustinus nusquam apud illum reperitur) sed & animas bonas in angelos conuertendas tradiderit. Maxime quum etiam supra l. aduer. Valentinianos italoquatur c. 32.* Et tamen, *inquit,* illuc habeo deuertere, vbi post excessum omnino non nubitur, vbi superindui potius quam despoliari, vbi etsi despolitor, sexui meo deputor, angelis non angelus, non angela.

CAP. X.

69. Igitur non admissus ad consortium, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod si caro in Christo negetur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda sit. *Atqui recte hic Rhenanus: Ipse me, inquit, sensus coegit, vt hic dictionem* vti, *verterim in* tui, consilium Dei tui, quo Christum tuum, *&c. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.*

70. stropham administrasset, &c.] Stropha *(inquit idem Rhenanus) dolum, versutiam, atque impostura significat. Græcus* τροφή *Qui etiam addit:* Aliquantis *accipi, pro aliquot, & subaudit: rebus.*

71. per rubum quoque & ignem, &c.] *Illud reperitur Exod. 3. illud:* per nubem, *Eod. 19. ac 24. vbi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus, denique illud:* per globum, *id est,* turbinem, *Iob. 38 Qua interim versione, magis indicat significationem duplicem turbinis Auctor, qui etiam* globum *significat, quam vocis Græcæ* λαῖλαψ, *quæ dumtaxat turbinem venti significat. Atqui etiam hic* repræsentationibus, *pro comparitionibus accipit Auctor. Iterum aût (vei etiam adnotauit Rhenan.)* paratura, *pro materia. De Prouerbiali denique formula:* ad certum spectare, *vide nostra Prolegomena.*

CAP. XI.

72. Totas istas præstigias, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quod etiam vera fuerit in Christo natiuitas, alioqui mendacium Deo non veritas, tribueretur. *Quod ipsum argumentum tractauit supra lib. de Carne Christi, cap. 1 2 3 4 5 & 6.*

73. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, &c.] *De* Philumene *vide Adnotat. nostras dicto cap. 6. num. 54. & locos ibidem citatos. De* Apelle *ibidem citauimus Adnot. nostras supra lib. de Præscript. aduers. hær. et. cap. 51. hær. 19. num. 324. & infra Tom. 4. ad fragmenta libri Auctoris aduersus Apellem, vbi etiam tractatur: quomodo* desertor Marcionis *ipse fuerit.*

74. & vbera quæ hausisti] *Vat. 1. ms. cod.* sumpsisti, *forte* suxisti, *quemadmodum noster vulgatus interpres, Luc. 11.*

75. Et videbimus de his capitulis suo tempore, &c.] *Siue addas* in, *cum 2. ms. Vat. siue omittas, perinde est. Adludit autem tum ad lib. de Carne Christi supra, ca. 7. & infra lib. 4. aduers. Marcionem, cap. 26. tractans verba iam citata ca. 11. Lucæ, tum illud cap. 8.* Mater & fratres eius dicti sunt foris stare. *Hoc est enim quod addit:* Nunc vt hæc omnia distulerim ad Euangelii examinationem. *Atqui Tertullianicum est?* credi habebat, *& cap. sequenti:* vocari habebit, *& cap. 20.* habebat inuenire.

76. expungendam, &c. *Id est (Rhenano etiam interprete) adimplendam, nam & cap. sequenti similiter dixit:* in sensu sonum expungens, *ac cap. 13.* prophetia renuntiatur expuncta, *& rursum cap. 17.* expungamus ordinem cœptum, *& cap. 20.* nec enim dispositio expuncta inueniretur, *ac lib. aduers. Iud. cap. 11.* post quem habebant expungi, *item cap 13.* expunctum est. *Nos vero periodum sequentem notula interrogationis clausimus, & deinde legimus:* Aut si dixeris, viderit opinio humana.

77. Nam & mulierculæ nonnumquam prægnantes sibi videntur, &c.] *Quia experientia nostri temporis istud frequenter contingit, notatu digna caussa quas subiungit Auctor, quia* aut sanguinis tributo *(quomodo etiam alicubi supra dixit:* totius naturæ tributa) aut aliqua valetudine inflatæ. *Qui plura cupit, consulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes. Atqui de Prouerbio:* scenam decurrere, & personam desaltare, *videat nostra Prolegomena.*

78. Age iam perora, &c.] *Ad verbum fere eadem repetit (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) quæ supra dicto cap. 4. li de Carne Christi, atque adeo confirmatur lectio Rhenani ibidem num 35.* Hancne venerationem, ô Marcion naturæ, *pro quo hic dicit:* sanctissima & veneranda naturæ opera. *Legimus autem prorsus ex altero Vat. ms. cod.* vt Deo indigna confirmes, *pro* Deo digna, *plane alieno sensu. Sed perinde est, siue cum vtroque legas:* Si mendacio passus fuit, *siue* passus est, *& eadem ratio de* efficit *&* effecit. *Atqui ibi nouam periodum facimus:* Si veritas fuit, &c.

79. ludicros exitus, &c.] *Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum:* lubricos, *sed ipse respicit ad id quod in libro de Carne Christi dicit, de infante recens adito loquens:* Blanditiis deridetur. *Et mox:* illum per ludibria nutritum. *Item ibidem infra, cap. 5.* æque illum & natiuitatis & infantiæ imaginariæ vacua ludibria subire potuisse.

CAP. XII.

80. Prouocanunc vt soles, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod etsi non sono nominis, significatione tamen Christus Emmanuel fuerit. *Quum autem ijsdem pene verbis more suo hic repetat, quæ supra dixit Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. sicut hinc illum locum, etiam illinc hoc caput subinde castigauimus, non repetentes quæcunque illic adnotauimus. Atqui sunt verba Marcionis:* Primo enim, *&c. vsque* At ego te admonebo. *Et reperitur illud:* Christus Emmanuel vocari habebit, *Isai. 7. quod vero sequitur:* dehinc virtutem sumere Damasci, *&c. Isaiæ 8.*

81. Subiuncta est enim & interpretatio, &c.] *Aut istud intelligendum de interpretatione nominis* Emmanuel, *Matth. 1. vbi legitur:* Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus, *sicuti supra adnotauimus, aut, quod magis placet, explicationis gratia à* LXX. *fuit additum, & parenthesi inclusum,* id est, nobiscum Deus, *nam sic etiam citatur is locus Isaiæ à B Iustino Martyre tum Apolog. 2. ad Antoninum, tum libro aduersus Tryphonem. Quid? quod Auctor libri de Trinitate infra Tom. 5. diserte verbis sic citet:* Quid? quum Isaias dicat: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel, id est: Nobiscum Deus.

82. Sensus autem eius, quod est: Deus nobiscum, &c.] *Eodem modo interpretantur hunc locum aduersus Iudæos (qui, sicuti Marcionitæ, idem argumentum contra Christum opponebant) tum Auctor dicti libri de Trinitate, tum Euthymius in Matthæum, ac Theophylactus, & ijs antiquior B. Ioan. Chrysost. ho. 5. in Matth. cap. 1. ac B. Basilius in S. Christi generationem, tum B. Augustinus sermone 4. de Natiuit. Domini, & Lactant. lib. 4. cap. 12. quemadmodum latius multo deducit Leo de Castro in Isaiam, quibus addo etiam quæst. & respons. 35. inter opera B. Iustini Martyris, ac Epiphan. hær. Collyridianorum. Atqui omnino, sicuti supra lib. adu. Iud. supplemus:* Aut si tam vanus es, vt quia penes te: Nobiscum Deus, dicitur, *& econtrario paulopost, omissa priori loco voce:* Deus, *legimus:* sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit: Nobiscum Deus. *Denique parenthesi inclusimus verba illa Gal. 3.* (Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis.)

CAP. XIII.

83. Æque & sono nominum duceris, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod verba Isaiæ, bellatorem fore Christum, nisi spiritualiter, non portendant. *Istud vero caput integrum similiter iisdem pene verbis supra habetur libr. adu. Iud. c. 9. quare & inde etiam aliquot locos, sicuti hinc illic, castigauimus. Imprimis supplentes:* &, *secundum ms. vtrobique Vat. codices, mox legimus:* quid scriptura præmittat, *pro* promittat.

84. Quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem, &c] *Etiam hic suppleta est vox:* puer, *quippe quam habent additiones omnes Isai. 8. Quum autem pro eo quod alij legunt* : coram Rege Assyriorum, *Auctor transferat vtrobique, & insuper etiam sub finem huius capitis:* aduersus Regem Assyriorum, *videtur legisse* ἐναντίον προσώπου *quod alij Græci codices legunt, imitatus quantum apparet in hoc B. Irenæum lib. 3 cap. 18.*

85. an hominem iam Christum, &c.] *Supra:* virum *legit Auctor, sed nos supra alicubi adnotauimus:* hominem, *ab eo, pro viro: nonnumquam accipi. Cui etiam magis visitatum est:* hostem destinare, *quam quod habet supra* designare.

86. barbariæ gentis.] *Sic legimus ex vtroque ms. Vat. codice, pro* Barbaricæ, *quia illud Auctori frequens est, & sic vsurpatur etiam supra lib. 1. adu. Marc. 2. nu. 16.*

87. Ad solem vncti, &c.] *Adludit ad Athletarum morem, ad quem tacite adlusit Auctor supra Tom. 1. lib. de Pallio, c. 4. vbi commemoratur* lutea vnctio, *ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit:* qui vos spiritu vnxit, *qui* ad solem vngui *solebant, vti viribus essent valentiores.*

88. qui ante norint lanceare quam lancinare.] *Quum dicto c. 1. l. 1. adu. Marc. reperitur verbum* lancinatur, *pro pungitur, videtur prima facie hic ita accipi* lancinare, *sicuti* lanceare, *pro lanceis configere, sed putamus* lancinare *potius hic accipi, eo quod præmittitur:* butyro stipendiari, *pro manus lancibus admouere, eligat Lector quod volet. Confirmatur interim hæc coniectura ex eo quod sequitur:* ante militare quam viuere, *& talibus vocibus solet Auctor delectari.*

89. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, &c.] *Ista sunt iterum verba Marcionis, vsque ad illud:* Et tamen credi tur prophetiæ, *sicuti legit vnus ms. Vat. cod. quod magis placet, quam* Prophetæ, *quod vulgo legitur, eo quod postea sequatur:* & tam intelligitur Prophetia.

90. quasi non virginem, sed iuuenculam, concepturam & parituram scriptura contineat.] *Suppleta est hic ex libr. adu. Iud. vox:* scriptura. *& legitur à nobis mox:* merito creditur, *pro:* crederetur, *ac:* alius ordo, *pro:* alibi. *Atqui istud desumpsit Auctor ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenæo lib. 3. cap. 24. sicuti etiam ab Eusebio citatur li 5. ca. 8. qui Theodotioni Ephesio & Aquilæ Pontico Iudæis proselytis hanc falsam translationem adscribit. Post hos vero omnes, pulcre sic illos redarguit B. Hieronym. li. 1. adu. Iouin. Scio Iudæos exponere solere, in Hebræo,* Halma, *non virginem sonare, sed adolescentulam, & reuera proprie* Bethula *appellatur: Adolescentula vero vel puella non* Halma *dicitur. Sed* Naara. *Quid est igitur quod significat* Halma? *Absconditam virginem, id est, non solum virginem sed cum ἐπιτάσει virginem, quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi, ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typum, quem in sua virginitate signabat,* Halma *scribitur, non* Bethula. *sicuti manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia (nempe Gen. 24.) In eo enim loco, in quo ait: Virgo quæ egredietur, vt hauriat aquam, scriptum est:* Halma, *id est, virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita. Cui similia repetit etiam idem B. Hieron. Commentarijs in Isai. ca. 7. & Matth. 1. ac in traditionibus Hebraicis. Feu ardentius vero noster in dictum locum B. Irenæi, addit & alium tertium locum scripturæ, Exod. 2. vbi Maria soror Moysi* Halma *appellatur, ad quem Lectorem remitto, quo videat etiamnum Iudæos rare in simili translatione eius loci Caluinum, Oecolampadium & Castalionem. Quos tamen etiam impugnarunt Origenes in Isaiam, & li. adu. Celsum, & Eusebi. li. 7. demonstr. Euang. c. 2. ac Epiph. in Theodosianis, si Leoni Castro credatur, Comment. in Isaiam, vbi latissime adu. Iudæos, & Erasmum quoque ipsum eadem de re disputat.*

91. immo redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, &c.] *Adludit ad priora capita* Euangelii *B. Lucæ,* quæ Marcion *inde* detraxit, *sicuti patebit infra sub initium li. 4. adu. Marc. aut potius ad integrum* Euangelium *secundum Matthæum, eo quod sequatur:* Maneant enim Orientales, *&c. per quos* Prophetia (*nempe, quam hic tractat, Isai. 8.*) renuntiatur, *id est, demonstratur* expuncta, *id est, completa. Vbi lego sicuti supra, & secundum 2. Vatic. cod.* Maneant enim, *pro:* autem, *item:* acceperit infans, *pro:* accepit.

92. Orientis virtutem, id est, vim & vires, auro & odoribus pollere solitam, &c.] *De hoc videre est Plinium in Naturali historia, quibus potissimum locis* Orientis, aurum *reperiatur, thus vero & myrrham alios que odores, notum est maxime in Arabia nasci, vel ex ipso Auctore supra Tom. 1. Apol. ca. 42. num. 554.* Sciant, *inquit,* Sabæi, pluris & carioris suas merces sepeliendis Christianis profligari, *& apertius c. 30. nu. 442.* grana thuris *appellat* Arabicæ arboris lacrymas, *vbi vide Adnotat. nostras ex Plinio. Eodem pertinet illud li. de Cor. milit. c. 10. nu. 108.* Arabiæ aliquid incendo. *Atqui ex Vat. 1. ms cod. castigauimus:* certe est creatoris, *pro:* creatori, *& sicuti supra supplemus:* sicut per Zachariam dicit. *Siue autem legas sicut supra:* Et Iudas pertendet Ierusalem, *sine sicuti hic:* pertendet apud Ierusalem, *perinde est, nisi quod hoc magis consentiat editioni hodiernæ* LXX.

93. Nam & magos Reges habuit fere Oriens, &c.] *Sic etiam hunc locum suppleuimus ex li. adu. Iud. Atqui imprimis, quales* Magi *fuerint qui ad Christum venerant, nempe* Astrologi, *tradit Auctor supra li. de Idolol. c. 9. addens:* scientiam, sed vsque ad Euangelium permissam. *Atqui quod etiam* Reges *fuerint, verisimile fit ex Plinij loco ibidem citato n. 52. vbi dicit quod* Magia in Oriente Regum Regibus imperat, *cui consentit Cicero lib. 1. de Diuinat. Et idipsum constanter etiam adserunt cum Auctore (sicuti à Melchiore Cano citantur loc. Theolog. li. 11.) Auctor libri de bapt. Christi, inter Opera B. Cypriani, B. Athan. qu. 2. ad Regem Antiochum, B. Hieron. in Psal. 71. B. Aug. libr. de Mirab. sacræ scripturæ (quem ipsius esse non dubito, nisi quod à quodam sciolo mutatus sit cõtextus, qui erat secundum* LXX *iuxta translationem B. Hieronymi) B. Chrysost. hom. 6. in Matth. Christ. Druthmarus in cap. 2. Matth. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores plerique, quibus adijcit Reuerendiss. Dominus Cornelius Ianssenius Episcopus Gandauensis in Concord. Euan. Theophylactum in Commentario, addens, tres illos fuisse, ex Leone primo suis in Sermonibus de Epiphania. Et etiam idipsum confirmatur ex illo Psal. 71. supra & hic etiam citato ab Auctore:* Reges Arabum & Saba dona, munera afferent illi, *sic enim etiam hic lego, pro:* offerent, *quia Græce est:* προσοίσουσι.

94. & Damascus Arabiæ retro deputabatur, antequam transcripta esset in Syrophœnicen, &c.] *Istud, sicuti alia pleraque, ad verbum desumpsit ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem: Cetera, inquit, quod* Damascus Arabiæ terræ fuerit & sit, *quamus* nunc eique Syrophœnice dicitur, accenseatur, *nec vestrum aliqui inficiari possunt. Quibus consentit ex parte Esaias Propheta, quum c. 7. caput Arabiæ Damascum vocat. Apud quem Iustinum non modo hi Magi appellantur:* ab Arabia venientes, & Arabes, *siue:* Arabici. *sed & Rama in Arabia locus recensetur, cuius gratia dixerit Propheta Hieremias ca. 31. repetitum Matth. 2.* Vox in Rama audita est, *quod in Rama, id est, dictis Magis Arabibus audita sit. In quo etiam hic illi consentit Auctor, & alicubi Beatus Gregorius & Anselmus in Commentario. Et pro ijs facit, quod paulo ante diximus nu. 92. de thure & myrrha, quod potissimum in Arabia nascantur, & quæ num. proximo ex Psal. 71. verba adduximus. Nec obstat, quod ex Oriente venisse legantur, quia Arabia Fœlix ex aduerso Ierusalem si ita est, inter Orientem & Meridiem, atque adeo modo Orientalis, modo Meridionalis dici potest, non secus atque Mesopotamia (ex qua alij Magos venisse scribunt, vtpote posteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, quæ tamen est inter Aquilonem & Orientem. Certe eandem sequitur sententiam Epiph. in Compend. cath. fidei, tradens* Magos *hosce ortos ex liberis Ceturæ ab Abraham relegatis, qui in regione Magodiæ Arabicarum partium sibi domicilium cõstituerint, & iuxta Isaiæ vaticinium, obtulerint Christo* virtutem Damasci & spolia Samariæ, *id est, spolia quæ Abraham à Regibus prædatoribus ex Damasco & Arabia recuperauerat: In hoc dumtaxat ab Auctore differens, quod ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegorice.*

95. Nam & ἄρχοντες Sodomorum, &c.] *Sicuti istud Isaiæ c. 1. sic solet citare illud Psal. 2.* ἄρχοντες congregati sunt in vnum, *Græce malens eloqui, quod alij transtulerant:* Principes, *& rursum illud Isai. 3. transtulit:* venturum in iudicium Deum cum presbyteris & Archontibus populi: *de quo vide supra librum de Resurr. car. c. 20. & li. adu. Hermog. c. 19. ac vtrobique Adnotat. nostras, & rursum infra li. adu. Praxean.*

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] *Istud etiam ex B. Iustino Martyre adu. Tryphonem desumpsit, ex quo, & Græca additione* LXX. *Legimus:* Chetæa, *pro:* Cethea, *maxime quũ Hebraicam Heth litteram in χ mutare soleant Græci. Reperitur autem Ezechiel. 16. vers. 3. Accipitur autem iterum vox:* elogio, *paulo post, in malam partem.*

97. Sic & Ægyptus nonaumquam, &c.] *Id quod li. adu. Iudæos adnotauimus n. 105. confirmatur etiam li. de Spectac. ca. 3. his verbis:* Quum Ægypto & Æthiopiæ comminatur, in omnem gentem peccaticem præiudicat.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ vrbis figura est, &c.] *De hoc aliquid diximus supra li. adu. Iudæos, n. 106. quibus adde Orosium li. 7. c. 2. & Commen. Aretæ Cæsar. in Apocal. c. 17. qui diserte verbis, ibi significari scribunt veterem Romam, quum adhuc idolorum immunditiis & abominationibus deseruiret, & sanguinem Martyrum effunderet. Eodem adludit auctor, dum adiicit:* magnæ, & regno superbæ, & sanctorum Dei debellatricis. *Atque hoc est quod B. Hieron. sub calcem l. 2. adu. Iouin. Romam sic adloquatur: Quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti. Calumniantur ergo, qui* Babylonem *Ecclesiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari scribunt, quum de* vrbe Romana *dumtaxat loquantur, qui etiam vti simplicioribus facilius imponerent, ad marginem hic adnotauerunt:* Roma Babylon, *quod expungendum censemus, maxime quum idem B. Hieron. Epist. ad Marcellum, etsi Romam adhuc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ibi esse sanctam Ecclesiam, vti recte adnotauit Nicolaus Sanderus Anglus li. 8. de Visibili Monarchia, late hanc materiam tractans. Hoc vnum hic adiicimus: Marcionis hæresim, tamquam Babylonem secundam, increpari ab Epiphanio hæres. 42. confut. 13. ex Epist. ad Cor. 1. haud dubie adludens ad eundem locum Apocalypsis.*

99. Hoc itaque vsu, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] *Eodem modo istud Isaiæ interpretantur, non modo B. Iustinus, sed etiam B. Aug. serm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei, nec multum dissentiunt B. Chrysost hom. 2. in Matth. & B. Ambr li. 3 in c. 3. Lucæ. At quod sequitur.* Regem Assyriorum Herodem *intelligi, peculiare est Auctori & B. Iustino Martyri. Chrysost diabolum intelligit.*

CAP. XIV.

100. Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quod etiam in Psalmis, Christo figurate armorum vocabula adaptentur. *Atqui etiam integrum hoc caput supra reperire est li. adu. Iudæos, c. 9. ex quo adeo etiam quædam hic castigauimus.*

101. Accingere (inquit Dauid) ensem, &c.] *Sic iterum lego sicuti supra pro:* ense. *De vocibus:* tempestiuus, *&:* tempestiuitate, *iterum illuc remittens Lectorem n. 108. sicut supra c. 7. n. 49. Distinguent etiam sicuti supra:* Sic item subiungens: Et extende, & prosperare, & regna, adiecit: Propter veritatem & lenitatem, *&c. deinde supplens* contraria potius lenitati & iustitiæ.

102. Nam & Ioannes Apostolus in Apocalypsi, &c.] *Facit etiam hic locus aduersus eos, qui* Ioannem Apostolum *negant Auctorem* Apocalypseos, *verum de hoc latius infra li. 4. ca. 5. vbi etiam Marcionem in eo errore fuisse tradit, quo fit vt ca. præced.* Apocalypsin citans, *dixerit:* apud Ioannem nostrum, *vtpote quem Marcion non agnouerit.*

103. armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ, &c.] *Paraphrastice transtulit:* hostes spirituales, *pro eo quod alibi:* spiritalia, *Ephes. 6. qui etiam proprius accedit ad vocem Græcam πανοπλίαν vertens:* præcingentem, *omissa voce:* induentem: *quæ tamen Græce est, transferens etiam:* diaboli, *pro:* πονηροῦ, *eadem significatione qua alibi:* malum, *pro:* diabolo accipit: *& proprie* galeam salutaris, *vti Græce est* περικεφαλαίαν, *quod legit etiam B. Hieronymus in Commentario dictæ Epistolæ. Atqui, iuxta phrasin auctoris, legimus ex Vatic. 2. ms.* præparationem Euangelij, *pro:* præparatione.

104. Hanc & Dominus ipse machæram, &c.] *Retinere maluit vocem Græcam μάχαιραν, Matth. 10. quam Latine transferre gladium, eamque etiam secundo repetit. Suppleo autem & lego ex leg. adu. Iudæos:* ensem sermonis Dei præcingi, *ex vtroque ms. Vatic. cod.* Et deducet te, *pro:* deducit. *Rursum ex illo (iuxta quod adnotaui-*

*legendum num.*111.) per volantia vbique præcepta, minantes traductionem vniuscuiusque cordis, compungentes & transfigentes (*sicuti etiam legunt ms.*1. *Vat. pro transfigurantes*) conscientiam quamque; *pro eo quod corrupte legebatur:* peruolantia vbique præcepta, & minæ, & traductiones, &c.

CAP. XV.

105. De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus :* Quod nomen Christi, Marcionis Christo non competat. *Adludit autem ad illud Matth.* 1. Iesus qui vocatur Christus. *ac* 27. *bis:* qui dicitur Christus. *Eodem pertinet illud Ioan.*1. *ac* 3. quia non sum ego Christus, *quippe quibus verbis indicat B. Ioannes Baptista, peculiarem aliquem* Christum *venturum, & illud Andreæ, Ioan.*1. Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus, *cui similis est Petri confessio:* Tu es Christus, *Matth.*16. *& quæ habentur Marc.*8. 14. 15. *& Luc.*2. 3. 4. 9. 22. *ac* 23. *Item illud Samaritanæ, Ioan.*4. Messias venit qui dicitur Christus *& similia verba sæpissime repetita Ioan.*7. 9. 10. 11. 12. *ac* 20. *& Act.* 2. 9. 17. *ac* 18. *maxime vero Act.* 4. *vbi de Iesu interpretantur illud Psal.*2. & aduersus Christum eius.

106. Nullus enim status differentiarum, &c.] *Simile est illud Nonij:* Nomen *est proprium vocabulum singulorum. Cui similia rursus habes infra lib. sequenti. Est autem vox Tertullianica:* si quando, *pro* quando, *& particula illa:* puto, *paulopost interiecta.*

107. Græca catachresis de alieno abutendo, &c.] *Adludit ad illud Quintil.c.*8. *de Tropis:* κατάχρησις, *quam recte* abusionem *dicimus, quæ non habentibus* nomen *suum, accommodat quod in proximo est.*

108. sed vetera & vulgata.] *Adludit tum ad nomen* Christi *Regibus omnibus adaptatum in veteri Testamento, tum ad peculiaria* veteris & vulgatæ *de ipso* Christo *testimonia, 1. Reg.* 1. *ac* 2. *Reg.*23. *Psal.*2. 88. *ac* 131 *Eccles.*47. *Isai* 45. *iuxta* 70. *Threnor.*4. *Dan.*9. *& Abac.*3. *Ex quibus illud Psal.* 2. aduersus Christum eius, *lib. de Resurr. carn. cap.*20 *& rursum infra lib.*4. *adu. Marc. c.* 21. *de* Christo *Iesu interpretatur Auctor, & rursum lib. adu. Praxean, & similiter illud Isai.* 45. Dicit Dominus meus Christo meo domino, *supra lib. adu. Iud cap.* 7. *Item, illud Thren.*4. Spiritus personæ eius, Christus dominus, *supra huius l. c.* 6. *& locis ibidem adnotatis. Denique illud Dan.*9. *de* Christo duce, *latissime prosequitur supra libr. adu. Iud. toto cap.* 8.

109. nouam plagulam non adsui veteri vestimento, &c.] *Iisdem verbis transtulit illud Matth* 9 *supra Tom.*2. *l. de Orat. c.*1. *vbi, quod Christus probare non videtur, factum tamen à Christo insinuat (quod mirum est) in Oratione Dominica. Quibus verbis* ἐπίβλημα plagulam *transtulit, quod infra l.*4. *adu. Marc.* additamentum, *& verbum* βάλλεται *modo:* recondit, *modo:* committit, *sicuti vocem* ἐπιβάλλει, adsuit, *paraphrastice, & infra latius l. adu. Marc. c.*11. *vbi istud ipsum Luc.*5. *pertractat.*

110. Si enim Christus vnctus est, &c.] *Adludit ad significationem nominis* χριστός, *quod* vnctus *interpretatur, tum ad loca vniuersa veteris & noui Testamenti, vbi Messias* Christus *vocatur, quippe quod* vnctum *significet. Quo pertinet inprimis illud quod dicit supra l. adu. Iud. cap.*8. *tractans Prophetiam Dan.*9. & vnctus est Sanctus Sanctorum, id est, Christus, *tum illud l. de Baptis. ca.*7. Vnde Christus dicitur à Chrismate, *& quod habet infra l. adu. Praxean.* Si tamen nomen est Christus, & non appellatio potius, vnctus enim significatur, *ac:* Christus ab vnctionis sacramento, & si pater Christus est, pater vnctus est, & vtique ab alio. Aut si à semetipso proba. Sed non ita dicunt Acta Apostolorum (*nempe c.* 4.) in illa exclamatione ad Deum: conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuum quem vnxisti, &c. Sic & Petrus: (*Act* 2.) Firmissime itaque cognoscat omnis domus Israel, quod & Dominum & Christum, id est, vnctum, fecerit eum Deus, hunc Iesum quem vos crucifixistis, *item quod addit:* nomen Christus accidens esse. quod ab vnctione conuenit. *Quibus adijcere licet etiam illud Act.* 10. quomodo vnxit eum Deus Spiritu sancto & virtute. *De* Messiæ *autem nomine peculiari, Græce & Latine solum inuenire est loca illa duo supracitata initio huius capitis, Ioan.* 1. *& 4 alioqui, vbicunque* 70. *transtulerunt* Christum *in veteri Testamento, Hebraice* Messiach. *legitur. Atqui de* plano, *id est, impostore, sup. vide Adn. nostras c.*6. *n.*42.

CAP. XVI.

111. Nunc si nomen Christi, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod etiam Iesu nomen, Christo Marcionis non competat. *In quo rursum repetit fere eadem, quæ supra l. libr. adu. Iud. capit* 9. *& imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem. De Prouerbiali vero formula:* sportulam furunculus captauit, *vide nostra Prolegomena.*

112. cur etiam Iesus voluit appellari, &c.] *Adludit ad illud Matth. ac Luc.*1. Et vocabis nomen eius Iesum, *addita etiam nominis interpretatione:* Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. *Hoc est enim quod dicit infra libr. adu. Praxean:* Nomen Iesus proprium esse, quod ab angelo impositum est. *Idque non semel, sed primum ad ipsam virginem Mariam, deinde & ad Ioseph. Sunt autem Tertullianica:* exspectabili, *pro:* sperato, *&:* ad hodiernum.

113. & Heliam potius interpretantur Christum, &c.] *Iudæi in hunc errorem inducti fuere, per illud Malachiæ Prophetæ:* Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus. *Verum de die iudicij illud, præterquam quod clara sint verba, intelligit Auctor supra lib. de Resurr. carnis, c.*22. *quum dicit:* Nemo adhuc excepit Heliam. *Immo & ipse Christus, Matth.* 17. *ac Marc.*9. Helias quidem, *inquit,* venturus est, *quamquam & ipse uenisse illum dicat in virtute* Heliæ. *Plura de hoc vide apud B. Iustinum Martyrem aduersus Tryphonem Iudæum, vbi latissime illius obiectionem refellit, & B. Augustl. 20. de Ciuit. Dei, cap.*29.

114. cum partiariis erroris tui Iudæis, &c.] *Similem phrasin habes supra lib. de Resurr carn. cap.*2. partiarios sententiæ illorum. *Atqui de quo errore consentiant* Iudæi *cum Marcionitis, patet supra c.* 6. Quum igitur, *inquit,* hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui numquam fuerat adnuntiatus, sequebatur, vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuit prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari. *Quæ ipsa, quamquam paulo obscurius, iterum repetit cap.*7. *&* 8.

115. Nam quia Iesus Christus secundum populum, &c.] *Pulere explicat, imitatus etiam hic B. Iustinum Martyrem aduers. Tryphonem, in quo* Iesus filius Naue *figura fuerit* Iesu Christi, *adludens ad Ios. cap.*4. *&* 5. *vbi ille* introduxisse *legitur primum* populum *Israel* in terram promissionis (*siue* repromissionis, *sicut supra legitur*) melle & lacte manantem, *deinde:* circumcidisse. *Quod ipsum repetitur ab Auctore (vbi hunc locum citat) l.*4. *adu. Marc. tractante illud Luc.*4. Quid nobis & tibi est Iesu? *vbi etiam repetit:* Iesus nomen Dei esse in filio Naue. *In quo illum imitatur B. Augustl. lib.*16. *contra Faustum, c.*18. 19. *ac* 20. *& B. Hieron l adu. Iouin. ac Ruffin. in Symbolum. Immo eadem fere ætate idipsum tradit Origenes in Exod. cap.*17. *& hom.*1. *in Iosue. Plura vide apud Leonem de Castro aduersus Iudæos modernos, in illud Isai.*7. Et vocabis nomen eius Emmanuel. *Atqui supplemus & distinguimus iuxta li. adu. Iudæos:* sed per Iesum, id est, per Euangelii gratiam, prouenire habebat *(en iterum phrasin Auctoris)* circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus) ideo is vir, qui in huius sacramenti imagine, *&c. Sic enim ex ms.*1. *Vatic. cod. hic castigauimus, pro* imagines. *Porro eodem modo interpretantur dictam* Iesu Naue *historiam B. Augustl. tum locus citatis, tum qu.*103. *lib.*2. *super Exodum.*

116. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, &c.] *De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis proprie habetur pro hoc supra,* Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] *Etiam in interpretatione huius loci Exod.*23. *primum de* Iesu Naue, *ac allegoricos de Iesu Christo, imitatur Iustinum Mart. vbi supra. Legimus vero phrasi Tertullianica:* ne inobaudieritis eum, *pro:* inobedieritis: *seu potius singulari numero totum hoc comma legimus, sicuti supra:* intende illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum, *maxime quum sic legat B. Iustinus Martyr. & editiones omnes, Hebraica, Chaldaica, Græca, & Latina, & prorsus legendum:* non enim cæcauit te, *supra lib. adu. Iud. adnotauimus num.*116. *Ex eodem castigauimus:* Angelum quidem eum, *pro:* meum, *item paulopost ex Vat.*1. *ms. cod.* sicut nec reliquus ordo. *Est autem vox Tertullianica:* repugnanda *actiue, pro:* impugnanda.

118. De nominibus iam obduximus, &c.] *Recte accipit hoc Rhenanus, pro:* eucimus, *& hic, & supra ac infra sæpius.*

CAP. XVII.

119. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Scripturis confirmari habitum Christi ignobilem. *In eo autem hic aduersus Marcionem, partiarium (vti paulo ante dixit) erroris, repetit, quod supra aduersus Iudæos dicto cap.*9. *ex quo quadam hic castigauimus. Cui similia etiam supra adduxit Auctor cap.*7. *& proinde etiam lib. adu. Iudæos cap. vlt. Quare legimus paulopost, sicut ibi:* accingitur ensem, *pro* ense.

120. Quemadmodum expauescent multi super te, &c.] *Locum hunc tandem reperi Isai.*52. *iuxta* LXX. *seu potius secundum veteres Patres* 53. *qui illud incipiunt eo loco:* Ecce intelliget, *&c. Imitatur vero etiam in hoc B. Iustinum Martyrem Apolog.*2. *quod locum illum de contumelia Christo factis in passione intelligat. Græce est,* ἐκστήσονται *quod magis proprie vertitur ab aliis:* obstupescent, *quam ab Auctore:* expauescent, *& vnica vox est* ἀδοξήσει, *pro eo quod hic est:* sine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c.] *Siue sic legas cum excusis, voce antiqua, & fortassis Tertullianica, siue:* incorporali *cum* 1. *ms. Vat. cod. perinde est. Nam supra lib. de Carne Christi, cap,*11. *tradit Auctor:* incorporale nihil esse, nisi quod non est. *Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit* apud eundem Prophetam (*nempe Dauid Psal.*20.) habitu incorporabili, dici Christum, *eo quod apud illum appelletur:* vermis & non homo, ignominia hominis (*hoc enim iterum addo, sicuti supra c.*7. *& lib. audu. Iud. cap. vlt.*) & nullificamen populi.

122. agnosco virgam de radice Iesse, &c.] *Tractauit eundem locum ad idem institutum supra Auctor libr. adu numer.* 119. *& insuper libr. de Carne Christi, cap.* 12. *Ex quorum priori loco castigatimus:* censendum (*nempe Christum*) *pro:* censendam. *Vbi etiam vide Adnotat. nostras numer.* 119. *de loco illo Isai.* 52. Qui neque contendit neque clamauit, *&c. Vnde etiam supplemus:* non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.

123. ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, &c.] *Non refert, siue cum Rhenano legas:* discuti, *siue:* excuti *cum vtroque ms. Vatic. cod. Adludit autem rursum ad libr. 4. aduersus Marcion vbi* de prædicatione & virtutibus Christi *agit. Atqui varios locos Tertulliani, vbi voce* expungi *vtitur, videre est supra lib. aduers. Iud. nu* 121. *& hoc ipso li. ca.* 11. *nu* 76.

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filii eius.] *Ita hunc locum Isai.* 50. *citat & interpretatur B. Cyrillus Commen. in Isaiam, ex quo etiam suppletur prior huius scripturæ pars, quæ in exemplari, quo vsus est B. Hieron. non reperiebatur, & tamen genuinam esse constat, vtpote non hic modo citata, sed etiam infra lib. seq. 4. adu. Marc. cap.* 22. *secundum quem locum emendauimus:* exaudiat, *pro* & exaudiet, *maxime quum Græce sine coniunctione habeatur* ὑπακούσατω. *Quod autem (inquit Leo de Castro in Isaiam) pro seruo, quod Hebræa lectio præfert, Tertullianus vertit:* filium *inde factum est, quod* LXX. *reddant* παῖδος, *& hæc vox* παῖς *vtrumque significet, qua voce vsi fere reperiuntur* LXX. *quoties de Christo agitur, quantum apparet, vt vtrumque significaretur, & seruum fuisse secundum humanam naturam, & Dei* filium. *Quod videtur etiam mouisse Tertullianum, cur* Deum *legere vtrobique maluerit quam* Dominum, *quamquam interim Vat. 1. ms. hoc legat, Hebraice certe est hic nomen tetragrammaton.*

125. Item medicatorem, &c.] *Quem hic* medicatorem, *infra lib. 4. adu. Marc. cap.* 35. remediatorem languorum *vocat, eundem locum Isai. 53. citans.*

CAP. XVIII.

126. De exitu plane, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus:* Quod etiam exitus & passio crucis in Christum prædicata sit, scripturis Pentateuchi. *Vbi etiam repetit Auctor, quod supra prosecutus fuit lib adu. Iud. cap.* 10. *Vtrobique autem non semel* exitus *pro morte accipitur, sicuti etiam alibi frequenter. Atqui etiam hic imitatur Auctor, allegatis pene ijsdem verbis ac scripturis, B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudæum, qui idipsum argumentum proponebat, cuius hic fit mentio, de loco illo Deuteron.* 21. Maledictus omnis, qui pependerit in ligno. *A quo latissime hæc obiectio soluitur, &, præter locos scripturæ hic citatos, tamquam figura crucis Christi adducuntur: Lignum vitæ in paradiso, Gen. 3. Virga Moysi, qua ad liberationem populi missus mare dissecuit, & è petra aquam produxit, Exod.* 14, *ac* 17. *Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod.* 15. *Virga in aquas missa à Iacob, Gen.* 30. *Virga eiusdem qua fluuium transiit, Gen* 32. *Et scala quam à se visam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen.* 26. *Virga Aaron, Num.* 17. *& lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Psal.* 1. *Lignum quod Elizæus in aquam proiecit,* 4. *Reg.* 6. *Virga denique quæ Iudam patrem esse demonstrauit filiorum Thamar, Gen.* 38.

127. Sed huius maledictionis sensum differo, &c.] *Inuenio istud Deuter.* 21. *tractatum ab Auctore hic, insinuat,* dignam fuisse maledictionem *hanc, quam Christus subiret* ex prædicatione crucis; *quam iterum hic late per figuras veteris Testamenti prosequitur.*

128. Itaque in primis Isaac, &c.] *Similiter Christi signum fuisse* Isaac, *quando à patre immolandus offertur, tradit B. Cypr. lib. de Bono patientiæ, & Isidorus ac Hrabanus in Comment.*

129. Ioseph & ipse Christum figuratus, &c.] *Figuram Græcam hic adnotat Rhenanus. De* Ioseph *vero idipsum etiam habat B. Augusti. Serm.* 86. *de tempore, & Hrabanus in Comment. Atqui supplemus ex lib. adu. Iud. cap.* 10. quod persecutionem à fratribus passus est, & venundatus est in Ægypto ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba. *Vbi cur omiserimus illud* à patre, *vide Adnot. nostras nu.* 128.

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c.] *Istud ipsum de Ioseph à Moyse prolatum Deuter.* 33. *non modo Iustinus Martyr (ex quo fere ad verbum hæc desumpsit Auctor) sed etiam B. Aug. quæst. in Deuter. cap.* 56. *& Hrabanus in Comment. de Christo interpretantur. De* Vnicorni *autem vide vbi supra, Adnot. nostras, nu.* 129 *& de* Minotauro bicorni, *num.* 130. *Legimus autem hic:* crucis extima, *ex* 1. *ms. Vat. cod. Item supplemus sicuti supra legitur:* Nam & in antemna nauis, quæ crucis pars est, &c. vnicornis autem media stipidis palus. *Adnotat Rhenanus figuram Græcam hic esse, tamquam si dicatur:* vnicornis, *secundum* media, *id est, mediam* stipitis *partem,* palus.

131. Hæc denique virtute crucis, &c.] *De* crucis religione *etiam ætate Auctoris vsitata, supra late tractauimus Tom* 1. *Apolog. cap.* 16. *num.* 238. *vbi* crucis religiosos Christianos *tacite fatetur. & similia crucis trophæa, labara, aliaque apud Gentes vsitata immedium adfert, quo fit, vt imagines crucis, immo & Christi cruci adfixi, non tunc modo, sed & Apostolorum ætate venerationi fuisse, ibidem comprobauerimus, adlegatis ibidem inter cetera tum hoc Tertulliani tum B. Iustini Martyris apertioribus locis (quæ hic Auctor imitatur) ex libr. adu. Tryphonem, & Apolog.* 2. *quod hic monuisse sufficiat, vti Lectorem illuc remittamus. Atqui est Tertullianica phrasis* (ex illis enim deducitur census istorum.) *Supplemus autem & legimus. sicuti supra:* in Simeonem & Leui exporrigens benedictionem, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c.] *De hac scriptura Gen.* 49. *vide supra lib. adu. Iud. num.* 132. *Adludit autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabanus noster in Comm. his verbis: Quidam hoc quod in* LXX. *legitur:* In furore suo (*pro quo Auctor* : in indignatione sua) interfecerunt homines, & in desiderio (*siue* concupiscentia sua, *vti hic & supra*) subneruauerunt taurum (*pro quo hic:* cæciderunt neruos tauro) *prophetice,* homines interfectos *Apostolos &* subneruatum taurum *Christum interpretantur. Supplemus autem & distinguimus veluti supra:* quem post necem prophetarum interfecerunt, & suffigendo neruos eius clauis, desæuierunt. *Quomodo si legamus non opus est dicere cum Rhenano: hic esse Synechdochen.*

133. Iam vero Moyses quid vtique, &c.] *Hic etiam imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Thryphonem, & vtrumque B. Cyprianus Testim. lib. 2. adu. Iud. cap.* 21. *cuius inscriptio est: Quod in passione & crucis signo virtus omnis sit & potestas, & Hrabanus in Comment. Exod.* 17. *Legimus autem:* orabat, *pro* orat, *correspondet enim cum* 1. *Vat. ms. cod.*

134. in rebus tam attonitis, magis vtique genibus positis, &c. orationem commendare debuisset, &c. *Legimus:* genibus positis, *pro* depositis, *sicuti supra, nisi quis malit cum dicto Vat. cod. ms. legere* dispositis. *Supplentes mox:* vbi nomen Domini Iesu dimicabat, *Atqui etiam hic confirmatur tum ab Auctore, tum à B. Iustino Martyre, veteris Ecclesiæ orandi consuetudo:* genibus positis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, *siue* volutata, *vti supra legitur, de qua vide Adnotat: nostras supra Tom.* 1. *Apolog. c.* 30 *num.* 440. *& Tom.* 2. *lib. de Orat. cap.* 13. *nu.* 51. *ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Dom. c.* 7. *num.* 9.

135. Idem rursus Moyses, &c.] *Præterquam quod supra lib.* 2. *adu. Marc. cap.* 22. *num.* 143. *& lib. de Idol. cap.* 5. *num.* 22. *ijsdem pene verbis sit vsus,* tacens (*vti eius verbis vtar*) de figura remedii, *certe etiam hoc desumpsit Auctor ex D. Iustino Mart. adu. Tryphonem, quibus idipsum inculcat, vtrumque vero imitantur B. Gregorius Nazianz. Conc. Paschali, B. Augustin. in Epist. ad Gal. Epiphan. contra Ophitas, & Hrabanus in Comm. idque secuti ipsum Christum interpretem Ioan.* 3 Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. *Supra vero Adnotat. nostris ad Apolog. num.* 238. *adnotauimus, diligenter animaduertenda verba illa:* pendentis habitu. *Hic vero etiam notatu dignum (quod supra lib. adu. Iud. non habetur)* intuenti tamen & credenti in eam, crucem *nempe, vt vel hinc confirmetur Ecclesiæ vetustissima consuetudo, qua non solum ante imaginem crucis genua flectimus, sed etiam eam intuemur, credentes in Christum ipsum, cuius pendentis in cruce typus nobis per crucis imaginem repræsentatur, quam ipsam cerimoniam, adorationem appellat Ecclesia, verbis illis quæ in Parasceue sollemniter cantat: Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rursum hic, sicuti supra, supplemus & legimus:* in spectaculum Israeli salutare propositum fuit, eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt, nisi quod & hic, &c. *omisso illo:* post idololatriam, *quia post illam alia fuit punitio per gladij occisionem, at (sicuti etiam legitur* 1. *Corin.* 10.) *postquam Deum tentarunt (Num* 21.) *à serpentibus perierunt.*

CAP. XIX.

136. Age nunc, si legisti penes Dauid, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod eadem crux & passio Christi prædicata sit in Psalmis & Prophetis. *In quo iterum eadem repetit, quæ supra libr. adu. Iud. sub finem cap* 10. *ex quis etiam hic quædam emendauimus, & rursum imitatur B. Iustinum Martyrem aduersus Thryphonem.*

137. Dominus regnauit à ligno. &c.] *Sententiam nostram supradicto libro nu.* 133. *qua veram esse huius loci Psal.* 95. *lectionem asseruimus, confirmant hæc verba B. Iust. Martyris libro sæpe citato: Ex Psal. inquit,* 95. *quem Dauid cecinit, perpauca hic abstulerunt (Magistri vestri:)* à ligno. *Quum enim ad verbum ita fuisset dictum:* Dicite in nationibus. Dominus regnauit à ligno, *reliquerunt:* Dicite in nationibus: Dominus regnauit. *Quo fit vt nominatim illud:* à ligno, *vtrobique ab Auctore etiam explicetur, & ter repetatur, & insuper etiam infra legatur c.* 21.

138. Etsi enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christū, &c.] *Istud Auctor paraphrasticè citat, ex Apost. Rom.* 5. *Ibi enim habetur primum:* Mors regnauit ab Adam vsque ad. Moysen? *sed postea adijcitur:* Si enim vnius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit, *quibus verbis tacite indicauit:* mortem *non solum vsque ad Moysen, sed etiam* vsque ad Christum *quodammodo regnasse. Quamquam magis proprie Epiphan. hær.* 42. *contra Marcionem dictum locum explicet, dum dicit, in Moyse mortem intercisam, in Christo abolitam, iuxta illud eiusdem Apostoli* 1. *Cor.* 11. Vbi est mors, aculeus tuus?

139. Quoniam inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si non de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] *Sic omnino distinguendus est hic locus, sicuti supra, pro eo, quod à prioribus separabatur Isai.* 9. *verbis, illud:* & datus est nobis, *cum addito:* filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] *Supra integra periodus Hierem.* 11. *citatur, & rursus infra libr.* 4. *cap.* 40. *vbi de Sacramenti Eucharistiæ institutione Lucæ* 22. *agitur, ad quod Euangelium hic adludit, dum subdit:* in Euangelio quoque vestro, *vtpote quod solum reciperet Marcion. Atqui de hac scriptura ibi latius. Hic addemus dumtaxat, quod B. Iustinus libro toties citato, scribit etiam hunc Hieremiæ locum à Iudæis refectum fuisse, non ita diu ante sua tempora, quum tamen exstarent exemplaria in eorum Synagogis, in quibus ea verba continerentur; idque ea de causa, quod inde probari posset Iudæos consilijs initisse de Christo*

vt ipsum in cruce suspensum occiderent. Siue autem legas: mittamus, sicuti hic & supra, siue: iniiciamus, vti B. Iustini interpres, cum 2. ms. Vat. cod. siue denique, coniiciamus, sicuti infra, perinde est.

141. panem corpus suum appellans, &c.] Quod his verbis confirmetur veritas corporis Domini in Eucharistia (iuxta verba Euãgelistarum & B. Pauli, ad quæ adludit Auctor) non nos modo supra li. adu. Iud. nu. 134. sed & ipsi Magdenburgenses adnotarunt, hoc loco comprobantes vere & substantialiter corpus Christi in Eucharistia distribui. In hoc dumtaxat hallucinati, dum hunc locum citant, vti probent panem cum corpore Domini remanere. Verum id supra late impugnauimus To. 2. li. de Orat. c. 6. n. 23. vel eo ipso, quod dicat panem corpus suum appellans, aut faciens; quum alioqui dicere debuisset, in pane, vel sub pane. Neque vero obstat, quod hic additur: vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse (sic enim legimus ex Vat. 2. pro: pane, quod magis placet quam coniectura Latinij: corpori suo figuram pane dedisse) quia, sicuti infra li. 4. aduers. Marc. c. 40. late deducemus vbi similia habet Auctor) quodammodo & veritas corporis Christi & figura est in hoc sacramento, quo loco etiam septem locos reperire est ipsius Tertulliani, quib. apertissime veritas corporis Christi comprobatur. His adde, quod merito quis dubitarit, num dicta verba, vt & hinc iam, &c. germana sint Auctoris necne, aut saltem omnia, eo quod supra lib. aduers. Iud. neq; in excusis legantur, neque in ms. codicibus.

142. vigesimus primus Psalmus totam Christi continens passionem, &c.] Similiter B. Iustinus vbi supra: Psalmum istum (inquit) non in Christum conceptum esse aitis, cæcutientes prorsus, neque intelligentes, neminem in gente vestra, qui vmquam Rex siue Christus sit dictus, manus & pedes quum viueret perfossum, neque per mysterium hoc, mortuum, hoc est, in cruce suspensum esse, extra hunc solum Iesum. Qua occasione proinde, pulcherrime Psalmum XXI. integrum interpretatur, & latissime. Legimus autem sicuti supra: quæ proprie atrocitas crucis, pro: atrocia.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] Sic iterum supplemus & legimus, sicuti supra ms. pr: vnicornis, nam etiam B. Iustinus Martyr legit & interpretur, sicuti Auctor, vnicornium, nisi forte ex proposito illud Auctor legerit, vt magis accedat ad illud Deuteron. 33. citatum capite præcedenti, dum inquit, sicut supra ostendimus: cornua vnicornis, cornua eius; sed interim vtrumq; locum quasi concilians B. Iustinus: Nam quod omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu solum crucis forma sit, antea toties explicui. Supplemus autem etiam: ne putes alterius alicuius prophetari passionem, quam eius qui solus, &c. & paulopost iterum legimus, sicuti supra, ex Vat. 2. ms. cod. & per crucem euenisse, pro eo quod erat: per Christum.

144. Sepultura eius sublata de medio est, &c.] Quem locum alij ad marginem, apud B. Iustinum Martyrem, & nos supra, illos secuti, li. aduers. Iud. adnotaueramus esse Isai. 53. tandem reperimus Isai. 57. secundum LXX. præterquam quod aliter distinxisse videanter hi duo Auctores (sicuti iterum etiam li. 4. aduers. Marc. c. 43.) legentes: Erit in pace, sepultura eius sublata de medio est, pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace sepultura eius; ablata est de medio, sic enim B. Cyprian. libr. 2. aduers. Iud. c. 14. B. Hieronymus Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Isaiæ. Solus B. Ambros. libro de Cain. & Abel capite 2. cum Auctore consentit, citans dumtaxat eadem hæc verba. Atqui pulcre, citans etiam ipsis dictorum Patrum verbis, disputat de hoc loco Leo de Castro Comment. in Isaiam, contra Iudaisantes Vatablum & Isidorum Clarium.

145. Propterea ipse multos hæreditati habebit, &c.] Istud reperitur Isai. 53. Atqui retinuimus: hæreditati habebit, tamquam Tertullianicum, &, sicuti supra, post illud: & multorum diuidet spolia, adiecimus: Quis enim alius nisi qui natus est, vt supra ostendimus: (nempe c. 13.) Pro eo, &c. Legentes etiam: vtique per resurrectionem consecutum, pro eo quod mendosissime legebatur: consecuturus.

CAP. XX.

146. Sufficit huc vsque de his interim, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod post aduentum Christi contigerit etiam nationum conuersio, iuxta Prophetiam Dauid, quippe quæ de illo aut alio haud quaquam possit intelligi. Repetit autem etiam hic pleraque, quæ supra libr. aduers. Iudæos, sub finem ca. 11. & 12. Rursum etiam Beatus Iustinum Martyrem imitatur, & vtrumq; B. Cyprian. Test. li. 1. adu. Iud. ca. 21. Est vero rursus Tertullianicum decucurrisse.

147. & ad Deum Christum, &c.] Hic supplemus, sicut etiam supra legitur, ex 1. Vat. ms. cod. Quod vere Christus sit Deus, infra latius tractabimus li. aduers. Praxean, vbi id ex Apostolo comprobat. Atqui sicut supra ex eodem ms. cod. Vat. castigauimus: occurret, pro: occurrit, ac: Postula à me, pro: de: &: Dauid filium eum vendicare, pro, eius, denique: regnauit, pro: regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelii sui fide cepit, &c.] Supra c. vlt. lib. adu. Iud. Euangelii sui radiis illustrauit. Quomodo autem id verum fuerit ætate Tertulliani, vide eiusdem libri Adnotat. nostras c. 7. n. 30. & deinceps.

149. Ecce dedi te in dispositionem generis mei, &c. Adiecimus sicuti supra: mei, quia illud interpretantur B. Iustinus Martyr vbi supra, Lactant. l. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epist. de Immacul. virg. cap. 2. & legunt BB. Cyprian. Testim. li. 2. adu. Iud. ca. 7. Ambros. de Virgin. l. 3. & Euseb. Demonstr. Euang. l. 9. cap. 15. Idque eo magis, quod apud LXX. corrupta à Iudæis lectio generis Israel etiamnum seruetur, quod miratur vna mecum Leo de Castro, quum Orig. epist. ad Africanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. iam tum significauerit, adulteratum fuisse quod LXX. transtulerunt: generis nostri. Atqui familiare est Auctori, vt vbique vocem: διαθήκην, dispositionem vertat, quam alij: testamentum, tum hic, tum paulopost, &: cellam, pro: domo.

150. Ecce testimonium eum nationibus posui, &c.] Hæc huic loco, ad finem capitis vsque peculiaria sunt. Ad idem institutum vero hunc locum Isai. 55. adlegant, non modo BB. Iustinus & Cyprianus locis citatis, sed etiam Auctor lib. de Trinit. infra Tom. 5. Euseb. Cæsar. Demonstr. Euang. l. 6. cap. 23. Ambros. serm. 5. & August. conc. 6. in Psal. 118 Theodor. etiam in Comment. qui adnotat lectionem esse LXX. testimonium, pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebræi omnes, testem.

151. Et disponam vobis, &c.] Hæc verba paulo ante ibidem leguntur, quorum illud: religiosa & fidelia Dauid, latissime & pulcherrime hic Auctor ex collatione aliarum scripturarum explicat, & paucis rursum infra li. 4. adu. Marc. c. 1. vbi, quomodo etiam hic sub finem capitis, legit: Sancta Dauid & fidelia, cum B. Iustino & aliis Patribus, pro eo quod hic: religiosa & fidelia. vtrumque vox Græca ὅσια significat.

152. Ex fructu ventris, &c.] Etiam istud Psalmi 131. pulcherrime explicat, apud quem proinde lego: Ipsius ergo dicendo ventrem, pro: Ipsius autem: & vt Latina sic oratio, sit quod sequitur distinguo: immo ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid. Atqui, quod de Resurrectione, fidelia, tamquam perpetua, cum aliis Veteribus interpretatur auctor, imitatur Paulum Act. 13.

153. in secundo Basiliarum, &c.] Prorsus sic legendum, pro. in primo, nam præterquam quod reperiatur hæc scriptura 2. Reg. 7. certe eandem etiam citat ex secundo βασιλειῶν B. Cyp. Testim. li. 1. adu. Iud. c. 15. & li. 2. c. 11. Similes autem phraseis Auctoris sunt infra li. 4. c. 21. Habes tertium Basiliarum, si & quartum resoluas, &c. ac rursum, c. 14. Sic & retro in βασιλείοις. Itaque nouam deriuationem Latinam facit Auctor Basiliarum pro eo quod alii: Regnorum transferunt, sicuti etiam adnotauimus Adnot. nostris in B. Cypr. dict. li. 1. Testim. nu. 7. Quum autem auctor & 2. & 3. & 4. Basiliarum nominatim citet, videtur olim non fuisse ea distinctio quæ hodie exstat apud LXX. vt duo primi Samuelis nuncupentur, reliqui vero primus & secundus Regum seu Regnorum, maxime quum etiam B. Cyprianus non semel βασιλειῶν primum citet, secundum, tertium, & quartum.

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] Si hunc locum castigauimus ex æditione LXX. quæ hodie exstat, pro eo quod erat: Semini tuo, ac: ex ventre ipsius, maxime quum illud etiam legat locis citatis B. Cyprianus. Adludit autem ad verba ibidem sequentia auctor: Hic ædificabit mihi ædem, quum subiungit: Quia & ædem Dei. Similiter quum addit: Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, ad illa ibidem: Et erigam thronum eius in sæculum, &c. & regnum eius in sæculum.

155. Suscitauit enim illi Satan, id est, hostem, Idumæum, &c.] Addidi: id est, quia hauddubie: hostem, addidit, explicandi gratia, quod per Satan intelligeret: qua voce, sicuti & Græci σατᾶν, indeclinabiliter vtitur hic Auctor. B. Cyprianus Latine Sathanam transtulit li. de Vnit. Ecclesiæ, l. de Oratione Dominica, & Testim. li. 3. cap. 80. Atqui de Salomone similes locos adnotatos habes supra l. 2. adu Marc. c. 23. n. 152.

CAP. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod non Iudæorum tantum, sed maxime gentium ad Christum conuersio scripturis prædicta sit. Imitatur vero etiam hic B. Iustinum Martyrem aduersus Tryphonem, præsertim de proselytis.

157. nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione, &c.] De Cerdone Marcionis magistro vide supra l. de Præscript. adu. hær. c. 51. hæres. 16. nu. 321.

158. Ecce, inquit Isaias, proselyti per me accedent ad te, &c.] Quid Proselyti, supra adnotauimus l. adu. Iud. c. 1. n. 1. Quo autem loco Isaias hæc habeat, hactenus reperire non potui, nisi forte ca. 16. vbi initio capitis legitur: Habitabũt apud te profugi mei, olim illud lectum fuerit apud LXX. nam totum hoc caput præcisum à Iudæis, & nescio quæ alia Græca prorsus cum Hebræo conuenientia ab illis substituta, adnotauit Leo de Castro in Isaiam. Si quis alius aliquid certius reperire possit, per me licet. Sunt qui adscribunt Isai. 52. sed neque ibi reperitur.

159. Et Nationes, quod sumus nos, &c.] Sic omnino distinguendus est hic locus noua periodo, nam quæ præcedunt, sunt verba Marcionis, ab eo loco: quando & proselyti, &c. Legimus autem etiam cum 1. ms. Vat. cod. habebant. pro: habeant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt, &c.] Similiter hunc locum interpretantur non modo Tertullianus, sed cæteri Veteres omnes de Vocatione gentium ad Christum.

161. Et erit, inquit, in nouissimis diebus, &c.] Et hunc locum Isai. 2. similiter Auctor interpretatur supra li. aduers. Iudæos, ca. 3. imitatus etiam in hoc B. Iustinum Martyrem vbi supra, & vtrumque imitatur B. Cyprianus lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 18 hoc titulo: Quod in nouissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem

gentes venirent. Supplemus autem ſicut ſupra, & apud Iſaiam: & ædes Dei, ac paulopoſt: hæc erit via ſua nouæ legis Euangelium. Rurſum etiam citatur & explicatur infra initio li. 4. aduerſ. Marc. Ex Syon enim exibit Lex, &c.

162. Sibynus in falces, &c.] Vtrobiq; maluit Auctor vocem Græcam ſeruare hic & infra, pro quo ſupra: lanceas. Nam (vti etiam ante me adnotauit Rhenanus] apud Iſaiam iuxta LXX. verſionem Græce legitur, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Eſt autem ζιβύνη, venabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas ὁλοσίδηρον ἀκόντιον ſignificare ſcribit, hoc eſt, telum prorſus ferreum. Nonnũquam λόγχην ſiue σπάθην, id eſt, lanceam vel enſem. Omnino autem caſtigauimus ſicut ſupra: & non diſcent amplius bellare, pro: dicent, quia Græce eſt, μὴ μάθωσιν.

163. Vt & hic diſcas Chriſtum non bellipotentem, &c.] Adludit ad caput ſupra 13.

CAP. XXII.

164 Habes & Apoſtolorum opus prædicatum, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quod etiam Apoſtolorum prædicatio in Nationes, prædicta ſit, idque non alterius, ſed eiuſdem Dei, qui etiam ad exemplar Chriſti à Iudæis perſecutionem paſſi ſint.

165. Quam tempeſtiui pedes Euangelizantium pacem, euangelizantium bona, &c.] Rurſum hic: tempeſtiui. pro: pulcri. Eodem autem modo locum hunc citant Euſeb. l. 3. Demonſtr. Euang. c. 1. Origenes in c. Ioan. 13. B. Ambroſ. l. de Iſaac & anima, c. 4. ac Heſychius in Leuit. c. 4. B. Aug. contra Fauſtum. li. 32. ca. 10. & B. Hilarius li. 5. de Trinitate. Apoſtolus denique Rom. 10. Quare etiam hic corruptam eſſe lectionem LXX. à Iudæis recte adnotauit Leo de Caſtro, atque adeo corrigi debet, & legi: ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθά, pro eo quod hodie deeſt ὡραῖοι, ac bis legitur εὐαγγελιζόμενοι, & ὡς repetitur.

166. & in terminos terræ voces eorum, &c.] Mirum eſt quod auctor tum hic, tum ſupra cap. 7. libr. adu. Iud. vocem οἰκουμένης verterit dumtaxat: terræ, quam alii Interpretes omnes, & Pſal. 18. & Ro. 10. transferunt: orbis terræ. Supra autem paraphraſticωs legit: & vſque in terminos, & verba, ſicuti alii, pro quo hic: voces. vtrumque ſignificat Græcum ῥήματα.

167. Longe quique à iuſtitia mea, adpropinquauerunt iuſtitiæ meæ, & veritati, &c.] Iſtud hauddubie ſumpſit ex cap. 46. Iſaiæ, vbi nunc legitur dumtaxat: qui longe à iuſtitia, adpropinquaui iuſtitiam meam. Videtur itaque legiſſe auctor ἤγγισαν, pro: ἤγγισα, & legiſſe præterea aliquam vocem quæ veritatem ſignificet, & tamen neque in Græcis, neque in Hebræis aut Chaldæis exemplaribus inuenitur.

168. renuntiauerunt presbyteris & Archontibus & ſacerdotibus Iudæorum.] Renuntiare hic accipitur ſicuti ſupra To 2. libr. de Corona militis, ca. 3. dixit de baptiſmo: nos renuntiare diabolo, alibi plerumque accipit renuntiare, pro: demonſtrare. Adluditur autem ad c. 4. Act. quum presbyteris, id eſt, ſenioribus, & Archontibus, id eſt, principibus, & ſacerdotibus Iudæorum, reſponderunt: Si iuſtum eſt in conſpectu Dei vos potius audire quam Deum, iudicate. Siue ad illud Act. 13. Vobis prius oportuerat prædicare verbum Dei, ecce conuertimur ad Gentes.

169. An non vel maxime, inquit, vt alterius Dei prædicatores? &c.] Verba ſunt hæc Marcionis, ſicuti etiam illa paulopoſt: Omnem inquis, &c. vſque: Et qui.

170. ſeparamini qui Domini cauſam portatis.] Paraphraſticωs interpretatur cauſſam Domini auctor, ac ſi dicere velit Propheta: Cauſſam Domini agitis, dum nomen eius vbique prædicatis, pro eo quod eſt apud æditiones omnes: vaſa Domini, niſi malit quis hoc legendum cum Latino: ſed illud habent etiam Vat. ms. cod. Conformiter autem Auctori, de Apoſtolis iſtud interpretatur B. Hieron. quod Apoſtolus 2. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Chriſtianos referunt. Atqui addit: Iam enim ſecundum ſupraſcripta, &c. nempe apud eundem Iſaiam, immediate ante verba iam citata. Atqui peculiare eſt Auctori, quod legat & interpretetur: reuelauerat Dominus brachio ſuo ſanctum, pro eo quod alii omnes: brachium ſanctum ſuum, qui vertit etiam: ſumma terræ, quod eſt Græce ἄκρα τῆς γῆς, &: ſalutem, σωτηρίαν: pro eo quod interpres Latinus LXX. fines terræ, & ſalutare, minus proprie. Auctori correſpondet B. Cypr. Teſt. l 2. adu. Iud. c. 4. præterquam quod legat: brachium ſuum illum ſanctum.

171. Videte quomodo perit iuſtus, &c.] Locum hunc de Chriſto & Apoſtolis interpretatur etiam auctor infra lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco, imitatus B. Iuſtinum Mart. Apolog. 2. pro Chriſt. & adu. Tryphonem, & vtrumque ſecutus B. Cypr. Teſtim. aduerſ. Iud. li. 2. c. 14. cum quibus retinuimus: petit, pro eo quod hodie Græce eſt, ἀπώλετο, id eſt: periit. Legentes cum omnibus tam Græcis quam Latinis Patribus, conformiter etiam Hebraico textui: auferuntur, pro: auferentur, &: iniuſtitiæ, pro: iuſtitiæ, ſicuti etiam ante me caſtigandum duxit Latinius.

172. Venite, inquiunt, auferamus iuſtum, &c.] Sicut iſtud ex c. 2. citat libri Sapientiæ, ſic ſupra etiam adludit ad id quod ſequitur ibidem, Grauis etiam nobis eſt ad videndum, ſupra T. 2. l. de Patient. c. 5. Et hoc Tomo l. de Præſcript. adu. hær. cap. 7. etiam Salomoni adtribuit illud Sap. 1. In ſimplicitate cordis quærite Dominum, quo loco vide Adnot. noſtras num. 52. Eodem autem modo de Chriſto interpretantur hanc ſcripturam, Clemens Alexandr l. 5. Stromatum, vbi ſimilem Platonis locum ex 2. li. de Republ. adlegat, auct. libr. de Montibus Syon & Syna aduerſus Iud. Quorum Clemens cum Auctore noſtro legit: auferamus, alter, ſicuti vulgo omnes ex Græco Interpretes: circumueniamus, hodie Græce eſt ἐνεδρεύσωμεν, quod inſidias tendere proprie ſignificat, quare videtur aliud quam hodie legiſſe auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice ſcripturarum B. Iuſtini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat: Vinciamus iuſtum, quia inutilis eſt nobis, verum reperitur iuxta LXX. Iſai. 3. pro eo quod B. Hieron vertit: Dicite iuſto, quoniam bene, nam ſic citantur etiam à Rufino in Symbolum Apoſtolorum, inter opera B. Cypr.

173. Pertranſi in medio portæ, mediam Ieruſalem, &c.] Legimus: mediam Ieruſalem, pro: in media, quia illud non modo ſupra legitur l. adu. Iud. c. 11. ſed & Græco apud LXX. vbi quum hodie legatur conformiter Hebræo & Chaldaico textui: διέλθε μέσην τὴν πόλιν, id eſt: pertranſi mediam ciuitatem, videtur legiſſe auctor πύλην, quod portam ſignificat. Atqui caſtigamus etiam ſicuti ſupra: & da ſignum Tau, pro: ſigna, quia non modo hodie Græce σημεῖον legitur, ſed etiam ſic B. Cypr. l. ad Demetr. n. 52. ac li. 2. Teſtim. adu. Iudæos c. 22. vbi vide Adn noſtras, de legitima additione vocis Tau ex B. Hier. n. 105. & ſupra quoque n. 142.

174. Ipſa eſt enim littera Græcorum Tau, noſtra autem T. ſpecies crucis, &c. [Hoc ipſum imitati videntur Patres noſtri, dum vt Miſſalibus antiquis initio Canonis in littera T. vbi legitur: Te igitur clementiſſime Pater, ſolent pictam exhibere crucem Chriſti, in cuius locum hodie ſucceſſit ipſa Crucis imago, pagina proxime præcedenti. Et vero Tertullianum fere ad verbum imitatus B. Hieron. in Comment. Extrema, inquit, Tau littera crucis habet ſimilitudinem, quæ in Chriſtianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inſcriptione ſignatur. Cui ſimilis eſt locus de ſigno crucis in frontibus ſupra Tom. 2. li. de Coron. milit. c. 3. vbi num. 40 latiſſime ea de re tractauimus, & locos inſuper aliquot noſtros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam ſupra ad lib. de Baptiſ. nu. 1. de ſignaculo crucis in Baptiſmo diximus: Quo pertinere videtur etiam, vel potius ad ſignum crucis in ſacrificio Miſſæ, quod mox ſubiungit auctor: & ſignaculum frontium.

175. in medio Eccleſiæ hymnum tibi dicam, &c.] Voluit Auctor Latine exprimere quod Græce eſt: ὑμνήσω σε, pro quo alii Pſalm. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimit etiam ſua phraſi: A te laus, mihi, pro eo quod Græce eſt: ἔπαινός μου: & ab aliis transfertur, laus mea. Priorem autem lectionem, etſi non ſequatur, tamen confirmat B. Iuſtinus Mart. aduerſ. Tryphonem, dum illud interpretatur de hymnis, quos Chriſtus cum Apoſtolis celebrauit, inter quos præcipuus ille, quo dicto, poſt inſtitutionem ſacræ Euchariſtiæ, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Vnde hymnorum vſum in Eccleſia ſumpſiſſe ſuam originem, adnotauimus ad li. de Orat. Dominica B. Cypr. n. 6. & ſupra etiam adtigimus To. 1. Apol. c. 39. n. 520.

176. Et in ſexageſimo ſeptimo, &c.] Omnino ſic caſtigauimus, pro: quinquageſimo ſeptimo, neque enim ibi reperitur, ſed Pſal. 67. quod citat iuxta æditionem Romanam: In Eccleſias benedicite Dominum Deum, pro quo Gallicana & ex Hebræo æditio: Deo Domino.

177. vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia, &c.] Etiam hic neceſſario emendauimus: Malachiæ, pro: Micheæ, nam præterquam quod legatur hæc ſcriptura Malach. 1. etiam Malachiæ nomine eam nominatim citat auctor ſupra li. adu. Iud. ca. 5. n. 22. & infra libr. 4. adu. Marc. c. 1. nu. 13. Ex quo poſteriori loco legimus: glorificatum eſt, pro: gloriatum, eo quod ſupra legatur: clarificatum, quo loco vide Adnot. noſtras contra Magdenburgenſes, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc Malachiæ Prophetiam interpretari, non de Eccleſiæ ſacrificiis, vti ibi loquitur, ſeu ſacrificio, ſic hic & infra, quum hic diſertis verbis ſacrificia explicentur: Gloriæ relatio & benedictio (quæ proprie ad Miſſæ officium pertinent) & laus & hymni (quæ ad Horarum cantum referri debent) & Eccleſiarum ſacramenta & munditiæ ſacrificiorum, quæ ad Euchariſtiæ ſacramentum & ſacrificia pertinere quis negare audeat? Et vero, latiſſime omnes locos Tertulliani, quibus ſacrificii Eccleſiæ mentionem facit, adnotauimus li. de Orat. n. 1.

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cum Iudæis negas veniſſe Chriſtum eorum, &c.] Caput hoc inſcripſimus: Iudæorum exitium, quod ob impietatem in Chriſtum paſſuros eſſe prædictum eſt, iam completum eſſe, In quo rurſum ad verbum fere imitatur li. adu. Iud. c. 13. vnde etiam quædam loca caſtigauimus ac ſuppleuimus. Rurſum autem exitum vtrobique, pro: exitio accipit. Supplemus vero: & deſpexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aſpernamenta ſua, &c.] More ſuo noue auctor: aſpernamenta hic dixit, quæ ſupra: abominamenta, pro eo quod Græce eſt Iſai. 2. βδελύγματα, quod alii: abominationes: vertunt. At ſicuti ibi, ſic & hic caſtigauimus: vanis & noctuis, pro: nociuis, vti accipiat noctuas, pro veſpertilionibus.

180. Abſtulit enim Dominus, &c.] Pulcre & hunc locum interpretatur, legens: Abſtulit, vt indicet iam completam eſſe Prophetiam, ſicuti etiam alicubi B. Cyprianus, recte addens: inter cetera, quia multo latius hæc Iſaias c. 3. proſequitur. Idem interim, qui hic & ſupra: ſapientem architectum interpretatur Spiritum ſanctum, infra li. 5. adu. Marc. c. 6. etiam Paulum Apoſtolum allegoricωs interpretatur.

181. Et mandatum est nubibus ne pluerent, &c.] *Nouam periodum hic auspicamur, quod reperiatur hæc scriptura Isai.5.castigantes sicuti etiam supra:* vineam Sorech, *pro:* Soreth, *de quo vide & Adnotat.nostras ibidem num.*160. *Siue autem legas:* charismatibus roribus, *sicuti hic & supra excusi, siue:* charismatibus prioribus, *velut ibi ms.siue cum Vatic.*1.*ms.cod. hic:* charismatum rationibus, *non refert, nisi quod elegantius videatur* subtractis charismatum rationibus, *vti Metaphoricῶς adludat ad ratioues quæ subducuntur siue subtrahuntur in computis.*

182. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, &c.] *Istud Matth.*11. *eodem sensu B.Iustinus citat, adu. Tryphonem Iudæum, & B. Cypr lib.Testim.*1. *adu. Iud. cap.*9. *titulo: Quod lex prior, quæ per Mosen data est, cessatura esset. Legimus autem sicuti supra:* ex perseuerantia furoris, *pro:* ea, *claudentes parenthesi* (ab ilis enim cœpit infantia) *retinentes etiam lectionem Rhenani:* & tempus medium *(id est, figura Græca, per tempus medium)* à Tiberio vsque ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent, *pro quo altera lectio supra non ita mihi placet.* Vespasianum *autem nominat, eo quod sub illo vastata sit Ierusalem, vti ex Iosephi & Philonis historiis Iudaicis notius est, quam vt pluribus sit opus.*

183. facta est terra eorum deserta, &c.] *Hæc verba desumpta sunt ex Isa.c.*1 *quæ non modo dicto c.*13. *sed etiam c.*3. *l. adu. Iud. supra citata sunt, ex quibus locis supplemus ac legimus:* ciuitates eorum exustæ igni, *ac:* derelicta est filia Syon tamquam specula. *In hoc solum differt prior locus, quod hic & alibi legatur* specula in vinea, vel in cucumerario casula, *ibi vero:* casa in vinea, vel custodiarium in cucumerario, *quomodo etiam B.Cyprian. Testim.li.*1.*adu.Iud.ca* 6. *hoc titulo: Quod Ierusalem perdituri essent Iudæi, & ante hos B.Iren. li.*4.*ca.*7. *Item Auctor Altercat. Ecclesiæ & Synagogæ apud August. Græce est; hodie priori loco* σκηνή, *quod vmbraculum proprie, posteriori* ὀπωροφυλάκιον, *quod pomorum custodiarium significat. Vide etiam similem locum infra l* 4. *adu. Marc. vbi ad ipsum Iosephum adludere videtur.*

184. Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo, &c.] *Rursus hic castigandum Auctorem, pro:* quinquagesimo septimo, *ipse Psal.* 58. *loquitur, ex quo citatur illud:* Disperge illos in virtute tua. *Ita enim, sicuti supra, legendum, pro:* Disperde, *vox Græca* διασκόρπισον *plus satis indicat, & aditiones omnes consentiunt, maxime quum præmittatur ab Auctore:* dispersionem eis postulat.

185. Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dormietis, &c.] *Verbis his finitur ca.*50. *Isaiæ, quæ ipsa eodem modo interpretantur de incendio totius Iudææ post mortem Christi Saluatoris, BB. Cyrill. & Hieron. in Commentariis, quamquam & alium sensum allegoricum habeant, præterquam quod legunt:* Per me. *Certe phrasis Græca* δι' ἐμὲ, *etiam apud alios Auctores cum Accusatiuo causam significans, recte transfertur:* Propter me. *Sunt autem iterum verba Marcionis:* Atquin Christum, *&c. vsque,* Sed ecce, *&c.*

186. & dati sunt pessimi pro sepultura, &c.] *Quasi aliud agens explicat illud Isai.*53 *etiam supra citatum ca.*10 *l.adu.Iud.* Et dabo malos pro sepultura, & diuites pro morte eius, *quod pulcre explicat, de* militibus, qui *(sicuti est Matth* 28.) subreptum eum *(sic enim lego, pro:* subreptam eam) *nempe Christum,* adseuerauerant, *&:* de locupletibus *(nempe Principibus Iudæorum)* qui à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti, *& antea* à Iuda traditore *(sicuti est Luc.*22.) traditionem redemerant. *Atqui legimus sicuti supra c.*13. conspirante sensu scripturarum, *&c.*

187. Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? &c.] *Simile est illud de Iudæis supra Tom.*1. *Apolog. c.* 21. dispersi, palabundi, & cœli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege, quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, saltem vestigio, salutare conceditur, *quæ ipsa verba descripsit B Cyprian. sub finem libri de Vanitate Idolorum.*

188. Iam vero quale est, vt per cœlum suum admiserit, &c.] *Intelligit hoc de* Ascensu Christi in cœlum *Dei creatoris, de quo imprimis Marc.*16.

CAP. XXIV.

189. Immo, inquis, spero ab illo, &c.] *Inscriptionem huic capiti postremo dedimus:* Quod restitutio terræ Iudææ allegorice sit interpretanda. *Atqui de* regno terreno mille annorum post hanc vitam, *quum inter paradoxa Auctoris merito referatur, latius in Prolegomenis, hic dumtaxat, de varia agimus lectione scripturarum, quas pro se perperam citat. Sunt autem iterum verba Marcionis:* Immo, inquis, spero ab illo, *vsque:* ceterum.

190. Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore, &c.] *Adludit ad librum* DE PARADISO, *aut potius ad librum* 4. *adu. Marc. ca.*4. *vbi tractat illud Luc.*16 *quod legitur* De sinu Abrahæ, *in quo Lazari refrigerium, & de* inferis, *vbi directe tormenta describuntur, ostendens, aliud esse* inferos, *aliud* sinum Abrahæ, *ad quem locum hac de re latius.*

191. De restitutione vero Iudææ, &c.] *Quod* restitutio Iudææ *(de qua est illa inter cetera Apostolorum interrogatio, Act.*1. Num quid in tempore hoc restitues regnũ Israel? *& etiam illud Luc.*24. Nos autem sperabamus quod ipse esset redemturus Israel) allegorica interpretatione, in Christum competat & Ecclesiam, *latius infra Tom.*4. *ad fragmenta libri* DE SPE FIDELIVM, *quo etiam Lectorem remittit Auctor, quadam, quantum apparet, hic ex illo repetens, quum subdit:* Nam & confitemur, &c. *Quod opus si exstaret, possemus certius adnotare, quibus locis scriptura, prophetata sit* restitutio Iudææ. *Nobis autem occurrit illud Hierem.*31. Qui dispersit seu ventilauit Israel, congregabit eum, *&c. quamquam hoc vel ad Israel spiritualem populum Christianum referendum sit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech.*28. Colligam Israel ab omnibus gentibus, *&c.*

192. Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus Ioannes vidit, &c.] De Ioanne Apostolo *(quem adeo iterum hic facit Auctorem Apocalypseos) quod* Ierusalem de cœlo delatam viderit, *Apocal.*21. *satis notum est; de* Ezechiele *non ita, nisi forte adludat ad cap.*48 *suæ Prophetiæ postremum in calce, vbi postquam* ciuitatem Ierusalem *descripsit, hoc habet Epiphonema:* Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. *Ab Irenæo quidem citatur quod supra adduximus de* restitutione Iudææ. *Ezech.*28. *sed nihil hic ad institutum facit.*

193. Denique proxime expunctum est Orientali expeditione, &c.] *Prodigium istud hactenus reperire apud* ethnicos, *immo nec apud Ecclesiasticos historia scriptores, potui, quare Lectori diligenti inquirendum relinquo, an* in expeditione Orientali *Seueri Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudæa. Atqui quo sensu dicat Auctor:* demutati in angelicam substantiam, *supra diximus cap.*9. *nu.*68. *Peculiari enim significatione:* substantia *ab Auctore vsurpatur, sicut etiam illud:* retractatur, *pro:* tractatur.

194. Quam in multitudinem arenæ repromittitur, &c.] *Rhenanus hic putat etiam figuram esse Græcam, ac si dicat: secundum quam, nempe* primam repromissionem, *verum: si* qua, *legatur, nihil opus fuerit, quamquam nihil immutare voluerim, eo quod illud etiam legant ms. Vatic. cod.* Prima repromissio *reperitur Gen.*13. altera, 15 Benedictio vero, qua benedixit, Isaac Iacob filium suum, *Gen.*27.

195. Et Euangelium vestrum quoque habet, &c.] *Adludit rursum ad Euangelium Marcionis, siue Lucæ adulteratum: in quo retinuit ille illud Luc.*12. Quærite primum regnum Dei, & hæc adiicientur vobis, *sicut patet infra lib.*4. *adu. Marc. cap.*29. *Destinguimus autem benedictionem Esau, Gen.*27. *in hunc modum:* De opimitate terræ, dicens, erit inhabitatio tua. *Vbi* opimitas *vox est Tertullianica, Solino nihilominus etiam nota, vbi de arbore Medica agit.*

196. Quum vero Iacob, &c.] *Istud quod reperitur Gen.*28. *paraphrasticῶς transtulit, non ad verum. Legimus autem cum* 1. *Vatic. ms cod.* ad interpretationem somnii, *pro:* somni. *Atqui ad verbum transtulit:* οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ὁ οἶκος θεοῦ. Non est aliud, sed ædes Dei.

197. Qui ædificat in cœlum ascensum suum, &c.] *Eodem modo rursum hunc locum Amos* 9 *interpretatur Auctor infra lib.* 4. *adu. Marc. cap.*34. *& iterum lib.*5. *cap.*15. *denique & in Scorpiaco cap.*10. *vbi latius de illo.*

198. Et circundabis enim illos, tibi, inquit, tamquam ornamentum sponsæ.] *Istud, etsi prima facie videatur Auctor citare ex eodem Amos, reperitur nihilominus Isai* 49. *& citatur etiam lib.*4. *adu. Marc vbi de eo latius.*

199. Volant velut qui sunt milui, &c.] *Citat istud ex Isai. cap.*31. *nam* ὄρνια *non dumtaxat aues omnis generis significat, quod alii vertunt, sed etiam accipitres alicubi apud Hesiodum. Atqui Plinio teste, l.*10. *c.*10. Milui *ex accipitrum sunt genere.*

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c.] *Hic nouam periodum fecimus, quod alibi reperiatur, nempe Isai.* 60. *(quemadmodum idipsum citat Auctor infra libr.*5. *adu. Marc. cap.*15. *quum explicat illud* 1. *Thessal.*4. *quod hic etiam citatur:* Auferemur enim in nubibus *(sic enim etiam hic lego, pro:* in nubes) obuiam Domino.) *Vbi aliter legit, sicut etiam hodie Græce est:* & columbæ cum pullis. *Ex quo loco etiam coniunxi præcedentibus:* ad me, *distinguens commate quod sequitur:* scilicet, *quamquam illud* ad me *nusquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla editione. Atqui parenthesi inclusimus illud* (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus secundum Danielem) *de quo loco Dan.*7. *infra latius lib.*4. *adu. Marc. c.*39. *vbi c.*21. *Lucæ tractat.*

201. Audi cœlum, & in aures percipe terra, &c.] *Auctor quod Græce est vnica voce* οὐρανός, *transtulit:* in aures percipe, *pro quo alii maluerunt vertere* auribus percipe. *Supplemus autem ex Vatic.*1. *ms.cod. paulopost:* & experimenta. *Atqui deinde iam secundo habes:* si forte, *hoc ipso capite, pro: forte.*

ARGVMENTVM
LIBRI IV. ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

SCRIPTVRVS *Tertullianus aduersus opus Marcionis ex contrarietatum oppositionibus Antitheseis cognominatum, ad separationem Legis & Euangelii coactum, qua duos Deos diuersos, alterum noui Testamenti diuidebat.*

Imprimis diuersitatem præceptorum & disciplinarum non negans, in vnum & eundem Deum competere demonstrat,

A

ex eo quo ipse Deus creator per Prophetas suos aliam Legem nouam, Euangelij nempe, orituram prædixerit pro veteri, ac testamentum æternum pro temporali.

II. *Deinde, non solum Lucæ Euangelium (quod Marcion adulteratum admittebat, nullo tamen adscripto titulo) sed etiam Ioannis & Matthæi Apostolorum, & Marci Apostolici viri, non minus ac Lucæ, auctoritatem habere præscribit.*

III. *Neque vero obstare quod Apostolus Paulus ad Galatas Apostolos reprehendat, non enim de Euangelii deprauatione aut interpolatione, sed de conuersatione tantum fuisse denotatos, immo ipsa eorum Euangelii Digesta à Pseudoapostolis fuisse peruersa.*

IV. *Atqui, dum disputatur de titulo Euangelii, quod Marcion suum, Auctor item suum, id est, Lucæ, adfirmat adulteratum, ei præscribi auctoritatem, quod antiquius reperietur, & illi vitiationem, quod posterius, maxime, quum Marcion aliquando Catholicæ Ecclesiæ crediderit, & postea in hæresin descierit.*

V. *Quippe, quum Lucæ Euangelium auctoritatem habeat ab Ecclesijs Apostolicis, apud quas quod sacrosanctum est, ab Apostolis traditum constat, & proinde etiam cetera Euangelia, Ioannis, Matthæi, & Marci, sed & Apocalypsis, ex ordine Episcoporum ad originem recenso.*

B

VI. *Porro ad institutum veniens Auctor, nullam esse veteris & noui Testamenti diuersitatem, vel inde præscribit, quod Christus noster impleuerit Prophetias creatoris, & repræsentauerit promissiones eius, ac Leges adiuuerit.*

VII. *Quod ipsum, primum comprobat ex capite quarto Lucæ sub finem, de dæmonio expulso in Synagoga Capharnaum, eo quod tria Lucæ prima capita, & initium quarti, tamquam suæ sententiæ contraria erasisset Marcion.*

VIII. *Ex eodem capite, partim ante, partim post dictam historiam (nam etiam hoc transposuerat Marcion) de doctrina Christi apud Nazareth in Synagoga, & aliis dæmoniis.*

IX. *Item ex capite quinto Lucæ, de vocatione Apostolorum, Simonis & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato.*

X. *Ex eodem de Paralytico curato, & appellatione Filii hominis.*

XI. *De Publicano adlecto à Domino, & de ieiunio, ac Christo sponso, & Parabola vini noui ac veteris, ex eodem capite.*

XII. *Dein ex capite VI. de discipulis colligentibus spicas, ac sanata manu arida in Sabbato.*

XIII. *Ex eodem, de ascensu & oratione nocturna in monte, Apostolorum XII. numero, mutatione nominis Petri, ac conuentu gentium ad Christum.*

C

XIV. *De beatitudinibus, seu sermone Dominiin monte, ex eodem.*

XV. *De variis maledictionibus, quibus Væ Pharisæis imprecatus est, ex eodem.*

XVI. *De præcepto dilectionis tam inimicorum quam proximi, ex eodem.*

XVII. *De fœnore interdicto, aliisque Domini verbis pene ad finem vsque eiusdem capitis.*

XVIII. *Ex capite etiam VII. Lucæ, de fide Centurionis, resuscitato filio viduæ, Ioanne Baptista, & muliere peccatrice.*

XIX. *Posthæc ex capite VIII. Lucæ, de diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, de verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi.*

XX. *De miraculis Christi, quibus ventis ac mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & fluxum sanguinis curauit in muliere, ex eodem.*

XXI. *Ex IX. item capite Lucæ, de discipulis ad prædicandum missis, pasto populo in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus: &*

D *prædicta persecutione fidelium.*

XXII. *De ostensione Christi cum Moyse & Helia in secessu montis, ex eodem.*

XXIII. *De verbis Domini ad Pharisæos, dilectione paruulorum, & increpatione eius qui dixerat: Sequat te quocumque ieris, ex eodem.*

XXIV. *Porro & ex capite X. Lucæ, de adlectione LXX. discipulorum, & potestate illis data.*

XXV. *De oratione Domini ad Patrem, verbis ad discipulos, & responso facto legis Doctori, ex eodem.*

XXVI. *Exinde ex capite XI. Lucæ, de Oratione Dominica, aliisque orandi formis & parabolis eo pertinentibus, de surdo dæmonio expulso, ac de exclamatione mulieris de turba.*

XXVII. *De Pharisæis signum petentibus, & aliis eorumdem increpationibus, ex eodem.*

XXVIII. *Ex capite XII. Lucæ, de verbis Domini variis ad discipulos, & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum.*

E

XXIX. *De cura non agenda animæ de victu, & corpori de vestitu, succingendis lumbis, ac seruis beatis, & igne misso in terram, aliisque verbis Domini, ex eodem capite.*

XXX. *Rursus ex capite XIII. Lucæ, de curatione Sabbato facta, parabolis, aliisque verbis Domini.*

XXXI. *Etiam ex capite Lucæ XIIII. qualeis ad cœnam vel prandium vocandi sint, ac de cœna ad quam vocauit multos.*

XXXII. *Item ex capite XV. Lucæ, de oue & dragma perditis & inuentis.*

XXXIII. *Ex capite etiam XVI. Lucæ, de duobus Dominis, Deo, & Mammona, ac dicto Domini: Lex & Prophetæ vsq; ad Ioannem.*

XXXIV. *De diuortio prohibito, ac proinde coniugio adprobato, & inferno ac sinu Abrahæ, ex eodem.*

XXXV. *Deinceps ex cap. XVII. Lucæ, de verbis Domini diuersis, Leprosis decem curatis, & interrogatione Pharisæorum de regno Dei.*

XXXVI. *Similiter ex cap. XVIII. Lucæ, de parabolis iudicis, ac Pharisæi & Publicani orantium in templo, verbis Domini ad adolescentem diuitem, & cæco curato.*

XXXVII. *Ex capite etiam XIX. Lucæ, de Zachæo, & seruorum parabola*

F *qui secundum rationem fœnerata pecunia diiudicantur.*

XXXVIII. *Itidem ex cap. XX. Lucæ, de variis verbis Domini ad Pharisæos, Principes Sacerdotum, Sadducæos, & Scribas.*

XXXIX. *Præterea & ex XXI. Lucæ capite, de venturis in nomine Christi & signis vltimi finis, ac de doctrina Christi in templo & secessu in montem elæonem.*

XL. *Item ex cap. XXII. Lucæ, de die Paschæ electo ad Passionem, venditione ac proditione Iudæ, & de distributione corporis & sanguinis Christi.*

XLI. *De imprecatione illi facta, per quem traderetur filius hominis, ac osculo traditoris, & de responso Domini ad interrogationem, an ipse esset Christus, ex eodem capite.*

XLII. *Ex capite quoque XXIII. Lucæ, de simili responso in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini.*

XLIII. *Denique ex cap. XXIV. Lucæ, de mulieribus ad sepulcrum, cum odorum paratura, resurrectione post biduum, de apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, ac Apostolis factæ sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis nationibus.*

Ceterum libri huius quarti aduersus Marcionem mentionem facit Auctor, quoties Euangelii Marcionis meminit. Tale est illud supra libro de Carne Christi, cap. 7. vbi paucis tractat illud Lucæ 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur *(inquit)* & Apelles quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS, *adludens haud dubie ad caput infra xix. Quo etiam adlusit libro 3. aduers. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad XXVI. cap. infra, quum dixit:* Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hausisti, &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? *Sed videbimus de his capitulis suo tempore. Item & ad cap. X. infra, addens.* Certe quum & ipse se filium hominis prædicaret, natum scilicet professus. Nunc, vt hæc omnia ad Euangelii distulerim examinationem. *In genere autem rursus hunc librum insinuat eiusdem lib. 3. cap. 17.* Sed de vtroque *(inquit)* titulo sic disponam, vt quoniam ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & figurarum illuc differamus, quasi in rem præsentem. *Quare & titulum huius libri auximus, addentes:* DE ANTITHESIBVS EIVS EX EVANGELIO. *Hunc porro à Rhenano æditum, ab eo solo castigatum ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi exemplaribus, primum cum Scholiis, deinde & Adnotationibus, nos iterum ex duobus codicibus ms. Vaticanis, & coniecturis quibusdam Dn. Latinii, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.*

G

H

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRÆSBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVARTVS, DE ANTITHESIBVS EIS EX EVANGELIO.

OMNEM[1] sententiam, & omnem paraturam impii atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam Euãgelium eius prouocamus,[2] quod interpolando suum fecit. Et vt fidem instrueret dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, 3 Antitheſis cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelii coactum, qua duos Deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius Instrumẽti, 4 vel (quod magis vlui est dicere) Testamenti, vt exinde Euangelio quoq; secungum Antitheseis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio congressu cominus, id est, per singulas iniectiones Pontici cæcidissem, si non multo opportunius in ipso, & cum ipso Euangelio, 5 cui procurant, retunderentur, quanquam tam facile est præscriptiue occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicã, quo magis de cæcitate auctoris sui erubescant nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atque adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem, alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquii, præcepta virtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem Deum competat, illum scilicet à quo constat dispositam, sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias prodituram ex Sion legem, & sermonem Domini ex Ierusalem, aliam vtique legem, aliumque sermonem: denique, *iudicabit*, inquit, *inter nationes, & traducet populum plurimum*, scilicet non vnius gentis Iudæorum, sed nationum quæ per nouam legem Euangelii, & nouum sermonem Apostolorum iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, 6 simul crediderunt, atque exinde *concidunt machæras suas in aratra, & sibynas*, quod genus venabulorum est, *in falces*, id est, feros & sæuos quondam animos conuertunt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus: 7 *Audite me, audite, me, populus meus, & reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit, à me, & iudicium meum in lucem nationum*, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminandas per Euangelii legem atque sermonem. Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, qua perfecta, conuertens animas, vtique ab idolis ad Deum. hic erit & sermo de quo idem Esaias 8: *Quoniam* inquit, *decisum sermonem faciet Dominus in terra.* 9 Compendiatum est enim nouum Testamentum, & à legis 10 lacinioſis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius, & luce ipsa clarius nouatio prædicetur à creatore per eundem: 11 *Ne rememineritis priorum, & antiqua ne cogitaueritis. Vetera transierunt, noua oriuntur. Ecce facio noua quæ nunc orientur.* Item per Hieremiam: *Nouate vobis nouamen nouum, & ne seueritis in spinas, & circumcidimini præputia cordis vestri.* Et alibi 12 *Ecce veniunt dicit, Dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui partibus eorum in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti.* Adeo pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam, *Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentum æternum: adiiciens sancta & fidelia Dauid*: vt id testamentum in Christo decursurum demonstraretur. Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in virga ex radice Iesse processura figurate prædicabat. Igitur si alias leges alioſque sermones, & nouas testamentorum dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia potiora, & quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: *Non est voluntas mea in vobis, inquit, Dominus, & sacrificia vestra non excipiam de manibus vestris, quoniam à solis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium nomini meo offertur, & sacrificium mundum*, scilicet simplex oratio de conscientia pura: necesse est, omnis demutatio veniens ex innouatione, diuersitatem ineat cum his quorum fit, & contrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatum quod non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit innouationem, iste prænunciauit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoque sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? 14 *Ego*, inquit, *percutiam, & ego sanabo, Ego*, inquit, *occidam, & ego viuificabo, condens* scilicet *mala, & faciens pacem.* Qua etiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibentem quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheseis ad naturalia reputasti, contrarii sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus structum æmularum inuicem substantiarum. Prius itaq; debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinasse, vt ita posses alium Legis, alium Euangelii asseuerasse. Ceterum præiudicatũ est ex manifestis, cuius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta. [15 Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem. Transeo nunc ad Euangelii sane non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati, demonstrationem, præstructuram ordinem quem aggredimur. Constituimus in primis Euangelicum Instrumentum Apostolos auctores habere, quibus hoc munus Euangelii promulgandi ab ipso Domino sit impositum: si & Apostolicos, non tamen solos, sed eum Apostolis, & post Apostolos: quoniam prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, immo Christi, qui magistros Apostolos fecit. 16 Denique nobis fidem ex Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quantum ad vnicum Deum attinet creatorem & Christum eius, natum ex virgine, supplementum Legis & Prophetarum. 17 Viderit enim si narrationum dispositio variauit, dummodo de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione non conuenit. Contra Marcion, Euangelio scilicet suo, nullum adscribit auctorem, quasi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. 18 Et possem hic iam gradum figere, non agnoscendũ contendens opus, quod nõ erigat frontẽ, quod nullam constãtiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita auctoris. Sed per omnia cõgredi maluimus, nec dissimulamus quod ex nostro intelligi potest. Nam ex iis commentatoribus quos habemus, 19 Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet. Porro Lucas non Apostolus, sed Apostolicus: non magister, sed discipulus, vtique magistro minor, certe tanto posterior, quanto poste-

rior

A rioris Apostoli [20] sectator, Pauli sine dubio: vt & si sub ipsius Pauli nomine Euangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas Instrumenti destituta patrocinio antecessorum. Exigeretur enim id quoque Euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem dedidit, cui mox suum congruere gestiit. Siquidem propterea Hierosolymam ascendit [21] ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne forte in vacuum cucurrisset, id est, ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos euangelizaret. Denique vt cum auctoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerunt, vt illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes. [22] Igitur si ipse illuminator Lucæ auctoritatem antecessorum & fidei & prædicationi suæ optauit, quando magis eam Euangelio Lucæ expostulem, quæ Euangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est si penes Marcionem à discipulatu Lucæ, cœpit regionis Christianæ sacramentum. Ceterum si & retro decucurrit, habuit vtique authenticam paraturam, per quam ad Lucam vsque peruenit, cuius testimonio assistente quoq; possit admitti [23] Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiã ipsos Apostolos suggillantis, vt non recto pede incedẽtes ad veritatem Euangelii, simul & accusantis Pseudapostolos quosdam peruertentes Euangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum Euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine æduntur, vel etiam Apostolicorũ, vt scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus & Ioannes & Iacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Personarum enim respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus omnia fieret, vt omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi quam docebat. Proinde si & Pseudapostoli irrepserant, horum quoq; qualitas ædita est, circuncisionem vindicantium & Iudaicos fastos. [25] adeo non de prædicatione, sed de conuersatione a Paulo denotabantur, æque denotaturo, si quid de Deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si Apostolos præuaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi quæritur, vsq; ad Euangelii deprauationem, Christum iam accusat, accusando quos Christus elegit. Si vero Apostoli quidem integrũ Euangelium contulerunt, [26] de sola conuictus inæqualitate reprehensi, Pseudapostoli autẽ veritatem eorum interpolauerunt, [27] & inde sunt nostra Digesta; quod erit germanum illud Apostolorũ Instrumentum, qud adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, vt cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum oblitteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verũ, id est, Apostolorum quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, ꝙ non Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est, quo Marcion vtitur, quia nostro consonat, scilicet adulterato, etiam circa titulum ceterorum Apostolorum est: iam ergo & nostrum quod illi consonat, æque Apostolorum est, sed adulteratum.

Gal. 2.

B Cap. III. Gal. 2.

1. Cor. 9.

Psal. 4. et 5.

C

Cap. IV.

D

[28] De titulo quoque funis ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, [29] ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, & materia [30] æmulatione. Alioquin quam absurdum, vt si nostrum antiquius probauerimus. Marcionis vero posterius, & nostrum ante videatur falsum quam habuerit de veritate materiã, & Marcionis ante credatur æmulationem à nostro expertũ quam est æditum, & postremo id verius existimetur, quod est serius post tot actanta iam opera atq; documẽta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi vtique non potuissent sine Euangelii veritate id est, ante Euangelii veritatem? Quod ergo pertinet ad Euangelium interim Lucæ, quatẽus communio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeo antiquius Marcione est, quod est secundum nos, [31] vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit; quum & pecuniam in primo calore fidei Catholicæ Ecclesiæ contulit proiectam mox eum ipso postea quam in hæresim suam à nostra veritate desciit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, [32] aduersus epistolam quoq; ipsius? Quid si nec epistolam agnouerint? Certe Antitheses nõ modo fatẽtur Marcionis, sed præferunt: ex his mihi probatio sufficit. [33] Si enim id Euangelium quod Lucæ refertur (penes non videremus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit, [34] vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem Legis & Prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, vtique non potuisset arguere, nisi quod inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam nõ antecedit. Emendator sane Euangelii à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus diu à Christo pœnitente iam quod Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quod humanæ temeritatis, non diuinæ auctoritatis negotium est [35] hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat. Quum & si discipulus Marcion, non tamen super magistrum. & si Apostolus Marcion, *Siue ego*, inquit Paulus, *siue illi, sic prædicamus:* & si Prophetes Marcion [36] & *spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi. Non enim euersionis sunt, sed pacis.* Etiam si angelus Marcion citius anathema dicẽdus quam euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, vtrumque confirmat, & nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. [37] In summa, si constat [38] id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis, pariter vtique constabit id esse ab Apostolis traditum quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus; quod lac à Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii, quid etiam Romani de proximo sonent, [39] quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. [40] Habemus & Ioannis & alumnas Ecclesias. [41] Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, [42] ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit auctorem. Sic & ceterarũ generositas recognoscitur. Dico itaq; apud illas, nec solas iã Apostolicas, sed apud vniuersas, quę illis de societate sacramẽti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cum maxime tuemur. [43] Marcionis vero pleriſque nec notum, nullis autem notũ, vt nõ eo damnatum. Habet plane & illud Ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticũ inuenias quã Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. [44] Faciũt fauos & vespæ, faciũr Ecclesias & Marcionitæ. [45] Eadẽ auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum, cereris quoque patrocinabitur Euangeliis, quæ proinde per illas, & secundum illas habemus, Ioannis dico & Matthæi; [46] licet & Marcus quod ædidit Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ Digestum. Paulo asscribere solẽt: [47] caput magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaq; & de his Marcion flagitandus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud Ecclesias à primordio fuerint quemadmodũ & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora qua Apostolica, vt cum ipsis Ecclesiis dedicata. Ceterum quale est, si nihil Apostoli ædiderunt, vt discipuli potius ædiderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud Ecclesias fuisse cur non hæc quoq; Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit [48] vt si qui Euangelium

E

F

Matth. 10. 1. Cor. 15. 1. Cor. 14. Gal. 1.

Cap. V.

1. Cor. 3. Gal. 6.

G

Apoc. 2. & 3.

H

per-

peruertebat, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebat auctoritatē receptiorem. Ideo & Pseudoapostoli, quod perfalsū Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quæ fuissent emendāda, si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emendauit, quod corruptum existimauit. Sed nec hoc merito: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integre decucurrerunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeo congruit regulæ eorum, vt cum illis apud Ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decucurrisse vsque ad sacrilegium Marcionis. Denique vbi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factum est ab Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet sero, ad formam sui, quo cum Apostolicis conuenire videantur 49 (Nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur:) aut erubescant de magistro vtrobiq; traducto, quū Euangelii veritatem nunc ex conscientia 50 tramittit nunc ex impudentia euertit. His fere compendiis vtimur, quum de Euangelii fide aduersus hæreticos expedimur, defendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorum præscribentem, & auctoritatem Ecclesiarum 51 traditioni Apostolorum patrocinantem: quia veritas falsum præcedat necesse est, & ab eis procedat, à quibus tradita est. [52 Sed alium iam hinc inimus gradum, ipsum (vt professi sumus) Euangelium Marcionis prouocantes, si quoque probaturi adulteratum. Certe enim totum quod elaborauit etiam Antitheseis præstruendo, in hoc cogit, vt veteris & noui Testamenti diuersitatē constituat, proinde Christum suum à creatore separaturus, vt Dei alterius, vt 53 alienum Legis & Prophetarum. 54 Certe propterea contraria quæque sententiæ suæ erasit conspirantia cum creatore, quasi ab asserroribus eius intexta: competentia autem sententiæ suę reseruauit. 55 Hęc conueniemus hæc amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionem percusserint, tunc & illa constabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habebit intentio & forma opusculi nostri, sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit. 56 Constituit Marcion alium esse Christum, qui Tiberianis temporibus à Deo quodam ignoto reuelatus sit in salutem omnium gentium: aliam qui à creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus, quandoq; venturus. Inter hos magnam & omnem differentiam scindit quantam inter iustum & bonum, quantam inter legem & Euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo Dei alterius commune esse debere cum creatore. Ceterum creatoris pronuntiandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit Prophetias eius, si ādiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit virtutes eius si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te Lector, memineris vbique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christum, aut creatoris. [57 *Anno quinto decimo principatus Tiberiani*, 58 proponit, *Deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum*. 59 vtique de cœlo creatoris, in quod de suo ante descenderat. Et quid ergo ordinis fuerat, vt prius de suo cœlo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non & ista reprehendam, quæ non implent fidē ordinariæ narrationis, deficientis in mēdacio semper? Plane semel dicta sint. 60 per quæ iam alibi retractauimus: An descendens per creatorem, & quidem aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde tramitti in terram æque ipsius. Nunc autem & reliquum ordinē descensionis expostulo tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subito, ex inopinato, sapit conspectum; qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem; dum it, videtur & subit oculos, de facto etiam ordinem facit. Atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quonā impetu vel temperamento, etiā quo in tempore diei noctisve descenderit. Præterea quis viderit descendentem, quis retulerit, quis asseueranti facile credendam. Indignū denique 61 vt Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem; Christus vero descensus de cœlo sui non inuenerit annuntiatorem, quasi non sic & ille ascenderit isdem mendacii scalis, sicut & iste descēdit: Quid autem illi cum Galilæa, si non erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente Esaie: 62 *primum bibito, citofacito, regio Zabulon & terra Nepthalim, & ceteri qui maritimam ad Iordanem Galilæa nationum, populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mortis, lumen ortum est super vos.* Bene autem quod & Deus Marcionis, illuminator vindicator nationū, quo magis debuerit vel de cœlo descendere, & si vtique in Pontū potius descendere quam in Galilæam: Ceterum & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrentibus Christo, iam eum prophetatū incipimus agnoscere, ostendentē in primo ingressū venisse se, non vt Legē & Prophetas dissolueret, vt sed potius adimpleret. 63 Hoc enim Marcion, vt additū, erasit. Sed frustra negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiā enim interim de loco adimpleuit, 64 de cælo statim *ad synagogam*. 65 Vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age. 66 Marcion aufer etiam illud de Euangelio: *Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. Et non est auferre panem filiis, & dare eum canibus*, ne scilicet Christus Israelis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe voces Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam certe ad oues perditas domus Israelis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israelitis: certe vt filios præfert. Ecce aliis cum nondum impertit: certe vt canes præterit.

Quibus autem magis impertisset quam extrancis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, 67 de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerāt certe, 68 nisi circunciśum scirent, non admittendum in sancta sanctorū Sed etsi passim synagoga aditetur, 69 non tamen *ad docendum* nisi ab optime cognito & explorato & probato, iam pridem in hoc ipsum, vel aliunde commendato cum hoc munere. 70 *Stupebant autem omnes ad doctrinam eius.* Plane *Quoniam*, inquit, *in potestate erat sermo eius.* Non quoniam aduersus Legem & Prophetas docebat. Vtique enim eloquium diuinum & vim & gratiam præstabat, magis exstruens quam destruens substantiam Legis & Prophetarum. Alioquin non stuperent, sed horrerent: nec mirarentur sed statim auersarentur destructorem Legis & Prophetarum, & vtique in primis alterius Dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus Legem & Prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersæ atque æmulæ diuinitatis professione. Quum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim & potestatem sermonis admirationi fuisse: facilius ostendit, secundum creatorem docuisse illum, quia non negauit, quam aduersus creatorem, quia non significauit. Atque ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, si secundum eum aduersus quem venerat, docuit. 71 *Exclamat* ibidem *Spiritus dæmonis Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei.* Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentū competierit ei quē nec Christū vocari oporteret, si non creatoris, 72 Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retro emissa prædicatione in illum, à Deo ignoto & in id temporis muto cuius nec sanctum eum contestari potuit, vt ignoto iam ipsi suo creatori, Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod posset alterius Dei sanctus intelligi? tantum quod synagogā introgressus, & nec sermone

operatus

E Isai. 9.

Luc. 4. ibid. Matth. 5.

F

Matth. 15. Luc. 2.

Luc. 4.

Ibid.

G

H Ibid.

operatus aliquid aduersus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum Dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & Prophetam meminerat sanctum Dei prædicasse, & Iesum nomen Dei esse in filio Naue. 73 Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum Euangelium *Propterea quod in te nascetur, vocabitur sanctum filius Dei, & vocabis nomen eius Iesum* Sed & habebat vtique sensum aliquem Dominicæ dispositionis (licet dæmon tamen) magis quam alienæ & nondum satis cognitæ. nam & præmisit, *Quid nobis & tibi?* non quasi in 74 extraneum Iesu, ad quem pertinet spiritus creatoris. Nec enim dixit: *quid tibi & nobis*, sed: *quid nobis & tibi:* se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam videns, adiicit, *Venisti perdere nos.* adeo iudicis & vltoris, &, vt ita dixerim, sæui Dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? vt & Iesum à dæmone non alium doceamus agnitum, & à semetipso non alium confirmatum quam creatoris. 75. Atquin. inquis, *increpuit illum Iesus.* Plane vt inuidiosum, & in ipsa confessione petulantem, & male adulantem: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum veniisset, & non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spiritum, sed 76 de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec Dei sanctus omnino. Si quasi ex parte mentitum, quod eum Iesum quidem & sanctum Dei, sed creatoris existimasset, iniustissime increpuit hoc sentiente, quod sciebat sentiendum, & hoc non existimantem quod ignorabat existimandum, alium Iesum & alterius Dei sanctum: Quod si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus, ipse enim erat Iesus præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. [77 Nazaræus vocari habebat secundum Prophetiam Christus creatoris. vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazaræos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: *Nazarei exalbati sunt super niuem.* Qui scilicet retro luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem appellatio Nazarei competitura erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descendit vitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christū Marcionis oportuerat omne commercium eieraſle etiam locorum familiarium Christi creatoris, habētem tanta Iudææ oppida non ita Christo creatoris per Prophetas emancipata. Ceterum Prophetarum erit Christus vbicunque secundum Prophetas inuenitur. Et tamen 79 *apud Nazareth* quoque nihil noui notatur *prædicasse, dum alio merito vnius prouerbii eiectus, refertur* 80 Hic primum manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quod non possit phantasma credi, qui contactum. & quidem violentia plenum, *detentus & captus, & ad præcipitium vsque protractus* admiserit. Nam & si *per medios euasit*, sed ante iam vim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto vti assolet tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem, eluso, quæ nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

82 *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

Etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, 83 quibus *manus imponens* vtique sentiendas, *beneficia medicinarum conferebat*, tam vera tam non imaginaria, quam erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator valetudinum 48 *Hic*, inquit, *imbecillitates nostras auferet, & languores portat* 85 Portare autem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationum. Ceterum & à dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. 86 Itaque *spiritus nequam* quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio *excedebant vociferantes, Tu es filius Dei:* cuius Dei, vel hic pareat. *Sed* proinde *increpabantur & iubebantur tacere.* Proinde enim Christus ab hominibus, non à spiritibus immundis, volebat se filium Dei agnosci. Ille Christus duntaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & vtique digniores prædicatores. Illius erat, præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabant. Porro qui nunquam fuerat annuntiatus (si tamen volebat agnosci, frustra autem venerat, si nolebat) non esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunque substantię, qui propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & qua destructor creatoris, nihil magis gestisset quam à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, 87 nisi quod Marcion Deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem apud quem sint materiæ timoris, ira, sæuitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed & dæmonia timore vtique cedebant. Ergo timendi Dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu qua bonus, timendum se exhibebat. Aut nunquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore nō facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturæ suæ ageret, quum posset, vt bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, quum se à dæmoniis quasi filium creatoris sustineret timeri, vt iam non propria potestate expelleret dæmonia sed per creatoris auctoritatem. 88 *In solitudinem procedit.* Solennis & huiusmodi regio creatoris. 89 Oportebat sermonem illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & Euangelio habitus loci, qui placuerat & legi. 90 Capiat itaque iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat. 91 Detentus à turbis: *Oportet me*, inquit, *& aliis ciuitatibus annuntiare regnum Dei.* Ostenderat iam alicubi Deum suum? Non puto adhuc vsque. Sed de eis loquebatur qui alium quoque Deum nouerant. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium Deum ædiderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem Dei regnum portendebat, quem solum sciebat notum eis qui audiebant. [92 De tot generibus operum quid vtique ad piscaturam respexit, 93 vt ab illa in Apostolos sumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim simplex factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, 94 dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: *Ne time, abhinc enim homines eris capiens.* Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ Prophetiæ: se eum esse qui per Hieremiam pronuntiarat: *Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos*, homines scilicet. Denique *relictis nauiculis sequuti sunt eum*, ipsum intelligentes qui cœperat facere quod ediderat. Aliud est, si affectauit de nauicularium collegio adlegere, habiturus Apostolum quandoque nauclerum Marcionem. Prętruximus quidem aduersus Antitheseis nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diuersitatem Legis Euangelii, vt & hanc à creatore dispositam, denique prædicatam in repromissione nouæ legis & noui sermonis & noui Testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum nescio quem 96 συντυλαίπωρον id est, commiseronem, & συμμισούμενον id est, coodibilem, 97 in *leprosi purgationem*, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis vim ostendere? quæ 98 in exemplo leprosi non contingendi, immo ab omni commercio submouendi, cōmunicationem prohibebat hominis delictis commaculati, cum qualibus & Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque Dominus volens altius intelligi Legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis extruens, quam pertinentius volebat agnosci: *tetigit leprosum*, à quo etsi homo inquinari potuisset, Deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita nō præscribetur illi q debuerit legē obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo

competere sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim vt æmulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phantasma enim inquinari non posset: Qui ergo inquinari non poterat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videri potest inquinamentum cuius materiam non habebat: ita nec legem destruxisse, qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione virtutis euaserat. 99 Si autem Helisæus Prophetes creatoris, vnicum leprosum Naamam Syrum ex tot leprosis Israelitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, qua si hoc modo melioris, dum Israelitem leprosum emundauit extraneus, quem suus Dominus emundare non valuerat, Syro facilius emundato, significato, per Nationes emundationis in Christo lumine earum quæ 100 septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quaproprer septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul & vt totius hebdomadis caneret expiationem, 101 quia vnius lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum vero verbo solo & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse. Quasi non audeam & verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior auctor qui prior. Incredibile plane, vt potestas creatoris verbo remedium vitiis vnius operata sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit: Vnde magis dignoscitur Christus creatoris, quam ex verbi potestate? Sed ideo alius Christus, quia aliter quam Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius præstitit tuus Christus, quam meus Helisæus? Immo quid magnum præstitit tui Christi verbum? quum id præstiterit quod fluuius creatoris. 102 Secundum hęc, cetera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat; *vetuit cum diuulgare*: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. *Vade, ostende te sacerdoti. & offer munus quod præcepit Moyses.* Argumenta enim figurata vt puta prophetatæ legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondam peccatorem, verbo mox Dei maculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet & actionem gratiarum apud Ecclesiam, per Christum Iesum catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit, 103 *vt sit vobis in testimonium.* Sine dubio, quo testabatur se legem non dissoluere, sed adimplere: quo testabatur seipsum esse, qui morbos & valetudines eorum susceperturus annuntiabatur. Hanc tam congruentem & debitam interpretationem testimonii adulator Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra esset liberatus, solennia legis executurum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perseuerauit ne in bonitate, id est, permissione legis, an non? Si enim bonus perseuerauit, numquã destructor erit legis, nec Dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius Dei vindicatur. Si non perseuerauit bonus destruendo postea legẽ, falsum ergo testimonium postea collocauit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatẽ, dũ destruit legem. Malus iam; quando legis euersor si bonus, quum legis indultor. Sed & eo quod indulsit legi obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malę legi indulsit: & sic deterior, si bonæ legis destructor aduenit. Proinde si vt sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturũ, ideo præcepit munus offere, potuit & non præcepisse quod sciebat vltro futurum. In vanum ergo descendit quasi legem destructurus, quum cedit obsecutoribus legis. Atquin quasi sciens formã eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc venerat. Cur ergo non tacuit, vt homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam auctoritatem suam exaggeratam testimonii pondere. Cuius iam testimonii, nisi legis assertæ? Certe nihil interest quomodo firmauerit legem, siue qua bonus, siue qua superuacuus, siue qua patiens, siue qua inconstans, dum te Marcion 104 de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri.

Quocunque modo præcepit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: *Non veni legem dissoluere, sed adimplere.* Quid ergo tibi fuit de Euangelio erasisse quod saluum est? confessus es enim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse, Constat ergo dixisse illum, quia & fecit: & te potius vocem Domini de Euangelio erasisse quam nostros iniecisse: [105 *Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu, spectante populo.* 106 *Videbit* enim, inquit, Esaias, *populus sublimitatem Domini & gloriam Dei.* Quam sublimitatem & quam gloriam? 107 *Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta*: hoc erit paralysis. *Conualescite? nec timete* Non otiose iterans *conualescite*: nec vane subiungens, *nec timete* quoniam cum redintegratione membrorum, virium quoque repræsentationem pollicebatur, 108 *Exsurge, & tolle grabatum tuum*: simul & animi vigorem ad non timendos qui dicturi erant, *Quis dimittet peccata, nisi solus Deus?* Habes itaque iam & specialis medicinæ dispunctam Prophetiam, & eorum quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimissorem delictorum Christum recognosce apud eundem Prophetam, 109 *Quoniam*, inquit, *in plurimis dimittet delicta eorum*: & *Delicta nostra ipse aufert*, 110 Nam & in priore, ex ipsius Domini persona: *Et si fuerint delicta vestra tanquam roseum. Velut niuem exalbabo: & si tanquam coccinũ, velut lanam exalbabo.* In roseo sanguinem ostendens Prophetarũ: in coccino Domini, vt clariorem. Etiam Micheas de venia delictorum 111 *Quis Deus, quomodo tu? eximens iniquitates, & præteriens iniustitias reliquis hæreditatis tuæ.* Non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam. *Auertet & miserebitur nostri. Demerget delicta nostra, & demerget in profunda maris peccata nostra.* Sed etsi nihil tale in Christũ fuisset prędicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris affectus, 112 Video Niniuitas scelerum veniam consecuturos à creatore, ne dixerim tunc quoque à Christo, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan Prophetam agnoscenti Dauid delictum suum in Vriam, dixisse: *Et Dominus circumduxit delictum tuum &, non morieris.* Proinde & Achab regem maritum Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Nabuthæ, veniam meruisse, pœnitentię nomine Ionathan filium Saulis, resignati ieiunii culpam deprecatione deleste. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia restituto, ab eo scilicet Deo? qui mauult *misericordiam quam sacrificium, & peccatoris pœnitentiam quam mortem.* Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquando delicta. Consequens est, vt ostendas nec in Christum suum tale quid eum prædicasse: & ita probabis nouam istam Christi noui scilicet benignitatem, si probaueris, nec parem creatori, nec prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, & an eius sit absoluere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eum ignoscere, in quem nihil sit admissum, 113 alibi iam congressi maluimus admonere quam retractare 114 De *filio hominis* duplex est nostra præscriptio, neque mentiri posse Christum, vt se filium hominis pronuntiaret si non vere erat: neque filium hominis cõstitui, qui non sit natus ex homine, vel patre vel matre atque ita discutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex Deo patre est vtique non ex

A
B
C
D
E
F
G
H

Matt. 5.
Cap. X. etiam de c. v. Lucæ.
Luc. 5.
Isai. 35.
Luc. 5.
Ibid.
Isai. 53.
Isai. 1.
Micheæ. 7
Ionæ. 3.
2. Reg. 12.
3. Reg. 21.
1. Reg. 14.
Osee 6.
Ezech. 33.
Luc. 5.

A homine. Si non & ex homine, superest vt ex homine sit matre. Si ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pater non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porro cui vir non deputabitur, virgo est. Ceterum duo iam patres habebuntur, Deus & homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum vt virgo non sit, & habendo virum duos patres faciet, Deum & hominem, ei qui & Dei & hominis esset filius. 115 Talem si forte Castori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita distinguuntur, id est, si ex matre filius est hominis, quia ex patre non est: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Christus Esaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis Marcion, circumspicere non possum. Si patris hominis, negas Dei filium, si & Dei, Herculem de fabula facis Christum, si matris tantum hominis, meum concedis, si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est mendacium admiserit, qui se quod non erat, dixit. Vnum potest angustiis tuis subuenire, si audeas aut Deum tuum 116 patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filii hominis, censetur Christus apud Danielem? nonne sufficiet ad probationem prophetici Christi? Quum enim id se appellat quod in Christum prædicabatur creatoris, sine dubio ipsum se præstat intelligi, in quem prædicabatur. Nominum communio simplex si forte videri potest, & tamen nec Christum, nec Iesum vocari debuisse defendimus, diuersitatis conditionem tenentes. Appellatio autem quod est filius hominis in quantum ex accidenti obuenit, in tantum difficile est, vt & ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti enim proprio est, maxime quum causa non conuenit eadem, per quam deueniat in communionem. Atque adeo si & Christus Marcionis natus ex homine diceretur, tunc & ipse caperet appellationis communionem, & essent duo filii hominis, sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo quum appellatio propria est eius in quo habet causam, si & alii vindicetur in quo est communio nominis, non etiam appellationis, suspecta iam fit communio nominis quoque in eo cui vindicatur sine causa communio appellationis: & sequitur vt vnus idemque credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis communionem, carens causa. Nec alius erit capacior vtriusque, quam qui prior, & nomen sortitus est Christi, & appellationem filii hominis, Iesus scilicet creatoris. 117 Hic erat visus Babylonio regi in fornaci cum martyribus suis quartus, tanquam filius hominis, idem ipsi Danieli reuelatus directo filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, sicut & scriptura demonstrat: Hoc dixi sufficere potuisse de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura confert, ipsius scilicet Domini interpretatione. Nam cum Iudæi solummodo hominem eius intuentes, necdum & Deum certi, qua Dei quoque filium, merito retractarent, non posse hominem delicta dimittere, sed Deum solum, cur non secundum intentionem eorum de homine eis respondebit, *Habere eum potestatem dimittendi delicta*, quando & *filium hominis* nominans hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa voluit eos appellatione filii hominis ex instrumento Danielis repercutere, vt ostenderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis Prophetiam consecutum iudicandi potestatem, ac per eam vtiq; & dimittendi delicta. Qui enim iudicat, & absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. 118 Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quam in isto loco primum, in quo primum peccata dimisit, id est, in quo primum iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quocunque diuersa pars fuerit argumentata quale sit inspice. Nam in illam necesse est amentiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine neget natum, ne filium virginis concedat. Quod si & auctoritas diuina, & rerum natura, & communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticam, occasio est & hic, interpellandi quam breuissime de substantia corporis aduersus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, vt filius hominis, corpus ex corpore est. Plane facilius inuenias hominem natum cor non habere vel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quam corpus vt Christum. Marcionis Atque adeo inspice cor Pontici aut cerebrum.

B Dan. 7.

C Dan. 3.

Dan. 7.

Luc. 5.

Ibid.

D Dan. 3. & 7.

[119 *Publicanum adlectum à Domino* in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquam legerat: 120 lumen & spem, & expectationem nationum, prædicari Christum. Atqui probauit potius Iudæos dicendo, 121 *Medicum sanis non esse necessarium, sed malehabentibus.* Si enim male valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos confirmabat: quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, male descendit ad legem destruendam, quasi ad malam valetudinem remediandam, in qua qui agebant bene valebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem vt similitudinem medici proposuerit, nec impleuerit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec tantum extraneis, quantum est homo à Deo Marcionis, suum habens & auctorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hoc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinent qui languent. 122 vnde autem & Ioannes venit in medium? 123 Subito Christus, subito & Ioannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. 124 Sed de Ioanne cetera alibi. Ad præsentes quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor, vt demonstrem & Ioannem Christo, & Christum Ioanni conuenire, vtique Prophetæ creatoris, qua Christum creatoris, atque ita erubescat hæreticus, Ioannis ordinem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Ioannes, secundum Esaiam, 125 vociferator in solitudinem, & præparator viarum Dominicarum, per denuntiationem & laudationem pœnitentiæ, si non etiam ipsum inter ceteros tinxisset: *nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulorum Ioannis assidue ieiunantium & orantium prouocasset:* quia si qua diuersitas staret inter Christum & Ioannem & gregem vtriusque, nulla esset comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim mirare tur, & nemo torqueretur, si diuersæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de disciplinis quoque inter se non conuenirent, non conuenientes prius de auctoritatibus disciplinarum: adeo Ioannis erat Christus, & Ioannes Christi, ambo creatoris, & ambo de Lege & Prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christus reiecisset Ioannis disciplinam vt Dei alterius, & discipulos defendisset, vt merito aliter incedentes, aliam scilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, 126 quod *non possent ieiunare filij sponsi, quamdiu cum eis esset sponsus, postea vero ieiunaturos* promittens *quum ablatus ab eis sponsus esset*, nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione reprehensos: nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit tempori Ioannis, eam præstans vt temporis, vt tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin eam, & defensurus æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iamque teneo meum Christum etiam in nomine sponsi, de quo Psalmus: *Ipse tanquam sponsus egrediens de thalamo suo.* 127 A summo cœli profectio eius, & deuersio eius ad summum vsque eius. Qui etiam per Esaiam gaudens ad patrem: *Exultet*, inquit, *anima mea in Domino, induit enim me indumentum salutaris, & tunicam iocunditatis,* 128 *velut sponso, circumposuit mihi mitram, & velut sponsam ornauit me ornatu.* In se enim & Ecclesiam deputat, de qua idem spiritus ad ipsum:

Cap. XI ex capite v. Luc. Luc. 5. Matth. 9. Isai. 42. & 49. Gen. 49.

F

Isai. 42. Matth. 3.

G Luc. 5.

Ibid.

Psal. 18. H Isai. 61.

Isai. 49.

129 Et

129 *Et circumpones tibi omnes eos, velut ornamentum sponsa.* Hanc sponsam Christus sibi etiam per Salomonem ex vocatione gentium arcessit. Siquidem legisti: 130 *Veni sponsa de Libano.* Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui turis vocabulo est penes Græcos. De Idololatria enim sibi sponsabat Ecclesiam: Nega te nunc dementissimum Marcion. Ecce legem tui quoque Dei impugnas: 131 Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit, neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spadonem, morti aut repudio baptisma seruat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen, est, 132 qui masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. 133 Erraſti in illa etiam Domini pronuntiatione, qua videtur noua & vetera discernere. Inflatus es vtribus veteribus, & excerebratus es nouo vino, atque ita veteri, id est, priori Euangelio pannum hæreticæ nouitatis assuisti. In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiam præcepit: *Nouate vobis nouamen nouum*, nonne à veteribus auertit? 134 quũ per Esaiam edicit: *Vetera transierunt: & ecce noua quæ ego facio*, nonne ad noua conuertit? Olim hanc statuimus destinationem pristinorum à creatore potius repromissam à Christo exhiberi, sub vnius & eiusdem Dei auctoritate, cuius sint & vetera & noua. Nam & *vinum nouum is non committit in veteres vtres*, qui & veteres vtres non habuerit, & *nouum additamentum nemo injcit veteri vestimento*, nisi cui non defuerit & vetus vestimentum. Ille non facit quid, si faciendum non est qui habeat vnde faciat, si faciendum esset; itaque si in hoc dirigebat similitudinem, vt ostenderet se Euangelii nouitatem separare à legis vetustate, suam demonstrabat & illam à qua separabat, alienorum separationem non notandam, quia nemo alienis sua adiungit, vt ab alienis separare possit. 135 Separatio per coniunctionem capit de qua fit. Itaque separabat, & in vno ostendebat fuisse, sicut & fuissent, si non separaret. Et tamen si concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem, per profectum, sicut fructus separatur à semine, quum sit fructus ex semine: sic & EVANGELIVM SEPARATVR A LEGE, DVM PROVEHITVR EX LEGE: ALIVD AB ILLA, SED NON ALIENVM: DIVERSVM, SED NON CONTRARIVM. Nec forma sermonis in Christo noua quum similitudines obiicit, quum quæstiones refutat, 136 de septuagesimo septimo venit Psalmo: *Aperiam*, inquit, *in parabolam os meum*, id est, similitudinem: *eloquar problemata*, id est, edisseram quæstiones. Si hominem alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares. [137 De sabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæstionem consistere potuisse, 138 si non *Dominum sabbati* circumferret Christus. Nec enim *disceptaretur, cur destrueret sabbatum*, si destruere deberet: porro destruere deberet, si alterius Dei esset: nec quisquam miraretur facientem, quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi Deum creatorem circumferre, & sabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne eadem vbique nouemus ad omnem argumentationem aduersarii ex aliqua noua Christi institutione nitentem: hæc iam definitio stabit, ideo de nouitate institutionis cuiusque disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vsque adhuc æditum, sicuti nec disceptatum: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam à Christo demonstratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronuntiatam à creatore constiterit, in Christo non esse mirandam. Et oportuerit vtique prius alium Deum exponi, postea disciplinam eius induci, quia Deus auctoritatem præstet disciplinæ, non Deo disciplina, nisi si & Marcion plane tam peruersas non per magistrũ litteras didicit, sed per litteras magistrum. Cetera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secundum exemplum fecit creatoris. 139 Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichuntis circumlata per muros arca testamenti septem diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatũ operatione destruxit, vt putant qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neq; Christũ sabbatum destruxisse, neque creatorẽ, vt mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque concussum est sabbatum, vt & hoc in Christũ renuntiaretur, etiam si odio insecutus est solennissimum Iudæorum diem, vt Christus nõ Iudæorũ. De odio quoq; sabbati professus, creatorẽ, vt Christus ipsius, sequebatur, exclamantem ore Esaiæ: 140 *Neomenias & sabbata vestra odit anima mea.* Sed & hæc quoque modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiã abruptam defensionem aduersus abruptã prouocationem, Nũc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disciplina. 141 *Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effrixerant*, cibũ operati, feriasruperant. 142 *Excusat illos Christus*, & reus est sabbati læsi, *accusant Pharisæi*, Marcion captat 143 status cõtrouersiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) scripti & voluntatis. de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi voluntate color, 144 quasi *de exemplo Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum audenter fractis panibus propositionis.* Meminerat enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato à primordio, quo dies ipse compertus est, 145 veniam ieiunii dico. 146 Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, vt sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & causam eandem secutus est Dominus in sabbati, si ita volunt, diei destructione, bene quod & affectũ creatoris expressit in sabbati non ieiunandi honore. Deniq; tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & voluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos 147 non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam opponit necessitatem quasi deprecatricem, quoniam potiorẽ honorem sabbati seruat nõ contristandi quam vacandi, quoniam Dauid comitesque eius cum discipulis suis æquat in culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniam de exemplo eius, ipse tam bonus est, ideo alienus est à creatore? 148 *Exinde obseruant Pharisæi, si medicinas sabbatis ageret, vt accusarent eum*; certe qua sabbati destructorem, non qua noui Dei professorem: fortasse enim hunc solum articulum vbique ingeram, alium Christum nusquam prædicatum. In totum autem errabant Pharisæi circa sabbati legem, nõ animaduertentes conditionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam quum de die sabbati dicit: *Omne opus tuum non facies in ea*, dicendo: *tuum*, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negocio suo exequitur, non de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis non est hominis, sed Dei proprii, sicut & rursus in lege: 149 *Non facies*, inquit, *omne opus in ea nisi quod fiet omni animæ*, id est, in causa animæ liberandæ. Quia opus Dei etiam per hominem fieri potest in salute animæ, à Deo tamen, quod facturus fuerat & Christus homo, quia Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per manus aretactæ restitutionẽ, 150 *interrogat, Licet ne sabbatis benefacere, an non? animam liberare, an perdere?* Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quæ opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suã tuebatur. Quod etiam si destruxisset, merito, qua dominus, magis ille qui instituit. Sed non omnino destruxit qua dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circũlatione apud Hierichuntem sabbatũ à creatore destructũ. Nã & illud opus Dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas dispositum erat hominũ suorum in discrimine belli constitutas. Sed & si odiũ alicubi sabbatorũ professus est, vestra sabbata dicendo, hominum ea deputans, non sua, quæ sine Dei timore celebrat populus plenus delictis, labiis Deum diligens, nõ corde: suis sabbatis, id est, quæcunq; disciplina eius agerentur, aliũ statum fecit, 151 quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata, & non prophananda pronuntiat. Ita

Luc. 6. — Ibid. & 2. Reg. 21. Gen 2. Exod. 16. — Luc. 6. — Ibid. — Exod. 21. — Leuit. 23. — Luc. 6. — Ibid. — Iosue 6. Isai. 1. Isai. 29. — Isai 58. Isai. 56.

nec Christus omnino sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & supra in causa discipulorum pro anima operatus, esurientibus enim solatium cibi indulsit, 152 & nunc *manum aridam curans*, factis vbique ingerens, *Non veni dissoluere legem, sed adimplere*, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem, 153 dum conditionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctum, benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod aduersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. 154 In quo die & si & Helisæus Prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit in vitam, vides Pharisæe, tuque Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic specialis medicinę Prophetiam repræsentat. Inualescunt manus manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralytico. [155 Certe euangelizat Sion & Ierusalem pacem, & bona omnia, certe 156 *ascendit in montem & illic pernoctat in oratione*, & vtique auditur à patre. Euolue igitur Prophetas, & ordinem totum recognosce. 157 *In montem excelsum*, inquit Esais, *ascende, qui euangelizas Sion extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem.* Adhuc, *in vigore obstupescebant in doctrina eius, erat enim docens tanquam virtutem habens.* 158 Et rursus: *Propterea cognoscet populus nomen meum in illa die.* Quod nomen nisi Christi? quod? *ego sum ipse qui loquebar?* Tunc enim ipse erat, qui in Prophetis loquebatur, Sermo, filius creatoris. *Adsum dum hora est, in montibus, vt euangelizans auditionem pacis, euangelizans bona.* 159 Item Naum ex duodecim: *Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem.* De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifeste Psalmus: 160 *Deus meus clamabo per diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitatem mihi.* Et alibi de loco & voce eadem Psalmus: *Voce mea ad Dominum exclamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo.* Habes nominis repræsentationem, habes sanctum euangelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & sonum vocis, auditum patris, habes Christum Prophetarum. 161 Cur autem *duodecim Apostolos elegit*, & non alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum vocibus Prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaronis, & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebantur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum retro & desertum à notitia orbem Nationum, sicut & per Esaiam: *Ponam in terra inaquosa flumina.* Proinde vt gemmæ, illuminaturi sacram Ecclesiæ vestem, quam induit Christus Pontifex patris. Proinde vt & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit Christo Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. 162 *Mutat & Petro nomen de Simeone*, quia & creator Abrahæ, & Saræ, & Ausee nomina reformauit, 163 hunc vocando Iesum, 164 illis syllabas adiiciendo. Sed & cur Petri? Si ob vigorem fidei, multæ materiæ solidæq; nomen de suo accommadarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cetera. Itaque affectauit carissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto proprius quam de non suis. 165 *Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina.* Hoc expectabat Psalmus: 166 *Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, factus est in illa* (quoniam Deus homo natus est) & ædificauit eam voluntate patris: vt scias ad eum tunc Gentiles conuenisse, quia Deus homo natus, erat ædificaturus Ecclesiam ex voluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaias: 167 *Ecce isti venient de longinquo isti autem venient ab Aquilone & mari, alii autem de terra Persarum.* De quibus & rursus: *Attolle per circuitum oculos tuos, & vide, omnes congregati sunt.* De quibus & infra: 168 *Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porro hos quis mihi educauit? At hi mihi vbi fuerunt?* Hic erit Christus non Prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarũ? si peruersitas placet, qui non fuerit Prophetarum. [169 Venio nunc ad ordinarias sententias eius, 170 per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (vt ita dixerim) Christi, 171 *Beati mendici* (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) *quoniam illorum est regnum cœlorum.* Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cœpit, creatoris est, qui vniuersa prout edidit, nulla alia voce quam benedictionis 172 dedicauit. *Eructauit* enim, inquit, *cor meum sermonem optimum.* Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoque Testamenti initiator agnoscitur de veteri exemplo. Quid ergo mirum est, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mendicos, & pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vsque diligentis, consolantis, asserentis, vindicantis? vt hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus saluatoris. Reuera quo dirigam, nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tanquam in sylua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim prout incidit, res petenda est. 173 Inclamat Psalmus: *Iudicate pupillo & mendico, humilem & pauperem iuste tractate. Liberate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite.* Item Psalmus septuagesimus primus: 174 *Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum.* Et in sequentibus de Christo: *Omnes nationes seruient ei.* Dauid autem vni genti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humiles, & necessitatibus laboranteis. *Quod liberauit*, inquit, *à dynasta mendicum, parcet mendico & pauperi, & animas pauperum saluas faciet: Ex vsura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum nomen eorum coram ipso.* Item: 175 *Auertantur peccatores in inferos, oẽs nationes quæ Dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia pauperum non peribit in finem.* Item: *Quis sicut Deus noster, qui habitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra & de stercore exaltat pauperem,* 176 *vti sedere eum faciat cum principibus populi*, vtique in regno suo. 177 Sic & retro in Basiliis, Anna mater Samuelis spiritu gloriam Deo reddens: *qui*, inquit, *excitat pauperem de terra, & mendicum, vti sedere eum faciat cum dynastis populi*, vtique in regno suo, & in thronis gloriæ, vtiqur regalibus. Per Esaiam vero quomodo inuehitur in vexatores egenorum? 178 *Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina mendici in domibus vestris? Cur vos laditis populum meum, & faciem mendicorum confunditis?* Et rursus: *Væ qui scribunt nequitiam,* 179 *scribentes enim scribunt nequam, vitantes iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei.* Quæ iudicia pupillis quoque & viduis exigit, & vt ipsis egenis solatii. *Iudicate pupillo, & iuste tractate viduam,* 180 *& venite conciliemur, dicit Dominus.* Cui tantus affectus in omnem conditionem humilitatis creatoris est, eius erit & regnum q. à Christo repromittitur, ad cuius affectũ iã dudũ pertinent ii, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidẽ terrenas promissiones fuisse, Christi vero cœlestes, bene quod cœlum nullius alterius vsq; adhuc Dei apparet, nisi cuius & terra. Bene quod creator vel minora promisit, vt facilius illi & de maioribus credam, quam qui nunquam de minoribus prius fidem liberalitatis suæ struxit. 181 *Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur.* Possem hunc titulum in superiorem transmisisse, quod non alii sunt esurientes, quam pauperes, & mendici, si non hanc & promissionẽ creator specialiter in Euangelii scilicet sui præstructionem destinasset.

Siqui-

A
Luc. 6. *Ibidem.* *Matth. 5.*
Gen. 2.
4. Reg. 4.
Luc. 6. *Isai. 35.* *Isai. 52.* *Luc. 6.*
Ca XIII. ex cod. c. 6. Lucæ. *Isai. 40.* *Luc. 4.* *Isai. 25.*
B
Naum. 1.
Psal. 21. *Psal. 3.*
Luc. 6.
C
Num. 33. *Exod. 28.* *Iosue 4.* *Isai. 43.*
D
Luc. 6. *Gen. 17.* *Num. 13.*
1. Pet. 2. & Isai 8. *Luc. 6.* *Psal. 86*
E
Isai. 43. *Ibid.* *Ibid.*
Cap. XIV. ex cod. c. 6. Lucæ. *Luc. 6.* *Psal. 44.*
F
Psal. 81.
Psal. 71.
G
Psal. 9.
Psal. 112.
1. Reg. 2.
Isai. 3.
Isai. 10.
Isai. 1.
H
Luc. 6.

Siquidem per Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, vtique Nationes, 182 *Ecce*, inquit, *velociter & leuiter aduenient, Velociter*, qua properantes sub finibus tẽporum. *Leuiter*, qua sine oneribus præstinæ legis. *Non esurient, neque sitient*, ergo saturabuntur. Quod vtique nisi esurientibus & sitientibus nõ promittitur. Et rursus. 183 *Ecce*, inquit, *qui seruiunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui seruiunt mihi, bibent, vos autem sitietis.* Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurientibus saturitatẽ repromittit, Dei creatoris. 184 *Beati plorantes, quia ridebunt.* Decurre sententiam Esaiæ *Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt iocunditate vos autem confundemini.* 185 *Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, vos autem clamabitis præ dolore cordis.* Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certe oblectatio in iocunditate illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiam Psal. cxx v. *Qui seminant*, inquit, *in lacrymis, in exultatione metent.* Porro tam exultantibus & iocunditatem capientibus risus accedit, quam mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prędicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui à consolatione pauperum & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum repræsentare gestiuit, quem demonstrauerat per Esaiam: *Spiritus Domini super me* 186 *propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus. Beati* a *mendici, quoniam illorum est regnum cœlorum, Misit me, curare obtritos corde. Beati* b *qui esuriunt, quoniam ipsi saturabuntur,* 187 *Aduocare languentes. Beati* c *qui plorant, quoniam ridebunt, Dare lugentibus Sionis gloriam, pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitum pro spiritu tædii.* Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hæc venturum prædicauit: aut si nondum venit qui prædicauit, ridicule, sed necessarie dixerim, fortasse mandauerit Christo Marcionis, 188 *Beati eritis quum vos odio habebunt homines, & exprobabunt, & eiicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis.* Hac pronuntiatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam? *Ne metueritis ignominiam ab hominibus,* 189 *& nullificatione eorum ne minuamini.* Quæ ignominia, quæ nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundum creatorem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato? sicut per Esaiam ad auctores odii Iudæos: *Propter vos blasphematur nomen meum in Nationibus.* 190 Et alibi: *Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus, famulis, & magistratibus.* Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui secundum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, vtique à Christo deductum, odio futurum contestatur, propter filium hominis, qui est Christus, eum filium hominis in causa odij constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et vtiq; si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie, 191 personam nominis anteceſſisse. Nam & sancitur penes nos & animam suam circumscribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est, ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur. [192 *Secundum hæc*, inquit, *faciebant Prophetis patres eorum.* O Christum versipellem, nunc destructorem, nunc assertorem Prophetarum destruebat; vt æmulus, conuertens discipulos eorum, sibi asserebat vt amicus, suggillans insectatores eorum. Porro in quantum non congruisset Christo Marcionis assertio Prophetarum, ad quorum venerat destructionem, in tantum congruit Christo creatoris suggillatio insectatores Prophetarum, quos in omnibus adimplebat, vel quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quam eius Dei qui nec propria cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, Prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudæorum affirmatam volebat, quod nec cum Prophetis suis pie egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudæis; laudandis potius & probandis si eos figurauerunt, ad quorum destructionem post tantum æui Deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus, iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum 193 Epicuri Deus. 194 Ecce enim demutat in maledictionem, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: *Væ* enim *dicit.* Sed fit nobis quæstio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quam admonitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminationis, maxime per *Væ* amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, 195 eius erunt qui norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo cõminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum vindicabit. Nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alii agnoscunt quidem verbum maledictionis, sed volunt Christum sic *Væ* pronunciasse, non quasi ex sententia sua proprie, sed quod *Væ* à cretore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra benedictonibus 196 sufferentiam commendaret. Quasi non creatori competat, qua vtrunque præstandi, & bonum Deum & iudicem, vt quia præmiserat in benedictionibus benignitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinem disciplinæ vtriusque instruendæ, tam ad benedictionem sectandam quam ad maledictionem præcauendam. Nam & ita præmiserat: 197 *Ecce posui ante vos benedictionem, & maledictionem.* Quod etiam in hanc Euangelii dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille, qui vt suam insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem, 198 Infirma commendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Atqui opponens sperit atem creatoris, timendum eum confirmauit. Si timendum, magis vtique obaudiendum quam negligendum. Et incipit iam Christus Marcionis creatori docere. Tunc, si 199 *Væ* creatoris est quod in diuites, spectat, ergo Christus non est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diuitum causas, superbiam dico, & gloriam, & sæculi stu dia, & Dei incuriam, per quæ *Væ* merentur a creatore. Sed quomodo non eiusdem sit diuites reprobare, qui supra mendicos probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaq; si creatori deputabitur maledictio in diuites, eiusdẽ defendetur benedictio in mendicos: & totũ iam opus Christi creatoris est. Si Deo Marcionis adscribetur benedictio in medicos, eiusdem imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quam & iudex: nec erit iam discrimini locus quo duo Dei fiunt: sublatoque discrimine, supererit vnum Deum renuntiari creatorem. Igitur, *Væ*, si & vox maledictionis est, vel alicui⁹ austerioris inclamationis, & à Christo dirigit⁹ diuites, debeo creatorem diuitum quoque aspernatorem probare, sicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Christum in hac quoque sententia creatoris ostendam 200 locupletantis Salomonem. Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare quæ sciebat Deo grata, sapientiam, & meruerat, etiam diuitias consequi, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præstare non incongruens Deo sit, per quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia vitia diuitiis illa in Euangelio quoque *Væ diuitibus*, asscribunt: 201 *Quoniam*, inquit, *recepistis aduocationem vestram* Vtique ex diuitiis, de gloria earum & sæcularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyses. 202 *Ne*, inquit, *quum manducaueris, & repletus fueris, & domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui.* 203 Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quam de Deo gloriatum apud illos qui ex Perside aduenerant, insilit per Esaiam. *Ecce dies veniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt: & quæ patres tui congesserunt, in Babylonem transferentur.* 204 Sic & per Hieremiam quoque edicit: *Neglorietur diues in diuitiis suis, & qui gloriatur, scilicet in Deo glorietur.* 205 Sic & in filias Sionis inuehitur per Esaiam, cultu & diuitiarum abundãtia inflatas, 206 comminabundus & alibi nobilibus & superbis. *Dilatauit orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendent inclyti, & magni, & diuites.* (Hoc erit

A
Luc. 6. Isai. 10.
Christi *Væ* super diuites) *& humiliabitur homo*, vtiq; exaltatus diuitiis, *& inhonorabitur vir*, vtique ob substantiam honorabilis. 207 De quibus & rursus: *Ecce Dominus virtutum conturbabit gloriosos cum valentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes.* qui magis quam diuites? Quia receperint scilicet ad vocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatem ex diuitiis. A quibus auertens nos
Psal. 48. & in Psalm. XLVIII. *Ne timueris*, inquit, *quum diues factus fuerit homo, & quum abundabit gloria eius, quoniam quum morietur, non tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua.* 208
Psal. 61. Item in LXI. *Ne desideraueritis diuitias, & si relucent, ne adiecerit is cor.* Idipsum postremo verbum, *Væ*, olim per Amos
Amos 6. in diuites affluentes deliciis destinatur: 209 *Væ*, inquit, *qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciis fluunt in thoris suis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes, complaudentes ad sonum organorum, tanquam perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguuntur.* Igitur & si tantummodo dehortantem à diuitiis ostenderé creatorem, non etiam prædamnantem diuites etiam verbo
B ipso, quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites comminationem per *Væ* Christi, à quo ipsarum materiarum, id est, diuitiarum dehortatio prœcucurrisset. comminatio enim dehortationis accessio
Luc. 6. est. 210 Ingerit *Væ etiam saturatis quia esurient: etiam ridentibus nunc, quia lugebunt.* His respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposita sunt apud creatorem: *Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, vos autem esurietis*, vtique quia saturati estis. *Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, vos autem confundemini*, vtiq; ploraturi qui nunc ridetis. Sicut
Isai. 65. Psal. 125. enim in Psalmo: *Qui seminant in lacrymis, in lætitia merent*: ita in Euangelio: *Qui in risu seminant*, scilicet lætitia, *in lacrymis metent.* Hæc olim creator simul posuit, Christus
Luc. 6. solummodo distinguendo, non mutando renouauit. 211 *Væ quum vobis benedixerint homines, secundum hæc faciebant & Pseudoprophetis patres illorum.* Æque creator benedictionis & laudis humanæ sectatores incusat per Esaiam: 212 *Populus meus: qui vos beatos dicunt, seducunt vos, & vias pedum vestrorum disturbant.* Prohibet & alias fidere
Isai. 3. omnino in hominem, sic & in laudem hominis, vt per
C Hieremiam: *Maledictus homo qui spem habet in homine.* 213
Hier. 17. Psal. 117. Nam & in Psalmo CXVII. *Bonum est fidere in Dominum, quam fidere in hominem. Et bonum est sperare in Dominum, quam sperare in principes.* Ita totum quod ab homine captatur, 214 abdixit creator, nedum benedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos siue benedictos à patribus eorum, tam eius est exprobrare, quam Prophetas vexatos & recusatos: sicut iniuriæ Prophetarum non pertinuissent ad Deum ipsorum, ita nec gratiæ Pseudoprophetarum displicuissent, nisi Deo Prophetarũ. [215 *Sed vobis dico*, inquit, *qui auditis*: ostendens hoc olim mandatum à creatore, 216 *Loquere a in aures audientium* 217 *Diligite inimicos vestros & benedicite eos qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos calumniantur.* Hæc creator vna pronuntiatione cluſit per Esaiam: b *Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt.* Si enim qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, vtique & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam plane patientiam docet Christus, etiam vicem iniuriæ cohibẽs permissam à creatore, oculum exigente pro oculo, &
D dentem pro dente, 218 contra *ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super tunicam pallio quoque cedi.* Plane hæc Christus adiecerit, vt supplemẽta consentanea disciplinæ creatoris. Atque adeo hoc statum renuntiandũ est, an disciplina patientiæ prædicatur penes creatorem.
Zach. 7. Zach 8. Deute. 32. Sic per Zachariam præcepit, 219 ne vusquisque malitiæ fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus:
Exod. 21. *Malitiam*, inquit, *proximi sui vnusquisque ne recogitet.* Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & quum dicit: *Mihi vindictam, & ego vindicabo*: proinde patientiam docet vindictæ expectatricem. 220 In quantum ergo non capit, vt idem videatur & dentẽ pro dente, oculum pro oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modo vicem, sed etiam vltionem, etiam recordationẽ & recogitationẽ iniuriæ prohibet: in tantũ aperitur nobis quomodo oculũ pro oculo, & dentẽ pro dẽte censuerit, non ad secundã iniuriã talionis permittendam, quã prohibuerat interdicta vltione, sed ad primã coercẽdam, quã prohibuerat talione opposita, vt vnusquisque respiciens licentiam secundæ iniuriæ, à prima semetipsũ contineret. Facilius enim vim comprimi scit repræsentatione talionis, quam repromissione vltionis. Vtrunq; autẽ constituendũ fuit pro natura & fide hominum: vt qui Deo crederet, vltionẽ a Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & omnium paternarum dispositionum Christus & reuelauit, & compotem fecit, mandans alterius quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extingueret, quam & lex per talionem voluerat impedisse, certe quam Prophetia manifeste coercuerat, & memoriam iniuriæ prohibens, 221 & vltionẽ ad Deũ redigens. Ita si quid Christus intulit, non aduersario, 222 sed adiutore præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plene atque perfecte considerem, non consisteret, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præstat. Alioquin si tantum patientiæ pondus non modo non repercutiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & non modo non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicã, sed amplius & palliũ concedendi, is mihi imponit qui nõ sit me defensurus, in vacuũ patientiã præcepit, non exhibens mihi mercedẽ præcepti, patientiæ dico fructum, quod est vltio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non præstat: aut si mihi non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriam vindicari. 223 Metu enim vltionis omnis iniquitas refrænatur. Ceterum passim emissa libertate dominabitur, vtrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis securitate. Sed hoc est Dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ ianuam pandere, probos non defendere, improbos non coercere. 224 *Omni petenti te, dato*, vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat, in datorem paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: *Non erit*, inquit, *in te indigens*: 225 *vti benedicens benedicat te Dominus Deus tuus*: Datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic, non enim petenti iubet dari. Sed *non sit*, inquit, *indigens in te*, id est, cura vltro, ne sit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus: *Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre tuo indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum desiderarit.* fœnus enim nisi petenti dari non solet. 226 Sed de fœnore postmodum. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum vero omnibus petentibus, vt hoc sit nouum atque diuersum, immo vnum erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcipit, quam quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quę operatur in extraneos, sed non prior ea quæ ante debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus, cuius & primus, facilius quam vt eius sit secundus, cuius non existit primus. Ita creator & secundum naturæ ordinem primum in proximos docuit benignitatem, emissurus eã postea in extraneos: & secundum rationẽ dispositionis suæ, primo in Iudæos, postea & in omne hominum genus. Ideoque quamdiu intra Israelem erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiã mãdabat. At vbi Christo 227 dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expũgi quod dictum est per Osee: 228 *Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta*, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legẽ paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione

E
Deut. 32.
Luc. 6.
Ibidem. Exod. 21. Zach. 7. & 8. Deuter. 32.
Luc. 6.
F
Ibidem.
Deuter. 15.
G
H
Psal. 2. Osee 2. & 2.

sicut

sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. 229 *Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis.* In isto præcepto vtique alia pars eius subauditur: *Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis.* Hoc si nouus Deus & ignotus retro, & nondum plane editus præcepit, qui me nulla ante hac institutione formauerit, qua prius scirem quid deberem mihi velle vel nolle, atque ita & aliis facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, 230 passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conuenientiam voluntatis & facti, vt id aliis faciam quod mihi velim, & id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim definiit quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parē factum, & possim alii non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, præsidiū, & eiusmodi bona: proinde & alii facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriam, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac inconuenientia voluntatis & facti, 231 agunt Ethnici nondū à Deo instructi. 232 Nam etsi natura bonum & malum notum est, non tamen Dei disciplina: à qua cognita, tunc demū conuenientia volūtatis & facti ex fide, vt sub metu Dei, agitur. Itaque Deus Marcionis quum maxime reuelatus sit, tamen reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc & facilius pro meo potius arbitrio interpretandum, cōpendium emittere, 233 cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus & olim & vbique præcepit indigētes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, 234 *Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito.* Item per Ezechielem de viro iusto, *Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget.* Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi velim fieri. Proinde denuntians, *Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices*, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi nolim: & ideo ipsius erit præceptum in Euangelio, qui illud retro & præstruxit & distinxit, & ad arbitrium disciplinæ suæ disponit: & merito iam compendio substrinxit, quoniam & alias recisum sermonem facturus in terris Dominus, id est, Christus prædicabatur. [235 Hic nunc de fœnore quum interponit, 236 *Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis?* percurre sequentia Ezechielis de eodem viro iusto. 237 *Pecuniam*, inquit, *suam fœnori non dedit, & quod abundauerit non sumet*: fœnoris scilicet redundantiam quod est vsura. Prius igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quo facilius assuefaceret hominem ipsi quoque fœnori si forte perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis Euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinæ Christianæ nitorem, primis quibusque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & supra, 238 *Et pignus*, inquit, *reddet*, vtique si non sit soluendo: quia solutori vtique pignus restituendum esse, vtrum homo scriberet? Multo manifestius in Deuteronomio. 239 *Non dormies super pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo.* 240 Adhuc clarius supra. *Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio Domini Dei tui inuocata est.* Porro quum debitum dimitti iubet, 241 vtique non exsoluturo, plus enim est: &, si exsoluturo, quum reposci vetat; quid aliud docet quam non exsoluturos fœneremus, quitam detrimentum fœnori indixit? 242 *Et eritis filij Dei.* Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit, auferēdo connubium. Quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit? filius spadonis esse non possum, maxime quum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor vniuersitatis, quam spado qui nullius substantiæ conditor. Et si marem ac fœminam non miscuisset creator, & si non vniuersis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuo factus filius fui statim quum me manibus enixus est, quum de suo halitu mouit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens. 243 *Quia ipse*, inquit, *suauis est aduersus ingratos & malos.* 244 Euge Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluuias & soles, ne creator videretur. Sed quis iste suauis, qui ne cognitus quidem vsque adhuc? quomodo suauis, à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis, qua soles & imbres qui fœnerauerat, non recepturus ab humano genere vt creator, qui pro tanta elementorum liberalitate facilius idolis quam sibi debitum gratiæ referentes homines vsque adhuc sustinet. Vere suauis etiam spiritalibus commodis. 245 *Eloquia* enim *Domini dulciora super mel & fauos.* Ille igit & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres tu quoque Marcion ingratos habuisti. Ceterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non paruerat gratos. Misericordiam quoque præcipiens. 246 *Estote*, inquit, *misericordes, sicut pater vester misertus est vestri.* Hoc erit, *Panem infringito esurienti, & mendicos, sine tecto in domum tuam inducito, & nudum si videris tegito &: Iudicate pupillo, & iustificate viduam.* Agnosco doctrinam eius veterem: qui *mauult misericordiam, quam sacrificium.* Aut si alius nunc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors mihi non fuit? 274 *Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur vobis, mensuram bonam, pressam, ac fluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem qua mensi eritis mensura, remetietur vobis.* Vt opinor, hæc 248 retributionem pro meritis prouocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum: ergo humanam docet disciplinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, & dispūctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicauerit, aut condemnauerit, aut dimiserit, aut mensus fuerit. Si ab ipso: ergo & ille iā iudicat, quod Marcion negat. Eligant itaque Marcionitæ, ne tanti sit de magistri regula excidere, quam Christum aut hominibus aut creatori docentem habere. 249 *Sed cæcus cæcum ducit in foueam.* Credunt aliqui Marcioni. Sed *non est discipulus super magistrum.* Hoc & meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. *Eximat & de oculo suo trabem* hæreticus, *tunc in oculo Christiani si quam putat stipulam, reuincat.* Proinde & *arbor bona non proferat malum fructum*, quia nec veritas hæresim: *nec mala bonum*, quia nec hæresis veritatem. Sic *nec* Marcion *aliquid boni de thesauro* Cerdonis *malo protulit*, nec Apelles de Marcionis. multo enim hæc congruentius in ipsos interpretabimur, 250 quæ Christus in homines allegorizauit, non in duos Deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temere huc vsq; adhuc lineæ insistere, qua definio nusquam omnino alium Deum à Christo reuelatum. 251 In hoc solo adulteriū Marcionis man⁹ stupuisse miror, nisi ꝙ etiam latrones timent. Nullū maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tā diu ergo & Iudęi non aliū Deum orant, quā prēter quē neminē adhuc norāt: nec aliū Deum appellabant, quam quem solū norant. Si ita est, quis videbitur dixisse, 252 *quid vocatis: Domine Domine?* Vtrumne qui nunquā hoc fuerat vocatus, vt nusquā adhuc æditus? An ille qui semper Dominus habebatur, vt à primordio cognitus: Deus scilicet Iudæorum. Quis item adiecisse potuisset, *& non facitis quæ dico?* Vtrumne qui cum maxime edocere tētabat: an qui à primordio ad illos & Legis & Prophetarū eloquia mādauerat. Qui & inobaudientiā illis exprobrare posset, etiamsi nunquā alias exprobrasset. Porro qui ante Christum, *Populus iste me labiis diligit, cor autē eorum lōge abstitit à me*, concionatus est, veterem vtiq; illis contumaciā imputabat. Alioquin quam absurdum, vt nouus Deus, nouus Christus, nouæ tātæq; religionis illuminator, cōtumaces & inobsequentes pronūtiaret, quos nō potuisset experiri. [253 Proinde *extollēda fide Cēturionis*, incredibile si is *professus est talē se fidē nec in Israele inuenisse*, ad quē non

E

Luc. 6. *Matth. 5.*

Rom. 1. *Luc. 6.* *Psal. 18.*

Luc. 6. *Isai. 58.*

F

Isai. 1. *Osee 6.* *Luc. 6.*

Ibidem. *Ibidem.* *Ibidem.*

G

ibidem. *ibidem.*

Ibidem.

H

Isai. 29.

Ca. xviii.

A
ex VII. c. Luc. Luc. 7.

pertinebat fides Israelis. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda vt probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniã si ita esset, dixisset talem fidẽ nec in Israele vnquã fuisse: ceterum dicens talem fidem debuisse inueniri in Israele, quiq; ad hoc venisset, vt eã inueniret, Deus scilicet & Christus Israelis, quam non sugillasset, nisi exactor & sectator eius. Æmulus vero etiã maluisset eam talem inuentam, ad quam infirmãdam & destruendam magis veneraret, non ad comprobandã. 254

Ibidem. 3. Reg. 17. & 4. Reg. 4. Luc. 7.

Resuscitauit & mortuum filium viduæ, nõ nouum documẽtum. Hoc & Prophetę creatoris ædiderant, quanto magis filius? Adeo autem in illud vsque momenti, nullum alium Dominus Christus intulerat, vt omnes illic *creatori gloriam retulerint, dicentes:* 255 *Magnus Propheta prodiit in nobis, & respexit Deus populum suum.* Quis Deus? vtique cuius populus, & à quo Prophetæ. Quod si illi quidem creatorem glorificabant, Christus vero & audiẽs & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat Deum, quam quem in suis beneficiis atq; virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniẽs vt errori eorum mederetur? 256 Sed scandalizatur

B
Ibidem.

Ioannes auditis virtutibus Christi, vt alterius. At ego rationẽ scandali prius expediam, quo facilius hæretici scandalũ explodam. Ipso iam Domino virtutum sermone & spiritu patris operante in terris, & prædicante, necesse erat portionẽ Spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat 257 præpararuram viarũ Dominicarum, abscedere iã ab Ioanne, redactam scilicet in Dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iã homo & vnus iam de turba, scãdalizabatur quidem qua homo, sed non qua alium Christũ sperans vel intelligens, qui neq; vnde speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioãnes autem certus erat neminem Deum præter creatorem, vel qua Iudæus, etiam Prophetes plane facilius quasi hæsitauit de eo, quem quum sciat esse, an ipse sit nesciat.

Isai. 40.

Hoc igitur metu & Ioannes, 258 *Tu es*, inquit, *qui venis, an alium exspectamus?* Simpliciter inquirens an ipse veniret quem exspectabat, *Tu es, qui venis*, id est, qui venturus es, *an alium exspectamus?* Id est, an alius est quem exspectamus, si non tu es quem venturum exspectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & Prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est, maior ipse scilicet Dominus, qui venturus exspectabatur. Atque adeo hoc erat Ioannis scandalum, quod dubitabat ipsum venisse quem exspectabant, quem & præiudicatis operationibus agnouisse debuerant, 259 *Vt Dominus, per easdem operationes agnoscendum se renuntiauerit Ioanni.* Quæ quum constet prædicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis peruersum, vt Christum non creatoris per ea renuntiarit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo peruersius, 260 si

Luc. 7.

C
Ibidem.

& *testimonium Ioanni perhibet*, non Ioannis *Christus*, *Propheten eum confirmans, immo & supra*, vt angelum, 261 *ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam*: Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans Prophetiam: vt confirmans præcursorem Ioannem iam aduenisse, extingueret scrupulum interrogationis illius,

Ibidem.

D
Ibidem.

Tu es, qui venis, an alium exspectamus? Præcursore enim iam functo officium, præparata via Domini, ipse erat intelligendus, cui præcursor ministrauerat, 262 *Maiore quidem omnibus natis mulierum.* sed non ideo subiecto, ei *qui minor fuerit, in regno Dei*, quasi alterius sit Dei regnum, in quo modicus quis *maior erit Ioanne*: alterius Ioannes, qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem cõcurrentib. ad Ioannem potius quam ad Christum: *Quid existis videre in solitudinem?* tantundem & creatori competit, & Ioannem ipsius esse maiorẽ natis mulierum, & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno eque creatoris. & qui sit maior tanto Propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. 263 Diximus de remissa peccatorum. 264 Illius autem *peccatricis fœminæ* argumentum eo pertinebit, vt quum *pedes Domini osculis figeret, lacrymis inundaret, crinibus detergeret, vnguento perduceret*, solidi corporis veritatem non phantasma inane tractauerit. 265 Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruit, veniam præponere solitum sacrificio. Sed & si pœnitentiæ stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiam ex fide iustificatam, *ab eo audiit, Fides tua te saluam fecit*, qui per Abacuc pronuntiarat, 266 *Iustus ex fide sua viuet.*] 267 Quod *diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris*, de Prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam: 268 *Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem meam*, vt discipulas primo, dehinc vt operarias & ministras ostenderet, *filiæ in spe audite sermones meos. Dies anni mementote cum labore in spe.* Cum labore enim quo sequebantur, & ob spem ministrabãt. Æque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquii à creatore promissum. 269 At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: *Aure audietis & non audietis*, dedit Christo frequenter inculcare: *qui habet aures, audiat.* Non quasi ex diuersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia comminationem exhortatio sequebatur, Primo *aure audietis & non audietis*: dehinc *qui habet aures, audiat.* Non enim audiebant vltro qui aures habebant sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adiicit, 270 *Videte, quomodo audiatis & non audiatis*: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronuntiationi accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicendo, *Videte quomodo audiatis*, non audituris minabatur. Sane nominatur mitissimus Deus, quia nec iudicat, nec irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus. 271 *Et qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiã quod habere se putat auferetur ei.* Quid dabitur? A diectio fidei, vel intellectus, vel salus ipsa. Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur, ab eo & dabitur. Si à Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine cõminatur ablationẽ, non erit eius Dei qui nescit comminari, quia non nouit irasci. 272 Miror autem quum *lucernam negat abscondi solere*, qui se tãto seculo absconderat maius & necessarius lumen, quum omnia de occulto in apertum repromittit, qui Deum suũ vsq; adhuc obumbrat, expectans (opinor) nasci Marcionẽ. Venimus ad cõstantissimũ argumentũ omnium, qui Domini natiuitatem in cõtrouersiam deterunt. 273 Ipse, inquiunt, *conteslatur* se non esse natũ, *dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?* 274 Ita semper hæretici aut nudas simplices voces coniecturis quo volunt rapiũt: aut rursus conditionales & rationales, simplicitatis conditione dissoluunt, vt hoc in loco. Nos cõtrario dicimus, primo non potuisse illi *annuntiari*, *quod mater & fratres eius foris starent quærentes videre eum*, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos vtique norat qui annuntiarat, vel retro notos, vel tunc ibidem compertos, dum eum videre desiderant, vel dum ipsi nuntiũ mandant. Ad hanc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tentandi gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex tentatione quid factũ. 275 *Ecce legis doctor assurrexit tentans eum*, & de tributi cõsultatione: *Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum*, tanto vbi non facit tentationis mentionem, non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas tentationis expostulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrũ. Si vt scirent natusne esset, an non: quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tentatione discuterent? Quis autẽ dubitaret natum, quem videret hominem? Quem audisset filium se hominis professum: Quem de conspectu

E
Ibidem.

Osee. 6. Luc. 7. Abac. 3. Cap. XIX. ex VIII. ca. Luc. Isai. 32.

F
Isai. 6. Luc. 8.

Ibidem.

Ibidem.

G
Ibidem.

"
Ibidem.
"

Ibidem.

H
Luc. 10. Luc. 20

omnis humanæ qualitatis dubitaret Deũ, aut filiũ Dei credere, Propheten facilius: existimantes licet magnum aliquem vtiq; tamen natum. Etiamsi in exploratione natiuitatis tentandus fuisset, quodcunq; aliud argumẽtum tentationi competisset, quã per earũ personarum mentionẽ quas potuit etiam natus nõ habere. Dic mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? non licet patres magis & sorores habere, vel & neminẽ? 276 Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Iudęam per Sentium Saturninũ, apud quos genus eius inquirere potuissẽt. Adeo nullo modo constitit ratio tentationis istius. Et vere mater & fratres eius foris stabant. Supereſt & inspicere sensum non simpliciter pronuntiantis, *Quæ mihi mater aut fratres?* quasi ad generis & natiuitatis negationẽ: sed & ex causæ necessitate & conditione rationali. Tã proximas n. personas foris stare, extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius & auocare eũ à solenni opere quærentes, merito indignatus est, nõ tam abnegauit quã abdicauit. Atq; adeo quũ præmisisset: *Quæ mihi mater & qui mihi fratres?* subiungens, *nisi qui audiunt verba mea & faciunt ea*, transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autẽ transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod transfert. Si ergo matrẽ & fratres eos fecit qui nõ erant, quomodo negauit eos qui erant? meritorum scilicet conditione, nõ ex proximorũ negatione: in semetipso docens, Qui patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non esse dignũ discipulum. Ceterum ex hoc magis matrẽ & fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoscere: quod alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non vt veriores substituit, sed vt digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem non habebat. [277 *Quis* autem *iste est qui & ventis & mari imperat?* nimirum nouus dominator atque possessor elementorum subacti iam & excluſi creatoris. Non ita est. Sed agnorant substantiæ auctorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion, Aspice mari rubro vastiori super omnia stagna Iudææ, virgam Moysi imperantẽ, vt funditus proscissum, & pari vtrinque stupore discriminis fixum, sicco populũ pede, intestino itinere transmitteret, rui susque sub eiusdem virgæ nutu, redeunte natura, Ægyptium exercitum vndarum concordia obrueret: 278 in quod opus & Austri seruierunt. 279 Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis machæram fuisse, cuius impetũ atq; decursum plane & Iesus docuerat Prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exemplis vsus essem, si nõ etiam prædicatio marinæ istius expeditionis Christum anteceſſisset. Nam quum transfretat, Psalmus expungitur: *Dominus*, inquit, *super aquas multas.* Quum vndas freti discutit, 280 Abacuc adimpletur: *Disperges*, inquit, *aquas itinere.* Quum ad minas eius elidit mare, Naum quoque absoluitur: 281 *Comminans*, inquit, *mari & arefaciens illud*, vtique cum ventis, quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicem Christum, de exemplis an de Prophetis creatoris? 282 Age nunc qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, non figurate nec allegorice, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset; 283 *Quum inueris in vno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam*, vtique spiritalem, disce & Christum expugnatorem spiritaliũ hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atque ita ipsum esse, qui cum legione quoque dæmonum erat dimicaturus: vt & de hoc bello Psalmus possit videri pronuntiasse: *Dominus validus, Dominus potens in bello.* Nam cum vltimo hoste morte prælliatus, per trophæum Crucis triumphauit. 284 Cuius autem *Dei filium Iesum legio testata est*? Sine dubio cuius tormenta & abyssum nouerant & timebant. nec enim videntur posse ignorasse adhuc quod noui & ignoti Dei virtus operaretur in terris: quia verisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se Deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cœlum suum agentem, vtique compererat quod autem Dominus comperisset, iam & vniuersæ familiæ innotuisset in eodem mundo, & intra eundem ambitum cœli, quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eam, & substantiæ eius, si fuisset in tantũ quia nulla fuit, non alium dæmones sciebant quam Dei sui Christum. Non *depetunt* ab alio; quod meminissent petendum sibi à creatore, *veniam* scilicet *abyssi* creatoris: Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia sæui Dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia Deum abyssi & suũ cognouerant, ita eum se & ipse confirmauit; quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiam enim & ego adscribere ei volo. Permittite mihi aduersus hæreticum: 285 *Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat*, & nescisit à qua. *Quis me*, inquit, *tetigit?* Etiam *excusantibus discipulis, perseuerat* in ignorantiæ voce. *Tetigit me aliquis.* Idque de argumento affirmat. *Sensi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæreticus? Sciebatne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? 286 Vt confessionem certe prouocaret, vt timorem probaret. Sic & Adam aliquando quærierat, quasi ignorans: *Adam vbi es?* Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, 287 vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcirco gestierit non tantum contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O Deum non natura beneficum, sed æmulatione! 288 At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum dicit: *Fides tua te saluam fecit*; quis es vt 289 æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse Dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere; qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius adhuc Dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet eam, cui adhuc tenebatur? Qua deniq; fide irrupit? in quem Deum credens, quem spernens? Creatorẽ? Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quam ex fide creatoris. Quomodo enim vtrunque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? 290 Dicam: fides hæc fuit primo, qua Deum suum confidebat misericordiam malle quam ipsum sacrificium, qua eum Deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non vt hominem sanctum, nec vt Prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret: sed vt ipsum Deum, quẽ nulla spurcitia pollui posse præsumpserat. Itaque non temere interpretata est sibi legem, ea cõtaminari significantẽ, quæ essent contaminabilia: non Deum, quem in Christo cõfidebat. Sed & illud recogitauit, 291 ordinarium & solennem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxati, qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat; cui non modũ temporis, sed diuinæ misericordiæ auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contulerat etiã intellectũ. 292 *Nisi credideritis*, inquit, *non intelligetis.* Hanc fidem probant Christus eius fœminæ, quæ solum credebat creatorem, eius fidei se Deum respondit, quã probauit. Nec illud omittam, quod 293 dum tangitur vestimentum eius, vtique corpori non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad præsentem conspirat quęstionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma vtique contaminari, qua res vacua, non posset. Qui ergo non potest contaminari præ inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non vere polluebatur. [294 *Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnũ.* Nunquid vel hic ædidit, 295 cuius *prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre?* Quis hoc mandasset

A
1 Cor 9. Luc.10. Luc.9.
296 nisi qui & coruos alit, & flores agri vestit? Qui boui quoq; terenti liberatem oris ad veniã pabuli ex opere summouendi ante præcepit: 297 *quia dignus operarius mercede sua.* Hæc Marcion deleat, dum sensui salua sint.
Ibidem.
298 At quum *iubet puluerem excutere de pedibus, in eos, à quibus, excepti non fuissent, & hoc in testimonium* mandat fieri: nemo testatur quod non iudicio destinatur: inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nullum Deum nouum à Christo probatum illa etiam opinio omnium declarauit, quia 299 *Christum Iesum, alii Ioannem, alii Heliam, alii vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi asseuerabant.* Ex quibus quicunque fuisset, non vtique ob hoc est suscitatus, vt alium Deum
Ibidem. Exod.12. & 16. Luc.9.
post resurrectionem prædicaret. 300 *Pascit populum in solitudine*, de pristino scilicet more. Aut si non eadem & maiestas, ergo iam minor est creatore, qui non vno die, sed annis quadraginta; nec *de* inferioribus *materiis panis & piscis*, sed de manna cœlesti nec *quinque* circiter, sed sexcenta *milia hominum* protelauit: Adeo autem ea fuit maiestas, vt & pabuli exiguitatem non tantum sufficere, verum *etiam exuberare*, de pristino voluerit exemplo.
B
3.Reg.17.
Sic enim & in tempore famis sub Helia viduæ Sareptensi modica & suprema alimenta ex Prophetæ benedictione per totum famis tempus redundauerant. 301
4.Reg.4.
Habes tertium huius ordinem Christi circa illum Dei hominem, qui oblatos sibi viginti hordeaceos panes quũ populo distribui iussisset, & minister eius proinde comparata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, *Quid ego hoc dem in conspectum centum milibus hominum? Da*, inquit, *& manducabunt: quoniam hæc dicit Dominus: Et manducauerunt & reliquerunt reliquias secundum dictum Domini.*
Luc.9.
O Christum & in nouis veterem 302 Hæc itaque qui viderat *Petrus*, & cum pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, *interroganti Domino, quisnam illis videretur*, quum *pro omnibus responderet: Tu es Christus:* non
Psal 2. Isai.45. Thre.4. & Dan.9. Luc.9.
potest non eum sensisse Christum nisi 303 quem nouerat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat vsque adhuc patiens, immo & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quam creatoris, 304 *ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent* vtique id noluit prouulgari quod
Ibidem.
C
Petrus senserat. Immo, inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentii causam edixit, 305 quia *oportet filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere.* Quæ quum prædicata sint, & ipsa in Christum creatoris, 306 sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certe & si non essent prædicata, eam causam indicti silentii protulit, quæ non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. 307
Ibidem. Dan.3.
Qui voluerit, inquit, *animam suam saluam facere, perdet illam & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam* 308 Certe filius hominis hanc sententiam emisit. Perspice igitur & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tamquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere conspirauerant: Chaldæorum vero perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant. Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quanquam, & prædicationes martyriorum tam futurorum, quam 309 à Deo mercedẽ relaturorum decucurrerunt. *Vide*, inquit
D
Isai.57.
Esaias, *quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et viri iusti auferuntur, & nemo considerat.* Quando magis hoc fit, quam in persecutione sanctorum eius? Vtique non simplex, nec de naturæ lege communis. sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animã suam propter Deum perdit, seruat illam: vt & hic tamen iudicem cognoscas, qui malum animę lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem Deum mihi exhibet, malum malo reddentem 310 *Qui confusus*, inquit, *me fuerit, & ego confundar eum.* Quando nec cõfusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, 311 vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, omnem natiuitatis & educationis fæditatem, & ipsius etiam carnis indignitatem, quãta amaritudine possunt perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? non vulua licet virginis tamen fœminæ coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantiæ corporalis, ex fœminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: 312 non nouem mensium cruciatu 313 deliberatus: non subita dolorum cõcussione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram: nec statim lucem lacrymis auspicatus & primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus: 314 nec sale & melle medicatus: nec pannis iam sepulturæ inuolucrum initiatus: nec exinde per immunditias inter sinus volutatus, molestus vberibus, diu infans, vix puer, tarde homo: sed de cœlo expositus, semel grandis, semel totus statim Christus, spiritus, & virtus & Deus tantum. Ceterum vt non verus, qui non videbatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat veritate carens corpore. Non poterat itaque dixisse: *Qui me confusus fuerit.* Noster hoc debuit pronuntiasse, *Minoratus à patre modico citra angelos, Vermis, & non homo, ignominia hominis, & nullificamen populi:* quatenus ita voluit, vt liuore eius sanaremur: vt dedecore eius salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua non aliena, vt, quoniam homo non erubuerat, lapidem & lignum adorans, eadem constantia non confusus de Christo, pro impudentia Idololatriæ, satis Deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit, Marcion, ad meritum confusionis? Plane pudere te debet, quod illum ipse finixisti. [315 Nam & hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum *cum Moyse & Helia in secessu mentis conspici* pateris, quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi voluit 316 *vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite:* id est, non Moysen iam & Heliam Ergo sufficiebat vox sola sine ostentatione Moysi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent, quoscunque alios vetuisset audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiam, ceteroscque quos non ostendit, permisit audiri, si vetuit quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non vtique 317 *in colloquio* ostenderentur, quod familiaritatis indicium est: nec *in consortio claritatis*, quod dignationis & gratię exemplũ est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentũ est, immo in tenebris creatoris quibus discutiẽdis erat missus, longe etiã discreti à claritate Christi, qui voces & litteras ipsas eorum ab Euangelio suo erat separaturus. Sic in alienos demonstrat illos, dũ secũ habet. Sic relinquendos docet, quos sibi iungit. Sic destruit, quos de radiis suis exstruit. Quid faceret Christus ipsorũ? Credo secundũ peruersitatẽ tales eos reuelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscunq; alios secũ quam Prophetas suos. Sed quid tã Christus creatoris, quã secũ ostendere prædicatores suos? cum illis videri, 318 quibus in a reuelationibus erat visus: cũ illis loqui, 319 qui b eum fuerant locuti: cum eis gloriã suam cõmunicare, 320 à c quibus Dominus gloriæ nuncupabatur: 321 cũ principalibus suis, 322 quorũ alter d populi informator aliquando, alter reformator quandoque: alter initiator veteris Testamenti, alter cõsũmator noui? Igitur & Petrus merito cõtubernium Christi sui agnoscens indiuiduitate eius suggerit cõsiliũ. 323 *Bonum est nos hic esse.* bonum plane, vbi Moyses scilicet & Helias. *Et faciamus hic tria tabernacula, Vnum tibi, & Moysi vnũ, & Heliæ vnũ.* 324 *Sed nesciens quid diceret.* Quomodo nesciens? vtrũne simplici errore, an ratione q̃ defendimus in causa nouę Prophetię gratiæ, ecstasin, amentiã cõuenire? In spiritu enim homo cõstitut⁹, præsertim quũ gloriã Dei cõspicit, vel quũ per ipsũ Deus loquitur, necesse est excidat sensu, obũbrat⁹ sc. virtute diuina, 325 de quo inter nos & Psychicos q̃stio est. Interim facile est

E
Luc.9.
F
Psal.8. Psal.21. Isai.53. Gen.1.
Ca. XXII. exod.2. 9.Luc. Luc.9. Ibidem.
Ibidem.
G
a Exod.3. *.6.ac 3. 4.Reg.17. 18.19.21.& 4.Reg.19.
b Deut.18. ac 3.Reg. 17.
c Exod.33.
H
& 3.Reg. 19.
d Exod.20.

amentiam

amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset, nisi in spiritu? Nec enim imagines eorũ vel statuas populus habuisset & similitudines 326 Lege prohibente, nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Ceterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, 327 ergo iã constat & supra Petrũ interrogatum à Christo quẽ se existimarent, vt de creatoris dixisse, *Tu es Christus*: quia si tunc alterius Dei illum cognouisset, hic quoq; non errasset. Quod si ideo & hic errauit, quia & supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatã, & vsque adhuc non errasse Petrum, Christo vsq; adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alterius, deputãdum Christum, quam creatoris, cuius omnem & hic ordinem expressit. 328 *Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis assumit*: & hoc creatoris est, 329 *In tribus*, [1] inquit, *testibus stabit omne verbum*. 330 *In montem* [2] *secedit*: agnosco formam loci. 331 Nam & pristinum populum apud montem & visione & voce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari nouum Testamentum, in quo conscriptum vetus fuerat. *Sub* eodem etiam *ambitu nubis*, quam nemo dubitauit de aere creatoris cõglobatam, nisi & nubes suas illo deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nubilo creatoris 332 precario vsus est. Itaque nec nunc muta, nubes fuit, 333 sed *vox* solita *de cœlo*, & patris nouum testimonium super filio: atque in secundo Psalm. *Filius meus es tu: ego hodie genui te*. De quo & per Esaiam: *Quis Deum metuens, audiat vocem filii eius*? Itaque iam repræsentans eum, *Hic est filius meus*, Vtique subauditur: *quem repromisi*. Si enim repromisit aliquando, & postea dicit, *Hic est*: eius est exhibentis voce vti in demonstratione promissi, qui aliquando promisit, non eius cui possit responderi: ipse enim tu quis es qui dicas, *Hic est filius meus*, de quo non magis prẽmisisti, quam te ipsum quod prius erat reuelasti? *Hunc* igitur *audite*, quẽ ab initio edixerat audiendum in nomine Prophetæ, quoniam & Prophetes existimari habebat à populo. 334 *Prophetam*, inquit Moyses, *suscitabit vobis Deus ex filiis vestris*, secundum carnalem scilicet sensum: *tanquam me audieritis illum*. 335 *Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo*. Sic & Esaias: *Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filii eius*. Quam & ipse pater commendaturus erat. 336 Sistens enim inquit verba filii sui, dicendo scilicet, *Hic est filius meus dilectus, hunc audite*. Itaque & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed non vt ab alio Deo, nec ad alium Christum, sed à creatore in Christum eius secundum decessionem veteris, & successionem noui Testamenti. *Non legatus*, inquit Esaias, *nec nuntius*, 337 *sed ipse Dominus saluos eos fecit*, ipse iam prædicans & implens Legem & Prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos nouos, ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua, atque ita dimissis, 338 quasi iam & officio & honore dispunctis, vt hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, vbi spiritus ex persona interdum Apostolorum, 339 *Domine audiui auditum tuum & extimui*. Quem magis quam vocis cœlestis illius, *Hic est filius meus dilectus, hunc audite*? Consideraui opera tua, excidi mente. Quo magis quam cum visa claritate eius, nescit quid diceret Petrus? In medio duorum animalium cognosceris, Moysi & Heliæ, 340 De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictum est, *Illi duo filii opimitatis assistunt Domino vniuersæ terræ*. Et rursum idem Abacuc: *Operuit cœlos virtus*, vtique nubilo illo. *Et splendor eius vt lux erit*: vtique qua etiam *vestitus eius refulsit* 341 Et si commemoremur promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta. Quum enim desiderasset conspectum Domini Moyses dicens, *Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te*, cum conspectum desiderans, in quo hominem esse taceturus, quod Propheta sciebat: ceterum *Dei faciem* (iam audierat) *nemo homo videbit me, & viuet. Et hunc*, inquit, *sermonem quem dixisti faciam tibi*: Et rursus Moyses: *Ostende mihi gloriam tuam*. Et Dominus similiter de futuro: *Ego præcedam in gloria mea*. Et reliqua. Et in nouissimo: *Et tunc videbitis posteriora mea*. Non lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandam. In qua facie ad faciem visibilem se ei repromittit, etiam ad Aaronem dicens: *Si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi*, 342 *& in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum*: in specie (vtique hominis quam erat gestaturus) non in ænigmate. 343 Nam & si Marcion noluit eum colloquẽtem Domino ostensum, sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectum. De qua gloria non aliter illustratus discesit à Christo, quam solebat à creatore: 344 proinde tunc oculos percutere filiorum Israelis, quemadmodũ & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumentum aduersus se facere nõ vidit Suscipio in me personã Israelis. [345 Stet *Christus* Marcionis, & *exclamet*: 346 *O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos*? Statim à me audire debebit. Quisquis es 347 ἐπεροχόμενε, prius ede qui sis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. Vsq; adhuc creatoris est totum apud te. Plane si ab illo venis, 348 & illi agis, admittimus increpationẽ. Si vero ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipsum aliquando nobis reuelasti? Quã apud nos agere cœpisti, vt tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, 349, vt patientiã imputes? Asinus de Æsopi puteo modo venis, & iam exclamas. [Suscipio adhuc & personã discipulorum in quos insiliit, *O Natio incredula, quam diu ero vobiscum, quam diu vos sustinebo*? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iustissime repercuterem; Quisquis es ἐπεροχόμενε, prius ede qui sis, à quo venias, quod ibi ius sit in nobis? Vsque adhuc (puto) creatoris es, & ideo secuti sumus recognoscẽtes omnia illius in te. Quod si ab illo venis, admittimus increpationem. Si vero alii agis, oro te, dicas quid nobis aliquando cõmisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec auctorem tuum vsque adhuc edis? Quam olim autem apud nos agere cœpisti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? vt & patientiam iactes. Asinus de Æsopi puteo, modo hucapparuit, & iam exclamat.] Quis non ita iniustitiã increpationis retudisset, si eius cum credidisset, qui nõdum queri debuisset? nisi quod nec ille eos insiliisset, si non olim apud illos in Lege, in Prophetis, in virtutibus & beneficiis deuersatus, incredulos semper fuisset expertus. 350 Sed ecce *Christus* diligit *paruulos, taleis esse docens debere, qui semper maiores velint esse*. Creator autẽ vrsos pueris immisit, vlciscens Helisæum Propheten, cõuicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, quũ tã diuersa cõmittit, paruulos & pueros: innocentẽ adhuc ætatem, & iudicii iam capacem, quæ cõuiciari poterat, ne dicã blasphemare. Quia ergo iustus Deus, nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem, & vtique maioris à minore. Qua vero bonus, adeo diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi, cum creatore est. Iã nunc Deus Marcionis 351 qui connubiũ auersatur, quomodo videri potest paruulorum dilector, 352 quorũ tota caussa connubiũ est? Qui semen odit, fructũ quoq; execretur necesse est. Næ ille sæuior habendus Ægyptio rege. Nã Pharao educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decẽ mensiũ in vtero. At enim quanto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicẽdo connubiũ in propagationẽ generis humani, ipsum quoque fructum connubii benedicẽdo promisit, qui de infantia primũ est. 353 Repræsentat creatoriguiũ plagã Helia postulante in illo Pseudoprophe-

ta. Agnosco iudicis seueritatem, 354 è contrario *Christi*

lenita-

E

Numer. 12. Exod. 33.

Exod. 34.

Ca. XXIII.

F

Ex eod. c. IX. Luc. Luc. 9.

G

Ibidem. 4. Reg. 2.

Exod. 1.

H

Gen. 2.

4. Reg. 1.

A
lenitatem, increpantis eandem animaduersionem destinantes discipulos, super illum vinculum Samaritarum.
Agnoscat & hæreticus ab eodem seueriſſimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, *Non contendet*, inquit, *nec vox eius in platea audietur. Harundinem quaſſatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet.* Talis vtique multo magis homines non erat crematurus. 355 Nam & tunc ad Heliam. *Non in igni* (inquit Dominus) *ſed in ſpiritu miti.* 356 At enim humaniſſimus Deus cur *recuſat eum, qui* ſe tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia ſuperbe vel ex hypocriſi *dixerat, ſequar te quocunque ieris*: ergo aut ſuperbiam aut hypocriſin recuſandam iudicando, iudicem geſſit. Et vtique damnauit, quem recuſauit, non conſecuturum ſcilicet ſalutem. Nam ſicut ad ſalutem vocat quem non recuſat, vel etiam quem vltro vocat, ita in perditionem damnat quem recuſat, 357 *Illi* autem *cauſſato patris ſepulturam*, quum *reſpondet, Sine, mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & annuntia regnum Dei*: vtramque legem creatoris manifeſte confirmauit, & de ſacerdotio in Leuitico prohibentem ſacerdotes ſupremis etiam parentum intereſſe: *Super omnem*, inquit, *animam defunctam ſacerdos non introibit*, 358 *& ſuper patrem ſuum non contaminabitur*: Et de deuotione 359 in Arithmis, Nam & illic qui ſe Deo vouerit, inter cetera iubet, ne ſuper vllam animam introeat defunctam, ne ſuper patris quidem, aut matris, aut fratris. 360 Puto autem, & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut ſi non ita eſt, ſatis impius pronuntiandus, qui, nulla ratione legis intercedente, ſepulturas parentum deſpici à filiis imperabat. 361 Quum vero & tertium illum, prius ſuis valedicere parantem, prohibet retro reſpectare, ſectam creatoris exequitur.
B
362 Hoc & ille noluerat feciſſe, quos ex Sodomis liberarat. [363 *Adlegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos* ſuper duodecim. Quo enim xii. ſecundum totidem b fontes in Elim; ſi non & ſeptuaginta, ſecundum totidem arbuſta palmarum? 364 Antitheſeis plurimum cauſſarū diuerſitas fecit, non poteſtatum. Sed qui diuerſitatem cauſſarum non reſpexit, facile eam poteſtatum exiſtimauit.
C
Profectionem c filiorum Iſraelis, creator, etiam illis ſpoliis aureorum & argenteorum vaſculorum, & veſtiū, 365 præter oneribus conſpartionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: 366 *Chriſtus* autem *nec peram diſcipulis in viam ferre præſcripſit.* Illi enim in ſolitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur. 367 Conſidera cauſſarum offerentiam, & intelliges vnam & eandem poteſtatem, quæ ſecundum penuriam & copiam expeditionem ſuorum diſpoſuit, proinde per ciuitates abūdaturam circuiens, ſicut & egituram per ſolitudinem ſtruxerat. 368 *Etiam calceamenta portare vetuit illos.* Ipſe enim erat, ſub quo nec in ſolitudine per tot annos populus calceamenta detriuerat. 369 *Neminem*, inquit, *per viam ſalutaueritis.* O Chriſtum deſtructorem Prophetarum, à quibus hoc quoq; accepit. Heliſæus, quum Giezin puerum ſuum mitteret in viam ad filium Sunamitidis reſuſcitandum de morte, puto ſic ei præcepit: 370 *Accinge lumbos tuos, & ſume bacillum meum in manum, & vade: quemcunque conueneris in via, ne benedixeris eum*, id eſt, ne ſalutaueris. *Et qui te benedixerit, ne reſponderis ei*: id eſt, ne reſalutaueris. Quę eſt enim inter vias benedictio, niſi ex occurſu mutua ſalutatio? 371 Sic & Dominus: *In quam introiſſent domum, pacem ei dicere*: exemplo eodem eſt. Mādauit enim & hoc Heliſæus, quum introiſſet ad Sunamitin, diceret ei: *Pax viro tuo, pax filio tuo.* 372 Hæc erunt potius noſtræ Antitheſeis, quæ comparant, non quæ ſeparant Chriſtum. 373 *Dignus eſt autem operarius mercede ſua*, quis magis pronuntiarit, quam Deus iudex? Quia & hoc ipſum, iudicare eſt, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione conſtitit. Iā nunc & hic lex conſignatur creatoris, etiam boues operantes dignos operatios mercede iudicantis. *Boui*, inquit, *terenti os non colligabis.* 374 Quis tam præſtans in homines, niſi qui & in pecudes? Quod ſi & Chriſtus dignos pronuntiat mercede operarios, excuſauit præceptum illud creatoris de vaſis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni vtique operarii mercede, non ad fraudem ſunt inſtincti, ſed ad mercedis compenſationem, quam alias à dominatoribus exigere non poterant. 375 *Regnum Dei* neque nouum, neque inauditum ſic quoque confirmauit, dum illud *iubet annuntiari appropinquaſſe.* Quod enim longe fuerit aliquando, id poteſt dici appropinquaſſe. Si autem nunquam retro fuiſſet, antequam appropinquaſſet, nec dici potuiſſet appropinquaſſe, quod nunquam longe fuiſſet. Omne quod nouum & incognitum eſt, ſubitum eſt. Omne quod ſubitum eſt, quum annuntiatur, tunc primum ſpeciem inducens, tunc primum accepit tempus. Ceterum nec retro tardaſſe poterit, quam diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiari cœperit, appropinquaſſe: 376 Etiam *adiicit, vt eis qui illos non recipiſſent, dicerent: Scitote tamen appropinquaſſe regnum Dei*: ſi hoc non & comminationis gratia mandat, vaniſſime mandat. Quid enim ad illos ſi appropinquaret regnum, niſi quia cum iudicio appropinquat, in ſalutem ſcilicet eorum, qui annuntiationem eius recipiſſent. Quo modo, ſi comminatio non poteſt ſine executione, habes Deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. 377 Sic *& puluerem iubet excuti in illos*, in teſtificationem, 378 & ad horrentiam *terræ eorum*, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhoſpitalitas nullam ab eo relaturæ ſunt vltionem: cui rei præmittit teſtificationem, minas vtique portendentem? Porro quum etiam creator in Deuteronomio 379 Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Eccleſiam, quod populum Ægypto profectum inhumane & inhoſpitaliter copiis defraudaſſent: ergo in Chriſtum inde manaſſe conſtabit 380 communicationis interdictum, vbi habet formam. 381 *Qui vos ſpernit, me ſpernit.* Hoc & Moyſi creator: 382 *Non te contempſerunt, ſed me.* Tā enim Apoſtolus Moyſes, quam & Apoſtoli Prophetæ. Æquanda erit auctoritas vtriuſque officii, ab vno eodemque domino Apoſtolorum & Prophetarum. 383 Quis nunc *dabit poteſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios?* Vtrumne omnium animalium dominus, an nec vnius lacertæ Deus? Sed bene quod creator hanc poteſtatem 384 etiam paruulis pueris per Eſaiam repromiſit, conijcere manum in cauernam aſpidum, & in cubile natorū aſpidum, nec omnino lædi. Et vtique ſcimus (ſalua ſimplicitate ſcripturæ: nam nec & ipſæ beſtiæ nocere poterunt, vbi fides fuerit) figurate ſcorpios & colubros portendi ſpiritalia malitiæ, quorum ipſe quoque princeps in ſerpentis, & draconis, & eminentiſſimæ cuiuſque beſtiæ nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc poteſtatem priori Chriſto ſuo, 385 ſicut nonageſimus Pſalmus ad eum: *Super aſpidem & baſiliſcum incedes, & conculcabis leonem & draconem.* Sicut etiam Eſaias: 386 *Illa die ſuperducet Dominus Deus machæram ſanctam, magnam & fortem*, Chriſtum ſcilicet ſuum, *in draconem illum colubrum magnum & tortuoſum, & interficiet eum illa die.* 387 Sed quum idem: *Via munda & via ſancta vocabitur, & non tranſibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem diſperſi erunt, vadent in ea, & non erit iam illic leo, nec ex beſtiis peſſimis quicquam aſcendet in eam, nec inuenietur illic*: quum viam fides demonſtret, per quam ad Deum peruenimus, iam tunc eidem viæ, id eſt, fidei hanc euacuationem & ſubiectionem beſtiarum pollicetur. Denique & tempora promiſſionis congruere inuenias, ſi quæ antecedunt, legas. *Inualeſcite manus dimiſſæ & genua reſoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient ſurdorum. Tunc ſaliet claudus vt ceruus, & clara erit lingua mutorum.* Igitur vbi medicinarum edidit beneficia: tunc & ſcorpios & ſerpentes ſanctis ſuis ſubdidit, ille ſcilicet qui hanc poteſtatem, vt & aliis præſtaret, prior acceperat à patre: & ſecundum ordinem prædicationis exhibuit.
[388 Quis Dominus cœli inuocabitur, qui non prius factor oſtenditur? 389 *Gratias* enim, inquit, *ago, & confiteor Domine cœli, quod ea quæ erant abſcondita ſapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis.* Quæ iſta? & cuius? & à quo abſcondita? & à quo reuelata? Si à Deo Marcionis abſcondita & reuelata, qui omnino nihil præmiſerat, in

quo ali-

E
Luc. 10.
Ibidem.
F
Deut. 23.
Luc. 10. 1. Reg. 8.
Luc. 10.
Iſai. 11. Epheſ. 5.
G
Pſal. 90. Iſai. 27.
Iſai. 35.
Ibidem.
H
Luc. 4. & 7. & 9. Luc. & Ca. XXI. ex 10. c. x. Luc. & Luc. 10.

3. Reg. 19. Luc. 9.
Iſai. 42.
Ibidem.
Leuit. 21.
Num. 6.
a Gen. 19. Ca XXIV. ex 10. c. Luc. Luc. 10.
b Num. 33.
c Exod. 12.
Luc. 10.
Ibidem. Deut. 29. Luc. 10.
4. Reg. 4.
Luc. 10. 4. Reg. 4.
Luc. 10.
Deut. 25. Luc. 10. Exod. 12. Exod. 1.

quo aliquid abſconditum eſſe potuiſſet, 390 non Prophetias, non parabolas, non viſiones, non vlla rerũ, aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata: ſed ipſam magnitudinem ſui abſconderat, quam 391 cum maxime per Chriſtum reuelabat: ſatis inique. Quid enim deliquerant ſapientes & prudentes, vt abſconderetur illis Deus: ad quem cognoſcendum non ſuffecerat ſapientia atq; prudenia illorũ, nulla via data ab ipſo per aliquam operum prædicationem, vel veſtigia, per quæ ſapientes atq; prudentes deducerenrur, Quanquam & ſi in aliquo deliquiſſent erga Deum ignotum, pone tunc notum, nõ tamen Zeloten eum experiri debuiſſent, qui diſſimilis creatoris inducitur, Igitur ſi nec materias præmiſerat, in quibus aliquid occultaſſet: nec reos habuerat, à quibus occultaſſet: nec debuerat occultaſſe, etiam ſi habuiſſet: iam nec reuelator ipſe erit, qui abſconditor non fuit, ita nec dominus cœli, nec pater Chriſti, ſed ille, in quem competunt omnia. Nam & abſcondit præmiſſo obſcuritatis propheticæ inſtrumento, cuius intellectum fides mereretur. *Niſi enim crediderit is, non intelligetis*, & reos habuit ſapientes atque prudentes ex ipſis operibus tot ac tantis intelligibilem Deum non requirentes, vel 392 perperam illum philoſophantes, & ingenia hæreticis ſubminiſtrantes: & nouiſſime, Zelotes eſt: denique olim hoc per Eſaiam concionabatur, quod Chriſtus gratulatur. *Perdam ſapientiam ſapientium, &* 393 *prudentiam eorum celabo*: Sicut & alibi tam abſcondiſſe, quam reuelaturum eſſe ſignificat: 394 *Et dabo illis theſauros abſconditos, inuiſibiles aperiam illis* 395 Et rurſus: *Quis alius diſſiciet ſigna ventriloquorum, & diuinationes ex corde auertens in poſteriora ſapientes: & cogitationes eorum infatuans?* Si autem & Chriſtum ſuum illuminatorem Nationum deſignauit, *Poſui te in lucem Nationum*, quas interpretamur in nomine paruulorum, ſenſu ſcilicet retro paruas, & imprudentia infantes, iam vero & humilitate fidei puſillas: facilius vtique credemus eundem etiam paruulis reuelaſſe per Chriſtum, qui & retro abſconderit, & per Chriſtum reuelationem repromiſerit. aut ſi Deus Marcionis ea quæ à creatore abſcondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori negotium geſſit, res eius ediſſerens. 396 Sed in deſtructionem, inquis, vti traduceret eas Ergo illis traduxiſſe debuerat, quibus creator abſcondit, ſapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præſtanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quib. nihil creator inuiderat. Et tamen vſque adhuc, puto, probamus exſtructionem potius Legis & Prophetarum inueniri in Chriſto, quam deſtructionem. 397 *Omnia ſibi tradita dicit à patre.* Credas, ſi creatoris eſt Chriſtus, cuius omnia, quia non minori ſe tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per ſermonem ſuum ſcilicet. Ceterum ſi ἐπεξχόμενος ille: Quæ ſunt omnia quæ illi à patre ſunt tradita? Quæ ſunt creatoris? Ergo bona ſunt quæ pater filio tradidit. & bonus iam creator, cuius omnia bona ſunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuaſit, vt filio traderet, docens alieno abſtinere. Certe mendiciſſimus, qui nec filium vnde ditaret, habuit, niſi de alieno. Aut ſi nihil de creatoris traditum eſt ei à patre: & quomodo hominem creatoris ſibi vindicat? Aut ſi ſolus homo ei traditus eſt, omnia homo non eſt. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam. Sed & ſi omnia ad hominum genera, id eſt, ad omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidiſſe creatoris eſt: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Aut ſi habet & ipſe aliqua ſua, quæ omnia filio traderet, pariter cũ homine creatoris, oſtende vnum aliquem ex omnibus, in fidẽ, in exemplũ, ne tam merito non credã eius eſſe omnia, cuius nihil video, quã merito credã, etiam quæ non video eius eſſe, cui⁹ ſunt vniuerſa quæ video. 398 Sed: *Nemo ſcit qui ſit pater, niſi filius, & qui ſit filius niſi pater, & cuicunque filius reuelauerit.* Atque ita Chriſtus ignotum Deum prædicauit. 399 Hinc enim & alii hæretici fulciuntur, opponentes creatorem omnibus notum & Iſraeli ſecundũ familiaritatẽ, & Nationibus ſecundũ naturam. Et quomodo ipſe teſtatur nec Iſraeli cognitum ſe? *Iſrael autem me non cognouit, & populus me non intellexit*: nec Nationibus. 400 Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo, propter quod & illas ſtillicidiũ ſitulæ deputauit? & Sionem tanquam ſpeculam in vinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio ſit propheticæ vocis, & exprobrantis ignorantiã in Deũ humanã quæ fuerit ad filiũ vſque. Nam & ideo ſubtexuit: ab eo cognoſci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam ipſe erat qui poſitus à patre illũminatio Nationũ annũtiabatur, vtiq; de Deo illuminandarum: etiam Iſraelis, vtique per agnitionem Dei pleniorem. Ita non proficient argumenta in fidem Dei alterius, quæ creatori, competere poſſunt: quia quæ non competunt creatori, hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius. Si & ſequentia inſpicias: 401 *Beati oculi qui vident quæ videtis: Dico enim vobis quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis* de ſuperiori ſenſu deſcendunt: Adeo neminem, vt decuit, Deum cognouiſſe, quando nec Prophetæ vidiſſent, quæ ſub Chriſto videbantur. Nã ſi non meus eſſet Chriſtus, nec Prophetatũ hoc in loco mentionẽ collocaſſet. Quid enim mirum, ſi non viderant res Dei ignoti, & tanto poſt ævo reuelati? Quæ autem fuiſſet fœlicitas eorũ, qui tunc videbant quæ alii merito vidiſſe non poterant, ſi non erant conſecuti repræſentationem eorum, quæ nunquã prędicarant, niſi quoniam qui poterant vidiſſe, qui Dei ſui res quas etiam prædicauerant non tamen viderant? Hæc autem fœlicitas erit aliorum, qui videbant quam alii tantum prædicauerant. 402 Denique oſtendemus, & iam oſtendimus, ea viſa in Chriſto, quæ fuerant prędicata: abſcondita tamen & ab ipſis Prophetis, vt abſconderentur & à ſapientibus & à prudentibus ſeculi. 403 In Euangelio veritatis, legis doctor Dominum aggreſſus: *Quid faciens* inquit, *vitam æternam conſequar*? In hęretico vita ſolummodo poſita eſt, ſine æternæ mentione, vt doctor 404 de ea vita videatur conſuluiſſe, quæ in lege promittitur à creatore longæua: & Dominus, ideo illi 405 ſecundum legem reſponſum dediſſe: *Diliges Dominum Deum tuum ex tote corde tuo, & ex tota anima tua, & totis viribus tuis*, quoniam de lege vitę ſciſcitabatur. Sed ſciebat vtique legis doctor quo pacto 406 vitam legalẽ conſequi poſſet, vt non de ea interrogaſſet, cuius regulas etiã docebat. Sed quia & mortui iam ſuſcitabantur à Chriſto, exſuſcitatus ad ſpem 407 æternæ vitæ, per exempla recidiuę, ne plus aliquid obſeruationis exigeret ſublimior ſpei, idcirco coſuluit de æternæ vitæ conſecutione. Itaq; Dominus vt nec ipſe alius, nec aliud nouum inferens præceptũ. quã quod principalitet ad omnem ſalutem, vtramque vitam facit, ipſũ caput ei legis opponit omnifariam diligendi Dominum Deum ſuum. Denique ſi de vita longæua & ille conſulit, & Chriſtus reſpondit, quæ ſit penes creatorem, non de æterna quæ ſit penes Marcionis Deũ, quomodo conſequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & longæuã. 408 Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda diſtantia eſt. Ergo non ex dilectione Dei tui cõſequetur vitam æternam Marcionites: ſicut longæuam dilector creatoris. Sed quale eſt, vt non magis diligendus ſit qui æternam pollicetur, ſi diligendus eſt qui longæuam repromittit? Ergo eiuſdem erit vtraque vita, quum eadem eſt vtrique vitæ captanda diſciplina. Quod creator docet, id & Chriſto opus eſt diligi, vt præſtet, interueniente & hic illa præſcriptione, qua facilius apud eum debeant credi maiora, apud quem minora præcedunt, quã apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora prępararuerunt. Viderit nunc ſi ęternam noſtri addiderunt. Hoc mihi ſatis eſt, quod Chriſtus ille æternæ non longę vitæ inuitator, de longæua conſultus quam deſtruebat. nõ ad æternam potius exhortatus eſt hominem quam inferebat. Quid, oro te, feciſſet Chriſtus creatoris, ſi qui creatori diligendo ædificauerat hominem, non erat creatoris? Credo, negaſſet diligendum creatorem. [409 *Quum in quodam loco oraſſet* ad patrem illum ſuperiorẽ, ſatis impudentibus & temerariis oculis ſuſpiciens ad cœlum creatoris, à quo tã aſpero & ſæuo & grandine

Iſai. 1. *Iſai.* 63. *Iſai.* 40. *Iſai.* 1. *Luc.* 10. *Iſai.* 42. *Luc.* 10. *Ibidem.* *Exod.* 20. *Deut.* 6. & *Luc.* 10. Ca. XXVI. *exc.* XI.

dine & fulmine potuisset elidi, sicut 410 & Ierusalem suffugi ab eo potuit, 411 aggressus eũ ex discipulis quidam: *Domine*, inquit, *doce nos orare, sicuti & Ioannes discipulos suos docuit*. Scilicet quia alium Deum aliter existimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium Deum æditum à Christo, nemo enim ante voluisset orare nosse, quam didicisset quem oraret. Igitur si dicerat, proba. Si nusquam vsque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quẽ etiã discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioannes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, ideo hoc & à Christo discipulus eius postulandum non immerito præsumpserat, vt & illi de proprio magistri sui instituto, non aliam, sed aliter Deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo contulisset, quã Dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus vsque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem Deum sapiant recognosce. 412 Cui dicam: *Pater*? Et qui me omnino non fecit, à quo originem non traho, an ei q me faciundo & instruendo genera uit? 413 A quo *Spiritum sanctum postulem* ? à quo nec mundialis spiritus præstatur ? an à quo fiunt etiam angeli spiritus, cuius & in primordio spiritus super aquas fetebatur? 414 *Eius regnum optabo venire*, quem numquam regem gloriæ audiui ? an in cuius manu etiam corda sunt regum ? 415 Quis *dabit mihi panem quotidianum*? qui nec milium mihi condit, an qui etiam de cœlo panem angelorum quotidianũ populo suo præstitit? 416 Quis *mihi delicta dimittet* ? qui ea non iudicando non retinet, an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet ? 417 Quis *non sinet nos deduci in tentationem*? quem poterit tentator non timere, an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit ? Hoc ordine qui alii Deo supplicat & non creatori, non orat illum, sed infamat. 418 Proinde à quo *petam vt accipiam*, apud quem *quæram inueniam*, ad quem *pulsabo vt aperiatur mihi* ? Quis habet petendi dare : nisi cuius omnia ? cuius sum etiam ipse qui peto. Quid autem perdidi apud Deum illum, vt apud eum quæram & inueniã? Si sapientiam atque prudentiam, has creator abscondit apud eum ergo quæram. Si salutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quã vbi latuit, vt appareat. Sic nec alior sum pulsabo, quam vnde sum functus. Denique si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petiit, & quæsiuit, & pulsauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, vltro veniens ad præstandum non suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus si non vltro daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, vt quia delinquendo homo offenderat Deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, quærendi inueniret & pulsandi introiret. 419 Sic & præmissa *similitudo nocturnum panis petitorem amicũ facit*, non alienum, *& ad amicum pulsantem*, non ad ignotum. Amicus autem etiamsi offendit, magis creatoris est homo quam Dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad q iem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, *cubantem iam cum infantibus* quos nasci voluerat. Etiam quod sero pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum, cuius seculum & seculi occasus. ad Deũ autem nouum, nemo sero pulsasset, tantum quod lucescentem. Creator est, qui ianuã olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò Deus recens neminem pati potuit. 420 Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filii postulent. Nam & panem petentibus, de cœlo dedit manna, 421 & carnem desiderantibus emisit ortygometrã, 422 *non serpentem prospice, nec scorpium pro ouo*. 423 Illius autem erit *non dare malum pro bono*, cuius vtrumq; sit. Ceterum Deus Marcionic non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpium, non dat. 442 *Itaque & Spiritum sanctum is dabit*, apud quem est & non sanctus: 425 *Quum furdum dæmoninm expulisset* (426 vt & in ista specie curationis a Esaiæ occurrisset) 427 *in Beelzebule* b *dictus eiicere dæmonia: si ego*, inquit, *in Beelzebule eijcio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt?* hac voce quid magis portendit, quam in eo eiicere se, in quo & filii eorũ? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendũ *Si ego in Beelzebule eiicio dæmonia filii vestri in quo* ? quasi illos suggillaret in Beelzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, 428 *non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum*. Adeo nec illi in Beelzebule eiiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quã vt intelligi faceret, subiungit: 429 *Quod si ego in digito Dei expello dæmonia, ergone appropinquauit in vos regnum Dei*? Apud Pharaonẽ enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutẽ creatoris digitũ Dei appellauerunt. *Digitus Dei est hoc*, q̃ significarent etiã modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus ostendẽs, commemorator non oblitterator vetustatũ, scilicet suarum, virtutem Dei, digitũ Dei dixit, non alterius intelligendum quam eius apud quẽ hoc erat appellata. Ergo & regnũ ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. 430 Merito igitur applicuit ad *parabolam fortis illius armati, quẽ validior alius oppressit*, principem dæmoniorum, quem Beelzebulẽ & Satanã supra dixerat, significans digito Dei oppressum, nõ creatorem ab alio Deo subactum. Ceterum *quomodo adhuc staret regnum eius* in suis terminis & legibus, & officiis, quem licet integro mũdo vel sic potuisset videri superasse validior ille Deus Marcionis, si non secundum legem eius etiã Marcionitæ 431 morerentur, in terrã defluendo, sæpe & à scorpio docti nõ esse superatũ creatorẽ. 432 Exclamat mulier de turba: *Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educassent*: Et Dominus: *Immo beati qui sermonẽ Dei audiunt & faciunt*. Quia & retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores Dei præfert. Nã nec hic mater assistebat illi. Adeo nec retro negauerat, vt ne tũ quum id rursus audit: rursus proinde fœlicitatẽ ab vtero & vberibus matris suę transtulit in discipulos, à qua non transtulisset si eam nõ haberet. [433 Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitę in creatore. Hic n. sufficit, si ea in Christo reperiũtur. Ecce inæqualis & ipse inconstans, leuis, aliud docens, aliud faciens: 434 lubet a omni petenti dare, 435 & b *ipse signum petentibus non dat*. Tanto æuo lucem suam ab hominibus abscondit: & 436 *negat lucernam abstruendam, sed* confirmat *super candelabrũ proponendam, vt omnibus luceat*. Vetat re maledicere, multo magis vtique maledicere: 437 *& væ ingerit, Pharisæis & doctoribus legis*. Quis est tam similis Dei mei, Christus nisi ipsius? Sæpe iam finximus nullo modo potuisse illũ destructorem legis denotari, si alium Deũ promulgasset. 438 Ideo & tunc *Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non prius tinctus esset quam recubuisset* 439 *secundum legem*, qui Deum legis circumferret. *Iesus autem* etiam interpretatus est ei legem, 440 *dicens: illos calicis & catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate*, vt significaret vasculorũ munditias hominum esse intelligendas apud Deum. Quia & Pharisęus de homine non de calice illoto apud se tractauerat. Ideo *exteriora*, inquit, *calicis lauatis*, id est carnẽ: *interiora autẽ vestra non emundatis*, id est, animã: adijciens, *Nõne qui exteriora fecit*, id est, carnem, *& interiora fecit*, id est, animã? quo dicto aperte demonstrauit, ad eũdem Deũ pertinere mũditias hominis exterioris & interioris, cuiusuterq; sit, præponentis misericordiam non modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiũgit enim: 441 *Date quæ habetis eleemosynam, & omnia munda erunt vobis*. Quod si & alius potest Deus misericordiã mandasse, nõ tamen antequam cognitus. Porro & hic apparet illos nõ de Deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figurate vasculorũ munditiæ, & manifeste misericordiarum opera imperabantur. 442 Sic *& holuscula decimantes, vocationem autẽ & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat*. Cuius Dei vocationem & dilectionem, nisi cuius & *rutam & mentam*, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobationis hoc erat quod modica cura-

bant,

A *Luc. Luc. 11. Ibidem.*

B *Ibid. Gen. 1. Ibid. Gen. 1. Luc. 11. Prou. 21. Luc. 11. Psal. 77. Luc. 11. Ididem. Ibid.*

C

Ibidem.

D

Exod. 16. Num. 11. Luc. 11. Ibidem.

Ibidem.

B *Ibidem. a Isai. 29. & 43. b Luc. 11. Ibidem.*

Ibidem.

Exod. 8.

F *Luc. 11.*

Ibidem.

2. Reg. 13. Luc. 11.

Ca. xxvii. ex eod. c. xx. Luc. a Luc. 6. b Luc. 11. Ibidem. Luc. 6. Luc. 11. Ibidem. Ibidem.

G

Ibidem. Osee. 6.

H

Luc. 11.

Ibidem.

bant, ei vtique cui maiora non exhibebant, dicenti: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto.* Ceterum nec tempus admisisset, vt Christus tam præcoquam, immo tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti Deo, ne dixerim nondum palam facta. 443 *Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum*, quum *incusat*, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorum ἄρχοντας appellantis, prohibentis etiam confidere in Præpositos, immo & in totum miserrimum hominem pronuntiantis qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. 444 *Inuehitur & in doctores* ipsos *legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent*, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo enim detestator, qui cum maxime 445 potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocationem & dilectionem Dei, ne hæc quidem grauia, nedum decimas rutarum, & munditias catinorum? Ceterum excusandos potius censuisset, si importabilia portare non possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, 446 docentes præcepta doctrinas hominum, commodorum suorum causa, 447 iungentes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrent, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem, diripientes iudicata pauperum, vti esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam. De quibus idem Esaias, *Væ qui valent in Ierusalem.* Et rursus: *Qui vos postulant, dominantur vestri.* Qui magis quam legis doctores? Hi si & Christo displicebant, vt sui displicebant. Alienæ enim leges doctores non omnino pulsasset. 448 Cur autem *Væ audiunt etiam, quod ædificarent Prophetis monimenta interemptis à patribus eorum*, laude potius digni, qui ex isto opere pietatis testabantur se non consentire factis patrum, si non erat zelotes, qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filiis exigentem vsque in quartam natiuitatem? 449 Quem vero *clauem habebant legis doctores*, nisi interpretationem legis? *ad cuius intellectum neque ipsi adibant*, non credentes scilicet: *Nisi enim credideritis, non intelligetis: neque alios admittebant*, vtiq; docentes præcepta potius & doctrinas hominum. Qui ergo nec ipsos introeuntes, nec aliis aditum præstantes, increpabat, obtrectator habendus est legis an fautor? Si obtrectator, placere debebant & præclusores legis. Si fautor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuscandum creatorem ingerebat vt sæuum, erga quem delinquentes *Væ* habituri essent. Et quis sæuum non potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum creatoris.

[450 Merito itaque non placebat illi hypocrisis Pharisæorum, labiis scilicet amantium Deum, non corde. 451 *Cauete*, inquit discipulis, *à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis*, non prædicatio creatoris. Odit contumaces patris filius, non vult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hypocrisis fuisset admissa, cuius exemplum à discipulis caueretur. Ita Pharisæorum prohibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Pharisæi. 452 Igitur quoniam hypocrisim eorum taxarat, vtique cælantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios sineret: ideo adiicit: 455 *Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dinoscetur*: ne quis existimet illũ Dei ignoti retro & occulti reuelationem & adagnitionem intentare, 454 quum subiiciat, etiam quæ inter se mussitarant vel tractarant, sc. super ipso dicentes, *Hic non expellit dæmonia nisi in Beelzebule*, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelii promulgatione. *Dehinc conuersus ad discipulos*, 455 *Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem.* Sed iis erit Esaias prædicens: *Vide quomodo iustus aufertur, & nemo aduertit.* 456 *Demonstrabo autem vobis quem timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem habet mittendi in gehennam*, Creatorem vtiq; significans, *Itaque dico vobis, hunc timete.* Et hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi vetat: & quẽ offendi vetat, demereri iubet: & qui hæc mãdat ipsus est, cui timendo, & non offendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequentibus sumere. 457 *Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo.* Qui confitebuntur autẽ in Christo, occidi habebunt coram hominibus, nihil vtiq; amplius passuri post occisionem ab illis. Hi ergo erunt quos supra præmonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo præmittens non timendum occisionem, vt subiũgeret substruendam confessionem. *Et omnis qui negauerit me coram hominibus denegabitur coram Deo*, ab eo vtiq; qui illum cõfitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem confitebitur, ipse est qui & negatorem negabit. Porro si cõfessor est, cui nihil timendum est post occisionem, negator erit cui timendum est etiam post mortem. Itaque quum creatoris sit quod timendum est post mortẽ, gehennæ scilicet pœna, & negator ergo creatoris est. Si autem & negator, & confessor, qui post occisionẽ nihil ab homine passurus est, à Deo plane passurus si negaret: atque ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris gehennam timere debere. Post deterritã itaque negationem, sequitur & blasphemiæ formidandæ admonitio: 458 *Qui dixerit in filium hominis, remittetur, illi autem qui dixerit in Spiritum sanctum, non remittetur ei.* Quod si iam remissio & retentio delicti, iudicem Deum sapiunt, huius erit Spiritus sanctus nõ blasphemandus, non remissuri scilicet blasphemiam: sicut & supra non negandus, *occisuri* scilicet *etiam in gehennam.* Quod si & blasphemiã Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei venerit, non scio. Aut si & per hæc seueritatem eius infuscat, non remissuri blasphemiam, & occisuri etiam in gehennam, supereſt vt & illius diuersi Dei impune & Spiritus blasphemetur, & Christus negetur, & nihil interſit de cultu eius, deve contemptu: & sicut do cõtemptu nulla pœna, ita & de cultu nulla sperandæ sit merces. 459 *Perductos ad testates, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione. Sanctus enim*, inquit, *Spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis.* Si eiusmodi documentũ creatoris est, erit eius & præceptũ cuius præcessit exemplum. 460 Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicendum Israelem, cum quo prælium inibat, simul spiritu implebatur, non ad quã venerat maledictionẽ, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionẽ pronuntiabat, ante professus apud nuntios regios, mox etiã apud ipsum, id se pronuntiaturũ quod Dei ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initiauerunt. Ecce plane diuersum exemplum Moysi & Christi. 461 Moyses rixantibus fratribus vltro intercedit, & iniuriosum increpat: *Quid proximum tuum percutis?* Et reiicitur ab illo: *Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos?* 462 *Christus vero postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suã*, & quidem tam probæ causæ, *denegauit.* Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & nõ iudicis Dei Christus, *Quis me*, inquit, *iudicem constituit super vos?* Aliam vocẽ excusationis inuenire non potuit, ne ea vteretur, qua improbus vir, & impius frater assertorẽ probitatis atq; pietatis excusserat. Deniq; probauit malam vocem, vtẽdo ea, & malũ factũ, pacis inter fratres cõponendæ declinatione. Aut nunquid indigne tulerit, hoc dicto fugatum Moysen. Ideoque in causa pari disceptantiũ fratrũ, voluit illos commemoratione eiusdem dicti cõfudisse? plane ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. 463 Puto iã alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari à Deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio, & pauperes alienante de sterquilinio. 464 Ab eo ergo erit & *parabola*

diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte hac nocte animam tuam repoſcent. Quæ autem paraſti, cuius erunt? Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum ſuarum apud Perſas gloriatus, per Eſaiam male audiuit. [465 Quis *nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de veſtitu*, niſi qui iſta homini ante proſpexit: & exinde præſtans, merito curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis ſuę, prohibet, q & *ſubſtantiam* ipſius *animæ* accommodauit *potiorem eſca*, & *materiam* ipſius *corporis* figurauit *potiorem tunica*: 466 Cuius & *corui non ſerunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipſo*. 467 Cuius & *lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen veſtiuntur ab ipſo: cuius & Salomon glorioſiſsimus, nec vllo tamen floſculo cultior*. Ceterum nihil tam abruptum, quã vt alius prę ſtet, alius de præſtantia eius ſecure agere mandet, & quidem derogator ipſius. Denique ſi quaſi derogato, creatoris, non vult de eiuſmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, vltro ſcilicet pro ſua vilitate ſubiectis, paulo poſt parebit. Interim cur 468 *illos modicæ fidei incuſat*, id eſt, cuius fidei? eiusne quam nondum poterant perfectam exhibere Deo, tantum quod velato quum maxime diſcentes eum: an quam hoc ipſo titulo debebant creatori, vti crederent hæc illum vltro generi humano ſumminiſtrare, nec de eis cogitarent? Nam & quum ſubiicit: *Hæc enim nationes mundi quærunt*, non credendo ſcilicet in Deum conditorem omnium & præbitorem, 469 quos pares gentium nolebat, in eundem Deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulas notabat. Porro quum & adiicit: 470 *Scit autem Pater opus eſſe hæc vobis*, prius quæram quem patrem intelligi velit Chriſtus. Si ipſorum creatorem demonſtrat, & bonum confirmat, qui ſcit quid filijs opus ſit. Sin illum Deum, quomodo ſcit neceſſarium eſſe homini victum atque veſtitum, quorum nihil præſtitit? Si enim ſciſſet, præſtitiſſet. Ceterum ſi ſcit quæ ſunt homini neceſſaria, nec tamen præſtitit, aut malignitate aut infirmitate non præſtitit. Profeſſus autem neceſſaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim mali neceſſarium. Et non erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, vt quod ſupra diſtuli, expunxerim. Porro ſi quæ neceſſaria ſcit homini, alius & proſpexit & præſtat, quomodo hæc ipſe promittit? An de alieno bonus eſt? 471 *Quærite* enim, inquit, *regnum Dei, & hæc vobis adiicientur*. Vtique ab ipſo. Quod ſi ab ipſo, qualis eſt qui aliena præſtabit? Sià creatore cuius & ſunt, quis eſt qui aliena promittat? Ea ſi regno accedent, ſecundo gradu reſtituenda, eius eſt ſecundus gradus, cuius & primus: eius victus atque veſtitus, cuius & regnum. Ita tota promiſſio creatoris eſt, parabolarum ſtatus, ſimilitudinum peræquatio, ſi nec in alium ſpectant, quam 472 cui per omnia pariauerint. 473 Sumus ſerui, dominum enim habemus Deum. *Succingere debemus lumbos*, id eſt, expediti eſſe ab impedimentis 474 lacinioſæ vitæ & implicitæ, *item lucernas ardentes habere*, id eſt, mentes à fide accenſas, & operibus veritatis relucentes, atque ita *exſpectare Dominum*, id eſt, Chriſtum. Vnde *redeuntem? ſi à nuptiis* creatoris eſt, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipſe Marcion inuitatus ad nuptias iſſet, Deum ſuum intuens deteſtatorem nuptiarum. Defecit itaque parabola in perſona Domini, ſi non eſſet, cui nuptiæ competunt. In ſequenti quoque parabola ſatis errat, qui 475 *furem illum cuius horam ſi pater familiæ ſciret, non ſineret ſuffodi domum ſuam*, in perſonam diſponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri poteſt Dominus totius hominis? Nemo ſua furatur aut ſuffodit, ſed ille potius qui in aliena deſcendit, & hominem à domino eius alienat. Porro quum furem nobis diabolũ demonſtret, cuius horam etiam in primordio ſi homo ſciſſet, nunquam ab eo ſuffoſſus eſſet. 476 Propterea *iubet vt parati ſimus, quia qua nõ putamus hora, filius hominis aduenier*, non quaſi ipſe ſit fur, ſed iudex, ſcilicet eorum, qui ſe non parauerint, nec cauerint furem. Ergo ſi ipſe eſt filius hominis, iudicem teneo, & in iudice creatorem defendo. Si vero Chriſtum creatoris in nomine filii hominis hoc loco oſtendit, vt cum furem portendat, qui quando venturus ſit, ignoremus, habes ſupra ſcriptum, Neminem rei ſuæ furem eſſe: Saluo & illo quod inquantũ timendum creatorẽ ingerit, in tantũ illi negotiũ agẽs, creatoris eſt. 477 Itaq; *interroganti Petro, in illos an & in omneis parabolam dixiſſet*, 478 ad ipſos & ad vniuerſos qui Eccleſiis præfuturi eſſent, *proponit actorum ſimilitudinẽ*, 479 *quorum qui bene tractauerit conſeruos abſentia domini, reuerſo eo omnibus bonis præponetur*. 480 *Qui vero ſecus egerit, reuerſo domino qua die non putauerit, hora qua nõ ſcierit*, Illo ſcilicet filio hominis Chriſto creatoris, non fure, ſed iudice, *ſegregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur*. Proinde igitur aut & hic iudicẽ dominum opponit, & illi catechizat: aut ſi Deum optimũ, iã & illum iudicem affirmat, licet nolit hæreticus. Temperare n. tentant hunc ſenſum, quũ Deo eius vindicatur, quaſi tranquillitatis ſit & manſuetudinis, ſegregare ſolummodo & partẽ eius cum infidelibus ponere, ac ſi non ſit vocatus, vt ſtatui ſuo redditus, quaſi non & hoc ipſũ iudicato fiat. Sultitia. Quis erit exitus ſegregatorũ? Nonne amiſſio ſalutis? Siquidẽ ab eis ſegregabuntur qui ſaluté conſequentur. Quid igitur infideliũ ſtatus? Nonne dãnatio? Aut ſi nihil patientur ſegregati & infideles, æque ex diuerſo nihil conſequentur retenti & fideles. Si vero conſequentur ſalutẽ retenti & fideles, hãc amittant neceſſe eſt ex diuerſo ſegregati & infideles. Hoc erit iudicium, q qui intendit, creatoris eſt. 481 Quem aliũ intelligã *cædentẽ ſeruos paucis aut multis plagis, & prout commiſit illis, ita & exigentem ab eis*, quam retributorem Deum? Cui me decet obſequi, niſi remuneratori? Proclamat Chriſtus tuus, 482 *Ignem veni mittere in terrã*. Ille optimus, nullius gehennæ dominus, qui paulo ante diſcipulos, ne ignẽ poſtularẽt, inhumaniſſimo vinculo coercuerat, quando iſte Sodomã & Gommorã nimbo igneo exuſſit? quãdo cantatum eſt. 483 *Ignis ante ipſum procedet, & cremabit inimicos eius*? quando & per Oſee comminatus eſt, 484 *Ignem emittam in ciuitates Iudæ*? 485 vel per Eſaiam, *Ignis exarſit ex indignatione mea*? Non mentiatur. Si non eſt ille qui de rubo quoq; ardenti vocẽ ſuam emiſit, viderit quẽ ignẽ intelligendum contendas. Etiam ſi figura eſt, hoc ipſo quod de meo elemento argumẽta ſenſui ſuo ſumit, meus eſt, qui de meis vtitur, Illius erit ſimilitudo ignis, cuius & veritas. Ipſe meli⁹ interpretabitur ignis iſtius qualitatẽ, adiiciens, 486 *Putatis veniſſe me pacem mittere in terram? non, dico vobis, ſed ſeparationem*, Machæram quidem ſcriptum eſt. Sed Marcion emendat, quaſi non & ſeparatio opus ſit machæræ. Igitur & ignem euerſionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & incẽdium. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruẽs Domino. 487 Denique: *Diuidetur*, inquit, *pater in filium, & filius in patrẽ, & mater in filiam, & filia in matrem & nurus in ſocrum, & ſocrus in nurum*. Hoc prælii inter parẽtes ſi in ipſis verbis tuba cecinit Prophetæ, 488 vereor ne Michæas Chriſto Marcionis prædicaret. 489 *Et ideo hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus vero illud non dinoſcentes*. Quo ſcilicet adimplens omnia quæ ſuper ipſos fuerũt prędicata, nec aliter docens debuerat agnoſci. Ceterũ quis poſſet ei⁹ tẽpora noſſe, cui⁹ per quæ ꝓbaret nõ habebat? 490 Merito *exprobrat etiã quod iuſtum non à ſemetipſis iudicarent*. 491 Olim hoc mãdat, per Zachariam: *Iuſtum iudicium & pacatorium iudicate*. Per Hieremiam: *Facite iudicium & iuſtitiã*, Per Eſaiam: *Iudicate pupillo, & iuſtificate viduã*: imputans etiã vineæ Sorech, quod non iudiciũ feciſſet, ſed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex prędcepto, is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui ſeminauerat præceptũ, ille & redundãtiam eius vrgebat, Iam vero quam abſurdũ vt ille mandaret, iuſte iudicare, qui Deum iudicẽ iuſtum deſtruebat. 492 Nam & *iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde niſi ſoluto etiam nouiſsimo quadrante*, in perſona creatoris obtrectationis nomine diſſerunt. Ad q neceſſe habeo eodem gradu occurrere Quotieſcunque enim ſeueritas creatoris opponitur, toties illius eſt Chriſtus, cui per timorẽ cogit obſequiũ. [493 *Quæſtionem* rurſus *de curatione ſabbato facta* quomodo *diſcuſſit*? 494 *Vnuſquiſq; veſtrũ ſabbatis nõ ſoluit aſinũ aut bouẽ ſuã à præſepi, & ducit ad potũ*: Ergo ſe-

cundum

A
1. *Reg.* 2. *Pſal.* 121. *Luc.* 12. *Iſai.* 39. & 4. *Reg.* 20. Ca. xxix. *ex eod. c.* xii. *Lucæ. Luc.* 12. *Ibidem. Ibidem. Ibid.*
Ibid.
B
Ibid.
C
Ibid.
Ibid.
Ibid. Ibid.
D
Ibid.
Gen. 3. *Luc.* 12.
E
Ibid.
F
Ibid.
Ibid. Luc. 9. *Gen.* 19. *Pſal.* 96. *Oſee.* 8. *Iſai.* 30. *Exod.* 3.
G
Luc. 12.
Ibid.
Michæas. Luc. 12.
Ibid. Zahar. 8. *Hier.* 22. *Iſai.* 1. & 5.
H
Luc. 12.
Cap. xii. *ex c.* xiii. *Lucæ.*

cundum conditionem legis operatus, legem confirmauit, non dissoluit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam vbique recognoscor exigere. 495 *Simile est regnum Dei*, inquit, *grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo:* Quis in persona hominis intelligendus? vtique Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à Patre semen regni, sermonem scilicet Euangelii, & seminauit in horto suo, vtique in mundo, puta nunc in homine. Sed quum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris; ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alii conueniet quam creatori. Quale est enim vt leniss. Dei regnum, quod etiam iudicii feruor lacrymosa austeritate subsequitur. De sequenti plane similitudine vereor, ne forte alterius Dei regno portendat. 496 *Fermento* enim *comparauit illud*; non azymis quæ familiariora sunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaque & ego vanitatem vanitate depellam. fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, 497 quia post illam clibanus vel furnus *gehennæ* sequatur. Quoties adhuc se iudicem ostendit, & in iudice creatorem? Quoties vtique eiecit & damnat reiiciendo. 498 Sicut hic quoq; *Quum surrexerit*, inquit, *paterfamiliæ* (quo, nisi quo dixit Esaias, *Quũ surrexerit comminuere terram?*) *& cluserit ostiũ*, vtiq; excludendis iniquis, *quibus pulsantibus respondebit: Nescio vnde sitis.* 499 *Et* rursus *enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet, Recedite a me omnes operarii iniquitatis, illic erit fletus & frendor dentiũ.* Vbi? foris scilicet, vbi erunt excluſi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnam, 500 *quum videbunt iustos introeuntes in regnum Dei, se vero detineri foris.* A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnũ? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, vt foris detineat in pœnã, quos aduersarius eius exclusit, susciendos à se vtique magis in aduersarii bilẽ? Sed & ille excluſurus iniquos, sciat vtiq; creatorem illos detenturum in pœnã, aut nõ sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendũ iudicauit, & nõ erit melior creatore ipse auctor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, vt alius punire, alius liberare credatur, vnius erit tam iudicium quam & regnum: & dum vnius est vtrunque, qui & iudicat creatoris est. [501 *Ad prandium vel ad cœnam* qualeis *vocari iubet?* Qualeis ostenderat per Esaiam: a *Confringe panem tuum esurienti, & mendicos, & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, qui* b scilicet humanitatis istius vicem *retribuere non possint.* Hanc si Christus captari verat, c *in resurrectione eam repromittens*, creatoris est forma; cui non placent d amantes munera, sectantes retributionem. Etiam, inuitatoris parabola cui magis parti occurrat, expendo 502 *Homo* e *quidam fecit cœnam & vocauit multos.* Vtiq; cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primo extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam nõ solere, certe facilius solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur & per Adam qua homines. & per patres qua Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant, neq; prærogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, sic quoq; creatoris est cœna qui misit ad cõuiuas admonendos, ante iam vocatos per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil prius egerit ad vocandum, sed ipse descenderit subito: tantum quod innotescens, iã inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. 503 *Excusant se inuitati.* Si ab alio Deo, merito, quia subito inuitati. Si non merito, ergo nec subito. Si autem non subito inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique delinauerant vocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem: *Fac nobis Deos qui præeant nobis.* Atq; exinde, *Aure audientes, & non audientes*, vocationem scilicet Dei. 504 Qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam: *Audite* (inquit) *vocem meam, & ero vobis in Dominum, & vos mihi in populum, & ibitis in omnibus viis meis, quæscunque mandauero vobis.* Ecce inuitatio Dei *Et non audierunt*, inquit, *& non aduerterunt aurem suam.* Ecce recusatio populi. *Sed abierunt in iis quæ concupierunt corde suo malo* 505 *Agrum emi, & boues mercatus sum, & vxorem duxi.* Et adhuc ingerit: *Et emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas.* Hic erit Spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. *Et non* 506 *audiit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum.* 507 *Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum est, motus tunc* (bene quod & motus: negat enim Marcion moueri Deum suum, ita & hoc meus est) *mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem.* Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, 508 *Nunquid solitudo factus sum domui Israelis? aut terra in incultũ derelicta.* Id est, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam. *Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te.* Itaq; misit ad alios *vocandos*, ex eadem adhuc ciuitate: 509 *Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi*, id est, nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, 510 *Auertam faciem meam ab eis & monstrabo quid illis in nouissimis*, id est, alios posses suros locum eorum: *quoniam genitura peruersa est*, filij in quibus fides non est. *Illi obæmulati sunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram*, in nobis scilicet, quorum spem Iudæi gerunt; 511 *De qua illos gustaturos negat Dominus*, derelicta Sione tanquã speculã a in vinea & in cucumerario casula, posteaquam b & nouissimã in Christũ inuitationẽ recusauit. Quid ex hoc ordine secundũ dispositionẽ & prædicationes creatoris recensendo cõpetere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionẽ ad parabolę conspirationẽ, qui totum opus semel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Ante debent alii excusare, postea alii conuenisse. Nunc autẽ pariter vtrãq; partem inuitare venit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculũ parabolæ: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunq; retro inuitauit quos cum maxime aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, contempturos vocationem: ergo & sublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. 512 Plane ad hoc secundo venturus est vt gentibus prædicet. Et si venturus est autem, putò non quasi vocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. 513 Interea qui cœnæ istius vocationẽ in cœleste conuiuiũ interpretaris spiritalis saturitatis & iucunditatis, memento & 514 terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æque in spiritalia figurari à creatore. [515 *Quem & dragmam perditam* quis *requirit?* Nonne qui perdidit? Quis autem perdidit? Nonne qui habuit? Quis vero habuit? Nonne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, quam creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit, qui habuit. Is requisiuit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæsiuit. Is *exultauit, qui inuenit.* Ita vtriusque parabolæ argumentũ vacat circa eum, cuius non est ouis neque dragma, id est, homo. Nõ enim perdidit: quia nõ habuit: nec requisiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisiuit: nec exultauit, quia non inuenit. 516 Atque adeo *exultare* illius est *de pœnitentia peccatoris*, id est, de perditi recuperatione, qũi se professus est olim malle peccatoris pœnitentiam quam mortem. [517 Quibus *duobus dominis neget posse seruiri*, 518 *quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi* ipse declarat. *Deũ proponens & Mammonam.* Deinde Mammonam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonens enim nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, 519 *secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus reuelat insubsidium sibi.* 520 *Et ego* inquit, *dico vobis, amicos de Mammona iniustitiæ*, de nummo scil. de quo & seruus ille. Iniustitiæ n. auctorem & dominatorem totius seculi nummum scim⁹ omnes. 521 Cui famulatã videns Pharisæorũ cupiditatem

E
Exod. 32. Isai. 6. Hierem. 11.
Luc. 14. Hier. 7.
Luc. 14.
Hierem. 2.
F
Luc. 14. Ibidem. Deut. 32.
Luc. 14. a Isai. 1. b Luc. 14.
G
Cap. xxxii. ex cap. xv. Luc. Luc. 15. Ibidem. Ibidem.
H
Cap. xxxiii. ex c. xvi. Luc. Luc. 16. Ibidem.

A
Ibidem.

ditatem amentauit hanc sententiam, *Nō Potestis Deo seruire & Mammonæ.* 522 *Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi*, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligendum, & Christū à creatoris illos seruitute reuocasse. Quid? nūc potius ex hoc discе, vnum à Christo Deum ostensum. Duos enim dominos nominauit, Deū & Mammonā, creatorem & nummum. Deniq; *nō potestis Deo seruire*, vtiq; ei cui seruire videbantur: *& Mammonæ*, cui magis destinabantur. Quod si ipse aliū se ageret, nō duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia Deus. Et vtiq; magis dominus, quā Māmonas: magisq; obseruādus, qua magis dominus Quale est enim, vt qui Mammonam dominum dixerat, & cū Deo iunxerat, vere ipsorum dominum taceret, id est, creatorem? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiendū ei esse, si solummodo sibi & Mammonę negauit posse seruiri? Ita cum vnū Deū ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quē dominum sine alio Deo non posuit. Et illud itaque relucebit, 523 quomodo dictum: *Si in Mammona iniusto fideles non extitistis, quod verum est, quis vobis credet?* In summo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit.

Ibidem.
Ibidem.

B

524 *Et si in alieno fideles inuenti non estis, quod meū est quis dabit vobis?* Alienum enim debet esse à seruis Dei, quod iniustum est. Creator autem quomodo alienus erat Pharisæis, proprius Deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mammonam, quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisse de alterius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorē, nō in Mammonam infideles notādo, per creatoris mentionē distinctiones feciſſet Dei alterius non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tūc alterius videri potest, si non ad hoc proponatur, vt àre de qua agitur, separetur? 525 Si autem *& iustificantes se coram hominibus Pharisæi* spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo & Propheta Hieremias: 526 *Miser homo qui spē habet in homine.* 527 Si & adiicit: *Scit autem Deus corda vestra* illius Dei vim cōmemorabat qui lucernam se pronuntiabat, scrutantē renes & corda. Si superbiam tangit, 528 *quod elatum est apud homines, perosum est Deo.* Esaiā ponit ante oculos: *Dies enim Domini sabaoth*, 529 *in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur.* Possum iā colligere, cur tanto quo Deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia discеret à creatore. Didicit ergo vsq; ad Ioannis tempora, atq; ita exinde processit annuntiare regnum Dei, dicens: 530 *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei annuntiatur:* quasi nō & nos limitē quendam adnoscamus Ioannē cōstitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamē vt ab alia virtute facta sit sedatio Legis & Prophetarum, & initiatio Euangelii, in quo est Dei regnum, Christus ipse. 531 Nam & si probauimus, & vetera trāsitura & noua successura prædicari, à creatore, si & Ioānes antecursor & præparator ostenditur viarum Domini, Euangelium superducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc quod Ioannes venit, ipse erit Christus, qui Ioannē erat subsecuturus vt antecursorem: & si desierunt vetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirū quod ex dispositione est creatoris: 532 vt vnde magis probetur, quam ex Legis & Prophetarum in Ioannem occasu, & exinde ortu, regnū Dei. 533 *Transeat* igitur *cœlum & terra citius*, sicut & Lex & Prophetæ, *quam vnus apex verborum Domini. Verbum* enim, inquit Esaias, *Dei nostri manet in æuum.* Nam quoniam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannem prædicarat, vocem clamantis in deserto parare viam Domini: in hoc venturū, vt Legis & Prophetarum ordo exinde cessaret, per adimpletionem, nō per destructionem, & regnum Dei à Christo annuntiaretur: ideo subtexuit, facilius elemēta transitura, quam verba sua: confirmans, hoc quoq; quod de Ioanne dixerat, non præterisse. [534 Sed Christus diuortiū prohibet,

Ibidem.
Hier. 17.
*Luc.*16.
Hie. 11 17.
& 20.
*Luc.*16.
*Isai.*2.

Luc. 16.

C

Isai. 43.
2. *Cor.* 9.
*Malac.*3.

D
*Luc.*16.
*Isai.*40.
ibidem.

Ca. xxxiv
ex eodem

dicens: 535 *Qui dimiserit vxorem suā, & aliam duxerit, adulterium cōmisit, qui dimissam a viro duxerit, æque adulter est.* Vt sic quoq; prohibeat diuortium, illicitum facit repudiatæ matrimonium, Moyses vero permittit repudium in Deuteronomio: *Si sumpserit quis vxorem, & habit auerit cum ea,* 536 *& euenerit non inuenire eam apud eū gratiā, eo quod inuentum sit in illa impudicum negotium, scribit libellum repudij, dabit in manu eius, & dimittet illā de domo sua.* Vides diuersitatē Legis & Euangelii, Moysi & Christi? Plane. 537 Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdē veritatis, & eiusdem Christi, in quo prohibens diuortiū, propriam quęstionem eius absoluit: *Moyses propter duritiā cordis vestri præceptit libellum repudij dare: a primordio autem non fuit sic: quia scilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carnem vnam. Quod Deus itaque iunxit, homo non disiunget.* Hoc enim responso, & Moysi constitutionem protexit, vt sui: & creatoris institutionem direxit, vt Christus ipsius. Sed quatenus ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nonne & ipse prohibens diuortium, & patrem tamen gestans eum qui marem & fœminam iunxit: excusauerit potius quā destruxerit Moysi constitutionē. Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrariū docens Moysi & creatori, vt si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illum conditionaliter nunc fecisse diuortii prohibitionem, si ideo quis dimittat vxorem, vt aliam ducat. *Qui dimiserit*, inquit, *vxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit, & qui a marito dimissam duxerit, æque adulter est,* ex eadem vtique causa, qua non licet dimitti, vt alia ducatur: illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremptum est. Manente matrimonio nubere, adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit, & quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud, est vbi causa cessat, ob quam prohibuit. Et iam non contrarium Moysi docet, cuius præceptum alicubi conseruat: nōdum dico, confirmat. Aut si omnino negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, 538 nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint 539 aduersus fructum nuptiarum, vt aduersus ipsum creatorem? Certe quid facit apud te maritus, si vxor eius commiserit adulterium? Habebitne illam? 540 Sed nec tuum Apostolum sinere coniūgi prostitutæ, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem 541 iustitia diuortii. Iam hinc confirmatur ab illo Moyses ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, *si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum.* Nam & in Euangelio Matthæi: 542 *Qui dimiserit*, inquit, *vxorem suam præter causam adulterii, facit eam adulterari:* æque adulter censetur & ille, qui dimissam à viro duxerit. Ceterum præter ex causa adulterii, nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente 543 eum qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere vxorem in omne tempus. Quod si ex violentia coactum matrimoniū stabit, quanto magis ex conuenientia voluntarium? Sicut & prophetiæ auctoritate: *Vxorem iuuentutis tuæ non dimittes.* Habes itaque Christum vltro vestigia vbique Creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quam in prohibendo. Habes etiam nuptiarum 544 quoquo velis latere prospectorem, quas nec separari vult prohibēndo repudium, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubesce nō coniungens, quos tuus quoque Christus coniunxit. Erubesce etiam disiungēs sine eo merito, quo disiungi voluit & tu⁹ Christus. Debeo & nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiam deduxerit Dominus, quove direxerit. Ita enim plenius constabit, eum non ad Moysen destruēdum spectasse per repudii propositionem subito interpositam: quia nec subito interposita est 545 habens radicem ex eadem Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, 546 quod aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam

E
" xvi. 18.
" Luc. 16.
" Deut. 24.
" Matth. 19

*Luc.*16.
*Gen.*2.

F

*Luc.*16.

G
1. *Cor.*6.

Deut. 24.

*Matth.*5.

Deut. 22.

*Malac.*2.

H
*Luc.*16.

Luc. 16.
*Matth.*19.

ex il-

ex illa (non alias hoc permittente, immo & præcipiente lege, 547 quam si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius supparareturr semen illi) cõiectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodum & occisus. Facta igitur mentione Ioannis Dominus, & vtique successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum & adulterii figura iaculatus est in Herodem, adulterum pronuntians, etiam qui dimissam à viro duxerit: quo magis impietatẽ Herodis oneraret, qui non minus morte quam repudio dimissã à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, & vel eo nomine illicite, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea Propheten quoque assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum 548 *diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis.* Nã & illud quantum ad scripturæ superficiem subito propositum est, quantum ad intentionẽ sensus, & ipsũ cohæret mentioni Ioannis male tractati, & suggillati Herodis male maritati vtriusque exitum deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: 549 *Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant.* Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet vtramque mercedem creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam qui Legi & Prophetis obedierint, Christi vero & Dei sui cœlestem definiat sinum & portũ Respondebimus, & hac ipsa scriptura reuincẽte oculos eius, 550 quæ *ab inferis discernit Abrahæ sinum pauperi.* Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & *magnum ait intercedere regiones istas profundũ & transitum vtrinque prohibere.* Sed nec *alleuasset diues oculos & quidem de longinquo*, nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensã illã distantiam sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahę, ad recipiendas animas filiorũ eius etiã ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Abrahę censũ deputandarũ, & ex eadẽ fide, qua & Abrahã Deo credidit, nullo sub iugo legis, nec in signo circuncisionis. 551 Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, etsi non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio retũ resurrectionem omniũ plenitudine mercedis expungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo vindicat, quasi nõ à creatore promulgatam. 552 Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos: vtique suis: vbi est & locus æternus, 553 de quo Esaias: *Quis annuntiabit vobis locum æternum*, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem? Quod si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum ędificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahæ velut stellas cœli futurũ, vtiq; ob cœlestem promissionẽ, salua ea promissione, 554 cur non capiat sinum Abrahæ dici, temporale aliquod animarum fidelium receptaculum, in quo iam delinietur futuri imago, 555 ac candida quædam vtriusque iudicii prospiciatur. Admonens quoque vos hęreticos dũ in vita estis, Moysen & Prophetas vnum Deum prædicantes creatorem, & vnum Christũ prędicantes eius, & vtrunq; iudicium pœnæ & salutis æternæ apud vnicum Deum positũ, qui occidat & viuificet. 556 Immo, inquit, nostri Dei monela de cœlo, non Moysen & Prophetas iussit audiri, sed Christum: *Hunc audite.* Merito. Tunc enim Apostoli satis iam audierant Moysen & Prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moysi & Prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: *Tu es Christus*, antequam audiuisset & credidisset Moysi & Prophetis, à quibus solis adhuc Christus annuntiabatur. Hæc igitur fides eorum meruerat, vt etiam voce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant, euangelizantem pacem, euangelizantem bona, annuntiantẽ locũ æternum, ædificantem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum est: *Habent illic Moysen & Prophetas, audiant illos*: qui non credebant vel qui nec omnino sic credebant esse post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annuntiata à Moyse & Prophetis: decreta autem ab eo Deo, 557 *qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes.* Ita quum vtrinque pronuntiationis diuersitas competat creatori, non erit diuinitatum statuenda distantia sed ipsarum materiarum. [558 Conuersus ibidẽ ad discipulos: 559 *Væ*, dicit, *auctori scandalorum, expedisse ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quam vnum ex illis modicis*, vtique discipulis eius, *scandalizasset.* Æstima, quale supplicium cõminetur illi. Nec enim alius vlciscetur scandalum discipulorũ eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiantem de cura suorum, quo & creator retro: *Qui tetigerit vos*, 560 *ac si pupillam oculi mei tangat.* Idem sensus eiusdem est. 561 *Peccantem fratrem iubet corripi*, quod qui non fecerit, vtique deliquit, aut ex odio volens fratrẽ in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ, parcens ei: habens Leuiticum: *Non odies fratrem tuum in animo tuo*, 562 *traductione traduces proximum tuum*, vtique & fratrem, & *non sumes propter illum delictum.* Nec mirũ si ita docet, 563 qui pecora quoq; fratris tui, si errantia in via inueneris, prohibet, despicias: quo minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. 564 Sed *& veniã des fratri in te delinquenti iubet, etiam septies*, parum plane: Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitum pronuntians, *Fratris malitiæ memor ne sis.* 565 Nec petenti eam præstes mandat, sed & non petenti. Non enim dones offensam vult, sed obliuiscaris. 566 Lex leprosorum quantæ sit interpretationis erga speciem ipsius vitii, & inspectationis summi sacerdotis, nostrũ erit scire: Marcionis, 567 morositatem legis opponere, vt & hic Christum æmulũ eius affirmet præuenientẽ solennia legis etiam *in curatione decem leprosorum*, 568 *quos tantummodo ire iussos, vt se ostenderent sacerdotibus in itinere purgauit*, sine tactu iã & sine verbo tacita potestate, & sola voluntate, quasi necesse sit semel, remediatore languorum & vitiorũ annuntiato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationũ retractari: aut creatorem in Christo ad legẽ prouocari: si quid aliter quam lege distinxit, ipse perfecit: cũ aliter vtiq; Dominus per semetipsum operetur, siue per filiũ, aliter per Prophetas famulos suos maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ vt clariora & validiora qua propria, distare à vicariis fas est. 569 Sed eiusmodi & alibi iã dicta sunt, in documento superiore. Nunc etsi prędictus est, multos tunc fuisse leprosos apud Israelẽ, in diebus Helisęi Prophetę, & neminẽ eorũ purgatum nisi Naaman Syrum: non vtique & numerus faciet ad differentiã Deorũ, in destructionẽ creatoris vnũ remediantis, & prælationẽ eius qui decẽ emundarit. Quis n. dubitabit plureis potuisse curari ab eo, qui vnum curasset, quam ab illo decem, qui nunquam retro vnum? Sed hac cũ maxime pronuntiatione diffidentiam Israelis vel superbiã pulsat: quod cũ multi essent illic leprosi, & Prophetes nõ deesset, etiã ędito documẽto nemo decucurrisset ad Deũ operantẽ in Prophetis. Igitur quoniã ipse erat authenticus pontifex Dei patris, inspexit illos secundũ legis arcanũ, significãtis Christũ esse verũ disceptatorẽ & elimatorẽ humanarũ maculariũ. Sed & quod in manifesto fuit legis, pręcepit: *Ite ostendite vos sacerdotibus.* Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi legis illusor, vt in itinere curatis ostenderet, nihil esse legẽ cũ ipsis sacerdotibus? & vtiq; viderit si cui tã opinionsus videbitur Christus, immo digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideo illos remediatos, qua secundũ legẽ iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neq; n. credibile est, emeruisse medicinã à destructore legis obseruatores legis 570 Sed cur pristino leproso nihil tale prædicit? quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamẽ nõ idcirco nõ erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiã altius aliquid. Disce igitur & causas *in Samariæ regionibus* res agebatur, *vnde erat & vn⁹ interim ex leprosis.* 571 Samaria autẽ desciuerat ab Israele, habens schisma illud ex decẽ tribubus, quas aulsas per Achiam Prophetã, collocauerat apud Samariã Hieroboã. Sed & alias semper sibi placentes erant Samaritani de mõtibus & puteis patrũ: sicut in

A

Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio Domini apud puteũ, 572 *Natu maior sis*, & cetera. Et rursus: *Patres nostri in isto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare.* 573 Itaque qui & per Amos: *Væ*, dixerit *eis, qui confident in monte Samariæ*, iam & ipsam restituere dignatus, de industria, iubet ostendere se sacerdotibus, vtique qui non erant, nisi vbi & templum, subiiciens Samaritam Iudæo, *quoniam ex Iudæis salus.* licet Israelitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Iudæ Christus fuit: vt scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideo vt vidit agnouisse legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & vnum illum solutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, *gloriam Deo reddens*: hoc & Domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israelites alium Deum vsq; adhuc didicisset? Cui alij quam cui omnes remediati retro à Christo? 574 Ideo: *Fides tua te saluum fecit*, audit: quia intellexerat veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verũ pontificem eius, Christũ facere debere. 575 Sed nec *Pharisæi* possunt videri *de* alterius *Dei regno consuluisse Dominum, quando venturum sit*, quandiu alius à Christo æditus Deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quam de cuius consulebatur. *Non venit*, inquit, *regnum Dei cum obseruatione. Nec dicent: Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est.* Quis non ita interpretabitur, *intra vos est*, id est, in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quod si in præcepto est Dei regnum, propone igitur contra, 576 secũdum nostras Antitheseis, Moysen, & vna sententia est. 577 *Præceptum*, inquit, *excelsum non est, nec longe à te. Nõ est in cœlo, vt dicas, quis ascendet in cœlum, & deponet nobis illud, & auditum illud faciemus? nec vltra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo*, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit: *Non hic nec illic, ecce enim intra vos est regnum Dei.* Et ne argumẽtetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consulebatur, non de suo respondisse eis Dominum, sequentia obsistunt. 578 *Dicens* n. *Filiũ hominis ante multa pati & reprobari oportere, ante aduentum suum*, in quo & regnum substantialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habẽs & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum *reprobari*, inde decerpsit, vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio eius apud Dauid canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. *Lapis*, inquit, *quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc.* Vanum enim si credidimus Deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portenderet, 579 quem & in a lapidis & in b petræ, & in c montis figura portenderet. Sed si de suo loquitur aduentu, 580 cur *eum* d *diebus Noe & Loth comparat* tetris & atrocibus, Deus & lenis & mitis? Cur admonet *meminisse vxoris Loth*, quæ præceptum creatoris non impune contempsit, si non cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiam si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quẽ destruit, ne ille me formare videatur. Si vero & hic non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. [581 Nam & *orandi perseuerantiam & instantiam mandans, parabolã iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseuerantia interpellationum eius.* Ergo iudicem Deum ostendit orandũ, nõ se, si non ipse est iudex. Sed *subiunxit facturum Deum vindictam electorum suorum.* Si ergo ipse erit iudex qui & vindex creatorem ergo meliorem Deum probauit, quem electorum suorum *clamantium ad eum die ac nocte* vindicem ostendit. 582 *Et* tamen cum *templum* creatoris *inducit*, & *duos adorantes* diuersa mente describit, *Pharisæum in superbia, Publicanum in humilitate: ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse*, vtique docendo, qua disciplina sit orandum, eum & hic orãdum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ, siue iustificatricem humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare 583 in humilitate, vt *alleuatorem humilium*, non in superbia, vt *destructorem superborum.* Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem, opinor: 584 Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari qua Deus optimus & vltro bonus non vult. 585 Sed, *quis optimus, nisi vnus*, inquit, *Deus*? Non quasi ex duobus Diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimum Deum solum, qui sic vnus sit optimus, qua solus Deus. Et vtique optimus, qui *pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos*, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique *interrogatus ab illo quodã: Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis* creatoris *an ea sciret*, id est, faceret, *expostulauit*: ad contestandum, præceptis creatoris vitam acquiri sempiternã. 586 *Cumque ille principaliora quæque affirmasset obseruasse se ab adolescentia, Vnum*, inquit, *tibi deest. Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo & veni, sequere me.* Age Marcion, omnesque iam commiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Resciditne Christus priora *præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrem*? An & illa seruauit, & quod deerat, adiecit, quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos vbique diffusum sit in Lege & Prophetis, vti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multo cariorem habiturus traduceretur. Saluum est igitur & hoc in Euangelio: *Non veni dissoluere Legem & Prophetas, sed potius adimplere.* Simul & cetera dubitatione liberauit, manifestando vnius esse, & Dei nomen & optimi, & vitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius præcepta supplendo & conseruauit & auxit: secundum Michæam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem, 587 *Si annuntiauit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirit, quam facere iudicium diligere misericordiam, & paratum esse sequi Dominum Deum tuum?* Et homo n. Christus annuntians quid sit bonum, scientiam legis: *Præcepta*, inquit, *scis?* facere iudiciũ: *Vende*, inquit, *quæ habes*: diligere misericordiam: *& da*, inquit, *egenis*, paratum esse ire cum Deo: *& veni*, inquit, *sequere me.* 588 Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias & domos, vt nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendentibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo videbatur, vtique qua non natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat 589 vnus aliqui deputandus ex iis, qui quo modo ignoti habebantur. 590 *Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset*, cur *exclamauit. Iesu fili Dauid miserere mei*, nisi quia filius Dauid, id est, ex familia Dauid non temere deputabatur, per matrem & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annuntiati ei fuerant. 591 *Sed antecedentes increpabant cæcum, vt taceret*, Merito, quoniam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpãtes illos scisse, quod Iesus non esset filius Dauid: vt idcirco silentiũ cæco indixisse credantur. Sed & si doceres, facilius illos ignorasse præsumeretur, quam Dominum falsam in se prædicationem sustinere potuisse. Sed patiens Dominus, non tamen confirmator erroris, immo etiam detector creatoris, vt non prius hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne vltra Iesum filium Dauid existimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec vllã rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium Dauid negaretis, manifestissime cõfirmauit cæci prædicationẽ & ipsa remuneratione medicinę, & testimonio fidei. *Fides*, inquit, *tua te saluũ fecit.* Quid vis cæcũ credidisse: Ab illo Deo descendisse Iesum ad detectionẽ creatoris, ad

B C D E F G H

Ioan. 4. Amos 6. Luc. 17. — *Ioan. 6.* — *Luc. 17. Ibidem.* — *Ibidem.* — *Ibidem.* — *Ibidem.* — *Deut. 30.* — *Luc. 17.* — *Ibidem.* — *Psal. 117.* — a *Isai. 8.* b *1. Cor. 10.* c *Dan. 2.* d *Luc 17. Ibidem.* — Ca. XXXVI. *ex c.* XVIII. *Lucæ.* — *Ibidem.* — *Ibidem. Luc. 21.* — *Luc. 18. Matth. 5.* — *Luc. 18. Ibidem.* — *Ibidem.* — *Matth. 5. Luc. 18.* — *Michæ. 8.* — *Luc. 18.* — *Num. 1. & 26. Luc. 2.* — *Luc. 8. Luc. 8. Luc. 18.* — *Ibidem.* — *Isai. 11.*

destructionē Legis & Prophetarum, non illum esse, qui ex radice Iesse, 592 & ex fructu lumborum Dauid destinabatur, cæcorū quoq; remunerator? Sed nōdū (puto) eiusmodi tunc cæci erant, qualis Marcion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, *Iesu fili Dauid.* 593 Qui hoc se & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit, fide hominis, etsi melius oculatā, etsi veri luminis cōpotē, exteriore quoq; visione donauit, vt & hos regulā simulq; mercedē fidei diſceremus. Qui vult videre Iesū, Dauid filiū credat per virginis censū. Qui nō ita credet, nō audiet ab illo, *Fides tua te saluū fecit.* Atq; ita cæcus remanebit ruens in Antithesim, ruentē & ipsā Antithesim. Sic enim cęcus cęcū deducere solet. 594 Nāsi aliquando Dauidē in recuparatione Sionis offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur (in figurā populi proinde cęci nō admissuri quandoq; Christū filium Dauid) ideo Christus ex diuerso cęco subuenit, vt hinc se ostenderet nō esse filiū Dauid, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cædi. Et cur fidei, & quidē prauæ præstitisse se dixit. 595 Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendā. Nā & qui Dauid offenderant, cæci: nunc vero eiusdē indecoris homo supplicē se obtulerat filio Dauid, idcirco ei satis facienti quodammodo placatus filius Dauid, restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsū crediderat, exorandū sibi esse filiū Dauid. Et tamen Dauid audacia hominū (puto) offenderat, non valetudo. [596 Consequitur & a *zachæi domus* salutē. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Christū à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribꝰ erat omniū vox illa cæci, b *Miserere mei Iesu fili Dauid*, 597 & c *omnis populus laudes referebat Deo*: non Marcionis, sed Dauid. Enimuero d Zachæus 598 etsi allophylus fortasse tamen aliqua notitia scripturarū ex cōmercio Iudaico afflatus: plus est autē, & ignorans Esaiā præcepta eius impleuerat. e *Confringito*, inquit, *panē tuū esurienti: & non habentes tectū, in domum tuam inducito*: 599 hoc cū maxime agebat, f *exceptum domo sua pascens Dominum*. Et g *nudū si videris contegito*, hoc cum maxime promittebat, in omnia misericordiæ opera h *dimidium substātiæ offerens*. 600 *Dissoluens violentiorum contractuum obnexus, & i dimittens conflictatos in laxamentum, & omnē conscriptionem iniquam dissipans*, dicendo: *& si cui quid per calumniam eripui, quadruplum reddo*. Itaq; Dominus, *hodie*, inquit, *salus huic domui*. Testimoniū dixit salutaria esse quæ præceperat Prophetes creatoris. Cū vero dicit: 601 *Venit enim filius hominis saluū facere quod perit*: iā non contendo eū venisse, vt saluū faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluū venerat facere: sed in alterius quæstionis gradū dirigo. De homine agi nulla dubitatio est. 602 Hic quū ex duabus substantiis constet. ex corpore & anima: quærendū est, ex qua substātię specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima nō. Quod perierat, saluū faciat filius hominis: habet igitur & caro salutē. si & anima perierat, animæ perditio saluti destinatur: caro quæ nō periit, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorū negantiū carnis salutē. Iam & Christus creatoris cōfirmatur, qui secundū creatorē totius hominis pollicebatur. 603 *Seruorum quoq; parabola, qui secundū rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicem ostendit Deum*, etiā ex parte seueritatis, *non tantum honorantem, verum & auferentem, quod quis videatur habuisse*. 604 Aut si & hic creatorē finxerit austerum, *tollentem quod non posuerit, & metentem quod non seuerit*: hic quoq; me ille instruit, *cuius pecuniā vt fœnerē edocet*. [605 Sciebat *Christus, baptisma Ioannis vnde esset*, & cur quasi nesciens *interrogabat*? Sciebat nō responsuros sibi Pharisæos, & cur frustra interrogabat? An vt ex ore ipsorū iudicaret illos, vel ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationē creatoris & ad cōparationē Christi: & considera iā quid secuturū esset, 606 si quid Pharisæi ad interrogationē renuntiassent, *Puta illos renūtiasse humanū Ioan. baptisma, statim lapidibus elisi fuissent*. 607 Existeret aliquis Marcion aduersus Marcionē qui diceret: O Deū optimū, ô Deū diuersū à creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptum imposuit. 608 Sic enim & de creatore, in arboris lege, tractatur. *Sed de cœlis fuit baptisma Ioannis. Et quare*, inquit Christus, *non credidistis ei?* ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quod nō credidissent, ius erat 609 cuius sacramentū Ioannes administrabat. Certe nolentibus renuntiare quid saperent, quū & ipse vicem *opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc facio*, 610 malū malo reddidit. 611 *Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo*. Quæ erunt Dei? quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetā Deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cæsari iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterum aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. 612 *Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant Domino ex lege materiam mulieris, quæ septē fratribus ex ordine defunctis, secundū præceptū legale nupsisset, cuius viri deputanda esset in resurrectione*. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia cōsultationis. Ad hoc respōdisse Christū necesse est. Neminē timuit, vt quæstiones aut declinasse videatur, aut per occasionem earum, quod alias palam non docebat, iuboſtendisse. 613 *Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere*. Vides quam pertinenter ad causam. Quia de æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstruxit hic quidem nubi, vbi sit & mori. *Quos vero dignatus sit Deus, illius æui possessione & resurrectione a mortuis neque nubere, neq; nubi: quia nec morituri iam sint, quum similes angelorum sint, Dei & resurrectionis filii facti*. Quum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quam ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, non aliud responsio Domini sapit quam quo quæstio absoluitur. Habes & tēpora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi scisitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quærentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. 614 Nacti enim scripturæ textū, ita in legendo decucurrerunt. Quos autem dignatus est Deus illius æui, illius æui Deo adiungunt, quo alium Deum faciant illius æui. Quum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est Deus vt facta hic distinctione post Deum, ad sequentia pertineat, illius æui, id est, quos dignatus sit Deus illius æui possessione & resurrectione. Non enim de Deo, sed de statu illius æui cōsulebatur, cuius vxor futura esset post resurrectionē in illo æuo. 615 Sic & de ipsis nuptiis responsum subuertunt: vt filii huius æui nubunt & nubuntur, de hominibus dictum sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos Deus illius æui alter sc. dignatus sit resurrectione, iam & hic non nubere: quia non sint filii huius æui. Quando de nuptiis illius æui consultus, non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam vim & vocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant, nihil aliud senserunt, quam quod ad materiam cōsultationis pertinebat. 616 *Atque* adeo scribę *Magister*, inquiunt, *bene dixisti*. Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius ædendo aduersus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita eum respondisse præsumpserant, non recusauit. 617 *Si autem scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse autem Dauid Dominum eum appellat*, quid hoc ad Christum? Non Dauid errorem scribarum 618 obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: quem Dominum magis quam filium Dauid confirmabat, quod

non

non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quam conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas; nunc vltro coram eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium tantum Dauid prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulsata vero traditione scribarum, qua non & Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quam Christus creatoris. [619 Olim constitit de nominum proprietate, ei illam, qui prior & a Christum suum in homines annuntiaret, & Iesum transnominaret. Constabit itaque & de impudentia eius, 620 *qui* b *multos dicat venturos in nomine ipsius*, quod non sit ipsius, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum pertinet. Amplius c *& prohibeat eos recipi*, 621 quorum & ipse parsit, vt qui proinde in nomine venit alieno, si non ipsius erat, à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat veritatem eius. *Venient deniq; illi, dicentes: Ego sum Christus.* Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid nunc, quod & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus creatoris: Reiicies illum? Et quam iniquum, quam iniustum, & optimo Deo indignũ, vt non recipias cũ in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & quæ signa temporibus imponat. 622 *Bella*, opinor, *& regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & fames, terræque motus & formidines, & prodigia de cœlo:* quæ omnia seuero & atroci Deo congruunt. *Hæc* quum *adiicit etiam oportere fieri*, quem se præstat, destructorem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas vt optimus tam tristes quam atroces abstulisset, potius quam cõstituisset, si non ipsius fuissent. 623 *Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones venturas*, in martyrium vtique & in salutem. 624 Accipe prædicatum in Zacharia: *Dominus*, inquit, *omnipotens proteget eos, & consument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent sanguinem illorum velut vinum, & replebunt quasi pateras altare, & saluos eos faciet Dominus illo die, velut oues populum suum quia lapides sancti volutant.* Et ne putes hæc in passiones prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab allophylis manebãt, respice ad species. Nemo in prædicatione 625 bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certantes, cadunt: sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semetipsos quam vindicantes trucidantur. Deniq; *quia lapides*, inquit, *sancti volutant*, non q milites pugnant. Lapides enim sunt & fundamenta super quæ nos ædificamur, *extructi* secundum Paulum, *super fundamentum Apostolorum*, qui lapides sancti oppositi omnium offensui volutabant. 626 *Et hic igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia*, qui & Balaam ꝙ non cogitauerat, immo contra q̃ cogitauerat, suggessit, & Moysi, causato linguæ tarditatem, *os repromisit*, 627 *& sapientiã ipsam, cui nemo resisteret*, per Esaiam demonstrauit: *Hic dicet, ego Dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribetur in nomine Israelis.* Quid enim sapientius & incontradicibilius confessione simplici & exerta in martyris nomine 628 cum Deo inualescentis, quod est interpretatio Israelis? Nec mirum si is cohibuit præcogitationẽ, qui & ipse à patre excepit pronuntiandi tempestiue submin istrationem, 629 Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem: nisi Marcion Christum non subiectum patri infert 630 *A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio* vtique *blasphemiam prædicatam*, non debeo rursus ostendere. 631 *Sed per tolerantiam*, inquit, *saluos facietis vosmetipsos*, de qua scil. Psalmus, 632 *Tolerantia*, inquit, *iustorum non periet in finem.* Quia & alibi, *Honorabilis mors iustorum*: ex tolerantia sine dubio, quia & Zachatias: 633 *Corona autem erit eis qui toleraverint.* Sed ne audeas argumentari Apostolos vt alterius Dei prẽcones, à Iudæis vexatos, memento Prophetas quoque eadem à Iudæis passos, tamen non alterius Dei Apostolos fuisse, quã creatoris. 634 *Sed monstrato dehinc tempore excidii, quum cœpisset vallari exercitibus Ierusalẽ, signa iam vltimi finis enarrat*, 635 *solis & lunæ siderumque prodigia, & in terra angustias Nationum obstupescentium velut à sonitu maris fluctuantis præ expectatione imminentium orbi malorum Quod & ipsæ vires cœlorum concuti habeant*, accipe Ioelem: 636 *Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi vaporem. Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris Domini.* Habes & Abacuc, 637 *Fluminibus disrumpetur terra, videbunt te, & parturient populi, Disperges aquas gressu, Dedit abyssus sonum suum, sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terrã. Et in indignatione tua depones Nationes.* Conueniunt (opinor) & Domini pronuntiationes & Prophetarum, de concussionibus mundi, & orbis elementorum, & Nationum. Post hæc quid Dominus? 638 *Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute. Quum autem hæc fient, erigetis vos, & leuabitis capita quoniam adpropinquauit redemptio vestra.* In tempore scilicet regni de quo subiecta erit ipsa parabola. 639 *Sic & vos quum videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnum Dei.* Hic erit dies magnus Domini & illustris, venientis de cœlis filii hominis secundum Danielem, 640 *Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis aduenies*, &c. Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua fœneraretur. Et vniuersæ Nationes, quas promiserat ei in Psalmo Pater, *Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Et gloria omnis seruiens illi, & potestas eius æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur*, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem aduentu filii hominis & fructus eius apud Abacuc: 641 *Existi in salutem populi tui ad saluos faciendos Christos tuos*, erecturos scilicet se, & capita leuaturos in tempore regni redemptos. Igitur, quum & hæc quæ sunt promissionum, proinde conueniant sicut & illa quæ sunt concussionum ex consonantia Propheticarum & Dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, vt concussiones quidem referas ad creatorem sæuitiæ, scilicet Deum, quas nec sinere nedum expectare deberet Deus optimus, promissiones vero Deo optimo deputes, quas creator ignorans illũ non prophetasset. Aut si suas prophatauit nõ distantes à promissionibus Christi, par erit in libertate optimo Deo, nec plus videbit à Christo tuo repromitti, quã à meo filio hominis. 642 Ipsum decursũ scripturæ Euangelicæ *ab interrogatione discipulorum vsque ad parabolã fici*, ita inuenies cõtextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum cõpingat, & tristitia & læta, & concussiones, & promissiones, nec possis separare ab illo alterã partẽ. Vnius enim filii hominis aduentu cõstituto inter duos exitus cõcussionũ & promissionũ, necesse est ad vnũ ptineãt filiũ hominis, & in cõmoda Nationum, & vota sanctorũ, qui ita positus est in medio, vt communis exitibus ambobus, alterũ concluturus aduentu suo, id est, incommoda Nationum alterum incipiẽs, id est, vota sanctorum: vt siue mei Christi concesseris aduentum filii hominis, quo mala imminentia ei deputes quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei ascribere quæ ab aduentu eius oriuntur: siue tui malueris, quo bona ei ascribas quæ ab aduentu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduentui filii hominis antecedendo, quã & bona subsequendo. Quære igitur, quẽ ex duobus Christis constituas in persona vnius filii hominis, in quam vtraque dispositio referatur. Aut & creatorẽ optimum, aut Deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolæ considera exemplũ: 643 *Aspicite ficum & arbores*

omnes

A
Luc. 18.
Luc. 20.
Ca. xxxix. *ex ca.* xxi. *Lucæ.*
a *Matth.* 1. *& Luc.* 1.
b *Luc.* 21.
c *Ibidem. Ibid.*
B
Ibidem.
Ibidem.
Ibid. Zach. 9.
C
Ephes. 2. *Luc.* 21. *Num.* 22. 23. *&* 24. *Exod.* 4. *Luc.* 21. *Isai.* 44. *Gen.* 32. *Isai.* 50. *Luc.* 21. *Ibidem. Psal.* 9. *Psal* 115. *Zach.* 6.
D
E
Luc. 11. *Luc.* 21.
Ibid. Ioel. 2.
Abac. 3.
Luc. 21.
F
Ibidem. Ioel. 2.
Dan. 7. *Luc.* 19. *Dan.* 7. *Psal.* 2. *Dan.* 7. *Luc.* 20. *Abac.* 3. *Luc.* 21.
G
Ibidem.
H

omnes quum fructum protulerint, intelligunt homines æstatem appropinquasse. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnũ Dei. Si enim fructificationes arbuscularũ signum æstiuo tempori præstant antecedẽdo illud: proinde conflictationes orbis signum prænotant regni precedẽdo illud. Omne autem signum eius est rei, cuius est signum. Et omni rei ab eo imponitur signũ cuius est res. Ita si cõflictationes signa sũt regni sicut fructificationes æstatis, ergo & regnum creatoris est, cuius conflictationes deputantur, quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia, tam dira Deus optimus, certe à Prophetis & à Lege prædicata, adeo Legẽ & Prophetas non destruebat, quũ quæ prædicauerant, confirmat perfici oportere. Adhuc ingerit: 644 *Non transiturũ cœlũ ac terram, nisi omnia peragantur.* Quænam ista? Si quæ à creatore sunt, merito sustinebunt elementa Domini sui ordinem expungi. Si quę à Deo optimo, nescio an sustineat cœlum & terra perfici, quæ æmulus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes Deus non est. Transeat age nunc terra & cœlum. Sic enim Dominus eorum destinauit, dum verbum eius maneat in æuum. sic enim & Esaias prænuntiauit. 645 *Admoneantur & discipuli ne quando grauentur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis repentinus dies ille, velut laqueus*, vtiq; oblitis Deũ ex plenitudine & cogitatione mundi: Moysi erit admonitio. Adeo is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retro intulit. Erant & loca alia apud Ierusalem ad docendum, erant & extra Ierusalẽ ad secedendum, 646 sed enim *per diem in templo docebat*, vt qui per Osee prædixerat: 647 *In templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos,* 648 *Ad noctem vero in æleonem secedebat.* Si enim Zacharias demõstrarat. *Et stabunt pedes eius in monte eleone.* Erant horæ quoque auditorio cõpetentes. 649 *Diluculo conueniẽdum erat* quia per Esaiã quum dixisset Dominus: *Dat mihi linguã disciplinæ*, adiecit, *apposuit mihi mane aurem ad audiendum.* Si hoc est Prophetias dissoluere, quid erit adimplere? [650 Proinde scit & quando pati oporteret, eum, 651 cuius passionem lex figurat. 652 Nam è tot a festis Iudæorũ, b *Paschæ diem elegit.* In hoc enim sacramentum pronuntiarat Moyses, 653 *Pascha* c *est Domini.* Ideo & affectum suũ ostendit, 654 *Concupiscentia* d *concupiui Pascha edere vobiscum, antequam patiar.* ô legis destructorem, qui concupierat etiam in Pascha seruare! 655 Nimirum veruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat, qui tanquam ouis ad victimam adduci habens, & tanquam ouis coram tondente, sic os non aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? 656 *Poterat &* ab extraneo quolibet *tradi*, ne dicerem & in hoc Psalmum expunctum: 657 *Qui mecum panem edit, leuabit in me plantam.* 658 Poterat & sine præmio tradi. *Quanta enim opera traditoris circa eum*, qui populum corã offendens, nec tradi magis potuisset quam inuadi? Sed hoc alii competisset Christo, non qui Prophetias adimplebat. Scriptum est enim, 659 *Pro eo quod venundedere iustum.* 660 Nam & quantitatem & exitum pretij postea Iuda pœnitente reuocati, & in emptionem dati agri, figuli, sicut in Euangelio Matthæi continetur, Hieremias præcanit: *Et acceperunt triginta argenteos precium appreciati vel honorati, & dederunt eos in agrum figuli.* 661 Professus itaque se concupiscentia concupisse edere Pascha vt suum (indignum enim vt quid alienum concupisceret Deus) *acceptum panem & distributum discipulis,* 662 *corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum, dicendo*, id est, figura corporis mei. Figura autem non fuisset, 663 nisi veritatis esset corpus. Ceterum vacua res, quod est phantasma, figuram capere non posset. 664 Aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat veritate, ergo panẽ debuit 665 *tradere pro nobis.* Faciebat ad vanitatem Marcionis, vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis 666 peponem, quẽ Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterẽ fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: 667 *Aduersus me cogitauerunt cogitatum dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius*, scilicet crucem in corpus eius? Itaque illuminator antiquitatum quid tũc voluerit significasse panem, satis declarauit, corpus suum vocans panem. 668 *Sic & in calicis mentione testamentũ constituens, sanguine suo obsignatum*, substantiam corporis cõfirmauit. Nullius n. corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certe sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis. Vt autẽ & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas; aderit Esaias, *Quis*, inquit, *qui aduenit ex Edom? rubor, vestimentorum eius ex Bosor.* 669 *Sic decorus in stola violenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta tua: & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcata*: Spiritus enim propheticus velut iam contemplabundus Dominum ad passionem venientem, carne scilicet vestitum, vt in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, cõculcatæ & expressæ vi passionis, tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruẽrati homines de vini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Iudæ, 670 ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda deliniabat. 671 *Lauabit*, inquit, *in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suum*: stolam & amictum carnem demonstrans, & vinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. [672 *Væ*, ait, *per quem traditur filius hominis.* Ergo iam *væ* constat imprecationis & comminationis inclamationem intelligendam, & irato & offenso deputandam, nisi si Iudas impune erat tantum sceleris relaturus: Aut si impune, vocat *væ*. Si non impune, vtique ab eo puniendus, in quem scelus traditionis admisit. Porro si sciens passus est hominem, quem ipse comitatui suo asciuerat, in tantum scelus ruere, 673 noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque Deum retorquentur. aut ignorasse illum qui non ex prouidẽtia obstitit peccaturo, aut obsistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse si & sciebat & poterat, atque ita malitiosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius & in isto creatorem, quam parem illi Deum optimum, aduersus sententiam tuam facias. 674 Nam & Petrum præsumptorie aliquid elocutum, negationi potius destinando, zelotem Deum tibi ostendit. 675 *Debuit etiam tradi* propheticus scilicet Christus, vt eius scilicet filius, qui labiis à populo diligebatur. 676 *Perductus in confessum, an ipse esset Christus? interrogatur.* De quo Christo Iudæi quæsissent, nisi de suo? Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? vt pati posset, inquis, id est, vt ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. atquin & si dixisset, passurus esset. 677 *Si dixero enim*, inquit, *vobis, non credetis.* Porro non crediturí, perseuerassent in necem eius & cur non magis passurus esset: si alterius Dei, ac per hoc aduersarium creatoris manifestasset? Ergo non vt pateretur, alium se tunc quoque superfedit ostendere: sed quoniam ex ore eius confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen crediturí, qui eum ex operibus scripturas adimplentibus agnouisse debuerant: Ita eius fuit occultasse se, cui vltro debebatur agnitio. *Et tamen* adhuc eis manum porrigens, 678 *Abhinc*, inquit, *erit filius hominis sedens ad dexteram virtutis Dei* 679 Suggerebat enim se ex Danielis Prophetia filium hominis, & è Psalmo Dauid, sedentem ad dexteram Dei. Itaque ex isto dicto & scripturæ comparatione illuminati quem se vellet intelligi, 680 *Ergo*, inquiunt, *tu Dei filius es?* Cuius Dei, nisi quem solum nouerant? Cuius Dei, nisi quem in Psalmo meminerãt dixisse filio suo? *Sede ad dexterã meam.* Sed respondit. *Vos dicitis quia ego sum.* Atquin confirmauit id se esse quod illi dixerant, dũ rursus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiue, & non ipsos confirmatiue pronuntiasse, *Ergo tu filius Dei es.* Vt quia oblique ostenderat se per scripturas filium Dei intelligendum, sic senserint, *ergo tu Dei es filius, quod re non vis aperte dicere*: atque ita & ille, *Vos dicitis*, confirmatiue respondit: & adeo sic fuit pronuntiatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod pronuntiatio sapiebat. [681 *Perductum* enim *illum ad Pilatum onerare cœ-*

perunt

E
Ibid.

Isai. 63.

F
Gen. 49.

Cap. XII. ex c. XXII. Lucæ.
Luc. 22.

Gen. 3.

G
Luc. 22.
Isai. 29.
Luc. 22.

Ibidem.

Ibidem.
Dan. 7.
Psal. 109.
Luc 22.
Psal. 109.

H

Ca. XLII

A exc. xxii. Lucæ. Luc. 23. Luc. 22. Luc. 23. Isai. 3.

perunt quod se Regem diceret, Christum sine dubio Dei filium, sessurum ad Dei dexteram. Ceterum alio eum titulo grauassent incerti an filium Dei se dixisset, nisi, *Vos dicitis*, sic pronuntiasset, hoc se esse quod dicerent. 682 *Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde, Tu dicis*, ne metu potestatis videretur amplius respondisse. 683 Cõstitutus est igitur Dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. *Ipse Dominus in iudicium veniet cũ presbyteris & archontibus populi*, secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum passionis suæ impleuit, 684 *Tumultuatæ sunt* ibidem *nationes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Nationes*, Romani qui cum Pilato fuerant *Populi*, tribus Israelis. *Reges*, in Herode. *Archontes*, in summis sacerdotibus *Nam & Herodi* velut munus *à Pilato missus*, Osee vocibus fidem reddidit, de Christo enim prophetauerat: 685 *Et vinctum eum ducent xenium regi.* 686 *Delectatus est* denique *Herodes viso Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit. Tanquam agnus* enim *coram tondente, sic non aperuit os suum*, quia Dominus dederat illi linguam disciplinæ, vt sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem. Illam scilicet linguam, 687 quam in Psalmo adglutinatam gutturi suo tunc probabat, non loquẽdo. 688 *Et Barrabas quidem nocentissimus, vita* vt bonus, *donatur. Christus vero* iustissimus, vt homicida, *morti expostulatur.* 689 *Sed & duo scelesti circunfiguntur illi, vt inter iniquos scilicet deputaretur.* 690 *Vestitum plane eius militibus diuisum, partim sorte concessum* Marcion abstulit respiciens Psalmi Prophetiam, *Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitum meum sortem miserunt.* 691 Aufer igitur *& crucem ipsam.* Idem tamen Psalmus de eo non tacet, *Foderunt manus meas & pedes meos.* 692 totus in illo exitus legitur: *Circundederunt me canes, synagoga maleficorũ circumuallauit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labijs, & capita mouerunt. Sperauit in Deum, liberet eum.* Quo iam testimonium vestimentorum? habe falsi tui prædã, totus Psalmus vestimenta sunt Christi 693 *Ecce autem & elementa concutiuntur*, Dominus enim patiebatur ipsorum. Ceterum aduersario læso, cœlum luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hęc argumenta quoque mihi cõperissent, etsi non fuissent prædicata. 694 *Cælum*, inquit, Esaias, *vestiam tenebris.* Hic erit dies, de quo Amos, 695 *Et erit illa die, dicit Dominus, occidet sol meridie.* (Habes & horæ sextæ significationem) *& contenebrabit super terram.* 696 *Scissum est & templi velum*, angeli eruptione, derelinquentis filiam Sionis tanquam in vinea speculam, & in cucumerario casulam, 697 O quantum perseuerauit etiam xxx. Psalmo Christum ipsum reddere. *Vociferatur ad patrem, vt* & moriens vltima voce *Prophetas adimpleret.* 698 *Hoc dicto exspirauit.* Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semetipsum exspirare non potuit. Alius est qui exspirat, alius qui exspiratur. Si spiritus exspiratur, ab alio exspiretur necesse est. Quod si solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quam exspirasse. Quis igitur exspirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eum quum amittit exspirat. Denique si caro non fuisset, phantasma carnis. Phantasma autem spiritus fuit: Spiritus autem semetipsum exspirauit, & exspirando discessit. Sine dubio phantasma discessit, quum spiritus qui erat phantasma discessit, & nusquam comparuit phantasma cum spiritu. 699 Nihil ergo *remansit in ligno.* Nihil pependit etiam post exspirationem. Nihil *de Pilato postulatum.* Nihil *de patibulo detractum.* Nihil *sindone inuolutum.* Nihil *sepulcro nouo conditum.* Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiæ hæreticæ dicere, phantasma illic phantasmatis remansisse, Sed si *& Ioseph corpus* fuisse nouerat, quod tota pietate *tractauit: ille* Ioseph *qui non consenserat in scelere Iudæis* 700 *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non sedit*, oportuerat etiam sepultorem Domini prophetari, ac iam tunc merito benedici [701 Si nec *mulierum illarum officiũ* præterit Prophetia, *quæ ante lucem conuenerunt ad sepulcrum cum odorum paratura.* De hoc enim per Osee: *Vt* 702 *quærant*, inquit, *faciem meam ante lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad Dominum, quia ipse eripuit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus.* Quis enim hæc non credat *in recogitatu mulierum* illarum volutata, inter dolorem præsentis destitutionis, 703 qua percussæ sibi videbantur à Domino, & spem resurrectionis ipsius, qua restitui rite arbitrantur? 704 *Corpore autem non inuento*, sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam: 705 *sed & duo ibidẽ angeli apparuerunt:* Tot fere laterensib. vti solebat in duobus a testibus consistens Dei sermo, 706 *Reuertentes* b *quoque à sepulcro mulieres*, & ab illa angelorũ visione prosiciebat Esaias? c *Mulieres*, inquit, *venientes à visione, venite*, ad renuntiandam scilicet Domini resurrectionem. 707 Bene autem quod *incredulitas discipulorum perseuerabat*, vt in finem vsque defensio nostra consisteret, Christum Iesum non alium se discipulis edidisse quam Prophetarum. 708 Nam *quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæsisset, non comparens quod ipse esset, etiam dissimulans de cõscientia rei gestæ: Nos autem putabamus*, inquiunt, *ipsum esse redemptorem Israelis*, vtiq; suum Christum, id est, creatoris, adeo nec alium se ædiderat illis. Ceterum non existimarent eum creatoris, & quũ creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationem, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit auctor erroris, & præuaricator veritatis aduersus Dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quam quæ existimatum sibi dixerant. Plane *inuectus est in illos*, 709 *O insensati & tardi corde, in non credendo omnibus quæ locutus est ad vos.* Quæ locutus non alterius se Dei esse probat, sed eiusdem Dei. 710 Nam eadem *& angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa, dicens: quod oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere.* Et quare oportebat? nisi quia ita à Deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos vt de sola passione scandalizatos, & vt dubios de fide resurrectionis annuntiatæ sibi *à* fœminis: per quæ non crediderant ipsum fuisse quem existimarant. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israelis. De corporis autem veritate quid potest clarius? quum 711 *hæsitantibus eis ne phantasma esset, immo phantasma credendibus: Quid turbati estis* (inquit) *& quid cogitationes subeunt in corda vestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus carnem & ossa nõ habet, sicut me videtis habere.* Et Marcion quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euangelio suo noluit, vt ex his q̃ eradere potuit, nec erasit, illa quæ erasit, aut negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quæ non mins aliter interpretando quam delendo subuertit. Vult itaque sic dictum, quasi, *Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem* ad spiritum referatur, *sicut me videtis habentem*, id est, non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? quum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes suos offert, quæ membra ex ossibus constant; Si ossa non habebat, cur adiicit: *Et scitote quia ego sum*, quem scilicet corporeum retro nouerant? Aut si phantasma erat vsque quaq;, cur illos phantasma credentes increpabat? 712 Atquin *adhuc eis non credentibus*, propterea *cibum desiderauit*, vt se ossẽdere etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, sponsionem. Exhibuimus Iesum Christum Prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sensibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quam creatoris. 713 Siquidem *& Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, in omnem terram exire sonum eorum, & in terminos voces terræ eorum*, Psalmum adimplendo, præcepit. Misereor tui, Marcion, frustra laborasti. Christus enim Iesus in Euangelio tuo, meus est.

B

C Isai 50. Amos 8. Luc. 23. Amos. 8. Luc 23. Isai. 1. Psal. 30. Luc. 23. Ibid.

Ibidem. D

Ibidem. Psal. 1.

E Ca. XLIII. exc. xxiv. Lucæ. Osee. 5. & 6. Luc. 24. Ibidem. Isai. 57. Luc. 24. a Deut. 19. b Luc. 24. c Isai. 27. Luc. 24.

Ibidem. F

Ibidem. Ibidem.

G

Ibidem.

H

Ibid.

Ibid. & Matt. 28. Psal. 118.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM IV. ADVERSVS Marcionem.

CAP. I.

1. Omnem sententiam, &c.] *Caput primum inscripsimus:* Quod aliam Legem nouam exorituram ipse Deus creator per Prophetas prædixerit. *Atqui recte iterum hic interpretatur Rhenan.* paraturam *materiam, & argumentorum adparatum, quomodo etiam infra sub finem cap.2. dicit:* authenticam paraturam.

2. quod interpolando suum fecit, &c.] *Omnino sic legimus, pro:* interpollando, *tum hic, tum sæpissime postea hoc libro, tam, quod* interpolare, *teste Nonio, tractum sit ab arte fullonia, qui poliendo diligenter vetera quæque, quasi in nouam speciem mutant, quam quod etiam supra illud legatur lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.38. verbis infra citandis, cap.4. num.35. Vbi, quod quatuor modis* hæretici scripturas interpolauerint, *adnotatum habes n.225. ac 226. nempe:* detractione, adiectione, (*quod* manu interuertere *appellat ibidem Auctor*) *denique:* sensu expositionis diuerso, *& similiter ca 17 eiusdem libri num.105. esse verbum Iureconsultorum ibid. adnotauimus.*

3. Antithesis cognominatum, &c.] *Mallem:* Antitheseis, *tum quod B. Hieron. sic appellet Apologet. ad Pammach. & Marcell. de calumnia Rufini.* Et Antitheseis *(inquit)* Marcionis *de meis operibus fabricatus est, sicut habent emendatiores codices, pro eo quod alij perperam ἀγπώσεις, tum quod supra etiam lib.1. adu. Marc. c.19. legatur:* Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones, quæ conantur discordiam Euangelii cum Lege committere, *tum denique quod infra hoc & sequenti libro frequenter* Antitheseis *plurali vsurpet numero. Verum illud retinuimus quod infra initio cap.2. legat:* Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem, *maxime quum etiam hic sic legant Vatic. 2. ms. cod. Vocem vero hanc explicans, dicit:* opus ex contrarietatum oppositionibus Antithesis cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelii coactum. *Vide de eodem opere supra lib. 1. adu. Marc. nu.1.*

4. vel (quod magis vsui est dicere) Testamenti, &c.] *Adnotandus hic locus contra sciolos quosdam, qui contempta voce:* Testamenti, *semper* Vetus & nouum instrumentum *appellant, scripturæ sacræ partes duas, & alibi, vbicunque in scripturis* Testamentum *vertitur per interpretem Latinum, transferunt fœdus seu pactum, etiam in iis scripturis ad quas adludit Apostolus Hebr.9. Quum tamen ibi addatur:* Vbi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris, *quod nullo pacto in pactum competit, quod volunt significare vocem Hebraicam, neque etiam in* dispositionem, *quomodo transfert aliquoties Auctor vocem* Διαθήκην, *quam tamen recte* Testamentum *transferri, sicuti etiam Hebraicam vocem* Berith, *multis ostendit Leo de Castro in Isaiam non vno in loco, maxime vero ad illud Isai.55. infra citatum:* Et disponam vobis testamentum æternum. *Atqui legit quidem Vatic.1. ms. cod.* quod magis est in vsu dicere. *Verum vulgata lectio Tertullianica est, sicuti etiam illud:* Antitheses cominus cædere, *prouerbialis est formula, de quo latius inter Prolegomena.*

5. cui procurant, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cum Dativo semper construit, crebro hac locutione vtens. Lib. 1. adu. Marcion.25.* Æmulatio autem liberando homini procurat. *A quo etiam illud:* præscriptiue *explicatur: Prætendendo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possessionis.*

6. simul crediderunt, &c.] Simul *(inquit Rhen.) pro simulac sit sine postea quam. Quomodo etiam accipi, indicauimus supra li. de Anima, c.19. n.251. & Tom.2. lib. de Virg. velandis, alicubi. Vide ibi Adnot. nostras n.91.*

7. Audite me, audite me, populus meus, &c.] *Istud inuenitur apud LXX. Isai.51. ex quibus sustuli voculam:* &, *ante:* populus meus. *superfluam. In eo quod sequitur:* Hæc erit lex apud Dauid inuiuperabilis, *transfertur ab Auctore vox: ἄμωμος, proprie Psalm.18. vbi:* immaculata *legitur apud Latinos plerosque, & in editione Romana est:* irreprehensibilis. *Secundum alias interim editiones castigauimus:* conuertens animas, *pro:* animam.

8. Quoniam (inquit) decisum sermonum faciet Dominus in terra, &c.] *Istud partim citatur ex Isai.c.10. iuxta LXX. partim ex capit.9. Rom. vbi Apostolus legit:* in terra, *pro eo quod significantius LXX.* in orbe terræ vniuerso.

9. Compendiatum, &c.] Compendiatum *(inquit Rhenan.) hoc est, in compendium contractum. Legimus autem ex vtroque Vat. ms. cod.* prædicetur, *pro:* prædicatur.

10. lacinioſis, &c.] Lacinioſa onera *(inquit idem) vocat multiplicia, & qua homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis* lacinioſa.

11. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis, &c.] *Istud quidem reperitur Isai 43. & id quod sequitur:* Ecce facio noua quæ nunc orientur, *sed illud intermedium:* Vetera transierunt, noua oriuntur, *interposuit ex Apostolo 2. Cor.5. vti tacite ostendat adlusisse ad illud Isai. Apostolum. Quod ipsum fecit supra lib.1. adu. Marcionem, cap.20 legens:* Vetera transierunt, ecce noua quæ ego nunc facio. *Vbi vide Adnot. nostras nu.142. & n.143. de sequenti scriptura Hierem.4.* Nouate vobis, &c. *ex quo loco castigauimus hic:* præputia, *pro:* præputio.

12. Ecce veniunt dies, &c.] *Rursum hic emendamus:* veniunt, *pro:* venient, *ex ms. cod. Vatic. supra lib. aduers. Iud. cap.3. num.10. &:* domui Iuda, *pro:* Iudæ, *iuxta Græcos codices & alios omnes. Mirum est autem quomodo vtrobique legat:* Domui Iacob, *quum Hierem. 31. Græce, Hebraice, Chaldaice, & Latine legatur:* domui Isiael: *Item:* in die qua arripui dispositionem eorum, *pro:* manum eorum, *quod habent alij omnes.*

13. Non est voluntas mea in vobis, &c.] *De loco isto Malachiæ 1. & vero eius intellectu* de sacrificio Ecclesiæ, *vide supra libr. adu. Iud. c.5. num.22. & lib. adu. Marc.3. cap.22 num.177. Ex quibus locis hic castigamus:* nomini meo offertur, *pro:* nomine meo offeretur. *Habent quidem 2. ms. Vatic. cod.* dicente Malachim, *sed placet magis:* Malachia, *quod sic à LXX. appelletur, & etiam priori loco legatur. Atqui ex iisdem castigamus:* quorum fit, *pro:* fit, *& paulopost legimus:* iste prænuntiauit, *pro:* pronuntiauit.

14. Ego (inquit) percutiam, & ego sanabo, &c.] *Has Antitheseis supra latius & ex instituto tractatas habes li.2. adu. Marc. ca.14. Legimus autem mox iuxta 1. Vatic. ms. cod.* ex diuersitatibus structum, *voce Tertullianica, pro:* constructum.

CAP. II.

15. Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod non solum Lucæ, sed etiam Ioannis, Matthæi, ac Marci euangelia suam auctoritatem habeant. *Non placet autem quod adnotat Rhenanus, Vocandi casum hic esse:* ô Antithesis, *sed potius puto Genitiuum esse Auctori, suo more non curioso in vsurpatione vocabulorum Græcorum in Latinam translatorum coloniam. Est vero vox Tertullianica:* præstructuram. *Atqui legimus ex 1. Vatic. ms. cod.* Christi qui *(pro* quæ*)* magistros Apostolos fecit.

16. Denique nobis fidem ex Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, &c.] *Recte Euangeliorum authenticos Auctores dicit aut* Apostolos, aut Apostolicos, *vt excludat Euangelia diuersarum hæresim, cuiusmodi enumerat B. Hieron. Proœmio Commentariorum in Matthæum, iuxta Ægyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, & xij. quoque Apostolorum; conficto nomine, Basilidis, Item Apellis, & similium, quibus adjcere etiam licet Marcionis* Euangelium, *id est,* B. Lucæ à Marcione adulteratum, *vti initio huius capitis dictum est. Item Euangelia Hebionitarum, Encratitarum, & Nazarænorum, de quibus late tractat Sixtus Senensis Biblioth. Sanctæ l.2. Quod vero alio ordine eos enumeret Auctor quam B. Hieron. B. Augustin. & alij imitati Ezechielis primam visionem cap.1. videtur considerasse materiam præsentem, quam his libris tractat, vt pote, quum* B. Ioannes *velut aquila ceteris altius de vna diuinitate tractauerit,* B. Matthæus *hinc homini adsimilatus, apertissime de humanitate Christi, qua duo controuertebantur à Marcione, B. vero* Lucas *à sacerdotio sumpserit initium, hinc vituli forma descriptus, denique* B. Marcus *à voce leonis, rugientis in deserto, id est, Ioanne Baptista. ea de causa faciem leonis adscriptam habens. Et vero etiam Apocal 4. non eo ordine collocantur quatuor animalia, per quæ Euangelistæ quatuor intelliguntur, & B. Irenæus lib.3. c.11. vbi ostendit non posse esse plura aut pauciora quam quatuor Euangelia, hoc ordine ponit,* Ioannis, Lucæ, Matthæi, Marci. *Quid: quod apud ipsum Auctorem infra Tom.4. li.2. adu. Marc. carmine conscripto, recensentur ordine vulgato:*

Illi *Matthæus, Marcus, Lucasque, Ioannes.*

Illud mirandum, quomodo dicat fidem à Ioanne & Matthæo insinuatam, instauratam vero à Luca & Marco, *quum tamen constet* Marcum & Lucam *scripsisse post* Matthæum *quidem, sed diu ante* Ioannem. *verum proprie accipit Auctor* instaurare, *pro ad instar alterius, nempe Matthæi, componere. Atqui de occasione scriptorum 4. Euangeliorum vide Epiphan. hær.51.*

17. viderit enim si narrationum dispositio variauit. &c.] *Quomodo* narrationum *quidem* dispositio variet *in Euangelistis 4.* sed de capite fidei conueniat *inter eos, pulcherrime tractat B. Augustin. libro 4. de Consensu Euangelistarum, quo etiam pertinent* Canones Euangelici *ab Eusebio aditi, & in linguam Latinam versi à B. Hieronymo inter opera eius Tom.9. Sunt autem Tertullianica:* Viderit, *ac:* variauit.

18. & possem hic iam gradum figere, &c.] *De Prouerbio:* gradum figere, *vide nostra Prolegomena, sicuti etiam de illo:* frontem erigere. *Atqui facit pro Edictis Pontificiis & Regiis, quibus prohibentur libri absque titulo Auctoris, quod hic habet Auctor:* non agnoscendum opus, quod nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita Auctoris, *præsertim grassantibus hæresibus, sicuti & nunc & tempore Tertulliani.*

19. Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet, &c.] *Id est,* quem cædendo interpolaret. *Haud enim absimiliter B. Irenæus li. 1. cap.29. Et super hæc (inquit de Marcione) id quod est secundum* Lucam *Euangelium circumcidens, & omnia quæ sunt de generatione Domini conscripta auferens, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissime conditorem huius vniuersitatis suum patrem confitens Dominus conscriptus est, semetipsum esse veraciorem, quam sunt hi qui Euangelium tradiderunt Apostoli, suasit discipulis suis, non Euangelium, sed particulam Euangelii tradens eis. Eodem pertinet quod de Cerdone, atque adeo de* Marcione

A *eius discipulo scribit Auctor supra lib. de Præscript, aduers. hæret. cap. 51 hær. 16.* Solum Euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. *Imitatus vtrobique B. Irenæum, tum loco citato, tum libr. 3. cap. 14. Hinc & Epiphanius hær. 42. Stylus (inquit) ipse* Euangelium secundum Lucam *indicat. Quum autem amputatus sit, & neque principium, neque medium neque finem habeat, vestimenti à multis tineis corrosi similitudinem præ se fert, quo loco etiam adnotat loca* Euangelii Lucæ *aut detruncata, aut sursum deorsum posita, aut deprauata, sicuti infra adnotare statuimus, ad singula, quæ ab illo ponuntur ex Luca loca.*

20. sectator Pauli, &c.] *Istud habet disertis verbis B. Hieron. Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum*: Lucas *(inquit)* sectator Apostoli Pauli, *& omnis peregrinationis eius comes, scripsit* Euangelium, *de quo idem* Paulus: Misimus *(inquit)* cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias, *& ad Colossenses*: Salutat vos Lucas Medicus, *& ad Timotheum*: Lucas est mecum solus. *Et ibidem idem B. Hieron. Quidam (inquit) suspicantur, quotiescumque in Epistolis suis* Paulus *dicit*: Iuxta Euangelium meum, *de Lucæ significare volumine. Eodem pertinet quod infra dicit cap 5.* Nam & Lucæ Digestum Paulo adscribere solent. *Quo loco auctoritatem Euangelij* Lucæ *commendat, in quantum nostrum est, quod hic deprimere videtur, tamquam à Marcione, vti supra dictum est, deprauatum.*

21. ad cognoscendos Apostolos & consultandos, &c.] *Hoc paraphrastice interpretatur, quod obscure satis legitur Gal. 2.* Contuli cum illis Euangelium quod prædico in gentibus, *pulcre explicans illud*: ne forte in vacuum currerem. *Voce autem* consultandos *(sicuti adnotauit Rhenanus) quæ frequentatiua est, vtitur & que atque primitiua.*

22. Igitur si ipse illuminator Lucæ, &c.] Illuminator Lucæ Paulus *vocatur, quod fidei lumen* Lucæ *insinuarit, eodem significatu, quo capite sequenti dicitur de Euangelio anteriori*, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam. *Atqui ex 1. Vatic. ms. cod. legimus*: auctoritatem antecessorum, *pro*: antecessorem.

CAP. III.

23 Sed enim Marcion nactus Epistolam Pauli ad Galatas, &c.] *huic cap. inscriptionem dedimus*: Quod reprehensio Apostolorum à Paulo facta, non de Euangelii fuerit prædicatione *(sicuti obyciebat Marcion verbis his in medium productis)* sed de conuersatione. *Quam interpretationem etiam habes supra lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 23. & lib. 1. aduersus Marc. cap. 20. ac 2. latissime. infra lib. 5. cap 3. vbi locum hunc tractat Gal. 2.*

24. Proinde si & Pseudapostoli irrepserant.] *Eos intelligit quos Apostolus Gal. 2. ψευδαδέλφους nuncupat*, qui circumcisionem vindicabant, *vti est Gal. 5. &* Iudaicos fastos obseruantes, *vti est Gal. 4.* & dies & menses, & tempora, & annos. *Quæ adeo interpretatio obseruanda venit contra modernos hæreticos, qui illum locum adducere non verentur aduersus Ecclesiæ Catholicæ* fastos, *quum disertis verbis* Iudaicos *Auctor interpretetur, idque non hic modo, sed etiam infra lib. 5. cap. 4. vbi hunc locum tractat, vbi & nos de eo latius.*

25. adeo non de prædicatione, &c. denotabantur, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) arguebantur, vt in libro de Patientia c. 3.* Parum hoc si non proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.

26. de sola conuictus inæqualitate, &c.] *Hoc est (sicuti supra Auctor l. de Præscript. aduers. hær. cap. 23.)* quod quum conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat, personarum respectu.

27. & inde sunt nostra Digesta, &c.] *Similiter cap 5. infra*: Digestum Lucæ, *eius Euangelium nuncupat Auctor, voce à Iureconsultis mutuata, apud quos non modo exstant Digestorum Iuris Ciuilis noui & antiqui libri 50. sed etiam Veterum librisic fere inscribuntur. Atqui alibi diximus quod* cataclysmus *generalem inundationem significet, quem hic metaphorice accipit, & interpretatur pro*: inundatione.

CAP. IV.

D 28. De titulo quoque funis ducendus est contentionis, &c.] *Titulum huic capiti adscribimus*: Quod inde constet, Euangelium Lucæ nostrum, antiquius esse quam Marcionis quod ab illo adulteratum sit. *Omissimus autem hic vocalem*: ergo, *plane supersluam. At de Prouerbiali formula*: funem contentionis ducere, *latius inter Prolegomena nostra.*

29. ei præscribens auctoritatem quod antiquius reperietur, &c.] *De hoc late supra Auctor lib. de Præscript. aduers. hær. potissimum cap. 29. 30. & 31.*

30. æmulatione, &c.] Æmulatio *hic accipitur, & iterum paulo post pro: imitatione, sicuti supra adnotauimus ad cap. 38. lib. de Præscript. adu. hæret. num. 227. sed alibi fere accipitur ab Auctore* æmulum, *pro: contrario, &* æmulatio, *pro: inuidia.*

31. vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, &c.] *Quod* Marcion aliquando in catholicam doctrinam apud Romanenses, *atque adeo etiam* Euangelio Lucæ crediderit, *vide supra dicto c. 30. libro de Præscriptione aduersus hæreticos nu. 166. & li. 1. aduersus Marc., capite 1. numero 20. item de* pecunia vsque ad ducenta sestertia in primo calore catholicæ fidei Ecclesiæ collata, & mox cum ipso proiecta, *numero 168. & 169. Quorum priori loco ostendimus apud* Romanensem Ecclesiam fuisse semper catholicam doctrinam, *& quod*, catholicum *dicatur, eodem libro adnotauimus, cap. 26. nu. 156. Atqui* desciit *recte accipi scribit Rhenanus, pro*: desciuit, *à verbo desciso.* E

32. aduersus Epistolam quoque ipsius, &c.] *De* Epistola Marcionis *dicto li. 1. adu. Marc. nu. 2. & 21. de* Antithesibus *eiusdem libri eodem nu. 2. & huius libri cap. 1. nu. 3.*

33. Si enim id Euangelium, &c.] *Hyperbaton est, & obscurissimus locus, quem clariorem reddimus, inclusis parenthesi verbis istis*: (penes nos viderimus, an & penes Marcionem) *vti accipiatur*: viderimus, *iuxta phrasin Tertulliani & Cypriani, quam frequentissime adnotauimus.*

34. vt interpolatum à protectoribus Iudaismi, &c.] *Quum supra cap. 1. num. 2.* interpolare *acceperit pro omni immutatione, hic solummodo loquitur de ea* interpolatione, *quæ per additionem fit, vt pote quum Marcion omnia ea quæ rescidit ab Euangelio Lucæ, diceret addita* à protectoribus Iudaismi, *sed falso. Hoc est enim ipsum quod paulo post subiungit*: Euangelii à Tiberianis vsque ad Antoniana tempora euersi, cuius se emendatorem Marcion *gloriabatur. Atqui de tempore hoc intermedio* à Tiberio vsque ad Antoninum Maiorem, *siue* Pium, *& quando hæresin suam cœperit Marcion, vide supra lib. adu. Marc. c. 19. nu. 128. 130. & 131. Est autem hic Ironia.*

35. hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat, &c.] *In genere similiter omnibus hæreticis adtribuit Auctor supra toto dicto c ap. 38. lib. de Præscript. aduers. hæret.* Quibus fuit *(inquit)* propositum aliter docendi, eos necessitas cogit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Non potuisset *(enim)* illis succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, detractione, vel adiectione vel transmutatione. F

36. & spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi, &c.] *Mirum est quod legat*: erunt subditi, *quum Græce sit ὑποτάσσεται quod præsentis temporis est. Vertit autem* euersionis *vocem Græcam ἀναστατώσεως, pro eo quod alij: dissensionis, eo quod per seditionem, quam proprie ea vox significat*, euersio *rerum contingat.*

CAP. V.

37. In summa si constat, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quod non Lucæ modo, sed & Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia, & Ioannis Apocalypsis auctoritatem habeant, ab Ecclesiis Apostolicis, & ordine Episcoporum ad originem recensio. G

38. id verius quod prius, &c.] *Ad verbum fere transcripsit quod supra dixit sæpedicto libro de Præscript. adu. hæret. c. 31.* Id esse dominicum & verum, quod sit prius traditum, *de quo etiam tractauit capite præcedenti. Id autem quod hic addit*: ab initio, quod ab Apostolis *tractat loco priori Auctor cap 32. & latius cap. 36. Maxime vero ad id quod hic additur*: pariter vtique constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. *nam etiam ibi subiicitur*: Percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, &c. Proxima est tibi Achaia, habes Corinthum. Si non longe es à Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adiaces habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est *De quibus Ecclesiis vide ibidem Adnotationes nostras numero. 208. 209. 210. 212. & 213. Hic vero præterea* Galatas *adiungit, quos* ad regulam recorrectos, *siue* correctos *(vti habet 1. Vat. ms. cod.) dicens, adludit ad illud Gal. 6.* Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, *quemadmodum paulo ante ibi*: quod lac à Paulo Corinthii hauserint, *ad illud 1. Cor. 3.* Lac vobis potum dedi.

39. quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt.] *Similes locos habes citatos supra dicto libro ca. 32 nu. 186. & c. 136. n. 214. quo compendii gratia Lectorem remittimus, hoc tantum dicam, facere etiam hunc locum contra eorum mendacium longe impudentissimum, qui adfirmare audent* Petrum *Romæ numquam fuisse.*

40. habemus & Ioannis alumnas Ecclesias.] *Ex eo quod sequitur*: Nam etsi Apocalypsin eius, &c.] *patet adludere Auctorem ad septem Ecclesias, quarum adloquitur* Ioannes *angelos siue Episcopos, Apol. 2. & 3. nempe* Ephesiam, Smyrnæam, Pergamenam, Thyatirensem, Sardensem, Philadelphiensem, & Laodicenam.

41. Nam etsi Apocalypsin eius Marcion respuit, &c.] Cerdoni, *atque adeo etiam* Marcioni, qui, eadem dicere conatus est quæ ille *adscribit hunc errorem etiam supra dicto lib. Auctor cap. 51. hær. 16. quum dicit*: Acta Apostolorum & Apocalypsin quasi falsa reiicit. *Alij qui de hæresibus scripserunt, ipsi* Marcioni *malunt adscribere. Philastrius hæreticis aliis imputat, sine nomine tamen, quod Euangelium Ioannis & Apocalypsin Cerintho adscripserint, Epiphanius vero hær. 51. Alogis vtrumque adscribit, qui tamen dumtaxat Euangelium Ioannis Cerintho tribuerint*, Apocalypsin *vero quasi* falsam respuerint, *variis argumentis, sed futilibus id conantes probare, quos ibidem ipse refellit. Atqui e contrario, imprimis Auctor hic disertis verbis dicit.* Ordo tamen Episcoporum ad originem recensus in Ioannem stabit Auctorem. *Quem inquam* Ioannem, *cuius* Apostolicas Ecclesias *mox recensuit, præmittens*: constare id ab Apostolis esse traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum, *ipsum ergo* Ioannem Apostolum. *Ipsum insinuauit Auctor, dum supra libro de Præscript.* H

aduerſ. hæret. cap. 33. & infra Scorpiaco aduerſ. Gnoſticos, cap. 12. eidem Ioanni *adtribuit* Apocalypſin, *& Epiſtolam eius primam, de qua quin Ioannis Apoſtoli ſit, nemo dubitat. Et clarius ſupra libr. 3. aduerſ. Marc. quum c. 13. dixiſſet (ſicuti etiam lib. aduerſ. Iud. cap. 9.)* Sic & Babylon, etiam apud Ioannem noſtrum, *adludens ad cap. 17. Apocal. eiuſdem lib. cap. 14. alium locum citans Apoc. 1.* Nam & Apoſtolus *(inquit)* Ioannes in Apocalypſi, *Et rurſum lib. 3. aduerſ. Marc. cap. vlt. adludens ad c. 21. Apol. de* Ieruſalem de cœlo delata: Hanc *(inquit)* & Apoſtolus Ioannes vidit. *Item infra Tomo 4. lib. adu. Marc. 4. carmine conſcripto, cap. 6. Apol. citans, eidem* Ioanni *illud adtribuit, qui Euangelium ſcripſerit, in hæc verba.*

Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor
Diſcipulus Ioannes, animas pro numine paſſas
Teſtatur tali ſeſe vidiſſe ſub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Alibi certe plerumque Ioanni *nominatim adſcribit (haud dubie aduerſus hanc hæreſin muniens Lectores) & dicto libro de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 39.* Apocalypſin Domini: *citat autem frequentiſſime ſicuti alias ſcripturas ſacras etiam in materia fidei, adeo pro authentica agnoſcit. Porro qui ſimiles veterum locos deſiderat, conſulat Adnotationes noſtras in libr. 3. Teſtim. B. Cypriani aduerſ. Iud. cap. 16. numer. 48. Quorum omnium apertiſſime B. Iuſtinus Martyr. I. adu. Tryphonem: Vir (inquit) apud nos quidam cui nomen erat* Ioannes *è duodecim Apoſtolis Chriſti vnus, in ea quæ ei exhibita eſt ἀποκαλύψει, &c. Qui volet omnium obiecti mum in contrarium pulcram refutationem, videat Sixtum Senenſem Biblioth. Sanctæ lib. 7. hæreſi 10.* Porro generoſitatem *recte interpretatur Latinius, genus & originem.*

42. ordo tamen Epiſcoporum ad originem recenſus, &c.] *Quanti à Veteribus fieri ſolet continua Epiſcoporum ad originem vſque Apoſtolicam ſucceſſio, quam his verbis hauddubie intelligit, vide ſupra Adnotat. noſtras ad lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 32. num. 183. ad illud:* Ædant ergo origenes Eccleſiarum ſuarum, euoluant ordinem Epiſcoporum ſuorum, ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis, vel Apoſtolicis viris, qui tamen cum Apoſtolis perſeuerauerint, habuerit auctorem & anteceſſorem. *Quo pertinet adeo etiam illud quod paulopoſt ſubiungitur:* Habet plane & illud *(nempe Euangelium Marcionis)* Eccleſias, ſed ſuas, tam poſteras quam adulteras, quarum ſi cenſum *(id eſt primam ab origine recenſionem)* requiras, facilius apoſtaticum inuenias, quam Apoſtolicum. *Ita enim cenſum ab Auctore vbique accipi, ſupra adnotauimus l. 1. adu. Marc. c. 21. n. 149. vbi prorſus etiam ſimilem locum habet.*

43. Marcionis vero pleriſque nec totum, &c.] *Locus obſcuriſſimus, & hauddubie corruptus. Rhenan. putauit mederi poſſe, ſi pro eo quod habebant Mſs. priores:* in illis natum, vt non eodem natum, *legeretur:* nullis autem notum, vt non eo damnatum, *ſed nimis liberum videtur adijcere:* autem, *quod etiam Vatic. cod. non habent, etſi hic mendoſi, niſi quod ſemel legant:* totum, *pro notum: & κατ' ἀντίφρασιν adducit repetitio illa:* pleriſque nec notum, nullis autem notum. *Ego itaque conijcio legendum.* Pleriſque nec notum, vt cum eo damnatum *(vt pertineat ad damnationem, qua non Marcion ſolum, ſed & libri eius, ab Eccleſiis Apoſtolicis damnatus fuerit) aut quod magis placet:* vt cum eodem natum, *nihil tamen in contextu immutandum cenſui.*

44. Faciunt fauos & veſpæ, &c.] *Bene eſt, quod* fauis veſparum *comparet* Eccleſias Marcionitarum, *vt hinc nullum ſibi patrocinium ſumant, qui contra Symbolum fidei, quod vnicam Catholicam Eccleſiam confitetur (quod tuentur B. Cyprianus libro de Vnitate Eccleſiæ, & B. Auguſt. libris ſuis aduerſus Donatiſtas de vnico baptiſmo) adſerere non verentur plures Eccleſias, etiam hæreticorum.* Veſpa *enim (Varrone teſte lib. 3. de re Ruſtica, cap. 16.) quæ ſimilitudinem Apis habet, neque ſocia eſt operis, & nocere ſolet morſu, quam Apes à ſe ſecernunt.* Fauus *autem dicitur, quem fingunt multicauatum è cerâ, quum ſingula caua ſena latera habeant, quot ſingulis pedes dedit natura. Et vero quum diſtinguat ibidem Varro inter cibum, domum, & opus, Cibum (inquit) foris capiunt Apes, intus opus faciunt, id eſt, opus mellefaciunt. Vbi indicat* fauos *quidem etiam facere* Veſpas, *id eſt, domos, quas vna cum Apibus inhabitant, ſed opus non facere, id eſt, fauos melle non farcire. Haud ſecus* Eccleſias *quidem ad inſtar Catholicorũ ædificant hæretici, ſed quas non tam melle quam veneno farciunt, inſuper morſu ſuo Apibus, id eſt, Catholicis nocent: quare & recte etiam ab eis ſecernuntur, & excommunicantur. Haud diſſimile eſt quod habet Epiphanius hær. 44. de* Veſpa: *In fruticibus & herbis nidum facit, & inſtar ſaui ſibi ipſi capſas quaſdam conſtruit, in quibus capſis ſobolem deponit. Quare recte Ruſinus in dictum Symbolum inter opera B. Cyprian. Multi (inquit) alij Eccleſias congregarunt, vt* Marcion, *vt Valentinus, vt Hebion, vt Manichæus, vt Arius, & ceteri omnes hæretici. Sed illæ Eccleſiæ non ſunt ſine macula, aut ruga perfidiæ. Et ideo dicebat de illis Propheta:* Odiui Eccleſiam malignantium, & cum impiis non ſedebo. *De hac autem Eccleſia quæ fidem Chriſti integram ſeruat, audi quid dicat Spiritus ſanctus in Canticis Canticorum:* Vna eſt columba mea, *&c. ne prolixiores ſimus. Idem eſt quod hic præmiſit Auctor:* Habet & illud Eccleſias, ſed ſuas, adulteras, & apoſtaticas.

45. Eadem auctoritas Eccleſiarum Apoſtolicarum ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis, &c.] *Huic non eſt abſimile, quod alicubi habet B. Auguſtin. Euangeliis non crederem, niſi Eccleſia Euangelia eſſe tradidiſſet.*

46. licet, & Marcus quod ædidit, Petri adfirmetur, &c.] *Iſtud repetit etiam B. Hieron. Catal. Scriptor. Eccleſiaſt.* Marcus *(inquit) diſcipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue ſcripſit Euangelium. Quod quum Petrus audiſſet, probauit, & Eccleſiæ legendum ſua auctoritate edidit, ſicut & Clemens in ſexto Hypotypoſeon libro ſcribit. Atqui de* Digeſto Lucæ, quod Paulo adſcribere ſolent, *vide ſupr. n. 20.*

47. capit, magiſtrorum videri, &c.] *Hunc locum (inquit Rhenanus, cui & nos adſentimur) noſtrum ſecuti iudicium, ac memores ſolitum Tertullianum verbo* capit *ſuo more vti,* capita *nomen vertimus in* capit *verbum, vt nunc ſic legatur:* capit, magiſtrorum videri, &c. *Hoc eſt: Poſſunt magiſtrorum videri ea quæ diſcipuli promulgarint, vt ſupra lib. 2. aduerſ. Marc. ca. 9.* Capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum, *& lib. 3. c. 6.* id enim intelligi vel non intelligi capit, *vt de aliis locis ob breuitatem taceamus. Sunt autem Tertullianica:* qua Apoſtolica, & dedicata, *pro: incœpta: & non multo poſt:* decucurrerunt, *&:* decucurriſſe.

48. vt ſi qui Euangelium peruertebant, &c.] *Adludit ad illud Gal. 1.* qui volunt peruertere, *ſiue* conuertere Euangelium: *Græce eſt: μεταστρέψαι, quod proprie ſignificat ad illud detorquere, quare & recte paulopoſt Auctor:* illa conuertant ad formam ſui, *quo ſignificatu etiam accipit illud:* euertit, *ſub finem.*

49. (nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur) &c.] *Parentheſi hoc incluſimus, vti conſtet magis ſenſus, & lectio 2. Vatic. mſs. cod.* aut erubeſcunt, *pro:* erubeſcunt. *Eſt autem hic notanda hæreticorum inconſtantia, qui* quotidie reformare *ſolent ſua ſcripta, ſicuti vidimus in Melanchthone, qui ſexies aut ſepties ſuam Confeſſionem Auguſtanam immutauit, & modo duo, modo tria, modo plura Sacramenta Eccleſiæ admiſit, prout quotidie à Catholicis reuincebatur.*

50. tramittit.] *Pro:* tranſmittit *(inquit Rhenan. adlegans ſimile locum infra:* & inde tramittiin terram. *Idem eſt quod ante dixit:* conuertere, *quod diſtinguit ab:* euertere.

51. traditioni Apoſtolorum patrocinantem, &c.] *De* Traditionibus Apoſtolorum *non ſemel ſupra adnotauimus, maxime vero cap. 3. lib. de Cor. milit. num. 27. vbi & alios locos noſtros habes adnotatos.*

CAP. VI.

52. Sed alium iam hinc inimus gradum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quod Chriſtum conſtet Dei creatoris Prophetias repræſentaſſe *(id eſt, ſicuti ſapius adnotauimus, præſentes reddidiſſe & adimpleſſe)* atque adeo eiuſdem ſic Dei nouum & vetus Teſtamentum. Cuius præſcripti & pacti meminiſſe vult vbique Lectorem Auctor, *atque adeo hic ipſius libri huius materiam nunc primum ſignificat, quod nempe hoc toto libro oſtendat, Noui Teſtamenti veritatem, conuenire cum figuris veteris Teſtamenti. Atqui inter Prolegomena noſtra tractatum vide etiam illud Prouerbij:* alium inire gradum.

53. alienum Legis & Prophetarum, &c.] *Vt ſupra (inquit Rhenan.) lib. de Reſurr. carnis, c. 44.* In re aliena ſalutis. *Item cap. 16.* in alienam culpæ.

54. Certe propterea contraria quæque ſententiæ ſuæ eraſit, &c.] *Omnibus hæreticis id familiare eſt, vt* contraria ſuæ ſententiæ eradant *in ſcripturis, atque adeo etiam noſtris. Sic libros duos Machabæorum reijciunt, eo quod ſanctorum poſt hanc vitam orationibus & ſacrificiis pro defunctis ſuffragentur, Epiſtolam Iacobi & Apocalypſin, quod faciant pro bonorum operum meritis, Epiſtolam denique Petri ſecundam, quod ſuas hæreſes nouiſſimis hiſce temporibus ibi prædictas animaduertant.*

55. Hæc conueniemus, &c.] *Sic etiam ſupra locum Rhen. adnotat, ſed non occurrit locus, niſi forte lib. de Patient. c. 11. vbi* conuenientiam *propacto accipit Auctor, vti ſit ſenſus: De his* conueniemus, *ſeu paciſcemur, pro quo facit quod ſequitur:* ſub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta ſit.

56. Conſtituit Marcion alium eſſe Chriſtum qui Tiberianis temporibus, &c.] *De hac illius hæreſi ſupra lib. 1. adu. Marc. cap. 19. n. 126. aliquid adtigimus, quam late refutat Auctor initio capitis ſequentis.*

CAP. VII.

57. Anno quintodecimo Principatus Tiberiani, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De dæmonio expulſo in ſynagoga Capharnaum ex cap. IV. Lucæ. *Et quia totum Euangelium Lucæ maiori ex parte hoc libro interpretatur, ad marginem vbique addidimus initio capitis, de quo capite Lucæ deſumptum ſit, & ipſa verba Lucæ, quæ explicat ex propoſito, aliis characteribus excudi iuſſimus, vti Profeſſores ſacrarum litterarum ſtatim inuenire queant locum illum, quem forte in Tertulliano requirent. Atqui facit ad loci huius intellectum illud Epiphanii hær. 42. Statim (inquit) in principio, omnia quæ à Luca tractata ſunt, hoc eſt quod dicit:* Quandoquidem multi aggreſſi ſunt, &c. *& quæ habentur* de Elizabeth, *&* de angelo nuntium ferente Mariæ virgini, *&* de Ioanne ac Zacharia, *&* de genealogia natiuitatis in Bethleem, *&* de baptiſmate, *hæc omnia reſecuit & tranſiliit, & principium Euangelii hoc fecit:* Anno quintodecimo imperii Tiberii Cæſaris. *Addendum enim eſt:* imperii *apud Epiphanium ex translatione Auctoris, qui* Principatum Tyberianum *vertit, tum quod illud legant tam Græca & Latina, quam Syriaca additiones.*

58. proponit eum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum, &c.] *Illud initium sumpserat Marcion ex* 3. *capite Lucæ, cui coniungit (omissis reliquis omnibus quæ* 3. *cap. & initio cap.* 4. *continentur,) & illud cap.* 4. *versu* 31. *vsque ad* 38. descendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum.

59. vtique de cælo creatoris. &c.] *Tum ex hoc loco, tum ex eo quod supra habet lib.* 1. *aduers. Marc cap.* 19 *patet, adiecisse dictis verbis Marcionem:* de cælo, *sic enim ibi legitur ex sententia Marcionis:* Anno xv. Tiberii Christus Iesus de cælo manare dignatus est, *quod ipsum interim etiam subintelligitur, quippe qui antea Deus Dei filius, cælum sedem habuerit suam, hic interim Marcionem irridet, quod eum* Christum creatoris *negarit*, qui & de cælo creatoris, & in terram creatoris descenderit, *tamquam qui, sicuti duos Deos, ita etiam, quantum apparet, duos cælos imaginatus sit, vnum* suum, *id est, sui Dei, alterum*: creatoris. *Atque adeo descensus duos etiam faciebat, priorem* de suo cælo in cælum creatoris, *alterum* de cælo creatoris in ciuitatem Galilææ Capharnaum, *atque adeo* in terram creatoris.

60. per quæ iam alibi retractauimus: An, &c.] De cælo *quidem* & mundo Dei Marcionis *supra tractauit lib.* 1. *aduers. Marc. cap.* 15. *sed hactenus locum reperire non potui, vbi disputet*: An descendens per creatorem (*id est, creatoris cælum*) & quidem aduersus ipsum, potuerit ab eo admitti, & inde tramitti (*sic enim rursus lego cum Rhen. pro*: transmitti) in terram æque ipsius. *At qui non omisso, quod Tertullianicum sit illud*: Viderit, *legimus cum* 1. *Vatic. ms. cod.* Apparere subito, *pro* subitum, *quod sic non semel legat Auctor lib.* 3. *aduers. Marc. c.* 2. *vbi pulchre illud refutat, & distinguimus ad maiorem intellectum*, Descendisse autem, dum it, videtur, & subit oculos, de facto etiam ordinem facit.

61. vt Romulus quidem ascensus sui in cælum habuerit Proculum adfirmatorem, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus, Auctorem hauddubie imitatus, lib. de Idol. vanitate:* Romulus (*inquit*) peierante Proculo Deus factus, *vbi vide adnotationem nostram num.* 19. *Hoc est autem quod addit Auctor*: ascendisse illum mendacii scalis. *Omittimus autem vocem* Dei, *superfluam, iuxta* 1. *Vatic. ms. cod. legentes*: Christus vero descensus sui. &c.

62. Hoc primum bibito, cito facito, &c.] *Iterum restituimus*: bibito, *secuti vestigia* 2. *Vat. ms. codicum, pro eo quod Rhen. substituerat*: obito, *vtpote qui non aduerterat, citari Isaiam ab Auctore iuxta* LXX. *qui illud, non hoc legunt, maxime quum etiam nominatim interpretetur B. Ambros. Comment. in Psal.* 1. Bibe *Christum, & B. Basilius in Comment. huius loci*: bibe *fidem, vt Paraphrastes adluserint* LXX. *ad illud:* Omnes sitientes venite ad aquas, *B. Cyrillus*: Bibe *primum prædicationem Christi, vt indicet primum susceptam prædicationem Christi in Capharnaum Galilææ, quomodo etiam Euseb. lib.* 7. *Demonstrat. Euang. cap.* 4. *qui interim lib.* 9. *referri illud mauult ad primum signum aquæ mutatæ in vinum. Ioan.* 2. *Verum illud magis placet quod Matth.* 4 *legatur*: Venit, & habitauit in ciuitate Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & & Nephtalim, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam: Terra Zabulon & terra Nephtalim viam maris trans Iordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, & sedentibus in regione & vmbra mortis lux orta est eis. *Vbi vertit iuxta emendatiores codices Euangelista*: viam maris, *id est, interprete Theophylacto*: *iuxta viam, pro eo quod* LXX. *& ceteri:* maritimam, *id est, iuxta maritimam, pro quo Auctor*: qui maritimam, *nempe inhabitatis. In hoc differens à* LXX. *qui hodie exstant, quod legat*: & Iordanis, *pro quo conformiter omnibus aliis castigauimus*: ad Iordanem, *vt accipiatur*: ad *pro trans, &*: populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in vmbra mortis, lumen ortum est super vos, *pro eo quod illi*: qui sedebat, *ac*: vidit, *&*: habitantes in regione & vmbra mortis, lumen orietur vobis. *Auctorem sequitur B. Cypr. Testi. l.* 1. *c.* 21. *in eo quod legat*: videte, & lumen orietur super vos, *in reliquis legens partim secundum Isaiæ partim iuxta Matthæum, coniungens vtramque lectionem*: viam maris, & qui maritimam inhabitatis. *quomodo ibi legendum censeo, pro* via, *&*: maritima, *quia vtrumque Græce legitur in Accusatiuo, & addendum etiam secundum quod legunt omnes*: Galilæa.

63. Hoc enim Marcion vt additum erasit, &c.] *Quum neque hodie inueniatur apud Lucam*: Non veni legem & Prophetas dissoluere, sed adimplere, *sed Matth.* 5. *aut olim lectum fuit etiam apud Lucam, aut intelligit* erasum *esse cum reliquo toto Euangelio Matthæi, quamquam interim infra c.* 9. *sub finem dubitare videatur, an olim in Euangelio Lucæ idipsum lectum sit, quum dicit*: Sine dubio, quo testabatur se legem non dissoluere, sed adimplere. *& similiter infra quum dicit*: Quocunque modo præcepit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam. Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit, de Euangelio erasisse quod saluum est? *& rursum c.* 12. *sub finem*: factis vbique ingerens Non veni dissoluere legem, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit.

64. de cælo statim ad Synagogam, &c.] *Videtur hinc amplius aliquid legisse in suo Euangelio Lucæ Auctor, nempe*: ad Synagogam, *vel*: & in Synagoga docebat eos. *Hodie insinuatur id quidem, sed præmittuntur verba quæ hic deinceps explicat Auctor*: stupebant autem, &c.

65. vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age, &c.] *De hoc Proverbio vide nostra Prolegomena.*

66. Marcion auferet etiam illud de Euangelio: Non sum missus, &c.] *Intelligere Auctorem tum id quod præcessit, tum istud de* Euangelio *Matthæi, etiam hinc patet, neque enim istud apud Lucam reperitur, sed Matthæi* 15. *Proprie autem vertit*: perditas, *quod Græce est*: τὰ ἀπολωλότα. *Sicut & illud*: & Non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, *vbi more suo omittit*: bonum, *quod tamen habent Græci & Latini & Syriacus codices. Cui similis est phrasis in illis verbis supra citatis nu.* 63. Quid ergo tibi fuit &c. *Atqui legimus ex* 2. *Vat. ms. cod.* Sufficiunt *pro* sufficiant, *&*: voces Christi mei, *pro* vocem, *quia illius sententiam citauit.*

67. de censu denique Augusti, &c.] *Frequentissime* census Augusti, *seu* Cæsaris, *commemorat Auctor quantum apparet, eo quod illud Lucæ* 2. *erasserit Marcion. Verum de iis latius infra cap.* 19.

68. nisi circumcisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum, &c.] *Videtur appellare Auctor*: sancta sanctorum, *eam partem templi, in qua Christus annorum duodecim sedens in medio Doctorum inuentus est, secundum quod reperitur Lucæ* 2. *erasum tamen etiam eum reliquis à Marcione.*

69. non tamen ad docendum, &c.] *Hinc confirmatur quod supra dixi nu.* 46. *legisse auctorem in Euangelio Lucæ*: & in Synagoga docebat illos, *omissa per Marcionem voce*: Sabbatis.

70. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius. Plane. Quoniam (inquit) in potestate erat sermo eius, &c.] *Hic habes adiectum ab Auctore & Marcione*: omnes, *quod hodie hic non legitur, neque in Græcis, neque in Latinis, neque in Syriaco codicibus, c.* 4. *sed c.* 2 *legit autem, & meo iudicio rectius, secundum phrasin Auctoris, paulopost alter Vatic. ms cod.* adueserarentur destructorem, *sed retinere malui*: auersarentur.

71. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi Iesu? Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei.] *In his verbis sequentibus Luc.* 4. *omisit Auctor duas voces, nempe*: Sine, *ante illud*: Quid nobis *&c. &*: te, *legens dumtaxat*: Scio qui scis, *quæ tamen ab aliis omnibus leguntur hoc loco, sed omittuntur Marci* 2. *Deinde prætermittit*: Nazarene *quod vtrobique legitur, legit etiam & interpretatur sine interrogatione illud*: Venisti perdere nos. *Sine autem legas cum excusis*: nec Christum, *siue*: ne, *cum vtroque Vatic. cod. perinde est.*

72. Alibi iam de nominibus expostulatum est, &c.] *Nempe supra l.* 3. *adu. Marc c.* 12. de nomine Emmanuel, *c.* 15. de Christi nomine, *&* 16. de nomine Iesu, *atque adeo, &* de Iesu nomine Dei in filio Naue. *Legimus autem mox ex* 1. *Vatic. ms. cod.* per quod posset, *pro*: possit.

73. Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum Euangelium: Propterea, &c.] *Recte addit*: secundum nostrum Euangelium, *nam reperitur Luc.* 1. *illud Angeli ad Mariam*; Propterea quod nascetur ex te, vocabitur sanctum filius Dei, *paulo ante etiam illud*: & vocabis nomen eius Iesum.

74. extraneum Iesu, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) alienum à* Iesu *Sic dixit l. de Resurrect. carnis c.* 16. Extranea gloriæ, *rursum lib.* 2. *adu. Marcion. c.* 13. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? *Simili phrasi infra initio c.* 11. dixit extraneum legis, & Iudaismi prophanum *intelligens à Iudæis reiectum Christum tanquam* prophanum. *Paulopost autem supplemus ex Vatic.* 2. *ms. cod.* vt & Iesum.

75. Atquin (inquis) increpuit illum Iesus, &c.] *Auctor pro reprehendere vsurpat*: increpuit, *pro*: increpauit, *ad instar Plauti, qui dixit in Amphitryone: Ita* increpuit *me Iupiter, & paulopost*: increpitus, *pro*: increpatus, *etiam Liuio vsitatum l.* 3. *Bell. ciu. quum dixit: grauiter* increpiti. *Legimus autem ex altero vat. ms. cod.* & male adulantem, *pro*: vt. *item aliquanto post*: existimantem, *&* existimandum, *pro*: æstimantem *&*: æstimandum.

76. de candida salutis, &c.] Candidam (*inquit idem Rhen.*) *substantiue pro veste vsurpat, à qua dicti sunt* candidati, *videlicet honorum apud Romanos olim petitores.*

CAP. VIII.

77. Nazaræus vocari habebat secundum Prophetiam, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De doctrina Christi in Synagoga apud Nazareth, & aliis dæmoniis expulsis, ex eodem capite VI. Lucæ. *Quorum prior historia præmittitur, posterior sub finem capitis postponitur præcedenti, erasoper Marcionem intermedio miraculo curatæ socrus Petri à febribus. Neque mirum est, postpositam hanc historiam à Marcione (immo fortasis & ab Auctore) eo quod in Nazareth Christo dictum fuerit*: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac hic & in patria tua, *adludens nempe ad miracula antea à Christo facta, sed potest id referri, non ad miraculum iam tractatum de expulso dæmonio, sed ad miracula quæ describuntur Matt.* 3. *de sanato omni languore & infirmitate per totam Galilæam, atque adeo etiam in Capharnaum, quæ hauddubie contigerant, antequam regrederetur in Nazareth. vbi nutritus fuerat. Atqui more suo loquitur Auctor quum dicit*: Nazaræus vocari habebat, *adludens ad Matthæ. cap.* 2. *vbi legitur quod (sicuti paulopost etiam hic citatur)* Christus adhuc in infantia, vitando Archelaum filium Herodis apud Nazareth descendit, vt adimpleretur (*inquit Matthæus*) quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur. *Ad quam scripturam margini adnotauimus Matth.* 2. *quod alioqui per quos* Prophetas dictum sit, *adhuc sub iudicis est, iam inde à tempore beati Hieronymi qui quum l. de Opt. genere interpretandi ad Pammachium scripsisset, adludi ad illud Isai.* 11. Et flos *siue* Nazaræus (*vti scribit esse Hebraice*) de radice eius ascendet; *Commentario tamen in Matthæum probat ideo*

dici per Prophetas, *quod apud certum aliquem Prophetam non reperiatur, sed vbique apud omnes Prophetas, vbi Christum sanctum appellant. Leo interim de Castro in dictum Isaiæ locum, prophetatum olim istud putat Gen. 49. & Deut. 33. per Ioseph, & Iudicum 13. per Samsonem. quorum ille (saltem Hebraice,) hic vero etiam Græce secundum LXX.* Nazaræus *appellatur. Discutiat Lector, vtra sententia sit verisimilior. Porro magis conforme est Græco contextui vt legatur iuxta* 1. *Vatic. ms. cod.* nos Iudæi Nazaræos appellant, *quam quod erat antea:* Nazarenos.

78. Nazaræi exalbati sunt super niuem, &c.] *Vat* 2. *ms. cod.* exalti, *sed illud confirmatur per Rhenanum similibus vocibus, quibus Auctor vtitur tum infra quum vertit.* & super niuem exalbabo, *tum supra alicubi vbi dixit* exalbidus, *demde reperitur Thren.* 4. *ἐκλευκάνθησαν id est*: emundati sunt, *pro quo Auctor:* exalbati sunt Nazaræi eius super niuem. *Atqui Tertullianica sunt:* luridati, delinquentiæ nigrati, & eieraſſe, *sicut etiam* emancipata, *& non multo post:* ſicuti adſolet, *ac:* ſuccidiſſet.

79. apud Nazareth quoque, nihil noui notatur prædicaſſe, dum alio merito vnius prouerbii eiectus refertur.] *Hactenus occasione historiæ Luc.* 4. *(ſicuti initio capitis dictum) adtulit ſcripturas de* Nazaræo *&* Nazaræis, *nunc in compendium redigit, quod latius ab Euangelista dictum est:* Chriſtum apud Nazareth *legisse in libro, atque adeo* nihil noui prædicaſſe, *&* merito vnius prouerbii, *nempe illius:* Nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua, alio, *id est in alias patres*: eiectum referri.

80. Hic primum manus ei iectas animaduertens, &c.] *Hic prosequitur quod ibidem habetur*: Et eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum (manus iniectas animaduerte) vſque ad ſupercilium montis, *&c.* vt præcipitarent eum. *Habes itaque* & ad præcipitium vſque protractum. *Atqui inde Auctor verum corpus Christum habuisse confirmat.*

81. Nam etſi per medios euaſit, &c.] *Rursum pergit in eo quod sequitur ibidem:* Ipſe autem transiens per medium illorum ibat. *Quod ita interpretatur Auctor, vt non* per caliginem eluſerit *eos Christus, sed potius (vt eius verbis & phrasi vtar)* dimiſſus ſit ſoluto, vti adſolet, vel etiam irrupto tumultu.

82. Tangere enim & tangi, &c.] *Istud etiam supra citatum habes ab Auctore lib. de Anima, c.* 5. *vbi* Lucretio *nominatim adscribit, qui quo loco id habeat, adnotauimus num.* 78 *Certe ethnicis esse eum versum hic indicat, quum subdit:* etiã ſæcularis ſapientiæ.

83. quibus manus imponens, &c.] *Hic iterum pergit in verbis c.* 4. *Lucæ, quæ tamen (vti initio huius capitis diximus) sub finem capitis habentur post miraculum in Capharnaum. Ibi vero sic legitur.* Atille ſingulis manus imponens, curabat eos, *pro quo Auctor:* beneficia medicinarum conferebat.

84. Hic (inquit) imbecilitates noſtras aufert, &c.] *Supra l.* 3. *adu. Marc.* 17. *c. transtulit Auctor:* abſtulit, *&*: portauit: *iuxta quod citatur Matt.* 8. *Hic vero citat sicuti habetur Isai.* 53. *saltem iuxta Veterem lectionem LXX. quam Matthæus secutus est, quum hodie aliter legatur,* Ipſe peccata noſtra portat, & pro nobis dolet.

85. Portare autem Græci etiam pro eo ſolent ponere, quod eſt tollere, &c.] *φέρω enim non solum* portare *significat, sed etiam tollere. Hinc illud Gregorij Nazianzeni: αὖραι φέρουσιν, id est, venti auferant.*

86. Itaque ſpiritus nequam, &c. excedebant vociferantes: Tu es filius Dei, &c.] *Hic iterum expressit verba Lucæ* 4 *sicuti & quum subiecit:* Sed proinde increpabantur & iubebantur tacere. *hoc est enim quod ibi legitur: & increpans non sinebat ea loqui. Atqui illud interiectum:* vel hic pareat, *recte adnotat accipi Rhen. pro appareat, alibi etiam vsitatum Auctori & Iureconsultis, cuius etiam sunt peculiaria:* qua deſtructor, *& non paulopost:* qua bonus.

87. niſi quod Marcion Deum ſuum timeri negat defendens bonum, &c.] *Hanc Marcionis hæresin confutatam habes l.* 1. *adu. eundem, c.* 7. 25. 26. *&* 27.

88. In ſolitudinem procedit, &c.] *Rhenanus censebat legendum:* In ſolitudinem procedit ſollemnis, & huiuſmodi, &c. *sed non animaduertit illud:* In ſolitudinem procedit, *iterum ex Luc. c.* 4. *desumptum sub finem, cui adiicit Auctor iuxta castigationem Gelenij:* Sollemnis & huiuſmodi regio creatoris, *id est vel ipso Rhenano teste, adsueta, & in quam sæpius soleat secedere. similiter enim dicitur infra alicubi:* ordinarium & ſolemne. *Atqui videtur Auctor legisse dumtaxat Græce εἰς ἔρημον, vbi hodie additur τόπον.*

89. Oportebat Sermonem (*nempe Dei, id est, Christum*) illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube.] *Nemini ſolitudine. Apparuisse enim* Dominum in nube *filius Israel in solitudine, constat Exod.* 19 *atque adeo recte addit:* Euangelio placuiſſe habitum loci, qui placuerat Legi, *vtpote quum* Lex in ſolitudine Synai *promulgata fuerit.*

90. Capiat itaque iocunditatem ſolitudo, &c.] *Recte addit Auctor:* Hoc Iſaias promiſerat. *Reperitur enim Isai.* 35. *&* 42. *præterquam quod legisse videatur Auctor, sicuti est in Hebræo:* Iocunditatem capiat, *pro eo quod hodie est apud LXX.* lætare, *cap.* 42. *& quod secundum vtramque additionem legitur cap.* 35. , lætabitur.

91. Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annuntiare regnum Dei.] *Hoc iterum adfert ex fine cap.* 4. *Lucæ, conuincens vnum esse Deum, cuius* regnum *prædicabat Christus. Est proinde ibi addenda interrogationis nota*: Oſtenderat iam alicubi Deum ſuum.

CAP. IX.

92. De tot generibus operum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De vocatione Apoſtolorum Petri & filiorum Zebedæi, ac leproſo mundato, ex cap. v. Lucæ. *interimisceet interim adhuc ex ca. præcedenti, quod Christus dixit apud Nazareth* de vnico leproſo Naaman Syro emundato per Heliſæum.

93. vt ab illa (*nempe* piſcatura) in Apoſtolos ſumeret Simonem & filios Zebedæi, &c. Simeonem *mox* Petrum, *vti & Euangelista Lucas, nuncupat* & filios Zebedæi, Iacobum & Ioannem. *Sunt autem hæc verba Auctoris, non Euangelistæ.*

94. dicens Petro trepidanti de copioſa indagine piſcium. Ne time, abhinc enim homines eris capiens, &c.] *Hæc apud Lucam reperiuntur, vbi vocem θάμβος transtulit:* trepidationem, *pro eo quod alii* ſtuporem, *&* indaginem, *quod Græce est: τὴν ἄγραν, pro*: venatione *seu* captura, *quemadmodum vertunt alii. Legimus autem mox ex* 1. *additione Rhenani,* ſe eum eſſe, *pro*: enim, *vbi quod adfert testimonium, reperitur Hier.* 16.

95. Deniquerelictis nauiculis ſecuti ſunt eum, &c.] *Iterum ex Luca prosequitur, ita vt in compendium illius verba contrahat. Legimus autem* adlegere. *ex* 1. *Vatic. ms. cod. sicuti & alibi, pro:* allegere. *Cur autem* Marcion nauclerus *vocetur, vide supra l.* 1. *adu. Mar. n.* 2. *vbi & de* Antithesibus *eius.*

96. συνπαλαίστρεον, id eſt, commiſeronem, *&* συμμιστόμενον, id eſt, coodibilem.] *Ego censeo quidem ex margine in textum irrepsisse Græcarum vocum interpretationem, sed quod legat eam alter. Vatic. cod. retinui. Sunt autem voces illæ Græcæ impositæ ab Auctore à σὺν & παλαίστρος, & σὺν ad μισέρμος, voce deriuata à μῖσος, quæ odium significat. Agit autem de aliquo sectatore Marcionis.*

97. in leproſi purgationem.] *Hic quasi aliud agens conuertit se Auctor ad historiam* purgationis leproſi *per Christum facta etiam Luc.* 5. *quem ille non* leproſum *dumtaxat, sed plenum lepra commemorat. Cum autem Christus* tetigerit leproſum, *& sic curauerit, late disputat, quomodo hoc non repugnet legi veteri.*

98. in exemplo leproſi non contingendi, immo ab omni commercio ſubmouendi, &c.] Leproſos non contingendos, *expresse non mandatur in Lege, hinc fortassis potius* exemplo *vtitur Auctor, quam voce legis, sed Num.* 5. *iubentur his* ab omni commercio ſubmoueri, *verbis:* Eiicite ex caſtris omnem leproſum. *Atqui non multo post sunt verba Tertullianica;* Ita non præſcribetur illi, *&* æmulus legis.

99. Si autem Heliſæus Prophetes, &c.] *Videtur hic rursum ex obiectione Marcionis recurrere ad id quod ex cap.* 4. *omissum fuerat:* Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Heliſæo Propheta, & nemo eorum mundatus eſt niſi Naamam Syrus, *qua occasione pulcherrime ipsam illam historiam* 4. *Reg.* 6. *explicat. Legimus autem ex* 2. *Vatic. ms. cod.* emandauit extraneus, *pro:* emundat. *Atqui illud:* ſignificato per nationes emundationis, *recte interpretatur Rhenanus. quum subsit significatio emundandarum nationum.*

100. ſeptem maculis capitalium delictorum, &c.] *Longe aliam habes, quam quæ communiter traditur,* ſeptem capitalium delictorum *enumerationem, vtpote quum hic enumerertur:* idololatria, blaſphemia, homicidium, adulterium, ſtuprum, falſum teſtimonium, *&*: fraus. *Quorum* idololatria *&* blaſphemia *possunt ad superbiam referri,* homicidium *ad iram,* adulterium *&* ſtuprum *ad luxuriam,* falſum teſtimonium *&* fraus *ad auaritiam; sed restabunt præterea, inuidia, gula, & acedia. Tria autem ex his enumeratis* adulterium, fraudem, homicidium, *B. Cypr. etiam inter mortalia crimina ponit. l de bono Patientiæ vbi vide Adnot. nostras nu.* 36. *Auctor denique infra Tom.* 5. *l. de Pudicitia eadem ista inter* grauiora & exitioſa, *immo &* mortalia *enumerat præter* falſum teſtimonium, *cuius loco ibi* negationem *addit,* fornicationem *illic appellans, quam hic* ſtuprum *more suo. Atqui nescio an etiam alibi adnotauerimus, contra quam alii plerique, Auctorem* delicta *appellare quidem omnis generis peccata, sed sicut & hic, pleraque grauiora.*

101. quia vnius lauacri vis, &c.] *Omittimus:* &, *quod hic præmittebatur. Atqui de* vno lauacro à Chriſto repræſentato, *id est, ad effectum deducto, vide supra lib. de Baptismo, ca* 15. *Sunt autem verba obiecta à Marcione:* Heliſæum quidem, &c. *vsque:* Quaſi non audiam, *& rursum ibi:* Sed ideo alius Chriſtus, &c. *vsque:* Quid conſtituis, &c. *Recte etiam hic adnotat Rhenanus:* ne in dedecus tibi vertat, *accipi* vertat *absolute, pro: cedat.* Puſillitatem *vero frequenter vsurpat Auctor.*

102. Secundum hæc, cetera quoque occurrunt, &c.] *His verbis iterum reuertitur ad tractationem c.* 5. *Lucæ, vbi* vetuit Dominus eum diuulgare, & iuſſit: Vade oſtende te ſacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyſes. *Nempe Leuit.* 14. *Vbi quod addat:* munus, *videtur id legisse Auctor non solum Matth.* 8. *sed etiam apud Lucam, Maxime quum Epiphan. hær.* 42. *Confut.* 1. *hunc locum tractans, indicat resedisse eam vocem Marcionem, vbi pulchre hinc probat Christum legis sacerdotium non reprobasse, & Moysis præceptum fieri constituisse, atque adeo à Deo Patre suo legem Moysi datã. Legimus autem ex* 2. *Vatic. ms. cod.* prophetatæ legis, *pro eo quod erat mendosissime:* propheta.

103. vt ſit vobis in teſtimonium, &c.] *Constat ex peruersione Marcionis sic legisse Auctorem, quum non modo Lucæ* 4. *sed & Matth.* 8. *ac Marci* 1. *legatur:* in teſtimonium illis, *maxime quum istud etiam adfirmet non semel Epiphan. loco iam citato, addens: vt cumque legatur, facere contra Marcionem, eo quod teſtem ſe faciat Christus, quod non venerit vt legem dissolueret (vti bis etiam hic*

repetit Auctor) *sed adimpleret. Atqui ex illis legimus*: adimplere, *pro* implere *&*: Hanc tam congruentem, *pro* Hanc totam, *& non multo post ex altero eorundem*: an non? *pro* aut, & nunquam, *pro* nusquam, *& infra*: Atquin, *pro* Atqui, *&*: cur ergo, *pro* enim. *Sunt porro iterum verba Marcionis*: Nam & bonus, *&c. vsque*, quid tum? *& Quinquies etiam habes phrasin Tertullianicam*: qua destructor, *hic*, *& sub finem capitis*: qua bonus, qua superuacuus, qua patiens, qua inconstans.

104. de gradu pellam, &c.] *De hoc Prouerbio vide nostra Prolegomena. Legimus autem*: Quocunque modo præcepit, *ex* 1. *Vatic. ms. cod. pro*: præcipit, *quia illud etiam præmittitur. Item etiam secundo*: erasisse, *pro* eradicasse.

CAP. X.

105. Curatur & Paralyticus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: De Paraclytico curato, & appellatione filii hominis, ex eodem capite v. Lucæ. *Atqui paucissimis his verbis integram historiam contrahit*: Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu (*vtpote docente Christo*) spectante populo, *quippe quum per tectum submissus fuerit in medium. Quod miraculum in Capharnaum contigisse patet Matth.* 9.

106. Videbit enim (inquit Isaias) populus sublimitatem Domini & gloriam Dei, &c.] *Reperitur hoc secundum LXX. Isai.* 35. *sicut & id, quod sequitur*: conualescite, &c. *præterquam quod transponat* sublimitatem, *&*: gloriam. *Citatur vtrunque etiam infra hoc eodem lib. c.* 12.

107. Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta, &c.] *Auctor quod est in editione LXX. ἰσχύσατε, hoc est*: confortate, *accipit passiue, & vertit*: conualescite, *tum hic, tum in eo quod subiungitur*: Coualescite, nec timete, *& infra sub finem cap.* 12. Inualescunt, *& accipitur ab eo*: dimissæ, *pro* remissæ, *seu sicut infra*, resolutæ *seu* dissolutæ, *sicut vocem Græcam ἀνειμένη vertit Interpres Irenæi lib.* 3. *c.* 22. *Vbi conformiter auctori legitur bis*: Confortamini, *cui consentit etiam B. Cyprian. Testim. l.* 2. *adu. Iud. cap.* 7. *Atqui habes etiam hic* repræsentationem virium, *pro eo quod vires præsentes reddit, dum restituit.*

108. Exsurge, & tolle grabatum tuum, &c.] *Hic prosequitur verba Christi, Luc.* 5. *quæ protulit post obmurmurationem Iudæorum, quam etiam hic subiungit*: Quis dimittet peccata nisi solus Deus? *Sic enim legimus ex* 2. *Vatic. ms. cod. pro*: dimittit, *quia ab aliis omnibus legitur*: Quis dimittere potest. *At vero vertit* grabatum, *quod Græce est* κλινίδιον, *pro eo quod alii*, lectum.

109. Quoniam (inquit) in plurimis dimittet delicta eorum, &: Delicta nostra ipse aufert.] *Legimus ex Vatic.* 1. *ms. cod.* Quoniam *pro* Quomodo. *Istius vero Prophetiæ necessario duo membra disiungimus, quia etsi eodem capite Isai.* 53. *vtrumque habeatur, ordine tamen transposito. Posterius enim de quo supra nu.* 84. *præterquam quod ibi* imbecillitatem, *hic vero Petri* 2. delicta *vertat, habetur versu* 4. *prius vero versu* 12 *vbi interim paulo aliter hodie legitur*: Et ipse delicta multorum tulit.

110. Nam & in priore, &c.] *Nempe, parte eiusdem Prophetiæ, quod subauditur, etiamsi cum* 1. *Vatic. ms. legas*: in primore, *quod non displicet. Quæ enim adfert verba, Isai.* 1. *habentur, è quibus nunc* tamquam roseum *transtulit, quod infra Scorpiaco adu. Gnosticos, cap.* 12. rufum, & tamquam coccinnum, *quod ibi*: vermiculum, *vbi etiam paulo aliter locum hunc explicat. B. Cyprian. l.* 1. *adu. Iud. c.* 24. *malnit retinere ipsas voces Græcas in Latinam translatas coloniam*: velut phœniceum, *pro quo alii* punicium, & coccinum.

111. Quis Deus quomodo tu?] *Habetur hæc iuxta LXX. Michæa* 7. *Vbi in primis castigauimus ex ms.* 2. *Vatic.* residuis hæreditatuæ, *pro* residuas, *quia Græce est τοῖς καταλοίποις deinde omissobis*, & (*quod apud Prophetam non habetur*) *distinguimus cum vulgatioribus codicibus tum Græcis, tum Latinus LXX.* Non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam (*pro eo quod corrupte erat*: & misericordiam) Auertet (*quod accipit absolute, pro* reuertetur, *quomodo alij transferunt vocem Græcam ἐπιστρέψει*) & miserebitur nostri. Demerget (*sic etiam ex* 2. *Vatic. cod. bis, pro*: dimerget) delicta nostra, & demerget in profunda (*pro eo quod erat*: profundo, *quia Græce est βάθη*) maris peccata nostra. *Quamquam inverim sit adnotanda etiam alia secundum LXX. distinctio, quam habet B. Hieronym. in Comment. ista*: residuis hæreditatis tuæ non tenuit in testimonium iram suam, &c. *qui etiam tradit LXX. & editionem quintam vertisse μαρτύριον id est*: testimonium, *quod Symmachus*: *in Sempiternum, Theodotio*: *in finem, ipse vero vltra addens vocem Hebraam, omnia hæc significare.*

112. Video Niniuitas, &c.] *Istud Ion.* 3. *reperitur quod de* Dauid *adfert* 2. *Reg.* 12. *de* Achab. 3. *Reg.* 21. *& de* Ionatha, 1. *Reg.* 14. *quod nempe* deprecatione, *non sua, sed populi*, deleta sit ei culpa, resignati (*hoc est alijs aperti, eo quod eis occasionem dabat infringendi*) ieiunii. *Denique quod sequitur*: qui mauult misericordiam quam sacrificium, *Osee* 6. *&*: peccatoris pœnitentiam quam mortem, *Ezech.* 33. *Atqui illud de Dauid*: circumduxit delictum tuum, *recte interpretatur Rhenan. deleuit, obliterauit, ignouit, Græce est ἀφιλεν.*

113. alibi iam congressi, &c.] *Adludit ad libr.* 1. *adu. Marc. cap.* 26. 27. *&* 28. *vbi sic concludit*: Quomodo (*inquit*) videbitur delicta dimittere, qui non videtur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si non ab initio damnasset. *Repetit autem idipsum sub finem huius capitis*: Qui enim iudicat, & absoluit, *& rursum cap.* 26. Quis mihi delicta dimittet? quia ea non iudicando non retinet? an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet? *Denique & c.* 28. Quod si iam remissio & retentio delicti iudicem Deum sapiunt. *Hæc enim toties repetit Auctor, vt probet* Deum iudicem, *quod negabat Marcion.*

114. De filio hominis, &c.] *Hic rursum ad Lucam redit, ad illud nempe infra citatum sub finem huius capitis*: potestatem habet filius hominis dimittendi delicta. *Cur additur ab Euangelista*: in terra, *vtrumque retorquetur per Epiphanium in Marcionem loco supra citato Confut.* 2. *Si igitur (inquit)* filium hominis seipsum pronuntiat, *non negat ipse vnigenitus incarnationem, & frustra apud te cantatur, quod in existimatione (siue phantasmate, vti mauult loqui Auctor, idipsum obiiciens) apparuerit. Et si* habet potestatem in terra, *non aliena est terra à creatoris eius, & patris ipsius.*

115. Talem si forte Castori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ, &c.] Si forte, *pro* forte, *tum hic, tum infra, quum dicitur* si forte videri potest (*inquit Rhenanus.*) *Qui etiam adnotat vtrumque Iouis filium* Castorem *ex Leda Tindari coniunge*, Herculem *ex Alcmena Amphitryonis*: *atque adeo recte Auctor* talem natiuitatem fabulas illis tradere *dicit, vtpote* filios, *vt ita dicam*, Dei & hominis *Atqui de* Castore & Polluce, *quos* Castores *nuncupare solent fabulæ, vide supra Tom.* 2. *libro de Spectac. cap.* 8. *nu.* 61. *Verum paulo post sequentia sic distinguo, vt constet sensus*: Si patris hominis negas Dei filium, si & Dei, Herculem de fabula facis Christum, si matris tantum hominis, meum concedis, si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est, &c.

116. patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus, &c.] *Ad hoc respicit Auctor, quod quum ex Æonibus omnibus (vti narratur supra cap.* 12. *libr. aduers. Valent.)* concinnarum dixerit Valentinus Iesum, quem & Christum cognominabat, inter quos in secunda tetrade Homo & Ecclesia) *de quibus ibidem cap.* 7.) quodammodo partem Christi hominem cognominarit. *Lego autem non ita multo post*: nonne sufficiet, *pro* sufficit, *quia paulo post duo loca Danielis citat de* filio hominis, *vbi & ad istud adludens addit*: Hoc dixi sufficere potuisse, *& postea*, si & alii vindicetur, *&*: cui vindicatur, *pro* vendicetur, & vendicatur, *ex vtroque ms. Vat. cod.*

117. Hic erat visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis, &c. tamquam filius hominis, &c. *Haud aliter infra cap.* 21. Perspice igitur & tu cum Rege Babylonio fornacem eius ardentem, & inuenies illic tamquam filium hominis (nondum enim vere erat, nondum scilicet natus ex homine.) *Et ex eadem historia citatur Daniel.* 3. *Tom.* 2. *l. de Orat. cap.* 12. qui tres sanctos, in fornace Regis Babylonii orantes, cum sarabaris & tyaris suis exaudiuit. *Atqui sæpissime habes citatum quod hic adfert*: de filio hominis veniente cum nubibus cœli, *Dan.* 7. *Sunt autem rursus Tertullianica*: qua Dei quoque filium, & retractarent, *pro* tractarent.

118. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis, quam in isto loco primum, &c.] *Loquitur Auctor de Euangelio Lucæ solummodo, secundum quod* in isto loco primum professus est se filium hominis. *Nam si de Euangeliis omnibus loquamur, ante hoc miraculum recenset D. Matth. illud Christi*: Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet, *quod primum repetitur Luc.* 9. *Vtrum autem prius contigerint verba illa Christi ante istud miraculum, sicuti contendunt qui Concordiam scripserunt Euangelicam, an posterius, quod indicare videtur Auctor, aliis disputandum relinquo Atqui Prouerbiali formula*: Cor non habere vel cerebrum, *vide Prolegomena nostra.*

CAP. XI.

119. Publicanum adlectum à Domino, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De publicano adlecto à Domino, ieiunio, sponso Christo, ac parabolis vini veteris & noui, ex eodem capite quinto Lucæ. *Agit autem de Matthæo* publicano *in Apostolum* adlecto.

120. lumen, & spem, & exspectationem nationum, prædicari Christum, &c.] *Primo Isai.* 42. *& 49. illud sæpissime citatum ab Auctore*: Dedi te in lumen nationum. *Deinde quum alibi nusquam inuenire potuerimus, vbi* spes nationum prædicatur Christus, *coniecto Auctorem adludere ad illud Gen.* 49. Et ipse erit spes & exspectatio gentium, *vt vtrumque ponat ad maiorem efficaciam.*

121. Medicum sanis non esse necessarium, sed male habentibus, &c.] *Sensum potius hic reddidit Auctor quam verba Christi, quæ prosequitur Luc.* 5. *Vox est autem iterum Tertullianica* remediandam, *sicuti supra cap.* 8. remediator. *Atqui legimus ex* 2. *Vatic. ms. cod.* Hoc similitudo præiudicat, *pro* Hæc.

122. Vnde autem & Ioannes venit in medium, &c.] *Sic quasi illud agens, prosequitur illud*: Quare discipuli Ioannis ieiunant assidue, & orant, tui autem manducant & bibunt? *vertit enim Auctor*: assidue *vocem πυκνὰ, pro eo quod alii magis proprie* frequenter.

123. Subito Christus, &c.] *Repetit quod supra cap.* 7. *ex sententia Marcionis adduxit, & late confutauit l.* 3. *adu. Marc. c.* 2.

124. Sed de Ioanne cetera alibi &c.] *Nempe infra c.* 18. *Legimus autem omisso*: enim: *superfluo, cum vtroque ms. Vat. cod.* Ad præsentes quosque, &c.

125. vociferator in solitudinem, & præparator viarum Dominicarum, &c.] *Paraphrastice, non ad verbum citatur hic ab Auctore illud Isai.* 40. *repetitum Matth.* 3. *Marc.* 2. *& Luc.* 3. Vox clamantis in deserto, Parate viã Domini. *Sunt aũt Tertullianica paulo post*:

vacaret prouocationis intentio, *pro: frustranea esset*, &: contrariam initiatos diuinitatem, *vbi figuram Græcam adnotauit esse Rhemanus.*

126. quod non possent ieiunare filii sponsæ, quamdiu cum eis esset sponsus: postea vero ieiunaturos promittens, quum ablatus ab eis sponsus esset &c.] *Rursus hic transit ad Christi responsionem pharisæis & Scribis factam, Vbi in hoc solum differt à vulgata editione, quod ibi legatur*: Numquid potestis facere ieiunare, *hic vero simpliciter*: non possunt ieiunare.

127. A summo cœli profectio eius, &c.] *Vertitur vox Græca* ἔξοδος, profectio, *ab Auctore Psal.* 18. & κατάπτημα. deuersio, *pro quibus apud alios*: egressio, & occursus. Deuersio *enim pro: diuersione, auctori est vsitatissimum vel Rhenan. etiam teste.*

128. velut sponso, circumposuit mihi mitram, & velut sponsam ornauit me ornatu, &c.] *Omnino sic hunc locum suppleui, quia omnes editiones tam LXX. quam Theodotionis illud*: circumposuit mihi mitram, *ad sponsum referunt, & addunt* velut sponsam: ornauit me ornatu, *pro quo quia Græce est* κόσμῳ, *vertit B. Hieronym. secundum LXX. mundo muliebri. Quia autem istud ad Christum refert Auctor, etiam Ecclesiæ id ex parte competere significat, quum subdit*: In se enim & Ecclesiam deputat, *vbi adiicio*: enim, *ex* 2. *Vat. ms. cod.*

129. Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum sponsa, &c.] *Hic quoque ex altero Vat. ms. cod. castigauimus*: circumpones, *pro*: circumponens, & : sponsæ, *pro*: sponsæ, *nam Græce est*: κοσμήσῃ αὐτὰς ὡς κόσμον νύμφῃ. Arcessit *autem more suo vsurpat auctor, pro accessit.*

130. Veni sponsa de Libano, &c.] *Reperitur istud Cantic.* 4. Eleganter (*inquit Auctor*) Libani montis mentione iniecta, qui turis (*sic Vat.* 2. *pro.* thuris) vocabulo est penes Græcos. *Eodem enim more vocatur* λίβανος; *mons Arabiæ, &* λίβανος; *turis arbor apud Dioscoridem. Post quæ verba nouam distinguimus periodum*: De Idololatria enim, &c.

131. Nuptias non coniungit, &c.] *Supra eandem Marcionis hæresin iisdem pene verbis expressit & confutauit Auctor. l.* 1. *adu. Marc. c.* 29. Non tinguitur (*quare & hic more Tertullian.* tinguit *substituimus, pro*: tingit) nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma, *vbi vide nostras Adnotationes num.* 195. *Hic paulo amplius.* morti (*inquit*) aut repudio baptisma seruat, *atque adeo videtur saltem* in morte *admisisse coniugatos ad* baptisma. *Aduersus autem eundem hunc disputat, ex voce* sponsi, *qua ipse Christus vtitur.*

132. qui masculum & fœminam coniunxit, &c. *Istud partim desumpsit Metaphrasticus Auctor ex Gen. c.* 2. *partim Matth.* 6.

133. Errasti in illa etiam Domini pronuntiatione, &c.] *Pergit ad reliqua verba Domini Luc.* 5. *nempe illa quæ recitat paulopost, quam ordine immutato*: Nemo vinum nouum committit in vtres veteres, &: nouum additamentum nemo iniicit veteri vestimento, *De quo loco aliquid supra adnotauimus l.* 3. *adu. Marc. c.* 15. *n.* 109. *Sed hic adiiciendum quod habet Epiphanius, hæresin Marcionis, partim ex occasione huius scripturæ originem cepisse, quod quum ille proponeret (in compendium redigo quæ latius ille prosequitur) hanc scripturam Ecclesiæ Dei presbyteris, & illi interpretarentur vtres veteres & nouos aliter quam ipse, atque adeo, antea à patre eiectus ex Ecclesia, ab eis in communionem non reciperetur: (inquit) scindam Ecclesiam vestram. Verum Ecclesiam, inquit ille, non diuidit, sed seipsum. Atque hoc ipsum est quod hic dicit auctor*: Veteri, id est, priori Euangelio, pannum hæreticæ nouitatis assuisti. *Qui etiam pulcre ostendit non posse dicta verba intelligi (quod volebat Marcion) de veteri & nouo Testamento. Atqui sic distinguo quod sequitur*: In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiam præcepit: Nouate, &c. nonne à veteribus auertit? quum per Isaiam, &c.

134. quum per Isaiam edicit: Vetera transierunt; ecce noua quæ ego facio, &c.] *Quandoquidem hanc scripturam integram (omisso: &, intermedio) Isaiæ tribuit, apparet quod nunc legitur* 1. *Cor.* 5. Vetera transierunt, *etiam olim lectum fuisse Isai.* 43. *de quo vide supra c.* 1. *n.* 11. *vti & de præcedenti scriptura Hierem.* 4. Nouate &c. *Legimus autem paulopost, omissa semel dictione*, Dei, *secundum alterum Vat. ms.* sub vnius & eiusdem Dei auctoritate.

135. Separatio per coniunctionem capit de qua fit.] *Ostendimus inquit Rhenanus in superioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi* capit *vsum in hoc Auctore. Sensus est*: Separatio per coniunctionem *accidit*, de qua fit. Capit, *id est: capax est fieri. Datur. Possibilis est.*

136. de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam (inquit) in parabolam os meum, &c.] *Aptissime hanc scripturam adfert auctor, vt ostendat, nihil noui esse, quod Christus in nouo Testamento parabolis vtebatur. Quum autem non LXX. sed LXXVII. Psalmo reperiatur istud, eo maiore audacia castigaui illud* septuagesimo septimo, *quod non existimem Auctorem numerum Psalmi addidisse, sed ex margine irrepsisse in contextum. Mirum interim illud, quod legat conformiter translationi Hebraæ*, In parabolam, *quum editiones reliquæ, Vetus, Romana, & Gallicana legant*: in parabolis, *& consentiat textus Græcus LXX. Seruauit autem vocem Græcam* ἀβλήματα *pro quo vulgata editio obscurius*: propositiones. *Porro adnotatu dignum, quod tamen vulgo satis notum est*: Si hominem alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares.

CAP. XII.

137. De Sabbato quoque, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De discipulis vellentibus spicas, & homine aridam manum habente curato in Sabbato, ex Lucæ ca. VI. *Quæ quum obiicerentur à Marcione, vt diuersitatem statueret veteris & noui Testamenti, multis scripturis Auctor deducit etiam in veteri Testamento* Sabbatis *opera Dei facta fuisse. In quo illum imitatur etiam Epiphanius vbi supra, Consut. at.* 3 & 21.

138. si non Dominum Sabbati circumferret Christus, &c.] *Hic adludit ad illud Christi*: Dominus est filius hominis etiam Sabbati, *de quo sic Epiphan. Duo statim, inquit, simul, & filium hominis & Dominum Sabbati, seipsum Saluator confitetur, docens vt ne sabbatum alienum à sua creatione putetur. Quo fit, vt etiam hic iuxta* 1. *Vat. ms. cod. legamus*: Dominum, *pro*: Deum, *maxime quum infra etiam legatur*: Dominus Sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur.] *Quamquam interim multopost istud legatur Luc* 6. *& præcedant, qua hic subiungit Auctor, pro commoditate tractatus.*

139. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichuntis circumlata per mutos area Testamenti, septem diebus, etiam Sabbato, &c.] *Auctor super Tomo* 1. *li. aduers. Iud. ca.* 4 & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem Sabbati. Septem enim dies, vndecunque initium acceperint, Sabbati diem secum concludant necesse est. *Et similiter legitur secundum editiones omnes Iosue* 6. *Quare & nos castigauimus* septem diebus, *pro eo quod erat*: octo, *facile enim fuit numeros immutare, & vnico tantum puncto distant VII. & VIII. numeri, maxime quum etiam Hebr.* 11. *legatur*: *fide* muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem. *Atqui* Iosue, *mox iuxta LXX. vocat*: Iesum.

149. Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, &c.] *Similiter supra dicto loco li. aduers. Iud. citatur*: Sabbata vestra odit anima mea. *& Tom.* 2. *li. de Idolol. c.* 14. Sabbata vestra & neomenias & ceremonias odit anima mea. *& supra li.* 2. *aduers. Marc. ca.* 22. Sollemnitates & dies festos, & vestra Sabbata odit anima mea. *Quibus locis non integrum contextum Isaiæ citat, sed omissis intermediis coniungit dumtaxat initium & finem, sicut hic, & libro aduers. Iudæos, legens secundum translationem Symmachi*: Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, *quemadmodum etiam Origenes in cap.* 28. *Numerorum, & B. Cyrillus Alexandr. lib.* 9. *contra Iulianum. Aut transponit verba, aut vnum aliquid adiicit intermedium. Verum li. aduers. Marc.* 1 *c.* 20 *integrum locum citat, sicut Isai* 1. *iuxta* LXX. *legitur*: Neomenias vestras & Sabbata, & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium (*vocibus transpositis, & omisso quod secundo repetitur*, Neomenias) & dies festos vestros odit anima mea.

141. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effrixerant, cibum operati, ferias ruperant, &c.] *Sic expressit suis verbis auctor quod est initio cap.* 6. *Lucæ*: Factum est autem in Sabbato secundo primo (*quale sabbatum id fuerit, non adiungit Auctor*) quum transierunt per sata vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes manibus, *Vbi pro*: confricantes, *est Græce* ψώχοντες, *quod confricare significat, deradere, in minutas partes secare, terere, attenuare, atque adeo mendosum esse patet illud quod in excodicibus Tertulliani legitur*, effixerant, *quod etiam an Latinum sit, merito quis dubitet. Proinde emendauimus*: effrixerant, *nam* effricare, *pro fricando excutere (quod proprie huic loco competit) vsurpatum est etiam Senecæ Epist.* 96. *vbi (inquit) hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum* effricanda *est. Quamquam interim adhuc obsoletum est verbum illud* effixerant, *pro*: efficaverant, *sed solet talibus delectari Auctor.*

142. Excusat illos Christus, & reus est Sabbati læsi, accusant Pharisæi, &c.] *Etiam hic adludit ad verba Lucæ, sed alio ordine, nam primum* accusarunt Pharisæi, *dicentes*: Quid facietis quod non licet in Sabbatis? *& deinde* excusat illos Christus *verbis supra indicatis nu.* 138 Dominus est filius hominis etiam Sabbati.

143. status controuersiæ (vt aliquid eludam cum mei Domini veritate) scripti & voluntatis, &c.] *Sic omnino legimus, omisso*: quasi, *interiecto, quod superabundabat, iuxta alterum ms. Vat. cod. Atqui* status scripti & voluntatis, *quem mox iterum repetit, Iureconsultorum phrasis est. qua distinguunt inter* statum scripti & voluntatis, *ipse autem auctor vtrumque in Christo defendit.*

144. quasi de exemplo Dauid introgressi Sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. *Etiam hoc, quasi aliud agens, adducit ad c.* 6. *Lucæ, vbi dicitur*: Dauid intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his qui cum ipso erant. *Auctor interim addit*: Sabbatis, *quod neque ibi, neque Matth.* 12. *& Marc.* 2. *neque etiam* 1. *Regum* 21 (*vnde sumpsit historiam Christus*) *reperitur: fortassis, vt magis ad institutum faceret, putauit id subintelligi, eo quod illud alioqui non videatur facere ad confirmationem eius, quod non nouum sit* operari cibum in Sabbatis.

145. veniam ieiunii dico, &c.] Veniam ieiunii *quam intelligat, mox subiungit*: ieiunio liberare, *id est, relaxationem à ieiunio, quod* priuilegium illud Sabbato donatum à primordio *non inuento in scripturis, & tamen etiam Damascenus li.* 4. *de Orthod. fide, c.* 24. *videtur indicare in lege Moysi aliquid tale promulgatum fuisse, quum dicit: Lege præcipiente, non seipsos die Sabbati adfligendos esse.*

146 Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, &c.] *Istud haud difficile fuit reperire Exod. 16. quod nempe postquam* prohibuisset creator *nihil* mannæ *relinqui vsque mane. atque adeo* in biduum colligi manna, *permisit tamen in feria sexta quam* parasceuen *vocat Auctor, vt sabbatizaret in Sabbato. quod dixit Auctor eleganter,* Sabbati ferias, *à quo rursus repetitur:* paratura, *vox frequentissime vsurpata, sicuti paulopost* : vacandi.

147. non constanter, &c.] *Sic etiam lib. de Patient. cap. 3. supra Tom 2.* Proditorem suum, *&c.* nec constanter denotauit. *Cui adnotationi Rhenani adiicio, accipi hic* constanter *eodem modo quo dixit Cicero 1. Tuscul.* constanter *& conuenienter, aut Epist. ad Attic. l. 4. Epist. 83.* constanter *& libere.*

148. Exinde obseruant Pharisæi, si medicinas Sabbatis ageret, vt accusarent eum, &c] *Rursum redit ad explicanda porro acta, Christi Luc. 6. in hoc differens ab additione vulgata, quod solos* Pharisæos, *non vero & Scribas commemoret, deinde quod consentiat potius Euangeliis Matth. 9. & Marc. 3. in illo:* vt accusarent eum, *quæ apud Lucam habeatur.* vt inuenirent vnde accusarent eum, *Rursum autem vox Tertullianica:* qua, *bis hic repetitur.*

149. Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, &c.] *Quum nusquam istud reperire potuerimus in* Lege *Moysi, quam hic adlegat, suspicorolim id lectum fuisse Exod. 31. vbi hodie legitur:* Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi sui, *aut potius Leuit. 23. vbi frequentissime repetitur:* Opus seruile non facietis in eo, *&:* Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi sui; *maxime quum eundem hunc locum citet etiam supra lib. aduers. Iud. cap. 4. haud absimiliter:* Omne opus seruile non facietis in eo, præterquam quod ad animam pertinet. *Quo etiam alludere videtur B. Hieron. in cap. 28. Isaiæ, his verbis:* Lege præceptum est, *ne in Sabbatis opus seruile faciamus, ne accendamus ignem, vt in vno sedeamus loco,* vt illa tantum faciamus, quæ ad animæ salutem pertinent.

150. interrogat: Licetne Sabbatis bene facere, an non, animam liberare, an perdere? &c.] *Prosequitur denuo verba Christi Luc. 6. vbi proprie transtulit:* τί ἔξεστι, Licet ne, *& σῶσαι vnica voce, transtulit,* liberare, *in hoc differens à reliquis omnibus, quod non legat: an male, sed dumtaxat:* an non. *Bis autem rursum repetitur:* qua, *more Tertullianico.*

151. quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata, & non prophananda pronuntiat, &c.] *Quum de* Sabbatis *loquatur, &* eundem Propheten *hauddubie Isaiam intelligat, vtpote cuius sunt verba scripturarũ duarum præcedentium, existimauimus alludere Auctorem partim ad illud Isai. 58.* Sabbata delicata sancta Deo tuo, *quæ etiam reperire est apud B. Iustin. Mart. aduersus Tryphonem, partim ad illud bis terve repetitum Isai. 56.* Custodientes Sabbata mea, vt non prophanent ea. *Atque adeo existimo prorsus legendum:* delicata. *pro:* dilecta.

152. & nunc manum aridam curans, &c.] *Hic iterum redit ad verba Luc 6. sicuti & multo prius, quum dixit:* per manus arefactæ restitutionem, *nam Lucas habet:* & restituta est manus eius, *ea nempe ipsa, quam prius aridam dixit.*

153. dum conditionem interpretatur eius. &c.] *Hic in compendium redigit quicquid dixit hoc capite factum à Christo in adimpletionem, non vero in dissolutionem legis de Sabbato, nempe:* dum conditionem interpretatur Sabbati, *quodà Domino institutum sit, atque adeo Dominus Sabbati sit filius hominis, vtpote cum mutare, sit eius qui instituit,* dum operum differentiam illuminat, *subindicans licere Sabbatis bene facere, non male facere, animas liberare, non perdere,* dum facit quæ Lex de feriis Sabbati excipit *nempe quod ad animam pertinet, dum* ipsum diem Sabbati, benedictione patris à primordio sanctum (*sicuti legitur Gen. 2.*) benefactione sua (*vox Tertullianica, pro beneficio restituta manus arida*) efficit sanctiorem.

154. In quo die si & Heliæus, &c.] *Habetur istud 4. Reg. 4. sed potius videtur haberi contrarium hodie, quod non* in die sabbati *contigerit. verum videtur suo more accepisse Auctor & hoc est:* non, *pro:* nonne, *quum dicitur:* non Calendæ & non Sabbatum? *Ac si dicat, quare hodie vadis ad eum, quum sit & Neomenia & Sabbatum, quibus diebus proficisci non licet?*

CAP. XIII.

155. Certe euangelizat Sion, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De ascensu in montem, & oratione nocturna, Apostolorum duodecim numero, mutato Petri nomine, & gentium ad Christum confluxu, ex eodem cap. 6. Lucæ. *Adludit autem hic ad impletam Prophetiam Isai. 52. quam paulopost citat.*

156. ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione, &c.] *Hæc verba sunt Lucæ 6. præterquam quod omittat* Dei, *quod tamen habent omnes alii codices tam Græci, Latini, quam Syriacus.*

157. In montem excelsum, inquit Isaias, &c.] *Hanc* Prophetiam *Isai. 40. eodem modo de Christo in monte orante interpretatur* B. *Ambros. lib. 5. in Lucam, c. 6. Nec differt hic ab aliis Auctor, nisi quod legat:* cum vigore *vbi alii:* in, *ego vero quia mox legit* in vigore *etiam sic primo loco restitui.*

158. Et rursus: Propterea cognoscet populus, &c.] *Hunc locum etiam de Christo interpretatur Soter Papa 1. Epist. Decret. 1. Cyrill. lib. de incarnat. vnigeniti, cap 2. Chrysost. in Marcum, ho. 5. Origenes in cap. 10. ad Roma. l. 8. Athanasius de fidei vnit. & Trinit. est autem corrigenda lectio Auctoris:* Quod ego sum qui loquebar, *pro:* loquor, *nam sic interpretatur:* Tunc enim ipse erat qui in Prophetis loquebatur. *Adnotanda etiã antiqua & diuersa ab aliis distinctio:* Adsum *(nam sic lego pro:* Assum, *ne forte assum quid imaginetur idiota Lector)* dum hora est, in montibus *(pro quo alii:* sicut hora) vt euangelizans auditionem pacis, euangelizans bona.

159. Item Naum ex duodecim, &c.] *Nempe Prophetis. Reperitur enim Naum 1. quod citat:* Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem *præterquam quod apud* LXX. *legatur:* ἐπὶ τὰ ὄρη *id est,* super montes. *Sed non mirum, quum ipse B. Hier. propterea scribat se hic* LXX. *interpretes differre, quod & ipsa capitula apud eos interpretationis varietate confusa sint.*

160. Deus meus clamabo per diem, & exaudies, &c.] *Mirum est quod legat:* & exaudies, *quum additiones omnes, vetus, Romana, Gallica, & ex Hebræo Psal. 21. legant:* & non exaudies, *sed videtur voluisse adaptare ad suum institutũ, vt ostendat verum esse quod initio capitis dixit :* & vbique auditur à patre: *Nam eodem pertinet illud quod adfert ex Psal. 3.* Voce mea ad Dominum exclamaui, & exaudiuit me, *fortassis nactus est codicem aliquem Latinum, in quo sic legebatur. Legit autem etiam:* & non in vanitatem mihi, *pro eo quod alii:* & non ad insipientiam.

161. Cur autem duodecim Apostolos elegit, &c.] *Ad sequentia pergit eiusdem cap. 6. Lucæ, addens:* Huius numeri figuras, XII. fontes Elim, *Nu.* 33. XII. gemmas in tunica sacerdotali Aaronis *Exodi. 28. (sic enim legimus ex Vatic. ms. pro:* Aaron, *de quibus etiam supra lib. 2. ad Marc. cap. 10. nu. 64.*) & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos, *Iosue 4. vbi interim mirum hoc est & peculiare Auctori, quod dicat dictos* XII. lapides in arcam testamenti conditos, *quum contextus ipse repugnet, qui significat tanti ponderis fuisse. vt* XII. *viri ex* XII. *tribubus Israel humeris suis singuli singulos lapides secum de Iordane sustulerint, & in loco castrorum posuerint, non in arca testamenti. Et tamen veram hanc esse lectionem patet ex subsequenti Auctoris interpretatione:* Proinde vt & lapides solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit.

162. Mutat & Petro nomen de Simone, &c.] *Prosequitur illud Luc. 6.* Simonem, quem cognominauit Petrum. *Similiter & B. Iustinus Martyr aduers. Tryphonem: Atque ex discipulis suis vnum, Christus* Simonem *prius* nominatum Petrum appellauit, *quod se, per patris sui cœlestis reuelationem, filium Dei esse agnouerit. Causam interim aliam hic Auctor reddit, quod* affectauerit carissimo discipulorum, de figuris suis *(quia petra & lapis Christus)* peculiariter nomen communicare. *Atqui quum B. Iust. & auctor diserti verbis significent:* mutatũ Petro nomen de Simone, *nõ legerunt:* quem & cognominauit, *atq; adeo Græcum illud :* ϗ, *hodie superfluum esse, ex quo tamen perperam Erasmus nititur persuadere, duo fuisse Petro nomina. maxime quum etiam similia exempla ex veteri Testamento de* mutatis nominibus *adferat Auctor. Porro Epiphanius aduers. Marc. hær. 42. Consut. 4. vrget etiam contra eundem, quod hic omisit Auctor, illud:* Iudas Iscariotes qui fuit proditor eius, *inde probans, quod phantasma non fuerit Christus, qui sub tactum cecidit, nempe proditione Iudæ comprehensus, & crucifixus.*

163. hunc vocando Iesum, &c.] *Eum nempe, cui ante nomen:* Ausea, *Num. 13. de quo vide supra bis alicubi latius.*

164. illis syllabas adiiciendo, &c.] *Hoc vult Auctor, quod ex disyllabis* Abram & Sarai, *trisyllaba* nomina illis reformata sint Abraham & Saraa. *Sicut enim late prosequitur B. Hieronymus l. quæst. Hebraic. in Genes. Ex nomine Dei tetragrammato adiecta fuit illis* ה *litera, quæ etsi per he scribatur, tamen per ha, vel A pronuntiari solet, quem sequuntur Hesychius & Hrabanus noster suis Comment. ad cap. 17. Gen. Nec dissentit ab illis quem Tertullianus imitari solet B. Iusti. Mart. l. aduers. Tripho. in hæc verba: At enim, cur primo Abram nomini A vnum sit additum, theologando. & quasi diuina tractando differis? & cur R. aut A. vnum (sic enim legendum sentio pro* (*quia illud potius primo Sarai nomini addebatur*) *Sara appellationi sit adiectum, oratione ad fastum comparata enarras, quam vero ob rem à patre eius inditum nomen in filio Naue totum alio nomine sit transmutatum nempe Iesus pro Ausee, vt num. 163. dictum est) non percontaris? Qui locus notatu dignus, quod vtramque sententiam recenseat: alteram, Græcorum (quam non probat B. Hieron.) qui R. secundum additum putant nomini Sara: alteram Hebræorum de A addito. Lego autem ex 1. Vatic. ms. C.* proprius, quam de non suis, *pro:* propius.

165. Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina, &c.] *Imprimis Epiphan. quod omisit Auctor, dicta Consut. 4. retorquet in Marcionem illud:* Et descendens *(sic enim ibi castigandum puto, pro:* descendit, *quia illud legunt additiones omnes Luc. 6. (* cum illis, *siue: inter ipsos, sicuti legebat Marcion: dicens. non posse apparentiam seu phantasma dicieum, qui postea sub tactum cadere ostenditur, quum paulopost subiungitur (quod etiam ille vrget Consut. 5. (.* Et omnis turba quærebat eum tangere. *Deinde adnotanda illa lectio peculiaris Auctoris:* etiam transmarina, *quum Græce sit,* καὶ τῆς περαίας τύρου καὶ σιδῶνος *& Latine iuxta emendatiores codices:* & maritima Tyri & Sydonis.

166 Et ecce Allophyli, &c.] *Psalmo 86. quem citat, non reperitur additum illud:* Et. *Retenta est autẽ ab Auctore vox:* ἀλλόφυλοι *pro quo alii* alienigenæ *vertunt. Siue autem legas:* Et homo factus est in ea, *iuxta excusos hic codices, & additionem Psalmorum Romanam, siue* natus est, *iuxta alterum vatic. ms. & Gallicam emendationem perinde est. At omnino castigamus ex vtroque ms. Vatican. cod. &*

A ædidcauit eam, *pro*: ædificabit, *quia in præterito omnes vertunt.* *fundauit.Illud vero:* quoniam Deus homo natus est, *quum Auctorus sit, parenthesi inclusimus, & mox distinguimus : quia Deus* homo natus, erat ædificaturus.

167. Ecce isti venient de longinquo, isti autem venient ab Aquilone, &c.] *Restitui:* venient *vtrobique, pro:* veniunt, *quia æditiones omnes, & Græca* LXX. *etiam secundum quod citatur pro vocatione gentium à reliquis Patribus, illud legunt Isai.* 49. *Est autem genuinum illud:* à terra Persarum, *secundum* LXX. *pro eo quod B. Hieron.* de terra australi. *Vox Hebræa vtrumque significat. Ex eodem capite est & illud quod sequitur,* attolle, *&c. præterquam quod omittatur:* ecce, *intermedium, quod hodie habent* LXX. *& deest tamen in Hebræis & Chaldæis codicibus, ante:* congregati sunt, *quare suspicor olim lectum id non fuisse.*

168. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, &c.] *Initium istud non reperitur dicto ca* 49. *vbi tamen sequentia reperire est, excepto quod legat Auctor:* cordi tuo, *pro quo aliæ æditiones omnes:* in corde tuo, *& quod intermedia quædam verba intermittat:*

CAP. XIV.

169. Venio nunc ad ordinarias sententias, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De beatitudinibus, ex eodem ca. VI. Lucæ. *Quamquam interim apud Lucam, dumtaxat quatuor* beatitudines *commemorentur, apud Matthæum vero octo.*

170. per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum, &c.] *Iureconsultorum (inquit Rhenanus) sermo est, apud quos* edictales *bonorum possessiones sunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.*

B 171. Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum cœlorum, &c.] *Græce est Luc.6. (cuius iterum textum Auctor prosequitur)* οἱ πτωχοί, *quod proprie* mendicos *significat, iuxta illud Aristophanis in Pluto:* πτωχοῦ *vita, viuere est nihil habentem,* πένητος *autem, id est, pauperis, parce vti & laboribus intendere. Supra tamen li. de Idolol. ca.* 12 Fœlices egenos *transtulit. At qui etiam in sequentibus scripturis veteris Testamenti, quas cum hac scriptura consentire ostendit, transfert* mendicos, *vbicumque est Græce* πτωχοὺς, *&* pauperes, *vbi est altera vox* πένης. *Mirum est autem, quod legat:* illorum est regnum cœlorum, *iuxta quod est Matth.* 5. *non vero sicuti hodie apud Lucam legitur:* vestrum est regnum Dei. *Et tamen genuinum esse apparet, ex eo quod infra etiam interpretetur* cœlorum, *agens de* promissionibus Christi cœlestibus.

172. dedicauit, &c.] *Hoc verbo (inquit Rhen.) libenter vtitur, vti li. aduers. Marc.* 1. vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, *li. de Carne Christi, c.* 17. Noue nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator, *li. de Resurr. carn. c.* 6. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum *Infra:* De materia potius subiacenti voluntab illo vniuersitatem dedicatam, *& alibi sæpe (Eidem verbis correspondet vox:* initiator, *quam mox subiungit Auctore. Supplemus autem ex ms.* 1. *Vat. cod.* Eructauit enim, inquit, *&c. & paulopost:* Quid ergo mirum est. *Siue vero legas cum excusis:* adfectibus creatoris, *siue:* adfectionibus *cum altero Vat. ms. perinde est. Infra certe reperitur:* cui tantus adfectus.

C 173. Inclamat Psalmus: Iudicate, &c.] *Istud ex Psalmo* 81. *in hoc variat à vulgata æditione, quod legat:* iuste tractate, *pro quo alii omnes, ex Græco* δικαιώσατε, iustificate, *verum Isai.* 1. *eadem vox legitur, vbi alii transferunt:* defendite viduam, *& Auctor non multo post,* iuste tractate.

174. Iustitia iudicabit mendicos, &c.] *Hic aliter distinguit quam vulgo, quia pro eo quod est. Psal.* 71. *versu* 3. iustitiam, *& versu* 4. Iudicabit pauperes populi, *Auctor hic in eodem versu coniungit.* Iustitia iudicabit mendicos populi. *Retenta est etiam ab eo vox* δυνάστου, *&:* Ex vsura *(vbi & nos nouum versum incipimus) vertit, quod est Græce* ἐκ τόκου. *Atqui iuxta æditiones Græcam, Romanam & Gallicanam restituimus:* liberauit, *ex altero codice Vaticano, pro:* liberauerit, *vti etiam:* & honoratum nomen eorum coram ipso, *iuxta æditiones Latinas prædictas, vnde colligitur perperam hodie legi Græce* τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτῶν, *sed contra legi debere:* αὐτῶν, *&:* αὐτοῦ.

175. Auertantur peccatores in inferos, &c.] *Hic mirum est quod transferat:* in inferos, *quum Psal.* 9. *Græce sit:* εἰς τὸν ᾅδην, *hoc est: in infernum, at recte vertit:* obliuioni habebitur mendicus, *pro eo quod Græce est:* ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχός.

D 176. vti sedere eum faciat, &c.] *Recte etiam sic transtulit, quod Ps.* 112. *alij vertunt:* vt collocet eum, *quia Græce legitur:* τοῦ καθίσαι αὐτὸν, *quod* 1. *Reg.* 2. *Latinus Interpres eodem modo vertit, & ipse quoque Auctor paulopost.*

177. Sic & retro in Basiliis, Anna mater Samuelis, &c.] *Dephrasi hac Auctoris, qua libros quatuor Regum non distinguit in libros Samuelis duos, & Regum duos (prout hodie perperam fit in æditione* LXX. *etiam in Bibliis Regiis (sed omnes* Basiliarum, *Græce* βασιλειῶν, *id est, Regnorum appellat, vide supra li.* 3. *adu. Marc. c.* 20. *nu.* 153. *Retinuit autem iterum hic Auctor vocem* δυναστῶν, *sed in hoc differt ab omnibus, quod legat:* in thronis gloriæ, *pro quo hodie Græce legitur* τὸν θρόνον, *&c. vti referatur ad sequentia. Atqui supplemus hic necessario ex altero Vat. ms. cod.* cum dynastis populi, vtique in regno suo.

178. Vos autem ad quid inceditis vineam meam, &c.] *Interpres Latinus* LXX. *legit:* incendistis, *Isai.* 3. *quod Græce sit* ἐνεπυρίσατε, *sed videtur legisse Auctor* ἐμπυρίζετε.

E 179. scribentes enim scribunt nequam &c.] *Græce quidem Isai.* 10. *tam initio huius scripturæ, quam hic, est* πονηρίαν, *sed retinui* nequam, *eo quod sensus sit idem. Differt vero etiam in hoc à* LXX. *qui hodie exstant, quod legat:* iudicia, *pro:* iudicium, *& deinde:* iudicata, *vbi tamen legitur singulari numero Græce,* κρίσιν *&* κρίμα.

180. & venite conciliemur, dicit Dominus, &c.] *Græce est:* διαλεχθῶμεν, *quod alii vertunt:* disceptemus, *Auctor videtur considerasse propriam significationem dictæ vocis, quæ conuinci & reum fieri significat, ac si dicat Deus:* Iudicate pupillo & iuste tractate viduam *(siue:* iustificate, *vti infra legitur c.* 17.) & conciliemur, *vtpote si bonis operibus me conuiceritis.*

181. Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur, &c. *Etiam hic, quod mirum est, legit: sicuti est Matth.* 5. *non vero, vti hodie legitur Luc.* 6. *nam ibi habetur:* qui nunc esuritis, quia saturabimini. *Atqui illud:* ipsi, *suppleuimus ex altero cod. Vat. ms tum hic, tum infra, vbi tres has beatitudines simul repetit, ordine tamen transuerso, sicuti est apud Lucam, nam apud Matthæum præcedit quod infra tractatur:* Beati plorantes, quia ridebunt. *Malim autem paulopost legere:* vtique nationibus, *pro:* Nationes, *sed hoc habent etiam ms. Vatic.* 2. *cod. & potest esse Appositio:* quos vocaturus esset, vtique nationes.

182. Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient, &c.] *Reperitur hoc Isai.* 5. *iuxta* LXX. *de* Nationibus, *pro eo quod ex Hebræo legitur:* festinus velociter veniet, *de Christo ipso. Atqui ex altero Vatic. ms legimus:* qua properantes, *&:* qua sine oneribus, *pro:* quia, *vtrobique quia illa sunt Tertullianica. Illud autem:* non esurient neque sitient, *reperire est Isai.* 49.

F 183. Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, &c.] *Supra Tomo* 1. *li aduers. Iud. c.* 13. *legit:* manducabunt, *pro eo quod hic:* saturabuntur, *ibi ad verbum, hic vero ad sensum exprimens, nam sicuti præmisit:* Non esurient, neque sitient, ergo saturabuntur. *Atqui inuenitur istud Isai.* 65.

184. Beati plorantes, quia ridebunt, &c.] *Rursum hic citatur istud sicuti est Matth.* 5. *nam Lucæ* 6. *legitur:* Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.

185. Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur. &c.] *Sic restitui ex vtroque ms. Vat. cod. pro eo quod erat idipsum quod mox repetit:* exultabunt in iocunditate, *nam Græce priori loco est Isai.* 65. *(quod caput iterum citat)* εὐφρανθήσονται: *posteriori vero* ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, *& infra etiam sic legitur, ca.* 15 *& omnino sic legendum patet ex hac sequenti interpretatione Auctoris:* Certe oblectatio & exultatio, &c. *Qui etiam vertit* præ dolore, *pro eo quod vulgatus Interpres* LXX. *propter dolorem. Siue autem mox legas illud Psal.* 125 in exultatione metent, *cum aliis, siue:* in gaudio, *cum* 1. *Vatic. ms. cod. non refert.*

186. propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus, &c.] *Hic rursus aliam habet distinctionem horum verborum Isai.* 61. *quam aut* LXX. *Græci & Latini hodie, aut Hebræi & Chaldæi codices, nam illi sic distinguunt:* propter quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me, *at Auctor coniungit sequentibus:* misit me curare obtritos corde, *Quorum illud completum dicit Auctor per illud:* Beati mendici, *&c. hoc vero per illud:* Beati qui esuriunt, quoniam ipsi, *sic enim iterum suppleo)* saturabuntur, *denique illud, quod omissis reliquis adfert Auctor:* Aduocare languentes, *per illud:*
G Beati qui plorant, *&c. Quo adplicat etiam illud:* Date lugentibus Syonis gloriam, pro cinere *(nam omitto:* &, *superfluum, quod nullæ habent æditiones)* vnguenti iocunditatem *(quod legit Auctor, pro eo quod alii:* vnguentum iucunditatis) & gloriæ habitum pro spiritu tædii, *vbi* tædium *more suo accipit pro: mœrore.*

187. Aduocare languentes, &c.] Aduocare *(inquit Rhenanus) pro consolari, & aduocatum agere languentium, quem ipse vocat infra* Aduocatorem, *nempe c. sequenti, quum dicit:* mendicorum aduocatorem. *Quo pertinet etiam illud ibidem (vt hic omnia simul congeramus (*recepistis aduocationem vestram, *& quod ad illum locum adfert Rhenanus, li. de Patientia, c.* 11. *Vbi similem locum Matth.* 5. *citat Auctor:* Itaque talibus aduocatio & risus promittitur.

188 Beati eritis, quum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt & eiicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis.] *Hic prosequitur Auctor quartam & vltimam Luc.* 6. *beatitudinem, præterquam quod omittit illud:* & quum separabunt vos, *quod etiam Matth.* 5 *non habetur, & tamen genuinum esse constat ex B. Cypriano, Siue autem legas:* velut malum, *siue:* nequam, *cum altero Vatic. ms. cod. non refert.*

H 189. & nullificatione: eorum ne minuamini, &c.] Nullificationem *hic vsurpat Auctor, sicuti supra non semel* nullificamen, *pro: contemptu, quod alii transferunt Isai.* 51. *Qui etiam legunt:* vincamini, *pro eo quod est hic:* minuamini, *Græce est:* μὴ ἡττᾶσθε. *Atqui mox supplemus ex* 1. *Vat. ms. cod.* ad auctores odii Iudæos.

190. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, &c.] *Vat.* 1. *ms cod.* sanctificate eum, *& infra:* Nam & sanctificatur penes nos, *pro:* sancitur, *sed nihil certi definire possum, eo quod hanc scripturam, quantum apparet, non Isaiæ (quia dicit:* Et alibi) *sed alicuius alterius Prophetæ, hactenus reperire non potuimus.*

191. personam nominis.] *Noue* personam nominis *(nempe Christiani, vti præmisit) quum alioqui non soleat nisi ad homines, aut sanctam trinitatem,* personæ *nomen adplicari.*

CAP. XV.

192. Secundum hæc, inquit, faciebant Prophetis patres

A eorum, &c.] *Caput hoc inscripsimus :* De variis maledictionibus Pharisæorum. *Vtpote quas his verbis occasione (nempe persecutionis) quam non solum facturi erant Apostolis, sed etiam Prophetis iam olim fecerant, multis Luc. 6 Christus comminatur. Atqui imitatus Auctorem Epiphan. similiter istum scripturæ locum obijcit Marcioni, Confut. 6. Si* Prophetarum, *inquit, meminit, non negat* Prophetas, *Si damnat* Prophetarum, *cædem, & improperat persecutoribus & occisoribus ipsorum, non alienus est à* Prophetis, *sed Deus ipsorum est, qui illos fecit. Qui interim legit: secundum eundem modum, pro:* secundum hæc; *in quo consentit illi codex Syriacus, sed vulgatus Interpres vertit quod est Græce κατὰ ταῦτα, & Auctori nostro quoque consentiunt alii, quod legat:* patres eorum, *pro eo quod Epiphanius: patres vestri.*

193. Epicuri Deus, &c.] *De* Deo Epicuri, *vtpote stupido, qui nihil rerum curaret, frequenter supra diximus.*

194. Ecce enim demutat in maledictionem, &c.] *Sic legimus ex altero Vatic. ms cod. pro:* maledictione. *Transitum autem facit Auctor ad ipsas varias maledictiones Pharisæorum, explicans imprimus quid* væ, *tum alibi in scripturis, tum Luc. 6 significet; dicens,* etiamsi vox maledictionis non esset, saltem esse admonitionis, non sine aculeo comminationis.

195. eius erunt qui norit irasci, &c.] *An Auctor* irasci *Deo tribuerit necne. (sicuti etiam hic apparet) latius in nostris Prolegomenis inter eius Paradoxa. Contra hæresin vero Marcionis, qua* vindictam

B à Deo auferebat, *atque adeo* timendum esse negabat, *sub finem lib. 1. aduers. Marc. aliquot capitibus disputauit Auctor.*

196. sufferentiam, &c.] Sufferentia, *inquit Rhen. substantiuum nomen, pro: patientia, quam & benignitatem mox interpretatur.*

197. Ecce posui ante vos, &c] *Deuter 30. Græce habetur δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν, quod vertit Latinus Interpres* LXX. *ad verbum:* Dedi ante faciem vestram, *Auctor contraxit in sensum potius.*

198. Infirma commendatio, &c.] *Ea nempe, inquit Rhenanus, quæ de alterius destructione fulcitur. Qui etiam adnotat:* par *cum Genitiuo construi:* par creat ris, *adlegans similem locum dicti lib. de Patientia, cap. 16.* magnitudinis par.

199. Væ, &c. quod in diuites spectat, &c.] *Hic transit ad illud, infra repetitum, Luc. 6* væ diuitibus, *vbi pulcre explicat* diuitum caussas, quibus offensus est Christus, superbiam, gloriam, sæculi studia, & Dei incuriam, *vt ne quis omnes diuites reprobari existimet, sicuti latius hic prosequitur, vtpote non eos,* per quos opera iustitiæ & dilectionis administrantur, *idque nominatim contra Marcionem, qui videbatur sentire diuitias omnino damnandas.*

200. locupletantes Salomonem. Sed quia permissa sibi optione, &c] *Historia hæc describitur 3. Reg. 3.*

C 201. Quoniam, inquit, recepistis aduocationem vestram, &c.] *Id est, sicuti supra num.* 187 *diximus* consolationem. *Prosequitur vero verba Luc. 6. in hoc differens quod vocem Græcam ἀπέχετε vertit:* recepistis, *tum hic, tum paulopost, pro eo quod alij:* Habuistis, *quasi volens explicare significationem illam, qua significat aliunde accipere, velut censum aut reditum ex aruis, quod optime hic conuenit, & eodem multo vertitur à vulgato Interprete, Matth.* 6. mercedem suam receperunt. *Sic etiam vertit Syriacus Interpres. Haud multo aliter, sed magis conuenienter voci Græcæ, vertit Interpres Irenæi lib. 3. cap.* 14. percipitis.

202. Ne, inquit, quum manducaueris, &c.] *Mirum est cur verterit:* domos magnas, *quum Græce sic καλάς, pro quo alij: pulcras. vti etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes, Deinde, quod:* pecoribus *verterit, quum Græcū προβάτων oues significet, notatu dignum: nam* pecus, *proprie pro oue vsurpauit, non vno in loco Plinius, & alicubi Quintilianus. ἀργυρίου non male etiam transtulit* pecunia, *quia significat etiam pecuniam argenteam, non vero argentum dumtaxat, quod alii vertere maluerunt.*

203. Quemadmodum & Ezechiam, &c.] *Similiter etiam infra huius ipsius lib. cap.* 28. Sic denique Rex Ezechias, de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Isaiam male audiuit. *Mirandum vero, quod* Persas, *aut* illos qui ex Perside venerant, *transtulerit Auctor, quum æditiones omnes etiam* LXX. *Babylonios legant. Sensum etiam potius reddidit, quam verba, vertens:*

D in Babylonem transferentur, *quum Græce sit: ἥξει pro eo quod alii verterunt:* venient.

204. Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne glorietur, &c.] *Castigauimus:* edicit, *ex altero cod. ms. Vatic. pro* edidit, *quia illud familiare est Auctori. Atqui ibi etiam sensum potius quam verba secutus est, quum citat illud Hierem. 9.* & qui gloriatur, scilicet in Deo glorietur.

205. Sic & in filias Sionis inuehitur, &c.] *Adludit ad illud Isai.* 3. Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, &c. *quem locum late explicat B. Cyprian. lib. de Habitu virginum.*

206. Comminabundus & alibi, &c. Dilatauit orcus, &c. (Hoc erit Christi Væ, super diuites) & humiliabitur, &c.] *Sic hunc locum recens distiximus, vbi in omnibus consentit* LXX. *Isai. 5. præterquam quod omittit:* vt non cesset, *item:* & exultamen in ea: Orcum *more Poetico vertens, quod alij* infernum.

207. De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum, &c]*Tandem reperi hunc locum Isai.* 10. *eo loco vbi B. Hieron. transtulit:* Ecce dominator Deus *siue* Dominus exercituum, confringet lagunculam, &c. *In quem locum B. Hieron.* LXX. *autem, inquit, pro torculari siue laguncula nouum sensum inferentes,* gloriosos *interpretati sunt. In hoc solum differt à* LXX. *qui hodie exstant, quod legat:* conturbabit, *pro* conturbat.

208. Item in LXI.] *Nempe Psal. Nam quod præmisit :* Ne timueris *&c. citauit ex Psal. 48. Castigauimus autem* LXI. *pro* XLI. *ex vtroque vatic. ms. cod. & ex altero:* Ne desideraueritis diuitias, *ac:* adieceritis, *pro* desideraueris, *&:* adieceris, *nam plurali numero ab omnibus legitur. Aliter interim distinguit Auctor, quam vulgo legatur:* rapinas nolite concupiscere, diuitiæ si adfluant, nolite cor adponere, *quum autem Græce sit ἐὰν ῥέῃ, videtur Auctor accepisse* relucere, *pro adfluere.*

209. Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, &c.] *Omisimus* enim *superfluum, iuxta alterum Vatic. ms. cod. Atqui in hoc solum differt Auctor ab hodierna æditione* LXX. *Amos 6. quod vertat* de gregibus boum, *pro eo quod Interpres eorum Latinus:* de armentis, *dumtaxat. Verum B. Chrysost. in Comment. & B. Iustini Mart. adu. Tryphonem Interpretes:* de bubilibus, *verterunt, vti exprimant magis vocem Græcam: βουκολίων, saltem si Leoni de Castro Comm. ms. in Amos fides habenda, qui pulcre illud:* complaudentes, *interpretatur de choreis. Deinde* perseuerantia *vertit, quod Græce est: ἑστηκότα, pro eo quod alii :* stantia, *&:* vinum liquatum, *pro defæcato. Legimus autem more Tertullianico:* vnguuntur, *pro eo quod erat:* vnguntur.

210. Ingerit væ etiam saturatis, quia esurient, etiam ridentibus nunc, quia lugebunt, &c.] *Prosequitur suo more in 3. persona pluralis numeri, quod habetur Luc. 6. in 2. cui addit paulopost:* ploraturi. *Castigauimus autem:* vos autem confundemini, *pro:* confundimini, *quia non solum Isai. 65. sed supra quoque sic legitur c. præcedenti. Atqui quod addit:* ita in Euangelio : Qui in risu seminant, *hoc vult dumtaxat, præcedentibus Euangelii verbis insinuari, neque enim habentur ea verba vsquam* in Euangelio.

211. Væ quum vobis benedixerint homines, secundum hæc faciebant & Pseudoprophetis patres illorum, &c.] *Eodem modo hæc verba Christi Luc. 6. citat B. Irenæus lib. 3. cap.* 14. *vt* pseudoprophetis *legat, quemadmodum Græci codices & emendatiores Latini omnes, pro quo solus Beda legit & interpretatur:* Prophetis, *si Erasmo credendum.*

212. Populus meus qui vos beatos dicunt, &c.] *Græce est μακαρίζοντες, Isai. 3. quod magis proprie:* beatos dicunt, *vertit Auctor quam* LXX. *Interpres:* beatificantes. *Atqui illud:* Maledictus homo, *&c. habetur Hierem. 17.*

213. Nam & in Psal. CXVII. Bonum est, &c.] *Omnino sic castigandum, pro:* CXIX. *quia reperitur Psal.* 117. *Legunt autem ms. Vat 2.* confidere in Domino quam confidere in homine, *ac:* sperare in Domino quam sperare in Principibus, *sed præterquam quod supra lib. 2. cap. 19 eodem modo legat Auctor, certe Græca lectio Accusatiuos habet, præterquam quod castigaui iuxta vestigia vtriusque ms.* in Dominum *vtrobique, pro eo quod erat:* in Deum, *quia Græce est: τὸν κύριον.*

214. abdixit creator, &c.] Abdixit (*inquit Rhen.*) *pro: abdicauit, reiecit, repudiauit.*

G

CAP. XVI.

215. Sed vobis dico, inquit, qui auditis, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus :* De præcepto dilectionis inimicorum, aliisque verbis Domini, ex eodem adhuc c. 6. Lucæ.

216. Loquere in aures audientium, &c.] *Nusquam similem locum reperire potui, præter illud 4. Esdr.* 15. Loquere in aures plebis meæ.

217. Diligite inimicos vestros, & benedicite eos qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos calumniantur, &c.] *Hic pergit in verbis Christi Luc. 6. Atqui Vatic. ms. cod. alter legit :* benefacite eis qui vos oderunt, *& sic habet Euangelista Lucas, addens, & interiicies:* & benedicite maledicentibus vobis, (*quod postremum etiam supra citat Auctor Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 6. illud coniungens solummodo cum :* Diligite inimicos vestros, *& postea addens:* & orate, &c.) *mox quoque non videtur abhorrere à lectione vtriusque Auctor, dum coniungit illa quatuor quæ sunt Luc. 6.* qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur, *sed nolui quidquam immutare, tum quod illud Isai. 6.* Dicite fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, *ad benedictionem pertineat, non ad beneficentiam, cuius etiam hic multa apud Auctorem mentio, tum quod rursum repetat Auctor:* vtique, & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus iussit. *Fortassis omisit illud Auctor, quod non inueniret scripturam veteris Testamenti, quæ moneret inimicis benefacere. Verba autem Marcionis sunt :* Nouam plane patientiam, &c. *vsque ad illud:* Plane, &c. H

218. contra, ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super tunicam pallio quoque cedi, &c.] *Eodem modo non multo post:* sed amplius & pallium concedendi, *& supradicto libr. de Patient. c. 7.* qui auferenti tunicam etiam pallium offerre possit; *Quod etsi possit adtribui (sicuti ibi ad marginem adnotaui) Matth. 5. tamen etiam apud Lucam sic legisse videtur Auctor, quod mirum est, quum hodie & Græce & Latine aptius legatur :* ab eo qui aufert tibi vestimentum (*Græce ἱμάτιον, id est, exteriorem vestem, quam vulgatus Interpres Matth. 5,* pallium *vertit)* etiam tunicam noli prohibere, *Atqui est hic vox Tertullianica :* renuntiandum, *pro demonstrandum.*

219. Ne vnusquisque malitiæ fratris sui meminerit, &c.] *In hoc differt Auctor à* LXX *qui hodie exstant, Zachar 7. quod legat* meminerit, *vbi alii iuxta Græcum exemplar :* memineritis. *Sicuti etiam in sequenti testimonio Zachar.* 8. Malitiam proximi sui vnus-

quisque (*sic iterum lego ex Vatic.1.ms. cod.pro*: quisque) ne recogitet, *pro eo quod alij*: recogiteris. *B. Hieron.de priori loco partim consentit cum Auctore in Comment. partim dissentit, ac posteriori nobiscum conuenit*, *Qui etiam*: malitiam *vtrobique transfert*, κακίαν, *eam dicens duplici modo posse accipi, pro* afflictione, *& pro* malo, *quo fit vt similiter emendandus sit Interpres Latinus* LXX. *loco secundo.*

220. Inquantum ergo non capit, &c.] *Prorsus iuxta alterum cod.ms.Vatic. sic legimus, omissa dictione*: fidem, *superflua, accipientes*: non capit, *more Tertullianico, pro*: *non videtur possibile. Explicat autem, quomodo conueniant illud Deuter.32.* Mihi vindictam, *&c. cum illo, Exod.21.* Oculum pro oculo, *&c. Accipitur rursus vox Tertullianica* repræsentatione, *pro: ad effectum deductione. Si vero legas*: consideret *cum 1. Vat. ms. cod. siue*: fideret *cum aliis, perinde est: nam & c. præcedenti n 213. similem varietatem adnotauimus ex eodem.*

221. & vltionem ad Deum redigens, &c.] *Sic etiam supra (inquit Rhen.) locutus est. Et infra:* Redactam scilicet in Dominum.

222 sed adiutore præcepto, &c.] *Pro (inquit idem) adiuuante præcepto, vt lib. 1. aduers. Marc. c. 8.* A tempore arbitro & metatore initii & finis. *Legit autem mox*: consideremus, *alter Vat. ms. cod. pro*: considerem: *sed istud magis placet, eo quod sequatur*: is mihi imponit, *&c.*

223. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrænatur, &c.] *Potest istud non solum torqueri aduers. Marcionem, qui Iudicem Deum, atque adeo nullum volebat agnoscere, sed & contra eos, qui passim* libertatem *non solum verbo, sed & factis defendere non verentur, nam (vti verbis Auctoris vtar)* passim emissa libertate iniquitas dominabitur.

224. Omni petenti te, dato, &c.] *Pergit in explicatione cap. 6. Luc. Lego autem iuxta primam additionem in margine ex vestigijs variarum lectionum*: in datorem paratam, *eo quod repetatur mox*: Datorem scilicet.

225. Vti benedicens benedicat te, &c.] *Hic in eo differt ab additione* LXX. *hodierna, Deut.15. quod illi habeant*, quia, *&*: benedicet. *Ex quibus suppleo*: a fratre tuo indigente, *& mox castigo*: desiderati (*iuxta etiam 1 Vatic. ms. cod. pro*: desiderat.

226. Sed de fœnore postmodum, &c.] *Nempe capite sequenti, vbi de hoc latius. Legimus autem mox*: Christus in omnes præcipit, *sed* præcepit, *ex 1. ms. Vatic. & supplemus:* primum in proximos docuit, benignitatem, *ex vtroque.*

227. dedit gentes hæreditatem, &c.] *Omisimus iuxta vtrumque ms. Vatic. cod.* in, *eo quod Psal.2. ad quem adludit, non legatur. Rursus autem hic*: expungi, *id est (interprete Rhenano) adimpleri.*

228. Non populus meus, populus meus, &c.] *Istud iuxta sensum potius quam verba simul ex 1. & 2. Osee capite 1 unxit Apostolus Rom.9. Quum enim Osee 1. fiat mentio filiæ, cuius nomen absque misericordia, siue:* non misericordiam consecuta, *& filij, cui nomen*: non populus meus, *initio 2. cap. dicit*: *Dicite fratri (nempe illi cui nomen*: non populus meus) populus meus, *& sorori vestræ (cui nomen*: non misericordiam consecuta, *quorum vtrumque sic reperitur sub finem 2. cap. præpostero ordine quem Apostolus immutauit)* & miserebor eius qui fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, populus meus, *quare ad marginem adnotauit*: *Osee 1. & 2. Atque adeo (vt hoc obiter adiiciam) magis probanda est lectio illa, quam etiam Græce in Comment. ad c.1. Osee agnoscit B. Hieron. Rom. 9. & non misericordiam consecutam, Græce* ἠλεημένην, *pro eo quod alij*: ἠγαπημένην.

229. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis, &c.] *Prosequitur rursus verba Luc.6.* In quo præcepto subauditi, *addit Auctor*: Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis, *quantum apparet, adludens ad illud Tob. 4.* Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu aliquando alteri facias.

230. passiuitatem sententiæ meæ permisit, &c.] *Id est (inquit Rhenan.) libertatem, communitatem ad vtrumuis. Vt videlicet sententia siue voluntas mea sit communis, nec adstricta, sed soluta ac libera ad hoc vel illud agendum, aut non agendum. Sic in lib. adu. Hermogenem cap. 41.* Hæc, inquies, non est, hæc turbulentia, & passiuitas non est, *item lib. adu. Valent. c. 30.* Illi vero *(inquit)* & de passiuitate vitæ, & de licentia delictorum, generositatem suam vindicent, *item lib. de Pallio, dixit* passiuitas *aduerbialiter, propassiue.*

231. agunt ethnici nondum à Deo instructi, &c.] *Videtur adludere ad illud Matth. 5.* Nonne & ethnici hoc faciunt, *pro quo apud Lucam*: peccatores, *atque adeo confirmatur hæc lectio Vulgati interpretis, pro quo alii, & ipsa additio Bibliorum Regiorum, quod miror.* publicani, *sat scio quod Græce sit iterum*, τελῶναι, *sed illud olim lectum fuisse etiam Græce, patet ex Comment. B. Chrysostomi.*

232. Nam etsi natura bonum & malum notum est, &c.] *Eodem modo hic loquitur Auctor, quo dixit Apostolus Rom.2.* gentes natura ea quæ legis sunt facere. *De cuius vario, & tamen catholico intellectu, vide eius loci Veterum Commentarios, & infra lib.5. adu. Marc. Supplemus autem paulopost ex alt. Vatic. ms. cod. &* olim & vbique, *vbi habes ab ipso Auctore interpretatum*: iuuari, *quod ibidem subiungit, & alibi frequenter vsurpat*: refrigerari.

233. cuius nullam præstruxerat distinctionem, &c.] *Siue hoc legas, siue cum Rhenano*: præstrinxerat, *perinde est. Vtrumque quidem Auctori vsitatum est, nempe*: præstrinxerat, *pro* perstrinxerat, *seu leuiter indicarat, (pro quo facit quod paulopost habet*: substrinxit.) *Sed* præstruxerat *retinui, quod subiungatur*: retro & præstruxit & distinxit, *item quod magis loco conueniat.*

234. Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito, &c.] *Sic suppleuimus & castigauimus hunc locum, partim ex cap. sequenti, partim ex cap. 31. infra, pro eo quod erat dumtaxat*: Infringito panem tuum mendicis, & qui sine tecto sunt, *&c. Maxime quum correspondeant non modo* LXX. *Isai. 58. sed etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes, & præterea, tamquam similem locum, citet Auctor illud Ezech.18.* Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget, *vbi interim non legitur*: dabit, *sed iuxta additiones omnes*: dederit, *sic enim magis hoc ad institutum facit. Castigauimus vero*: satis ergo iam tunc *ex vtroque ms. Vat. cod. pro* iam nunc.

CAP. XVII.

235. Hic nunc de fœnore, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De fœnoris fructu interdicto, aliisque verbis Domini, ad finem vsque cap. VI. Lucæ.

236. Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? &c.] *Magis clare hodie vertit noster interpres vulgatus, Luc 6.* Et si mutuum dederitis his à quibus, *&c. Id enim hic adnotandum, quod sacra scriptura* δανείζειν *varie accipiat, & proinde varie illud vertant Interpretes, modo*: mutuum dare, *modo*: fœnerari, *nam vtrumque vox Græca significat. Auctor vero vbique* fœnerari *transtulit, etiam vbi pro*: mutuare *accipiendum est, sicuti capite præcedenti*, fœnus fœnerabis, *& hoc loco*: Et si fœneraueritis, *item*: fructum fœnoris, *&*: exsoluturos fœneremus, *ac*: detrimentum fœnori indixit, *denique*: soles & imbres qui fœnerauerat. *Immo vero illud Ezechielis 18.* Pecuniam suam fœnori non dedit, *(quod haudquaquam pro vsura accipiendum) ipse interpretatur*: fœnoris redundantiam, *siue* fœnoris fructum. *Quod adnotatu dignum non modo contra Iudæos, qui ex illo Deuter. 15.* fœneraberis gentibus multis, *vsuras permittebant (vti etiam hodie) in extraneos, sed & aduersus Carolum Molineum & alios, qui vsuram centesimam, atque adeo* fœnoris redundantiam, *licitam homini Christiano, non verentur tueri. Certe contra sentiunt Veteres omnes interpretes in illud Luc. 9. hic non tractatum ab Auctore*: Mutuum date, nihil inde sperantes, *& Auctor hoc loco, dum interpretatur illud iam citatum Ezechielis*: fœnori pecuniam suam non dedit, & quod abundauerit, non sumet, fœnoris scilicet redundantiam, quod est vsura. *Addens etiam*: Prius igitur fuit, vt fructum fœnoris eradicaret, *&c. Certe B. Cyprianus lib. de Lapsis, num. 24. peccata, ob quæ Ecclesia persecutionem passa sit suo tempore, enumerat*: *vsuris multiplicantibus fœnus (id est, mutuum) augere. Supra modum etiam detestatur vsuras tanquam grauissima peccata B. Basilius non vno in loco, adludens ad hunc locum Lucæ, quum dicit*: *Mutuo dare Christus præcipit, sed non sub vsuris. Nec absimiliter B. Ambrosius libr. de Tobia, cap. 13. ac 14. & latissime libr. 3. Officiorum, cap. 3. vsque ad 21. Vbi adlegat pro se illud Psal. 14.* Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, *& illud Psal. 54.* Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & non defecit de plateis eius vsura & dolus. *& scripturam hic citatam Ezech. 18. & eam qua hic tractatur Luc. 6. Denique pulcre interpretatur illud iam citatum*: Fœnerabis gentibus multis, *etiamsi proprie accipiatur. Quid? quod etiam ipsam centesimam vsuram impugnet, fortassis, quod per Imperatores Christianos tum permitteretur. Veniunt (inquit) Kalendæ, parit sors centesimam. Veniunt menses singuli, generantur vsuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Creuit centesima, petitur, nec soluitur, adplicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum. Dolus in dolo, vsura, improbi seminis fœtura deterior. Itaque iam non centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ.*

237. Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, &c.] *Legimus omnino*: fœnori, *pro* fœnore, *quia Græce est Ezech 10.* ἐπὶ τόκῳ *est*: ad fœnus seu vsuram. *Vbi etiam legitur* πλεονασμὸν, *id est*: superabundantiam, *pro quo Auctor*: quod abundauerit. *Super quo loco B. Hieronym. in Comment. similiter citat Psal 14. & in concordiam reducens Veteris scripturæ locos: In principio, inquit, legis (Deuteron. nempe 15 & 17. à fratribus tantum fœnus tollitur, in Propheta ab omnibus vsura prohibetur. Deinde illud*: & quod abundauerit, *ita accipit, vt referatur ad omnes rei superabundantiam, etiam frumenti, vini, olei, & similium, quod ipsum etiam inculcat loco citato B. Ambrosius, & B. August. serm. 2. in Psal. 36. Vbi videntur adiuuisse ad id quod Auctor subiicit*: quorundam fidem paulatim primis quibusque præceptis adhuc balbutientis benignitatis informabat, *de Ezechiele loquens. Est autem etiam illud Tertullianicum*: si forte, *sicuti &*: procurantis Euangelio.

238. Et pignus, inquit, reddet, &c.] *Prorsus sic legendum pro*: reddes, *quia adludit ad verba eisdem Ezechielis 18.* supra, *id est, paulo ante præcedentia: & pignus reddiderit, quod ipsum B. Hieronym. in dicto Comment. interpretatur de eo debitore (nam additur in Propheta*: debitori) *de quo in lege scribitur quod pauper sit, etiam adludens ad verba sequentia. Ibi autem*: vtrum homo scriberet? *accipit* hominem *pro aliquo homine.*

239. Non dormies super pignus eius, &c.] *Istud est ad quod loco citato adludit B. Hieronym. Nam præcedit Deuter. 24.* Si autem homo pauper est; *quod Auctor tamen adhuc strictius accipit. At qui etiam hic ὑμῶν tum ab Auctore, tum à Latino Interprete* LXX pallium *vertitur.*

240. Adhuc clarius supra: Dimittes, &c.] *Recte addit* supra, *quia reperitur Deuter. 15. vbi agit de remissione, quæ fiebat anno septimo. Vertitur vero ab Auctore*: inuocata est, *vox* ἐπικέκληται *ab aliis*: cognominata.

A

241. vtique non exsolutura: plus enim est, &, si exosculaturo, &c.] *Sic recens ad maiorem intellectum istud distinximus: Vnus autem Vatic. ms. cod. habet bis:* exsoluituro, *& rursum:* exsoluituros, *pro:* exsoluturos, *voces obsoletas quidem, qualibus Auctor delectari solet, sed quas in textum inserere sum veritus, quod cum excusis consentiret alter Vatic. ms. codex.*

242. Et eritis filii Dei, &c.] *Istud iterum prosequitur ex Luc. cap. 6. omittens (aut quod Marcion non haberet, aut quod contra eum directe non faceret) illud intermedium:* & erit merces vestra multa. *Quamquam autem vulgatus Interpres legat:* filii altissimi, *conformiter Græco textui, ipse Auctor vocem* ὑψίστου *videtur transferre:* Dei: *eo quod vbique vox illa in scripturis, & similiter* Altissimus *Latine pro* Deo *accipiatur. Tractat hac occasione rursum Auctor* aduersus Marcionem de connubio à Deo adprobato, *de quo latius supra c. pen. lib. 1. adu. eundem. Varia est autem lectio vnius cod. Vat. ms.* qui patrem habeam, *pro:* quum.

243. Quia ipse, inquit, suauis est aduersus ingratos & malos, &c.] *Hic etiam sunt verba Christi Luc. 6.*

244. Euge, Marcion, satis ingeniose detraxisti illi *(nempe Deo)* pluuias & soles, &c.] *Aut hic subijciebatur olim ante Marcionem Luc. 6.* qui solem suum facit oriri, & pluit super iustos & iniustos: *aut potius, quum nulli Veterum id Lucæ adscribant, hoc vult, quod similium locorum gratia, Euangelium Matthæi à Canone scripturarum, atque adeo dicta verba detraxerit. Atqui ibi:* qui pro tanta elementorum, *&c. adludit ad illud Rom. 1.* seruierunt creaturæ potius quam creatori.

B

245. Eloquia enim Domini dulcia super mel & fauos, &c.] *Interpretem hic agit, dum* eloquia Domini *Psal. 18. transtulit, pro:* iudicia: *nam pro eisdem haberi solent apud Psalmistam, quod maxime ex Psalm. 18. manifestum fit, vbi in singulis versibus sunt hæc Synonyma (sicuti iam olim ante me adnotauit Radulphus Tungrensis lib. de Can. obseru. c. 9. inter Auctores diuinorum Officiorum ab Hittorpio nostro æditos) via, lex, mandatum, verba (siue eloquia) iustificationes, sermones aut iudicia Domini. Peculiare item est Auctori, quod legat:* fauos, *pro eo quod alij omnes:* fauum.

246. Estote, inquit, misericordes, sicut pater vester misertus est vestri, &c.] *Pergit iterum in explicatione verborum Domini, Luc. 6. Vbi addimus ex Vatic. ms. 2. cod.* vester, *quod illud habeant tam Græca quam Syriaca æditio, à quibus in hoc, quod mirum est, differt Auctor, quod legat:* misertus est vestri, *pro eo quod hodie eadem etiam voce Græca legitur:* misericors est: *in quo tamen eum imitatur B. Cypr. Epist. 52. ad Antonianum. Fortassis vt explicet magis vocem Græcam* οἰκτίρμων: *vt accipiatur, non pro:* misericorde, *qui dumtaxat condolet miseriis, sed pro eo qui* misertus est. *Atqui lego mox, suppleo ac distinguo sicuti supra cap. præc. num.* 234. & mendicos sine tecto in domum tuam inducito, & nudum si videris tegito, *deinde quia alia scriptura est,* &: Iudicate pupillo, *&c.*

247. Nolite iudicare, ne iudicemini, Nolite, &c.] *Prosequitur sequentia Luc. 6. vsque ad illud:* vt opinor, *&c. In quibus differt imprimis, quod legit:* ne iudicemini, *&:* ne condemnemini, *pro eo quod alii omnes:* & non iudicabimini: *item:* & non condemnabimini, *etiam Græce & Syriace, deinde quod omittat:* cogitatam, *Græce,* σεσαλευμένον, *in quo illi consentit Syriacus Interpres, nam* πεπιεσμένον *proprie transtulit:* pressam. *Denique, quod legat dumtaxat:* fluentem, *quum Græce sit* ὑπερεκχυνόμενον, *id est,* superefluentem, *siue, vti Interpres Syriacus:* profusam. *Retinet autem ipse cum vulgato Interprete* Dimittite & dimittemini, *quamquam minus Latine, si Erasmo credendum.*

C

248. retributionem pro meritis, &c.] *Facit iterum hic locus* pro meritis *operum, &* retributione quæ à Deo fit iudice & dispunctore, *id est (vel Rhenano Interprete) adimpletore, & satisfactore* meritorum, *de quo supra latius To. 2. libris de Patientia, & ad Martyras. Rursum autem repetit (de quo toties supra) quod* Marcion Deum iudicem negabat.

249. sed cæcus cæcum ducit ad foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum, &c.] *Quasi aliud agens etiam, hasce duas similitudines Luc. 6. adfert, &* Marcioni, ac Apelli eius de discipulo emendatori, *adplicat Auctor, etiam addens:* Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, reuincat, *adludens ad illud:* Quid vides festucam *seu:* stipulam, *Græce* κάρφος) in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo tuo est, non consideras? *Et rursum explicat illud de ijsdem:* Proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas hæresin, nec mala bonum, quia nec hæresis veritatem. *Adiiciens iuxta similitudinem eiusdem Lucæ:* Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis.

D

250. quæ Christus in homines allegorizauit, nos in duos Deos, secundum scandalum Marcionis, &c.] *De hoc quomodo ex* arbore bona & mala duos Deos *commentus fuerit Marcion, vide supra lib. 1. adu. eundem, cap. 2. Atqui de Prouerbio:* adhuc lineæ insistere, *vide nostra Prolegomena.*

251. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse minor, &c.] Adulterium *(inquit Rhenan.) id est, adulterationem, vitiationem, violationem, quam Euangelio videlicet alibi intulit.*

252. Quid vocatis Domine Domine, &c.] *Omnino sic hæc verba Luc. 6. restituimus, pro:* vocas, *eo quod sequatur etiam apud Auctorem:* & non facitis quæ dico? *maxime quum omnes alii etiam sic legant Græce, Latine, & Syriace. Porro omittit hic Auctor parabolam de ædificantibus domum, fortassis quod Marcion rescidisset.*

CAP. XVIII.

E

253. Proinde extollenda fide Centurionis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De curato seruo Centurionis, & viduæ filio resuscitato, testimonio Ioanni dato, & fœmina peccatrice, ex cap. VII. Lucæ. *Atqui ex tota historia curati serui Centurionis, non aliud tractat hic Auctor, quam illud:* talem se fidem nec in Israele inuenisse. *Sic enim more Tertullianico legimus, vti & mox:* fides Israelis, *pro eo quod alii* Israel. *Porro haud absimiliter Auctori Epiphanius adu. Marc. Confut. 7.* Si, *inquit,* neque in Israel tantam fidem inuenit, *velut in Centurione à gentibus progresso, igitur non vituperat fidem ipsius Israel. Si enim aliena à Deo fuisset, & non ipsius ac patris eius, non vtique fecisset huius laudem. Atqui* adhuc crudam fidem *recte interpretatur Rhenanus, quasi incipientem.*

254. Resuscitauit & mortuum filium viduæ, &c] *Etiam hic totum miraculum paucissimis verbis prosequitur:* de resuscitato mortuo filio viduæ apud Naim, *Luc. 7. Loci autem ad quos alludit, vbi leguntur* Prophetæ creatoris etiam mortuos filios viduæ resuscitasse, *sunt 3. Reg 17. de Helia, & de Helisæo 4. Reg. 4.*

255. Magnus Prophetes prodiit in nobis, & respexit Deus populum suum, &c.] *Hæc ipsa populi verba, post miracula iam tractata, pergit in Marcionem retorquere.*

256. Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi, &c.] *Ad alia pergens Luc. 7. de* Ioanne *tractatum instituit, atque adeo hunc locum adlusit supra Auctor cap. 11. quum dixit:* Sed de Ioanne cetera alibi *Atqui in hoc paradoxon perduxisse videtur Auctorem, quod Christus ad discipulos Ioannis hoc ipso capite dixerit:*

F

Et beatus qui non fuerit scandalizatus in me, *tamquam id de Ioanne Christus dixisset, idque ex sententia Marcionis loquens, qui (sicuti constat ex Epiphanio aduers. Marc. Conf. 8.) ita dicta verba interpretabatur. Cuius sententiam mitigat Auctor, paulopost addens:* Atque adeo hoc erat Ioannis scandalum, quod dubitabat ipsum venisse quem exspectabant. *Verum id alio sensu prolatum à Christo probat ibidem Epiph. Et de contraria Patrum aliorum sententia aliquid adtigimus supra lib. de Baptis. cap. 10 num. 79. nam & ibi similiter loquitur Auctor, & idipsum etiam insinuauit lib. de Præsc. aduers. hær. ca. 8. sicuti & ibi adnotauimus num. 56. Vide etiam nostra Prolegomena, de paradoxo, per quod appellatur mox: Christus,* spiritus patris.

257. præparaturam viarum dominicarum, &c.] Præparaturam, *inquit Rhenanus, dixit, pro præparatione, vt* paraturam *supra sæpe Est vero etiam phrasis Tertullianica:* massalem summam, *id est, integram, voce deriuata à massa. Recte vero adnotauit idem Rhenanus ibi:* qui neque vnde sperares, *accipi,* vnde, *pro:* vndeuis *aut* vndelibet, *& supra etiam alicubi sic loqui Auctorem. Supplemus autem inter hæc duo:* & vnus iam de turba, *ex vtroque ms. Vatic cod.*

258. Tu es, inquit, qui venis, an alium exspectamus? &c.] *Prorsus sic legimus iuxta vtrumque ms. Vatic. cod. pro:* speramus, *tum quod Græce sit Luc. 7.* προσδοκῶμεν, *quod* exspectare, *non* sperare *significat, tum quod sequentibus verbis illud repetat. Deinde legimus:*

G

id est, qui venturus es, *pro eo quod erat mendosissime,* qui venturus est. *Atqui magis placet:* sicut omnes opinabantur, *quam quod habet alter Vatic. ms. cod.* sicut omnia somniabantur.

259. vt Dominus per easdem operationes agnoscendum se nuntiauerit, &c.] *Adludit ad illud Luc. 7.* Euntes renuntiate quæ audistis & vidistis, *&c. Habent vero 2. ms. Vatic. cod.* Quæ quum constent prædicata, *sed magis placet lectio prior:* constet.

260. si & testimonium Ioanni perhibet, &c.] *Sic offert Auctor quod habet Euangelista:* Cœpit de Ioanne dicere ad turbas: *Vbi inter cetera Christus ait:* Prophetam? vtique dico plusquam *(pro quo Auctor* supra, *quum tamen Græce sit* περισσότερον) Prophetam.

261. ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto, &c.] *Pergit in eo quod addidit Christus:* Hic est de quo scriptum est: Ecce ego mitto, *&c. Nam sic etiam habet Euangelista Græcus: quo fit vt vocem:* ego *intermediam (etiamsi non habeat alter ms. Vatic. cod.) retinuerimus, castigantes etiam ex altero illorum, conformiter Vulgatæ & Græcæ æditioni:* præparabit, *pro:* præparet. *Atqui etiam istud retorquet adu. Marc. Epiphan. Confut. 9.*

262. Maiore quidem omnibus natis mulierum, sed non ideo subiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei, quasi alterius, &c.] *Sic omnino hunc locum & castigauimus, & distinximus, legentes:* maiore, *ex 1. Vatic. ms. cod. vti referatur ad illud quod hyperbaticōs præmittitur:* præcursore enim iam functo officium, *vbi rursum* functus *cum Accusatiuo.*

H

Atqui explicat hic, quamquam subobscurius Auctor (reliquis intermediis Christi verbis prætermissis) illud: Maior in natis *(sic enim & Græce legitur:* ἐν γεννητοῖς) mulierum *(nam non legit:* Propheta, *sicut nec Matthæus)* Ioanne Baptista nemo est, qui autem minor, in regno Dei maior est illo. *Sic enim distinxisse Auctorem patet ex eo quod præcedit:* Dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne, *& mox sequitur:* & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno. *Quomodo etiam B. Chrysost. in Commentario, quod adeo & ego magis probo, quam BB. Ambrosii & Hieronymi distinctionem, qui multis modis se torquent, vt rectam dent interpretationem, legentes:* qui autem maior in regno Dei.

263. Diximus de remissa peccatorum, &c.] *Supra nempe cap. 10. huius libri. Porro sic primus legit Rhenanus ex Gorziensi codice, pro:* remissione, *cui consentit alter Vaticanus. Nam Veteres, inquit Rhenanus,* remissam *dixere, pro: remissione. Cyprianus li. de bono Patient Dominus, inquit, baptizatur à seruo, &* remissam *peccatorum*

daturus

daturus, ipse non de dignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem Epist. 10. Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissam, sed reus est æterni peccati. Sic Missam dixit ea ætas pro missione: Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum est. Verum de eo latius supra li. de Oratione, To. 2. vbi etiam quæ hic præterea adfert verba Rhenanus, descripsimus, quare hic, ne prolixiores simus, prætermittimus.

264. Illius autē peccatricis fæminæ, &c.] Eodem modo etiam ad confirmandam solidi corporis Christi veritatem. hanc historiam Luc. 7. Epiphan. adfert contra Marc. Confut. 10. Vrgens præterea, illud Euangelistæ: ingressus in domum Pharisæi accubuit, eandem confirmans Confut. 11. per ipsam quoque Christi adtestationem. Hæc lacrymis rigauit pedes meos, & vnxit, & osculata est vt ne quis putet solam fuisse hominum eam opinionem de peccatrice, & non veram historiam. Qui, mirum est, quod omiserit illud: & capillis tersit, tam priore quam secundo loco, quum tamen Auctor id verterit: crinibus detergeret, qui eleganter etiam dixit: osculis figeret, tamquam si transfigere pedes deuotione sua voluisset, & significantius: lacrymis inundaret, Græce βρέχειν, &. vnguento perduceret, Græce ἤλειφε.

265. Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruerit, veniam, &c.] Sic omnino istud distinguendum. Atqui sententiam vere Catholicam pulcre explicat, dum & pœnitentiam dicit veniam meruisse, & illud: Fides tua te saluam fecit, interpretatur de pœnitentia ex fide iustificata. Idque contra eos, qui iactitant fidem solam iustificare sine operibus fidei, quum similes loci intelligendi veniant de fide per dilectionem operante, vt ipse Apostolus loquitur.

266. Iustus ei fide sua viuet, &c] Sic istud castigauimus ex 2. Vat. ms. cod. pro: viuit, quia eam esse lectionem & LXX. & ex Hebræo (sicut etiam partim adnotauimus ad li. 1. Testim. Cypriani adu. Iudæos ca. 5. nu. 25.) ex B. Hieronym. Commentariis patet. Malim etiam legere: ex fide mea, quia legisse idem Hieronym. LXX. scribit, & id legit B. Cyprianus, Sed quia Symmachi æditio habebat: sua, eodem teste, ad quam forte translata erat æditio quam sequebatur Tertullianus, nihil immutauimus.

CAP. XIX.

267. quod diuites Christo mulieres adhærebant, &c.] Caput hoc inscripsimus: De diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi, ex VIII. capite Lucæ. Colligit autem inde imprimis Auctor, quod diuites fuerint illæ mulieres, eo quod de facultatibus suis ministrabant Christo, inter quas, inquit, & Ioanna vxor Chusæ procuratoris Regis.

268. Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem, &c.] Sic necessario distinxi hæc verba Isai. 32. sicuti etiam suppleui & castigaui: Filiæ in spe audite sermones meos. Dies anni mementote, &c. quod quum videretur sciolo cuipiam non satis Latinum, ignoranti phrasin Tertulliani, quæ mementote & ipse & Interpres Latinus LXX. cum Accusatiuo construit, Græcismo vtens, eo quod Græce sit: ἡμέρας ἐνιαυτοῦ, substituit: sermones Dei, (omissa voce: meos) Anni mementote. Maxime quum etiam correspondeant Hebraica & Chaldaica æditiones. & ipse B. Hieronym. in Commentariis.

269. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audietis, &c.] Istud Isai. 6. Aure audietis & non audietis (de quo supra c. 6. li. 3.) occasionem dedisse Christo dicit auctor, tum Luc. 8. tum alibi frequenter inculcandi: Qui habet aures, audiat. Vbi mirum est omitti ab eo: audiendi, quod tamen habent etiam Græca & Syriaca æditiones.

270. Videte quomodo audiatis & non audiatis, &c.] Recte interpretatur: πῶς: quomodo. Hic vero iterum variat à contextu Luc. 8. quum ibi à nemine legatur: & non audiaris, quod tamen legisse auctorem, patet ex eo quod sequitur: non corde scilicet audientes, sed aure. Est autem illud Tertullianicum: auditui suscitabat.

271. Et qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat, auferetur ei, &c.] Pulcre locum hunc interpretatur auctor: de adiectione fidei vel intellectus, vel salutis. Est etiam quasi interpres B. Lucas c. 8 illius quod Matthæi 13. & Marc. 4. legitur: etiam quod habet, auferetur es: illud efferens, etiam quod habere se putat, quo etiam confirmatur vulgati nostri interpretis similis versio, quantumuis Græce sit: ὃ δοκεῖ ἔχειν.

272. Miror autem quum lucernam negat abscondi solere, &c.] Istud quidem etiam reperitur Luc. 8 sed ante illud nume. 270. Videte quomodo audiatis. Atqui, necessarius lumen, comparatiuum esse, non modo hic adnotat Rhenanus, sed etiam supra li. de Carn. Christi, c. 7. nu. 70.

273. Ipse, inquiunt, contestatur se non esse natum, dicendo: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? &c.] Verba hæc sunt Marcionis, etiam supra obiecta li. de Carne Christi c. 7. & li. 3. aduers. Marc. ca. 11. vbi ad hunc locum Lectorem remittit Auctor, verbis supra ad argumenti huius libri finem adiectis, quorum priori loco eadem pene omnia habet quæ hic, iisdem pene verbis pronuntiata. Vbi interim plus hoc habet, quod insinuet, etiam hoc loco aliquid abstulisse hæreses. Hoc est enim quod Marcioni obiicit Epiph. Confut. 12. Non habet: Venerunt autem ad illum mater ipsius & fratres eius, &c. (sic enim suppleo ex Luca) sed solum: Et nuntiatum est illi, Mater tua & fratres tui sunt foris, &c. Cui interim apte respondet: Etiam si superiora rescideris, ô Marcion, Euangelij verba, quo facias Euangelistam non suffragari dictioni à quibusdam relatæ, nempe: Mater tua & fratres tui, non potest transgredi veritatem. Cur enim non multas dixit matres, &c. sed vnam dixerit, quæ reuera ipsum genuit. Cui correspondet illud Auctoris: non potuisse illi adnuntiari, quod mater eius & fratres sui starent foris quærentes videre, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent. Quibus mox adiicit Epiphanius: Et ne te seducat sermo quem dixit Dominus: Quæ est mater mea & qui fratres? Non enim negans matrem hæc dixit, sed intempestiuitatem eius euertens, qui hoc dixit, turba tanta circunstante, & ad salutarem eius doctrinam profusa, & ipso circa sanationes ac prædicationem occupato, auocatio enim esse videbatur hoc à susceptis negotiis. Hoc est enim quod haud procul à fine capitis hic dicit Auctor: Superest & inspicere sensum, non simpliciter pronuntiantis. Quæ mihi mater, aut fratres? quasi ad generis & natiuitatis negationem, sed & ex caussæ necessitate, & conditione rationali, &c.

274. Ita semper hæretici, &c.] Rursum notandum istud de hæreticorum peruersa scripturarum detorsione.

275. Ecce legis doctor adsurrexit tentans, &c.] Hanc scripturam, quam supradicto li. de Carne Christi, ca. 7. adscripsimus ad marginem, Matth 22. hic maluimus adnotare Luc. 20. eo quod id quod hic sequitur: & de tributi consultatione. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, saltem secundum sensum legatur Luc. 20. atque adeo post præcedentem scripturam, quum apud Matth. eodom cap. 20. pauloprius id habebatur, quamquam interim ibi rectius adseruerim. Matth. 19. vbi proprie hæc verba habentur. Ibi autem: propheten (siue prophetam, vti legit Vat. 1. ms. cod.) existimantes licet magnum aliquem, adludit ad verba Luc. 7. pauloante tractata c. 18. Magnus prophetes prodiit in nobis.

276. Sed & census constat actos sub Augusto, &c] Similiter supra Auctor dicto li. de Carne Christi c. 2. Aufer hinc (nempe ex Euangelio Lucæ c. 2.) molestos semper Cæsaris census, & hoc ipso lib. ca. 7. de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt: & rursum infra ca. 36. vt nemo facile ignorare de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, tunc adhuc forte pendentibus. Hic addit in Iudæam, & recte, quia sub Syriæ nomine, cuius meminit Euangelista, comprehenditur etiam Iudęa. Verum hoc Auctori peculiare per Sentium Saturninum, quum tamen Luc. 2. descriptio facta sit à Præside Syriæ Cyrino, quem adeo etiam Cyrinum, seu Quirinum, nuncupat Iosephus Antiquit. li. 18. c. 3. & post eum Euseb. li. 1. histor. Eccles. cap. 2. & 3. seu 5. idque anno 42. Imperij Augusti Cæsaris, quippe quo anno natum Christum aut circiter supra ostendimus, Tom. 1. lib. aduers. Iud. ca. 8. nu. 78. Concordari poterunt mea quidem sententia hoc modo. Quod: Præside Cyrino, seu Quirino, census acti sunt, at per Sentium Saturninum. Pro quo facit quod Græce est Luc. 2. & apud Eusebium: ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, id est, Præsidem agente seu Præside Syriæ Cyrenio, seu potius Cyrinio, & quod ex Syriaco transfertur. Sub præfectura Kyreni in Syria, denique quod B. Iustinus Mart. Apolog. 2. ad Antoninum: sub Cyrenio, quo fit vt etiam ego emendatiores esse æditionis vulgatæ eos existimem codices Latinos, qui omittentes: à legunt dumtaxat: quæ descriptio primo facta est, Præside Syriæ Cyrinio. Certe, & initio Imperij Augusti Consulatum gessit cum L. Munatio Planco, P. Sulpitius P. F. N. Quirinus, (quem eundem esse existimo cum Cyrino, atque adeo sub eo in Syria Præside dictos census actos,) & C. Sentius C. F. C. N. Saturninus, (sicuti etiam supra adnotauimus Tom 1. li. de Pallio, ca. 1. num. 13.) bis sub eodem Consulatum gessit, primo cum Q. Lucretio Vespilione ante Christum natum, deinde quinto post anno (iuxta Consulares fastos Goltzij) cum Sexto Ælio Cato. Verisimile itaque est, quum neuter Consulem egerit anno ipso nati Christi, fuisse Quirinum Szriæ Præsidem, & Sentium Saturninum id habuisse officii, vt censum seu descriptionem per Iudæam faceret, & ab Euangelista dumtaxat nominatum Quirinum, seu Cyrinum, quod magis notus esset, quippe qui in Syria Præsidem egerit, iuxta illud B. Ambrosii in Comment. Pulcre autem, quod & Præsidis nomen addidit, vt seriem temporis designaret: Præside, inquit, Cyrino. Cui consentit & Iulianus Pomer. libr. 1. aduersus Iudæos, dicens: sub præside Syriæ Cyrino factam hanc descriptionem. Si interim etiam censorem patrimoniorum fuisse Cyrinum velis affirmare ex Iosepho, loco ab Eusebio citato, adhuc dici possit, illi Collegam fuisse adiunctum Sentium Saturninum. Porro mox supplemus: Superest & inspicere, &c. ex vtroque ms. Vat. cod. & deinde ex altero: non tam abnegauit, castigantes ex iisdem: Quæ mihi mater, pro: Quis.

CAP. XX.

277. Quis autem iste est, &c.] Capiti huic inscriptionem fecimus: De miraculis Christi, quibus ventis & mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & à fluxu sanguinis curauit mulierem, ex eodem c. VIII. Lucæ. Sunt autem hæc verba admirantium Apostolorum. Est vero obaudire, pro obedire, tam Tertulliano quam aliis Veteribus vsitatissimum, &: stupore discriminis vtitur, pro: stupendo discrimine, sicuti (vel etiam Rhenano teste:) intestino itinere, pro: intraneo, quomodo Vitruuius intestinum opus dixit. Atqui Epiphan. aduers. Marcionem Confut. 13. mauult vrgere ad comprobandam veritatem corporis Christi, illud quod pauloante Luc. 8. præcedit: Nauigantibus ipsis obdormiuit, excitatus autem increpauit ventum & mare.

278. in quod opus & Austri seruierunt, &c.] Hoc addit Auctor, eo quod apud LXX. legatur: in vento Austro, Græce νότου,

vbi ex Hebræo vertit B. Hieronym. flante vento vehementi & vrente.

279. Lege ex ſorte familiæ dirimendæ, &c.] *Siue ſic legas, ſiue cum Vat. 1. ms.* & ſorte, *perinde eſt, neque interim adhuc obſcuritate caret locus. Videtur autem mihi adludere ad* ſortem, *qua eligebantur duodecim viri, Ioſ. 3. & 4 ſinguli de ſingulis tribubus, qui præcedebant arcam Domini in medio* Iordanis, *qui quum veluti* machæra *quædam, tranſitum impediret, ſtare fecit* Ieſus *Naue impetum & decurſum aquarum, tranſeuntibus filijs Iſrael, quos* Prophetas *hic auctor nuncupat. Atqui* marinam expeditionem *vocat Chriſti transfretationem trans ſtagnum ſeu mare Galilææ, qua tranſitus erat in regionem Geraſenorum.*

280. Abacuc adimpletur. Diſperges, inquit, aquas itinere, &c.] *Græce eſt hodie Abac. 3.* Διασπερεῖς ὕδωρ τῆς πορείας, *vbi ex Hebræo vertitur:* gurges aquarum tranſiit. *Quare & hic caſtigaui:* Diſperges, (*pro:* diſpergens) aquas itinere. *maxime quum ſic legat B. Hieronymus in Commentarijs, quare & in Bibliis Regius ſic corrigendum eſt, pro:* diſperdes.

281. Comminans, inquit, mari, & arefaciens illud, &c.] *Iſtud legitur Naum 1. tam iuxta Hebræam & Chaldaicam, quam iuxta* LXX. *editionem. Atqui quid* vindex, *ſupra adnoauimus Tom. 1. li. de Teſtim. animæ, ca. vlt. n. 28.*

282. Age nunc qui militarem, &c.] *Iſtam Marcionis hæreſin ſupra ſatis confutauit Auctor c. 13. li. 3. aduerſ. Marcionem.*

283. quum inuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem ſe profeſſam, &c.] *Pergit in retorquendis verbis Luc. 8. aduerſ. Marcionem. Siue autem legas:* Dominus potens in bello, *ex Pſ. 23. ſiue:* in prælio, *cum 1. Vat. ms. cod. non refert.*

284. Cuius autem filium Ieſum legio teſtata eſt, &c.] *Quaſi aliud agens proſequitur illud:* Quid mihi & tibi eſt Ieſu fili Dei altiſſimi? *& ibi:* veniam ſcilicet abyſſi, *id eſt, veniam ab abyſſo (ſicuti ſupra ca. 12.* veniam ieiunij) *ad illud:* & rogauerunt illum ne imperaret illis, vti in abyſſum irent. *Atqui:* depetunt, *Rhenanus interpretatur: expetunt, nos: rogant. Similiter ibi:* Denique impetrauerunt, *vnico verbo reddit illud:* Et permiſit illis.

285. Tangitur à fœmina, quæ ſanguine fluitabat, &c.] *Proſequitur aliam huius capitis hiſtoriam, omiſſa filia Iairi Archiſynagogi, quod mirum eſt (quomodo etiam Epiphanius Confutat. 14.) ex* tactu iſto *veritatem corporis Chriſti comprobans. Atqui quod addit:* excuſantibus diſcipulis, *pertinet ad illud Petri, & illorum qui erant cum illo:* Præceptor, turbæ te comprimunt & adfligunt, & dicit: quis tetigit me? *quod ipſum etiam Epiph. retorquet aduerſ. Marcionem, quemadmodum & illud:* Tetigit me aliquis, ſenſi enim virtutem ex me profectam.

286 Vt confeſsionem certe prouocaret, vt timorem probaret, &c.] *Hic rurſum adludit ad id quod ſequitur.* Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit, *&c.* & ob quam cauſſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confeſtim ſanata eſt.

287. vt quia lex à contactu fœminæ ſanguinantis ſubmouet, &c.] *Adludit ad illud Leuit. 15: ſub finem capitis:* Hæc eſt lex, *&c.* Sanguinantis, *id eſt, (vti B. Hieronym. quæ iugiter fluit ſanguine)* mulieris, *pro quo hodie perperam leguntur apud* LXX. ὁ γονορρύης, *id eſt:* ſeminifluæ: *ſed repetendum* τῇ ἀιμορροούσῃ, *id eſt,* ſanguinifluæ, *neque enim egit dicto capite de fœmina ſeminiflua, ſed viro ſeminifluo, &* muliere ſanguinante *ad plures, non in tempore menſtrui ſui.*

288. At enim ſi fidem mulieris inuenimus ita meruiſſe, quum dicit, Fides tua te ſaluam fecit, &c.] *Quum eadem ſint hic verba Chriſti cum illis ſupra ca 18. ad peccatricem:* Fides tua te ſaluam fecit, *& ſimiliter ad illud inſtitutum adferat illud Oſee 6.* miſericordiam mauult quam ſacrificium, *eo modo intelligendum hic* meritum fidei & fidei remuneratio, *quomodo ibi adnotauimus num. 365. nempe ſicuti ibi de fide per pœnitentiam, ita hic de fide per tactum operante.*

289. æmulationem legis, &c.] Æmulationem legis *accipit hic pro aduerſatione legis, nam pauloprius habetur* aduerſarius legis, *& ſub finem huius capitis,* æmulus legis, *eodem modo quo Plinius dixit: Æmula Roma Carthago, lib. 15. ca. 18. Alibi aliter accipitur* æmulatio, æmulari, *&* æmulus. *vtpote Tom. 2. li. de Patientia, ca. vlt. & li. de Præſcript aduerſ. hæret. c. 40. pro imitatione, item Tom. 2. li. de Spectac. c. 15. ac ſupra li. de Baptiſ. ca. 17. pro inuidia. Atqui eſt etiam Tertullianicum:* nullius adhuc nouæ legis initiata, *vel Rhenano teſte, qui adnotauit* initiata *cum Genitiuo, ſicuti etiam* legem irrumpere, *pro eo quod Chriſtus dixit:* legem ſoluere, *quod ipſum ſæpius hic repetit.*

290. Dicam: fides hæc fuit, &c.] *Pulcre hanc mulieris fidem exaggerat,* qua Chriſtum, non vt hominem ſanctum, nec vt Prophetam ſed vt ipſum Deum, agnouerit.

291. ordinarium & ſollemnem menſtrui vel partualis ſanguinis fluxum in lege taxari, &c.] *Locus hic non ita intelligendus, tamquam in lege etiam taxatus non ſit* fluxus ſanguinis ex vitio valetudinis, *nam pauloante ad eam legem, Leuit. 15. adluſit Auctor numer. 287. ſed quod* illis modum temporis *lex præſcripſerit, non huic. Nam de* ordinario menſtrui ſanguinis fluxu *legitur etiam Leuit. 15. Septem dies erit in menſtruo ſuo: & de* ſollemni partualis ſanguinis fluxu, *Leuit. 12.* Quæ pepererit maſculum, immunda erit ſeptem dies, quæ vero fœminam, bis ſeptem dies. *Atqui de ea quæ iugem fluxum ſanguinis patitur (quam* ſanguinantem *ſupra nuncupat Auctor) dicitur:* omnes dies fluxus immunditiæ eius erit immunda.

292. Niſi crediderit is, inquit, non intelligetis, &c.] *Eandem hanc ſcripturam bis adfert B. Cyprianus, primum Teſtim. li. 1. aduerſ. Iudæos, ca. 5. hoc titulo: Nihil poſſe Iudæos intelligere ex Scripturis, niſi prius crediderint in Chriſtum, deinde Teſtim. lib. 3. vbi oſtendit: tantum nos poſſe, quantum credimus. Rufinus ſimiliter in Symbolum Apoſtolorum, vt confirmet illud Apoſtoli Hebr. 11.* credere primo oportere accedentem ad Deum *Auctor hic, non aliter. Loci adnotandi aduerſus eos: qui etiam hodie nolunt credere niſi quod intelligunt. Sicut etiam apud Euſeb. Demonſtr. Euang. li. 7 cap. 2. B. Chryſoſt. hom. 51. in Ioannem ca. 7. B. Cyrill. Alexandr. in fine li. 7. aduerſ. Iulianum, B. Aug. in c. 7. Ioan. & in fine li. 4. contra Fauſtum, B. Proſper c. 19. lib. 1. de Vita contempl. Denique B. Baſil. ac Theodor. in Iſaiam, & ipſe quoque B. Hieron. qui tamen verſionem Symmachi in ſua verſione ex Hebræo retinuit:* Niſi crediderit is, non permanebitis.

293. dum tangitur veſtimentum eius, &c.] *Reliquis per præoccupationem adductis & explicatis, redit Auctor ad illud, quod initio miraculi huius Luc. 8. legitur:* & tetigit fimbriam veſtimenti eius, *etiam inde comprobans, Corpus Chriſti verum, non phantaſma fuiſſe.*

CAP. XXI.

294. Dimittit diſcipulos ad prædicandum Dei regnum, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De diſcipulis ad prædicandum miſſis, populo paſto in ſolitudine, confeſſione Petri: Tu es Chriſtus, & perpetua fidelium perſecutione. *Mirum eſt autem quod verterit:* diſcipulos, *pro eo quod & Græce & Latine & Syriace legitur ab omnibus aliis:* duodecim Apoſtolos, *maxime quum de iis haud dubie hic loquatur, non de* diſcipulis, quorum adlectionem *infra hales tractatam c. 24. Verum & B. Ioannes, & alii Euangeliſtæ non ſemel, de Apoſtolis loquentes,* diſcipulos *vocant.*

295. cuius *(nempe Dei)* prohibet eos victui aut veſtitui, quid in viam ferre? &c.] *Hic interrogationis notulam neceſſario adiecimus, & Tertullianus:* in viam *vertit, iuxta quod Græce eſt, ſicuti etiam* victui & veſtitui, *pro tum victum & veſtitum, ita explicans illud Chriſti:* Nihil tuleritis in via, neque ſacculum neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. *Sic enim legunt Luc. 9. tum Græci, tum Syriacus, tum etiam Latini emendatiores codices.*

296. niſi qui & coruos alit, & flores agri veſtit, &c.] *Adludit ad ea quæ infra explicantur ex ca. 12. Luc. c. 29.* & corui aluntur, & lilia agri veſtit Deus, *de quibus ibi latius.*

297. quia dignus operarius mercede ſua, &c.] *Non eſt iſtud ca. 9. Lucæ, ſed ca. 10. de quo infra latius ca. 24. Quod videtur Marcion ibi deleuiſſe, eo quod hic ſequitur:* Hæc Marcion delear.

298. At quum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuiſſent, & hoc in teſtimonium, &c.] *Proſequitur verba Chriſti. Quod autem hic:* teſtimonium, *mox* teſtationem *dicit, addens:* neminem teſtari quod non iudicio deſtinatur, *&,* qui inhumanitatem, *id eſt, ſæuitiam,* in teſtationem redigi iubet, iudicem comminari, *ſic tacite iterum probans:* Deum iudicem, *aduerſus hæreſin Marcionis.*

299. Chriſtum Ieſum alii Ioannem, alii Heliam, alii vnum aliquem ex veteribus prophetis Herodi adſeuerabant; &c.] *Pergit in verbis Euangeliſtæ, quæ à variis varie prolata ſunt, occaſione eius, quod Herodes Tetrarcha hæſitabat, quid eſſet Chriſtus.*

300. Paſcit populum in ſolitudine, &c.] *Pulcre etiam hoc miraculum perſtringit, quo* de materiis panis & piſcis pauit quinq; circiter hominum milia. *Vbi interim videtur* homines *pro viris accipere, nam Græce eſt:* ἀνδρες, *non hic modo, ſed etiam Exod. 12. (quo adludit) vbi egreſſa ſcribit* ſexcenta milia hominum, *Græce* ἀνδρῶν, *id eſt,* virorum, abſque paruulis & mulieribus, *quos (ſicuti eſt Exod. 16.* annis quadraginta manna cœleſti protelauit, *id eſt (vti recte interpretatur Rhenanus) diu ſuſtentauit, & vitam eorum prorogauit, & inſuper 4. Reg. 4. verbis num. ſequ. citatus, & Sapient. 7. ex ſemine hominis, ipſe denique rurſus Auctor infra ſub finem huius capitis:* tarde homo, *id eſt,* vir. *Siue autem legas hæc verba:* Aut ſi non eadem & maieſtas, *ſicuti alii omnes, ſiue* eadem ei, *quod cenſet legendum Rhenanus, perinde eſt.*

301. Habes tertium Baſiliarum, ſi & quartum reſoluas, &c.] *Omnino ſic legimus, pro:* tertiam *&* quartam, *neque enim in partes, ed libros, diſtinguit Auctor libros quatuor Regum, ſicuti etiam ſupra adnotauimus ca. 14. nu. 177. Dicit autem:* Habes tertium Baſiliarum, *ac ſi dicat, quod præmiſit de* vidua Sareptenſi, *habes 3. libr. Baſil. vtpote 3. Reg. 17:* ſi & quartum reſoluas, *id eſt, aperias, more Tertullianico,* inuenies, *inquit,* totum hunc ordinem Chriſti circa illum Dei hominem *(nempe Heliſæum. 4. Reg. 4. in eo quod ſequitur,* de multiplicatione viginti panum hordeaceorum. *Vbi pro eo quod habet Auctor:* Quid ego hoc dem *(quod recte caſtigauit Rhenanus, pro:* idem. *nam Græce eſt τί δῶ)* inſpectum centum millibus hominum, *Græce eſt (vti etiam ante me adnotauit Latinius)* ἐνώπιον ἑκατὸν ἀνδρῶν, *quo fit, vt neceſſario legendum ſit,* in conſpectum, *nam* coram centum viris, *tranſtulerunt interpretes tum LXX. tum ex Hebræo & Chaldæo. Malim etiam legere:* centum hominum, *omiſſo:* millibus. *ſed quum id legant etiam 2. Vatican. ms. cod. nolui immutare, ex quibus caſtigauimus iuxta verſiones omnes:* Hæc dicit Dominu, *pro:* Hoc. *Atqui etiam mutilum eſt illud:* ſecundum dictum Domini, *nam præcedit in ſcriptura:* & manducauerunt, & reliquerunt reliquias. *Sic enim vertit vltimum illud*

Auctor paraphrasticus, quod Græce est dumtaxat : κατέλιπον *quare contextui etiam adiecimus.*

302. Hæc itaque qui viderat Petrus, *&c.* interroganti Domino quisnam illis videretur, quum pro omnibus responderet: Tu es Christus, &c.] *Iterum prosequitur c. 9. Luca, vbi notandum quod addidit Auctor*: pro omnibus. *Hoc enim significat* Petrum *fuisse Apostolorum os & caput, vel B. Chrysost. sic interpretante, Comment. in Matth.*

303. quem nouerat in scripturis, &c.] *Eodem modo dixit supra li. 3. adu. Marc. 15.* Christi nomen vetus fuisse & vulgatum, *ad quem locum (sicuti & hic) scripturas adnotauimus, ad quas adludit, Psal. 2. Isai. 45. Thren. 4. ac Dan. 9.*

304. ille autem præcepit ne cui hoc dicerent, &c.] *Prosequitur rursum verba Euangelistæ. Legit autem 1. Vat. ms. cod.* promulgari, *sed placet alterius codicis ms. & vulgata lectio magis Tertullianica*: prouulgari, *id est: in vulgus spargi, maxime quum etiam alibi ea voce vtatur, si recte memini. Atqui illa periodus*: Immo, inquis, *&c. Marcionis est.*

305. quia oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris, & scribis, & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere, &c.] *Pergit in Luca, retenta voce Græca*: presbyteris, *pro eo quod noster Interpres*: senioribus, *legens dumtaxat*: sacerdotibus, *quum tamen Græce sit*: ἀρχιερέων, *pro quo recte noster interpres*: principibus sacerdotum.

306. sicut suis locis implebimus, &c.] *Nempe infra ca. XL. & sequentibus, vbi ostendit* prædicatam olim Christi passionem & resurrectionem à creatore.

307. Qui voluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam, &c.] *Rursum sunt hæc verba Christi apud Lucam, ad verbum ex Græco.*

308. Certe filius hominis, &c.] *De appellatione* filii hominis *vide supra tractatum expressum ca. 10. vbi etiam citatur scriptura sequens Dan. 3. Adplicat vero hic peculiariter primam scripturæ iam dictæ partem ad* tres fratres *& alios* martyres Christi, *alteram ad* Chaldæos.

309. à Deo mercedem relaturorum, &c.] *In eandem sententiam paulopost*: salutem, *inquit*, eius remuneraturus, *de Martyribus loquens. Non ergo Martyria pœnæ sunt peccatorum, alioqui* mercedem relatura non essent. *Supplemus autem ex vtroque Vat. ms. cod.* Sed & zelotem Deum mihi exhibet, *quia mox sequitur*; meo Christo.

310. Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eum, &c.] *Pergit in Luc. Cur vero legamus*: eum *ex ms. Vat. cod. pro*: eius, *supra adnotauimus li. de Carne Christi, c. 5. n. 47. item & varietatem Auctoris vtrobique ab aliis exemplaribus omnibus tam Græcis & Latinis, quam Syriacis.*

311. vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, &c.] *Vide* hæreticorum in nauitatem Christi conuitia (*vel ipso Rhenano teste*) *supra li. de Carne Christi, c. 4.* Ab ipsa, *inquit*, carne Christi exorsus, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorum, *& quæ illic sequuntur, ne prolixiores simus, & similiter supra lib. 3. c. 11.* Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ, *&c. Atqui de Tertulliani opinione circa natiuitatem Christi ex virgine Maria, an clauso, an aperto vtero exierit Christus, vide nostra Prolegomena. Vti etiam Rhenan. adnotauit*, obnoxius confusionis, *Tertull. more cum Genitiuo construitur, cuius est vsitatum alicubi supra, vt*: pecus *nuncupet embryonem, hoc est, hominem iam figuratum, sed nondum animatum. Porro quod hic dicit*: Ex fœminæ humore, *alicubi supra dixit ex B. Virginis* purissimis sanguinibus.

312. non nouem mensium cruciatu, &c.] *Omnino istud sic castigauimus, pro*: decem, *tum quia supradicto loco libr. de Carne Christi, legitur*: per nouem menses, *& similiter apud B. Hieronym. qui illum locum imitatur li. aduers. Heluid*, nouem mensibus *vterum insolescentem, tum quod (etiam si Auctore teste li. de Anima, c. 37. num. 438.* legitima natiuitas ferme decimi mensis ingressus sit) *Christum non amplius quam* nouem mensibus *in vtero matris suæ B. Virginis Mariæ delituisse, vel inde constet, quod à die conceptus, qui factus est in ipsa adnunciatione Angeli, nemge XXV. Martis, vsque ad XXV. Decembris, non amplius quam nouem pleni menses computentur. Fortassis aliquis existimans auctorem adludere ad c. 7. Sapientiæ, substituit* decem, *pro* nouem. *Ibi enim sic legitur*: In ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, *Item*: & primam vocem similem omnibus emisi plorans, in inuolumentis nutritus sum. *Verum non animaduertit id Christo non posse competere, sicut nec illud*: ex semine hominis.

313. deliberatus, &c.] *Pro: liberatus (inquit Rhen.) Qui addi scribit*: & primo retinaculi sui vulnere, *propter neruum vmbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice.*

314. nec sale & melle medicatus, &c.] Medicatus, *sicuti & remediatus, voces sunt Tertullianicæ. Quomodo autem* Christus *dicatur* spiritus, *vide nostra Prolegomena. Atqui castigamus*: Qui me confusus fuerit, *pro*: mei, *quia sic pauloante & alibi legitur, & legimus*: Vermis, *eo quod ex alio Psalmo citetur.*

CAP. XXII.

315. Nam & hoc vel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De conspectu Christi cum Moyse & Helia, ex eodem capite IX. Lucæ. *Quod pulcherrime vetorquet in Marcionem, qui alium Deum faciebat veteris, alium noui Testamenti, quum hic simul* apparuerint colloquentes cum Christo Moyses & Helias, quorum tamen destructorem aduenisse Christum, adstruebat Marcion.

316. Vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, &c.] *Istud eiusdem historiæ postremum, per præoccupationem ad institutum suum commodius, primo loco ponit Auctor, cetera paulopost. In hoc differens, quod dicat*: vox illa de cœlo, *pro eo quod vulgatus ex Græco & conformiter Syriacus Interpres*: ex nube, *quomodo etiam Matth. 17. & Marci 9. sed paraphrasticus, vt indicat non nubem fuisse naturalem, sed à cœlo delapsam, atque adeo præter naturam formatam. Iuxta quod præcedit*: & facta est nubes, *siue* nubes lucida (*vti habet Matthæus*) & obumbrauit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. *Siue autem legas*: Diffiniendo, *cum 1. Vatic. ms. cod. siue* diffiniendo *cum aliis, non refert, alibi supra habes similem varietatem lectionum.*

317. in colloquio, *&c.* nec in consortio claritatis, &c.] *Adludit ad illud Lucæ.* & loquebantur cum illo, *tum etiam explicat quod ille dixit*: & visi sunt in maiestate, *ac si dicat*: in consortio claritatis, *quod ipsum mox clarius dicit*: quos de radiis suis exstruit. *Recte vero Rhenanus adnotat legendum vnica dictione*: in alienos, *pro* in alienos. *Sic enim, inquit*, inalienus, *dicit, pro non alienus, vt alibi*: in bonus, *&* inuerus. *Hoc in Tertulliano nouum non est. Qui etiam adnotat phrasi Auctoris*; quam Prophetas, *pro: potius quam. Ibi etiam.* Sed quid tam Christus creatoris. *Subaudit: facere debuit?*

318. quibus in reuelationibus erat visus, &c.] Reuelationes quibus visus est Christus (*iuxta Auctoris sententiam*) Moysi, *habes frequentissimas Exod. 3. 4. 6. & deinceps, ac fere singulis capitibus etiam Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij*, Heliæ *autem, 3. Reg. 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 1.*

319. qui eum fuerant locuti.] *De* Moyse Christum locuto *non est controuersia, quippe qui prædixerit Deuter. 18.* Prophetam suscitabit vobis Deus ex filiis vestris, *de* Helia *non item, nisi forte quod facto* locutus sit Dominum, *quum* viduæ Sareptanæ, *(sicuti c. præced. adfert Auctor) alimenta suprema multiplicauit, & eiusdem viduæ filium mortuum suscitauit, quod citauit Auctor capite 18. supra.*

320. à quibus Dominus gloriæ nuncupabatur.] *De hoc citatur paulopost ab Auctore illud Moysi*: Ostende mihi gloriam tuam, *Exod 33. Sed de* Helia *non perinde, nisi dicamus Auctorem legisse 3. Reg. 19.* Et ecce gloria Domini reuelatur, *cum Chaldæo paraphraste, vbi tam ex Hebræo quam Græco hodie legitur*: Et ecce Dominus transibit.

321. cum principalibus suis, &c.] *Vat. 1. ms. cod.* cum principibus suis. *Sed illud magis Tertullianicum & Aphricanum stylum redolet, quos ita vocat Auctor, quod Moyses & Helias præcipui & primi fuerint Prophetarum veterum, iamdudum ante illos, quos Maiores vocamus.*

322. quorum alter, &c.] *Nempe Moyses* populi informator, *vtpote qui lege aliisque præceptis ceremonialibus, Exod. 20. & deinceps* populum *Israel* informauit, *atque adeo etiam fuit* initiator veteris Testamenti, alter *nempe Helias*, & reformator quandoque, *vtpote de quo Christus Matth. 13. & Malach. iuxta* LXX. Helias quidem restituet omnia, *&* consummator Testamenti noui, *quia rediturus in fine mundi (sicut etiam adnotauit Rhenan.)* consummabit *nouum Testamentum, iuxta illud Malach. 4.* Mittam Heliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magnus, *etiam supra citatum ab Auctore li. de Anima, ca. 35. Porro facit hic locus prorsus contra eos, qui ex hac ipsa ostentatione* Moysi & Heliæ cum Christo *colligunt, duos illos testes, qui Apocal. 11. leguntur prophetaturi ante iudicium, fore* Moysen *&* Heliam. *Nam* Moysen *facit hic Auctor* initiatorem veteris, Heliam noui Testamenti consummatorem; *soli adeo Heliæ reditum ante iudicium, non Moysi, Quippe qui alibi non vno in loco* Heliæ collegam futurum Enoch *disertis verbis adserat, sicuti latius adnotauimus supra li. de Anima, cap. 50. nu. 564. 565. & 566. vbi etiam ipsius sententiam adprobandam duximus, quod nec Ioannes Euangelista cum illis rediturus sit, vtpote quum duo tantum venturi legantur, & mortem Ioannes obierit. Atqui auctori consentiunt de Enoch, tum Apostolus Hebr. 11. tum B. Irenæus li. 5. adu. hæres. ca. 5. Auctor tractatus de Sion & Sina aduersus Iudæos, Tom. 3. operum B. Cypriani. B. Aug. l. 9. de Gen. ad litt. c. 6. & l. de Peccat. originali. c. 23. B. Eucherius in libros Regum, communis denique Ecclesiæ sententia. Atqui lego prorsus*: Igitur & Petrus merito, *pro*: meritum, *quod nullo sensu legebatur.*

323. Bonum est nos hic esse, &c. faciamus hic tria tabernacula, vnum tibi, & Moysi vnum, & Heliæ vnum, &c.] *Hæc verba longe ante præcedunt vocem illam* : Hic est filius meus dilectus.

324. Sed nescíens quid diceret, &c.] *Etiam hic interpretatur B. Luc. quod Petrus dixerat, quod interpretatur de* ecstasi, *id est (vt inquit)* amentia, *& ad* nouæ prophetiæ *confirmationem perperam adducit, verum de eo latius inter Prolegomena, & Præfatione in lib. 6. Auctoris de* Ecstasi. *Hoc tantum hic dicemus, ab Euangelista Marco eam interpretationem non probari, quia addit caussam cur nescíret quid diceret*: Erant enim timore exterriti. *Atqui omnino cum Latinio legimus, etiam primo loco*: In spiritu enim homo, *pro*: in spiritum, *quia ter postea sic legitur.*

325. de quo inter nos & Psychicos quæstio est, &c.] Psychicorũ

A hic primum omnium facta est ab Auctore mentio, *quare patet initio hæreseos ab Auctore hunc librũ conscriptum, verũ tum de ordine horum librorum supra Præfatiuncula in To.3. tum de* Psychicis, *infra latius Tom.5.ad librum* De ieiuniis aduersus Psychicos.

326. Lege prohibente, &c.] *Quo sensu* Lex prohibuerit imagines, statuas, & similitudines, *supra docuit Auctor lib.2.cap.22.nempe vt* idololatriam cohiberet, *propterea addens*: non adorabitis ea, neque seruietis illis, *vbi vide & Adnotationes nostras, numer.* 140. *&* 141.

327. ergo iam constat, & supra Petrum interrogatum, &c.] *Nempe hoc ipso capite, aliquanto ante hanc transfigurationem Christi, de quo cap. præcedenti num.* 302.

328. Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis adsumit, &c.] *Istud ante omnia quæ iam explicata sunt ex hac historia, præcedit apud Lucam*: & adsumpsit, *inquit*, Petrum & Iacobum & Ioannem, tres *nempe* de discentibus, *id est*, discipulis. *Ita enim etiam Apostolos frequenter vocat, secutus Euangelium Ioannis.*

329. In tribus, inquit, testibus stabit omne verbum, &c.] *Citatur hoc secundum LXX. qui paulo aliter quam ex Hebræo legunt*: In ore duorum testium, & in ore trium testium stabit omne verbum, *quos sequi maluit, vt magis ad institutum faceret, quam legere cum aliis, tum Deuter.* 19. *tum Matth.* 18 *&* 2. *Cor.* 13. in ore duorum testium vel trium, *non aliter atque Ioannis* 8. *legitur dumtaxat*: Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium

B verum est. *Quum enim sit disiunctiua oratio, etiam alterum membrum verum est.*

330. In montem secedit, &c.] *Etiam hoc initio huius historiæ commemoratur. Vbi paraphrasticῶs*: secedit, *vertitur ab Auctore, pro eo quod Lucas habet*: ascendit, *vt explicaret quod addit Matthæus*: seorsum.

331. Nam & pristinum populum, &c.] *Comparat veteri Testamento nouum, idque elegantibus verbis, & huic loco conuenientibus: (vel Rhenano teste)* Oportebat in eo suggestu *(id est,* ornatu & maiestate) consignari nouum Testamentum, *Luc.9.* in quo conscriptum vetus fuerat. *Nempe*: apud montem, in visione & voce, sub eodem etiam ambitu nubis, *Exod.19.*

332. precario vsus est, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) ad tempus, velut si precibus obtinuisset. Verum de hac Iureconsultorum loquendi formula alicubi supra latius.*

333. sed vox solita de cœlo, &c.] *Iterum repetit ad maiorem explicationem*, vocem de cœlo solitam, *Nempe*: Hic est filius meus. Hunc igitur audite. *appellans* solitam vocem, *eo quod etiam in veteri Testamento, iuxta quod hic citatur, Psalm.2. & Isai.*50. Repræsentans *autem hic iterum more Tertullianico accipitur, pro*: *præsentem sistens. Legimus vero*: tu quis es, *pro*: qui, *ex altero Vatic. ms. cod.*

C *ante illud*: non eius, *collocantes dicomma ad maiorem loci intellectum, paulo obscurioris.*

334. Prophetam, inquit, Moyses, &c.] *Multo aliter hanc scripturam citat quam hodie habetur apud LXX. sed potius secundum quod citatur Act.3. & 8. nec mirum, quum bis idipsum aliis verbis repetatur Deute.18. quorum priori loco magis accedit quod habet cum Apostolo Petro Auctor*: suscitabit vobis, *præterquam quod ibi est*: tibi, *ex posteriori vero loco desumpsit illud*:

335. Omnis autem qui illum non audierit, &c.] *In hoc interim differt ab omnibus, quod legat*: ex filiis vestris, *pro eo quod alij*: fratribus, *&*: tamquam me audietis illum, *quum alij illud*: tamquam me, *præcedentibus iungant B. Cyprian. Testim. lib.1. aduers. Iud. cap.* 18. *maluit legere quod posteriori loco repetitur. B. Iren. lib.3. cap.12. non tam Deuter.18. quam Act. cap.3. citat, quomodo etiam Clemens Alexandr. Pædag. lib.1. cap.7. nec absimiliter Auctor quæst. & respons. inter opera B. Iustini Martyr. respons.* 101. *Quod eo diligentius adnotamus, vt ne quem offendat diuersa apud Patres huius scripturæ citatio.*

336. Sistens enim, inquit, verba filii sui, &c.] *Rursum vertit Auctor verba Isai.44.* Filii sui, *pro eo quod est Græce* παιδός σου, *pro quo alij*: pueri sui, *quo factum vt difficillime locus hic inueniri potuerit, maxime quum B. Hieron. ex Hebræo vertat*: suscitans verbum, *quod singulari numero etiam hodie habent LXX. Atqui eleganter dixit Auctor*: decessionem veteris, & successionem noui Testamenti.

337. sed ipse Dominus saluos fecit, &c.] *Sic correximus ex lib. de Carne Christi, supra cap* 14. *vbi latissime de hoc loco, nu.* 120.

D 338. quasi iam & officio & honore dispunctis, &c.] *Hoc est (Rhenano interprete) perfunctis absolutisque.*

339. Domine audiui auditum tuum, &c.] *In hac scriptura Abac.3. castigaui ex Vatic.2. ms. cod.* Consideraui opera tua, *pro*: operam tuam, *quia Græce est apud LXX.* τὰ ἔργα σου, *retinui vero*: excidi mente *(ita enim recte explicat vocem Græcam* ἐξέστην*) pro eo quod illi habebant*: excido mente. *Consentit etiam Latinius, ex cuius coniectura lego*: Quo magis, *pro*: Quanto. *Atqui illud*: In medio duorum animalium cognosceris, *etiam de* Moyse & de Helia *interpretatur B. August. lib.2. de Ciuit. Dei, ca.32. & Tract. contra Iud. Pag. & Arr. cap.17. Alias complures expositiones habes apud B. Hieron. in Comment. Paulopost denique distinximus ibi*: Et splendor eius, &c. *nouam periodum, eo quod nouo versu contineatur, ibibem Abac.3.*

340. De quibus & Zacharias vidit in figura, &c.] *Omnia hæc habentur Zachariæ 4. apud quem visæ commemorantur* duæ oleæ, *Græce* ἐλαῖαι, *siue oliuæ, versu 3. &* 11. duo rami olearum, *versu* 12. *(quod adeo malim legere quam quod habet*: duorum ramulorum oleæ, *sed nolui immutare, quod sic legant etiam Vat. ms. cod.) denique versu* 14. Illi, *siue isti, vt alii legunt*, duo filii opimitatis *(qui inter-*

E *medium habent ceteri omnes)* adsistunt *(siue adstiterunt, Græce* παρεστήκασιν*)* Domino vniuersæ terræ. *Ad Auctorem autem alludere videtur B. Hieron. dum Ecclesiasticos viros in Comment. hæc ipsa interpretari scribit de Moyse & Helia, siue lege & Prophetis.*

341. Et si commemoremur promissionis Moysi, &c.] *Hoc est, inquit Rhenanus, admoneamur, aut si in mentem veniat promissio Moysi. Atqui quum tractetur hic non minima cap.33. Exod. pars, illud*: ceterum Dei faciem, iam audierat, nemo homo videbit & viuet, *attigit Auctor supra l.2. cap.27. sed infra late explicat lib. adu. Praxean. Promissionem ibidem factam Auctor Luc.9. adimpletam intelligit, quum Moyses cum Helia gloriam Domini vidit. In ipso vero contextu citando, differt Auctor à LXX. primum legens*: manifesta te mihi, vt cognoscenter *(*γνωστῶς *Græce, cui eam vocem Latinam correspondere adnotauit Latinius)* videam te *pro eo quod illi*: manifesta te mihi cognoscenter, vt videam te. *Atqui sic quæ sequuntur, distinguimus*: Et in nouissimo, *id est, in fine eius colloquii*: Et nunc videbis posteriora mea. Non lumbos, *&c.* In qua, *&c.* repromittit *(sic enim prorsus lego, pro*: repromiserat, *quia sequentia verba diu postea à Domino prolata sunt, Num.12.) etiam ad Aaronem dicens*: Si fuerit, *omisso* &, *quod ibi non reperitur.*

342. & in visione loquar ad eum, &c.] *Mirum est quod hic repetat*: in visione, *quum & Græce apud LXX. & Hebraice ac Chaldaice legatur*: in somno. *Deinde tribus verbis expressit*: non quomodo ad Moysen, *pro quo alii*: Non sic seruus meus Moyses in omni domo mea fidelis, *quod reliqua ad institutum non facerent. Hic autem necessario sic distinguimus*: os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis quam erat gestaturus) non in ænigmate, *pro quo postremo, alii omnes*: per ænigmata.

F 343. Nam etsi Marcion noluit eum colloquentem Domino ostensum, sed stantem, &c.] *Videtur Marcion rescidisse illud ex Euangelio Lucæ*: colloquentes cum illo. *Quem impugnat Auctor iterum ex illo Exod.33.* tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem *(Græce dumtaxat* ἐνώπιος ἐνωπίου*) &c. quæ magis videntur referri ad hanc historiam Luc.9. vbi legimus ex altero Vatic. ms. cod.* in conspectum, *pro*: conspectu, *quia præcedit*: in gloriam.

344. proinde tunc oculos percutere filiorum Israelis, &c.] *Istud sic legitur Exod.34.* Et erat glorificatus adspectus cutis faciei Moysi, & timuerunt adpropinquare ei, *iuxta LXX. & Chaldæam paraphrasin, pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo & Aquilæ æditio*: Videntes, *&c.* cornutam Moysis faciem, timuerunt prope accedere, *quod* oculos percutere *recte dixit Auctor, vtpote quum* filii Israel *splendore vultus ita repercuterentur, vt existimarent cornutam eius faciem, non quidem quod duo haberet cornua (vti recte B. Thomas Aquinas in Epist. Pauli 1. Cor.3.) sicuti quidam pingunt, sed propter radios, quibus facies tota radiabat, quasi cornua quædam. Quamquam interim Hrabanus in Comment. duo cornua referat ad duo Testamenta, vnde videatur eius ætate cœpisse modus ille pingendi.*

CAP. XXIII.

G 345. Stet Christus Marcionis, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: De verbis Domini ad Pharisæos. puerorum dilectione, & increpatione eius qui dixit: Sequar te, aliisque vsque ad finem IX. cap. Lucæ.

346. O genitura incredula, quousque ero apud vos, quousque sustinebo vos? &c.] Genitura *& hic & infra, ac alibi sæpe, pro generatione accipitur ab Auctore. Verba vero hæc profert quasi ex persona Marcionis ad Catholicos, sed pulcre retorquet. Recte autem adiecit Rhenanus ex Gorziensi codice*: quousque sustinebo vos, *nam legitur etiam Luc.9. Atqui mirum est, neque Auctorem neque Epiphanium adu. Marc. Confut. 19. legisse aliud quam*: O generatio incredula, *quum alii omnes adiiciant*: & peruersa.

347. ἐπεχόμενε, &c.] *Similiter infra c.25.* Ceterum si ἐπερχόμενος ille, *vbi, quomodo & hic, ad marginem adnotauit Rhenanus*: *superuentitium Deum Marcionis intelligi, vtpote quum illud vox Græca significet.*

348. & illi agis, &c.] *Hoc est, inquit Rhenanus, Auctorem procuratoremque eius agis. Eodem pertinet illud eleganter dictum*: quam olim apud nos agere cœpisti, *& quod non multo post sequitur*: si vero alii agis. *Atqui ibi*: vt tempus queraris, *figuram esse Græcam adnotauit Rhenanus; ac si dicat, secundum tempus, vel de tempore.*

349. vt patientiam imputes? &c.] *Recte adnotauit Latinius hoc paulopost aliis verbis repeti*: patientiam iactes, *quamquam interim ego existimem hic variam lectionem ex margine in contextum insertam, quo fit vt etiam* [] *signis his incluserimus omnia hæc*: Suspicio

H adhuc & personam discipulorum, *&c. vsque*: Quis non ita, *&c. neque enim verisimile est idipsum bis ab Auctore repeti. Ego quidem censeo illa omnia omittenda, sed quia legunt Vatic. ms. cod. malui retinere, & lineis iam dictis tamquam superflua includere. Atqui Prouerbium illud*: Asinus de Æsopi puteo, *tractatur cum reliquis inter nostra Prolegomena. Prorsus autem legimus*: deuersatus, *pro*: diuersatus, *quemadmodum vbique Auctor.*

350. Sed ecce Christus diligit paruulos, &c.] *Redit ad verba Lucæ, omittens illud (quod tamen adfert Epiphanius aduers. Marcion. Confut. 20.)* filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum. *Tacens etiam occasionem, propter quam paruulũ adprehendit, & secus se statuit, nempe* ad obuiandum cogitationibus Apostolorum *quis eorum maior esset, subiiciens interim illud*: tales esse docens debere, qui semper maiores esse velint. *Vbi illud*: semper, *peculiare est Auctori, & nihilominus adnotanda lectio Auctoris cõsentiens cum vulgato interprete*: maior, *pro eo quod Erasmus*,

magnus.

magnus. *Sunt autem verba Marcionis vsque ad* : Satis impudens Antitheſis *Vbi pulchre diſtinguit inter* paruulos, *qui à Chriſto diligebantur,&* pueros quibus Heliſæus, (4. *Reg.*2.) vrſos immiſit, *tamquam inter* innocentem adhuc ætatem, & iudicii iam capacem. *Atque adeo* pueris impiis non peperciſſe Deum creatorem, & paruulos dilexiſſe, *ita* vt apud Ægyptum (*Exod.*1. benefecerit obſtetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis.

351. qui connubium auerſatur,&c.] *Rurſum hic ms.* 1. *Vatic. cod.* aduerſatur *legit, ſed non refert. Contra vero hunc Marcionis errorem latius ſupra Auctor li.*1.*c.*29.*eoq; vltimo, vbi iiſdem pene verbis vtitur, tum de duritia Marcionis maiori quam Pharaonis*, *Exod.* 1. *tum de* benedictione connubii, *Gen.* 2.

352. quorum tota cauſſa connubium eſt,&c.] Totam cauſſam *accipit Auctor, pro pleraque, nam tria bona* connubii *adnotauit non vno in loco B. Auguſtinus: fidem, ſacramentum, & prolem, quum interim plerique fere prolium cauſſa matrimonium contrahant. Nam totum (inquit Nonius) quod plus putatur, non pro cuncto alicubi accipi poteſt. Id enim diſertis verbis indicat Auctor, quum paulopoſt ſubiungit* : ipſum quoque fructum connubii benedicendo promiſit, qui de infantia primus eſt.

353. Repræſentat creator ignium plagam, &c.] Repræſentare *hic iterum accipit, pro præſentem facere, efficere, ac ad effectum deducere. Intelligere autem ſatis nequeo, quid velit per illud:* in illo Pſeudopropheta. *Neque enim* 4. *Reg.* 1 poſtulauit Helias ignium plagam *in aliquem* Pſeudoprophetam, *ſed in duos quinquagenarios principes*, & 50. *qui erant cum illis*, *niſi forte exiſtimarit Auctor quinquagenarium alterum* Pſeudoprophetam *fuiſſe, immo & vtrumque. Nam etiam B. Ambroſius in* 3. *cap. Luc. ſic loquitur: Nunquid ſancti* Pſeudoprophetæ, quos ad preces Heliæ *vltor cæleſtis iniuriæ ignis abſumpſit? Quod ſi ita eſt, merito illi pro anteſignanis habendi Caluiniſtarum noſtri temporis circumcellionum. Atqui hæc ſicut verba Marcionis, quibus Antitheſes ſuas confirmabat, ex eo quod* Creator ignium plagam repræſentauerit, *quum Chriſtus prohibuerit, vſque ad illud:* Agnoſcat & hæreticus.

354. è contrario Chriſti lenitatem, increpantis eandem animaduerſionem deſtinantes diſcipulos, ſuper illum viculum Samaritarum,&c] *Sic prorſus ſuppleuimus locum hunc antea mutilum, partim ex ſequentibus, partim ex Euangeliſta, pro eo quod legebatur dumtaxat:* econtrario Chriſti, *&c.* deſtinantis. *&c. Nam quum non eſſent recepti Apoſtoli in* viculum (*Græce* εἰς κώμην) Samaritanorum, *& diſcipuli Iacob. & Ioannes dixiſſent*: Vis dicamus vt ignis deſcendat de cælo, & conſumat illos? conuerſus Chriſtus, increpauit illos.

355. Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) ſed in ſpiritu miti, &c.] *Sic prorſus diſtinguendus & caſtigandus hic locus, vt legatur:* in ſpiritu miti, *pro* mitti, *tum quod ſit Græce* 3. *Reg.*19. (*vt* tunc *accipiatur pro: ſub veteri Teſtamento*) ἀνέσει λεπτῇ, *quod ſpiritum, id eſt, flatum ſiue auram moderatam & tenuem ſignificat*, mitis *vero pro moderata accipiatur: tum quod alioqui contextui repugnaret Auctor vbi habetur*: non in ſpiritu Dominus, *maxime quum conſentiat nobiſcum alter Vatic codex manuſc.*

356. At enim humaniſſimus Deus cur recuſat eum, &c.] *Pergit in contextu Euangeliſta, addens* ad iudicem Deum (*quem negabat Marcion*) *pertinere, quod* recuſarit *Chriſtus* eum qui dixerat: Sequar te quocunque ieris. *Paraphraſtice exponens* recuſatum eum *à Chriſto, quod tamen expreſſe non habet Euangeliſta Lucas, in hoc conſentiens cum noſtro interprete, quod legat*, ieris, *pro quo Eraſmus ex Græco*: abieris. *Atqui prorſus legimus cum altero ms. Vatic. cod.* conſecuturum ſalutem, *pro* ſecuturum.

357. Illi autem cauſſato patris ſepulturam, quum reſpondet: Sine mortui ſepeliant mortuos ſuos, tu autem vade & adnuntia regnum Dei, &c.] *Hic iterum probat verba Chriſti conuenire cum veteri Teſtamento.*

358. & ſuper patrem ſuum non contaminabitur, &c.] *Omiſit Auctor quod eſt præterea Leu.* 21 & ſuper matrem ſuam, *iuxta additiones omnes, deinde non expreſſit, dictum illud fuiſſe de ſummo ſacerdote dumtaxat, quod adeo* ſacerdotibus *in genere videtur adtribuere.*

359. in Arithmis, &c.] *Eodem modo librum Numerorum citat Auctor infra cap.*28. Balaam, *inquit*, Propheta in Arithmis, *retenta voce Græca, Latine vero B. Cyprianus vbique in Numeris, cuius lib. cap.*6. *habetur quod hic Auctor citat.*

360. Puto autem & deuotioni & ſacerdotio deſtinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat, &c.] *Facit iſtud pro* ſacerdotio *noui Teſtamenti, in quo qui* prædicando regno Dei imbuuntur, ſeſe Deo deuouent, *atque adeo pro votis tacitis ſacerdotio annexis.*

361. Quum vero & tertium illum, prius ſuis valedicere petentem prohibet retro reſpectare, &c.] *Has lectione Auctor confirmat lectionem illorum, qui ſub finem cap.*9. *Lucæ legunt*: permitte mihi primum renuntiare (*ſeu* valedicere, *quod huic loco magis competit*) his qui domi ſunt, *pro eo quod alij*: his quæ domi ſunt. *Neque vero erat opus alioqui iſtud proponere Chriſto, ſi ipſe renuntiaſſet omnibus ſuis, & Chriſtum ita ſecutus fuiſſet, non enim opus erat ad hoc domum reuerti. Græca voces indifferentes ſunt ad vtrumque. Atqui* ſectam *interim in bonam partem accipit.*

362. Hoc & ille noluerat feciſſe (*nempe*: retro reſpectare) quos ex Sodomis liberarat.] *Gen.*19.

CAP. XXIV.

363. Adlegit & alios ſeptuaginta Apoſtolos ſuper duodecim, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De adlectione LXX. diſcipulorum (*quos Auctor, nuſquã hæc nomina diſtinguens*, Apoſtolos *vocat, ſicuti cap.* 22. diſcipulos *nuncupat Petrum, Iacobum, & Ioannem*) & poteſtate illis data, ex cap.10. Lucæ. *Atqui præterquam quod Græce ſit hodie* ἐβδομήκοντα, *etiam ſic legunt Theophylactus in Comment. Cyrillus loco in Catena Euangelica citato, Euſeb. hiſtor. Eccleſ. lib.*11. *cap.*12. *Dorotheus in Synopſi, & B. Irenæus libr.*3. *cap.*13. *Similiter etiam inter Latinos legunt*: ſeptuaginta, (*non ſeptuaginta duos*) *B. Ambroſ. in Comment. & B. Hier. ad Fabiolam, Manſ.* 9. *Pro quo etiam faciunt* LXX. palmæ, *quas tum illi duo poſtremi, tum Auctor diſcipulis Chriſti adplicat* (*ſicut* Apoſtolis *fontes xij. in Elim*) *num.* 33. *Vt omittam quod loco citato Dorotheus* LXX. *dumtaxat nominatim recenſeat, & quod conſentiat etiam Syriaca verſio.*

364. Antitheſeis plurimum cauſſarum, &c.] Plurimum (*inquit Rhenanus*) *hic eſt Aduerbium, id eſt, vtplurimum, plerumque, vt ſupra. Atqui quod dicit*: poteſtatum, *idem eſt ac ſi dicat*: Deitatum *nam duos Deos ex Antitheſibus ſuis nitebatur comprobare Marcion. Quod ipſum ſatis indicatur his verbis paulopoſt*: vnam & eandem poteſtatem.

365. præter oneribus conſparſionem, &c.] Præter, *inquit idem Aduerbialiter vſurpat, pro præterquam. Sic infra, cap.*34. Ceterum *inquit*, præter ex cauſſa adulterii, nec creator diſiung t. Conſparſionem *autem vertit, quod Græce quoque vnica voce legitur Exod.* 12. τὸ φυρᾶμα, *pro quo B. Hieron. ex Hebræo farinam conſperſam antequam fermentetur, & recte, nam & Nonius Marcellus adnotauit Græcis eſſe, farinam aqua maceratam, manibuſque ſubactam, quæ fermenti acorem nondum contraxerit: vtpote aptiſſimam ad conficiendum panes azymos.*

366. Chriſtus autem nec peram diſcipulis in viam ferre præſcripſit, &c.] *Prorſus ſic legendum cenſeo, pro* nec virgam, *tum quod hoc neque Græce, neque Syriace, neque Latine in vllis Luc.* 10. *codicibus legatur, tum quod* virga *nihil faciat ad* penuriam *aut* copiam, *tum denique quod* ſpoliis aureorum & argenteorum vaſorum, & oneribus conſparſionum, *magis opponatur* opera, *quam*: virga, *quippe quarum Antitheſes vrgebat Marcion iam inde ab illo*: Profectionem, *&c. vſque ad*: Illi enim, *&c.*

367. Conſidera cauſſarum offerentiam, &c.] *Sic (inquit Rhenanus) hic dicit* offerentiam, *vt ante dixit* ſufferentiam. *Atqui more ſuo*, circuiens *accipit Actiue Auctor, pro circuire præcipiens, quod indicat verbis præmiſſis*: hi autem in ciuitates mittebantur.

368. Etiam calceamenta portare vetuit illos, &c.] *Hoc quoque Chriſti cum veteri lege conuenire inſinuat, in eo quod* nec in ſolitudine per tot (*nempe* XL.) annos populus calceamenta detriuerat, *ſicuti legitur Deut.* 29.

369. Neminem, inquit, per viam ſalutaueritis, &c.] *Hic caſtigaui in dictis* B *Lucæ*: per viam, *ex Vat. altero ms. cod. pro* in via, *quia Græce eſt*: κατὰ τὴν ὁδόν.

370. Accingere lumbos tuos, &c.] *Sic rectius vertit Auctor, quam tumuis Græce ſit*, 4. *Reg.* 4. τὴν ὀσφύν *ſingulari numero, quam Interpres Latinus* LXX. lumbum tuum, *quia & Gaza in Ariſtotelem, aliique interpretes Græcorum Auctorum in plurali vertere ſolent. Addidit interim Paraphraſticῶς illud* in via, *quod neque Græce eſt, neque in Hebræo aut Chaldæo, quibuſcum Auctor recte* benedictionem, *quæ Græce legitur, interpretatur: ex occurſu mutuam ſalutationem. Atqui, inquit Rhenanus*, conuenire *Tertullianus vſurpat pro: inuenire, deprehendere, quem admodum ſupra locutus eſt non ſemel. In hoc ipſo libro, cap.*6. Hæc, *inquit*, conueniemus.

371. Sic & Dominus: In quam introiſſent domum, pacem ei dicere, &c.] *Omiſimus in hoc loco Luc.*10. Vt, *intermedium, plane ſuperfluum, ſecuti* 2. *ms. Vatic. cod. Accipit autem* dicere *more ſuo, pro quum dixit. Deinde accipit, tamquam bene precantis ſit, illud* 4. *Reg.*4. Pax viro tuo, pax filio tuo (*vbi* tuo *ſupplemus ex Vat.* 2. *ms. cod. (quum iuxta additiones omnes interrogantis ſit.*

372. Hæc erunt potius noſtræ Antitheſeis, &c.] *Conſentiunt Rhenano ms. legendo*: Antitheſeis, *qui adnotat*: Hæc: *ponit pro* hæ, *ſicut in fine libri de Patientia dixit*: Hæc diſciplinæ, *pro* Hæ diſciplinæ.

373. Dignus eſt autem operarius mercede ſua, &c.] *Addimus eſt ex vtroque ms. Vatic. cod. quia legitur Luc.*10. *ex quo loco Auctor cum Deum iudicem comprobat, tum rurſus conſonantiam oſtendit cum lege veteri. Apud Euangeliſtam aptius legitur*: *enim, quam*: autem, *vt ad præcedentia referatur. Atqui bene habet, vt os ex obſtruatur, qui* mercedem *aut* retributionem *operum negare non verentur, quod Lucas dixerit*: operarium mercede ſua dignum, *pro eo quod Matthæus*: cibo ſuo.

374. Quis tam præſtans in homines, &c.] Præſtans, *inquit Rhenanus, hic liberalem & benignum ſignificat, à præſtando, id eſt, exhibendo. Nam libro* 2. *cap.*16. præſtantiam, *pro liberalitate poſuit.* Sic & miſericordiam, *inquit*, propter errantes, & patientiam propter non reſipiſcentes, & præſtantiam propter merentes. *Et hæc ipſo libro infra, ca.* 29. Ceterum nihil tam abruptum, quam vt alius præſtet, alius de præſtentia eius ſecuros agere mandet, *hoc eſt, de præſtatione ſiue exhibitione.*

375. Regnum Dei, *&c.* iubet adnunciari adpropinquaſſe, &c.] *Pergit ad ſequentia verba Chriſti. Hinc autem confirmatur illa Latinorum codicum lectio:* Adpropinquauit in eos regnum Dei, *pro eo quod alii* adpropinquabit. *Græce quoque & Syriace ſic legitur. Legimus autem ex altero ms. Vat. cod.* tunc primum ſpeciem inducens, *pro* ſpem.

376. Etiam adiicit: vt eis qui illos non recepiſſent, dicerent:

Scitote tamen adpropinquasse regnum Dei, &c.] *Vatican. mss. cod.* Etiam dicit, *alter magis Tertullianice*: edicit, *sed retinuimus*: adiicit. *Repetit enim secundo idipsum Christus etiam apud Lucam* de regno Dei, *immo & tertio post verba sequentia.*

377. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem, &c.] *Vnico verbo idipsum repetit quod habet Lucas cap. 9. ad Apostolos xij. & hic magis dilatat his verbis*: Dicite: etiam puluerem qui adhæsit nobis in ciuitate vestra, excutimus in vos.

378. & adhorrentiam terræ eorum, &c. [*Sic prorsus lego ex coniectura Rhenani: pro eo quod erat*: & adhærentiam, *id est: vt exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius formæ vocabulum* horrentia, *cuius sufferentia, offerentia, de quibus ante diximus, nisi quis malit legere*: & abhorrentiam, *vel quo magis accedunt ms.* & horrentiam. *Nullo autem pacto quadrare huic loco* adhærentiam, *patet ex eo quod sequitur*: nedum communicationis reliquæ, *quia nullam communicationem cum illis habendam, etiam veteris Legis testimonio comprobat.*

379. Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesiam, &c.] *Istud quidem reperitur Deu. 23. eo quod* inhumane & inhospitaliter *tractassent populum, sed illud Auctoris*: quod populum Ægypto profectum copiis defraudassent, *nonnisi ex consequenti, eo quod Balaam quem conduxerant, (sicuti legitur Deuter. loco hoc citato. & Numer. 22. ad maledicendum populo, docuit) Apostolo etiam Ioanne adtestante Apoc. 2. Balaac Regem Moab mittere escandalum coram filiis Israel, edere & fornicari, nempe cum filiabus Moab. sicuti est Numer. 25. De quo etiam intelligitur illud Num. 24.* Verumtamen reuertens ad locum malum, consulam tibi quid faciet populus tuus populo isti. *Et vero ob peccatum illud ita* defraudarunt copiis populum, *vt vno die interfecta fuerint 24. milia, sicuti legitur Num. 25.*

380. Communicationis interdictum, &c.] *Ita pulchre appellat quod nos* excommunicationem *vocamus, de qua late tractauimus supra Tom. 1. Apolog. c. 39. n. 502. Hic solum adnotatu dignum, quod pro ijsdem habeat* abhorrentiam, *siue*: horrentiam communicationis, prohibitionem ne in Ecclesiam recipiantur, & communicationis interdictum.

381. Qui vos spernit, me spernit, &c.] *Prosequitur, intermissis aliquot aliis quæ ad institutum non faciebant, verba Euangelistæ, similem locutionem adferens ad Moysen, seu potius ad Samuelem.*

382. Non te contempserunt, sed me, &c.] *Istud reperitur 1. Reg. 8. Nusquam vero in Pentateucho simile quid ad* Moysen *dictum est. Et vero, idipsum tamquam ad Samuelem dictum, nominatim citat B. Cyprianus cum hoc Lucæ loco, Epist. 55. ad Cornel. & epist. 69. ad Florentium Pupianum, & nominatim ex libro Regnorum epist. 65. ad Rogatianum. Quo fit, vt etiam hic existimem contigisse Auctori* μνημονικὸν ἀμάρτημα, *hinc factum fortassis, vt B. Cyprianus tam diserte verbis nominatim Samueli vbique tribuat, qui hos locos citat, ad comprobandam auctoritatem Episcoporum, qui Apostolorum successores existunt.*

383. Quis nunc dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios, &c.] *Rursum, intermissis aliquot, quæ non tam apte conueniebant ad refutandum Marcionem, prosequitur verba Lucæ. De differentia vero* colubrorum *siue serpentum*, scorpionum & aspidum & lacertæ, *vide Plinium.*

384. etiam paruulis pueris per Isaiam repromisit, &c] *Sic ex Vatic 2. ms. cod. pro*: puerulis, *ne sit κακοφωνία. Pro*: natorum *Græce est ἐγγόνων, quod significat etiam, posteros, nepotes, oriundos. Vertit autem Paraphrastices*: nec lædi, *eo quod sequitur*: & non malefacient, neque perdere vllum poterunt: *Quo adludit Auctor quum subiicit*: nam nec ipsæ bestiæ nocere poterunt.

385. sicut nonagesimus Psalmus ad eum: Super aspidem, &c.] *Istud, quod alii plerique de quouis iusto, atque adeo de Apostolis prædictum intelligunt, peculiariter ad Christum refert Auctor, imitatus B. Irenæum lib. 3. cap. 38.*

386. Illa die superducet Dominus Deus machæram. &c.] *Iterum* machæram *ex Græco retinuit, pro gladio, quod vero habet*: in draconem illum colubrum magnum & tortuosum, *differt in hoc ab aliis qui LXX. citarunt Isai. 27. quod legant*: *colubrum fugientem, φεύγοντα, deinde omisso quod alia editiones habent omnes*: qui in mari, *adiungit præcedentibus*: illa die, *sicuti etiam Eusebius alicubi, teste B. Hieron. in Comment.) quod Hebræi & cæteri explanatores sequentibus.*

387. Sed quum idem (*nempe Isaias inquit.*) Via munda, &c.] *Sic distinguendum est istud, & supplendum, quod reperitur Isaiæ 35. vbi in hoc solo differt à LXX. quod legat*: & non transibit illic immundum, *pro eo quod Græce & Latine, Hebraice & Chaldaice*: immundus. *Atqui magis placet quod habent duo ms. Vat. cod.* euacuationem, & subiectionem bestiarum, quam euacuationem, *eo quod præmiserit testimonia scripturarum de* conculcatione leonis & draconis, interfectione draconis, colubri tortuosi, &quod ex bestiis pessimis non inueniretur quidquam, *quæ omnia ad* euacuationem, *id est, interitum (sicuti vti solet Auctor)* bestiarum *pertinent, non* euocationem.

CAP. XXV.

388. Quis Dominus cœli inuocabitur, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De oratione Domini ad patrem, verbis eius ad discipulos, & responso ad Legis Doctorem, ex eodem c. x. Lucæ.

389. Gratias enim, inquit, ago, & confiteor, &c.] *Prius addit explicationis causa Auctor, vt significet*: confiteri, *hic accipi pro*: gratias agere: *quum alibi multu in locis scripturæ aliter accipiatur, aut potius quod Marcion illud legeret, sicuti patet ex Epiphanio aduers. eundem Confutat. 22. vbi præterea adiicit prætermissum fuisse à Marcione (quod adeo etiam hic non habet Auctor)* pater, *item*: & terræ, *quum tamen paulo post retinuerit, Deo dissonente*: Ita pater. *Deinde paraphrastices vertit*: quod ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelauerit paruulis, *pro eo quod Christus apud Lucam*: quod abscondisti hæc, *&c.* & reuelasti, *&c. Bene autem habet, quod cum vulgato Interprete vertit Auctor*: paruulis, *quod Græce est*: νηπίοις.

390. non prophetias, &c.] *Paucis complectitur omnis generis scripturas obscuras, quum addit*: prophetias, parabolas, visiones, & rerum, verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata. *Vnde mox subiicit Auctor*: abscondisse creatorem hæc à sapientibus, præmisso obscuritatis Prophetarum instrumento. *Valeant ergo qui scripturarum obscuritatem negant, & facilitatem omnibus obuiam etiam mulierculis iactitant, non animaduertentes illud Isaiæ iterum hic repetitum*: Nisi credideritis, non intelligetis.

391. cum maxime, &c.] *Idest, inquit Rhenanus, in primis, omnium* maxime, *quem admodum supra admonuimus. Sic rursum infra, c. 27.* Qui quum maxime potiora legis prætereuntes incusabat. *Est etiam Tertullianicum*: dissimilis creatoris.

392. perperam in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes, &c.] *Hoc iterum vult Auctor, quod non semel supra dixit*: Philosophi hæreticorum Patriarchæ.

393. & prudentiam eorum celabo, &c.] *Sic prorsus castigandus hic locus Isai. 29. ex altero Vatic. ms. cod. pro*: zelabo, *nam supra lib. 3. aduers. Marcion. cap. 6. vertit Auctor.* & prudentiam prudentium eorum abscondam, *Græce κρύψω, pro quo, quia aliis verbis eundem sensum exprimens (vel B. Hier. teste in Comm.) Apostolus 1. Cor. 1.* reprobabo *legit, substituisse videtur aliquis hic illud*: zelabo, *non animaduertens sequi apud Auctorem*: tam abscondisse.

394. & dabo illis thesauros, &c.] *Similiter etiam infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 6. & 14. citat illud Isai. 45. in hoc differens tam à Græco LXX. quam ab Hebræis, Chaldæis ac Latinis exemplaribus, quod legat*: illis, *pro eo quod alii*: tibi.

395. Et rursus: Quis alius disiiciet signa ventriloquorum, &c.] *Eodem modo incipit hanc scripturam infra Auctor lib. aduers. Praxean, sequenti versu adplicans, quod hodie apud LXX. coniungitur præcedenti.* Ventriloquorum *vero (sicuti etiam alibi adnotauimus) vertit Auctor ex Græco ἐγγαστριμύθων, (idque non hic modo, sed vbicumque B. Hieron. vertit*: Pythones) *ita dictos iuxta Cyrilli & Hesychii Lexica, quod fingerent*: se Deos *in ventre habere, atq; adeo ex ventre loquerentur, quo fit vt mulieres Pythonica frequentiores virus fuerint. Atqui supplemus mox*: Nationum, quas interpretamur, *ex vtroque ms. Vatic. codice.*

396. Sed in destructionem, inquis, vti traduceret eas, &c.] *Verba hæc sunt Marcionis.* Traducere *vere interpretatur Rhenanus, hoc est, infamare, carpere, vt l. de Præscript. adu. hæret. c. 33.* Nam & sic, *inquit*, facilius traducentur. *Est autem Tertullianicum, etiam cap. præced. vsurpatum, illud*: puto.

397. Omnia sibi tradita dicit à patre, &c.] *Pergit iterum in verbis Euangelistæ. Atqui contra Arrianos facit, & quosdam Arrianizantes hodiernos, quod addit hic Auctor*: quia non minori se tradidit omnia filio creator. *Eodem etiam modo istum locum interpretantur BB. Hilarius & Augustinus alicubi.*

398. Sed: Nemo scit qui sit pater, nisi filius, & qui sit filius nisi pater, & cuicumque filius reuelauerit, &c.] *In prima editione ter hic idipsum (quod haudubie pro varia codicum editione ex margine in contextum irrepserat) aliis atque aliis verbis repetebatur, in aliis quæ interea sunt excusa, mansit duplex lectio, fortassis quod existimarent hic citari primum verba Luc. 10. deinde & Matth. 11. diuersa quidem, sed eiusdem sententiæ. verum quum hæc iterum vsque ad*: Hinc enim, *&c. ex persona Marcionis obiiciantur, qui Matthæi Euangelium minime recipiebat, vnicam hanc lectionem retinendam censuimus, secuti etiam vestigia codicum vatic. ms. prætermissis illis* Nemo enim scit patrem nisi filius, & filium nisi pater. *In hoc interim differt Auctor, quod verba transponat. nam apud Lucam legitur*: Nemo scit quis (*pro quo Auctor*: qui, *more suo*) sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius, & cui voluerit filius reuelare, *pro quo Auctor dumtaxat*: & cuicumque filius reuelauerit.

399. Hinc enim & alii hæretici fulciuntur, &c.] *Ironicas dicit Auctor*: fulciuntur, *quia per dicta verba Christi potius reuincuntur*, opponentes creatorem omnibus notum, *vbi videtur ad Praxeanos adludere. qui patrem & filium eundem falso adferentes, id nitebantur probare ex reuelationibus frequentibus, quibus Deus Israeli loquebatur familiariter.*

400. Ecce enim nec de Nationibus, inquit, nemo, &c.] *Quum quod præcedit, & quæ sequuntur, Isai. 1. & 40. reperiantur scripturæ testimonia, hic adludere censeo Auctorem ad illud Isai. 63.* Nec de Nationibus vir mecum.

401. Beati oculi qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis, &c.] *Ad sequentia transit Christi ad discipulos suos verba, dumtaxat adferens quæ ad institutum de visione pertinebant, & in compendium contrahens, omisso etiam illo*: & Reges. *Atqui rursum Auctor*: repræsentationem *accipit, pro conspectu rei præsentis.*

402. Deinde ostendemus, & iam ostendimus, &c.] *Neque enim*

ipse libro aliud docet quam: ea visa & adimpleta in Christo, quæ fuerant prædicata, *vtique &* ab ipsis Prophetis abscondita, *hoc est: obscure prædicta, quod rursus facit ad obscuritatem scripturæ comprobandam.*

403. In Euangelio veritatis Legis doctor Dominum adgressus: Quid faciens, inquit, vitam æternam consequar? &c.] Euangelium veritatis *vocat Lucæ Euangelium, hæreticum vero Marcionis, vtpote* in quo vita solummodo posita erat, sine æternæ mentione. *In quo Epiphanius vim non faciens, dumtaxat* vitam *à creatore promissam retorquet in Marcionem, Confutat. 23. dum tractat illud:* Hoc fac & viues. *At illud habent exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quam Latina, vt non sit verisimile, (quod quasi per concessionem donare videtur paulopost Marcion) quod nostri:* æternam *addiderint.*

404. de ea vita videatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua, &c.] *Intelligit illud Exod. 20. adiunctum præcepto de honorando patre & matre,* vt sis longæuus,

405. secundum legem responsum dedisse: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, &c.] *Intelligit* legem *illam Deuteronomii 6.* Diliges, *&c. vbi quum dumtaxat illa tria habeantur:* ex (*siue* in) toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, *sicuti Græce hic etiam est* (*siue:* totis viribus tuis, *quod legit cum Interprete vulgato etiam Auctor*) *quod ad propositum non faceret concordia noui Testamenti cum veteri, omisit quartum illud:* & ex tota mente tua. *Neque vero Deut. 6. aliud vmquam lectum fuisse satis indicat quod de Iosia scribitur 4. Reg. 13. quod reuersus sit ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Legitur interim etiam Marci 12.* & ex toto intellectu.

406. vitam legalem, &c.] *Id est, quantum mihi quidem videtur, à lege promissam, longæuam vtique.*

407. æternæ vitæ per exempla recidiuæ, &c.] Recidiuæ (*inquit Rhenanus*) *id est: redeuntis, puta per resuscitationem à Christo factam. Vnde* recidiuatum *dixit lib. de Resurrect. carnis, cap.* 18. quæ carnis recidiuatum pollicentur, *id est, restitutionem. Et, cap.* 30. recidiuatus Iudaici status. *Est vero etiam Tertullianicum illud:* sublimior spei.

408. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia est, &c.] *Etiam hic locus adnotandus pro* mercede operarum, *siue operum. Rursum autem hic habes verbum Tertullianicum & Cyprianicum:* viderit. *Atqui legimus ex vtroque ms. Vatic. cod.* Quid, oro te (*phrasi rursum Tertullianica*) *pro:* Quod.

CAP. XXVI.

409. Quum in quodam loco orasset, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oratione Dominica, aliisque orandi formis, & parabolis eo pertinentibus, de surdo dæmonio expulso, & exclamatione mulieris de turba, ex capite xi. Lucæ. *Omisit enim hic Auctor reliqua capitis x. tum de eo qui inciderat in latrones, tum de ingressu Iesu in castellum Marthæ & Mariæ sororum, sicuti etiam Epiphanius, quod mirum est.*

410. sicut & Ierusalem suffugi ab eo potuit, &c.] *Sic ex ms. Vatic. 2. cod. pro:* suffigi; *videtur enim velle quod* à Christo Ierusalem *ciuitas creatoris* suffugi potuerit, *si odisset creatorem qui terram creauerat. Atque adeo videtur etiam Auctor illud:* & erat in quodam loco orans, *intellexisse de* Ierusalem. *Nisi malit quis ad creatorem referre, quod ab eo* suffugi, *id est,* deleri Ierusalem potuerit.

411. adgressus eum ex discipulis quidam: Domine, inquit, doce nos orare, sicut & Ioannes discipulos suos docuit, &c.] *Ad verba Lucæ pergit explicanda, vbi supplemus:* &, *ex vtroque Vatic. ms. cod. quia etiam Græce est. Sunt autem verba Marcionis:* Scilicet quia alium Deum, *&c vsque:* Hoc qui, *&c. Atqui paulopost legere maluimus* postulandum, *iuxta alterum Vatic. ms. cod. quam:* expostulandum, *tum quod hoc sit amphibolica significationis, tum quod paulopost subijcitur:* A quo spiritum sanctum postulem?

412. Cui dicam, Pater? &c.] *Recte hoc vnum Auctor, quia etsi Græce hodie legatur:* πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *& similiter Syriace, tamen in Latinis codicibus non amplius legitur, Luc. 11. quam:* Pater. *Suspicor illud Græce adiectum ex Euangelio Matthæi 6. secundum quem legitur supra To. 2. l. de Orat. c. 2.* Pater noster qui in cœlis es.

413. A quo Spiritum sanctum postulem? &c.] *Sic circumscripsit quod habent Lucas & Matthæus:* Sanctificetur nomen tuum. *Nam (vti inquit B. Cypr. lib. de Oratione Dominica) Sanctificamur non modo (iuxta Apost. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Iesu Christi, sed* & in Spiritu Dei nostri. *Hæc sanctificatio itaque, dum vt in nobis permaneat oramus, quodammodo* Spiritum sanctum postulamus. *Vnde & B. Augustl. loco infra citato:* Nomen, *inquit, Dei sanctificetur* in spiritu. *Aliam interim eiusdem expositionem vide supradicto lib. de Orat. c. 3.*

414. Eius regnum optabo venire, &c.] *De huius petitionis expositione, vide eundem librum supra cap. 5. Hic nihil aliud vrget, quam vt ostendat omnia hæc à Deo creatore peti, non à Deo Marcionis, vtpote:* quum in manu Dei sint corda regum, *Prouerb. 21. Porro quod hic prætermittat illud* Fiat voluntas tua in cœlis & in terra (*de quo vide vbi supra cap. 4.*) *facit pro illorum sententia, qui in exemplaribus tam Græcis quam Syriacis ac compluribus Latinis, additum id existimant apud Lucam ex Matthæo, maxime, quum expressis verbis sicuti etiam ante me adnotauit Reuer. Dominus Ianssenius in Comment. Concord. Euang. cap. 83.) B. Augustl. Enchirid. cap. 115. & 116, doceat Orationem Dominicam septem habere petitiones apud Matth. quinque apud Lucam dumtaxat, pauciores quidem, sed quæ eundem sensum cum aliis illis contineant.*

415. Quis dabit mihi panem quotidianum? &c.] *Non solum Lucam citans hoc loco, sed etiam supradicto loco cap. 6. secundum Matthæum vertit Auctor* ἐπιούσιον, quotidianum, *quare valeat Erasmus, putans potius verti debere: crastinum, directe contra Domini sententiam, qui pauloante vetat de crastino esse sollicitos, cuius adeo explicandi gratia additum adnotauit supra:* hodie. *Atqui etiam hic Auctor* spiritaliter potius intelligere *se istud de* corpore Christi (*sicuti ibi late deduximus nu. 23.*) *quam corporaliter, satis insinuat, quum figuram hic citat corporis Christi:* panem Angelorum etiam de cælo præstitum. *Adludit autem ad Psalm. 77. & Sap 16. vbi, &* panis Angelorum, *&* panis de cœlo, *Manna appellatur.*

416. Quis mihi delicta dimittet? &c.] *Græce* τὰς ἁμαρτίας *apud Lucã, pro eo quod apud Matthæum est* τὰ ὀφειλήματα. *Sed vtrumque pulcre conciliat Auctor libro citato cap. 7.* Debitum, *inquit,* in scripturis delicti figura, *id est, significatio* est, *de quo ibi latius numer. 29. sicut etiam de verbo:* dimittere, *vbique Auctori vsitato, numero 27.*

417. Quis non sinet nos deduci in tentationem? &c.] *Sic quasi aliud agens interpretatur illud:* Et ne nos inducas in tentationem, *id est (sicuti etiam supradicto lib. cap 8.)* ne nos patiaris induci. *Nec aliter infra Tomo 5. libr. de Fuga in persecutione. Omittens hic cum Luca illud:* Sed eruhe (*vel* erue) nos à malo: *quippe quod non modo Augustino teste loco supra citato in idem recidit, sed etiam apud Matth. dicit esse* clausulam, interpretantem quid sit: ne nos inducas in tentationem.

418. Proinde à quo petam, vt accipiam, apud quem quæram, vt inueniam, ad quem pulsabo, vt aperiatur mihi? &c.] *Pergit in verbis Euangelistæ, ordine tamen inuerso, nam multo post ponitur:* petite, & dabitur vobis, *&c. item:* Omnis qui petit accipit, *&c. ad quorum vtrumque hic adludit. Quod etiam ipse fatetur, dum paulopost subdit:* Sic & præmissa similitudo, *&c. Est vero illud Tertullianicum:* Quis habet petenti dare. *Item illud:* Sic nec aliorsum pulsabo, *pro: alibi, &,* quam vnde sum functus, *hoc est, vbi aliquando munere meo sum functus, ex quo audacia pulsandi orta est, hoc est enim quod subdit paulopost Auctor:* ad eum pulsat, ad quem illi ius erat, *&* cuius ianuam norat. *Omnino enim ita castigandus hic locus est ex altero Vatic. ms. cod. pro,* vnde sum fugatus.

419. Sic & præmissa similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit, &c.] *Adludit ad illud eiusdem Lucæ pauloante:* Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: commoda mihi tres panes, *&c.* Et ille de intus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est; & pueri mei (infantes *Tertulliano, nam Græce est* τὰ παιδία) mecum sunt in cubili, non possum surgere, *&c.* Et si ille perseuerauerit pulsans, dico vobis: Et si non dabit illi, *&c. Vbi etiam legisse se:* si perseuerauerit pulsans, *satis indicat, quum subdit Auctor:* Itaque ad eum pulsat, ad quem illi ius erat.

420. Agnosce igitur & patrem, *&c.* Ipse est qui scit quid filii postulent, &c.] *Hic Auctor confirmat lectionem Græcam & Syriacam, ac B. Augustin. sermon. 29. de verb. Domini:* Quis autem ex vobis patrem petet filius panem, *pro eo quod vulgatus Interpres dumtaxat:* Quis autem ex vobis patrem petit panem?

421. & carnem desiderantibus, emisit ortygometram, &c.] *Retinuit Auctor Numer. 11 vocem Græcam* ὀρτυγομήτραν, *id est,* coturnicum matricem seu copiam.

422. non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ouo, &c.] *Ex hoc ibi* piscis *mentionem facit Christus, latissime impugnat Marcionem Epiphanius Confut. 4. qui animatis vesci adserebat illicitum. Atqui quod dicit:* Deus Marcionis non habens scorpium, *adludit ad hoc, quod noxia animalia adtribuebat Deo Creatori.*

423. Illius autem erit non dare malum pro bono, &c.] *Adludit ad illud Christi:* Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, *&c. ex quo maxime Marcionem redarguit Epiphan. quod vocet bona data, piscem & ouum.*

424. Itaque & spiritum sanctum is dabit, &c.] *Hic ad illud:* quanto magis pater cœlestis dabit spiritum sanctum petentibus se. *Sic enim transtulit quod Græce est ἄγιον, pro quo alii Latini omnes:* spiritum bonum.

425. Quum surdum dæmonium expulisset, &c.] *Hic ad sequentem historiam Luc. 11. transit de* dæmonio surdo. *Sic enim vertitur vox Græca* κωφὸς, *non solum ab Auctore, sed etiam ab Interprete Chrysostomi, vtpote quæ & mutum &* surdum *significet, quemadmodum etiam vsu venire videmus, vti qui natura surdi sunt, etiam muti sint.*

426. vt & in ista specie curationis Isaiæ occurrisset.] *Non semel istud habet Isaias, sed cap. 29. 35. 42. & 43. Videtur interim maxime ad illud adludere cap. 35.* Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt, *eo quod Matth. 11. & Marc. 3. etiam cæcum fuisse istud dæmonium adseratur.*

427. in Beelzebule dictus eiicere dæmonia: Si ego (inquit) in Beelzebule eiicio dæmonia, filii vestri in quo eiiciunt? &c.] *Lego vtrobique, & paulopost.* Beelzebule, *pro:* Belzebule, *secundum vestigia 2. ms. Vat. cod. Qui quidem legunt:* Beelzebub, *non male iuxta B. Hieronym. in Matth. qui:* idolum muscæ, *quæ Zebub Hebræe vocatur, eam vocem interpretatur, sed quum Græce sit tam apud Matthæum & Marcum, quam apud Lucam:* Βεελζεβέλ, *illud legere*

malo. Supplens etiam secundo loco: eijcio dæmonia, ex Vatic. 2. ms. cod.

428. non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum, &c.] Rectè præmittit: prior sensus, id est, sententia, quia prius legitur apud Lucam: Si Satanas in seipso diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quod etiam paulopost citat Auctor explicans: in suis terminis & legibus & officijs.

429. Quod si ego in digito Dei expello dæmonia, ergone adpropinquauit in vos regnum Dei? &c.] Auctor legit Græce ἔφθασεν cum accentu circumflexo, quod: ergone significat, pro eo quod alij: ἄρα, id est: profectò. Retinui autem: adpropinquauit, pro eo quod Vatic. 2. adpropinquabit, quia alij omnes tam ex Græco quam Syriaco vertunt: peruenit. Pulcre autem ex loco simili Exod. 8. digitum Dei, virtutem eius interpretatur, vbi dicebant malefici nescientes educere cyniphes: Digitus Dei est hoc, Græce: τοῦτο.

430. Merito igitur adplicuit, ad parabolam fortis armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum, &c.] Pergit in verbis Christi apud Lucam, vbi: oppressit vertit νικήσῃ, quod alij, vicerit, & ipse paulopost: superasse.

431. Morerentur, in terram defluendo, &c.] Videtur adludere ad illud mulieris Thecuitidis, 2. Reg. 14. Morte moriemur, & quasi aqua effusa super terram, &c. Quum subiungit autem: sæpe & a scorpio docti, non esse superatum creatorem, hoc vult: sæpe Marcionitas à scorpio enecatos doceri, non esse superatum creatorem (vtpote quem illi armatum fortem interpretabantur) à Deo Marcionis, quem volebant esse Deum validiorem.

432. Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educassent. Et Dominus: Immo beati qui sermonem Dei audiunt & faciunt, &c.] Tractatur istud ipsum supra li. de Carne Christi, ca. 7. & rursum li 3 adu. Marc. c. 11. vbi nominatim, verbis supra ad calcem Argumenti citatis hunc locum citat. De altero denique loco Luc. 8. quem hic adfert de prælatis matri & fratribus obsecutoribus Dei, vide supra cap. 19.

CAP. XXVII.

433. Alibi malo purgare, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: De Phatisæis signa petentibus, variisque eorum increpationibus, ex eodem xi. c. Lucæ. Atqui ibi: Ecce inæqualis & ipse inconstans, leuis, loquitur ex persona Marcionitarum, qui ea omnia adscribebant Marcioni, &, nisi rectè intelligantur, etiam Christo adscribi posse significat.

434. Iubet omni petenti dare, &c.] Quomodo istud Luc. 16. intelligendum, habes supra tractatum c. 16. sicuti etiam illud, saltem in sensu, quod mox sequitur: Vetat remaledicere, multo magis vtique maledicere. Illud vero: Tanto æuo, &c. refertur ad hoc quod Marcion dicebat, suo primum tempore Christum suum & Deum suum reuelatum esse.

435. & ipse signum petentibus non dat, &c.] Adludit ad illud Lucæ 11. Generatio hæc nequam signum quærit, & signum non dabitur ei. Atqui nihil auctor adtingit de signo Ionæ Prophetæ, neque de Niniue, Regina Austri, & Salomone: quæ apud Lucam sequuntur, quia illa omnia resecauerat Marcion de Euangelio, sicut tradit Epiphanius adu. eundem Confut. 25. addens, satu alia multa signa de cœlo à Deo edita, etiamsi illa reticeantur.

436. & negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam vt omnibus luceat, &c.] Ex loco hoc (inquit Rhenanus) apparet in li. de Præscript. adu. hæret. legendum esse: Et ipse docebat lucernam non sub modio abstrui solere, vbi in exemplaribus scriptum est: obstrui. intelligit autem ille ca. 26. li. de Præscr. aduers. haret. vbi de voce abstrui latius num. 154. pro qua supra (vbi idipsum prius est citatum ex ca. 8. Lucæ) legit Auctor: abscondi solere, similiter Marcionem sicuti hic impugnans. supra cap. 19. Illud autem: vt omnibus luceat, potius Matth. 6. reperitur quam apud Lucam, vbi eodem sensu legitur: vt qui ingrediuntur, lumen videant.

437. & væ ingerit Phatisæis & doctoribus Legis, &c.] Istud per præoccupationem præponit Auctor, nam multo post sequitur apud Lucam, doctores Legis vertens, quod Græce est τῶν νομικῶν, pro quo alij: legisperitos, tum hic, tum postea.

438. Ideo & tunc Phatisæus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non prius tinctus esset quam recubuisset, &c.] Sic hunc locum restituimus ex Vat. 2. ms. cod. pro: nunc, & vocaret. Reliqua ad sensum potius quam ad verbum transtulit, vsus voce sua, retractabat, pro: tractabat, nam pro eo quod habet Latinus Interpres: cœpit intra se reputans dicere, Græce quoque vna voce legitur διαλογιζόμενος, quod Syrus Interpres vertit: miratus est. Est iterum vox Tertullianica: tinctus, pro baptizatus, Græce ἐβαπτίσθη, quæ tamen omnia hoc loco totum significant, sicut etiam ante me adnotauit ad marginem Rhenanus.

439. secundum Legem, &c.] Mirum est istud Auctoris, quod tamen genuinum esse ex eo constat quod sequitur: Iesus autem etiam interpretatus est ei legem. Oportet itaque, quo tanto magis conformem ostendat legem nouam legi veteri, vt accipiat hic auctor legem non proprie pro lege Moysi, sed pro traditione seniorum: sic enim appellatur Matth. 15. & apertius Marci 7. vbi legitur: Phatisæi enim & omnes Iudæi, nisi crebro lauerint manus, non manducant, tenentes traditionem seniorum. Et à foro venientes, nisi baptizentur, non comedunt, & alia multa quæ tradita sunt illis seruare, baptismata calicum & vrceorum, de quibus hic etiam respondet verbis sequentibus Iesus. Atqui quando traditio & inuentio seniorum contigerit, explicat Epiphanius Confut. 26. aduersus Marcionme. Nimirum Dauidis, inquit, post reditum ex Babylone, , AKiba vero ante captiuitatem Babylonicam, filiorum autem Assumonæi, temporibus Alexandri & Antiochi, ante aduentum Christi 190. annis. Beatus Hieronymus non multum absimiliter quæst. 10. ad Algasiam, libro tertio Comment. in Isaiam, & in capite 3. Epistol. ad Titum, dictas traditiones sentorum δευτερώσεις à Græcis dictas scribit, primum editas ante Christi aduentum per Sammai & Hiller, quorum scholam susceptam AKibas Aquilæ proselyti præceptor, & post eum Mayr, cui successerit Ioannam filius Zachæi, & post eũ Eliezer, & per ordinem Delphan, & rursum Ioseph, & denuo Iosue vsque ad vltimum vrbis Hierosolymæ excidium. Quorum sententia haudubie præferenda illis, qui volunt Traditionum seniorum nomine significari Thalmud Iudæorum, quum illius primus auctor seu Collector scripserit primum anno 150 post dictam vltimam cladem Hierosolymæ, atque adeo neque Christus neque Apostoli illud citasse potuerint.

440. dicens: illos calicis & catini exteriora mundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate, &c.] Pluralinuro hic & mox vertit: exteriora, &: interiora, quæ tam Græce & Syriace quam Latine singulari numero efferuntur. Deinde vertit: ipsorum, significans pluralis numeri esse vocem Græcam, atque adeo etiam Latinam, vestrum. Atqui non sunt verba Euangelistæ, sed auctoris illa interpretantis: Ideo exteriora, inquit, &c. Sed rursum sunt verba Lucæ: Nonne qui exteriora fecit, &c. & interiora fecit?

441. Date quæ habetis, eleemosynam, & omnia munda erunt vobis, &c.] Vertit auctor rectè: quæ habetis, & Syrus Interpres: id quod est, quod Græce est τὰ ὑπάρχοντα, ac si dicat: sicuti Theophylactus, non quæ rapuistis, sed quæ vestra sunt, quo adeo respexit vulgatus Interpres transferens: quod supereſt, nempe vltra rapinam & iniquitatem. Quo sensu explicato, nihil opus est legere cum Erasmo & Caietano: datis, pro: date, B. Cyprianus interim libro tertio aduers. Quirinum capite 1. neutrum legit, neque etiam B. Ambros. in Comment. aut B. Augustin Enchirid. capite 75. Quum autem etiam eundem sensum recipiat, vt diximus, vulgata versio, repetendum est hic, quod non semel diximus, nimis liberam esse castigationem Isidori Clarij de iis qui vobis supplerunt, ac si altera lectio minime tolerari posset.

442. Sic & olusçula decimantes, vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat, &c.] Olusçula transfert Auctor ingenere, quæ mox dicit: rutam & mentam, & decimantes, vertit verbum æque ac Græcum ambiguum, ad decimas dantes & accipientes. Quod autem vertit: vocationem tum hic tum paulopost, verisimiliter id facit secundum Marcionem (vtpote qui iudicium Dei non agnoscebat) non secundum Lucam, nam etiã Græce legitur τὴν κρίσιν. Quod satis indicare videtur Epiphan. loco supra citato his verbis aduersus Marcionem: Itaque & ab eo tempore per legem erat vocario, & per Prophetas misericordia (pro quo Auctor: dilectionem, & vulgatus interpres: caritatem) & vndequaque circulatorius tuus sermo concidit. Atqui in Præcepto illo Deuteron. 6. supra explicato ca. 25. supplemus ex altero ms. Vat. ex toto corde tuo. Hic præterea additur quod alibi non citatur: qui te vocauit ex Ægypto, quum tamen iuxta editionem tam Græcam quam reliquas omnes, legatur ibidem versu 12 qui te eduxit. Græce ἐξαγαγόντος. Rursum autem est hic vox Tertullianica: præcoquam.

443. Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum, quum incusat, &c.] Sic expressit quod est apud Lucam: Væ vobis qui diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Hic autem rursus: secta, in bonam partem. Atqui Paraphrastes, miserrimum hominem, qui spem habet in homine, pro eo, quod supra citatum est non semel Hierem. 17 Maledictus homo, &c. Supplemus vero ex vtroque Vatic. ms. cod. idem & adfectatores.

444. Inuehitur & in Doctores ipsos Legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem adgredi auderent, &c.] Importabilia rectè vertit auctor quod Græce est: δυσβάστακτα, non tamen apte: adgredi, προσψαύειν, quod magis adtingere significat, quomodo vertit Syrus Interpres.

445. potiora legis prætereuntes, &c.] Matth. 23. vnde istud citatur, habetur βαρύτερα, quod aptius verterunt Interpretes vulgatus & Syriacus: grauiora, quo etiam pertinet illud quod adiungit auctor: ne hæc quidem graphia. Supplemus autem etiam hic: & mundities.

446. docentes præcepta & doctrinas hominum, &c.] Istud Isai. 29. & Matth. 15. pulcrè hic explicat Auctor: onera quæ ipsi de suo exaggerabant, hoc est: ad præcepta Dei adiiciebant, quo sensu nihil facit contra Traditiones Ecclesiasticas, sed solum traditiones seniorum, de quibus pauloante latius.

447. iungentes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrent, &c. Istud reperitur Isai. 6. illud vero: clamantes populum, reperire non potui, at illud: amantes munera, sectantes retributionem, Isai 1 illud: diripientes iudicata pauperum, vt esset illis vidua in rapinam, & pupillus in prædam, Isai. 10. Ea enim omnia, ex Isaia sumpta, indicat Auctor, quum subdit: de quibus idem Isaias, Væ qui valent in Ierusalem. Sic enim lego ex altero ms. Vatic. cod. pro. in Israel, quod adludere videatur ad illud Isai. 28. Propter hoc audite verbum Domini (pro quo Væ dum taxat vertisse videtur) principes in Ierusalem Certe illud. Qui vos postulant (pro quo B. Hieronym.

& LXX. *exactores vestri*) dominantur vestri (*sic enim prorsus lego cum vtroque ms. Vat. cod. pro* dominentur) *inuenitur Isai.* 3.

448. Cur autem væ audiunt etiam, quod ædificarent Prophetis monimenta (*seu potius* monumenta, *vti legunt alter Vat. ms. cod. & veteres inscriptiones*) interemptis à patribus eorum, &c.] *Pulcra est apud Auctorem loci huius, alioqui obscuri, expositio, propterea* Væ illis dixisse Christum, qui ædificarent Prophetis monumenta, *ob quod prima facie laude digni videbantur, eo quod* Deus zelotes exigeret ab eis delicta patrum, *quantumuis hypocrisi quadam illa tegere vellent.*

449. Quam vero clau ant Legis Doctores, &c.] *Etiam hic pulcre explicat, quod* bat clauē Legis habentes, nec ipsos introeuntes, non credentes scilicet; nec aliis aditum præstantes, vtique docentes præcepta & doctrinas hominum. *In hoc solum differens à Luca, quod paraphrastice hic transferat* clauem Legis, *pro eo quod ex Græco, & Syriaco Latine vertatur*, clauem scientiæ, *& ipse quoque Auctor cap. sequenti*: clauem agnitionis, *vtpote scientiæ legis, qua vocabantur* Legis Doctores *seu Legisperiti. Porro reliqua huius capitis omissa sunt ab Auctore, quia Epiphanio teste Confut.* 28. *non habebat Marcion*: Propterea dixit sapientia Dei, mittam ad ipsos Prophetas, & de sanguine Zachariæ & Abel & Prophetarum, quod requiretur a generatione hac. *Quæ tamen adfirmat reperiri in exemplari Euangelii secundum Lucam.*

CAP. XXVIII.

450. Merito itaque non placebat, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus*: De variis verbis Domini ad discipulos, ac parabola diuitis, ex XII. cap. Lucæ.

451. Cauete, inquit discipulis, à fermento Pharisæorum quod est hypocrisis, &c.] *Nihil hic variat à vulgato Interprete Auctor, & hinc interpretationem eorum quæ præcedenti capite adtigit, tum de hypocrisi, tum de claue Legis, confirmat. Atqui legimus necessario ex vtroque Vat. ms. cod.* Ita Pharisæorum prohibet exemplum, *pro* perhibet, *quia sequitur* in eum prohibebat, &c.

452. Igitur quoniam hypocrisin eorum taxarat, &c.] *Pulchre definit eorum* hypocrisin *Auctor*: celantem occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officiis obumbrantem.

453. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil absconditum quod non dinoscetur, &c.] *In futuro expressit voces Græcas* ἀποκαλυφθήσεται *&* γνωσθήσεται, *Atqui, vel Rhenano teste, vox elegans*: adagnitio.

454. quum subiiciat, etiam, quæ inter se mussitarant, vel tractarant, *&c.* in apertum processuta, &c.] *Prorsus sic legendum, pro*: mussitarent, vel tractarent, *tum quod Paraphrastice explicet illud Euangelistæ*: Quoniam quæ in tenebris dixistis, dicentur in lumine, *tum quod illud*: Hic non expellit dæmonia, nisi in Beelzebule, *non iam tractabant aut mussitabant, sed ante* mussitarant & tractarant. *Luc.* II. *sicuti cap. præced. patet.*

455. Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos solummodo occidere possunt, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, &c.] *Suppleuimus*: amicis meis, *quod legatur ita apud Lucam, & legimus*: possunt, *ex* 2. *Vatic. ms. cod. pro* possint, *quia Græce est & Latine*: qui occidunt corpus. *Transfert autem paraphrastice*, nec post hoc vllam in vobis habent potestatem, *pro Græcismo, quem etiam sequitur Syrus Interpres*: nec habent amplius quid faciant.

456. Demonstrabo autem vobis, &c.] *Etiam hic castigauimus ex vtroque ms. cod. Vatic.* potestatem habet, *pro* habeat, *quia sic legitur Græce, Syriace, & Latine, itē & apud Epiphanium Confut.* 29. *vbi istud in Marcionem retorquet, qui iudicem Deum negabat, addens ab illo resectum*: Nonne quinque passerculi duobus assibus væneunt, & vnus ex ipsis non est in obliuione coram Deo? *Quo factum puto, vt etiam Auctor illud hic non adducat. In eo vero quod sequitur*: Itaque dico vobis, *magis expressit quod Græce est, vid. Atqui (sicut etiam adnotauit Rhenanus) phrasis est iterum Tertullianica*: demerendo procurat.

457. Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo, &c.] *Sic Græci codices, & Patres omnes, & quidem etiam Latini, pro eo quod alii & maxime Matth.* 10 qui confitebitur me, *&*: confitebor illum, *sed Auctor Hebraismum retinuit. Qui omnes Auctori consentiunt in eo quod sequitur*: Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur. *Immo eam veritatem loquendi vrget Heracleon Valentinianus apud Clementem Alexandrinum* 4. *Stromat. Infra tamen Scorpiaco aduersus Gnosticos, cap.* 9 *manifeste legit*: qui in Christo negauerit, *immo & explicat, vbi de hoc latius. Atqui citra quam legunt alii omnes tam Græce quam Syriacè, bis quidem legit Auctor.* coram Deo, *pro* coram angelis, *non ex sua, sed ex Marcionis versione, qui Epiphan. teste Confut.* 30 *sic immutauit veritatem. Atqui in intermedijs lineis castigo ex altero Vatic. ms. cod.* substruendam confessionem, *pro* sustinendam, *& suppleo postmodum*: Si autem & negator.

458. Qui dixerit in filium hominis, remittetur, illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, &c.] *Etsi non exprimat, tamen subintelligitur ab auctore*: qui dixerit blasphemiam, *pro quo alii*: qui blasphemauerit, *tam ex Græco quam ex Syriaco, sicuti patet ex verbis sequentibus*: huius erit Spiritus sanctus non blasphemandus. *Est vero vox Tertullianica*: insuscat.

459. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione, &c.] Perductos *vertit ex Græco* προσφερθέντων. *Eiusdem significationis est*: Productos, *quod legit alter Vatic. ms. cod. In eo vero quod sequitur*: sanctus enim Spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis, *vertit*: debeatis, *pro* oporteat. *Alter Vatic. ms. cod. legit non male*: quid loquamini, *sed prius placet.*

460. Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus; &c.] *Paucis prosequitur historiam* Balaam, *qua habetur totus cap.* 22. 23. *&* 24. *Numerorum, quos more suo* Arithmos *nuncupat seruata voce Græca, sicuti in alijs libris Moysi. Quod autem* Propheten Balaam *vocet, consentit Auctori B. Hieronymus lib. Tradit. in Genesim. Ex genere Buz est* Balaam *ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in libro Iob dicitur Elius; primum vir sanctus &* Prophetes Dei, *postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israel maledicere cupit, diuini vocabulo nuncupatus. Nec absimiliter B. August. quæst. super Numer. cap.* 46. *& sermone* 103. *de tempore, ac Hrabanus in Comment. à quo pulcre tota hæc historia explicatur.*

461. Moysesrixantibus fratribus, vltro intercedit, &c.] Fratres *vocat, qui ex eodem essent genere Israel, paulopost proprie accipit, &*: iniurioſum *transtulit vnica voce, quod Græce est* Exod. 2. ἀδικοῦντι, *pro eo qui iniuriam faciebat, & quod mirum est*: magistrum *transtulit, quod Græce est*: ἄρχοντα, *pro quo vbique alibi*; *& proprie*: Principem.

462. Christus vero postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suam, &c. denegauit, &c. Quis me (inquit) iudicem constituit super vos; &c.] *Suppleuimus*: de diuidunda *ex altero Vatic. ms. cod. Atqui adfert solummodo Auctor quod ad institutum facit*: Quis me iudicem constituit, *omisso*: aut diuisorem.

463. Puto iam alibi satis commendasse nos; &c.] *Intelligit cap. XV. huius libri, vbi tractat illud Luc.* 6. Væ diuitibus, *& citat similiter ex Isai cap.* 39. *&* 4. *Reg.* 20. *idipsum quod hic in calce huius capitis, de* Rege, *nempe Ezechia*, gloriato de gazis & apothecis, *vbi vide Adnotat. nostras numer.* 199. *quas diuitias damnet auctor, & numer.* 203. *de Ezechia. Cap.* 14. *huius eiusdem libri habes etiam citatos locos* 1. *Reg.* 2. *& Psal.* 112. *ad quorum priorem pertinet illud hic citatum*: ipsos dynastas detrahente de solio, *ad posteriorem vero*: & pauperes adleuante de sterquilinio.

464. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte, hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt? &c.] *In his verbis Lucæ eadem est Auctoris lectio, quæ vulgati Latini Interpretis*: reposcent, *&*: cuius erunt, *quare nimis libera etiam hic castigatio Isidori Clarii*: repetunt, *quia nihil obstat, quin etiam olim Græce variatum sit, maxime quum B. August. hom.* 48. *legat*: auferetur.

CAP. XXIX.

465. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De cura non agenda victus & vestitus, succingendus lumbis, seruis beatis, aliisque verbis Domini, ex eodem cap. XII. Lucæ. *Atqui etiam hic paraphrastice transtulit*: de victu, *&*: de vestitu, *pro eo quod est apud Lucam*: quid manducetis, & quid induamini.

466. Cuius & corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen alunrur ab ipso, &c.] *Hic retinuit Auctor votem Græcum* κατάβητε, *præterquam quod plurali numero expressit ad sensum magis quam ad verbum*: nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, *quum Græce, & Latine, & Syriace legatur*: quibus non est cellarium nec horreum, & Deus pascit illos. *Est autem illud Tertullianicum*: æmulam libertatis suæ. *Et vero etiam in compendium redigit illud*: anima potior esca, & corpus tunica. *Atqui*: figurauit, *hauddubie hic accipit profecit ac creauit, seu figura induit.*

467. Cuius & lilia, & fœnum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso, cuius & Salomon glorioſissimus, nec vllo tamen floſculo cultior, &c.] *Duos versus Euangelistæ in compendium contraxit, ordine etiam immutato. Nam quod de* Salomone *legitur, præcedit illud quod de* fœno *dixit Christus. Bene autem habet, quod etiam hic Auctor conformiter vulgato Interpreti* fœnum *verterit, quod Græce est* χόρτον, *pro eo quod alii* herbam, vel gramen. *In hoc tamen differt ab alijs omnibus, quod vocem Græcam* χόρτος *vertat*: texunt, *pro quo alius omnes, etiam Syriacus Interpres*: laborant, *quod vox Græca proprie significat, quare & mox conformiter illis*: nec lilia laborent. *Atqui recte adnotauit ad marginem Rhenanus, quod* præstantia *iterum vtatur Auctor, pro præstatione.*

468. illos modicæ fidei incusat, &c.] *Græce est vnica vox* ὀλιγόπιστοι, *pro quo paulopost vertit*: modicos fidei. *Est vero illud Tertullianicum*: velato, *pro velate, & sub inuolucro. Nihil autem dissentit Auctor ab alijs in illo Luca*: Hæc enim nationes mundi quærunt.

469. quos pares gentium, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.)* pares *gentibus. Sic lib. de Carne Christi, c.* 3. Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt, quorum vtique Deus in omnibus par non est.

470. Scit autem pater opus esse hæc vobis, &c.] *Omissum fuisse à Marcione* Vester, *quod habent Græci, Syriaci, & Latini codices, testatur Epiphan. Confut.* 34 *qui pauloante Confut.* 32. *idipsum quod Auctor, in Marcionē retorquet. Sunt aūt Tertull.* deprecator, *&*:

vt quod supra distuli, expunxerim, *vbi ad quem locum adludat, non occurrit.*

471. Quærite enim, inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiicientur, &c.] *Et Auctor hic, & Confutat. 33. Epiphan. prætermittit* primum, *quod habet* ἀδιτιο *vulgata, neque etiam hodie est Græce aut Syriace. Quemadmodum neque apud illos, neque apud auctorem reperitur illud Latini Interpretis:* & iustitiam eius. *Verisimile est itaque apud illum adiecta esse illa ex Matth. cap. 6. vbi secundum omnes* ἀδιτιονες, *vtrumque legitur, maxime quum etiam in multis Latinis veteribus codicibus neutrum legatur apud Lucam. Quamquam interim Auctor etiam apud Matthæum legisse non videatur, vtpote qui supra Tom 2. lib. de Oratione, c. 6. & hoc Tomo lib 3. adu. Marc. cap. vlt. legat quidem:* prius, *siue* primum, *sed omittat vtrobique:* & iustitiã eius. *Atqui mox legimus:* Ea si regno accedent, *ex altero Vat. ms. cod. quia correspondet illi quod præmittitur:* adiicientur.

472. cui per omnia pariauerint, &c.] *Id est (inquit Rhenanus) pares fuerint, siue æquales, à pariando. Quo verbo libro de Resurr. carnis vsus est, ca. 53.* Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam, *eodem lib. supra, cap. 6.* Et Sermo enim Deus, *inquit.* qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo, *item l. de Carne Christi, cap 6.* Pariamus igitur, de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellen.

473. Sumus serui &c.] *Pergit ad parabolam Christi, qua* seruis *nos comparat, qui* succingere debemus lumbos, item lucernas ardentes habere atque ita exspectare Dominum redeuntem à nuptiis. *Vbi solummodo in hoc differt Auctor à vulgata* ἀδιτιονε, *quod non legat:* in manibus vestris, *sicuti nec etiam B. Cyprian. libr. de Vnitate Eccles. & libr. de Exhort. ad Martyr. cap. 8. neque etiam Testim. lib. 2. cap. 19. aut lib. 3. Testim. cap. 11. neque vero etiam Græca, aut Syriaca quæ extant hodie exemplaria, immo neque legitur in quibusdam Latinis ms. Explicatur interim nominatim illud à B. Hieron. in 16. cap. Ezechielis, quare verisimile est, iam ab eo tempore ita lectum fuisse in* ἀδιτιονε *vulgata, maxime quum recentiores omnes id legant Commentarij, & insuper explicent, quare etiam hic nimia libertas Isidori Clarij, qui id prætermisit, quandoquidem etiam apud Irenæum legatur lib. 4. cap. 70. Atqui rursus hinc* nuptias *probat Auctor aduersus Marcionem.*

474. lacinioſæ vitæ & implicitæ. &c.] *Exponit seipsum inquit Rhenan. quum dicit:* & implicitæ. *Nam* lacinioſum & implicitum *significat.*

475. Furem illum, cuius horam si paterfamiliæ sciret, non sineret suffodi domum suam, &c.] *Hic transit ad aliam parabolam Christi, vbi, siue:* effodi *legas cum excusis, siue* suffodi *cum ms. Vatic. exempl. aut* perfodi *cum vulgato Interprete, perinde est, omnia enim significat vox Græca* διορυγῆναι. *Lectionem interim Auctoris esse* suffodi *patet ex eo quod mox sequitur:* suffodit, *& postea:* nunquam ab eo suffossus esset. *Bene autem habet quod Auctor legat cum vulgato Interprete:* sciret, *&:* sineret, *pro eo quod alij:* scisset, *&:* siuisset, *quare & hic non sequenda castigatio Isidori Clarij. Atqui loco huius adfert Epiph. Confut. 35. quod Marcion perperam, pro* secunda aut tertia vigilia, *haberet: vespertinam vigiliam. Perinde etiam est siue legas cum altero Vat. ms. cod.* Porro quum furem nobis diabolum demonstrarit, *siue:* demonstret *cum aliis.*

476. Propterea iubet, vt parati simus, quia qua non putamus hora filius hominis adueniet, &c.] *In hoc loco Lucæ nihil variat ab aliis Auctor, & confirmat lectionem illorum, qui malunt legere, cum vulgato Latino Interprete:* veniet, *quam:* venit. *Atqui nec illud potui reperire vbi ab Auctore tractatum sit:* habes supra scriptum: Neminem rei suæ furem esse.

477. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset, &c.] *Suppleuimus:* an & in omnes, *ex vtroque Vatic. ms. cod. quod etiam Græce & Syriacè legatur apud Lucam.*

478. ad ipsos & ad vniuersos qui Ecclesiis præfuturi essent, proponit actorum similitudinem. &c.] A ctor *est (inquit Rhenan.) procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. Quod cuiusque vniuersitatis nomine, in Pandectis. Et* Actus. *ipsa administratio, quo vocabulo paulopost vtitur Tertullianus. Vides itaque etiam hic voces Iureconsultorum, pro eo quod Latinus vulgatus Interpres:* dispensatorem *vertit, cui consentit vox Græca* οἰκονόμος.

479. Quorum qui bene tractauerit conseruos absentia domini, reuerso eo omnibus bonis præponentur, &c.] *Generaliter,* bene tractauerit, *transtulit hic Auctor, pro eo quod Lucas* τῷ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, *hoc est, sicut vulgatus interpres Latinus:* vt det illis in tempore tritici mensuram. *Quod etsi ad omnem cibum pertineat, tamen nimis libere etiam hic castigauit Clarius:* demensum. *Oportebat itaque potius suam versionem nuncupasse, quam vulgati Interpretis castigationem.*

480. Qui vero secus egerit, reuerso domino, qua die non putauerit, hora qua non scierit, &c. segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur, &c.] *Legit quidem Epiphan. Confut. 36.* & dissecabit ipsum, *quem sequitur etiam nimis libere Clarius, & videtur magis conforme voci Græcæ* διχοτομήσει. *Verum Auctori legenti,* segregabitur, *consentit ex Syriaco Latinus Interpres vertens:* separabit eum, *atque adeo retinenda omnino vulgati Interpretis lectio:* diuidet eum, *ad vtrumque sensum accommoda, maxime cum eam etiam habeat B. Hier. lib. 13. in Ezechiel. ad cap. 45. Cui etiam conformiter Auctor, non modo legit:* infidelibus *(pro eo quod Erasmus:* infidis, *vertendum putat) sed etiam interpretatur, dum mox:* segregatis & infidelibus *bis opponit* retentos & fideles. *Est vero Tertullianicum:* iudicato fiat.

481. Quem alium intelligam cædentem seruos paucis aut multis, &c] *Pergit ad illa verba Christi de* seruis *vapulantibus (vtpote à Domino cæsis)* multis aut paucis plagis, *qua transposuit Auctor.*

482. Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, &c.] *Verba hæc Lucæ explicaturus, ex sententia Marcionis, profert illam Antithesin:* Ille optimus, &c. quando iste, &c. *quam congessit ex illo Luc 9. quum* discipulos coercuit, ne ignem postularent, *de qua supra cap. 23. & econtrario tum ex hoc loco, tum ex similibus Gen. 19.* quando Sodomam & Gomorram nimbo igneo excussit, *tum ex scripturis Psal. 46. Osee. 8. Isai. 30. & Exod. 3. quas hic citat.*

483. Ignis ante ipsum procedet, &c.] *Quum alii omnes legant:* præcedet, *iuxta id quod hodie est Græce* προπορεύσεται: *videtur Auctor legisse* προπορεύσ, *quod:* procedet *significat.*

484. Ignem emittam in ciuitates Iudæ, &c.] *Sic restitui ex vtroque ms. Vat. cod. pro:* Iudææ, *nam Osee 8. Propheta omnino loquitur de* ciuitatibus Iuda, *id est, tribus Iudæ, non Iudææ.*

485. vel per Isaiam: Ignis exarsit ex indignatione mea, &c.] *Non potui inuenire apud* Isaiam *locum, qui cum hac verba magis conueniant, quam illud Isai. 30.* Et ira furoris *(siue* indignationis eius) sicut ignis deuorans, *quem ipsum locum conuenire etiam scribit cum dictis verbis Lucæ:* Ignem veni mittere in terram, *B. Hier. in Comment. Si quis alium reperiat aptiores, per me licet.*

486. Putatis veniſſe me, pacẽ mitterein terrã? non dico vobis, sed separationem, &c.] *Mirum est quod addit Auctor:* Machæram quidem scriptum est, sed Marcion emendat, *quum tamen codices omnes tam Græci quam Syriaci & Latini hic* separationem *legant, at* machæram *apud Matthæum, cuius integrum Euangelium reiecit Marcion, fortassis ad hoc adludit Auctor. Certe Epiphanius nihil tale habet, & quod Græce ad marginem adnotatum est:* οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, *ex Matthæo desumptum est.*

487. Denique: Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem, & mater in filiam, & filia in matrem, & nurus in socrum, & socrus in nurum, &c.] Diuidetur *vertit quod Græce est* διαμεμερισθήσεται. *Postrema autem verba transposita sunt, quum ediuerso legantur & Græce & Syriace, & Latine, sed nihil immutauimus, quod sic etiam legant ms. Vatic. cod, maxime quod videatur id fecisse, vt magis adludat ad Prophetiam sequentem.*

488. Vereor ne Michæas, &c.] *Adludit (sicuti ante me adnotauit de Christo Reuerendiss. Dominus Ianssenius Episcopus Gandauensis in Concord. Euangel. c. 55.) ad illud Michææ 7.* filius contumeliam facit patri filia, surgit aduersus matrem suam, nurus contra socrum suam, inimici hominis domestici eius. *Iam antea vero (Tertullianum non dubito sequutus auctorem) B. Hieron. in eius loci Commentario, prope eadem esse adnotauit verba in Euangelio qua in Propheta; ita vt dubitet, vtrum ex Propheta à Domino adsumpta sint, an propria auctoritate præcepta. Quod maxime intelligitur de Euangelio Matth. 10. vbi magus accedit ad verba Propheta.*

489. Et ideo hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus vero illud non dinoscentes, &c] *Pro iisdem habet* probare & dinoscere, *quia vtrobique, est Græce* δοκιμάζειν

490. Merito exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent, &c.] *Quum Græce sit* δίκαιον, *quod vertit Auctor & vulgatus Interpres,* iustum, *mirum est, vnde transtulerit Syrus Interpres:* veritatem.

491. olim hoc mandat per Zachariam: Iustum iudicium & pacatorium iudicate, &c.] *Prorsus sic legendum pro* per Ezechielem *quia apud Ezechielem nihil tale reperitur, sed Zachar. 8. iuxta* LXX. *præterquam quod transpositus verbis ibi legatur:* iudicium pacificum *(pro quo Auctor* pacatorium) & iustum iudicate. *Quæ vero sequuntur, habentur Hier. 22. Isai. 1. & 5.*

492. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante, &c.] *Epiphanius Confut. 37. aduers. Marc. legit etiam, quod hic prætermittit Auctor, non de iudice, sed de exactore, cui tradatur à iudice mittente in carcerem. Atqui de Prouerbio:* eodem gradu occurrere, *vide nostra Prolegomena.*

CAP. XXX.

493. Quæstionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit? &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* De curatione rursus sabbato facta, aliisque verbis Domini, ex cap. XIII. Lucæ. *Vbi hoc inprimis notandum, quod habet Epiphan. Confut. 38. Amputatum esse à Marcione:* Venerunt quidam nuntiantes ipsi de Galilæis, quorum sanguinem miscuit Pilatus cum sacrificiis ipsorum, *vsquequo dicit: de* XVIII. in Siloam mortuis in turri. *Et:* Nisi resipueritis, *vsque ad (nempe inclusiue)* parabolam fici, de qua dicit agricola: dimitte eam *(sic enim supplendum illic)* donec fodero & misero stercora, & si non fecerit fructum, exscinde. *Quod postremum, quum de vinea dicatur à Christo, etiam* parabolam vineæ *resecatam à Marcione patet. Quo fit, vt Auctor solum incipiat:* De curatione sabbato facta *mulieris, quæ ab annis 18. non poterat sursum respicere.*

494. Vnusquisque vestrum Sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum? &c.] *Istud (in quo solum ab aliis Auctor differt, legens:* Sabbatis, *pro* Sabbato) *non vrsit Epiph. sed Confut. 39. illud Christi, quod sequitur:* Hanc autem filiam Abrahæ quam adligauit Satanas, *ex quo probat, Christum esse eiusdem Dei cuius Abraham. Idque eo magis (vti Confut. 40. prosequi-*

tur)

tur) quod etiam resciderat illud sub finem huius capitu Lucæ: Quum videritis Abraham, Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei; *legens dumtaxat: quum omnes iustos videritis in regno Dei ita, quod Auctor omisit, ille fere vrget aduers. Marcionem.*

495. Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo, &c.] *Paraphrasticῶς vertit Auctor* seminauit, *pro* misit *seu* proiecit, *parabolam hanc pulcherrime explicans.*

496. fermento enim comparauit illud, &c.] *Nempe:* regnum Dei. *Atqui dum dicit:* azyma familiaria creatori, *alludit ad scripturas, Exod.* 12. *de præcepto azymorum comedendorum dato filiis Israel, & Exod.* 13. *ac* 14. *de sollemnitate azymorum. Sunt autem hæc verba prolata ex persona Marcionis vsque ad illud:* congruit, *&c. Atqui de Prouerbiali formula:* vanitatem vanitate depellere, *vide nostra Prolegomena.*

497. quia post illam clibanus vel furnus gehennæ sequatur, &c.] κλίβανος *Græce*, furnus *Latine. Quamquam autem non expressè fiat* gehennæ *hoc loco mentio, tamen subintelligitur in eo quod mox sequitur:* Recedite à me, *nempe in gehennam.* Illic erit fletus, &c.

498. Sicut hic quoque. Quum surrexerit, inquit, paterfamiliæ (quo, nisi quo dixit Isaias: Quum surrexerit comminuere terram?) & cluserit ostium, &c. pulsantibus respondebit: Nescio vnde sitis, &c.] *Sic prorsus distinguendus hic locus, alioqui perquam obscurus, vbi nihil à vulgato Interprete differt. Siue autem legas:* clauserit *cum altero Vat. ms. cod. siue cum alius:* cluserit, *quod magis Tertullianicum est & Cyprianicum, non refert, istud interim rectè adnotauit Rhenan. deriuari ab antiquo verbo:* cludo.

499. Et rursus: Enumerantibus quod coram illo ederint & bibetint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet: Recedite à me omnes operarii iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium, &c.] *Tres versus simul coniungit Auctor. A quo confirmatur lectio vulgati interpretis:* operarii iniquitatis, *ad verbum ex Græco:* ἐργαζόμενοι τῆς ἀδικίας, *pro eo quod Erasmus:* qui patratis inquitatem. Frendorem *autem accipit pro:* stridore, *qui fit, quum stricti & simul concussis dentibus vox emittitur, quo significatu dixit Plautus in Captiuis: ita* frendebat *dentibus.*

500. quum videbunt iustos introeuntes in regnum Dei, se vero detineri foris, &c.] *Hic vtitur Auctor versione Marcionis, de qua supra ex Epiph. qui* iustos *dumtaxat legit, pro eo quod Lucas:* Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas. *Et similiter iuxta Marcionem:* se vero detineri foris, *sicuti ibidem adnotat Epiphan. pro eo quod est iuxta Lucam:* expelli foras, *Eadem ex causa, non tractat hic Auctor, quæ teste eodem Epiphan. Confut.* 41.) *rursus rescidit Marcion:* Venient ab Orientibus & Occidentibus (*sic enim ille legit*) & accumbent in regno Dei *& hoc:* Postremi erunt primi, *&c. & hoc:* Accesserunt Pharisæi dicentes: Exi & vade, quia Herodes vult te occidere, *& hoc:* Ite & dicite vulpeculæ illi, *vsque quo dixit:* Non est possibile Prophetam perire extra Ierusalem, *& hoc:* Ierusalem, Ierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas missos, *& hoc:* Sæpe volui congregare velut gallina filios tuos, *& hoc:* Relinquetur vobis domus vestra, *& hoc:* Non videbitis me, donec dixeritis: Benedictus. *In quo rectè temeritatem Marcionis adnotat, tamquam qui dimidium corporis ex animali amputet.*

CAP. XXXI.

501. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Qualeis ad prandium vel ad cœnam vocari debeant, & de cœna magna, ex cap. XIV. Lucæ. *Atqui pulchre confert locum Isai.* 58. *sæpius supra citatum cum verbis Christi qui vocari vult ad* prandium vel ad cœnam *pauperes siue* mendicos, *Græce* πτωχούς, qui retribuere non possint humanitatis istius vicem, eam in resurrectione repromittens. *Iterum autem his verbis accommodat illud Isai.* 1. amantes munera, sectantes retributionem,

502. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos, &c.] Cœnam *magnam hanc pulchre interpretatur Auctor*, de vitæ æternæ saturitate, & hominem, *Deum creatorem. Atqui iterum hic* paraturam *accipi pro apparatu, rectè adnotauit Rhenanus. Sunt etiam Tertullianica:* qua homines, *&:* qua Iudaici. *Pulcre denique explicat:* ante iam vocatos ad cœnam per patres, admonendos autem per Prophetas, *seruos nempe, quos misit hora cœna dicere vt venirent.*

503. Excusant se inuitati, &c.] *Non solum vulgatus Interpres sed etiam Auctor legit:* Excusant, *eleganter, vel ipso Erasmo teste, quod adducta causa recusarent venire.*

504. Qui pertinentissime ad hanc parabolam per Hieremiam: Audite, inquit, &c.] *Omnino distinguendus sic est hic locus. Citat autem Hierem. cap.* 7. *&* 11. *iuxta* LXX. *tum hic, tum in sequenti huius parabolæ expositione, præterquam quod legat:* in iis quæ concupierunt corde suo malo, *pro eo quod habetur Græce & Latine:* in desideriis cordis sui mali.

505. Agrum emi (*Græce* ἀγρὸν) & boues mercatus sum, & vxorem duxi, &c.] *Tres diuersorum excusationes coniungit simul, vt ad verba transeat Hier.* 7. *nempe illa:* Et emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas (*nam sic lego ordine transposito*) die & ante lucem *Græce* ὀρθρίζων, *quod vnica voce vertit Latinus Interpres* LXX. diluculo.

506. audiit, &c.] *In hoc differt à* LXX *quod singulari numero legat quæ in plurali, & quod:* collum, *transfert* τράχηλον, *quod alii* ceruicē.

507. Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum est, motus tunc (bene, &c.) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem, &c.] Motus *accipitur pro* iratus, *bis hoc loco, & similiter* moueri, *pro irasci. An autem iram proprie Deo adscripserit Auctor, nescio, vide nostra Prolegomena.*

508. Numquid solitudo factus sum domui Israelis? &c.] *Apud* LXX. *immo & Hebraice ac Chaldaice legitur dumtaxat:* Israeli, *sed paraphrasticῶς vertitur ab Auctore:* domui Israelis. *Proprie vero ab eo vertitur:* terra in incultum derelicta, *pro eo quod Græce est* ἡ γῆ κεχερσωμένη, *pro eo quod Latinus* LXX. *Interpres:* terra plena sentium. *Atqui illud:* Itaque misit, *&c. explicatio est verborum Lucæ præcedentium, non vero ipsa verba Lucæ.*

509. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi, &c.] *Istud rectè de nobis, id est, gentibus, interpretatur Auctor.*

510. Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid (*nempe erit*) illis in nouissimis, &c.] *In his verbis Deuter.* 32. *solum differt à vulgato interprete Latino* LXX. *quod vertit:* obæmulati sunt, *&:* obæmulabor, *quod Græce est* παραζηλώσουσι, *&* παραζηλώσω, *pro quo alii:* prouocauerunt & prouocabo, *& voces Græcas* παροργισαι ac παροργιῶ, prouocauerunt in iram, *ac:* prouocabo in iram, *pro eo quod ille:* iritauerunt, & iritabo. *Vtrumque ille significant.* Genitura *autem (vel Rhenano teste) iterum accipitur pro generatione.*

511. De qua illos gustaturos negat Dominus, &c.] *Etiam hoc ex Luca, Interpretatur Auctor, de reiectione Iudæorum, id comprobans loco sæpe citato Isai.* 1.

512. Plane ad hoc secundo venturus est, vt gentibus prædicet, &c.] *Istud prorsus ex sententia Marcionis dicit, quod illi quasi concedit per Ironiam, vt ad alia properet.*

513. Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste conuiuium interpretaris, &c.] *Non reiicit, sed etiam accommodat aduersus Marcionem sensum secundum huius parabolæ:* de conuiuio cœlesti spiritalis saturitatis & iocunditatis, *id est: de Eucharistia sacramento, in quo ex sumptione corporis Domini,* spiritalis saturitas & iocunditas *nobis accedunt.*

514. terrenas promissiones vini, & olei, & frumenti, & ipsius ciuitatis, &c.] *Vetus Testamentum eiusce modi promissionibus ita scatet, vt superfluum foret ad marginem vnam aliquam scripturam adnotare. Atqui plurima adhuc verba Domini Lucæ* 14. *omittit Auctor, fortassis quod proprie aduersus Marcionem non militarent.*

CAP XXXII.

515. Ouem & dragmam perditam quis requirit? &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oue & dragma requisitis & inuentis, ex cap. Lucæ XV. *Vbi pulcre &* ouem & dragmam requisitas & inuentas, hominem *interpretatur, tribus dumtaxat verbis (quod aiunt) eam & recensens, & explicans, quod alibi (nempe supra Tom.* 2. *lib. de Patientia cap.* 12.) *latius de* oue *tractauerit, & de* dragma, *seu:* didragma, *supra lib. de Præscript. aduers. haret. cap.* 11. *vbi vide Adnotationes nostras num.* 74.

516. Atque adeo illius est exultare de pœnitentia peccatoris, &c.] *Hic videtur* Deo *adscribere* exultationem de pœnitentia peccatoris *quam Lucas Angelis Dei adtribuit, non enim angelorum, sed Dei dictum fuit illud Tom.* 2. *libr. de Pœnitentia satis explicatum:* Malo pœnitentiam peccatoris, quam mortem, *quod partim ex cap.* 18. *partim ex* 33. *Ezechielis desumptum ibidem adnotauimus, num.* 17. *Atqui cur reliqua huius capitis Auctor non prosequatur, reddit rationem Epiph. Confut.* 42. *Rescidit enim (inquit ille) Marcion totam* parabolam duorum filiorum, eius qui accepit partem paternorum bonorum, & prodigaliter consumpsit, & alterius, *&c. Quam interim adlegatam habes ab Auctore supra dicto loco libro de Pœnitentia.*

CAP. XXXIII.

517. Quibus duobus Dominis neget posse seruiri, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* De duobus Dominis, Deo & Mammona, ac de dicto Domini: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex c. XVI. Lucæ 1. *Atqui istud per præoccupationem adfert ante alia, quæ initio capitis huius Lucæ habentur, eo quod faciant illa ad explicationem* duorum Dominorum *quos perperam Marcion interpretabatur* Deum creatorem, & Deum suum. *At Christus ipse alios se intelligere declarat:* Deum proponens & Mammonam, *quum subdit, sicut infra etiam citatur ab Auctore:* Non potestis Deo seruire & Mammonæ.

518. quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, &c.] *Non sunt hæc verba Euangelista. sed Auctoris, quæ colligit tum ex communi euentu rerum, tum partim ex Euangelista verbis:* Aut enim vnum odiet, & alterum diliget, aut vni adhærebit, & alterum contemnet. *Eum enim quem odimus & contemnimus, offendimus facile,* ab eo absistentes (*vti interpretatur supra Tom.* 2. *libr. de Coron. milit. ca.* 12.) *quem autem diligimus, cuique adhæremus, defendere solemus &* manum tradere, *vti supra loquitur.*

519. secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi, &c.] *Hic adtingit paucis parabolam villici, siue* οἰκονόμου, *quem generali nomine* seruum *vocat, quæ* ab actu summotum *rectè interpretatur Rhenan. ab officio summotum, adempta illi administratione,*

A

eo sensu, quo supra cap. 29. Actores, & Actum, *voces Iureconsultorum, exposuit. Qui etiam* cautiones, *syngraphas interpretatur, nam Græce τὸ γραμμα legitur bis apud Lucam.*

520. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiæ, &c.] *Dum* Mammonam, nummum *Auctor interpretatur, intelligit ipsas diuitias, nam* mammona *B. Hieron. teste Epist. ad Hedibiam, qu. 1. diuitias, easque iniustas significat, vox Syriaca, non Hebraica, quare & addi à Christo:* iniustitiæ.

521. Cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, &c.] *Hic omnino nouam periodum incipimus. Atqui* amentauit *recte Rhenanus interpretatur, iaculatus est, emisit, vt ab amento, id est, loro deductum sit verbum:* amentare. *Nam & alteri codici ms. Vatic. adiuncta erat hæc ad marginem expositio* amentauit, *id est, ab amento librauit, seu vibrauit. Facit ad intellectum illud Senecæ in Hippolyto:* Amentum *digitis tende prioribus, & totis iaculum dirige viribus.* Amenta (*inquit Festus*) *quibus vt mitti possint, vincuntur iacula, quia aptantes ea ad mentum trahunt.*

522. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi, &c.] *Vertit proprie:* pecuniæ cupidi, *quod Græce est φιλάργυροι. Atqui ex vtroque ms. Vatic. cod. secuti etiam vestigia primæ editionis, legimus:* Quid? nunc potius, *pro:* Quin nunc, *&c.*

B

523. quomodo dictum: Si in mammona iniusto fideles non extitistis, quod verum est, quis vobis credet? &c.] *Prorsus sic legimus & castigamus, quod corrupte legebatur:* quomodo dictum sit: In Mammona, *&c. nam:* Si, *legitur apud Lucam iuxta editiones omnes, tam Græcam & Latinam, quam Syriacam, & sensus ipse id requirit. Istud autem iterum transponit pro suo instituto, nam præmittitur apud Lucam illi, quod hic prius posuit Auctor de Pharisæo. Atqui τὸ ἀληθινὸν, id est:* quod est verum, *opponit Christus* iniusto, *&* credet *accipitur pro:* committet, *nam & Græca vox πιστύσει, etiam illud subinde significat.*

524. Et si in alieno fideles inuenti non estis, quod meum est quis dabit vobis? &c.] *Hoc valde mirum, quomodo non modo legat, sed & explicet Auctor:* quod meum est, *quum tamen Græce sit: ὑμέτερον, & etiam Interpres Syriacus, ac B. Cyprianus lib. de opere & eleemosynis legant:* quod vestrum est.

525. Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisæi, &c.] *Intelligit illud Christi ad Pharisæos:* Vos estis qui iustificatis vos coram hominibus, *quod, & sequentia, pulcre iam olim per Prophetas Iudæis improperata esse, ostendit.*

526. Miser homo qui spem habet in homine, &c.] *Quum Græce sit Hier. 17 ἐπικατάρατον, pro quo omnes Interpretes, & ipse alicubi supra Auctor:* Maledictus, *hic,* miser, *transtulit, ex consequenti, quod miseri sint qui maledicti & execrabiles.*

C

527. Si & adiicit: Scit autem Deus corda vestra, illius Dei vim commemorabat, qui lucernam se pronuntiabat, &c.] *Castigamus:* Si, *pro:* Sic, *ex altero Vatic. ms. cod. & supplemus:* qui lucernam se pronuntiabat, *nempe quum sic dixit Hier. 11. 17. & 20.* scrutantem renes & corda, *quod quidem etiam legitur Psal. 7. Sed solet persistere Auctor in citatione eiusdem alicuius Prophetæ, ac cœpit citare Hieremiam. Fortassis etiam adludit ad illud Sophon. 1.* Scrutabor Ierusalem cum lucerna.

528. quod elatum est apud homines, perosum est Deo, &c.] *Etiam hic sensum potius reddit quam verba, quum Græce sit hodie βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, quamquam interim paulo aliter lectum olim fuisse, apparet ex translatione Syriaca quæ habet:* abominationi est, *quod accedit ad lectionem Auctoris.*

529. in omnem contumeliosum, &c.] *Græce est Isai. 2. ἐπὶ πᾶσαν ὑβριστὴν, quod vertit Latinus* LXX. *Interpres:* arrogantem: *Auctor vero:* contumeliosum, *magis proprie.*

530. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei adnuntiatur, &c.] *Frequentissime hanc scripturam adlegauit Auctor aduers. Marcion. hoc ipso libro, eo quod eam citaret pro se Marcion, sed pulcre deducit, etiam Ioannis aduentum prædictum à Creatore, tum hic tum alibi. Quid? quod Epiphan. Confut. 43. inde probet, eundem esse Deum creatorem & Deum Christi, quod, nominans* Legem & Prophetas, *neque iniquitatem illis adscribens, eidem testimonium præbeat. Atqui Epiphan. magis clare vertit:* ex eo tempore, *nam Græce est apud Lucam: ἀπὸ τότε, & Auctor obscurius:* ex quo.

D

531. Nam & si probauimus, &c.] *Adludit ad cap. 1. huius lib. 4. de* veteribus & nouis, *item ad* XVIII. *de* Ioanne ostenso à Prophetis præparatore viarum Domini.

532. vt vnde magis probetur, &c.] *Aut quæsitiue (inquit Rhenanus) legenda sententia: aut in* vnde *subaudiendum, Nihil sit: vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verum habet nescio quem suum modum in vsu huius Aduerbij:* Vnde.

533. Transeat igitur cœlum & terra citius, &c. quam vnus apex verborum Domini, &c.] *Videtur non legisse Auctor quod apud Lucam est:* cadere, *Gruce πεσεῖν, Item ex proposito vertisse* verborum Domini, *quod alii:* de lege, *vt ostendat consonantiam* verborum Domini, *tam in lege noua, quam in veteri. Ad quod pulcre adeo adaptat verba Isai. 40.*

CAP. XXXIV.

534. Sed Christus diuortium prohibet, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus:* De diuortio prohibito, atque adeo coniugio adprobato, & de inferis ac sinu Abrahæ, ex eodem cap. XVI. Lucæ; *vbi pulcre iterum defendit* coniugium *aduersus Marcionem, quomodo supra lib. 1. cap. penult. Sunt interim priora hæc verba, vsque ad:* Plane, *&c. verba Marcionis, obijcientis diuersitatem legis & Euangelij, in eo quod* Christus diuortium prohibet, quum Moyses repudium permiserit. *Sed pulcerrime respondet Auctor ex Euangelio Matth. 19. vbi Christus dicit:* propter duritiam cordis ipsorum præcepisse Moysen repudium dari, a primordio autem non fuisse sic. *Atqui* diuortium *proprie accipi ab auctore pro tali diuortio, quo quis dimittit vxorem, & alteram ducit, patet ex explicatione similium verborum Christi, alioqui ob fornicationem permittitti* diuortium, *id est separationem coniuctus, patet dicto cap. 19. Matthæi.*

E

535. Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit, qui dimissam à viro duxerit, æque adulter est. Vt sic quoque, &c.] *Omnino castigandum duximus:* adulterium commisit, *pro:* committet, *tum quod ita legatur, iuxta additiones omnes, aut saltem:* committit, *tam hic quam Matth 5. & 19. tum quod infra hoc eodem capite idipsum sic citetur ab Auctore.*

536. & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, &c.] *Vertit Auctor hoc paraphrasticæ, pro eo quod est apud* LXX. *Deuter. 24.* & erit, si non inuenerit gratiam coram eo. *Omittit etiam voculam:* &, *quæ interiicitur à Moyse, vt ne suspensam teneat sententiam. Legit item singulari numero:* in manu eius (*sic enim lego cum 2. Vat. ms. cod. pro* in manum) *quemadmodum ex Hebræo Latinus Interpres, & Chaldæus paraphrastes, pro eo quod illi:* in manibus eius.

F

537. Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &c.] *Agit de* Euangelio Matthæi, *quod reiiciebat Marcion, vbi cap. 19. leguntur verba sequentia. Nam lego imprimis, sicuti vbique Tertullianus:* in carnem vnam, *pro* in carne vna, *deinde, secutus vestigia alterius Vatic. ms. cod.* homo non disiunget, *pro eo quod interrogatiue legebatur dumtaxat:* homo disiunxerit? *tum quod Græce sit μὴ χωριζέτω, & Latine ac Syriace:* non separet, *tum quod infra Auctor Tomo 5. lib. de Monog. ligat bis:* homo non separabit, *& vero etiam Patres omnes, nugandi particulam legunt. Est autem mira phrasis:* patrem gestans eum, *pro patrem agnoscens. Paulo post cum Sixto Senensi Biblioth. sanctæ lib. 6. cap. 81. omittimus* dimissam, *legentes dumtaxat:* ex ea vtique caussa, qua non licet dimitti, *pro quo clarius esset, si legeretur:* dimittere, *sed illud redolet etiam phrasin Tertullianicam. Porro quidam putant errorem esse in Tertulliano, quod hic dicat* Christum conditionaliter fecisse diuortii prohibitionem, *& cetera quæ hic sequuntur, sed saluo meliori iudicio, non tam in illo videtur errare, quam in eo quod infra sequitur, vbi videtur* diuortium ex caussa adulterii *it a licere, vt possit vir alteram vxorem ducere. De quo an id senserit Auctor necne, latius in Prolegomenis inter eius paradoxa.*

538. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, &c.] *Pestilentissima hic ad marginem nescio à quo addita est adnotatio, in omnibus quæ exstant hactenus Tertulliani additionibus: Baptisma & Eucharistiam duo sacramenta primitiua Ecclesiæ, tamquam si primitiua Ecclesia non nisi duo illa agnouisset sacramenta, quemadmodum hinc probare nituntur Magdenburgenses, & plerique nostræ tempestatis hæretici. Loqui enim Auctorem, non de omnibus Ecclesiæ sacramentis patet ex circumstantiis contextus vtpote qui agat solum de sacramentis, quibus fideles seu Christiani fiunt, antea infideles, quippe quum Marcion* nec coniungeret per nuptias marem & fœminam, nec alibi (*id est, in infidelitate*) coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admitteret, nisi inter se coniurarent aduersus fructum nuptiarum. *Qui vt mentem suam magis aperiret (quod sciret ea ætate illa coniungi solere in baptismo inseparabiliter, sicuti supra latius Tom. 2. num. 1. inter baptismi ceremonias)* baptismum & Eucharistiam, *non* sacramenta, *sed* sacramentum (*iuxta tam excusos quam ms. codices omnes*) *appellat. Solet quidem & tertium* sacramentum *baptismati coniungi* Manusimpositionis, *seu Confirmationis, sed (sicuti ibidem adnotauimus) non nisi quando Episcopus baptismæ celebrabat. At vero Marcion (quum Episcopus numquam fuerit, sed presbyter dumtaxat) non poterat nisi duo illa priora in Baptismo coniungere, quo fit vt illum hic adlocutus Auctor non nisi duorum faciat sacramentorum mentionem. Hanc autem huius loci explicationem (meo quidem iudicio, vt sic loquar, peremptoriam) acceptam debeo B. Augustino, qui libr. 3. de peccat. mer. & remiss. cap. 12. vbi Illud, inquit, sine dubitatione tenendum, quæcumque illa sanctificatio sit (de qua Apostolus 1. Cor. 7.) non valere ad Christianos faciendos, atque admittenda peccata nisi Christiana & ecclesiastica institutione* & sacramentis efficiantur fideles. *Certe Auctorem plura agnouisse sacramenta, immo eodem capit. 40. libr. de Præscript. aduers. hæres. sex numero (nempe, Baptismatis, Pœnitentiæ, Confirmationis, Eucharistiæ, Ordinis & Nuptiarum) docuimus ibidem. num. 240. 241. 243. 244. 245. & 246. vbi haudquaquam dubie etiam ad septimum extremæ Vnctionis adlusisset sacramentum, si* in mysteriis Mithræ, in quibus diabolus sacramenta Dei æmulabatur, *aliqua etiam fuisset adhibita vnctio. Et tamen fortassis ad illud adludit eiusdem libri cap. 41. quum adfirmat* mulieres hæreticas (*nempe Marcionis & similium sectatrices, vel Epiph. teste hær. 42.*) non solum tinguere, *sed etiam* curationes repromittere, *quas fere per vnctionem fieri solitas, omnibus historiarum lectoribus satis manifestum est.*

G

539. aduersus fructum nuptiarum, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) liberorum procreationem. Sic supra c. 23.* Ipsum quoque fructum, *inquit,* connubii benedicendo promisit, qui de infantia primus est. *Hoc ipsum enim significat Auctor, quod dixit, loco initio huius*

H

capitis citato: Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptismatis mercata.

540. Sed nec tuum Apostolum sinere, &c.] Marcionis Apostolum *vocat, sicuti supra etiam non semel, quod ille inter ceteras etiam* 1. *Epist. ad Corinthios retineret & agnosceret, adludens hic ad illud* 1. *Cor.* 6. Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? *siue:* prostitutæ, *vti hic Auctor. Subauditur autem, vti ante me Rhenan. constat, vel certum est.*

541. iustitia diuortii, &c.] *Hic videtur illorum fauere sententiæ, qui, etsi per se malares esset* diuortium, *tamen ex quo per Moysen permissum fuit*, iustum *atque adeo licitum fuisse* diuorrium *volunt. Verum si sequentia diligenter inspiciantur, illud solum intelligitur permissum*, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum, *pro quo facit etiam Prophetia Malach.* 2. *quam mox citat iuxta* LXX. vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. *Cui addi potest, quod idem subiungit Propheta:* Sed si odio habens dimiseris eam, dicit Dominus Deus Israel, operiet impietas cogitationes tuas.

542. Qui dimiserit inquit, vxorem suam, præter causam adulterii, &c.] *Siue legas, sicut hic habetur:* præter causam adulterii, *siue vti mox.* præter ex caussa adulterii: *constat citari hic cap. Matth.* 5. *non* 19. *vtpote quum priori loco legatur:* παρεκτὸς λόγου πορνείας, *id est:* præterquam caussa adulterii, *posteriori vero dumtaxat:* εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, *id est:* nisi ob fornicationem. *Pro quo* adulterium, *magis proprie vertit Auctor tum hic, tum infra Tom.* 5. *l. de Monog. quam quam enim generalis sit vox Græca ad cuiusuis generis prostitutam pudicitiam, certe apud Euangelistas* adulterium *significat. Auctor vero vbique* adulterium *pro fornicatione transfert fortassis quod hæc vox posterior, Latinis minus adhuc nota, posterioribus sæculis magis vsitata, deriuata à fornice, qua pro lupanari à Iuuenali iam olim vsurpatur, eo quod fore in fornicibus habitarent meretrices. Atqui:* præter, *inquit Rhenanus, vsurpat Aduerbialiter, pro præterquam, vt supra capite* 24. præter oneribus consparsionum *(id est: præterquam oneribus consparsionum)* offarcinatam.

543. eum qui ex compressione matrimonium fecerat, &c.] *Citat istud secundum LXX. ex Deut. cap.* 22. *vbi est* βιασάμενος, *qua vox* compressionem *siue violentem mulieris violationem significat: quod adeo vocat deinceps:* ex violentia coactum matrimonium, *quod cogeretur compressam in vxorem ducere.*

544. quoquo velis latere, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide nostra Prolegomena.*

545. habens radicem ex eadem Ioannis mentione, &c.] *Hoc vult dixisse apud Lucam Saluatorem post mentionem Ioannis, quia immediate præcessit:* Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. *Immo quamquam historia* exitus, *id est, phrasi Tertullianica: exitij, seu occisionis,* Ioannis, *habeatur Matth.* 14. *& verba qua hic contra diuortium citantur Matth.* 19. *videtur in ea esse sententia Auctor, quod debeant subiungi hæc post narratam historiam dictæ passionis Ioannis Baptistæ.*

546. quod aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, &c.] *Non hunc locum* 3. *Euangelistarum Auctor interpretatur, quasi* si Philippus frater Herodis defunctus fuisset, *quum apud eos Matth.* 14. *Marc.* 6. *ac Luc.* 3. *nulla defuncti illius mentio fiat, sed dumtaxat:* Non licet tibi habere vxorem fratris tui: *quod alia lege Leuitici, nempe* 18. *&* 20. *prohibitum fuerat: at vxor non vocaretur, si defunctus fuisset, sed vidua. Atque adeo videtur mihi in hac explicatione, Montani potius secutus ἀδιτionem quam Euangelistarum, vt ita probare posset ex scriptura, mortem repudio æquiparari, atque adeo sicut post repudium, ita & post mortem (sicuti latius prosequitur libr. de Monog. infra Tom.* 5.) *non licere dimissam ducere. Verum de eo latius in Prolegomenis inter Paradoxa Auctoris.*

547. quam si frater illiberis decesserit, &c.] *Vna voce, inquit Rhenan. & in Scholiis ad marginem, reddere voluit, quod Græce est* ἄπαις, *id est, carens liberis. Atqui adludit ad legem Deut.* 25. Non modo permittentem, sed & præcipientem, vt si frater illiberis deceserit, à fratre ipsius suppararetur, *(id est, substitueretur)* semen defuncto. *Atqui lego:* adulterii, figura *ex* 1. *cod. ms. Vatic. pro:* adulterii: *quia præcedit:* matrimoniorum.

548. diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis, &c.] *Noua est & hic expositio, sed magis verisimilis, & non longe petita,* ex eadem Ioannis mentione, *qua* diuitem Herodem, pauperem vero Ioannem *interpretatur. An autem hæc vera sit historia, an parabola, an vero mixtum quid, vide supra libro de Anima, cap.* 7. *num.* 94. *Atqui Epiph. Confut.* 44. *&* 45. *vrget contra Marcionem, quod hic fiat mentio* Abrahæ, *atque adeo male ab illo maledictis impetatur* Abraham. *Porro ad illud* male meritati: *Non tam inepta, inquit Rhenanus, atque insolens est & antiquata vox:* meritati. *Captauit schema, quod vocant, similiter desinens, nempe quia præcedit: male tractati. Quare expungendum Gelenij scholion ad marginem adnotatum* forte maritati, *idem est enim, teste Latinio,* meritati, *quod: meriti.*

549. Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant, &c.] *Addidit Auctor* illic *ad maiorem emphasin, nempe in synagoga Iudæorum, nam neque etiam Græce, Syriace aut Latine legitur, neque etiam apud Epiphan. qui Confut.* 46. *etiam istud aduersus Marcionem retorquet,* Moysen & Prophetas *impugnantem. Marcion enim vti sequitur apud Auctorem,* illis qui Legi & Prophetis obedierint, determinabat mercedem, *ecce etiam Marcionem agnoscentem* mercedem operum, postam à creatore, siue tormenti, siue refrigerii, *id est, solatij: nam sic vbique accipit eam vocem Auctor,* apud inferos. Christi vero & Dei sui *cultoribus* sinum Abrahæ.

550. quæ ab inferis discernit Abrahæ sinum, &c.] *Omnino sic legi debere, pro:* ad inferos, *patet ex eo quod sequitur:* Aliud enim inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & magnum ait intercedere, *Græce* διάστημα, regiones istas, *nempe* Inferos, *&* sinum Abrahæ, profundum, *Græce* χάσμα, *siue hiatum,* & transitum vtrumque prohibere, *(quod in compendium contraxit Auctor.)* Sed nec adleuasset diues oculos & quidem de longinquo, nisi in superiora, *&c. vbi verba Lucæ transponit pro suo instituto. Atqui de* Inferis *vide supra lib. de Anima, cap.* 54. *&* 55. *& Adnotationes nostras ibidem per totum caput, de* sinu *vero* Abrahæ *hic latissime tractat Auctor. Est autem rursus phrasis Tertullianica:* in Abrahæ censum deputandarum.

551. Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, &c.] *Ad hunc locum adlusit supra lib.* 3. *cap. vlt. his verbis:* Sed de sinu Abrahæ suo tempore. *Quod autem dicit:* etsi non cœlestem, tamen sublimiorem inferis, *confirmatur à B. August. Epist.* 99. *Quia, inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quod si nusquam in diuinis auctoritatibus legitur, non vtique* sinus *ille* Abrahæ, *id est, secreta cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars Inferorum esse credenda est, quoniam in his ipsis tanti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: Inter nos & vos chaos magnum firmatum esse, satis, vt opinor, appareat, non esse partem, & quasi membrum inferorum tantæ illius felicitatis signum. Vbi videtur hunc locum imitatus. Quum itaque Auctor supra lib. de Anima, cap. pen. & vlt. videtur sentire:* omnes animas ad inferos commigrare, *oportet large accipi ab Auctore* inferos: *vt complectatur etiam* sinum Abrahæ. *Verum de eo Auctoris Paradoxo latius inter Prolegomena, sicuti etiam de eo quod sequitur:* interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungat, *vbi rursum habes vocem Tertullianicam:* expungat, *Lego autem iterum ex altero Vatic. ms. cod.* vindicat, *pro:* vendicat, *quia illud Tertullianicum est.*

552. ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos, &c.] *Prorsus sic legendum, pro:* secundum Osee, *neque enim apud hunc Prophetam istud legitur, sed Amos* 9. *& præterea supra l.* 3. *c. vlt.* Amos, *non* Osee *tribuitur.*

553. de quo Isaias: Quis adnuntiabit vobis locum æternum?] *Locum hunc tandem reperi Isai. Isai.* 33. *iuxta* LXX. *vbi B. Hieron. ex Hebræo vertit ignem æternum. Ibidem legitur illud:* Incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem.

554. cur non capiat sinum Abrahæ dici, &c.] *Hoc verbum,* capiat *(inquit Rhenan.) in superioribus sæpe iam nobis occurrit. Sensus hic est: Cur non possit dici sinus Abrahæ, &c. Sic lib. de Resurrect. carnis, cap.* 26. Terram sanctam Paradisum, quam & Patrum dici capiat.

555. ac candida quædam, &c.] Candida, *inquit idem, pro spe & expectatione. Vestis erat petitorum Consulatus, quos inde* candidatos *vocabant: vt supra non semel adnotatum est.*

556. Immo, inquit, nostri Dei monela, &c.] *Vatic. ms* 2. monella, *sed illud placet, quia (vti etiam adnotauit Rhenan.) hoc vocabulum in lib. de Patientia vsurpauit.* Si manu quis, *inquit,* tentauerit prouocare, præsto est Dominica monela. *Sunt autem hæc dicta ex persona Marcionis vsque ad illud:* Merito. *Atque adeo, etsi eadem apud Matthæum habeantur scripturæ, quas ille obiiciebat, tamen quia illud Euangelium non agnoscebat, sed secundum Lucam dumtaxat, ad marginem prorsus adnotanda citatio Luc.* 9.

557. qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes.] *Prius est in Cantico Mariæ, Luc.* 1. *quum legitur:* Deposuit potentes de sede, *posterius Psal.* 112. *quamquam nonnihil etiam hic variet à Latino Interprete, sequens exemplar Græcum, vbi legitur* ἀπὸ θρόνων.

CAP. XXXV.

558. Conuersus ibidem ad discipulos, &c.] *Caput hoc inscriptissimum:* De verbis Domini variis, Leprosis curatis, & Pharisæorum interrogatione de regno Dei, ex cap. XVII. Lucæ.

559. Væ, dicit, auctori scandalorum expediisse, &c. si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quam vnum ex illis modicis, &c. scandalizasset, &c.] *Verbis istis Lucæ interserit Auctor alternatiuam:* si natus non fuisset, *ex cap. Matth.* 26. *vbi de Iuda id dicit Christus. Vertit autem. magis paraphrastice, quam ad verbum, tum:* expedisse *(quod lego ex vtroque Vatic. ms. cod. pro* expedisset, *quod habebant excusi) tum:* molino saxo ad collum deligato, *pro eo quod Græce & Latine, circumdato seu immisso, vbi etiam videtur magis sequi Marc.* 9. *qui habet Græce* λίθος μυλικὸς, *hoc est:* lapis molaris, *pro eo quod est apud Lucam &* Matthæum, μύλος ὀνικὸς, *id est,* mola asinaria, *aut* mola inferior. *Siue autem legas: Vatic. ms. cod.* Æstima *cum reliquis, siue* Existima, *cum altero perinde est.*

560. ac si pupillam oculi mei tangat.] *Legit Auctor:* mei, *quum Græce sit. Hebraice, Chaldaice & Latine:* eius, *sed quum loquatur ibi Propheta ex nomine Dei, Auctor vero hoc citet, tamquam pronuntiatum ab ipso Deo, nihil differt.*

561. Peccantem fratrem iubet corripi, &c.] *Sicuti Græce voces* ἐπιτιμᾶν *apud Lucam, &* ἐλέγχειν *apud Matth. ita & Latinæ voces, corripere, & increpare, pro iisdem habentur ab Interpretibus.*

562. traductione traduces proximum tuum, &c.] *Sic legendum sine noua periodo, quia legitur eodem versu 16. Leuit. 19. Omissa etiam iuxta alterum cod. Vatic. ms. vocula:* non, *vtpote quæ neque ibi legitur in vllis exemplaribus, ad institutum alioqui facere hæc scriptura, in qua Interpres Latinus LXX. vertit:* correptione corripies. *Quũ autem Auctor adiicit:* vtique & fratrem, *confirmat eorum sententiam, qui locum hunc de fratre eiusdem fidei intelligunt.*

563. qui pecora quoque fratris tui, &c.] *Quod Exod. 23. legitur de boue & subiugali (id est,* pecoribus) *inimici, ex consequenti Auctor de* fratre *interpretatur, id est, sicuti modo dixi, eiusdem fidei homine, siue inimicus sit siue amicus.*

564. Sed & veniam des fratri in te deliquenti iubet, etiam septies, &c.] *Quia ἄφες amphibolum est ad dimittere, pro emittere, & pro absoluere, transferre maluit Auctor:* veniam des.

565. Nec petenti eam præstes mandat, sed & non petenti, &c.] *Ita explicat hunc locum Auctor, vt nemo putet veniam præstandam nisi petenti, eo quod ille videatur solummodo loqui de eo qui dicit:* Pœnitet me, *id colligens ex verbis præcedentibus Leuitici:* fratris malitiæ ne memor sis. *Atqui legimus prorsus ex vtroque Vatic. ms. cod.* præstes, *pro:* præstans.

566. Lex leprosorum, &c.] *Quasi aliud agens transit ad* curationum decem leprosum, *præteremissis quæ intermedia sunt, eo quod illa resciderit Marcion, sicuti testatur Epiphan. adu. eundem Confut. 47. de eo quod habet Lucas:* Dicite: inutiles serui sumus, quod debuimus facere, fecimus.

567. morositatem Legis, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) l. de Præscript. adu. hær. c. 40.* Nonne manifeste duabus, *inquit,* morositatem illam Iudææ imitatus est? *vbi vide Adnot. nostras, n. 251.*

568. quos tantummodo ire iussos, vt se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgauit, &c.] *Etiam hic adnotat Epiphan. Marc. multa rescidisse, & alia pro aliis fecisse, & imprimis legisse:* Dimisit ipsos dicens: ostendite vos sacerdotibus, *pro eo quod alia editiones omnes:* Quos vt vidit, dixit: Ite, ostendite, *&c. Est autem iterum illud Tertull.* remediatore languorum: *item:* retractari, *pro:* tractari, *&c.* qua propria, *& paulopost:* remediantis, *&:* decucurrisset, *& rursum hoc eodem capite,* remediauit, *&:* remediati.

569. Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt, in documento superiore, &c.] *Supra, nempe cap. 9. vbi tractatur* curatio alterius leprosi, *Luc. 5. Hinc addit:* Nunc etsi præfatus est. *nempe Christus supra. Quod quidem etiam illic tractatur sed hic repetitur, eo quod (Epiphan. teste vbi supra) hic repetebat Marcion:* multos leprosos fuisse in diebus Helizæi Prophetæ (&, *enim intermedium, ibi superfluum erat, at hic adiyciendum)* & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum, *ad cuius mundationem refertur, quod mox subiungitur:* etiam ædito documento. *Sunt autem etiam Tertullianica:* elimatorem, *ab elimando (inquit Rhen.) & expoliendo,* viderit: *&:* opinionsus, *id est, (Rhen. interprete) sinistra opinione.*

570. Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit, &c.] *Nempe:* Vade, ostende te sacerdoti. *Intelligit autem vnum illum, qui* pristinus leprosus, iam vero solutus à lepra, *ad Christum reuersus* gratias Deo reddidit, *quem mox* Samariten *fuisse ex eodem Luca commemorat. Cuius rei pulcre causam declarat, post multam eius rei tractationem:* quod ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit.

571. Samaria autem desciuerat ab Israele, &c.] *Historiam hanc habes 3 Reg. 11. & 12. quando per* Achiam Prophetam, *(id est, illius Prophetiam)* Hieroboam decem tribus *(nam sic prorsus legendum, pro eo quod erat mendosissime:* nouem) collocauit apud Samariam. *Atque adeo vbi dicitur hic:* desciuerat ab Israele, *intelliguntur* XII. *tribus Israelis, inter quas schismate facto, vnam, nempe tribum Iudæ Dominus reseruauit Roboamo: cui quia adhæsit etiam tribus Beniamin, dum taxat* decem tribus *secutæ dicuntur* Hieroboam. *Fortassis legendum sicuti partim supra l. adu. Iudæos c. 3. & lib. 3. aduersus Marc. c. 13.* desciuerat à Deo Israelis: *Sed nolui quid immutare contra ms. cod. fidem, quandoquidem sensus aliquis elici queat. Porro per præoccupationem dicit Auctor:* decem tribus collocatas à Hieroboam apud Samariam, *nam primum Amri, Rex Israel ab ipso quintus (sicuti est 3. Reg. 16.) emit possiditque* montem Samariæ *à Semmer domino montis duobus talentis argenti, & vocauit nomen montis, quem ædificarat, in nomine Semmer domini montis* Samariam, *ex quo tempore, quia Reges Israel ibi residere consueuerunt, dicuntur* tribus decem Israel collocatæ apud Samariam, *nempe à successoribus Hieroboam.*

572. Næ tu maior sis, &c.] *Per diphthongum prorsus videtur legendum* Næ, *quia id requirit sensus lectionis Auctoris, quam etiam hic peculiarem habet, quum legatur Ioan. 4. iuxta editiones omnes:* Numquid tu es maior patre nostro Iacob, *&c. Variat etiam aliquantulum in eo quod consequenter citat:* Patres nostri, *&c.*

573. Itaque qui & per Amos: Væ, dixerit eis qui confidunt in monte Samariæ, &c.] *Sic plane restituendus hic locus pro eo quod erat:* per Isaiam, *neque enim apud illum vsquam hæc scriptura inuenitur, sed* Amos *6. siue iuxta distinctionem B Hieron. in Comment. sub finem cap. 5. Illud autem:* quoniam ex Iudæis salus, *iterum adfert ex c. 4. Ioan. quod explicat:* quoniam tota promissio tribui Iudæ Christus fuit. *Eleganter autem vocat* Iudæam matricem religionis, *sicuti supra li. de Præscriptione adu. hær. c. 21.* Ecclesias Apostolicas matrices fidei, *& rursum voce solita:* expungendã *vitiatur.*

574. Ideo: Fides tua te saluum fecit: audiit, &c.] *Quomodo similes locos intellexerit Auctor, vide supra c. 18. num. 265. & infra quoque capite sequenti. Et vero non aliter etiam hic id explicat, dum non simpliciter fides illius leprosi curati meminit, sed quod* intellexerat, veram se Deo omnipotenti oblationem, id est, gratiarum actionem (*ita frequenter appellari ab Auctore sacrificium Christianum supra adnotauimus, Tom. 2. l. de Orat. num. 1.*) apud verum templum & verum Pontificem eius Christum facere debere. *Quare & tolerari hic poterat adnotatio marginalis:* vera oblatio, *dum de* oblatione gratiarum actionis, *id est, Eucharistica, locum hunc intelligimus.*

575. Sed nec Pharisæi possunt videri, de alterius Dei regnò consuluisse Dominum, quando venturum sit, &c.] *Pergit in verbis Lucæ, commemorans etiam responsum Christi:* Non venit, inquit, regnum Dei cum obseruatione, Nec dicunt: Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est, *vbi confirmatur lectio castigatorum codicum Latinorum vulgati Interpretis:* venit, *conformiter Græce voci ἔγγιζω, pro eo quod alij & Syrus Interpres:* veniet. *Secundum quam lectionem, iterum mox supplemus:* intra vos est.

576. secundum Antitheseis nostras, &c.] *Istud addit, eo quod præcipuum sit huius libri argumentum, loco* Antitheseon veteris & noui testamenti, quas ædiderat Marcion, *à contrario sensu, per* Antitheses, *hoc est, oppositas Moysi & Christi sententias, concordiam probare vtriusque Testamenti.*

577. Præceptum, inquit, excelsum non est, &c.] *Rectius sic vertit quod Græce est Deut. 30. ὑπερογκος, quam Latinus Interpres* LXX. graue non est: *& magis accommode ad sensum vtrobique:* vt dicas, *quam ille ad verbum:* dicens, *item:* Auditum illud faciemus, *pro quo ille:* Audientes. *Atqui quum Græcus sit tum hic, tum Rom. 10.* τίς ἀναβησεται, *& hoc* καταβησεται, *& correspondeant ex Hebræo & Chaldæo voces Latinæ, & noui Testamenti Syriaca, prorsus castigandum duximus:* ascendet in cœlum, & deponet (*partim iuxta alterum Vat. ms. cod.*) *pro eo quod erat:* ascendit, *ac:* deponit, *maxime quum sequatur:* transfretabit & sumet. *Distinguimus etiam sequentia hoc modo.* Hoc erit: Non hic nec illic, ecce enim, *&c.*

578. Dicens enim: Filium hominis ante multa pati & reprobari oportere, &c.] *Omittit hic quod Marcion obiicitur ab Epiphanio Confut. 49.* Venient dies quando concupisceris videre vnum diem filii hominis. *Vertit autem:* ante, *quod est Græce* πρωτον, *& explicat:* ante aduentum suum, *de quo illud præmiserat Lucas, vbi addens:* in quo & regnum substantialiter reuelabitur, *adludit ad illud quod sub finem capitis sequitur in Luca:* Filius hominis reuelabitur. *Est vero illud Tertul.* Reprobari autem habens. *Siue autem,* excerpsit, *legas cum altero Vat. ms. cod. siue* decerpsit *cum aliis, non refert.*

579. quem & in lapidis, & in perræ, & in montis figura portenderet, &c.] *Quam quam pluribus scriptura locis,* in lapidis & petræ, & montis figura, Christus portendatur, *sufficit nobis eos locos adnotare, quos alibi ea de re citat Auctor, quare de* lapide *ad scripsimus ad marginem, Isa* 8. de petra, 1. *Cor.* 10. *&* de monte, *Daniel. 2. vbi nempe legitur:* lapis de monte præcisus, qui percusserat statuam factus mons magnus.

580. cur eum diebus Noe & Loth comparat, &c.] *Tribus verbis effert, quod pluribus habet Euangelista:* de aduentu filii hominis comparato diebus Noe & Loth, etiam illud: Mementote vxoris Loth, in *Marcionem pro iudicio Dei retorquens.*

CAP. XXXVI.

581. Nam & orandi perseuerantiam & instantiam mandans, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De parabolis, Iudicis, & Pharisæi ac Publicani responsione ad adolescentem diuitem, & de cæco curato, ex c. XVIII. Lucæ. *Adludit autem hic ad ipsa verba Lucæ, qua præmittit priori parabolæ: Dicebat autem* & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere. Parabolam, *inquam,* iudicis coacti, audire viduam instantia & perseuerantia interpellationum eius, *vbi iterum tribus verbis integram parabolam complectitur, adtingens etiam explicationem parabolæ, quum subiungit:* facturum Deum vindictam electorum suorum, clamantium ad eum die ac nocte.

582. Et tamen quum templum creatoris inducit, &c.] *Etiam hic paucissimis hisce verbis prosequitur alteram parabolam, qua* duos adorantes (in templo *nempe,*) diuersa mente describit, Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate, ideoque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse.

583. in humilitate, vt adleuatorem humilium, non in superbia, vt destructorem superborum, &c.] *Adludere mihi videtur ad illud Christi:* Omnis qui se humiliat, adleuabitur, & qui se exaltat, humiliabitur, *siue ad illud Cantici Mariæ Luc. 1.* Deposuit potentes de sede, (*hoc est enim destruere*) & exaltauit (*siue* adleuauit) humiles.

548. Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire, &c.] *Nempe supra c. 26 vbi tractatur Oratio Dominica ex cap. 11. Lucæ. Sunt autem iterum Tertullianica:* qua Deus optimus, *& paulopost:* qua solus Deus, *& post huius capitis medium:* qua non natus.

585. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus? &c.] Optimus *more suo & hic & postea vsurpatur pro bono, vbi addiderat etiam Marc. vocem: pater, sed perperam. Adfert etiam præcedentia Epiphan. confut. 50. cuius occasione istud dictum aduers. Marcionem immo ipse Auctor paulopost:* Denique, *inquit,* interrogatus ab illo quodam (*neque verr etiam Epiphanius habet aliud quam:* quidem, *quum alii omnes id referant de Principe*) Præceptor optime quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis, *&c* an ea sciret, *&c.* expostulauit. *Vbi tacite confirmat lectionem*

Lucæ: mandata nosti (*non vero Marc.* mandata noui, *sicuti adnotat Epiphan.*) Præcepta *inquam* (*sicuti paulopost addit Auctor*) non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi (*qua voce explicat quod significat τιμᾶ, id est, honora parentes*) patrem & matrem. *Verum præcedit ante*: Mandata nosti, *illud*: Quis optimus, *&c.*

586. Quumque ille principaliora quæq; adfirmasset obseruasse se ab adolescentia. &c.] *Quum apud Lucam habeatur*: Hæc omnia custodiui, *addit*: principaliora quæque, *vti ostendat prædicta præcepta talia esse. Atqui Christus* (*sicuti etiam auctor prosequitur*:) Vnum, *inquit*, tibi deest: Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni, sequere me. *Porro* commiserones & coodibiles *Marcionitas hæreticos eleganter vocat, quomodo etiam infra sub finem capitis Marcionem* cæcum *adserit.*

587. Si adnuntiauit tibi homo quid bonum? &c.] *Videtur aliquam interrogandi particulam Græce legisse initio huius periodi Auctor Mich. 6. quomodo etiam Chaldæus Paraphrastes, quæ hodie non reperitur, nam vertitur ex Græco dumtaxat*: Adnuntiatum est tibi homo. *Atqui sequentia sic distinguenda & castigandæ sunt*: Et homo enim Christus adnuntians quid sit bonum, scientiam Legis. Præcepta, inquit, scis: facere iudicium: vende, inquit, quæ habes, diligere (*pro*, dilige, *nam repetit verba Michææ*) misericordiam, & da, inquit, egenis, paratum esse ire cum Deo: & veni, inquit, sequere me.

588 Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos, & familias, & domos, &c.] *Adludens ad librum Numeri cap. 1 vbi* primum Iudæa gens per tribus & populos distinguitur, *nempe* XII. *Ruben, Symeon, Iuda, Issachar, Zabulen, Ephraim, Manasse, Beniamin, Dan, Aser, Gad, Nepthalim, non adnumerata tribu Leui, eo quod Domino consecrata esset. Deinde etiam ad Num. ca. 26. vbi* per familias & domos *recensentur singulæ tribus. Nempe tribus Ruben familiæ quatuor, Symeon quinque, Gad septem, Iuda quinque, Issachar. 4. Zabulon 3. Manasse 8. Ephraim. 4. Beniamin 7. Dan 1. Aser 5. & Nepthalim quatuor. Et vero Tertullianus, quum Iureconsultus esset, adludere videtur ad distinctionem qua Romani vtebantur*, gentis, tribus, & familiæ, *de qua plusculum aliquid in vita Auctoris adtigimus.*

589. vnus aliqui, &c.] *Sic rursum lego iuxta primam Rhen. aditionem, à Latinio ex aliis locis Auctoris confirmatam, ex Vat. ms. cod. 2. pro eo quod citra irrepsit*: vnus aliquis. *Nam* (*vti adnot. Rhen.*) *in principio libri quinti sequentis*: vnus aliqui discipulus. *Sensus hic est*: *Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, siue vnus de multis, quod Græci dicunt*: εἷς τῶν πολλῶν ἢ τῶν τυχόντων.

590. Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit: Iesu fili Dauid miserere mei, &c.] *Eodem modo ex hoc loco Epiph. Confut. 51. adu. Marc. conuincit, Christum non apparentia, sed vere fuisse incarnatum, idque eo magis, quod laudata fuerit à Domino fides cæci, qua* filium Dauid Iesum *credidit, vtpote qui dixerit illi, sicuti infra etiam citatur*: fides tua te saluum fecit. *Idem Confut. 52. adnotat amputasse quoque Marcionem quod apud Lucam ca. 18. prætermittit*: Quum adsumpsisset Iesus duodecim, dixit: Ecce ascendimus Hierosolyma, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim & occidetur, & tertia die resurget. *Vnde & ab Auctore illud omissum est.*

591. Sed antecedentes increpabant cæcum vti taceret, &c.] *Pulcre etiam istud interpretatur, ne Marcion pro se facere existimet. Atqui*: præsumeret, *quod habent 2. Vat. ms. cod. & prior aditio Rhenani, impersonaliter, magis quidem placet: sed vti nos Lectorib. accomodemus, reliquimus*: præsumeretur, *ad maiorem loci alioqui obscuriorus explicationem. Verum mox legimus iuxta eosdem*? Atquin *Tertullianicum, pro*: Atqui, *cuiusmodi sunt etiam*: enubilasset, *&c.*: vltra, *pro amplius, vel Rhenano adnotante. Siue autem legas cum iisdem ms. Vatican.* adfigeretis, *siue cum excusis*: adfingeretis: *perinde est.*

592. & ex fructu lumborum Dauid, &c.] *Quia additur*: destinabatur, *haud dubie adludit ad illud Psal.* 131. De fructu ventris tui, *Græce* καρπὸς (*sicuti alibi legit*) ponam super sedem tuam, *seu iuxta interpretationem conuenientissimam B. Petri, Act.* 2. de fructi lumbi, *Græce* τῆς ὀσφύος, *præterquam quod verterit pluraliter magis Latine*: lumborum.

593. Qui hoc se (*nempe* filium Dauid) & cognouit, & ab omnib. cognosci voluit (*nempe Christus*) fidem hominis, *&c.* exteriore quoque visione donauit, &c.] *Sic explicandus erat locus hic alias obscurus, & insuper à nobis suppletum est*: ab omnibus, *ex altero Vat. ms. cod. à quo parum differt alter legens*: ab hominibus. *Atqui etiam hic habes*; censum, *pro origine, quum legitur*: per virginis censum, *& recte adnotauit Rhenanus esse Appositionem*: ruentem & ipsam Antithesin.

594. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Syonis offenderant cæci resistentes, &c.] *Verba sunt hæc Marcionis, quibus Antithesin commentabatur inter Dauid & Christum, quod ille cæcos cædi, id est, occidi iussisset, Christus vero cæcũ hic curarit, vsque ad illud* (*vbi proinde noua periodus incipiatur*: Et cur fidei, *nempe huius cæci*, & quidem prauæ, *siquidem ille mentitus sit filium Dei*, præstitisse se dixit, *illis nempe verbis latius repetitis*: fides tua te saluum fecit. *Quam Antithesin tum per parenthesin interiectam, tum per sequentia pulcherrime conciliat Auctor. Historiam habes 2. Reg. 5. quam tamquam veram hic Auctor agnoscit, dicens*: cæcos resistentes Dauid in recuperatione Sionis, figuram fuisse populi cæci non admissuri quandoque Christum filium Dauid, *si figuram* (*sicuti alibi non semel Auctor*) *ergo veritatis figuram. Pro quo facit etiam Prouerbium inde natum*: Cæcus & claudus non intrabunt in templum. *Valeat itaque Erasmus, qui istud ad imagines, vti dicit, cæcas, quæ solent adfigi fistulis domatum seu murorum arcis Sion, refert.*

595. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin, &c.] *Distingue, inquit, Rhenan.* Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin de suo retundendam, *vt sint duæ figuræ, Synecdoche, & Appositio. Hoc est*: *secundum hoc, nempe* Antithesin de suo retundendam. *Recte autem castigauit Gelenius*: eiusdem indecoris homo, *id est, etiam cæcus, pro eo quod antea erat*: eius deinde carnis, *vel*: eiusdem carnis.

CAP. XXXVII.

396. Consequitur & Zachæi domus salutem, &c.] *Capiti huic dedimus inscriptionem*: De Zachæo & seruorum parabola, ex cap. XIX. Lucæ.

597. & omnis populus laudes referebat Deo, &c.] *Istud quasi per recapitulationem hic adfert ex c. præcedenti. Castigaui autem secundum vestigia alterius cod. ms. Vatic. qui habebat*: resonabat *singulari numero*: referebat, *pro*: referebant, *quod sic legat B. Lucas.*

598. etsi Allophylus, &c.] ἀλλόφυλος, *sicuti adnotat B. Hieron. in c. 2. Isaiæ, LXX. vbique transtulerunt, vbi ex Hebraico vertur Philistin, si non fuerit Philistæus, saltem alienigenam, quem proprie ea vox significat, fuisse* Zachæum, *vel ex eo patet, quod primus publicanorum fuerit, quorum officium cum ethnicis comparat Christus, vtpote à quibus administrari soleat. Siue autem mox legas cum ms. & excus.* & ignorans Isaiam, *siue ex coniectura Rhenani*: etsi ignorans, *non refert.*

599. Hoc cum maxime agebat, &c.] *Tertullianicum est, quod bis hic reperitur*: cum maxime. *Pulcre autem singula* opera misericordiæ *ab Isaia præscripta Zachæo adplicat, quod* exceptum domo sua Dominum pauerit, dimidium substantiæ obtulerit pauperibus, *insuper addendo*: Et si cui quid per calumniam eripui, reddo quadruplum. *Vbi* substantiam *Auctor accipit pro bonis, & proprie transtulit* per calumniam eripui, *quod Græce est* ἐσυκοφάντησα. *In eo autem quod sequitur*: Hodie, inquit, salus huic domui, &c. *omittitur ab Auctore quod habet Lucas, sed subintelligitur*: facta est.

600. Dissoluens violentiorum contractuum obnexus, &c.] *Sic castigaui hunc locum ex altero ms. Vat. cod. pro*: obnoxios *quod mendose legebatur, quia Isai. 58. legitur* πᾶς συγγραλίας. *quod alij malunt vertere* cautiones *seu* obligationes. *Verum illa vox composita est à voce* nexus, *Iureconsultis vsitatissima. Hinc illud apud Papinianum, l. si paterfam. ff. familiæ erciscundæ*, nexus *pignoris, apud Vlpian. l. si non saltem. §. a. ff. de condict. indebit.* nexus *venditi, vnde & Cicero pro Murena*: nexu *obligare, & apud Tacitum l. 3. exsoluti legis* nexus. *Eodem pertinent* Lex nexus, *& lex* XII. *Tabul. ca.* 8. *de* Nexis. *de quibus supra Tomo 1. Apolog. c. 4. n. 53. Vnde &* Nexum *as* (*Festo teste*) *apud antiquos pecunia quæ per* nexum *obligatur, nempe per genus quoddam obligationis ciuilis, qua* (*vti Budæus ait*) *corpus æque atque pignus* nexu *afficiebatur, quare non necesse est hic adiicere adnotationem Rhenani, de* obnoxio *cum Genitiuo. Lego etiam*: Et nudum si videris, contegito, *ex altero Vatic. ms. pro* tegito, *quia illud legitur sup. l. 2. adu. Marc. c. 19. & alibi.*

601. Venit enim filius hominis saluum facere quod periit, &c.] *Siue legas*: perijt, *siue sicuti reperitur ab Auctore ex Luca*: perierat, *perinde est. Hic adnotandum, quod illud*: cuius fuerat, *&*: cui perierat, *referri debeant, vt constet sensus, non ad illud*: quod perierat, *sed ad* eum qui venerat, vt saluum faceret. *Atqui de Prouerbiali formula*: in alterius quæstionis gradum dirigere, *vide nostru Prolegomena.*

602. Hic quum ex duabus substantiis constet, &c.] *Hinc pulchre deducit Auctor non solum* animæ, sed & carnis salutem *contra Marcionem aliosque qui id negabant, à Christo procuratam. Verum de eo latius supra lib. de Resurr. carnis.*

603. Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, &c.] *Paucissimus verbis totam hanc parabolam complectitur, solum hoc agens, vt* iudicem Deum *inde probet, legens sicuti supra. c. 19. ex cap* 8. *Lucæ*: & auferentem quod quis videatur habuisse, *vt interpretetur quod hic legitur, Luc.* 19 ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo.

604. Aut si & hic creatorem finxit austerum, tollentem quod non posuerit, & metentem quod non seuerit, &c.] *Sensus Auctoris est. Si Marcion per parabolam hanc velit confirmare* Deum creatorem austerum esse, tollentem quod non posuerit, hic quoq; (*nempe homo nobilis*) me instruit (*nempe Deum noui Testamenti esse austerum*) cuius pecuniam vt fœnerem præcipit.

CAP. XXXVIII.

605. Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De verbis Domini diuersis, ad Pharisæos, Sadducæos & Scribas, exc. xx. Lucæ. *Atqui omissa sunt ab Auctore quæ sequebantur ad finem vsque capite 19. quia* (*Epiphan. teste Confut. 53.*) *amputauit Marcion quidquid legitur de* asino & Bethpha-

A

ge, & de ciuitate, & templo, & quod ſcriptum erat: Domus mea, domus orationis vocabitur, & vos feciſtis eam ſpeluncam latronum. *Quum tamen à* Hiericho, *vbi hiſtoria contigit Zachæi*, ad Hieroſolyma *publica via ducat, inquit ille, per Bethaniam & Bethphage, & montem Oliuarum; & nihilominus agnoſcat Marcion illud (quod tractat idem Conſut. 53.)* Factum eſt in vna die docente ipſo in templo, quæ ſiuerunt in ipſum coniicere manus & timuerunt, *quo non poterat peruenire, niſi per profectionem quam habet B. Lucas. Incipit autem Auctor, omiſſis reliquis à verbis Domini ad Phariſæos ſeſe interrogantes, in qua poteſtate eijceret vendetes in templo, qui ipſos viciſſim interrogauit,* Baptiſma Ioannis vnde eſſet.

606. ſi quid Phariſæi ad interrogationem renuntiaſſent, &c.] *Similiter ſubiungit:* Puta illos renuntiaſſe, *& mox:* Certe nolentibus renuntiare. *Vbi* renuntiare *accipitur pro: reſpondere, alias vero eius vocis ſignificationes habes alibi non ſemel ſupra. Atqui quod ad Lucam adtinet, ſenſum potius adfert quam verba, & tranſponit: nam apud illum poſteriori loco ponitur, quod* ſi humanum Ioannis baptiſma renuntiaſſent, ſtatim lapidibus eliſi fuiſſent, *& priori:* quod ſi de cœlis fuiſſe dixiſſent, inquiſſet Chriſtus *(ſic enim habet Euangeliſta, pro eo quod Auctor:* inquit) quare non credidiſtis ei?

607. Exiſteret aliquis Marcion, &c.] Exiſteret, *inquit Rhen. id eſt: ſi emergeret, exoriretur, exſurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Aſconius Pedianus. Siue autem legas cum excuſis:* in præruptum, *ſiue cum ms. tamijs quibus Rhenanus vſus eſt quam Vatic.* 2. prærupium, *ſiue ex coniectura ad marginem* 1. *additionis:* præcipitium, *non refert, niſi quod videatur mihi magis Tertullianicum:* prærupium, *quia vox antiqua. Quandoquidem autem hæc ſit prouerbialis formula:* in prærupтum imponere, *videantur noſtra Prolegomena.*

608. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur, &c.] Legem arboris *videtur mihi eam vocare, quam in paradiſo tulit* Creator, *interdicens ne ederent de fructu arboris plantata in medio paradiſi, Gen.* 2.

609. cuius ſacramentum Ioannes adminiſtrabat, &c.] *Accipitur hic* ſacramentum *in ſecunda ſignificatione pro figura, non vero ſicut alibi, pro ſacramento Eccleſiæ. Neque enim* baptiſma Ioannis ſacramentum fuiſſe, *ita vt eſſet ſacra rei ſignum efficax (de quibus ſignificationibus varijs vide ſupra lib. de Præſcriptione adu. hæret. cap.* 40. *num.* 239 *ſatis deduxit Auctor ſupra lib. de baptiſ. cap.* 10 *vbi adſerit,* Baptiſma Ioannis neque Spiritum ſanctum, neque remiſſionem peccatorum dediſſe, ſed fuiſſe dumtaxat candidatum remiſſionis & ſanctificationis in Chriſto ſubſecuturæ, *atque adeo quod ad intellectum huius loci facit, quem etiam ibi citat,* cœleſtem quidem fuiſſe, ſed mandatu, non poteſtate. *Quo loco vide ea de re per totum caput Adnot. noſtras.*

610. malum malo reddidit, &c.] *Ironicè id dicit Auctor, eo quod* illis nolentibus renuntiare quid ſaperent, *ipſe viciſſim dixerit:* Et ego non dico vobis, in qua virtute hæc faciam, *ac ſi dicat, Si ad hominem loquamur, ipſe Chriſtus videbitur malum pro malo reddidiſſe, quo cogitur ex parte, vt oſtendat etiam Deum noui Teſtamenti, atque adeo Chriſtum æque malum fuiſſe (ſi malitia Deus capax eſſet) atque Creatorem.*

611. Reddite quæ Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo, &c.] *Hic rurſus prætermiſit Auctor apud Lucam de* vinea elocata colonis, *&:* Quid igitur eſt hoc: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes? *quia illud reſcidit etiam Marcion, ſicuti teſtatur Epiphan. Conſut. 55. Atqui caute legendum:* in cuius imagine & ſimilitudine & nomine & materia expreſſus eſt, *quia ſatis conſtat Gen.* 2. hominem expreſſum ad imaginem & ſimilitudinem Dei, *atque adeo & nomen* Dei *aliquando in ſcripturis homini adplicatum, ſed quomodo* in materia Dei, *non conſtat, niſi forte intelligat de* adflatu Dei, *ſicuti alibi loquitur, de quo vide noſtra Prolegomena. Eſt autem illud obſcurum, & quantum apparet mutilum:* niſi quod neceſſe eſt qui ſuum denarium non habet: *ſed quum non amplius habeant etiam ms. Vatic. mederi non licuit.*

612. Sadducæi reſurrectionis negatores, &c.] *De hoc errore* Sadducæorum *vide ſupra libro de præſcriptione adueſus hæreticos cap.* 45. *num.* 297. *& libro de Reſurrect. carn. cap.* 2. *n.* 11. *Quibus adde quod non ſolum* carnis, *ſed etiam* animę reſurrectionem *negaſſe Sadducæos ſcribat Ioſephus libro* 18. *Antiqu. Iudaic. capite* 2. *Atqui mirum eſt, quod hic omiſerit Auctor (ſi codices omnes mendoſi non ſint)* abſque liberis, *quum ſupra capite* 34. *diſertis verbis dicat:* non aliter permiſiſſe Legem vxorem fratris ſui defuncti, quam ſi illiberis deceſſerit, *niſi forte illud ſubintelligat in illis verbis:* ſecundum præceptum legale, *quippe quo etiam quod dictum eſt, præcipitur Deuter. 25. Eo enim reſpexerunt iſtud Chriſto proponentes Sadducæi.*

613. Reſpondit igitur: Huius quidem æui filios nubere, &c.] *De hac lectione conſentiente cum Latino vulgato Interprete, ſicut & de illo quod mox ſubiungit etiam ex Luca Auctor:* neque nubere neque nubi, *vide Adnotationes noſtras ad lib. 3. Teſtim. B. Cypriani cap.* 32. *num.* 69. *Reliqua etiam huius loci ad ſenſum potius quam ad verbum adfert. Atqui ſiue legas:* diffiniturus *cum altero Vatic. ms cod. ſiue:* deſiniturus *cum aliis, perinde eſt, ſed neceſſario iuxta Lucam ſuppleuimus:* Dei & reſurrectionis filii facti, *Pulcre autem hinc colligit Auctor etiam adueſus Marcionem* tempora permiſſarum & negatarum nuptiarum, *quas ille in totum tollebat:* & reſurrectionis confirmationem, *quem ille (ſaltem carnis) negabat. Sunt etiam Tertullianica:* poſt præſcriptionem, *&:* retractabo, *ac mox:* decucurrerunt.

614. Nacti enim ſcripturæ textum, &c. *Hæc ex Marcionitarum perſona adfert Auctor, vſque ad illud:* Quum ſic legi oporteat, *&c. qui legebant.* Quos autem dignatus eſt Deus illius æui, *quum legi debeat:* Quos autem dignatus eſt Deus, illius æui poſſeſſione, *quale & paulo ſupra poſteriori hoc modo diſtinguenda ſunt verba Lucæ. Quæ lectio Auctoris omnino confirmatur lectione hodierna tam Græca & Syriaca, quam Latina: Illi vero qui digni habebuntur ſæculo illo & reſurrectione, nulla facta* Dei *mentione, atque adeo etiam prædicto modo videtur contextum corrupiſſe Marcion, vt pro ſe facere videretur* Non enim de Deo *(vti recte ſubiungit Auctor)* ſed de ſtatu illius æui conſulebatur.

615. Sic & de ipſis nuptiis reſponſum ſubuertunt, &c.] *Etiam hoc experſona Marcionis, eiuſque ſectatorum hæreticorum, vſque ad illud:* Quando, *&c. vbi recte reſpondet Auctor:* non alias negaſſe Chriſtum nuptias quam illius æui, non vero huius, de quo conſulebatur.

616. Atque adeo Scribæ: Magiſter, inquiunt, bene dixiſti, &c.] *Rurſum hic omittit Auctor, quod præterea addit Chriſtus aduerſus Sadducæos, quia illud reſciderat Marcion, nempe:* Quod autem reſurgent mortui, etiam Moſes oſtendit circa rubum, quum dixit, Deum Abraham Iſaac & Iacob: Deus autem eſt Deus viuentium, non mortuorum, *ſicut tradit Epiphan. Conſut. 56. & 57. bu idipſum repetens, ne aliquid de ſcripturis reliquiſſe videatur, pulcre ibidem Marcionem confutans, quod alibi* Deum Abraham faſſus ſit, *in Lazari mendici & diuitis parabola, & reſurrectionis ſignum ſic ſietus ac ſtridor dentium, quem ille non amputauit. Atqui etiam iſtum hunc locum pro Reſurrectione aduerſus Marcionem facere docet Auctor.*

617. Si autem Scribæ Chriſtum filium Dauid exiſtimabant, ipſe autem Dauid Dominum eum appellat, &c.] *Adludit ad ſequentem Chriſti interrogationem, qua,* quum Chriſtum filium Dauid exiſtimarent, *interrogauit:* quomodo Dauid filium eum vocaret? *Pſalm. nempe* 109 *Quod adaptat Auctor etiam pro vera Chriſti carne, aduerſus Marcionem, & pro diuinitate eius aduerſus Scribas.*

618. obtundebat, &c.] *Sic & infra (inquit Rhenanus) libro quinto, capite* 1. Vtiam, *inquit,* hinc & fidem tuam obtundam. *Atqui mox pro eo quod legitur:* pulſata traditione Scribarum, *legit alter vatic. ms. cod.* traductione, *quod magis quidem placet, eo quod haud abſimiliter ſupra l. de Præſcriptione aduerſus hæreticos capite* 22. *legatur:* traductiones eorum quæ mentiuntur. *verum, quia illud ab aliis omnibus legitur, nolui immutare, eo magis quod Interpretatio Rhenani, qua illic* traductiones *interpretatur deprauationes ſcripturarum infamationi non abſimiles, huic loco minus competat.*

CAP. XXXIX.

619. Olim conſtitit de nominum proprietate, &c.] *Titulum capitis huic dedimus:* De venturis in Chriſti nomine, & ſignis vltimi finis, ex capite. XXI. Lucæ. *Atqui adludit ad caput* 15. *&* 16. *libri* 3. *aduerſus Marcionem ſupra, vbi tractauit de* nominum proprietate, Chriſti & Ieſu. *verum tam obſcurum eſt illud:* ei illam, *vt quid ſibi velit neſciam, prorſus ſentiens corruptum eſſe locum, qui tamen neque ex ms. Vatic. emendari potuit. videtur ſupplendum:* ei *(nempe Deo creatori)* illam *nempe proprietatem nominum competiſſe,* qui prior & Chriſtum ſuum in homines adnuntiaret, *locis dicto capite ad marginem adnotatis,* & Ieſum tranſnominaret, *Matth. & Luc* 1.

620. qui multos dicat venturos in nomine ipſius, &c.] *Quia iſtud videtur non tam ad Chriſtum quam ad creatorem referri, vtitur quidem verbis Euangeliſtæ & Chriſti, ſed videtur etiam adludere ad illud Hier.* 14. Falſo Prophetæ vaticinantur in nomine meo. *Quod autem addit:* Amplius & prohibeat eos recipi, *adludit ad illud Lucæ:* Nolite ire poſt illos: *Poſtea ſubiungit quod eſt intermedium:* dicentes: Ego ſum Chriſtus: *quamquam, interim vox:* Chriſtus, *apud Lucam non reperiatur Græce aut Latine, ſed Matth.* 24. *vnde ſuppleta videtur ab Auctore, aut certe, ſic lectum fuit olim: quod videtur confirmari ex aditione Syriaca, vbi legitur:* Ego ſum Meſchico.

621. quorum & ipſe par ſit, &c.] Par *(inquit Rhenan.) cum Genitiuo: ſicuti ſupra ſæpe. Supplemus autem ex altero Vatic. ms.* nominum Dominus, Chriſtus & Ieſus creatoris, *& legimus:* qui alium in nomine eius recepiſti, *ex vtroque ms. Vatic. cod. prorſus* alienum.

622. Bella, opinor, & regnum ſuper regnum, & gentem ſuper gentem, & peſtem, & fames, terræque motus, & formidines, & prodigia de cœlo, &c.] *In enumerandis his* temporum, *nempe extremorum adpropinquantium* ſignis, *his vertit ἐπὶ* ſuper, *pro eo quod alij magis accommode:* aduerſus: *&, ſicut Græce eſt illud: de cœlo retulit ad* prodigia, *non vero: ad* formidines. *Illud vero:* Hæc quum adiicit *(ſiue* dicit, *vt habet* 1. *Vatic. ms.* etiam oportere fieri, *intermedio loco ponitur, quod iterum repetit Auctor ſub finem huius capitis.*

623. Ante hæc autem perſecutiones eis prædicat, & paſſiones venturas, &c.] *Adludit ad illud Lucæ.* Sed ante omnia iniicient vobis manus &c.

624. Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens, &c.] *Pulcherime locum Zachar. 9. de* perſecutionibus martyrum *interpretatur Auctor, & latiſſime. Vbi imprimu*

caſtiga-

castigauimus: & consument illos, *pro:* consumet, *tum quod Græce legatur* κατανα λώσει, *tum etiam quod alioqui contradictionem implicarent:* proteget, & consumet. *Deinde legimus cum B. Hieron. in Comment. iuxta* LXX. & replebunt quasi pateras altare, *pro:* replebunt pateras quasi altaris, *quod infra id sic explicetur:* Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, vnius aut altaris cruentatione adæquat, *quare videntur etiam hodie sic castigandi* LXX. *Græce & Latine. Denique lego:* quia lapides sancti volutant, *pro:* qui, *tum quod aliter sensus obscurus sit, tum quod Græce sit* διόπ, *vbi* volutant, *sicuti & mox:* volutabant, *accipitur impersonaliter pro: voluuntur, quia Græce est* κυλίονται. *Atqui* quæ illos, *&c.* manebant, *interpretatur Rhenanus: exspectabant.*

625. bellorum legitimis armis debellandorum, &c.] *Facit etiam hic locus ad intelligentiam sententiæ Auctoris supra Tom. 2. lib. de Corona milit. ca. 11. vbi prima facie videtur omne bellum illicitum facere, sed de eo ibi latius in Adnotat. nostris, nu. 122. partim ex libro de Idolol. c. 19. partim ex aliis locis Auctoris & veterum Patrum, ex quibus constat,* militiam eam solam illicitam *dixisse,* quod cum idololatria aliquid commune habebat. *Accipitur autem vbi legitur:* omnium offensui, *more Tertullianico:* offensus (*sicuti etiam Rhenan. adnotauit*) *iuxta quartam inflexionem, pro offensione.*

626. Et hic igitur ipse vetat cogitari, qui responderi oporteat apud tribunalia, &c.] *Propterea addit:* Et hic, *quia etiam supra c. 12. Lucæ:* perductos ad potestates prohibet ad interrogationem cogitare de responsione, Sanctus enim Spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis, *sicuti videre est supra cap. 28. Vbi quum etiam adferat exemplum* Balaam, cui Deus quod non cogitauerat, immo contra quam cogitauerat, suggessit, *etiam hic legimus* Balaam, *secuti vestigia alterius Vatic. ms. cod. pro eo quod erat:* Balæ. *Quum vero sequitur:* & Moysi causato linguæ tarditatem, os repromisit, *adludit ad illud Exod. 4.* Aperiam os tuum.

627. & sapientiam ipsam cui nemo resisteret, per Isaiam demonstrauit, &c.] *Huic loco Euangelistæ accommodat locum Isai. 44. vbi in hoc differt ab editione* LXX. *tam ea quæ olim tempore Beati Hieronymi, quam quæ hodie exstat Græca & Latina, quod dumtaxat habeat:* & alius inscribetur in nomine Israelis, *pro eo quod alii:* & alius scribet manu sua: Dei sum, & in nomine Israel clamabit, *& tamen non aliter legit infra Scorpiaco adu. Gnosticos, cap. 7.*

628. cum Deo inualescentis, quod est interpretatio Israelis, &c.] *Adludit ad illud Gen. 32.* Non vocabitur vltra nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, *quia* inualuisti Deo, *Græce iuxta* LXX. *& Symmachum:* ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ, *iuxta quos dicit Auctor, esse eam* interpretationem Israelis, *quasi* Israel *dicatur* Inualescens Deo. *Vide varias eius nominis interpretationes apud B. Hieron. Quæst. Hebraic. in Genesin, vbi magis probat ille ex vestigiis litterarum Hebraicarum, vt interpretationem accipiat vox* Israel *Princeps Dei, vel directus Dei, quomodo etiam Comment. in dictum locum Isaiæ: Proprie (inquit) iuxta Hebræos & litterarum fidem* Israel *rectus Dei dicitur, Vir autem videns Deum non in elementis, sed in sono vocis est. Quamquam interim pro hac postrema & communi Veterum aliorum opinione (quam etiam fatetur priori loco B. Hieron.) faciat, quod secundo loco Iacob imponatur nomen* Israel, *Gen. 35. postquam apparuit ei Deus in Bethel, quod confirmari etiam inde videtur, quod fateatur ipse B. Hieronym. prius solum promissum fuisse, nomen* Israel *imponendum Iacob, hic vero primum impositum. Siue autem legas cum altero Vatit. ms. cod.* prohibuit præcogitationem, *siue cum aliis:* cohibuit, *non refert.*

629. Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem, &c.] *Omittit hic Auctor quod alij habent intermedium tam* LXX. *quam ex Hebræo Interpretes;* vt sciam, *& notandum quod de Christo istud interpretetur, contra Iudaizantes, qui totum hoc caput de Isaia malunt interpretari.*

630. A proximis quoque persecutiones, & nominis, ex odio vtiq;, blasphemiam prædicatam, &c.] *Adludit ad verba illa Christi, Luc. 21.* Trademini autem à parentibus, *&c. Atqui etiam hic, quamquam Græce habeatur & Latine & Syriace:* propter nomen meum, *tamen non aliud legit Auctor quam:* nominis odio, *vt pote quod sic nomen Christianum appellaretur ea ætate, eo quod* nomen potius quam crimen in Christianis damnaretur, *sicuti testatur supra Tom. 1. Apolog. cap. 2. & 3. quod etiam alicubi nos supra adnotauimus.*

631. Sed per tolerantiam (inquit) saluos facietis vosmetipsos, &c.] *Omittit intermedium illud:* Capillus capitis vestri non peribit, *quia resciderat Marcion. Transtulit autem:* per tolerantiam, *quod ex Græco ad verbum vulgatus Interpres:* in patientia vestra.

632. Tolerantia (inquit) iustorum, &c.] *Mirum est quod hic legat:* iustorum, *quum alicubi supra cum reliquis omnibus editionibus legat:* pauperum. *Atqui legit:* periet, *pro eo quod ibidem:* peribit.

633. Corona autem erit eis qui tolerauerint, &c.] *Reperitur istud iuxta* LXX. *Zachar. 6. vbi accipit Auctor* tolerare, *pro expectare, quum Græce sit* ὑπομένωσιν, *quod tolerare significat cum exspectatione. Eiusdem significationis est* ὑπομονή, *quæ est apud Lucam & Dauidem locis modo citatis, vbi* tolerantiam *vertit Auctor.*

634. Sed monstrato dehinc tempore excidii quum cœpisset vallari exercitibus Ierusalem, &c.] *Adtingit solummodo istud Auctor,* tunc *nempe* fore tempus excidii (*siue desolationis, vti alij ex Græco magis proprie vertunt*) quum cœperit vallari (*siue circumdari, vti est Græce, Latine & Syriace*) exercitibus (*Græce* στρατοπέδοις) Ierusalem, *eo quod Epiphanio teste: Confut. 59. Marcion rursus rescidit:* Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, *& cetera quæ sequuntur, vsque ad:* vt impleantur omnia quæ scripta sunt, *vtpote quod nollet fateri, in nouo Testamento impleri quæ scripta sunt in veteri. Prætermittit interim Auctor etiam alios duos versus intermedios.*

635. solis & lunæ siderumque prodigia, & in terra angustias Nationum, *&c.* imminentium orbi malorum, &c.] σημεῖα *iterum hic* prodigia *vertit, pro eo quod alii:* signa, *&* angustias *plurali numero, quum in omnibus editionibus, & supra lib. de Resurrect. carnis cap. 22. sit singulari. Deinde ordine transposito magis clare expressit:* obstupescentium (*Græce* ἀποψυχόντων, *vt accipiatur pro: exanimatorum, & quasi in deliquio animi existentium*) veluti à sonitu maris fluctuantis, *pro eo quod hodie legitur præ confusione sonitus maris & fluctuum arescentibus hominibus, & vero, cum distinctione versus, non recte meo iudicio,* præ exspectatione (*omittens:* timore &) imminentium orbi malorum. *Vide vero supra loco citato Aduotat. nostras numer. 172. 173.*

636. Et dabo prodigia, &c.] *Nihil hic differt Auctor à* LXX. *Ioel. 2. neque illi à versione B. Hieron nisi quod legant:* illustris, *hic vero,* horribilis, *nostra vero confirmatur à B. Petro, Act. 2. quæ de vltimo iudicio Auctor interpretatur.*

637. Fluminibus disrumpetur terra, &c.] *Etiam hic castigatior est editio* LXX. *in B. Hieronym. Comment. quam in Bibliis Regijs, vt pote quum legatur illic sicuti ab Auctore, nam eiusdem sunt significationis:* scindetur, *&* disrumpetur, *ibi etiam est Græca alia vox quam hodie* ἀδινήσει, *quam ille interpretatur:* doluerunt, *sicuti est Hebraice, pro quo* parturient *legit Auctor. Hieronymus cum Auctore tum hic, tum supra cap. 20. legit:* Disperges aquas gressu, *siue:* itinere. *Nam sic legendum etiam hic pro:* dispergent, *ibi patet nu. 280. Ab omnibus deinde legitur:* Dedit abyssus sonum suum, *siue vt alij, vocem suam, sed est peculiaris distinctio Auctoris:* sublimitas timoris eius elata est, sol & luna constitit in suo ordine, *vbi quod Græce est* φαντασίας, *transtulit* timoris, *&* elata *accipitur pro eleuata. Sicut etiam illud peculiare est:* in lucem coruscationes (*sic enim castigo pro:* coruscationis, *quia Græce est* αἰ βολίδες, *id est, vt alij transferunt,* iacula, *quamquam etiam putem quid aliud lectum ab Auctore, eo quod alter Vatic. ms. habeat:* circumstationes tuæ ibunt in fulgorem, *id est, splendorem. Legit item* fulgur (*nam sic lego ex 2. ms. Vatic. cod. pro:* fulgor, *nam Græce est* ἀστραπῆς, *quod coruscationem alij transferunt*) scutum tuum, *pro eo quod alij:* In luce iacula tua ibunt, in splendore coruscationes armorum tuorum. *Reliquum cum aliis concordat:* In comminatione tua, *&c.* & in indignatione, *&c.*

638. Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute, &c.] *In his verbis Lucæ differt Auctor ab aliis, quod legat:* de cœlis, *pro eo quod alii ex Græco:* in nube, *& ex Syriaco,* in nubibus: *Item quod omittat:* & maiestate. *Similiter in eo quod sequitur:* Quum autem hæc fient, erigetis vos (*supra loco citato,* emergetis) & leuabitis capita vestra, *pro,* respicite & leuate, quoniam adpropinquauit (*pro eo quod alii:* adpropinquat) redemptio vestra. *Lego enim* adpropinquauit, *pro:* adpropinquabit *ex 3. Vat. ms. cod. supra loco citato l. de Resurr. car.*

639. Sic & vos quum videbitis omnia hæc fieri, scitote adpropinquasse regnum Dei, &c.] *Istud quod hic per præoccupationem adfert vt adaptet præcedentibus, postea repetitur, sicuti & in Euangelio Lucæ,* fici parabola *interiecta.*

640. Ecce cum cœli nubibus tamquam filius hominis aduenies, &c.] *Quæ intermedia sunt Dan. 7. & reliqua quæ sequuntur, habes Tom. 1. l. adu. Iud c. 14. & supra l. 3. c. 7. quo Lectorem remittimus ad Adn. nostras. Atqui vti facile intelligatur quæ sint verba Danielis, omnia noua periodo sic distinximus:* Et data est illi potestas Regia, quam, *&c.* Et vniuersæ Nationes, quas, *&c.* Et gloria omnis, *&c.* quia nec, *&c.*

641. Existi in salutem populi tui, &c.] *Istud iuxta* LXX. *immediate post verba paulo ante citata reperitur Abacuc. 3. Est autem Tertull. illud:* interstruere.

642. Ipsum deeursum scripturæ Euangelicæ ab interrogatione discipulorum, &c.] *Adludit ad* interrogationem discipulorum *initio c. 21. Lucæ: Magister, quando hæc erunt, &c. Atqui* vota sanctorum *intelligit ea, quibus* erigentur & leuabunt capita sua ad redemptionem regni iam adpropinquantis. Parabolam *vero* fici *paulo post explicat Auctor. Porro* exitibus *rursum vsurpat, pro: exitiis.*

643. Aspice ficum & arbores omnes, quum fructum protulerint, &c.] *Vide de hoc loco etiam supra l. de Resurr. carn. c. 22. nu. 174. Hic bene habet, quod quamquam Græce sit dumtaxat* προβάλωσιν ἤδη, *tamen Auctor transferat, sicuti Latinus vulgatus Interpres:* quum fructum protulerint, *quod confirmatur etiam eo quod sequitur:* fructificationes arbusculares, *siue, quod malo, sicuti supra loco citato:* frutificationes. *Quo fit, vt ego quidem coniciam & apud vulgatum Interpretem, & apud Auctorem fuisse lectum primitus:* quum fructum protulerint: *vt* fructus *vsurpatus olim fuerit pro:* caule floris, *quem supra vsurpat, sed quod eam vocem apud neminem veterum inuenerim, nolui quid immutare. Quum autem habeat Lucas verbum Græcum præsentis temporis: prorsus castigaui ex 2. ms. Vatic. cod.* intelligunt, *pro:* intelligent. *Atqui quod alioqui obscurum videtur:* Omne autem signum, *&c. ad hoc refertur, vt putet & signum & rem eiusdem esse Dei creatoris.*

A 644. Non transiturum cælum & terram, nisi omnia peragantur, &c.] *Istud quasi ex consequenti collegit ex verbis illis Euangelistæ Auctor*: Non perteribit generatio hæc, donec omnia fiant, cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. *Atque adeo videtur generationem, γενεὰν Græce, interpretari de tota huius seculi vsque ad vltimum finem ætate, quam B. Paulus Apostolus fines sæculorum nuncupat, & B. Ioannes horam nouissimam. Lego autem ex vtroque Vat. ms.* Si quæ à creatore sunt, *pro* fiunt, *& paulopost distinguo*: Sic enim & Isaias. *quum enim referatur ad præcedentia verba ab Auctore citata, non est noua periodus, sed dicomma dumtaxat. Atqui rursus hic Tertullianica phrasis*: ordinem expungi, *sicuti & cap. sequenti*: Psalmum expunctum, *id est, adimpletum, vel Rhenano teste.*

645. Admoneantur & discipuli ne quando grauentur, &c. secularibus curis, &c.] Secularibus *vertit proprie, quod est Græce*: βιωτικαῖς & insistat, ἐπιστῇ. *Legimus vero iuxta alterum ms. Vatic. cod.* ex plenitudine, *pro* &. *Atqui siue legas*: Moysi *cum exc. siue*: Moysei *cum 2. ms. Vatic. non refert, ego certe nullam talem admonitionem, qualem hic Christus fecit, apud* Moysen *reperire potui.*

646. sed enim per diem in templo docebat, &c.] *Pergit in verbis Domini comparandis cum Prophetis.*

647. In templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos, &c.] *Locum hunc non sine difficultate & inuocatione Spiritussancti tandem inueni* Osee 12. *vbi vertitur & ex Hebræo* in Bethel. *&* LXX. *tam secundum B. Hieron. in Comment. quam æditiones quæ hodie exstant*: ἐν οἴκῳ ὢν inuenerunt me & ibi *dictum seu* disputatũ est (*Græce* ἐλαλήθη) ad eos *Vbi quamquam* ὢν *interpretur B. Hier. doloris, & Latinus Interpres* LXX. *iniquitatis, tamen hunc locum citari certum est ex versione altera*: in Bethel, *hoc est* (*vel B. Hieron. exponente*) *in domo Dei. Et proinde loco* ὢν, *fuisse aliquid aliud olim lectum, prorsus coniicio, aut videtur Tertullianus legisse* ὢν, *& proinde interpretatus de nomine Dei, quod legitur Exod. 3.* ὁ ὢν *vt verterit*: in templo meo *paraphrasticῶs, pro* domo Dei, *eius nempe qui vocatur*: Ego sum qui sum.

648. Ad noctem vero in Elæonem secedebat.] *Fecit Auctor hic Latinam ex Græca* ἐλαιῶν, *tam in testimonio Lucæ quod explicat quam in loco citato Zachar.* 4 Et stabunt pedes eius in monte Elæone. ἐλαιῶν *oliuetum significat.*

649. Diluculo conueniendum erat, &c.] *Ita expressit Auctor vocem Græcam* ὤρθριζε, *quam noster interpres Latinus* manicabat, *vertit, voce fictitia æque atque Græca, quam tamen habent plerique antiqui ms. codices, & ipse B. Augustinus agnoscit vsitatam ab Interprete veteri Latino, Iud. 9. vbi eadem vox Græca legitur. Illud autem*: Dat mihi linguam, *&c. partim etiam supra citatum reperitur Isai.* 50.

CAP. XL.

C 650. Proinde scit & quando pati oportet, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De die Paschæ electo ad passionem Christi, proditione Iudæ, & distributione corporis & sanguinis Domini, ex cap. XXII. Lucæ. *Atqui per præoccupationem priori loco ponit, quæ Euangelista posterius.*

651. cuius passionem Lex figurat.] *Varias* passionis in lege figuras *videre est Tom. 1. libr. adu. Iudæos, c.* 10. *& supra libr. 3. adu. Marcion. c.* 17. 18. *ac* 19. *Atqui Epiphan. Confut.* 60. *pulcre ex hoc confutat Marcionem, quod quum vere passum & crucifixum fateatur Christum, tamen vere natum nolit confiteri, quod ipsum etiam vrsit Auctor supra libro de Carne Christi cap.* 5. *& l.* 3. *adu. Marc. capite* 8. *docens, si non vere natus sit, sed in phantasmate, nec etiam vere crucifixum.*

652. Nam è tot festis Iudæorum, Paschæ diem elegit, &c.] *Adludit tum ad illud Lucæ*: Adpropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha, *tum ad illud*: Venit autem dies Azymorum, in quo erat necesse occidi Pascha. *Atqui festa* Iudæorum *commemorantur Leuitici* 23. Pascha, *Primitiarum, Pentecostes, Tubarum, Expiationum, & Tabernaculorum. E quibus tria erant, quibus per singulos annos oportebat omne masculinum comparere Hierosolymis, sicuti legitur Exod.* 23. Paschæ, *Primitiarum & Expiationum, ni fallor. De mulieribus vero apparet, 1. Reg. 1. de Phenenna & Anna matre Samuelis, & Luc. 2. de Ioseph & Maria, quod solum tenerentur adire Ierusalem semel in anno, vtpote in die sollemni Paschæ. Hinc opinor factum tum, vt* diem Paschæ *præ reliquis* Christus elegerit, *quo in præsentia omnium pateretur, tum vt* figuræ *quoque implerentur.*

D 653. Pascha est Domini.] *Quamquam istud habeatur Exod.* 11. *Leuit.* 23. *& Num.* 28. *sufficit priorem locum ad marginem adnotare.*

654. Concupescentia concupiui Pascha edere vobiscum antequam patiar, &c.] *Non hoc modo adfert adu. Marc. Epiph. Confut.* 61. *vti ostendat (quod etiam Auctor facit)* se figuram sanguinis sui implere concupiscere, *atque adeo* non se destructorem legis, *sed etiam vrget aduersus Phantasticam carnem Christi, quod præmittit Euangelista*: Et accubuit & duodecim Apostoli cum eo, *& insuper id quod præcedit*: Ite & præparate vt edam Pascha, *Confut.* 61. *Atqui* concupiscentiam & concupiscere, *tum hic tum paulopost, accipit in bonam partem, pro desiderio, & desiderare, quomodo etiam supra lib. de Anima cap. 16. vbi* concupiscentiuum animæ genus *hoc loco Euangelistæ probat etiam in Christo fuisse.*

655. Nimirum veruecina illum Iudaica delectaret? &c.] Veruecina (*inquit Rhenan.*) *id est, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto. Epiph. dicta Confut. 61. vrget etiam esum carnis* E veruecinæ *Christi & discipulorum ante institutionem Mysterij, contra Marcionem qui carnis esum damnabat.*

656. Poterat & ab extraneo quolibet tradi, &c.] *Sic quasi aliud agens complectitur quicquid hic habet Euangelista de Iuda, non* extraneo, *sed vno ex duodecim, qui (quod etiam torquet adu. Mar. Epiphan. Confut.* 60.) locutus est cum Principibus sacerdotum & militũ Imperatoribus, quomodo ipsum traderet illis, & gauisi sunt.

657. Qui mecum panem edit, leuabit in me plantam, &c.] *Hic quoque differt Auctor ab æditionibus aliis Psal.* 40. *quod legat*: leuabit, *pro eo quod Græce est* ἐμεγάλυνεν, *id est*, leuauit, *seu* magnificauit & ampliauit, *quomodo etiam emendatiores codices Latini & Græci Ioan.* 13. *vbi hanc scripturã in Iuda adimpletam tradit Euangelista. Expressit autem* plantam, *quod Græce est* πτερνισμόν, *pro quo vetus æditio Psalmorum, & Ioan.* 13. *Interpres Latinus*: calcaneum *alii*: supplantationem, *B. Hier. vero Auctori consentit ex Hebræo.*

658. Poterat & sine præmio tradi, &c.] *Hic adludit ad illud Lucæ*: Et pacti sunt pecuniam illi dare, & spopondit, & exinde quærebat opportunitatem quomodo eum traderet. *Atqui obscurum est illud*: qui populum coram offendens, nec tradi magis potuisset quam inuadi, *nisi* offendere *accipiatur pro*, *inuenire sicuti apud Terentium in Heautont. & Hecyra.*

659. Pro eo quod venundedere iustum, &c.] *Siue illud legas siue cum 2. Vat. ms.* vendiderunt, *perinde est. Reperitur autem istud Amos 2. præterquam quod plurali numero legit, quod ibi est in singulari iuxta æditiones omnes, sed est perinde ad sensum Prophetæ, vtrum legatur, eo quod de Israele loquatur. Loquor de emendatioribus codicibus* LXX. *inter Commentaria B. Hieron. Nam quæ hodie exstat* F *etiam in Bibliis Regiis, deprauata est, quantum apparet, à Iudæis vtpote, vbi legitur* τὸν πλωχὸν *id est, mendacium, pro eo quod Auctor*: iustum, *& similiter non modo B. Hieronymus, sed etiam Palæologus, qui (quemadmodum citatur à Leone de Castro Comment. ms. in hunc Prophetam) illud quod à Propheta additur*: argento, *de triginta argenteis, quibus venditus est Christus (de quibus etiam hic mox Auctor) interpretatur.*

660 Nam & quantitatem & exitum (*id est successum*, pretii, &c. sicut in Euangelio Matthæi continetur, Hieremias præcanit, &c.] *Quum hic, citans 27. cap. Matth. conformiter æditioni modernæ Græcæ & Latinæ, adscribat etiam* Hieremiæ *testimonium illud*: Et acceperunt XXX. argenteos, *&c. patet iam ab ea ætate irrepsisse nomen* Hieremię *in contextum, quod tamen eximat Reuer. Dn. Iansenius Comm. in Concord. Euang. c.* 111. *ex margine additum aliquãdo fuisse. Cuius sententia mihi magis probatur, quod Syriacum exemplar etiam non aliud legat quam*: per prophetam dicentem, *& id olim scripserit B. Aug. lib. 3. de consensu Euang. c. 7. & etiam Ruper. in Com. Quo loco Iansenius multas alias interpretationes eius loci adfert, quomodo* Hieremiæ *adscribatur, quod apud Zachariam reperitur cap.* 11. *quamquam etiam verbis nonnihil immutatis. Addit autem Auctor*: adpretiati vel honorati, *quod vox Græca* τετιμημένου *vtrumque significet, omittens tum illud* quem adpretiauerunt à filiis Israel, *tum*: sicut constituit mihi Deus. *Nos, vt iis etiam satis-* G *faciamus, qui Hier. 32. vbi legitur de* agro empto (*secundum quod etiam iam olim adnotauit B. Aug.*) *putant à Iudæis erasa esse verba quæ ab Euangelista Matthæo citantur, ad marg. adnotauimus Hier.* 32. *& Zachar* 11

661. Professus itaque se concupiscentia concupisse edere Pascha, &c. acceptum panem & distributum discipulis, &c.] *Intermedia Lucæ verba prætermittit, quia magna etiam ex parte Marcion rescidit, & imprimis teste Epiphan. Confut.* 63. Dico enim vobis, non edam ipsum posthac, donec compleantur in regno Dei.

662. corpus suum illum fecit: Hoc est corpus meum dicendo, &c.] *Similiter Auctor paulopost*: cur autem panem corpus suum adpellat? *& rursum?* corpus suum vocans panem. *Item Tom. 1. lib. aduers. Iudæos cap* 10. *num.* 134. Christus (*inquit*) panẽ corpus suum appellat, *& iisdem verbis supra lib. 3. adu. Marc. cap. 19. Rursum To. 2. lib. de Orat. c. 6. nu.* 23. & corpus eius in pane censetur: Hoc est corpus meum, *&c. vlt.* quod statio soluenda sit accepto corpore Domini. Ergo deuotum Deo obsequium Eucharistia resoluit, an magis Deo obligat? Nonne sollemnior erit statio tua, si & ad arã Dei steteris? Accepto corpore Domini & reseruato, vtrumq; saluum est, & participatio mysterii & executio officii. *Item li. de Idol. cap. 7. num.* 31. eas manus admouere corpori Domini, *&c. & ibid. nu* 34. isti quotidie corpus Domini lacesserunt, *&*: in quibus corpus Domini scandalizatur. *His accedunt apertiores loci, supra l. de Resurr. carn c.* 8. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt anima de Deo saginetur, H *& l. 1. aduers. Marc. ca. 14 nu. 96.* panem, quo ipsum suum corpus in sacramentis repræsentat, *id est, præsens facit stylo Tertullianico, quemadmodum vel ipse Rhenanus ante me adnotauit lib. de Patient. cap. 3 nu. 17. ad illud*: cœlestes ignes repræsentari voluisset. *Iterum infra To. 4. li. 4 adu Marc. carmine conscripto*:

Atque sacerdotes voluit sui corporis esse.
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.

& lib. 5.

Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus, ait, sanguisque meus qui funditur, hic est
Pro vobis; fieri semper quod postea iussit;
Quave creatura panem vinumque putatis,
Esse suum corpus cum sanguine?

Denique etiam Tomus 5. libro de Pudicitia: Atque ita exinde opimate Dominici corporis vescitur. *Qui omnes loci cum manifeste adserant* veritatem corporis & sanguinis Domini in sacramen-

to Eucharistiæ, *vel ex ipsa Magdenburgensium confessione Cent. 2. capite 4. par. de Cœna Domini, oportet sanum aliquem intellectum dare verbis quæ hic sequuntur*: Id est, figura corporis mei. *Quem quum alij altum reddant, certe originem suam habere videntur illi, quorum mihi maxime placet interpretatio, ex Scholio marginali Gagnæi in editione Parisiensi, hoc nempe: nihil hic de veritate corporis Christi detrahi, propterea quod tota hæc oratio referatur non ad nouum sacramentum Eucharistiæ, tanquam illud vocetur figura, sed ad panem de quo Hieremias 11. locus hic citatur, ea ratione qua* panis *oblatus & comestus in sacrificijs naturæ & legis, iam tum figurabat, conficiendum tempore Euangelij* Christi corpus *ex materia. & sub specie panis manducandum. De illa enim figura quæ fuit olim sub lege, non de illa quæ à Christo instituebatur, Tertullianum loqui, patet ex eo, quod* veterem figuram *adpellet tum de pane dicens:* non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, *tum de calice paulopost*: Vt autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas. *Conuenit autem hæc interpretatio cum totius huius libri scopo, vbi non aliud conatur Auctor ostendere quam* concordiam Veteris & Noui Testamenti, *ex eo quod Veteris Testamenti figuræ, Noui Testamenti veritate adimpleantur. Quod dum facit, inter cetera etiam testimonium supra dictum adfert Hieremiæ* 11. Venite mittamus lignum in panem eius, id est (*sicuti non modo hic explicat Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap.* 10. *& supra libro* 3. *aduersus Marc. capite* 19.) crucem in corporis eius. *Similiter etiam paulopost adfert testimonium illud Gen.* 49. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suum. *Atqui vt probet* panem *antiquitus* veterem fuisse Dominici corporis figuram, *adfert verba hæc Euangelistæ:* acceptum panem & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit. *Similiter vti probet:* vino antiquitus figuratum Christi sanguinem, *infra dicit.* Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. *Sicut autem ibi obscure loquitur, & quasi contrario sensu, pro eo quod dicere debuerat: qui tunc sanguinem in vino figurauit, Ita & prius quum supradicta verba adiecit:* Hoc est corpus meum dicendo, id est, figura corporis mei, *etiam quasi contrario sensu loquitur, pro eo quod dicere debuerat conuenienter suo instituto: Illud (panem nempe) fecit Christus corpus suum in noua lege, dicendo*: Hoc est corpus meum, *quod in veteri lege erat figura corporis sui. Sic autem debere intelligi, comprobatur ex verbis immediate sequentibus.* Figura autem non fuisset, *quum alioqui dicere debuisset:* esset, *sim noua lege figuram corporis sui agnosceret. Et vero se non loqui de noua corporis sui figura, sed veteri, (vti paucis iam diximus ex Gagnæo) patet manifeste ex illis verbis:* Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit non intelligens, veterem istam figuram fuisse corporis Christi? *Et rursum subijciens:* Itaque illuminator antiquitatum *(nempe Christus)* quid tunc *(nempe in Veteri testamento)* voluerit significasse panem, satis declarauit, corpus suum vocans panem, *indicat quod tunc panis significaret corpus Christi, non vero quod nunc id significet. Simile est etiam illud:* vt autem & sanguinis veterem *(non nouam)* figuram recognoscas, *Et quod habet paulopost*: At nunc *(id est, in nouo Testamento)* sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc *(id est, in Veteri)* vinum in sanguine figurauit. *Denique similia etiam sunt verba diuersis locis libro aduersus Iudæos, & libro 3. aduersus Marc. vbi locum hunc Hier. 11. citat. Porro si hæc loci obscurissimi interpretatio cuiquam non satisfaciat, vel perfistat in hoc, quod etiam nunc (id est, in Nouo Testamento) appellauerit auctor Sacramentum istud Eucharistiæ,* figuram corporis sui. *fateor cum Beato Augustino libro aduersus Adimantum Manichæum capite* 12. *esse in Eucharistia etiam signum* corporis Christi, *seu* figuram, *sed eo modo, quo sanguis animæ animalis signum dicitur, nempe non nudum signum, sed quo etiam ipsa res significata continetur. Est enim* corpus Christi, *vt idem Beatus Augustinus tradit in Sententijs Prosperi,* & veritas & figura, *veritas, dum corpus Christi & sanguis virtute spiritus in verbo ipsius, ex panis vinique substantia efficitur, figura vero, quod exterius sentitur. Et vero nihil obstare, quin idem, & veritas sit seu substantia, & tamen figura siue effigies aut similitudo dicatur: patet ex ipso etiam Tertulliano infra libro* 5. *tractante Epist. ad Philippenses* Plane (*inquit capite penult.*) de substantia Christi putant & hic Marcionitæ Apostolum sibi suffragari, quod phantasma carnis fuerit in Christo, quum dicit quod in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo, sed exhausit semetipsum, accepta effigie serui non veritate, & in similitudine hominis, non in homine, & figura inuentus homo, non substantia, id est, non carne. *Hactenus argumentum Marcionis. Quid autem respondet: Tertullianus?* Quasi (*inquit*) non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Bene autem, quod & alibi Christum imaginem inuisibilis Dei appellat. Numquid ergo & hic, qua in effigie eum Dei collocat? Æque non erit Deus Christus vere, si nec homo vere fuit, in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. *Ceterum nobiscum consentire videtur, quod ad priorem nostram huius loci interpretationem adtinet (quamuis inuitus) Caluinus, dum alicubi confitetur:* figuram non cadere in vocem corporis, sed in vocem panis, *quemadmodum ipsis illius verbis comprobauit Dn. Claudius de Sainctes in Examine doctrinæ Caluinianæ, & paucis repetit in Apol. adu. Bezam, pag.* 139. *Hactenus de vera sententia Tertull. quo ad* veritatem corporis & sanguinis Domini in Eucharistia (*de qua etiam supra libro de Resurrectione carnis capite* 8. *numero* 76) *adtinet. Qui vero aliorum Patrum de eadem testimonia requiret, videat Adnot nostras Tom. 2. lib. de Orat cap. 6. num. 23. & latius ad librum de Lapsis B. Cypriani, num. 82. & ad Epist. 63. ad Cæcilium, num. 12. Denique & nostra Leiturgica Latinorum, vbi frequentissimam habes mentionem* sacrificij corporis & sanguinis Domini *per singulas fere paginas, ex diuersis sex primorum sæculorum Latinis Patribus, & vero etiam Græcis, à pag. 1. vsque ad 93. quum illud à Christo institutum, & ab Apostolis vsitatum, late comprobauimus.*

663. nisi veritatis esset corpus, &c.] *Ad hunc locum, & ad illum infra:* Sic & in calicis mentione, *adludit Auctor infra li. 5. aduers. Marc. ca. 8. vbi similia Christi verba tractat* 1. Cor. 11. Proinde Panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. *Idipsum vero facit etiam Auctor infra li. 5. aduers. Marc. carmine conscripto, vbi post verba numero præcedenti adlegata subiungit.*

Non se factorem mundi per facta probauit.

Et portare simul de carne & sanguine corpus.

664. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, &c.] *Hæc & sequenti periodo confutatur hic illorum hæresis, qui putant manere in corpore Domini substantiam panis in Eucharistia, hoc enim adfirmare, quid aliud est dicere, quam* Christum panem sibi corpus finxisse, *sicuti angeli ex aere sibi corpus formare dicuntur, quando in forma hominum apparere leguntur. Atque adeo etiam sequeretur, quod Marcioni hic impingit Auctor, non modo* corpus Christi, sed & panem traditum & crucifixum pro nobis. *Verum latè tum ex ipso Tertulliano, tum ex alijs Patribus comprobauimus* transsubstantiationem panis & vini in corpus & sanguinem Christi *loco citato li. de Oratione.*

665. tradere pro nobis. &c.] *Adludit hic ad verba Christi ex Luca:* quod pro vobis traditur, *quæ quum explicet Auctor sequentibus verbis de* crucifixione Christi, *certe facit hic etiam imprimis ad confirmandam veritatem corporis Christi: neque enim* figura corporis Christi *pro nobis tradita est aut crucifixa, item & pro transsubstantiatione, vti iam diximus.*

666. peponem, quem Marcion cordis loco habuit, &c.] *Ex eo quod supra libro de Anima capite* 32. *habet Auctor*: cur non magis & pepo, tam insulsus? *videtur hic per Ironiam exprimere voluisse, Marcionem ex eodem fuisse, & insulsum, id est, sale scientiæ & sapientiæ, quæ in corde latere solent, minime conditum. Verum de hoc latius in Prolegomenis inter Prouerbiales formulas.*

667. Aduersus me cogitauerunt cogitatum. &c.] *Sacramentarius fuit, qui quis hic ad marginem addidit verba quædam ex Lactantio plane mutila & corrupta, quæ hucusque in omnibus editionibus excusis reperire est, vti videretur veritati corporis Domini detrahere, quum magis pro ea faciat. Sic enim l 4. c.* 18. *post recitata Hieronym. 11. verba eadem quæ ab Auctore citantur, apud illum legitur.* Lignum autem crucem significat, & panis corpus eius. *quia ipse est cibus & vita hominum, qui credunt in carnem quam portauit, & in cruce in qua pependit. In quem locum (neque enim etiam veteribus inusitatum est aduersariorum testimonia adferre in catholicorum dogmatum confirmationem) Xystus Betuleius: Origenes, inquit, Tertull. Hier. eodem modo exponunt, per panem nimirum corpus Christi, per lignum crucem intelligentes, referentesque ad* Sacramentum corporis Christi. *Vbi hauddubie insinuat tum locos tres Auctoris, hic & supra citatos li. adu. Iud ac li. 3. adu. Marc. (vbi vide Adnot. nostras nu* 140.) *tum Comment. Origen. & Hieron. in Hieremiam, qui (sicuti etiam Lactantius) Tertull. in hoc videntur imitati.*

668. Sic & in calicis mentione testamentum constituens, sanguine suo obsignatum, &c.] *Adludit ad illud Christi apud Lucam:* Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, *nempe* obsignatum *vti addit ad maiorem explicationem Auctor. Sine autem legas cum Vat. 2. ms cod.* Ita consistet, *sine eum excus.* consistit, *non refert. Sed omnino nouam periodum ibi incipimus:* Vt autem in sanguinis, &c.

669. Sic decorus in stola violenta cum fortitudine, &c.] *omnino sic castigauit ex vtroque ms. Vat, cod pro:* sed, *quia illud est & Latine apud LXX. & apud B. Hieron. in Comment. Isai. 63. Mallem autem legere cum LXX. tum sicuti hodie extant, tum sicuti à B. Hieron. nominatim citantur: βια μετὰ ἰσχύος, id est,* violentia cum fortitudine, *sed quia hic non legitur:* in stola sua. *nolui immutare. Maxime quum etiam variet in illo:* sicut de foro (*id est, vti rectè interpretatur in hunc Isai. locum Leo de Castro medio spatio*) torcularis, pleno, conculcato, *pro qua B. Cyprian. Epist. 63. ad Cæcil. vbi hunc locum imitatur,* a calcatione torcularis pleni & percalcati, *& Rufinus Expos. in Symb inter opera Cypriani:* tamquam à torculari calcato. *B. Hieron. in Comment. iuxta LXX.* sicut calcantium torcular plenum & conculcatum. *denique & hodie Græce: ὡς ὑποπατητὸν πλήρες καὶ κατεπεπατημένον, id est:* sicut calcati torcularis pleni & conculcati. *Legimus autem mox iterum:* de foro, *pro:* in foro.

670. ex cuius tribu, carnis census Christi, &c.] *Rursum his* census, *pro origine accipitur. Atqui frequentissimum est in scripturis, Christum oriundum ex* tribu Iuda, *sed sufficit adnotasse ad marginem Luc. 1.*

671. Lauabit (inquit in vino stolam suam, &c.] *Etiam hic Auctorem imitatus B. Cyprian. loco iam citato, addit. Quando autem sanguis vuæ dicitur, quid aliud quam* vinum Dominici calicis san-

A guis ostenditur? *qui locus etiam facit ad confirmationem* veri sanguinis Christi in Eucharistia.

CAP. XLI.

672. Væ (ait) per quem traditur filius hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De imprecatione Christi in Traditorem, & illius osculo, & de responso Domini ad interrogationem, an ipse esset Christus, ex eodem XXII. cap. Lucæ. *Atqui vertit* traditur *ex Græco* παραδίδοται, *quomodo etiam legunt quædam Latina exemplaria, pro eo quod alia:* tradetur. *Repetit autem hic iterum*, Væ *esse* imprecationis & comminationis inclamationem.

673. noli iam de creatore circa Adam retractare, &c] *Latius argumentum Marcionis, cur* Deus passus sit Adam in tantum scelus ruere, *atque adeo de Iuda traditore idipsum, refutat Auctor supra lib. 2. adu. Marc. cap. 5. 6. & 7. vbi eo non obstante* liberum *tamen* arbitrium *hominis confirmat.*

674. Nam & Petrum præsumptorie aliquid elocutum negationi potius destinando, &c.] *Sic paucissimis expressit Auctor colloquium Christi de negatione S. Petri prædicta, quod latius prosequitur infra Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione, omissis iis quæ intermedia sunt apud Lucam.* de contentione Apostolorum, quis eorum videretur esse maior, *fortassis quod nec Marc. ea haberet, prætermisso etiam eo quod sequitur:* Quando misi vos, nunquid defecit *(sic enim Epiphan. castigandus est)* vobis? *& reliqua vsque ad illud.* Et cum
B iniquis deputatus est, *quæ rescisa scribit à Marcione Epiphanius Confut. 64. Qui (quod hic etiam omittit Auctor, quantum apparet, compendii gratia, ne esset prolixior) in Marcionem retorquet Confutat 65.* Distractus est ab ipsis ferme ad lapidis iactum, positisque genibus orabat.

675. Debuit etiam osculo tradi, &c.] *Epiphan. Confut. 66. hinc etiam veritatem corporis Christi probat ex his verbis Lucæ, ad quæ hic Auctor adludit*: Et adpropinquauit vt oscularetur eum Iudas. *Qui Confut. 67. addit rescidisse etiam Marcionem in sequentibus quod* fecit Petrus, quando percussit & abscidit auriculam serui Pontificis, *& quantum apparet, totam historiam negationis Petri, quippe quam hic etiam Auctor prætermisit. Idem Confut. 68. in Marcionem vibrat etiam illud hic compendij gratia omissum ab auctore*: Et qui tenebant, illudebant ei, cædentesque ac percutientes dicebant: Vaticinare: quis est, qui te percussit?

676. Perductus in consessum, an ipse esset Christus? interrogatur, &c.] *Quod hinc colligit, eundem fuisse Christum veteris & nouæ Legis, tractauit etiam supra lib. 3. adu. Marc. cap. 15 & hoc ipso lib. 4. cap. 21. Atqui illud:* Vt pati posset, inquis, *ex persona dicit Marcionis.*

677. Si dixero enim (inquit) vobis, non credetis, &c.] *Sic castigaui, pro* creditis, *tum, quod illud legatur Græce, Syriace & Latine, Luc. 21. tum quod sequatur apud Auctorem*: non credituri. *Atqui de Prouerbio*: manum porrigens, *vide nostra Prolegomena.*

C 678. Abhinc (inquit) erit filius hominis, sedens ad dexteram virtutis Dei, &c.] *Recte transtulit* Abhinc, *quod Græce est:* ἀπὸ τοῦ νῦν, *id est, sicuti vertit Syrus Interpres:* Ab hoc tempore: *Differt autem quod vertit*: ad dexteram, *pro eo quod ex Græco Latinus Interpres*: à dextris, *& ex Syriaco interpres*: a dextera.

679. Suggerebat enim, &c.] *Adludit tum ad illud Danielis 7.* Ecce cum cœli nubibus tamquam filius hominis, *tum ad illud Psal.* 109 Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, *quod ipsum mox citat.*

680. Ergo, inquiunt, tu filius Dei es? &c.] *Istud* interrogatiue, *non* confirmatiue *dictum probat Auctor, sed confirmatiue responsum à Christo*: Vos dicitis, quia ego sum. *Prorsus enim sic legendum iuxta Græcos, Syriacum & Latinos codices, pro eo quod erat corruptissime*: quasi non ego.

CAP. XLII.

681. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt, quod se Regem diceret, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: De simili responso Christi ad Pilatum, iudicio ipsius apud eundem & Herodem, condemnatione, & crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini, ex cap. XXIII. Lucæ. *Vult autem Auctor hanc accusationem inde prouenisse, quod paulo prius apud Caipham* se Christum Dei filium sessurum ad dexte-
D ram Dei, *dixerit, sicuti capite præced. ad quod iterum adludi, dictum est. Atqui Epiphan. Confut. 69. & 70. scribit Marcionem hoc loco quædam verba apposuisse, quæ Euangelista non habet, vtpote post illud*: Hunc deprehendimus peruertentem gentem, *addidisse*: *Et destruentem Leges & Prophetas, & post illud*: iubentem tributa non dare, *adiecisse rursum, & auertentem mulieres & liberos. In quo notanda hæreticorum malitia, quibus moris est non solum rescindere scripturarum loca, sed & de suo aliquid adponere.*

682. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde (*nempe respondit*) Tu dicis, &c.] *Prioribus verbis videtur solum legisse Auctor*: & dicentem se Regem esse, *Græce* χριστὸν, *vbi hodie est &* χριστὸν *&* βασιλέα, *& hic quoque legisse* χριστὸς, *vbi hodie legitur* βασιλεὺς, *eo quod Reges omnes olim Christi dicerentur.*

683. Constitutus est igitur Dominus in iudicio, &c.] *Totum istud reperitur Isai 3. præterquam quod legit*: Constitutus est in iudicio, *pro eo quod Græce & Latine legitur hodie*: constituetur, *quo fit vt putem olim lectam Græcam præteritâ vocem, pro eo quod hodie est in futuro* καταστήσεται *quum in præsenti vertat: stat, ex Hebræo Hieronymus. Et videtur etiam legisse Auctor:* ἐν κρίσει, *quum vertit*: in iudicio, *pro eo quod hodie est*: ad iudicium. *At*: Ipse Dominus in iudicium veniet: *legendum pro eo quod erat*: venit, *constat ex eo, quod legat supra lib. de Resurr. carn. cap. 20. num. 149.* Venturum in iudicium, *maxime quod correspondeant Græci Latini & Hebræi codices.*

E 684. Tumultuatæ sunt ibidem Nationes, &c.] *Pulcherrime hoc testimonium Psal 2. tum hic, tum loco citato l. de Resurrect. car. explicat Auctor.* Nationes *interpretatus* Romanos qui cum Pilato erant, Populos, *tribus* Israelis, Reges, in Herode, Archontes in summis sacerdotibus.

685. Et vinctum eum ducent xenium Regi, &c.] *Sensum etiam hic potius reddidit Auctor quam verba, nam Osee 10. (ad quem locum hauddubie respexit) legitur*: Et ipsum vincientes duxerunt ξένια Regi.

686. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit, &c.] *Paucis etiam hic duos versus Euangelistæ comprehendit. Vertitur autem vox Græca*: ἐχάρη, delectatus est, *quam alij verterunt*: gauisus est. *Atqui scripturam illam Isai. 50. iuxta* LXX. Dominus dat mihi linguam disciplinæ, *habes etiam supra citatam sub finem cap. 39. Hic addit præterea ex eodem*: quomodo eum oporteret proferre sermonem.

F 687. quam in Psalmo adglutinatam gutturi suo tunc probabat, &c.] *Ita vertit auctor quod Græce est Psal 21.* ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου *quod alii*: lingua mea adhæsit faucibus meis. *vtrumque voces Græcæ significant.*

688. Et Barrabas quidem, &c. vita, &c. donatur, Christus vero, &c morti expostulatur, &c.] *Multo hic paucioribus verbis comprehendit versus 6. Euangelistæ.*

689. Sed & duo scelesti circumfiguntur illi, &c.] *Græce est* κακοῦργοι *apud Lucam, pro quo recte vertit*: scelesti. *Et magis ea versio correspondet Prophetæ Isai. 53. quam hic adfert (quasi repetens quod apud Lucam habetur cap. 22.)* Et inter iniquos deputatus est, *Græce apud Euangelistam*, μετὰ τῶν ἀνόμων. *Atqui quod dicit*: circumfiguntur, *eo ipso includit etiam quod præcedit, & vrget Confut. aduers. Marc. 71. Epiphan.* Et quum venissent in eum, qui dicitur Caluariæ, locum, crucifixerunt ipsum, *cui additur*: & scelestos, vnum à dextris, & alterum à sinistris, *quod verbo vnico*: circumfixerunt *expressit Auctor*: *Nam & sequitur apud Auctorem*: Tolle & crucem eius.

690. Vestitum plane eius à militibus diuisum, partim sorte concessum Marcion abstulit, &c.] *Quum vrgeat etiam dicto loco contra Marcionem Epiph.* Et diuiserunt vestes ipsius, *hoc vult auctor, quod Marcion abstulerit dumtaxat illud*: & miserunt sortes, *quod apud Epiphanium desideratur, aut potius, omittendum est illud in Epiphanio, si Auctor senserit vtrumque abstulisse Marcion,*
G *quod certum videtur ex eo quod sequitur*: respiciens Psalmi Prophetiam (*nempe Psal. 21.*) Dispertiti sibi sunt, *&c. & maxime ex illis paulopost verbis*: Quo iam testimonium vestimentorum? habe (*siue* habes, *vt 1. aditio in margine*) falsi tui prædam.

691. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem tamen Psalmus, &c.] Crucem *Christi prædictam insinuat à Psalmista per illud*: Foderunt manus meas & pedes meos, *vbi addo*: meos, *ex altero Vatic. ms. cod. eo quod legatur Psal. 21. iuxta æditiones, sicuti*: tamen *ex vtroque ms. pro eo quod erat*: enim.

692. Totus in illo exitus legitur: Circumdederunt me canes, &c.] *Hic paucis ad alia eiusdem Psal. 21. adplicat, quicquid apud Euangelistam habetur de derisionibus Christi in cruce pendentis per Iudæos circumstantes, ea sparsim citans. Nam illud*: Circumdederunt me canes, synagoga (*Græce* συναγωγὴ) maleficorum circumuallauit me, *præmittitur immediate ante illud*: Foderunt, *&c. Ad illud* omnes qui spectabant me, *&c. longe antea, vbi transtulit*: naso irridebant, *quod Græce est* ἐξεμυκτήριζον *& legit*: capita, *pro quo aliæ æditiones omnes*: caput, *&*: in Deum, *pro quo ceteræ*: in Domino, *quod mirum est, quum Hebraice sit Adonai, & Græce* κύριον.

693. Ecce autem & elementa concutiuntur, &c.] *Prætermittit hic Auctor illud Christi ad alterum latronum*: Hodie mecum eris in paradiso, *eo quod resciderit Marcion, sicuti testatur Epiphan. Confut. 72. Atqui quod hic in genere de* elementis concussis *dicit, particulatim explicat, ex Prophetiis veteris Testamenti adaptat.*

H 694. Cœlum (inquit Isaias) vestiam tenebris, &c.] *Scripturam hanc Isai. 50. significasse vult Auctor* tenebras *in passione Christi.*

695. Et erit illa die, dicit Dominus: Occidet sol, &c.] *Hanc scripturam etiam citauit Auctor in eandem sententiam Tom. 1. libr. adu. Iudæos, cap. 10. & B. Cypria. Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 23. & præterea (sicuti citantur à Leone de Castro Comment. in Amos Prophetam) Cyrillus alicubi, Euseb. Demonst. Euang. libr. 10. c. 6. B. August. qu. 105 vtriusque Testamenti, Athanas. disput. adu. Iud. Rufinus in Symbol. inter opera B. Cypriani, Grigentius denique & Palæologus disputationibus suis adu. Iudæos. Atqui illud*: (Habes & horæ sextæ significationem) *parenthesi inclusimus, eo quod illud*: & contenebrabit super terram, *etiam legatur Osee 8. Vbi prorsus lego*: & contenebrabit: *tum quod præcessit*: occidet, *& in futuro legunt* LXX. *Græce & Latine, tum quod supra l. adu. Iud. legat*: & tenebrescet super terram dies luminis, *de quo ibidem numero* 137.

696. Scissum est & templi velum, &c.] *Id factum addit Auctor*, angeli eruptione derelinquentis filiam Sion, *quo confirmatur*

ange-

angeli *præsentia peculiaris alicuius (qualis apparuit Zachariæ Luc. 1.) apud arcam Dei in interiori tabernaculo, quo semel in anno intrabat sacrificaturus summus Pontifex, adusque Christi passionem, & insuper non vnius, sed multorum angelorum adsistentia ad altare Dei, tum offertur is sacerdotibus sacrificium Christianum, sicuti non semel adtestatur B. Chrysostomus.*

697. O quantum perseuerauit etiam xxx. Psalmo, &c.] *Adludit ad illud Lucæ*: & vociferatus est *(id est, voce magna clamans)* ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, vt & moriens Prophetas vltima voce adimpleret.

698 Hoc dicto exspirauit, &c.] *Hîc differt quod legat*: Hoc dicto, *pro eo quod Græce est, Syriace & Latine*: & hæc dicens. *Epiphan. Confut. 73. vbi eodem modo quo Auctor istud contra phantasma Marcionis vrget, omissis intermedijs legit dumtaxat*: Et quum clamasset voce magna, exspirauit. *Recte autem paulopost castigauit Rhenanus*: Quæ & exspirat, *ex Gorziensi collatione, pro*: quæ exspirat, *nam consentiunt ms. Vatic. cod.*

699. Nihil ergo remansit in ligno, &c.] *Pulchre sic Marcionis hæresin de* corpore Christi, quod phantasma fuerit, *refutat, adludens ad id, quod* corpore Domini remanente in ligno etiam post exspirationem à Pilato id postulatum sit, & de patibulo detractum, & sindone inuolutum, & sepulcro nouo conditum, *idque (sicuti paulopost addit)* per Ioseph, qui non consenserat in scelere Iudæis. *Ita paucis comprehendens, quidquid quatuor versibus habet Euangelista. Atqui etiam istud adfert Epiphanius Confut. 74. ad comprobandam veritatem corporis Christi, & in eiusdem testimonium adducit mulieres reuersas à sepultura Christi, Confut. 75.*

700. Beatus vir qui non abiit, &c] *Addit hic de* Ioseph *prophetatum illud Psal 1. Vbi mallem quidem legere iuxta alterum Vatic. ms.* in cathedra pestilentiæ, *tum quod Græce legatur hodie* λοιμῶν, *& illud legant additiones Psalterii Veteris, Romana & Gallicana, tum quod etiam B. Cypr. sic legat I. de Vnitate Ecclesiæ. Verum quum Interpres B. Iustini Martyris Apol. 2. ad Antonin. Pium legat*: pestilentiarum, *retinui etiam hic*: pestium, *secundum vestigia alterius Vatic. ms. & excusorum codicum, vt vterque ipsorum legerit Græce* λοιμῶν.

CAP. XLIII.

701. Si nec mulierum illarum officium præterit Prophetiâ, &c.] *Titulum postremo huic capiti dedimus*: De mulieribus ad sepulcrum cum odorum paratura, resurrectione post biduum, apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, & Apostolis factæ sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis gentibus, ex cap. XXIV Lucæ. *Atqui recte vertit Auctor*: ante lucem, *quod Græce est ὄρθρου βαθέος, id est, ad verbum*: diluculo profundo. Paratura *vero, vel Rhenano teste) iterum accipitur pro: adparatu.*

702. Vt quærant (inquit) faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me, &c.] *Initium huius scripturæ sub finem reperitur cap. 5. illud vero*: ante lucem, *&c. principio cap. 6. Osee. Vbi mirum est omitti ab Auctore*: in tribulatione sua, *quod tamen explicare videtur, quum addit*: inter dolorem præsentis destitutionis. *Quemadmodum etiam quod*: eripuit *legit pro eo quod Græce est & Latine apud* LXX. rapuit: *quod mallem, nisi illud haberent etiam 2. ms. cod. Vatic. & supra Auctor loco mox citando. Pro eo autem quod Paraphrastice transtulit*: miserebitur nostri, *Græce est ῥυσεται, quod (sicuti adnotauit B. Hieronym. in Comment. eius loci) per dolorem reddere sanitatem significat. μάλα enim (inquit) proprie appellantur linteola quæ inseruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentiam, quare castigandus etiam hodiernus Interpres Latinus* LXX. *& legendum cum B. Hieronym.* & curabit nos, *pro eo quod habet*: & turbabit nos. *Hic autem omisimus vocem*: dixit, *intermediam, quæ apud Prophetam non habetur, & sensum obscurabat. Atqui similiter de Resurrectione Domini interpretantur dictum locum B. Hier. B. Cypr. Test. lib. 2. adu. Iud. cap. 26. num. 113. & Rufinus in Symbolo inter eius opera, supra quoque Auctor Tomo 1. lib. adu. Iudæos, capit. 13.*

703. qua percussæ sibi videbantur, &c.] Percussæ *accipitur ab Auctore pro*: consternata, *quod transtulit Latinus vulgatus Interpres.*

704. Corpore autem non inuento, &c.] *Pulcre explicat illud supra sæpe citatum Isai 57.* Sepultura eius de medio sublata est, de corpore non inuento.

705. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt, &c.] *Pulcre etiam istud cum veteri Testamento confert de* duobus testibus, *Deut. 17. Quid vero* angeli duo *dixerint, habes non multo post.* Laterenses *denique recte interpretatur Rhenanus, stipatores, quod latus claudant, quos (sicuti scholium in margine habet alii laterones appellant.*

706. Reuertentes quoque a sepulcro mulieres, *&c.* prosperabat Isaias, &c.] *Etiam hic Euangelistam conuenire ostendit cum eo quod est Isai 27.* Mulieres venientes a visione, venite, *Vbi omittimus quod priori loco legebatur*: venite, *quod neque apud* LXX. *hodie aut olim, neque apud B. Hieronym. Cyrillum, Procopium in Comment. neque apud Origenem in Matth aut Rufinum in Symbolum inter opera B. Cypriani, amplius quam semel legatur.*

707. Bene autem quod incredulitas discipulorum perseuerabat, &c.] *Adludit ad illud Lucæ*: Et visa sunt ante illos deliramenta verba hæc, & non crediderunt.

708. Nam quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæsisset, non comparens quod ipse esset, &c. Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israelis, &c.] *Paucissimis hoc verbum comprehendit xij. versus Euangelistæ, de duobus discipulis euntibus in Emaus, & accessu Domini ad eos, quem ne agnoscerent, oculi eorum tenebantur, vbi inter cætera expressit ad verbum ex Græco illud*: ipsum esse redemptorem Israelis.

709. O insensati & tardi corde, in non credendo omnibus quæ locutus est ad vos, &c.] *Recitat istud non secundum Lucam, sed secundum Marcionem, vtpote qui Epiphan teste Confut 77. rescidit illud Lucæ*: quæ locuti sunt Prophetæ, *& substituit*, quæ locutus est ad vos, *sic enim puto etiam apud illum legi debere pro eo quod mendose legitur: quæ locutus sum vobis, nam si id dixisset, statim Christum agnouissent. Sufficit autem Auctori, quod etiam illa lectio contra Marcionem faciat.*

710. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa, dicens: quod oportet tradi filium hominis, & crucifigi, & tertia die resurgere, &c] *In his verbis, quæ multo ante initio cap. 24. Lucæ continentur, mirum est tam ab Auctore quam ab Epiph. Confut. 76. omissum esse*: in manus hominum peccatorum, *quod tamen est Græce & Syriace & Latine in exemplaribus omnibus. Quum autem addit*: nisi quia ita a Deo creatore scriptum, *adludit ad Prophetias omnes, quas c. præced. 40 41. 42. & hoc 43 ex Prophetis in medium adtulit. Atqui Epiphan. etiam vrget aduersus Marcionem*, quod ex fractione panis cognouerunt eum, *vtique non in phantasmate, sed in corpore. Siue autem* increpauit *legas cum excus. siue* increpuit *cum altero Vatic. ms. cod. perinde est, nisi quod hoc sit magis Tertullianicum.*

711. hæsitantibus eis ne phantasma esset, *&c.* Quid turbati estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda vestra? &c.] *Idipsum etiam Epiph. Confutat. 78. torquet in Marcionem iisdem pene verbis, quem vti apertius confutet, vertit priori loco*: phantasma, *quod postea*: spiritum, *vtpote eiusdem significationis. Mirum est autem, quod tam ipse quam Epiphanius omittat tum illud*: palpate & videte, *tum etiam non legant*: spiritus carnem & ossa non habet; *sed quum Marcion illa omisisset, putarunt sufficere, si aduersus eum vrgerent illud*: spiritus ossa non habet. *Quorum loco legit illud Auctor*: & scitote quia ego sum, *nam illud*: & scitote. *alii non habent.*

712. Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desideraut, &c.] *Adfert etiam istud aduersus Marcionem Auctor*: vt se ostenderet, *inquit*, dentes habere Christus.

713. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, &c.] *Ad istud solummodo adluditur ab Euangelista Luca, quum dicit*: & prædicari eum in vniuersas gentes, *verum diserte verbis Matth. 28. dixit ad Apostolos Christus*: Euntes in vniuersum mundum prædicate Euangelium omni creaturæ. *Prædictum autem etiam istud tradit Auctor Psal. 18. per illud supra sæpe citatum*: In omnem terram, *&c.*

ARGVMENTVM LIBRI V. ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

SIcvti *libro præcedenti ex Euangelio B. Lucæ, quod sibi vsurpauerat Marcion, sic nunc ex Epistolis Pauli (quas ille mutilatas in Librum Apostolicum suo titulo editum diuerso ordine redegerat, exceptis ijs quæ sunt ad Timotheum & Titum, & ad Hebræos) probat Tertullianus non alium Deum prædicari ab Apostolo quam Creatoris.*

Imprimis autem id vel ex eo manifestum facit, quod nulla auctoritas Apostolo Paulo probetur, nisi de Instrumento veteri Creatoris & Actis Apostolorum, quæ Marcion reiiciebat. I.

Deinde tum per Argumentum & verba Apostoli, DE EPISTOLA AD GALATAS, *ex cap.* I. II.

Item ex eiusdem Epistolæ cap. II. *&* III. III.

Ex eiusdem etiam cap. V. V. VI. IV.

Deinde per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA; *ex c.* I. V.

Etiam ex Epistolæ eiusdem ca. II. *&* III. H

Eiusdem quoque ex c. IV. V. VI. VII. VIII. IX. *&* X. VI.

Item c. XI. XII. XIII. *&* XIV. VII.

Ex ca. etiam XV. *priori parte.* VIII.

Et ex eiusdem cap. XV. *secunda parte.* IX.

Rursum per verba Apostoli, DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, *ex c.* I. II. *&* III. X.

Item ex c. V. VII. XI. XII *&* XIII. XI.

Porro etiam per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD ROMANOS, *ex c.* I. II. III. V. VI. *&* VII. XII.

Ex eiusdem etiam Epistolæ c. VIII. X. XI. XII. XIII. *&* XVI. XIII.

Nec minus per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES I. XIV.

XV.

XVI. *Et* DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA.

XVII. *Dein per verba Apostoli*, DE EPISTOLA AD LAODICENOS (*siue ad Ephesios*) *ex cap.* I. *&* II.

XVIII. *Ex eiusdem etiam Epistolæ c.* III. IV. V. *&* VI.

XIX. *Denique per verba Apostoli* DE EPISTOLA AD COLOSSENSES.

XX. DE EPISTOLA AD PHILLIPPENSES.

XXI. *Postremo* DE EPISTOLA AD PHILEMONEM.

Ceterum huius libri quinti aduersus Marcionem meminit etiam ipse Auctor subinde. Sic libro I. *aduersus Marcionem cap.* 15. Si (*inquit*) & ad Apostolum vestrum discutiendum venerimus. *& cap.* 16. Videbimus, & Apostolus cui auctori inuisibilia deputet, quum & illum explorauerimus, *quare & titulo addidimus*, DE EPISTOLIS PAVLI, *maxime quum etiam eiusdem in hæc verba meminerit Rufinus Apolog. pro Origene:* Apostolorum (*inquit*) vel Actus vel Epistolas qualiter polluerint, qualiter corroserint, qualiter in omnibus macularint, vel addendo impia, vel auferendo quæ pia sunt, si quis volet plenius scire, ex his libris Tertulliani, quos aduersus Marcionem scripsit, plenissime recognoscet. *Atqui etiam hunc librum ms. viderunt olim Trithemius & Politianus, Rhenanus primus in lucem ædidit, & solus hactenus castigauit ex* 4. *ms. exemplaribus, additis Scholiis primum, inde & Adnotationibus, quem nos adeo iterum ad duos Vaticanos ms. codices, & ex quibusdam Dn. Latinii coniecturis castigauimus, nouisque Argumento & Adnotationibus illustrauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVINTVS, DE Epistolis Pauli.

CAP. I. NIHIL[1] sine origine, nisi Deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantum præcedat necesse est etiam in retractatu earum, vt constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, quum cognoueris vnde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam deuolutus, [2] Apostoli quoque Pauli originem à Marcione desidero! nouus aliqui discipulus, nec vllius alterius auditor, qui nihil interim credam, nisi nihil temere credẽdum, temere porro credi quodcunque sine originis agnitione creditur, quiq; dignissime ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, quum is mihi adfirmatur Apostolus 4 quẽ in albo Apostolorum apud Euangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum à Domino allectum iam in cœlis quiescente, quasi improuidentiam existimo, si nõ ante sciuit illum sibi necessarium Christus, sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incu.su non ex prospectu adiiciendum existimauit, necessitate, vt ita dixerim, non voluntate. Quamobrem Pontice nauclere si nunquam furtiuas merces vel illicitas 5 in acatos tuas recipisti, si nullum omnino 6 onus auertisti vel adulterasti, cautior vtique & fidelior in Dei rebus, ædas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolum Paulum: quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, vt possis eũ constanter exponere, ne illius probetur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit. 7 Ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, sed per Iesum Christum. 8 Plane profiteri potest semetipsum quiuis. Verum professio eius alterius auctoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Prærer hæc vtique legisti, multos venturos, qui dicant, *ego sum Christus*. Si est qui se Christum mentiatur, quãto magis qui se Apostolũ prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conuersor, 9 vt iam hinc & fidem tuã obtundam, qui vnde eam probes non habes: & impudentiam suffundã, qui vindicas, & vnde possis vindicare, non recipis. Sic Christus, sic Apostolus, vt alterius, dum non probantur nisi de instrumento creatoris. Nam mihi Paulum etiã Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & propheticas super filios suos benedictiones, Iacob quum ad Beniamin direxisset, [10] *Beniamin*, inquit, *lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam*. Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum prouidebat, lupũ rapacem, ad matutinum comedentem, id est, prima ætate vastaturum pecora Domini, vt persecutorẽ Ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturũ, id est, deuergente iã ætate oues Christi educaturũ, vt doctorem Nationũ. [11] Nã & Saulis primo asperitas insectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quam Paulum in Saule secundũ tribus, & Iesum in Dauid secundũ virginis censum. Hæc figurarũ sacramenta si tibi displicent, certe Acta Apostolorum hunc mihi ordinẽ Pauli tradiderunt, à te quoq; non negandum. [12] Inde Apostolum ostendo persecutorem, non ab hominibus neq; per hominem, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicentem: Tu ergo negas Apostolũ Paulũ? nõ blasphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego vt meũ esse conuincã. Aut si ad nostram fidẽ spectas, recipe quæ eã faciunt. Si ad tuã prouocas, æde quæ eam præstruunt. Aut proba esse, quę credis: aut si nõ probas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credens, à quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc & Apostolum de meo sicut & Christum: tam meum Apostolum, quam & Christum. Iisdẽ & hic dimicabimus lineis, in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negetur, immo & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, & in primis tanta constantia alium Deũ edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est vt auertens à Iudaismo, non pariter ostenderet in cuius Dei fidem auerteret: quia nemo transire posset à creatore, nesciens ad quem transeundum sibi esset. Siue enim Christus iam alium Deum reuelauerat, sequebatur etiam Apostoli testatio, vel ne non eius Dei Apostolus haberetur quem Christus reuelauerat, & quia nõ licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuelatus fuisset à Christo. Siue nihil tale de Deo Christus reuelauerat: tanto magis ab Apostolo debuerat reuelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab Apostolo reuelatus. Quod idcirco præstruximus, vt iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium Deum ab Apostolo circumlatum, sicut probauimus nec à Christo: ex ipsis vtique Epistolis Pauli, quas proinde 13 mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici Euangelii iudicasse debebit. [14] Principalem aduersus Iudaismum epistolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Ample ctimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipsam de creatoris venientem dispositione, 15 sicut sæpe iam in isto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à Prophetis Dei nostri. quod si creator quidem vetera cessura promisit nouis scilicet orturis, Christus vero tẽpus distinctionis istius (*Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem*) terminum in Ioanne statuens, inter vtrumque ordinem desinentium exinde veterum & incipientium nouorum: neces-

Luc. 6. *Act.* 8. *Matt.* 28.

Gal. 1.

Luc. 21.

Gen. 49.

1. *Reg.* 18. 19. 20. & 23. 1. *Reg.* 24. *Act.* 9. *Gal.* 1.

Cap. II. de Epist. 1. ad Gal. ex cap. 1. *Isai.* 45. & 1 *Cor.* 2. *Luc.* 19.

larie & Apostolus in Christo post Ioannem reuelato, vetera infirmat, noua vero confirmat: atque ita non alterius Dei fidem curat quam creatoris, apud & quem vetera decessura prædicabantur. Igitur & legis destructio, & Euangelii ædificatio, pro me faciunt in ista quoque epistola, ad eam Galatarum præsumptionem pertinentes, qua præsumebant Christum vtputa creatoris, salua creatoris lege credendum: quod adhuc incredibile videretur, legem à suo auctore deponi. porro omnino aliũ Deum ab Apostolo audissent, vltro vtique scissent abscedendum sibi esse à lege eius Dei quam reliquissent aliũ, secuti. Quis enim expectaret diutius discere, quod nouam deberet sectari disciplinam, qui nouum Deum recepisset? Immo quia eadem quidem diuinitas prædicabatur in Euangelio, quæ semper nota fuerat in lege, disciplina vero no eadem, hic erat totus quæstionis status, 16 An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi in Christo creatoris. Denique aufert hunc statum, & vacat quæstio. Vacante autem quæstione, vltro omnibus agnoscentibus discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem Dei alterius, nulla Apostolo materia competisset id tã presse docẽdi, quod vltro fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolæ istius nihil aliud docet quam legis discessionem venientem de creatoris dispositione, vt adhuc suggeremus. Si itẽ nullius noui Dei exerit mentionem, quod nusquam magis fecisset quam in ista materia, vt rationem scilicet ablegandæ legis vnica hac & sufficientissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat, 17 *Miror vos tam cito transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium*, ex conuersatione aliud non ex religione: ex disciplina non ex diuinitate. Quoniam quidẽ Euangelium Christi à lege euocare deberet ad gratiã, non à creatore ad aliũ Deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, vt viderentur sic in aliud Euangelium transferri, quasi dũ ad creatorem transferuntur. Nam & adiiciens, 18 quod aliud Euangelium omnino non esset, creatoris confirmat id, quod esse defendit. Si enim & creator Euangeliũ repromittit, dicens per Esaiam: *Ascende in montem excelsum, qui euangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua, qui euangelizas Ierusalem*. Item ad Apostolorũ personam: *Quã tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona*: vtique & nationibus euangelizantium, quoniam &: *In nomine eius*, inquit, *nationes sperabunt*, Christi scilicet, cui ait, *Posui te in lumen nationum*: est autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apostolo defensum: iam ergo duo sunt Euangelia apud duos Deos, & mentitus erit Apostolus dicens: *quod non aliud omnino non est*, quum sit & aliud: quum sic suum Euangelium defendere potuisset, vt potius demonstraret, nõ vt vnum determinaret. Sed fortasse vt fugias hinc, & ideo, dices, subtexuit: *licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit anathema sit*, quia & creatorem sciebat euangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quo astringeris. Duo enim Euangelia confirmare, non est eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius qui suam præmisit, personam. 19 *Sed & si nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit*. Verbi enim gratia dictum est. Ceterum, si nec ipse aliter euangelizaturus, vtique nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non esset credendum, quanto nec angelo nec Apostolo: non angelum ad Euangelium referret creatoris. 20 Exinde *decurrens ordinem conuersionis suæ de persecutore in Apostolum*, 21 scripturam Actorum Apostolicorum confirmat, apud quam ipsa etiam epistolæ istius materia recognoscitur, 22 interfuisse quosdam, qui dicerent circuncidi oportere, & obseruandam esse Moysi lgẽ: tunc Apostolos de ista quæstione cõsultos, ex auctoritate spiritus renuntiasse, nõ esse imponenda onera hominibus quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quod si & ex hoc cõgruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis, iam apparet, vt Deum scilicet non alium prædicantia quam creatorem, nec Christum alterius quam creatoris, quando nec promissio Spiritus sancti aliunde probetur exhibita, quam de instrumento Actorũ. Quæ vtique verisimile non est, ex parte quidem Apostolo cõuenire, quum ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte vero dissidere, quum diuinitatem in Christo creatoris annuntiant: vt prædicationem quidem Apostolorum non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. [23 Denique *ad patrocinium Petri ceterorumq;, Apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos* XIIII. scribit, *vt conferret cum illis de Euangelii sui regula, ne inuacuum tot annis cucurrisset aut curreret*, si quid scilicet citra formam illorum euangelizaret. Adeo ab illis probari, & constabiliri desiderarat. Quod si quando vultis 24 Iudaismi magis affines subintelligi: *quum nec Titum dicit circunciſum*, iam incipit ostendere solam circuncisionis quęstionem ex defensione adhuc legis concussam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, non aliud statuere pergentes quam perseuerantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atque ita peruertentes Euangelium, non interpolatione scripturę, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo: *Propter superinductitios*, inquit, *falsos fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram, quam habemus in Christo, vt nos subigerent seruituti, nec ad horam cessimus subiectioni*. Intendamus enim & sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit vitiatio scripturæ. Quum præmittit, *Sed nec Titus qui mecum erat quum esset Græcus, coactus est circuncidi*: dehinc subiungit, *propter superinductitios falsos fratres*, & reliqua: contrarii vtique facti incipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud propter quod fecit, non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? non opinor. Ergo cesserunt, quia fuerunt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione suspensæ competebat, ipso quoque Apostolo ne inuacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianã, nec ante eam in seruitutem abducerent Iudaismi, quam Paulus sciret se non inuacuum cucurrisse, 25 quam *dexteras ei darent antecessores*, quam *ex censu eorum in nationes prædicandi munus subiret*. Necessario igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat, Timotheum circuncidendi & rasos introducendi in templum, quę in Actis edicuntur adeo vera vt Apostolo consonent profitenti: Factum se Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductitios illos, & omnibus nouissime omnia factum, vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc postulant, id quoque nemo dubitauit, eius Dei & Christi prædicatorem Paulum, cuius legem, quamuis excludens, interim tamen pro temporibus admiserat, statim amoliendam si nouum Deum protulisset. Bene igitur quod & 26 *dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes*, & de officii distributione *pepegerunt, vt Paulus in nationes, illi in circunciſionem: tantum vt meminissent egenorum*. Et hoc secũdum legem creatoris pauperes & egenos fouentis, 27 sicut in Euangelii vestri retractatu probarum est. Adeo constat de lege sola fuisse quæstionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conuenerit. 28 Sed *reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelii veritatem*. Plane reprehendit, non ob aliud tamen, quam 29 *ob inconstantiã victus quẽ pro personarum qualitate variabat, timens eos qui erant ex circunciſione*: non ob aliquã diuinitatis peruersitatem, de qua & aliis in faciem restitisset, qui de minore causa conuersationis ambiguæ Petro ipsi non pepercit. 30 Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apostolus, *negans ex operibus legis iuſtificari hominem, sed ex fide*. Eiusdem tamen Dei, cuius & lex. Nec enim laborasset fidem à lege discernere, quam diuersitatis vltro ipsius diuinitatis discreuisset, si fuisset. Merito non reædificabat quæ destruxit. desturi autem lex habuit, ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, *Parate vias Domini*, 31 vt fierent riui & colles & mon-

E

Cap. III. ex Epist. ad Gal. c. XI. & XII.

Gal. 2.

Ibid.

Gal. 1.

" Gal. 2.

"

"

F

Ibid.

Gal. 1. & 2.

Act. 16.

Act. 21.

1. Cor. 9.

G

Gal. 2.

" Ibid.

"

H

Ibid.

tes

A

tes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitu
dinem & in campos, id est, Legis difficultates in Euan
gelii facilitates. Meminerat iam & Psalmi esse tempus
Luc.3.& Isai.40. *Disrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à nobis iu-*
gum ipsorum: ex quo *tumultuatæ sunt gentes, & populi medi-*
Psal.2. *tati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & magistratus congre-*
gati sunt in vnum, aduersus Dominum, & aduersus Christum ip-
Gal.3. & Abac.2. *sius*, vt iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex
Gal.3. legis seruitute. 32 *Quia iustus ex fide viuet.* Quod si Prophe-
Ibidem. tes Abacuc prænuntiauit, habes & Apostolum Prophe-
Deut.11. tas confirmantem, sicut & Christus. Eius ergo Dei e-
rit fides, in qua viuet iustus: cuius & *lex*, *in qua non iustifi-*
catur operarius. 33 Proinde si *in lege maledictio est*, *in fide vero*
benedictio: vtrunque habes propositum apud creatorem:
Ecce posui, inquit, *ante te maledictionem & benedictionem.*
Non potes distantiam vindicare, quæ & si rerum est,
non ideo auctorem, quæ ab vno auctore proponitur.
34 Cur autem *Christus factus sit pro nobis maledictio*, ipso A-
postolo edocente manifestum est quam nobiscum fa-
ciat, id est, secundum fidem creatoris. Neque enim quia
creator pronuntiauit, *Maledictus omnis in ligno suspensus*: id-
eo videbitur alterius Dei esse Christus, & idcirco à cre-
atore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præma-
ledixisset eum creator quem ignorat? Cur autem non
magis competat creatori, filium suum dedisse maledi-
ctioni suæ: quam illi Deo tuo, subdidisse maledictioni,
& quidem pro homine alieno? Denique si atrox vide-
tur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. 35
Si vero rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis
Deut.11. in meo. Facilius enim crederetur, eius esse per maledi-
ctionem Christi, benedictionem prospexisse homini,
qui & maledictionem aliquando & benedictionem
proposuerit ante hominem, quam qui neutrum vn-
Gal.3. quam sit apud te professus. 36 *Accepimus igitur benedictio-*
nem spiritatem per fidem, inquit, ex qua scilicet viuet iustus
secundum creatorem. Hoc est ergo quod dico, eius Dei
fidem esse, cuius est forma gratiæ fidei. Sed & quum ad-
Ibidem. ijcit, 37 *Omnes enim filij estis fidei*, ostenditur 38 quid supra
Ibidem. hæretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahę,
C 39 qua nos Apostolus *filios Abrahæ per fidem* affirmat, se-
cundum quam mentionem hic quoque filios fidei no-
tauit. Ceterum quomodo filij fidei? Et cuius fidei, si
Ibidem. & Gen.15. non Abrahæ? Si enim *Abraham Deo credidit, & deputatum*
Gen.17. *est iustitiæ*, atque exinde pater multarum nationum me-
ruit nuncupari: nos autem credendo Deo magis, proin-
de *iustificamur, sicut Abraham*, & vitam proinde conse quimur, sicut iustus ex fide viuet: sic fit vt & supra, filios nos
Abrahæ pronuntiarit, qua patris fidei, & hic filios fi-
dei, per quam Abraham pater nationum fuerat repro-
& Rom.4. missus. Ipsum quod fidem à circumcisione reuocabat,
Gal.3. nonne Abrahæ filios constituere quærebat, qui in car-
Ibid. nis integritate crediderat? Denique alterius Dei fides
ad formam Dei alterius non potest admitti: vt creden-
tes iustitiæ deputet, vt iustos viuere faciat, vt nationes
filios fidei dicat: Totum hoc eius est, apud quem ante
iam notum est sub eadem Abrahæ mentione, dum ipso
sensu reuincatur. [40 *Adhuc*, inquit, *secundum hominem di-*
Cap. IV. ex 1. Epist. ad Gal. ca. III. IV. V. & VI. *co, dum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus positi ad*
Gal. 3. *deseruiendum eis.* Atquin non est hoc humanitus dictum,
D Non enim exemplum est, sed veritas: Quis enim paruu-
lus vtique sensu, quod sunt nationes, non elementis
subiectus est mundi, quæ pro Deo suspicit? Illud autem
facit, quod quum secundum hominem dixisset, 41 *ta-*
men testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Ex-
emplo enim humani testamenti permanentis, diuinum
tuebatur: 42 *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ei*9. *Non*
dixit, seminibus, quasi pluribus, sed, semini tanquam vni quod
Christus est. 43 Erubescat spongia Marcionis, nisi quod
ex abundanti retracto quæ abstulit, quum validius sit
illum ex his reuinci quæ seruauit. 44 *Quum autem euenit*
Ibid. *impleri tempus, misit Deus filium suum*, vtique is qui etiam
Gal. 4. ipsorum temporum Deus est, quibus seculum constat,
qui signa quoque temporum ordinauit, soles, & lunas,
& sidera, & stellas: qui filii denique sui reuelationem in
extremitatem temporum & disposuit & prædicauit. *In*
Gen. 2. *nouissimis diebus erit manifestus mons Domini*: &: *In nouissimis*
diebus effundã de spiritu meo in omnem carnem, secundũ Ioe-
lem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat et-
iam finis temporis sicut initium. Ceterũ Deus ille otio-
sus, nec operationis, nec prędicationis vllius, atq; ita nec
tẽporis alicuius quid omnino egit quod efficeret tẽpus
impleri, etiam implendum sustineri? Si nihil, satis vanũ
est vt creatoris tẽpora sustinuerit seruiens creatori. Cui
autẽ rei *misit filium suum?* 45 *vt eos qui sub lege erãt, redimeret*:
hoc est, vt efficeret tortuosa in viam rectam, & aspera in
vias lenes, secundum Esaiã vt vetera transirent, & noua
orirẽtur. Lex noua ex Sion, & sermo Domini ex Ieruſa-
lem: *& vt adoptionem filiorum acciperemus*, vtique nationes
quæ filii non eramus. Et *ipse* n. *lux erit nationum, & in no-*
mine eius nationes sperabunt. 46 Itaque *vt certum esset nos filios*
Dei esse, misit spiritum suum in corda nostra clamãtem, Abba pa-
ter. In nouissimis n. inquit, *diebus effundam de meo spiritu In o-*
mnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius & promissio gratię
Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaq; diuitias, 47
non erat reuertendũ ad infirma & mendica elementa. Elemẽta
autem apud Romanos quoque etiam primæ litteræ so-
lent dici. Non ergo per mundialium elementorum de-
rogationẽ à Deo eorum auertere cupiebat, & si dicendo
supra, Si ergo *bis, qui non natura sunt Dei, seruitis*, 48 physi-
cæ, id est, naturalis superstitionis elementa pro Deo ha-
bentis suggillabat errorem, nec sic tamen elemẽtorum
Deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas
scilicet litteras legis, ipse declarat: 49 *Dies obseruatis &*
menses, & tempora, & annos, & sabbata, vt opinor, & cœnas
puras, & ieunia, & dies magnos. Cessare n. ab his quoq;
sicut & circũcisione oportebat ex decretis creatoris qui
& per Esaiam *Neomenias vestras & sabbata & diem magnum*
non sustinebo, ieiunium & ferias & ceremonias vestras odit ani-
ma mea. Et per Amos: *Odi, reieci ceremonias vestras*, 50 *& non*
odorabor in frequentijs vestris Item per Osee: *Auertam vni-*
uersas iocunditates eius, & ceremonias eius, & sabbata, & neo-
menias eius, & 51 *omnes frequentias eius.* Quæ ipse cõstitue-
rat, in quis erasit magis quã alius, At si alius, ergo ille ad-
iuuit sententiam creatoris auferens quæ & ille damna-
uerat. Sed non huius loci quæstio, cur leges suas creator
infregerit. Sufficit quod infractum probauimus, vt cõ-
firmetur nihil Apostolũ aduersus creatorem determi-
nasse, cũ & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed vt furi-
bus solet aliquid excidere de præda in indicium, ita cre-
do & Marcionẽ nouissimã Abrahæ mentionẽ deliquis-
se, nullam magis auferendã, etsi ex parte cõuertit. 52 Si n.
Abraham duos liberos habuit, vnum ex ancilla, & alium ex libe-
ra, sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui vero ex libera, per
repromissionem. (*Quæ sunt allegorica*, id est, aliud portendẽ-
tia. *Hæc sunt n. duo testamenta*, siue duæ ostẽsiones, sicut in-
uenimus interpretatũ.) *Vnum à monte Syna* in synagogã
Iudæorũ, secũdum legem, *generans in seruitutem. Alium*, 53
super omnem principatum *generans*, vim, dominationẽ,
& omne nomen quod nominatur. non tantũ in hoc æ-
uo, sed & in futuro, *quæ est mater nostra*, in quẽ repromisi-
mus sanctam Ecclesiam: ideoque adiicit, 54 *Propter quod*
fratres non sumus ancillæ filii, sed liberæ. Vtiq; manifestauit &
Christianissimi generositatẽ in filio Abrahæ ex libera na-
to, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaissimi ser-
uitutem legalem in filio ancillæ. Atq; ita eius Dei esse v-
tranq; dispositionẽ apud quẽ inuenimus vtriusq; dispo-
sitionis deliniationẽ. Ipsum quod ait, *qua libertate Chri-*
stus nos manumisit, nonne eum constituit manumissorem,
qui fuit Dominus? 55 Alienos n. seruos ne Galba manu-
misit, facilius liberos soluturos. Ab eo igitur præstabitur
libertas, apud quem fuit seruitus legis, & merito. 56 *Non*
docebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est, legis *astringi*,
iam Psalmo adimpleto: *Disrumpamus vincula eorum, & ab-*
iiciamus à nobis iugum ipsorum: postquam ἀφχονται congre-
gati sunt in vnum aduersus Dominũ & aduersus Chri-
stum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitu-
tis notam *eradere perseuerabat circumcisionem*, ex prædica-
tionis scilicet propheticæ auctoritate, memor dictũ per
Hieremiã: 57 *Et circuncidimini præputia cordis vestri.* Quia &
Moyses: *Circumcidetis duricordiam vestram*: id est, nõ carnẽ.

E

Isai. 2. Ioelis. 2.

Gal.4. Isai.40. Isai.43.& 2.Cor.5. Isai.2. Gal. 4. Isai.42. Gal.4. Ioel.2. Gal.4.

F

Ibid.

Ibidem. Isai.1.

Amos 5. Osee.2.

Gal.4. G

Epheſ.2.

Gal. 4. Ibidem.

Ibidem.

Gal.5. Psal.2. H

Gal.5.

Hier.4.

Deni-

Denique si circuncisionem ab alio Deo veniens excludebat, 58 cur etiam *præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circuncisionē*: præferre n. debebat æmulā eius quā expugnabat, si ab æmulo circumcisionis Deo esset. Porro quia & circumcisio & præputiatio vni Deo deputabantur, ideo vtraq; in Christo vacabat, propter fidei prælationē, illius fidei de qua erat scriptū. *Et in nomine eius nationes credēt*, 59 illius *fidei quā* dicēdo *per dilectionē perfici*, sic quoque creatoris ostendit. Siue n. dilectionem dicit quæ in Deum: & hoc creatoris est: *Diliges Deū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis*: siue quæ in proximum, *& proximum tuū tanquam te*, creatoris est. *Qui autem turbat vos, iudicium feret.* A quo Deo? ab optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorem circumcisionis. Quod si non erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo nō damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc si & confirmat illā ex parte qua debet? *Tota enim*, inquit, *lex in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuū tanquā te.* Aut si sic vult intelligi, adimpleta est, quasi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximum tanquam me, vt & hoc cum lege cessauerit. Sed perseuerādum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris etiam ab aduersario probata est: nec dispendium, sed cōpendium ab eo consecuta est redacta summa in vnum iam præceptum. Sed nec hoc alii magis competit quam auctori. Atque adeo quum dicit: 60 *Onera vestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi*: si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum suum tanquam se, apparet: *diliges proximum tuum tanquam te*: per quod auditur, *inuicem onera vestra portate*, Christi esse legem, quæ sit creatoris: atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. *Erratis: Deus non deridetur*: a quo non derideri potest. De⁹ Marcionis, qui nec irasci nouit, nec vlcisci. *Quod enim seminauerit homo, hoc & metet.* Ergo retributionis & iudicii Deus intentat. *Bonum autem facientes non fatigemur, &: Dum habemus tempus operemur bonum.* Nega creatorem bonum facere præcepisse, & diuersa doctrina sit diuersæ diuinitatis. Porro si retributionem prædicat, ab eodem erit & corruptionis messis & vitæ. *Tempore autem suo metemus*, quia & Ecclesiastes, *Tempus*, inquit, *erit omni rei.* 61 *Sed mihi* famulo creatoris *mundus crucifixus est*, non tamen Deus mūdi, *& ego mundo*, non tamen Deo mundi. Mundum n. quantum ad cōuersationem eius posuit, cui renunciando mutuo transfigimur, & inuicē morimur. 62 Persecutores vocat Christi. Quū vero adiicit, 63 *stigmata Christi in corpore suo gestare se* (vtique corporalia competunt) iam non putatiuam, sed veram & solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit. [64 Præstructio superioris epistolæ ita duxit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communē scilicet, & eundem in epistolis omnibus. Quod non vtiq; salutē præscribit eis quibus scribit, sed 65 *gratiam & pacem*, non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi? Nā & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, *Quam maturi pedes euangelizantium bona, euangelizantium pacem.* Euangelizator n. bonorum, id est, gratiæ Dei, paci eam præferendam sciebat. Hæc cum 66 *à Deo Patre nostro, & Domino Iesu* adnuntians, communibus nominibus vtatur, competentibus nostro quoque sacramento, nō puto dispici posse, cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primo quidem Patrem Dominum præscribo, non alium agnoscendum, quam & hominis & vniuersitatis creatorem & institutorem. Porro Patri etiam Domini nomē accedere ob potestatem, quod & filius per patrē capiat. Dehinc gratiam & pacem non solū eius esse à quo prædicabātur, sed eius qui fuerit offensus. nec gratia enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. & populus autem per disciplinæ trangressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationē, & deliquerat & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, non potuit offendi, & quia nescit irasci. Quæ ergo gratia à non offenso? quæ pax à non rebellato? 67 Ait *Crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, salutem consecuturis.* Et vt ostēderet vnde hoc eueniret, adiicit, *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam.* Si hæc creatoris sunt & quæ ad causam crucis pertinent, stultitiam deputat, ergo & crux & per crucē Christus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum est quod ad crucem pertinet. Aut si creator qua æmulus, idcirco sapientiam abstulit, vt crux Christi scilicet aduersarii stultitia deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucem Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat quum prædicabat? Sed & cur apud Dominum optimum & profusæ misericordiæ, alii salutē referunt, credentes crucē virtutē & sapientiam Dei esse, alii perditionē, quibus Christi crux stultitia reputatur si non creatoris est aliquā & populi & humani generis offensam, detimento sapientiæ atq; prudentiæ mulctasse? Hoc sequentia confirmabūt quū dicit: 68 *Nonne infatuit Deus sapientiam mundi?* Cūque & hic adiicit, *quare? Quoniam in Dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam Deū*, 69 *boni duxit Deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.* Sed prius de mūdo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hic vel maxime mundū per Dominum mundi interpretantur: nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerunq; id quod continet, ponimus pro eo quod continetur. Circus clamauit, & Forum locutum est & Basilica fremuit: id est, qui in his locis rē egerunt. Igitur, quia homo, non Deus mundi, in sapientia nō cognouit Deum, quē cognoscere debuerat, & Iudæus in sapienti a scripturarū, & omnis gens in sapientia operū: ideo Deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam hominū stultitia repercutere, saluos faciendo credentes quosq; in stultā crucis prædicationem. 70 *Quoniam Iudæi signa desiderant*, qui iam de Deo certi esse debuerant. *& Græci sapientiā quærunt*, qui suā scilicet nō Dei sapientiā sistunt. Ceterum si nouus Deus prædicaretur, quid deliquerāt Iudæi signa desiderantes quibus crederēt? aut Græci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, & zelotem Deū confirmat & iudicē, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit sapientiam mundi. Quod si eius sunt & causæ, cuius adhibētur scripturæ, ergo de creatore tractans Apostolus, non intellecto creatore, vtique docet intelligendū. 71 Etiā quod *scandalum Iudæis* prædicat *Christum*, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis per Esaiam: *Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scandali*: petra autem fuit Christus etiā Marcion seruat: Quid est autem *stultum Dei, sapientius hominibus*, nisi crux & mors Christi? Quid 72 *infirmum Dei fortius homine*, nisi natiuitas & caro Dei? Ceterū si nec natus ex virgine Christus nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neq; mortem vere perpessus est, nihil in illo fuit stultum & infirmū: nec iam *stulta mundi elegit Deus*, 73 *vt confundat sapientiam*, nec *infirma mundi elegit Deus*, *vt confundat fortia*: nec *inhonesta & minima & contempt ibilia*, *quæ non sunt*, id est, quæ non vere sunt, *vt confundat quæ sunt*, id est, quæ vere sunt: Nihil n. a Deo dispositū est, vere modicū, & ignobile, & contemptibile, sed q; ab homine: apud creatorē autē 74 etiam vetera, stultitiæ, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & cōtempti deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quā sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorū à Deo exactio? Quid infirmius, quā vasculorum & grabatorū purgatio? Quid inhonestius, quam carnis iam erubescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quā talionis indictio? Quid tam contemptibile, quam ciborum exceptio? Totum, quod sciam, vetus Testamentum omnis hæreticus irrider. *Stulta enim mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam.* Marcionis De⁹ nihil tale. Quia nec æmulatur contraria contrariis redarguere, 75 *ne glorietur omnis caro, vt quēadmodum scriptū est, Qui gloriatur, in Domino glorietur.* In quo? Vtique in eo qui hoc præcepit: nisi creator præcepit vt in

E

Ibidem.

Ibid.

F

Ibidem.

Ibid. *Isai. 28. et 8. ac Rom. 9.*

G

1. Cor. 1.

Ibid.

H

Leuit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7. Matth. 15. Gen. 7. Exod. 21. Deut. 14. 1. Cor. 1.

Deo Marcionis glorietur. [76 Igitur per hæc omnia oſtendit, cuius *Dei ſapientiam loquatur inter perfectos*: eius ſcilicet qui ſapientiã ſapientiũ abſtulerit, & prudentiã prudentiũ irritam fecerit, qui infatuauerit ſapientiam mundi, ſtulta eligens eius, & diſponens in ſalutem. 77 *Hanc* dicit *ſapientiam in occulto fuiſſe*, quæ fuerit in ſtultis & in puſillis & inhoneſtis: quę latuerit etiã ſub figuris, allegoriis & ænigmatibus reuelanda poſtmodum in Chriſto, poſito in lumen nationum à creatore promittente per Eſaiæ vocem, 78 patefactutũ ſe theſauros inuiſibiles & occultos. Nam vt abſconderit aliquid is Deus, qui nihil erit omnino in quod aliquid abſcõdiſſe exiſtimaretur, ſatis incredibile. Ipſe ſi eſſet, latere non poſſet, nedum aliquis eius ſacramenta. Creator autem tam ipſe notus, quam & ſacramenta eius, palam ſcilicet decurrentia apud Iſrael, ſed de ſignificãtiis obumbrata, in quibus ſapientia Dei delitescebat *interperfectos* narranda ſuo in tẽpore, 79 *propoſita vero in propoſito Dei ante ſecula*. Cuius & ſecula, niſi creatoris? Si enim & ſecula temporibus ſtructa ſunt, tempora autẽ diebus & menſibus & annis cõpinguntur, dies porro & menſes & anni ſolibus & lunis & ſideribus creatoris ſignantur, in hoc ab eo poſitis: 80 *Et erunt* enim, inquit, *in ſigna menſium & annorum*: apparet & ſecula creatoris eſſe: & omne quod ante ſecula propoſitum dicatur, non alterius eſſe, quam cuius & ſecula. Aut probet Dei ſui ſecula Marcion, oſtendat & mundũ ipſum, in quo ſecula deputentur, vas quodammodo tẽporum, & ſigna aliqua vel ortum eorum. Si nihil demõſtrat, reuertor vt & illud dicam, 81 cur autem *ante ſecula creatoris propoſuit gloriam noſtram*? poſſet videri eam ante ſecula propoſuiſſe, quã introductione ſeculi releuaſſet. At cum id facit 82 pene iam totis ſeculis creatoris prodactis, vane ante ſecula propoſuit, & non magis intra ſecula, quod reuelaturus erat pene poſt ſecula. nõ enim eius eſt feſtinaſſe in proponendo, cuius & tardaſſe in reuelando. Creatori autem competit vtrunque, & ante ſecula propoſuiſſe, & in fine ſeculorum reuelaſſe: quia & quod propoſuit & reuelauit, medio ſpatio ſeculorũ in figuris & ænigmatibus & allegoris præminiſtrauit Sed quia ſubiicit de *gloria noſtra*, 83 *quod eam nemo ex principibus huius æui ſcierit: ceterum ſi ſciſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*: argumentatur hæreticus, quod principes huius æui, Dominum alterius ſcilicet Dei Chriſtum, cruci confixerint, vt & hoc in ipſum recidat creatorem. Porro quia ſupra oſtendimus, quibus modis gloria noſtra à creatore ſit deputanda, præiudicatum eſſe debebit, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab omnibus virtutibus & poteſtatibus creatoris: quia nec famulis liceat conſilia noſſe dominorum, nedum illis apoſtatis angelis, ipſiq; principi tranſgreſſionis diabolo, quos magis extraneos fuiſſe contenderim ob culpam ab omni conſcientia diſpoſitionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius æui virtutes & poteſtates interpretari creatoris, quia ignorantiã illis adſcribit Apoſtolus: Ieſum autem & 84 ſecundum noſtrum Euangeliũ diabolus quoque in tentatione cognouit, & ſecũdum commune inſtrumentum, ſpiritus nequam: ſciebat eum ſanctũ Dei eſſe, & Ieſum vocari, & in perditionem eorum veniſſe Etiam parabola fortis illius, armati, quem alius validior oppreſſit, & vaſa eius occupauit, 85 ſi in creatoris accipitur apud Marcionẽ iam nec ignoraſſe vltra potuit creatorDeum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduerſus quem valere non potuit: & ſupereſt vt ſecundum me quidem credibile ſit ſcientes virtutes & poteſtates creatoris Deum gloriæ Chriſtum ſuum crucifixiſſe, qua deſperatione & malitiæ redũdantia ſerui quoq; ſceleſtiſſimi dominos ſuos interficere non dubitant. 86 Scriptum eſt enim apud me: Satanam in dudam introiſſe. Secundum autem Marcionem, nec Apoſtolus hoc loco patitur ignorantiam aſſcribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum, quia ſcilicet non illas vult intelligi principes huius æui. Quod ſi nõ videtur de ſpiritalibus dixiſſe principibus, ergo de ſecularibus dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipſis archontibus eius, de rege Herode, etiam de Pilato, & quo maior principatus hui⁹ æui Romana dignitas præſidebat. Ita & quum deſtruũtur argumẽtationes diuerſę partis, noſtræ expoſitiones ædificantur. Sed vis adhuc gloriam noſtram Dei tui eſſe, & apud eum in occulto fuiſſe, & quare ad hoc eodem & Deos inſtrumento & Apoſtolus nititur? Quid illi cum ſententiis Prophetarum vbique? *Quis enim cognouit ſenſum Domini*, 87 *& quis illi conſilarius fuit*? Eſaias eſt. Quid illi etiam cum exemplis Dei noſtri? 88 Nã quod *architectum ſe prudentem* affirmat, hoc inuenimus ſignificari 89 depalatorem diſciplinæ diuinæ à creatore, per Eſaiam? 90 *Auferam* enim, inquit, *à Iudæa* inter cetera & *ſapientem architectum*. Et nunquid ipſe tũc Paulus deſtinabatur de Iudæa, id eſt, de Iudaiſmo auferri habens in ædificationem Chriſtianiſmi, *poſiturus* 91 *vnicum fundamentum, quod eſt Chriſtus*? quia & de hoc per eundem Prophetam creator: 92 *Ecce ego*, inquit, *iniicio in fundamenta Sionis lapidem precioſum, honorabilem, & qui in eum crediderit, non confundetur*. niſi ſi ſtructorem ſe terreni operis Deus profitebatur vt non de Chriſto ſuo ſignificaret, qui futurus eſſet fundamentum credentium in eum. *ſuper quod prout quiſque ſuperſtruxerit* dignam ſcilicet vel indignam doctrinam, ſi 93 *opus eius per ignem probabitur, ſi merces illi per ignem rependetur*, creatoris eſt: *quia per ignem indicatur* veſtra ſuperædificatio, vtique ſui fundamenti, id eſt, ſui Chriſti, 94 *Neſcitis quod templum Dei ſitis, & in vobis inhabitet ſpiritus Dei*? Si homo & res, & opus, & imago, ſimilitudo, caro per terram, & in anima per afflatum creatoris eſt, tuus ergo in alieno habitat Deus Marcion, ſi non creatoris ſumus templum. Quod *ſi templum Dei quis vitiauerit, vitiabitur*, vtique *à Deo* templi. Vltorem intentans, creatorem intentabit. 95 *Stulti eſtote, vt ſitis ſapientes*. Quare? *Sapientia enim huius mundi, ſtultitia eſt penes Deum*. Penes quem Deum? Si nihil nobis & ad hunc ſenſum priſtina præiudicauerunt, bene quod & hic ſtruit, *Scriptum eſt enim*: 96 *Deprehendens ſapientes in nequitia illorum. Et rurſus: Dominus ſcit cogitationes ſapiẽtium, quod ſint ſuperuacuæ*. In totum enim præſcriptum à nobis erit, nulla illum ſententia vti potuiſſe eius Dei quem deſtruere deberet, ſi non illi doceret. 97 *Ergo*, inquit, *nemo glorietur in homine*. Et hoc ſecũdum creatoris diſciplinã, *miſerum hominem qui ſpem habet in hominem: &*, *Bonum eſt fidere in Deo, quam fidere in homine*: ita & gloriari. [98 *Et occulta tenebrarum ipſe illuminabit*, vtique per Chriſtum, 99 qui Chriſtum illuminationem repromiſit, ſe quoque lucernam pronuntiauit, a ſcrutantem corda & renes. *Ab illo & erit laus vnicuique*, à quo & contrariũ laudis, vtà iudice. Certe, inquis, vel hic mundum Deum mundi interpretatur dicendo *Spectaculum* b *facti ſumus mundo, & angelis, & hominibus*. Qui ſi mundum homines mundi ſignificaſſet, nõ etiam homines poſtmodum nominaſſet. Immo ne ita argumentareris, prouidentia Spiritus ſancti demonſtrauit, quid nam dixiſſet, *Spectaculum facti ſumus mundo*: dum angelis qui mundo miniſtrant, & hominibus quibus miniſtrant: Verebatur nimirum tantæ conſtantiæ vir, ne dicam Spiritus ſanctus, præſertim *ad filios ſcribens quos in Euangelio generauerat*, libere Deũ mundi nominare, aduerſus quem, niſi exerte, non poſſe videri prædicare. 100 Non defendo ſecundum legẽ creatoris diſplicuiſſe illum, qui mulierem patris ſui habuit: cõmunis & publicæ religionis ſecutus ſit diſciplinã. Sed cum eum *damnat dedendum ſatanæ*, Damnatoris Dei præco eſt. 101 Viderit & quomodo dixerit *in interitum carnis, vt ſpiritus ſaluus ſit in die Domini*, dum & de carnis interitu, & de ſalute ſpiritus iudicarit, 102 & *auferri iubentes malum de medio*, creatoris frequentiſſimã ſententiam cõmemorauerit. 103 *Expurgate* c *vetus fermentum, vt ſitis noua conſperſio ſicut eſtis azymi*. Ergo azymi figuræ erant noſtræ apud creatorẽ. Sic & d *paſcha noſtrũ immolatus eſt Chriſtus*. Quare paſcha Chriſtus, ſi non paſcha figura Chriſti, 104 per ſimilitudinẽ sãguinis ſalutaris, & pecoris Chriſti? Quid nobis & Chriſto imagines imbuit ſolenniũ creatoris, ſi nõ erãt noſtræ? 105 *Auertẽs autẽ nos à fornicatione*, manifeſtat carnis reſurrectionẽ. *Corpus*, inquit, *nõ fornicationi, ſed Domino, & Dominus corpori*, vt templum Deo, & Deus tẽ-

plo.

A
Cap. VI. de Epiſt. 1 ad Cor. c. 11. *et.* III. 1. *Cor.* 10. 1. *Cor.* 2. 1. *Cor.* 1. *Iſai.* 40. *Iſai.* 45.

1. *Cor.* 2.

Gen. 1.

B

1. *Cor.* 2.

Ibid.

C

Matt. 4.

Luc. 4. *Luc.* 11.

D

Ibidem.

Pſal. 2.

E
1. *Cor.* 2.

Iſai. 40. 1. *Cor.* 2. 1. *Cor.* 3. *Iſai.* 3.

1. *Cor.* 3. *Iſai.* 28.

1. *Cor.* 3. *Ibidem.* *Gen.* 1.

F

1. *Cor.* 3. *Ibidem.*

Ibidem. & *Iob.* 5. *Ibidem.* & *Pſal.* 93. *Ibidem.* *Hiere.* 17. *Pſal.* 117.

Cap. VII. de Epiſt. 1. ad Cor. c. 4. 5. 6. 7.

G

8. 9. & 10. a *Iſai.* 42. *Pſal.* 7. b 1. *Cor.* 4. *Ibidem.* 1. *Cor.* 5. *Ibidem.* *Ibidem.* *Deut.* 13. & *Nu.* 16. c 1. *Cor.* 5. d *Ibidem.*

H

1. *Cor.* 6.

Ibidem.

plo. Templum ergo Deo peribit, & Deus templo. Atquin vides? *Qui Dominum suscitauit, & nos suscitabit*, in corpore quoque suscitabit: quia corpus Domino, & Dominus corpori. & bene quod aggerat: *Nescitis corpora vestra membra esse Christi?* Quid dicet hæreticus? Membra Christi non resurgent, quæ nostra iam non sunt? 106 *Empti enim sumus pretio magno.* Plane nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit vllam substantiam corporis, quam pro nostris corporibus dependeret. Ergo Christus habuit quo nos redimeret, & si aliquo magno redemit hęc corpora, in quæ eadē committenda fornicatio non erit, vt in mēbra iam Christi, non nostra: vtiq; sibi salua præstabit, quæ maguo comparauit. Iam nunc 107 quomodo *honorabimus*, quomodo *tollemus Deum in corpore* perituro? 108 Sequitur de nuptijs congredi, quas Marcion constantior Apostolo prohibet. 109 Et enim Apostolus, *etsi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, & vsui esse & magis retineri, quam disiungi suadet.* Plane Christus vetat diuortiū, Moyses vero permittit. Marcion totū concubitū auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium ante nuptæ iubens, cuius sententiā sequitur, Moysi an Christi? 110 Atquin & Christi Apostolus quū præcipit *mulierem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro*: & repudiū permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimoniū confirmauit, quod primo vetuit disiungi: & si forte disiunctum, voluit reformari. Sed & continentię quas ait causas? 111 *Quia tempus in collecto est.* Putaueram, quia Deus alius in Christo, & tamen à quo est collectio tēporis, ab eo erit & quod collectioni tēporis congruit Nemo alieno tempori consulit. Pusillum Deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens: 112 *tantum in Domino esse nubendum.* ne qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat. legem tuetur creatoris, 113 allophylorū nuptias vbique prohibentis 114 *Sed,* a *Et si sunt dicuntur Dei, siue in cœlis, siue in terris,* apparet quomodo dixerit, non quasi vere sint qui dicantur quando non sint: de idolis enim cœpit, de idolothytis disputaturus: 115 *Scimus* b *quod idolum nihil sit.* Creatorem autem & Marcion Deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui Dei dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, *nobis tamen vnus esset Deus pater Ex quo omnia nobis,* nisi cuius omnia? Quænam ista? Habes in præteritis, *omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mundus, siue vita, siue mors: siue præsentia, siue futura*: adeo omnium Deum creatorem facit. à quo & mundus, & vita, & mors, quæ alterius Dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. 116 *Ex labore suo vnumquemque docens viuere oportere*: satis *exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum*, sed diuina illi auctoritas de erat 117 *Legem* igitur *opponit* creatoris ingratis, quam destruebat: sui enim Dei nullam talem habebat: *Boui*, inquit, *terenti os non obligabis*, & adijcit: *Nunquid de bubus pertinet ad Dominum*, etiam de bubus propter homines benignum? 118 *Propter nos enim scriptum est*, inquit. Ergo & legem allegoricam secundum nos probauit, & *de Euangelio viuentibus* patrocinantem: ac propter hoc non alterius esse Euangelizatores, quam cuius lex, quæ prospexit illis cum dicit: *propter nos enim scriptum est.* Sed *noluit vti legis potestate*, quia maluit gratis laborare. Hoc ad *gloriam suam* retulit quam *negauit quenquam euacuaturum*, non ad legis destructionem, qua alium probauit vsurum. 119 Ecce autem & in *petram* offendit cæcus Marcion, *de qua bibebant in solitudine patres nostri.* Si enim petra illa Christus fuit, vtiq; creatoris, cuius & populus. Cui rei 120 figuram extranei sacramenti interpretatur? An vt hocipsū doceret, figurata fuisse vetera in Christum ex illis recensendum? Nam & reliquum exitum populi decursurus præmittit. *Hæc autem exempla nobis sunt facta.* Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti Dei hominibus exēpla sunt facta, an alius Deus ab alio mutuatur exēpla, & quidem æmulo? De illo me terret, sibi, à quo fidē meam transfert. Meliorem me illi aduersarius faciet. Iā si *deliquero eadē quæ & populus, eademne passurus sum*, an non? Atquin sinon eadem, vane mihi timenda proponit, quę non sum passurus. Passurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipsius est. Et quale etit vt peccatorem æmuli sui puniat magis, quam è contrario fouerat Deus zelotes? Si ab illo Deo? Atquin punire non nouit. Ita tota ista propositio Apostoli nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique & in clausula prę-
fationi respondet. *Hæc autem quemadmodum euenerunt illis, scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines eorum decucurrerunt.* ô creatorem & præscium iam & admonitorem alienorum Christianorum: Prætereo, si quando paria eorum quæ retractata sunt quædam, & breuiter expungo. 121 Magnum argumentum Dei alterius, *permissio omnium obsoniorum, aduersus legem*: quasi non & ipsi confiteamur legis onera dimissa: sed ab eo qui imposuit, qui nouationē repromisittita & cibos qui abstulit, reddidit, & & à primordio præstitit. Ceterum si quis alius Deus fuisset destructor Dei nostri, nihil magis suos prohibuisset quam de copiis aduersarij viuere. [122 *Caput viri Christus est.* Quis Christus, qui non est viri auctor? Caput enim ad auctoritatem posuit: auctoritas autem non alterius erit, quam auctoris. Cuius denique viri caput est Certe de quo subijcit: *Vir enim non debet caput velare, cum sit Dei imago.* Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum sermonem suum intuens hominem futurum: *faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, quomodo possum alterum habere caput, non eum cuius imago sum? Quum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. *Sed* & quare *mulier potestatem super caput habere debebit? Si qua ex viro, & propter virum facta est* secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur. adijcit etiam: *propter angelos.* Quos? id est, cuius? Si creatoris apostatas, merito, vt illa facies quæ eos scandalizauit, nō tam quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris Si vero propter angelos Dei alterius, quid veretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? 123 Sæpe iam ostendimus *hæreses* apud Apostolum *inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligendos qui hæreseis vt malum fugiant.* 124 Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem *iudicij* mentionem creatori competere vt Deo iudici, toto pene opere tractatum est. 125 *Nunc de spiritalibus dico.* hæc quoque in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quā cuius probata fuerit repromisso. Pronuntiauit Esaias: 126 *Prodibit virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet, de virga, & requiescet super eum spiritus Domini.* dehinc species eius enumerat: *Spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus consilij & valentiæ & spiritus agnitionis, & religionis.* Spiritus eum replebit timoris Dei. Christum enim in floris figura ostendit oriturum ex virga profecta de radice Iesse, id est, virgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo consistere baberet tota substantia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus Dei fuerit, ante carnem quoque: ne ex hoc argumenteris Prophetiam ad eum Christum pertinere, qui vt homo tantum ex solo censu Dauid, postea consecuturus sit Dei sui spiritum. Sed quoniam exinde quo floruisset in carne sumpta ex stripe Dauid, requiescerē in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & concessare & finem facere quantum ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, 127 ablato à Iudæa sapiente, & prudente architecto, & consiliario, & Propheta, vt hoc sit: *Lex & prophetæ vsque ad Ioannem*: accipe nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto 128 *charismata obuentura* pronuntiarit. 129 *Ascendit in sublimitatem*, id est, in cœlum. *Captiuam duxit captiuitatem*, id est, mortem vel humanā seruitutē, *dedit data filiis hominum*, id est, donatiua, quæ charismata dicimus Eleganter, *filiis hominum*, ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominū, id est vere hominū Apostolorū. *in Euangelio* enim, inquit, *ego vos generaui* Et *filij mei, quos* partu-

A

parturio rursus. Iam nunc & illa promissio spiritus absolute facta per Ioelem: [130] *In nouissimis diebus effundã de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiæque eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam*. Et vtiq; si in nouissimos dies gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispẽsator in nouissimis diebus apparuit, dicente Apostolo. *At vbi tempus expletum est, misit Deus filium suum*: & rursus: *Quia tempus iam in collecto est*: apparet & de temporum vltimorum prædicatione, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species Apostoli & Esaiæ: [131] *Alij* inquit, *datur per spiritum sermo sapientiæ*, statim & Esaias spiritum sapientiæ posuit, *Alij a sermo scientiæ*: hic erit sermo intelligentiæ & consilii. *Alij b fides in eodem spiritu*: hic erit spiritus religionis & timoris Dei. *Alij c donum curationum, alij virtutum*: hic erit valentiæ spiritus. *Alij d Prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio linguarum*: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolũ & in distributione facienda vnius spiritus, & in specialitate interpretanda, Prophetæ cõspirantẽ. Posũ dicere ipsum [132] qui *corporis e nostri per multa & diuersa mẽbra vnitatem, charismatum variorũ compagini adæquauit*, eũdẽ & corporis humani & Spiritus sancti Dominũ, ostẽdit, qui meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit, [133] qui de *dilectione* f quoq; *omnibus charismatibus præponenda*, Apostolũ instruxerit principali præcepto, quod probauit & Christus, *Diliges Dominum de totis præcordiis, & totis viribus, & tota anima tua, & proximum tuum tamquam teipsum*. Quod, etsi [134] *in lege scriptum* esset, commemorat: *in aliis linguis, & in alijs labiis locuturũ* creatorẽ, cum hac commemoratione *charisma linguarum* confirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris prędicatione confirmasse. [135] Æque *præscribens silentium mulieribus in Ecclesia*, ne quid dicendi duntaxat gratia loquantur (ceterum prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cum mulieri etiam prophetanti velamen imponit) *ex lege accipit subiiciendæ fœminæ auctoritatem*, quam (vt semel dixerim) nosse nõ debuit nisi in destructionem. Sed vt iam à spiritalibus recedam⁹, res ipsę probare debebunt, quis nostrum temere Deo suo vindicet, quia nostræ parti possit opponi, hæc & sic creator repromisit in suum Christum nondum reuelatum, vt Iudæis tantum destinatum, suas habitura in suo tempore, in suo Christo & in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion Dei sui dona, aliquos Prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de Dei spiritu sint locuti, qui & futura prænũtiarint, & cordis occulta traduxerint. [136] *Aedat aliquem Psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem*, dumtaxat spiritalẽ, in ecstasi, id est, amentia, *si qua linguæ interpretatio accesserit*. Probet etiam mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis magnidicã. Si hæc omnia facilius à me proferuntur, & vtiq; conspirantia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris, sine dubio Dei mei erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet professionem meam, qui voluerit eam exigere. [136] Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, qui timet iam pronuntiare, cuius magis Christus non sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prædicat⁹ est, illius idcirco non est, quia nõ à primordio fit. Melius nos credimus in Christum futurũ, quam hæreticus in nullum. [138] *Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint*, prius dispiendum est, Vtiq; eodem modo quo & nunc. Si quidem semper resurrectio carnis negatur. Ceterum animam & sapientium plures diuinam vindicantes saluam repromittunt, & vulgus ipsũ ea præsumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Ceterum corpora aut ignibus statim, aut feris, aut etiam diligentissime condita, temporibus tamẽ aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes Apostolus retundit, vtique aduersus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio respõsum. Cetera iam ex abũdanti. Nam & ipsum quod Mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorũ. Mortuorum itaque vocabulo non est nisi quod amisit animam de cuius facultate viuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittendo fit mortuum: ita mortui vocabulũ corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis vocabulum non aliam rem vindicat, quam quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omnino non cecidit, & quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit. Iterum enim surgendo quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut & res ipsa testatur. Ex Dei lege corpori enim dictum est, *Terra es & in terram ibis*. Ita quod de terra est, ibit in terrã. Hoc abit quod in terrã ibit, hoc resurgit ꝙ cadit. *Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio*. Hic mihi & Christi corpus ostẽditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, vt sæpe iam docuimus. *Quod si sic in Christo viuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam, quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore viuificemur*. Ceterum similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam, viuificatio concurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & propter præsentem disceptationem non omittẽdum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius Dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Quum dicit, [139] *oportet enim regnare eum donec ponat inimicos eius sub pedes eius*: iam quidem & ex hoc vltorem Deum edicis, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit, [140] *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorum tuorum, Tecum*, &c. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Psalmum in Ezechiam cecinisse, [141] quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit, propterea igitur & cetera, *Ante luciferum ex vtero genui te*, in Ezechiã conuenire, [142] & in Ezechiæ natiuitatem. [143] Nos ædimus Euangelia (de quorum fide aliquid vtique iam in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia Dominum, vt hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angelis qui nocte pastoribus annuntiauit natum esse cum maxime Christum: & ex loco partus: in diuersorium enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mystice factum sit vt nocte Christus nasceretur, lux veritatis futurus ignorantiæ tenebris. Sed, *nec genera ui te*, edixisset Deus, nisi filio puero. Nam etsi de toto populo ait, *filios genera ui*, sed non adiecit, *ex vtero*. [144] Cur autem adiecit: *ex vtero*, tam vane, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum, *ex vtero genera ui te*, id est. ex solo vtero sine viri semine, carni deputans ex vtero spiritus. [145] Quod & in ipso hic accedit: *Tu es sacerdos in æuum*. [146] Nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum, etsi fuisset. *Secundum ordinem*, inquit, *Melchisedec*. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotem, & quidem non circumcisum, qui Abraham circumcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit? At in Christum conueniet ordo Melchisedec, quoniam quidem Christus proprius & legitimus Dei antistes, præputiati sacerdotii pontifex (tum in Nationibus constitutus, à quibus magis suscipi habebat) cognituram se quandoque circumcisionem & Abrahæ gentem, quum vltimo venerit, acceptatione & benedictione dignabitur. [147] Est & alius Psalmus ita incipiens: *Deus iudicium tuum regi da*, id est, Christo regnaturo, *& iustitiam tuam filio regis*, id est, populo Christi. Filii enim eius sunt qui in ipso renascuntur. Sed & hic Psalmus Salomoni canere dicetur, quæ tamen soli competunt Christo, docere non poterũt etiam ceteri non ad Salomonem, sed ad Christum pertinere? *Descendit*, inquit, *tanquam imber super vellus, & velut stillæ destillantes in terram*: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in caruẽ. Salomon

autem

1. Cor. 4. Gal. 4. Ioel 2. & Act. 2.
Gal. 4. 1. Cor. 7.
1. Cor. 12. Isai. 11.
a 1. Cor. 12. Isa 11.
b 1. Cor. 12. Isai. 11.
c 1 Cor. 12. Isai. 11.
d 1. Cor. 12. Isai. 11.
e 1. Cor. 12.
f 1. Cor. 12. Deut. 6. 1. Cor. 14. & Isai. 27. Ibidem.
1. Cor. 14. 1. Cor. 14. 1. Cor. 14. & Gen. 3.
1. Cor. 14.
Cap. IX. de Epist. 1. ad Cor. cap. xv. 1. Cor. 15.
Gen. 3. 1. Cor. 15.
Ibid.
Ibid. Psal. 109. Psal. 109.
4. Reg. 9. & Isai. 37. Luc. 2. Matth. 4. Luc. 24.
Psal. 109. Isai. 1. Psal. 109.
Gen. 14.
Hebr 7.
Rom. 11.
Psal. 17.

autem etsi descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæque proponam *Dominabitur*, inquit, *à mari ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ*. Hoc soli datum est Christo. Ceterum Salomon vni & modicæ Iudææ imperauit. *Adorabunt illum omnes reges*: quem omnes, nisi Christum? *Et seruient ei omnes Nationes*: cui omnes, nisi Christo? *Sit nomen eius in æuum*. Cuius nomen in æternum, nisi Christi? *Ante solem manebit nomen eius* Ante solem enim sermo Dei. id est, Christus. *Et benedicentur in illo vniuersæ gentes*. In Salomone nulla Natio benedicitur: in Christo vero omnis. Quid nunc si & Deum eum iste Psalmus demonstrat: Et *beatum eum dicent: Quoniam benedictus Dominus Deus Israelis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomen gloriæ eius, & replebitur vniuersa terra gloria eus.* 148 Contra, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam vsque pertractus. Itaque quum in medio Psalmo illud quoque positum sit, *Inimici eius puluerem lingent*, subiecti vtique pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc Psalmum & intuli, & ad meam sententiam defendi, vt confirmauerim & regni gloriam: & inimicorum subiectionem, secundum dispositionem creatoris, consecuturum, non alium credendum, quam creatoris. [149 Reuertamur nunc 150 AD RESVRRECTIONEM, CVI ETALIAS QVIDEM PROPRIO VOLVMINE SATISFECIMVS, omnibus hæreticis resistentes, sed nec hic desumus propter eos qui illud opusculum ignorant. 151 *Quid*, ait, *facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt?* 152 Viderit institutio ista, Kalendæ si forte Februariæ respondebunt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apostolum nouum istarum auctorem aut confirmatorem eum 153 denotare, vt tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi qui vane pro mortuis baptizarentur, fide resurrectionis hoc facerent, 154 Habemus illum alicubi vnius baptismi definitorem. Igitur & pro mortuis tingui, pro corporibus est tingui, mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient, qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt? Atque adeo recte hunc gradum figimus, vt & Apostolus secundam discrepationem æque de corpore induxerit. 155 *Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent? Quo autem corpore venient?* Defensa etenim resurrectione quæ negabatur, consequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non videbatur. Sed de ista cum alijs congredi conuenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens, & soli animæ salutem repromittens, non qualitatis, sed substantiæ facit quæstionem. Porro & ex his manifestissime 156 obducitur quæ Apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, *Quomodo resurgent mortui? Quo autem corpore venient?* Iam enim prædicauit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractauit. 157 Denique si proponit exempla *grani tritici alicuius eiusmodi, vel quibus det corpus Deus, prout volet. Si vnicuique seminum, proprium ait esse corpus. Et aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum & volucrum. Et corpora cœlestia atque terrena, & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam*, nonne carnalem & corporalem portendit resurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla commendat, nonne etiam ab eo Deo eam spondet. à quo sunt & exempla? 158 *Sic & resurrectio*, inquit *Quomodo*? Sicut & granum *corpus seritur, corpus resurgit*. Seminationem denique vocauit dissolutionem corporis in terram, quia *seritur, in corruptela, resurgit in honestatem, & virtutem*. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hic in resurrectione corporis scilicet sicut & granum. Ceterum si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, vbi consistet diuersitas exitus? 159 *Proinde & si seritur animale, resurgit spiritale*. Et si habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus, vt possit videri corpus animale animam significare, & corpus spiritale spiritum, non ideo animam dicit in resurrectione spiritum futurum, sed corpus, quod cum anima nascendo & per animam viuendo, animale 160 dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in æternitatem. denique si non anima sed caro seminatur in corruptela dū dissoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro, quæ fuit corpus animale Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infra dicit: 161 *Non primum quod spiritale*: Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, 162 *Factus primus homo Adam in animam viuam, nouissimus Adam in spiritum viuificantem*, licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominū enim posuit nouissimum, pro nouissimo Adā, veritus scilicet ne si & Dominum nouissimum haberet Adā, & eiusdem Christum defenderemus in Adā nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adā, nisi quia & nouissimus Adā? Non habent ordinem inter se nisi paria quæque, & eiusdem vel nominis, vel substantiæ, vel auctoris. Nā etsi potest in diuersis quoque esse aliud primum, aliud nouissimū, sed vnius auctoris. Ceterū si & auctor alius, & ipse quidē potest nouissimus dici. Quod tamen intulerit primum est, nouissimū autē si primo par sit. Par autē primo non est, quia non eiusdem auctoris est. 163 Eodem modo & in nomine hominis reuincetur. *Primus*, inquit, *homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo*. Quare secundus, si non homo, quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Euangelio filium hominis adhibet Christū & hominē, & in homine Adā eum negare non poterit. Sequentia quoq; eum comprimunt. Quū enim dicit Apostolus, *qualis qui de terra*, homo scil. *tales & terreni homines*. vtique. Ergo & *qualis qui de cœlo* homo *tales & qui de cœlo* homines. No enim poterat hominibus terrenis non homines cœlestes opposuisse vt statū ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atq; cœlestes homines, tamen ex pari, qui secundū exitū aut in Adā aut in Christo deputantur. Et ideo iam ad exhorationem spei cœlestis, 164 *Sicut portauimus*, inquit, *imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis*, non ad substantiam vllam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinā. *Portemus* enim, inquit, non, portabimus, præceptiue, non promissiue, volens non sicut ipse incesserit, ita incedere, & à terreni, id est, veteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Deniq; quid subiungit? 165 *Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt*: Opera scilicet carnis & sanguinis. Quibus & ad Galatas scribens, abstulit Dei regnū, solitus & alias substantiā pro operibus substantiæ ponere, vt quū dicit, *Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse*. Quando enim placere Deo poterimus, nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus operationis nullum opinor, est. Sed si in carne quāquam constituit, carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non sumus, sed in culpa. Quod si in nomine carnis, opera non substantiam carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis non substantiæ carnis in nomine carnis denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo male fit, sed id quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. 166 Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale autem, vt fit anima auctrix operum carnis 167 merebitur Dei regnum, per expiationem eorum quæ in corpore admisit, corpus ministrum solummodo, in damnatione permaneat? Venefico absoluto, calix erit puniendus? Et tamen non vtique carni defendimus Dei regnum, sed resurrectionem substantiæ suæ, quasi ianuam regni per quam aditur. Ceterum aliud resurrectio, aliud regnum. Primo enim resurrectio, dehinc regnum. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. 168 *Resurgent enim mortui incorrupti*, illi scilicet, qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in interitum. *Et nos mutabimur in atomo, in oculi momento motu. Oportet enim corruptiuum, hoc*, tenens vtique carnem suam dicebat Apostolus, *induere in corruptelam, & mortale hoc immortalitatem*, vt scilicet habilis substantia efficiatur regno Dei. Erimus enim sicut angeli. Hæc erit demutatio carnis resuscitatæ. Aut si nulla

erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc consequeturDei regnum, iam non caro nec sanguis, sed quod illi corpus Deus dederit. Et ideo recte Apostolus, *Caro & sanguis regnũ Dei nõ consequentur*, demutationi illud adscribens. quæ 169 accedit resurrectioni. Si autem, *tunc fiet verbum, quod scriptum est* apud creatorem, 170 *Vbi est mors victoria tua, vel contentio tua? Vbi est mors aculeus tuus?* Verbũ autem hoc creatoris est, per Prophetam: eius erit & res, id est regnum, cuius & verbum fiet in regno. 171 Nec alii *Deo gratias* dicit *quod nobis victoriam* vtique de morte *referre præstiterit*, quam illi, à quo verbum insultatorium de morte & triumphatorium accepit. [172 Si Deus commune vocabulum factum est vitio erroris humani, quatenus plures Dei dicuntur atque creduntur in seculo, 173 *benedictus* tamen *Deus Domini nostri Iesu Christi* non alius quã creator intelligetur, qui a & vniuersa benedixit: habes Genesim, 174 Et ab b vniuersis benedicitur, habes Danielẽ. Proinde si pater potest dici sterilis Dei nullius magis nomine quam creatoris, c *misericordiarũ* tamen *pater* idem erit qui 175 misericors, & miserator, & misericordiæ plurimus est dictus: habes apud Ionam cũ ipso misericordię exemplo, quam Niniuitis exorantib⁹ præstitit, facilis & d Ezechiæ fletibus flecti, & e Achab marito Iezabelis deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthæ & f Dauid agnoscenti delictum statim indulgere, g malens scilicet pœnitentiam peccatoris quã mortẽ, vtiq; ex misericordiæ affectu. Si quid tale Marcionis Deus ædidit vel edixit, agnoscam patrem misericordiarum. Si vero ex eo tempore hũc titulum ei asscribit, quo reuelatus, quasi exinde sit pater misericordiarũ, quo liberare instituit genus humanum: atquin & nos ex eo tẽpore negamus illum, ex quo dicitur reuelatus. non potest igitur aliquid ei asscribere, quem tunc ostendit, cũ aliquid ei asscribit. Si enim prius constaret eum esse, tũc & asscribi ei potest. 176 Accidens enim est, quod asscribitur: accidentia autem antecedit ipsius rei ostẽsio cui accidunt. Maxime cum iam alterius est, quod asscribitur ei, qui prius nõ sit ostensus, tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse, eius est qui iam ostensus est. 177 Sic & testamentum nouum non alterius erit, quam qui illud repromisit: *& si non littera, at* eius *spiritus*, hoc erit nouitas. Denique qui litteram *tabulis lapideis* inciderat, idem & de spiritu edixerat, *Effundã de meo spiritu in omnem carnem*. Et si *littera occidit, spiritus vero viuificat*, eius vtrunque est qui ait. *Ego occidã, & ego viuificabo, percutiam, & sanabo*. 178 Olim duplicem vim creatoris vindicauimus & iudicis & boni, literra occidentis per legem, & spiritu viuificantis per Euangelium. Nõ possunt duos Deos facere, qui, & si diuersa, apud vnum recenseri præuenerunt. 179 Commemorat *& de velamine Moysei quo faciem tegebat incontemplabilem filijs Israel. Si ideo vt claritatem maiorem defenderet noui Testamenti, quod manet in gloria quam veteris quod euacuari habebat*, hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangeliũ legi, & vide ne magis meæ. Illic enim erit superponi quod, vbi fuerit & illud cui superponitur. At cum dicit: 180 *Sed obtusi sunt sensus mundi*, non vtique creatoris, sed populi qui in mũdo est. De Israele enim dicit, *ad hodiernum vsque velamen id ipsum in corde eorum*. Figurã ostẽdit fuisse velamẽ faciei in Moyse, velaminis cordis in populo, quia nec nũc apud illos perspiciatur Moyses corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc velatũ in Moyse quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris à Moyse prædicatus nondũ venit? quomodo iam operta & velata adhuc denotantur corda Iudæorum, nondũ exhibitis prædicationibus Moysei, id est, de Christo in quo eum intelligere deberẽt? Quid ad Apostolũ Christi alterius, si de sui sacramenta Iudæi non intelligebant, nisi quia velamen cordis illorum ad cæcitatem, qua non perspexerãt Christum Moysei, pertinebat? Deniq; quod sequitur, *Quum vero conuerterit ad Deum, auferetur velamen*, hoc Iudæo proprie dicit, apud quẽ & est velamen Moysei: qui cum transierit in fidem Christi, intelligit Moysen de Christo prædicasse. Ceterũ quomodo auferetur velamẽtũ creatoris in Christo Dei alterius, cuius sacramẽta velasse nõ potuit creator, ignoti videlicet ignota? 181 Dicit ergo *nos iã aperta facie*, vtiq; cordis quod velatum est in Iudæis, *contemplantes Christũ, eadẽ imagine transfigurari à gloria* (qua scil. & Moyses trãsfigurabatur à gloria Domini) *in gloriam*: ita corporalem Moysei illuminationẽ de congressu Domini, & corporale velamen de infirmitate populi proponẽs, & spiritalem reuelationem, & spiritalem claritatem in Christo superducens, 182 *tanquam à Domino*, inquit, spirituum, totum ordinẽ Moysei, figuram ignorati apud Iudæos, agniti vero apud nos Christi fuisse testatur. Scim⁹ quosdã sensus ambiguitatẽ pati posse, de sono pronuntiationis, aut de modo distinctionis, quum duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captauit sic legendo, *in quibus Deus æui huius*: vt creatorem ostendens Deum huius æui, alĩũ suggerat Deũ alterius æui. 183 Nos contra sic distinguendũ dicimus: *In quibus Deus*, dehinc: *æui huius excæcauit mentes infidelium*, in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertũ est aliquibus Euangelium adhuc sub velamine Moysei Illis n. Deus labiis diligentibus eum, corde autẽ longe absistẽtibus ab eo, minatus fuerat, *Aure audieris, & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis, Et nisi credideritis nec intelligetis. Et auferam sapientiam sapiẽtium, & prudentiam prudentium irritam faciam*. Hæc autem non vtique de Euangelio Dei ignoti absconendo minabatur. Ita nõ huius æui Deus, sed infidelium huius æui excæcat cor, q⁹ Christum eius non vltro recognouerint, de scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse, ne aduersario prodesset contentus victoriæ næ vltro possum & in totum contentionẽ hanc præteriisse. simpliciori responso præ manu erit, huius æui dominum diabolũ interpretari, qui dixerit, Propheta referente, 184 *Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum*, sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus, *quoniam Deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ in persona Christi*. Quis dixit: *Fiat lux*? Et de illuminatione mundi quis Christo ait? *Posui te in lumen Nationum*, sedẽtium scilicet in tenebris, & in vmbra mortis. Cui respõdet spiritus in Psalmo ex prouidentia futuri: 185 *Significatum est*, inquit, *super nos lumen personæ tuæ Domine*. Persona autem Dei Christus Dominus. Vnde & Apostolus supra, 186 *Qui est imago*, inquit, *Dei*. Igitur a si Christus persona creatoris dicentis, *Fiat lux*, & b Christus, & Apostoli, & Euangeliũ, & velamen, & Moyses, & tota series secũdum testimonium clausulæ creatoris est Dei huius æui, certe non eius qui nũquam dixit, c *Fiat lux*. Prætereo hic & de alia epistola 187 quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vero Laodicenos. Ait n. meminisse Nationes, d quod illo in tempore cum essent sine Christo, alieni ab Israele sine cõuersatione & testamentis, & spe promissionis, etiã sine Deo essent, in mundo vtique, etsi de creatore. Ergo si Nationes sine Deo dixit esse, Deus autem illis diabolus est, nõ creator, apparet Dominum ęui huius eum intelligendũ, quem Nationes pro Deo receperunt, nõ creatorẽ quẽ ignorant: 188 Quale est autem vt non eiusdem habeatur *thesaurus in fictilibus vasis nostris*, cuius & vasa sunt? Nam si gloria Dei est in fictilibus vasis tantũ thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sũt ergo & gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis Dei sapiũt, & virtus ipsa. Quia propterea in vasa fictilia commissa sunt, vt eminentia eius probaretur. Ceterum iam non erit alterius Dei gloria, ideoque nec virtus sed magis dedecus & infirmitas, cuius eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quod si hæc sunt *fictilia vasa* 189 *in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini*, satis ingratus Deus & iniustus, si non & hanc substantiã resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur, in qua & eminentia virtutis consecratur. Sed enim proponit: *vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro*, scilicet sicut & mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo

A
Matth. 22. 1. *Cor* 15. *Ibidem. & Osee.* 13.

2. *Cor.* 1. Cap. XI. de epist. 11. ad Cor. exc. 1. III. & IV.
a *Gen.* 1.
b *Dan.* 3.
c 2. *Cor.* 1. *Ionæ.* 4. & 3.
d 4. *Re.* 20.
e 3. *Reg.* 21.
f 2. *Reg.* 12.
g *Osee* 6.

B

2. *Cor.* 3. *Exod.* 24. *Ioel.* 3. 2. *Cor.* 3. *Deut.* 32.

C

2. *Cor.* 3. & *Exod.* 34.

Ibid. *Ibidem.*

D

Ibid.

E
Ibid.

Exod. 34. 2. *Cor.* 3.

Ibid.

2. *Cor.* 4.

Isai. 29. *Isai.* 6. *Isai.* 7. *Isai.* 29.

F

Isai. 14. 2. *Cor.* 4.

Gen. 1. *Isai.* 42. *Psal.* 106. *Psal.* 4. *Thren.* 4. 2. *Cor.* 4. *Gen.* 1.

G
a *Thre.* 4.
b 2. *Cor.* 3. & 4.
c *Gen.* 1.
d *Ephes.* 2.

H

Ibid.

Ibidem.

Christi vita dicit? *Quanunc viuimus in illo*? 190 Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est, non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quod si de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifeste carnis resurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & non quasi æterno interitu post mortem: verum laboribus & incommodis, de quibus præmisit adiciens, *Et non deficiemus*. Nam & *interiorem hominem nostrum renouari de die in diem* dicens, hic vtrumque demonstrat, & corporis corruptionem ex vexatione tentationum, & animi renouationem ex contemplatione promissionum. [191 *Terreni domicilii nostri*. non sicait a *habere nos domum æternam, non manu factam in cœlis*, quia quæ manu facta sit, creatoris intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam persequentia manifestius, quum subiicit. 192 *Ingemere* b *nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo est superindui cupientes. Siquidem & despoliati non inueniamur nudi*, id est, recipiemus quod despoliati sumus, id est, corpus. Et rursus, *Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus quod grauemur, nolētes exui, sed superindui*. Hic enim expressit, 193 quod in prima epistola strinxit: *Et mortui resurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à Deo*. Et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidē integro vt ex hoc sint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momētum, & propter merita vexationum Antichristi, cōpendium mortis, sed mutati consequentur, superinduti magis quod de cœlo est, quam exuti corpus. Ita si hi super corpus induent cœleste illud, vtique & mortui recipient corpus, super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, *necesse est corruptiuum istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem*. Illi induunt cum receperint corpus: isti superinduunt, quia non amiserint corpus: & ideo non temere dixit, *nolentes exui corpore, sed superindui*, id est, nolentes mortem experiri, sed vita præueniri, 194 *vt deuoretur mortale hoc à vita*, dum eripitur morti per superindumentum demutationis. Ideo quia ostendit *hoc melius esse* ne cōtristemur mortis si forte præuentu, & *arrabonem nos spiritus dicit à Deo habere*, quasi pignoratos in eandem spem superindumēti, 195 *& abesse à Domino, quamdiu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere abesse potius à corpore, & esse cum Domino*: vt mortem libenter excipiamus. 196 Atque adeo: *omnes* ait *nos oportere manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque quæ per corpus admisit, siue bonum siue malum*. 197 Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iā aliqui cū Deo potuerunt deputari? Et tribunal autē nominando, & dispunctionem boni ac mali operis, vtriusq; sententiæ iudicem ostendit, & corporum omnium repræsentationē confirmauit. Nō enim poterit quod corpore admissum est, nō corpore iudicari. Iniquus enim Deus, si non per id punitur quis aut iuuatur, per quod operatus est. 198 Si qua ergo conditio noua in Christo, *vetera transierunt, ecce noua facta sunt omnia*, impleta est Esaiæ prophetia. 199 Si etiam iubet, *vt mundemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis*, non substantiam capere regnum Dei, 200 si & *virginem sanctam destinat, Ecclesiam assignare Christo*, vtique vt sponsam sponso: non potest imago coniungi inimico veritatis rei ipsius. 201 Si & *pseudapostolos* dicit *operarios dolosos, transfiguratores sui*, per hypocrisin scilicet, conuersationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeo de disciplina non de diuinitate dissidebatur. *Si transfiguratur Satanas in angelum lucis*, non potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in Deum lucis, non in angelum, transfigurare se dictus esset, si non eum Satanam significaret, quem & nos & Marcion angelum nouimus de paradiso. Suus stilus est ad omnem quam patitur quæstionem. 202 Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere *paradisum* Deus, nullius terrenæ dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario vsus est, sicut & mundo. Et tamen hominem tollere ad cœlum creatoris exemplum est in Helia. Magis vero mirabor Dominum optimum 203 percutiendi & sæuiēdi alienum nec proprium saltem, sed creatoris *angelum Satanæ colaphizando Apostolo suo applicuisse, & ter ab eo obsecratum non concessisse*. Emendat igitur & Deus Marcionis secundum creatorē, elatos æmulantem, vt deponentem scilicet de solio dynastas. Aut nunquid ipse est, qui & in corpus Iob dedit Satanę potestatē, *vt virtus in infirmitate cōprobaretur*? 204 Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, *in* a *tribus testibus præsiniens staturum omne verbū*? Quid & b *non parsurū se peccatoribus comminatur*, lenissimi Dei prædicator? Immo & *ipsam durius agendi in præsentia potestatem à Domino datam sibi affirmat*. Nega nunc hæretice timeri Deum tuum, cuius Apostolus timebatur. [206 Quando opusculum profligatur, breuiter iam retractāda sunt quæ rursus occurrunt, quædā vero trāmittenda quæ sæpius occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, quitories probauerim, cessionem eius nullum argumētum præstari diuersi Dei, in Christo prædicatam scilicet, & repromissam in Christum apud creatorem, quatenus & ipse Apostolus legem plurimūm videtur excludere. Sed & iudicem Deum ab Apostolo circumferri sæpiā ostendimus, & in iudice vltorem, & creatorē in vltore. Itaq; & hic cum dicit: 207 *Non enim me pudet Euangelij: Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, iudæo & Græco, quia iustitia Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem*, Sine dubio & Euangelium & salutem iusto Deo deputat, nō bono, vt ita dixerim, secundum hæretici distinctionem, transferenti ex fide legis in fidem Euangelii, suæ vtique legis, & sui Euangelii. 208 *Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo super impietatem & iniustitiam hominum qui veritatē in iniustitia detinent*. Cuius Dei ira? vtique creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ita quæ reuelari habet in vltionem veritatis. Etiam adiiciens, 209 *Scimus autem iudicium Dei secundum veritatem esse*, & irā ipsam probauit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rursus eiusdē Dei confirmauit, cuius iram probauit probando iudicium: Aliud est si veritatem Dei alterius in iniustitia detentam creator iratus vlciscitur. 210 Quantas autem foueas in ista vel maxime epistola Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit quę proinde eradenda nō vidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere. 211 *Si enim iudicabit Deus occulta hominum*, 212 *tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ sunt legis*: vtique is Deus iudicabit cuius sunt & lex, & ipsa natura, *quæ legis est instar, ignorantibus legem*. Iudicabit autem quomodo? 213 *Secundum Euāgelium*, inquit, *per Christum*. Ergo & Euangeliū & Christus illius sunt, cuius & lex & natura, quæ per Euangeliū & Christum vindicabuntur, adeo illo iudicio Dei quod & supra secundum veritatem. Ergo qua defendenda releuetur de cœlo ira, nō nisi à Deo iræ: ita & hic sensus pristino cohærēs, in quo iudiciū creatoris edicitur, nō potest in aliū Deū referri, qui nec iudicat, nec irascitur, sed in illū, cuius dū hæc sunt, iudiciū dico & irā, etiā illa ipsius sint necesse est, per quē hæc habent transigi, Euangeliū & Christus. 214 & ideo *vehitur in transgressores legis, docentes non furari, & furantes*, vt homo Dei legis, non vt creatorē ipsum his modis tangens, qui & furari vetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quēadmodum & cetera in illū retorquēt. Scilicet Apostolus verebatur cōuiciū Deo palā facere, à quo non verebatur deuertisse; adeo autē Iudæos incesserat, vt ingesserit propheticā increpationē, 215 *Propter vos nomen Dei blaspematur*. Quam ergo peruersum, vt ipse blasphemaret eū, cui⁹ blasphemādi causa malos exprobrat, 216 Prętert & *circūcisioni cordis præputiationē, apud Deū enim legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu nō littera*. Quod si hæc est circūcisio Hieremiæ, *& circūcidemini præputia cordis*, sicut & Moyses, *circumcidemini duricordiam vestram*: eius erit spiritus circūcidens cor, cuius & littera metens carnē eius: & *Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto*: quia nec Iudæa nominare vellet Apostolus nō Iudæorū Dei seruū. 217 *Tūc lex*,

E
4. Reg. 2.
2. Cor. 12.
1. Reg. 2. Iob. 19. 2. Cor. 12. Gal. 1.
12. Cor. 13. b Ibidem.
Ca. XIII. de Epist. ad Rom. ex. c. 1. 11. 111. v. vi. & vii. Rom. 1.
F
Ibidem.
Rom. 2.
Rom. 1.
G
Rom. 2.
Ibidē paū: lopost.
Rom 1. Rom. 2.
Ibidem. Exod. 20. Ibidem 11. & 12.
H
Rom. 2. Isai. 52. ac Ezech. 36. Rom. 2. Hier. 4. Deut 10. Rom. 2. Rom. 3.

A
Rom. 5.

nunc iustitia Dei per fidem Christi. Quæ est ista distinctio? Seruiuit Deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus & legi eius: An eius tunc, cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Christi distinctio dispositionum est, nõ deorum. 218 *Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege pacem ad Deum habere.* Ad quem? Cuius nusquam fuimus hostes,

Ibidem.

an cuius legi & naturę rebellauimus? Nam si in eum cõpetit pax, cum quo fuit bellum, ei & iustificabimur, & eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes eius aliquando. 219 *Lex autem*, inquit, *subintroiuit vt abundaret delictum.* Quare? *vt superabundaret*, inquit, *gratia.* Cuius Dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideo legem 220 intercalauit, vt negotium procuraret gratiæ Dei alterius, & quidem æmuli, ne dixerim ignoti, 221 *vt quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iustitia, in vitam per Iesum Christum* aduersarium ipsius. 222 Propter hoc omnia concluserat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat, ne qui gloriaretur per illam: vt gratia seruaretur in gloriam Christi non creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi præstruere, ex prospectu quæstionis subsecuturæ. 223 *Mortuos enim nos*, inquit, *legi.* Ergo corpus *Christi* & potest corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcunque substantia sit, cum eius nominat corpus, *quem subiicit ex mortuis resurrexisse*, non potest aliud corpus intelligi quam carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & causa delicti eam excusat. 224 *Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit.* Erubescе Marcion: Absit, abominatur Apostolus criminationem legis. *Sed ego delictum non scio, nisi per legem.* O summum ex hoc præconium legis, per quam 225 liquuit delictum latere. Non ergo lex *seduxit*, sed *peccatum per præcepti occasionem.* Quid Deo imputas legis, quod legi eius Apostolus imputare non audet? Atquin & accumulat: 226 *lex sancta & præceptum eius iustum & bonum.* Si taliter veneratur legẽ creatoris, quomodo ipsũ destruat nescio. Quis discernit duos Deos, iustum alium, bonum alium, quum is vtrumque debeat credi, cuius præceptum & bonum & iustum est. *Si autem & spiritalem confirmat legem*, vtique & propheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figurate prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. [227 *Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati*, non ideo phantasma diceturcaro quæ in illo videbatur. 228 Peccatũ enim carni supra asscripsit, & illam fecit legem peccati habitantẽ in membris suis, & aduersantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinẽ carnis peccati, vt peccati carnem simili substantia redimeret, id est, carnea, quæ peccatrici carni similis esset, quũ peccatrix ipsa nõ esset, nã & hæc erit Dei virtus, in substãtia pari perficere salutem. Non enim magnum, si spiritus Dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulũ peccati pertinebit, non ad substantiæ mendacium. Nã nec addidisset, *peccati*, si substantiæ similitudinem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & peccati. Quum vero tunc sic struxit, carnis peccati, & substantiam confirmauit, id est, carnem, & similitudinem ad vitium substantiæ retulit, id est, ad peccatum. Puta nunc similitudinem substantiæ dictam, non ideo negabitur substantiæ veritas. Cur ergo similis vera? Quia vera quidem, sed non ex semine de statu simili, sed vera de censu, non vero dissimilis. Ceterum similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, sed phantasma diceretur, si id quod non erat videbatur. Similitudo autẽ dicitur, quũ est quod videtur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma qua hoc tantum est, non est similitudo. Et hic autem ipse edisserens, 229 quomodo *nolit esse nos in carne, quum simus in carne*, vt scilicet non simus in operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, *Caro & sanguis regnum Dei consequi non possunt*, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt non admitti à nobis in carne adhuc positis, non ad reatum substantiæ, sed ad conuersationis pertinebunt. Item si *corpus quidem mortuum propter delictum* (adeo non animæ, sed corporis mors est) 230 *spiritus autem vita propter iustitiam*, cui mors obuenit propter delictum, id est, corpori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subiungit, *Qui suscitauit Christum a mortuis, viuificauit & mortalia corpora vestra.* Adeo & carnis resurrectionem confirmauit, absque qua nec corpus aliud 231 dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non alias proinde, nisi quia in corpore. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo 232 *testimonium prohibentem Apostolum Israeli, quod zelum Dei habeant*, sui vtique, *non tamen per scientiam. Deum enim*, inquit, *ignorantes, & suam iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ Dei.* 233 *Finis enim legis Christus in iustitiam omni credenti.* Hic erit argumentatio hæretici, quasi Deum superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suam, id est, legis suæ constituerint, non recipientes Christum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet, si non & 234 inscientiam erga eundem Deum eis exprobrat? quod zelo quidem Dei agerentur, sed non per scientiã, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones eius in Christo ignorant, consummationem legi statuturo, atq; ita suã iustitiam tuentur aduersus illum. Atq; adeo ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur, *Israel me non agnouit, & populus meus me non intellexit*: & quod iustitiam suam magis sisterent, docentes doctrinas præcepta hominum, necnon & congregati essent aduersus Dominũ & aduersus Christum ipsius, ex inscientia scilicet. Nihil igitur potest in alium Deum exponi quod competit in creatorem, quia & alias immerito Apostolus Iudæos de ignorãtia suggillasset, erga Deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiam Dei sui aduersus eum sistebant, quem ignorabant? Atquin exclamat, 235 *O profundum diuitiarum & sapientiæ Dei, & inuestigabiles viæ eius!* Vnde iræ eruptio? ex recordatione scilicet scripturarum quas retro reuoluerat, ex contemplatione sacramẽtorum quæ supra differuerat in fidem Christi, ex lege venientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuens diuitias Dei tã pauperis & egeni, quam qui nihil condidit, nihil prædicauit, nihil deniq; habuit, vt qui in aliena descendit? Sed enim & opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: *Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles apertam eis.* Inde ergo exclamatum est: *O profundum diuitiarum & sapientiæ Dei*, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia de eiusdem prophetæ instrumento: 236 *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi?* qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi non & hæc creatoris? Plane noui Dei præcepta videamus. 237 *Odio*, inquit, *habentes malum, & bono adhærentes.* Aliud est enim apud creatorem, *Auferte malum de vobis, & declina à malo, & fac bonum. Amore fraternitatis inuicem affectuosi*: non enim idipsum est, *Diliges proximum tanquam te. Spe gaudentes*, vtique Dei. *Bonum* a *est* enim *sperare in Dominum, quam sperare in magistratus.* b *Pressuram sustinentes: Exaudiet, enim te Dominus in die pressuræ*: habes Psalmum. d *Benedicite, & nolite maledicere.* Quis hoc docebit, quam e qui omnia benedictionibus condidit? *Non* f *altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes.* Væ enim g audiunt per Esaiam. *Malum* h *pro malo nemini retribueritis, & malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec* i *vosmetipsos vlciscentes. Mihi* k *enim vindictam, & ego vindicabo*, dicit Dominus. *Pacem* l *cum omnibus hominibus habete tote*: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebat, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Merito itaq; totam creatoris disciplinam 238 principali a præcepto eius concluserit: *Diliges proximum tanquam te.* Hoc b *legis*

B
Rom. 6.
Rom. 7.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.
Cap. XIV. de Epist. ad Ro. ca. VIII. X. XI. XII. XIII & XIV.
C
D
Ibidem.
1. Cor. 15.
E
Rom. 8.
Ibidem.
Rom. 10.
F
Isai. 1.
Isai. 29.
Psal. 2.
Rom. 11.
G
Isai. 45.
Rom. 11.
Ibidem. & Isai. 40.
Rom. 12.
Deut. 21.
Psal. 33.
Rom. 12.
Deut. 16.
a Psal. 117.
b Rom. 12.
c Psal. 19.
d Rom. 12.
e Gen. 1.
f Rom. 12.
g Isai. 5.
H
h Rom. 12.
i Rom. 12.
k Deut. 32.
l Rom. 12.

supplementum, si ex ipsa lege est, quis sit Deus legis, iam ignoro: metuo ne Deus Marcionis. Si vero Euangelium Christi c hoc præcepto adimpletur, Christi autē non est creatoris, quo iā contendimus, dixerit Christus an non, *Ego* d *non veni legem dissoluere, sed implere?* Frustra de ista sēntia neganda Ponticus laborauit. Si Euangeliū legem non adimpleuit, ecce lex Euangelium adimpleuit. 239 Bene autem quod & in clausula, e *tribunal Christi comminatur*, vtique iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certe constituens promerendum quem intentat timendum, etiam si alium prædicaret. [240 Breuioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. 241 *Occiderāt Iudæi Prophetas suos.* Possum dicere, Quid ad Apostolum Dei alterius & quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare dicatur, quiq; & ipse Prophetas eosdem destruēdo quodammodo perimat? Quid n. mali admisit apud illum Israel, si occidit quos & ille reprobauit, si priori inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud Deū ipsorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læsus: certe quiuis alius, quam aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiā Domini necem, *qui & Dominum interfecerunt* dicendo, & *Prophetas suos*: licet *suos* adiectio sit hæretici. Quid n. tam acerbum, si alterius Dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui Dei Prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & Dominum & famulos eius peremissent. Denique si alterius Dei Christum, alterius Prophetas peremerunt, æquauit impietatis, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit, nisi in eundem Dominum commissa, ex vtroque titulo. Ergo eiusdem Dei Christus & Prophetæ. 242 Quam autem *sanctitatem nostram, voluntatem Dei dicat*, ex contrariis quæ prohibet, agnoscere. *Abstinere*, inquit, *à stupro*, non à matrimonio. *Scire vnumquenque suum vas in honore tractare.* Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud gētes matrimonio ascribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentuosis. 243 Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ contraria, quæ non matrimonium excludat, sed libidinem: quæ vas nostrum in honore matrimonii tractet. Hunc autem locum salua alterius, id est, plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim, 244 continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis: destructores enim Dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. 245 Ait, *eos qui remanent in aduentum Christi, cum eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aerem obuiam Domino.* Agnosco his iam tunc prospectis mirari substātias cœlestes ipsam Ierusalem quæ sursum est, & per Esaiā pronuntiat, *Quinam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis ad me.* Hunc ascensum si Christus nobis præparauit, ille erit Christus de quo Osee, *quia ascensum suum ædificat in cœlos*, vtique sibi & suis. Exinde à quo sperabo nunc, nisi à quo hæc audiui? 246 Quē *spiritum prohibet extingui*, & quas *Prophetias vetat nihil haberi?* vtique nō creatoris spiritum, nec creatoris Prophetias secundum Marcionem. Quæ n. destruxit, ipse iam extinxit, & nihil fecit, nec potest prohibere quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud Ecclesiam suam exinde spiritum Dei sui, qui non sit extinguendus, & Prophetias, quæ non sint nihil habendæ. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcunque illud ad formam spiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis prouocaturos, vt & futura prænuntiet, & occulta cordis reuelet, & sacramēta edisserat. Quum nihil tale protulerit ac probarit, 247 nos proferemus & spiritū & Prophetias creatoris secūdum ipsum prædicantes. Atque ita constabit Apostolū de quibus dixerit, de eis scilicet quæ futura erant in Ecclesia eius Dei, qui dum est, spiritus quoque eis operatur, & promissio celebratur. 248 Age nunc qui salutem carnis abnuitis, & si quando corpus in huiusmodi prænominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quā substantiam carnis: quomodo Apostolus omnes in nouis substantiis certis nominibus distinxit: & omnes in vno voto constituit salutis, *optans vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu Domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur?* Nā & animam posuit & corpus, tam duas res quam diuersas: licet enim & animæ corpus sit aliquod suæ qualitatis, sicut & spiritus, cum tamen & corpus & anima distincte nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egēs communi vocabulo corporis, id relinquitur carni, quæ non nominata proprio, communi vtatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine nō video post spiritum & animam; cui vocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligēs, quotiens non nominatur, multo magis hic, cum quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur. [249 Cogimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. *Dominum* & hic retributorem vtriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo, aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris, *apud quem* 250 *iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem, & nobis qui afflicti sumus requietem, in reuelatione Domini Iesu venientis à cœlo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis.* 251 Sed flammā & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas liturę. 252 Quum enim *ad vltionem venturum* scribat Apostolus *Dominum ad exigendam de eis qui Deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie Domini, & à gloria valentiæ eius*: sequitur vt flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris Dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus Dominum vlciscitur, id est. de ethnicis. Seorsum enim posuit Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porro de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium forte non norint, non est Dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec vsquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiam ignorantes Deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie Domini & à gloria valentiæ eius, verbis vsus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit Dominum consurgentem vt comminuat terram. 253 Quis est autem *homo delicti, filius perditionis, quem reuelari prius oportet ante Domini aduentum, extollens se super omne quod Deus dicitur, & omnem religionem, confessurus in templo Dei, & Deum se iactaturus?* Secundum nos quidem Antichristus, vt docent veteres & nouæ Proppetiæ: vt Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mundū præcursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, & soluentes Iesum scilicet in Deo creatore. Secūdum vero Marcionem nescione sit Christus creatoris. Nōdum venit apud illum. 255 Cuius quis autem ex duobus, quæro, *cur veniat in omni virtute & signis & ostentis mendacij? propterea*, inquit, *quod dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Igitur si Antichristus & secundum creatorem, Deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati vt salui fierent, eiusdem erit veritas & salus, qui 255 ex submissu erroris vlciscitur, id est, creatoris, cui & competit zelus ipse, errore decipere, quos veritate non cepit. Si vero non est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit vt ad vlciscendam veritatem suam Christum creatori submittat? Sed & de Antichristo consentit. 256 Proinde dixerim, quale est illi *satanas* angelus creatoris sit necessarius, & *occidatur ab eo*, habens fallaciæ operatione fungi creatoris? In summa si indubitatum est, eius esse & *angelum*, & *veritatem*, & *salutem*, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immissio aduersus contemptores & desultores; etiam aduersus ignorantes, vt iam & Marcion de gradu cedat, Deum quoque suum zeloten concedens, quis dignius irascetur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum testibus ad agnitionem sui præstruxit, nec tamen

agni-

E

Cap. XVI. de Epist. ad Thess. secunda. 2. *Thess.* 1.

Ibid. F

Isai. 21 G 2. *Thess.* 2. 1. *Ioan.* 4.

1. *Thess.* 2.

H *Ibid.*

Ibidem. & 2. *Thess.* 1.

agnitus est: an qui semel vnito Euangelii instrumento, & ipso incerto, nec palam alium Deum prædicante, productus est Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, & salus.257 *Iubere a autem operari eum qui velit manducare*, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit. [258 Ecclesiæ quidem veritate epistolam istam 259 ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam: certe tamen eum Deum prædicans in Christo, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent *secundum 260 boni existimationem quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis tẽporum* (vt ita dixerim, 261 sicut verbum illud in Græco sonat) *recapitulare* (id est, ad initium redigere, vel ab initio recensere) *omnia in Christũ, quæ in cœlis, & quæ in terris*, nisi cuius omnia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo & tempora & temporum adimpletiones: dispensatio ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem Dei quod initium, id est, vnde? cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine tẽporibus? quæ dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, vt lõga aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis, autem res ab altero actas existimabimus quæcunq; sunt, quam ab eo, à quo & in terris acta omnibus constat. 262 Quod si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio quam creatoris: quis credet ab alio ea re cẽseri in Christum alium, & non à suo auctore, & in suũ Christũ? Si creatoris sũt, diuersa sint necesse est à diuerso Deo diuersa, vtiq; contraria. Quomodo ergo contraria recẽseantur in eum, à quo denique destruuntur? Nam & sequentia quem renuntiant Christum, cum dicit: 263 *Vt simus in laudẽ gloriæ nos qui præsperauimus in Christum*? Qui enim præsperasse potuerunt, id est, ante speransse in Deũ, quam venisset, nisi Iudæi, quibus Christus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænũtiabatur, ille & præsperabatur. Atque adeo hoc ad se, id est, ad Iudæos refert, vt distinctionem faciat, conuersus ad nationes: *In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium. In quo credidistis, & signati estis Spiritu promissionis eius sancto.* Cuius promissionis? factæ per Iohelem: *In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem*: id est, & in nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur. 264 *Sed & pater gloriæ* ille est, cuius Christus rex gloriæ canitur in Psalmo ascendens: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. Ab illo spiritus sapientiæ optatur*, apud quem hæ quoque spiritalium species enumerantur, inter septem spiritus per Esaiam. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui displicet cæcitas populi. *Et quis cæcus, nisi pueri mei.* & excæcati sunt famuli Dei. *Apud illum sunt & diuitiæ hæreditatis in sanctis*, qui eam hæreditatem ex vocatione natiouum repromisit: *Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* 265 *Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum a mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subijciendo omnia* qui & dixit: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Quia & alibi Spiritus ad Patrem de Filio? *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* Si ex his alius Deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæramus iam creatorem. Plane puto inuenimus, 266 quum dicit: *Illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant, secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, qui operatur in filiis increduli-tatis.* Sed mundum nõ potest & hic pro Deo mundi Marcion interpretari. Non enim simile est creatũ cratori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps potestatis aeris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum Nũquam enim prẽses superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri potest, quã ipse potius à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit igitur, si hæc nõ cadunt in creatorẽ. Si autem & est in quẽ magis competat, vtiq; magis hoc Apostolus sciit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aere isto potitus, sicut dicere eũ profert & refert: *Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo.* Hic erit diabolus, quem & alibi, 267 si tamẽ ita & Apostolum legi volunt, Deum æui huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacio diuinitatis impleuit. Qui plane si non fuisset, tunc hæc in creatorẽ spectasse potuissent. Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, non quia interposuit de delictis, *in quibus & nos omnes conuersati sumus*: ideo delictorum dominũ & principem aeris huius creatorem præstat intelligi, sed quia in Iudaismo vnus fuerat de filiis incredulitatis diabolũ habentis operatorem, quum persequereturEcclesiam & Christum creatoris. 268 Propter quod *& iracundiæ filii fuimus*, inquit, *sed natura.* Ne, quia filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hæreticus dominũ iræ creatorẽ. Quum enim dicit: *Fuimus natura filii iracundiæ*: creatoris autem non natura sunt filii Iudæi, sed allectione patrũ. iræ filios ad naturam retulit, non ad creatorem. Ad summam subiungens: *sicuti & ceteri*, qui vtiq; filii Dei non sunt. Apparet communi naturę omnium hominum & delicta & concupiscentias carnis, & incredulitatem & iracundiã reputari diabolo tamẽ captante naturam, quã & ipse suam fecit delicti semine illato. 269 *ipsius*, inquit, *sumus factura, conditi in Christo.* Aliud est n. facere, aliud condere. Sed vtrunq; vni dedit. Homo autẽ factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui & fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inspice & cohærentia: 270 *Memores vos aliquãdo nationes in carne fuisse, appellabamini præputiũ ab ea quæ dicitur circuncisio in carne manu facta, quod essetis illo in tẽpore sine Christo, alienati à cõuersatione Israelis, & peregrini testamentorũ & promissionis eorum spẽ nõ habentes, & sine Deo in mundo.* Sine quo autem Deo fuerunt nationes, & sine quo Christo? Vtique eo cuius erat cõuersatio Israelis, & testamenta, & promissio. *At nunc*, inquit, *in Christo, vos, qui eratis longe facti estis prope in sanguine eius.* A quibus erãt retro longe? A quibus supra dicit: *A Christo* creatoris, *à cõuersatione Israelis, à testamentis, à spe promissionis, à Deo ipso.* Si hæc ita sunt, ergo his prope fiunt nunc nationes in Christo, à quibus tunc longe fuerant. Si autem cõuersationi Israelis, quæ est in religione Dei creatoris, & testamentis, & promissioni, & ipsi Deo eorũ, proximi sumus facti in Christo, ridiculum satis, si nos alterius Dei Christus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apostolus ita prædicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. *Qui longe erant à me appropinquauerunt iustitiæ meæ.* Tam enim iustitia quã & pax creatoris in Christo annuntiabatur, vt sæpe iam ostendim⁹. *Itaque ipse est*, inquit, *pax nostra*, 271 *qui fecit duo vnum*, Iudaicum scilicet populum & gentilẽ: *quod prope, & quod lõge, soluto medio pariete inimicitiæ in carne sua.* Sed Marcion abstulit *sua*: vt inimicitię daret carnẽ quasi carnali vitio, non Christo æmulæ. Sicuti alibi dixi, & hic, 272 Non Marrucine, sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. 273 *Si legem præceptorũ sententiis vacuam fecit*, adimplendo certe legem (vacat enim iã *non adulterabis*, quum dicitur, *nec videbis ad concupiscendum*: vacat *non occides*, quum dicitur, *nec maledices*) aduersarium legis de adiutore non potes facere. *Vt duos conderet in semetipso.* Qui fecerat, idem condens, secundum qꝑ & supra. *Ipsius enim factura sumus, conditi in Christo. In vnum nouum hominem, faciens pacem.* Si vere nouum, vere & hominem, non phantasma: nouum autem & noue natum ex virgine, Dei spiritu: vt *reconcilicet ambos Deo*, & Deo quẽ vtrunq; genus offenderat, & Iudaicum & gentilẽ populum, *in vno corpore* inquit, *cum interfecisset inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. 274 *Hoc itaque annuntiante pacem ijs qui prope, & iis qui longe, accessum consecuti simul ad patrem in uno sumus peregrini, nec aduenæ, sed conciues sanctorum, sed domestici Dei* vtique eius, à quo supra ostendimus alienos fuisse nos, & longe constitutos. 275 *Superædificati super funda-*

mentum

A B C D E F G H

a 2. *Thes.* 3. Cap. xvii. de Epist. ad Laod. siue ad Eph. ex. c. 1. & 11. *Ephes.* 1.

Ibidem.

Ibidem.

Ioel. 2.

Ephes. 1. *Psal.* 23. *Ephes.* 1. *Isai.* 11. *Ephes.* 1. *Isai.* 42. *Ephes.* 1. *Psal.* 2. *Ephes.* 1. *Psal.* 109. *Psal.* 8. *Ephes.* 2.

Isai. 14. 2. *Cor.* 4.

Ephes. 2. *act.* 9.

Ephes. 2.

Ibid.

Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Isai. 46.

Ephes. 2. *Ibidem.*

Ibid. Matth. 5.

Ephes. 2.

Ibidem.

Ibid.

Ibidem.

mentum Apostolorum. Abstulit hæreticus, & *prophetarum*, oblitus Dominum posuisse in Ecclesia sicut Apostolos, ita & Prophetas. Timuit scilicet, ne & super veterum Prophetarũ fundamenta *ædificatio nostra cõstaret in Christo*, cum ipse Apostolus vbique nos de Prophetis extruere non cesset. Vnde enim accepit *summum lapidem angularem dicere Christum*, nisi de Psalmi significatione: *Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli?* De manibus hæretici præcidentis non miror si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerunq; subducit. [276 *Datam*, inquit, a *sibi Apostolus gratiam nouissimo omnium, illuminandi omnes: quæ dispensatio sacramenti occulti ab æuis in Deo, qui omnia condidit*. Rapuit hæreticus *In* præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab quis Deo, qui omnia cõdidit. Sed emicat falsũ. Infert enim Apostolus, b *vt nota fiat principatibus & potestatibus, in supercœlestibus, per Ecclesiam multifaria sapientia Dei*. Cuius dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? quale est vt principatib. & potestatibus eius ostendi voluerit Deus ille sapientiam suã, ipsi autẽ non? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideo Deũ non nominauit hic, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatũ sacramentũ principatibus & potestatibus eius, qui omnia condit, pronuntiasset: proinde in illis deputans ipsũ. Quod si illis dicit occultatũ, illis debeat dixisse manifestum: ergo nõ Deo erat occultatũ, sed in Deo omnium conditore, occultũ autem principatibus & potestatibus eius. *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit*? Hic captus hæreticus fortasse mutauit, vt dicat, Deum suum suis potestatibus & principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quã ignorasset Deus conditor omnium. Et quo cõpetebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa separatione discreti, quum domestici quoque superioris Dei nescissent? Tamen & creatori notum erat futurum. An non vtiq; notum, quod sub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc cõfirmatur quod supra struximus: si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud Dei superioris sacramentum: & ita scriptura habebat: *occulti Deo, qui omnia condidit*: sic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria sapientia Dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunq, Dei, cũ quibus sciturus esset creator. Adeo subtractum constat, quod & sic veritati suæ saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegorijs Apostoli controuersiam nectere. Quas nouus in Prophetis habuisset formas? 277 *Captiuam*, inquit, *duxit captiuitatem*. Quibus armis? quibus prælijs? de cuius gentis vastatione? de cuius ciuitatis euersione? quas fœminas, quos pueros, quosve regulos catenis victor inseruit? Nã & quũ apud Dauid Christ⁹ canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiã spolia accipiens Samariæ & virtutem Damasci, 278 vere eum & visibilẽ excondis prælatorem. agnosce igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse captiuitatẽ spiritalẽ, vt & hanc illius agnoscas: vel quia & captiuitatis huius mẽtionẽ de Prophetis Apostolus sumpsit, à quibus & mandata. 279 *Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad proximum suum quisque*, &: *Irascimini, & nolite delinquere*, ipsis verbis quibus Psalmus exponeret sensus eius. *Sol non occidat super iracundiã vestram*. 280 *Nolite communicare operibus tenebrarum. Cum iusto* enim *iustus eris, & cũ peruerso peruerteris. Et auferte malum de medio vestrum. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis vasa Domini* Sic & *inebriari vino dedecori* inde *est* vbi sanctorum inebriatores increpantur: 281 *Et potum dabatis sanctis meis vinum, quod prohibit⁹ erat potare & Aaron sacerdos, & filij eius, cum adirent ad sancta. Et psalmis & hymnis Deo canere*, docere illius est, qui cum tympanis potius & psalteriis vinum bibentes incusari à Deo norat. Ita cuius inuenio præcepta & semina præceptorũ vel augmenta, eius Apostolum agnosco. 282 Ceterum *mulieres viris subiectas esse debere* vnde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput est mulieris*. Dic mihi Marcion, de opere creatoris Deus tu⁹ legi suæ astruit auctoritatem? Hoc iam plane minus est, cum & ipsi Christo suo & Ecclesiæ eius inde statũ sumit? *sicut & Christus caput est Ecclesiæ*. Similiter & quum dicit: *Carnem suam diligit qui vxorem suam diligit, sicut & Christus Ecclesiam*. Vides comparari operi creatoris Christum tuum, & Ecclesiam tuam. Quantũ honoris carni datur in Ecclesiæ nomine? *Nemo*, inquit, *carnem suam odio habet*, nisi plane Marcion solus: *sed & nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam*. At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & Ecclesiam, quia proinde diligitur à Christo. at enim Christus amauit & carnẽ sicut Ecclesiam. Nemo non diliget imaginẽ quoq; sponsæ, immo & seruabit illam, & 283 honorabit, & coronabit. Habet similitudo cũ veritatis honore consortiũ. Laborabo ego nunc eundem Deum probare masculi & Christi, mulieris & Ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apostolo sententiã creatoris adhibente, immo & differente: 284 *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & erunt duo in carnem vnam*. 285 *Sacramentum hoc magnum est*. Sufficit interista, si creatoris magna sunt apud Apostolũ sacramẽta, minima apud hæreticos. *Sed ego* autem *dico*, inquit, *in Christum & Ecclesiam*. Habet interpretationẽ, non separationem sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo prẽministratã, cuius erat vtique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidẽ ignoto Deo figuras prẽministrare non potuit, etiam quia aduersario. Si noto, Deus superior ab inferiore, & ad destruendũ potius mutuari nihil debuit. 286 *Obaudiant & parentibus filii*. Nam & si Marcion abstulit: *hoc est enim primum in promissione præceptum*: Lex loquitur, *honora patrem & matrem*: & *Parentes enutrite filios in disciplina & correptione Domini*. Audisti enim & veteribus dictum: *Narrabitis hæc in auribus filiorum vestrorum, & filij vestri æque in aures filiorum suorum*. 287 Quo iam mihi duos Deos, si vna est disciplina? & si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. 288 *Sed aduersus munditenentes luctatio sit nobis* ô quanti iam Dei creatores. Cur enim non & hoc vindicem, vnum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent quas prẽmisit potestates? 289 Porro quum supra quidem *induere* nos *iubeat armaturam, in qua stemus ad machinationes diaboli* iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, *potestates & munditenentes tenebrarum istarum*, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An sicut duo Dei, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenentes? Sed quomodo creator & diabolus & Deus idem? cũ diabolus non idem & Deus & diabolus. Aut enim amabo & Dei, si ambo iã diaboli: aut qui Deus, hic & non diabolus, sicut nec diabolus Deus 290 Ipsum vocabulum diaboli, quæro, ex qua delatura competat creatori: fortasse detulit aliquã Dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, & quidẽ mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustum, ne Dei fierent, sed ne de transgressione morerentur. 291 Nec *spiritalia* autẽ *nequitiæ* ideo creatorem significabant, quia adiecit, *in cœlis*. Sciebat enim & Apostol. in cœlis operata esse spiritalia nequitiæ angelorum scandalizatorum in filias hominum. & quale erit vt ambiguitatibus & perænigmata nescio quæ creatorem taxaret: 292 *qui in catenis iam constitutus ob libertatem prædicationis, constantiam manifestandi sacramenti in apertione oris*, quam tibi *expostulare à Deo mandabat*, Ecclesiæ vtiq; prætabat? [293 Soleo in præscriptione aduersus hæreticos omneis de testimonio tẽporũ cõpendiũ figere, priorem vindicans regulam nostram omni hæretica posteritate. Hoc nunc probabit & Apostolus dicens: 294 *De spe reposita in cœlis, quã audistis in sermone veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum*. Nam si iam tuum traditio Euangelica vbiq; manauerat, quanto magis nunc? Porro si nostra est, quæ vbique manauit, magis quã omnis hæretica, 295 nedũ Antoniniani Marcionis, nostra erit Apostolica. Marcionis autem quum totũ impleuerit mundũ, ne nunc quidẽ se defendere poterit de Apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundũ repleuit, illius scilicet Dei Euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: *In omnem terram exiit sonus eorum, & in terminos orbis verba eorum*. 269 *Inuisibilis Dei imaginem* ait *Christũ*. Sed nos enim

inui-

A

inuiſibilem dicimus patrem Chriſti, ſcientes filium ſemper retro viſum, ſi quibus viſus eſt in Dei nomine, vt imaginem ipſius: ne quam & hinc differentiam ſcindat Dei viſibilis & inuiſibilis, cum olim Dei noſtri ſit definitio: *Deum nemo videbit & viuet* 297 Si non eſt *Chriſtus primogenitus conditionis*, vt ſermo creatoris, per quem omnia facta ſunt & ſine quo nihil factum eſt, ſi 298 non *in illo cõdita ſunt vniuerſa in cœlis & in terris, viſibilia & inuiſibilia ſiue throni, ſiue dominationes, ſiue principatus, ſiue poteſtates*: ſi nõ *cuncta per illum & in illo ſunt condita* (hæc enim Marcioni diſplicere oportebat) non vtique tam nude poſuiſſet Apoſtolus: *Et ipſe eſt ante omnes*. Quomodo enim ante omnes, ſi non ante omnia? Quomodo ante omnia, ſi nõ primogenitus conditionis, ſi non ſermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuiſſe, qui poſt omnia apparuit? Quis ſcit priorem fuiſſe, quẽ eſſe neſciit? 299 Quomodo item *boni duxit omnem plenitudinem in ſemetipſo habitare?* Primo enim, quæ eſt iſta plenitudo, niſi ex illis quę Marcion detraxit: *conditis in Chriſto in cœlis & in terris*, angelis & hominibus, niſi ex illis inuiſibilib. & viſibilibus, niſi ex thronis, & dominationibus, & principatibus & poteſtatib⁹? Aut ſi hęc pſeudapoſtoli noſtri & Iudaici euãgelizatores de ſuo intulerint, & ad plenitudinẽ ſui Dei Marcion q̃ nihil condidit: ceterũ quale eſt vt plenitudinẽ creatoris, æmul⁹ & deſtructor eius in ſuo Chriſto habitare voluerit? *Cui* denique *reconciliat omnia in ſemetipſum, pacem faciens per crucis ſuæ ſanguinem*, niſi quem offenderant vna ipſa, aduerſus quem rebellauerant per tranſgreſſionẽ, cuius nouiſſime fuerant? Conciliari enim extraneo poſſent, reconciliari vero nõ alij quã ſuo. 300 *Ita & nos quondam alienatos & inimicos ſenſu in malis operibus, creatori redigit in gratiam*, cuius admiſeramus offensã, colentes conditionẽ aduerſus creatorẽ. Sicubi autẽ & Eccleſiam corpus Chriſti dicit eſſe, vt hic ait, 301 *Adimplere ſe reliqua preſſurarum Chriſti in carne pro corpore eius quod eſt Eccleſia*: non propterea & in totũ mentionem corporis transferes à ſubſtantia carnis. Nam & ſupra *reconciliari nos* ait *in corpore eius per mortem*: vtiq; in eo corpore, in quo mori potuit per carnẽ, mortuus eſt, non per Eccleſiam, plane propter Eccleſiã, corpus cõmutando pro corpore, carnale pro ſpiritali. 302 At cum monet *cauendum à ſubtililoquentia & philoſophia, vt inani ſeductione, quæ ſit ſecundum elementa mundi*, nõ ſecundũ cœlum aut terram dicens, ſed ſecundum litteras ſeculares, *& ſecundum traditionem* ſcilicet *hominum* ſubtililoquorum & philoſophorũ: longũ eſt quidem, & alterius operis, oſtendere, hac ſententia omnes hęreſes damnari, quod omnes ex ſubtililoquentiæ viribus & philoſophiæ regulis cõſtent. 303 Sed Marcion principalẽ ſuæ fidei terminũ de Epicuri ſchola agnoſcat, Dominum inferens hebetem, ne timeri dicat eũ collocans & cũ Deo creatore materiam, de porticu Stoicorũ: negans carnis reſurrectionẽ, de qua ptoinde nulla philoſophia conſentit. Cuius ingeniis tam longe abeſt veritatis noſtræ, vt & irã Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protuliſſe confidat, & carnem eandem reſtituturũ repromittat, 304 & Chriſtum ex vulua virginis natum non erubeſcat ridentibus philoſophis & hæreticis & ethnicis ipſis. *Stulta enim mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes*: ille ſine dubio qui ex reſpectu huius ſuæ diſpoſitionis perditurum ſe ſapientiam ſapientium prẽminabatur. Hac ſimplicitate veritatis, contraria ſubtililoquentiæ & philoſophiæ, nihil peruerſi poſſumus ſapere. 305 Denique ſi *nos Deus cum Chriſto viuificat, donans delicta nobis*: non poſſumus credere ab eo delicta donari, in quem admiſſa non fuerint, vt retro ignotum. Age iam quum dicit: 306 *Nemo vos iudicet in cibo & potu & in parte diei feſti & neomeniæ & ſabbati, quæ eſt vmbra futurorum, corpus autem Chriſti*, quid tibi videtur Marcion? De lege iam non retractamus, niſi quod & hic quemadmodum excluſa ſit edocet, dum ſcilicet de vmbra transfertur in corpus, id eſt, de figuris ad veritatem, quod eſt Chriſtus. Ergo & vmbra eius, cuius & corpus, id eſt. & lux eius, & Chriſtus. Segrega alij legem, & alij Deo Chriſtũ, ſi potes aliquam vmbram ab eo corpore, cuius vmbra eſt, ſeparare. Manifeſte legis eſt Chriſtus, ſi corpus eſt vmbræ

Exod. 55. *Coloſſ.* 1. *Ioan.* 1. *Coloſſ.* 1.

Ibidem.

Ibidem.

B

Ibid.

Ibid.

Ibid.

Coloſſ. 2.

C

1 *Cor.* 1.

Coloſſ. 2.

D

Ibidem.

307 Si autem & *aliquos taxat, qui ex viſionibus angelicis dicebant cibis abſtinendum ne attigeris neguſtaueris, volentes in humilitate ſenſus incedere, non tenentes caput*: non ideo legẽ & Moyſen pulſat, quaſi de angelica ſuperſtitione cõſtituerit 308 interdictionẽ quorundam edulium. Moyſen enim à Deo accepiſſe legem conſtat. Denique hanc diſciplinam *ſecundum præcepta*, inquit, *& doctrinam hominum* deputauit in eos, qui caput non tenerent, id eſt, in ipsũ, in quo omnia recenſentur, in Chriſtum ad initium reuocata etiam indifferentia eſcarum 309 *Cetera præceptorum*, vt eadem, ſatis ſit iam alibi docuiſſe quam à creatore manarint: qui cum vetera prædicaret tranſitura, noua facturus vniuerſa, mandans etiam, *Nouate vobis nouamen nouum*, iam tum docebat deponere veterẽ hominem, & nouum induere. [310 Cum prædicationis enumerat varietatem, *quòd alij ex fiducia vinculorum eius audentius ſermonem enuntiarent, alij per inuidiam & contentionem, quidam vero & per ſermonis exiſtimationem, plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione iam aliqui & ex ſimultate Chriſtum prædicarent*: erat vtique vel hic locus taxandæ ipſius prædicationis de diuerſitate ſententiæ, quæ tantã efficeret etiam animorum varietatem. Sed cauſas ſolas animorum, non regulas ſacramentorum in diuerſitate proponens, vnũ tamen Chriſtum & vnum eius Deũ quocunque conſilio prædicatum confirmat: & ideo 311 *Nihil mea*, inquit, *ſiue cauſatione, ſiue veritate Chriſtus annũtietur*, quia vnus annuntiabatur, ſiue ex cauſatione, ſiue ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem veritatis, nõ ad regulæ ipſius, quia vna quidẽ erat regula, ſed fides prædicantium quorundã vera, id eſt, ſimplex quorundã nimis docta. Quod quũ ita ſit, apparet eum Chriſtum prædicatũ, qui ſemper annuntiabatur. Nam ſi alius longe ab Apoſtolo induceretur, feciſſet diuerſitatem nouitas rei. Nec enim defuiſſent, qui prædicationẽ Euangelicã nihilominus in Chriſtum creatoris interpretarentur, 312 quum & hodie maior pars ſit omnibus in locis ſententiæ noſtræ quã hæreticæ. Quo ne hic Apoſtolus de diuerſitatis denotatione & increpatione tacuiſſet. Ita quum diuerſitas ne taxatur quidẽ nouitas nõ probatur. Plane de ſubſtantia Chriſti putant & hic Marcionitæ ſuffragari Apoſtolum ſibi, quod phantaſma carnis fuerit in Chriſto, quum dicit 313 quod *in effigie Dei conſtitutus, non rapinam exiſtimauit* 314 *pariari Deo, ſed exhauſit ſemetipſum accepta effigie ſerui*, non veritate *& in ſimilitudine hominis*, non in homine, *& figura inuentus homo*, non ſubſtantia, id eſt non carne: quaſi non & figura, & ſimilitudo, & effigies ſubſtantiæ quoq; accedant. Bene autẽ quod & alibi Chriſtũ imaginẽ Dei inuiſiblis appellat. Nunquid ergo & hic qua in effigie eũ Dei collocat? Æq; non erit Deus Chriſtus vere, ſi nec homo vere fuit in effigie hominis conſtitutus. Vtrobique enim veritas neceſſe habebit excludi, ſi effigies & ſimilitudo, & figura phantaſmati vindicabitur. Quod ſi in effigie & in imagine, qua filius patris vera Dei prædicatus eſt, etiã in effigie & imagine hominis, qua filius hominis, vere hominem inuentum. nam & inuentum ratione poſuit, id eſt, certiſſime hominem: quod enim inuenitur, conſtat eſſe. Sic & Deus inuentus eſt per virtutem, ſicut homo per carnem: quia nec morti ſubditum pronuntiaſſet, non in ſubſtantia mortali conſtitutũ. Plus eſt autẽ quod adiecit, *Et mortẽ crucis*. Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem ſubiectionis, quam imaginariam phantaſmate feciſſet fruſtrato potius eam quã experto, nec virtute functo in paſſione, ſed luſu. 315 *Quæ autem retro lucri duxerat*, 316 quæ & ſupra numerat, gloriam carnis, notã circunciſionis, generis Hebræi ex Hebræo cenſum, titulum tribus Beniamin, Phariſææ candidæ dignitatem, *hæc modo detrimento ſibi deputat*, non Deum, ſed ſtuporem Iudæorum. 317 *Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ comparatione agnitionis Chriſti*, non præreiectione Dei creatoris, *habens iuſtitiã non ſuam iam quæ ex lege, ſed quæ per ipſum* ſcilicet Chriſtum, *ex Deo*. Ergo, inquis, hac diſtinctione lex non ex Deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Quum enim dicit, *non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum* non dixiſſet, *per ipſum* de alio

E

Ibid.

Ibid.

Col. 3. & 4. *Iſai.* 43. & 2. *Cor.* 5. *Hier.* 4.

Cap. XX. de Epiſt. ad Phil. *Philip.* 1.

Ibid.

F

Philipp. 2.

Col. 1. *Philipp.* 2.

G

Ibid.

Philipp. 3.

H

Ibid.

Ibid.

quam

quam cui⁹ fuit lex. 318 *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis.* Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem creatoris: *Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideo & ſtella differt in gloria.* 319 Quod ſi *Chriſtus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ conformale corpori gloriæ ſuæ*, reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod humiliatur in paſſionibus, & in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, ſi nullum erit? Aut ſi de eis dictum, qui in aduentu Dei deprehenſi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi reſurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, *cum illis*, dicit, *ſimul rapiemur in nubib. obuiam Domino.* Si cum illis ſublati, vtique cum illis & transfigurati. [320 Soli huic epiſtolę breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen quum ad vnum hominem litteras factas receperit, qui ad Timotheum duas, & vnam ad Titum de Eccleſiaſtico ſtatu compoſitas recuſauerit. 321 Affectauit, opinor, etiam numerum epiſtolarum interpolare. Memento inſpector, quod ea quæ pertractata ſunt, retro de Apoſtolo quoque probauerimus: & ſi qua in hoc opus dilata erant, 322 expunxerimus, ne aut hic ſuperuacuam exiſtimes iterationem, qua confirmauimus ſpem priſtinam: aut illic ſuſpectam habeas dilationem, qua eruimus tempora iſta. Si totum opuſculum inſpexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

ADNOTATIONES I ACOBI PAMELII IN LIBRVM V. ADVERSVS Marcionem.

CAP. I.

1. Nihil ſine origine, niſi Deus ſolus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Quod ipſe Paulus Apoſtolus, cuius Epiſtolas admittebat Marcion, à Deo Creatoris teſtimonium habeat, tum ex Veteri inſtrumento, tum ex Actis Apoſtolorum, quæ ille reiiciebat.

2. Apoſtoli quoque Pauli originem à Marcione deſidero, &c.] *Addidiſſe ſe adnotauit Rhenanus vocem*: Pauli, *quæ tamen deſiderat ur in vtroque codice, nec eſt neceſſaria, eo quod* Librum Apoſtolicum *ſuum volumen appellauerit Marcion, non vero* Apoſtoli Pauli, *ſicuti patet ex Epiphan. hæreſ. 42. & ſatis inſinuat etiam Auctor verbis ſupra ſub Argumenti calcem citatis, quia tamen illum ex Epiſtolis* B. Pauli Apoſtoli *collegit, ad maiorem intellectum, nihil immutandum duximus, maxime quum de eo loquatur in ſequentibus, etiam nominatim.*

3. nouus aliqui diſcipulus, &c.] Aliqui, *inquit etiam hic Rhenanus, pro*: aliquis. *Sic & ſupra lib. 4. cap. 36.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis. *Paulopoſt*: A Domino adlectum iam in cœlis quieſcente.

4. quem in albo Apoſtolorum, &c.] *Phraſis Iureconſultorum, apud quos Titulus eſt Pandectarum lib. 50. De* albo *ſcribendo, in quo præcipitur, quo ordine ſcribi debeant nomina decurionum.* Album Apoſtolorum *itaque cătalogum eorundem intelligit*, in quo apud Euangelium (*Luc. nempe 6. quod ſolum recipiebat Marcion*) non deprehenditur Paulus. *Sed recte addit Auctor*, poſtea eum à Domino adlectum iam in cœlis quieſcente, *adludens ad Act. Apoſt. cap. 9. ſicuti infra latius proſequitur, idque* iam ordinato officio Apoſtolatus, & in ſua opera dimiſſo, *ſicuti partim Luc. 24. apertius autem habetur Matth. 28. & Marc. 16.*

5. in acatos tuas, &c.] *Hoc eſt, inquit Rhenanus, cymbas ſiue ſcaphas tuas. Eſt ἄκατος Græcis nauigii genus, quod velis potius agebatur quam remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur: quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux. Perſiſtit autem in Metaphora* Naucleri.

6. onus auertiſti, &c.] *Sarcinas, inquit idem, intelligit, quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ non numquam ab ipſis naucleris intercipi.*

7. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis ex cap. 1. Epiſtolæ Pauli ad Galatas, quam primam ille collocabat, vſque ad verba numeri ſequentis.*

8. Plane profiteri poteſt ſemetipſum, &c.] *Loquitur, inquit Rhenanus, de* Profeſſione quæ fit apud Acta. *Nam profitemur, dum publice & apud Acta aliquid vltro denuntiamus, veluti quum profitemur merces, ne in vectigali pendundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Martianus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum veſtigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta Veteres, quæ res tum certam, tum facilem ætatis faciebat probationem, ſi quando huiuſmodi dubium incidiſſet. In hunc ſenſum elegánter dixit Seneca*: Profiteri *as alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei, De benef. li. 6. Liuius*, Profiteri *frumentum, lib. 4. prima Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendoſe legitur: Confiteri cogendo frumentum. Idipſum certe indicat Auctor, verbis etiam Iureconſultorum ſequentibus*: alius ſcribit, alius ſubſcribit, alius obſignat, alius Actis (*id eſt, in* Acta) refert. Nemo ſibi & profeſſor, & teſtis eſt. *Siue autem legas intermedium*: quiuis, *quod habent excuſi, ſiue*: quis, *ſicuti ms. 2. Vatic. cod. perinde eſt.*

9. vtiam hinc & fidem tuam obtundam, &c.] *Sic, inquit Rhenanus, lib. præcedente cap. 38.* Non Dauid errorem ſcribarum obtundebat. *Eſt vero etiam Tertullianicum illud*: impudentiam ſuffundam. *Non refert autem, ſiue legas affirmatiue, ſicuti correxit Rhenanus ex Gorzienſi codice*: Nam mihi Paulum, *&c. ſiue*: Non, *cum priori additione, & Vat. altero, interrogatiue, vt pro*: Nonne, *accipiatur.*

10. Beniamin, inquit, lupus rapax, &c.] *In hac interpretatione huius loci Geneſ. 49. Auctorem imitatur B. Auguſtinus ſerm. 14. de Sanctis, qui eſt Sermo 1. de Conuerſione B. Pauli, qui interim legit*: diſtribuet eſcam, *pro eo quod Auctor*: dabit. *vtrumque ſignificat vox Græca* Ἁρπάσει, *pro quo infra lib. adu. Gnoſticos cap. 13.* adferens eſcam.

11. Nam & Saulis primo aſperitas inſectationis erga Dauid, &c.] *De hac late tractatur 1. Reg. 18. 19. 20. & 23.* pœnitentia vero & ſatisfactio, bona pro malis recipientis, *1. Reg. 24. in hæc verba*: Iuſtus tu magis quam ego, quia tu quidem tribuiſti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala. Saulem *autem*, portendi Paulum ſecundum tribus, *addit, eo quod vterque eſſet ex* tribu Beniamin, & Ieſum in Dauid ſecundum virginis cenſum, *id eſt, originem ex virgine. Porro de* Actis Apoſtolorum *cap. ſequenti latius.*

12. Inde Apoſtolum oſtendo perſecutorem, &c.] *Id eſt, Apoſtolum ex perſecutore. Id enim ex Actis Apoſtolorum ca. 9. oſtenditur, atque adeo etiam* Apoſtolum non ex hominibus neque per hominem (*ſicuti eſt Gal. 1.*) *vtpote per Ieſum Chriſtum, qui eum in Apoſtolátum elegiſſe ibidem legitur. Illud autem*: Tu ergo negas Apoſtolum Paulum? *ex Marcionis perſona obiicitur, cui reſpondetur verbis ſequentibus*: Non blaſphemo, *&c. Supplemus vero ex vtroque Vatican. ms. cod.* Habe nunc & Apoſtolum. *Atqui de Prouerbialibus formulis*: Iiſdem dimicabimus lineis, *&*: in ipſo gradu prouocabimus, *vide noſtra Prolegomena.*

13. Mutilatas etiam de numero, &c.] *Hoc adijcit Auctor, quod (Epiphanio teſte loco paulo ante citato) non modo ordinem* Epiſtolarum Pauli *iam inde ab ea ætate obſeruatum in hodiernum vſq; diem interuerterit, ſed etiam* de numero mutilauerit, *vtpote omiſſis ſicuti in Argumento adtigimus, Epiſtolis ad Timotheum & ad Titum, denique & ad Hebræos, vbi addendo* etiam *indicat Auctor* mutilatas *fuiſſe ipſas quoque Epiſtolas quas recipiebat*, ſententiis, *ſicuti tum ex Epiphanio, tum ex ipſo Auctore infra manifeſtum fit.*

CAP. II.

14. Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam nos quoque confitemur, &c.] *Quod ex margine in contextum irrepſerat, iterum in marginem, tum hoc loco, tum vbique infra, reiecimus, Titulum nempe huius capitis*: DE EPISTOLA AD GALATAS, *cui adiecimus*: ex cap. 1. *Atqui facit aduerſus hæreticos hodiernos illud*: Principalem aduerſus Iudaiſmum Epiſtolam, *qui ſenſum verborum Apoſtoli peruertentes, non* aduerſus Iudaiſmum, *ſed aduerſus Eccleſiaſticas feſtorum dierum obſeruationes, huius Epiſtolæ verba quarti capitis adlegare nō verentur, ſicuti infra c. 4 paulo latius n. 49.*

15. ſicut ſæpe iam in iſto ordine tractauimus, &c.] Iſtum ordinem *vocat libros aduerſus Marcionem, in quibus ſæpe tractatum eſt* de prædicata nouatione à Prophetis, *maxime vero lib. 1. cap. 20. & lib. 4. cap. 1. vbi eaſdem ſcripturas citauit Auctor Atqui vti ſenſus ſit clarior, illud* (Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem) *parentheſi includimus.*

16. An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi, &c.] *Etiam iſtud (quem* totum fuiſſe quæſtionis ſtatum *tradit) conuincit, Apoſtolum in hac Epiſtola non aliam legem excluſiſſe, quam veterem, atque adeo non niſi contra cæremonias & ſeruitutem veteris legis ſcriptam, aduerſus modernos rurſum hæreticos. Sunt autem Tertullianica*: Vacat, &: Vacante.

17. Miror vos tam cito transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium &c.] *Siue ſic legas, ſiue ſicuti ſupra lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 27. num. 159.* ſic tam cito, *perinde eſt, nam iſtud legit cum Interprete vulgato noſtro etiam B. Cyprian. Epiſtol. 23. vbi vide adnotationes noſtras num. 18. & 19. Hic tantum hoc addam, debere diſtingui ita hunc locum, vt* transferri, *intelligatur referri debere*: ad aliud Euangelium, *ſicuti diſertis verbis Auctor explicat, tum hic, tum ſupra lib. 1 aduerſus Marcionem cap. 20.*

18. quod aliud Euangelium omnino non eſſet, &c.] *Similiter paulopoſt*: quod aliud omnino non eſt, *explicans idipſum, & legitur etiam*: aliud, *à B. Cypriano vbi ſupra, nec aliter Ambroſ. ac Theophyl in Comment. & Græce quoque legitur. Atqui quod ſequitur Hyperbaton, ita diſtinguendum eſt*: Si enim & creator, *&c.* eſt autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt Euangelia, &c.

19. Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit, &c.] *Præmiſit pauloprius quod ſequitur in Apoſtolo*: anathema ſit. *Pulcre autem id interpretatur Auctor*: verbi gratia dictum eſſe.

20. Exinde decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolam, &c.] *Ita paucis comprehendit, quicquid præterea vſque ad finem 1. cap. ad Galatas legitur.*

A

21. ſcripturam Apoſtolicorum confirmat,&c.] *Quæ hic* Apoſtolica, *mox* Acta Apoſtolorum, *& deinde* inſtrumentum Actorum. Quæ reſpuebat Marcion, *ſicuti latius ſupra diximus lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap.51. hæreſ.17.nu.322. vbi etiam eiuſdem lib. cap.23. iiſdem pene quibus hic verbis inuehitur* aduerſus Acta Apoſtolorum repudiantes. *At recepiſſe ab initio Eccleſiam, patet ex Concilijs & Patribus, qui ſcripturarum ſacrarum texuerunt catalogos: quos habes citatos eodem libro cap.33.num.195 tum. etiam ex eo, quod tamquam ſacram ſcripturam* Acta Apoſtolorum *citarint, etiam ante Tertullianum BB. Irenæus, Iuſtinus Martyr, Clemens Alexandrinus, poſt eum vero B. Cyprianus & Patres omnes. Hic certe, ex ipſo Paulo Apoſtolo confirmat Auctor B. Hieron. in Catal. ſcript. inſuper B. Lucæ adſcribit.*

22. interceſſiſſe quoſdam, &c.] *Recte* interceſſiſſe *interpretatur Rhenanus, interueniſſe & oppoſuiſſe ſe, nam adludit ad illud Act. 15.* Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum, qui dicerent: circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem: *vbi etiam habes quod hic ſequitur:* tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos (*in compendium contrahit omnia Auctor* (ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe: Non eſſe imponenda onera hominibus, quæ Patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. *In hoc ſolum differens ab aliis æditionibus, quod pluraliter legat:* onera, *pro eo quod alij ex Græco:* iugum *vertunt.*

B

CAP. III.

23. Denique ad patrocinium Petri, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Ex eiuſdem Epiſtolæ cap. II. & III. *Atqui* ad Patrocinium Petri cæterorumque Apoſtolorum *accipi, ac ſi dicat: à Petro & ceteris Apoſtolis, patet ex eo quod ſequitur:* Adeo ab illis probari & conſtabiliri deſiderarat. *Bene autem habet, quod Auctor vulgato Latino Interpreti conſentiens:* conferre *verterit, quod Græce eſt* ἀνεθέμην. *Idque non hic modo, ſed etiam ſupra lib. de Præſcript. adu. hær. ca.23. & lib.1. adu. Marc. ca 20. ac lib.4. cap.3.*

24. Iudaiſmi magis adfines, &c.] *Citantur à Rhenano ſimiles loci ex lib. de Patientia, cap.5.* Adfines cupiditatis deprehendemur, *item cap.*11. numquid impatientes pacis adfines. *Atqui tam obſcurus eſt iſte locus (fortaſſis etiam initio huius periodi mutilus (vt vix poſſit intelligi mens Auctoris, dum primum dicit:* non interpolatione ſcripturæ, *& poſtea adiicit:* & adparebit vitiatio ſcripturæ, *& rurſum priori loco citat verba Apoſtoli Gal. 2.* nec ad horam ceſſimus ſubiectioni, *ſicuti iam ab ætate B. Hieronymi tam Latine quam Græce legitur, & tamen poſtea ſubindicare videtur, quod* ceſſerit ſubiectioni. *Mea igitur ſententia (nolens alicui aliud ſentienti præiudicare) videntur verba illa:* Ergo Propter ſuperinductitios, inquit, falſos fratres (*ſic enim lego, pro:* falſos ſuperinductitios fratres, *tum hic, tum paulopoſt, quia Græce legitur* παρεισάκτους ψευδαδέλφους, *tum quia tertio loco conformiter Latinis & Syriacæ æditionibus illud legitur*) qui ſubintrauerunt, *&c. eſſe dicta ex perſona Marcionis, ſequentia vero:* Intendamus enim & ſenſui ipſi, &c. *ex perſona Auctoris. Atque adeo, fuiſſe in eadem Tertullianum ſententia, qua Auctor Comment. Ambroſii in Epiſtolas Pauli, qui contendit legendum ſine negatione:* ad horã ceſsimus ſubiectioni, *eodẽ argumento, quo paulopoſt Auctor, quaſi* neceſſarie ceſſerit Apoſtolus ad tempus circumcidendo Timotheum (*ſicuti legitur Act.16.*) & raſos introducendo in templum, *Act. 21. (iuxta illud* 1. *Cor.9.* factus Iudæis Iudæus, *&c.*) *Quo magis propenſum fuiſſe Auctorem, non mirum eſt, vt contra Marcionem repudiantem veterem Legem, oſtenderet, Paulum etiamnum Chriſtianum,* illam (*vti poſtmodum loquitur*) pro temporibus admiſiſſe. *Fortaſsis ab ætate Auctoris ad maiorem confutationem Marcionis omiſſa fuit dictio:* non, *in Latinis Africanis exemplaribus, ſicuti adnotat ſe comperiſſe Comm. in Epiſto. ad Gal. B. Hieron. qui denuo ex Græcis exemplaribus illud addendum cenſuit, in qua lectione etiam eum imitatus eſt B. Auguſt. tum Epiſt. eius ad eundem, tum in Comm. Quorum certe lectio, quæ etiam habetur in Syriaco exemplari, magis correſpondet citatis hic Apoſtoli verbis, & præcedentibus:* Sed nec Titus qui mecum erat, quum eſſet Græcus (*Græce* ἕλλην ὤν) coactus eſt circumcidi, *& ſequentibus, quibus* Petrum reprehendit non recto pede incedentem ad Euangelii veritatem. *Porro bene habet, quod Auctor etiam conſentiat cum vulgata noſtra Latina æditione, & inſuper BB. Hieron. & Auguſt. in Epiſtolis ſibi mutuo ſcriptis in illo:* ceſsimus ſubiectioni, *pro quo nimis libere Eraſmus & Clarius ſubſtituerunt:* ſubiectione. *Differt tamen ab aliis auctor, quod omittat vocem:* ſed, *ſiue:* autem, *vti legunt BB. Hieron & Auguſt. & illud* quibus, *quod etiam omittunt Ambroſius & Syriaca æditio, quod etiam verterit:* ad ſpeculandam libertatem, *pro eo quod alij:* explorandam, *Græce* κατασκοπῆσαι.

C

D

25. quam dexteras ei darent anteceſſores, &c.] *Iſtud partim deſumptum eſt ex illo Gal.1.* ad Anteceſſores meos Apoſtolos, *partim ex eo quod paulopoſt latius citatur, Gal.2.* quod etiam dexteras dederunt Petrus, *&c. vbi* diſtributionem *vocat, quam hic* cenſum *dicit, accipiens* cenſum *magis proprie pro:* recenſu, *quam alibi, vbi pro origine accipit, ſicuti non ſemel ſupra adnotauimus. Lego autem prorſus, ſicut bis antea:* ſuperinductitios illos *pro:* ſuperinductos.

26. dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, &c.] *Quod hic omittit, & Græce eſt* κοινωνίας, *ſupra lib. de Præſcript. adu. hæret. c.23. vertit:* concordiæ & conuenientiæ, *& li.1. aduerſ. Marc. c.20. paraphraſticῶs:* de Euangelii *ſocietate.*

27. ſicut in Euangelii veſtri retractatu probatum eſt, &c.] *Intelligit lib.4. adu. Marc. cap.14. vbi in medium adduxit* Legem (*immo ſcripturas varias legis*) creatoris, pauperes & egenos fouentis.

E

28. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelii veritatem, &c.] *Quod hic paucis dicit:* Paulum reprehendiſſe Petrum, non ob aliud quam ob inconſtantiam victus, *&c.* non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, *&c. late tractauit ſupra duobus locis prædictis, & inſuper lib.4. aduerſ. Marcion. cap.3. quo, & ad Adnotationes noſtras Lectorem remittimus. Hoc vnum hic repetimus, quod omnibus dictis locis,* Petri *vtatur nomine Auctor, atque adeo eundem eſſe, qui bis terue in hoc Apoſtoli capite* κηφᾶς (*voce Syriaca, ſicut ex Euangelio Syro conſtat*) *& Latine Cephas vocatur. Atqui, quod hic* Petrum reprehenſum *ſcribit*, tamquam non recto pede incedentem, *&c. plurali numero legit (ſicuti hodie Græce Latine, & Syriace)* & ad cæteros quoque Apoſtolos *ex Marcionis perſona accommodet, dictis duobus poſtremis locis l.1. & 4. adu. Marc. Proprie autem transfert vocem Græcam* ὀρθοποδοῦσι.

29. ob inconſtantiam victus, &c. *Hic vides (inquit Rhenan. ab ipſo Auctore explicari quid intellexerit per* paſſiuum conuictum, *lib.1. adu. Marc. c.20. dum inquit, hoc ipſum argumentum tractans:* Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmum, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, &c. *Quod vero ſequitur hic*, conuerſationis ambiguæ, *Tertullianus potuiſſet dicere, ſi libuiſſet,* conuerſationis *paſſiuæ. Ergo paſſiuum & inconſtans & ambiguum ſignificat. Atqui adludit ad illud:* Priuſquam venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat, quum autem veniſſent, ſubtrahebat ſe, *&c.* timens eos (*ſicuti etiam habet Auctor*) qui ex circumciſione erant, *adlegans etiam illud, quod* in faciem illi reſtitetit.

F

30. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, &c] *Placet quidem magis hæc* 1. *æditionis lectio, vt illud:* Sed quomodo, *&c. referatur ad præcedentia, verum etiam hic videtur locus mutilus. Atqui hoc adhuc deſumpſit Auctor ex cap.2.* Ex operibus Legis non iuſtificari hominem, ſed ex fide, *ſiue, vt alij vertunt:* per fidem.

31. vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, &c.] *Mirum eſt quomodo* riuos *verterit, quum Græce ſit* φάραγξ, *quæ vallem ſignificat, quomodo vertunt alij omnes, etiam Syriacus Interpres, & Iſai. 40. & Luc.3. At proprie vertit* tortuoſa, *quod Græce eſt,* σκολιά. *Quod vero vertit:* in campos, *ex Iſai. habet, vbi eſt* πεδία: *non vero ex Luca, vbi legitur:* ὁδοὺς, *id eſt, vti recte vertit Latinus Interpres:* vias:

32. Quia iuſtus ex fide viuet, &c.] *Hic quaſi aliud agens, tranſit Auctor ad cap.3 Epiſt. ad Gal. Legendum autem:* viuet, *pro:* viuit, *præterquam quod ſupra oſtendimus lib.4. c.18. n.266. etiam confirmat Epiphan. qui eodem modo hanc ſcripturam in Marcionem retorquet hær.42. Confut. 1. ex Epiſt. ad Galat. Quare caſtigandum etiam eſt quod mox ſequitur:* in fide, in qua viuet iuſtus, *& ſimiliter ſub finem capitis. Siue autem legas cum excuſ.* prænuntiauit, *&:* Prophetas, *ſiue cum altero Vatic. ms. cod.* pronuntiauit, *&:* prophetias, *perinde eſt. Atqui Vatic. ms. 1. cod legit:* Abacuc, *ſed:* Abacum *reliquimus eo quod ita vocetur Græce à LXX.*

G

33. Proinde ſi in Lege maledictio eſt, in fide vero benedictio, &c.] *Videtur Marcion tranſpoſuiſſe Apoſtoli verba, nam etiam Epiphan. loco citato poſtponit dictæ ſcripturæ ex Abac. citatæ illud Apoſtoli:* Quicumque enim ſub Lege, maledicti ſunt, *cui tamen præmittitur.* Igitur quæ ex fide ſunt, benedicentur, *quod hic poſtponit Auctor.*

34. cur autem Chriſtus ſit pro nobis maledictio, &c.] Maledictio *verſa eſt ab Auctore vox* κατάρα, *quæ hic frequens eſt Apoſtolo. Recte vero interpretatur Rhenanus*, quam nobiſcum faciat, *hoc eſt, nobiſcum ſentiat, addens etiam alibi ſic locutum Auctorem. Atqui illud:* Maledictus omnis in ligno ſuſpenſus, *citatur potius iuxta Apoſtolum, quam iuxta Deuter. cap.21. ex quo citatur: quia à LXX. legitur:* Maledictus à Deo, *idque iam olim ætate B. Hieron. etiam iuxta æditiones Aquilæ & Theodotionis, ſicuti ab illo adnotatur Com. in Epiſt. ad Galat. Porro iſtud etiam in Marcionem retorquet Epiphan. Confut. 2. ex Epiſt. ad Galatas.*

35. Si vero rationale, &c.] *Sic ex Gorzienſi codice hunc locum reſtituiſſe ſe adnotauit Rhenan. addens frequenter hoc vocabulum reperiri apud Auctorem, vt quum dicit:* Omnia in Deo rationabilia, Nihil in Deo non rationale.

36. Accepimus igitur benedictionem ſpiritalem per fidem, inquit, &c.] *Siue ſic legas cum excuſ. ſiue cum altero Vatic. ms. cod.* Accipimus, *perinde eſt, adludit enim dumtaxat ad illud Apoſtoli:* vt pollicitationem ſpiritus accipiamus per fidem: *legens paraphraſticῶs longe aliter:* benedictionem ſpiritalem. *Aut igitur legit Auctor* εὐλογίαν, *pro* ἐπαγγελίαν, *aut memoriæ lapſus, eo quod præcedit immediate eodem verſu:* benedictio Abrahæ *apud Apoſtolum, alterum pro altero ſubſtituit.*

H

37. Omnes enim filii eſtis fidei, &c.] *Adludit ad illud, Apoſtoli:* Omnes enim filii Dei eſtis per fidem.

38. quid ſupra hæretica induſtria eraſerit, mentionem ſcilicet Abrahæ, &c.] *Subindicat* eraſiſſe Marcionem *tum initio huius capitis, tum ante iam dicta verba verſus aliquot præcedentes, quod ipſum repetit cap. ſeq. idque non ſolum de* Abrahæ mentione, *ſed etiam de illo:* tamen teſtamentum hominis nemo ſpernit aut ſuperordinat. *vbi de vtroque latius n.41. & 42.*

39. qua nos Apoſtolus filios Abrahæ per fidem adfirmat, &c. *Adludit ad illud initio dicti capitis 3. antea etiam ab Auctore prætermiſ-*

termissum: qui ex fide sunt, ii sunt filii Abrahæ: *addens etiam quod ab Apostolo prætermittitur ex Gen.15. cap.* Abraham Deo credidit, &c.] *adludens ad iustificationem ex fide, cuius meminit Apostolus, quum dicit*: proinde iustificamur sicut Abraham. *adferens denuo & illud Abac.3. ab Apostolo citatum*: iustus ex fide viuet, *ibi autem*: per quam Abraham, pater nationum fuerat repromissus, *adludit ad illud Gen.17.* Patrem multarum nationum posui te. *Atqui supplemus mox ex vtroque Vatic.ms.cod.* Totum hoc eius est.

CAP. IV.

40. Adhuc, inquit, secundum hominem dico, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De Epistola ad Gal. ex cap. IV. v. & VI. *Valde autem variat hæc Auctoris lectio ab aditionibus Græca, Syriaca & Latina, quæ non aliud habent initio cap.4. quam*: Dico autem: *& tamen eam interpretatur ex simili locutione cap. præced.* secundum hominem dico. *Etiam in hoc differt, quod legat*: sub elementis mundi eramus positi, ad deseruiendum eis. *Habent quidem 2. Vatic.cod. ms.* quæ pro Deo suscipit, *&*: Illud autem fuit, *verum magis placet excus. lectio*: suscipit, *&* facit.

41. tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat.] *Istud ex cap.3. ad Gal. hic adfert erasum à Marcione, atque adeo ibi omissum, vbi mirum est non legi*: confirmatum, *quum Græce sit, Syriace, & Latine.*

42. Abrahæ dictæ sunt promissiones, &c.] *Etiam hoc ex eodem cap.3. adfert, quod sicuti subiungit*, Marcion etiam abstulerat: *vbi iuxta Apostolum recte additum est*: sunt, *à Rhenano. Atqui videtur legisse Auctor Græce verbis transpositis: τῷ σπέρματι αὐτοῦ, vtpote vertens (sicuti etiam olim Syrus Interpres)* sed semini tamquam vni, *pro eo quod ex Græca alia editione vertit Latinus Interpres*: sed quasi in vno: & semini tuo.

43. Erubescat spongia Marcionis, &c. *De hoc quoq; Prouerbio vide nostra Prolegomena. Hoc vnum hic adnotauimus, ex eo quod sequitur*: retracto quæ abstulit, *hic ad id adludi, quod* spongia *soleamus delere, quæ in tabulis stylo graphiario exarata sunt.*

44. Quum autem euenit impleri tempus, &c.] *Reuersus ad sequentia verba Gal.4. rursum variat ab omnib. Auctor, qui ex Græco vertunt*: Quum autem venit plenitudo temporis..

45. vt eos qui sub Lege erant, redimeret, &c.] *Pergit in explicandis & conciliandis cum veteri lege sequentibus Apostoli verbis Gal.4. tum istis, tum iis quæ sequuntur*: & vt adoptionem filiorum acciperemus.

46. Itaque vt certum esset nos filios Dei esse, &c.] *Sic explicat illud Apostoli*: Quoniam autem estis filii Dei. *Confirmatur omnium Latinorum lectio, qui*: Dei, *addunt, quod iuxta constantem Patrum Græcorum lectionem apud eos desideratur, at vicissim legit Auctor* corda nostra, *iuxta quod Græce est ἡμῶν, consentientibus etiam BB. Ambros. & Hieron. in Comment. pro eo quod alij*: vestra. *Porrò recte ibi subintelligit Rhen. est: quum dicit Auctor*: cuius gratia.

47. non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa, &c.] *Rursum quod Græce est πτωχά, vertit*: mendica. *Atqui* elementa *hoc quidam loco* primas litteras Legis *interpretatur, sed per* elementa mundi, *siue* mundialia, *phrasi Tertullianica (de quibus initio huius cap.nu.40.)* naturalis superstitionis elementa *intelligit*: *vtpote de quibus* supra *(id est, versu hunc præcedente) dixerat*: Si ergo his qui non natura sunt Dei, seruitis. *Prorsus enim sic legendum, iuxta Apostoli aditiones & veterum tam Græcorum, quam Latinorum in eundem Commentarios omnes, pro eo quod mendosissime legebatur*: qui in natura, *&*: suggillabat, *pro*: suggillat, *ex Vatican. ms.cod.*

48. Physicæ, id est, naturalis, &c.] *Similiter (inquit Rhen.) lib. 1. adu. Marc. c.13.* vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare, *lib. adu. Praxean, c.1.* Et manet chirographum apud Physicos, *ibidem*: Disiunxit à Physicis. *Sic enim vtrobique legitur in volumine Gorziensi.*

49. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, &c.] *Quod supra dixit, hunc Apostolicum explicans lib.4. cap.3.* Iudaicos fastos, *hic interpretatur*: Sabbata & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. *Notandus itaque etiam hic locus contra eos, qui istud detorquere non verentur aduersus* ceremonias, & fastos & ieiunia *Catholicorum, quum & de Iudæis dumtaxat loquantur Prophetæ* Isaias, Amos, Osee, *locus hic, ad concordiam vtriusque Testamenti demonstrandam, ab Auctore adlegatis. In quibus ex altero codice ms. Vat. restitui*: ceremonias vestras, *&*: ceremonias eius, *pro eo quod erat*: ceremonia vestra, *&*: ceremonia, *neque enim vsquam neutro genere legitur, nisi malit quis esse similes phrases sicut lib. de Præscrip. adu. hæret.* ad benedicenda Eucharistia sua, *vti vult Rhenan. addens esse licentiam inexcusabilem. Verum ego dicti lib.c.47. hæres.6. n.307. castigani* Eucharistica.

50. & non odorabor in frequentiis vestris, &c.] *Prorsus ita hic locus castigandus est, pro eo quod legebatur*: & non adorabor: *præterquam enim quod Græce sit Amos 5. ὐ μὴ ὀσφρανθῶ. quod similiter Auctori vertit B. Hieron. Comm.* (*pro eo quod minus Latine Interpres LXX. hodie*: odorabo) *ipse etiam ex Hebræo vertit*: non capiam odorem.

51. & omnes frequentias eius, &c.] *De varia huius loci lectione Oseæ 2. vide supra lib.1. adu. Marc. c.20. n.144. Siue autem legas*: abolitio legis *ex altero Vatic. ms. cod. siue*: amolitio *cum aliis, perinde est. At ex vtroque castigamus*: Sed vt, *pro*: &. *Atqui ibi*: nullam magis auferendam, *adnotat Rhenan. esse Appositionem.*

52. Si enim Abraham duos liberos habuit, vnum ex ancilla, & alium ex libera, &c.] *Hyperbaton est, cuius multo post alterum membrum est*: vtique manifestauit, *&c. Atqui ex altero ms. Vatic. cod. mallem legere*: vnum, *pro eo quod secundo loco est*: alium, *quia Græcus legitur: ἕνα, sed quia sequitur*: vnum à monte Syna *(quod Græco textui correspondet) &c. & deinde*: Alium super omnem principatum, *&c. (quas voces referri ad* liberos Abrahæ *adnotauit Rhenanus) retinui priorem lectionem, maxime quum phrasis Græca non repugnet. Atque adeo vt sensus constet, sunt hæc includenda parenthesi*: (Quæ sunt Allegorica, *Græce* ἀλληγορούμενα, id est, aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamenta, siue duæ ostensiones. sicut inuenimus interpretatum.) *Quod postremum non ex sententia sua dicit, nam neutiquam* testamenta *interpretari possunt* ostensiones, *sed ex corrupte la Marcionis, de qua præmisit*: etsi ex parte conuertit, *de hoc loco loquens. Qui etiam videtur hic addisse quod ad Ephes. habet Apostolus*: super omnem principatum, *&c. & vt duo testamenta non admitteret retulisse illud*: generans, *non ad illorum testamentorum vnum, sed ad Abraham. Proinde etiam interpretandum erit cum Rhenano*, in quem, *nempe filium alterum. verum adhuc manet locus obscurus, clarior esset, si per ms. cod Vatic. qui communem lectionem retinent, liceret legere & interpretari* Vnum *nempe testamentum*, à monte Syna, *&c.* Aliud super omnem principatum, *&c.* quæ est mater nostra, in quam repromisimus sanctam Ecclesiam, *nempe in baptismo, quum diximus nos credere in sanctam Ecclesiam Catholicam, de quo li. de Baptismo latius cap. 6. num.47.*

53. super omnem principatum, &c.] *Sicuti præmisimus, istud siue Marcion in Epist. ad Gal. inseruit, siue Auctor ipse ex Epist. ad Ephes. c.1. ad explicationem adiunxit, tamquam filium liberæ Christum interpretatur, vbi omittitur quod præterea est Græce & Syriace, & Latine*: & potestatem, *nam* vim *transtulit, quod Græce est* δυνάμεως *pro quo alii*: virtutem.

54. Propter quod, &c.] *Græce ὅθεν, pro quo alij: Itaque. Videtur autem hinc etiam Marcion alia multa hic omisisse, quæ nec Auctor tractat. Restituimus vero*: qua libertate Christus nos manumisit *pro*: vos, *eo quod illud legatur Græce, & Syriace & Latine ab omnibus; Idque, iuxta vulgatos codices, & quantum apparet Auctorem, in fine cap.4. ad Gal. secundum Græca vero & Syriaca exemplaria & B. Hieron. ac Ambros. Comminitio 5. cap.*

55. Alienos enim seruos ne Galba manumisit, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.*

56. Non decebat manumissos rursus iugo seruituris, id est, Legis, adstringi, &c.] *Verba hæc ex cap.5. ad Gal. iuxta aditiones omnes desumpta sunt. Atqui recte* adstringi *vertit, quod Græce est* ἐνέχεσθαι. *Ibi autem*: ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circumcisionem, *adludit ad id quod sequitur ibidem* Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit, *&c. vsque ad versum 6. B. Epiphanius, quod est intermedium*: Testor autem rursus, quod homo circumcisus debitor est vt totam legem impleat, *adducit in Marcionem Confut.3 ex Epist. ad Galatas.*

57. Et circumcidimini præputia cordis vestri, &c.] *Hic differt Auctor à LXX. hodie, qui legunt Hier.* 4. Circumcidite *duritiam cordis vestri, Græce τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, quam eandem vocem haberi Deuter.10. adnotauit ad marginem siue Rhenan. siue Gagnæus, pro quo vertit Auctor*: circumcidetis duricordiam vestram.

58. cur etiam præputiarionem negat quicquam valere in Christo sicut & circumcisionem, &c.] Præputiationem *vertit Auctor vocem Græcam ἀκροβυστία, quam alij* præputium, *idque non semel cuius etiam vsitatæ voces sunt* vacabat *ac*, prælationem, *pro præferentiam.*

59. illius fidei quam dicendo per dilectionem per fici &c.] Perfici, *vertit, vt energiam ostendat vocis Græcæ ἐνεργουμένη, pro quo alij vertunt*: operatur. *Atqui nihil differt à communi lectione in illo*: Qui autem turbat vos, iudicium feret. *verum paulopost ibi*: Tota enim lex in vobis adimpleta est, *&c. in hoc dissentit, quod legat*: in vobis, *pro eo quod alii omnes*: in vno sermone, *&* adimpleta est, *pro*: impletur.

60. Onera vestra inuicem sustinete, &c.] *Pergit hic ad 6. cap. Apostoli ad Galatas, vbi expressit commodius (sicut etiam Ambros. in Comm. & August. serm. 21. de verbis Domini) quod Græce est ἀναπληρώσατε, consentit interim cum Interprete vulgato legens*: & adimplebitis Legem Christi, *vt legerit: ἀναπληρώσετε, pro eo quod hodie est ἀναπληρώσατε. Legimus autem ex altero Vatic. ms. cod.* proximum suum *pro*: sibi, *&*: proximum tuum, *pro*: tibi, *quia paulo prius illud legit Auctor. Atqui nihil differt in illo*: Erratis, Deus non deridetur. *At cum Græcus singulari legit numero*: Quod enim seminauerit homo, hoc & metet, *& vertit*: Bonum autem facientes non fatigemur, *quum tamen Græce sit μὴ ἐκκακῶμεν, quod alibi transtulit*: non tædeat, *si Erasmo credendum. Distinguimus vero*: & Dum habemus tempus, *&c. quia illud*: &, *apud Apostolum non legitur. Hoc mirum, quod post illud transponit quod alii antea habent*: Tempore autem suo metemus, *omittens quod ex Græco & Syriaco additur*: non deficientes, *siue*, ne tædeat. *Atqui correximus*: quia & Ecclesiastes, *pro*: *Ecclesiasticus: eo quod illud*: Tempus erit omni rei, *inuenietur Ecclesiastæ 3.*

61. Sed & mihi, *&c.* mundus crucifixus est, *&c.* & ego mundo,] *Intermedium (quod hic non adfert Auctor)* neque enim qui circumciduntur, ipsi legem seruant, *torquet in Marcionem B. Epiphan. Confut.8. ex Epist. ad Galatas, vt bonam ostendat legem fuisse. Atqui Auctor etiam hic verba Apostoli transponit.*

62. Persecutores vocat Christi, &c.] *Lugdunensis editio*: Præsecutores, *sed neutrum habetur in Epist. ad Galat. fortassis post illud*: Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel Dei, olim legebatur: *Illi vero* persecutores *sunt* Christi, *vnde etiam subiecerit Apostolus*: Nemo mihi molestus sit. *Si quis vero aliud sentiat, per me licet.*

63. stigmata Christi in corpore suo portare se, &c.] *Ex eo quod, vt probet* veram & solidam carnem Christi, *subiungit*: cuius stigmata corporalia ostendit, *videtur accipere Auctor* stigmata, *non pro nudis notis, qualibus serui à dominis suis notabantur, vt ab aliis dignoscerentur: sed pro talibus, quas etiam Christus corporaliter portauit, tamquam diceret se ijsdem passionibus adfectum fuisse, quibus Christus. In hoc autem differt, quod legat:* Christi, *pro quo alij*: Domini Iesu.

Cap. V.

64. Præstructio superioris Epistolæ, &c.] *Capitis huius inscriptionem antiquam, quam ex contextu ad marginem reiecimus, sic auximus:* De Epistola ad Corinthios prima ex cap. 1. *Atqui sunt Tertullianicæ voces:* Præstructio, retractauerim, *&*: retractari.

65. gratiam & pacem, &c.] Communem hunc titulum, & eundem, *vti inquit*, in omnibus Epistolis, *hic pulcre explicat Auctor, cum veteribus scripturis concilians, quibus* pax *salutationis gratia præmitti solebat, vti videre est Gen.* 43. *Deut.* 20. *Ios.* 22. *Iud.* 6. *ac* 19. 1. *Reg.* 25. 1. *Paral.* 12. *& Tob.* 12. *addens* Iudæorum in nomine pacis salutationem, *etiam tum vsitatam.*

66. à Deo Patre nostro, & Domino Iesu, &c.] *Hac ita distinguenda esse indicat Auctor, quum subiungit*: non puto dispici posse, cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur: *sic enim lego pro*: quis Deus, *omisso*: &, *intermedio. Legunt quidem mox Vatic. 2. ms. cod.* accidentibus, *pro*: accedentibus, *sed nescio an* accidentia *Deo attribui possint, vtpote cui nihil inopinato eueniat, quod* accidere *proprie significat, tum etiam quod fere de malis accipiatur* accidere, *sicuti, contingere, de bonis. Atqui de significatione varia vocis* sacramenti, *vide Adnot. nostras supra li. de Præscrip. adu. hær. c.* 40. *n.* 239.

67. Ait: Crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, salutem consecuturis, &c.] *Etiam hic ab Apostolo variat Auctor, fortassis Marcionem secutus. Apud illum enim habetur imprimis.* Verbum crucis Christi, *deinde*, pereuntibus, *&*: iis qui salui fiunt nobis, *neque habet*: & sapientiam. *Vbi autem adiicit Auctor ex Apostolo*: & prudentiam prudentium irritam faciã, *Græce est* ἀθετήσω, *pro quo Interpres vulgatus, & Epiphanii quoque*: reprobabo. *Nam etiam hoc vibrat ille in Marcionem Confut. 1. ex Epist. 1. ad Corinth. Bene autem habet, quod etiam ille cum Auctore* τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν *vertat*: prudentiam prudentium *Atqui suppleo prorsus, ac lego secundum vestigia vtriusque codicis Vatic. ms.* & quæ ad caussam crucis pertinent, stultitiam deputat: *pro*: deputatæ, *addito*: quæ.

68. Nonne infatuauit Deus sapientiam mundi, &c.] *Sic expressit vocem Græcam*: ἐμώρανεν. *Atqui variat in eo, quod legat*: Quare? Quoniam (*pro eo quod alij*: Nam, quia) non intellexit mundus per sapientiam Deum, *sic enim lego prorsus, pro*: Dominum, *tum quod illud mox explicat Auctor, tum quod Græce sit* τὸν θεόν.

69. boni duxit, &c.] *Sic vertit (inquit Rhenanus) quod Græce est* ἐυδόκησεν ὁ θεός. *Quemadmodum enim Auctores dicunt*: boni *consulere, &*: *qui* bonique *facere. sic ipse dicit*: boni ducere. *Infra cap.* 12. Ac propterea, *inquit*, debere boni ducere, abesse potius à corpore, & esse cum Domino, vt & mortem excipiamus. *Et alibi rursum cap.* 19. Quomodo autem, *inquit*, boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare. *Atqui de* Circo, *vide supra To. 2. li. de Spectacul. ca.* 8. *nu.* 68. *&* 69. Circum *vero &* Forum *&* Basilicam *nonnumquam accipi, pro eo quod illis continetur, pulcre deducit Auctor. Siue autem paulopost legas*: adagnitus *cum altero Vat. ms. cod. siue*: agnitus, *cum alijs, perinde est.*

70. Quoniam Iudæi signa desiderant, *&c.* & Græci sapientiam quærunt, &c.] *Hic nihil differt Auctor ab Apostolo, verum alludit ad illud Rom.* 10. suam quærentes statuere iustitiam. *Deinde vox*: remuneratio *in malam partem accipitur, pro*: retributione, *qua mox vtitur.*

71. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, &c.] *Hic rursum concordiam ostendit Apostoli & Esaiæ, apud quem illud*: Ecce posui in Sion, *reperitur c.* 28. *quod vero sequitur*: lapidem offensionis & petram scandali, *cap.* 8. *sed simul coniungitur ab Apostolo Rom.* 9. *&* 1. *Pet.* 2.

72. infirmum Dei, fortius homine, &c.] *Mirum est quod legat* homine, *quum, sicut alii omnes, etiam ipse præmiserit*: stultum Dei, sapientius hominibus.

73. vt confundat sapientiam, &c.] *Genuinam hanc esse lectionem Auctoris, pro eo quod tum hic, tum paulopost erat*: sapientia, *& alii vertunt*: sapientes, *supra probauimus li. de Baptis. ca.* 2. *nu.* 14. *li. de Carne Christi, ca.* 4. *nu.* 39. *& lib. de Resur. carn. ca.* 57. *nu.* 400. *Et vero sic etiam legit hic alter Vatic. ms. cod. Paraphrasticos autem vertit*: inhonesta, & minima, & contemptibilia, quæ non sunt, *pro eo quod Apostolus habet dumtaxat*: ignobilia mundi, & contemptibilia, & ea quæ non sunt. *Mirum vero quod iterum vertat*: vt confundat quæ non sunt, *quum hic sit vox* καταργήσῃ, *pro quo Interpres vulgatus*: destrueret, *& antea bis*: καθαιρεθῆναι, *quod*, confundat *significat.*

74. etiam vetera, &c.] *In hac periodo legit alter Vat. ms. cod.* pusillatui, *sed placet*: pusillitati, *vox alibi frequenter vsitata. Recte vero interpretatur Rhenanus veteres institutiones & ceremonias Instrumenti veteris, nam & Auctor ea interpretatur*: sacrificiorum cruentorum & holocaustomatum nidorosorum exactionem (*de qua supra li. 2. adu. Marc. c.* 18. *n.* 119. *& cap.* 22. *num.* 146.) vasculorum & grabatorum purgationem (*de qua li. 4. adu. eundem, c.* 27. *n.* 439.) carnis erubescentis aliam dedecorationem, *id est: circumcisionem (de qua li. adu. Iud. c.* 3. *n.* 9.) talionis indictionem (*de qua li. 2. aduers Marc. dicto c.* 18. *n.* 111.) & ciborum exceptionem, *de qua ibidem nu.* 114. *& latius infra To. 5. Epistola Nouatiani de Cibis Iudaicis.*

75. ne glorietur omnis caro, &c.] *Bene habet Tertullianum sic vertere, quod Græce est* πᾶσα σάρξ. *Legimus vero ex vtroque Vat. ms. cod.* Qui gloriatur, in Domino glorietur, *pro*: in Deo, *quod illud legatur tum apud Apostolum Græce, Syriace, & Latine, & hic &* 2. *ad Corinth.* 10. *tum etiam Hierem.* 9. *quo adludit, tum denique apud Epiph. Confut.* 2. *ex Epist.* 1. *ad Corinth adu. Marcionem, vbi eodem modo, quo auctor, hunc locum in illum torquet.*

Cap. VI.

76. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius Dei sapientiam loquatur inter perfectos, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Ex eiusdem Epistolæ 1. Cor. ca. 11. *&* III. *nam* 1. *Cor.* 2. *reperitur*: Dei sapientiam loquimur inter perfectos, *& multa sequentia.* 3. *vero c. quod* Architectum se prudentem adfirmet. *Atqui vrget etiam adu. Marc. Confut.* 3. *ex hac Epist. Epiph.* Principum mundi huius qui abolentur, *ad destruenda tria eius principia.*

77. Hanc dicit sapientiam in occulto fuisse, &c.] *Pulcre explicat illud*: quæ in occulto est, *Græce τὴν ἀπεκρυμμένην. Lego autem sicuti non multo infra*: figuris, allegoriis, & ænigmatibus, *pro*: figuris allegoricis, *quia & alibi solet hæc tria distinguere.*

78. patefacturum se thesauros inuisibiles & occultos, &c.] *Hic sensum reddit Isai. 45. supra vero libro 4. capite 25. numer.* 394. *& infra capite* 14. *verba ipsa Isaiæ citat. Siue autem legas*: æstimaretur *cum altero Vatican. ms. cod. siue cum aliis*: existimaretur: *non refert.*

79. proposita vero in proposito Dei ante secula, &c.] *Pulcre sic circumscripsit vocem Græcam* προθέσεως, *quæ ab aliis vertitur*: prædestinauit, *& deinceps ab Auctore*: proposuit, *neque enim aliud est prædestinatio*, quam propositum Dei ante secula.

80. Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum, &c.] *Etiam hic Gen. 1. paraphrasticos reddidit illud*: Erunt in signa & in tempora, & dies, & annos, *ac si diceret*, signa mensium & annorum, *quo accedit etiam Chaldæi Paraphrastis versio*, & numerentur per ea dies & anni. *In hoc interim differens ab omnibus aliis, quod tum hic, tum supra li. 2. adu. Marc. ca.* 3. *vertat*: menses, *pro quo illi*: dies, *quum tamen B. Aug. li. de Gen. ad litter. imperfecto ca.* 13. *diserte verbus explicet, quare dixerit*: dies: *& non*: menses. *Atqui mox prorsus lego*: vel ortum eorum, *ex coniectura Rhenani in margine, pro*: ortaneorum, *quippe quod vox ea neque Tertulliano, neque aliis antiquis Auctoribus vmquam vsitata sit, & illud pulcre sensui conueniat.*

81. cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostram? &c.] *Rursum hic dissentit ab Apostolo, legens & explicans*: gloriam nostram, *vt appositiue referatur ad* Dei sapientiam, *quum alij omnes legant*: in gloriam nostram.

82. pene iam totis seculis creatoris prodactis, &c.] *Vterque Vat. cod. ms.* productis, *sed illud magis placet, vt, iuxta Rhenanum, dicatur*: prodactis, *à prodigendo, quasi procul actis, hoc est, expletis.*

83. quod eam nemo ex principibus huius æui scierit, &c.] *Adnotandum, quod* principes huius æui *primum* angelos apostatas *interpretetur, deinde (Martione, quantum apparet, repugnante)* archontes seculares. *Vertit post hæc*: Ceterum, *quod Græce est* εἰ μὴ, *pro quo alij*: Si enim, *eadem significatione qua etiam alibi. Lego autem mox*: Porro cui supra, *nempe paulo ante*, ostendimus, *ex altero Vat. ms. cod. pro.* ostenderimus. *Atqui bene habet quod Tertullianum secuti vulgatus Interpres & plerique Latini Patres legant*: numquam, *Gracum illud* ἀλλ', *quod* nequaquam *potius significare videtur.*

84. secundum nostrum Euangelium, &c.] *Nempe Matth. 4, nam ibi legitur*: diabolus Iesum in tentatione agnouisse. *Quum autem addit*: secundum commune instrumentum, *Lucam intelligit, quem etiam Marcion agnoscebat. Habetur enim tum Luc. 4. quod* spiritus nequam sanctum Dei & Iesum vocabat, *&c. de quo supra li. 4 c. 7. n. 71. tum Luc.* 11. parabola fortis illius armati, *de qua ibidem c. 26. n. 430. Vbi quum legatur*: oppressit, *id etiam hic maluimus retinere quam quod habent 2. Vat. ms.* obrepsit.

85. si in creatoris accipitur, &c.] *Subaudi, inquit Rhenanus, interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicunt* ἐν ἅδου. *In Plutonis, subauditur domo Sic infra*: Et à nostræ partis possit opponi.

86. Scriptum est enim apud me: Satanam in Iudam introisse, &c.] *Addit*: apud me, *eo quod istud Luc. 22. resciderat Marcion, quo fit vt supra li. 4. c. 40. tractatum non fuerit ab auctore.*

87. & quis illi consiliarius fuit, &c.] *Vt magis conueniret cum Isaia c. 40. illum potius secutus est auctor, & Apostolum Rom. 11. quam eundem 1. Cor. 2 nam hic sensum, non verba exprimens Apostolus. habet secundum editiones Græcas, Syriacam, & Latinas*: aut quis instruxit, *siue* instruat eum.

88. Nam quod Architectum se prudentem adfirmat, &c.] *Quasi aliud agens transit ad illud* 1. *Cor.* 3. vt sapiens architectus fundamentum posui, *Græce* ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων.

89. depalatorem. &c.] Depalatorem (*inquit Rhenanus*) *vocat propalatorem manifestatoremque. Sic lib. adu. Hermogenem, cap.* 19. Siquidem, *inquit*, omnia opera sua Deus ordine consummauit, incultis primo elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Depalans, *hoc est, palam ostendens.*

90. Auferam enim, inquit, à Iudæa, &c.] *Rustitui* enim, *ex vtroque Vat. ms. cod. pro* etiam, *quia legitur & Isai.* 3. *& supra libr. adu. Iud. cap.* 13. *& lib.* 3. *adu. Marc.* 23. *num.* 180 *Quamquam interim vtrobique variet à* LXX. *qui legunt:* Auferet. *Siue autem legas:* Et numquid, *sicuti vulgo, siue:* non *pro* nonne, *ex altero Vatic. ms. cod. perinde est. Atqui Tertullianicum est.* auferri habens.

91. vnicum fundamentum quod est Christus, &c.] *Vtique. sicuti mox interpretatur*, credentium in eum, super quod quisque superstruit, dignam vel indignam doctrinam. *Quod quomodo intelligatur (ne forte quis alio detorqueat) satis patet ex illo Apostoli Ephes.* 2. Superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; *nempe sicuti infra loquitur c.* 17. quod ædificatio nostra super fundamentum Apostolorum & Prophetarum constet in Christo, *tamquam fundamento primo & summo, id est, infimo. Quare & recte mox Rhenan. ex Gorzienſi codice castigauit:* fundamenti sui, *pro eo quod erat:* superfundamenti. *Suppleo autem ex ms. Vat.* 1. *cod. intermedium illud:* nisi si structorem.

92. Ecce ego, inquit, iniicio, &c.] *Quum supra cap.* 5. *legerit:* Ecce posui, *& Rom.* 9. *ac* 1. *Petri* 2. *legatur:* Ecce pono, *cum quo respondet quod habet Auctor:* iniicio, *hodie vero apud* LXX. *etiam ex Græco* immittam, *manifestum est, variam semper fuisse lectionem eius scripturæ Isa.* 28. *In hoc vno differt Auctor ab aliis omnibus, quod legat:* honorabilem *pro* electum, *quum tamen Græce sit* ἐκλεκτὸν.

93. si opus eius per ignem probabitur, &c.] *Verba Apostoli transponit, prius enim legitur:* quia per ignem iudicatur, *Græce* ἀποκαλύπτεται, *pro quo apertius vulgatus interpres:* reuelabitur, *deinde:* opus eius per ignem probabitur, *denique tum mercedis, tum detrimenti fit mentio, quorum vtrumque per vnicum illud expressit:* merces illi per ignem rependetur, *accipiens* mercedem *pro omni retributione, quasi, vti loquitur,* per ignem rependetur *(vtique materialem, quia alioqui* creatoris ignem *non appellaret) etiam illi cuius opus manserit & perduraverit, videtur certe non alienus Auctor ab eorum explicatione, qui istud de Purgatorio igne interpretantur, vtpote quum per ignem purgatis merces rependatur. Certe B. Cyprianus Epist.* 52. *ad Antonianum disertis verbis sic hunc locum interpretatur, vbi vide adnot. nostras num.* 59.

94. Nescitis quod templum Dei sitis, &c.] *Pergit in explicandis Apostoli verbis, vbi inter cetera expressit:* vitiauerit, & vitiabitur, *quod Græce est* φθείρει *&* φθερεῖ.

95. stulti estote, vt sitis sapientes, &c.] *Paraphrastice. Sed istud transtulit siue Auctor, siue Marcion, nam apud Apostolum est:* stultus fiat, vt fiat sapiens.

96. Deprehendens sapientes in nequitia illorum, &c.] *Sic restitui hunc locum ex altero Vatic. ms. cod. pro* Deprehendes, *quia Græce est* 1. *Cor.* 3. ὁ δρασσόμενος, *& Iob.* 5. *vnde desumpsit Apostolus:* ὁ καταλαμβάνων, *& Interpres Epiphanij: Qui* deprehendit, *nam is tractat idipsum contra Marc. Confut.* 4. *ex* 1. *Epist. ad Corinthios. Atqui vertitur ab Auctore:* nequitia, *vox Græca* πανουργία, *vt significet in malam partem hic accipi astutiam seu calliditatem, quam proprie ea vox significat, sed nonnunquam & in bonam partem. Porro cum Apostolo hoc loco legit auctor* : Dominus scit cogitationes sapientium; *quum tamen Psal.* 93. *quem citat, & apud Epiphan. legatur:* hominum, *paraphrastem more suo agit Auctor.*

97. Ergo inquit, nemo glorietur in homine, &c.] *Quum Græce, Syriace, & latine legatur:* in hominibus, *mirum est quod legat Auctor etiam iuxta ms. cod.* in homine, *sed fortassis vti magis conuenire ostenderet scripturas, quas citat Hierem.* 17. *& Psal.* 117. *quo fit, vt ex altero ms. Vat. cod. substituerimus:* quam fidere (*siue confidere*) in homine, *pro eo quod erat:* in hominibus, *quia etiam illud alibi legit auctor. Atqui mirum est, quod legat ex Hierem.* miserum hominem, *quum & Græce & Hebraice ac Latine legatur:* maledictum hominem, *& sic legat etiam supra lib.* 4. *aduers. Marc. cap* 15. *sed etiam eiusdem lib. cap.* 27. *vertit* miserrimum, *& cap.* 33. miserum.

CAP. VII.

98. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, &c.] *Caput hoc scripsimus.* De eiusdem Epistolæ cap. IV. V. VI. VII. VIII. IX. & X. *Quippe cum auctor ex singulis capitibus istis aliquot dumtaxat locos tractet, fortassis quod reliqua resciſſa essent à Marcione. Istud reperitur cap.* 4. *vbi à Marcione aut auctore referri vocem:* Dominus, *quæ est apud Apostolum,* ad Deum *patet ex eo quod subdit:* vti per Christum, *alioqui ille de Christo ipso loqui videtur.*

99. qui Christum illuminationem repromisit, &c.] *In hoc videtur adludere ad illud sæpecitatum Isai.* 42. Dedi te in lumen nationum. scrutantem etiam corda & renes pronuntiauit, *Psa.* 7. *sed nusquam inueni locum apertum, vbi se* lucernam *dicit Deus, nisi ex sensu forte Hiere.* 11. 17. *&* 20. *sicuti supra adnotauimus ad marginem lib.* 4. *adu. Marc. capit.* 33. *numer.* 527. *Atqui in sequentibus verbis Apostoli eiusdem cap.* Ab illo erit & laus vnicuique, *&:* Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus, *&* : filios quos in Euangelio generaui, *nihil variat Auctor à vulgata editione Latina. Sunt autem verba Marcionis:* Certe inquis, &c. *vsque:* Immo, &c.

100. Non defendo secundum Legem creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit, &c.] *Sic quasi aliud agens pergit ad Epist.* 1. *Cor.* 5. *caput. Atqui hic Ironiam esse, vel concessionem, quam vocant, inde constat, quod Leuit.* 18. *&* 20. *disertus verbis lex interdicat, immo morte punit, qui cum vxore patris sui dormierit, vbi eadem etiam reperiuntur voces Græca. Vtpote quum nihil id pro Marcione faciat, etiamsi concedatur.* Sed *contra eum facere ostendit,* quum damnat (*sic vertit vocem Græcam* κίνδυνος *etiam Syrus Interpres*) dedendum Satanæ, *vtpote quum* damnatoris Dei, *quem ille agnoscere nolebat,* præco sit.

101. Viderit & quomodo dixerit: in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini, &c.] *Etiam hoc ad alium locum remittit, nolens hic de eo tractare, quod magis pertinere videatur ad resurrectionis materiam, de qua supra li. de Resurr. carn. vbi contra Marcionem probauit, non solum* spiritus salutem, sed & carnis. *Hic enim sufficit, inde probari* iudicium *& Apostoli & Dei.*

102. & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentissimam sententiam commemorauerit, &c.] *Istud paulo ante præcedentia Apostoli verba reperitur, sed est Hysteron Proteron. Scripturæ vero in veteri Testamento hac de re sunt frequentissimæ, vtpote Deut.* 13. *de Pseudoprophetis, Ios.* 7. *de Achan, qui prædam idolis dicatam sibi retinuerat. Numer.* 16. *de Core, Dathan, & Abiron, & alibi* frequentissime.

103. Expurgate vetus fermentum, &c.] *In his eiusdem capitis verbis nihil differt ab Apostolo, neque etiam in illo:* sic & Pascha nostrum immolatus est Christus, *quod ipsum etiam vrget ad concordiam vtriusque Testamenti Epiphan. aduers. Marc. Confut.* 5. *ex Epist.* 1. *ad Cor. quo fit, vt prorsus legam ex altero ms. Vatic. cod.* Quare Pascha Christus? *Sicut autem* Azymi figuræ erant nostræ, *vti verbis Auctoris vtar,* sic & Pascha figura Christi. *de vtriusque videre est Exod.* 12. *&* 13.

104. per similitudinem sanguinis salutaris, &c.] *Adludit, inquit Rhenanus, ad locum qui est Exod. c.* 12. Ite tollentes agnum per familias vestras, & immolate phase, fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & vtrumque postem. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Quumque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere. *Qui etiam per illud:* & pecoris Christi, *agnum Paschalem intelligit, eo significatu, quo alicubi supra adnotauimus:* pecus, *peculiariter accipi pro oue.*

105. Auertens autem nos à fornicatione, &c.] *ad cap.* 6. *transitum facit, vbi illud,* Corpus non fornicationi, *&c. nihil discrepat ab Apostolo, neque etiam quod sequitur. si legatur, vti castigauimus:* Qui Dominum suscitauit, & nos suscitabit, *pro eo quod erat contra Apostoli sensum:* quem Dominus suscitauit. Et nos, *neque rursus in illo* : Nescitis corpora vestra membra esse Christi. *Quibus omnibus prætermissis Epiphan. Confut.* 6. *ex Epist.* 1. *ad Cor. aduers. Marc. vrget potius illud* : Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam, *vt ostendat Apostolum ex veteri Testamento testimonium habere.*

106. Empti enim sumus pretio magno, &c.] *Istud in prima persona sibi adplicat Auctor: vbi adnotandum, quod etiam ms. cod. addant:* magno, *quod hodie Græce desideratur, & tamen etiam à B. Cypriano legitur libr. de Disc. & hab. virg. num* 9. *libr. de Orat. Dominica, lib. de Exhort. ad Mart. cap.* 6. *lib.* 3. *Testim. ad Quir. cap.* 11. *&* 63. *Quare & sic legendum censeo supra Tom.* 2. *li.* 2. *ad Vxor. ca.* 3. *maxime quum subiungat hic auctor :* etsi aliquo magno redemit, *& rursum:* quem magno comparauit. *Vsque adeo vt potius omissa videatur fuisse ab Auctore vox:* pretio, *secundum alterum Vatic. ms. cod. quam vox:* magno, *sed vtrumque retinere maluimus. Atqui ex coniectura Rhenani prorsus lego* : committenda fornicatio non erit, *pro* mittenda.

107. quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deum in corpore perituro, &c.] *Non hic modo istud & quæcunque ex cap.* 6. *citat. ad confirmationem adducit Resurrectionis carnis, sed etiam supra lib. de Resurr. carn. cap.* 10. *&* 16. *constanter legens* : Glorificate, *seu* Magnificate, & tollite, *quemadmodum etiam dictus locis B. Cyp. Atque genuinum esse illud:* & tollite, *quantumuis hodie Græce desideratur, adnotauimus tum dicto lib. Tertull. nu.* 96. *tum primo citato B. Cypr. loco nu.* 10.

108. Sequitur de nuptiis congredi, &c.] *Pergit ad cap.* 7. *Epist.* 1. *ad Cor. ex eo* nuptias *comprobans aduersus Marcionem, qui eas damnabat, de quo latius supra cap. penult. lib.* 1 *adu. Marc. vbi vide explicatum quod hic paulopost subiungitur:* Marcion totum concubitum auferens fidelibus, *&c.* repudium ante nuptæ iubet.

109. Etenim Apostolus, &c.] *Hic argumentum potius capitis, quam verba Apostoli adducit:* qui etsi, inquiens, bonum continentiæ præfert, tamen & coniugium cõtrahi permittit, & (*id enim addere oportet*) vsui esse, & magis retineri quam disiungi suadet. *Nam ad continentiam pertinet illud* : Bonum est mulierem non tangere, Volo autem omnes, *&c. ad permissionem coniugii illud:* Propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat, *&c. deinde* ad vsum: Vxori vir debitum reddat, *&c.* ad retentionem *denique illud:* Vxorem à viro non discedere, *&c. Atqui de* continentiæ bono, *cuius rursus ex eodem hoc capite paulopost*

memmit, vide supra latius To. 2. li de Cultu fœminar. c. 9. li. 1. ad Vxorem, c. 3. 4. 6. & 7. & li. de Virgin. veland. c. 9. 10. 11. 13. & 16.

110. Atquin & Christi Apostolus, quum præcipit, &c.] Prorsus sic legendum, pro: Christus, sunt enim hæc non Christi, sed Apostoli verba: mulierem à viro non discedere, aut si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Atqui: si forte, hic iterum accipi pro: forte adnotauit Rhenanus.

111. Quia tempus in collecto est, &c.] Eodem modo vertit B. Hieron. li. 1. adu. Iouin. id quod Græce est: ὁ καιρὸς συνεσταλμένος, B. Cyprianus magis ad verbum: tempus collectum li. Testim. 3. cap. 11. Auctor vero prius illud legit etiam supra To. 2. li de Cultu fœmin. c. 9. ac li. 3. ad Vxorem, c. 5. & infra To. 5. li. de Exhort. ad castit.

112. Tantum in Domino esse nubendum, &c.] Quod hic explicat: ne qui, pro: quis (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) fidelis ethnicum matrimonium contrahat, latissime tractauit ex proposito Auctor supra li. 2. ad Vxorem, Tom. 2.

113. Allophylorum nuptias vbique prohibentis, &c.] Scripturæ quibus Allophylorum nuptias creator prohibet, sunt Deuter. 7. 1. Esdr. 9. ac 10. & 2 c. 9.

114. Sed: Et si sunt qui dicuntur Dei, siue in cœlis, siue in terris, &c.] Hic ad c. 8. transitum facit. Vbi variam lectionem olim fuisse vel inde, patet, quod vertat: siue in cœlis, siue in terris, & supra libr. adu. Hermog. c. 4. siue in cœlo, siue in terra, & li. 3. adu. Marc. c. 15. siue in cœlo, siue in terris Si autem legas: non quia vere sunt, cum altero ms. Vatican. cod. siue cum aliis: non quasi, perinde est, sed prorsus lego etiam secundo loco ex vtroque Vaticano: qui Dei dicuntur, pro: Dii.

115. Scimus quod idolum nihil sit, &c.] Istud habetur apud Apostolum initio c. 8. ante verba præcedentia, nec absimile est illud eiusdem 1. Cor. 10 Non quod idolum sit aliquid, &c. de quo Auctor supra To. 2. li. de Spect. c. 13. & li. de Coron. milit. c. 7. Porro neque in his & sequentib. huius capitis Apostoli verbis: nobis tamen vnus Deus pater, differt à vulgata lectione Auctor, sed ibi: ex quo omnia, addit: nobis, at neque discrepat in eo quod citat: in præteritis, id est, 1. Cor. 3. Omnia vestra sunt, &c, Reliqua huius capitis paucis adtingit, dum præmittit, de idolothytis disputaturus.

116. Ex labore suo vnumquemq; docens viuere oportere, &c.] Paraphrasticè indicat argumentum cap. 9. Epist. 1. ad Cor. quippe quo docet, vnumquemque viuere oportere ex labore suo, atque adeo eos qui Euangelium adnuntiant (vti paulopost etiam adfert) de Euangelio viuere, idque non solum per exempla militum (quo pertinet. quis militat suis stipendiis vmquam:) pastorum (quo illud quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?) & rusticorum (quo illud quis plantat vineam, & de fructu eius non edit?) sed etiam diuina auctoritate scripturæ, nempe verbis sequentibus Deuter. 25. Atqui prorsus lego: illi: pro: illa.

117. Legem igitur opponit creatoris. &c.] Hic adludit ad illud: Nonne & Lex hæc dicit: quod ipsum aduers. Marcionem vibrat. B. Epiph. Confut. 7. ex 1. Epist. ad Cor. sicuti etiam tum ibi, tum Confut. 8. Boui terenti os non obturabis, &: Nunquid de bubus cura est Deo: quæ adeo etiam adduxit Auctor supra aduersus Marc. li. 2. cap. 17. ac li. 4. c. 21. & 24. Hoc loco vero videtur ex proposito appellare Legem creatoris, &: Dei, quia si Epiphanio credendum, immutando contextum Marcion primus legit: Scriptum est enim in Lege, Moysi, quum alias dumtaxat legeretur: in Lege, quo magis mirum codices omnes tam Græcos & Syriacum quam Latinos retinuisse: Moysi. Atqui accipitur etiam hic, sed Ironice: ingratis, more Tertullianico, pro non vltro, cui mox opposuit gratis.

118. Propter nos enim scriptum est, &c.] Legit singulari numero, quod & editiones alia plurali, prater Syriacam, quæ Auctori consentit. Adludit præterea ad illud: sed non vsi sumus hac potestate, &: ne gloriam meam quis euacuet.

119. Ecce, autem & in petram offendit cæcus Marcion, &c.] De Prouerbiali hac formula vide nostra Prolegomena. Transit autem ad illud ca. 10. vbi per petram, de qua bibebant patres nostri, Christum fuisse figuratum adfirmat, (de quo etiam supra libro 3. aduers. Marc. ca. 5 & 16. ac huius libr. cap. 5.) hæc exempla nobis facta esse (sic enim hic, pro eo quod alibi non semel: Hæc autem figuræ nostræ fuerunt) adiciens: ne si eadem delinquam quæ & populus, eadem patiar. Hæc enim quemadmodum euenerunt illis, scripta esse ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. Vbi τοὺς νουθεσίαν ἡμῶν, reddidit Paraphrasticè. ad nos admonendos. Atqui eadem hæc omnia, immo continuum hac de re contextum Apostoli, vsque ad clausulam illam. Hæc enim, &c. adfert aduersus Marc. Epiph. Confut. 10. ex hac Epistola. Verum Auctor compendium phrasi sua excusans: Prætereo, inquit, siquando paria eorum quæ retractata sunt quædam, nempe occurrunt, & breuiter expungo, id est, vel Rhenano interprete, absoluo.

120. figuram extranei sacramenti, &c.] Poterit exponi, inquit recte Rhenanus, figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere cum Genitiuo, vt supra li. 2. aduers. Marc. c. 13 Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Item: extranea gloriæ, qui etiam bene ex Gorziensi codice restituit: & quidem æmulo, pro: equidem. Placet autem etiam quod adnotat, aut figuram Græcam esse: si deliquero eadem, id est, secundum eadem, aut accipiendum: deliquero, pro: admisero. Atqui exitum populi hic proprie accipit, pro egressu ex Ægypto.

121. Magnum argumentum Dei alterius, &c.] Hæc ex persona Marcionis dicit, vsque ad: Qui. asi non, &c. Respondet autem in permissione omnium obsoniorum (de qua etiam late Apostolus eodem capite) Legis onera' dimissa esse, sed ab eo Deo qui imposuit, qui nouationem repromiserat, sicuti latius supra initio libr. 4. aduers. Marc. Atqui ipsa verba Pauli: Quid igitur dico? quod idolis aliquid immolatum sit: latissime tractat Epiph. aduers. Marc. Confut. 10. dicens additum esse à Marcione: aut quod templo immolatum sit aliquid.

CAP. VIII.

122. Caput viri Christus, &c.] Titulum huic capi. i dedimus: Ex eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. XI XII. XIII. ac XIV. Atqui tum de scriptura hac, tum de illis 1. Corinth. 2. Vir non debet caput velare, quum sit Dei imago, &: Mulier potestatem, siue velum, vt infra legitur, super caput habere debet propter angelos, videat lector Adnot. nostras supra To. 2. li. de Veland. virgin. c. 7. & 8. nu. 51. 52. 55. vbi ex professo late eas Auctor tractat. Verum illud: imago Dei, aut aliter quam Auctor, sed latius vrget aduers. Marc. Epiph. Confut. 11. ex hac Epist. 1. ad Corinth.

123. Sæpe iam offendimus, hæreses apud Apostolum inter mala vt bonum poni, &c.] Adludit ad librum de Præscript. aduers. hæret. vbi sæpe citatur illud Apostoli hoc eodem capite: Oportet hæreses esse, nempe ca. 1. 4 5. 30. & 39. quorum secundo & postremo loco etiam illud: vt probabiles, siue electi, manifestentur, vbi vide Adnot. nostras n. 23. & vero sicut hic: probabiles legit. etiam li. de Anima ca. 3. li. de Resurr. carn. c. vltimo, & alibi frequenter.

124. Proinde panis & calicis sacramento, &c.] Adludit haud dubie ad li. 4. aduers. Marc. ca. 40. vbi vide Adnotat. nostras nu. 663. & 664. eo enim Auctor, Lectorem remittit, nihil hic insuper tractans de institutione sacramenti corporis & sanguinis Domini, & præparatione ad id necessaria, quæ latius prosequitur Apostolus, præter iudicii mentionem, de quo sic ille: Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non vtique iudicaremur, dum iudicamur autem, à Domino corripimur.

125. Nunc de spiritalibus dico, &c.] Hic transit ad 1. Corinth 12. caput, non aliud legens quam: dico, pro eo quod alij: nolo vos ignorare, & Syriacus Interpres: velim vos scire, locum hunc intelligens (non aliter atque Ambr. Chrysost. & Theophyl.) de septem donis S. Spiritus, atque adeo Apostolum conuenire cum Isaia cap. 11. latissime deducens.

126. Prodibit virga de radice, &c.] ms. Vat. 2. cod. Prodiuit, sed illud retinui, quod in futuro legant alia & editiones omnes, & ipse etiam Auctor supra Tom. 1. li. aduers. Iud. ca. 9. quo fit, vt etiam mox substituerimus ex altero Vat. ms. cod. & replebit, pro eo quod erat: repleuit. Atqui legit Paraphrasticè: Et flos de radice eius ascendet, de virga, vt ostendat se per virgam intelligere B. Mariam Virginem, sicuti supra apertius li. de Carne Christi, ca. 21. virga ex radice, Maria ex Dauid, flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus. Id est enim quod paulopost etiam hic repetit: Christum in floris figura orturum ex virga profecta de radice Iesse, id est, virgine generis Dauid filii Iesse. In quo Auctorem imitantur B Hieronym. in Comment. Isaiæ, B. Ephrem Orat. de S. Virg. laudibus, & B. Leo Papa 1. serm. 4. de Natiuitate Domini, quum alij malint, radicem, Christum ipsum interpretari. Atqui de varia verbotenus, eodem tamen sensu eius loci translatione, vide Adnotat. nostras dicto libro aduers. Iud. numer. 119. quæ ipse infra transponit, vt accommodet Apostolo. Sunt vero Tertullianica voces hic & paulopost: obuentura, &: censu.

127. ablato à Iudæa sapiente, & prudente architecto, & consiliario, & Propheta, &c.] Latius hic citat locum Isai. 3. quam supra li. aduers. Iud. ca 13. lib. 1. aduers. Marc. c. 24. & huius li. c. 6. non aliud citet quam de sapiente architecto, quem LXX. distinguunt à prudente auditore. Atqui legimus partim ex prioribus locis, partim ex 2. Va. ms. vt hoc (pro: hæc) sit: Lex & Prophetæ (pro quo erat: Propheta) vsque ad Ioannem, quod ipsum Luc. 16. supra tractatum est l. 4. adu. Marc. ca. 33.

128. charismata, &c.] Retinuit vocem Græcam Apostoli χαρισμάτων, quam vertit Latinus vulgatus Interpres: gratiam, Auctor vero paulopost: donum, singulari numero.

129. Ascendit in sublimitatem, &c.] Ad explicationem adfert locum Psal. 67. non iuxta LXX. sed magis iuxta quod citatur ab Apostolo Ephes. 4. de quo partim etiam infra cap. 18. vbi sublimitatem vertit quod Græce est ὕψος, In hoc tamen differt ab vtrisque, quod legat & interpretetur filiis hominum, pro eo quod illi: hominibus. Sed in scripturis 1. Cor. 4. ac Gal. 4. & 1. Corinth. 7. nihil variat. Atqui: donatiua, vox Tertullianica est.

130. In nouissimis diebus effundam, &c.] Prorsus sit castigauimus ex altero ms. Vat. pro: nouissimis temporibus. Nam quum Ioelis 2. dumtaxat habeatur: Et erit post hæc, Apostolus Petrus Act. 2. explicationis gratia legit: In nouissimis diebus, iuxta additiones omnes Græcas, Syriacam, & Latinas, & ipse quoque auctor bis idipsum mox repetit. Mallem etiam cum illis vtroque loco legere: filii filiæque vestræ, quam: eorum, sed quia hoc habent etiam ms. nolui quid immutare.

131. Alii, inquit, datur per spiritum, &c.] Hic redit ad verba Apostoli huius capitis. In quibus solum differt, quod legat dumtaxat: alii virtutum, omissa voce: operatio, cui consentit Interpres Syrus legens: alii virtutes, quum tamen plurali numero, vt reliqua pleraque. legatur à Græcis ἐνεργήματα, quos secutus est in hoc econtrario, quod bis legat: linguarum. Atqui habet Vatican. alter ms:

in spiritalitate interpretanda, *sed quod alij legunt voce Tertullianica:* specialitate, *magis conuenit cum eo quod præcedit:* Compara denique species Apostoli & Isaiæ.

132. qui corporis nostri per multa & diuersa membra vnitatem, charismatum variorum compagini adæquauit, &c.] *His paucissimis expressit, quicquid eodem capite sequitur apud Apostolum per versus multos, ex quibus urget etiam dumtaxat B. Epiph. adu. Marc. Confut. 12. ex hac 1. Epist. ad Cor. illud:* Sed Deus contemperauit corpus.

133. Qui de dilectione quoque omnibus charismatibus præponenda, &c.] *Sic Paraphrastice totum cap. 1. Corinth. 13. tribus dumtaxat verbis adtingens, illud explicat:* maior autem horum est dilectio, *comparans etiam illud cum præcepto dilectionis, Deuter. 6. Vbi legimus rursum ex altero Vatic. ms. cod.* & proximum tuum tamquam teipsum, *pro:* tibi tamquam te.

134. Quod, etsi in Lege scriptum esset, commemorat: in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum creatorem, cum hac commemoratione, &c.] *Ita distinguendus necessario hic locus, vbi transit ad 1. Cor. 14. cap. in quo illud Isai. 28. citat Apostolus ad* confirmandum charisma linguarum, *de quo latissime tractat pene vsque ad finem capitis. Non solum autem idipsum aduers. Marc. adfert B. Epiphan. Confut. 14. sed etiam Confut. 13. quod præmittitur:* Sed in Ecclesia vólo quinque verba mente mea loqui, *vbi tradit errore è additisse Marcionem, propter legem.*

135. Æque præscribens silentium mulieribus in Ecclesia, &c.] *Hic similiter aduers. Marc. vrget Apostolum, vt* silentium mulieribus præscribat, ex lege *(nempe Gen. 3. illa: sub viri potestate eris)* accipere subiiciendæ fœminæ auctoritatem.

136. Ædat aliquem Psalmum, &c.] *Adludit hic ad illud, quod præcedentibus præmittitur apud Apostolum:* Vnusquisque vestrum Psalmum habet, *&c.* ἀποκάλυψιν *(quam vertit Auctor:* visionem) habet, interpretationem linguæ *habet. Sic enim legit Auctor pro eo quod est:* linguam habet, interpretationem habet, *ponens etiam intermedium:* orationem, *pro eo quod Apostolus habet:* doctrinam. *Quod vero addit:* in ecstasi, id est, amentia, *& illud:* mulierem apud se prophetasse, *&c. ad Maximillam Montani pedissequam, atque adeo ad errorem Montanistarum, de quo inter Paradoxa Auctoris, pertinet, vbi etiam de* ecstasi, *sicut & infra ad fragmenta sex librorum eius argumenti Tom. 4.*

CAP. IX.

137. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Ex eiusdem Epistol. 1. ad Cor. cap. xv. parte priore, *vbi eadem ipsa pleraque reperit, quæ supra libr de Resurr. carn. locis mox citandis, quæ ipsa etiam adfert B. Epiphan. Confut. 16. Lego autem ex coniectura Rhenan. in margine:* qui timet iam, *pro:* qui tum etiam, *ob easdem planè litteras, & ex altero ms. Vatic.* pronuntiare, *pro:* prænuntiare.

138. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint, &c.] *De hoc ibi cap. 48. De illo vero:* quod vulgus ipsum defunctos colebat, *&c.* Ceterum corpora, aut ignibus statim, aut feris, *&c.* abolebat, *cap. 1. vbi latius & nostris Adnot. num. 2. & 3. De* proprietate vocabulorum *tam:* mortuorum, *quam:* resurrectionis, *cap 18. vbi etiam citat illud Gen. 3.* Terra es, & in terram ibis. *Rursum de illo:* Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio, *cap. 48 vbi mirum est non addi:* mortuorum, *quod habent additiones omnes. Et ibidem de illo:* Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur, *quod hic paulo aliter in prima persona expressit:* sic in Christo viuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam. *sed eo tempore variabant exemplaria.*

139. oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius, &c.] *Sic ad verbum ex Græco, quomodo etiam supra lib. aduers. Hermog. c. 11. ad eundem adludens locum, sicuti & libr. de Carne Christi c. 15. vbi prosequitur:* carnem non statim resurrecturam, nondum enim, inquit, Christus inimicos suos oppressit.

140. sede ad dexteram meam, &c.] *Ea occasione, Psalm. 109. maiorem partem hoc loco explicat, quum ex illo id quod præcessit, desumpserit Apostolus, docens non posse, iuxta quod Iudæi detorquent, in* Ezechiam *competere, sed in solum Christum. Variat autem in ipsis hu verbis, pro eo quod alii omnes:* à dextris meis. *Prorsus & cum B. Iustino Mart adu. Tryphon. lego:* & dominaberis, *pro eo quod alia additiones omnes:* dominare, *vel:* dominabitur. *Negat autem* dominatum Ezechiam in medio inimicorum suorum.

141. quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & abstimpserit, &c.] *Rhenanus hunc locum castigauit,* quia is sederit, *sed malo legere:* quia is, aiunt *(nempe Iudæi)* sedit ad dexteram templi, *pro eo quod erat in prima additione:* ait, *quamquam etiam hoc ipsum:* ad dexteram templi, *de suo addidisse videntur Iudæi, neque enim aliud habetur 4. Reg. 19 aut Isai. 39. quam quod* Ezechias *ascenderit & intrauerit in domum Domini. Verum desumpsit totum istud Auctor ad verbum fere ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem* Illud, *inquit,* Dicit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis, *&c.* in Ezechiam dictum esse, *Magistri vestri & Rabini exponere sunt ausi, proinde atque is iussus fuisset* in dextera templi parte sedere, *quando per nuncios suos ipsum Rex Assyriorum minus terruit, & per Isaiam, vt illum non timeret, ei est significatum, & quæ Isaias dixerat, re ipsa contigerint, vt* auersus fuerit Rex Assyriorum, *quoniam oppugnaret Ierusalem in diebus Ezechiæ, & angelus Domini in castris Syriorum ad* 185. millia virorum cæciderit. *Atqui est ibi Ellipsis,* & cetera: Ante luciferum. *vt subintelligatur nempe illud:* Ante luciferum, *& sequentia.*

142. & in Ezechiæ natiuitatem, &c.] *Recte istud refutat aduersus Ebionæos haer. 30. B. Epiphan. probans ex scripturis Ezechiam, cum prædiceret Isaias c. 11* Ecce virgo concipiet, *natum fuisse annos xi. B. Iustino sufficis dicere, quod Ezechias ex virgine non fuerit natus.*

143. Nos ædimus Euangelia, &c.] *Hic protestatur quod Marcion tum Euangelii Lucæ tria priora capita, tum totum Matthæi Euangelium reiiciebat, adferre volens ex cap. 2. Lucæ & 4. Matthæi testimonia, quæ ipsa etiam paulo prius adlegat B. Iustinus.*

144. Cur autem adiecit: ex vtero, &c.] *Istud in simili etiam exposuit Auctor supra lib. 3. adu. Marc. c. 20. tractans illud Psal.* 131. Ex fructu ventris tui ponam super thronum tuum. *Legimus vero cum altero Vatic. ms. cod.* edixisse Deus, *voce Tertullianica, pro:* dixisse.

145. Quod & in ipso hic accedit, &c.] *Tum ex interpretatione Rhenani, tum ex altero ms. Vatic. supplemus:* in ipso, *nempe Christo, vti ille recte, qui etiam* accedit *accipit, pro: accidit, vt infra:* Demutationi adscribens quæ accedit resurrectioni. *Porro* quod & in ipso, *apte refertur ad id quod sequitur:* Tu es sacerdos in æuum. *Nam & sacerdotium Christi spirituale est.*

146. nec sacerdos autem Ezechias, nec in æuum etsi fuisset, &c.] *Istud etiam pene ad verbum ex Iustino, qui similiter adfirmat non* fuisse Ezechiam sacerdotem perpetuum secundum ordinem Melchisedech, *quod eodem Psal. 109. de Christo adseritur, immo* nec sacerdotem, *vtpote Regem Iuda. Atqui in sequentibus loquens de* Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, *tacite ad Apostolum adludit ad Heb. 7.* & de acceptatione Abrahæ gentis, *ad eundem Ro. 11. vbi indicat omnem Israel saluum fore, postquam plenitudo gentium intrauerit.*

147. Est & alius Psalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum Regi da, &c.] *Etiam hoc quasi aliud agens sumpsit ex eodem scripto B. Iustini Mart. vbi multo ante: Sunt & alia, inquit, supra adlegata, & à Dauide prolata verba (nempe Psal. 71.) quæ* in Salomonem concepta & scripta esse insipienter adseueratis, *qui id ex illo solo probat:* Ante solem manebit nomen eius. *Auctor certe multo plura adnotauit, quæ in illum competere non possunt, addens se hunc locum tractasse occasione illius quod in medio Psalmo positum sit:* Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique, *inquit,* pedibus eius. *Nihil autem differt ab aliis huius Psalmi versionibus Auctor, præterquam quod legat:* Descendit tamquam imber, *pro:* Descendet. *Similis vero est locus supra Tom. 1. in fine lib. aduers. Iud. ex Psal. 2. & 44. & Isaiæ 55. Atqui paulo post suppleo ex altero Vatic. ms.* cuius nomen in æternum, *quia præcedit:* in æuum.

148. Contra Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, &c.] *De hoc vide supra Adnot. nostras lib. 2. aduers. Marc. cap. 23. num. 152.*

CAP. X.

149. Reuertamur nunc, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. xv. parte posteriori.

150. AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM PROPRIO VOLVMINE SATISFECIMVS, &c.] *Hic haud dubie significat librum de Resurr. carnis, vtpote* quo omnibus hæreticis restiterit, *ita, inquam, omnibus qui Resurrectionem oppugnabant, nempe Sadducæis, Marcioni, Basilidi, Valentino, & Apelli; quorum eius lib. c. 2. meminit nominatim.*

151. Quid, ait, facient, qui pro mortuis baptizantur? &c.] *Istud ipsum tractauit eiusdem lib cap. 48. vbi, sicuti num. 347. hinc adnotauimus quæ ad illius loci intellectum faciebant, ita vicissim hunc locum lucidiorem reddunt quæ illic habentur. Exempli gratia, quod hic dicit:* vane illos pro mortuis baptizari, *ibi dicit:* præsumptione id illos instituisse, *& quod paulo post hic explicat pro* mortuis tingui, pro corporibus est tingui *(sic enim bis lego more Tertullianico, pro:* tingi) *&:* Quid facient, qui pro corporibus baptizantur? *clarius ibi expressit:* Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur, *id est, more Tertullianico, sanctificatur. Atqui ad huius loci intellectum facere, quæ habet de Marcionis in hunc locum Theophylactus, adnotauit Dn. Latinius, quod nempe quoties non baptizatus aliquis apud ipsos moriebatur, sub defuncti lectulo aliquem occultabant, qui Marcionitis circumstantibus, ac quærentib. à mortuo, vellet ne baptizari, responderet: Volo, quem proinde pro defuncto baptizabant, sese hoc Apostoli testimonio defendentes. Verum tamquam præsumptionem id vbique traducit Auctor, & proinde alium dat sensum iam dictum.*

152. Viderit institutio ista, Kalendæ si forte Februariæ, & cetera.] *Sic malo distinguere etiam cum Rhenano, quam quod habetur vulgo:* Viderit institutio. Ista Kalendæ, *&c. magis enim illud ad phrasin Tertullianicam pertinet. Ac si dicat:* Viderit institutio ista, *nempe* baptizari pro mortuis forte *(id enim significat Auctor:* si forte) Kalendæ Februariæ, *id est, (sicuti recte Rhenanus) sacra, quibus hoc mense Romanus populus februabatur, id est, lustrabatur per ignem,* respondebunt illi, *nempe Marcioni,* petere pro

mortuis, *vtpote baptismum pro mortuis. Quasi proinde (vti idem) significetur lustrationis Februalis loco mortuorum baptizationem fortassis successisse apud quosdam Christianos, & ex illo lustrandi ritu sollemni irrepsisse. Hactenus ille non male. Nam* Kalendarum Februariarum *etiam tum simili ritu vsitatarum meminit B. Chrys. homil. de Kalendis. Illi etiam Ven. Beda consentit li. de Temporibus, ceremonias ardentium cereorum, quos hodie Christiani eo die, qui Purificata Maria dicatus est, ex more circumferunt, à Februalibus Romanorum sacris originem sumpsisse. Ita, inquit, pertinaci paganismo mutatione subuentum est, quem rei in totum sublatio, potius irritasset.*

153. denotare, &c.] *Pro arguere (inquit idem Rhenan. vt li. de Patientia, c.3.* Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.

154. Habemus illum alicubi vnius baptismi definitorem, &c.] *Nempe Ephes. 4. De quo ipso vide supra late tractatum adu. Anabaptistas lib. de Baptis. cap. 15. & ibidem in Adnotationibus nostris. Siue autem illud legas, siue cum altero Vatic. ms.* diffinitorem, *perinde est. De Pronerbio:* hunc gradum figimus, *vide nostra Prolegomena. Adnotat vero recte Rhenanus legi posse* : disceptationem, *pro:* discrepationem, *sed quod hoc sit in ms. Vatican. nolui quid immutare.*

155. Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent, quo autem corpore venient, &c.] *Supra loco iam dicto lib. de Resurr. carnis, legit magis secundum Apostolum:* Sed dicet quis *Et vtrobique magis consentit Græcis exemplaribus, qui legunt* ἐγείρονται, *& ἔρχονται. Et vero* quo corpore, *tractat latius cap. 52. Et quod* eodem corpore venient, *eiusdem lib. ca. 59. 60. 61. ac 62. idque* contra alios hæreticos, *nempe* Valentinum & Apellem, *qui non* negabant resurrectionem, sed alterius qualitatis carnem futuram *adserebant, non* contra Marcionem qui resurrectionem carnis in totum negabat, soli animæ salutem repromittens, *vti eiusdem lib. cap. 2. de vtrisque manifestum fit.*

156. obducitur, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) conuincitur, subaudi, Marcion. Hoc verbo in hunc sensum crebro vtitur, vt supra adnotauimus, & infra sumus adnotaturi.*

157. Denique si proponit exempla grani tritici, &c.] *Adludit ad illud etiam supra tractatum, c. 52.* Non quod futurum est corpus seminatur, sed nudum granum, si forte (εἰ τύχοι) tritici (*siue* frumenti) vel alicuius eiusmodi. Deus autem dat illi corpus prout volet (*Græce* θέλησε) & vnicuique seminum proprium corpus. Et (*sic enim lego. pro:* vt) aliam quidem carnem hominum, aliam vero pecudum & volucrum (*omisso hic quod ibi addit* aliam piscium) Et corpora cœlestia atque terrena, *siue, vti ibi legit:* supercœlestia, & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam. *De quibus vide ibidem Adnot. nostras.*

158. Sic & resurrectio, &c.] *Pulcre id explicat Auctor sicut & sequentia, quæ sic supplemus:* Seritur in corruptela, resurgit in honestatem & virtutem, *nam apud Apostolum, & supra sic legitur, immo ibi latius citantur Apostoli verba, vbi vide Adnotat. nostras numer. 379.*

159. Proinde etsi seritur animale, resurgit spirituale, &c.] *De hoc ibidem Auctor, & latius c. 53. vbi vide Adnotat. nostras in eadem pene verba per totum caput, & latius inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis de illo* : Etsi habet aliquod proprium corpus anima vel spiritus.

160. dici capit, &c.] *Vsum (inquit Rhe.) huius verbi* capit *multis iam locis adnotauimus. Sic enim vertit quod Græcis* ἐνδέχεται *dicitur, quo & illi impersonaliter vti solent. Hic tantum valet ac si diceret: recidit in appellationem, vt animale dicatur, siue meretur animale dici. Sic li. de Resurr. carn. c. 26.* Quam & patrum dici caplat, *& lib. 3. adu. Marc. c. 6.* Id enim intelligi vel non intelligi capit.

161. Non primum quod spirituale, &c.] *Similiter vertit supra quod habet Apostolus post verba sequentia, & idipsum etiam Auctor indicat illis verbis* : Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, *&c.*

162. Factus primus homo Adam in animam viuam, &c.] *Adnotatu dignum quod subdit:* hæreticum stultissimum (*nempe Marcionem*) portuisse Dominum nouissimum pro nouissimo Adam, *vti hinc constet hæreticis vsitata scripturarum immutatio.*

163. Eodē modo & in nomine hominis reuincetur, &c.] *Nempe Marcion, eo quod substituerat:* secundus Dominus de cœlo, *pro eo quod Apostolus:* secundus homo de cœlo. *Quam variam lectionem conijcio in caussa fuisse, vt explicationis & reuincendarum hæreseon gratia, legi cœperit apud Græcos iam ætate B. Chrysostomi & Theophylacti,* ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, *id est:* secundus homo ipse Dominus de cœlo, *nec aliter Syriace, quamquam interim vulgato Latino Interpreti, & ipsi Tertulliano consentiant BB. Ambr. & Hieron. alicubi. Quare recte addit Auctor:* Sequentia eum (*Marcionem nempe*) comprimūt, Qualis qui de terra, tales & terreni, & qualis cœlestis, tales & cœlestes, *vbi subintelligi hominem aut homines adnotat. Atqui de intellectu huius scripturæ vide supra li. de Carne Christi, ca. 8 & 17.*

164. Sicut portauimus, inquit, imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis, &c.] *Est hic adnotanda Auctoris explicatio:* Portemus enim, inquit, non portabimus, præceptiue, non promissiue, *contra Erasmum, qui opinatur aptius esse huic loco futurum tempus, atque adeo etiam minus toleranda Latina vulgata editionis Isidori Clarij castigatio, qui substituit:* portabimus, *pro:* portemus *quum istud legant non modo Latini B. Cyprian. libr. de Disc. & hab. virg. li. de Zelo & liuore, li. 2. Testim. cap. 10 & li. 3. c. 11. B. Ambros. in Comment. sed etiam Græcolatinus B. Iren. libr. 5. cap. 9 Immo Græcus Theophylactus, vel Erasmo teste, vtramque lectionem interpretatur, & insuper quidam Græci codices legunt* φορέσωμεν, *id est:* portemus, *pro eo quod alij,* φορέσομεν.

165. Hoc enim dico, fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt, &c.] *Istud latissime tractat li. de Resurr. car. Tertullian. cap. 49. 50. & 51. quo, & ad Adnotat nostras ibidem Lectorem remittimus prout etiam de illo ad Gal. 5 vbi* operibus carnis abstulit regnum Dei, & quod alias (*id est, alibi, nempe Rom. 8.*) dicit Apostolus: Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse.

166. Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat, &c.] *De hoc auctoris loquendi modo, præterquam quod supra adtigimus lib. de Anima, ca. 40 num. 455. vide latius nostra Prolegomena inter Paradoxa ipsius,*

167. merebitur Dei regnum per expiationem eorum quæ in corpore admisit, &c.] *Facit etiam hic locus, sicuti plurimi alii supra, pro* meritis operum, *contra hodiernos hæreticos.*

168. Resurgent enim mortui incorrupti, &c.] *Alio ordine hæc citat Auctor quam habeatur apud Apostolum. Illa enim verba ibi intermedia primo loco ponit, & deinde coniūgit, sicuti etiam supra li. 3. adu. Marc. cap. vlt* Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu, *vbi videtur pro illorum sententia facere qui legunt:* ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, *pro eo quod alii:* ἐν ῥιπῇ, *id est:* in ictu. *Supra interim li. de Resurr. carn. cap 51. eodem quidem modo legit, sed ordine Apostoli seruato. De* demutatione *autem quid Apostolo dicatur, vide supra dict. lib. de Resurr. carn. cap. 41. & 42. etiam de illo quod pulcre hic ab Auctore explicatur:* Oportet enim corruptiuum hoc, *&c.* induere incorruptelam, *&c. & de illo Matth. 22.* Erimus sicut angeli Dei, *eiusdem li. ca. 62. Quibus locis vide & Adnotat nostras. Atqui castigauimus mox secundum vestigia alterius Vatic. ms. iuxta quod etiam supra n. 165.* caro & sanguis regnum Dei non consequentur, *pro:* consequetur.

169. accedit resurrectioni, &c.] Accedere (*inquit Rhen.*) *frequenter vsurpat pro accidens esse: vt in præcedentibus* : Quod & in ipso hic accedit, *& pauloante:* Nisi ex accedentibus cui magis competant.

170. Vbi est, mors, victoria tua, vel contentio tua? vbi est, mors, aculeus tuus? &c.] *Sic hic ex ms. Vatic. addentes* tua, *iterum legentes:* vel (*pro eo quod substituerat Rhenanus* : vbi. *Voluit enim Auctor indicare variam eius loci lectionem tam Græcam, quam Latinam, de qua supra latius Adnot. nostris in l. de Resurr. carn. c. 51. num. 368. nisi forte ex margine irrepserit:* victoria tua : vel, *nam Auctori vsitatam esse lectionem :* vbi est contentio tua, *quamquam ordine verborum sequentium immutato, ibidem ostendimus.*

171. Nec alii Deo gratias dicit, quod nobis victoriam, *&c.* præstiterit, &c.] *Quum hic nihil variet à vulgato Interprete, videtur probabile, vtramque illam lectionem Auctorem adidisse, quum etiam hic* τὸ νικος *vsurpet Apostolus. Ceterum ex ca. xvi. Epist. prioris ad Cor. nihil adnotauit Auctor, neque etiam B. Epiphanius, puto quod id Marcion resti disset.*

CAP. XI.

172. Si Deus commune vocabulum factum est, &c. *Titulum veterem ad marginem sic auximus:* DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS ex ca. I III. & IV. *nam ex II. nihil adfert. Atqui recte addit:* vitio erroris humani, *ad idololatriam adludens, qua* plures Dei dicuntur & creduntur, *de qua supra T. I. Apologet. adu. Gent. & To. 2. l. de Idol. locus quam plurimus.*

173. Benedictus tamen Deus Domini nostri Iesu Christi, &c.] *Istud adfert ex Apostolo 2. Cor. 1. sicuti quod mox subiungit:* misericordiarum pater, *explicans ex scripturis Gen. 1. & Daniel. 3. illud:* Benedictus: *& actiue & passiue.*

174. & ab vniuersis benedicitur, habes Danielem, &c.] *Quum istud citetur iuxta Theodotionem & LXX. non vero iuxta Hebræos, Danielis 3. vbi tres pueri hymnum cantasse leguntur:* Benedicite, *in quo* ab vniuersis benedicitur Deus, *confirmatur illius cantici auctoritas. Quod etiam Rufinus li. 2. adu. B. Hieron. immo & ipse Hieron. li. 1. Inuect. in eundem, & B. Aug. sermon. 47. de Sanctis, agnoscunt, iam tum in Ecclesia vsitatum fuisse. Citantur quoque alicubi supra, ni fallor, ab Auctore ipso quædam cantici verba. Quare & à B. Cypr. li. de Orat. Dominica citatur illud etiam apud Hebræos desideratum* Tunc illi tres quasi ex vno ore hymnum canebant, & benedicebant, Dominum.

175. misericors & miseratur & misericordiæ plurimus, &c.] *Ordine verborum immutato, & phrasi sua, citat istud ex cap. 3. Ion., addens &* misericordiam præstitum Niniuitis, *Ion. 3.* Ezechiæ, *4. Reg. 20.* Achab, *3 Reg. 21. &* Dauid, *2. Reg. 12. de quibus pene omnibus, iisdem verbis, supra li. 4. aduers. Marc. ca. 10. Lego autem ex altero ms. Vat. cod. more Tertullianico:* Iezabelis, *pro.* Iezabel.

176. Accidens enim est quod adscribitur, &c.] *Pulcra definitio* Accidentis.

177. Sic & testamentum nouum, &c.] *Quasi aliud agens transit ad illud 2. Cor. 3.* Qui idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non littera, sed spiritu, *quare recte Rhenan. castigauit:* etsi non littera, at eius spiritus. *Adludit etiam ad id quod præcedit:* sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, *quum subiungit:* Denique

qui litteram tabulis lapideis (*Exod.* 24.) inciderat, idem & de spiritu edixerat: Effundam, &c. *Ioel.* 3. *Rediens vero ad verba* 2. *Cor.* 3. Et si littera occidit, spiritus verò viuificat; *id comparans cum scriptura Deuter.* 32. *non semel supra citata. Atqui B. Epiph. aduers. Marc. ex Epist.* 11. *ad Corinth. Confut.* 1. *maluit in medium adferre illud c.* Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso ipsum etiam sunt, quapropter & per ipsum, Amen Deo.

178. Olim duplicem vim creatoris vindicauimus, & iudicis & boni, &c.] *Sic legimus ex altero Vatic. ms. cod. pro* vindicamus, *quia adludit ad* 2. *lib. adu. Marc. cui hunc titulum dedimus*: DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

179. Commemorat & de velamine Moysei, quo faciem tegebat incontemplabilem filiis Israel, &c.] *De hoc quod sumpsit Apostolus ex cap.* 34. *Exod vide supra Adnot. nostras lib.* 4. *aduers. Marc. cap.* 22. *num* 344. *Atqui & istud, & quod sequitur*: Si ideo vt claritatem maiorem, *&c. magis paraphrasticῶς citat ex Apostolo, quam ad verbum. Legimus* Moysei *pro* Moysi, *ex Vat.* 2. *ms. idque tum hic, tum paulopost etiam sexies.*

180. Sed obtusi sunt sensus mundi, &c.] *Bene habet quod auctor in hac translatione Latino interpreti consentiat, quantumuis Græce sit*: ἐπωρώθη τὰ νοήματα. *Quibus consentit etiam B. Cyprianus lib.* 1. *Testim. aduers. Iud. cap.* 4. *quare & hic nimis libera est Clarij castigatio*: obcæcati sunt. *Legimus vero ex altero Vatic ms. cod. more Tertullianico*: De Israele (*pro* Israel) enim dicit: ad hodiernum vsque velamen idipsum (*subaudi impositum est*) in corde ipsorum. *Nihil vero etiam differt in eo quod sequitur, nisi quod phrasi sua dicat deponenti aliter*: Quum vero conuerterit ad Deum (*pro conuersus fuerit*) auferetur velamen.

181. Dicit ergo nos iam aperta facie, &c.] *Hic variat ab aliis Auctor, quod legat dumtaxat*: contemplantes Christum, *pro* gloriam Domini, *magis vero Græco contextui conuenit illud*: eadem imagine transfigurati à gloria, &c. in gloriam, *vbi Parenthesi distinximus intermedium illud* (qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria Domini.)

182. tamquam à Domino (inquit) spirituum, &c.] *Quod mirum est, differt hic ab editionibus omnibus Auctor legens*: à Domino spirituum, *quum omnes legant in singulari, aut*: à Domini spiritu, *quomodo B. Ambr. Theoph. & vulgatus Interpres, aut*: à Domino spiritus, *sicuti Græci codices hodierni, aut*: à Domino spiritu *velut Græci quidam & Syrus interpres, aut denique*: ad Domini spiritum, *si mendosi non sint codices, quemadmodum B. Augustinus lib. de Ciuitate Dei* 22. *cap.* 29.

183. Nos contra sic distinguendum dicimus: In quibus Deus, dehinc: qui huius excæcauit mentes infidelium, &c.] *Sic auctor istud* 2. *Cor.* 4. *distinguit, aduersus Marcionem, qui legebat*: In quibus Deus æui huius, &c. *quamquam interim paulopost nihil facere pro Marcione ostendat, etiamsi distinguatur posteriori modo, si per* Dominum æui huius interpretemur diabolum, *ostendens denique prorsus illius interpretationi de* Deo creatore, *repugnare quod sequitur*: quoniam Deus qui dixit ex tenebris lumen splendescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ in persona Christi. *Sic enim iuxta Apostolum, & ipsum auctorem supra lib. de Resurr. car. cap.* 49. *distinguo, nouam periodum ibi incipiens*: Quis dixit: fiat lux? *Quem postremum locum Apostoli B. Epiphan. etiam adu. Marc. adfert Confut.* 2. *ex hac* 2. *Epist. ad Cor. Atqui priorem illam distinctionem* (*quam magis etiam probare videtur Tertullianus*) *desumpsit ex B. Irenæi lib.* 3. *cap.* 7. *qui etiam similes locos hyperbatis plenos ex Apostolo citat, quos sequuntur B. Chrys. Theophyl. & alii Græci, quod difficile esset explicare, quomodo* diabolus Deus huius æui *diceretur. Posteriorem maluerunt amplecti B. Cyrillus citantibus Scholis Græcis, & B. Ambrosius. Vtramque adtingunt & B. Chrysost. & B. August. lib.* 22. *contra Faustum, cap.* 2. *& 9. putans nihil absurdi esse*, Diabolum vocari Deum huius æui, *quum dictum sit ab Apostolo*: Quorum Deus venter est, *& in Psalmo*: Dii gentium dæmonia. *Prorsus autem legendum*: Ita non huius æui Deus, *pro* Ira etsi, *quia hactenus priorem sensum prosequitur, posteriorem dumtaxat incipiens eo loco*: Et positum, *&c. vbi etiam sustuli illud*: esse, *quum sequatur*: huius æui Dominum (*seu potius*: Deum, *quamquam noluerim immutare, quod illud legant etiam ms. Vat.*) diabolum interpretari. *Atqui* contentus victoriæ, *in Genitiuo, phrasis est Tertullianica* (*etiam adnotante Rhenano*) *&*: næ *Græcum est Aduerbium, pro certe, profecto.*

184. Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum, &c.] *Infra cap.* 17. *citat istud Isai* 14. *magis conformiter editionibus omnibus* (*nam hic ordinem immutauit*) Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. *Est autem vtraque lectio bona, siue*: altissimi, *siue* altissimo. *Verumtamen adhuc paulo aliter legunt editiones alia, vtpote priori loco*: super astra tæli ponam thronum meum, *& deinde*: ascendam super nubes. *Supplemus autem paulopost*: Et de illuminatione mundi, *&c.*

185. Significatum est (inquit) super nos, &c.] *Peculiaris est hac Auctoris Psal.* 4. *lectio, pro eo quod alii omnes transferunt*: Signatum est, *verum videtur auctor legisse* ἐσημώθη, *deriuatum à σημόω, quod & significo, & signo, verti potest, pro eo quod hodie Græce legitur* ἐσημειώθη, *à σημειόω. Atqui de phrasi Tertullianica, qua* personam, *Græce* πρόσωπον, *hic profacie quater interpretatur, vide supra lib.* 3. *adu. Marc. cap.* 6. *num.* 39. *sicuti etiam de illo ad quod videtur hic adludere ex Threnor. cap.* 4. Spiritus personæ nostræ Christus Dominus, *quum addit*: Persona autem Dei Christus Dominus.

186. Qui est imago, inquit, Dei, &c.] *Recte præmittit*: Vnde & supra Apostolus, *quia interponitur ab Apostolo ante illud*: Quoniam Deus, *&c. sicut etiam* Euangelii *mentio, quam præmittit Apostolus*: vt non fulgeat illuminatio Euangelii.

187. quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vero ad Laodicenos, &c.] *De hac Epistola aduersus Marcionitas etiam producit testimonia infra ca.* 17. *vbi explicatur etiam illud*: Meminisse Nationes, *&c. sed longe aliis verbis magis Apostolo congruentibus, de quo proinde ibi latius n.* 270. *Hic dumtaxat inde castigamus*: etiam sine Deo essent, *pro* sine Domino, *maxime quum illud explicans subiungat Auctor*: Ergo si Nationes sine Deo dixit esse.

188. Quale est autẽ, &c] *Redit ad Apostolum* 2. *Cor* 4. *vbi bene habet quod cum Interprete vulgato vertat*: fictilibus, *quod Græce est* ὀστρακίνοις, *idque non semel, aptissime vero transfertur vox Græca*: ἡ ὑπερβολή, eminentia, *non ab auctore dumtaxat*: *sed & à B. August. Epist.* 154. *& serm.* 15 *de verbis Apostoli.*

189. in quibus tanta nos pati dicit, &c.] *Tribus verbis duos versus Apostoli expressit Auctor, addens ex versu sequenti*: in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini, *sic enim prorsus legimus pro* Dei, *tum quod nullo modo huic loco id competat, tum quod Græce sit τῦ κυρίου ἰησῦ, vbi Latine hodie legitur*, Iesu Christi, *tum denique quod mox subiungat*: in qua & mors Christi circumfertur (*nam eo modo vertit etiam B. Ambrosius* νέκρωσιν) *Et vero mors Dei improprie dicitur etiam de Christo, quod ipsum tamen paulopost repetit, legens cum B. Ambr. sicuti Græce est*: vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro, *& recte, quum apud Apostolum repetatur*: in carne nostra mortali. *Atqui B. Epiphan. aduers. Marc. ex Epistol.* 2. *ad Corinth. Confut.* 3. *scribit rescidisse intermedium illud*: sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum, *inter illa Apostoli verba*, Habentes autem eundem spiritum fidei, & nos credimus, quare etiam loquimur.

190. Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, &c.] *Hic nullum ordinem verborum Apostoli obseruat, nam* ad temporalia & æterna nos adhortatur *in fine capitis, vbi bene habet* temporalia, *non temporaria, quod Græce sit* πρόσκαιρα. *Et multo ante præmittitur ab Apostolo quod hic sequitur*: exteriorem hominem nostrum corrumpi, *cui etiam vel ipso teste præmittitur*: Et non deficimus, *vbi mirum est sic legi, quum editiones aliæ legant*: deficimus: *Deinde sequitur*: interiorem hominem nostrum renouari de die in diem. *Atqui de* exteriori & interiori homine, *vide late tractatum supra lib. de Resurr. carnis, c.* 40. 41. 42. 43. *&* 44.

CAP. XII.

191. Terreni domicilii nostri, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Ex eiusdem Epistolæ ca. 5. 6. 7. 11. 12. & 13. *nam ex* 8. 9. *ac* 10. *&* 14. *capitibus nihil adfert Auctor, sicuti nihil ex his omnibus B. Epiphanius. Atqui ex eo quod supra lib. de Resurr. carn. ca.* 41. *ostendimus, n.* 290. *legi debere*: terrena domus nostra, *patet etiam hic legi debere*: Terrenum domicilium nostrum, *pro eo quod erat*: Terreni domicilii nostri. *Bene autem habet quod cum vulgato interprete interpretetur*: non manufactam, *vocem Græcam* ἀχειροποίητον, *vbi prorsus substituimus*: in cælis, *prout habet tum Apostolus, tum auctor bis loco citato, pro* in cælo.

192. Ingemere nos de Isto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo est superindui cupientes, &c.] *Sic distinguendum esse hunc Apostoli locum ibidem tradidimus nu.* 291. *ex quo loco etiam, & ipso auctore paulopost castigamus*: superindui, *pro* superinduere. *Vbi etiam tractatur illud*: Siquidem & despoliati non inueniamur nudi, *sic enim ex eodem loco secundum Apostolum castigamus, pro*: inueniemur. *Hic autem paraphrasticῶς transtulit* de hoc tabernaculo corporis terreni, *pro eo quod dumtaxat est apud Apostolum*: in hoc, *quod adeo partim id desumpsit ex sequentibus hisce verbis*: Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis (*vbi addit*: corporis *ad explicationem maiorem*) ingemimus quod grauemur, *&c. vbi haud dubie legit vocem*: ἐν, *quæ hodie Græce desideratur, & vertitur à vulgato Interprete.*

193. quod in prima Epistola stri nxit, &c.] *Loquitur de* 1. *Epist. ad Corinth. Adnotat autem Rhenan. accipi*: strinxit *pro perstrinxit, hoc est obiter indicauit, vel leuiter adtigit.*

194. vti deuoretur mortale hoc à vita, &c.] *De hoc vide supra eiusdem lib. de Resurr. carn. c.* 42. *num.* 296. *& latissime ex proposito, toto cap.* 54. *Sienti de illo*: & arrabonem nos spiritus dicit à Deo habere, *cap.* 51. *nu.* 366.

195. & abesse à Domino, &c.] *Vide & de hoc supra dict. lib. cap.* 43. *num.* 304. *&* 305. *Vbi interim legit* peregrinari à Domino *non semel, quod hic bis transtulit*: abesse, *vt magis explicet verba illa Græca contraria* ἐνδημοῦντες ἐκδημοῦμεν, *& hic*: boni ducere, *vertit, quod ibi*: bonum ducere, *Græce*, εὐδοκεῖν, *vel interprete Rhenano, qui similem locum adfert* 1. *Cor.* 1. *supra huius libr. cap.* 5. boni duxit Deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes, *quo fit, vt existimem etiam ibi sic legendum*: plenitudinem in semetipso inhabitare.

196. Atque adeo: omnes ait nos oportere manifestari, &c.] *Etiam de hoc latius tractatum habes dicti lib. cap.* 43. *nu.* 309. *&* 310. *Hic dumtaxat variat, quod habeat*: vt recipiat vnusquisque quæ per corpus admisit, *illic vero*: vt reportet per corpus secundum quæ gessit; *nec mirum, quum etiam Græce Amphibologia sit.*

197. Si enim tunc retributio meritorum, &c.] *Etiam hoc fa-*

cit pro meritis operum, sicuti & quod sequitur: disiunctionē boni & mali operis, id est, vel Raenano teste, compensationem remunerationemque. nam quod addit, seu potius inquisitionem & examen rerum bene vel male gestarum, non placet, vtpote quum Auctor priori modo semper: disiunctionem accipiat. Iterum repræsentationem hic accipit pro vera exhibitione.

198. Si qua ergo conditio noua in Christo, &c.] Conditio, more Tertullianico, accipitur pro: creatura, Graece κτίσις. Consentit vero etiam hic cum Interprete vulgato Latino vertens: Si qua, pro eo quod Isidorus Clarius cum Erasmo nimis libere: Siquis, De sequentibus partim verbis ex Isai. cap. 43. vide supra li. 1. adu. Marc. cap. 20. n. 142. & li. 4 ca 11. nu. 1.

199. Si etiamiubet, vt mundemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis, &c.] Transit quasi aliud agens ad ca. 7. quum alibi tractauerit quædam de ca. 6. maxime vero illud: nolite iugum ducere cum infidelibus, supra Tomo 2. li. 2. ad Vxorem. Verum hic locus plane est mutilus etiam in ms. Vatic. codicibus, vsque adeo vt restitui per me non potuerit. Hoc interim videtur velle Auctor: Si etiam iubet vt mundemus nos ab inquinamento carnis, & spiritus (id enim addit Apostolus) significat, carnis & sanguinis non opera, sed substantiam capere regnum Dei.

200. Si & virginem sanctam destinat Ecclesiam adsignare Christo.] Hic similiter transit, prætermissis 8. 9. & 10. cap. ad illud: 2 Cor 11. Destinaui vos virginem sanctam adsignare Christo, nempe Ecclesiam. vbi vertit, Destinaui, & B. Hier. Statui, in Amos Prophetam, quod Græce est ἥρμοσμαι, quod alii vertere malunt: Aptaui, B. Ambros. Paraui, & vulgatus Interpres Latinus, & Syrus, & Firmilianus inter opera B. Cypriani, Epist. 75. Despondi: à quo etiam non abludit Auctor, quum addit: tamquam sponsam sponso. Deinde sanctam pro ἁγίῳ, quod magis proprie alii omnes transferunt: castam, quorum vtrumque olim legebatur apud Firmilianum. Denique adsignare, cum Interprete Firmiliani παρασῆσαι, quod alii vertunt, exhibere, & Syrus: offerre.

201. Si & pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui, &c.] Quod hic omittit Auctor, habes supra lib. 4. adu. Marc. c. 5. Ideo, inquit, & pseudapostoli, quod per falsum imitarentur (hoc est: transfigurari) Apostolos Christi, eo dem li. de Præscr. adu. har ca. 4. adulteros euangelizatores vocat, vbi c. 6. citat etiam sequentem scripturam: de transfiguratione Satanæ in angelum lucis. Atqui mirum est illud: quem & nos & Marcion nouimus angelum de paradiso, neque enim angelus, sed serpens vocatur in paradiso, Gen. 3. Satanas, sed non hoc vult Auctor in scripturis id dici, sed fide nouisse se & Marcionem, eundem esse Satanam & angelum malum, qui ibi serpens appellatur.

202. Hic illud forte mirabor, si proprium potuit habere paradisum Deus, &c.] Hic transit ad c. 12 posterioris ad Corinthios, rapt um Apostoli in Paradisum & tertium cœlum, comparans cum sublatione Heliæ in cœlum, 4. Reg. 2. De priori tractauit latius supra li. de Præscript. adu. hæres. c. 24. vbi vide Adnot. Quintini num. 146. de altero, lib. de Anima cap. 35. & 50. vbi vide Adnotat. nostras numer. 564.

203. percutiendi & fæuiendi alienum, &c.] Sic (inquit Rhen.) li. de Resurr. carnis: (nempe cap. 32.) Quis ergo discendi magis adfinis quam præsumendi, & eodem lib. in re aliena salutis, item: in alienam culpæ. Adludit autem ad illud Apostoli: adplicatus est mihi colaphizando angelus Satanæ, &: ter Dominum obsecraui, &c. Et dixit: Sufficit tibi gratia mea vt virtus in infirmitate perficeretur. Atqui rursus: æmulantem hic accipit pro: odio (si sic de Deo loqui liceat) habentem. Fortassis adludit ad illud Prouerb. 6. Sex sunt quæ odit Dominus: Oculos elatos, &c.

204. Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, &c.] Hoc vult Auctor, quod Apostolus, quamquam ea de causa Galatarum castigator, adhuc videatur formam legis tenere, per illa 2. 2. Cor. 13. verba In ore trium testium staturum omne verbum, quod ex Deut. ca. 19. sumptum est. De quo vide supra Adnot. nostras li. de Præscript. adu. hæret. cap. 22. nume. 135. & lib. 4 adu. Marc. ca. 22. nu. 329.

205. Quid & non parsurum se peccatoribus, &c.] Sic paucis reddit illud Apostoli ibidem: qui ante peccauerunt, non parcam, adludens ad illud sub finem capitis: vt non in præsentia durius agam secundum potestatem à Domino datam. Vbi consentit vulgato Interpreti, quod transferat ἀποτόμως χρήσωμαι, durius agere.

CAP. XIII.

206. Quando opusculum profligatur, &c.] Inscriptionem veterem ad marginem tamen reiectam sic dilatauimus: DE EPISTOLA AD ROMANOS ex ca. I. II. III. V. VI. & VII. Sunt autem voces Tertullianicæ: profligatur, retractanda, &: tramittenda. Atqui legimus prorsus: qui toties probauerim, cessionem eius nullum argumentum præstare, &c. pro eo quod erat corruptissime contrario sensu: quoties probaueram cessionem eius, nullum, &c. idque eo magis quod sequatur: quatenus & ipse Apostolus legem plurimum (id est, interprete Rhenano, maxime, maxima ex parte) videtur excludere, sic enim etiam castigo, pro: ipsa epistola, eo quod sequatur: Sed & iudicem Deum ab Apostolo circumferri, &c. Intelligit autem potissimum librum hunc hactenus.

207. Non enim me pudet Euangelii, &c.] Hic incipit tractare verba Apostoli Roman. 1. quædam præcedentia & sequentia tramittens, quod sæpius occurrerint, sicuti initio huius c. dixit. Bene autem habet quod vertat Auctor sicuti Latinus vulgatus Interpres: omni credenti, Iudæo (omissa tamen voce: primum, quam omnes legunt) & Græco, &c.

208. Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo, &c.] Necessario addimus: Dei, tum quod eam Apostolus habeat, tum quod Auctor subiungat: Cuius Dei ira? & deinceps de ira Dei disceptet, quam an proprie, an pro vindicta acceperit Auctor, vide nostra Prolegomena inter eius Paradoxa, Fortassis legit etiam veritatem Dei, eo quod addat: Ergo & veritas eius erit, cuius & ira, sed quia Græce hodie non legitur, addendum non putaui. At prorsus lego: detinent, pro: detinent. Porro recte Rhen. interpretatur: in vltionem veritatis, nempe recepta & explosa.

209. Scimus autem iudicium Dei secundum veritatem esse, &c.] Transit ad 2. ca. Epist. ad Roman. vbi ex altero ms. Vatic. castigauimus: iram ipsam, pro: ipsa.

210. Quantas autem foueas in ista vel maxime Epistola Marcion fecerit, &c.] Indicat se dumtaxat tractare, quæ Marcion eradenda non vidit, quum tamen abstulerit quæ voluit, hinc factum vt paucissimos locos Epistolæ prolixissimæ in medium producat, sicut etiam B. Epiphanius. Eodem pertinent quæ habet ca. sequen. Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, & paulo post: qui tanta de scripturis ademisti.

211. Si enim iudicabit Deus occulta hominum &c.] ms. Vat. 2. iudicauit, sed illud habet Apostolus iuxta additiones omnes.

212. Tam eorum qui in lege deliquerunt, quam eorum qui sine lege, &c.] Istud præcedit apud Apostolum verba præcedentia, sicut etiam illud: Quia & hi legem ignorant (quod legit pro eo quod Apostolus: non habent) & natura faciunt quæ sunt legis. De qua Apostoli phrasi vide supra Tom. 2. li. de Cor. milit. c. 6. nu. 56. Atqui etiam B. Epiphan. locum hunc citat. adu. Marcionem ex Epistola ad Romanos Confut 1.

213. secundum Euangelium (inquit) per Christum, &c.] Hoc immediate sequitur verba nu. 217. vbi omittere videtur expositorum, quod habent alia exemplaria Apostoli, vt magis ostendat: Dei eiusdem esse Euangelium & Christum, cuius Lex & natura. Est autem notatu dignum supplementum ex ms. Vat. 2. codicibus: sed in illum, cuius dum hæc sunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipsius sint necesse est, pro eo quod erat dumtaxat: cuius hæc sunt, & ira.

214. Et ideo vehitur in transgressores Legis, &c.] Vehitur (inquit Rhen. pro inuehitur. Differt autem Auctor ab aliis, quod legat: docentes non furari, & furantes, pro eo quod alii: prædicantes. Quod quum Marcion in Deum Creatorem retorqueret, id negat ita intelligi posse, verum latius de furto quod perperam Ægyptiis impingebat ille, supra lib. 2. adu. Marc. toto c. 20. Lego autem mox more Tertullianico: deuerisse, pro: diuertisse, & retineo cum Rhenano incessserat, quamtumuis Vat. 2. legant: ingesserat, ne sit repetitio eiusdem vocis, nam sequitur: vt ingesserit.

215. Propter vos nomen Dei blasphematur, &c.] Supra To. 1. li. adu. Iud. ca. 13. additur: in gentibus, & li. 3 adu. Marc. cap. 23. ac lib. 4. c. 14. in nationibus. id enim habet tam Isai c. 52. iuxta LXX. quam Apostolus, sed ad institutum hic non faciebat. Vertit autem: Propter vos, quod Græce est, δι' ὑμᾶς.

216. Præfert & circumcisioni carnis præputiationē, apud Deum enim Legis, &c.] Prorsus sic legendum & supplendum est, si Apostoli sensum his verbis exprimi velimus, pro eo quod erat contrario sensu: circumcisionē cordis præputiationi. Nam sequitur ex eiusdem capitis calce: apud Deum enim (sic suppleo) Legis facta est circumcisio cordis, non carnis, spiritu non littera. Illud autem de Iudæo in occulto & in aperto intermedium est inter illa. Atqui ipsa huius loci verba Apostoli adfert. B. Epiphan. in Marc. Confutat. 2. ex Epist. ad Romanos, sicuti etiam præcedentia illa: habentem formationem cognitionis ac veritatis in Lege, Confut 3.

217. Tunc lex, nunc iustitia per fidem Christi, &c.] Transiens ad ca. 3. ad Rom. paucissimis hisce verbis comprehendit versus 20. 21. & 22. Atqui omnino legimus: Christi distinctio, dispositionum est, (id est, Testamentorum, ea enim frequentissime significatione vtitur hoc loco Auctor his 5. libris adu. Marcionem) non Deorum, pro eo quod erat corruptissime: distinctio dispositio nunc est.

218. Monet iustificatos ex fide, &c. pacem ad Deum habere, &c.] In his verbis initio c. 5. (omisso toto ca 4.) Epist. ad Rom. legit auctor ἴσχομεν, id est, habemus, pro eo quod alii ἔχωμεν, habeamus. Atqui a liis omissis tractat Epiphan. adu. Marc. ex epist. ad Roman. Confut. 4. illud: Ad quid (sic enim lego, pro: Adhuc) enim Christus, quum nos essemus debiles adhuc iuxta tempus, pro impiis mortuus est:

219 Lex autem (iuquit) subintroiuit, vt abundaret delictum, &c.] Verbus hu quæ in fine eiusdem ca. habentur, paraphrastice addit: vt superabundaret (inquit) gratia.

220. intercalauit, &c.] Id est (inquit Rhen.) interiecit, interposuit, interseruit, mediam immisit, nam hic id significat intercalare. Eius verbi meminit Macrobius etiam de ratione intercalandi abunde differens. Iulius Cæsar instituit, vt vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc est, insereretur: vnde bisextilem annum Plinius intercalarem vocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον.

221. vt quemadmodum, &c. regnauerat peccatum in mortem, &c.] Videtur hoc loco legisse Auctor, sicut etiam Syrus Interprs, εἰς θάνατον.

222. Propter hoc omnia concluserat, &c.] Ex persona Marcionis per

nus per Ironiam hæc adferuntur, desumpta partim ex Epist. ad Gal. c. 3. partim Rom. 3 vbi etiam conformiter suæ hæresi substituerat: concluſit omnia Lex creatoris ſub peccatum, pro eo quod Apoſtolus: concluſit ſcriptura omnia, &c. Atqui legimus more Tertullianico ex vtroque Vat. ms. cod. ne qui gloriaretur, pro ne quis.

223. Mortuos enim nos (inquit) Legi, &c.] Etiam hoc ex perſona Marcionis, & ex corrupta eius ſcriptura, quippe qui verterit: Mortuos nos legi, vbi Apoſtolus dicit: mortuos peccato, Rom. 6. ſub initium capitis, ſed recte eum confutat ex ſequentibus verbis, vbi ſubiicit: Chriſtum ex mortuis reſurrexiſſe.

224. Quid ergò dicemus? Quia Lex peccatum? Abſit, &c.] Tranſit ad 7. cap. Epiſt. ad Rom. vbi nihil differt ab aliis, neque hic neque ibi: Sed ego delictum, &c. Immo cum vulgato Interprete Latino mox vertit: ſeduxit, quod Græce eſt ἐξηπάτησε.

225. liquuit, &c.] Liquuit (inquit Rhenanus) hoc eſt, à liquet impersonali verbo, pro claruit, innotuit, manifeſtum euaſit. Atque hoc eſt quod Paulus dicit, ἀλλὰ τῷ ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου, id eſt: Sed peccatum non cognoui, niſi per legem. Porro verbo liquuit, à liquet vtitur lib. de Carne Chriſti, cap. 17. quamquam iam liquuit (inquit) & de nomine hominis, & de ſtatu qualitatis, & de ſenſu tractationis, & de exitu paſſionis, humanam conſtitiſſe, liquuit, id eſt, apparuit, conſtitit. Legunt quidem Rhenan. & Vat. 2. cod. ms. licuit, ſed vt ſit differentia, illud magis placet.

226. Lex ſancta, & præceptum eius iuſtum & bonum, &c.] Idipſum tractat B. Epiphanius adu. Marc. ex Epiſt. ad Rom. Confut. 5. qui præterea legit, ſicuti omnes Apoſtoli additiones, quod omiſſum eſt ab Auctore: ſanctum. Pulcre autem explicat ſpiritalem legem Auctor, prepheticam & figuratam.

CAP. XIV.

227. Hunc ſi pater miſit in ſimilitudinem carnis peccati, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Ex eiuſdem Epiſtolæ ad Roman. ca. 8. 10. 11. 12. 13. & 14. Atqui in verbis illis Rom. 8. conſentit vulgato Latino Interpreti, quod legat: in ſimilitudinem.

228. Peccatum enim carni ſupra adſcripſit, &c.] Hic adfert ex cap. 7. quod cap. præcedenti omiſerat, quod hic ad inſtitutum magis faceret, paraphraſticῶς dumtaxat, vbi legem ſenſus more ſuo tranſtulit, pro lege mentis, vt non ſit mirum etiam vulgatum Interpretem nonnumquam ſenſum eadem ſignificatione tranſtuliſſe, ſicuti rurſum Auctor cum illo infra num. 236. Atqui legimus ex vtroque ms. Vatic. cod. id eſt carnea, nempe ſubſtantia, pro carne. Et vero rurſum hic voces & phraſeis Tertullianicæ: remediaret, &: ſtatu, ac: cenſu, denique (adnotante etiam Rhenano) alterius par. Rurſum etiam caſtigamus ex vtroque ms. Vat. qua hoc tantum eſt, pro quia.

229. quomodo nolit nos eſſe in carne, quum ſimus in carne, &c.] Etiam paraphraſticῶς hic adludit ad verba Apoſtoli Rom. 7. Qui autem in carne ſunt, Deo placere non poſſunt. Vos autem non eſtis in carne, De quibus vide ſupra lib. de Reſurr. carnis, c. 46. Caſtigamus vero ex duobus ms. Vat. cod. in operibus carnis, pro ex Atqui B. Epiph. adu. Marc. Confut. 6. vrget quod præmittitur iſtis apud Apoſtolum: vt iuſtificatio Legis impleretur in nobis.

230. ſpiritus autem vita propter iuſtitiam, &c.] Quum etiam ſic legat ſupradicto loco lib. de Reſurr. carn. Auctor, confirmatur Græcorum & emendatiorum Latinorum codicum lectio: vita, pro eo quod alij: viuit. Proprie etiam tranſtulit vtrobique iuſtitiam, quod Græce τῷ δικαιοσύνῃ. Ibidem ntiam latius & citantur & tractantur verba ſequentia Apoſtoli: Qui ſuſcitauit Chriſtum à mortuis, viuificabit (quod retinuimus, etiamſi Vat. ms. 2. habeant viuificauit) & mortalia corpora veſtra.

231. dici capit, &c.] Capit (inquit Rhenan.) id eſt, idoneum vel aptum eſt, vt aliud dicatur, vt lib. 2. cap. 9. capit etiam imaginem ſpiritus dicere flatum, lib. 3. cap. 6. Id enim intelligi vel non intelligi capit. Impersonale verbum, quod ἀνδέχεται Græci dicunt. Qui mox illud Salio ampliſſimum abruptum (de quo inter Prouerbiales formulas in Prolegomenis latius) accipi adnotat, pro Tranſilio. Vbi indicat omnia pene intermedia Apoſtoli verba interciſa fuiſſe à Marcione, vſque ad cap. 10. ad Romanos, quo tranſit Auctor.

232. teſtimonium perhibentem Apoſtolum Iſrael, &c.] In his Apoſtoli verbis Rom. 10. retinuit vocem Græcam ζῆλον, & cum vulgato ac Syro Interprete: ſcientiam vertit ἐπίγνωσιν, ſicut & ſuam non eſt veritus transferre ἰδίαν. In hoc differens ab omnibus aliis, quod dumtaxat legat: Deum enim ignorantes, pro Dei iuſtitiam.

233. finis enim (ſine etenim vt legunt ms. 2. Vatic. cod.) legis Chriſtus, &c.] Etiam iſtud adu. Marc. vrget Confut. 7. ex Epiſt. ad Roman. B. Epiphan. qui legit cum aliis omnibus: ad iuſtitiam, pro eo quod ſolus Auctor: in iuſtitia, ſeu potius, ſicuti iuxta phraſin eius caſtigo: in iuſtitiam. Atqui ſunt verba Marcionis: quaſi Deum, &c. vſque: Cur ego, &c.

234. inſcientiam, &c.] Quamquam ms. Vat. 2. cod. legant: inſcitiam, placet tamen hæc lectio quam repoſuit ex Gorzienſi codice Rhen. eo quod (inquit ille) ea voce etiam Tacitus vtatur li. 17. Inde atrox rumor, inquit, affirmantibus pleriſque interfectos, ac ni ſibi conſuleret, fore vt acerrimi militum & præſentia conqueſti, per tenebras & inſcientiam ceterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante noſtram caſtigationem legebatur inſcientiam. Idem in Dialogo Oratorum: Sed deſidia iuuentutis, negligentia, & inſcientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæſtionibus: Quam rationem, inquit, maiorem etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex ſui animi ſententia quemque voluerunt, deinde teneri ſi ſciens falleret, quod inſcientia multa verſaretur in vita. Et proinde etiam paulopoſt lego: ex inſcientia ſcilicet, pro: inſcitia, neque enim veriſimile eſt Auctorem eodem loco diuerſis vti voluiſſe vocibus. Arridet autem ea vox magis, quod per eam explicet quod dixit Apoſtolus: non per (ſiue ſecundum) ſcientiam.

235. O profundum diuitiarum & ſapientiæ Dei, &c.] Supra lib. aduerſ. Hermog. cap. vlt. (vbi vide Adn. noſtras num. 160.) & li. 2. adu. Marc. cap. 2. vertit: & ſophiæ, vbique conformiter Græcus & Syriaco exemplaribus, vbi: &, interjicitur, ſed mirum eſt, ab eo omitti: & ſcientiæ, quod alii omnes habent. Ibi etiam additur illud intermedium: vt inueſtigabilia iudicia eius, ſed veriſimile eſt hic omiſſum, eo quod Marcion de induſtria, non id modo, ſed reliqua hæc eraſerit, vtpote qui Deum iudicem nollet agnoſcere, quem iterum talem probaret ex eis verbis Auctor, ſi legeret. At prorſus legimus: & ininueſtigabiles viæ eius, pro inueſtigabiles. nam Græce eſt ἀνεξιχνίαστοι, quod non veſtigabiles (vel Rhenano conſitente) ſignificat.

236. Quis enim cognouit ſenſum Domini, &c.] Iterum ſenſum pro mente vertit, tum hic, tum etiam ſupra lib. adu. Hermogenem cap. 17. (vbi vide Adnotat. noſtras num. 57.) & hoc ipſo lib. cap. 6. in citatione ſimilis loci 1. Cor. 12. & etiam lib. 2. adu. Marc. ca. 2.

237. Odio, inquit, habentes malum, & bono adhærentes, &c.] Tranſit ad ca. 12. Epiſt. ad Roman. ex quo quæ late citantur, conueniunt per omnia cum Apoſtolo. exceptis, quæ omittit & quæ hic adnotabimus, & vero eadem omnia comparat cum præceptis veteris Teſtamenti. Atqui in hoc conſentit vulgato Latino Interpreti Auctor, quod τῇ φιλαδελφίᾳ veritatur ab illo: Amore fraternitatis. Aptiſſime vero: affectuoſi transfertur, quod eſt Græce φιλόστοργοι, ſicut etiam preſſuram ſuſtinentes, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, id eſt, patienter ferentes, & humilibus aſſentantes, pro quo non male alter Vatic. ms. cod. adſectantes, τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, &: ne ſitis apud vos ſapientes, φρόνιμοι. Item: Non vosmetipſos vlciſcentes, ἐκδικοῦντες. Quod tamen ordine immutato præponit illi, quod prius eſt apud Apoſtolum: pacem cum omnibus hominibus habentes; ſic enim ſuppleo cum Apoſtolo, ſecundum veſtigia Vat. ms. codicum.

238. principali præcepto eius concluſit: Diliges proximum tamquam te, &c.] Adludit ad illud cap. 13. Epiſt. ad Rom. Et ſi quod eſt aliud mandatum, in hoc verbo inſtauratur: Diliges proximum tamquam teipſum. Addens vero: Hoc legis ſupplementum, ad illud quod dictis verbis præmittitur: Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Quod etiam ipſum tractat B. Epiphan. adu. Marc. ex Epiſtola ad Romanos Confut. 8. eaque vltima. Lego autem mox ex coniectura Rhenani: Ponticus, pro Pontus, quamquam poſſit accipi Pontus, patria ipſius Marcionis, pro Pontico.

239. Bene autem quod & in clauſula tribunal Chriſti commemorat, &c.] Adludit ad illud cap. 14. Omnes enim ſtabimus ante tribunal Chriſti, quod caput clauſulam ea de cauſſa vocare videtur; quod ſequentia omnia Marcion interciderit.

CAP. XV.

240. Breuioribus quoque Epiſtolis, &c.] Capitis huius inſcriptionem veterem reiectam ad marginem retinuimus: De epistola ad Thessalonicenses Prima. Atqui illud: Eſt ſapor & in paucis, ſic explicat Rhenan. Etam modica ſuum guſtum habent.

241. Occiderant Iudæi Prophetas ſuos, &c:] Adludit ad illud 1. Theſſ. 2. mox citatum: qui & Dominum interfecerunt & Prophetas ſuos, recte adijciens, licet: ſuos adiecto ſit hæretici, nam id Latina additiones etiam hodie non habent, quo magis miror in Græcis adjici ἰδίως, & à Syro vertit: qui in ipſis ſunt & maxime quod ab Iſidoro Clario caſtigetur: propriosProphetas. B. Epiphanius ex hac Epiſtola nihil ſe tractare ſcribit, quod omnia huius Epiſtola Marcion peruerterit. Supplemus autem ex altero ms. Vat. cod. Quid enim mali.

242. Quam autem ſanctitatem noſtram voluntatem Dei dicat, &c.] Pergit ad 1 Theſſ. 4. cap. Quod autem hic: ſanctitatem, infra Tom. 5. libr. de Pudicit. ſanctimoniam. Græce eſt ἁγιασμός, & quod hic: Abſtinere à ſtupro, ibi: à fornicatione, Græce πορνείας, vt ne nouam eſſe hanc vocem Eraſmus conuincat. Ita etiam plane legit quod hic deſideratur: Scire vnumquemque vas ſuum poſſidere (pro quo hic: tractare, Græce κτᾶσθαι) in ſanctimonia & honore.

243. Luxuria eſt turpitudini quoque & immunditiæ contraria, &c.] Adnotat hic Rhenan. Nos, inquit, fidem ſecuti collationis Gorzienſis negatiuam particulam, non, ſuſtulimus. Nam luxuriam hic accipit congreſſum viri cum muliere, quæ eſt contraria turpitudini & immunditiæ, id eſt, veneri illicitæ. Hunc ſenſum aliquis non percipiens ſcripſit: non contraria. Verum quum infra Tom. 5. lib. de Monogamia vocet luxuriam caſtitatis perditricem, & lib. de Pudicit. luxuriæ & laſciuiæ & libidinis negotia coniungat, neque aliquis Auctor claſſicus luxuriam in bonam partem accipiat, & inſuper Vatic. alter ms. reddat negandi particulam: non; non per omnia mihi ſatisfit, & magis exiſtimarim iſtud pertinere ad Paradoxon Tertulliani, quemadmodum inter Prolegomena latius, quo durius ſubinde de matrimonio, atque adeo etiam addendam negationem. At nihil immutaui, eo quod ſequatur: quæ vas noſtrum in honore, fortaſſis alia aliqua vox ſubſtituenda, vtpote: Sanctimonia, aut ſimilis.

244. continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, &c.] *Locus adnotandus aduersus* continentiæ & virginitatis *hodiernos calumniatores, quales multi adnotati sunt supra Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num. 51. & lib. 1. ad Vxorem. cap. 6. num. 38. & lib de Veland. virg. cap. 10. num. 83. Et vero diserte verbus istum locum Apostoli dicto lib. de Pudicit. adlegat:* pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate. *Quod vero addit:* Et non prohibebitis, *intelligit* nuptias cum Gentilibus *contractas, de quibus librum ad vxorem scripsit.*

245. Ait, eos qui remaneant in aduentum Christi, &c.] *Sic castigauimus ex altero Vatic. ms. cod. pro* in aduentu, *tum quod* Græce *sit* εἰς τὴν παρουσίαν, *tum quod supra libr. de Resurr. carnis, cap. 24. (vbi istud latius tractat) sic legat auctor. Legentes etiam* in aerem, *sicut ibi, & lib. de Anima, cap. 55. & apud Apostolum in additionibus, omnibus, pro eo quod erat:* in aere, *maxime quod Tom. 2. libr. de Cult. fœm. cap. 7. vertat:* in nubila. *Locos vero Isai. 60. & Amos 9. occasione eiusdem huius scripturæ habes supra citatos lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.*

246. Quem spiritum prohibet extingui, &c.] *Transit ad cap. 5 Epist. 1. ad Thessal. vbi in illis verbis:* quas prophetias vetat nihil haberi, *proprie transtulit:* nihil haberi, *quod Græce est,* μὴ ἐξουθενεῖτε.

247. nos proferemus & spiritum & Prophetias, &c.] *Quando-quidem videtur intelligere Montanum, quem* spiritum *apellabat, &* Prophetias eius, *etiam de hoc vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.*

248. Age nunc qui salutem carnis abnuitis, &c.] *Præfatur in verba illa cap. 5. Epist. 1. ad Thessalon. quæ mox adfert:* vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu Domini & salutificatoris nostri conseruentur. *De quo vide supra l. de Resurr. carn. c. 47. n. 342. præterquam quod hic magis ad verbum citet, excepto eo quod addat:* & salutificatoris nostri Christi, *phrasi Tertullian. & ibi legat:* in præsentia *pro eo quod hic:* in aduentu, *Græca vox παρουσία vtrumque significat. Atqui illud:* Licet enim & animæ corpus sit, *quod recte sic restituit Rhenan. etiam ad Paradoxa pertinens, de quibus inter Prolegomena.*

CAP. XVI.

249. Cogimur quædam identidem iterare, &c.] *Titulum antiquum ad marginem reiectum hunc retinuimus:* De epistola ad Thessalon. II. *Atqui ibi* parem creatoris *adnotat Rhenan. iterum* par *cum Genitiuo construi, sicuti paulo ante:* dum alterius par est, *& alias sæpe.*

250. Iustum sit adflictatoribus nostris rependi adflictationē, &c.] *Sic istud vertit 2. Thess. 1. ex Græco* ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλῖψιν, *qui etiam coniungit huic versui:* & in flamma ignis (*in quo cum interprete Latino vulgato conuenit, quantumuis Græce legatur,* ἐν πυρὶ φλογὸς) *qui ab aliis omnibus sequenti versui iungitur. Omittimus autem:* &, *ante illud:* in reuelatione Domini, *sine:* in reuelationem, *quod habent 2. ms. Vat. cod. & perinde est.*

251. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, &c.] *Vel hinc patet verum esse quod scribit B. Epiphan. adu. Marcionem, nihil se etiam tractare de hac Epistola, quod nimium eam peruerterit. Rhenanus vero:* nostratem *interpretatur, nostra partus.*

252. Quum enim ad vltionem venturum scribat, &c.] *Sic paraphrastice vertit quod est apud Apostolum:* dantis vindictam, *& ad verbum ex Græco* δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον, pœnam luituros exitialem æternam, & à gloria valentiæ eius, *vt sic quasi aliud agens explicet quod præmisit,* angelis virtutis suæ, *vbi eadem est vox Græca* τῆς ἰσχύος. *Atqui sunt voces Tertullianicæ,* obaudiant & obaudientes.

253. Quis est autem homo delicti, &c.] *De huius scripturæ 2. Thessal. 2. interpretatione vide supra lib. de Resurr. carn. c. 24. & ibidem Adnot: nostras num. 201. & 202. Quibus adde, quod hic et iam per* hominem delicti, *seu* delinquentiæ. *Antichristum intelligit, ad hæreticos Marcionitas* Antichristi præcursores, *quorum fit mentio 1. Ioan. 4. id refert. Atqui ex illo loco, & Apostolo ipso castigauimus:* super omne quod dicitur Deus, & omnem religionem, *Græce* ἢ σέβασμα, confessurus in templo Dei, &c. καθίσαι, *pro eo quod erat:* & omnem religionem consecuturus in templo Dei.

254. Cuius quis autem ex duobus, quæro, cur veniat in omni virtute, &c.] *Sic proculdubio distinximus hunc locum, omittentes cum altero cod. ms. Vatic.* est, *intermedium. Atqui etiam hic locus scripturæ supra citatur lib. de Resur. carn. vbi* atque portentis mendacii, *quod hic* ostentis mendacii, *& vulgatus Latinus interpres:* prodigiis mendacibus, *Syrus:* miraculis falsis, *qua omnia significantur vocibus Græcis:* τέρασι ψεύδους. *Ibi etiam addit ex Apostolo, quod hic desideratur:* & in omni seductione iniustitiæ iis qui pereunt, *pro quo hic illud malui adferre:* propterea quod dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent. *Noue vero transtulit* propter hoc erit eis instinctum *(neutro genere, phrasi Tertull.)* fallaciæ, *pro eo quod ipse mox Auctor:* operatione fallaciæ, *&:* fallaciæ immissione, *& alii ex Græco* ἐνέργειαν πλάνης, *mittet illis* operationē erroris, *vt adludatur ad illud Isai. 5.* Dominus misit illi spiritum erroris, *sicuti alicubi citat B. Hieron. Et vero cum vulgato interprete Latino vertit:* consenserunt, *quamtumuis Græce sit* εὐδοκήσαντες.

255. ex submissu erroris, &c.] Submissus *(inquit Rhenan.) us, ui, pro submissione, cui & subiicit:* creatori submittat.

256. Proinde dixerim, quale est illi Satanas, &c.] *Adludit ad illa verba Apostoli supra citata* secundum operationem Satanæ, *deinde & ad illa præcedentia:* quem Dominus Iesus interficiet, *sine* occidet. *Item ad illud:* quod elegit nos Deus in salutem, & in fide veritatis, &c. per Euangelium. Iram *autem pro vltione hic vsurpat. De Pronoetio autem:* de gradu cædere, *vide Prolegomena nostra. Atqui lego cum vtroque ms. Vat.* semel vnito Euangelii instrumento, *pro;* semel vnico, *&:* competet materia vindictæ, *pro* competit.

257. Iubere autem operari eum qui velit manducare, &c.] *Hic transit ad illud 2. Thessal. 3.* operantes panem suum manducent.

CAP XVII.

258. Ecclesiæ quidem veritate, &c.] *Inscriptionem veterem ad marginem reiectam retinuimus:* De epistola ad Laodicenos, sine ad Ephesios exc. I. & II. *Pulcher est autem locus iste ad* confirmandam Ecclesiæ veritatem *in adprobandis titulis Epistolarum, immo ipsis Epistolis Pauli, & toto Scripturæ vtriusque Testamenti Canone.*

259. ad Ephesios, &c. non ad Laodicenos, &c.] *Similiter supra cap. 11.* de alia Epistola, quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici vero ad Laodicenos *Eodem pertinet & illud B. Epiphan. Confut. 1. ex Epist. ad* Laodicenos: *Non enim visum fuit misserimo Marcioni hoc testimonium ex* Epistola ad Ephesios *citare, sed ex* Epistola ad Leodicenses, *quæ non est in Apostolo. In hoc falsus interim quantum apparet, quod putarit inter Epistolas à Marcione receptas, fuisse &* Epistolam ad Ephesios, & Epist. ad Laodicenses *fragmenta, non animaduertens id quod ex* Epistola ad Laodicenos *citat reperiri 4. cap.* Epist. ad Ephes. *Fortassis occasionem dedit Marcioni huius tituli huic Epistolæ imponendi, quod legisset Coloss. 4.* Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & quum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur, & ea quæ Laodicensium est, vobis legatur. *Verum recte post B. Chrysost. Theodoretus in Comment. Epist. ad Coloss. Diuus, inquit,* Paulus non dixit: Ea quæ est ad Laodicenses, sed eam quæ est ex Laodicea, *Græce* τὴν ἐκ Λαοδικείας *quam Theophyl putat esse 1. ad Timotheum de qua Græca exemplaria sub finem adscribunt:* Ex Laodicea. *Quare B. Hierony. Catal. Scriptor. Legunt, inquit, quidam & ad* Laodicenses Epistolam, *sed ab omnibus exploditur, & Philastrius Catal. hæres. cap. 89. dicit in Ecclesiis non fuisse receptam. Quare & inter Apocryphas scripturas recte collocat Sixtus Senensis Biblioth. Sanct. l. 1. eam quæ Lutetiæ exstat, cuius exemplar ibidem adfert,* titulo Epistolæ ad Laodicenos.

260. secundum boni existimationem, &c.] Boni existimationem transtulit τὴν εὐδοκίαν, *sicuti supra:* boni ducere, *cap. 12. nu. 195. Mutauit autem hic ordinem verborum Apostoli, nam illud:* quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, *præcedit verba iam citata, vbi videtur per illud Apostoli* sacramentum, *siue mysterium intelligere* suæ voluntatis.

661. sicut verbum illud in Græco sonat, &c.] *Intelligit:* ἀνακεφαλαιώσασθαι, *quod:* recapitulare sonat, id est *(quod tamen puto ex margine in textum irrepsisse)* ad initium redigere, vel ab initio recensere. *Quorum illud sequitur infra Tom. 5. libr. de Monogam.* In Christo, *inquiens,* omnia reuocantur, *siue* reciprocantur ad initium, *istud paulopost:* ad recensenda omnia in Christo. *Variat enim modo legens sicuti est in exemplaribus Pauli omnibus:* in Christo, *modo:* in Christum. *Supplemus vero mox,* à quo & tempora, *ex vtroque Vat. ms. cod.*

262. Quod si non capit &c.] *Similis (inquit Rhen.) locutio per verbum* capit, *imitatione Græcorum, qui* ἐνδέχεται *sic vsurpare solent impersonaliter, vt illa paulo ante, cap.* 14. Animale dici capit, *item illa l. 3. cap. 6.* id enim intelligi vel non intelligi capit, *& alia innumera.*

263 Vt simus in laudem gloriæ, nos qui præsperauimus in Christum &c.] *Græce* προηλπικότας, *quod ipsum, sicuti auctor, interpretatur Comment. B. Ambros. de Apostolo ex persona Iudæorum, & de Nationibus, quod sequitur:* In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium, *nempe sperati, quam vocem etiam legisse videtur B. Hieron. Atqui distinguo nouam periodum iuxta Apostolum:* In quo credidistis *(Græce* πιστεύσαντες, *id est potius,* postquam credidistis) & signati *(conformiter Latino Interpreti, quamuis Græce sit* ἐσφραγίσθητε *)* estis Spiritu promissionis eius sancto.

264. Sed & pater gloriæ ille est, &c.] *Adludit ad illud eiusdem capitis,* vt &c. pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ, &c. illuminatos cordis oculos *(vbi cum vulgato interprete vertit:* cordis, *quantumuis Græce sit* καρδίας *)* vt sciatis, quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ hæreditatis in sanctis. *Vbi mirum est omissam vocem intermediam:* gloriæ *quam tamen habent omnia Latina, Græca & Syriacum exemplaria.*

265. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, &c.] *Pergit in verbis Apostoli paraphrastice citatis:* secundum operationem, *Græce* ἐνέργειαν, potentiæ, valentiæ suæ, *Græce* τὸ κράτος τῆς ἰσχύος, quam inoperatus est, ἐνήργησεν, in Christum, *more Tertullianico,* suscitando eum à mortuis, & collocando eum, *sicuti & B. Ambros.* ad dexteram suam, & subiiciendo omnia.

266. quum dicit: Illos delictis mortuos, &c.] *Transit hic ad ca. 2. Epist. ad Ephesios. Vbi inprimis solum habet:* delictis: *quum iuxta additiones omnes addatur:* & peccatis, *immo B. Hieron. distinguat*

inter delicta, τὰ παραπτώματα, & τὰς ἁμαρτίας, tanquam inter leuiora & grauiora, verum solet Auctor potius delicta sumere pro grauioribus, sicuti alibi etiam adnotauimus, prætermittens etiam voces: spiritus, &: nunc, quas similiter habet Apostolus. Supplentes: principem potestatis aeris huius, quantumuis Græce hodie & Syriace non legatur: huius, quia mox paulopost sic legit Auctor. Videtur autem legisse ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπιστίας, quum vertit: in filiis credulitatis, nec aliter Interpres vulgatus Latinus, qui vertit: diffidentiæ, tum hic, tum infra Ephes. 5. venit ira Dei in filios incredulitatis, siue: diffidentiæ, pro eo quod, alii: ἀπειθείας, id est: inobedientiæ. quare hic nimis libera castigatio Isidori Clarii, maxime quum etiam incredulitatem explicet Auctor, quam ipse potius (nempe Deus creator) & à Iudæis (sic enim suppleo ex Vatic. vtroque ms.cod.) & à nationibus paritur.

267. si tamen ita & Apostolum legi volunt, &c.] *Hoc addit Auctor propter variam distinctionem 2. Cor. 4. quorumdam & Marcionis, sicuti hic:* In quibus Deus æui huius, *vt de diabolo intelligatur, aliorum:* In quibus Deus æui huius excæcauit mentes infidelium, *de quibus supra vide Adnot. nostras ad huius lib. cap. 11. num. 183. Atqui mox legimus:* Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, *misso:* fuerat, *intermedio, vt sensus magis constet. De illo vero explicat illud:* in quibus & nos omnes conuersati sumus in concupiscentiis carnis.

268 Propter quod & iracundiæ filii fuimus, inquit, sed natura, &c.] *Sic recte hunc locum restituit ex Gorziensi codice Rhenan. Sunt enim verba Apostoli, sicut etiam illud:* sicut & ceteri, *vbi sic distinguendum censui.* Ad summam subiungens: sicut & ceteri, *&c.* apparet, *&c. Legentes cum prima editione in margine:* quam & ipse suam fecit, *pro:* iam.

269. Ipsius, inquit, sumus factura, conditi in Christo, &c.] *Quum subiungit:* Aliud est enim, *&c. (sic enim suppleo) distinguit Auctor inter* facere, ποιεῖν, & condere, κτίζειν, *referens primum* ad substantiam. *alterum* ad gratiam, *quomodo iterum paulopost intelligit illud:* vt duos conderet in semetipso.

270. Memores, vos aliquando nationes in carne fuisse, &c.] *Sic suppleo locum hunc ex Apostolo ipso, iuxta additiones Græcam & Syriacam, omisso:* qui, *intermedio, quod habent quædam exemplaria Latina, sed obscure. Clarius etiam expressit:* Quod essetis illo in tempore, *nam etiam hoc sic suppleo,* sine Christo, *&c. idque etiam supra c. 11. n. 187. vbi hunc locum Apostoli citauit. Ex quo loco quum ibi legatur, sicuti & hic mox:* & spe promissionis, *distinxi iuxta Græcos & plerosque Latinos:* & promissionis eorum spem non habentes, *pro eo quod erat secundum aliorum & Syriacam distinctionem:* peregrini testamentorum & promissionis eorum, spem non habentes, *quam vocem etiam sequitur B. Epiph. adu. Marc. Confutat. 1. ex Epist. ad Ephes. vbi tractat hæc & sequentia, sed paulo aliter ea distinguit. In eo autem nihil differt ab aliis quod mox citat:* At nunc *inquit,* in Christo, vos, qui eratis longe, facti estis prope in sanguine eius.

271. qui fecit duo vnum, &c.] *Quum Græce sit ἀμφότερα, melius verterunt alij Interpretes:* vtraque, *at clarius est illud:* soluto medio pariete, μεσοτοίχῳ, inimicitiæ in carne sua, *vt sic ostendat vocem:* inimicitiam, *sicuti quidam Latini codices legunt:* inimicitias, *appositiue referri ad* medium parietem. *Hoc mirum, quod omittat* maceriæ, *Græce τὸ φραγμόν. Vbi adnotatu etiam digna hic Marcionis deprauatio, qua distulerat vocem:* sua, *ne cogeretur fateri carnem Christi. Iterum autem adnotauit phrasin Auctoris Rhenanus:* Christo æmulæ, *nempe* æmulæ *cum Datino.*

272. Non Marucine, sed Pontice, &c.] Marcioni *(inquit Rhen.) Plinio teste, populi sunt Italiæ, Ferentanus & Vestinis proximi. Iocus est in gentem. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.*

273. Si legem præceptorum sententiis vacuam fecit, &c.] *Hanc quam addit interpretationem:* adimplendo certe legem, *&c. sequitur etiam Theophyl. alii Interpretes diuersa sequuntur. Quandoquidem autem Marcionem adloquitur, præceditque:* confessus es, *&:* negas, *prorsus etiam legendum:* non potes facere, *pro:* potest. *Atqui non potest certi quid ex contextu colligi, an illud:* in vnum nouum hominem, *quod Græce etiam in Accusatiuo legitur, debeat construi cum præcedentibus:* vt duos conderet in semetipso, *quod mihi placet, an vero cum sequentibus:* faciens pacem, *&c. Vertit etiam clarius illud:* quum interfecisset inimicitiam, τὴν ἔχθραν, in eo, *Græce* ἐν αὐτῷ, per crucem.

274. Hoc itaque.] *Paraphrasticos etiam expressit istud:* Hoc itaque adnuntiante pacem iis qui prope, & iis qui longe, *semel dumtaxat legimus Græce* εἰρήνην, accessum, *non aliter transferens quam vulgatus Interpres vocē* προσαγωγήν, consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini, ξένοι, nec aduenæ, sed conciues, συμπολῖται, sanctorum, sed domestici Dei.

275. Superædificati super fundamentum Apostolorum, &c.] *Legi præterea debere, sicuti hodie est,* & Prophetarum, *indicat Auctor, quum subdit illud* abstulisse hæreticum, *nempe Marcionem. De eodem paulopost sicuti castigandum duco:* De manibus hæretici præcedentis, *pro eo quod erat corruptissime:* præcidendis, non miror, si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerumque subducit.

CAP. XVIII.

276. Datam, inquit, sibi Apostolus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De eiusdem Epist. ad Ephes. c. III. v. & VI. *In his autem verbis Ephes. 3. differt à Latino & Syro Interpretibus, quod legat,* nouissimo, *(quum Græce sit* ἐλαχιστοτέρῳ, *quod vulgatus Interpres Latinus apertius:* minimo) omnium, *omittens cum Græcis exemplaribus hodiernis:* sanctorum. *Et rursum ab omnibus variat in eo, quod prætermittat illud:* in gentibus euangelizare, inuestigabiles diuitias Christi. *Addit autem etiam* Marcionem rapuisse Præpositionem: in, *vbi legitur* occulti ab æuis in Deo, qui omnia condidit, *sed* falsum emicare *ex sequentibus:* vt nota fiat principatibus & potestatibus in supercœlestibus (*Græce* ἐπουρανίοις) per Ecclesiam, multifaria (*siue secundum alterum Vatic. ms. cod.* multiuaria. *Græce* πολυποίκιλος) sapientia Dei. *At qui alter Vatic. ms. cod. legit:* quas nouimus in Prophetis habuisse formas, *vt referatur ad id quod præcedit de allegorius, pro eo quod alii:* Quas nouus in Prophetis habuisset formas? *sed neutrum placet.*

277. Captiuam duxit captiuitatem, &c.] *Transit ad 4. cap. Epist. ad Ephes. prætermittens hic præcedentia, quæ aduers. Marcion. citat B. Epiph. ex Epist. ad Laodic. Confut. 1.* Vnus Deus, vna fides, vnum baptisma, *&c. tum quod hic præmittat, & dicat* se velle de allegoriis Apostoli Epistolam nectere, *illud vero minime sit allegoricum, tum quod etiam* de Prophetis id non sumpserit Apostolus, *sicut illud testimonium ex Psalmo 67. Quod ipsum latius & citat & explicat supra cap. 8.*

278. vere eum & visibilem excondis præliatorem, &c.] *Videtur (inquit Rhenan.)* excondis *(si non est mendosa dictio) dictum pro educis, vt* excondo *oppositum sit ei quod est recondo. Vide autem istorum latius tractatum adu. Marc. lib. 3. cap. 13 & 14.*

279. Deponentes mendacium, &c.] *Hæc & alia sequentia vsque ad cap. 4. ad Ephes. latius tractat Auctor supra lib. de Resurrect. carnis, cap. 45. Vnde iuxta Apostolum ipsum suppleui:* ad proximum suum quisque, *legens:* &: Irascimini, *&c. ac:* Sol *(omisso:* vt, *iuxta alterum ms. Vatic.)* non occidat, *&c.* Quæ mandata, *& sequentia* de Prophetis sumpsisse Apostolum *probat Auctor.*

280. Nolite communicare operibus tenebrarum, &c.] *Omissis aliis multis intermedijs, hoc* mandatum Apostoli *Ephes. 5. prioribus coniungit, vbi omittit:* infructuosis. *Atqui B. Epiphan. adfert illud eiusdem cap. post hæc dicta iam verba:* Surge qui dormis, *&c. Aduers. Marcion. Confut 2. ex Epist. ad Ephes. dicens quod mirum est, ex Helia Prophetа illud ab Apostolo citatum. Ceterum eiusdem cap. sunt & illa præcepta:* Nolite inebriari vino, *ac:* In Psalmis & hymnis canentes Deo.

281. Et potum dabatis sanctis meis vinum, &c.] *Sic omnino lego, pro eo quod erat:* dabitis *(nam sic legitur tam iuxta Hebraos quam iuxta* LXX. *Amos 2. præterquam quod* LXX. sanctos *siue* sanctificatos *verterunt, pro:* Nazareos. *Atqui adnotauit Rhen.* Semina præceptorum *esse initia quædam,* augmenta *vero additiones & expositiones eorundem.*

282. Ceterum mulieres viris subiectas esse, &c.] *In his Apostoli eiusdem capitis verbis nihil variat ab alijs Auctor, neque in sequentibus vsque ad illud:* carnem suam diligit, qui vxorem suam *(id suppleo ex 2. Vatic. ms.)* diligit, sicut & Christus Ecclesiam, *quia non solum ordinem immutat, sed & verbum, pro eo nempe quod habet Apostolus:* Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit, *transtulit:* carnem suam diligit, *id comprobans ex illo:* Nemo carnem suam odio habet, *quod miror, quum additiones omnes legant:* habuit. *vbi ex vtroque ms. Vatic. suppleo:* sicut & Christus Ecclesiam.

283. & honorabit, & coronabit, &c.] *Ergo (inquit Rhen.) lib. de Resurr. carnis, pro mendoso verbo* honorabitur, *apte legemus:* coronabitur At enim, *inquit,* illic & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerii commendatus, coronis quoque potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur. *Vide interim ibidem Aduot. nostras cap. 16. n. 125 delectione ms. cod. Vatic.* inorabitur.

284. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &c.] *Sic castigauimus hunc locum, pro eo quod erat:* Propter hanc *tum quod legat Auctor supra lib. de Anima, cap 11. & 12. tum quod Græce sit* ἀντὶ τούτου *apud Apostolum* ἕνεκεν τούτου, *Gen. 2. vnde desumptum est, legentes etiam sicut alibi semper:* in carnem vnam, *pro:* in carne vna; *quod Græce sit vtrobique* εἰς σάρκα μίαν. *Quod hic adnotandum fuit, vtpote omissum dicto posteriori loco tam citato, quo tamen Lectorem remiseram ad Adnotat. nostr. in cap. 11. num. 144. maxime quum etiam B. Epiphan. aduersus Marcionem Confutat. 3 ex Epistol. ad Ephes. nobiscum consentiat, quum Interpres prius illud transtulerit:* Huius rei gratia.

285. Sacramentum hoc magnum est, &c.] *Vide adnotat. nostras dicto num. 144. & num. 270. item lib. aduers. Valentin. cap. 30. num. 328. & maxime lib. de Præscript. adu. har. cap. 40. num. 248. Hoc adiicimus peculiariter hic loqui quinquies Tertullianum, non de* Sacramento, *quatenus generaliter mysterium significat, sed eadem significatione, qua alibi baptismum & Eucharistiam* sacramenta *nuncupauit, vel hinc conuinci, quod addat:* ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum, *nempe à Deo in Adamo. Et vero absurdum videtur nudorum signorum siue mysteriorum figuras præcepisse, nisi talibus qua sint etiam alterius mysterii efficax signum, sicut Sacramentum Matrimonii non modo coniunctionis Christi & Ecclesiæ, sed inuisibilis gratiæ, nempe patris inter coniunctos, & coniunctionis inseparabilis & immunitatis à malo, sicuti loco postremo latius deduximus. Quare valeat Erasmus, qui calumniatur, dum negat, Adnotat. in Nouum Testament. à BB. Hieron. Augustino, Ambrosio, aut aliis Patribus matrimonium appellari Sacramentum, ea significatione, qua nunc vtimur.*

286. Obaudiant & parentibus filii, &c.] *Transit hic ad c. 6. Epist. ad Ephes. Rursus vero more Tertullianico:* Obaudire, *pro obedire. Recte autem adjecit:* Nam etsi Marcion abstulit *(more aliorum hæreticorum)* Hoc est enim primum in promissione præceptum, &c. legem loqui: Honora patrem & matrem, *ac si diceret, sufficere contra ipsum, quod Exod. 20. reperiatur illud hic ab Apostolo citatum, deinde etiam satis esse ad confirmandum matrimonium, quod ille, quia reprobabat, omittebat vbicunque poterat, mentionē* parentum & filiorum, *quod sequitur apud eundem.* &: Parentes, *pro quo malim:* Patres, *iuxta ceteras editiones omnes, nisi illud haberent etiam ms. Vat. cod.* enutrite filios in disciplina & correptione. *Vbi bene habet, quod non aliter, quam Interpres vulgatus, vertatur* corruptione, *vox Græca* νουθεσία.

287. Quo iam mihi duos Deos, &c.] Quo, *inquit Rhenan. ad quem vsum, vt supra locutus est non semel.*

288. Sed aduersus mundi tenentes luctatio sit nobis &c.] *Sic vertit quod Græce est* κοσμοκράτορας, *quomodo etiam* mundi tenentem *vocat* diabolum, *supra lib. aduers. Valent. cap. 22. Pro quo B. Hilarius in Psal.* mundipotentes, *Latinus vulgatus Interpres:* mundi rectores, *& B. Hieronym. in Comment.* mundi dominos, *B. Cyprian* mundi principes. *Legimus autem rursus more Tertullianico:* quanti *(pro* quot, *sicuti adnotauit Rhenanus)* iam Dei creatores, *& paulopost:* An sicut duo Dei, *pro* Dii, *quod erat vtrobique, maxime quum sequatur:* Aut enim ambo & Dei.

289. Porro quum supra quidem induere nos iubeat armaturam, &c.] *Dicit:* supra, *quia præcedit istud verba præcedentia. Mirum vero est non addi:* Dei, *quod habent editiones Apostoli omnes, consentiens Interpreti vulgato, quod legat* armaturam, *quantumuis Græce sit* παναπλίαν, *ad quem etiam proxime accedit, quod vertit* aduersus machinationes diaboli, *pro quo ille:* insidias. *Et rursum in eo quod mox citat, repetens præcedentia,* potestates & mundi tenentes tenebrarum istarum, *quomodo etiam B. Cyprian. Epist. 56. ad Thiburit. & lib. 3. Testim. cap. 117. quare etiam hic nimis libera fuit Isidori Clarij castigatio.*

290. Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura, &c.] *Indicat nomen* diaboli *deductum à voce* διαβολή, *id est, calumnia delatione, siue, vti loquitur Auctor:* delatura. *Quæ vox referri debet, inquit Rhenan. in eorum nominum classem, qualia sunt:* læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscriptura.

291. Nec spiritalia autem nequitiæ, *&c.* in cælis, &c.] *Eodem modo vertit istud Auctor supra lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 39. ac 40. lib. de Anima, cap. 57. nec multum differt lib. 3. aduers. Marc. cap. 14. quum vertit paraphrastice:* spiritales hostes nequitiæ, *& similiter B. Cyprianus locis citatis, quare & hic nimis libere castigauit Clarius: spiritales nequitias, maxime quum Græce* τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. *Videtur autem legisse Auctor* ἐν ὑψηνοῖς, *qui* in cælis *vertit & explicat, pro eo quod hodie Græce* ἐπουρανίοις, *id est,* cælestibus, *seu potius* supercælestibus. *Et vero etiam aliud legisse videtur Syrus interpres, dum vertit:* qui sub cælo sunt. *Legimus autem ex altero Vat. ms. cod.* significabant, *pro* significabunt. *Item:* & quale erit, *pro* erat.

292. qui in catenis iam constitutus, &c.] *Hic paraphrastice & pro suo instituto inuerso ordine adludit ad tres versus Apostoli sequentes, vbi* mandat expostulare à Deo, vt detur sibi sermo in apertione oris, cum fiducia *(quam hic* constantiam *vertit)* manifestandi sacramenti *(quod hic pro mysterio accipit) idque* iam in catenis constitutus ob libertatem prædicationis.

CAP. XIX.

293. Soleo in præscriptione aduersus hæreseis omneis, &c.] *Capitis huius veterem titulum ad marginem reiectum retinuimus:* De epistola ad Colossenses. *Atqui adludere mihi videtur ad lib. de Præscript. aduers.* hæreseis omneis, *vbi* priorem vindicat regulam nostram omni hæretica posteritate, *maxime ca. 29. 30. 31. & 32. quod ipsum etiam his sequentibus Apostoli verbis Coloss. 1. comprobat.*

294. De spe reposita in cœlis, quam audistis, &c.] *Hic in hoc variat, quod alii omnes legunt:* Propter spem quæ reposita est, *item in illo:* quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, *pro eo quod alij:* in vniuerso mundo, *quomodo etiam distinguit, vt ad præcedentia cum Interprete vulgato referatur, Syrus Interpres. Quare etiam hic nimia libertas Clarij, qui emendauit:* sicut & in vniuerso mundo etiam fructificat.

295. nedum Antoniniani Marcionis, &c.] *Ergo inquit Rhenanus) l. 1. aduers. Marc. cap. 19. legendum:* De quo tamen constat, Antonianus hæreticus est sub Pio, impius, *de quo vide plura dicti lib. cap. 19. num. 128. 130. & 131.*

296. Inuisibilis Dei imaginem, ait Christum, &c.] Deum patrem inuisibilem *etiam ex veteri Testamento comprobat, citans illud:* Deum nemo videbit, & viuet, *sic enim castigauimus, pro* Dominum, *quod semper ita citet Auctor, tum supra sapius, tum infra lib. aduers. Praxean. Maxime quum* Deum filium, *quem scriptura* Dominum vocat, *etiam hic dicat* semper retro visum, *de quo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latius.*

297. Si non est Christus primogenitus conditionis, &c.] *Mirum est Auctorem omittere:* omnis, *quod tamen habent alii omnes.* Conditionem *vero iterum hic accipit pro* creatura, *sicut etiam infra hoc ipso capite:* colentes conditionem aduersus creatorem. *Citans autem scripturam Ioan. 1. confirmat iterum lectionem vulgati interpretis & Latinorum Patrum:* & sine ipso factum est nihil, *de quo latius supra lib. de Resurr. carn. cap. 5. nu. 50.*

298. Si non in illo condita sunt vniuersa in cælis & in terris, &c.] *Etiam in hoc differt, quod legat bis:* & in terris, *aliter quam reliqui omnes:* in terra. *In reliquis consentit cum Interprete vulgato Latino, etiam legens & explicans, vel Erasmo teste:* Et ipse est ante omnes, *quare & hic nimis libera Clarij castigatio:* ante omnia, *maxime quum Græce,* πρὸ πάντων, *sit indifferens ad vtrumque. Atqui à Marcione hæc detracta fuisse paulopost indicat Auctor. Qui ad hunc locum adlusit supra in Argumento verbis citatis lib. 1. aduersus Marc. c. 16.*

299. Quomodo item boni duxit (εὐδόκησε) omnem plenitudinem in semetipso habitare, &c.] *Legimus:* item, *pro* autem, *ex vtroque Vat. ms. cod. Cum Græcis vero Syroque exemplaribus, ac BB. Hilario & Ambrosio, in hoc consentit, quod omittat vocem:* diuinitatis, *in quibusdam Latinis exemplaribus additam. Paulopost expressit:* reconciliat omnia in semetipsum, *quod Græce est:* εἰς αὐτόν. *Pulchre autem distinguit inter:* conciliari & *:* reconciliari.

300. Ita & nos quondam alienatos, &c. redigit in gratiam, &c.] Redigere in gratiam *accipi pro* reconciliare, *vti patet ex verbis Apostoli, ad quæ adludit, paulopost citatis:* reconciliari nos ait in corpore eius per mortem. *Verum de hoc loco vide supra lib. de Resurr. carn. cap. 23. num. 182.*

301. adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, &c.] *Quod Græce est* τὰ ὑστερήματα, *vertit:* reliqua, *& similiter B. Ambros. qui in sensu nihil differunt à vulgato Interprete. Mox autem addit:* Nam & supra, *quia ante iam dicta verba habetur, quod sequitur.*

302. At quum monet cauendum à subtililoquentia & Philosophia, &c.] *Hæc verba Apostoli aliter citat & alio ordine supra lib. de Præscrip. adu. hæret. cap. 7. nempe sic:* Videte ne quis circumueniat vos per philosophiam & inanem seductionem, *(pro quo hic amplius:* cauendum à subtililoquentia & philosophia, vt inani seductione) secundum traditionem hominum, *quibus hic præterea addit, & explicat:* quæ sit secundum elementa mundi, *sic enim lego, pro:* sit, *ex vtroque cod. ms. Vat. At qui de eo quod sequitur:* hac sententia omnes damnari hæreses, *late ibidem tractauimus nu. 36. & adtigimus lib. adu. Hermog. cap. 8. nu. 32. Proinde perperam istud quidam traducere conantur.* Traditiones Ecclesiasticas. *Siue autem legas* subtili eloquentia, *& mox* subtilis eloquentiæ, *ac:* subtili eloquentia *cum altero Vat. ms. cod. siue* subtililoquentia, *ac bis* subtililoquentiæ, *non refert.*

303. Sed Marcion *&c.* de Epicuri schola, *&c.* Dominum inferens hebetem, &c.] *De hoc vide supra lib. adu. Valent. cap. 7. nu. 61. & alibi frequenter. Quod vero* Marcion collocarit cum Deo creatore materiam, *supra lib. 1. adu. eundem cap 15. idque* sumpsisse eum de porticu Stoicorum, *tractauimus dict. libr. de Præscrip. adu. hær. num. 51. & latius lib. aduers. Hermog. cap. 1. num. 11. ac cap. 8. nu. 32. Quod denique* negarit carnis resurrectionem, *frequentissime repetitum fuit in his 5. libris adu. eundem, & ex professo libr. de Resurr. carnis, cap. 2. Atqui recte interpretatur Rhen.* Cuius ingeniis, *pro* A cuius ingeniis. *Legimus autem ex 2. Vat. ms. cod.* & omnia illum ex nihilo protulisse, *pro* potuisse.

304. & Christum ex vulua virginis natum, &c.] *Qua fuerit hac de re Auctoris sententia, vide Paradoxa eius inter nostra Prolegomena.*

305. Denique si nos Deus cum Christo viuificat, donans delicta nobis, &c.] *Supra latius istud Apostoli citat & tractat libr. de Resurr. carn. cap 23 vbi vide Adnotat. nostras nu. 183.*

306. Nemo vos iudicet in cibo & potu, &c.] *In hoc differt à reliquis Auctor, quod per coniunctiones efferat, quod aly per disiunctiuas, item quod singulari numero dicat:* quæ est vmbra futurorum, *sicuti etiam B. August. qui Auctori consentit lib. 6. aduers. Faustum, quod cum aliis & B. Epiphan. plurali Confutat. vnica ex Epistol. ad Colloss. aduers. Marcion. vbi hoc ipsum tractat.*

307. Si autem & aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis, &c.] *Paraphrastice coniunxit & verbis paucioribus reliquum c. 2. ad Coloss. quod expressit Apostolus sex versibus. Vbi imprimis explicat* superstitionem angelorum, *Græce* θρησκείαν, eorum qui ex visionibus angelorum dicebant cibis abstinendum, decernentes, *siue vt supra legit lib. de Resurr. carn. cap. 23.* sententiam ferentes, ne adtigeris neque gustaueris, *Græcam secutus editionem (sicuti etiam Syrus Interpres, & Latini quidam codices) præterquam quod omittat tertium membrum:* neque contrectaueris. *Deinde his subiungit:* volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput, *quod multo ante in singulari numero aliter dixit Apostolus,* volens in humilitate, &c. quæ non videt ambulans, & non tenens caput. *Denique adjecit & illud:* secundum præcepta & doctrinam *(seu potius, sicuti ex aliis locis castigauimus,* doctrinas) hominum. *Sed non mirum, quum in his verbis explicandis tot sententiæ fere sint, quot capita in veterum Commentariis.*

308. interdictionem quorundam edulium, &c.] *Vsurpat (inquit Rhen.)* edulium *iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur: Ipsam autem, inquit,* edulium *& reliquarum operationum indifferentem sententiam, &c. lib. 2.*

309. Cetera præceptorum, vt eadem, satis sit iam alibi docuisse, &c.] *Quandoquidem* eadem *sint præcepta cap. 3. & 4. huius Epistola cum iis quæ habentur Ephes. 5. & 6. tacite remittit Lectorem*

ad huius libri caput præcedens, de quibus vide & Adnot. nostras nu. 285. & 286.

CAP. XX.

310. Quum prædicationis enumerat varietatem, &c.] *Inscriptionē veterem in marginem reiectam retinuimus:* De epistola ad Philippenses. *Quam Tertullianus iuxta Marcionem nono, B. Epiphan. vero decimo loco collocat, quamquam interim nihil inde in medium adduxerit, eo quod (inquit) peruersa apud illum habeatur. Atqui hic adludit ad illud Philipp.* 1. *verbis nonnihil diuersis paraphristicōs,* quod alii ex fiducia vinculorum eius, audentius sermonem enuntiarent, alii per inuidiam & contentionem, quidam vero & per sermonis existimationem (*pro quo est apud alios*: propter bonam voluntatem) plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione (*quod etiam nulli habent codices, & videtur coincidere cum eo quod præcesit*: per inuidiam) iam aliqui & ex simultate (*pro quo alij*: contentione, *Græce* εἰς ἀπολογίαν) Christum prædicarent.

311. Nihil mea, inquit, siue causatione, siue veritate Christus adnuntietur, &c.] Causatione *vertit, quod Græce* προφάσει, *& tam B. Cypr. Epist.* 73. *ad Iubaian. num.* 53. *vulgatus, quam Syriacus, Interpretes Latini verterunt*: per occasionem.

312. quum & hodiæ maior pars sit, &c.] *Adnotatu dignum, quod non vsque adeo pullulauerit hæresis Marcionis, vt dicere Auctor auderet*: quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quam hæreticæ. *Atqui Rhenan. ibi:* Quo ne hic, *& c. adnotat:* Quo, *accipi pro:* Quapropter: *vero etiam vox Tertullianica:* denotatione.

313. quod in effigie Dei constitutus, &c.] *Pulcre verba hæc Apostoli Philipp.* 2. *sic explicat, vt docent* figuram, similitudinem, & effigiem, etiam substantiæ accedere, *atque adeo* posse Christum dici vere Deum, & in effigie Dei, ac vere hominem, & in similitudine hominis. *Quem adeo locum supra adnotaui lib.* 4. *c.* 40. *nu.* 662. *vt comprobarem posse dici & veritatem & figuram, Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi. Legimus autem:* Æque non erit Deus Christus, *pro:* Dei. *Atqui transfertur ab Auctore* μορφή, effigies, *tum hic, tum supra lib. de Resurr. carn. cap.* 6. *quæ ab Interprete vulgato & Syro*: forma, ὁμοίωμα similitudo *ab omnib.* χῶμα denique figura *ab Auctore, ab aliis* habitus. *In reliquis nulla differentia præterquam quod phrasi sua vtatur, vti patet ex sequentibus.*

314. pariari Deo, &c.] Pariari (*inquit Rhenan.*) *id est, parem esse. Sic vertit quod apud Paulum Græce est,* τὸ εἶναι ἴσα θεῷ *Hoc verbo in lib. de Resurr. carn. bis vtitur: cap.* 6. Et sermo enim Deus, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo, *& alio postea loco, cap.* 53. Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne. *Semel lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 29. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quam cui per omnia pariauerint, *& l. de carne Christi cap.* 6. Pariamus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellem, *subauditur euntes.* Pariamus, *id est, in pari errore prosligando versamur. Tametsi illic legitur:* paruimus. *Quia etiam recte primus castigauit iuxta Apostolum*: sed exhausit semetipsum. *quia Græce est,* ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσε. *Atqui etiam ex illo probat non phantasma fuisse* Christvm *quod sequatur in Apostolo*: Et mortem crucis..

315. Quæ autem retro lucri duxerat, *&c.* hæc modo detrimento sibi deputat, &c.] *Transit ad cap.* 3. *Epist. ad Philip. Vbi* lucri ducere (*inquit Rhenan.*) *vsurpat sicut supra, nu.* 299. boni ducere, *vt lib. de Coron. milit. cap.* 11. *dicit*: lucri habitum, Perditurus animam aduersus nomen eius lucri habitam. *Græcum etiam exemplar sequitur in eo, quod*: detrimento *legat, & c. singulari numero.*

316. quæ & supra numerat, &c] *Nempe ante iam verba dicta. Hic vero vertit* gloriam carnis, *vti Græce est* πεποίθησιν ἐν σαρκί, *pro eo quod alii magis proprie*: fiduciam in carne. *Verum magis sensum exprimere, quam verba etiam ordine transpositio patet ex his sequentibus*: notam circumcisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum (*id est, originem, siue ab origine recensum*) titulum tribus Beniamin, Pharisææ candidæ dignitatem, *id est (interprete Rhenano) ordinis Pharisæi fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus.* Candida *vestis erat Magistratus petentium. In toga* candida *Cicero orationem habuit.*

317. Hæc ac si stercora existimat, &c.] *Etiam hic sensum potius reddit quam verba, vertens:* præ comparatione agnitionis Christi, *quod Græce est,* διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως, *noue accipiens*: comparationem *pro præstantia siue eminentia, non aliter quam supra dixit libr. adu. Valent. cap.* 13. *nu.* 154. comparatiuum antistatum: *siquidem (sicuti ibi adnotat Rhenan.*) comparatio *per æquationem secum adfert. Et vero variat etiam Auctor in hoc ab aliis, quod legat*: sed quæ per ipsum, scilicet Christum, ex Deo: *quum alii legant: in fide Christi Iesu, quæ ex Deo est.*

318. Noster, inquit, municipatus in cœlis, &c.] *Eodem modo istud citatur Tom.* 2. *lib. de Coron. milit. c.* 13. *nu.* 177. *& supra lib.* 3. *adu. Marc. c. vlt. addens etiam vocem Græcam* πολίτευμα. *Supplemus autem ex altero Vatic. ms. cod.* Ideo & stella à stella, *&c.*

319. Quod si Christus aduenies de cœlis, transfigurabit, &c.] *Vatic.* 2. *cod. ms.* transfiguravit, *sed illud habet Apostolus Græce, Latine & Syriace, & alicubi, ni fallor, Tertullian. cui accedit B. Cyprianus legens sæpius*: confirmabit, *pro eo quod Interpres vulgatus*: reformabit, *Græce* μετασχηματίσει. *Atqui*: corpus humilitatis nostræ *explicat*, quod humiliatur in passionibus, *sua denique voce transfert* conformale, *quod Græce* σύμμορφον.

CAP. XXI.

320. Soli huic Epistolæ breuitas sua profuit, &c.] *Etiam hic veterem titulum retinuimus, sed ad marginem reiectum:* De Epistola ad Philemonem. *Mirum est autem, quod bifariam inter se dissentiant Auctor & B. Epiph. quod ille istam ad Philemonem nonam faciat Marcioni agnitam Epistolam, Auctor decimam. Deinde quod alter dicat eam penitus peruersam apud Marcionem haberi, & econtrario Auctor dicat, eam* falsarias manus illius euasisse. *Verisimile est eos vsos diuersis libri Apostolici Marcionis exemplaribus.*

321. Adfectauit, opinor, etiam numerum Epistolarum interpolare, &c.] *Eam causam reddit, cur* Marcion Epistolas ad Timotheum & Titum non receperit: *Atqui* numerum Epistolarum Pauli *vsque ad xiiij. sicuti hodie, agnoscit adu. Marc. Confut. sua ex Epist. ad Philemonem B. Epiph. dicens in quibusdam exemplaribus poni hanc xiij. ante Epist. ad Hebræos, secuti etiam hodie, in alis vero Epist. ad Hebræos decimam ante Epistolas ad Timotheum, ad Titum, & ad Philemonem. Quæ verba notatu digna proauctoritate Epistolæ ad Hebræos, de qua interim latius infra.*

322. expunxerimus, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) ex debito absoluerimus, præstiterimusque. Sic libro quarto præcedente, c.* 22. Et si commemoremur, *inquit*, promissionis Moysei, hic inuenietur expuncta.

ARGVMENTVM IN SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, PER IACOBUM PAMELIUM.

Scriptvrvs Adversvs Gnosticos, *& omnes Martyriorum refragatores Tertullianus,* De bono Martyrii Scorpiacon, *ac si dicas, contra Scorpios potionem seu pharmacum.*

Principio, eius tituli causam indicat, quod contra Gnosticos, qui velut scorpij, multos simplices & rudes in ardore persecutionis argumentis aduersus Martyria, tamquam spiculis quibusdam offendunt, figunt, occidunt, fides imprimis præsidium adferat, tum signando, per baptismum scilicet, adiurando & vnguendo bestiæ calcem, tum per eloquia Dei. I.

Deinde ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum adserens, vt Martyrij non solum vtilitatem, sed & necessitatem dôceat, ex Lege aduersus idololatriam testimonia producit, eaque talia, vt etiam loca eorum extirpari, & idololatras interfici iusserit. II. G

Immo disciplinam desertam & idololatriam vindicasse Deum in populo Israel in Libris Exodi, Numeri & Iudicum. III.

Et vero ea exempla & præcepta Martyris patrocinari, si enim præcepta obseruando vim patimur, hoc erit quodammodo præcepti obseruandi præceptum, vt id patiamur per quod obseruemus præceptum, maxime quum sacramento ad id nos Deus (in baptismo nempe) adstrinxerit; veluti milites in acie depugnaturos. IV.

Inde ad institutum veniens, bonum Martyrium ostendit, quod à malo idololatriæ liberet, etiamsi periculosum sit, non secus atq; Medicinam, quæ scalpello, cauterio, incendio dolores vtiles adfert. V.

Sed & certaminis nomine Deum Martyria nobis proposuisse, vt pro meritis coronam, compensationem, & mercedem accipiamus, esseque illa post lauacrum secunda solatia, immo ipsum baptismum sanguinis securum. VI.

Non mirum proinde, si Deus permittat tormenta ignium & suppliciorum per Martyria fidei examinatoria. VII. H

Porro Martyriorum à primordio & in Lege exempla inueniri. VIII.

In nouo quoq; Testamento Martyria à Christo præcepta fuisse. IX.

Non enim in cœlo (quod volebat Valentinus) sed in terra, apud homines huius naturæ, confessionem nominis constitutam. X.

Aliis item Christi verbis Martyria adprobari. XI.

Eadem comprobari Epistolis Apostolorum, Petri & Ioannis, ac eiusdem Apocalypsi. XII.

Ex B. Pauli etiam Epistolis. XIII.

Neq; vero Gnosticis refragari illud eiusdem Apostoli Rom. 13. XIV. *vbi monet illos Romanos potestatibus omnibus subijci.*

Denique etiam Martyriorum exempla sumenda ex Actis Apo- XV.

A

stolorum, vbi Petrus cæditur, Stephanus oppimitur, Iacobus immolatur, Paulus distrahitur, immo vero Petri & Pauli sanguine Roma à Nerone cruentata est.

Ceterum præterquam quod Auctorem imitetur ad verbum frequenter B. Cyprianus lib. de Exhort. Martyr. ad hunc librum adludit Auctor ipse Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 1. his verbis: Sed de quæstionibus confessionum *(id est, Martyriorum, contra quorum recusatores agit)* alibi docebimus. *Vincentius Lirinensis quoque lib. De prophan. hæres. vanitate, dum* GNOSTICOS *inter eos recenset, quorum blasphemias Tertullianus multis ac magnis voluminum suorum molibus veluti quibusdam fulminibus euertit. Nominatim etiam non modo eius meminit, sed & argumentum paucis recenset ipsis Auctoris verbis B. Hieronymus lib. adu. Vigilantium*: Scribit, *inquit*, aduersus hæresim tuam, quæ erupit aduersus Ecclesiam (ne & in hoc quasi repertor noui sceleris glorieris) Tertullianus, vir eruditissimus insigne volumen, quod SCORPIACVM vocat rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffudit, quæ olim appellabatur Caiana hæresis (*sic enim castigo, contra quam alii hactenus, qui in Indice B. Hieron. adnotarunt, Tertullianum hoc volumine venena in Ecclesiæ corpus diffudisse, quum ipse potius pro Ecclesia, at Caiana hæresis aduersus eam venena sua diffuderit*) & multo tempore dormiens vel sepulta, nunc à Dormitantio suscitata est. Miror quod non dicas: nequaquam perpetranda Martyria, Deum qui sanguinem hircorum taurorumque non quærat, multo magis hominum non requirere. Quod quum dixeris, immo, & si non dixeris, ita habeberis quasi dixeris. Qui enim reliquias Martyrum adseris calcandas esse, prohibes sanguinem fundi, qui multo honore dignus est. *Citatur denique quod sub finem huius Libri habetur de BB. Petri & Pauli Martyrio Romæ, in Biblioth. SS. Patrum. Primus autem hunc ædidit Ioannes Gagnæus Theologus in æditione Parisiensi, deinde castigauit satis egregie Sigismundus Gelenius ex Codice Britannico, nos denique ex coniecturis nostris, ac Dominorum Latinii & Harrisii denuo recognitum, Argumento & Adnotationibus nouis adornauimus.*

E

F

B

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, [1] ADVERSVS GNOSTICOS [2] Scorpiacum, [3] de bono Martyrii.

Cap. I.

MAGNVM [4] de modico malum Scorpium terra suppurat, tot venena, quot ingenia: tot pernicies, quot & species, tot dolores, [5] quot & colores Nicander scribit & pingit, & tamen vnus omnium violentiæ gestus de cauda nocere, quę cauda erit, quodcumque de posthumo corporis propagatur, & verberat. Proinde scorpii series illa nodorum venenata intrinsecus venula subtilis, arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo tormenti ratione restringens. [6] Vnde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum & fistula est patula tenuitate, in vulnus & virus qua figit, effundit. Familiare periculi tempus æstus, Austro & Africo sæuitia velificat, [7] in remediis naturalia plurimum, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidam festinando tutelã sed concubitus exhaurit, & denuo sitiunt. Nobis fides præsidium, si non & ipsa percutitur diffidentia [8] signandi statim & adiurandi, & vnguendi bestiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis sæpe subuenimus, donati à Deo ea potestate, quam Apostolus dedicauit, quum morsum viperę spreuit. Quid ergo promittit stylus iste? si fides de suo tuta sit, & alias de suo tuta sit, quum suos scorpios patitur. Acerba mediocritas, & isti, & genus varium, & vno modo armantur, & certo tempore subornantur, nec alio quam ardoris. Hoc apud Christianos persecutio est. Quum igitur fides æstuat, & Ecclesia exuritur de figura rubi, tunc Gnostici erũpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes Martyriorum refragatores ebulliunt, callentes & ipsi offendere, figere, occidere. Nam quod sciant multos simplices ac rudes, tum infirmos, pleroſque vero in ventũ si placuerit Christianos, numquã magis adeundos sapiunt, quã quum aditus animæ formido laxauit, præsertim si aliqua iam atrocitas fidem Martyrum coronauit. Itaque primo trahentes adhuc caudam, de adfectibus adplicant, aut quasi in vacuum flagellant. [9] Hæccine pati homines innocentes, vt puta fratrem aut de melioribus ethnicum, siccine tractari sectam nemini molestã. Dehinc adigunt: perire homines sine caussa. Perire enim & sine caussa, prima fixura, Exinde iã cædunt. Sed nesciũt simplices animæ, quid quomodo scriptum sit, vbi, & quando, & coram quibus confitendum, nisi quod nec simplicitas ista, sed vanitas, immo demẽtia, pDeo mori, vt qui me saluum faciat, si is occidit, quis saluum facere debebit? Semel Christus pro nobis obiit, semel occisus est ne occideremur. Si vicem repetit, num & ille salutem de mea nece exspectat? An Deus hominum sanguinem flagitat, maxime si taurorum & hircorum recusat? Certe peccatoris pœnitentiam mauult quam mortẽ. Et quomodo peccatorum non desiderat mortem? Hæc & si qua alia adinuenta hæreticorũ venenorum, quẽ nõ vel in scrupulum figant, si non in exitum, vel in bilem, si non in mortem? At tu, si fides vigilat, [10] ibidem Scorpio pro solea anathema inlidito, & relinquito in suo sopore morientẽ. Ceterũ si plagam satiauerit, intimat virus & properat in viscera, statim omnes pristini sensus retorpescunt, sanguis animi gelascit, carne spiritus exolescit, nausea nominis inacrescit. Iã & ipsa mẽs sibi quo vomat quærit, vt quæ ita semel infirmitate quoq; percussa sauciatam fidẽ vel in hæresim vel in seculum expuat: & in prẽsentiarum est medius ardor, [11] ipsa canicula persecutionis ab isto scilicet cynocephalo. [12] Alios ignis, alios gladius, alios bestiæ Christianos probauerunt: alii fustibus interim & vnguis in super degustato martyrio, in carcere esuriũt, nos ipsius lepores, destinata venatio, de longinquo obsidemur, & hæretici ex more grassantur. Itaq; tẽpus admonuit [13] aduersus nostrates bestiolas nostrate SCORPIACVM stylo tẽperare, qui legeris, biberis. Nec amarũ, potio, si *eloquia Domini dulcia super mella & fauos*, inde pigmẽta sunt: si lacte & melle promissio Dei manat, hoc sapiũt quæ illuc faciũt. *Væ autẽ qui dulce in amarũ, & lumẽ in tenebras conuertũt.* Perinde n. & q. martyriis refragãtur, salutẽ perditionẽ interpretantes, tã dulce in amarũ, quã lucẽ in tenebras reformant, atq, ita miserrimã hanc vitã illi beatissimæ præuertendo, tã amarũ pro dulci, quã tenebras pro luce supponũt. [14] Sed nõdũ DE BONO MARTYRII, nisi debito primũ, nec ante de vtilitate eius, quam de necessitate discendũ. Auctoritas diuina præcedit, an tale quid voluerit, atq; mandauerit Deus, vt qui negant bonũ, non suadeantur ad cõmodum, nisi quum subacti fuerint. [15] Ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum est. Duritia vincenda est, non suadenda. Et vtique satis optimum præiudicabitur, quod probabitur à Deo constitutum atque præceptum. [16] Sustineant Euangelia paulisper, dũ radicem eorum exprimo legem, dum inde elicio Dei volũtatem, vnde & ipsum recognosco. [17] *Ego sum, inquit, Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Ægypti. Non erunt tibi Dei alii præter me. Non facies tibi simulacrum eorum quæ*

Psal. 49. Osee. 6.

G

Psal. 11. Exod. 3. Isai. 5.

H

Cap. II.

Exod. 20.

in cœ-

in cœlo, & quæ in terra deorsum, & quæ in mari infra terram. Non adorabis ea, neque seruies eis. Ego enim sum Dominus Deus tuus. Item in eadem Exodo, *Ipsi vidistis quod de cœlo locutus ad vos sim. Non facietis vobis Deos aureos & argenteos. Non facietis vobis secundum hæc.* Et in Deuteronomio 18 *Audi Israel, Dominus Deus tuus vnus est, & diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis.* Et rursus, *Ne obliuiscaris Domini Dei tui, qui te eduxit de terra Ægypti & domo seruitutis. Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis soli, & illi adglutinaberis, Et in nomine eius deierabis. Non ibitis post Deos aliorum & Deos nationum, quæ circum vos: quia Deus æmulator Dominus Deus tuus in te, & ne iratus indignetur & exterminet te à facie terræ.* Sed & proponens benedictionem & maledictionem: *Benedictionem*, inquit, *si audieritis præcepta Domini Dei vestri quæcunque ego præcipio vobis hodie maledictionem si erraueritis de via, quam mandaui vobis, vt abeuntes seruiatis Deis alijs, quos non scitis.* De quibus omnifariam extirpandis, *perditione perdetis omnia loca in quibus seruierunt nationes Deis, quas vos possidebitis hæreditate, super montes & colles, & arbores densas quasque, effodietis aras earum, euertetis & comminuetis statícula earum, & excidetis lucos earum, & sculptilia Deorum ipsarum concremabitis igni, & disperdetis nomen eorum de loco illo.* Adhuc ingerit quum introissent terram promissionis, & exterminassent nationes eius: *Caue tibi ne sequaris eas posteaquam exterminatæ fuerint à facie tua, ne requiseris Deos illarum dicens. Quemadmodum faciunt nationes Deis suis, & ego ita faciam.* 19 Sed &: *Si ipse Prophetes*, inquit, *exsurrexerit in te, aut somnium somnians, & dederit tibi signum vel ostentum, & euenerit & dixerit, eamus & seruiamus Deis alijs, quos non scitis: ne audiatis sermonem Prophetæ aut somniatoris illius, quia tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat si ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra timeatis Deum. Post Deum vestrum abibitis & hunc timebitis, & præcepta eius custodietis, & vocem eius audietis, & illi seruietis, & illi adijciemini. Prophetes autẽ & somniator ille morietur, locutus est enim ad seducendum te a Domino Deo tuo.* 20 Sed & alio capitulo: 21 *Si autem rogauerit te frater tuus ex patre vel matre, aut filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo est, aut amicus qui animæ tuæ par est clam dicens, Eamus & seruiamus Deis alijs quos non scis nec patres tui, ex Deis nationum quæ circum te proxime sunt aut longe, ne velis ire cum illo, & ne audieris eum. Non parcet oculus tuus super eum. Nec miseraberis, nec cœlabis eum adnuntians adnuntiabis, de eo. Manus tuæ erunt in eum imprimis ad occidendum, & manus omnis populi in nouissimis, & laupidabitis illum, & morietur, quoniam quæsiuit auertere te a Domino Deo tuo.* Subiicit etiam de ciuitatibus, si quam ex his constitisset suasu iniquorum hominum transisse ad Deos alios, vt interficerentur omnes incolentes eam, & deuotamenta fierent vniuersa eius, & colligerentur omnia spolia eius in omnes exitus eius, & igni cremaretur cum omnibus vasis suis, & cum omni populo in conspectu Domini Dei. *Et non erit habitabilis*, inquit, *in æternum, non reædificabitur amplius, nec adhærebit quidquam manibus tuis ex deuotamento eius, vt auertatur Dominus ab indignatione iræ suæ.* Maledictionum quoque ordinem ab idolorum execratione commisit: *Maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile, aspernamentum Domino, opus manuum artificis, & collocaut rivillud in abscondito.* In Leuitico vero: 22 *Non sequemini*, inquit, *idola, & Deos fusiles non facietis vobis. Ego Dominus Deus vester:* Et alibi: *Filij Israel famuli pueri mei: Hi sunt quos eduxi de terra Ægyptij. Ego Dominus Deus vester. Non facietis vobis manu facta, nec sculptile nec statículum statuetis vobis: Nec lapidem scopum poaetis in terra vestra. Ego Dominus Deus vester.* Et hæc quidem prima per Moysen Dei scita sunt ad omnes vtique pertinentia, quoscunque Dominus Deus Israel perinde de Ægypto superstitiosissimi seculi, & de domo humanæ seruitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os Prophetarum eiusdem Dei vocibus sonat: eandem legem suam eorundem præceptorum instauratione cumulantis, nec aliud primum tam principaliter denuntiantis, quam ab omni factura atque cultura idolorum canere, vt per Dauid. 23 *Dei nationum argentum & aurum, oculos habent, & non vident: aures habent, non audiunt: nares habent, nec odorantur, os nec loquuntur: manus nec contrectant: pedes, nec ingrediuntur. Similes erunt illis qui faciunt ea, & qui fidunt in illis.*

[24 Nec putem disceptandum, an digne Deus prohibeat nomen & honorem suum mendacio addici. An digne, quos ab errore superstitionis auulserit, rursus in Ægyptum regredi nolit: an digne à se non patiatur absistere, quos sibi adlegit. Ita nec illud exspectabit retractari à nobis, an obseruari voluerit disciplinam quam voluit instituere, & an merito vlciscatur desertam, quam voluit obseruatam, quando frustra instituisset, si obseruari eam noluisset, & frustra obseruari voluisset, si vindicare noluisset. Sequitur enim, vt has definitiones Dei aduersus superstitiones, tam euictas quam etiam vindicatas probem, quoniam ex his tota martyriorum ratio constabit. 25 Aberat apud Deum in monte Moyses, quum populus tam necessariæ absentiæ eius impatiens Deos sibi producere quærit, quos potius ipse perdiderit. Vrgetur Aaron, iubet inaures fœminarum suarum in ignem conferri. Amissuri enim erant in iudicium sibi vera ornamenta aurium, Dei voces. Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, vbi & thesaurum, apud Ægyptum scilicet, inter cetera animalia. 26 bouis etiam cuiusdam consecratricem. itaque tria milia hominum à parentibus & proximis cæsa, quia tam proximum parentem Deum offenderant, transgressionis & primordia & merita dedicauerunt. 27 In Arithmis, quum diuertisset Israel apud Sethim, abeunt libidinatum ad filias Moab, inuitantur ad idola, vt spiritu fornicarentur. Edunt denique de pollutis eorum: dehinc & adorant Deos gentis, & Beelphegor initiantur. Ob hanc quoque idololatriam mœchiæ sororem viginti tria milia domesticis obtruncata gladiis diuinæ iræ litauerunt. 28 Defuncto Iesu Naue, derelinquunt Deum patrum suorum, & seruiunt idolis Baalim & Astartis, & iratus Dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venundabantur inimicis, nec poterant omnino subsistere à facie inimicorum suorum quocunque processerant, manus erat super illos in mala, & compressati sunt valde. 29 Post quæ instituit super illos Deus Critas, quos censores intelligimus: sed nec istis obaudire perseuerauerunt, vt quis Critarum obierat, illi ad delinquendum supra quam patres eorum abeundo post deos aliorum, & seruiendo, & adorando eos. Itaque *Dominus iratus, quoniam quidem*, ait, *transgressa est gens ista pactum meum quod disposui patribus eorum, & non obaudierunt voci meæ, & ego non aduertam ad auferendum virum à facie eorum ex nationibus quas reliquit decedens Iesus.* 30 Atque ita omnes pene annales Critarum, & deinceps Regum reseruatis gentium circumcolatum viribus, bello & captiuitate & iugo Allophylorum iram dispensauit Israel, quotienscunque ab illo maxime in idololatria exorbitauerunt.

31 [Hanc igitur si à primordio constat, & prohibitam de tot tantisque præceptis, & numquam impune commissam de tot tantisque documentis, nec vllum tam superbum crimen apud Deum deputari, quam huiusmodi transgressionem, vltro intelligere debemus diuinarum & denuntiationum & executionum intentionem, iam tunc martyriis patrocinatam non modo non dubitandis, vetum etiam sustinendis, quibus scilicet locum fecerat prohibendo idololatriam. Aliter enim martyria non euenirent, & vtique auctoritatem suam præstruxerat, volens ea euenire quibus locum fecerat. Nunc enim de Dei voluntate & compungimur, & ingeminat scorpius plagam, hanc negans, hanc accusans voluntatem, vt aut aliam Deum insinuet, cuius hęc non sit voluntas: aut nostrum nihilominus destruat, cuius talis sit voluntas: aut omnino neget voluntatem Dei, si ipsum negare non potuerit. 32 Nos autem DE DEO alibi dimicantes, & DE RELIQVO CORPORE HAERETICAE CVIVSQVE DOCTRINAE, nũc in vnam speciem congressionis certas præducimus lineas, non alterius Dei quam Israelis eam defendentes voluntatem, quæ martyriis locum fecerit, tam ex

præceptis prohibitæ ſemper, quam ex iudiciis punitæ idololatriæ. Si enim præceptum obſeruando vim patior, hoc erit quodammodo obſeruandi præceptum, vt id patiar per quod potero obſeruare præceptum, vim ſcilicet quæcunque mihi imminet cauenti ab idololatria. Et vtique qui imponit præceptum, extorquet obſequium. non potuit ergo noluiſſe ea euenire, per quæ conſtabit obſequium. 33 Præſcribitur mihi, ne quem alium Deum dicam, ne vel dicendo non minus lingua quam manu Deum fingam: neque alium adorem, aut quomodo venerer præter vnicum illum qui ita mandat, quem & iubeor timere, ne ab eo deſerar, & de omni ſubſtantia diligere, vt pro eo moriar. 34 huic ſacramento militans ab hoſtibus prouocor: par ſum illis, ſi illis manus dedero, hoc defendendo depugno in acie, vulneror, concidor, occidor. Quis hunc militi ſuo exitum voluit, niſi qui tali eum ſacramento conſignauit?

[35 Habes igitur Dei mei voluntatem: occurſum eſt huic plagæ, in alium ictum conſideremus de voluntatis qualitate longum eſt, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITAE, Deum interim ſufficit dici, vt neceſſe ſit bonum credi: malum enim Deum qui præſumpſerit, conſtare in vtroque non poterit, aut Deum negare debebit, quem malum exiſtimarit: aut bonum dicere, quem Deum pronuntiarit. Bona igitur erit & voluntas eius, qui niſi bonus, non erit Deus. Probabit hoc etiam ipſius rei bonitas, quam Deus voluit, martyrii dico. Quia non niſi bonus, voluit bonum. Bonum contendo martyrium apud eundem Deum, à quo & prohibetur & punitur idololatria: Obnititur enim & aduerſatur idololatriæ martyrium: malo autem obniti & aduerſari niſi bonum non poteſt, non quaſi negemus eſſe æmulationem, tam malorum inter ſe, quam & bonorum. Sed alia conditio eſt huius tituli. Martyrium enim non de communi aliqua militia certat cum idololatria, ſed de ſua gratia. Liberat enim ab idololatria: quod à malo liberat, qui non bonum pronuntiabit? quid aliud eſt aduerſatio idololatriæ atque martyrii, quam mortis & vitæ? in tantum vita martyrio deputabitur, quantum morti idololatria. Vitam qui malum dixerit, habet mortem, quam bonum dicat.

Eſt & hæc peruerſitas hominum ſalutaria excutere, exitioſa ſuſcipere, periculoſa quæque medicamina vitare, mori denique citius quam curari deſiderare. 37 Nam & medicinæ præſidium plures qui refugiunt, plures ſtulti, plures timidi, & male verecundi. Et eſt plane quaſi ſæuitia Medicina de ſcalpello, deque cauterio, de ſinapis incendio, non tamen ſecari, inuri & extendi, morderique idcirco malum, quia dolores vtiles adfert. Nec quia tantummodo contriſtat, recuſabitur, ſed quia neceſſario contriſtat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excuſat vlulans denique ille, & gemens & mugiens inter manus medici, poſtmodum eaſdem mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & ſæuas iam negabit. Et ſi martyria deſæuiunt, ſed in ſalutem: licebit & Deo in vitam æternam per ignes & gladios & acerba quęque curare. 38 Sed medicum quoque miraberis etiam in illo, quod ferme pares adhibet qualitates medelarum aduerſus qualitates querelarum, quum quaſi de peruerſo auxiliatur, per ea ſubueniens per quæ laboratur. Nam & calores caloribus amplius onerando compeſcit, & ardores ſiti potius macerando reſtringit, & fellis exceſſus amaris quibuſq; potionibus colligit, & ſanguinis fluxus de fuſa inſuper venula reuocat. Deum vero & quidem Zeloten culpandũ exiſtimabis, ſi voluit certaſſe cum cauſa, & iniuriæ æmulãdo prodeſſe, mortem morte diſſoluere, occiſionem occiſione diſpargere, tormentis tormenta diſcutere, ſupplicia ſuppliciis euaporare, vitam auferendo conferre, carnem lædendo iuuare, animam eripiẽdo ſeruare. peruerſitas quam putas, ratio eſt, quod ſæuitiam exiſtimas, gratia eſt. Ita Deo de momentaneis æterna meditante, magnifica bono tuo Deum tuum: incidiſti in manus eius, ſed fœliciter incidiſti: Incidit & ille in ægritudines tuas. Homo ſemper medico prior negotium facit, denique ſibimet ipſe periculum mortis attraxit. acceperat à Domino ſuo vt à medico, ſatis vtilem diſciplinam ſecundum legem viuendi, vt omnia quidem ederet, ab vna ſolummodo arbuſcula temperaret, quam ipſe medicus importunam interim norat. audiit ille quem maluit & abſtinentiam rupit, edit inlicitum, & tranſgreſſione ſaturatus in mortem eructauit, digniſſimus bona fide in totum periſſe qui voluit. Sed Dominus ſuſtentato ſeruore delicti, donec tempore medicina temperaretur, paulatim remedia compoſuit, omnes fidei diſciplinas & ipſas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ reſcindentes, auditum tranſgreſſionis auditu deuotionis limantes: ita & quum mori præcipit medicus ille, veternum mortis excludit. Quid grauatur pati nunc homo ex remedio, quod non eſt tunc grauatus pati ex vitio? Diſplicet occidi in ſalutem, cui non diſplicuit occidi in perditionem? Nauſeabit ad antidotum, qui hiauit ad venenum?

[39 Sed & certaminis nomine Deus nobis martyria proponit, per quæ cum aduerſario experiremur, vtà quo libenter homo eliſus eſt, eum iam conſtanter elidat. Hic quoque liberalitas magis quam acerbitas Dei præeſt. Euulſum enim hominem de diaboli gula per fidem, iam & inculcatorem eius voluit efficere per virtutem: ne ſolummodo euaſiſſet, verum etiam deuiciſſet inimicum. Amauit quæ vocauerat in ſalutem, inuitare ad gloriam: vt qui gaudeamus liberati, exultemus etiam coronati. 40 Agonas iſtos, contentioſa ſolennia & ſuperſtitioſa certamina Græcarum & religionum & voluptatum quanta gratia ſeculum celebret, etiam Africæ liquuit. 41 Adhuc Carthaginem ſingulæ ciuitates gratulando inquietant, donatam Pythico agone poſt ſtadii ſenectutem.

Ita ab æuo digniſſimum creditum eſt ſtudiorum experimentum committere artes, corporum & vocum præſtantiam expendere præmio indice, ſpectaculo iudice, ſententia voluptate: qua nulla ſunt prælia, nonnulla ſunt vulnera, pugni quaſſant, calces arietant, cæſtus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamen agonis præſidem ſuggillauerit, quod homines violentiæ obiectet. iniuriarum actiones extra ſtadium: ſed quantum liuores illi & cruores & vibices negotiantur intendis, coronas ſcilicet, & gloriam & dotem, priuilegia publica, ſtipendia ciuica imagines, ſtatuas & qualem poteſt præſtare ſeculum de fama æternitatem, de memoria reſurrectionem. Pyctes ipſe non queritur, dolere ſe non vult, corona premit vulnera, palma ſanguinem obſcurat, plus victoriatum eſt quam iniuriatum. hunc tu læſum exiſtimabis, quem vides lætum? Sed nec victus ipſe de agonotheta caſum ſuũ exprobabit, 42 Deum dedecebit artes & diſciplinas ſuas educere in medium, in hoc ſeculi ſpatiũ, in ſpectaculum hominibus & angelis & vniuerſis poteſtatibus? carnem atq; animam probare de conſtantia atque tolerantia: dare huic palmam, huic honorem, illi ciuitatem, illi ſtipendium, etiam quoſdam reprobare, & caſtigatos cum ignominia ſummouere? Nimirum præſcribes Deo, quibus temporibus, aut modis, aut locis de familia ſua iudicet, quaſi non & præiudicare iudici congruat.

Quid nunc ſi non certaminis nomine in martyria fidem expoſuiſſet, ſed proprii profectus, nonne oportebat illam habere aliquem ſpei cumulum, cui ſtudium ſuum cogeret votumque ſuſpenderet, quo enitereturaſcendere, quum terrena quoque officia in graduæſtuent. 43 Aut quomodo multæ manſiones apud patrem, ſi non pro varietate meritorum: quomodo & ſtella à ſtella diſtabit in gloria, niſi pro diuerſitate radiorum? Porro & ſi fidei propterea congruebat ſublimitati & claritati aliqua prolatio, tale quid eſſe oportuerat illud emolumenti, quod magno conſtaret labore, cruciatu, tormento morte.

Sed reſpice compenſationem, cum caro & anima dependitur, quibus in homine nihil carius eſt, alterum

manus

manus Dei, alterum adflatus, ipsa dependi in profectu quorum est profectus, ipsa erogari quæ lucrifiant, eadem pretia quæ & merces. 44 Prospexerat & alias Deus imbecillitates conditionis humanæ, aduersarii insidias, rerum fallacias, seculi retia, etiam post lauacrū periclitaturā fidē, perituros pleroſq; rursum post salutē, qui vestitū obsoletassent nuptialē, qui faculis oleū non præparassent, qui requirēdi per montes & saltus, & humeris esset reportādi. Posuit igitur secūda solatia, & extrema præsidia dimicationē martyrii, & lauacrū sāguinis exinde securum. De cuius fœlicitate Dauid: *Beati quorum dimissa sunt delicta, & quorū opertæ sunt iniquitates. Beatus vir cui non reputauerit Deus delictum.* 45 Proprie enim martyribus nihil iam reputari potest, quibus in lauacro ipsa vita deponitur. Sic *dilectio operit multitudinem delictorum*, quę Deum scilicet diligens ex totis viribus suis, quibus in martyrio decertat: ex tota anima sua, quam pro Deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, consilia, iudicia, spectacula, etiam Dei atrocitatem iudicabis. Sanguinem hominis Deus concupiscit. Et tamen ausim dicere, & si homo regnum Dei, si homo certam salutem & si homo secundum regenerationem: nulli compensatio inuidiosa est, in qua aut gratiæ, aut iniuriæ communis est ratio. [46 Incutiat adhuc scorpius homicidam Deum ventilans, horrebo plane spurcum blasphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentem: sed & talem Deum de fiducia rationis amplectar, qua ratione etiam ipse se plus quam homicidam pronuntiauit ex sophiæ suæ persona, voce Solomonis: 47 *Sophia*, inquit, *iugulauit filios suos.* Sophia sapientia est. Sapienter vtique iugulauit dum in vitam, & rationaliter dum in gloriam. O parricidii ingenium, ô sceleris artificium, ô argumentum crudelitatis, quæ idcirco occidit, ne moriatur quem occiderit. Et ideo quid sequitur? 48 *Sophia in exitibus canitur hymnis*, Cantatur enim & exitus martyrum, *Sophia in plateis constantiam agit*, bene enim filios suos iugulat. Super summos autē muros confisa dicit. quum quis secundum Esaiam hic exclamat, *Ego Dei sum*, & hic vociferatur, *In nomine Iacob*: & alius inscribit. *In nomine Israelis.* O bonam matrem, opto & ipse in filios eius redigi, vt ab ea occidar. Opto occidi, vt filius fiam. Solum autem iugulat filios suos, an & torquet? 49 Audio enim & alibi dicentem Deum: *Vram illos sicuti vritur argentum: & probabo illos sicuti probatur aurum.* Vtique per tormenta ignium, & suppliciorum, per martyria fidei examinatoria. Scit & Apostolus qualem Deum adscripserit, quum scribit: *Si* 50 *Deus filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia condonauit nobis?* Vides quomodo etiam proprium suum filium primogenitum sophia diuina iugulauerit: vtique victurum, immo & ceteros in vitam redacturum. Possum dicere cum sophia Dei, *Christus est qui se tradidit pro delictis nostris*, iam & semetipsam sophia trucidauit. Verba non sono solo sapiunt, sed & sensu. Nec auribus tantummodo audienda sunt, sed & mentibus. Crudelem Deum qui non intelligit, credit. Quanquam & non intelligendi posita sententia est, quæ temeritatem cohibeat aliter intelligendi.

Quis enim, inquit, *cognouit sensum Dei? aut quis illi consiliarius fuit, qui eum instruat, aut viam intelligentiæ quis demonstrauit illi?* 51 Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum victima placari apud seculum liquuit. Et Latio in hodiernum Ioui media in vrbe humanus sanguis inguſtatur. Nec quisquam retractat, aut non rationem præsumit aliquam, aut inæstimabilem Dei sui voluntatem. Si noster quoque Deus propriæ hostiæ nomine martyria sibi depostulasset, quis illi exprobasset funestam religionem, & lugubres ritus, & aram, rogum, & pollinctorem sacerdotem, & non beatum amplius reputasset, quem Deus comedisset?

[52 Vnum igitur gradum insistimus, & in hoc solum prouocam[9], an præcepta sint à Deo martyria, vt credas ratione præcepta, si præcepta cognoueris, quia nihil Deus non ratione præceperit. Siquidē *honorata est apud illum mors religiosorum ipsius*, vt canit Dauid, non (opinor) ista communis & omnium debitum. Atquin ista etiam ignominiosa est ex elogio transgressionis & merito damnationis, sed illa quæ in ipso aditur ex testimonio religionis, & prælio confessionis, pro iustitia & sacramento, sicut Esaias, 53 *Videte*, inquit, *quomodo perit iustus, & nemo excipit corde, & viri iusti auferuntur, & nemo animaduertit: a facie enim iniustitiæ perit iustus, & erit honor sepulturæ eius.* Habes hic quoque & prædicationem & remunerationem martyriorum. A primordio enim iustitia vim patitur: statim vt coli Deus cœpit, inuidiam religio sortita est. 54 Qui Deo placuerat, occiditur, & quidem à fratre, quo procliuius impietas alienum sanguinem infectaretur, a suo auspicara. Denique non modo iustorū, verum etiam & Prophetarum. a Dauid exagitatur, b Helias fugatur, c Hieremias lapidatur, Esaias secatur, 55 Zacharias d inter altare & ædem trucidatur, perennes cruoris sui maculas silicibus adsignans. e Ipse clausula Legis & Prophetarum, nec Prophetes, sed angelus dictus, contumeliosa cæde truncatur 56 in puellæ salticæ lucar. Et vtique qui spiritu Dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur, etiam patiendo quæ & prædicassent.

Proinde & trina fraternitas quum dedicatio imaginis regiæ vrbem vrgeret officio, non ignorauerunt quid fides, quæ sola in illis captiua non fuerat, exigeret, morientem scilicet aduersus idololatriam. 57 Meminerant enim & Hieremiæ scribentis ad eos quibus illa captiuitas imminebat. *& nunc videbitis Deos Babyloniorum aureos & argenteos & ligneos portari super humeros, ostentantes nationibus timorem. Cauete igitur ne & vos consimiles sitis allophylis, & timore capiamini, dum aspicitis turbas adorantes retro eos & ante: sed dicite in animo vestro: Te Domine adorare debemus.* 58 Itaque dixerunt à Deo concepta fiducia, quando vigore animi conditionales minas regis excutiunt: *Non habemus necessitatem respondendi huic tuo imperio. Est enim Deus noster quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc manifestum fiet tibi, quod neque idolo tuo famulabimur, nec imaginem tuam auream quam statuisti, adorabimus.* O martyrium & sine passione perfectum, satis passi, satis exusti sunt, quos propterea Deus texit, ne potestatem eius mentiti viderentur. Nam & Danielem nullius præter Dei supplicem, & idcirco à Chaldæis delatum ac depostulatum, statim vtique conclusa & vsitata feritas leonum deuorasset, si Darii digna præsumptio de Deo falli debuisset. Ceterum pati oportebat omnem Dei prædicatorem atque cultorem, qui ad idololatriam prouocatus negasset obsequium, secundum illius quoque rationis statum, quia & præsentibus tunc & posteris deinceps commendari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio ipsorum defensorum eius, quia nemo voluisset occidi, nisi cōpos veritatis. Talia à primordio & præcepta & exēpla debitricē martyrii fidē ostendunt. [59 Superest ne antiquitas suū forte habuerit sacramentum, nouitatem Christianam recēsere, quasi & de Deo aliam, ac proinde disciplina quoque æmulam, cuius sophia filios suos iugulare non norit. Plane alia in Christo & diuinitas & voluntas & schola, & martyria aut nulla in totum, aut aliter intelligenda mādarit, qui neminem ad huiusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passis nihil repromittat, quia pati eos nolit. Et ideo præceptorū principia deducens, *Beati* inquit, *qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam illorum est regnum cœlorum.* Hoc quidē absolute ad omnes, dehinc proprie ad Apostolos ipsos, 60 *Beati eritis cum vos dedecorauerint, & persecuti fuerint, & dixerint aduersos vos omnia mala propter me: Gaudete & exultate, quoniā merces vestra plurima in cœlo. Sic enim faciebant & Prophetis patres eorum*: vt etiam prophetaret quod & ipsi occidi haberent ad exemplum Prophetarum. Quamquam & si omnem hāc persecutionem conditionabilem in solos tūc Apostolos destinasset, vtique per illos cum toto sacramento, cū propagine nominis, cū traduce Spiritus sancti, in nos quoque spectasset etiam persecutionis obeundæ disciplina,

A vt in hæreditarios discipulos & apostolici seminis frutices. Nã & rursus ad Apostolos dirigit: 61 *Ecce ego mitto vos tanquam oues in medio luporum &: cauete ab hominibus tradent enim vos in conseſſus, & in synagogis ſuis flagellabunt vos, & ad præſides & reges perducemini mei cauſa in teſtimonium illis & nationibus,* & cetera. Quum autem subiicit, *Tradet autem frater fratrem, & pater filium in mortem, & inſurgent filij in parentes, & mortificabunt eos:* manifeste iniquitatem istã in ceteros pronuntiauit, quam in Apostolis non inuenimus. Nemo enim eorum aut fratrem aut patrem passus est traditorem, quod pleriq; iam nostri dehinc ad Apostolos reuocat: *Et eritis odio omnibus propter nomen meum.* Quanto magis nos, quos à parentibus quoque tradi oportet. Ita ipsa hac permistione nunc ad Apostolos, nunc ad omnes disponendo, eundem in vniuersos nominis exitum effundit, in quibus consederit nomen cum odii sui lege. *Qui autem ſuſtinuerit vſque in finem, iſte ſaluus fiet.* Quid sustinendo, nisi persecutionem, nisi traditionem, nisi occisionem? Nec enim aliud est sustinere in finem, quam pati finem, Et ideo *non eſt diſcipulus ſuper magiſtrum.* Statim sequitur, *nec ſeruus ſuper Dominum ſuum:* quia cum magister & Dominus ipse perpessus sit persecutionem, & traditionem, & occisionem, multo magis serui & discipuli eandem expendere debebunt: ne quasi superiores exempti de iniquitate videantur, quando hoc ipsum sufficere eis ad gloriam debeat, æquari passionibus Domini & magistri: ad quarum tolerantiam ædificans monet, non eos timendos, qui solum corpus occidant, animam autem interficere non valeant, sed illi potius metum consecrandum, qui & corpus & animam occidere & perdere possit in gehennam. Quinam hi solius corporis interemptores, nisi præsides & reges supradicti, homines opinor. Quis etiam animæ dominator, nisi Deus solus? Quis iste, nisi ignium comminator, nisi is sine cuius voluntate nec passerum alter in terram cadit, id est, nec altera ex duabus substantiis hominis, caro aut anima. Quia & capillorum apud eum regestus est numerus. *Nolite ergo metuere* quum super dicit, *multis paſſeribus antiſtatis,* non frustra, id est, non sine emo-

B ..mei .. casuros in terram repromittit, si magis ab hominibus quam à Deo occidi eligamus. 62 *Omnis igitur qui in me confeſſus fuerit coram hominibus, & ego confitebor in illo coram patre meo qui in cœlis eſt. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, & ego negabo illum coram patre meo qui in cœlis eſt.* Manifesta (vt opinor) est & definitio & ratio, tam confessionis quam negationis, etsi dispositio diuersa est. Qui se Christianum confitetur, Christi esse testatur: qui Christi est, in Christo sit necesse est. Si in Christo est, in Christo vtique confitetur, cum se Christianum confitetur. Hoc enim non potest esse, nisi sit in Christo. Porro in Christo confitendo, Christum quoque confitetur qui sit in Christo, dum & ipse in illo est, vtpote Christianus. Nam etsi diem dixeris, lucis rem ostendisti quæ diem præstat, licet non dixeris lucem. Ita & si non directo pronuntiauit, *Qui me confeſſus fuerit*, non est diuersus actus quotidianæ confessionis à sensu dominicæ pronuntiationis. Quod enim est quum se confitetur, id est, Christianum: etiam id per quod est confitetur, id est, Christum. Proinde qui se negauit Christianum, in Christo negauit, negando se in Christo esse, dum negat se Christianum: & Christum autem in se negando, dum se in Christo negat, Christum quoque negabit. Ita & qui in Christo negauerit, Christum negabit. Et qui in Christo confessus fuerit, Christum confitebitur. Suffeciſſet igitur & si de confitendo tantummodo Dominus pronũtiasset, ex forma enim cõfessionis contrario quoque eius præiudicaretur, id est, negationi, perinde negatione negationem rependi à Domino, quemadmodum confessione confessionem. Et ideo quum in forma confessionis etiam negationis conditio intelligatur, apparet non ad aliam modum negationis pertinere, quod de ea aliter Dominus pronuntiauit, quam de cõfessione dicendo: *Qui me negauerit*, non, qui in me. Prospexerat enim & hãc vim plerumq; in expugnatione nominis subsecuturã, vt qui se Christianũ negasset, ipsum quoque Christum compelleretur blasphemando negare. 63 Sicut non olim pro auspicie cũ in tota fide quorundam conluctatum, hoc modo horruimus. Itaq; frustra erit dicere, etsi me negauero Christianum non negebor à Christo, non enim ipsum negaui. Ex illa enim negatione tantundem tenebitur, qua se Christianum negando, Christum in se negans, etiam ipsum negauit. Plus est autem quod & confusioni confusionem comminatur, 64 *Qui me confuſus fuerit coram hominibus, & ego confundar eum coram patre meo qui in cœlis eſt.* Sciebat enim à confusione vel maxime formari negationem, mentis statum in fronte consistere, priorem esse pudoris quam corporis plagam. [65 Qui vero non hic, id est, non intra hunc ambitum terræ nec per hunc commeatum vitæ, nec apud homines huius naturæ communis confessionem putant constitutam, quanta præsumptio est aduersus omnem ordinem rerum in terris istis, & in vita ista, & sub humanis potestatibus experiundarum. 66 Nimirum quum animæ de corporibus excesserint, & per singula tabulata cœlorum de recepto dispici cœperint. & interrogari arcana illa hæreticorum sacramenta, tunc confitendũ apud veras potestates & veros homines, 67 Teletos scilicet & Abascantos & Acinetos Valentini. 68 Nostrates enim, inquiunt, nec ipsi. Eadẽ iurgiis constanter probabat homines veros non esse, quos stillicidium si tulę & pluerẽ areæ & sputamen & locustas deputauit, etiam inrationalibus iumentis adęquauit. Plane ita scriptum, non tamen idcirco aliud hominis genus intelligendum præter nos: quod quia constat esse cõparatione, potuit induere salua & proprietate generis & singularitate: neque enim si vita vitiata est, vt despectui iudicata despectis cõpararetur statim natura sublata est, vt alia in nomine eius deputaretur. Atquin seruatur natura, etsi suffũditur vita: nec alios nouit Christus homines, quam de quibus dicit, *Quem me aiunt esse homines?* Et, *Quomodo vultis vt faciant vobis homines, & vos ita facite illis.* Vide an seruauerit genus, à quibus & testimonium sui expectet, & in quos iustitiæ vicem mandat. Illos autem cœlestes homines si expostulem mihi ostendi, facilius 69 Aratus, Persea, & Cephea, & Erigonem, & Ariadnen inter sidera deliniabit. Quis autẽ prohibuit Dominum illic etiam confessionẽ hominum faciendam determinare, vbi suam futuram aperte pronuntiauit? Vt ita esset positum, Qui in me confessus fuerit coram hominibus in cœlis, & ego in illum confitebor corã patre meo qui in cœlis est: eripere me debuit ex isto terrenę confessionis errore, quam suscipi noluisset, si cœlestem præcepisset, quia nullos alios homines noueram præter incolas terræ, ne ipso quidem adhuc tunc in cœlis homine conspecto. Quæ porro fides rerum, vt post excessum ad superna sublatus, illic prober, quo non nisi iam probatus imponerer: illic de receptu examinarer, quo nisi admittendus peruenire non possem. Christiano cœlum ante patet quam via: quia nulla via in cœlum nisi cui pater cœlum: quod qui attigerit, intrabit. 70 Quas mihi potestates ianitrices adfirmas iuxta Romanam superstitionem, Cardeam quandam & Forculum & Limentinum, quas à cancellis ordinas potestates? Si vnquam legisti apud Dauid. 71 *Auferte portas principes veſtras, & ſublenentur portæ æternæ, & intrabit rex gloriæ.* Si item audisti apud Amos: 72 *Qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, & profuſionem ſuam fundat in terras:* scito & ascensum illum exinde complanatum vestigiis Domini, & introitum exinde reseratum viribus Christi, nec vllam moram aut quæstionem in limine Christianis occursuram, qui non dinosci habeant illic, sed agnosci: nec interrogari, sed admitti. 73 Nam & si adhuc clausulam putas cœlum, memento claues eius hic Dominũ Petro, & per eum Ecclesiæ reliquisse, quas hic vnusquisq; interrogatus atque confessus feret secum. Sed adseuera diabolus illic confitendum, vt suadeat hic negandum. 74 Pulcra videlicet documenta præmittam, bonas mecum claues feram, timorem eorum qui solum corpus occidunt, animæ autem nihil faciunt: commendatus ero huius præcepti desertione, honeste in

cœle-

C D E F G H

Matth. 10. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibiden. Marc. 8. et Luc. 9. Cap X. Isai. 40. Matth. 16. Matth. 7. Matth. 10. Psal. 23. Amos. 9. Matth. 18. Matth. 10.

cœlestibus stabo qui in terrenis stare non potui, sustinebo maiores potestates qui minoribus cessi: merebor denique admitti iam exclusus. Suppetit adhuc dicere, si in cœlestibus confitendum, vel negandum est, næ vbi alterum, ibidem vtrunque. Æmula enim quæque concurrunt. Etiam persecutionē in cœlis agitari oportebit, quę confessionis negationis ve materia est. Quid itaque cessas audacissime hæretice, totum ordinem Christianę concussionis in superna transferre, & in primis ipsum nominis odiū illic collocare, vbi ad patris dexterā præsidet Christus: illic constitues & synagogas Iudæorum fontes persecutionum, apud quas Apostoli flagella perpessi, sunt, & populos nationum cū suo quidē circo, vbi facile conclamant, *vsque quo genus tertium*. Sed & fratres nostros & patres, & filios & socrus & nurus & domesticos nostros ibidem exhibere debetis, per quos traditio disposita est: itē reges & præsides & armatas potestates, apud quas causa purganda est. Erit certe etiam carcer in cœlo carens sole, aut ingratis luminosus, & vincula 75 fortasse de zonis, & eculeus 76 axis ipse qui torquet: tū si lapidandus Christianus, grandines aderunt: si vrendus, fulmina præ manu sunt: si trucidandus, 77 Orionis armati manus operabitur: si bestiis finiendus, 78 vrsas septentrio emittet, 79 zodiacus tauros & leones. Hæc qui sustinuerit in finē, iste erit saluus. Ergone & finis in cœlis, & passio, & occisio, & prima confessio. Et vbi caro omnibus istis necessaria, vbi corpus quod solum ab hominibus habet occidi? 80 Hæc nobis etiam ludicrum in modum certa ratio madauit, nec vllus obicem præscriptionis istius extrudet, vt non omnem ordinem persecutionis, omnem eius causæ firmam paraturam illuc transferre cogatur, vbi confessioni forum dederit. Siquidem confessio à persecutione deducitur, & persecutio in confessione finitur. Nec possunt non vna sequi, quæ & aditum & exitum, id est, initium finemque disponunt. Porro & odium nominis hic erit, & persecutio hic erumpit, & traditio hic producit, & interrogatio hic compellit, & carnificina hic desæuit, & totum hunc ordinem in terris confessio vel negatio expungit. Igitur si cetera hic, nec confessio alibi: si confessio alibi, nec cetera hic. Enimuero non alibi cetera, itaque nec confessio in cœlo. Aut si aliam volunt esse rationem interrogationis & confessionis cœlestis, vtique & ordinem suum illi struere debebunt, alium longe, & ab ista dispositione diuersum quæ scripturis notatur, & possumus dicere: viderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confessionis ex materia decurrens persecutionis & discordiæ publicæ in nomen saluus sit suæ fidei, ita credendum sit sicut & scribitur, ita intelligendum sit sicuti auditur. Hic omnem ordinem sustineo, ipso Domino non aliam regionem mundi destinante. Quid enim post confessionis & negationis terminum subiungit? 82 *Ne putaueritis venisse me vti pacem mittam in terram, non veni, sed vt machæram* certe in terram, *Veni enim diuidere hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & socrum aduersus nurum suam, & inimici homini domestici sui.* Sic enim efficitur, vt tradat frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgant filii in parentes, & mori eos faciant. *Et qui sustinuerit in finem, hic saluus erit.* Adeo totus hic ordo dominicæ machæræ, non in cœlum missæ, sed in terras, illic constituit etiam confessionem, quæ in finem sustinendo passura est mortem. [82 Eadem igitur forma cetera quoque, ad martyrii statum pertinere defendimus. 83 *Qui pluris*, inquit, *fecerit etiam animam suam quam me, non est me dignus*, id est, qui maluerit viuere me negando, quam mori confitendo. *Qui animam suam inuenerit, perdet illam: qui vero perdiderit illam mei causa, inueniet illam.* Proinde enim inuenit ille qui negarit lucrifaciendo vitam, sed perdet in gehennam, qui se putat negando lucrifacere eā. Perdet autem eam ad præsens qui confessus occiditur sed inuenturus eam in vitam æternam. Ipsi deniq; præsides quum cohortantur negationi, *Serua animam tuam*, dicunt, &, *Noli animam tuam perdere.* Quomodo loqueretur Christus, nisi quomodo tractaretur Christianus? Sed quum prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, Spiritum sanctum responsurum repromittit. 84 Et quum in carcere fratrem vult visitari, confessoris imperat curam, & quum Deum vindictam facturum electorum suorum adfirmat, passiones consolatur illorum: etiam in parabola seminis post cespitem arefacti, persecutionum figurat ardorem. Hæc si non ita accipiuntur quemadmodum pronuntiantur, sine dubio præterquam sonant sapiunt, & aliud in vocibus erit, aliud in sensibus, vt allegoriæ, vt parabolæ, vt ænigmata. Quemcunque igitur conceperint ventum argumentationis scorpii isti, quocunque se acumine impegerint, vna iam linea est, ad ipsas res prouocabuntur, an secundum scripturas transignantur. Siquidem tunc aliud significabitur in scripturis, si non idipsum reperiatur in rebus. Quod enim scriptum est, hoc euenire oportebit. Porro tunc eueniet quod & scriptum, si non aliter eueniet. Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, quomodo & scriptum est, & tradimur etiam à proximis, quomodo & scriptum est, & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & confitemur, & trucidamur, quomodo & scriptum est. Sic Dominus edixit: si aliter edixit hæc, cur non aliter eueniunt, quam edixit, id est, quemadmodum edixit. Atquin non aliter eueniunt quam edixit: ergo sicut eueniunt, ita edixit, & sicut edixit, ita eueniunt. Nam nec licuisset aliter euenire, quam edixit, nec ipse aliter edixisset, quam euenire voluisset. Ita non aliud significabunt sctipturæ istæ, quam in rebus recognoscitur. At si nondū aguntur illa quæ prædicantur, quomodo hæc aguntur quæ prædicata nō sunt? Non sunt enim hæc prædicata quæ agūtur, si alia sunt quæ prædicantur, & non hæc quæ aguntur. At nunc quia ipsa sunt in rebus, quæ & in vocibus, aliter dicta creduntur: quid fieret si aliter acta inuenirentur? 85 Sed hæc erit peruersitas fidei, probata nō credere, non probata præsumere. Cui peruersitati illud quoque opponam, vt si hæc quæ sic aguntur quemadmodum scripta sunt, non erunt ipsa quæ prædicantur, illa quæ non debeant sic agi quemadmodum scripta sunt, ne & ipsa horum exemplo periclitentur excludi. Siquidem aliud in vocibus, aliud in rebus est, & relinquitur nec prædicata videri quū euenerint, si aliter prædicantur quam euenire habent. Et quomodo credentur quæ non erunt prædicata, quia non ita erunt prædicata quomodo eueniunt: Ita hæretici quæ prædicantur non vt probata sunt credendo, ea quæ nec prædicata sunt, credunt. [86 Quis nunc medullas scripturarum magis nosset, quam ipsa Christi schola, quos & sibi discipulos Dominus adoptauit, omnia vtique edocendos, & nobis magistros ordinauit, omnia vtique doctu-ros.

Cui potius figuram vocis suæ declarasset, quam cui effigiem gloriæ suæ reuelauit, Petro, Iacobo, Ioanni, & postea Paulo, quem paradisi quoque compotem fecit ante martyrium. An & illi aliter quam sentiunt, scribunt fallaciæ magistri, non veritatis? 87 Petrus quidem ad Ponticos, 88 *Quanta enim*, inquit, *gloria, si non vt delinquentes puniamini, sustinetis. Hæc enim gratia est, in hoc & vocati estis, quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum semetipsum, vti adsequamini vestigia ipsius.* Et rursus, 89 *Dilecti, ne expauescatis vstionem quæ agitur in vobis in tentationem, quasi nouum accidat vobis: etenim secundum quod communicatis passionibus Christi gaudete, vti & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes si dedecoramini in nomine Christi, beati estis, quoniam gloria & Dei spiritus requiescit in vobis*, 90 *dum nequis vestrum patiatur, vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alieni speculator. Si autem vt Christianus, ne erubescat, glorificet autem Dominum in nomine isto.* 91 Ioannes vero vt etiam pro fratribus nostris animas ponamus hortatur, negans timorem esse in dilectione. *Perfecta enim dilectio foras abiicit timorem: quoniam timor pœnam habet, & qui timet, non est perfectus in dilectione.* Quem timorem intelligi præstat, nisi negationis auctorem? quam dilectionem perfectam

adfirmat,

A adfirmat, nisi fugatricem timoris, & animatricem confessionis? quam pœnâ timore puniat, nisi quâ negator relaturus est, cum corpore & anima occidendus in gehennam? Quod si pro fratribus quanto magis pro Domino oriendum docet, satis 92 de Apocalypsi quoque sua instructus hæc suadere: mandauerat etenim spiritus 93 ad angelum Ecclesiæ Smyrnæorum: *Ecce diabolus ex nomero tuo coniiciet in carcerem, vt tentemini diebus decem. Esto fidelis ad mortem vsque, & dabo tibi vitæ coronam,* Item ad Pergamenorum de Antipa fidelissimo martyre interfecto in habitatione Satanæ. Item ad Philadelphenorum, quod à tentatione vltima liberaretur qui Domini nomen non negarat. 94 Exinde victori cuique promittit nunc arborem vitæ, & mortis veniam secundæ: nunc latens manna cum calculo candido, & nomine ignoto: nunc ferreæ virgæ potestatem, & stellæ matutinæ claritatem. nunc albam vestiri, nec deleri de libro vitæ, & columnam fieri in Dei templo in nomine Dei & Domini, & Ierusalem cœlestis inscriptam: nunc residere cum Domino in throno eius, quod aliquando Zebedæi filiis negebatur. Quinam isti tam beati victores, nisi proprie martyres? Illorum etenim victoriæ, quorum & pugnæ: eorum vero pugnæ, quorum & sanguis. 95 Sed & interim sub altari martyrum animæ placidum quiescunt, & fiducia vltionis candidam claritatis vsurpant, donec & consortium illarum gloriæ impleant. Nam & rursus innumera multitudo albati & palmis victoriæ insignes reuelantur, scilicet de Antichristo triumphales, sicut vnus ex presbyteris: *Hi sunt*, ait, *qui veniunt ex illa pressura magna, & lauerunt vestimenta sua: & candidauerunt ipsum in sanguine agni*: Vestitus enim animæ caro. 96 Sordes quidem baptismate abluuntur, maculæ vero martyrio cãdidantur. 97 Quia & Esaias ex rufo & coccino niueum & laneum repromittit. 98 Magna etiam Babylon quum describitur ebria sanctorum cruore, sine dubio ebrietas eius martyriorum poculis ministratur, quorum formido quid relatura sit æque ostenditur, Inter omnes enim reprobos, immo ante omnes. *timidis autem*, inquit, *dehinc ceteris, particula in stagno ignis & sulphuris.* Sic timor eius in epistola eius, quem dilectio foras abiicit, habet pœnam, [96 Paulus vero Apostolus de persecutione, qui primus Ecclesiæ sanguinem fudit, postea gladium stylo mutans, & conuertens machæram in aratrum, lupus rapax Beniamin, dehinc adferens ipse etiam escam secundum Iacob, qualiter martyria iam & sibi optabilia commendat: quum de Thessalonicensibus gaudens, *Vti*, inquit, *gloriemur in vobis in Ecclesiis. Dei pro tolerantia vestra & fide, in omnibus persecutionibus & pressuris*, 100 *quibus sustinetis ostentamen iusti iudicij Dei, vt digni habeamini regno eius, pro quo & patimini.* Sicut & ad Romanos, 101 *Non solum autem, verum etiam exultantes in pressuris, certe quod pressura tolerantiam perficit, tolerantia vero probationem, probatio autem spem, spes vero non confundit.* Et rursus, 102 *Quod si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi, Siquidem compatimur, vti & cum illo glorificemur. Reputo enim passiones huius temporis non esse dignas ad gloriam quæ in nos habeat reuelari.* Et ideo postmodum, *Quis*, inquit, *separabit nos à dilectione Christi? pressura, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an machæra, secundum quod scriptum est, Tui causa mortificamur tota die, deputati sumus vt pecora iugulationis, sed in omnibus istis superuincimus pro eo qui nos dilexit.* 103 *Persuasum enim habemus, quod neque mors, neque vita, neque virtus, neque sublimitas, neque profunditas, neque alia conditio poterit nos à dilectione Dei separare, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.*104 Sed & Corinthiis passiones suas enumerans, patiendum vtique præfiniuit: *In laboribus abundantius, in carceribus plurimum, in mortibus sæpius, à Iudæis quinquies quadragenas citra vnam accepi, ter virgis cæsus, semel lapidatus*, & reliqua. Quæ si magis incommoda quam martyria videbuntur, tamen rursus, *propter quod*, inquit, *boni duco infirmitatibus, in iniuriis, in necessitatibus in persecutionibus, in angustiis pro Christo.* 105 Etiam in superioribus: *Qui in omnibus tribulemur, sed non coangustemur: & indigeamus, sed non perindigeamus: quoniam persecutionibus agitemur, sed non derelinquamur: qui deiiciamur, sed non pereamus: semper mortificationem Christi Iesu in corpore nostro circunferentes. Sed etsi*, inquit, *exterior homo noster vitiatur*, caro scilicet, vi persecutionum: *sed interior renouatur die & die*, anima scilicet spe promissionũ. *Nam quod ad præsens temporale & leue pressuræ nostræ per supergressum insuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis, non intuentibus quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia*, de incommodis dicens: *quæ vero non videntur, æterna*, de præmiis spondens. 106 Philippensibus vero de vinculis scribens vtique beatos adfirmauit, quibus donatum esset non tantum credere in Christum, sed etiam pati pro ipso: *Eundem*, inquit, *agonem habentes quem in me vidistis, & nunc audistis. Nam & si libor super sacrificium gaudeo, & congaudeo omnibus vobis, perinde & vos gaudete & congaudete mihi.* Vides quam martyrii definiat fœlicitatem, cui de gaudio mutuo acquirit solennitatem, vt proximus denique voti sui factus est, qualiter de prospectu eius exultat, dicens Timotheo: 107 *Ego enim iam libor & tempus deuersionis instat. agonem bonum decertaui, cursum consummaui, fidẽ custodiui: superest corona, quam mihi Dominus illa die reddet*, Scilicet passionis. Satis & ipse supra allocutus: *Fidelis sermo. Si enim commortui sumus Christo, & conuiuemus, si sufferimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille nos negabit: si non credimus, ille fidelis est, negare se non potest* 108 Ne ergo confundatis martyrium Domini nostri, neque ne vinctum eius, quia prædixerat: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed virtutis & dilectionis & sanæmentis.* Virtute enim patimur ex dilectione in Deum, & sana mente, quum ob innocentiam patimur. 109 Sed & sicubi tolerantiam præcipit, quibus magis eam quam passionibus prospicit, sicubi ab idololatria diuellit, quid ei magis quam martyria præuellit? [110 Plane monet Romanos 111 omnibus potestatibus subiici, quia *non sit potestas nisi a Deo, quia non sine causa gladium gestet, & quia minister sit Dei, sed & vltrix*, inquit, *in iram ei qui malum fecerit.* Nam & præmiserat. *Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, & laudem ab ea referes. Dei ergo minister est tibi in bonum. Si vero malum facias, time.* Ita non in occasione fiustrandi martyrii iubet te subiici potestatibus, sed in prouocatione bene viuendi, etiam sub illarum respectu, quasi adiutricum iustitiæ, quasi ministrarum diuini iudicii hic etiam de nocentibus præiudicantis. Dehinc & exequitur quomodo velit te subiici potestatibus, reddere iubens *cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal*, id est *quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei Deo.* 112 Solus autem Dei homo condixerat, scilicet Petrus, Regem quidem honorandum, vt tamẽ tunc Rex honoretur, quum suis rebus insistit, quum à diuinis honoribus longe est, quia & pater & mater diligenter cũ Deo non comparabuntur. Ceterum super Deum diligere nec animam licebit. [113 Num ergo & Apostolorum litteræ nobiles, & nos vsquequaq; simplices animæ, & solummodo columbæ libenter errantes, credo viuẽdi cupiditate. Ita vero sit vt recedant à litteris suis sensus. 114 Quæ tamen passos Apostolos scimus, manifesta doctrina est, hanc intelligo solam Acta decurrens, nihil quæro, a carceres illic, & vincula, & flagella, & b saxa, & c gladii, & impetus Iudæorum, & cœtus Nationum, & Tribunorum elogia, & Regum auditoria, & Proconsulum tribunalia, & Cæsaris nomen interpretem non habent, quod a Petrus cæditur quod b Stephanus opprimitur, quod c Iacobus immolatur, quod d Paulus distrahitur, ipsorum sanguine scripta sunt, 115 & si fidem commentari voluerit hæreticus, instrumenta Imperii loquentur, vt lapides Ierusalem. 116 Vitas Cæsarum legimus. Orientem fidẽ Romæ primus Nero cruentauit. 117 Tunc e Petrus ab altero cingitur, quũ cruci adstringitur. Tunc f Paulus ciuitatis Romanæ consequitur natiuitatem, quũ illic martyrii renascitur generositate. Hæc vbicumq; iam legero, pati disco, nec mea interest quos sequar martyrii magistros, sensusne an exitus Apostolo-

rum

B Apoc. 2. Ibidem. Apoc. 3. Apoc. 2. Apoc. 3. Matth. 20. Apocal. 6. Apoc. 7. Isai. 1. Apoc. 17. Apoc. 21. 1. Ioan. 4 Cap. XIII C Act. 9. 2. Thess. 1. Rom. 5. Rom. 8. D Ibidem. 2. Cor. 21. 2. Cor. 11.

E 2. Cor. 4. Ibidem. Philip. 1. Philip. 2. 2. Tim. 4. 2. Tim. 2. 2. Tim. 1. F Ibidem. Rom. 13. 1. Cor. 5. Cap. XIV. Rom. 13. Matth. 22. G 1. Pet. 2. Luc. 14. Cap. XV. H a Act. 4. & 5. b Act. 7. c Act. 12. d Act. 14. 21. 22. 23. & 26. e Ioan. 21. f Act. 24. & 25.

rum, nisi quod sensus in exitibus recognosco. Nihil enim passi fuissent quod non prius patiendum esse sensissent. 118 Quum vincula Paulo Agabus gestu quoque prophetasset, discipuli flentes & orantes ne se Hierosolyma committeret, frustra orauerunt. Ille enim quod semper docuerat, animatus: *Quid fletis, inquit, & contristatis cor meum? At ego non modo vincula Hierosolymis pati optauerim, verum etiam mori pro nomine Domini mei Iesu Christi. Atque ita cesserunt, dicendo, Fiat voluntas Domini*: fidentes scilicet, passionis ad voluntatem Dei pertinere. Non enim dehortationis consilio, sed dilectionis retinere tentauerant, vt Apostolum desiderantes, non vt martyrium dissuadentes. 119 Quod si iam tūc Prodicus aut Valentinus adsisteret, suggerens: non in terris esse confitendum apud homines, 120 quod nec Deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus vicem passionis, quasi & ipse de ea salutem consecuturus expoſcat, statim audisset à seruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: *Recede Satanas, scandalum mihi es. Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Sed & nunc audire debebit, quatenus multo post venena ista suffudit, nulli infirmorum facile nocitura, si quis hanc nostram ex fide præbiberit, vel etiam superbiberit potionem.

Matth. 16.
Matth. 4.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SCORPIACVM ADuersus Gnosticos.

1. ADVERSVS GNOSTICOS.] *De* Gnosticis *vnde dicantur, nempe ac si dicas*, scientes, & rerum disciplinarumque variarum cognitores, *supra ex B. Epiphanio adu. Valentinianos hær. 31. adnotatum est, lib. de Præscriptionibus aduer. hæret. cap. 41. num. 258. & vero vsurpatum fuisse in genere de omnibus hæreticis, ex eodem Epiphanio patet, quamquam enim proprio nomine contra* Gnosticos *agat hær. 26. Nicolai discipulos, sicuti & Philaster, tamen idipsum etiam tribuit Basilidianis, Carpocratianis & Valentinianis, in hoc hauddubie secutus Irenæum lib. 5. adu. hæreses. Verum de peculiaribus quibusdam* Gnosticis *se loqui Tertullianus non vno in loco indicat, li. aduers. Valentin. sic finit:* Atque ita insolescentes doctrinæ Valentinianorum, in syluas iam excreuerunt Gnosticorum, *& supra lib. de Anima, cap.* 18. Relucent ne, *inquit*, iam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorum, *denique huius lib. cap.* 1. tunc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliunt. *Agit itaque imprimis contra* Menandrianos, apud quos (*sicuti supra Auctor lib. de Anima, cap.* 50.) nec pro Deo ipso mori lex est, *deinde contra* Basilidem *eius discipulum, qui teste Auctore libr. de Præscript. aduer. hæret. cap.* 46. martyria negabat esse facienda, *in quo illi consentiunt B. Epiphan. & Theodoretus. Aduersus etiam* Caianos, *siue* Cainos, *contra quam hæresin (de qua latius supra lib. de Præscript. adu. hær. cap. 33. numer.* 196. *& libr. de Baptismo capit. 1. numer. 7.) hunc locum conscriptum esse testatur B. Hieronym. verbis ad calcem Argumenti citatus libr. contra Vigilantium, pro quo faciunt etiam verba Auctoris huius libr. capit. 1.* si non & ipsa percutitur diffidentia signandi statim adiurandi, & vnguendi bestiæ calcem, *quippe quibus videtur iudicare, necesse etiam istos* Gnosticos *baptismi illas ceremonias. Et vero quum Caini Cain pro Deo habuerint, sicut Auctor testatur lib. de Præscript. adu. hær. cap. 47. hær. 7. num.* 308. *non mirum est, si pro Christo neque baptismum neque Martyria admittebant. Item & contra Valentinianos, qui nominatim se* Gnosticos *nuncuparint, vtpote qui (sicuti supra habetur libr. aduers. Valent. capit.* 30. Martyrii necessitatem eludentes, qua volunt interpretatione, *sicuti infra docetur cap. toto* 10.) confessionem nominis Christi constitutam putabant, non intra huius terræ ambitum, nec per hunc vitæ commeatum, sed in cœlis apud veras (*scilicet*) potestates. *Atque adeo etiam aduersus* Prodicum, *de quo sic in fine huius operis*: Quod si iam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret, suggerens, non in terris esse confitendum apud homines, quod nec Deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus vicem Passionis, quasi & ipse de ea salutem consecuturus expoſcat, statim audisset à seruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: Recede Satanas, scandalum mihi es, *&c. vbi de eodem latius num.* 119. *Denique & proprie contra* Scorpianum *hæreticum, ad cuius nominis adlusionem videtur Auctor & titulum* SCORPIACI *huic libro dedisse, & descriptionem* Scorpii *tam late cap. 1. prosequutus, de quo in hæc verba B. Opt. Mileuit. lib. 4. adu. Parmen. Talis sermo est &* Scorpiani hæretici, (*sic enim ibi lego cum Dn. Latinio, qui etiam istud adnotarat ad Tertullian. sui marginem, ex Tiliano codice, pro*: corpiani (qui negabat debere esse martyria, *sed venena sua sibi seruet, ne eorum relatio auditorum intellectus simplices vel leuiter vexet.*

2. SCORPIACVM.] *Hoc nomen libro suo indidisse iam diximus, præcipue ob* Scorpianum *hæreticum, aduersus quem peculiariter hunc librum scripsisse videtur. Aliam etiam illius causſam explicatam habes à B. Hieron. lib. adu. Vigilant. quod ea* hæresis *contra quam agit*; scorpii *in morem (verbis vtitur ipsius Tertulliani ex capit.* 1.) arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffunderet. Itaque (*inquit sub finem eiusdem cap. Auctor*) tempus admonuit aduersus nostrates bestiolas nostrate SCORPIACVM stylo temperare, Qui legeris, biberis. Nec amarum, potio, si eloquia Domini dulcia super mella & fauos; inde pigmenta sunt. *Vbi manifeste indicat* SCORPIACVM *se accipere pro potione aduersus scorpios. Atqui etiam peculiarem causſam, cur* Gnostici scorpiis *adsimulentur, reddit B. Epiph. hær. 26. quod ex Nicolao hæretico, velut ex fœcundo serpentis aut aspidis ouo,* scorpii *sint geniti. Deinde & aliam, hær. 31. contra Valentin. Quod sicut* scorpii *alter alteri implexus catenam nectentes decem aut plures, de tecto siue domo seipsos demittunt, & sic cum dolo perniciem hominibus inducunt, sic & Valentinus & qui ab ipso originem duxerunt,* Gnostici *appellati, occasionibus ab ipso acceptis, alter ab altero doctus, post præceptorem erroris additionem fecit, & aliam hæresin induxit exprimi dependentem, & sic per successionem in hæreses diuersas, ipsi appellati* Gnostici, *diuisi sint, à Valentino tamen & antecessoribus eius occasionibus acceptis.*

3. DE BONO MARTYRII.] *Hoc titulo libri argumentum adiecimus ex ipso Tertulliano infra cap.* 2. Sed nondum, *inquit*, DE BONO MARTYRII, nisi debito primum, nec ante de vtilitate eius, quam de necessitate dicendum. *Idque eo magis, quod ad institutum veniens capit. 5. late deducat* bonum esse martyrium. *Alioqui placuisset alter titulorum B. Cyprian. librorum, in quibus Auctorem imitatur*: DE EXHORTATIONE MARTYRII; *siue* DE LAVDE MARTYRII, *sed illi tituli magis correspondent libro Tertulliani* AD MARTYRAS *supra Tom. 2. Atqui illum titulum confirmat, quod iam numero* 1. *citauimus* de Martyriorum refragatoribus, *contra quos etiam paucis egit dicto To. 2. libr. de Coron. milit. capit. 11. & supra lib. de Anima, capit. 50.*

CAP. I.

4. Magnum de modico malum scorpium terra suppurat, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De libri huius titulo & argumento. *Atqui* scorpii *descriptionem ad verbum fere desumpsit ex Plinio. Imprimis enim tradit ille lib. 10. cap. 72.* Scorpiones *terra viuere, hinc illud Auctoris*: scorpium terra suppurat. *Deinde libr. 11. capit. 25. hæc sunt verba inter cetera: Nulloque momento meditari cessat; nequando deserat occasionem, quo pertinet*: tot venena, quot ingenia. *Semper cauda in ictu est, pro quo Auctor*: & tamen vnus omnium violentiæ gestus de cauda nocere, &c. *latius* caudam *describens*, spicula & fistula patula tenuitate in vulnus (*sic enim lego cum Gagnæo, pro*: id,) virus effundentem, *quod ipsum habet etiam Plinius eiusdem lib. cap. 37 Ferit & obliquo ictu & inflexo, quod Auctor dixit & B. Hieronym.* arcuato impetu, *venenum omnibus medio die quum incanduere solis ardoribus. Hinc illud Auctoris*: familiare periculi tempus æstus (*sic enim legendum, tum ex prædictis verbis patet, pro*: æstas) *tum ex illis infra*: & certo tempore subornantur, nec alio quam ardoris, *ac rursum illis*: in præsentiarum est medius ardor. *Constat, inquit Plinius, & septena cauda internodia saniora esse, quod facit ad intellectum illius*: proinde (*ita enim legere malo cum Gagnæo, vocem Tertullianicam, quam*: proinde vt) scorpii seriesilla nodorum venenata. *Hoc, inquit, idem malum, Africa volucre etiam, Austri faciunt. Hinc Auctor sic castigandus videtur*: Austro in Africa sæuitia velificat, *quamquam noluerim quid immutare, quod constet etiam sensus vulgata lectionis*: Austro & Africo. *Quidam, pergit ille, & ab ipsis fœtum deuorari arbitrantur: vnum modo relinqui solertissimum, qui se matris clunibus imponendo, tutus & à cauda & à morsu loco fiat, hunc esse reliquorum vltorem qui postremo genitores superne conficiat. Quo* an pertineat illud quæ cauda erit, quodcumque de posthumo corporis propagatur & verberat, *diligenti Lectori perpendendum relinquo. Atqui phraseus voceseque hic citata satis superque arguunt, contra quorumdam iudicium, non satis exactum, esse hunc librum Tertulliani germanum fœtum. Similiter vero infra cap 4. dixit Auctor*: & ingeminat scorpius plagam, *& ca.* 7. Incutiat adhuc scorpius, *&* c. 11. Quemcumque igitur conceperint ventum argumentationis scorpii isti quocumque se acumine impegerint.

5. quot & colores Nicander scribit & pingit, &c.] *Citat quidem* Nicandrum *hoc ipso libro Plinius, quem scribit Athenæus fuisse Colophonium siue Ætalum Grammaticum, Poetam, Medicum, & Auctor etiam* pictorem *fuisse insinuat. Verum istud Plinius Apollodoro, qui de venenatis bestiis scripsit, adtribuit, quem dicit in nouem genera* scorpios *distribuere, per colores maxime superuacuos. Quo pertinere videtur quod præmittit Auctor*: tot pernicies, quot & species, tot dolores, quot & colores.

6. Vnde & bellicam machinam, &c.] *Huc pertinet quod inter inuenta* bellicarum machinarum *Plin. lib. 7. nu. 56. scribat: in tormentis* scorpionem *Cretas inuenisse.*

7. in remediis naturalia plurimum, &c.] *Apud Plinium* naturalia remedia *62. contra scorpionum ictus, inuenire est, tum dict. li 11. cap. 25. tum lib. 20 & sequenti, præterquæ & magiæ aliquid hic adfert, &* ferrum & poculum, *quibus* medicina *occurrit.*

8. signandi

A 8. ſignandi ſtatim & adiurandi,& vnguendi beſtia calcem,&c.] *Hæc hauddubie pertinent ad ceremonias baptiſmi, de quibus late ſupra li.de Baptiſ.nu,*1. *& deinceps. Adludit etiam tum* ad poteſtatem calcandi ſuper colubros & ſcorpios, *Luc.*10.*de qua ſupra latius lib.* 4.*adu.Marc.c.*24.*tum* ad viperæ morſum, quem ſpreuit Apoſtolus, *Actor.* 28.*tum ad* figuram rubi *Exod.* 3. *Atqui ſunt & hic verba. Tertullianica*:dedicauit,*&*:ſubornantur:*Siue vero legas*:callentes & ipſi offendere, *ſiue:* calentes, *non refert, quia ad hanc lectionem pertinent quod ſupra ex Plinio adduximus vt continua meditatione, vt nocere queant. Atqui vt clarior ſit ſenſus, omiſſa* & *particula, legimus:* in ventum ſi placuerit, Chriſtianos. *De Prouerbiali autem formula*: caudam trahentes, *vide noſtra Prolegomena.*

9 Hæccine pati homines innocentes,&c.] *Hæc argumenta ſunt Gnoſticorum aduerſus Martyria, quibus poſtea ſingulatim fere reſpondet, vſque ad illud*:Hæc & ſiqua alia *Sunt autem etiam hic Tertullianica. Inter quæ obſcurum eſt illud, & quantum apparet, corruptum:*vt putes (*ſiue* vt puta,*ex coniectura*) fratrem aut de melioribus ethnicum, *neque enim ethnici, quantumuis meliores, aut innocentes. aut martyria pati recte dicuntur. Atqui ſunt & hic Tertullianica,* ſecta,*in bonam partem*,Dehinc adigunt,prima fixura, exinde iam cædunt.

10. ibidem ſcorpio pro ſolea anathema inlidito,&c] *Facit hic locus pro* anathemate,*quod* inlidi *ſolet hæreticis*, ſcorpio *ſimilibus, vti ſupra dictum eſt nu.* 2.*atque adeo pro* Excommunicatione Eccleſiaſtica,*de qua late ſupra To.*1.*Apolog Videtur autem*: Ceterum,
B *mox accipi pro*:Etenim,*reddit enim cauſſam cur ab Eccleſia abſcindi & eijci debeant hæretici, quod alioqui ſi admittantur hæreſes* plagam ſatiare, *id eſt, piene infligere*, intimet virus (*en rurſus vocem Tertullianicam*) & properet in viſcera, *&c. ne prolixiores in repetendo ſimus. Hoc vnum hic addam, quod prorſus legendum ſit*: carne ſpiritus exoleſcit, *neque enim vſquam apud aliquem Veterum vſurpatur* caro ſpiritus.*eo quod, Chriſto teſte, Luc.* 24. ſpiritus carnem & oſſa non habet. *Sunt vero etiam voces Tertullianicæ:* gelaſcit, exoleſcit, *&:* nauſea nominis (*nempe Chriſti*) inacreſcit.

11. ipſa canicula perſecutionis ab iſto ſcilicet cynocephalo, &c.] *Eleganter* ardori caniculæ, *quem menſe Iulio & Auguſto experiri ſolemus, vehemens iam* perſecutionis *comparat*,cynocephalum *vocans, aut Seuerum Imperatorem, aut potius Proconſulem Africæ, qui Chriſtianos quaſi venatu quodam perſequebatur, non aliter atque* cynocephali,*homines iuxta Plinium li.*7 *c.*2. *caninis capitibus, qui vnguibus armati, venatui & ancupio ſe toties dabant.*

12. Alios ignis, alios gladius,&c.[*De variis tormentorum generibus vide ſupra lib.ad Martyras, non ſolum de* igne, gladio, fuſtibus,*ſed &* vngulis,*ac* deguſtato martyrio, in carcere eſurie. *De Africanis autem addit Eccleſiis*:nos ipſius lepores, deſtinata venatio, de longinquo obſidemur, *vtpote in qua exigua fuerit perſecutio viuente Seuero, fortaſſis quod Africanus eſſet, de quo latius in vita auctoris.*

C 13. aduerſus noſtrates beſtiolas noſtrate SCORPIACVM ſtylo temperare,&c.] *Hauddubie intelligit* Gnoſticos, *qui iam in Africam irrumpere cœperant, ad inſtar Scorpionum, qui (vti ſupra dictum eſt nu.*4.*) maxime Africam infeſtabant, illi adeo Africano ſtylo reſpondens. Verum etiam de hoc in vita auctoris. Hic ſufficiat adnotaſſe, quod huius libri titulum indicet, & pulcre cum præcedentia, tum hanc periodum emendarit ex Britannico codice Gelenius.*

CAP. II.

14. Sed nondum DE BONO MARTYRII,&c.] *Capiti huic titulum dedimus*:De idololatria vitanda, vſque adeo vt loca exterminari,& Idololatras interfici iuſſerit. *In quo Auctorem imitatur B.Cyprianus, adlegatis pene iiſdem ſcripturis lib.de* Exhort.Matt. *ca.*1,*Hoc titulo: Quod Idola Dii non ſint, c.*2. *Quod Deus ſolus colendus ſit, & c.*3.*&* 5.*Quod ſit idololotriæ indignetur Deus, vt præceperit eos etiam interfici, qui ſacrificare & ſeruire idolis ſuaſerint. Quo capite poſt ſcripturas Deut.* 31.*ſic concludit: Quodſi ante aduentum Chriſti circa Deum colendum & idola ſpernenda, hæc præcepta ſeruata ſunt, quanto magis poſt aduentum Chriſti ſeruanda ſunt?*

15. Ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum eſt. Duritia vincenda eſt, non ſuadenda,&c.] *Quam iſtud faciat contra libertatem hæreſeon, ſupra adnotauimus To.*1.*lib.ad Scapulam, c.* 2.*nu.* 7.*remittentes ibidem Lectorem ad Adnotationes noſtras in B.Cypr. Epiſt.*52.*ad Antonianum, nu.*78.*& ad li.de Exhort.Mart.ca.* 5.*n.*27.
D *Siquis plura deſideret, ſpero propediem prodituram* Relationem noſtram ad Ordines Belgii, de diuerſis Religionibus non admittendis, vel in vno aliquo, vnius Regni, Monarchiæ, Prouinciæ, Ditionis Reipubl. Ciuitatis, aut oppidi loco,*quo Lectorem remittimus, vtpote quam per ca. xxx. & eo amplius, quicquid ad hanc materiam pertinet, late tractauerimus, tum ex ſcripturis & Patribus, tum ex Imperatorum edictis, tum denique ex Eccleſia, Imperiorum, Regnorumque hiſtoriis.*

16. Suſtineanr Euaugelia paulíſper,&c.] *Diſtulit* Euangeliorum *teſtimonia auctor de Martyriis vſque ad ca.* 9 quorum radicem *apte* Legem *vocat.*

17. Ego ſum (inquit) Dominus Deus tuus, &c.] *Sic ſupplemus hunc locum ex ipſo Moyſe, Exod.* 20.*iuxta æditionem* LXX *& aliasomnes, maxime quum & alibi ſic legat auctor &*: Non erunt tibi Dei alii præter me(*quod cum aliis ſic legat B.Cypr.dict li.c.*2.)Ego enim ſum Dominus Deus tuus.*Item in ſcriptura ſequenti etiam Exod.*20. Non facietis vobis Deos aureos & argenteos, *etiam ex coniectura Latinii, pro:*Non facietis inibi, *&c. quia illud cum* LXX. *& Hebræis legit B.Cypr.li.*3.*Teſtim.c.*59.*Illud vero*: Non facietis vobis ſecundum hæc,*retinendum duximus, quod nimia ſit cum* LXX. *differentia, qui legunt*:Non facietis vobis altare. E

18. Audi Iſrael,&c.] *De hoc teſtimonio Deut.*6.*ſic verba tranſponimus, ſicuti alibi ab Auctore, & ab omnibus citantur:* & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, *deinde legimus*: quia Deus æmulator,*omiſſo*: &,*ſuperfluo. Vbi vox eſt Tertullianica*:deierabis. *Denique in verbis Deuter.*11.*legimus, iuxta quod alibi auctor & æditiones omnes*: benedictionem & maledictionem, *ac:* Benedictionem (*inquit*)*ſingulari numero, pro eo quod erat plurali, ſupplemuſque* maledictionem, ſi erraueritis de via, *ac legimus tum hic, tum paulopoſt quinquies*:Deis,*pro* Diis,*& ſub finem capitis ex Pſal.*Dei nationum, *pro*:Dii.*Vbi* abeũtes *paraphraſticῶs vertit, quod Græce eſt* πορευόμενοι. *In verbis denique Deut.* 12.*ter correximus:* earum, *pro:*eorum, *quia præcedit* nationes,*& proinde etiam*: *vocib. tranſpoſitis:*& ſculptilia Deorum ipſarum,*omittentes etiam*:vt, *legimus dumtaxat*: & ego ita faciam.*Atqui* Staticula, *pro ſtatuis, vox eſt Tertullianica, ſicuti multo poſt ex Leuitic. ca.* 26.nec ſculptile nec ſtaticulum, *vt diſtinguat* ſculptiles ſtatuas à fuſilibus, *quarum etiam ex Deut. meminit.*

19. Sed &:Si ipſe Prophetes (inquit) exſurrexerit in te,&c.]*Hæc verba Moyſi Deut.*13.*tranſcripſit pene ad verbum B. Cypr. partim epiſt*40.*partim lib. de Mortal.lib.de Exhort. Mart.ca.*9.*& li.*3.*Teſtim. ad Quirin.ca.*15. *Ex quibus locis poſterioribus & æditionibus omnibus caſtigauimus*:exſurrexerit,*pro*:exurrexit,*ac*:& euenerit,*pro*:venerit, *item ſupplemus*: vt ſciat, ſi ex toto corde, *&c. Mallem etiam legere cum omnibus* diligatis Deum, *Græce* ἀγαπᾶτε, *pro* timeatis, *ſed quia nulla eſt dictionum ſimilitudo, nihil immutauimus. Atqui etiam nouam periodum auſpicamur:* Poſt Deum, *eo quod alter ſit verſus.* F

20. Sed & alio capitulo,&c.] *Quod ſemel adnotaſſe ſufficiat, vel hinc patet longe aliam fuiſſe capitum diſtinctionem Bibliorum æditionibus, ætate Tertulliani, atque nunc, quum iſtud eodem capite hodie reperiatur, neque id nouum videbitur, qui Commentarios veterum Patrum, & maxime Hrabani Mauri in ſcripturas pene vniuerſas, qui apud me ms. exſtant, inſpexerit. Nata eſt vero hauddubie varia diſtinctio. eo quod in capita initio diſtinctæ ſcripturæ non fuerint, ſed in libros dumtaxat.*

21. Si autem rogauerit te frater tuus, &c.] *Iſtud etiam cum eo quod ex eodem capite ſequitur, ad verbum pene citat B. Cypr. libr. de Exhort. Mart. ca.* 5.*vbi vbique vertit*: rogauerit, *quod Græce eſt* παρακαλέση, *& alij vertunt:* hortatus fuerit. *Ex illis autem caſtigauimus:*Non parcet oculus tuus ſuper eum, *pro*: paſcet, *quod habebat Lugdunenſis æditio item:* & manus omnis populi,*pro*:manus populi tui,*quia cum illo conſentiunt aliæ æditiones. Deinde & ex Græco:* οὐκ ἐλεήσεις· οὐδὲ μὴ σκεπάσεις αὐτόν: Nec miſereberis nec cælabis eum, *pro eo quod corruptiſſime legebatur*: Nec deſiderabis nec ſaluabis eum, *maxime quum conſentiant etiam Hebraica & Chaldaica æditio, B.Cyprian. legat*:nec cælabis eum. *Atqui in ſequenti ex eodem c. ſcriptura, quam non ad verbum, ſed ſenſu tenus citat:*deuotamenta, *&*:deuotamento, *vertit quod Græce eſt* ἀνάθεμα. *Porro ex ipſo Moyſe ſuppleuimus illud Deuter.*27. aſpernamentum Domino,*vbi etiam habes vocem Tertullianicam.* G

22. Non ſequemini (inquit) idola,&c.] *Hoc inuenire eſt Leuit.* 19.*at illud*: Filii Iſrael famuli pueri mei (*Græce* υἱοὶ ἰσραὴλ οἰκέται παῖδές μου) Hi ſunt quos eduxi de terra Ægypti, *Leuit.* 25. *Illud denique, quod olim à præcedentibus non diſtinguebatur:* Ego Dominus, *&c. Leuit.*26.*hodie reperitur, vbi ſupplemus neceſſario:* nec ſculptile nec ſtaticulum. *Retinuit autem vocem Græcam* σκοπὸν, *dum* lapidem ſcopum *vertit, ſignificantius multo quam Interpres Latinus* LXX. lapidem inſignem.

23. Dei nationum argentum & aurum,&c]*Paraphraſticῶs* Dei *tranſtulit pro eo quod Græce eſt*:εἴδωλα, *pro quo aptius ſupra To.* 2.*lib. de Corona milit ca.*10.Idola,*quomodo etiam B. Cyprianus li. de Exhort. Mart.ca.*1.*& li.*3.*Teſtim. ad Quirin.c.* 59 *ſed magis citans verba Pſal.*134.*quum Auctor citet Pſalm.*113.*quamquam verborum ordine immutato, videtur ob hominis fabricam, in qua ſupremo loco ſunt oculi, aures, nares, & deinde os, ac inferius manus ac pedes. Et vero tum auctor etiam ſupradicto loco, tum B. Cyprianus vtrobique legunt in præſenti, quæ alii plerique in futuro*: habent, vident, audiunt, odorantur, loquuntur, contrectant, *&*: ingrediuntur. *E quibus locis etiam ſupplemus*:quia faciunt ea. H

CAP. III.

24. Nec putem diſceptandum,&c.]*Caput hoc inſcripſimus*:De Idololatria à Deo vindicata in populum Iſrael, *Atqui facit & hoc caput ad inſtitutum libri noſtri ſupracitati, nu.* 15. *aduerſus Religionum plurium libertatem. Imitatur autem etiam hic auctorem B.Cyprian. dicti libri de Exhort. Mart. c.*4.*eandem hiſtoriam citans Exod.* 32. *vbi ſimili titulo vtitur: Non facile Deum ignoſcere idololatriæ. Atqui eſt & hoc Tertullianicum*: exſpectabit retractari.

25. Aberat apud Deum in monte Moyſes,&c] *Hanc hiſtoriam Exod.*32.*quum alibi frequenter, tum Tom.* 2. *libro de Patient. capite* 5.*iiſdem pene verbis auctor proſecutus eſt. Hoc hic dumtaxat adno-*

tandum, illud: quos potius ipse perdiderit, *accipi debere, pro*: perdere debuerit, *præter & illas voces Tertullianicas*: suggillans, &: dedicauerunt.

26. Bouis etiam cuiusdam consecratricem, &c.] *De Osiridis siue Serapidis simulacro Ægyptiorum in forma* bouis, *alicubi supra late diximus. Hinc illud Tibulli*:

--Osirim.
Barbara Memphitem plangere docta *bouem.*

27. In Arithmis, &c.] *Hanc quoque appellationem Tertullianicam, vt* Arithmos *vocet librum Numerorum, vide supra lib. 4. adu. Marc. ca. 23. & 28. Historiam ipsam Numer. 45. paucis etiam repetit infra To. 5. li. de Pudicit. vbi sequitur Moysen, quem scribit* XXIV. milium populi fornicantis in filias Madiam (*seu potius* Moab, *sicuti hic rectius*) vna plaga ruisse. *Hic vero Apostolum* 1. *Cor.* 10. *apud quem legitur*: *Neque fornicemini, sicut quidam ex ipsis, & ceciderunt vna die* viginti tria milia. *Atqui vocem Græcam* ἐπλέσθη *vertit*: initiari, *sicut etiam Interpres Latinus* LXX. *Psalm.* 105. Et initiati sunt Beelphegor, *pro eo quod sacrificare vertit.*

28. Defuncto Iesu Naue, &c.] *Istud transscripsit etiam B. Cypr. in l. 1. Test. adu. Iud. c. 1. hoc titulo*: *Iudæos grauiter in offensam Dei deliquisse, quod Deum dereliquerint, & idola secuti sint. Meminit etiam eiusdem supra auctor To. 1. l. adu. Iud. cap. 1. Vbi quum solum* Bahali se mancipasse legantur. *hic citat potius illud, quod secundo loco repetitur Iud.* 2. & seruierunt idolis Baalim & Astartis, *Græce* τοῖς ἀσταξώθ, *de qua Syria Dea, vide supra Adnot. nostras To.* 1. *Apolog. c.* 24. *n.* 379. *Siue autem legas cum Gagnæo*: venum dabantur, *siue cum aliis*: venundabantur, *perinde est.*

29. Post quæ instituit super illos Deus Critas, quos censores intelligimus, &c.] *Similiter autem mox*: vt quis Critarum obierat, &: per omnes pene Annales Critarum. *Porro retinuit hic quoque Græcam inscriptionem,* κριτὰς, *libri Iudicum, sicuti nos eum appellamus, & B. Cypr. pro quo maluit auctor vertere*: censores, *vocem Iureconsultorum, Romanis magis vsitatam, qua phrasi etiam supra lib.* 2. *aduers. Marc. ca.* 2. censores diuinitatis *dixit. Et recte auctor id nominis* Censorum *Iudicibus populi Israel adtribuit, etsi enim initio, iuxta Cicer. lib. 5 de Legibus, officium eorum dumtaxat fuerit, populi suitates, soboles, familias pecunias que censere, vnde & nomen id accepisse testatur Liuius* 1. *Dec. lib.* 4 *etiam morum præfectos fuisse testatur idem Cicero pro Cluentio. Atqui omnino legimus*: Post quæ instituit, &c. *pro*: Postquam, *& iuxta editiones paulopost*: & odorando eos, *pro*: orando. *Verum sunt etiam hic Tertullianica*: compressati sunt, &: obaudire, *bis, ac*, non aduertam, *pro eo quod Græce est*: ὠσθήσω, *pro quo Latinus* LXX. *Interpres*: non addam.

30. Atque ita per omnes pene Annales Critarum, &c.] *Sic librum Iudicum appellat, vbi adludit ad ca.* 3. 4. 6. *& maxime* 10. *ac* 13. *vbi de* iugo Allophylorum (*quos vertit auctor vbique pro Philistæus*) *fit mentio, item ad* Regum *libros quatuor, maxime* 1. *Reg.* 12. 3. *Reg.* 14. *ac* 20. *&* 4. *Reg.* 13 17. 18. 23. 24. *&* 25.

CAP. IV.

31. Hanc igitur si a primordio, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Quod hæc præcepta martyriis patrocinentur, prohibendo idololatriam. *Quo adeo respondetur ad illud Gnosticorum argumentum supra, ca.* 1. Cette peccatoris pœnitentiam mauult Deus quam mortem, & quomodo peccatorum non desiderat mortem? *Atqui supplemus iterum ex Gagnæo paulopost*: & compungimur, & ingeminat.

32. Nos autem De deo alibi dimicantes, &c.] *Hoc pertinet ad libr.* 1. *adu. Marc. supra, quod vero sequitur*: & De reliquo corpore hæreticæ cuiusque doctrinæ, *ad secundam partem li. de Præscript. adu. hæres. Quare & hunc librum, iuxta quod Præfatiuncula nostra in Tomum tertium adtigimus, illis postposuimus. Atqui de Prouerbio*: certas præducimus lineas, *vide nostra Prolegomena.*

33. Præscribitur mihi ne quem alium Deum dicam, &c.] *Adludit tum ad illud Exod.* 23 *supra citatum Tom.* 2. *lib. de Idolol. ca.* 10. *ac* 20. *vbi* Lex prohibet Deos pronuntiari, *tum ad illud Exod.* 20. *adlegatum c.* 2. *vbi*: Non adorabis ea, neque coles, *tum denique ad illud Deut.* 6. Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis soli.

34. huic sacramento militans, &c.] *Similiter auctor agit dict. li. de Idolol. c.* 19. de sacramento (*id est, iureiurando, quali se milites adstringunt*) diuino signo Christi, castris lucis, *de qua & aliis significationibus vocis*: sacramenti, *vide Adnotat. nostras dicto libr. de Præscript. adu. hæret. cap.* 40. *num.* 239. *Vbi etiam alios aliquot similes locos adnotauimus. Sicut enim milites sacramento suis ducibus ad depugnandum in acie autorantur, ita &* nos (*inquit auctor supra Tom.* 2. *lib. ad Martyr. ca.* 3. vocati sumus ad militiam Dei viui, iam tunc quum in sacramenti verba respondimus, *de quo latius initio lib. de Baptis. inter baptismi ceremonias. Atqui videtur auctor respexisse etiam ad* consignationem *qua fit in baptismo, de qua ibidem videre est.*

CAP. V.

35. Habes igitur Dei mei voluntatem, &c.] *Titulum imposuimus huic capiti*: Quod bonum sit martyrium, etsi periculosum ac d[illegible]rum, non secus atque Medicina quæ dolores vtiles adfert. *Atqui de Prouerbialibus formulis*: occursum est huic plagæ, &: inanium ictum consideremus, *latius inter Prolegomena. Hic enim tacite respondetur ad illa argumenta Gnosticorum supra ca.* 1. Perite homines sine caussa.

36. Vt deum meum bonum ostendam, quod iam a nobis didicerunt Marcionitæ, &c.] *Hic intelligit libr. 2. adu. Marc.* De deo bono, et tamen iusto. *Supplemus autem mox*: à quo & prohibetur, *ex Gagnæo, & legimus prorsus*: quid aliud est aduersatio (*voce Tertullianica*) idolatriæ, atque martyrii, *pro*: aduersario, *quod nullo sensu legebatur.*

37. Nam & medicinæ præsidium, &c.] *Similis est locus supra li. 2. adu. Marc. c. 16. præterquam quod* ferramenta, *quibus illi vtuntur, hic enumeret*: scalpellum, quo (*sicuti etiam ibi loquitur*) secant & amputant, cauterium, quo inurunt. *quibus addit hic*: sinapis incendium, quo mordent. *Hinc fieri puto, vt ad lepras curandas vsum* sinapis *esse scribat Plinius li. 20. ca. 22.*

38. Sed Medicum quoque miraberis etiam in illo, &c.] *Videat hac de re curiosus Lector Hippocratem, Galenum, & alios Medicos, certe experientia quotidiana experimur*: quod ferme pares qualitates medelarum adhibeantur aduersus qualitates querelarum. *Siue autem legas*: restinguit, *ex coniectura Dn. Latinij, siue* restringit, *perinde est, & hoc videtur auctori magis vsitatum. Sunt vero etiam Tertullianica*: dispargere, euaporare, *& non multo post*: sustentato, *pro patienter exspectato, item*: limantes, &: veternum mortis. *Vbi in intermediis lineis iterum legimus*: temperaretur, *ex Gagnæo, pro*: temperatur.

CAP. VI.

39. Sed & certaminis nomine, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quod certaminis nomine Deus nobis Martyria proponat, pro quorum meritis mercedem accipiemus, esseque illa post lauacrum secunda, solatia immo etiam baptismum sanguinis. *Per quæ nominatim respondet ad illud Gnosticorum argumentum supra ca.* 1. an Deus hominum sanguinem flagitat, *&c. Prius illud supra tractauit auctor To. 2. li. ad Martyras ca. 3. in quo imitatur eum B. Cypr. dicti li. de Exhort. Mart. c. 8. & 9. & præsertim hoc titulo*: *Insistendum esse & perseuerandum in fide & virtute, &c. vt ad palmam & coronam possit peruenire. Et rursum li. 3. Testim. ad Quirin. cap. 16. & 17. Quæ omnia adnotatu digna sunt aduersus eos qui Martyria, pœnas peccatorum appellare non verentur. Atqui proprie accipitur hic* gula *pro faucibus, quum dicit*: Euulsum, &c. de diaboli gula, *at Tertullianica vox est*: inculcatorem.

40. Agonas istos, &c.] *De variis* Agonum ac certaminum Græcorum & religionum ac voluptatum *generibus, vide supra To. 2. librum integrum de Spectaculis, & Adnotat. nostras nominatim à num.* 1. *&* 106. 153. 154. *ad finem vsque, ne hic in repetendo prolixiores simus.*

41. Adhuc Carthaginem, &c. donatam Pythico agone, &c.] *Hinc occasionem accepisse videtur auctor scribendi libri de Spectaculis supra To. 2. quod indictus esset Carthagini* Pythicus agon, *idque* post stadii senectutem, *id est, postquam* stadium *id est, locus ad Agones deputatus, iam senectutem quandam passus esset, vtpote à multis annis minime frequentatus. Atqui* Pythicum agonem *vocat eum, qui in Ludis Pythicis, id est, Pythio Appollini dedicatis, celebratur.* Pyctes *enim pro pugile notior vox est, quam vt pluribus sit opus.* De Agonotheta *denique dicto num.* 106. *Atqui sunt præterea Tertullianica*: liquuit, ab æuo, committere artes, plus victoriatum est, quam iniuriatum, *nisi quis malit legere*: victoriacum, &: iniuriatum, *nam non placet coniectura Harrisii*: plus victoria tamen est quam iniuria.

42. Deum dedecebit, &c.] *Istud explicatius videre est tum dictis ca. li. ad Mart. tum li. de Spectac. ca.* 29. *&* 30. *Legimus autem partim cum Gagnæo*: Quid nunc si non, *pro eo quod erat dumtaxat*: Qui si non.

43. Aut quomodo multæ mansiones apud Patrem, si non pro varietate meritorum, &c.] *Quæ hic* merita, *mox* pretia *vocat, quibus reddi dicit* compensationem & mercedem, *& ca.* 8. remunerationem Martyriorum. *Eodem autem modo locum illum Ioan.* 14. *interpretantur Clemens Alexand. li. 5. Stromat. B. Cyprrian. li. de Laude Mart. aliique Patres complures, & ipse auctor supra libr. de Resurr. carn. c. 52. illud* 1. *Cor.* 15. stella à stella distabit in gloria. *Atqui sunt iterum Tertullianica*: dependitur, *& mox*: dependi, *ac*: erogari, *quæ illi sunt synonyma. De eo vero quod carnem vocat* manum Dei, animam adflatum, *vide alicubi supra.*

44. Prospexerat & alias Deus imbecillitates, &c.] *Hic transit ad secundam huius capitis partem, in qua tradit esse* Martyria, & secunda solatia post lauacrum, & lauacrum sanguinis exinde securum, *quod clarius dixit in hæc verba supra li. de Baptis. c.* 16. Hic est baptismus, qui lauacrum, & non acceptum repræsentat, & perditum reddit. *Vbi adlegauimus plura de* baptismo sanguinis *testimonia Patrum, n.* 108. *& expositiones item illius scripturæ in eandem sententiam*: Habeo baptismo tingui, *&c. n.* 111. *Quos inter pro hoc loco facit maxime B. Cyprian. Præfat. in sæpedict. lib. de Exhort. Mart. vbi vocat hoc* secundum baptisma, *post quod nemo iam peccat, quod fidei nostræ incrementa consummat, quod nos de mundo recedentes statim Deo copulat.*

45. Proprie enim Martyribus nihil iam reputari potest, &c.] *Iste etiam locus pertinet ad Purgatorii adsertionem, & eam differen-*

A tiam (de qua supra etiam apud hunc Auctorem l. de Anima, cap. 35.) quam apertiorem ponit B. Cyprian. Epist. 52. ad Antonian. Aliud (inquit) missum in carcerem non exire inde, donec soluat nouissimum quadrantem, & pro peccatis longo dolore cruciatum emundari & purgari diu igne, & pendere in die iudicij ad sententiam iudicis, aliud statim ad gloriam peruenire, fidei & virtutis accipere mercedem, peccata omnia passione purgasse, & à Domino coronari. De quo vide Adnot. nostras ibidem num. 59. & supra libr. de Anima, num. 59. & supra lib. de Anima, num 421. & 424.

CAP. VII.

46. Incutiat adhuc scorpius homicidam Deum ventilans, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quod etiam fidei sint examinatoria martyria. *In quo Auctorem etiam imitatur B. Cyprian. tum lib. de Exhort. Mart. cap. 9. hoc titulo: Ad hoc pressuras & persecutiones fieri, vt probemur, & libr. 3. Testim. ad Quirinum. cap. 15. Qui loci etiam adnotandi adu. eos, qui martyria facere audent supplicia peccatorum. Atqui respondet hic Auctor ad argumentum Gnosticorum supra cap. 1.* Si is *(nempe Deus)* occidit, quis saluum facere debebit?

47. Sophia (inquit) iugulauit filios suos, &c.] *Hodie nihil apud* Salomonem *reperire licuit quod cum his verbis consentiat, quam illud Prouerb. 9.* Sophia mactauit, *seu* iugulauit *(vtrumque enim significat vox Græca ἔσφαξε)* victimas suas, *pro quo videtur Auctor legisse Paraphrasticῶs* filios suos, *quod ipsum B. Aug. inter-* B *pretatur lib. 17. de Ciuit. Dei cap. 20. de martyrum victimis. Verum quia subiungit Auctor:* Et ideo quid sequitur? Sophia, *&c. quod est Prouerb. 1. conijcio olim lectum fuisse Prou. 1. illud:* Sophia iugulauit filios suos, *vbi hodie habetur:* nam impietate suam animam auferunt, *immediate ante verba sequentia, nisi malit quis illud:* sequitur, *referre ad laudem potius Sophiæ, quæ filios suos iugulauit, quam ad verba scripturæ.*

48. Sophia in exitibus canitur hymnis, &c.] *Hic magis expressit Auctor quod Græce est ὑμνεῖται, vbi quum etiam legatur παῤῥησίαν ἄγει, necessario etiam castigauimus* constantiam agit, *pro:* de constantia, *reliquum etiam iuxta* LXX. *adfertur. Ex eo autem quod hic citatur illud Isai 44. in hæc verba:* & alius inscribit: In nomine Israelis, *mutans hic numerum Prophetæ, vt magis ad institutum faciat, apparet etiam supra l. 4. adu. Mar. c. 39. legi debere:* inscribet, *pro* inscribetur.

49. Audio enim & alibi dicentem Deum, &c.] *In hac scriptura Zachar. 13. iuxta æditiones omnes sic transposuimus verba:* Vram illos, sicuti vritur argentum, & probabo illos, sicuti probatur aurum, *idque eo magis, quod, vri igne argentum, non aurum, (quod probatur dumtaxat) experientia quotidiana discamus.*

50. Si Deus filio suo non pepercit, &c.] *Hic Rom. 8. Apostoli verba citat ea dumtaxat, quæ ad Prophetam pertinent, in quibus cum illo transposuimus tres voces:* quomodo non &, *pro:* & non. *In altero testimonio Ephes. 5. paraphrasticῶs legit:* Christus est, qui se tra- C didit pro delictis nostris, *pro eo quod dumtaxat:* pro nobis. *Atqui iterum cum Gagnæo restituimus:* Verba non solo sono sapiunt, *vbi legebatur corruptissime,* Verbo.

51. Sed enim Scytharum Dianam, &c. *Quod* Scythæ Tauricæ, *siue sicutiti eam appellat Plinius lib 4. cap. 12. Tauri* Scythæ Dianæ *hospites suos immolarent: vide supra tractatum Adnot. nostris in Apolog. cap. 9. num. 125. De* Gallorum Mercurio *ibidem, num. 124. de* Afrorum Saturno, *nu. 122. & de* Ioue Latio, 126. *denique de* pollinctore, *cap. 13. num. 198. Atqui admoniti ab Harrisio etiam hic substituimus:* liquuit, *pro* licuit, *sicuti supra initio cap. 6. Est vero etiam hic vox Tertullianica:* retractat.

CAP. VIII.

52. Vnum igitur gradum insistimus, &c.] *Huic capiti titulum imposuimus:* Quod martyriorum à primordio & in lege exempla inuenire sit. *Vbi & cap. sequ. videtur respondere ad illud Gnosticorum argumentum supra cap. 1.* Hæccine pati homines innocentes, *&c. quippe cum probet* iam à primordio vim passam esse iustitiam. *In quo imitatur Auctorem B Cyprian. Epist. 56. ad Thiburitanos, & Epist. 81. ad Rogat. maxime vero sæpedict. lib de Exhort. Mart. cap. 11. vbi easdem scripturas pene omnes citat. Atqui an* martyria præcepta esse *senserit Tertullian. vide nostra Prolegomena. Porro de Prouerbiali formula:* Vnum gradum insistimus, *vide nostra Prolegomena. Phrasi autem sua vertit Auctor illud Psal. 115.* Honorata D est apud illum mors religiosorum ipsius, *pro eo quod Cypr. cum aliis:* Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. *Est vero etiam istud Tertullianicum:* elogio transgressionis.

53. Videte quomodo periit iustus, &c.] *Sic castigauimus hunc locum ex* LXX. *pro:* Vide. *Mallem etiam legere vtrobique:* periit, *pro* perit, *sed hoc non semel supra retinuit Auctor. De reliqua vero huius loci lectione Isai. 57. vide Adnot. nostras in B. Cyprian. libr. 2. Test. ad Quirin. cap. 14. num. 67. Mirum interim de hac lectione, quod variet Auctor in huius loci citatione, vtpote qui hic vertat:* & erit honor sepulturæ eius, *quum supra lib. adu. Iud. cap. 10. & lib. 3 adu. Marc. cap. 19. videatur legisse:* Et erit honor, *siue* in honore, *pro quo alii:* in pace, sepultura eius de medio sublata est, *vbi vide Adnot. nostras numero* 144.

54. Qui Deo placuerat, occiditur, &c.] *Quæ de* Abel *primo (vti ipse loquitur) martyre,* Dauide, Helia, Zacharia, & trina fraternitate *hic adlegat Auctor, etiam inuenire est apud B. Cyprian libr. de Exhort. Mart. cap. 11. in quibus locis habeantur, ad marginem* E *adnotauimus. De* Hieremia *vero quod* lapidatus *sit, præterquam quod colligant quidam Hebræor. 11. ex illo:* Lapidati sunt, *testantur Dorotheus in Synopsi, & Epiphan. de vita Prophetarum. Et similiter de* Isaia quod sectus sit, *præterquam quod etiam habeat supra Auctor Tom. 2. l. de Patient. c. 14. & dicti Auctores, etiam B. Hieron. ex certissima Hebræorum traditione adserit in dictum locum Isai 57. Scribens serratum fuisse à Manasse, serra lignea, adijciens præterea quosdam nostrorum de illo interpretari illud Hebr. 11.* Serrati sunt, *siue* secti, *vti legeret Auctor, si citaret. Atqui Dn. Harrisius adnotauit prioribus coniungendum illud:* à suo auspicata, *& coniungendum sequentibus:* Insectata est denique. *Verum adhuc non constaret sensus, nisi adijceret,* iustitia, *aut* vita; *quare malui omittere illud:* insectata est, *vtpote quod pro varia lectione, pro* auspicata, *in contextum irrepsisse videatur.*

55. Zacharias inter altare & ædem, &c.] *B. Hieron. in cap. 23. Matth consentit de* Zacharia, *qui quum historiam Regum citet, & tamen inueniatur 2. Paral. 24. patet olim vtramque historiam pro vna acceptam fuisse. Hic peculiare Auctori, quod addat:* perennes cruoris sui maculas silicibus adsignasse.

56. in puellæ salticæ lucar, &c.] *Mittit lectorem Dn. Latinius ad Festum. Vbi Iosephus Scaliger hunc Tertulliani locum citans,* lucar *appellari dicit mercedem saltatorum, quam θεατρικὸν appellant* F *Charisius, & Glossographi, qua significatione etiam Tacitus Annal. l. 1. dixerit* lucar *histrionum coercitum temporibus Tiberianis, & Liuius l. 3.* lucaris *meriti donum, quod Pythio Apollini mitti iubebatur. Idque eleganter, vtpote quum caput Beati Ioannis Baptistæ datum sit in puellæ saltatricis (quam* salticam *sua voce nuncupat) præmium.*

57. Meminerant enim & Hieremiæ scribentis, &c.] Hieremiæ *olim adscriptum fuisse à Patribus quicquid hodie libro Baruch continetur, adnotauimus ad B. Cypr. lib. 2. Testim. cap. 6. num. 34. atque adeo etiam de eius scripturæ auctoritate Canonica, quibus consentit hic Auctor, citans* Hieremiæ *nomine quod inuenitur Baruch. 6. Qui recte adijcit:* scribentis ad eos, quibus illa captiuitas imminebat, *quia dicto capite continetur Epist. Hierem.* ad adducendos in Babylonem, *sicut ex Græco emendatiores Latini codices legunt. Secundū vero Græca exemplaria hodierna omittit Auctor:* & lapideos.

58. Itaque dixerunt à Deo concepta fiducia, &c.] *Hic redit iterum ad verba* Trina fraternitatis, *id est trium puerorum Ananiæ, Azariæ, Misaelis ad Nabuchodonosor, quæ ipsa citat B. Cyprian. locis citatis supra nu. 54 In quibus differt ab aliis illud:* huic tuo imperio, *pro eo quod ille &* LXX. *de verbo hoc, & quod omittat:* ardentis, *item quod legat:* & tunc manifestum fiet tibi, *pro eo quod illi ad verbum ex Græco:* Et si non, notum tibi sit, *denique quod legat singulari numero:* idolo tuo, *quod alii:* Deis tuis. *Quod vero sequi-* G *tur de* Daniele à Chaldæis delato, & ad leones expostulato apud Darium, *inuenire est Dan. 6. & supra quoque adlegatum ab Auctore Tom. 2. lib. de Idol. cap. 15.*

CAP. IX.

59. Superest ne antiquitas, &c.] *Caput istud inscipsimus:* Quod & in nouo Christianismo Christus martyria præceperit, *vbi tacite respondet ad illud argumentum Gnosticorum supra cap 1.* Semel Christus pro nobis obiit, &c. num & ille salutem de mea nece exspectat? *Atqui etiam hic imitatus est Auctorem B Cyp. tum dicto l. de Exhort. Mart. c. 6. 11. & maxime 12. & l. 3. Test. ad Quir. c. 16. titulo:* DE BONO MARTYRII, *easdem scripturas citans Matth. 5. & 10. Est autem vox etiam hic Tertullianica:* æmulam, *pro* contrariam.

60. Beati eritis quum vos dedecorauerint, &c.] *More suo Auctor duorum Euangelistarum Matth. 5. & Luc. 6. verba coniungit, nam & præcedens testimonium, & hæc verba habet Matthæus. Illud vero:* Sic enim faciebant, *&c. Lucas. In hoc autem solo differt, quod legat:* dedecorauerint, *quod alij omnes:* maledixerint, *&:* omnia mala, *pro eo quod illi:* omne malum. *Quem morem etiam B. Cyprian. imitatur. Est vero vox Tertullianica:* conditionabilem.

61. Ecce ego mitto vos, &c.] *Hinc ad finem vsque capitis adducit & explicat verba Christi Matth. 10. in quibus vbi quid differentiæ sit indicauerimus, ad alia transibimus. Imprimus enim vertit:* tradent enim vos in consessus, *quod Græce est εἰς συνέδρια, item:* H mortificabunt eos, *pro morte adficient. Sufficit etiam ei legere cum Græcis:* Et eritis odio omnibus. *Legit etiam:* Qui autem sustinuerit, *&c. cum B Cypriano, pro* perseuerauerit. *Paraphrasticῶs vero explicat illud:* Sufficit discipulo vt sit sicut magister eius, *&c. ac:* occidere & perdere in gehennam, *pro eo quod Cyprian.* occidere, *& vulgatus Latinus Interpres:* perdere *dumtaxat, item:* sine cuius voluntate nec alter passerum in terram cadit, *pro quo B. Cyprian.* & neuter eorum, *item paraphrasticῶs:* Quia & capillorum apud eum regestus est numerus, *denique (sicuti etiam alicubi supra:* multis passeribus antestatis, *Græce διαφέρετε. Sunt autem præter iam dictas, phraseis Tertullianicæ:* vniuersos nominis, in quibus consederit nomen, *& sub finem capitis:* in expugnatione nominis, *item cap. sequent.* ipsum nominis odium, *pro nomine Christi, item:* persecutionem, *&c.* expendere, *&:* metum consecrandum.

62. Omnis igitur qui in me confessus fuerit, &c.] *Non modo legit iuxta Græca exemplaria etiam alibi vbiq;:* in me, *& iterum* con-

ſitebor in illo, *ſed explicat diſertis & prolixioribus verbis, quare non ſimiliter dixerit:* Et omnis qui negauerit in me, *&c. ſed* qui negauerit me, *ac:* ego negabo illum. *Quam differentiam etiam obſeruauit Luc. cap. 12. ſicuti patet ſupra lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 28. vſque adeo, vt eum ſit imitatus in eodem B. Cyprian. locus compluribus, ita vt in aliis ſic caſtigandum cenſeamus additione proxima.*

63. Sicut non olim, &c.] *Quid illud ſibi velit neſcio, forte* pro auſpice *accipiatur ſicuti: pro conſule, aut intelligatur: coram auſpice. Significat autem ſe conſideraſſe, & horruiſſe,* vt qui ſe Chriſtianum negaſſet, ipſum quoque Chriſtum compelleretur negare. *Cuiuſmodi hodie (pro dolor) exempla multa videmus, dum primum facto iureiurando abnegationis Catholici Regis, compelluntur etiam fidem ipſam Catholicam, atque adeo Chriſtum abnegare, contra quos facit expreſſe hic locus Tertulliani.*

64. Qui me confuſus fuerit coram hominibus, &c.] *De hac lectione Auctoris, & B. Cyprian. Marc. 8. vide ſupra Adnonat. noſtras lib. de Carn. Chriſti, cap. 5. num. 47. nec aliter etiam vertit, quod eſt Luc. 9. lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 21. At differt nonnihil ſupra Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 13. vbi legit:* Qui confuſus ſuper me fuerit, penes homines, & ego confundar ſuper illo penes Patrem meum, qui in cœlis eſt.

CAP. X.

65. Qui vero non hic, &c.] *Huic capiti titulum facimus:* Quod confeſsio nominis Chriſti per hunc commeatum vitæ, non vero in cœlis fieri debeat. *Vbi reſpondet ad illud Gnoſticorum argumentum ſupra cap. 1.* Sed neſciunt ſimplices animæ, quid quomodo ſcriptum ſit, vbi, & quando, & coram quibus confitendum. *Agit autem contra Valentinianos, nam ita ſic ſcribitur ſupra l. adu. Valent. cap. 30.* Ideoque nec operationes neceſſarias ſibi exiſtimant, nec vlla diſciplinæ munia obſeruant: martyrii quoque eludentes neceſſitatem qua volunt interpretatione, *&c.* Sed nobis quidem væ, ſi exceſſerimus in aliquo diſciplinæ iugum, ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis & iuſtitiæ, ſi confitendum alibi, neſcio vbi, & non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi, apud tribunalia preſidum, optauerimus. *Sunt autem Tertullianica:* commeatum vitæ, *& mox:* recepto, *pro:* receptu, *quomodo adeo non multo poſt etiam legendum cenſeo.*

66. Nimirum quum animæ, *&c.* per ſingula tabulata cœlorum, &c.] *Hæc verba ſunt Valentinianorum vſque ad illud:* Plane ita ſcriptum, *&c. Atque adeo ibi:* Eadem iurgiis *ſubintelligitur* præſumptio. *Tria variorum apud eos* tabulata cœlorum, ſupremum, in quo Pleroma Tricenarium Deorum *ſuorum collocabant*, medium, in quo Achamoth, infimum, in quo Demiurgus, *videre eſt ſupra lib. adu. eoſdem c. 23. & clarius in* Schemate *per nos locupletato.*

67. Teletos ſcilicet, & Abaſcantos, & Acinetos Valentini, &c.] *De* Teleto 29. *Æone ſeu Deo Valentinianorum, ex xij. Dodecadis penultimo, vide adnotat. noſtras eiuſdem lib. c. 8. n. 87. De* Acineto *vero (quo ſit vt ſic caſtigauerim, pro:* Aginetos*) Æone 15. De cadu 7. ibid n. 81. Quibus loci cauſſa addit nomen aliud Valentinianis incognitum* Abaſcantos, *tamquam poteſtatem talem, qua faſcini amuletum ſit, vtpote quod ſignificet vox ἀβάσκανον.*

68. Noſtrates enim (*nempe homines*) inquiunt, nec ipſi, &c.] *Diſtinguit* Noſtrates *à veris (vt illi loquebantur)* hominibus *Valentinianorum, quorum præſumptio* iurgiis conſtanter probabat *(id eſt, probare nitebatur)* homines veros non eſſe *(id hic hauddubie ſupplendum, vt conſtet ſenſus)* quos ſtillicidium ſtrulæ & puluerem areæ & ſputamen, & locuſtas deputauit *(nempe ſcriptura Iſai. 40.)* etiam irrationabilibus iumentis adæquauit. *Vbi (ſicut etiam ſupra adnotauimus lib. de Reſurr. carn. cap. 59. num. 413.) varias verſiones vnius eiuſdem vocis Hebræorum (fortaſſis Aquila aut Theodotionis) & LXX. confundit, vtpote ex illis producens* puluerem terræ, *& ex* LXX. ſputamen, *ſiue* ſaliuam: *in hoc ſecutus, quantum apparet, Clementem Alexandrinum, qui poſterius vertit Strom. libr. 6. Deinde hic interſerit:* & locuſtas, *quod multopoſt ibidem habet Propheta, & vertit,* irrationabilia iumenta *paraphraſticῶς, quod Græce eſt:* τὰ πτερόποδα. *Atqui pulchre hæc confutat Tertullianus per ipſa Chriſti verba, Matth. 16. & 17. Sunt autem Tertullianica rurſus:* deſpectui iudicata, *&* ſuffunditur.

69. Aratus, Perſea, & Cephea, & Erigonen, & Ariadnen inter ſidera deliniabit, &c.] *Videantur* Arati *Phænomena, quem ſequitur etiam Cicero lib. 2. de Natur. Deorum, vbi* Cepheum *&* Perſeum *poſt minorem Septentrionem collocat. De* Erigone *ſic Arnobius lib. 7.* Erigone *ſuſpenſa de laqueo eſt, vt virgo inter aſtra ignita ſit. De* Perſeo *&* Ariadne *denique (quem imitari ſolet Auctor) Iuſtinus Martyr Apolog. 2. vbi poſtquam illum inter Iouis liberos recenſuit: Quid dicamus (inquit)* Ariadnen, *& quos itidem atque illum inter ſidera receptos eſſe aiunt. Atqui eſt & illud Tertullianicum:* poſt exceſſum, *pro: mortem.*

70. Quas mihi poteſtates ianitrices, &c.] *De hiſce, & inter alias Cardea, Forculo, & Limentino, vide Adnot. noſtras ſupra Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. nu. 113. 114. & 115. ex quo loco & ſimili, lib. de Coron. milit. c. 13. caſtigauimus:* Cardeam quandam, *pro:* Cardum quendam.

71. Auferte portas principes veſtras, &c.] *In citatione illius Pſalmi 23. in hoc differt ab omnibus aliis, etiam beatus Cyprianus quod legat:* & ſubleuentur, *pro:* leuamini, *aut* extollimini, *ſicut B. Cyprianus.*

72. Qui aſcenſum ſuum ædificat in cœlos, &c.] *Quum ſupra lib. 3. 4. & 5. aduerſ. Marc. priora hæc verba citarit Auctor, hic primum adjicit:* & profuſionem ſuam fundat in terras, *pro quo mallem legere cum* LXX. *iuxta B. Hieron. & Græcos codices omnes, ſicuti in margine adnotauerat Gagnæus:* promiſſionem, *ſed nolui immutare, eo quod ſenſum inſignem hinc eliciat Leo de Caſtro Comment. ms. in hunc Prophetam, de profuſione ſanguinis Dominici, quem effudit in cruce. Sunt vero etiam Tertullianica:* complanatum & reſeratum.

73. Nam etſi adhuc clauſum putas cœlum, &c.] *Adnotatu dignum quod hic dicit Auctor:* claues cœli Petro & Eccleſiæ relictas: *vt hinc pateat nondum hæreticum fuiſſe, quum hunc librum ſcriberet, eo quod infra Tom. 5. lib. de Pudicitia videatur diuerſum ſentire, de quo ibi latius.*

74. Pulcra videlicet documenta præmittam, &c.] Videlicet *vſurpatur pro: ſcilicet. Ironiam enim eſſe conſtat, quidquid ſequitur vſque ad illud:* Hæc nobis, etiam ludicrum in modum, certa ratio mandauit. *Sunt autem intermedia Tertullianica:* Æmula, *pro contraria*, nominis odium, *& poſtea:* odium nominis, *ac:* in nomen, *ac:* ingratis *aduerbialiter. Atqui de* Circo *vide ſupra Tom. 2. libr. de Spectac. cap 8. num 68. Lego autem deinceps ex Gagnæi coniectura in marg.* apud quas cauſſa purgandâ eſt, *pro* pugnanda.

75. Fortaſſe de zonis, &c.] *Quum ſint (inquit Plin. libr. 2. natur. hiſt. cap. 68.) cœli quinque partes, quas vocant* zonas, *infeſtorigore & æterno gelu premitur omne, quicquid eſt ſubiectum duabus extremis vtrimque circa vertices (quos hodie Polos nuncupamus) qui* Septentrio *vocatur (hodie Arcticum dicimus) eumque qui aduerſus illi Auſtricus appellatur, nempe Antarcticum.*

76. Axis ipſe qui torquet, &c.] Axis *quidem Ciceroni Tuſcul. quæſt. lib. 1. vocatur dictus polus Arcticus, vtpote quem ἀντέχοντα vocant Graci polum Antarcticum, verum quum addat Auctor:* qui torquet, *mallem de totius cœli axe intelligi.*

77. Orionis armati manus operabitur, &c.] *Sic caſtigaui ex coniectura Dominorum Harriſii & Latinij, pro:* munus. *Atqui* armatum Orionem *Vocat etiam Vergil. libr. 3. Æneid. & enſiferum Ouid. lib. 4. Faſt. Plinius iugulum, idque ea de cauſſa, quod ad inſtar gladij ſit ſtellarum fulgore terribilis. Eodem pertinet quod etiam Plinius lib. 18. cap. 27. & 31. gladium* Orionis *appellet, vbi de ortu & occaſu eius agit.*

78. Verſas Septentrio emittet, &c.] *Has Auctor ſupra libr. de Carn. Chriſti, c. 9. Septentriones appellat, eo quod in Septentrionali plaga cœli appareant, vbi vide Adnot. Rhenani num. 87. Duas autem faciunt Aſtrologi, maiorem & minorem.*

79. Zodaicus tauros & leones, &c.] *De hoc in hæc verba Plinius l. 1. c. 4. Adiuuat rerum ordo deſcripto circulo, qui Signifer vocatur, in duodecim animalium effigies, inter quæ* 12. *ſigna reperitur* Taurus & Leo. *Hic ζῳοφόρος à Græcis appellatur, ἀπὸ τῶν ζῳδίων, aut ζώων id eſt, ab animalium figura.*

80. Hæc nobis etiam, &c.] *Sunt & ab hoc loco Tertullianica:* ludicrum in modum, obicem præſcriptionis extrudere, paraturam, expungit, ſuſtineo, *&:* deſtinante.

81. Ne putaueritis veniſſe me, &c.] *In his Matth. 10. verbis Chriſti ſupplentimus:* vti pacem mittam, *ex ipſo Euangeliſta. Atqui retinuit etiam hic Auctor vocem Græcam μάχαιραν, &:* diuidere *vertit, quod Græce eſt διχάσαι. Illud autem:* vt tradat frater fratrem in mortem, *&c. eſt multo ante apud Matth. Sic etiam ſupra tractatum eſt cap. præced.*

CAP. XI.

82 Eadem igitur forma cetera quoque, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Etiam aliis Chriſti verbis martyria adprobari. *Sunt vero etiam hæc deſumpta ex Euangelio Matth. 10.*

83. Qui pluris (inquit) fecerit etiam animam ſuam quam me, non eſt me dignus, &c.] *Iſtud more ſuo colligit, partim ex Matthæo, partim ex Luca, nam loco citato legitur:* Qui pluris fecerit patrem aut mattem, &c. non eſt me dignus, *& Luc. 4.* adhuc & animam ſuam, *quod ipſum iterum citat infra in calce capitis. In reliquo vertit:* qui inuenerit, *&:* qui perdiderit, *quod Græce eſt ὁ εὑρών, & ὁ ἀπολέσας. Illud denique:* prohibet meditari reſponſionem ad tribunal, *eodem quidem capite, ſed multo antea habetur.*

84. Et quum in carcere frattem vult viſitari, &c.] *Adludit ad cap. 25. Matth. Ibi vero:* Et quum Deum vindictam facturum electorum ſuorum adfirmat, *ad cap. 8 Luc. ſupra tractatum lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 36.* Parabola denique ſeminis poſt ceſpitem (*id eſt, quia ſolum in ceſpite, non vero in terra inculta ſatum fuerat*) arefacti, *inuenitur Matth. 13. Pulcre autem iterum diſtinguit inter* Allegorias, parabolas, ænigmata. *Atqui de Prouerbio:* vna iam linea eſt, *vide noſtra Prolegomena. Deinceps autem repetit omnia eadem Matth. 10. quæ citauit cap. præced. Iterum vero habes illud Tertullianicum:* nominis cauſſa, *&:* edixit, *nouies. Supplemus denique ex Gagnæo:* quomodo hæc aguntur quæ prædicata non ſunt.

85. Sed hæc erit peruerſitas fidei, &c.] *Ita hæreſin circumſcribit Auctor, vtpote quum hic ſubijciat:* Ita hæretici, *&c. Sunt autè Tertullianica:* periclitentur excludi, *&:* relinquitur, *pro conſequitur.*

CAP. XII.

86. Quis nunc medullas ſcripturarum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Martyria etiam adprobari ex Epiſtolis BB. Petri & Ioannis, ac huius Apocalypſi.

87. Pertus quidem ad Ponticos, &c.] *De hac inſcriptione Epiſtola prioris Petri, vide Adnotat. noſtras in B. Cyprian. lib. 3. ad Quir. num. 78. quippe qui ter ita illam inſcribat cap. 36. 37. & 39. vbi eoſdem, quos hic Auctor, duos locos citat, 1. Petri. 2. & 1. Petr. 4. qui etiam citat quod ſequitur:* Dilecti, *&c. lib. de Exhort. Mart. cap. 9.*

89. Quanta enim, inquit, gloria, &c.] *Sic expreſsit quod Græce eſt* πόσον μᾶλλον *& deinde conformiter etiã exemplarib. Græcis (quamquam obſcurius:)* ſi non vt delinquẽtes puniamini, ſuſtinetis, *quod clarius alii,* ſi quum bene faciatis, & tamen puniamini, ſuſtinetis. *At cum vulgato Interprete conſentit, legens:* pro nobis relinquens vobis, *quomodo etiam B. Cyprian. loco poſtremo iam citato Peculiare eſt autem Auctori, quod addat:* ſemetipſum.

89. Dilecti ne expaueſcatis vſtionem, &c.] *Quod Græce eſt:* μὴ ξενίζεσθε, *& vulgatus Interpres Latinus:* peregrinari, *& Auctor:* expaueſcere, *apertius B. Cyprianus Epiſtola 56. ad Thibarit. & lib. de Exhort. Mart. cap. 9. vertit:* Nolite mirari, *at contra Auctor* vſtionem *tranſtulit* πύρωσιν, *magis proprie quam aut B. Cyprian.* ardorem. *aut vulgatus Interpres,* feruorem, *De reliqua eius ſcriptura lectionum varietate, vide Adnotat. noſtras dicta Epiſtol. ad Thibarit. nu. 8. hoc addito, quod ex Græcis exemplaribus legamus:* quoniam gloria & Dei Spiritus requieſcit in vobis, *pro:* requieſcet.

90. dum ne quis veſtrum patiatur, &c.] *In hac ſcriptura B. Cyprian. l. 3 aduerſ. Quirin. cap. 37. vertitur* maleficus, *vox Græca* κακοποιὸς, *Auctor magis ad verbum* alieni ſpeculator, *Græce eſt* ἀλλοτριεπίσκοπος, *quam ille & B. Auguſtin. Expoſit. inchota in Epiſt. ad Roman.* alienas curas agens.

91. Ioannes vero vt etiam pro fratribus, &c.] *Iſtud inuenitur 1. Ioan. 3. illud vero:* negans timorem eſſe in dilectione, *1. Ioan. 4. vbi eſt etiam quod ſequitur:* Perfecta enim, *&c. vbi conſentit cum vulgato Latino Interprete in illo:* timor pœnam habet, *quantumuis Græce ſit* κόλασιν. *Sunt autem Tertullianica:* fugatricem, *&:* animatricem.

92. de Apocalypſi quoque ſua, &c.] *Hic manifeſte & rurſus in fine huius capitis eidem Ioanni Apoſtolo* (cui cum Petro & Ioanne effigiem gloriæ ſuæ reuelauit *Chriſtus in monte Thabor*) *adſcribit* Apocalypſin, *cuius eſt prior Epiſtola iam citata. Verum de eo latius ſupra lib. 4. adu. Marc. c. 5. n. 41.*

93. ad angelum Eccleſiæ Smyrneorum, &c.] *Græce* σμυρναίων. *Atqui tum ex Græcis, tum ex Latinis exemplaribus Apocal. 2. caſtigauimus:* coniicit in carcerem, *pro:* coniiciet. *In eo vero quod ſequitur, & verbis* ad Pergamenorum, *nempe angelum, retinuit vocem Græcam* ὁ μάρτυς. *Et in illo Apoc. 3.* ad Philadelphinorum, *tranſtulit paraphraſticῶς potius quam ad verbum,* quod à tentatione vltima liberaretur, qui Domini nomen non negaret.

94. Exinde victori cuique promittit, &c.] *Iſtud more centenario (vt verbis ipſis Auctoris vtar) collegit ex vtroque dicto cap. mixtim, vbicumque aliquam mercedem* victori cuique promittit. *Nam Apocal. 2.* arborem vitæ *(pro quo alij,* lignum vitæ*) promittit angelo Epheſi, &* mortis veniam (*id eſt, liberationem*) ſecundæ *angelo Smyrnæorum,* latens manna, cum calculo candido, & nomine ignoto (*ſeu potius* nouo: *nam Græce eſt* καινὸν) *angelo Pergamenorum,* ferreæ virgæ poteſtatem, & ſtellæ matutinæ claritatem, *angelo Thiatiræ, ibidem. At Apocal. 3.* albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, *promittit angelo in Sardis:* columnam fieri in Dei templo in nomine Dei, *ſic enim paraphraſticῶς vertit,* & Domini, *quod tamen hodie nulla habent exemplaria,* & Ieruſalem cœleſtis inſcriptam, *angelo Philadelphinorum denique* reſidere cum Domino in throno eius, *angelo Laodicæa.*

95. Sed & interim ſub altari, &c.] *Iſtud Apoc. 6. etiam paraphraſticῶς potius Auctor, quam ad verbum: & adnotanda eſt hæc Sigiſmundi Gelenii iuxta Apoſtoli verba reſtitutio:* placidũ quieſcunt, *pro eo quod habebat Gagnæus:* patientiam paſcunt, *ac:* & fiducia vltionis candidam *(en vocem Tertullianicam)* claritatis vſurpant, *pro eo quod ille pluribus :* & indutæ ſtolis candidæ claritatis vſurpant. *Eſt vero etiam vox Tertullianica:* albati, *pro albis amicti, Apoc. 7. retinens vocem Græcam,* presbyteris. *Atqui cum vulgato Interprete & B. Cypriano legimus:* & lauerunt veſtimenta ſua, *pro:* veſtimentum ſuum, *quia Græce eſt* ἔπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν.

96. Sordes quidem baptiſmate, &c.] *Sane hic locus intelligendus eſt, ac ſi dicat:* ſordes *peccatorum* baptiſmate ablui, maculas *vero poſtea contractas* martyrio candidari. *Hoc eſt enim quod ſupra cap. 6.* martyria *appellauit* ſecunda ſolatia, *vbi vide Adnotat. noſtras numer. 44.*

97. Quia & Iſaias ex rufo & coccino, &c.] *Adludit ad illud ſupra citatum lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 10. Iſai. 1.* Si fuerint delicta veſtra tamquam roſeum (*pro quo hic:* rufum) velut niuem exalbabo, & ſi tamquam coccinum, velut lanam exalbabo, *vbi vide Adnot. noſtras num. 110.*

98. Magna etiam Babylon, &c.] *Iſtud etiam adfert ex Apocal. 17. & ex cap. 21. quod ſequitur:* Timidis autem, dehinc & ceteris, *(nempe incredulis, execratis, homicidis, fornicatoribus, veneficis, idololatris, & omnibus mendacibus)* particula in ſtagno ignis & ſulphuris.

CAP. XIII.

99. Paulus vero Apoſtolus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus* Etiam ex Pauli Apoſtoli Epiſtolis martyria confirmari. *Et vero etiam plera(que hæ citatas ſcripturas inuenire eſt apud B. Cyprian. locis mox citandis, ad idem pene inſtitutum productas.*

100. quibus ſuſtinetis oſtentamen iuſti iudicii Dei, &c.] *Ad verbum voluit, quamuis obſcurius, ex Græco vertere, aliter diſtinguens verſus atque hodie,* αἷς ἐνέχεσθε ὑπόδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ 2. Theſſal. 1.

101. Non ſolum autem, verum etiam exſultantes in preſſuris, &c.] *Hic in eo differt, tum ab aliis, tum à B. Cypr. lib. de Exhortat. Mart. cap. 9. quod legat:* exſultantes, *pro:* exultamus, *&:* certe, *pro:* ſcientes. *Tranſtulit autem vocem* κατεργάζεται, perficit, *cum Syro Interprete, pro eo quod alii:* operatur. *Nec diſſentit aut à B. Cypr. aut vulgato Interprete illud:* vero non confundit, *quantumuis Græce ſit* καταισχύνει.

102. Quod ſi filii, & hæredes, &c.] *Etiam hoc citat B. Cyprian. dicti lib. ca. 8. & quod ſequitur.* Quis, inquit, ſeparabit, *&c. ibidem cap. 6. Vbi priori teſtimonio ſiue legas:* compatiamur, *cum illo & Gagnæo, ſiue cum alijs:* compatimur, *non refert. Ille quod Græce eſt* συνδοξασθῶμεν, *vertit:* conmagnificemur, *pro quo Auctor:* cum illo glorificemur, *de quo vide ſupra Adnot. noſtras lib. de Reſurr. carn. cap. 40. n. 286. Eſt vero Tertullianicum:* habeat reuelari. *In altero vero omittitur ab Auctore, quod tamen omnes legunt:* an perſecutio, *Græce,* διωγμός, *&* pecora *iterum vertit pro ouibus, de illo vero:* ſuperuincimus, *vide Adnotat. noſtras in Epiſt. 26. inter eius opera Moyſis, & aliorum Confeſſorum ad B. Cypr. n. 7.*

103. Perſuaſum enim habemus, &c.] *Sic vertit, pro eo quod ſingulari numero Græce eſt* πέπεισμαι, *quomodo etiam ex Syro Latinus Interpres, quod adnotandum contra noſtros modernos aduerſarios, qui ex translatione vulgati Latini interpretis:* Certus ſum enim, *colligere nituntur certitudinem fidei, ita vt excidere non poſſit, maxime, quum ſicuti Auctor, vertant B, Hieronym. ad Algaſ. qu. 9. & Ambroſ. in Comment. Omittit autem:* neq; angeli, neque principatus, neque virtutes, *quod habent alij, contentus citaſſe:* neque virtus, *ſiue* fortitudo, *ſicuti & B. Hieron. Eſt vero iterum vox Tertullianica:* conditio, *pro:* creatura.

104. Sed & Corinthiis paſſiones ſuas, &c.] *Accipit hic* paſſiones, *pro perſecutionibus. In hac vero ſcriptura 2. Cor. 11. ſequitur ordinem dictionum Græcarum, In altera 2. Cor. 12. iterum interpretatur* δόδεκα, boni duco.

105. Etiam in ſuperioribus *(nempe 2. Cor. 4)* Qui in omnibus tribulemur, &c.] *Malim quidem legere:* tribulamur, *& omnia reliqua ſimiliter quæ ſequuntur, in præſenti tempore, iuxta quod habet Apoſtolus: ſed quod nimia eſſet immutatio, retinui veterem lectionem, quum nulli ſuppetant mſ. cod. Proprie autem reddit:* coangueſtemur, *quod Græce eſt,* συνοχούμεθα, *ſicuti etiam B. Ambr. &* indigemus, ſed non perindigemus, *pro:* ἐκπερισσούμεθα, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. *Omittit etiam cum Græcis Patribus, B. Ambr. & Syro Interprete:* humiliamur, ſed non confundimur, *quod etiam non habent antiqui aliquot Latini codices. Secundum autem omnes, & ipſum Auctorem ſupra lib. de Reſurr. carn. cap. 44. ſupplemus:* Chriſti Ieſu. *Atqui de illo:* Sed etſi (inquit) exterior homo, *&c. vide eiuſdem lib. cap. 40. vbi de illo:* Nam quod ad præſens, *&c. vide Adnotat. noſtras num. 285. Hic præterea addimus, magis explicatius,* καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον, per ſupergreſſum in ſupergreſſum æternum, *& legi rectius:* perficit, *quam ibi:* perficiet, *nec nouum eſſe, vt ita transferat vocem:* κατεργάζεται, *conſtare paulo prius num. 101.*

106. Philippenſibus vero de vinculis ſcribens, &c.] *Prorſus caſtigandus hic locus, pro:* Theſſalonicenſibus, *tum quia additur de* vinculis, *è quibus ſcripta eſt prior illa, neutra vero ad Theſſalonicenſes, tum quod inueniantur Philipp. 1. & 2. quæ ſequuntur ſcripturæ teſtimonia. In quorum priori ex Græco retinuit vocem:* agonem. *In poſteriori confirmat lectionem Latinorum emendatiorum codicum, qui legunt:* immolor ſupra ſacrificium, *pro eo quod alij:* æmulor, *Transferens:* Et ſi libor ſuper ſacrificium, *Græce* σπένδομαι, *retinuit etiam Latinam vocum adluſionem:* gaudeo & congaudeo, *ſicuti Græce eſt,* χαίρω καὶ συγχαίρω, *etiam ſecundo.*

107. Ego enim iam libor, &c.] *De hoc loco 2. Timoth. 4. vide adnotationes noſtras in B. Cypr. Epiſt. 9. num. 19. & lib. 3. Teſtim. cap. 16. De bono Mart. num. 50. Quibus adde quod vox* ἀνάλυσιν *(etiam Eraſmo adnotante) non modo* reſolutionem, *ſed &* reuerſionem, *& proinde etiam, ſicuti hic Auctor,* deuerſionem *ſignificat, ea phraſi, qua ſicut ſoluere dicitur qui diſcedit, ita reſoluere dici poſſet qui reuertitur. Atque adeo placet diuerſa lectio Latini Interpretis Latini Origenis, qui in Nu. ſcribit duplicem fuiſſe Lectionem Latinam iam tum temporis,* reſolutionis *&* regreſſionis. *Sequens teſtimonium 2. Tim. 2.* Si enim commortui ſumus, &c. *(in quo magis conſentit Auctor cum noſtro Interprete) citat ad idem inſtitutum idem B. Cyprian. lib. de Exhort. Mart cap. 5.*

108. Ne ergo confundaris Martyrium, &c.] *Iſtud inuenire eſt 2. Tim. 1. vbi phraſi Tertullianica,* confundaris *cum Accuſatiuo, & retinuit ex Græco:* martyrium, *illud vero verſu præcedenti ibidem:* Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis *(quæ vox Tertullianica, Græce* δειλίας*)* ſed virtutis *(Græce* δυνάμεως*)* & dilectionis, & ſanæ mentis, *Græce* σωφρονισμοῦ, *quæ vox pro varia ſignificatione à Syro Interprete vertitur:* admonitionis, *à vulgato Latino Interprete:* ſobrietatis *hoc loco, ſed 1. Tim. 3. magis accedit ad Auctorem, cum* σώφρονα *vertit prudentem, atque adeo* ſanæ mentis.

109. Sed & ſicubi tolerantiam præcipit, &c.] *Loci hi ſunt apud Apoſtolum Paulum, Rom. 15. 2. Cor. 12. Epheſ. 4. Coloſ 1. 2. Theſſ 3. 1. Tim. 6. 2. Tim. 3. ac 4. Tit. 2. alibi, &* ab idololatria *vero* diuellit, *1. Cor. 5. 6. 8. 10. 12. ac 2. Cor. 6. & alias frequenter.*

CAP. XIV.

110. Plane monet Romanos, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Ad obiectionem Gnosticorum responsio de loco Apostoli, Rom. 13. *Respondet autem*: non in occasione fruſtrandi martyrii iubere Apostolum subiici potestatibus, sed in prouocatione bene viuendi, & in reddendo tributum & vectigal. *Et similiter etiam supra To. 2. li. de Idolol. ca.* 15. satis præscriptum habemus, in omni obsequio nos esse oportere, secundum Apostoli præceptum, subditos magistratibus, & principibus, & potestatibus, sed intra limites disciplinæ, quousque ab idololatria separamur, *&c. Loci adnotandi pro Catholicis, qui hodie sub magistratibus hæreticis seruitutem seruiunt, ne putent se obligari edictis eorum, aut iureiurandis contra Catholicam fidem.*

111. omnibus potestatibus subiici, &c.] *Fortassis rectius legeretur*, omnes, *eo quod apud Apostolum habeatur*: Omnis anima *sed quod constet sensus, nolui quid immutare. Atqui sequitur Græca exemplaria, quæ hæc referunt ad potestatem quæ à Deo est: quum vertit*: & quia ministra sit Dei, sed & vltrix. *Deinde in eo quod præmissum ab Apostolo fatetur, vertit paraphrastico̅s* non sunt timori bono operi, sed malo, *& rursum vt prius*: Dei ergo ministra est tibi in bonum, *etiam idipsum de potestatibus explicans.*

112. Solus autem Dei homo condixerat, &c.] *Ego coniicio legendum*: Paulo autem homo Dei condixerat (*nam sic solet Auctor accipere* condicere, *pro idem cum alio dicere*) *verum tamen nolui quid immutare sine cod. ms. Forte pro* Paulo *scriptum fuit* Saulo, *ex quo alter fecit* Solus. *Atqui locus est* 1. Petr. 2.

CAP. XV.

113. Num ergo & Apostolorum litteræ nobiles, &c.] *Titulum huic postremo capiti dedimus*: Ex Actis quoque Apostolorum & historias Martyriorum exempla administrari. *Est interim prima hæc periodus, quantum mihi apparet, mutila.*

114. Quæ tamen passos Apostolos scimus, &c.] Apostolorum Acta *citat hic Auctor, apud quæ c.* 4. Petrus cæditur, carceres etiam passus, *vti præcedit*, vincula, & flagella, *ca.* 7. Stephanus saxis opprimitur, *c.* 12. Iacobus gladiis immolatur, *denique variis modis* Paulus distrahitur, *idque per* impetus Iudæorum & cœtus nationum, *Act.* 14. & Tribunorum elogia (*vox iterum Tertullianica est in malam partem*) *Act.* 21. 22. *ac* 23. *apud* Proconsulum tribunalia, *Actorum iterum* 23 24. *&* 25. *per* appellationem ad Cæsaris nomen, *ibidem, denique* (*nam postremo ponendum constat*) *&* apud Regum auditoria, *ibidem c.* 26. *quum apud Agrippam Regem causſam suam egit.*

115. & si fidem commentari voluerit hæreticus, &c.] Commentari *hic accipit Auctor, pro mendacij arguere, eodem significatu quo infra, pro*, mentiri, *seu commentum comminisci. Recte autem adfert* instrumenta Imperii *in testimonium fidei* Actorum Apostolicorum (*quæ ille non recipiebat, sicuti supra latius dictum est li.* 5 *adu. Marc. ca.* 2. *n.* 21.) *vtpote in quibus reperiri possit dicta Apostoli Pauli appellatio, &* lapides Ierusalem, *qui cruore BB. Petri, Stephani, & Pauli adhuc sanguinolenti viſebantur.*

116. Vitas Cæsarum legimus, &c.] *Ad hunc hauddubie locum adluſit B. Sophr. Patriarcha Hierosolym. libro de Certaminibus* Petri & Pauli, *in hæc verba*: Vide Tertullianum in libro, vbi ait mortis Petri & Pauli mentionem in Annalibus haberi. *Atqui de illis quod*: orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit, *vide supra To.* 1. *Apol. c.* 5. *n.* 59. *vbi adnot auimus illum adludere aut ad* Commentarios *siue Annales Taciti, aut* ad Vitas Cæsarum *Suetonii. Illius verba sunt li.* 15. *& quæſitiſſimis pœnis affecit, quos vulgus Chreſtianos appellabat, huius vero Neron. c.* 16. *adflicti ſuppliciis Chreſtiani*, (*ita enim vtrobiq; legendum pro*: Christiani,) *adnot auimus ibid. c.* 3. *n.* 40.

117. Tunc Petrus ab altero cingitur, &c.] *Adludit ad illud Christi, Ioan.* 21. Alius te cinget, & ducet quo tu non vis, *De* martyrio *autem* Petri & Pauli *Romæ facto, vide supra li. de Præscript. adu. har. ca.* 36. *& ibidem Adnot. nostras, n.* 208. *&* 214.

118 Quum vincula Paulo Agabus gestu quoque prophetaſſet, &c.] *Intelligit* gestum *illum Act.* 21. *quo zona eius sibi adligauit manus & pedes* Agabus, vincula Paulo prophetauit. *Cetera eius loci paraphrastico̅s adfert auctor.*

119. Quod si iam tunc Prodicus, aut Valentinus, &c.] *De his sic etiam infra Auctor li. adu. Praxean, cap.* 3. secundum Valentinos & Prodicos, *secundum quos nos eum locum castigandum ibidem adnotauimus. Certe ex vtroque hoc loco, quod* Valentino *eum coniungat, Valentinianum fuisse satis patet, pro quo facit eadem cum illo hæresis, de qua supra latius cap.* 10. non in tertis esse confitendum apud homines. *Interim inde hauddubie castigandum est quod hic mendose legebatur*: conandum. *Atqui bis etiam* Prodici *hæretici meminit Clem. Alexandr. lib.* 7. *& priori loco hæresin istam non absimilem illi adtribuit, nempe* non esse orandum.

120. quod nec Deus humanum sanguinem sitiat, &c.] *Ex repetitione istorum verborum supra cap.* 1. *patet illa fuisse ipsius* Prodici *aut* Valentini *argumenta, quæ ex Gnosticorum persona illic Auctor producit, atque adeo peculiariter* aduersus Prodicum & Valentinum *conscriptum fuisse hunc librum, sicuti etiam ibi numer.* 1. *adnotauimus.*

ARGVMENTVM
LIBRI ADVERSVS PRAXEAN
Per Iacobum Pamelium.

SCRIPTVRVS *aduersus Praxean Tertullianus, post mediam ætatem, ab argumento Librum auspicatur, dicens se agere aduersus eum, qui ex Asia primus eam hæresin intulit humo Romanæ; qua diceret: Ipsum Patrem descendisse in virginem, & ex ea natum, ipsum passum, ipsumque denique esse Iesum Christum.* I.

Imprimis autem contrarium præscribit per Regulam siue Symbolum fidei, quæ ab initio Euangelij decucurrit; quæ vnitatem in Trinitatem disponit, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum; per οἰκονομίαν, sacramentum. II.

Vsque adeo vt etiamsi μοναρχίαν Dei admittamus, nec tamen præscribatur, Patrem filium non habere, aut ipsum se sibi filium feciſſe. III.

Prius illud aduersus Praxean, Patrem & filium duos esse (cui addit & tertium, spiritum à Patre per filium) vel ex Apostolicis probari Epistolis. IV.

Idipsum probari, ex eo quod filius λόγος appelletur, id est, ratio, in scripturis. V.

Deinde, quod ibidem in Sophiæ nomine ostendatur. F VI.

Ex eo etiam, quod sermo dicatur. VII.

Et vero προβολὴν hic agnosci posse, quantumuis eam vsurpauerint Valentini hæresis; eo quod: prolatum siue genitum dicamus filium à Patre, sed non separatum, ad instar radicis & fruticis, & fontis & fluuij, solis & radij, & spiritum sanctum à Patre & filio, veluti apicem ex radio procedentem. VIII.

Inseparatos enim esse ab alterutro; etiam si dicatur: alium esse Patrem, alium filium, alium spiritum sanctum; personæ nempe, non substantiæ nomine. IX.

Posterius aduersus Monarchianos, Patrem ipsum sibi se filium feciſſe, mendacij redarguit, tum quod correlatiua, atque adeo diuersa sint pater & filius; tum quod etiamsi Deo nihil sit impossibile, posse Dei voluntas sit Dei, & adeo non probari voluisse id Deum, nisi id feciſſe probetur. X.

Neque vero tam clare posse probari, Patrem seipsum filium feciſſe, atq; e contrario ex scripturis, Patrem & filium distincte pronuntiari, constat. XI.

Idipsum probari ex eo, quod in creatione hominis Deus singularis pluraliter loquatur. XII.

Nec tamen propterea plures Deos aut Dominos à nobis dici, quod à nobis agnoscatur Deus & Dominus pater, Deus & Dominus filius, Deus & Dominus Spiritus sanctus, non secus atque solis radium nonnunquam solem vocamus, ita tamen vt duo soles non sint. XIII.

Atqui probari præterea diuersos Patrem & filium, quod ille inuisibilis, hic vero visibilis, in scripturis veteribus inueniatur. G XIV.

Deinde & in Noui Testamenti scripturis. XV.

Porro non solum opera mundi per filium facta, sed & quæ à Deo exinde gesta sunt, idq; in nomine Patris, scripturis conuinci. XVI.

Immo competere etiam filio nomina Patris; omnipotens Deus, altissimus, Dominus virtutum, Rex Israelis. XVII.

Neque obstare scripturas de vnico Deo, vtpote quæ filium non excludant, sed idola. XVIII.

Eandem esse responsionem ad illud Isaiæ: Extendi cœlum solus, *ex aliis scripturis demonstrari.* XIX.

Illis etiam non suffragari verba Christi: Ego & pater vnum sumus, *aut*. Qui me viderit, videt & patrem, *aut*, Ego in patre, & pater in me. XX.

Præscribi enim, alium Deum, alium Dei filium, ex Euangelij Ioannis priori parte. XXI.

Item & ex secunda vsque ad illud ipsum: Ego & pater vnum sumus. XXII.

Vel etiam ex illis ipsis, aliisque Christi verbis, vsque ad Philippi interrogationem. XXIII.

Ex ipsa quoq; interrogatione Philippi, & responso Christi: Qui me viderit, *&c.* H XXIV.

Denique ex eodem Euangelio ad finem vsque. XXV.

Postremo & ex aliis Euangeliis, & inter cetera mandato Christi: Vt tinguerent in Patrem & Filium & Spiritum sanctum, nam nec semel, sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tinguimur. XXVI.

XXVII. A

Porro contra eosdem facere, quod Patrem spiritum, filium carnem, in vna persona distinguant, quum carnem indutus sit filius Dei, non in eam transfiguratus. Omne enim quod transfiguratur in aliud, definit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat, at filius Dei perseuerauit in forma Dei.

XXVIII.

Nec minus illud, quod Patrem Christum, filium Iesum stultissime faciant, tum quod vnctio Patri non competat, à qua dicitur Christus, tum quod scripturæ eundem vbique testentur Christum Iesum, & Christum Dei appellent.

XXIX.

Sufficere itaque Christum filium Dei mortuum dicere & crucifixum, idque secundum humanam substantiam, Patrem vero nec compassum dici posse.

XXX.

Maxime quum Christus in passione exclamarit: Deus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?

Denique Iudaicæ fidei esse, sic vnum Deum credere, vt illi neque filium, neque spiritum sanctum adnumerare velint, & Antichristi esse, negare Patrem & filium.

XXXI. E

Ceterum quod Tertullianus aduersus Praxean scripserit, testantur B. Optatus Mileuitanus li. 1. adu. Parmenianum, & Vincentius Lirinensis aduersus hæreses; nominatim etiam hunc librum citat B. Hieronymus initio Tradit. Hebraic. in Genesim, verbis infra adlegandis cap. 5. num. 43. Eundem hunc librum ms. viderunt Trithemius & Politianus, in lucem vero edidit Rhenanus primum cum Scholiis, deinde & Adnotationibus, ex tribus codicibus ms. Castigauit deinde ex codice Britannico Gelenius, nos denique iterum ad tria Vaticana ms. exemplaria recognouimus, nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, [1] ADVERSVS Praxean Liber, [2] de Trinitate.

B

F

VARIE [3] diabolus æmulatus est veritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum Dominum vindicat omnipotentē mundi conditorem, vt & de vnico hęresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in virginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, vt filium Dei adgressus est, certus, filium, Deum habere, vel ex ipsis scripturis, de quibus tūc tentationē struebat: *Si tu es filius Dei, dic vt lapides isti panes fiant.* Item: [4] *Si tu es filius Dei, deiice te hinc. Scriptum est enim, quod mandauit angelis suis super te,* vtique Pater, *vt te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas.* Aut nunquid mendacium Euangeliis exprobrabit, dicens, viderit Matthæus & Lucas. Ceterum ego ad ipsum Deū accessi, ipsum omnipotentem cominus tentaui. Ideo & accessi, ideo & tentaui. Ceterum si filius Dei esset, nunquam illū fortasse dignarer. Sed enim ipse potius à primordio mendax est: & si quem hominem de suo subornauerit, vt Praxean. Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis [5] intulit Romanæ humo, & alias inquietus: insuper [6] de iactatione martyrii inflatus, ob solū & simplex & breue carceris tædium, quando etsi corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset, dilectionem Dei non habens, cuius charismata quoque expugnauit. Nam idem tunc [7] Episcopum Romanum agnoscentem iam Prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem Ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, [8] falsa de ipsis Prophetis & Ecclesiis eorum adseuerando, [9] & præcessorem eius auctoritates defendēdo, [10] coegit & litteras pacis reuocare iam emissas, & à proposito recipiendorum charismatum concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæresim intulit, [11] Paracletum fugauit, & Patrem crucifixit. [12] Frutificauerant [13] auenæ Praxeanæ, hic quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ, [14] traductæ dehinc per quem Deus voluit, etiam cuulsæ videbantur. [15] Deniq; cauerat pristinum doctor [16] de emēdatione sua, & manet chirographum [17] apud Psychicos, apud quos tunc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidē postea agnitio Paracleti, atq; defensio, disiunxit à Psychicis. Auenę vero illæ vbique tunc semen excusserant. Ita aliquandiu per hypocrisin subdola viuacitate latitauit: & nunc denuo erupit. Sed & denuo eradicabitur, [18] si voluerit Dominus, [19] in isto commeatu, si quo minus, [20] die suo colligentur omnes adulteræ fruges, & cum ceteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur. [21] Itaque post tempus pater natus, & pater passus: ipse Deus Dominus omnipotens, Iesus Christus prędicatur. Nos vero & sēper, & nunc magis [22] vt instructiores per Paracletū deductorē sc. omnis veritatis, vnicū quidē Deū credimus: sub hac tamen dispensatione, [23] quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici Dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso prōcesserit, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Hunc missum à patre in virginem, & ex ea natum hominem & Deum, filium hominis & filium Dei, & cognominatum Iesum Christum. Hunc passum, hūc mortuum & sepultum secundum scripturas, & resuscitatum à patre, [24] & in cœlos resumptum, sedere ad dexteram patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionem suam à patre spiritum sanctum Paracletum, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrem & filium & spiritum sanctū. [25] Hanc regulam ab initio Euangelii decucurrisse, etiā ante priores quosque hæreticos, nedum ante Praxean hesternum, probabit tam ipsa posteritas omnium hæreticorum, quam, [26] ipsa nouellitas Praxeæ hesterni. Quo peræque aduersus vniuersas hæreses iam hinc præiudicatum sit, ID ESSE VERVM, QVODCVNQVE PRIMVM: ID ESSE ADVLTERVM, QVODCVNQVE POSTERIVS. [27] Sed salua ista præscriptione, vbique tamen propter instructionē & munitionem quorūdā, dandus est etiam [28] retractatibus locus: vel ne videatur vnaquæque peruersitas, non examinata, sed præiudicata damnari, maxime hæc, quæ se existimat meram veritatem possidere, dū vnicum Deum nō alias putat, credendum, quam si ipsum, eundemq;, & Patrem & Filium & Spiritum sanctum dicat: quasi non sic quoq; vnus sit omnia, dum ex vno omnia, per substantiæ scilicet vnitatem: & nihilominus custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quę vnitatem in Trinitatem disponit, tres dirigēs, Patrem, & filium, & Spiritum sanctum. [29] Tres autem non statu sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie: vnius autē substantiæ, & vnius status, & vnius potestatis: quia vnus Deus, ex quo & gradus isti & formæ, & species, in nomine Patris & Filii & Spiritus sancti deputantur. Quomodo numerum sine diuisione patiuntur, procedentes retractatus demōstrabunt. [30] Simplices enim quiq;, ne dixerim imprudētes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniam & ipsa regula fidei à pluribus Deis seculi, ad vnicū & verū Deum transfert: non intelligentes vnicum quidem, sed cum sua οἰκονομίᾳ esse credēdū, expauescūt ad οἰκονομίαν. Numerum & dispositionem Trinitatis, diuisionē præsumunt vnitatis, quando vnitas ex semetipsa deriuans Trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur. Itaq; duos & tres iam iactitant à nobis prædicari, se vero vnius Dei cultores præsumunt: quasi non & vnitas irrationaliter collecta hæresim faciat, & Trinitas rationaliter expensa, veritatem cōstituat. [31] μοναρχίαν (inquiūt) tenemus. [32] Et ita sonum ipsum vocaliter exprimūt etiā

Latini,

C

Cap. I.

Matt. 4. Psal. 90.

1. Cor. 13.

Matth. 13.

D

Ibidem.

ad

Cap. II. *Ioan. 16.*

G

H

Cap. III.

Latini, 33 etiam opici, vt putes illos tam bene intelligere μοναρχίαν, quã enuntiant. Sed μοναρχίαν sonare student Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego si quid vtriusq; linguæ præcerpsi, μοναρχίαν nihil aliud significare scio, quam singulare & vnicum imperium, nõ tamen præscribere monarchiam, ideo, quia vnius sit eius cuius sit, aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos velit administrare. Atquin nullã dico dominationẽ ita vnius sui esse, ita singularem, ita monarchiam, vt non etiã per alias proximas personas administretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si vero & filius fuerit ei, cui monarchia sit, non statim diuidi eam, & monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur & filius: se proinde illius esse principaliter à quo communicatur in filiũ: & dum illius est, proinde monarchiam esse quæ à duobus tam vnicis continetur. Igitur si & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum administratur, sicut scriptum est: 34 *Milies centies centena milia adsistebant ei, & milies centena milia apparebant ei*: nec ideo vnius esse desiit, vt desinat monarchia esse, quia per tanta milia virtutum procuratur: quale est vt Deus diuisionẽ & dispersionem pari videatur in filio & in spiritu sancto, secundũ & tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum à substantia patris? Membra, & pignora, & instrumenta, & ipsam vim, ac totum censum monarchiæ, euersionem deputas eius: non recte. Malo te ad sensum rei, quam ad sonum vocabuli exerceas. Euersio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cum alia dominatio suæ conditionis & proprii status, ac per hoc æmula superducitur, 35 cũ alius Deus infertur aduersus creatorẽ. 36 Tunc male, cũ plures, 37 secundum Valentinos & Prodicos: tunc in monarchiæ euersionẽ, cum in creatoris destructionem. [38 Ceterum, qui filiũ non aliunde deduco, sed de substantia patris, 39 nihil facientem sine patris voluntate, omnem à patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio seruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit, 40 quia spiritum non aliunde puto, quam à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationẽ eius euertis in tot nominibus constitutam, in quot Deus voluit. Adeo autem manet in suo statu, licet trinitas inferatur, vt etiam restitui habeat patri à filio. Siquidem Apostolus scribit de vltimo fine, 41 *cum tradiderit regnum Deo & patri. Oportet enim eum regnare vsque dum ponat inimicos eius Deus sub pedes ipsius*, scilicet secundum Psalmum: *Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Cum autem subiecta erunt illi omnia, absque eo qui ei subiecit omnia, tunc & ipse subiicietur illi, qui ei subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.* Videmus igitur non obesse monarchiæ filium: etsi hodie apud filium est: quia & in suo statu est apud filium, & cum suo statu restituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filium admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quandoque restituendam patri constat. Hoc vno capitulo Epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrem & filium ostendisse duos esse, præterquam ex nominibus patris & filii, etiam ex eo quod qui tradidit regnum, & cui tradidit, item qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necesse est. [42 Sed quia duos vnum velunt esse, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totum de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formam suam scripturis & interpretationibus earum patrocinantibus vindicabit. 43 Aiunt quidem & Genesim in Hebraico ita incipere: *In principio Deus fecit sibi filium.* Hoc vt firmũ non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa Dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filii generationem. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem: quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Ceterum ne tunc quidem solus, habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est, 44 hanc Græci λόγον dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus. 45 Ideoque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud Deum fuisse, cum magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis Deus etiam ante principium: & quia ipse quoq; sermo ratione consistens, priorem eam vt substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam etsi Deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacite cogitando & disponendo secum, quę per sermonẽ mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atq; disponens sermonem, eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idq; quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, vt ex imagine & similitudine Dei, quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiã ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motũ, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunq; cogitaueris, sermo est: quodcunque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, conlocutorẽ pateris sermonem, in quo ineſt hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo, per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quanto ergo plenius hoc agitur in Deo, cuius tu quoq; imago & similitudo censeris, quod habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonẽ? Possum itaque non temere præstruxisse, & tunc Deum ante vniuersitatis constitutionem solum non fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum à se faceret agitando intra se. [46 Hæc vis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientis ratione Dei, siue sermone? Itaque Sophiam quoque exaudi, vt secundam personam conditam. 47 Primo: *Dominus creauit me initium viarum in opera sua, prius quam terram faceret, prius quam montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me*: in sensu suo scilicet condens & generans. Dehinc adsistentem eam ipsa separatione cognosce: *Cum pararet*, inquit, *cœlum, aderam illi simul, & quum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & quum tutos ponebat fontes eius quæ sub cælo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: quotidie autem oblectabar in persona ipsius.* Nam vt primum Deus voluit ea quæ cum sophię ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se indiuiduas suas rationes Sophiam, vt per ipsum fierent vniuersa, per quem erant cogitata atque disposita, immo & facta iam, quantum in Dei sensu. Hoc enim eis deerat, vt coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur & tenerentur. [48 Tunc igitur etiam ipse sermo speciem & ornatum suum sumit, sonum & vocem, cum dicit Deus: *Fiat lux.* Hæc est natiuitas perfecta sermonis, dum ex Deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophiæ: *Dominus condidit me initium viarum.* Dehinc generatus ad effectum: *Cum pararet cœlum, aderam illi simul.* Exinde eũ parem sibi faciens, de quo procedendo filius factus est, 49 *Primogenitus*, vt ante omnia genitus: & *vnigenitus*, vt solus ex Deo genitus: proprie de vulua cordis ipsius, secundũ quod & Pater ipse testatur: a *Eructauit cor meum sermonẽ optimum.* Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem in persona illius: *Filius* b *meus es tu, ego hodie genui te*, &: c *Ante luciferum genui te.* Sic & filius ex sua persona profitetur patrem in nomine Sophiæ: d *Dominus condidit me initium viarum in opera sua. Ante omnes autẽ colles generauit me.* Nam si hic quidem Sophia videtur dicere conditam se à Domino in opera & vias eius: alibi autẽ per sermonẽ ostenditur omnia facta esse, & sine illo nihil factũ, sic- ut &

a *Psal.* 44.
b *Psal.* 2.
c *Psal.* 109.
d *Prou.* 8.

A
Ioan.1. Psal.32. Prou.18. Psal.32. Ian.1.

ut & rursum: *Sermone eius cœli confirmati sunt, & Spiritu eius omnes vires eorum*: vtique eo spiritu qui sermoni inerat: apparet vnam eandemq; vim esse nunc in nomine Sophiæ, nunc in appellatione sermonis, quæ initium accepit viarum in Dei opera, & quæ cœlum confirmauit, per quem omnia facta sunt, & sine qua nihil factum est. Nec diuitius de isto: quasi non de ipso sit sermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini animi & spiritus nomine, qui filius factus est Dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquã substantiam esse Sermonem, spiritu & Sophiæ traditione constructam? Plane. Non vis enim eum substãtiuũ habere in re per substantiæ proprietatem, vt res & persona quædam videri possit, 50 & ita capiat secundus à Deo constitutus duos efficere, patrem & filium, Deum & sermonem. 51 Quid est enim dices sermo, nisi vox & sonus oris, & (sicut Grammatici tradunt) aer offensus, intelligibilis auditu, ceterum vacuum nescio quid, & inane, & incorporale? At Ego nihil dico de Deo inane & vacuum prodire potuisse, vt non de inani & vacuo prolatum: nec carere substantia, quod de tanta substãtia processit, & tantas substantias fecit: fecit enim & ipse quæ facta sunt per illum. Quale est vt nihil sit ipse, sine quo nihil factũ est: vt inanis solida, & vacuus plena, & in corporalis corporalia sit operatus? Nam etsi potest aliquãdo quid fieri 52 diuersum eius per quod fit, nihil tamen potest fieri per id quod vacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo Dei, qui filius dictus est, qui ipse De[9] cognominatus est: *Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo*? Scriptum est: *Non sumes nomen Dei in vanum*. Hic certe est, *qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit esse se æqualem Deo*. In qua effigie Dei? vtique in alia, non tamen in nulla. 53 Quis enim negabit Deum corp[9] esse, etsi Deus spiritus est: spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa quæcunq; sunt, habent apud Deum & suum corpus, & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt, quanto magis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæcunque ergo substantia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomen filii vindico: & dum filium agnosco, secundum à patre defendo. [54 Hoc si qui putauerit me 55 προβολὴν aliquam introducere, id est, prolationem rei alterius ex altera, quod fecit Valentinus, alium atque alium æonem de æone producens: primo quidem dicam tibi, non ideo non vtatur & veritas vocabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis vtitur: immo hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mẽdacium suũ strueret. Prolatus est sermo Dei an non? 56 Hic mecum gradum fige. Si prolatus est, cognosce probolen veritatis, & viderit hæresis, si quid de veritate imitata est. Iam nunc quæritur, quis quomodo vtatur aliqua re, & vocabulo eius. 57 Valentinus probolas suas discernit & separat ab auctore: & ita longe ab eo ponit, vt Æon patrem nesciat. Denique desiderat nosse, nec potest: immo & pene deuoratur, & dissoluitur in reliquam substantiam. 58 Apud [a] nos autem solus filius patrem nouit, & [b] sinum patris ipse exposuit, & [c] omnia apud patrem audiuit & vidit, & [d] quæ mandatus est à patre, ea & loquitur. Nec suam, sed patris perfecit voluntatem: quam de proximo, immo de initio nouerat. 59 *Quis* [e] *enim scit quæ sunt in Deo, nisi Spiritus qui in ipso est*? sermo autem spiritu structus est &, vt ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo ergo & in patre semper, sicut dicit. [a] *Ego in patre*. Et apud Deum semper, sicut scriptum est: [b] *Et sermo erat apud Deum*. Et nunquam separatus à patre, aut alius à patre: quia, [c] *Ego & pater vnum sumus*. Hęc erit probola veritatis, custos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre, sed non separatam. Protulit enim Deus sermonem, quemadmodum etiã Pracletus docet: Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & sol radium. Nam & istæ species probolæ sunt earũ substantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filiũ dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium, & solis radiũ: quia omnis origo parens est: & omne quod ex origine profertur, progenies est: multo magis sermo Dei, qui etiam proprie nomen filii accepit. nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radi[9] à sole discernitur, sicut nec à Deo sermo. Igitur secundũ horum formã, profiteor me duos dicere, Deum & sermonem eius, patrẽ & filium ipsius. Nam & radix & frutex duæ res sunt, sed coniunctæ. Et fons & flumen duæ species sunt, sed indiuisę. Et sol & radius duæ formæ sunt, sed cohærentes. Omne ꝙ prodit ex aliquo, secundum sit eius necesse est de quo prodit, non ideo tamen est separatum. Secundus autem vbi est, duo sunt. Et tertius vbi est, tres sunt. 60 Tertius enim est Spiritus à Deo & Filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à sole, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit. Ita trinitas per consertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obstrepit, & οἰκονομίας statum protegit. [61 Hanc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrẽ & Filium & Spiritum testor, tene vbiq;: & ita quid quomodo dicatur, agnoscentes. Ecce enim dico alium esse patrem, & alium filium, & alium spiritum. Male accepit idiotes quisque aut peruersus hoc dictum, quasi diuersitatẽ sonet, & ex diuersitate separationẽ protendat, patris & filii & spiritus. Necessitate autẽ hoc dico, cum eũdem patrem & filium & spiritum contendunt, aduersus οἰκονομίαν monarchiæ adulantes, non tamen diuersitate aliũ filium à patre, sed distributione: nec diuisione aliũ, sed distinctione: quia nõ sit idem pater & filius, vel modulo alius ab alio. Pater n. tota substantia est, [62] filius vero deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: *Quia pater maior me est*. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dũ alius qui mittit, ali[9] qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quẽ fit. Bene quod & Dominus vsus hoc verbo in persona Paracleti, non diuisionem significauit, sed dispositionẽ: *Rogabo enim*, inquit, *patrem*, 63 *& alium aduocatum mittet vobis spiritum veritatis*. Sic alium à se Pracletum, quomodo & nos à patre aliũ filium, vt tertium gradũ ostenderet in Paracleto, sicut nos secundũ in filio, propter οἰκονομίας obseruationem. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nonne aliud ab alio est? Vtique enim omnia quod vocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc vocabuntur: & permiscere se diuersitas vocabulorum non potest omnino: quia nec rerum, quarũ erunt vocabula. *Est, est, non, non: nam quod amplius est, hoc à malo est*. [64 Ita aut pater aut filius est, & neque dies eadem & nox, neque pater idem & filius, vt sint ambo vnus & vtrumque alter: quod vanissimi 65 isti Monarchiani volunt, ipse se, inquiunt, filium sibi fecit. At quin pater filium facit & patrẽ filius. Et qui ex alterutro fiunt, à semetipsis sibi fieri nullo modo possunt, si pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrẽ præstet. Quę instituit Deus, etiam ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, vt pater sit: & filius patrem, vt filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, vt maritus sim, habeam opportet vxorem, non ipse mihi ero vxor. Si etiam, vt pater sim, filium habeo non ipse mihi ero filius. Et vt filius sim, patrẽ habeo nõ ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciũt, si habuero: tunc ero pater, si filiũ habeã: filius ero si patrẽ: porro si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero nec patrem, quia ipse ero pater: nec filium, quia ipse ero filius. In quantũ autem alterum ex his habere me oportet, alterum esset: in tantum si vtrunque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habẽdo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, vt pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium. Æq; si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrẽ, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, vt filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum vtrunque in vnum

B
Ibidem. Exod.20. Philip.2.

Ca. VIII.

C
a *Mat.20.* b *Ioan.1.* c *Ioan.1.* d *Ioan.6.* e *1.Cor.2.*

a *Ioan.14.* b *Ioan.1.* c *Ioan.10.*

D

E

Cap. IX.

F

Ioan.14. Psal.8.

Ioan.14.

G

Matth.5. Cap.X.

H

sub

sub monarchiæ fauore concludens, neutrum haberi facit. Vt & pater non sit, qui scilicet filium non habet, & filius non sit, qui æque patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenēt, qui nec patrem nec filium continent. 66 Sed nihil Deo difficile. Quis hoc nesciat? & *impossibilia apud seculum, possibilia apud Deum* quis ignoret? *Et stulta mundi elegit Deus vt confundat sapientiam.* Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit Deo, ipsum se & patrem & filium facere, adversus traditam formam rebus humanis, Nam & sterilem parere contra naturam difficile Deo non fuit, sicut nec virginem. Plane nihil Deo difficile. Sed si tam abrupte in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quiduis de Deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideoque credendum est illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit, requirendū. Potuit si voluisset (ita saluus sim) Deus pennis hominem ad volandum instruxisse, quod & miluis præstitit, nō tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hęreticos oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile Deo, id scilicet quodcunq; non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, velle est: & non posse, nolle: quod autem voluit, & potuit, & ostendit. Ergo quia si voluit semetipsum sibi filium facere, potuit: & quia si potuit, fecit: tunc probabis illū & potuisse & voluisse: si probaueris illum fecisse. [67 Probare autem tam aperte debebis ex scripturis, quam nos probamus illum sibi filium fecisse sermonem suū. Si enim filium nominat, filius autem nō alius erit quam qui ex ipso prodiit, Sermo autem prodiit ex semetipso, hic erit filius, nō ipse de quo prodiit. Nō enim ipse prodiit ex semetipso. Porro qui eundem patrem dicis & filium, eundem & protulisse ex semetipso facis & prodisse quod Deus est. Si potuit fecisse, non tamen fecit. Aut exhibe probationē quam expostulo meæ similē, id est, sic scripturas eundē filium & patrem ostendere, quem admodū apud nos distincte pater & filius demonstrantur, distincte, inquam, non diuise, sicut ego profero dictū à Deo: 68 *Eructauit cor meum sermonem optimum.* Hæc tu contra opponas, alicubi dixisse Deum: *Eructauit cor meum sermonem optimum*: vt ipse sit, qui & eructauit, & quod eructauit: & ipse, qui protulerit, & qui prolatus sit, si ipse est sermo & Deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse *Filius meus es tu, ego hodie genera ui te.* Si velis vt credam ipsum esse patrem & filium, ostende sic pronūtiatum alibi: Dominus dixit ad se, filius meus sum ego, ego hodie generaui me: proinde, &: Ante luciferum generaui me. Et, Dominus condidi me initium viarum in opera mea, ante omnes autem colles generaui me, & si qua alia in hunc modū sunt. Quem autem verebatur Deus Dominus vniuersitatis, ita pronuntiare, si ita res erat: an verebatur, ne non crederetur, si simpliciter se & patrem & filium pronuntiasset? Vnum tamē veritus est, mentiri. Veritus autem semetipsum & suam veritatem. Et ideo veracem Deum credens, scio illum non aliter quam disposuit, pronuntiasse, nec aliter disposuisse quā pronuntiauit. Tu porro eum mendacem efficias & fallacem & deceptorem fidei huius, si cum ipse esset sibi filius, alij dabat filii personam: quando scripturæ omnes & demonstrationem & distinctionē trinitatis ostendāt. A quibus & præscriptio nostra deducitur, non posse vnum atq; eundē videri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia neque peruersitas, neque fallacia Deo congruat, vt cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius, & non ad semetipsum loquatur. Accipe igitur & alias voces patris de filio per Esaiam: 69 *Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene sensi. Ponam spiritum meum super ipsum, & iudiciū Nationibus annuntiabit.* Accipe & ad Ipsum: *Magnum tibi est vt voceris filius meus ad statuendas tribus Iacob, & ad conuertendam dispersionem Israelis. Posui te in lucem Nationum, vt sis salus in extremum terræ.* Accipe nunc & filii voces de patre: *Spiritus Domini super me, quapropter vnxit me ad euangelizandum hominibus.* Item in Psalmo ad patrem de eodem: 70 *Ne derelinqueris me, donec annuntiem brachium tuum natiuitati vniuersæ venturæ.* Item in alio: *Domine quid multiplicati sunt, qui comprimunt me?* 71 Sed & omnes pene Psalmi, Christi personam sustinent: filium ad patrem id est, Christum ad Deum verba facientem repræsentant. Animaduerte etiam spiritū loquentē ex tertia persona de patre & filio: *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexterā meā, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Item per Esaiam: *Hæc dicit Dominus Domino meo Christo.* Item per eundem ad patrem de filio: *Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Annuntiauimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non erat forma eius, nec gloria.* Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus vniuersas scripturas euoluere, cum & in singulis capitulis plenam maiestatem & auctoritatem contestantes, maiorem congressum in retractatibus habeamus. His itaq; paucis, tam manifeste distinctio Trinitatis exponitur. Est enim ipse qui pronuntiat, spiritus, & pater ad quem pronuntiat, & filius de quo pronuntiat. Sic & ceteta quæ nunc ad patrem de filio, vel ad filium, nunc ad filium de patre, vel ad patrem, nunc ad spiritum pronuntiantur, vnam quamque personam in sua proprietate constituunt.

[72 Sit e ad hunc numerus scādalizat Trinitatis quasi nō connexæ in vnitate simplici, interrogo quomodo vnicus & singularis pluraliter loquitur: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram*, cum debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginem & similitudinem meā, vtpote vnicus & singularis? sed & insequentibus: *Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis*, fallit aut ludit, vt cum vnus, & solus, & singularis esset, numerose loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur vt Iudæi interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt: in quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? immo quia iam adhærebat illi filius secunda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronuntiauit, *Faciamus, & Nostram, & Nobis.* Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat similem, filio quidem, qui erat induiturus hominem, spiritu vero qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris & arbitris ex vnita Trinitatis loquebatur. 73 Denique sequens scriptura distinguit inter personas. *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* Cur non suam, si vnus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginem faciebat: ad filii scilicet, qui homo futurus certior & verior, imaginem suam fecerat dici hominem, qui tunc de limo formari habebat, imago vero & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est? Primum quidem nondum filio apparente, *Et dixit Deus: Fiat lux, & facta est, ipse* statim *sermo lux vera, quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum*, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo assistente & amministrante Deus voluit fieri, & Deus fecit, *Et dixit Deus. Fiat firmamentum, & fecit Deus firmamentum, & dixit Deus Fiant luminaria & fecit Deus luminare maius & minus.* Sed & cetera vtique idem fecit qui & priora, id est, sermo Dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Qui si ipse Deus est, secundum Ioannem, Deus erat sermo, habes duos: alium dicentem vt fiat, alium faciētem. 74 Alium autem quomodo accipere debeas, iam professus sum, personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem, nō ad diuisionem. Ceterum vbique teneo vnam substantiam in tribus cohærentibus. Tamen aliū dicam oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum iuberes fieri per eum. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si vnus esset: aut sine iussu facturus, quia non expectasset vt sibi iuberet. [75 Ergo, inquis, si Deus dixit, & Deus fecit, si alius Deus dixit, & alius fecit, duo Dei prædicantur. Si tam durus es, puta interim, & vt adhuc ampli⁹ hoc putes, accipe & in Psalmo duos Deos dictos:

A *Thronus tuus Deus in æuum, virga regni tui, Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te Deus, Deus tuus.* Si ad Deum loquitur, & vnctum Deum à Deo affirmat, sed hic duos Deos pro virga regni tui. Inde & Esaias ad personam Christi·76 *Et Sabain*, inquit, *viri elati ad te transibunt, & post te sequentur vincti manibus & te adorabunt, quia in te Deus est. Tu enim es Deus noster, & nesciebamus, Deus Israelis.* Et hic enim dicendo, *Deus in te, & tu Deus*, duos proponit qui erant in Christum & spiritum. Ipsum plus est, quod in Euangelio totidem inuenies: *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo.* Vnus qui erat, & alius penes quem erat. 77 Sed & nomen Domini in duobus lego. *Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam.* Et Esaias hæc dicit: *Domine, quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?* Brachium enim suum non dixisset, si non Dominum patrem, & Dominum filium intelligi vellet. Etiam adhuc antiquior Geneſis: *Et pluit Dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo à Domino.* Hæc aut nega scripta, aut quis es, vt non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quæ non in allegoriis & parabolis, sed in definitionibus & certis & simplicibus habent sensum? Quod si ex illis es qui tunc Dominum non sustinebant Dei se filium ostendentem, ne eum Dominum crederent, recordare tu cum illis scriptum esse: *Ego dixi, vos Dei estis, & filij altissimi.* Et: *Stetit Deus in ecclesia Deorum*, vt si homines per fidem filios Dei factos, Deos scriptura pronuntiare non timuit, scias illam multo magis vero & vnico Dei filio Dei nomen iure contulisse. Ergo, inquis, prouocabo te vt hodie quoque ex auctoritate istarum scripturarum constanter duos Deos & duos Dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarum per Dei gratiam inspicimus, maxime 78 Paracleti non hominum discipuli, duos quidē definimus Patrem & filium, etiam tres cum Spiritu sancto, secundum rationem œconomiæ, quæ facit numerum: ne (vt vestra, peruersitas infert) pater ipse credatur natus & passus: quod nō licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen Deos & duos Dominos nunquam ex ore nostro proferimus, nō quasi non & pater Deus & filius Deus, & spiritus sanctus Deus & Deus vnusquisque: sed quoniam retro & duo Dei & duo Domini prædicabantur, vt vbi veniſſet Christus, & Deus agnosceretur, & Dominus vocaretur, quia filius, Dei & Domini. Si enim vna persona & Dei & Domini in scripturis inueniretur, merito Christus non esset admissus ad nomen Dei, & Domini. Nemo enim alius præter vnus Deus & vnus Dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipse pater descendisse videretur: quia vnus Deus & vnus Dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quæ in materiam fidei prospecta atque dispensata est. At vbi venit Christus, & cognitus est à nobis, quod ipse qui numerū retro fecerat, factus secundus à patre, & cum spiritu tertius, & iā pater per ipsū plenius manifestatus, redactum est iam nomen Dei & Domini in vnione. Et quia Nationes à multitudine idolorum transirent ad vnicū Deum, vt differentia constitueretur inter cultores vnius, & plurimæ diuinitatis. Nā & lucere in mundo Christianos oportebat vt filios lucis, lumen mundi vnum & Deum & Dominum colentes & nominantes. Ceterum si ex conscientia qua scimus Dei nomen & Domini, & patri & filio & spiritui conuenire, Deos & Dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras etiam ad martyria timidiores, quibus euadendi quaque patet occasio 79 iurantibus statim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici, quorum Dei plures. Itaque Deos omnino non dicam, nec Dominos 80 sed Apostolum sequar, vt si pariter nominādi fuerint pater & filius, Deum patrem appellem, & Iesum Christum Dominum nominem 81 Solum autem Christū potero Deum dicere sicut idem Apostolus. 82 *Ex quibus Christus, qui est*, inquit, *Deus super omnia benedictus in æuum omne.* Nam & radium solis seorsum solem vocabo, solem autem nominans cuius est radius, non statim & radium solem appellabo. Nam etsi soles duos faciam, tamen & solem & radium eius tam duas res, & duas species vnius & indiuisæ substantiæ numerabo, quam Deum & sermonē eius, quā patrem & filium. [83 Adhuc & illa nobis regula adsistit duos vindicantibus patrem & filium, quæ inuisibilem Deum determinauit. Cum enim Moyses in Ægypto desiderasset Domini conspectum dicens: *Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta mihi te, vt cognoscenter videam te: non potes videre*, inquit, *faciem meam.* 84 *Non enim videbit homo faciam meam & viuet*, id est, morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis Deum visum, & neminem tamen eorum qui eum viderant mortuū. Visū quidem Deum secundum hominum capacitates, non secundum plenitudinem diuinitatis. 85 Nam Patriarchę Deum vidisse referuntur, vt a Abraham & b Iacob: Et Prophetæ, vt c Esaias, vt d Ezechiel, & tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerant, si eum viderant: e *Deum enim nemo videbit & viuet*: aut si Deum viderunt, & mortui non sunt, scriptura mentitur, Deum dixisse, *Faciem meam homo si viderit, non viuet.* Aut scriptura mentitur, cum inuisum aut cum visum Deum profert. Iam ergo alius erit qui videbatur, quia non potest idem inuisibilis definiri qui videbatur: & consequens erit vt inuisibilem patrem intelligamus pro plenitudine maiestatis, visibilem vero filium agnoscamus pro modulo deriuationis: sicut nec solē nobis contēplari licet quantum ad ipsam substantię summam quæ est in cœlis, radiū autem eius toleramus oculis pro temperatura portionis quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diuerso volet aliquis etiam filium inuisibilē contendere, vt sermonem, vt spiritum: & dum vnicam conditionem patris & filii vindicat, vnum potius atque eundem confirmare patrem & filium. Sed diximus scripturam differentię patrocinari, per visibilis & inuisibilis distinctionem. Nam & illud adiiciunt ad argumentationem. Quod si filius tunc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronuntiaret, quia scilicet ipse inuisibis pater fuerit in filii nomine. Ac per hoc sic eundē volunt accipi visibilem & inuisibilem, quomodo eundem patrem & filium: quoniam & paulo supra, antequam faciem Moysi negasset, scriptum sit: Dominum ad Moysen locutum coram, velut si quis loquatur ad amicum suum, non minus quam & Iacob: *Ego vidi*, inquit, *Dominum facie ad faciem.* Ergo visibilis inuisibilis idem. Et quia idem vtrunque, ideo & ipse pater inuisibilis, quia & filius visibilis, Quasi nō expositio scripturæ quæ fit à nobis, filio competat patre sepositio in sua inuisibilitate. Dicimus enim & filium suo nomine eatenus inuisibilem qua sermo & spiritus, Dei ex substantiæ conditione iam nunc, & quia Deus & sermo & spiritus, 86 visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: *Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, & in somnio loquar illi, non quomodo Moysi: os ad os loquar illi in specie*, id est, in veritate, *& non in ænigmate*, id est, non imagine, sicut & Apostolus: *Nunc videmus tanquam per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem* 87 Igitur quum Moysi seruat conspectum suum & colloquiū facie ad faciem, in futurum (nam hoc postea adimpletum est, in montis secessu, sicut legimus in Euangelio visum cum illo Moysen colloquentem) apparet retro semper in speculo, & ænigmate, & visione, & somnio Deum, id est, filium Dei, visum tam a Prophetis & b Patriarchis, quam & ipsi adhuc c Moysi. Et ipse quidem Dominus si forte coram ad faciem loquebatur, non tamen, vt est, homo faciem eius videret, nisi forte in speculo & in ænigmate. Denique si sic Moysi locutus est Dominus, vt & Moyses faciem eius cominus sciret, quomodo statim atque ibidem desiderat feciem eius videre, quam quia viderat, non desideraret? Quomodo æque & Domiuus negat videri faciem suam posse quam ostenderat, si tamen ostenderat? Aut quæ est facies Dei, cuius conspectus negatur, si erat quæ visa est? *Vidi*, inquit Iacob, *Deum facie ad faciem, & saluafacta est anima mea.* Alia debet esse facies, quæ si videatur, occidit. Aut nunquid filius quidē videbatur, & si facies, sed ipsū hoc in visione, & somno, & speculo, & ænigmate: quia

sermo

Ps. 44. *Isai.* 45. *Ioan.* 1. *Ps.* 109. *Isai.* 53. *Gen.* 29. B *Ps.* 81. C D *Rom.* 1. *Rom.* 9.

E Ca. xiv. *Exod.* 33. a *Gen.* 12. 17 & 18. b *Gen.* 26. & 32. c *Isai.* 7. d *Ezech.* 1. e *Exod.* 33. " *Ibidem.* " F " *Ibidem.* " *Gen.* 32. " " G *Num.* 12. 1. *Cor.* 13. *Exod.* 33. *Luc.* 9. a *Isai.* 7. b *Gen.* 12. H c *Exod.* 33. *Ibidem.* *Ibidem.* *Gen.* 32.

sermo, spiritus, nisi imaginaria forma, videri non potest. 88 Faciem autẽ suam, dicit inuisibilem patrẽ. Quis enim pater? num facies erit filii, nomine auctoritatis, quã genitus à patre consequitur? Nõ enim & de aliqua maiore persona congruit dicere, facies mea est ille homo: & faciem mihi præstat. *Pater*, inquit, *maior me est.* Ergo facies erit filii pater. Nam & scriptura quid dicit? *Spiritus personæ eius, Christus Dominus.* Ergo si Christus personæ paternæ spiritus est, merito spiritus, cuius persona erat, id est, patris eius faciem suam ex vnitate scilicet pronuntiauit. Miraretur plane an facies filii pater accipi possit qui est caput eius. *Caput* enim *Christi Deus.* [89 Si hunc articulum quæstionibus scripturæ veteris non expediam, de nouo Testamento sumam confirmationem nostræ interpretationis: ne quodcunque in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangeliis & in Apostolis visibilem & inuisibilem Deum deprehendo, sub manifesta & personali distinctione conditionis vtriusque. Exclamat quodammodo Ioannes: *Deum nemo vidit vnquam.* Vtique nec retro. Ademit enim temporis quæstionem, dicendo Deum nunquam visum. Confirmat & Apostolus de Deo: *Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest*, quia scilicet morietur qui videbit. 90 Iidem ipsi Apostoli & vidisse se Christum, & contrectasse testantur. Porro si ipse est Christus & pater & filius, quomomo visus est, & inuisus? Ad hanc diuersitatem visi & inuisi in vnum conferendam, quis ex diuerso non argumentabitur, recte vtrunque dictum, visibilem quidem in carne, inuisibilem ante carnem: vt idem sit pater inuisibilis ante carnem, qui & filius visibilis in carne? Atquin si idem ante carnem inuisibilis, quomodo visus etiam retro inuenitur ante carnem? Æque si idem post carnem visibilis, quomodo & nunc inuisibilis pronuntiatur ab Apostolis, nisi quia alius qui & retro visus in ænigmate? Plenius visibilem caro effecit, sermo scilicet qui & caro factus, est alius: quem nunquam quisquam vidit nisi pater, scilicet cuius est sermo. Denique inspiciamus quem Apostoli viderint. *Quod vidimus*, inquit Ioannes, *quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone vitæ.* Sermo enim vitæ caro factus, & auditus, & visus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum in primordio apud Deum patrem, non paterapud sermonem. Nam & si Deus sermo, sed apud Deum, quia ex Deo Deus, quia cum patre apud patrem. *Et vidimus gloriam eius tanquam vnigeniti à patre*, vtique filii: scilicet visibilis, glorificati à patre inuisibili. Et ideo quoniam sermonem Dei, Deum dixerat, ne adiuuaret aduersariorum præsumptionem, quasi patrem ipsum vidisset, ad distinguendum inter inuisibilem patrem & filium visibilem, superdicit, ex abundanti: *Deum nemo vidit vnquam.* Quem Deum? Sermonem? Atquin: *Vidimus, & audiuimus, & contrectauimus, de sermone vitæ*: prædictum est. Sed quem Deum? scilicet *Patrem*, apud quem Deus erat sermo, *vnigenitus filius, qui est in sinu Patris ipse disseruit.* Ipse & auditus, & visus, & ne phantasma crederetur, etiam contrectatus. Hunc & Paulus conspexit, nec tamen patrem vidit. *Nonne*, inquit, *vidi Iesum*? Christum autem & ipsum Deum cognominauit, *Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est per omnia Deus benedictus in æuum.* Ostendit & ipse visibilem Dei filium, id est, sermonem Dei, quia qui caro factus est, Christus dictus est. De patre autem ad Timotheum: *Quem nemo vidit hominum, sed nec videre potest.* Exaggerans amplius: *Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem.* De quo & supra dixerat: 91 *Regi autem seculorum, immortali, inuisibili, soli Deo*: vt & contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem: accessibilitatem, quem mortuum contestatur secundum scripturas, & à se nouissime visum, per accessibilem vtique lucem, 92 quanquam & illam neque ipse sine periculo luminis expertus est, 93 neque Petrus & Ioannes & Iacobus sine irratione, & amentia: qui si non passuri filii gloriam, sed patrem vidissent, credo morituri ibidem. *Deum enim nemo videbit, & viuet.* Si hæc ita sunt, constat eum semper visum ab initio, qui visus fuerit in fine: Et eum nec in fine visum, qui nec a initio fuit visus: & ita duos esse visum & inuisum. Filius ergo visus est semper, & filius conuersatus est semper, & filius operatus est semper, ex auctoritate patris & voluntate, quia *filius nihil a semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem*, in sensu scilicet facientem. Pater enim sensu agit. Filius vero qui in patris sensu est, videns perficit. Sic *omnia per filium facta sunt, & sine illo factum est nihil.* [94 Nec putes sola opera mundi per filium facta, sed & quæ à Deo exinde gesta sunt. *Pater* enim qui *diligit filium*, 95 *& omnia tradidit in manu eius*, vtique à primordio diligit, & à primordio tradidit. En quo, *a primordio sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo*, 96 *cui data est omnis potestas à patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenquam, sed omne iudicium tradidit filio*, à primordio tamen. Omnem enim dicens potestatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, & omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit: quia omnia non erunt, si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est qui ab initio iudicauit, turrim superbissimam elidens, linguasque dispersens, orbem totum aquarum violentia puniens, pluens super Sodomam & Gomorram ignem & sulphurem, Dominus à Domino. Ipse enim & ad humana semper colloquia descendit, ab Adam a vsque ad Patriarchas & Prophetas, in visione, in somno, in speculo, in ænigmate, ordinem suũ præstruẽs ab initio semper. Quæ erat persecuturus infinita, 97 semper ediscebat, 98 & Deus, b in terris cũ hominibus conuersari non alius potuit quam sermo qui caro erat futurus. Ediscebat autem vt nobis fidem sterneret, vt facilius crederemus filium Dei descendisse in seculum, si & retro tale quid gestum cognosceremus. *Propter* c *nos enim* sicut *scripta sunt*, ita & gesta sunt, *in quos auorum fines decucurrerunt.* Sic etiam affectus humanos sciebat iam tunc, susceptus etiam ipsas substantias hominis carnem & animam, 99 Interrogans Adã quasi nescions, *Vbi es Adam*, Pœnitens quod hominem fecisset, quasi non præsciens, Tentans Abraham, quasi ignorans quid sit in homine, Offensus, reconciliatus eisdem. Et si qua hæretici apprehendunt quasi Deo indigna, ad destructionem creatoris, ignorantes hæc in filium competisse, qui etiã passiones humanas, & sitim, & esuriem, & lachrymas, & ipsam natiuitatem, ipsamq; mortem erat subiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio Dei deputabunt conuenire, quæ tu ipsi patri inducis, quasi ipse se deminorauerit propter nos, cum scriptura alium dicat ab alio minoratum, non ipsum à semetipso. Quid si & alius qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat, vtique filium pater? 100 Ceterum quale est, vt Deus omnipotens ille inuisibilis, a quem nemo vidit hominum, nec videre potest, ille qui inaccessibilem lucem habitat, b ille qui non habitat in manu factis, c à cuius conspectu terra cõ remiscit, d montes liquescunt vt cera, e qui totũ orbem manu apprehendit velut nidum, f cui cœlum thronus, & terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui vniuersitatis extrema linea est, ille altissimus, g in paradiso ad vesperã deambulauerit, quærens Adam, & h arcã post introitũ Noe clauserint, i & apud Abraham sub quercu 101 refrigerauerit, & l Moysen de rubo ardenti vocarit, m & in fornace Babylonii regis quartus apparuerit, (quanq; filius hominis est dictus) ni hęc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hęc nec de filio Dei credẽda fuisse, si scripta nõ essent, fortasse nõ credenda de patre, licet scripta, quẽ isti in vuluã Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponũt, & in monumẽto Ioseph recõcludũt. Hinc igitur apparet error illorũ. Ignorantes n. à primordio, omnẽ ordinẽ diuinæ dispositionis per filiũ decucurrisse, ipsum credunt patrẽ & visum, & congressũ & operatum, & sitim & esuriem passum (102 aduersus Prophetam dicentem: *Deus æternus non sitict, nec esuriet omnino*, quanto magis nec morietur, nec sepelietur) & ita vnum Deum superegisse, id est, patrem. [103 Quę per filium gesta sunt, facilius existimauerunt, patrem in filii

nomine egisse, quam filium in patris, dicente ipso Domino: a *Ego veni in patris mei nomine.* Item ad ipsum patrē b *Nomen tuum manifestaui hominibus.* 104 Condicente etiam scriptura: c *Benedictus qui venit in nomine Domini,* vtique filius in patris nomine. Et nomen patris: d *Deus omnipotens,* e *Altissimus,* f *Dominus virtutem* 105 *Rex* d *Israelis,* e *qui est,* quatenus ita scripturæ docent. Hæc dicimus & in filium competisse, & in his filium venisse, & in his semper egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. *Omnia,* inquit, *patris mea sunt.* Cur non & nomina? Cur ergo legis Deum omnipotentem, & altissimum, & Deum virtutum, & regem Israelis, & qui est, vide ne per hæc filius etiam demonstretur. Suo iure *Deus omnipotens,* qua sermo Dei omnipotentis, quaque omnium accepit potestatem. *Altissimus,* qua dextera Dei exaltatus, sicut Petrus in Actis concionatur. *Dominus virtutum,* quia omnia subiecta sunt illi à patre. *Rex Israelis,* quia illi proprie excidit sors gentis istius. Item, *Qui est,* quoniam multi filii dicuntur, & nō sunt. Si autem volunt & Christi nomen patris esse, audient suo loco. Interim hic mihi promotum sit responsum aduersus id quod & de Apocalypsi Ioannis proferunt: *Ego Dominus qui est, & qui fuit, & venit omnipotens,* & sicubi alibi Dei omnipotentis appellationem non putant etiam filio conuenire. Quasi qui venturus sit omnipotens, cum & filius omnipotentis, tam omnipotens sit Dei filius, quam Deus Dei filius. [106 Sed hanc societatem nominum paternorum in filio ne facile perspiciant, perturbat illos scriptuta, si quando vnicum Deum statuit, quasi non eadem, & Deus, & Dominos duos proposuerit, 107 vt supra ostendimus, Ergo quia duos & vnum, inquiunt, inuenimus, ideo ambo vnus atque idem, & filius, & pater, Porro non periclitatur scriptura, vt illi de tua argumentatione succurras, ne sibi contraria videatur. Habet rationem, & quum vnicum Deum statuit, & quum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filiū nominari ab ea constat. Saluo enim filio recte vnicum Deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim definit esse qui habet filium ipse vnicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autē nominatur, quū principaliter determinatur, vt prima persona quæ ante filii nomen erat proponenda, quia pater ante cognoscitur. & post patrem filius nominatur. Igitur vnus Deus pater, 108 & absque eo alius non est. Quod ipse inferens, non filium negat, sed alium Deum. Ceterum alius à patre filius non est, Denique inspice sequentia huiusmodi pronuntiationum, & inuenies fere ad idolorum 109 factitatores atque cultores definitionē earū pertinere, vt multitudinē falsorum Deorum vnio diuinitatis expellat, habens tamen filium quanto individuum & inseparatum à patre, tanto in patre reputandum, etsi non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius præter me non est, nisi filius meus, Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis excepisset. Puta solē dicere: Ego sol, & alius præter me non est, nisi radius meus, nonne denotasset vanitatē, quasi non & radius in sole deputetur. Itaque præter semetipsum non esse alium Deum, hoc propter idololatriam tam nationū quā Israelis: 110 Etiam propter hæreticos, qui sicut nationes manibus, ita & ipsi verbis idola fabricantur. id est alium Deum & alium Christum. Igitur & cum se vnū pronuntiabat, 111 filio pater procurabat, ne ab alio Deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui prædixerat: *Ego Deus, & absque me alius non est,* qui se vnicum, sed cum filio ostendit, cum quo cœlum solus extendit. [112 Quin & hoc dictum eius, in argumentum singularitatis arripient: *Extendi,* inquit, *cœlum solus.* Quantum ad ceteras virtutes solus præstruens 113 aduersus coniecturas hæreticorum, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis volunt structum, qui & ipsum creatorē aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantē quoque subornatum. Aut si sic solus cœlum extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum hæretici, quasi singularis non admittatur Sophia illa dicens, 114 *dum pararet cœlos, ego aderam illi simul.* Et si dixit: *quis cognouit sensum Domini, & quis illi consilio fuit?* vtique præter Sophiam fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo vniuersa cōpingebat, non ignorante quid faceret. Præter Sophiam autem, præter filium dicit, qui est *Christus, Sophia & virtus Dei,* secundum Apostolum, solus sciens sensum patris. *Quis enim scit quæ sunt in Deo nisi Spiritus qui in ipso est?* non qui extra ipsum erat. Ergo qui non solum Deum faceret, nisi à ceteris solum. Sed & Euangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonem à Deo facta esse, & sine eo nihil factum. Nisi enim fallor, & alibi scriptum est: *Sermone eius cœli firmati sunt, & Spiritu eius omnes virtutes eorum.* Et sermo autem Virtus & Sophia, ipse erit Dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens, non solus extendit, nisi illa ratione qua ceteris solus. 115 Atque adeo statim de filio loquitur. Quis alius deiecit signa ventriloquorum & diuinationes à corde auertens sapientes retrorsum, & consilium eorum infatuans? sistens verba filij sui, dicendo scilicet: *Hic est filius meus dilectus, hunc audite.* Ita filium subiungens ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cum filio solus, sicut cum filio vnum. Proinde & filii erit vox: a *Extendi cœlum solus,* quia b sermone cœli confirmati sunt. Quia, c Sophia in Sermone adsistente paratum est cœlum: & d omnia per Sermonem sunt facta, competit & filium solum extendisse cœlum, quia solus operationi patris ministrauit. Idem erit dicens: e *Ego primus, & in superuentura ego sum.* Primū scilicet omnium, sermo, f *In principio erat Sermo*: in quo principio prolatus à patre est. Ceterū pater non habens initiū, vt à nullo prolatus, vt innatus, non potest videri. Qui solus fuit semper, ordinē habere nō potuit. Igitur si propterea eundē & patrem & filium credendū putauerunt vt vnum Deū vindicent, salua est vnio eius qui quū sit vnus, habeat & filium, æq; & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum à patre reputari, ne secundus duos faciat Deos dici, 116 ostendimus etiā duos Deos in scriptura relatos & duos Dominos: & tamē ne de isto scandalizētur, rationē reddimus, qua Dei non duo dicantur, nec Domini, sed qua pater & filius duo: & hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, quū individuum & inseparatū filiū à patre pronuntiamus, nec statu, sed gradu alium, qui etsi Deus dicatur, quanto nominatur singularis, non ideo duos Deos faciat, sed vnū, hoc ipso quod & Deus ex vnitate patris vocari habeat. [117 Sed argumentationibus eorū adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sententiā suā excerpent, cetera nolētes intueri, quæ & ipsa regulā seruant, & quidem salua vnione diuinitatis, & monarchiæ sonitus. Nā sicut in veteribus nihil aliud tenent, quam, *Ego Deus, & alius præter me non est:* Ita in Euangelio responsionem Domini ad Philippum tuentur, *Ego & pater vnum sumus,* &: *Qui me viderit, videt & patrem* &: *Ego in patre, & pater in me.* His tribus capitulis totum instrumentum vtriusque Testamenti volunt cedere, cum oporteat secundū plura intelligi pauciora, 118 Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nā quia pauca sunt quæ in sylua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendūt, & posteriora aduersus priora suscipiunt. Regula autē omni rei semper ab initio constituta in prioribus, & in posteriora præscribit, vtiq; & in paucioribus. [119 Aspice itaque quanta præscribant tibi, etiā in Euangelio ante Philippi cōsultationem, & ante omnem argumentationem tuam. Et in primis ipsa statim præfatio Ioannis Euangelizatoris demonstrat, quod retro fuerit qui caro fieri habebat: 120 *In principio erat sermo, & sermo erat apud Deū, & Deus erat sermo. Hic erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil.* Nam si hæc non alitet accipi licet, quam quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium sermonem Dei, alium Dominum: licet & Deus sermo sed qua Dei filius, non qua pater: Alium per quem omnia, alium æquo omnia. 121 Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam ædidimus: quo alium dicamus necesse est, non eundem autem, non quasi separatum, dis-

posi-

A
a *Ioan.* 5.
b *Ioan.* 17.
c *Matt.* 21.
d *Gen.* 18.
e *Gen.* 14.
f *Psal.* 23.
d *Isa.* 44.
e *Exod.* 3.
Ioan. 16.
Ioan. 1.
Matth. 28.
Act 2.
1. *Cor.* 15.
Apoc. 1.
B
Ca. xviii.
C
Isai. 45.
Ibidem.
D
Ca. xix.
Prou. 8.
E
Isai. 40.
Prou. 8.
1. *Cor.* 2.
Ioan. 1.
Psal. 32.
Isai. 44.
Matth. 3.
a *Isai.* 44.
b *Psal.* 32.
c *Prou.* 8.
d *Ioan.* 1.
e *Isai.* 41.
f *Ioan.* 1.
F
G
Cap. xx.
Isai. 45.
Iorn. 14.
Ibidem.
Ibidem.
Ca. xxi.
H
Ioan. 1.

positione alium, non diuisione alium. 122 Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo. Huius gloria visa est tanquam vnici à patre, non tamquam patris. Hic vnus sinum patris disseruit? non sinum suum pater. Præcedit enim: *Deum nemo vidit vmquam.* Inde etsi agnus Dei ab Ioanne designatur, non ipse cuius est dilectus. Certe filius Dei semper, sed non ipse cuius est filius. 123 Hoc eum Nathanael statim sensit, sicut & alibi Petrus: a *Tu es filius Dei.* Hoc & ipse recte sensisse illos confirmat: b Nathanaeli quidem respondens: *Quia dixi, vidi te sub ficu, ideo credis,* Petrum c vero beatum adfirmans, cui non caro, neque sanguis reuelasset (quod & patrem senserat) sed pater qui in cœlis est. Quo dicto vtriusque personæ constituit distinctionem, & filii in terris, quem Petrus agnouerat Dei filium, & patris qui in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat Dei filium Christum. 124 Cum in templum introiit, ædem patris appellat, vt filius. 125 Cum ad Nicodemum dicit: *Ita dilexit Deus mundum, vt filium suum vnicum dederit, in quem omnis qui crediderit, non pereat, sed habeat vitam sempiternam.* Et rursus, *Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicet mundum, sed vt saluus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum, non iudicatur: qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine vnici filii Dei.* 126 Ioannes autem cum interrogaretur quid de Iesu contingeret, *Pater,* inquit, *diligit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui non credit in filium Dei, non videbit Deum, sed ira Dei manebit super eum.* 127 Quem vero Samaritidi ostendit: Si messiam qui dicitur Christus, filium vtique se non patrem demonstrauit. Qui & alibi Christus Dei filius, non pater dictus est. Exinde discipulis, *Meum est,* inquit, *vt faciam voluntatem eius qui me misit, vt consummem opus eius.* 128 Et ad Iudæos de paralytici sanitate, *Pater meus vsque modo operatur, & ego operor.* Pater & ego filius dicit. Denique *propter hoc magis Iudæi illum interficere volebant. Non tantum quod solueret sabbatum, sed quod patrem suum Deum diceret, æquans se Deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest à semetipso, nisi viderit patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora istis opera demonstrauit illi, vt vos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen amen dico vobis, quod qui audit sermones meos, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit de morte in vitam. Amen dico vobis, quod veniet hora qua mortui audient vocem filij Dei & cum audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam æternam à semetipso, ita & filio dedit vitam æternam habere in semetipso* 129 *& iudicium dedit illi facere in potestate, qua filius hominis est, per carnem* scilicet, sicut & filius Dei per spiritum eius. Adhuc adijcit: *Ego autem habeo maius quam Ioannis testimonium. Opera enim quæ pater mihi dedit consummare illa, ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me.* Subiungens autem. *Neque vocem eius audistis vnquam, neque formam eius vidistis.* confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: *Ego veni in patris mei nomine, & non me recepistis.* Adeo semper filius erat in Dei & regis & Domini omnipotentis, & altissimi nomine. 130 Interrogantibus autē quid facere debeant, respondit: *vt credatis in eum quem Deus misit.* Panem quoq; se adfirmat, quem pater præstaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad se venire, nec reiecturum se, quia de cœlo descendisset, non vt suam, sed vt patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris esse, vti qui viderit filium, & crediderit in eum, vitam & resurrectionem consequatur. Neminē porro ad se venire posse, nisi quem pater adducat, Omnem qui à patre audisset, & didicisset venire ad se. Non quasi patrē aliquis viderit, adiiciens & hic, vt ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant, At quum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si velint discedere & ipsi, quid respondit Simon Petrus? *quo discedemus? verba vitæ habes, & nos credimus quod tu sis Christus.* Patrem illum esse, an patris Christum?

[131 Cuius autē doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? Æque ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, vtique non pater, sed filius: *Neque me scitis,* inquit, *vnde sim, & non veni à meipso sed est verus qui me misit, quem vos non nostis. Ego noui illum, qui ab illo sum & ille me misit.* Non dixit: quia ipse sum, & ipse me misi, sed ille me misit. Item quum misissent ad inuadendum eum Pharisæi, *Modicum adhuc temporis,* ait, *vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.* 132 At vbi se negat esse solum, *sed ego,* inquit *& qui me misit pater,* nonne duos demonstrat tam duos quam inseparatos? immo totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponens duorum hominum testimonium confirmantem, subiungit: *Ego testimonium dico de me, & testimonium dicit de me, qui me misit pater.* Quod si vnus esset, dum idem est & filius & Pater, non vteretur legis patrocinio fidem imponentis non vnius testimonio, sed duorum. Item, interrogatus vbi esset pater, neque se neque patrem notum esse illis respondens, duos dixit ignotos. Quod si ipsum nossent, patrem nossent, non quidem quasi ipse esset pater & filius, sed quia per indiuiduitatem neque agnosci, neq; ignorari alter sine altero potest. *Qui me,* ait, *misit, verax est: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundū.* Interpretante extrinsecus scriptura non cognouisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud Hieremiam: *Et dixit mihi Dominus, Ecce dedi sermones meos in os tuum.* Et apud Esaiam, *Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem.* Sicut ipse rursus: *Tunc,* inquit, *cognoscetis quod ego sim, & à memetipso nihil loquar: sed sicut me docuit ita & loquor, quia & qui me misit, mecum est.* Et hoc ad testimonium indiuiduorum duorum. Item in altercatione Iudæorum exprobrans quod occidere eum vellent: *Ego,* inquit, *quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis: & nunc vultis occidere hominem veritatem vobis loquutum, quam audiuit à Deo.* Et: *Si Deus esset pater vester, dilexissetis me. Ego enim ex Deo exiui & veni)* & tamen non separantur, licet exisse dixerit, vt quidam arripiunt huius dicti occasionem. Exiuit autem à patre, vt radius ex sole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex semine *Ego dæmonium non habeo, sed honoro patrem meum* Et: *Si ego me ipse glorificem, nihil est gloria mea. Est qui me glorificet pater, quem vos dicitis Deum, esse vestrum. Nec nostis illum at ego noui eum. Et si dicam non noui, ero similis vestri mendax. Sed noui illum, & sermonem eius seruo.* Ac cum subiungit: *Abraham diem meum vidit, & lætatus est:* nempe demonstrat filium Abrahæ retro visum, non patrem: 133 Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere. Cui post restitutionem luminum: *Tu,* inquit, *credis in filium Dei?* & interroganti quis esset iste, ipse se demonstrans, vtique filium demonstrauit, in quem credendum esse dixerat. 134 Dehinc cognosci se profitetur à patre, & patrem à se. Et ideo se diligi à patre, quod animam suam ponat: quia hoc præceptum accepisset à patre. Et interrogatus à Iudæis, si ipse esset Christus (vtique Dei: nam vsque in hodiernum Iudæi, Christum Dei, non ipsum Patrem sperant, quia numquam Christus pater scriptus est venturus) *Loquor,* inquit, *vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipsa de me testimonium dicunt.* Quod testimonium? ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est, Christum Dei. De ouibus etiam suis, quod nemo illas de manu eius eriperet. *Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus.* 135 Et *Ego & pater vnum sumus.* Hic ergo iam gradum volunt figere stulti, immo cæci qui non videant: primo ego & pater duorum esse significationem: dehinc in nouissimo sumus, non ex vnius esse persona, quod pluraliter dictum est tum quod *vnum sumus,* non, vnus sumus. Si enim dixisset quod vnus sumus, potuisset adiuuare sententiam illorum. Vnus enim singularis numeri significatio videtur

A
Ibid.
Ibid.
Ibid.
Ibid.
Ibid.
Ibidem.
a Matt. 16.
b Ioan. 1.
c Matt. 16.
Ioan. 2.
Ioan. 3.
B
Ibidem.
Ioan. 4.
Matt. 16.
Ioan. 4.
Ioan. 5.
Ibidem.
C
Ibidem.
Ibidem.
Ioan. 6.
D
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.

E
Ca. xxii.
Ioan. 7.
Ibidem.
Ioan. 8.
Ibid.
Ibid.
F
Ibid.
Ibid.
Ierem. 7.
Isai. 59.
Ioan. 8.
Ibid.
Ibid.
G
Ibid.
Ioan. 9.
Ibid.
Ioan. 10.
Ibid.
H
Ibid.
Ibid.

A Adhuc cum duo, masculini generis, *Vnum* dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad singularitatem, sed ad vnitatem, ad similitudinem, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obsequium
Ibid. filii, qui voluntati patris obsequitur. *Vnum sumus*, dicens, *ego & pater*: ostendit duos esse, quos æquat & iungit. Adeo addit etiam multa se opera à patre ostendisse, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideo se illum lapidare debere, quasi se Deum ipsum, id est, patrem voluisset intelligi, quia dixerat. *Ego & pater vnũ sumus*, qua filium Dei Deum ostendens, non qua ipsum
Ibidem. Deum. *Si in lege*, inquit, *scriptum est: Ego dixi, vos Dei estis, & non potest solui scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos eum blasphemare dicitis, quia dixi Filius Dei sum Si non facio opera patris mei, nolite credere: si vero facio, & mihi credere non vultis, vel propter opera credite. Et scitote quod ego in patre sim, & pater in me.* Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus vnum esse patrem. Adeo totum hoc perseuerabat inducere, vt duo tamen crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non posset, nisi duo crederentur. [136 Post

B Ca. xxiii. a *Matt.* 16. b *Ioan.* 1. *Ioann.* 11. hæc autem Martha filium Dei eum confessa, non magis erauit, quam a Petrus & b Nathanael: quanquam etsi erasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrem eius à mortuis, ad cœlum, & ad patrem Dominus suspiciens, *Pater* (inquit, vtique filius) *gratias ago tibi, quod me semper exaudias, Propter istas turbas circunstantes dixi, vt credant quod tu me miseris.* 137 Sed & in-
Ioann. 12. conturbatione animæ: *Et quid dicam? Pater, saluum me fac de ista hora. Atquin propter hoc veni in istam horã. Verum pater*
Ioann. 5. *glorifica nomen tuum*, in quo erat filius. *Ego*, inquit, *veni in patris mei nomine.* Inde scilicet suffecerat filii ad patrem vox. Ecce ex abundantia respondet de cœlo pa-
Matth. 17. ter, filio contestatur. *Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum.* Ita & in isto: *Glorificaui, & glorificabo.* Rursus, quot personæ tibi videntur, peruersissime Praxea, nisi quot & voces? habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista sed dispositio diuina. Ceterum scimus Deum etiam intra abyssos esse, & vbique consistere, sed vi & potestate. Filium quoque vt indiuiduum cum ipso vbique. Tamen in ipsa οἰκονομίᾳ, pater voluit filium in terris haberi, se vero in cœlis, quo & ipse filius suspiciens, & orabat & postulabat à patre, quo & nos erectos docebat orare:

C *Pater noster, qui es in cœlis*, cum sit & vbique. Hanc sedem suam voluit pater, minorauit filium modico citra an-
Matth. 6. *Psalm.* 8. gelos, ad terram dimittendo, gloria tamen & honore coronaturus illum, in cœlos resumendo. Hæc iam præstabat illi, dicens: *Et glorificaui, & glorificabo.* Postulat fi-
Ioann. 12. lius de terris, pater promittit à cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cum ipse esset filius apud terras, aut filius ad patrem precabatur, cum ipse esset pater apud cœlos? Quale est vt filius itẽ postulet à semetipso, postulãdo à
Ibidem. patre, si filius erat pater? aut iterũ pater sibi ipse promitteret, promittendo filio. Si pater erat, vt sic duos diuisos
Ibidem. diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuisos, quã vnum Deum versipellem prædicare. Itaq; ad istos nunc Dominus pronuntiauit: *Non propter me ista*
Ibidem. *vox venit, sed propter vos*, vt credant & hi & patrem & filiũ, in suis quemque nominibus & personis, & locis. Sed adhuc exclamat Iesus & dicit: *Qui credit in me non in me credit, sed in eum credit qui me misit* (quia per filium in patrem creditur, & auctoritas credendi filio, pater est.)

D *Isai.* 51. *Et qui conspicit me, conspicit eum qui me misit.* Quomodo? *Quoniam* scilicet *à memetipso non sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinæ*, ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem quem ego loquor. *Sicut mihi pater dixit ita & loquor.*
Ioann. 12. *Ioann.* 13. Hæc quomodo dicta sint, Euangelizator & vtique tam clarus discipulus Ioannes magis quam Praxeas nouerat, ideoque ipse de suo sensu: 138 *Ante autem solemnitatem Paschæ*, inquit, *sciens Iesus omnia sibi tradita à patre esse, & se ex Deo esse, ad Deum vadere.* Sed Praxeas ipsum
Ibid. vult patrem de semetipso exisse, & ad semetipsum abisse, vt diabolus in cor Iudæ, non filii traditionem, sed patris ipsius immiserit. Nec diabolo bene nec hæretico, quia nec in filio bono suo diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est Dei, qui erat in filio hominis, sicut scriptura subiungit: *Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est in illo.* Quis Deus? vtique non pater, sed sermo patris qui erat in filio hominis id est, in carne in qua & glorificatus iam, virtute vero & sermone, & ante Iesum. *Et Deus*, inquit, *glorificauit illum in semetipso*, id est, pater filium in semetipso habens, & si porrectum ad terrã, mox per resurrectionem mortem deuicta. [139 Erãt plane qui & tunc nõ intelligerent.

E *Ibidem.* Quoniam & Thomas aliquãdiu incredulus: 140 *Domine* (enim inquit) *non scimus quo eas, & quomodo viam nouimus?* Et Iesus: *Ego sum via, veritas, & vita. Nemo venit ad*
Ibidem. *patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem: sed abhinc nostis illum & vidistis illum.* Et peruenimus iam ad
Ibidem. Philippum, qui spe excitatus videndi patris, nec intelligens quomodo visum patrem audisset: *Ostende*, inquit, *nobis patrem, & sufficit nobis.* Et Dominus: *Philippe, tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?* Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solum discuti oportet) quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Christum cum eis conuersatum, patrem aliquando non dico intelligi, verum vel æstimari potuisse. 141 Nobis omnes scripturæ, & a veteres Christum Dei, 142 & b nouæ filium Dei præfiniunt. Hoc & retro prædicabatur, hoc & ab ipso Chri-
F *Ioann.* 12. sto pronuntiabatur: immo iam & ab ipso patre coram de cœlis filium profitente, & filium glorificante: *Hic est filius meus: & : Glorificaui, & glorificabo.* Hoc & à discipulis credebatur, hoc & à Iudæis non credebatur, hoc se volens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. Si ita est, ergo non patrem tanto tempore secum conuersatum ignorauerant, sed filium. Et dominus eũ se ignoranti exprobrans, quem ignorauerant, eum vtique agnosci volebat, quem tanto nõ agnosci tempore exprobrauerat, id est, filium. Et apparere iam potest, quomodo dictũ sit: 143 *Qui* a *me videt videt & patrẽ.* Scilicet quo & supra; b *Ego & pater vnum sumus.* Quare? quia c *Ego ex Deo exiui & veni*: & d *Ego sum via.* e *Nemo ad patrem venit, nisi per me*, & f *Nemo ad me venit, nisi pater eum adduxerit*, &: g *Omnia mihi pater tradidit*, &: h *Sicut pater viuificat, ita & filius*, & *Si* i *me cognouistis, & patrem cognouistis.* Secundum hæc n. vicariũ se patris ostenderat, per quẽ pater & videretur in factis, & audiretur in verbis, & cognosceretur in filio, facta & verba patris administrante, quia inuisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege, & meminisse debuerat: k *Deum nemo videbit & viuet.* Et ideo fugillatur patrem videre desiderans quasi visibilẽ, & instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus, non 144 ex personæ repræsentatione. Denique si patrem eundem filium vellet intelligi, dicendo: *Qui me videt patrem videt*: quomodo subiicit, 145 *Non creditis quia ego in patre, & pater in me est?* Debuerat enim subiunxisse, Non creditis quia ego sum pater? Aut quo exaggerauit, si nõ illud manifestauit quod voluerat intelligi, se scilicet filium esse? Porro dicendo, *Non creditis quia ego in patre, & pater in me*: propterea potius exaggerauit, ne, qui dixerat: *Qui me videt, & patrem videt*, existimaretur: quod nunquam existimari se voluit, qui semper se filium, & à patre venisse profitebatur. Igitur &
H manifestam fecit duarum personarum coniunctionem, ne pater seorsum quasi visibilis in cõspectu desideraretur: & vt filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quomodo pater esset in filio, & filius in patre. 146 *Verba* inquit, *quæ ego loquor vobis, non sunt mea*, vtique quia patris. *Pater autem manens in me, facit opera.* Per opera ergo virtutum, & verba doctrinæ manens in filio pater per ea videtur, per quæ manet, & per eum in quo manet: ex hoc ipso apparente proprietate vtriusque personæ dum dicit: *Ego sum in patre, & pater in me.* Atque adeo: *Credite*, ait: Quid? Me patrẽ esse? Non puto scriptũ esse; sed: *Quia*

Ibidem. *Ibidem.* *Ibidem.* Ca. xxiv. *Ioan.* 14. *Ibidem.* a *Psalm.* 2. *Isai.* 45. *Thre.* 4. & *Dan.* 9. b *Marci*, *Luc*, *Ioa.* 1. *Matth.* 16. *Ioann.* 12. a *Ioan.* 14. b *Ioann.* 10 c *Ioann.* 8 d *Ioan.* 14 e *Ioann.* 6 f *Ibidem.* g *Matt.* 10. h *Ioann.* 5. i *Ioan.* 14. k *Deut.* 3. *Isai.* 14. *Ibidem.* G *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.*

ego

ego in patre, & pater in me. Si quominus, vel propter opera credite. Ea vtique opera, per quæ pater in filio non vitu, sed sensu videbatur. [147 Post Philippum & totam substantiã quæstionis istius, quæ in finem Euangelii perseuerant in eodem genere sermonis, quo pater & filius in sua proprietate distinguitur, 148 Paracletum quoque à patre se postulaturum, quum ascendisset ad patrem, & missurum repromittit & quidem alium, sed iam præmisimus quomodo alium. 149 Ceterum, *de meo sumet*, inquit, sicut ipse de patris ita connexus patris in filio, & filii in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero. Qui tres vnum sint, non vnus, quomodo dictum est, *Ego & pater vnum sumus:* ad substantiæ vnitatem, non ad numeri singularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quẽ patrem credis, vice patris dictũ. 150 Et patrem agricolam, vtiq, in terra, tu putas fuisse. 151 Hunc rursus in cœlis à filio agnosci, cũ illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. 152 Sed & si in isto Euangelio non est reuelatum, *Deus meus ad quid me dereliquisti*, &, *Pater in tuis manibus depono spiritum meum:* tamen post resurrectionem & deuictæ gloriam mortis, exposita necessitate omnis humilitatis, cum iam patrem se posset ostendere, tam fideli fœminæ, ex dilectione, non ex curiositate, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum aggressæ 153 *Ne*, inquit, *contigeris me, nondum ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos* (quia & in hoc filium ostendit, Filios enim appellasset illos, si pater fuisset) *& dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Pater ad patrem, & Deus ad Deum: an filius ad patrem, & sermo ad Deum? 154 Ipsa quoque clausula Euangelii propter quid consignat hæc scripta: Nisi *vt credatis*, inquit, *Iesum Christum filium Dei.* Igitur quęcunque ex his putaueris ad demonstrationem eiusdem patris & filii proficere tibi posse, aduersus definitiuam Euangelii sententiam niteris. Non ideo enim scripta sunt vt patrem credas Iesum Christum, sed vt filiũ. [155 Propter vnum Philippi sermonem, & Domini responsionẽ ad eum, videmus Ioannis Euangelium decucurrisse, ne tot manifeste pronuntiata, & ante & postea vnus sermo subuertat secundum omnia potius quam aduersus omnia, etiam aduersus suos sensus interpretandus. Ceterum vt alia Euangelia non interponam, quæ de natiuitate Dominica fidem confirmat, sufficit eum qui nasci habebat ex virgine, ab ipso annuntiari angelo, filium Dei determinatum: *Spiritus Dei superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei,* Volent quidem & hic argumentari, sed veritas prævalebit. Nempe, inquiunt, filius Dei Deus est, & virtus altissimi altissimus est, Nec pudet illos iniicere, quod si esset, scriptum fuisset, Quem enim verebatur, vt non aperte pronuntiaret, Deus superueniet, & altissimus obumbrabit te? Dicens autem, *Spiritus Dei*, & si spititum Dei, tamen non directo Deum nominans, portionem totius intelligi voluit, quæ cessura erat in filii nomen. Hic spiritus Dei idem erit sermo. Sicut enim Ioanne dicente, *Sermo caro factus est*, spiritum quoque intelligimus in mentione sermonis, ita & hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nã & spiritus substantia est sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo vnum sunt. Ceterum alium Ioannes profitebitur carnem factum, alium angelus carnem futurum si non & spiritus sermo est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo Dei non est, ipse cuius est, ita nec spiritus. & si Deus dictus est, non tamẽ ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius, ipsa est, cuius est. Plane cum quid ex ipso est, & sic eius est dum ex ipso sit, potest tale quid esse, quale & ipse ex quo est, & cuius est. Et ideo Spiritus Deus, & Sermo Deus, quia ex Deo, non tamen ipse ex quo est. Quod Deus Dei tanquam substantiua res, non erit ipse Deus, sed hactenus Deus, quia ex ipsius Dei substantia, quæ & substantiua res est, & vt portio aliqua totius. Multo magis virtus altissimi, non erit ipse altissimus, quia nec substantiua res est quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec prouidentia, 156 & hæc enim substantiæ nõ sunt, sed accidentia vniuscuiusq; substantiæ. Virtus spiritui accidit nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus quodcunque sunt, spiritu Dei & sermone & virtute collatis in virginem, quod de ea nascitur, filius Dei est. 157 Hoc se & in istis Euangeliis ipse testatur statim à puero: *Non* 1 *scitis* inquit, *quod in patris mei me esse oportet?* Hoc & satanas eum in tentationibus nouit, *Si* 2 *filius Dei es.* Hoc & exinde dæmonia confitentur: *Scimus* 3 *qui sis filius Dei.* Patrem 4 & ipse adorat. Christum 5 se Dei à Petro agnitum non negat. *Insultans in spiritu ad patrem:* 6 *Confiteor, inquit, tibi pater, quod abscondens hæc à sapientibus.* Hic 7 quoque patrem nemini notum nisi filio affirmat. Et: 8 patris filium confessurum confessores, & negaturum negatores suos apud patrem, inducens 9 parabolam filii, non patris, in vineã missi post aliquot seruos, & occisi à malis rusticis, & à patre defensi, ignorans 10 & ipse diẽ & horã vltimam soli patri notam: disponens 11 regnum discipulis, quomodo & sibi dispositũ dicit à patre, habens 12 potestatem legiones angelorum postulandi ad auxiliũ à patre si vellet, 13 exclamans quod se Deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens, & post 14 resurrectionẽ spondens missurum se discipulis promissionẽ patris, 158 & 15 nouissime mandans vt tinguerent in Patrem & filium & Spiritum sanctum, non in vnum. Nam nec semel sed ter, ad singula nomina in personas singulas tinguimur: [159 Et quid ego in tam manifesti s moror, quũ ea aggredi debeam, de quibus manifesta obumbrare quærunt 160 Vndique enim obducti distinctione patris & filii, quã manente coniunctione disponimus vt solis & radii, & fontis & fluuii, per indiuiduum tamen numerũ duorũ & trium: aliter eam ad suam nihilominus sententiam interpretari conantur: vt eq; in vna persona vtrunque distinguant, patrẽ & filium, dicentes filium carnẽ esse, id est, hominem, id est, Iesum: patrem autẽ spiritũ, id est, Deum, id est, Christum. Et qui vnum eundemque contendunt patrem & filium, iã incipiunt 161 diuidere illos potius quã vnare. Si enim alius est Iesus, alius Christus: alius erit filius, alius pater, quia filius Iesus, & pater Christus. 162 Talẽ monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, duos facere, Iesũ, & Christũ. Sed hęc iniectio eorum ex retractatis iam retusa est, q; sermo Dei, vel spiritus Dei, & virtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim ipsæ sunt cuius dicuntur, sed ex ipso & ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo reuincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatum est, *Propterea quod nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.* Caro itaque nata est, Caro itaque erit filius Dei: Immo de spiritu Dei dictum est. Certe enim de Spiritu sancto virgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo nasci habebat quod erat conceptum, & pariundum: id est, spiritus, *cuius & vocabitur nomen Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus.* Caro autem Deus non est, vt de illa dictum sit, vocabitur sanctum, filius Dei: sed ille qui in ea natus est, Deus: de quo & Psalmus: 163 *Quoniam Deus homo natus est in illa, & ædificauit eam voluntate patris,* Quis Deus in ea natus? sermo & spiritus, qui cum sermone de patris voluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum & de hoc quærendum, quomodo sermo caro sit factus, vtrumne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnẽ? Immo indutus. Ceterum Deum immutabilem & informabilem credi necesse est, vt æternum. 164 Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcunque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse, neque aliud potest esse, Sermo autem Deus, & *sermo Domini manet in æuũ*, perseuerando scilicet in sua forma. 165 Quem si non capit configurari, consequens est, vt sic caro factus intelligatur dum sit in carne, & manifestatur, & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cetera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione & demutatione substantię caro factus est, vna iam erat substantia Iesus ex duabus 166 ex carne & spiritu mixtura quædam, 167 vt electrum ex auro & argento, & incipit nec aurum esse, id est, spiritus, neque argentum, id est, caro, dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur, neque ergo Deus erit, Iesus. Sermo

E
1. *Luc.* 2.
2 *Matth.* 4.
3 *Marci* 1.
4 *Matt.* 6.
5 *Matt.* 16.
6 *Matt.* 11.
7 *Ibid.*
8 *Matt.* 10.
9 *Matt.* 21.
10 *Ma.* 24.
11 *Luc.* 22.
12 *Ma.* 26.
13 *Ma.* 28.
14 *Luc.* 24.
15 *Mar.* 18.

F
Ca. xxvii.

G

" *Luc.* 1.
"

Matth. 1.

Psal. 86.

H

Ioan. 1.
Isai. 40.

enim desiit esse, qui caro factus est. Neq; homo, caro. Caro enim non proprie est, quia sermo fuit. Ita ex vtroque neutrum est, aliud longe tertium est, quam vtrumque. Sed n. inuenimus illũ directo, & Deum & hominẽ expositũ, ipso hoc Psalmo suggerente: *Quoniam Deus homo natus est in illa, ædificauit eam voluntate patris*: Certe vsquequaque filiũ Dei & filium hominis, cum Deum & hominem, sine dubio secundum vtramq; substantiã in sua proprietate distantẽ: quia neque sermo aliud quam Deus, neq; caro aliud quam homo. Sic & Apostolus de vtraq; eius substantia docet: *Qui factus est*, inquit, *ex semine Dauid*, Hic erit homo & filius hominis: qui definitus est filius Dei secundũ spiritum, Hic erit Deus, & sermo Dei filius. Videmus duplicem statum, nõ confusum, sed cõiunctum in vna persona, Deũ & hominem Iesum. 168 De Christo autem differo. Et adeo salua est vtriusq; proprietas substãtiæ, vt & spirit⁹ res suas egerit in illo: id est, virtutes & opera & signa, 169 & caro passiones suas functa sit, [1] esuriens sub diabolo, [2] sitiens sub Samaritide, [3] flens Lazarũ, [4] anxia vsque ad mortem: [5] deniq; & mortua est. Quod si tertium quid esset ex vtroque confusum vt electrum, non tam distincta documenta paterent vtriusque substantiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset, ex translatione, vt neque carnalia, neque spiritalia, sed tertiæ alicuius formæ confusione: immo aut sermo mortuus esset, aut caro mortua nõ esset, si sermo conuersus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambę in statu suo quęque distinctę agebant, ideo illis & operę & exitus sui occurrerunt. Disce igitur cum Nicodemo, *Quia quod de carne natum est, caro est, & quod de spiritu, spiritus est*. Neque caro spiritus fit, neq; spiritus caro. In vno plane esse possunt. Ex his Iesus cõstitit, ex carne homo, ex spiritu Deus, quem tunc angelus ex ea parte qua spiritus erat, Dei filium pronuntiauit, seruans carni filium hominis dici 170 Sic & Apostolus etiam Dei & hominũ appellans sequestrem, vtriusque substantiæ confirmauit. Nouissime qui filium Dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nũquid spiritus erit? sed spiritum patrem ipsum vis haberi, quia *Deus spiritus*, quasi non & Dei spiritus sicut & sermo Deus & Dei sermo. [171] Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam vim inspicias nominis huius, si tamen nomen est Christus, & nõ appellatio poti⁹. 172 vnctus enim significatur. Vnctus autem non magis nomẽ est, quam vestitus, quam calceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento vestitus quoque vocaretur Iesus, quomodo Christus ab vnctionis sacramento, æque Iesum filium Dei diceres, vestitum vero patrem crederes. Nũc de Christo. Si pater Christus est, pater vnctus est, & vtrique ab alio. Aut si à semetipso, proba. 173 Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa exclamatione Ecclesiæ ad Deum: *Conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuum Iesum quem vnxisti: Herodes & Pilatus cum Nationibus*: ita & filium Dei Iesum contestati sunt, & filium à patre vnctum. Ergo Iesus idem erit Christus, qui à patre vnctus est, non pater, qui filium vnxit. Sic & Petrus, 174 *Firmissime itaque cognoscat omnis domus Israel, quod & Dominum & Christum* (id est vnctum) *fecerit, eum Deus hunc Iesum quem vos crucifixistis*. 175 Ioannes autem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum, Contra, de Deo natum omnem, qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod & hortatur vt credamus nomini filii eius Iesu Christi, vt scilicet communio sit nobis cum patre, & filio eius Iesu Christo. 176 Sic & Paulus vbique Deum patrẽ ponit, & Dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Romanos scribit, Gratias agit Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed per Iesum Christũ, & Deum patrem. Et habes tota instrumẽta eius, quæ in hunc modum pronuntiant, & duos proponunt, Deum patrem, & Dominum nostrum Iesum Christum filium patris, & Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine Dei filium. Nam exinde eo iure quo vtrunque nomen vnius est, id est, Dei filius, etiam alterum sine altero eiusdem est. Et siue Iesus tantũmodo positũ est, intelligitur & Christus: quia Iesus vnctus est. Siue solummodo Christus idem est & Iesus, quia vnctus est Iesus. Quorum nominum alterum est proprium, quod ab angelo impositũ est: Alterum accidẽs, quod ab vnctione conuenit: dum tamen Christus filius sit, non pater. Postremo quam cæcus est, qui nec in Christi nomine intelligit alium Deum portendi, si Christo nomen patri adscribat? Si enim Christus pater Deus est, qui dicit: *Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum*, vtique alium patrem super se & Deum ostendit. Si item pater Christus est alius est qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnuntiat in homines Christum suum. Et si adstiterunt reges terræ, & ἄρχοντες congregati sunt in vnũ, aduersus Christum ipsius, alius erit Dominus, contra cuius Christum congregati sunt reges & ἄρχοντες. Et si *Hæc dicit Dominus Domino meo Christo*? alius erit Dominus qui loquitur ad patrem Christi. Et cum Apostolus scribit, 177 *Vti Deus Domini nostri Iesu Christi det vobis spiritum sapientiæ & agnitionis*: alius erit Deus Christi Iesu charismatum spiritalium largitor. Certe ne per omnia euagemur: *Qui suscitauit Christum, suscitaturus est & mortalia corpora vestra*, iamque alius erit suscitator quam pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. [178] Obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christum filium Dei mortuum dici: & hoc, quia ita scriptum est. Nam & Apostolus non sine onere pronuntians Christum mortuum, adiecit, secundum scripturas, vt duritiam pronuntiationis scripturarum auctoritate molliret, & scandalum auditori euerteret. Quanquam cum duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diuina & humana, constet autem immortalem esse diuinam, cum mortalem quæ humana sit, apparet, quatenus eum mortuum dicat: id est, qua carnem & hominem & filium hominis, non qua spiritum & sermonem & Dei filium. Dicendo denique, *Christus mortuus est*, id est, vnctus: id quod vnctum est, mortuum ostendit, id est, carnem. Ergo inquis, & nos eadem ratione dicentes patrem qua vos filium, non blasphemamus in Dominum Deũ, non enim ex diuina, sed ex humana substantia mortuum dicimus. Atquin blasphematis non tantum, quia mortuum dicitis patrem, sed & quia crucifixum. Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege in filium competit, (quia *Christus pro nobis maledictio factus est*, non pater) Christum in patrem conuertentes, in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum, non maledicimus illum, sed maledictũ legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicẽs blasphemauit. Sicut autem, 179 de quo quid capit dici sine blasphemia dicitur: ita quod non capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio, sicut directam blasphemiam in patrẽ veriti, diminui eam hoc modo sperant, concedentes iã patrem & filium duos esse: filius siquidem patitur, pater vero compatitur. Sulti & in hoc. Quid est enim compati, quã cum alio pati? Porro si impassibilis pater vtiq; & incõpassibilis. Aut si compassibilis, vtiq; passibilis. Nihil ei veluti morituro præstas. Times dicere passibilem, quem dicis compassibilem. Tam autem incompassibilis pater est, quam impassibilis etiam filius ex ea conditione, qua Deus est. Sed quomodo filius passus est, si nõ compassus est & pater? Separatura à filio, non à Deo. Nã & fluuius si aliqua turbulentia contaminatur, quanquã vna substantia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte, tamen fluuii iniuria non pertinebit ad fontem. Et licet aqua fontis sitiue patiatur in fluuio, dum nõ in fonte patitur, sed in fluuio, non fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est: Ita & spiritus Dei qui pati possit in filio, quia non in patre pateretur, sed in filio, pater passus non videretur. Sed sufficit nihil spiritum Dei passum suo nomine (quia si quid passus est, in filio quidem erat, vt pater cum filio pateretur in carne) quia hoc retractatum. Nec quisquam negabit, quando & nos pati pro Deo non possumus, nisi spiritus Dei sit in nobis, qui &

loqui-

Psal.86. *Rom.1.* *1.Matt.4.* *2.Ioan.4.* *3 Ioan.11.* *4 Mat 26.* *5 Mat. 28.* *Ioan.3.* *Luc.1.* *1.Tim.2.* *Ioan.4.* *Ca.xxviii.* *Act.4.* *Actor.2.* *1.Ioan.2.* *1.Ioan.5.* *1.Ioan.3.* *Rom.1.* *Gal.1.* *Matth.& Luc.1.* *Ioan.20.* *Amos.4.* *Psal.2.* *Isai.45.* *Ephes.1.* *Rom.8.* *Ca.XXIX.* *1.Cor.15.* *Gal.3.*

loquitur de nobis, quæ sunt confessionis: non ipse tamē patiens, sed pati posse præstans. [180 Alioquin si vltra pergas, potero tibi durius respondere, & tecum ipsius Domini pronuntiatione committere, vti dicam, quid de isto quæris? habes ipsum exclamantem in passione *Deus meus, Deus meus, vt quid me dereliquisti?* Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus non est, qui filium dereliquit: aut si pater erat qui patiebatur, ad quem Deum exclamabat? Sed hæc vox carnis & animæ, id est, hominis, non sermonis, nec spiritus, id est, non Dei, propterea emissa est, vt impassibilem Deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominem eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens. 181 *si pater a filio non pepercit.* Hoc & Esaias prior pronuntiauit: 182 *Et Dominus b eum tradidit pro delictis nostris.* Sic reliquit, dum non parcit: sic reliquit, dum tradit. Ceterum non reliquit pater filium: in c cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obiit: Spiritu enim manente in carne, caro omnino mori non potest. Ita relinqui à patre, mori fuit filio. Filius d igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas: Filius e ascendit in superiora cœlorum, qui & descendit in interiora terræ: hic sedet ad dexteram patris, nō pater ad suam. Hunc g videt Stephanus cum lapidaretur adhuc stantem ad dexteram Dei, vt exinde sessurum, h donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & venturus est i rursus super nubes cœli, talis, qualis & ascendit. Hic interim k acceptum à patre munus effudit Spiritum sanctum tertium numen diuinitatis & tertium nomen maiestatis, vnius prędicatorem monarchiæ, sed & œconomiæ interpretatorem, 183 si quis sermones nouæ Prophetiæ eius admiserit, & deductorem omnis veritatis, quæ est in Patre & filio, & Spiritu sancto secundum Christianum sacramentum: [184 Ceterum Iudaicæ fidei ista res, sic vnum Deum credere vt Filium adnumerare ei nolis, & post filium, Spiritum. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? Quod opus Euangelii, quæ est substantia noui Testamenti, statuens Legem & Prophetas vsque ad Ioannem, si non exinde pater & filius & spiritus tres crediti vnum Deum sistūt? Sic Deus voluit nouare sacramentum, vt nouē vnus crederetur per Filium & Spiritum. vt coram iam Deus in suis propriis nominibus & personis cognosceretur, qui & retro per Filium & Spiritum prædicatus non intelligebatur. 185 Viderint igitur Antichristi, qui negant patrem & filium, Negant n. patrem, dum eundem filium dicunt, & negant filium dum eundem patrem credunt, dando illis quæ nō sunt, auferendo quæ sunt. Qui vero confessus fuerit Christū filium Dei (non patrem) Deus in illo manet, & ipse in Deo. Nos credimus testimonium Dei quo testatus est de filio suo: Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quam filium credit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADuersus Praxean.

1. ADVERSVS PRAXEAN.] *De hoc in hæc verba Auctor supra libro de Præscript. aduersus hæret. ca. vlt.* Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresin introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic Deum Patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hunc crucifixum, passumque contendit, mortuum præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit. *De eodem prater locum supra sub finem argumenti adnotatum sic B. Optatus Mileuitanus lib. 5. aduers. Parmenianum: Et quia dixisti aquam esse mendacem, etiam hoc disce vbi eam poteris inenire. Apud* Praxean *Patripassianum, qui ex toto filium negat, &* patrem passum esse contendit, *quum sit filius Dei veritas, sicut ipse testatur, dicens.* Ego sum ianua, & via, & veritas. *Ergo si filius Dei est veritas. vbi ipse non est, mendacium est. Quum apud Patripassianos non est filius, non est nec veritas. Et vbi veritas non est, ibi aqua mendax est. Quare vt si sero desine crimina cōfingere, & quod in Patripassianos dictum est, in Catholicos noli conferre: Proinde* Praxean *cum suis adsecl is intelligit B. etiam Cyprianus, dum ab eo inter hæreticos primo loco recensentur Patripassiani Epistol. 73. ad Iubaianum, vbi vide Adnotat. nostras numer. 21. & Epiphan. & B. Augustin. de hæresibus. Qui quum in Africa hæresin suam sparsisse scribat Praxeanos, non mirum est, si peculiarem contra eos librum scripserit Auctor. Atqui initium & progressum huius hæreseos recenset auctor c. 1. in hæc verba:* Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo, & alias inquietus, insuper de iactatione martyrii inflatus ob solum & simplex & breue carceris tædium, *deinde addit in Africa etiam seminatam hanc hæresin, & initio traductam: immo & reuocatam à Praxea, sed postea iterum erupisse:* Fruticauerant, *inquit*, auenæ Praxeanæ, hic quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ dehinc per quem Deus voluit, (*de quo infra latius numer.* 14.) etiam euulsæ videbantur. Deniquu cauerat pristinum Doctor de emendatione sua, & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc res gesta est, exinde silentium. Ita aliquandiu per hypocrisin subdola viuacitate latitauit, & nunc denuo erupit. *Veruntamen bono animæ confutationem aggrediens Auctor:* Sed & denuo eradicabitur si voluerit Dominus, in isto commeatu. *Porro non modo aduersus* Praxean, *sed & aduersus* Monarchianos *hoc libro agit, sic dictos quod* Monarchiam, *id est, singulare & vnicum imperium in Deo collocabant, de quibus infra capite 3. numer. 31.*

2. DE TRINITATE.] *Istud titulo huius libri adiecimus, quod si quis alius Veterum, hic exactissime tractet auctor,* de Trinitate personarum Patris, Filii, & Spiritussancti in diuinitate, *quam tamen etiamnum Trinitarij hodierni impugnare non verentur, insuper etiam* processionem Spiritussancti ex Patre & filio *non semel adserens de quo contra Græcos infra c. 4. num. 40 & ca. 8. num. 60. Hoc vnum hic adjiciemus, quum longe exactius & magis conuenienter orthodoxa fidei mysterium Trinitatis hic explicet auctor, vel hinc probari non esse illius librum illum de Trinitate, sed Nouatiani infra Tom. 5. qui hactenus perperam illi adscriptus exstabat, & in ms. & in excusis exemplaribus, sicuti ad eundem librum latius comprobabimus. Ceterum non male admonuit Rhenanus quadam in hoc libro commodius interpretanda quam sonant, & vetustati nonnihil condonandum, vtpote quum ante Tertull. nemo hoc tractauerit argumentum.*

CAP. I.

1. Varie diabolus æmulatus est veritatem, &c.] *Caput hoc inscriptissimus:* De libri huius argumento. & hæreseos Praxeanæ initio. *Est vero etiam hic phrasis Tertullianica:* æmulatus est veritatem *pro, odio prosecutus est.*

4. Si tu es filius Dei, deiice te hinc, &c.] *In hoc variat à Græcis & Latinis hodie exemplaribus Matth. 4. Auctor, quod legat:* deiice te hinc, *cum quo interim consentire videtur illud Syri Interpretis Latini:* deorsum te dede præcipitem, *sicuti etiam in hoc:* vt te manibus suis tollant. *vnde videntur aliud quid legisse olim vetera Græca exemplaria. Cum Latino vero vulgato interprete, & Psalmo 90. translationibus omnibus conuenit illud:* mandauit, *pro eo quod Græce & Syriace hodie apud Matth. legitur:* mandabit. *quare etiam hic nimis libera Clarii castigatio. Sunt autem Tertullianica:* viderit, *ac:* cominus, *siue:* comminus, *vti ms. 3. Vatican. codices legunt.*

5. intulit Romanæ humo, &c.] *Intelligit (inquit Rhenanus) prouincias vrbi Romæ viciniores. Alioquin ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. Et mox sequitur:* Duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæresin intulit.

6. de iactatione martyrii inflatus, &c.] *Vel hinc, inquit idem, videsquanti solerent olim fieri Martyres. Atqui etiam hinc confirmatur quod supra adnotauimus Tom. 2. li. ad Martyr. num. 1. de appellatione* Martyrum, *quamquam hic potius* iactatione *Martyrii appellet, tum* ob breue carceris tædium, *tum quod vel Apostolo teste, 1. Cor. 13. hæreticis nihil prosint Martyria, sicuti latius adnotauimus in B. Cypriani Epist. 52. ad Antonianum, nu. 50.*

7. Episcopum Romanum, &c.] *Adtende, inquit Rhenanus, summam* Romani Pontificis *auctoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit, aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Constantio Augusto & Liberio Pontifice: Tamen, inquit, auctoriate, qua potiores æternæ vrbis Episcopi, firmari desiderio nitebantur ardenti lib 15. B. Irenæus sane Romanam Ecclesiam maximam & antiquissimam vocat, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutam, ad quam propter potentiorem principalitatem necesse sit omnem cōuenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt vndique fideles, qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea qua est ab Apostolis traditio. Quare eo magis improbanda adnotatio marginalis, qua hactenus exstat in excusis exemplaribus omnibus: Episcopus Romanus montanizat: neque enim ipse auctor, quantumuis post mediam ætatem in hæresin Montani delapsus, & Romano Episcopo infensus, id adserere audet, sed tantum dicit:* agnoscentem iam Prophetias Montani: Priscillæ, & Maximillæ, *non vero eorum hæresin. Quamquam interim etiam id falsum esse ex historiis manifestum fecerimus in Vita auctoris, quo Lectorem remittimus, ne hic prolixiores simus.*

8. Falsa de ipsis propheris, &c.] *Hic audis, inquit rursum Rhenanus, Montani fautorem, quem pracipue defendit operis* περὶ ἐκστάσεως, *li.7. Sane Apollonius vir disertissimus scripsit aduersus Montanum, Priscillam, & Maximillam, insigne & longum volumen, in quo adserit Montanum & insanas Vates perijsse suspendio, & multa alia, in quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse Prophetas qui accipiunt, & mille hoc testibus approbabo. Sed & ex alijs fructibus Propheta: Dic mihi, crinem fucat Prophetes? Stibio oculos linit? Propheta vestibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & tesseris? Propheta fœnus accipit? Respondeant, vtrum hoc fieri liceat, an non? Meum est approbare quod fecerint. Ex illustribus scriptoribus Ecclesiasticis Diui Hieronymi. Huc etiam pertinet, quod sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quasi Eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farina, panemque inde facientes. Qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre, si autem vixerit, pro magno sacerdote. Ex Aurelio Augustino.*

9. & præcessorum eius auctoritates defendendo, &c.] *Et hic locus, inquit idem, superiorem confirmat, & primum atque adeo summam auctoritatem Ecclesia Romana subindicat. De qua si quis plura desiderat, videat Adnot. nostras supra li. de Prascript. adu. haret. c. 36. nu. 212.*

10. coegit & pacis litteras reuocare iam emissas, &c.] *Hic considera, inquit idem Rhenanus, studia hominum, dum quisque pro eo cui fauet, nihil non facit. Rectissime vero egit Romanus Pontifex, qui illam Montani fictam prophetiam damnauit, qui etiam addit:* emittere litteras, *Iureconsultorum esse phrasin. Atqui de* litteris pacis, *quas formatas media atatis Patres appellare solent, aliquid ibidem adtigimus, ca. 20. nu. 123. de quibus, iuxta quod ibi promisimus, hic addimus:* formatarum litterarum *formam prascriptam à Synodo Nicena, inueniri apud Atticum Constantinopolitanum Episcopum, in fine Synodi Chalcedonensis. In quibus adsumi debebant prima Graca elementa Patris & Filii & Spiritussancti, π. υ. & α. Petri quoque Apostoli prima littera π. eius qui scribit Episcopi prima littera, eius ad quem scribitur secunda, accipientis tertia, ciuitatis de qua scribitur quarta, & indictionis numerus, cum Ἀμὴν in fine. Quam Gratianus in Decretum suum retulit Dist. 73. adlegans etiam de Consecr. Distinct. 3. c. 24. Canonem Concilii Carthag. 5. cap. 7. vbi pracipitur adiici dies Pascha. Habes vero priori loco duo* formatarum litterarum *exemplaria, prius, ex Burchardo, posterius, quantum apparet, ex Iuone. Vide etiam de Epistola formata Sidonium Apollinarem lib. 7. Epist. 2.*

11. Paracletum fugauit, &c.] *Mirum est, inquit idem Rhenanus, tam eruditum virum somniis Montani fidem habuisse, nec fucum olfecisse. An non erat aperta insania, dicere, in Apostolis spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse, & Paracletum plura in Montano dixisse, quam Christus in Euangelium protulerit, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora? Ex Prascriptionibus: In quo loco ipse blasphemiam vocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc est quod D. Augustinus scribit transisse eum ad Cataphrygas, quos ante destruxerat.*

12. Fruticauerant, &c] *Ex eo quod citat Rhen. locos similes ex l. adu. Hermog. & adu. Valentin. vbi castigauimus:* fruticet terra herbam fœni *&:* Talia ingenia superfruticant, *patet etiam hic castigandum esse:* Fruticauerant, *pro:* fructificauerant.

13. auenæ Praxeanæ, &c.] *Iuxta, inquit idem Rhenanus, illud Vergilianum.*

Infœlix lolium & steriles dominantur *auena.*

Falsam doctrinam auenæ *comparat. Nam vt Plinius scribit, frumenti vitium est* auena, *qui etiam recte adnotat, adludere Auctorem ad 13. c. Matth nam similis est tum supra l. de Prascript. adu. hares. ca. 31. n. 181. Eodem pertinet quod mox sequitur:* auenæ illæ vbique tunc semen excusserant.

14. Traductæ dehinc per quem Deus voluit, &c.] *Hoc est, inquit idem, manifestata confutataque. Quum vero auctor non nominet, quis Praxean erroris conuicerit, conijcio fuisse Beatum Zepherinum Papam, vtpote de quo in hac verba B. Opt. Mileuit. lib. 1. adu. Parmenian.* Praxeas *& ceteri temporibus suis à Zepherino Vrbico & Tertulliano Carthaginiensi vsque ad Cataphrygas superati sunt. Verum etiam de hoc in vita Auctoris latius.*

15. Denique cauerat pristinum Doctor, &c.] Pristinum, *inquit idem, quemadmodum ante plus semel indicauimus solet vsurpare pro prius. Sic infra c. 27.* Transfiguratio autem interemptio est pristini, *& lib. de Corona militis, cap 8.* Tamen in nostris hodie vsibus, & in pristinorum sanctorum Cauerat pristinum, *constructio Graca, hoc est, secundum pristinum, id est, priorem impiam atque erroneam doctrinam.*

16. de emendatione sua, &c.] *Adtende, inquit Rhenanus, maiorum nostrorum clementiam in puniendo, qui chirographo resipiscentis, & obedientiam Ecclesia pollicentis contenti erant, Sic &* Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem, qua fratres quoque, *hoc est, Christianos,* vitiabat, semel & iterum eiectus, cum ducentis sestertiis, quæ Ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum discidium relegatus est, vbi venena doctrinarum suarum disseminauit. Post modum pœnitentiam confessus, dum conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si ceteros quoque quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, morte præuentus est, *hac libro de Prascription. aduers. haret. Tertullianus. Porro non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter Ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta. Quod hic autem de Marcione adlegat, citat ex li. Prascript. adu. haret. cap. 30. num. 172. vbi Quintinus distinguit inter hareticos & dogmatistas, dicens hos debere etiam contrarium pradicare, nec sufficere solum chirographum, nec obstat quod hic de haresiarcha loquatur, neque enim dicit Auctor solum chirographum eius Ecclesia suffecisse, sed verisimile est, etiam aliquam pœnitentiam illi fuisse coniunctam.*

17. apud Psychicos, &c.] *Similiter mox:* disiunxit à Psychicis. *Pro quo quantumuis admittat Rhen. etiam alteram lectionem* Physicos *&* Physicis, *patet tamen ex libro de Ieiunijs aduersus* Psychicos, *& li de Monogam. ac de Pudicitia, & de Fuga in persecutione, prius illud prorsus legendum esse, vti latius infra ad dictum librum* Aduersus Psychicos, *num. 2. Hoc tamen ex Rhenano hic adijciemus,* Psychicos, *verbum Paulinum esse, pro carnali. Sic etiam ad Corinthios ca. 2. scribit:* ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, *hoc est:* Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt spiritus Dei. *Est enim* ψυχικὸς *Paulo, id est,* animalis, *qui animum, hoc est, affectus sequitur humanos.*

18. si voluerit Dominus, &c.] *Modus, inquit idem, loquendi Christianorum.*

19. in isto commeatu, &c.] Commeatum, *inquit idem Rhenanus, eleganter vocat spatium temporis, quo mundus hic duraturus est, à Deo prascriptum atque concessum. Nam* commeatus *etiam facultatem siue veniam significat discedendi, quam princeps prastare solet.*

20. die suo colligentur omnes adulteræ fruges, &c.] *Hic persistens in parabola zizaniorum Matth 13. vertuntur* adulteræ fruges, *qua supra:* auenæ. *Siue autem legas:* igni inextinguibili *(quod postremum addit ex alijs scriptura locis) cum excusis, siue:* igne, *cum 3. Vat. ms. perinde est.*

CAP. II.

21. Itaque post tempus pater natus, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quod dictæ hæresi Regula fidei contrarietur, quæ & patrem & filium & spiritum sanctum in diuinitate agnoscit.

22 vt instructiores per Paracletum, &c.] *Recte Rhenanus adnotat loqui illum de* Paracleto *Montani, cui etiam perperam adplicat illud Ioan. 16.* deductorem omnis veritatis, *verum de eo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latius. Hoc vnum hic dicam, transferre auctorem ex exemplaribus Gracis tum hic, tum supra li. de Prascr. adu. har. c. 28.* deducet vos in omnem veritatem, *pro eo quod Interpres Latinus vulgatus:* docebit vos omnem veritatem.

23. quam οἰκονομίαν dicimus, &c.] *Οἰκονομίαν, id est,* dispensationem, *sicut hic, &* dispositionem, *sicut infra cap. 4. auctor videtur in Trinitatis mysterio ex proposito introducere, vt excludat μοναρχίαν, quam Praxeani atque haretici adlegabant, ad exclusionem trium personarum. De eadem paulopost auctor:* οἰκονομίας sacramentum quæ vnitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, vnius substantiæ, vnius status, vnius potestatis, *& rursum ca. 3.* non intelligentes quidem vnicum, sed in sua οἰκονομίᾳ esse credendum, expauescunt ad οἰκονομίαν, *ac ibidem:* οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. *Iterum cap. 8.* & οἰκονομίας statum protegit, *ac c. 9.* aduersus οἰκονομίαν, monarchiæ adulantes, *&:* propter οἰκονομίας obseruationem, *ac cap. 13.* secundum rationem οἰκονομίας, quæ facit numerum, *denique cap. 23.* Tamen in ipsa οἰκονομίᾳ pater voluit filium in terris haberi. *Atqui videtur hanc Oeconomia appellationem desumpsisse ex B. Iustino Martyre in fidei Expositione, vbi eandem inuenire est.*

24. & in cœlos resumptum, &c.] *Sic, inquit Rhenanus li. de Carne Christi, cap. 15.* & in cœlos resumpta est *pro quo lib. de Prascr. adu. haret. c. 13. dicere maluit:* in cœlos ereptum, *ex quo loco & alijs similibus ibidem à nobis citatis n. 87. castigauimus etiam hic:* in cœlos, *pro* in cœlo. *Quod ipsum, praterquam quod sit Articulus fidei, propterea inculcat toties auctor, quod quidam haretici (sicuti in eodem libro alicubi legitur)* solam animam eius in cœlos ereptam dicerent.

25. Hanc regulam, &c] *Dicto loco de Prascript. etiam* Regulam fidei *vocat Symbolum Apostolorum, vbi totum illud ex Tertulliano explicatum habes n. 81. vsque ad nu. 91. Eodem pertinet illud c. 3 paulopost:* quoniam & ipsa regula fidei, *&c. & cap. 9.* Hanc me regulam professum, *&c.*

26. ipsa nouellitas Praxeæ hesterni, &c.] *Similiter, inquit Rhenanus, scribit de Hermogene (circa initium nempe:)* Hermogenis autem, *inquit,* doctrina tam nouella est denique ad hodiernum homo in seculo. *Atqui latius istud tractatũ ostendit li. de Prascript. adu. har. quum subiungit:* Quo peræque aduersus vniuersas hæreseis iam hinc præiudicatum sit, *&c. vbi id tractatur cap. 29. 30. 31. & 32.*

27. Sed salua ista præscriptione, &c.] *Similes locos habes supra dicti li. c. 15. n. 98.*

28. retractatibus, &c.] Retractare, *inquit Rhenanus, Tertulliani verbum est, pro tractare, siue excutere & perpendere. Vnde* retractatus *pro* retractatione. *Atqui quum vbique sic loquatur auctor: etiam in calce huius capitis castigauimus:* procedentes retractatus demonstrabunt, *pro:* tractatus.

29 Tres autem non statu, sed gradu, &c.] *De hac loquendi formula vide supra To. 1. Apol. c. 21. n. 316.*

CAP. III.

30. Simplices enim quique, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedi-*

mus: Quod etiam si μοναρχίαν Dei admittamus, non propterea sequatur, patrem se sibi filium feciſſe, aut monarchiam ſuam non perquos velit adminiſtrare. *Quomodo vero* ſimplicitas credentium *etiam ſcripturis adprobetur, vide ſupra lib. adu Valentin. cap. 2. Atqui etiam hic caſtigauimus*: pluribus Deis, *pro* Diis.

31. Μοναρχίαν inquiunt, tenemus, &c.] *Hic incipit agere contra* Monarchianos, *qui Praxeæ diſcipuli, quum viderent ſe conuinci ſcripturis, quæ & patrem & filium agnoſcerent, ex* μοναρχίᾳ *Dei præſcribere nitebantur* patrem ipſum ſe ſibi filium feciſſe; *aduerſus quos proinde peculiariter agit auctor cap.* 10. 11. *&* 12. *Hic dumtaxat oſtendit* μοναρχίαν, quæ ſingulare & vnicum imperium ſignificat, *nihil obſtare Catholicorum patrem & filium diſtinguentium ſententiæ.*

32. Et ita ſonum ipſum vocaliter exprimunt, &c.] *In ms. voluminibus, inquit Rhenanus, omnibus quæ viderim, legitur*: ſolium. *Sed non arbitror* μοναρχίαν ſolium *reddere voluiſſe, quod Grammatici ſic dictum aiunt, quod non ſolum capiat, ſed quia ſolidum. Proinde* ſolium *mutaui in* ſonum. *Nam mox ſequitur*: Sed monarchiam ſonare ſtudent Latini, *& infra*: Malo te ad ſenſum rei, quam ad ſonum vocabuli exerceas.

33. etiam opici, &c.] *Id eſt barbari, quod opice, id eſt, barbare, non Latine loquerentur, iuxta illud Plinii: lib. 29. cap 1. Nos quoque dictitant barbaros, & ſpurcius nos quam alios*, opicos *appellatione fœdant. Sunt autem Tertullianica*: Atquin, officiales.

34. Milies centies centena Milia, &c.] *Videtur ſic exprimere voluiſſe Auctor quod Græce eſt* χίλιαι χιλιάδες *& illud*: μύριαι μυριάδες milies centena milia, *pro quo alii*: mille millia, & decies centena milia. *Pro quo B. Cyprian. lib. ad Nouatianum hæreticum, vertit vtrobique*: milia milium. *Vertit etiam ſua phraſi*: apparebant ei, *quamquam ordine verborum inuerſo, quod Græce eſt*, ἐλειτούργων αὐτῷ, *id eſt*, miniſtrabant ei *Sunt autem etiam Tertullianica*: totum cenſum monarchiæ, *ac*: æmula.

35. quum alius Deus infertur aduerſus creatorem, &c.] *Alludit ad hæreſin Marcionis duos Deos conſtituentis, contra quam diſputauit Auctor ſupra toto l. 1. adu. Marc. & infra quoque Tom. ſequenti, l. 1. Carminum adu. eundem Marcionem.*

36. Tunc male, quumplures, &c.] *Subaudi, Dei inferuntur, nam quod addit Rhen.* aut creatores, *minus ad propoſitum fuerit.*

37. ſecundum Valentinos & Prodicos, &c.] *Ex veſtigiis Vat. 3. ms. cod. qui legunt*: prodigos, *caſtigauimus*: Prodicos, *pro* Proclos, *maxime quod ſupra lib. adu Gnoſticos vlt. ſic legatur*: Quod ſi iam tunc Prodicus aut Valentinus, *de quorum errore aduerſus Martyria ibi num. 119. de errore vero Valentini atque adeo etiam* Prodici *eius diſcipuli de XXX. Deorum Æonibus, vide integrum librum adu. Valentinianos. Quare hallucinatum apparet Rhenan. quum ſubſtituit*: Proclos, *nihil enim ad inſtitutum facit, quod B. Auguſtinus Proclianitas ſcribat in eo conſentire cum Seleucianis, quod ſenſerint creatores animarum angelos eſſe, de igne & ſpiritu.*

CAP. IV.

38. Ceterum, qui filium non aliunde deduco, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Duos eſſe Patrem & filium, atque adeo & tertium Spiritum ſanctum à Patre per filium, probari ex Epiſtolis Apoſtolicis.

39. nihil facientem ſine patris voluntate, &c.] *Videtur adludere ad illud Ioan. 5.* Non poteſt filius à ſe facere quidquam, *deinde ad illud Matth 28.* Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra, *ſeu potius ad illud Ioan. 17.* Pater venit hora, clarifica filium tuum, *&c.* ſicuti dediſti ei poteſtatem omnis carnis

40. quia ſpiritum non aliunde puto, quam ex patre per filium, &c.] *Infra c. 8.* Tertius enim eſt ſpiritus à Deo & filio, *&c. vbi de* proceſſione Spiritus ſancti à Patre & filio *latius adu. Græcos.*

41. quum tradiderit regnum Deo & Patri, &c.] *De hac ſcriptura 1. Cor. 15. vide ſupra lib. 5. adu. Marc. c. 9. & ſimiliter de ſcriptura Pſal.* 109. Sede a dextris meis, *&c. At in illo 1. Corin. 15.* Quum autem ſubiecta erunt illi omnia, *interſerit ex verſu præcedenti*: abſque eo qui ſubiecit ei omnia, *& legit*: tunc & ipſe ſubiicitur, *pro eo quod alii*: tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, *&c.*

CAP. V.

42. Sed quia duos vnum volunt eſſe, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Quod diuerſos eſſe patrem & filium, inde conſtet, quod filius λόγος in ſcripturis appelletur.

43. Aiunt quidem & Geneſim in Hebraico, ita incipere, In principio fecit Deus ſibi filium, &c.] *Locum hunc citat in hac verba B. Hieron. loco ſupra finem argumenti citato: Plerique inquit, exiſtimant, ſicut in altercatione quoque Iaſonis & Papiſci ſcriptum eſt.* & Tertullianus in libro contra Praxean *diſputat, nec non Hilarius in expoſitione cuiuſdam Pſalmi adfirmat*, in Hebræo haberi: In filio fecit Deus cælum & terram. *Quod falſum eſſe ipſius rei veritas comprobat. Nam & LXX. Interpretes, & Symmachus & Theodotio*: In principio *tranſtulerunt*, & in Hebræo *ſcriptum eſt* Bereſith, *quod Aquila interpretatur*: In capitula, *& non* Beben, *quod interpretatur*: In filio. *Magis itaque ſecundum ſenſum quam ſecundum verbi translationem, de Chriſto accipi poteſt, qui tam in ipſa fronte Geneſeos, quæ caput librorum omnium eſt, quam etiam in principio Ioannis Euangeliſtæ, cæli & terræ conditor adprobatur. Vnde in Pſalterio de ſeipſo ait*: In capite libri ſcriptum eſt de me, *id eſt, in principio Geneſeos, & in Euangelio*: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. *Hactenus ille. Ex quo videtur prorſus hic legi debere*: In filio fecit Deus cælum & terram, *verum nihil immutaui, maxime quod hic Auctor potius impugnet quam approbet illam lectionem*: In principio fecit Deus ſibi filium; *& quod etiam magis faciat ad inſtitutum Monarchianorum hæc lectio, de quibus loqui videtur, quum dicit*: Aiunt quidē, *ſicuti excuſi & 1. Vatic. ms. cod. ſiue* quidā, *vti 2. ms. Vatic. (quorum eligat Lector quod volet) tum denique quod cum excuſis conſentiant tres dicti codices. Certe alibi vbique: tum lib. adu. Hermogenem cap. 3. & 19. ac 20. tum lib. de Baptiſ. c. 3. legit*: In principio, *ſiue* In primordio, fecit Deus cælum & terram; *vbi hanc ſcripturam late explicat. Atqui ſupplemus ex 3. ms. Vat. cod.* Solus autem, quia nihil aliud extrinſecus.

44. hanc Græci λόγον dicunt, &c.] *Quamquam fateatur auctor* λόγον etiam ſermonem *appellari, tamen hic de* λόγῳ *agit, quatenus* rationem *ſignificat, de illo vero infra, cap. 7.*

45. Ideoque iam in vſu eſt noſtrorum per ſimplicitatem interpretationis, &c.] Simplicitatem *hic in bonam partem accipi, ſicuti ſupra num* 30. ſimplicitas credentium, *vel inde patet, quod legatur Ioan. 1.* In principio erat ſermo, & ſermo erat apud Deum, *ſed pro inſtituto ſuo mauult ſicut iam diximus,* λόγον rationem *interpretari. Eſt autem vox Tertullianica*: ſermonalis, *vt correſpondeat magis voci*: rationalis. *Atqui recte caſtigauit in ſequentibus Rhenan.* Vide, quum tacitus tecum ipſe congrederis ratione, *pro* rationem.

CAP. VI.

46. Hæc vis & hæc diuini ſenſus diſpoſitio, &c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus*: Diuerſos eſſe Patrem & filium, etiam inde probari, quod filius Sophia nuncupetur.

47. Primo: Dominus creauit me, &c.] *Hanc ſcripturam Prou. 8. late tractatam habes, non modo hic & c. ſequenti, ſed etiam ſupra lib. adu. Hermog. c. 18. & in Adnotat. noſtris ibidem nu 60. & 61. quo Lectorem remittimus. Hic hoc ſolum adnotamus, quod legatur conformiter Græco textui*: Aderam illi ſimul.

CAP. VII.

48. Tunc igitur etiam ipſe ſermo, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Idipſum probari ex eo, quod filius ſermo dicatur in ſcripturis. *In quo iterum quod* Sophiæ *ca. præced. adſcriptum fuit*, ſermoni *adaptat, quo ſit vt ſuppleamus mox, ſicuti ibi legitur*: aderam illi ſimul; *& deinde*: in perſona illius, *vbi ſubaudiri: dicit adnotat Rhenanus.*

46. Primogenitus, *&c.* & vnigenitus, &c.] *Adludit ad ſcripturas Coloſſ. 1.* primogenitus *ante omnem creaturam, & Ioan. 1.* vnigenitus filius, qui eſt in ſinu patris, *idque occaſione eius quod prius ca. præced. adduxerat*: priuſquam terram faceret, *&c. Diſtinguimus autem mox*: &: Ante luciferum genui te, *quia quum quod præcedit; citetur ex Pſal. 2. illud ex Pſal. 109. Atqui de ſcriptura Pſal. 32. hic citata vide iam dictum librum adu. Hermogen. cap. 45. nu. 154. & de illo Ioan. 1.* & ſine illo nihil factum, *alicubi ſupra. Ex quo loco & ipſo Euangeliſta ſecundum Vatic. 2. cod. ms. caſtigauimus*: per quem omnia facta ſunt, *pro* per quam. *Porro ſunt verba Praxeanorum*: Ergo inquis, *&c. vſque ad*: Plane

50. & ita capiat, &c.] *Mutauimus inquit Rhenanus*, capias *in* capiat, *vt ſit ſenſus*: fiat *ſiue contingat*, vt ſecundus a Deo conſtitutus duos efficiat. *Sic Græcorum conſuetudinem circa vſum verbi* ἐνδέχεται *imitari ſolet, quemadmodum ante diximus in multis locis. Quo loco Auctor pulcre deducit* ſermonem Dei ſubſtantiam eſſe; *nempe eandem cum Patre.*

51. Quid eſt enim dices, ſermo, &c.] *Etiam hæc obiectio eſt Praxeanorum ex Grammatica* ſermonis *definitione, vſque*: At ego, *&c. verum* in Deo nihil vacuum eſſe poſſe, *recte proſequitur Auctor.*

52. diuerſum eius, &c.] *Pro* diuerſum *abeo, inquit Rhen.* vt alienum ſalutis, *pro alienum à ſalute.*

53. Quis enim negabit Deum corpus eſſe, &c.] *Qua ſignificatione dixerit* Deum corpus eſſe, *nempe qua ſubſtantia eſt (vti & hic ad marginem adnotatum erat; vide noſtra Prolegomena inter paradoxa Auctoris.*

CAP. VIII.

54. Hoc ſi qui putauerit, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Non propterea male in Trinitate συμβολὴν agnoſci, quod eam vocem in ſuis Æonibus vſurpauerit Valentinus, quia non ideo non vteretur veritas, quod hæreſis ea vtatur, quæ eam ex veritate accepit. *Quamquam iterum B. Auguſtinus, & alii poſt eum Patres malint vti voce generationis in filio, & proceſſionis de Spiritu ſancto, quantum apparet imitati hac in re B. Iuſtinum Martyrem in fidei Expoſitione. Atqui adnotauit etiam Rhenan. hic accipi*: ſiqui, *pro* ſi quis.

55. συμβολὴν aliquam &c.] *Vocem Græcam interpretatur*: prolationem rei alterius ex altera, *eadem ſignificatione qua ſupra l. de Præſcript. adu. hæret. cap. 46. hær. 4.* probolas & æditiones, *pro iiſdem habet (ſicuti ibi adnotauimus nu. 304.) de* Baſilide *agens, à quo ſuas* συμβολὰς *Valentinus fuit mutuatus. Eodem pertinet quod lib. adu. Valentin. c. 7.* συμβολὴν emiſſionem *tranſferat, quo libro videre eſt, quomodo* Valentinus alium atque alium Æonem ex Æone produxerit. *Eſt vero etiam Tertullianicum*: & re ac cenſu eius, *ſicuti recte caſtigauit Rhenan. qui citat ſimilem locum ex l. de Corona militis, c. 10. & ex originis cenſu.*

56. Hic mecum gradum fige, &c.] *De hoc prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

57. Valentinus Probolas ſuas diſcernit, &c.] *De hoc vide etiam*

librum adu. Valentinianos. Hic solum adiicimus, Rhen. quidem adnotare ibi: vt Æon patrem nesciat intelligi nouissimum Æonem (ex xxx. Æonibus nempe, nam ex illis omnibus etiam alii producti fuisse illic leguntur) cui nomen Sophiæ, quæ Teleto, siue, vt Tertullianus aliquoties loquitur, Phileto copulabatur. Verum quum ille Æon patrem non ignorarit, potius loquitur de Enthymesi siue Achamoth, siue Sophia secunda (de qua illic latius c. 14. & sequentibus) ex nullo patre genita, in quam etiam (non in primam Sophiam) iuxta Valentinum competit illud: immo & pene deuoratur & dissoluitur in reliquam substantiam.

58. Apud nos autem solus filius, &c.] *Metaphrasticōs adludit ad verba Christi Matth. 11. Ioan. 1. 8. & 6. Inter quæ recte adnotat Rhenan. in illis verbis:* quæ mandatus est à patre *accipi* mandatus *passiue, ac si dicat: quæ iussus est, quæ in mandatis accepit.*

59. Quis enim scit quæ sint in Deo, &c.] *Etiam hic ad sensum potius quam ad verbum citat quod legitur 1 Cor. 2.* Quæ Dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus Dei. *Citat vero rursus alias scripturas Ioan. 14. & 10. Atqui hoc iterum ad Paracletum Montani pertinet quod dicit:* quemadmodum Paracletus docet, *sicuti etiam ante me adnotauit Rhenanus.*

60. Tertius est enim spiritus à Deo & filio, &c.] *Per* Deum *hic Deum Patrem ab Auctore intelligi patet vel ex eo, quod supra dixit cap. 4.* Spiritum non aliunde put quam à patre per filium. *Et fortassis desideratur vox:* Patre, *sed nolui adijcere, quod carerent ea etiam 3 Vatic ms. cod. Expressius est illud B. Cypriani tractatu de Spiritu sancto, Tom 2. Spiritus sanctus* procedens à patre & filio. *Eodem pertinet etiam illud B. Epiphan. adu. Sabellianos: Non etiam Spiritus sanctus seipsum vmquam Christum nominauit, sed Spiritum sanctum, spiritum Christi qui per Christum detur,* à patre procedens. & quæ filii sunt accipiens. *Et BB. Athanasii, Basilii, Chrysostomi, Cyrilli, Maximi aliorumque Orientalis Ecclesiæ testimonia adferentium* Spiritum sanctum a Patre *& filio procedere, quæ citantur septima & octaua sessione Concilii Florentini aduersus Græcos. A testimoniis BB. Hier. quæst. 9. ad Hedibiam, & Augustini pluribus in locis, superfedeo, quod Latinæ Ecclesiæ sententiam sic exprimat Auctor libri de fide ad Petram, quantum opinor, Beatus Fulgentius: Firmissime tene, & nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui patris & filii vnus est Spiritus, de Patre & filio procedere. Dicit enim filius:* Quum venerit spiritus veritatis, qui à Patre procedit, *vbi suum spiritum esse docuit, quia ipse est veritas. De filio quoque procedere Spiritum sanctum Prophetica, & Apostolica doctrina commendat. Isaias enim dicit de filio:* Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. *De quo & Apostolus ait:* Quem interfecerit Dominus Iesus spiritu oris sui. *Alii idipsum comprobant ex illo Ioan. 16.* Quum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnē veritatē, non enim loquetur a semetipso, sed quæcunque audiet, loquetur, quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. Omnia quæcunque habet pater mea sunt, propterea dixi, quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. *Illud enim:* de meo accipiet, & adnuntiabit vobis *de processione Spiritus sancti ex filio interpretantur, non modo Patres Latini, sed etiam ex Græcis Beatus Didymus libro de Spiritu sancto, Beatus Epiphanius in Ancoratu, & Beatus Athanasius Epistola ad Serapionem. Atqui eodem pertinet etiam illud Gal. 4.* Quoniam autem estis filii, emisit Deus spiritum filii sui in corda vestra clamantem Abba Pater. *Qui plura desiderat, videat librum B. Anselmi* De processione Spiritus sancti ex Patre & filio, *& dictum Concilium Florentinum aduersus Græcos.*

CAP. IX.

61. Hanc me regulam professum, &c.] *Inscriptionem huius capitis fecimus:* Quod alius dicatur Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus, non tamen aliud. *Quo adludit, & partim ad cap. 12. mox citandum, Auctor infra cap. 21. his verbis:* Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam ædidimus. *nempe:* non eundem, dispositione alium, non diuisione. *Sicuti etiam cap. 25.* Sed iam præmisimus quomodo alium.

62. Filius vero deriuatio. &c.] *Recte adnotauit ad marginem Rhenan. caute hic legi debere Tertullianum, vtpote qui quum iam dudum ante hæresin Arii scripserit, non vsque adeo verba sua trutinauerit. Sententia vero eius, quod eiusdem sint substantiæ Pater & filius & Spiritus sanctus, manifesta fit tum ex præcedentibus, tum ex sequentibus huius libri capitibus. Tale est illud supra cap. 2.* vnius aurem substantiæ, & vnius status, & vnius potestatis, quia vnus Deus. *Item illud cap 8.* Prolatum dicimus filium à Patre, sed non separatum, *Et quod hoc ipso c. præmittitur:* non tamen oiuersitate alium filium à Patre, sed distributione, nec diuisione alium, sed distinctione. *Quod ipsum, huc adludens, clarius dixit infra cap. 12.* Alium autem qunmodo accipere debeas, iam professus sum, personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Ceterum vbique teneo vnam substantiam in tribus cohærentibus. *Eodem pertinet quod habet in calce c. 13.* & solem & radios eius tam duas res & duas species vnius & indiuisæ substantiæ numerabo, quam Deum & sermonem eius, quam Patrem & filium: *Denique quod habet c. 19.* Pater & filius duo, non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione.

63. & alium aduocatum mittet vobis, &c.] *Latine* aduocatum *expressit quod Græce est παράκλητον, omisso interim illo intermedio, Ioan. 14. vt maneat vobiscum in æternum.*

CAP. X.

64. Ita aut pater aut filius est, &c.] *Caput hoc inscripsimus* Non potuisse patrem seipsum fecisse filium, aduersus Monarchianos, eo quod correlatiua sint Pater & filius.

65. Monarchiani isti, &c.] *Hoc nomine adpellat sectatores quosdam Praxeæ, qui quum ex scripturis conuincerentur, de Patris & filii nominibus diuersis,* vanissime, ipse se pater *(inquiunt)* filium fecit. *Verum pulcre id refutat Auctor hoc & 11. capitibus. Ita autem eos appellat, quod (sicuti supra dictum est c. 1.) per μοναρχίαν Dei trinitatem personarum excludere contenderent. Atqui recte Auctor cap. 8.* Trinitas *(inquit)* & Monarchiæ nihil obstrepit, *& οἰκονομίας* statum protegit. *Contra quos Ironicōs iterum agit infra cap. 27. quum dicit:* Talem monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, *&c. Et proinde bene concludit Auctor cap. 30.* Hic interim acceptum à patre munus effudit spiritum sanctum, *&c.* vnius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomiæ interpretatorem. *Denique contra eosdem est & illud cap. vlt.* Viderint igitur Antichristi, qui negant Patrem & filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt.

66. Sed nihil Deo difficile, &c.] *Sunt hæc verba* Monarchianorum *vsque* Plane nihil Deo difficile. *Atqui:* & impossibilia apud seculum, possibilia apud Deum, *&c. Paraphrasticōs transfert Autor, pro eo quod est Matth. 19.* impossibilia apud homines. *Castigauimus autem ex vno Vat. ms. cod.* vt confundat sapientiam, *quia sic vbique legit Auctor illud 1. Cor. 2. Supplemus vero tum ex Hirsaugiensi codice, iuxta quod allegat Rhen tum ex ms. 3. Vat. cod.* Potuit si voluisset, ita saluus sim, *&c.*

CAP. XI.

67. Probare autem tam aperte debebis ex scripturis, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* Quod in scripturis Pater & filius distincte pronuntientur.

68. Eructauit cor meum, &c.] *Tum hic, tum postea ter, lego prorsus:* Eructauit, *iuxta 2. ms. cod Vat. pro* Eructauauit. *quod illud legant additiones Psalmorum Latinæ omnes Psal. 44. & alibi vbique Tertullianus eum locum citans. Siue autem legas ex Psalmo 2.* ego hodie generaui te, *cum excus. siue:* genui, *cum 3 Vat. ms. cod. non refert. Distinximus vero per Parentheses nouas, tum illud Psal.* Ante luciferū generaui, *tum illud c. 8.* Et: Dominus condidit, *&c.*

69. Ecce filius meus quem elegi, &c.] *Citat hunc locum Isai 42. non sicuti apud LXX. hodie legitur, sed iuxta quod citatur Matth. 12. præterquam quod more suo vertat,* in quem bene sensi, *quod Græce est, ᾧ εὐδόκησα. In reliquis duobus testimoniis Isai. 49. & 61. consentit cum LXX. præterquam quod legat:* ad Euangelizandum hominibus, *pro eo quod supra lib. 4. adu. Marc. c. 14.* ad euangelizandum pauperibus, *Quod quum legant LXX. Græce & Latine, & Patres omnes, putarim etiam hic sic legi debere, sed nihil immutaui, quod illud legant etiam ms. 3. Vat. codices.*

70. Ne dereliqueris me donec adnuntiem, &c.] *Hic alium ordinem versuum habuit exemplar Psal. 70. Auctoris, quam in hodiernis codicibus, vbi nouus versus est:* Donec adnuntiem, *&c. Deinde ex Psal. 3. vertit:* qui comprimunt me, *pro eo quod alii:* tribulant.

71. Sed & omnes pene Psalmi, &c.] *Insignis locus contra Iudaizantes, qui Psalmos ad litteram, de Dauide, aut illis quorum habent inscriptionem in titulis, malunt intelligere, quam de Christo, quum contra Auctor hic adserat:* Omnes pene Psalmos Christi personam sustinere. *Atqui iterum habes vocem Tertullianicam:* retractatibus.

CAP. XII.

72. Si te adhuc numerus scandalizat, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* Hanc personarum distinctionem in diuinis, etiam probari ex hominis creatione, in qua pluraliter Deus loquitur. *Atqui istum locum, & id quod supra habetur lib. de Resurr. carn. cap. 6. imitatus est B. August. l. 3. de Genesi ad litt. cap. 19. & serm. 3. Dominica infra Octauas Epiphaniæ, & post illum B. Fulgentius lib. de fide ad Petrum, in explicandis similiter verbis Dei, Gen. 1. sicut & alii Patres, qui de Trinitate scripserunt. Hoc peculiare Auctori, quod idipsum probet ex verbis illis Gen.* Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis.

73. Denique sequens scriptura, &c.] Sequens, *non quod sequatur in Gen. quia inuenitur Gen. 1. sed intelligit verba scripturæ quæ hic sequuntur, iuxta quod ex prædicto loco lib. de Resurr. carnis supplenimus:* Et fecit Deus hominem, *&c. Peculiare vero est illud Auctori, quod de Christi luce vera interpretetur illud etiam Gen. 1.* Et dixit Deus, fiat lux. *Atqui vox Tertullianica est:* mundialis.

74. Alium autem quomodo accipere debeas, &c.] *Adludit ad ea quæ docuit supra cap. 9.*

CAP. XIII.

75. Ergo, inquis, si Deus dixit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod etiam si in scripturis subinde loci occurrant, vbi bis: Deus legitur, & nomen Domini in duobus, non tamen propterea duo Dei aut Domini prædicantur. *Sic enim etiam hic lego, pro* Dii. *Ex isto autem partim sumptum videtur illud Symboli Athanasii: Deus Pater, Deus filius, Deus Spiritus sanctus, & tamen non tres Dii, sed vnus est Deus. Ita Dominus pater, Dominus filius, Dominus Spiritus sanctus. Et tamen non tres Domini, sed vnus Dominus, maxime quum idipsum iterum repetat, hoc caput citans, infra cap. 18. & 19.*

76. Et Sabain, inquit, viri elati, &c.] *Sic ex Græca voce σαβαὼθ conformiter Hebræa & Chaldaica additionibus castigauimus pro:*

Seboin. *Quibus in verbis Isai. 45. aliquot verba præmittit, fortassis quod ad institutum non facerent.*

77. Sed & nomen Domini in duobus lego, &c.] *Similes scripturas adfert, vbi* nomen Domini in duobus legitur, *Psal.* 105. *Isai* 53. *& Gen.* 19. *Atqui mox legimus, & supplemus verba, quæ citat ex Ps.* 81. Ego dixi, vos Dei estis, & filii altissimi, *&*: Stetit Deus in Ecclesia Deorum.

78. Paracleti non hominum discipuli, &c.] *Sentit (vti recte adnotauit Rhenan.) de Paracleto noua Prophetia. Iactabant vero Montani sectatores, se non hominum discipulos, sed* Paracleti. *Supplemus autem mox ex* 3. *Vatic. ms. cod.* & Spiritus sanctus Deus, *ac legimus:* Dei, *pro:* Dii, *ac omisso* ad *intermedio,* nomen Dei & Domini. *Atqui ibi:* Nemo enim alius, præter, vnus, *iterum accipitur ab Auctore,* præter, *pro: præterquam. Est vero etiam Tertullianicum:* cultores vnius, & plurimæ diuinitatis.

79. iurantibus statim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici, &c.] *Intelligere Auctorem* Gnosticos, *vel inde patet, quod subiungat:* quorum Dei *(sic enim iterum ex ms.* 3. *Vat. lego, pro:* Dii) plures, *quod in Valentinianos Gnosticorum coryphæos competere, supra, ex libro aduers. eosdem, de tricenario Deorum Æonum, manifestum est.*

80. sed Apostolum sequar, &c.] *Adludit Auctor ad illud Apostoli:* Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo, *initio Epistolarum suarum, iuxta quod supra auctor ipse adnotauit li.* 5. *adu. Marc. c.* 5. titulum communem esse & eundem in Epistolis omnibus, *quod confirmat lectionem emendatiorum codicum Latinorum, qui conformiter Græco & Syriaco exemplaribus vbique hoc legant, præterquam in Epist. ad Hebræos, quam Auctor infra li. de Pudicitia, To.* 5. *maluit Barnabæ adscribere quam Paulo, sicuti ibi de eo latius.*

81. Solum autem Christum potero Deum dicere, &c.] Solum *hic accipi videtur aduerbialiter, pro:* solummodo, *siue seorsum, quod mox vsurpat dicens:* Nam & solis radium seorsum solem vocabo.

82. Ex quibus Christus, &c.] *Omittit hic iterum intermedium Rom.* 9. secundum carnem, *quod hoc ad humanitatem Christi confirmandam potius faceret. Atqui ad testimonium, quod* Deus Christus, *citant hanc ipsam scripturam B. Cypr. lib.* 2 *Testim. aduers. Iudæos, c.* 6. *Nouatianus infra To.* 5. *li. de Trinitate, B. Ambros. & Græci omnes in eius loci commentarius, quare valeat Erasmus, qui alicubi docuit hunc locum Apostoli sic potuisse distingui: Qui est super omnia, & deinde: Benedictus Deus, vt hoc de Patre intelligatur, quum obstet prorsus lectio Auctoris:* qui est Deus super omnia benedictus in æuum omne, *quod postremum more suo vertit, pro eo quod alii:* in sæcula, *tum hic, tum infra c.* 15.

CAP. XIV.

83. Adhuc & illa nobis regula adsistit, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Probari adhuc diuersos Patrem & filium, quod ille inuisibilis, hic vero visibilis, ex veteris Testamenti scripturis.

84. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, &c.] *Scripturas has, citatas (maxime Exod.* 33. *& Nume.* 12.) *ad idem institutum habes To.* 1. *li. aduersus Iudæos, cap.* 9. *n.* 115 *& supra li.* 2. *aduersus Marcion. c.* 27. *nu.* 189. *& lib.* 4. *ca.* 22. *nu.* 341. *sed hic multo latius explicatas. Quum autem tribus hisce posterioribus locis, & rursum sequent. capite* 15. *constanter legat in futuro:* videbit me & viuet *ibi solum paraphrastice dixit in præterito:* Deum nemo vidit & vixit.

85. Nam Patriarchæ, &c.] *Scripturarum loca ad marginem adnotauimus. Est vero Tertullianicum:* pro modulo. *Sunt autem verba Praxeanorum:* Hic ex diuerso, *&c. vsque:* Sed diximus, *&c.* Quod si filius *&c. vsque:* Quasi non expositio, *&c. vbi legimus prorsus ex coniectura Harrisii Angli:* patre sepositio in sua inuisibilitate, *pro:* visibilitate.

86. visibilem autem fuisse ante carnem, &c.] *Hic explicat, quo sensu dixerit locis citatis n.* 84. *& c. sequenti* 15. filium Dei semper visum, *nempe:* in speculo, ænigmate, visione, & somnio, *quod ipsum iterum repetit c.* 16. *Verum de hoc latius inter Prolegomena, vbi eum defendemus à paradoxo Maximini Ariani, quod quidam ipsi impingunt.*

87. Igitur quum Moysi seruat conspectum suum, *&c.* in futurum, &c.] Adimpletum istud esse in montis secessu, quum legimus visum cum Christo Moysen colloquentem, *Luc.* 9. *etiam supra docuit Auctor li.* 4. *aduersus Marcion. ca.* 22. *Castigauimus autem paulopost ex* 3. *Vat. ms. cod.* quam, quia viderat, non desideraret, *pro:* si videret.

88. Faciem autem suam, dicit inuisibilem patrem, &c.] *Istud adfert Auctor tamquam argumentum Praxeanorum, nam & refutat verbis illis:* Quis enim pater? *& c. ostendens* filium *potius faciem* patris *dici debere, idque ex scriptura Threnor.* 4. Spiritus personæ *(quam iterum hic vertit, pro* facie) eius Christus Dominus, *de qua late supra li.* 3. *aduersus Marcionem cap.* 6. *nu.* 30. *Atqui illud,* caput Christi Deus, *inuenitur* 1. *Cor.* 11.

CAP. XV.

89. Si hunc articulum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Deum patrem inuisibilem, filium vero visibilem, etiam scripturis noui Testamenti probari. *Necessario autem castigauimus:* Deum nunquam visum, *eo quod explicet illud Ioan.* 1. *& Ioan.* 4. Deum nemo vidit vnquam, *pro:* Dominum. *Sicuti etiam mox:* Sed nec videre potest. *pro:* videri, *eo quod illud legatur* 1. *Tim.* 6. *& infra quoque ab auctore paulopost, & rursum c. sequenti.*

90. Iidem ipsi Apostoli, &c.] Apostolis *plurali numero adtribuit, quod solus Ioannes scribit Epist.* 1. *c.* 1. *& mox citatur, ea de causa quantum apparet, quod pluraliter ille dixerit:* Quod vidimus, quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone vitæ. *Vbi & rursum paulopost verborum ordinem immutat auctor, quum legatur hodie & Græce & Latine:* quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt *Supplemus autem ex Vatic.* 3. *ms. cod.* si, *&c.* Christus & pater & filius. *Porro sunt verba Praxeanorum:* Recte vtrumque dictum, *&c. vsque.* Atquin si idem. *Supplemus rursum ex ms. Vat.* 3. *cod.* ad distinguendum, *& cum interrogandi nota legimus:* Quem Deum? *ac paulopost:* Ostendit & ipse visibilem Dei filium? *pro:* Domini, *ex vno Vatic. ms. cod. cui fauent & ceteri duo legentes:* Deum.

91. Regi autem seculorum, immortali, inuisibili, soli Deo, &c.] *Hic adnotatu dignum, quod non modo BB. Ambros. Hieron. & August. hunc locum Apostoli* 1. *Timoth.* 1. *citantes, sed & hic auctor, non aliud legant quam:* soli Deo, *ex quo colligitur, quod quidam ex Græcis hodiernis exemplaribus interponunt:* sapienti, *adiectum esse ex calce Epist. ad Rom. Quare etiam in illo nimis libera Clarij castigatio.*

92. quamquam & illam neque ipse sine periculo luminis expertus est, &c.] *Adludit ad illud quod Act.* 9. *legitur de Apostolo Paulo: quod apertis oculis nihil videbat, & erat ibi tribus diebus nihil videns, postquam vocem Iesu audiuit, quem & vidisse traditur, raptum ad tertium cœlum, ipso teste,* 2. *Cor.* 12.

93. Neque Petrus & Ioannes, & Iacobus sine irratione & amentia, &c.] *Prorsus sic castigandus hic locus, pro:* rationis & amentiæ. *Pro quo facit, quod Rhen. teste quidam codices olim legerint, quomodo & ms.* 3. *Vat. cod.* ratione & amentia. *Cuius quidem lectionis hæc ab illo traditur interpretatio:* sine ratione, *sine certa ratione & modo, &, id est,* amentia, *verum non satisfacit mihi, sicuti nec illa eius coniectura, vt legatur:* erratione. *Est enim vocula Africana & obsoleta:* irratione, *vtpote à qua deriuetur: irrationale. Proinde existimo, etiam supra (quod ibi non animaduerti) li.* 4 *adu. Marc.* 22. *(vbi explicat idipsum illud quod hic Luc.* 9. Sed nescions quid diceret) *debere legi:* Quomodo nescions? vtrum simplici errore, an irratione, quam defendimus, in caussa nouæ Prophetiæ, gratiæ ecstasin, id est, amentiam conuenire. *Atqui de Exstasi, quam toties inculcat, & subinde* amentiam *interpretatur Auctor, infra latius Tom.* 4. *ad fragmenta libri de Exstasi.*

CAP. XVI.

94. Nec putes, sola opera mundi per filium facta, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Non sola opera mundi per filium facta, sed & quæ exinde à Deo sunt gesta.

95. & omnia tradidit in manu eius, &c.] *Omnino sic castigandum, pro:* in sinu eius, *quod illud legatur Ioan.* 3. *& ab Auctore, tum paulopost, tum infra c.* 21. *vbi de eo scriptura loco latius.*

96. cui data est omnis potestas a patre in cœlis, & in terra, &c.] *In his verbis Matth.* 28. *variat ab alius, quod legat:* in cœlis, *pro:* in cœlo. *Castigamus autem mox:* Dominus à Domino, *pro:* Deus à Deo, *tum quod illud legatur Gen.* 19. *tum quod supra ca.* 13. *eam scripturam illis verbis adfert, ad comprobandum quod* nomen Domini in duobus dicatur.

97. semper edisebat, &c.] *Sic, inquit Rhenanus, libro de Carne Christi, c.* 8 Et liberare & iudicare humanum genus edisebat in carnis habitu, non natæ adhuc. *Rursum libri de Resurrectione carnis c.* 59. Immunitatem carnis edisunt *& hic mox*, edisebat autem, *ac li. ad Martyras, c.* 3. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam edisunt.

98. & Deus in terris cum hominibus conuersari non alius potuit quam sermo, &c.] *Sic supplemus hunc locum, qui inuenitur Baruch.* 3. *vbi omittit quod hodie Græce & Latine est intermedium: visus est.*

99. Interrogans Adam quasi nescions, &c.] *De huius loci intellectu vide supra lib.* 2. *adu. Marc. c.* 25. *vbi quum neget interrogatorio modo legendum:* Adam vbi es? *etiam hic omissus interrogationis notam. De* Pœnitentia *etiam* Dei *quomodo intelligenda, eiusdem l. c.* 24. *Quare & hic de Marcionitis subiungit:* Et si qua hæretici adprehendunt quasi Deo indigna. *Siue autem legas mox:* quæ tu ipsi patri inducis, *cum exc. cod. siue cum* 3. *Vat. cod, ms.* tu ipse, *perinde est. Eadem ratio seu legas cum exc.* qui coronabatur gloria & honore *(quomodo solet fere legere auctor & hodierna additiones Psal.* 8.) *siue cum* 3 *ms. Vat. cod.* gloriam & honorem.

100. Ceterum quale est, vt Deus omnipotens ille inuisibilis, &c.] *Locos scripturæ ad quos hic adludit, recens ad marginem adnotauimus, in quibus quum nihil differat Auctor à reliquis, pergimus ad sequentia. De Prouerbiali vero formula:* extrema linea *vide nostra Prolegomena.*

101. refrigerauerit, &c.] Refrigerare, *inquit Rhenanus, absolute, ceu supra frequenter. Legimus autem mox ex Vat.* 1. *ms. cod.* in monumento Ioseph, *pro:* in monumentis, *quod, vnicum fuerit illud, non plura, sicuti patet Matth.* 27. *Marc.* 15. *Luc.* 23. *& Ioan.* 19.

102. aduersus Prophetam dicentem: Deus æternus non sitiet, nec esuriet omnino, &c.] *Hæc ad maiorem loci huius intellectum Parenthesi inclusimus, vt illud:* & ita vnum Deum, *&c. ad præ-*

cedentem periodum referatur. Locum vero scripturæ hic citatum relinquimus inquisitioni sæduli Lectoris.

CAP. XVII.

103. Quæ per filium gesta sunt, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Quod nomina Patris: Deus omnipotens, altissimus, Dominus virtutum, Rex Israelis, etiam filio competant.

104. Condicente etiam scriptura, &c.] Condicere (*inquit Rhenanus noue accipit, pro similiter dicere, vel adsentiri. Est vero satis obscurum illud:* Et nomen Patris: Deus omnipotens, *&c. sed explicat Auctor quam citauit scripturam:* Ego veni in Patris mei nomine.

105. Rex Israelis, &c.] *Hic ad marginem adnotauimus Isaiæ* 44. *quantumuis hodie apud LXX. legatur:* Deus Israel. *quia Lactantius li.* 4. *c.* 19. *ad idem institutum auctoris sic citat. Sic dicit:* Deus Rex Israel *& qui eruit eum Deus æternus, vnde patet olim aliud lectum fuisse apud LXX. Atqui nouas periodos hic distinximus:* Suo iure, *&c.* Altissimus, *&c.* Dominus virtutum, *&c.* Rex Israelis, *&c.*

CAP. XVIII.

106. Sed hanc societatem, &c.] *Hoc caput inscripsimus:* Nihil obstare scripturas, de vnico Deo, quia filium non excludant, sed plures Deos, *&c.*

107. vt supra ostendimus, &c.] *Nempe ca.* 13. *Distinximus etiam ibi nouam periodum:* Filium nominari ab ea constat.

108. & absque eo alius non est, &c.] *Quum similia reperiantur Isai.* 42. 44. *&* 45. *tamen hic citari capite* 45. *patet ex eo quod subiungit:* Denique inspice sequentia, *&c. Ibi enim post illud:* & absque me non est Deus, *statim conuertitur ad* idolorum factitatores atque cultores, *verbis ab auctore citatis supra Tom.* 2. *libr. de Idol. cap.* 4.

109. Factitatores, &c.] *Ante, inquit Rhenanus, admonuimus, nempe in scholijs libri aduersus Hermogenem, vocabulo* factitatoris *Tertullianum intelligere factorem, vt factitationis factionem, &:* factitare, *esse illi: facere.*

110. Etiam propter hæreticos, &c.] *Quod hic habet* hæreticos verbis idola fabricari, *explicat Auctoris sententiam, & aliorum Patrum, qui scripturas de Idololatris etiam ad hæreticos interpretantur, sicuti supra li. adu. Gnosticos ca.* 2. *&* 3. *& apertius lib. de Præscrip. aduers. hær. c.* 40. *vbi dicit* ab idololatria non distare hæreses, *de quo ibi latius n.* 254. *& libro nostro propediem in lucem edendo, De non admittendis in vna Rep. Religionibus diuersis.*

111. Filio pater procurabat, &c.] *Sic sæpe loquitur, inquit Rhenanus, vt libr.* 1. *aduers. Marc. c.* 25. Æmulatio autem liberando homini procura.

CAP. XIX.

112. Quin & hoc dictum eius, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod similiter intelligi debeat illud: extendi cœlum solus. *Cui similia habet supra libr. aduers. Hermog. citans istud Isai.* 44. *cap.* 6. *num.* 27. *Item quod sequitur ex scripturis, Prou.* 8. *cap.* 18. *nu.* 60. *ex Apostolo.* 1. *Cor.* 2. *ibidem numer.* 59. *& ex Psalm.* 32. *cap.* 45. *num.* 154.

113. aduersus coniecturas hæreticorum, qui mundum, &c.] *Notat, inquit Rhenanus, Valentinianos, & alios similes, quos recensuit supra auctor li. de Præscr. aduers. hær. nempe* Simonem Samaritam, *quo ibi c.* 46. *hæresi* 1. *n.* 301. Basilidem, *hæres.* 4 *n.* 304. Carpocratem *eiusdem l. ca.* 48. *hær.* 9. *n.* 311. Cerinthum, *hær.* 10. *nu.* 312. *&* Valentinum, *ca.* 49. *hær.* 12. *num.* 315. *Cui, & Valentinianis peculiare est illud quod hic sequitur:* qui & ipsum creatorem aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantem quoque subornatum volunt, *sicuti patet libr. adu. Valentin. cap.* 18. 19. *&* 20.

114. quum pararet cœlos, ego aderam illi simul, &c.] *Sic locum hunc suppleuimus ex aliis auctoris locis, & ipso Salomone, Prouerb.* 8. *Atqui recte interpretatur Rhen illud:* vtique præter Sophiam fuit, *ac si dicat: quum Paulus dicit:* quis illi à consilio fuit, *intelligit, quis præter Sophiam consilio fuit. Porro castigauimus ex Vatic.* 3. *ms. (sicuti alibi solet auctor citare ex Psalm.* 32.) & spiritu eius omnes virtutes eorum, *pro:* omnis virtus.

115. Atque adeo statim de filio loquitur, &c.] *Habes priorem huius scripturæ Isai.* 44 *partem, & posteriorem separatim supra alicubi citatam lib.* 4. *aduers. Marc, cap.* 25. *de ea latius. Quod sequitur:* Ego primus, *&c. de sumpsit ex Isai. c.* 41.

116. ostendimus etiam duos Deos, &c.] *Supra, nempe ca.* 13. *Siue autem legas:* scandalizentur *cum excus. siue* scandalizarentur *cum ms. Vatican. cod. perinde est. Ex quibus iterum restitui:* Dei, *pro:* Dii.

CAP. XX.

117. Sed argumentationibus eorum, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* Quod pro monarchianis nihil faciant, loci tres Ioan. 14. *Verum de his infra latius ca.* 24. *quo Lectorem remittere videtur, dum præmittit alios locos omnes Christi in eodem Euangelio, vbi* patris & filii *distincta fit mentio, iuxta Canonem obseruandum in explicatione scripturarum, quum* oportet secundum plura intelligi pauciora.

118. sed proprium hoc est omnium hæreticorum, &c.] *Peculiare hic adscribit* hæreticis, *quod:* pauca aduersus plura defendunt *quod vero ijdem:* posteriora aduersus priora suscipiunt, *habes supra tractatum li. de Præscript aduers. hæret. c.* 29 30. *&* 31. *De* Regula *autem* fidei, *ibid. c.* 13. *ad quam adludit, quum subiungit, (sicuti recens suppleuimus ex ms.)* Regula autem omni rei semper ab initio constituta, *&c.*

CAP. XXI.

119. Aspice itaque quanta præscribant tibi, &c.] *Inscripsimus hoc caput:* Præscribi aduersus eos, ex Euangelii Ioannis priori parte vsque ad c. VII. vbi distinguuntur pater & filius. *Atqui* quanta *interpretatur Rhenanus, quam multa, vti & in superioribus non semel.*

120. In principio erat sermo, &c.] *De huius scripturæ Ioan* 1. *vero intellectu vide supra li. aduers. Hermogenem c.* 19. *n.* 66. *ac* 67. *&* c. 20. *n.* 72. *sicuti etiam alicubi de magis vsitata Veteribus distinctione, quam vbique auctor sequitur:* & sine ipso factum est nihil. *Sunt autem Tertullianica:* qua Dei filius, non qua Pater.

121. Alium autem quomodo prædicamus, sæpe iam ædidimus, &c.] *Præterquam quod istud ex proposito tractauerit auctor supra cap.* 9. *etiam alicubi supra non semel illuc adlusit, hinc est quod dicat* sæpe iam ædidimus.

122. Hic ergo factus est caro, &c.] *Transit ad alia verba Ioan.* 1. *in quibus vocem Græcam μονογενὴς modo vertit:* vnici. *coniungens illud* à patre, *non vero id referens ad:* gloriam, *modo* vnus. *nam prorsus castigandum est:* Hic vnus (*pro* vnius) *sinum* patris disseruit. *In hoc solo ibi differens ab aliis qui legunt:* vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse disseruit, *immo & ipse supra c.* 15.

123. Hoc eum Nathanael statim sensit, &c.] *Iuxta ms.* 3. *Vatic. cod. iterum restituimus:* eum, *pro eo quod ex solo Gorziensi codice Rhenanus substituerat:* enim, *pulchre enim redditur prioris lectioris sensus:* Hoc, *id est, filium Dei,* eum, *nempe Christum.* Nathanael statim sensit, *&c. Includimus autem parenthesi illud:* (quod & patrem senserat.)

124. Quum in templum introiit. &c.] *Hoc vnicum testimonium desumpsit ex c.* 2. *Ioan. adludens ad illud:* Nolite facere ædem patris mei, ædem negotiationis.

125. Quum ad Nicodemum dicit: Ita dilexit Deus mundum, &c.] *Prætermisimus vocem:* iuquit. *superfluam, eo quod præcedat:* dicit. *Transit autem ad verba Christi, Ioan.* 3. ad Nicodemum *prolata, quæ sententia Auctoris placet magis, quam quod Erasmus adnotat esse hæc Euangelistæ verba. In quibus, sicuti Auctor, sic etiam ex Syriaco Interpres vertit.* vt filium suum vnicum dederit, *pro eo quod vulgatus Latinus Interpres:* daret. *ad vtrumque est anceps phrasis Græca, ὥστε & τὸν ἔδωκεν. Est vero etiam hic adnotanda versio Auctoris:* vt saluus sit mundus per eum, *pro quo Erasmus, Ciceroniace scilicet, vt seruetur, quum vox Græca σωθῇ, & saluum plus aliquid significet, vti etiam alibi adnotauimus.*

126. Ioannes autem, quum interrogaretur, &c.] Ioannem *Baptistam intelligit, cuius sunt verba etiam Ioan.* 3. *quæ sequuntur:* Pater diligit Filium, *&c. sic enim castigauimus, pro:* dilexit, *quod illud non modo Græce, Syriace, & Latine, legatur ab omnibus, sed etiam ab Auctore supra c.* 16. *Quomodo etiam hic:* credit, *pro:* credidit, *eo quod aliis etiam correspondeat B. Cyprianus li.* 2. *Testim. aduers. Iud. ca.* 27. *qui etiam legit,* manebit, *in quo consentiunt Græci & Syrus codices. At in eo differt auctor, quod vertat?* non videbit Deum, *pro:* vitam.

127. Quem vero Samaritidi ostendit, &c.] *Ad c.* 4. *Ioan, transitum facit. Adludens ad illud, vbi* Samaritidi *dicenti:* Scio quia Messias venit, qui dicitur Christus, *se ostendit: dicens:* Ego sum qui loquor tecum. *Consentit autem Vulgato interpreti in illo:* ad discipulos, *quod vertit:* vt consummem opus eius, *pro eo quod alij:* &.

128. Et ad Iudæos de Paralytici sanitate, &c.] *Hic omnia pene verba Christi ca.* 5. *Ioan. citat Auctor: quæ post* Paralytici sanitatem *ab eo dicta sunt, qui* 38. *annos habebat in infirmitate sua. In quibus imprimis castigauimus:* nisi viderit patrem facientem, *pro:* videat, *quod illud legatur, non modo ab omnibus, sed & auctore supra c.* 15, *Item* maiora istis opera *quia Græce est, μείζονα τούτων, & correspondet Syra interpretatio, retinentes cum illis:* ita & filius quos vult viuificat, & transit de morte in vitam, *pro eo quod alii:* transiet, *aut* transit, *eo quod etiam Codex Aureus Douatianicus Latinus illud legat. Variat autem ab aliis Auctor, tum quod legat dumtaxat:* Neque enim pater iudicat, *pro eo quod B. Cypr. ex Græco:* Nihil enim pater iudicat, *li* 3. *Testim. ad Quirin. c.* 33. *& noster Latinus ac Syrus Interpres:* Non enim patet iudicat quemquam, *tum quod addat his:* æternam, *quum ceterorum nemo aliud legat, quam:* sicut enim pater habet vitam in semetipso, ita & filio dedit vitam habere in semetipso.

129. & iudicium dedit illi facere in potestate. qua filius hominis est, &c.] *ms.* 2. *Vat. cod.* quia, *& etiam sic legitur Ioan.* 5. *verum* qua *magis conuenit reliquæ versioni auctoris, quæ ab aliis prorsus diuersa est, qui vertunt:* & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. *Quam distinctionem, etsi à Chrysostomo reiictatur, eo quod pro se illam raperet Paulus Samosatenus: tamen cum Auctore sequuntur, & Catholice interpretantur B. Augustl. li.* 20. *de ciuit. Dei ca.* 6. *& Commentariis in Ioannem, &, quantumuis id neget Erasmus, B. Cyrillus Alexandr. in Comment, aliique Patres recentiores. Alij malunt distinguere:* Quia filius hominis est, nolite mirari hoc. *sed prior illa magis recepta est. Atqui sequentia sic distinximus iuxta Græcos, Syrum, & Latinos emendatiores codices Euangelii Ioannis:* Opera enim quæ pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, *&c. Retinentes mox:* & non recepistis me, *quamtumuis Græce & Syriace, & in Latinis quibusdam exemplaribus sit in præsenti:* recipitis, *eo quod illud legat etiam B. Cypr. li.* 2. *Testim. adu. Iud. ca.* 5. *& Rufinus in Symbolum*

130. Inter-

130. Interrogantibus autem quid facere debeant, &c.] *Transit ad verba à Christo prolata Ioan. 6. post miraculum multiplicatorum panum quinque, & duorum piscium, in cibum quinque milium hominum. In quibus sic distinximus iuxta Euangelistam:* Ergo omne quod ei daret pater ad se venire, nec reiecturum se, quia de cœlo descendisset, *&c. Atqui paraphrasticôs transtulit vt magis ad institutum faceret:* non vt suam, sed vt patris voluntatem faceret, *pro eo quod alij omnes* voluntatem eius qui misit me. *Differt etiam in eo, quod legat dumtaxat:* vitam & resurrectionem consequatur, *pro eo quod ceteri:* habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum. *Deinde quod vertat:* nisi quem pater adducat, *pro quo & Græce & Syriace & Latine hodie vertitur:* nisi pater traxerit eum. *Porro vt sensus constet, mox sic distinximus:* Non quasi patrem aliquis viderit, adiiciens & hic, vt ostenderet, *&c. Denique ex aditionibus omnibus castigamus:* Quo *(id est ad quem)* discedemus, *pro:* discedimus? verba vitæ *(vbi omittit* æternæ) habes, *&c.*

C A P. XXII.

131. Cuius autem doctrinam dicit, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Ex eodem Euangelio Ioan à capite VII. vsque ad caput XI. *Verba enim quæ hic citat Christus, prolata fuerunt in templo, festo mediante. Ioan. 7. sicuti etiam illa quæ plane contrario sensu vertit:* Neque me scitis vnde sim: *pro eo quod alii ex Græco ac Syriaco Latini Interpretes:* Et me scitis, & vnde sim scitis. *Atqui castigauimus & supplemus:* Ego noui illum, quia ab illo sum, & ille me misit; *tum quod sic legant codices omnes Euangelici, tum quod sic explicentur ab Auctore* Non dixit: quia ipse sum, & ipse me misi. sed ille me misit.

132. At vbi se negat esse solum, &c.] *Ad verba Christi capite 8. transitum facit, post historiam de adultera prolatam, in quibus nihil ab alijs differt vsque ad illud:* Tunc, inquit, cognoscetis quod ego sim, & a memetipso nihil loquar, *pro eo quod alij omnes ex Græco & Syriaco transferunt:* ego sum, & à memetipso nihil facio, *item:* quia & qui me misit, mecum est. *Rursum in eo quod legat transpositis vocibus:* quæ, *&c.* quod, Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis, *deinde:* quam audiuit à Deo, *pro:* audiui. *Legimus vero,* Et: Si Deus esset, *&c. includentes parenthesi:* (& tamen non separantur, *&c.* vt frutex ex semine.) *Distinguentes iterum:* Et: Si ego me ipse glorificem, *&c.*

133. Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere, &c.] *In his verbis Ioannis nono,* patris, *iterum vertit Paraphrasticôs, pro:* Dei, *quod legunt ceteri omnes.*

134. Dehinc, cognosci se profitetur à patre, &c.] *Sparsim nunc citat verba Christi Ioan. 10. inter quæ paulopost parenthesi inclusimus illud:* (vtique Dei, nam vsque in hodiernum, *&c.* venturus.) *Bene autem habet quod vertit cum Vulgato interprete Latino:* Loquor, inquit, vobis, *&c. pro eo quod alij:* locutus sum. *Differt autem in hoc, quod legat:* Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus, *pro quo alii:* qui dedit mihi, maior est omnibus, *& Manuscripti. 3. Vatican. codices hoc loco:* Pater, qui maior est omnibus, dedit mihi.

135. Et: Ego & pater vnum sumus, &c.] *Pulcherrime locum hunc eiusdem capitis explicat, vt ostendat nihil facere pro Monarchianis, qui hinc probare nitebantur eundem esse patrem & filium. De Prouerbio vero* 1 gradum figere, *vide nostra Prolegomena. Atqui in sequentibus eiusdem capitis verbis, placet illa loci alioqui obscuri versio:* Si in lege, inquit, scriptum est: Ego dixi: Vos Dei *(sic enim legimus pro:* Dii*)* estis, & non potest solui scriptura, quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos eum blasphemare dicitis, quia dixi *(id enim pro:* dixerat *castigamus)* filius Dei sum?

C A P. XXIII.

156. Posthæc autem Martha filium Dei eum confessa, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* Ex eodem Euangelio Ioannis, à capite XI. vsque ad XIV. *Adludit autem ad illud ca. 11.* quia tu es Christus filius Dei viui, *quod quum à Martha prolatum sit, necessario substitui:* Martha, *pro:* Maria *In verbis vero sequentibus:* Pater (inquit, vtique filius) gratias ago tibi, quod me semper exaudias, *&c. Auctor intermisit verba Christi intermedia:* quia me exaudisti, ego autem sciebam.

137. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? &c.] *Hæc verba c. 12. paraphrasticôs potius citat quam ad verbum, addens:* verum, *quum legit:* Verum pater glorifica nomen tuum. *Supplemus autem:* Ita & in isto: Glorificaui, & glorificabo, *vbi omittit vocem:* iterum, *quam tamen habent ceteri omnes. Atqui nouas periodos facimus:* Rursus quot personæ, *&c ac:* Si pater erat, *&c Item parenthesi inclusimus* (quia per filium in patrem creditur, & auctoritas credendi filio pater est.)

138. Ante autem solemnitatem Paschæ, &c.] *Hæc verba Ioan. 13. transposito citat ordine, alioqui cum reliquis consentit, legens etiam cum vulgato Interprete, quantumuis Græce sit* ἐν αὐτῷ, in semetipso.

C A P. XXIV.

130. Erant plane, qui & tunc non intelligerent, &c.] *Non solum nouam periodum, sed & nonum caput hic auspicamur & inscribimus:* Ex eiusdem Ioannis Euangelii ca. XIV. de verbis ad Philippum prolatis: Qui videt me, videt & patrem, ac: Ego in patre, & pater in me.

140. Domine (enim inquit) non scimus quo eas, &c.] *In his verbis Thomæ, legit dumtaxat:* & quomodo viam nouimus? *pro eo quod ceteri:* possumus viam scire? *Varia est etiam lectio Auctoris:* sed abhinc nostis illum, *pro eo quod ex Græco & Syriaco vertitur hodie:* cognoscitis, *& vulgatus Interpres:* cognoscetis.

141. Nobis omnes scripturæ, & veteres Christum Dei, &c] *Adludit ad omnes* scripturas *eas* veteres, *in quibus* Christus Dei *appellatur, vt pote Psal. 2. Isai. 45. Thenor. 4. & Dan. 9. sicuti supra adnotauimus ad marginem li. 3. adu. Marc. ca. 15.*

142. & nouæ filium Dei præfiniunt, &c] *Scripturas eiuscemodi noui Testamenti habes initio Euangeliorum Marci, Lucæ, ac Ioannis, & alibi apud eosdem Matth 4. Act. 2. ac 9. & Epist. ad Rom. Galat. Ephes. & Hebr. Denique & Apocal. 2. Supplemus autem illud.* hoc & à Iudæis non credebatur.

143. Qui me videt, videt & patrem, &c.] *Quum supra ca. 20. & mox sic legatur, etiam hic bis castigauimus:* videt, *pro eo quod erat vtrobique:* vidit, *quamquam enim ex hodiernis codicibus Græcis hoc postremum vertatur, tamen præter vulgatum Interpretem etiam Syriaca æditio illud legit, & B. Irenæus li 3. cap. 13. Atqui scripturas mox citatas sic distinguimus:* quia: Ego ex Deo exiui & veni, &: Ego sum via. Nemo ad patrem, *&c.* &: Nemo ad me, *&c.* &: Omnia mihi, *&c.* &: Sicut pater, *&c.* &: Si me cognouistis, *&c.*

144. ex personæ repræsentatione, &c.] *Quum supra vbique fere Auctor* repræsentare *accipiat, pro præsens efficere, hic propria significatione vocis vtitur, pro ostensione dumtaxat tamquam rei præsentis, quomodo etiam paulopost:* & vt filius repræsentator patris haberetur.

145. Non creditis quia ego in patre, & pater in me est, &c.] *Prorsus sic legimus, tum hic, tum paulopost bis, pro:* credis, *tum quod illud legant Græci, Syriacus, & Latini codices omnes Euangelistæ Ioannis; tum quod etiam ipse auctor, variam eorumdem verborum iterum repetitorum lectionem indicans sub huius capitis finem:* Atque adeo: credite ait. Quid? Patrem esse: Non puto scriptum esse, sed: Quia ego in patre, & pater in me.

146. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, non sunt mea, vtique, &c.] *Hic in eo variat, quod vertat:* à meipso non loquor: *Bene habet autem, quod etiam Auctor vertat:* εἰ δὲ μή Si quó minus.

C A P. XXV.

147. Post Philippum & totam substantiam quæstionis istius, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Ex eodem Euangelista vsque ad Euangelii finem. *Videtur autem oratio defectiua, vt subintelligatur: videamus* quæ in finem Euangelii perseuerant.

148 Paracletum quoque à Patre se postulaturum, &c. *Paraphrasticôs magis quam ad verbum hæc citat auctor, adhuc ex ca. 14. Ioan. ludens, iterum ad c. 13. supra, quum dicit:* sed iam præmisimus quomodo alium.

149. Ceterum de meo sumet, inquit, &c.] *Istud quia de* Paracleto *loquebatur, interserit ex c. 16. Ioannis, vt inde probet:* connexum patris in filio, & filii in Paracleto, tres efficere cohærentes, alterum ex altero. *Atqui, sicuti adnotauit Rhenanus, est hic defectiua oratio, qualiter in superioribus sæpe locutus est. Subauditur: de eo quod est patris. Sic infra* Non scitis quod in patris mei me esse oportet: *vbi subauditur:* rebus.

150. Et patrem agricolam, &c.] *Hic transit ad ca. 15. adludens ad illud:* & pater meus agricola.

151. Hunc rursus in cœlis, &c.] *Similiter hic ad c. 17 quum* patri discipulos suos tradit, *dicens:* Pater sancte, serua eos in nomine meo.

152. Sed & si in isto Euangelio non est reuelatum, &c.] *Recte id Auctor, quũ prius testimonium,* Deus meus, *&c. inueniatur Mat. 28. alterum:* Pater in tuis manibus depono spiritum meum, *Luc. 23. Vbi bene habet, quod tempore præsenti vertat:* depono: *quantumuis hodie Græci codices legant in futuro:* παραθήσομαι.

153. Ne, inquit, contigeris me, &c.] *In hoc testimonio Ioan. 20 nihil variat auctor, præterquam quod vertat:* & dices eis, *pro eo quod ceteri omnes:* dic. *Nos vero illud intermedium* (quia & in hoc filium ostendit, Filios enim appellasset illos, si pater fuisset) *parenthesi inclusimus, & nouam periodum auspicamur ibi:* Pater ad patrem.

154. Ipsa quoque clausula Euangelii, &c.] Clausulam Euangelii *appellat finem c. 20. vbi scribitur:* Multa & alia signa fecit Iesus, *&c. quo confirmat eorum sententiam, qui existimant primum hic finiuisse Ioannem suum Euangelium postea vero & 21. cap. addidisse tamquam Paralipomena. Quod ipsum caput agnouisse etiam Auctorem vel inde patet, quod supra li. de Præscript. aduers. hæret. ca. 22 illuc adludat, dicens,* Ioannem dilectissimum Domini, pectori eius incubantem. *Ex eodem B. Cypr. citat illud quod dictum est Petro:* Pasce oues meas. *epist. 3. ad Clerum Carthagin. quo etiam libr. de Vnit. Eccl. adludit.*

C A P. XXVI.

155. Propter vnum Philippi sermonem, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* Idipsum probari & ex aliis Euangelistis *Sunt autem verba Praxeanorum* Nempe, inquiunt, filius Dei Deus est, *&c. vsque:* Quem enim, *&c. Atqui castigamus mox:* Dicens autem spiritus Dei, etsi spiritum Dei, *&c. pro:* etsi spiritus Dei,

quia

A

qua sequitur: tamen non directo Deum nominans, & *ex* 3. *ms. Vatic.cod* Sicut enim Ioanne dicente, *pro*: Sic. *Atqui de Phrasi Patrum, qua* Christum *etiam* Spiritum *appellant, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa.*

156. & hæc enim substantiæ non sunt, &c.] *Respicit, inquit Rhenanus, ad sensum:* & hæc, *id est*, hæ res, *alioqui dicendum erat*: & hæ enim substantiæ non sunt. *Sic alibi sæpenumero loquitur.*

157. Hoc se & in istis Euangeliis, &c.] *Locus hic ex Luca, Matthæo, & Marco citatos ad marginem adnotauimus, in quibus nihil variat ab aliis. Siue autem legas*: Scimus qui sis, *siue*: quia *perinde est, & eadem ratio est de lectione exc. cod.* Insultans in spiritu, *& vnius Vatic.ms.* Exultans.

158. & nouissime mandans vt tinguerent, &c.] *Sic etiam hic lego more Tertullianico, & similiter*: nam nec semel, sed ter ad singula nomina in personas singulas tinguimur. *Atqui de* trina mersione, *vide supra Adnotat nostras ad li. de Baptis. nu.* 1. *inter reliquas Baptismi ceremonias.*

CAP. XXVII.

159. Et quid ego in tam manifestis moror? &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Contra Praxeanos & Monarchianos facere, quod Patrem spiritum dicant, filium carnem.

160. Vndique enim obducti, &c.] Obducti, *inquit Rhenanus, id est, conuicti.* Obducendi *verbo frequenter vtitur.*

B

161. diuidere illos potius quam vnare, &c.] Vnare, *inquit idem, simplex verbum vsurpat, vnde nos adunare dicimus, & coadunare. Quamquam vero tres ms. Vatic. cod. legant*: vnire, *tamen retinuimus* vnire, *quod Africanam magis phrasin redoleat.*

162. Talem Monarchiam apud Valentinum, &c.] *Adludit ad c.* 11. *&* 12. *li. aduers. Valent. supra, tum de* Christo *ex primo Monogenes Auto, tum de* Iesu *ex omnibus Æonibus concinnato. Ibi autem*: Sed & hæc inie ctio eorum (*vox Tertullianica, pro: obiectio*) ex retractatis iam retusa est, *adludit ad caput præcedens huius libri. Verba vero sunt Praxeanorum*: Ecce, inquiunt, *&c. vsque*: Immo de spiritu Dei dictum est.

163. Quoniam Deus homo natus est, &c.] *In hac scriptura Psal.* 86. *differt ab aliis, quod vertat*: & (*nam eam vocalem supplemus ex ms.* 3. *Vatic. cod. & edit. Lugdunensi*) ædificauit eam voluntate patris, *tum hic, tum paulo post, pro eo quod aliy*: ædificauit eam altissimus.

164. Transfiguratio autem interemptio est pristini, &c.] *Facit hic locus pro* transsubstantiatione, *quam Catholici in Sacramento Eucharistiæ asserunt, in assumptione vero humanitatis Christi negant: vtpote, qui iuxta Symbolum B. Athanasii: Vnus autem non conuersione diuinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum.*

C

165. Quem si non capit configurari, &c.] Capit, *inquit Rhenanus,* συνέχεται, *id est, contingit, siue vsuuenit.*

166. ex carne & spiritu mixtura quædam, &c.] *Caute istud debet legi & intelligi, eo quod in dicto Symbolo profiteamur: Vnus omnino non confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Verum se se explicat Auctor, quum paulo post adjicit*: secundum vtramque substantiam in sua proprietate distantem, *&c. & maxime illis verbis*: Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum in vna persona Deum & hominem Iesum, *ac*: salua est vtriusque proprietas substantiæ.

167. vt electrum ex auro & argento, &c.] *De hoc vide supra lib. aduers. Hermog. ca.* 25. *nu.* 84. *vbi ijsdem verbis, vtitur.*

168. de Christo autem differo, &c.] *Prorsus sic castigamus ex* 3. *Vatic. ms. cod pro*: differo: *nam* differt *tractatum de* Christo *vsque ad proximum caput, vbi habes*: Nunc de Christo.

169. & caro passiones suas functa sit, &c.] Fungi, *inquit Rhenanus, cum Accusatiuo, sicut & alibi frequenter, qui etiam adnotauit ad marginem*: parerent, *accipi pro*: *appar erent.*

170. Sic & Apostolus etiam, Dei & hominem appellans sequestrem, &c.] *Supra lib. de Carne Christi, ca.* 15. *transfertur ab Auctore*: Mediator, *qui hic*: sequester.

CAP. XXVIII.

171. Itaque Christum facis patrem, stultissime, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Contra eosdem facere, quod Patrem Christum, Filium Iesum appellari dicerent.

D

172. vnctus enim significatur, &c.] *Istud latius tractauit Auctor libro de Baptis. ca.* 7. *n.* 50. *& li.* 3. *adu. Marc. c.* 15. *nu.* 110.

173. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa exclamatione Ecclesiæ ad Deum, &c.] *Transit ad testimonia ex* Actis Apostolorum. *Sic vero supplemus ex* 1. *Vatic. ms. cod. & edit. ad marg. Sunt enim verba* Ecclesiæ *quæ sequuntur*: Conuenerunt enim, *&c. supplentes etiam*: filium tuum Iesum, *tum quod legatur Act.* 4. *tum quod id explicet, quum subjicit*: Ita & filium Dei Iesum contestati sunt. *In hoc autem differt ab aliis, quod legat*: vniuersi, *pro eo quod Græce est, Syriace, & Latine*: vere, *consentiens Interpreti nostro & Syro, quod legat*: in ciuitate ista, *hodie desideratum in Græcis codicibus, quare & in hoc improbanda versio Clarij, qui id ex contextu Latino eradere non est veritus. Legimus autem ex Vatic. ms.* 3. *&* 1. *edit. ad marg.* Ergo Iesus idem erit Christus, *pro*: Ergo Dominus.

E

174. Firmissime itaque cognoscat, &c.] *Consentit etiam hic Auctor cum Interprete vulgato Latino. Act.* 2. *quod vertat*: Firmissime, *quem admodum ille*: certissime, *quum tamen Græce sit* ἀσφαλῶς. *Parentheſi vero inclusimus* (id est, vnctum.)

175. Ioannes autem, etiam mendacem, &c.] *Transitum facit ad Epist. Ioan.* 1. *vbi legitur cap.* 2. Quis est mendax, nisi is, qui negat, quoniam Iesus non est Christus? *& cap.* 5. qui crediderit, quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est, *item. c.* 3. vt credamus nomini (*sic enim Auctor solus, pro*: in nomine) filii eius Iesu Christi.

176. Sic & Paulus vbique Deum patrem ponit, & Dominum nostrum Iesum Christum, &c.] *Præterquam quod supra alicubi (ni fallor hoc ipso libro) id ipsum habet Auctor, & mox repetit, etiam hic duos locos adducit Apostoli Pauli, in quorum primo habet amplius quam hodie legatur Rom.* 1. *in Græcis, Syro, ac Latinis codicibus*: Dominum nostrum, *in altero nihil differt. Sicuti neque in testimonio quod paulo post citat Ioan.* 20. *Ibi autem*: Et si: Hæc dicit, *&c. subintelligitur*: *Etsi legitur, nempe Isai.* 45.

F

177. Vti Deus Domini nostri Iesu Christi, &c.] *In hoc loco Apostoli Ephes.* 1. *peculiaris est lectio Auctoris*: spiritum sapientiæ & agnitionis, *pro eo quod alii omnes*: sapientiæ & reuelationis in agnitione eius. *Mirum autem, quomodo hic vertat illud Rom.* 8. suscitaturus est & mortalia corpora vestra, *quum sicut ceteri legat supra l.* 5. *adu. Marc.* 14. viuificabit, *ex quo loco & Vat* 1. *ms. cod. castigauimus hic*: vestra, *pro*: nostra.

CAP. XXIX.

178. Obmutescat, obmutescat ista blasphemia, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Quod sufficiat Christum filium Dei mortuum dicere secundum humanam substantiam, Patrem vero non compassum quidem. *Siue autem mox legas cum excusis*: adiecit, *siue cum ms.* 3. *Vat. cod.* adiicit, *perinde est. At prorsus supplemus in verbis illis quæ ex persona Praxeanorum pronuntiat*: Ergo inquis, & nos eadem ratione dicentes Patrem, qua vos filium, *&c. & Parentheſi inclusimus illud* (quia Christus pro nobis maledictio factus est, non pater.)

179. de quo quid capit dici, &c.] Capit, *inquit Rhenanus, id est, contingit, Græci* συνέχεται, *vti mox diximus. Eodem modo accipitur quod addit*: ita quod non capit. *Sunt autem rursus verba Præxeæ*: Filius siquidem patitur, pater vero compatitur. *Atqui restituimus quod habebat* 1. *editio*: Nihil ei veluti morituro præstas, *ex* 3. *ms. Vatic. cod. pro eo quod substitutum erat*: mortuo, *& supplemus ex iisdem non multo post*: Ita & Spiritus Dei qui pati possit, *&c. pro eo quod Rhenanus ex Gorzienſi dumtaxat retinuerat*: Ita & qui pati possit, *tum quod illud etiam habebat* 1. *edit. tum quod sequatur*: Sed sufficit nihil spiritum Dei passum, *&c. Intermedia vox*: sitiue, *vbi legitur*: Et licet aqua fontis sitiue patiatur, *accipitur Aduerbialiter, pro*: *secundum situm.*

G

CAP. XXX.

180. Alioquin si vltra pergas, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Posse Praxean cum Christo committi, qui dixerit: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?

181. si pater filio non pepercit, &c.] *Istud ad sensum magis quam ad verbum citat ex Apostolo Rom.* 8. *vbi legitur*: Si Deus, *&c.* Qui etiam proprio filio suo non pepercit.

182. Et Dominus eum tradidit pro delictis nostris, &c.] *Inuenitur istud Isai.* 53. *vbi ex Hebræo vertit B. Hieron.* Et posuit Dominus in eum iniquitatem omnium nostrum, *& eodem modo citatur à Clemente Alexandr. Pædag li.* 1 *c.* 8.

H

183. siquis sermones nouæ Prophetiæ eius admiserit, &c.] *Hoc rursus ad nouam Prophetiam Montani, atque adeo ad errores Tertulliani pertinet, de quibus latius inter Prolegomena.*

CAP. XXXI.

184. Ceterum Iudaicæ fidei ista res, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Quod ad Iudaicam fidem pertineat, sic vnum Deum credere, vt filium ei nolis adnumerare.

185. Viderint igitur Antichristi, &c.] *Rursum hic vox Tertullianica*: viderint. *Atqui adludit ad illud* 1. *Ioannis* 2. Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium, *deinde ad illud* 1. *Ioan.* 4. Quisquis confessus fuerit, quoniam Iesus (*pro quo Auctor* Christum *ponit*) est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo, *quo fit vt parentheſi incluserimus* (non patrem) *Item ad illud* 1. *Ioan.* 5. Qui credit in filium, habet testimonium Dei in se, *&c.* quod testificatus est de filio suo, *ex quo capite etiam illud desumptum est*:

Qui filium non habet, nec vitam habet.

FINIS TOMI TERTII OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAginiensis Presbyteri.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM

TOMVS QVARTVS,

QVO CONTINENTVR POEMATA SACRA ET OPERVM, QVÆ DESIDERANTVR, NOTVLÆ; CVM Argumentis & Adnotationibus Iacobi Pamelii.

Aduerſus Marcionem libri quinque. pag. 627.
De iudicio Domini. 641.
Geneſis. 644.
Sodoma. 645.
Ad Senatorem ex Chriſtiana Religione ad Idolorum ſeruitutem conuerſum. 647.
Apologetici pro Chriſtianis in Græcum conuerſi fragmenta, cum verſione Latina. 648.

Notulæ

Libri de Spectaculis Græci. 650.
De Virginibus Velandis libri Græci. ibid.
Libri de Baptiſmo Græci. ibid.
Ad amicum Philoſophum de nuptiarum anguſtiis, ſeu de Virginitate, libri. 651.
Libri de Fato. ibid.
Libri de mundis & immundis animalibus. 652.
Libri de Circumciſione. ibid.
De Veſtibus Aaron libri. ibid.
De Trinitate. 653.
De Cenſu Animæ adu. Hermogenem libri. ibid.
Aduerſus Apelletianos, qui diſputabant, an qui ſpiritum & voluntatem & virtutem Chriſti habuerit, ad ea opera dignum aliquid pœnitentia egerit, libri. 654.
Libri de Paradiſo. ibid.
De ſpe Fidelium libri. 655.
Librorum ſex de Ecſtaſi. 656.
Aduerſus Apollonium libri. 657.

IACOBI PAMELII AD LECTOREM PRÆFATIO DE QVARTI TOMI LIBRORVM ORDINE.

TOMO quarto qui Libri, quo ordine sint collocati, rationem vti reddamus pro eo quod polliciti sumus: primo posuimus loco, quos ipsius Tertulliani esse certo constat ADVERSVS MARCIONEM LIBROS QVINQVE, & DE IVDICIO DOMINI LIBRVM, sicuti nuper inter Poemata Christiana sunt æditi. Deinde Carminum libellos subiecimus, GENESIM, SODOMAM, & AD SENATOREM, quos etsi B. Cypriano inter eius opera à nobis ædita adscripserimus, non putauimus tamen absurdum sequi censuram Sixti Senensis; qui quum Tertulliano Librum de Sodoma adscribat, quantum conijcio, MS. codicum fidem secutus; ex stylo prorsus eodem, comperi etiam illius esse reliquos duos. Porro in APOLOGETICI PRO CHRISTIANIS in Græcum conuersi fragmentis, & eorum qui desiderantur Librorum Notulis, eum ordinem obseruauimus, quem in toto Tertulliani opere; præterquam, quod Græco stylo ab ipso Auctore æditos simul coniunxerimus, vtpote DE SPECTACVLIS, DE VIRGINIBVS VELANDIS, & DE BAPTISMO. Post quos Paræneticorum AD AMICVM PHILOSOPHVM, ac DE FATO, & deinceps Exegeticorum DE CIRCVMCISIONE, DE VESTIBVS AARON, ac DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS, mentionem addidimus. Hinc aduersus Hæreseis scriptorum, DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, & ADVERSVS APELLETIANOS. Denique eorum, qui aut initio defectionis ad Montanum, aut in fine vitæ hæresi illius fauentia conscripsit, DE PARADISO, DE SPE FIDELIVM, DE ECSTASI, & ADVERSVS APOLLONIVM. His vale in Christo fœliciter, & si quod aliquando dictorum Librorum exemplar nactus fueris, aut nobiscum communicato adijciendum æditioni secundæ, aut ipse in lucem ædito.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI CARMINE CONSCRIPTI.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS MARCIONEM EX IPSO TERTVLLIANO, AD Libri quinti auspicium.

DRimus erit referēs inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicite molitus protulit amēs;
Hinc etiam carnis spes & victoria Christi,
Et species breuiter falsarum dicta viarum.

Ceterum Libros hos quinque qui primus inter Poetarum veterum Ecclesiasticorum opera Christiana in lucem ædidit Georgius Fabricius, eos esse existimat (in quo & ego non dissentio) quorum facit mentionem Tertullianus initio Libri primi aduersus Marcionem in hæc verba: Si quid retro gestum est nobis ADVERSVS MARCIONEM, iam hinc viderit. Nouam rem adgredimur ex vetere. Primum opusculum quasi properatum, pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum exemplariis suffectam, fraude tunc fratris dehinc Apostatæ amisi, qui forte descripserat quædam mendosissime, & exhibuit frequentiæ. *Quod ipsum de hoc opere verissimum cum Fabricio confiteor, qui conqueritur, quot pene verba, tot fuisse menda, quot versus, tot maculas, addens, quamquam plurimos errore sustulerit è vestigiis antiquæ scriptionis (videsse fuisse illi ms. exemplar à Ioanne Heroldo secum communicatum) tamen in reliquiis, inquit, Lector videbit, quantum adhuc superfit, quod emendatione indigeat. In quo nos etiam aliquid conatos ex Adnotationibus nostris deprehendet Lector, & eramus plusculum aliquid facturi, si ad manum fuisset codex aliquis ms. Addit idem: Tertulliani hoc opus imperfectum esse, rem declarare.* Nam impetum suum, *inquit*, secutus, donec emendationis tempus daretur, multa contra præcepta metrica fecit, quorum aliqua excusationem temporis habent, aliqua possunt excusari Grammaticorum figuris, aliqua festinationi Auctoris tribuenda sunt, qui cogitauerit opus suum quasi delineatum sub incudem, vt dicitur, reuocare. Qualia sunt quod cæsuram libenter facit, item quod Ablatiuum primæ declinationis corripit, item quod collisionibus non vsitatis indulget. Imitandi itaque gratia non proponuntur hæc carmina, sed agnoscendi propter pietatem, quæ in isto viro singularis & grauis fuit, & studium quod in res sacras ad doctrinam vniuersæ posteritatis collocauit. *Hactenus ille. Siquis licentiam Poetarum veterum Christianorum, atque adeo Auctoris nostri desideret nosse exactius, legat Venerabilis Bedæ Librum de Arte Metrica.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER Primus, I Deunico Deo.

IAM PIETAS 2 profunda mali, mens inuida vitæ,
Seductos homines spe postquam cepit inani,
Nudauit, suadendo (nefas) sibi credere falsum.
Non impune quidem, facti nam protinus ille
Vt reus, & tanti sceleris temerarius auctor
Accepit maledicta merens. Sic postea demens
Amplius aggressus, desperatissimus hostis,
Infudit mentes hominum caligine mersas;
Oblitos Dominum, docuit spem linquere certam,
3 Idola vana sequi, turbam sibi fingere diuum;
Sortes, auguria, stellarum nomina falsa,
4 Nascentum geneses constringere, posse videre
Extorum inspiciis, resque exspectare futuras;
Terribilis magicæ 5 refugarum 6 audacia ductos;
Confictam molem mirantes, spernere vitam,
Impulit in præceps, scelerata insania mersos,
Sanguine gaudentes, homicidia sæua minari;
Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare,
Ardentes etiam, calida dulcedine captos,
Fœdera naturæ transcendere, corpora munda
Complexu infando sexum maculare virilem;
Fœmineos vsus vulgi 7 contamine mixtos
Illicitos; castosque sinus, generique dicatos,
In coitum obscœnum pro luxu suasit haberi.
Talia, præterito grassatus tempore, gessit
Per latebras animæ, 8 sepis manante veneno.
Non quia culparent homines, nam sponte secuti;
Ille dolo suasit, homo libertate peregit.
[9 Hæc dum continuo per sæcula perfidus halat, Cap. II.
Consiliumque suum seductis cordibus infert,
Sperans (heu) sceleriscque viam, se stultus habere,
Ignarus qualis maneat sententia facti.
Turba Prophetarum tectis sapientia verbis
10 Spiritu deque Dei præsaga voce loquentum
Publice non audens Dominum maledicere nude,
Secreto ingenio sperans se posse latere,
Tandem lux animæ carnis captiua tenetur,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Ipse figurator, renouator corporis ipse,
Gloria vera patris, Dei filius, vnicus auctor,
Iudex & Dominus venit, rex inclitus orbis,
Oppressis veniam date promptus, soluere vinctos,
Cuius amicitiæ auxilio, patientia pœnæ,
11 Et Deus & renouatus homo miscetur in vnum. Luc. 2.
Virgo sancta parit, patefit noua ianua vitæ, Matth. 2
Dicta Prophetarum factis impleta probantur,
Templa sacerdotes linquunt, stellæ quoque ductu
Mirantur Dominum, tantum secernere partum.

A In vinum verturtur aquæ, memorabile visu,
Ioan. 2. Lumina redduntur cæcis, iussuque trementes
Matth. 4. Dæmones expulsi clamant, Christumque fatentur.
Omnia sanantur verbo iam tabida membra,
Iam graditur claudus, surdus spem protinus audit,
Dat dexteram mancus, loquitur magnalia mutus,
Matth. 8. Fit mare tranquillum iussu, ventique quiescunt.
Omnia cognoscunt Dominum, confunditur hostis,
Iamque triumphatus, ferus armis paret iniquis.
Cap. III. [12 Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipse
Cladis in interitum, 13 mersam iam surgere carnem,
Incœlos hominem deuicta morte leuari,
Signari populos, effuso pignore sancto,
Mirandæ virtutis opus, inuisaque facta,
Audit extremas flammarum in gurgite pœnas
A Domino sibi perpetuas, tenebrasque paratas.
(Irreuocata Dei sententia) nudus, inermis,
Damnatus, victus periturus morte perenni,
Iam reus, & nullam veniam se certus habere,
Protinus 14 extremum nefas ausus, spargere passim
Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum.
Abiectos à plebe Dei, sine luce vagantes,
Inuentos sine mente viros, terrena sequentes,
Aggressus praui prauos docet esse magistros.
Cap. IV. [15 Prædicat his duos esse patres, diuisaque regna.
B Esse mali caussam Dominum, qui condidit orbem,
Quique figurauit carnem spiramine viuam,
Quique dedit legem, & varum qui voce locutus,
Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse fatetur.
Crudelem, durum, belli cui sæua voluptas,
Iudicio horrendum, precibus mansuescere nullis.
Esse alium suadens, nulli qui cognitus vmquam,
Qui non est vsquam, falsum sine nomine numen.
Constituens nihil, & nulla præcepta locutus,
Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, æque
Sed spargit cunctis vitam, non inuidet vlli.
Iudicium negat esse reis, dulcique cruentum.
Circumfert miseris mixtum cum mellevenenum.
Surgere posse negat carnem, cui caussa ruinæ
Ipse fuit, quam contemptam spoliauit inique,
Gen. 3. Propterea maledictus habet sine fine dolorem,
Hostis huic semper, vario quia vulnere vitam
Nititur excutere, &, de qua ruit ipse, salutem.
Inque hoc & Christum terris venisse repente,
Sed nulla socium carnis compagine factum,
Spiritus at forma, & fictum sub imagine corpus,
Fallere vult homines, quod non est, esse videri.
Cap. V. [16 Hoc decet ergo Deum, caligine ludere suasos,
Mentiri (nefas) aut hominem se dicere falso?
Portatur, graditur, vestitur, rite quiescit,
Tractatur, patitur, suspenditur, & sepelitur,
Omnia sunt hominis, quæ sancto in corpore versans
Matth. 27. A patre vero Deo missus, qui cuncta creauit,
C Perfecit proprie, sua, non aliena requirens.
Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
Perque Prophetarum vocem notissimus orbi,
Et nunc errantem manifesto in limine mortis
Ignotum Dominum quærunt, notumque relinquunt.
1. Cor. 15. (Quorum falsa fides, falsus Deus 17 irrita merces,
Falsa resurrectio, mortis deuictio falsa,
Martyria & vacua, & Christi quoque nomen inane.)
Quem magicæ nebulæ similem venisse docentes,
Mendacem facti dementes esse fatentur,
Nequidquam passum, populum sine crimine fictum.
Sic verax Deus, hi Domino referuntur honores?
Heu miseri, gratis ingrata morte perempti,
Qui cæco duce præcipites in fossa ruistis,
Et velut in somnis thesauri munere diues
Exultat, manibusque tenet, spe lusus inani,
Decepti, vacuam sperantis muneris vmbram.
Cap. VI. [18 Ah tabidi, rictus, funestave præda draconis,
Speratis pro pace truces homicidia blanda:
Audetis culpare Deum, qui tanta creauit,
In cuius terris, nimia pietate profusa,
Immemores, large laudatis dona ruentes?
Ipsum factorem reprobatis. facta probantes,
Artificem mundi, cuiusve opus estis & ipsi?
Qui vobis magnos paruis donauit honores,
D Prosecuit fruges, animalia cuncta subegit,
Tempora cui certis fœcundat mensibus anni,
Dulcores, potus varios, pingues & odores,
Iucundos flores, nemorumque vmbracula grata,
Mirificos tribuit succos pudentibus herbis,
Fontes & fluuios diffundit dulcibus vndis,
Sideribus cœlum, totumque illuminat orbem,
Immensus solus Dominus, iustusque, bonusque,
Cognitus ex opere, aspectu non cognitus vlli.
Quem stultæ, quamuis gentes errore 19 copertæ,
Florentes opibus, alieno nomine laudent,
Factoremque tamen gnari culpare verentur.

Nec quisquam tantum, nisi vos, noua porta gehennæ, E
Ingrati eligitis Dominum maledicere vestrum.
Hæc vobis per Marcionem 20 Cerdone magistro,
Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis.
Nec venit in mentem, quod vos à nomine Christi
Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
Dicite, de multis quid vobis displicet vnum?
Quidve Deus fecit, quod non sit laude vehendum?
Aut illud: quod vos nimium, patientia larga
Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
Qui legitis vera, & concisa ea falsa docetis,
Quæ sunt postque futura, prius hæc facta probatis.
Aut incredibile, quid differt credere vestrum?
[21. Nec mirum si vos versutus cepit inermes, Cap. VII.
Persuadens duos esse patres, damnatus ab vno,
Esse Deos, qui principio seduxerat omnes.
Post ea multiplici manantem vulnere pestem
Distribuit multis, & inemendabile crimen.
22 Infandos omni magicæ dementia plenos
Persuasit, sese virtutem dicere summam.
Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare.
23 Namque Valentino Deus est insanus, & æuo
Triginta tribuit cœlos, patremque Profundum,
24 Bis docuit tingui, transducto corpore flamma.
25 Tantos esse Deos Basiliden credere iussit,
Quantos & dies annus habet, tot denique mundos,
26 Marcus per numeros argumentatus acute, F
Tradidit in magicæ formam violare pudicam,
Offerri calicem, precibusque in sanguine verti.
27 Hebioni Christum suasit de semine natum,
Et circumcidi docuit, legique vacare,
Fontibus amissis elementa resumere legis.
Extremum facinus verbis extendere nolo,
Aut omnes causas, aut nomina dicere cuncta.
Est per pauca satis crudelia multa notare,
Infandosque homines atque organa sæua draconis,
Per quos nunc tantum sceleris sine teste locuti,
Semper factorem mundi culpare laborant.
[28 Sed reuocate pedem sæui latronis ab antro, Cap. VIII.
Dum spatium datur, & patiens pietate perennis
Facta per errorem miseris Deus omnia donat.
Credite vero patri vero, qui condidit orbem,
Verum qui Dominum misit renouare ruinam
Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
Per vates olim promissam afferre salutem.
Qui mandata dedit, hic & peccata remittit.
Exigit hic aliquid merito, quia credidit ante,
Aut donat large Dominus, quasi debita seruis.
Denique conlusos populos pœnamque merentes.
29 Deleto elogio cunctos iubet ipse lauari.
[30 Ergo totus homo credit, totusque lauatur. Cap. IX.
Abstinet aut patitur pro nomine vulnera vere, G
Verus surgit homo, vere mors victa silebit,
Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
31 Percipiet palmam, socia quam carne laborans
In stadio luctata, simul coniuncta meretur.
Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
Quorum sit locuples vnus, atque alter egenus,
Et miserum sperni, fœlici præmia reddi.
Non facit hoc iustus, mercedis redditor æquus,
Et bonus, & dives, quem credimus omnia posse,
Suauis in ingratos, miserendi plena voluntas.
Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
Possit vt æquari, socio prælatus, id vltro
Quicquid eget, tribuet locuples, sic credere iussum.
Nec velle illicite Dominum culpare docendo
Suscitet, aut quam animam tamquam sit passa ruinam,
Liberet à morte, & viuenti facta maneret
Copia de solo merito, quia fortiter egit.
Et caro, communem semper sortita laborem,
Linquatur terræ, mortis sit præda perennis.
Ergo hominis anima placuit Deo, fortibus actis?
Nullo sola modo potuit sine carne placere.
Vincla tulit, pœnas, caro membris vincula gessit,
Contempsit mortem, sed carnem morte reliquit.
Illa dolens genuit, hæc vita à vulnere cæsa est. H
Illa petit requiem, hæc ferro in puluere fusa,
Piscibus, alitibus, tabo, cinerique relicta est.
Frangitur infœlix laniata, spatsa liquescit,
Surgere non meruit? quid enim committere sola
Exanimis potuit? quæ sic caussa inuida vitæ
Impedit, aut prohibet Dei dona capessere carnem,
Cumque sua socia coniunctam viuere semper?
Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam,
Post meritos renouata ferat Deo laudis honores,
Non ignara sui, fragilis, mortalis, & ægra,
Certatis, magni possit quid viuida virtus,
Qui bonus atque potens vitam non inuider vlli.
Hæc captiua fuit mortis, hæc victa peribit,
Quam Dominus mira sapientia fecit & arte?

Hanc virtute sua miranda suscitat ipse,
Hanc reuocat dux fortis, & hanc sua gloria vestit.
Ergo Dei aptauit ars & sapientia corpus,
Quod cupit, his fieri, deest hoc virtute reduci?
Caussa potest pietati nulla resistere sanctæ;
Ne maior sit causa mali, quam summa potestas;
Vt cognoscat homo, iam nunc Dei munere saluus,
Mortalis quondam, nunc inuiolabile & ingens
Vestitus lumen, viuus cum corpore totus,
Immensum virtute Deum, pietate perennem,
Per Christum regem, per quem via lucis aperta est;
Et iam luce noua, iam dono plenus vtroque,
Fructibus & viuæ paradisi lætus amœnis
Laudet in æternum, cœlesti diues in aula.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM primum aduersus Marcionem.

1. DE DEO VNICO.] *Adieci istud titulo, quod breue id sit huius libri argumentum, sicuti etiam primi libri adu. Marc. supra Tomo præcedenti.*

CAP. I.

2. Impietas profunda mali, mens inuida vitæ, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De prima hominis seductione, deinde & adidololatriam per diabolum; *Eum enim more Tertullianico* Malum *appellat. Castigauimus vero paulopost*: posse videri, *pro* videri.

3. Idola vana sequi, &c.] Idolum, *Beda teste libro de Arte Metrica, media correpta semper Ecclesiastici, fortassis indulgentes consuetudini vulgi, vsurparunt, atque adeo est contra fidem vetustæ lectionis, quod quidam in Prudentio, Sedulio, & Aratore loca aliquot ita mutauerint, vt producatur.*

4. Nascentum geneses constringere, &c.] *Aduersus Genethliacos, qui* nascentum geneses, *id est, ortus*, constringere *nituntur ad certos euentus, plures locos habes supra.*

5. refugarum, &c.] *Similiter infra cap. 6.* Terribilis refuga attribuit fera munera mortis, *accipiens* refugam *pro transfuga, sicuti etiam Prudentius Peristephanos. Et rursum libr. 2. initio*: refugis spirantibus. *Et cap. 4.* refugarum immane tropæum. *Ac libr. 5.* Quæ refuga, *&c.* protulit amens.

6. audacia ductos, &c.] *Haud aliter paulopost*: scelerata insania mersos, *& ca, sequ.* tectis sapientia verbis, *item.* patientia pœnæ, *denique cap. 7.* magicæ dementia plenos, *ac cap. 9.* sua parte relicta, *&* sapientia fecit & arte, *ac*: sua gloria vestit, *& frequentissime his libris quinque, corripiens Ablatiuos in â quia à Veteribus produci solent, more Christianorum Poetarum, sicuti tradit Beda lib. de Arte Metrica.*

7. contamine, &c.] *Eadem voce vtitur infra lib. 4. cap. 4.* plebem contamina plenam, *pro re contaminata, siue spurcitia & ignominia.*

8. sepis manante veneno, &c.] Seps (*inquit Epiphan. hær. 36.*) *est reptile quadrupes, stellioni simile cuius morsus detrimentum pro nihilo reputatur, sputum autem in cibum aut potum eiaculatum, statim mortem sumentibus inducit. Vnde aptissima est comparatio cum serpente diabolo, qui per pomi vetiti sumptionem, veneno infecit hominem. Atqui ibi*: Non quia culparent homines, *&c. obscurum est illud*: culparent, *nisi subintelligatur*: diabolum.

CAP. II.

9. Hæc dum continuo per secula perfidus halat, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De Christo hominis lapsi redemptore. Halat *vero hic accipitur, pro halitu inficere & corrumpere. Atqui est hic locus mutilus ad versum illum*: Turba Propherarum, *&c. cum sequenti, quasi voluerit dicere Auctor*: *Quamquam speraret hostis humani generis se sceleris viam perpetuo retenturum apud homines, primum per Prophetarum verba impeditum, & quum nihilominus quod publice non audebat, secreto pergeret adtentare, venisse Christum redemptorem.*

10. Spiritu deque Dei, &c.] *Non hic modo, sed frequenter postea in libris carminum corripit, u, litteram uncipitem in fine versuum. Tale est illud lib. 2. infra cap. 5.* pignusque suo de spiritu fudit, *ac*: de spiritu vita, *& lib. 4. cap. 2.* nullus locus ambitu claudit. *Quale quid & ab aliis Poetis Christianis vsurpari adnotat Beda. Eiusdem farina est, quod e in fine corripitur in voce*: publice *& i paulopost in illo*: Dei filius. *Atqui ad phrasin Tertullianicam iam antiquatam pertinet*: Dominum maledicere, *tum hic, tum infra cap. 6. Item*: figurator *mox accipitur pro eo qui figuram indidit, sicuti etiam infra cap. 4.*

Quique figurauit carnem spiramine viuam.

& alibi supra.

11. Et Deus & renouatus homo miscetur in vnum, &c.] *Veram de incarnatione Christi & duabus eius naturis diuina & humana sententiam, habes supra Tomo præced. libr. adu. Praxean cap. 27.*

CAP. III.

12. Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipse, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: De hæreseon aspersione per diabolum.

13. mersam iam surgere carnem, &c.] *Istud ad Baptism. cerimonias pertinet, de quibus supra latius Tom. 3. lib. de Baptismo nu. 1. sicuti & illud*: signari populos, *ad confirmationis sacramentum, de quo etiam ibidem cap. 8. nu. 54. ac lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 40. num. 243.*

14. extremum nefas ausus, &c.] *Peculiare est Tertulliano* nefas *vltima breui, tum hic tum in illo, cap. 5.*

Mentiri (nefas) aut hominem se dicere falso.

cui simile est initio cap seq. duos esse patres, *quale quid de littera i in fine dictionum correpta adnotauit Beda ex Prudentio, Sedulio, & Fortunato. Atqui mox castigauimus:*

Adgressus praui, prauos docet esse magistros,

pro: decet.

CAP. IV.

15. Prædicat his duos esse patres, diuisaque regna, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De hæresibus Marcionis. *Vtpote istis*: Prædicat his duos esse patres, *id est, Deos*, esse mali caussam Dominum, Iudicium negat esse reis, *contra quæ infra est liber*: de Iudicio Dei, Surgere posse negat carnem, *denique* Christum, fictum sub imagine corpus, *de quibus omnibus in genere latius supra dicto li. de Præscript. adu. hær. c. 51. hær 17. n. 322. & peculiariter de singulis librum 5. adu. Marc. Atqui paulopost castigauimus*: falsum sine nomine numen, *pro*: nomen.

CAP. V.

16. Hoc decet ergo Deum, caligine ludere suasos, &c.] *Titulum huic capiti imponimus*: Confutatio hæreseos de ficto Christi corpore. *Quod argumentum tractauit latius supra Auctor lib. de Carne Christi. Hic vero castigauimus*: quæ sancto in corpore versans, *pro* versis. A patre vero Deo missus, *&c. pro eo quod erat*: Deo vero, *maxime quum & à Tertulliano, & ab aliis Christianis poetis corripi soleat o, in fine dictionis, etiam adiectiuorum.*

17. irrita merces, &c.] *Pertinet hoc ad* meredem operum, *de qua supra non semel, in sequentibus adludit ad cap. 15. prioris Epist. ad Cor. Atqui illud*: in fossa ruistis, *recte interpretatur Fabricius: in defossa, in sentes latentes.*

CAP. VI.

18. Ah tabidi rictus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Aduersus hæresin de Deo malorum auctore, *contra quam habes supra lib. 2. aduers. Marc. Necessario autem castigauimus* tabidi, *pro*: tacidi, *maxime quod illud Draconis epitbetum sit.*

19. copertæ] *Pro* coopertæ, *sicuti etiam infra libr 2. cap. 1.* Hastæ mucrone coperto, *ac lib. 5. cap. 9.* Fluctuque fretoque copertis, *qua figura etiam in præteritis vtitur lib 3. cap. 4.*

Peccati votum violenta morte coperuit.

20. Cerdone magistro, &c.] De Cerdonis magistri Marcionis *hæresibus vide dicti lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 51. hær. 16. num. 321.*

CAP. VII.

21. Nec mirum si vos versutus cepit inermes, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De aliis hæresibus. *Castigauimus vero*: Nec mirum, *pro*: Nimirum. *Est autem notatu dignum, quod hæresin vocet*: inemendabile crimen, *quippe quum experientia quotidiana id verissimum esse comperiamus in eis qui semel hæretici fuerint.*

22. Infandos omni magicæ dementia plenos, &c.] *Adludit ad Simonem Magum, de quo, quod* virtutem sese summam dixerit, *vide dicti lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 46 hær. 1. num. 301. simul etiam de* Helena *eius* meretrice, *lib. de Anima cap. 34. num. 412.* De volatu autem eius vide *Egesippum de excidio Hieros. lib. 3. cap. 2. & B. Maximum serm. de SS Petro & Paulo.*

23. Namque Valentino, &c.] *De hoc vide dictum librum cap. 49 hær. 12 num. 315. & integrum librum aduersus Valentinianos.*

24. Bis docuit tingui, transducto coryore flamma, &c.] *Intelligit hæreticos quosdam qui bis baptizarent, semel in igne, quorum tamen alibi nullam mentionem reperi, præterquam quod Philastrius, quamquam adhuc subobscure, lib. de hæres. Hermianu & Seleucianis adtribuere videatur, quod non in aqua, sed in igne baptizarent, prætextu illius Ioannis Baptistæ, Matth. 3.* Ille vos baptizabit in spiritu & igne. *Substituimus autem more Tertullianico*: tingui, *pro*: tingi.

25. Tantos esse Deos Basiliden credere iussit, &c.] *De hac hæresi* Basilidis *late Epiphan. hær. 31. vbi* Deos 365 quantos & dies annus habet, *nominatim enumerat. De eadem etiam aliquid supra diximus dicto lib. de Præscript. adu. hær. ca. 46 hær. 4. num. 304. Peculiare vero est illud Auctori, quod addit*: tot denique mundos.

26. Marcus per numeros argumentatus acute, &c.] *Prorsus sic castigandum hic* Marcus, *pro*: Marcion, *neutrum enim de* Marcione *scribitur, sed de hæresi* Marci *ex* Græcorum Alphabeto *com-*

A *posita, in qua* per numeros argumẽtatus est *vsq; ad* DCCCLXXXVIII. *vide ibidem ca.*50.*har.*15.*num.*319. *De præstigiis vero* magicæ, *quibus vtebatur, in* oblatione calicis, *li adu.Valent.c.*4.*n.*32. *Atqui facit pro confirmatione* sacrificii Christiani *etiam istud, quod* offerri calicem *dicat Auctor.*

27. Hebione Christum suasit de semine natum, &c.] *De hac hæresi* Hebionis *vide supra lib.de Carne Christi, toto c.*18. *& de eo quod* legem proposuerit cum Euangelio, *dicto li.de Præscr.adu.hæret. ca.*48.*har.*11.*n.*313.

CAP. VIII.

28. Sed reuocate pedem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Reuocatio ab hæresibus ad fidem Christi. *Vbi necessario castigauimus:* Reuocate, *pro:* reuocare, *&:* dum spatium datur, *pro:* detur. *Vsurpatur deinde* vero *coniunctio vltima breui, dum legitur:* Credite vero patri vero, *& ibi:* quia credidit ante, *accipitur* credere *pro concredere. Videtur vero corruptum illud:* Denique conclusos. *Sed emendauimus:* pœnamque merentes, *pro:* merentem, *eo quod præcedat:* populos.

29. Deleto elogio cunctos iubet ipse lauari, &c.] *Accipi hic* elogium *ab Auctore pro certa alicuius rei institutione adnotauit Fabricius, nec male, si retineatur vetus lectio:* Delecto elogio, *sed quum locis supra citatis To.*1. *Apolog.c.*2.*n.*22. *& alibi, quantum memini, semper, in malam partem pro accusationum titulo. hæc vox ab Auctore accipiatur, putauimus potius esse legendum:* Deleto elogio, *non aliter atque ibidem li.ad Scapulam, c.*4. *dixit:* scisso elogio, *vt adludat ad illud Apostoli Coloss.* 2. Delens quod aduersus nos erat chirographum delicti.

B

CAP. IX.

30. Ergo totus homo credit, &c.] *Inscriptionem huic capitifecimus:* De salute & resurrectione non animæ modo, sed & carnis, *quod ipsum latius tractauit supra li. de Resurrectione carnis, cap.*14. 15.16. *& 17. contra hæresin Marcionis, qui sicuti habetur sæpedicto lib. de Præscr aduers. har. ca.*51 *har.*16.*n.*321. *& har.* 17. *nu.*322. Resurrectionem animæ tantummodo probabat, carnis negabat. *Est vero etiam illud Tertullianicum:* paritur pro nomine. *Atqui castigauimus:* mors victa silebit, *pro.* mors vita.

31. Percipiet palmam, &c.] *Facit istud ad confirmandam mercedem pro meritis operum bonorum, sicuti & illud:* præmia reddi, *ac* mercedis redditor æquus, *&:* de solo merito, *denique:* Post meritos, *&c.* honores. *Atqui corrupti videntur illi versus:*

Nec velle illicite Dominum culpare docendo,
Suscitet, aut quam animam tamquam sit passa ruinam, *&c. Item & ille:*
Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam.

vbi videtur locus mutilus.

E

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS Marcionem, etiam ipsius Auctoris.

F

TENDE sequens, coniuncta docet mysteria Legis,
Inq; nouo Dens quæ fœdere tradidit vnus.

Porro his verbis satis obscuris indicat Auctor scriptum esse hûc librum, DE CONSONANTIA VETERIS ET NOVÆ LEGIS, *quod adeo recens Titulo adiecimus, Prout etiam castigauimus:* Deus, *pro:* Diuis, *tum quod non semel his libris producat priorem syllabam dictionis Deus, tum quod non soleant Veteres aliquos Diuos vocare, tum denique quod ad institutum faciat* Deus vnus *contra plures Marcionis Deos.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM LIBER SECVNDVS, DE CONCORDIA VETERIS & nouæ Legis.

Cap.I. C

POstquam fracta fides refugis spirantibus hostis,
Et glomerata dolis, emersit pestis operta
Sponte sua, mendax contempto numine sensus
Confixit plagas, fallaci tramite pallens
Sanctorum dictis sua miscuit impia verba,
Inque bonum semen lolium miserabile seuit.
Inde volens omnem caussam constare ruinæ,
Scilicet vt sua facta Deo subsignet iniqua
Ocyus, & possit suasos infigere pœnis,
Veris falsa tegens, & lenibus aspera vertens,
Et roseis sertis hastæ mucrone coperto,
Improuise necans incautos morte suprema.
Supremum nefas, intantum dementia mersos
Abruptos homines, numen sine fine tremendum
Diuidere in partes, Christi sublimia facta,
Falsa laude sequi, culpareque gesta priora,
1. *Cor.* 2. 2 Innumerata Dei miracula; visa nec vmquam,
Ante nec audita, contentaque corde nec vllo,
Tam temere scelus illicitum componere verbis,
Aduersum sese duo testamenta sonare,
Contra Prophetarum, Domini committere verba,
Dissimili longe sententia velle probare.
Omnem Legis & infamem deducere caussam,
Sanctorumque patrum vitam reprobare priorem,
Quos in amicitiam adlexit Deus, ad sua dona.
Accipitur sine principio pro parte minori,
Quatuor ex vno quum sint, ex quatuor vnum,
D His tamen vna placet, reprobat tres denique partes,
Auctoremque sui Paulum per multa capessunt.
Nec non ex ipso furiebat in extima verba
Omnia quæ veteri de fœdere cumque locutus
Dura videntur eis, merito quia corde grauatis
Pondus Apostolicum, fulgentis gratia verbi,
Lumina præducit menti, neque cernere possunt,
Cap. II. Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.
[3 Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falso,
Mente ipse reprobi, penetrastis ad intima mortis,
Discite 4 de fonte fluuium manare perennem,
*Psalm.*18. Qui nutrit lignum, bissenos gratia fructus,
Exit & in terram, ventosque in quatuor orbis,
Tot fluit in partes fontis color & sapor vnus.
Sic & Apostolico decurrit Ecclesia verbo,
Ex vtero Christi, patris omnis gloria plena,
Sordes diluere, & fata mortua viuificare.
Quattuor in numero diffusum in gentibus vnum
Electaque fide susceptum, doctor opimus
Tradit Euangelium Paulus sine crimine mundum
Abque hoc & Galatas vetuit discedere sanctos,
Quos falsi fratres se circumcidere suasos,
Atque elementa sequi, noua libertate relicta.
Vmbræ futurorum veteri seruire docebant.
Has habuit Galatis caussas conscribere Paulus:
Non vt Euangelii partem pro corpore toto
Exciperent modicam, maiori parte relicta,
Atque adeo non verba libri, sed missus in orbem
Ipse Christus, Euangelium est, si cernere vultis,
A patre qui venit, solus bona nuntia portans
Testificata prius, cuius ingens gloria complet,
Ostendens opere, quantus sit conditor orbis,
Cuius facta, simul dictis coniuncta, fideles
Illi Matthæus, Marcus, Lucasque, Ioannes,
Conscripsere, mera, non extera verba locuti,
Spiritu sancta Dei, tanto præsente magistro.
[5 Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno, Cap.III.
Hunc Paulus phase, conscribens decreta Corintho, 1.*Cor.*5.
Occisum tradit, vitamque, Deumque futurum
Promissum, patribus quos illectauerat ante.
Cernite quid virtus, quid Paschæ possit imago,
Sic verum quid sit poteritis Pascha videre.
*Gen.*22. 6 Ne fidus pater, & vates, cui pignus & hæres
Carus erat, quem forte Deus donauerat illi,
Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore,
Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis,
Connexus capite spinis ostenditur agnus,
*Exod.*12. Hostia sancta Deo. Cuius de morte piati
Esset vt in signum & vastatæ pignora gentis,
Sanguine signantur postes, & limina multa,
Immane auxilium, caro testis creditur esca.
Iesus transgressus Iordan, terraque potitus
Ioss. Lege dedit Pascham, gaudens atque immolat agnum.
Et reliqui magni reges, sanctique Prophetæ,
Non ignorantes certæ promissa salutis,
Ingentemque, metu pleni, trascendere legem,
Venturam summæ virtutis imagine molem,

G

H

A

Inſpectam è ſpeculo celebrarunt ordine Paſcham.
Denique ſi celeri primordia mente recurras,
Inuenies funeſta nimis, poſt impia verba.
Credulus, heu, facile nudatus tegmine vitæ,
Pellibus vt tegeretur homo, ſuſpenditur agnus,
Aut pecata necat, aut ſanguine funera delet,
Aut coperit nudos, 7 fouet aut ſuo vellere vulnus.
Non pecoris ſanguis humano ſanguine pluris?
Vt pro peccatis oblatus dirimat iram,
Aut multæ plebis: veluti ſi carior agnus,
Auxilium immane, tantæ tutela ſalutis,
Oblatus potuit pretium ſatis eſſe ſalutis?
At Deus omnipotens, cœli terræque creator
Immenſus, viuus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, pecudum neque ſanguine gaudet.
Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
Decremet, vt veniam vel peccati expiet vnus:
Nequiquam Domini ſapiens maculata figura,
Tam vili pretio, caro fœda parauit honores:
Sed ſpes & promiſſa fides mortalibus olim,
Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
Præmeditata patris, nimia pietate parata
Venturum Chriſtum terris, hominemque futurum.
Ioan. 1. Quem viſum Ioannes baptiſini primus apertor,
B Et vatum ſocius, necnon & Apoſtolus ingens,
Præcurſor miſſus certus, teſtiſque fidelis,
Auguſtus vita, ſublimi laude notatus,
Olim Paſcha Dei, verum quærentibus agnum,
Oſtendit tandem veniſſe, piacula facti
Qui delicta ſuo multorum ſanguine ſoluat,
Pro reprobis probus, & carus, pro vilibus vnus
Corpore homo, vitaque Deus, mactatus vt agnus,
Acciperet nos, & nobis ſe effunderet ipſum.
Sic placuit Domino, mortem ſpoliare ſuperbam,
Sic poterit miſerandus homo ſperare ſalutem.
1. Cor. 5. Hunc Paſcham Paulus mactatum prædicat agnum:
Nec ſpecies Domini pecoris ſublimis inermis
Conſimilis patitur, quapropter dicitur agnus:
Sed quia lanities renouata hæc corpora veſtit,
Dat tegimen multis, vmquam nec deficit ipſe.
Cap. IV. [8 Sic Dominus virtute patris, quos morte redemit,
Luc. 15. Exutos ſua luce tegit, quæ ſemper in illo eſt.
Ergo Paſtor ouem qui perdidit, ipſe requirit.
Is robur ſpinaſque vuæ calcare paratus,
Aut rabiem ſuperare lupi, pecudumque potiri,
Eripere fortis, contemptis dentibus vltro
Obtectat ſeſe Leo, pelle obtectus ouili,
Decipiens habitu, rapturus ſanguine fauces.
Adam vi captum ſic quærit Chriſtus vbique,
Ipſe viam gradiens, qua mors operata ruinam eſt,
C Omnia perluſtrans veterum monumenta virorum,
Singula perſpiciens, exemplis omnibus vnus,
Ex vtero incipiens inimicam expellere mortem,
Conceptæ ſimul in gremio cum ſemine carnis
Ætates omnes tacita ſapientia luſtrans,
Debita ſuſcipiens, cunctos mundare paratus,
Reddere factori multos, quos ſparſerat vnus.
Et quia terribilis puteo demerſus iniquo
Gen. 3. Vir cecidit, ſuaſit virgo ſubducta draconc:
Conſilio placuit, tegmen cœleſte reliquit:
Arguit hos lignum nudos, mors atra coegit.
Ex eadem maſſa ſimili ratione refecta
Iam renouata, redit flos carnis, & hoſpita pacis
Virgine deſponſa caro, non ex ſemine nato
Luc. 1. Artifici coniuncta ſuo, ſine debito mortis
Angelus hæc mandata patris, per ſidera defert
Lucida, vt angelica credantur nuncia fama
Virginis vt virgo, carnis caro debita ſoluat.
Talibus ingreſſus ſequitur veſtigia mortis
Paruulus immanis, ſenior puer, & iuuenis vir.
Poſt vbi iuſta viri completa eſt roboris ætas,
Paulatim ſolitus ſocia deperdere vita:
In fœdas etiam rugas, & inertia membra
D Mutari ſpecie vacuatis ſanguine venis
Conſtitit, haud habitum paſſus veteraſcere carnis,
Quaue manum extendit temere contingere lignum.
9 Qua die, quoue loco cecidit clariſſimus Adam,
Hac eadem redeunte die voluentibus annis
In ſtadio ligni, fortis congreſſus athleta:
Extenditque manus, pœnam & pro laude ſecutus
Deuicit mortem, quia mortem ſponte reliquit,
Exuit exuuias carnis, & debita mortis:
Serpentis ſpolium, deuicto principe mundi
Num. 21. Adfixit ligno, refugarum immane tropæum.
In cuius ſignum Moſes ſuſpenderat anguem,
Et quotquot fuerant multis ſerpentibus icti,
Aſpicerent ipſum fictum fixumque draconem,
Poſt vbi ſecretas inferni venit ad vndas:
Atque ſuum victor captiuum luce retexit,
Aſtanti iuſſumque patris virtute peregit,

10 Sponte ſuum corpus quod liquerat, ipſe recepit. E
Cauſſa hæc mortis erat, eadem via facta ſalutis:
Nuncius ille doli, ſed pacis nuncius iſte:
Sponſa virum necuit, genuit ſed ſponſa leonem.
Virgo viro nocuit, ſed vir de virgine vicit.
Cuius in exemplum ſopito corpore ſomno,
Sumitur ex latere muliet, quæ coſta mariti,
Gen. 2. Quam carnem de carne ſua, deque oſſibus oſſa,
Euigilans dixit, præſaga mente locutus.
Mira fides, merito Paulus certiſſimus Auctor
1. Cor. 15. Chriſtum de cælis Adam docet eſſe ſecundum.
Veritas ipſa ſuis exemplis vſa refulget.
Nec cupit ex alieno acres oſtendere greſſus;
Pauperis hoc opus eſt, propriæ virtutis egeni:
Hæc Paulus docuit magnus myſteria docta,
11 Scilicet in Chriſto eſſe decus, tuum Eccleſia cernens
Ioan. 19. Huius de latere, ligno pendentis in alto
Corporis exanimi ſanguis manauit & humor.
Fœmina ſanguis erat, aquæ erant noua dona lauacri,
Hæc populi vera eſt viuentis Eccleſia mater,
De Chriſti noua carne caro, deque oſſibus oſſum.
12 Golgotha locus eſt, capitis caluaria quondam:
Matth. 17. Lingua paterna prior ſic illum nomine dixit:
Hic medium terræ eſt, hic eſt victoria ſignum.
Os magnum hic veteres noſtri docuere repertum. F
Hic hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum,
Hic patitur Chriſtus, pio ſanguine terra madeſcit,
Puluis Adæ vt poſſit veteris cum ſanguine Chriſti
Commixtus, ſtillantis aquæ virtute leuari.
Matth. 12. Hæc ouis eſt vna, quam ſe per Sabbatha viuam
Inferni è puteo ſtatuit ſubducere paſtor.
Propterea cunctæ carnis præmortua membra
Curabat Sabbathis, aut cæci à germine nati
Ioan. 5. Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit:
Ioan. 9. 13 Aut hominem totum exanimem, per Sabbatha viuum,
Deque ſepultura præſenti plebe vocauit:
Ioan. 11. Ipſe noui factor, veteris bonus ipſe refector,
Aut quæ defuerunt ſupplens, aut perdita reddens.
Hæc ineunte die ſancto, ſperantibus in ſe
Facturus plene pro pacto, poſſe docebat.
[14 Quid? Caro ſi moritur, nec ſpes datur vlla ſalutis: Cap. V.
Quas habuit cauſſas, hominem ſe fingere Chriſtus,
Et medicare homines, aut curam carnis habere?
Corruptela potens liquefactum ſoluere corpus,
Non poterit virtus Domini reuocare ſolutum?
Credunt interitu qui non ſua corpora ſolui,
Non credunt Domino, ſua qui vult merſa leuare,
Aut nolle præſtare bonum, neque poſſe potentem
Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
Infirmas auſi cauſſas præponere morti. G
In grano latet arbor, & hoc niſi terra ſepultum
Ioan. 12. Putreſcat, non dat decoratos arbore fructus.
Iam liquidæ ſtringentur aquæ: ſtridente rigore
15 Saxa fient, & ſemper erunt, niſi magna poteſtas
Soluerit inducto molli ſpirante repore.
Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus,
Si quæras, non eſt: quum vult Deus, eſſe videtur.
Arboribus folia, ſpinis roſa, germina campis
Mortua deficiunt, & rurſus viua reſurgunt.
Hæc homini Deus ante oculos renouata reformat,
Propter quem locuples, primus large omnia fecit.
Omnia nuda cadunt, ſuo corpore ſingula veſtit.
Cur hominem ſolum, cui tantos fudit honores,
Non tantum reuocet ſibi, quem ſuper omnia fecit?
16 Ergo caro & ſanguis Dei regno digna negatur,
1. Cor. 15. Tamquam ſit Paulus proprie de carne locutus.
Ille quidem magna docuit, ſed inania corda
Carnali ſermone putent, nam priſtina facta
Sanguinis & carnis voluit ſub nomine dicta,
Cœleſtis magni memoratus verba magiſtri,
Qui per aquam de ſe genitis ſui nomen honoris
Donauit, pignuſque ſuo de ſpiritu fudit,
Vt cuius fuerant homines virtute redempti,
Huius & acciperent renouati nomen honoris. H
Ergo quia populis nondum ſuo fonte renatis,
Ioan. 3. Sordibus antiquis tectis, & debito mortis
Ex veteri cauſſa regnum cœleſte negauit,
Dicens: humanum rurſus debere renaſci:
Quod natum eſt de carne, caro eſt, de ſpiritu vita:
Radicis veteris noua germina gloria mutans
Ablutum corpus iam non de carne vocari,
Hoc ſequitur, Paulus, ſic eſt de carne locutus
17 Denique dixit: Oportere ſuperindui veſtem,
2. Cor. 5. Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam.
Non aliud corpus dari, ſed prius illud inermem
Vndique regno Dei lato circumdari totum,
Momento aſpectus oculi mutabitur, inquit.
Ibidem. Vt rufæ ceræ facies diſpanditur herba,
Et mutat proprium candenti ſole colorem:
Sic eadem caro fulgenti de gloria ſumens,

Gaudebit, semper gaudens, & morte carebit,
Deuictum clamans crudelem corporis hostem,
Glutitam mortem, fort s victoria Christus,
Ingentes Deo summa ferens ad sidera laudes.

ADNOTATIONES
IACOBI PAMELII IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS Marcionem.

CAP. I.

1. Postquam fracta fides refugis spirantibus hostis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De hæresibus Marcionis, & maxime qua dixit:

Aduersum sese duo testamenta sonare,

qua quatuor tres Euangeliorum partes reprobabat, vnico Luca retento. *Emendauimus vero:* emersit pestis operta, *pro:* pectis, *quod vitio typographico videbatur irrepsisse, sicuti etiam paulopost:*

Improuise necans in cautos morte suprema,

pro: Improuisa negans. *Atqui pertinet ad phrasin Tertullianicam illud:* vt sua facta Deo consignet iniqua, *&:* suasos, *pro: persuasos,* infigere pœnis, *& paulopost:* Domini commmittere verba.

2. Innumerata Dei miracula, visa nec vmquam, &c.] *Isti versui coniunximus:*

Ante nec audita, contentaque corde nec vllo,

& postposuimus illum:

Tam temere scelus illicitum componere verbis,

eo quod illic adludat ad illud Isai. 64. & 1. Cor 2. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quo fit vt *etiam castigauerimus:* contentaque, *pro:* contemptaque, *Sicuti etiam paulopost:* quia corde grauatis, *pro:* grauati. *Porro etiam ibi mendum subesse videtur:*

Spiritu lata putant hebetes, animalia digna,

aut locus mutilus, cui absque ms. cod. mederi non licuit.

CAP. II.

3. Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falso, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De quatuor Euangeliis à Paulo & Ecclesia receptis. *Atqui:* nomine falso, *intelligit nomen Marcionitarum.*

4. de fonte fluuium manare perennem, &c.] *Sollemne esse (Beda teste) Poetis Christianis, vt e in fine producant, duabus in dictione altera consonantibus sequentibus, sicuti exempli gratia, tum hic auctori, & non semel postmodum, tum Iuuenco l. 4. Aspicite scribas, & Prudentio Cather. cade stupenda. Adludit autem ad bissenos Apostolos, quorum sonus* exiuit in omnem terram & in ventos quatuor orbis, *id est, in fines orbis terrarum sicuti legitur Psalm. 18. Atqui emendauimus:* Sordes diluere, *pro:* Sordide (*vbi noue accipit:* fata mortua, *pro mortuis hominibus*) *& mox:* Electaque fide, *pro:* Electoque.

CAP. III.

5. Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus;* De Pascha veteri, Christi figura. *Adludit vero ad illud 1. Cor. 5* Pascha nostrum immolatus est Christus, *& illud* vitamque Deumque futurum, *refertur ad id quod sequitur:* Promissum, *vbi sequitur vox antiqua:* illectauerat, *& mox Poetico more producta in penultima vox:* poteritis.

6. ne fidus pater, & vates, &c.] *Abrahamum intelligit, cui Gen. 22. pro Isaac eius filio, ad immolandum*

Connexus capite spinis ostenditur agnus,

sicuti in eo quod sequitur:

--Cuius de morte piati

Esset vt in signum,

ad Exod. c. 12. vbi sanguine agni *Paschalis iubentur* signari postes & limina multa, *pro quo malim legere:* muta: *sed nihil immutaui. Quibus adiicit &* Pascham *celebratam, Ios. 5 Castigauimus autem paulopost:* aut sanguine funera deler, *pro:* dolet.

7. fouet aut suo vellere vulnus, &c.] *Hic per licentiam Poeticam corripitur o littera in fine dictionis* suo, *sicuti etiam frequenter postea in hisce libris, de aliis Christianis Poetis idipsum vide apud Bedam. Emendauimus etiam:* vt pro peccatis, *pro:* Aut, *vt id quod præcedit:* Non pecoris, *sit interrogatio, & accipiatur more Tertullianico:* Non, *pro:* Nonne. *Porro* agnum Christum *probat etiam ex Euangelio Ioan. 1.*

CAP. IV.

8. Sic Dominus virtute patris, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De comparatione primi parentis Adam, & secundi Christi *Est vero Tertullianicum:* pecudumque potiri, *&:* eripere fortis. *sic enim legimus e in fine producta, pro eo quod erat:* Etiperet, *Item:* virgo subducta dracone, *item non multo post:* sine debito mortis, *sic enim castigauimus pro:* debita, *sicuti etiam:* vestigia mortis, *pro:* mortem *Rursus vero ad stylum Auctoris pertinet:* manum extendit, *&c.* contingere lignum.

9. Qua die, quo loco cecidit clarissimus Adam, &c.] *Sic emendauimus, pro:* carissimus. *Atqui quod hic dicit, & mox clarius, repetit his verbis:*

Golotha locus est, capitis caluaria quondam, *&c.*

Os magnum hic veteres nostri docuere repertum,

Hic hominem primum suscepimus esse sepultum, *&c.*

habes etiam apud B. Cyprianum tract. de Resurr. Christi, vbi vide similes Veterum locos in Adnotationibus nostris n. 3. auctori peculiare est, quod etiam eodem die passum *scribit* Christum, quo Adam cecidit.

10. Sponte suum corpus quod liquerat, ipse recepit, &c.] *Istud de Christo intelligendum iuxta naturam humanam, secundum quam mortuus est & sepultus.*

11. Scilicet in Christo esse decus, tuum Ecclesia cernens, &c.] *Corruptus est hic versus, cui quod deessent ms. cod. mederi non potui. Vbi interim prima syllaba vocis* Ecclesia *corripitur, quod peculiare est Auctori tum supra huius l. 2. cap.* Decurrit Ecclesia verbo, *tum hic, tum paulopost:*

Hæc populi vera est viuentis Ecclesia mater,

& li. 3. infra, ca. 7.

Esse caput Christum, sunt cuius Ecclesia membra. *Suspicor autem etiam ibi mendum subesse:* fœmina sanguis erat.

12. Golotha locus est, &c.] *Producitur hic media huius vocis syllaba, qua Hymmo de Pascha Domini, apud Cypr. corripitur.*

Est locus, ex omni medius quem cernimus orbe,

Golgotha Iudæi patrio cognomine dicunt.

sicuti etiam à Iuuenco li. 4. vbi ruris Golgotha nomen. *Castigauimus autem mox:* stillantis aquæ virtute leuari, *pro:* leuare.

13. Aut hominem totum exanimem per Sabbatha viuum, &c.] *Peculiare est hoc Auctori, quod insinuet resuscitationem Lazari, Io. 11. factam in* Sabbatho, *nam de illo illum loqui manifestum fit ex eo quod sequitur:* Hæc ineunte die sancto, *&c.*

CAP. V.

14. Qu'd? Caro si moritur, nec spes datur vlla salutis, &c.] *Titulum huic capiti fecimus:* De resurrectione & salute carnis æque atque animæ. *De quo vide supra li. 1. c. 9. n. 30. Emendauimus vero:* Quid? *pro:* Quod, *&:* salutis, *pro:* saluti. *Est autem Tertullianicum:* medicare, *&:* Non poterit, *&c. pro:* Nonne.

15 Saxa fient & semper erunt, &c.] *Castigauimus:* fient, *pro:* fiunt. *Et vero corripiuur hic prima eius dictionis littera contra Ethnicorum Poetarum morem, tum hic, tum infra in Genesi:* Lux fiat. *Nec absimiliter Prudentius Peristeph. & fauilla iam tenuis fiet, ac: fio Cyprianus alter, item li. 1. adu. Sym. quæcunque fiant auctore senatu, denique & Auctor l. 2.* Credite vera fient. *Vide etiam de hoc Bedam. Emendauimus vero:* mortua deficiunt, *pro:* deiiciunt.

16. Ergo caro & sanguis Dei regno digna negatur, &c.] *Pulcre interpretatur illud Apostoli 1. Cor. 15.* Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, *de quo latius supra l. de Resurr. carn. cap. 46. 49. 50. & 51, Castigauimus autem mox.* Carnali sermone putent, *vt deriuetur à putere. pro:* putant, *ac paulopost rursum:* & debito mortis, *pro:* debita. *Item:* humanum (*nempe genus*) rursus debere renasci, *pro:* humano. *Atqui habes hic correptas in fine dictiones:* Dei. *& mox:* sui, *etiam contra regulas veterum Patrum, de quo latius Beda.*

17. Denique dixit: Oportere superindui carnem, &c.] *De hoc Apostoli 2. Cor. 5. loco etiam supradicto li latius cap. 41. 42. & 43. sicut etiam de illo:* in Atomo, in momentaneo motu oculi. *ibidem. Atqui:* rufam ceram *more suo rubeam intelligit: &:* glutitam *vsurpat, pro:* deglutitam.

ARGVMENTVM
LIBRI TERTII ADVERSVS Marcionem, etiam ipsius Auctoris.

TERTIVS, ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & patribus sacratos esse ministros.

Vbi subintelligi debet: tradit, aut quid simile. Tractat enim libro tertio (quod adeo etiam titulo adiecimus) DE CONCORDIA PATRVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, *occasione illius Apostoli Gal. 4. ex Isai c. 54.* Scriptum est enim: Lætare sterilis quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis, quia multi filii desertæ, magis quam eius quæ habet virum, *& illius:* Illa quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. *Hoc enim est quod in dicto argumento dicitur:* ingenua gentem de matre creatam. *Plura autem habet Auctor initio libri quinti, sed ita obscura, vt præstet suo loco dum taxat tractare.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBER TERTIVS ADVERSVS MARCIONEM, de concordia patrum veteris & noui Testamenti.

Ca.I. Gal.4.ac Gen.21. Gen.12. Gal.4.& Isai.45.

ETAM genuit quondam sterilis cognomine, mater,
Iamque nouus gaudet populus de libera natus,
Expulsa famula, merito cum prole superba;
Viuentis quoque fontis aquas ingrata relinquit,
Et tepidis errans ardenti sidere potat.
Iam possunt gentes Abraham clamare parentem,
Quæ vocem Domini simili ratione secutæ,
Omnia liquerunt peregre se sistere vitæ.
Lætare ô sterilis, promissam concipe plebem;
Erumpe & clama, quæ nulla prole beata,
De qua dicebat per vates spiritus olim;
Hæc genuit gentem multis ex gentibus vnam,
Cuius principio semper pia membra laborant.

Ca.II. Gen.5. B

[2 Huius Abel iustus, pastor, pecudumque magister,
Fraternæ occidit quem olim violentia dextræ.
3 Huius Enoch, insigne decus, de corpore membrum;
A Deo digressos populos, facinu, que sequentes,
Dum furit in terris refugarum, turba latronum;
Sacrilegum genus vt fugeret crudele gigantum,
Consilio reuocabat; in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritoque labore
Translatum magno pignus seruatur honore.
4 Perfectus laude & sine culpa Noa repertus
Testificante Deo iustus in adultera plebe,
Bis quinquagenis arcam qui texuit annis.
Venturum excidium factis & voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ac vndis,
Et cum prole sua seruatur, Gente sequente
Est Abraham, cuius gnatos vos esse negatis,

Gen.6.7. & 8.

Gen.12. & 17.

Qui primus genere & patria & genitore relicto,
Voce Dei suatus secessit in extera regna,
Tanto Dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus vt pater & populis credentibus esset.

Gen.29. & sequent.

Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per omne
Vitæ suæ spatium lætissima tempora Christi
Præcecinit verbis, actu, virtute, labore.

Gen.39.

Hunc sequitur Ioseph, fœdæ sine sorde iuuentæ,
Carceris & duræ conficta calumnia pœnæ.
Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
Inque fame panis tribuendi larga potestas.
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti;
Vt speculo vultus firmam spem cernere possint.

Gen.49. C

Iudas ipse pater, regalis fortis origo,
Vnde duces geniti, cuius de semine reges
Numquam defuerunt, donec futura potestas,
Gentibus exspectata diu, promissa veniret.

Ca.III. Exod.2. & Hebr.11.

[5 Dux populi Moses; qui limina regia liquit,
Spernens diuitias florentes tempore paruo,
Maluit adflictus populi portare labores
Subnixa ceruice, minis non territus vllis,
Quam sibi delicias multasque remittere pœnas;
Pro magnaque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei, magnalia gessit.
Percussit gentem plagis, terramque reliquit,
Confundit regem, durum populumque reducit,
Calcauit fluctus, hostes dimersit in vndis,

Exo.7.8.9. 10.11. & 12.

Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram.

Exod.14.

Cum Christi populo manifeste multa locutus,

Ibid.15.

6 Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit.

Ibid.34.

Acceptam legem per paucos fudit in orbem,

Ibid.17.

Exempla implicita propriorum certa laborum;
Percussit petram, iussus quoque flumina fudit,
Extenditque manus, vt signo vinceret hostem.
Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur.
Hic probus & magnus cum laudis pace quieuit.

Ibid.

D

Num.13. Ios.3. Ibid.13. & Reg. Ios.10. Ibid.11. ac 12. Ibid.23. & 24.

At Iesus Naue filius, Auses ante vocatus,
(Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine iunxit.)
Hinc fluuium scidit, & populum transire coegit,
Distribuit terram gratis, promissa paterna,
Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem;
Expulit externas gentes, prolemque gigantum,
Excidit lucos, aras & templa subegit;
Omnia legitima solemnia mente peregit,
Nominis exemplum Christi, virtutis imago.

Ca.IV.

[7 Quid de iudicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes, si conscribantur in vnum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam,
Corporis explendi verborum postulat ordo.
Ex quibus vt Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam acquirere genti,

Iud.6. & 7.

Firmatusque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset, vel posset vincere bellum,
Vellus vt in noctem positum de rore maderet,
Et tellus omnis circum siccata iaceret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo;
Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore,
Hoc etenim signo prædonum strauit aceruos.
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite, (8 numerus Tau littera Græca)
Armatis facibusque & cornibus ore canentem.
Vellus erat populus ouium de semine sancto.
Nam tellus variæ gentes, fusæque per orbem,
Verbum quod nutrit, sed nox est mortis imago,
Tau signum crucis, & cornu præconia vitæ,
Lucentesque faces in lychno, spiritus ardens.
Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
Non prius angelica mortis fera prælia vinci,
Quam populo indocili merito sua culpa relicto,

Iud.4.&5.

Florentesque fide gentes in laude receptæ.
Debbora quin mulier super omnem maxima famam,
Pro patria quæ belligero subnixa labori,
9 Stipite sub palmæ populum vicisse canebat;
Quapropter victi simul hostes terga dedere;
Sisara dux fugit, cui non vir, nec manus vlla
Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
Exemplo refugæ, deuicit fœmina ligno.
Iephtha fide firma, qui duro vulnere votum
Ausus, mercedem belli Deo dicere grandem,
Hic quia, quæ non vult Dominus, promiserat amens,

Iud.11.

Occurrit primo carum sibi pectore pignus.
Nulli sperata cecidit quod sorte repente,
Promissum vt staret, soluit pia iura parentis,
10 Peccati votum, violenta mente coperuit
Immanis timor, orbatæ solatia vitæ
Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem.
Nec non Samsonis super omnia corpora vires,
Spiritus hoc donum capiti concessa potestas,
Pro populo solus nullo mucrone, nec armis,

Iud.15. & 16.

Os retinens asini prostrauit corpora mille.
Vincula nulla virum vinctum potuere tenere;
Gloria sed postquam captiui mota recessit,
Occidit, atque hostes victus sua morte redemit.

E F G

[11 Mirificus Samuel, cui Reges vngere primum
Præceptum, dare Chrisma, viros ostendere Christos;
Talibus in vitæ spatio laudabilis egit,
Vt quoque post requiem Prophetica iura teneret.
12 Psalmogtaphus Dauid, magnus rex, atque Propheta,
Passurum Christum submissa voce canebat,
Sponte quod ingratus populus sine lege peregit,
Cui Deus ex vtero fructum promiserat olim,
Prolem, sublimi solio suo ponere sanctam.
Fixa fides Domini quæ sponderat, omnia fecit.
Æmulus Ezechias, populi corrector inertis,
Ablatis legem qui restaurauit, iniquis,
Hæc olim mandata Dei prior omnia iussit,
Qui precibus bellum, non ferri cuspide soluit.
Hic moriens, lachrymis annos ac tempora vitæ
Accipit, merito talem tulit actus honorem.
Ingenti zelo Iosias, rector & ipse,
Tantum nemo supra, nec postea taliter egit.
Idola destituit, destruxit templa nefanda,
Atque sacerdotes super aras igne cremauit,
Ossa Prophetarum falsorum cuncta refodit,
Incenditque aras adolenda cadauera lignis.

Ca.V. 1. Reg.10. & 16. 1. Reg.12. & 25. Psal.20. Psal.131. 4. Reg.18. 19.& 20. 4. Reg.22. & 23.

Insignis fidei in laudem (memorabile) tactus
13 Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
Gustauit, quoniam rursum venturus in orbem est.
Ergo infracta fides, populum regemque furentem,
Militiam Domini qui deseruere beatam,
Verberibus, flammis castigans hostes amaris,
Sidera concluſit, tenuitque in nubibus imbrem.
Esse Deum ostendit cunctis, apparuit error.
Nam madidæ partes hostiæ, fluuio, super aras
De cœlo precibus, veniens vi, flamma comedit,
Et quotiens voluit, toties ruit ignis ab alto.
Diuisit fluuium, transgressus & auia fecit,
Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
Huius discipulus, fortis successor Heliseus,
Qui duplicem Heliæ petiit sibi sumere sortem,
Ad castigandam violento verbere plebem,
Tantum pro Domino & talem spirauit amorem.

H

Mal.4. 3.Reg.17. & 18.

4.Reg 2.

Ibidem.

A
4. Reg. 6. 4. Reg. 4. 4. Reg. 8. 4. Reg. 5. & 6. 4. Reg. 13.

Iordane percusso pedibus via facta regressus,
Demersam fluuio releuauit virga securim,
Mortificumque cibum in vitalem transtulit escam,
14 Detinuit pluuias iterato tempore duplo,
Mundauitque lepres; hostes caligine cepit.
Cuius post obitum iam condita membra sepulcro,
Abiectus quidam, mactatus cæde latronum,
Mortuus, vt tetigit, reuocata luce reuixit,

Cap. VI. Isai. 2. & deinceps.

[15 Isaias, locuples vates, cui fontis aperti
Tam manifesta fides, verbum Dei ore profudit,
Largaque per Christum patris est promissa voluntas,
Præstata viam vitæ, atque probata per ipsum est.
16. Quem populus sectum ligno, sine labe repertum,

Hier. 1.

Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Sanctus Hieremias, quem gentibus esse Prophetam

Hier. 37. & 38.

Æterni virtus iussit, dixitque futurum;
Qui quoniam plebis facta illaudanda reuoluit,
Et fore captiuam, nisi pœnituisset iniquos,
In famulos fieri præsaga voce locutus;
17 Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus,
Inque luto dura putei fames hausit tabida membra.
Sed postquam quæ noluerant audire, probauit,

Hier. 39.

Atque hostes vinctum populum duxere triumphis,
Horrida vix tandem caruit sua dextra cathenis,
Nulla morte virum constat, neque cæde peremptum.

B
Ezech. 2. & deinceps

18 Ezechiel fidus, diues cui gratia verbi
Concessa est, peccatorum secreta videre,
Afflictus lugere suos, veniamque precari,
Cernere vindictam sanctorum cæde futuram,
Sanctorumque locum regni, carnisque salutem
Spiritu implicitus, gressus aditusque videre.
19 Osea, Amos, & Micheas, Ioel, Abdia, Ionas,
Atque Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæusque,
Zacharias vim passus, & angelus ipse Malachim;
Hi vates Domini, quorum chorus vsque canentum,
Ac pariter laudis propriam meruere coronam.

Dan. 13 seu 1. secúdum LXX.

Quum magnus Daniel, qualis vir, quanta potestas,

Dan. 2.

20 Qui falsos testes ipsorum prodidit ore,

Dan. 6.

Seruauitque animam damnatam crimine ficto;

Dan. 3.

Somnia secreta, & regis prior ore resoluit,
Præuidit Christum regnorum soluere membra;
Pro Domino reus est, factus quoque præda leonum,
Seruatisque palam cunctis in pace quieuit.
21 Huius tres socii, vix digna laude canendi,
Ex numero tanto decretum regis iniquum
Contempsere pii, quorum data corpora flammis,
Tradere se pœnis potius, pro nomine magno,
Quam genibus nixi simulacro pandere palmas.

C
1. Esdr. 7. & 8.

I. m præclara fides, iam spes super omnia fulgens
Extinxit rabidos ignes, & vicit iniquos.
Eldras vates, legis Doctor, & ipse sacerdos,
Qui populum captum post tempora plena reduxit,
22. Ignibus & multa consumpta volumina vatum
Spiritu completus, memori omnia redidit ore.

Cap VII. Matth. 11.

[23 Grandis Ioannes super omnes semine natos,
Cuius difficile poterimus dicere laudes,

Matth. 3.

Ablutor carnis, Domini præcursor apertus,
Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
Fœderis ille noui primus, veterisque supremus,

Matth. 11.

Proque via vera, prior hostia cæsus obiuit.

Matth. 14.

Ecce Deus Christus; pariter bissena iuuentus,

Matth. 3.

Omnibus vna fides, amor vnus, & vna potestas,

Matth. 10.

Flos hominum, mundo lucentes lumine Christi,
Et comites & Apostolici, qui vera locuti,
Auribus audiuere, oculis videre salutem,

Luc. 24.

Tractauere manu corpus de morte receptum,

1. Ioan. 1.

Conuixere cibo assidue; testantur vt ipsi.

Act. 9.

24 Hunc Paulus, prælectus Apostolus in vice missus,

2. Cor. 12.

In cœlos raptus vidit quoque; missus ab illo,

Act. 11. & Gal. 2.

Barnaba cum comite, sociisque prioribus, vno

Ephes. 4.

Fœdere coniunctis, per gentes, tradit vbique,
Esse caput Christum, sunt cuius Ecclesia membra
Corporis ipse salus, membrorum vita perennis;
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,

D
Rom. 1.

Ipse resurrexit primus, spes vna salutis,

1. Cor. 15.

Discipulisque suis formam dedit, hi simul omnes
Indignas varie pœnas pro nomine passi.

Cap. VIII. Gal. 4.

[25 Talia membra gerit speciosо corpore mater
Libera, quod numquam Domini præcepta reliquit,
Inque domo senuit Domino lectissima semper,
Inuidiam, pœnas, eius pro nomine passa.
Nam sterilis quoniam, nondum secura futuri,
Ediderit populum cœlesti semine natum,
Atque suæ famulæ portauit spreta dolorem;
Hanc sterilem quondam, nunc tempus cernere matrem
Hæredem natum suæ libertatis habere,
Non similem famulæ, quamquam de semine cœli
Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.
Absit vt illicitis verbis, temeraria voce
Egregios homines, ardentia sidera cœli,
Semine coniunctos tantum, vel sanguine plebi,
In solidum passim famulum dicatis atrocem,
Aut populum Domini legis mandata secutum,
Seruili specie quisquam putet esse loquendum.
Sed peccatorum vacuam sine mente cateruam,
Qui promissa Dei, dubia spe, corde locarunt,
Præsentis vitæ misera dulcedine victos,
Debita seruitio capitis sua culpa subisset,
Si legem plebi peccati caussa iugabit,
Nam seruire Deo, totoque incumbere corde
Intemerata fides, libertas sponte paratur.
Ergo patres iusti, sancti, sine labe Prophetæ,
Aduentum Dominis multi cecinere futurum;
Testanturque fide cœlestia iussa prophanis,
Cum quibus immanes satiati gloria Christi,
Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmauere fidem, factis prædicta probando.

Cap. IX.

[26 Quorum discipuli, qui successere per orbem,
Conflati virtute viri, nostrique magistri,
Coniunctos operis nobis tribuere honores.
Ex quibus electum magnum, plebique probatum
Hac cathedra, Petrus qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum, primum considere iussit.
Post quem Cletus & ipse, gregem susceptit ouilis.
Huius Anacletus successor sorte locatus.

F

Quem sequitur Clemens, Is Apostolicis bene notus.
27 Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ouile.
Post expleta sui qui lustri tempora tradit
Telesphoro, excellens hic erat, martyrque fidelis;
Post illum socius legis, certusque magister;
28 Quum vestri sceleris socius præcursor & auctor
Aduenit Romam Cerdo, noua vulnera gestans,
Detectus, quoniam voces & verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulsus,
Sacrilegum genus hoc genuit, spirante dracone.
Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita à Petro, cuius successor & ipse,
Iamque loco nouo cathedram susceptit Higinus.
29 Post hunc deinde Pius, Hermas cum germine frater,
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus,
Aque Pio susceptit Anicetus ordine sortem,
Sub quo Marcion hic veniens, noua Pontica pestis.
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquam cœpit mortis proferre sagittas,
Abiectus merito tam sæui criminis auctor,
A sanctis reprobus; patuit mirabile monstrum.

G

ADNOTATIONES IN LIBRVM TERTIVM ADVERsus Marcionem Iacobi Pamelii.

CAP. I.

1. Iam genuit, quondam sterilis cognomine, mater, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De matre eadem Abrahami, veterumque Patrum & nostra Ecclesia. *Sicuti autem initio ipsa verba Apostoli Gal. 4. in carmen redegit, ita quum subdit*: Viuentis quoque fontis aquas, *&c. adludit ad illud Gen. 21. vbi Agar legitur vtre aquæ in scapulis impositо errasse in solitudine. Videtur interim alia aliqua vox substituenda pro*: tepidis, *sed non licuit ob inopiam cod. ms. corrigere.*

CAP. II.

H

2. Huius Abel iustus, pastor pecudumque magister, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De patribus Abel, Enoch, Noe, Abraham, Iacob, Ioseph, & Iuda. *Sensus autem est*: Huius *nempe gentis est.*

3. Huius Enoch, &c.] *Peculiare hoc est Auctori quod scribit*: Enoch à Deo digressos populos consilio reuocasse, *qui etiam per præoccupationem* Gigantes *nuncupat impios ciuitatis diaboli ministros, de quibus Gen. 6. sub Noe primum fit mentio in scripturis.*

4. Perfectus laude & sine culpa Noa, &c.] *Quod de* Noa *tradit, magis cum scriptura conuenit, vbi quum legatur*: Erunt dies illorum centum viginti annorum, *tacite interpretatur (oviissis dumtaxat 20. annis, forte quod in carmen non tam commode posset referri) de spatio pœnitentiæ impiis relicto, dum dicit*:

Bis quinquagenis arcam qui texuit annis.

Mox vero vbi de Abraham *agit Auctor, pro eo quod legebatur*: Tantos, *necessario castigauimus*:

Tanto Dei meruit sublimis dignus honores;

vt accipiatur Tanto, *more Tertullianico, pro* Tantum. *Item vbi de* Ioseph *agitur*: Tam propria Christi, *pro*: Tum.

CAP. III.

5. Dux populi Moses, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*:

De Mose & Iesu Naue. *Quum autem hic adludat ad illud Apostoli Hebr.* 11. fide Moses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis: magis eligens adfligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem, maiores diuitias æstimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi: *hinc patet Auctorem habuisse eam Epistolam pro authentica, de qua interim latius infra Tom 5 lib. de Pudicitia, cap.* 20.

6. Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit, &c.] *Intelligit quod legitur Exod.* 34. *iuxta* LXX. Glorificatus aspectus cutis faciei Mosi, quum loqueretur ei Dominus, *pro eo quod ex Hebræo vertitur:* cornuta facies, *de quo supra vide Adnotationes nostras libr.* 4. *adu. Marc. c.* 22. *n.* 344. *Sicuti de* Iesu Naue, Ause ante vocato, *lib.* 3. *c.* 16. *nu.* 115. *& lib.* 4. *c.* 13. *nu.* 163.

CAP. IV.

7. Quid de iudicibus populi per singula dicam? &c.] *Hoc caput inscripsimus:* De Iudicibus, Gedeone, Debbora, Iephte, & Samsone.

8. (numerus Tau littera Græca, &c.] *Hoc sibi vult.* Tau litteram Græcam, *exprimere* numerum trecentenum, *quod, præterquam quod notius sit quam vt probatione indigeat, etiam supra ostensum est ex Tertulliano, Irenæo, & aliis lib. de Præscript. adu. har. cap.* 50. *har.* 15. *num.* 319. *de hæresi Marci ex Græcorum Alphabeto. Hic vero propterea huc illud adiert, vt probet* Gedeonem *in figura.* Tau signi crucis Trecenteno equite, (*vbi accipit equitem carminis gratia, pro omni milite, Nam los* 7. *solum legitur de* 30. *viris*) strauisse prædonum aceruos. *De quo signo* Tau *plura vide supra libr.* 3. *aduers. Marc. cap.* 22. *num.* 174. *& Tom.* 1. *lib. adu. Iud. cap.* 11. *num.* 142. *Atqui paulopost.* testamen *vsurpat Auctor, pro testamento.*

9. Stipite sub palmæ populum vicisse canebat, &c.] *Adludit ad Canticum* Debboræ, *quo celebrat Sisaram in temporibus clauo, siue, vti habent* LXX. *palo tabernaculi, quos ex palma olim confici solere indicat Auctor: qui etiam istud tradit signum fuisse* Christi victoriæ in ligno, *verbis licet obscurioribus, & quantum apparet, mendosis.*

10. Peccati votum violenta mente cooperuit, &c.] *Eodem pertinet quod sequitur.*

Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem.

de Iephte, *qui* ex voto quod amens Deo promiserat, *filiam suam immolauit in holocaustum. Quomodo autem* crimen *illi imputetur, quum tamen ab Apostolo Heb.* 11. *in iustorum recenseatur catalogo, tractat late Auctor Quæst. & Respons. inter opera B. Iustini Martyris: dicens permisisse Deum illud criminis, vt posteri documentum acciperent, ne vmquam vota sua Deo indefinite nuncuparent, & iniustorum nomenclaturarum nomen eius esse in iertum, quod pietatis sua erga Deum obseruationem filiæ sua mactatione declarauerit. Quale quid etiam habet B. Augustin. Quæst. in lib. Iud. cap.* 49. *& ex parte lib.* 1 *de Ciuitate Dei, cap.* 21. *Pertinet vero etiam ad licentiam Poeticam illud:* coperuit, *in fine carminis heroici. Atqui paulopost de* Samsone *castigauimus:* hostes victus sua morte redemit, *pro:* hostis victos: *ipse enim iam victus, in vinculis vtpote constitutus, hostes suos conclussione columnarum vna secum peremit.*

CAP. V.

11. Mirificus Samuel, &c.] *Titulum huic capiti fecimus:* De Samuele, Dauide, Ezechia, Iosia, Helia, & Helisæo. *Intelligit vero vnctionem Regum Saulis & Dauidis,* 1. *Reg* 10. *& 16. deinde adludit ad* 1. *Reg.* 12. *de innocentia* Samuelis, *& cap.* 25. *de morte eiusdem.*

12. Psalmographus Dauid, magnus Rex, atque Propheta, &c.] *Paucis comprehendit omnes* Dauidis *qualitates, de quo sequentem versum castigauimus:*

Passurum Christum submissa voce canebat,

pro: cuius se voce canebat: *sicuti & de* Ezechia *illud.*

Ablatis Legem qui restaurauit, iniquis,

pro: Oblitis: *per* iniqua *enim intelligit quæ excelsa vocantur in scripturis. Paulopost obscurum est illud de* Iosia.

Incenditque aras adolenda cadauera lignis;

nisi subintelligatur: ad adolenda.

Nobilis Helias, qui nondum debita mortis

13. Gustauit, &c.] *Supra c.* 2 *similiter de* Enoch *dicitur.*

Translatum magno pignus seruatur honore.

De vtroque vero vide supra lib. de Anima cap. 50. *num.* 564. *Castigauimus autem:* Flammis castigans hostes amaris, *licentia Poetica, pro:* hostis.

14. Detinuit pluuias iterato, tempore duplo, &c.] *Istud quod* Helisæo *inter cetera tribuit Auctor, non reperitur in Bibliis, nisi obscure ex consequenti. quum enim defectu roris & pluuiarum iussu Heliæ facta fuerit fames annis tribus & mensibus sex, & legatur* 4. *Reg.* 8. *prædicta fames septem annorum ab Helisæo, (quod* tempus duplum *nuncupat Auctor) fuit in ea sententia Auctor, quod hæc fames orta sit ex eo, quod etiam* Helisæus pluuias iterato detinuerit.

CAP. XI.

15. Isaias, locuples vates, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De Isaia, Hieremia, Ezechiele, XII. Prophetis, Daniele cum tribus sociis, & Esdra.

16. Quem populus sectum ligno, &c.] *De hoc vide supra To.* 2. *l. de Patient. ca.* 14. *& rursum Tom.* 3. *in Adnotat. nostris in Scorp. aduersus Gnosticos cap.* 8. *nu.* 54.

17. Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus, &c.] *Sic istud castigauimus pro mendo typographico, quantum apparet:* currere, *& rursum:* quæ noluerant audire, *pro:* voluerant. *Adludit enim ad Hier. c.* 37. 38. *& 39. vbi legitur tum primum* caruisse cathenis, *postquam euentu* probauit *captiuitatem ciuitatis Ierusalem, quam* audire noluerant *Iudæi: vtpote tum* liberatus *à Nabuchodonosor, de quo adeo verum est illud:*

Nulla morte virum constat, neque morte peremptum: *non vero de Iudæis, à quibus postea* lapidatum fuisse Hieremiam *supradicto loco ipse Auctor tradidit.*

18. Ezechiel fidus, &c.] *Etiam hic castigauimus:* fidus, *pro:* sidus.

19. Osea, Amos & Micheas, Ioel, Abdia, Ionas, &c.] *Similiter & hic necessario substituimus:* Ioel, *pro:* simul, *vtpote quum inter xii. Prophetas minores, quos commemorat, ille vnus sit.*

20. Qui fallos testes ipsorum prodidit ore, &c.] *Etiam hinc confirmatur historia* Susannæ, *Danielis* 13. *quam cum Græcis inter prima Danielis facta recenset Auctor, de cuius auctoritate latius supra Tom* 2. *li. de Corona milit. c.* 4. *n.* 23. *Est autem obscurus, & fortasis mendosus ille versus:*

Seruatisque palam cunctis in pace quieuit.

21. Huius tres socii, &c.] *Intelligit Ananiam, Azariam & Misaelem, de quibus vbi dicit:* Tradere se pœnis, *&c. subintelligendum: malentes, aut quid simile.*

22. Ignibus & multa consumpta volumina vatum, &c.] *De* omni instrumento Iudaicæ litteraturæ per Esdram instaurato, *vide supra Tom.* 2. *lib. de Habit. muliebri, cap.* 3. *num.* 33. *Quibus addo quod id satis iudicetur his verbis,* 1. *Esdr.* 7. Esdras parauit cor suum vt quæreret legem Domini, *&:* Esdræ sacerdoti, scribæ Libri sermonum mandatorumque Domini.

CAP. VII.

23. Grandis Ioannes super omnes semine natos, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Patribus noui Testamenti, Ioanne Baptista, Christo, Apostolis XII. Paulo, & Barnaba.

24. Hunc Paulus præfectus Apostolus, &c.] *Sic castigauimus hunc versum, pro eo quod erat:* Hinc. *Loquitur enim de* Christo, quem Paulus in cœlos raptus vidit, *item:* missus ab illo. *Rursum autem ibi:* pro nomine, *accipitur Christi nomen.*

CAP. VIII.

25. Talia membra gerit speciosa corpore mater, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Ecclesia matre nostra, eademque vtriusque Testamenti.

CAP. IX.

26. Quorum discipuli qui successere per orbem, &c.] *Inscriptionem isti capiti fecimus:* De Apostolorum discipulis Romanisque Pontificibus vsque ad Anacletum, collocatis in Petri cathedra. *De qua vide supra lib. de Præscript. adu. har. cap.* 30. *nu.* 166. *& cap.* 36. *nu.* 207. 213. *&* 214 *Sicuti de* Lino, Cleto, Clemente, & Anacleto primis 4. à Petro Papis, *eiusdem lib. cap* 32. *num.* 186. *Item de successionis Romanorum Pontificum auctoritate adu. hæreses, ibidem nu.* 183.

27. Euaristus ab hoc, &c.] Euaristum, Alexandrum, Sixtum, ac Telesphorum *Pontifices Romanos præcedentium successores, etiam nominatim recensent B. Irenæus li.* 5. *c.* 3. *B. Optat. Mileuit. lib.* 2. *adu. Parmenian. & B. Augustin. epist.* 165. *denique Eusebius in Chronico.*

28. Quum vestri sceleris socius, præcursor, & auctor Aduenit Romam Cerdo, &c.] *Sic emendauimus, pro eo quod erat nullo sensu:* Cum vestri sceleris socio, *neque enim socium habuit Marcionem* Cerdon, *sed eius magister fuit, sicuti latius supra videre est dict. lib. cap.* 51. *har.* 16. *num.* 321. *Concordari autem debet cum iis quæ ibi dicta sunt, quod* Cerdon Romam *venerit sub* Telesphoro (*vbi in secunda syllaba è more suo corripit Auctor*) *sed* detectus (*sic enim etiam castigamus, pro:* deiectus) *sub* Hygino.

29. Post hunc deinde Pius, &c.] *De* Pio *& Aniceto præcedentium successoribus, vide eosdem Patres, de* Herma *vero,* cuius scriptura Pastor inscribitur, *supra T.* 2. *l. de Orat. c.* 12. *num.* 48. *quemadmodum etiam de Marcione,* quod Romam venerit sub Aniceto, *Tom.* 3 *l. de Præscript. adu. hæres. cap.* 30. *num.* 163. *Quem* abiectum à sanctis reprobum *dicens, confirmat excommunicationem etiam tum vsitatam in Ecclesia, quo pertinet etiam, quod*

Cerdonem *præmisit* ab agmine
pulsum.

ARGVMENTVM
LIBRI QVARTI ADVERSVS Marcionem, etiam ex Ipso Auctore.

QVartus & ipse refert obscura piacula Legis
Esse typum veteris, quæ paruit hostia vere,
Iamdudum exspectata piis cum semine sancto.
Quibus verbis, alias satis obscuris, indicat piacula, id est, sacrificia veteris Legis, fuisse typum veræ hostiæ Christi. Qua explicatione quum Antitheses Marcionis dissoluat, quas hoc libro æmulamenta nuncupat, Libri huius titulo adiecimus: DE MARCIONIS ANTITHESIBVS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
Liber Quartus, De Marcionis Antithesibus.

Cap. I.

HÆc i populo iuueni, qui diues, liber, & hæres
Possidet æternam spem laudis iure dicatam,
Non vt doctores (solus daret omnia Christus)
Sed famulos Christi, iubet inuiolata potestas
Inpenti zelo flagrantes, pacis amore
Armatos, molem belli deducere terræ
Excelsas turres, & mœnia sæua malorum,
Surgentesque minas, populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissoluere vento.
Quapropter merito nos æmulamenta locuti
Ipsius ex verbis, etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
Prædonisque plagam sanctis aperire copertam,
Ex improuiso ne quis rudis, inscius, audax
Cap. II. Incidat, & captus cœlestia dona relinquat.
[2 Ergo Deus cunctis mortalibus vnus vbique est,
Æternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit:
Materies nulla est facta, vt sit sponte perennis,
Quæ fuerit semper, nullo facto recreata,
Cœlorum, terræ, maris, infernique locator.
Spiritus, aeris est diuisor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus est, immensa potestas.
Hunc lex esse Deum populo monstrauerat vnum,
Cuius vox Moysi pollens in monte locuta est.
Illius hæc virtus, sapientia, gloria, verbum,
Filius, immenso genitum de lumine lumen,
Per vatum voces hunc vnum clamitat esse.
Ordine suscipiens Paulus, sic tradit & ipse
Vnum hunc esse patrem; per quem sunt omnia facta,
Atque vnum Christum, per quem Deus omnia fecit,
Ad quem se curuare genu plane omne fatetur,
C *Philipp.* 2 *Ephes.* 2. 3 Ex quo omnis patria in cœlo terraque vocatur,
Qui zelat populum summo pietatis amore
Vt pater, & sancte vult omnem viuere carnem,
Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
Hoc zelo nostram custodit lege salutem.
Legitimos monet esse, iubet, castigat, & instat
Corripiens Galatas fratres, & Apostolus idem,
Cap. III. Talem se Paulus zelum se scripsit habere.
Gen. 7. [4 Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna,
In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes;
Genteque iam quarta genitos de stirpe nepotes,
Quum fere nongentos hos tunc adiuuerit annos.
Gen. 18. Iudicium durum, sententia sæua videtur,
Paruulus & Sodomis adhuc insons, mollis, inermis,
Vt careat vita, quid enim peccauerat infans?
Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
Auctores sceleris (facinus ne cresceret vltra)
Exstinxit, sobolemque patrum peccata sequentum.
D Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
Perpetuas luit, ignarus, neque criminis auctus,
Ne fieret sceleris, consors ætatis adultæ,
Sponte futura mala, mors immatura resoluit.
Ca. IV. *Leuit.* 1. *& seq.* *Isai.* 1. [5 Cur Deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi?
Legeque constringit, ne quis transcenderet errans
In populo, lapidum præsenti morte minatus.
Atque iterum hæc reprobat, negat hæc sibi munera grata,
Corripiens plebem peccati examine pressam.
Ipse iubet verax, iustus simul ipse repellit?
Si quæris causas, errans desiste moueri,
Causa etenim fidei, rationis imagine maior.
Aspice per speculum fulgentis luminis vmbram,
Quid vituli sanguis, vitulæ cinis, hircus vterque,
Hic demissus abit, cadit alter at hostia templo.
Leuit. 16. *& Hebr.* 9. Sanguine nam vituli populum, simul omnia vasa,
Atque sacerdotes, & scripta volumina legis,
Sparsit aquæ mixto, vates sic iussus ab alto,
Non propriam spem, nec speciem virtute vacantem,
Exemplo vituli passurum in corpore Christum,
Qui iuga dura ferens humeris, temonis aratro
Fortiter abrupit sua pectora vomere ferri,
Infundens sulcis animæ sui sanguinis vndam.
Exod. 26. F Nam templi vasa hæc designant corpora nostra.
Ipse Dei templum verum, non ante dicatum,
Matt. 26. Namque suo socios homines sibi sanguine fecit
6 Atque sacerdotes voluit sui corporis esse.
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.
Auditum, visum, gressum mandauit inertem,
Aspersitque libro testes præsaga locutus,
Demonstrans legem suo vinctam sanguine sancto.
Leuit. 16. Hanc & per vitulam manifestat victima caussam,
Sanguine de cuius pro plebe piacula sumens
Intra velamen primos Leuita ferebat,
Castrorum extra fores corpus iussuque cremanit,
Cuius de cinere mundabat corpora lapsa:
Hebr. 9. & 17. Hoc Dominus noster, qui nos sua morte redemit
Extra castra, volens, populi vim passus iniqui,
Impleuit legem factis prædicta probando,
Qui vere mundat plebem contamine plenam.
Omnia concedens, quasi diues corporis auctor,
Intra velamen cœli cum sanguine gressus,
Effudit quem pro multorum mortibus vnus.
Ergo sacerdotem magnum decet hostia sancta;
Quam digne perfectus habens, offerre probetur,
Corpus habet, hæc est mortalibus hostia viua,
Leuit. 16. Hanc dignam magnis, pro cunctis obtulit vnam:
Hircorum species homines dicat esse, repulsos
Matth. 24. Ex duobus populis steriles, sine fructibus ambos,
G Quo in Euangelio Dominus quoque dixit, & hædos
Abs ouibus cerni stantes in parte sinistra,
Esse quidem quosdam Domini pro nomine passos.
Luc. 16. Sic actum sterilem, fructum velasse supremo
Hos merito dignos aræ, decet esse Prophetas,
Abiectos alios, Lazaro vt diues iniquus,
In sua duricie qui permansere repulsi.
Cap. V. *Exod.* 26. *Heb.* 9. [7 Nam velum in medio pendens cernebat vtrosque,
Inque duas partes ædem diuiserat vnam.
Interiora quidem sanctorum sancta vocata.
Isthic ara sita effulgebat nobilis auro.
Testamenta simul, tabularum legis & arca,
Pellibus agnorum cœli contecta colore,
Num. 17. Interius vestita auro, media omnia ligno.
Hic tabulæ legis, hic manna est vrna repleta,
8 Hic Aaron est virga, crucis quæ germina profert,
Exod 20. *ac Ezech.* 1 *& 10.* Ipsi dissimilis, Styracis tamen arbore nata,
9 Atque super Cherubim per formam quattuor vnam
Exod. 26. Pandebant pennas, & sagmina iussu tegebant.
10. Exterius velum, pars ædis aperta patebat.
In faciem, lato grauis æris stabat aheno,
H Et candelabrum bis ternis vndique ramis
Connexis medio calamo, totidemque lucernæ.
Aurea materies complebat lumine templum.
Cap. VI. [11 Ergo prior templi facies communis, aperta,
Ibidem. Declarat ritum populi sub lege morantis,
In cuius tenebris septemplex spiritus, vnus,
Lucebat sanctus semper plebemque tegebat.
Hoc candelabrum verum, viuæque lucernæ.
Per legem & vates perlucens corde subactis,
Inque typum terræ facta ara creditur esse,
Hebr. 9. Hic operæ populi, quas non sine sanguine semper
Obtulit, effuso, vitam sine lege, cruore
In patulo passim comparuit omnibus olim,
Isthic & Dominus pro cunctis hostia factus
Totam designat terram, specialiter aram.
Apoc. 6. 12 Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,
Discipulus, Ioannes animas pro numine passas
Testatur tali sese vidisse sub ara.

Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.
Isthic interdum requies, sub corpore terræ
In parte ignota quidam locus exstat apertus,
Luce sua fretus: 13 Abrahæ sinus iste vocatur,
Altior à tenebris, longe semotus ab igne,
Sub terra tamen. Hæc ara vocatur ahena,
In qua velamen pullum memorauimus esse.
Diuidit hæc partes ambas, vnamque recludit
Dissitam ab æterna cultura & temporis vsu.
Non inimica sibi quamuis distantis amoris,
Tempore diuisa & spatio, & ratione ligata
Vna domus, quamuis velo partita videtur,
Atque adeo passo Domino velamine rupto,
Cœlestes patuere plagæ, cælataque sancta,
Atque duplex quondam, facta est domus vna perennis.
[14 Interius templum, populum de nomine Christi
Cœlesti cultu, ipsa Dei mandata sequentem.
(Personæ hic propriæ vere non vmbra ligatur)
Perfectis rebus completum tradidit ordo.
Arca sub exemplo, corpus venerabile Christi
Ostendit, sacro per lignum spiritu iunctum.
Aeriæ pelles, caro, non ex semine nata,
Extensa in ligno: simul intus spiritus ardens
Aurigera specie conflatus, iungitur illi,
Vt caro pace data, cum spiritu mixta vigeret.
Carnis, & vrna, typum Domini fert, aurea plena:
Fœderis ipsa noui Dominum declarat aperte,
Manna, quod est panis cœlestis, verus, in illum
Traditus à patre, quem tribuit pro pignore sanctis,
Perfecte dabit hunc illis, qui vincula pacis
Semper amatores operum tenuere bonorum.
Et tabulæ duplices conscriptæ legis, in arca,
Significant simul hæc in Christo condita semper,
Qui vetus atque nouum mandatum pertulit ipse,
Arca patris summi, per quem dedit omnia diues.
Et virga Styracis fructus nucis adtulit ipsa.
(Virginis hæc species, genuit quæ sanguine corpus)
Coniuncta in ligno, sedabit mortis amarum
Interius fructum dulcem, de spiritu sancto.
Sicut Isaias virgam de semine Iessæ
Prædixit Mariam, de qua flos exit in orbem.
Ara nitens auro cœlum declarat in alto,
Quo sanctæ subiere preces, sine crimine missæ.
Hanc aram Dominus dixit, qua munera siquis
Offert, vt primum pacem cum fratre retractet;
Sic demum flagrare preces ad sidera possunt.
Hoc Christus victor solus, primusque sacerdos,
Obtulit incensum, precibus non arbore natum.
Nam Cherubim quum sit bis binis vultibus vnum,
Est vnum verbum, per quatuor ordine ductum,
De patre quæ Christus plenissima pertulit ipse
Mandata sperata noui, solatia vitæ.
15 Ast quatet alæ sex, veteris præconia verbi,
Testificantis ea quæ postea facta docemur,
His alis volitant cœlestia verba per orbem,
His etiam Christi sanguis contectus habetur,
Obscure vatum præsago dictus ab ore.
Alarum numerus antiqua volumina signat,
Esse satis certa viginti quatuor ista,
Quæ Domini cecinere vias, & tempora pacis.
Hæc cohærere nouo cum fœdere cuncta videmus.
16 Sic quoque Ioannes, sic pandit Spiritus illi
Tot numero solio senioribus insuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra:
Ad solium Domini, vitreum & mare, stare sub igne,
Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus & exterius, quæ sunt arcana patere:
Significat verbo simul omnia clausa videri,
Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lauacri
Spiritu conflato credentibus esse tributa.
Quæ pietas Domini? quis tantum dicere possit,
Ante tribunale, ante pauimentumque parauit,
Vt fora iudiciumque sibi anticipare volentes.
Et fugerent, esset properanti copia lata.
[17 Sic igitur lex, & miri cecinere Prophetæ,
Omnia sic coniuncta vigent, veterisque nouique
Fœderis, illa sacra & verborum immania dicta.
Sic & Apostolicæ voces testantur vbique,
Nec quidquam veteris non est nouo denique iunctum,
Sic errant, & dictorum sic facta retorquent,
Qui falsas finxere vias: Dominumque Deumque
Æternum regem, qui tantum protulit orbem,
Detrectant, aliud quærunt sub nomine ficto:
Mentibus orbati, quas amisere furentes,
Externum legi Christum affirmare volentes,
Nec mundi Dominum, carnis neque velle salutem
Nec virtute patris, factorem corporis ipsum:
Quos obturatis fugiendum est auribus vltro,
Nec sermone suo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honestas,
Veraque doctoris cœlestia verba magistri
Instituere bonis, recta & monumenta dedere;
Semper honoremus Dominum, sine fine canamus,
Gaudentes puraque fide, certaque salute
(Nati vero Deo nutrimur pane perenni)
Æternam toto sperantes pectore vitam.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVARTum aduersus Marcionem.

CAP. I.

1. Hæc populo inueni, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De libri huius argumento. *Atqui obscurissimum est illud, & fortassis mendosum:*

Non vt doctores (solus daret omnia Christus) *Correximus vero.*

Excelsas turres, & mœnia sæua malorum, *&c.*

Detrahere, *pro* Detraheret. *Accipit autem, vti in argumento quoque dictum est:* æmulamenta, *pro Antithesibus: quarum frequens mentio supra Tomo 3. libri quinque aduersus Marcionem.*

CAP. II.

2. Ergo Deus cunctis mortalibus vnus, &c.] *Titulum huic capiti imponimus:* De vnico Deo. *Hic vero distinximus:* potus sapientia conditus omni, *vt* sapientia *Ablatiuus sit more Auctoris, correpta vltima syllaba, vbi castigauimus:* conditus, *pro* creditus. *Legimus etiam:* vt sit sponte perrennis, *pro* perenni, *&:* infernique locator, *pro* locatur.

3. Ex quo omnis patria in cœlo terraque vocatur, &c.] *Reseruata est ab Auctore in hac scriptura Ephes. 3. vox Græca πατρια, de qua B. Hieron. adu. Heluid. scribens, fatetur Latinos paternitates vocare, quas Græcis vocant πατριας, quum ex vna radice multa generis turba diffunditur.*

CAP. III.

4. Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quo sensu Deus peccata paterna, puniuerit in nepotibus, nempe peccata patrum sequentibus. *Vbi* cataclysmi *vocem Græcam retinuit, pro* diluuio. *Sunt autem verba Marcionis vsque:* Quod crudele putes, *&c.*

CAP. IV.

5. Cur Deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Antithesi qua Deus pecorum sibi sanguinem fundi iussit, & tamen negat hæc sibi munera grata. *Qua occasione pulcre explicat sacrificia,* vituli, vitulæ, *&* hirci vtrique, *adludens iterum ad c. 9. Epist. ad Hebr.*

6. Atque sacerdotes voluit sui corporis esse, &c.] *His verbis confirmari* veritatem corporis & sanguinis Domini, *supra adnotauimus lib. 4. adu. Marc. 40. num. 662. vbi ea de re latius. Rursus autem paulopost, dum* vitulæ victimam *explicat, vtitur voce:* contamine, *pro contaminatione. Atqui deinceps, de* duobus hircis agit.

CAP. V.

7. Nam velum in medio pendens cernebat vtrosque, &c.] *Capitis huius titulus est:* De templo interiori & exteriori ex Exod. c. 26. & ad Hebr. c. 9. *Accipitur vero* cernebat, *pro* discernebat, *vtpote quod distingueret inter* Sancta sanctorum, *quo solus ingrediebatur summus Pontifex, & sancta siue Tabernaculum, in quod intromittebantur ceteri sacerdotes.*

8. Hic Aaron est virga, &c.] *In eo quod additur:* crucis quæ germina profert, *videtur esse mendosum illud:* crucis, *vocem autem Græcam κράνια, quam Num. 17. Interpres vulgatus vertit ex Hebræo* amygdala, *Auctor* Styracis nuces *interpretatur. Et vero communis est vox Græca ad vtrumque: vtpote quæ omnis generis nuces significet. Quod vero significarit* Mariam virginem virga Aaron, *habes infra c. 7.*

9. Atque super Cherubim per formam quattuor vnam, &c.] *Adludit partim ad* Cherubim *duo obumbrantia propitiatorium, de quibus Exo. 25. partim ad 4. animalia, Ezech. 1. quæ* Cherubim *nuncupantur, Ezech. 10. & quæ Auctor c. 7. infra quatuor Euangelistas interpretatur. Correximus proinde ex his scripturæ locis:* Pandebant pennas, *pro* pinnas, *sicuti rursus:* & sagmina iussu tegebant, *pro* iussa, *quamquam interim vox:* sagmina, *quid sibi velit, non intelligam. neque enim apta est significatio, verbenarum, quas* sagmina *vocabant, in indicendis bellis aut pace vsitatarum, ad latera propitiatorij.*

10. Exterius velum, &c.] *Accipitur:* exterius *Aduerbialiter, pro extra. Quum autem dicit:* totidemque lucernæ, *septem intelligit, nam &* candelabrum bis ternis ramis constans cum medio calamo *septenarium conficit, vnde fit vt cap. sequ. de* spiritu septemplici candelabrum *interpretetur.*

CAP. VI.

11. Ergo prior templi facies, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quid anterius siue exterius templum significauerit. *Illud autem,* vitam sine lege, *corruptum videtur.*

12. Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor.

Discipulus Ioannes, &c.] *Etiam hic eidem* Ioanni *adscribit, & Euangelium quod* fœdus nouum *nuncupat) & Apocalypsin (de qua latius li. 4. adu Marcion. c. 5. nu. 41.) vtpote quum citet Apocal. cap. 6. Atqui hic per casuram absumi debet littera vltima in dictione* discipulus, *iuxta morem Christianis Poetis, & Auctori supra vsitatum.*

13. Abrahæ sinus iste vocatur, &c.] *De hoc vide supra libr. 4. adu. Marc. c. 34. n. 550. & 551. Hic, præterquam quod etiam* sinum Abrahæ ab inferni tenebris, & igne longe semotum *scribit, sicut ibi, addit:* sub terra tamen, *& magis ad communem accedit Theologorum sententiam in eo quod habet:* passo Domino, ex duplici domo (*nempe* sinu Abrahæ, & æterna gloria) factam esse vnam domum perennem, *quum*

Cœlestes patuere plagæ, cœlataque sancta.

Atqui adeo quum scriberet, nondum in errorem Millenariorum inciderat, de quo latius inter Prolegomena.

CAP. VII.

14. Interius templum, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus:* Quid interius templum, arca, tabulæ testamenti, mannæ vrna, virga Aaronis, & 4. animalia, significauerint. *Illud vero.*

(Personæ hic propriæ vere, non vmbra ligatur)

parenthesi inclusimus, quamquam adhuc mendosum sit & mutilum. Atqui castigamus: Aeriæ pelles, *pro:* Aeria, *nam explicat* pelles aguorum, quibus cœli colore arca contecta fuit, *vti c. 5. dictum est. Qua denique de* vrna mannæ *subiungit, paulo obscuriora sunt.*

15. Ast quatuor alæ sex, &c.] *Rursus hic more suo ex tribus locis scripturæ, sicut supra c. 5. (vti ipsius verbis loquar) centenario more vnum facit, nam illud:* de quater sex alis, *siue* pennis, *legitur Ezech. 1. Quum autem subijcit:*

Alarum numerus antiqua volumina signat,

Esse satis certa viginti quatuor ista,

adludit ad veteris Testamenti volumina 24. Hebraica, & Græca quoque litterarum elementa, de quibus, aliisque variis eorumdem partitionibus, vide Sixtum Senensem Bibl. Sancta li. 1.

16. Sic quoque Ioannes, &c.] *Quod hic inter cetera adfert ex Apocal. Ioan. c. 4. de* XXIV. senioribus:

Ad solium Domini, vitreum & mare, stare sub igne,

quum ignis *nulla illic mentio expressa sit, videtur referri ad id, quod* de solio *siue throno procedebant fulgura, vnde & subiungit:* vitreum flammæ mixtum mare. *Sequentes vero versus satis obscuri sunt, quantum apparet, mendosi. In quibus castigauimus* albis, *pro:* altis, & mitra, *pro* mira, *nam induti erant* albis *& coronis.*

CAP. VIII.

17. Si igitur Lex, &c.] *Caput hoc inscripsimus* Epilogus, *vtpote quo ex præcedentibus colligit* veteris nouique fœderis siue testamenti concordiam, & proinde docet fugiendos hæreticos obturatis auribus,

Ne sermone suo maculent innoxia corda.

De quo latius supra T. 3. li. de Præscript. adu. hæret. c. 2. 15. 16. & 18. Emendauimus vero: Dominumque Deumque, *pro:* dominique.

ARGVMENTVM LIBRI QVINTI ADVERSVS MARCIONEM, ipsis Auctoris verbis:

Hic quinctus multos nexus nodosque resoluit.
In planum mala conuoluit quæcunque latebant.

Tractat enim pene omnes Marcionis hæreseis, & ad argumenta eius paucis respondet, quo fit, vt titulo adiecerimus DE VARIIS EIVS HAERESIBVS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS Marcionem liber.

Quinctus, De varijs eius Hæresibus.

Cap. I.

PRIMVS I erat referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicite molitus protulit amens,
Hinc etiam carnis spes & victoria Christi,
Et species breuiter falsarum dicta viarum.
Inde sequens coniuncta docet mysteria legis,
Inque nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Va ibus & Patribus sacratos esse ministros,
Quos numero bis sex de cunctis Christe legebas,
Maiorum natu cum nomine tempora, lustri
Tempora seruati, sceleris cui paruit auctor
Ignotus, sine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus & ipse refert obscura piacula Legis
Esse typum veteris, quæ paruit hostia vere,
Iamdudum exspectata piis cum semine sancto.
Hic quintus multos nexus nodosque resoluit.
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.
Argumenta trahens, sed non sine teste Prophetæ.
2 Et quamuis hostes muniti fortibus armis,
Vincamus, tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaculata simul, sic miscuit omnia serpens,
Cæcorum sine luce viam, contamine vocem,
Vt dum factorem mundi contendimus ipsum
Esse Deum solum, vacuum quoque voce locutum,
Ignotumque alium quemquam non esse probamus,
Vix mundum linguam sermonis culpa reseruet,
Complexu vario notum dum laude sequentes
Culpamusque alias ignoti tempora sera,
Sed cogunt nos multa doli cælata venena,
Ancipiti quamquam cum crimine, pandere verba.

Cap. II. [3 Quisnam ergo Deus? quem verum dicitis esse,
Ignotum populis, alienum denique mundo?
Hunc quem nemo prius norat, hic venit ab alto?
Si sua, cur tam sera petit? si non sua, quare
Vt prædo rapit, & populum sub lege morantem
Ignotis toties per legem vocibus opplet?
Sæuisse reri etiam venit, & succurrere cunctis,
Et releuare graui deuictos funere mortis,
Carnis & obscœno spiramen soluere vinclo,
Qui cohibetur homo interior, concisus inique,
Cur tam sero pius vigilans, semperque benignus?
Qui numquam prius omnino se præbuit vlli,
Transmissis numero alienos ore requirens,
Numquam exspectatus, non notus, missus in orbem.

Cap. III. Luc. 15. [4 Pastor ouem quærens, quam non amiserat ante,
Debuit exutus carnem, quasi victor & ipse
Spiritus, vt fuerat semper, talesque volebat,
Omnes expulsas animas sine corpore passim
Eripere, & carnem spoliatam linquere terræ,
Vna die pariter complere cadauere mundum,
Euacuare orbem, atque animas adtollere cœlo?
Progenies hominum nasci cessasset in vnum,
Et nulla posthac generis prosapia vestri
Nata foret, pestemque nouam fudisset in orbem.
Vel quia tunc nihil ex his factum ostenditur esse,
Debuerat finem generi statuisse futuro.
Connubii solido complexus corde repleset.
Fecisset torpere viros, sine germine fructus,
Fœminei sexus cubitus tædere dedisset,
Clausisset penitus carnis genitalia membra,
Nulla voluntas nostro animo, neque posse facultas.
Posthæc posset & interior homo sanguine iunctis
Hærere infusus carni, semperque periret.
Semper ouis perit, ergo nec est seruare potestas?
Quum semper nascatur homo, sub crimine mortis
Quod pastoris opus, si sic inuenta docentur:
Inquæsita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc vero delectus adest connubia adire.
Vt semper fuit, quem iunxit certa propago,
Nascuntur gentes, & vix numerabile vulgus,
Accipiunt animas nascentum corpora viua,
5 Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosuis
Hortari, velut ipse fuit, pare sorte monere,
Temporis angusti cernens instantia multa,
Nam teneras alias ætates nubere iussit,
Nec se fraudari sed debita reddere pacto.
Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
Diuisio prolis securos degere amore,
Crimen adulterii committere, perdere vitam;
Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi:

Quapro-

Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impauidi quidquid placet, vt faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hac causa vos connubio priuauit honesto.
Sed quid plura? bene est diuinctos, scilicet, esse
Expedit & mundo, ne vestri germinis vllus
Nascatur, tandem cessabunt organa mortis.
[6 Patrem hominis, dum speratis retinere salutem,
Totus homo vester deperdit mente prophana,
Interior, simul & veterem quem dicitis hostem,
Sed & homo solum spiramen dicitur esse;
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus & caro, verus homo sociatus in vno;
Nec sibi priuatos sensus cernuntur habere.
Hæc regitur, regit ille, gemit, gaudetque, doletque;
Diligit, ipse suæ carni carissimus idem,
7 Per quam paret homo, cum qua commixtus habetur;
Vulneribus curas adhibet, lacrymasque profundit,
Nutrimenta cibi cupide per membra resumit,
Hanc optat secum immortalem semper habere,
Quum frangi gemit, & dolet euacuare per artus,
Illi mors miseræ dominatur tempore certo,
Quo renouata leui de puluere mors inimica
Deficiat tandem, caro quum resoluta resurgit.
Hæc erit exspectata diu victoria summa,
Quam fecit virtute patris, venerandus in æuum
Factus vero homo, hominis qui membra redempta
In cœlos tulit, atque aditus spe diues aperuit.
Principio gentis in linguis omnibus, inde
Hic vbi semper opus, patria pietate minister.
Visus ab inciso, missus patiendo peregit.
[8 Quid nunc infandæ voces, quid perdita turba?
Si non ipse dedit leges, Deus ipse creator,
Ægypti de calle viam qui strauit in vndis,
Et sedes gratis dedit has, quas dixerat olim;
Ipsa cur in gente venit, terraque dicata?
Non alios populos, aut altera regna petiuit?
Cur iam per vates, prædicto nomine toto,
Non proprio suo, se vocitatum tradidit esse?
Vnde etiam potuit baptismi dona benigna
Promissa abs alio tamquam sua promere facta?
Hæc mandata Dei transgressi, sorde reperti
Optabant, veniamque fera de morte petebant;
Exspectata diu merito venere, sed illis
Qui prius audita, at nunc agnouere reperta,
Hoc det vera manus Christi, pater ipse creator
Semper ab æterno monet, & pia voce requirit,
Quodque figurauit, fouet, atque figurat, & armat,
Et iam despectum victor sua luce reuestit,
Vt maneat virtutis opus cum laude perenni.
[9 Quid præstare Deus, quid possit homo pati, vt omnes
Agnoscant, viuant, quod fecit viua potestas;
Sed quia nec prædicta prius, nec facta suprema
Dementes homines possunt suadere furentes;
Esse hominem factum Deum, passumque, sepultum,
Surrexisse, vt eis tantis clamantibus olim
Cœlesti verbo complexis testibus, ambo
Terrestri saltem rationi credere discant.
Quum Dominus Christus caro nasci, venit in orbem
Augusti Regis Romani tempore, primum
Decreto gentes censu numerantur vbique;
Idem Rex hoc forte tulit, quia summa voluntas
In cuius manu, regnantis cor, legibus esset,
Fecit primus, & in numerum scriptura redacta est.
Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge fœta,
Cœlesti pariter gnato numerantur, & ipsi.
Hinc instrumentis humana astutia nisa
Qui testes sancti verbi, præbere probantes
Inquirant, vel sic inuento post ea victi
Pœniteant, veniamque rogent, dum tempus habetur.
[10 Iudæi graue qui scelus admisisse fatentur,
Dum detrectantes ardent, nobisque resistunt,
Nec genus ignotum dicunt, neque dicere possunt,
Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
Ignari Domino carnem sine semine victam.
Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant;
Namque Deum populis hominem vulgare laborant.
Aspicite errorem qui vos expugnat vtrosque;
Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
Illi Deum, vos falso hominem sine corpore corpus
Dicitis, & varia heu mentis vesania mergit.
Quod qui præsumpsit, mergentes spargitis ambo;
Namque hominem pariterque Deum, tunc facta probabunt
Commixtum, nec pauca dabit signacula mundus.
[11 Filius ipse Dei dum carnis membra requirit,
Iam prætextatus palmarum sustinet ictus;
Conspuitur vultus, spinis innexa corona
Compungit caput, & ligno suffigitur ipse;
12 Portatur scriblita, & fel miscetur aceto,
Diuiditur vestis, sortes mittuntur in illa;
Quod rapuit sibi quisque tenet, caligine multa,
Exspirante Deo tacite de corpore carnis,
In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
Bis fuit vna dies, mediam nox atra coperuit.
A fundamentis montes agitantur in orbem,
Commota est tellus, patuere sepulcra piorum,
Cunctaque quem norunt, passum timuere videre.
Exanimum telo miles latus haurit aperto. *Ioan.1.9.*
Profluit & sanguis, nec aqua minus inde secuta.
Hæc illi pacto cælant, noluntque fateri
Admissi factum, nefas occultare volentes.
Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,
Aut pœnam capit, aut fere violentia vulnus?
Aut moritur, surgitque, & sanguis funditur inde
De qua carne, quia illum vos habuisse negatis?
Aut finxit potius, si vos dicere tutum est?
Quamquam præcipites dicatis, plura tacendo.
Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
Ante diem, quam quum pateretur pascha celebrans,
Discipulisque suis tradens memorabile factum,
13 Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus, ait, sanguisque meus, qui funditur, hic est
Pro vobis, fieri semper quod post ea iussit,
Quave creatura panem vinumque putatis
Esse suum corpus cum sanguine? quæque fatenda?
Non se factorem mundi per facta probauit,
Et portare simul de carne & sanguine corpus?
[14 Hic Deus, hic & homo verus, verumque locutus,
De patre principium, genitum de lumine lumen, Cap.IX.
Spiritum & verbum, Patris sub imagine virtus,
Cum patre semper erat, vnitus gloria & æuo,
Omnitenentis enim solus quia verba ministrat,
Quem capit in terris, & per quem cuncta creauit,
Filius ipse Dei, carissimus ipse minister.
Hinc genus, hinc & nomen habet, hinc denique regnum,
De Domino Dominus, fluuius de fonte perenni.
Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi,
Teste Deo, quicumque Deum vidisse fatetur,
Promissa & memoranda patris patefecit ab alto.
Eduxit populum, gentem percussit iniquam;
Ipse columna fuit lucis, nubisque rigoris,
Siccauitque mare, & populos iubet ire per vndas *Exod.13.*
Hostibus implicitis, fluctuque fretoque copertis,
Per deserta viam fecit sua iussa secutis,
De cœlo populo panem dimisit in vmbris;
Erupitque petram, sitientes vnda rigauit,
A Deo mandatum Legis Mosique locutus *Exod.14.*
Cum tonitru cantuque tubæ, flammæque columna, *Exod.15.*
Terribili visu, tremebundo corde virorum. *Exod.16.*
Post bis vicenos completis mensibus annos, *Exod.17.*
Iordane diuiso, patuit via, constitit vnda, *Exod.19.*
Partitique tribus terram promissa paterna. *& 20. Ios.13.*
15 Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus,
Esseque venturum terris, hominemque futurum
Prædixit, Christum terris manifeste profatus.
[16 Exspectatus in auxilium, spes vnica vitæ,
Mundator carnis feræ, mortisque fugator:
Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
Humanis sese vestiuit & artubus ille. Cap.X.
Adam, virgo, draco, lignum, quæ causa ruinæ,
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes, *Gen.1.*
Hac eadem grediens pastor, pecudemque requirens,
Angelo, virgine, carne sua, lignique medela,
Ex quo victus homo, victos periturus obibat, *Luc.1.*
Hic interpositus pro captis omnibus vnus, *& 13.*
Sustinuit patiens inimicam in corpore pœnam, *1.Cor.15.*
Morte sua spoliaus mortem, fit causa salutis,
Nec non in terris suo postquam corpore sancto
Omnia perpessus, persoluit debita nostra,
17 Infernum petit, hic animas pro crimine vinctas,
Quæ sine præsidio, conclusæ pondere legis,
Olim promissa, & sperata, & tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, & cum luce retraxit.
Tertia namque die subiens cum corpore victor,
Immani virtute patris, via facta salutis,
Inque creatura portans hominemque Deumque,
Conscendit cœlos, captiuas ille reducens
Primitias, munus Domino caramque figuram,
Conseditque patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hostem,
Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
Hunc pater, & Dominum & Christum, Regemque, Deumque
Iudicio regnoque dato missurus in orbem est.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVINTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. Primus erat referens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De horum quinque librorum argumentis, aduersus Marcionem. *Quem* refugam *non semel his libris appellat, quod à fide Catholica desciuerit, quemadmodum latius videre est lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 30. num. 197. & lib. 1. adu. Marc. num. 2. Castigauimus autem tum in Argumentis singulis libris præfixis, tum hoc loco:* Inque nouo Deus quæ fœdere, *&c. pro:* Diuis, *&:* piacula Legis, *pro:* Regis. *Optassemus etiam ms. exemplaria ad recognoscendum quod hic adfert de* libro tertio, *quod adeo quum obscurum esset, & fortassis corruptum, argumento supra non adiunxi.*

2. Et quamuis hostes, &c.] *Pulcher locus contra eos, qui libenter versantur in libris hæreticorum, quum vel in argumentis eorum confutandis (hic teste Tertulliano)*

Vix mundam linguam sermonis culpa reseruet.

quo pertinet etiam illud: Ancipiti quamquam cum crimine. *Sunt autem rursus Tertullianica:* illicita, *producta vltima, &:* contamine. *Atqui castigamus:* Ignotumque alium quemquam, *pro:* quamquam, *&:* laude sequentes, *pro:* sequentem.

CAP. II.

3. Quisnam ergo Deus? &c.] *Huic capiti inscriptionem dedimus:* De Deo vero omnibus noto, & non nouo, *de quo latius tractauit supra alicubi libris aduers. Marc. ijsdem pene rationibus quibus hic vsus:* Si sua, cur tam sera petit? *&c. Illud autem paulopost obscurum est, & fortassis mendosum:* Transmissis numero. *Hic certe castigauimus, quamquam repugnante lege carminis, eo quod licentia simili etiam alibi vtatur:* Quisnam ergo Deus, *pro:* Quis non, *quod nullo sensu legebatur.*

CAP. III.

4. Pastor ouem quærens, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De bono matrimonii. *Quasi enim aliud agens, adhuc persistens in absurditate, quæ oritur ex Deo nouo, transit ad confirmationem* connubiorum, *quæ Marcion respuebat, de quibus supra lib. 1. adu. Marc. ca. penult. Castigauimus vero:* &, *pro:* vt, *quia sequitur:* vt fuerat, *& paulopost accipi videtur* replesset, *pro adimplesset, & ad finem deduxisset, quum dicit:*

Connubii solido complexus corde replesset;

& mox: cubitus, *Genitiuo casu, pro:* concubitus.

5. Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosuis. Hortari, &c.] *Prorsus legendum:* quosuis, *pro:* quosdam, *eo quod subditur:*

Nam teneras alias ætates nubere iussit,

vbi alias *aduerbialiter sumitur (sicuti alibi non semel) pro: alioqui Quum enim 1. Cor. 7. legatur.*

Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere,

Temporis augusti (*Grace est enim συνεσταλμένος*) cernens instantia multa,

idem tamen teneras, *id est, quæ continere non possunt,* ætates nubere iussit. *Atque hoc ipsum est quod lib. 5. aduersus Marc. cap. 7. dicit:* Etenim Apostolus, etsi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit & vsui esse, & magis retineri, quam disiungi suadet *Quæ verba ad loci huius alioqui obscurioris, & forte corrupti, intellectum faciunt.*

CAP. IV.

6. Partem hominis, &c.] *Titulum huic dedimus:* De salute carnis æque atque animæ. *Bis enim terve, quod pulcrum est, repetere solet Auctor, de eodem enim tractat supra bis hoc eodem opere. Accipit etiam more suo:* deperdit, *mox pro:* deperditur. *Atqui legimus ex absurda consequentia:*

Sed & homo solum spiramen dicitur esse,

pro: Sed nec, dum *(inquam)* Partem hominis speratis retinere salutem, *ex quo etiam sequitur illud:*

Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica

Spiritus & caro, *nec (id enim subintelligitur)* verus homo sociatus in vno est, *quæ omnia scripturis sunt contraria,*

Nec sibi priuatos sensus eernuntur habere;

cui contradicit deinceps Auctor quum subdit: Hæc regitur, regit ille, *&c.*

7. Per quam paret homo, &c.] *Accipitur etiam hic phrasi Tertullianica:* paret, *pro apparet, cui est simile & illud infra c 9.*

Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi.

Pertinet etiam ad licentiam Poeticam illud: spe dies aperuit, *sicuti etiam infra cap. 8.* nox atra coperuit. *Est autem obscurus versus, & quantum videtur, mendosus:*

Visus ab inciso, missus patiendo peregit.

CAP. V.

8. Quid nunc infandæ voces &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* De Deo eodem veteris & noui testamenti, *quod ipsum etiam supra libris adu. Marc. & hoc ipso opere non semel tractauit Auctor. Castigamus vero:*

Si non ipse dedit leges Deus ipse creator,

pro: Si non ipse Deus, *&c. Atqui hic locus hoc velle videtur, quod alibi non semel dixit, & infra prosequitur c. 9. Christum (non Deum patrem) semper retro visum esse, atque adeo eundem esse Deum, qui & in veteri Testamento & in nouo apparuerit, de quo interim latius inter Paradoxa auctoris in Prolegomenis, sicuti etiam de eo quod videatur &* Christum *appellare* Deum creatorem, *non solum* Deum patrem.

CAP. VI.

9. Quid præstare Deus, quid possit homo pati, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Christo non solum Deo, sed & homine. *Castigauimus autem:* futentes *pro:* præferentes, *ad præcidentia referendum, non ad sequentia verba. Rursus vero producitur prima syllaba in voce* Deum, *quum subditur:*

Esse hominem factum Deum, passumque.

CAP. VII.

10. Iudæi graue qui scelus, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod Iudæi hominem agnoscunt Christum, at Deum negant, quod tamen vtrumque scripturis probatur. *Emendauimus vero:* Sed pro parte quidem, *pro:* quidam, *& vocibus transpositis:* Illi Deum, vos fallo hominem, *&c pro eo quod erat:* Illi hominem, vos falso Deum, *vtpote quum licentia Poetica, i, litteram in fine dictionum corripiat.*

CAP. VIII.

11. Filius ipse Dei, dum carnis membra requirit, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus:* De Christo homine.

12. Potatur scriblita, &c.] *Scriblita etiam penultima contra naturam correpta, abutitur Auctor pro potione amara Christo à Iudæis propinata, quum alioqui Plauto, & Catoni potius sit cibi seu placentæ genus. Sequitur etiam Græcorum lectionem, qui* acetum *legunt* cum felle *mixtum, pro eo quod Latini plerique vinum, quæ varietas nata ex vicinia vocum ὄξος & οἶνος. Rufinus in Symbolo vtrumque expressit, vinum myrrhatum, & acetum. Rursum autem accipitur bis:* Non, *pro:* Nonne, *paulopost in illo versu:*

Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?

vbi fixa *accipit pro: certus, & rursum ibi:*

Non se factorem mundi per facta probauit.

13. Acceptum panem, &c.] *Facere etiam hunc locum pro* veritate corporis & sanguinis Domini *in Sacramento Eucharistiæ, supra adnotauimus lib. 4. adu. Marc. cap. 40. nu. 662.*

CAP. IX.

14. Hic Deus, hic & homo verus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Christo Deo qui patribus apparuerit. *Castigamus aut emendamus:* Patris sub imagine virtus, *pro:* Christi, *neque enim Christum à seipso aut imago aut virtus recte appellaretur. Obscurum vero, &, quantum apparet, corruptum est illud:* Quem capit in terris.

15. Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus,

Esseque venturum terris, &c.] *Prorsus coniungendi fuerunt hi duo versus, & prætermittendus ille intermedius, qui adhuc ad librum Iosue pertinet:*

Partiriique tribus terram promissa paterna,

neque enim in illo libro vlla de Christo prædictio, sed apud Prophetas quamplurima, quorum multa videre est, tum Tomo 1. libro aduersus Iudæos, cap. 6. & deinceps, & supra libro 3. aduersus Marcionem capite 5. 6. 7. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & 23.

CAP. X.

16. Exspectatus in auxilium, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Christi passione & gloria, *vbi imprimis pulcra est comparatio, quod quum fuerint homini causa ruinæ, virgo, draco, lignum, Christus dæmonem vicerit,*

Angelo, virgine, carne sua, lignique medela;

hoc est enim quod vult versu illo obscuro, & quidem apparet, mendoso:

Ex quo victus homo, victos periturus obibat.

17. Infernum petit, &c.] *De hoc articulo fidei, quem tamen Erasmus in Symbolo Apostolico agnouisse vix videtur, vide supra lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 13. num. 86.*

ARGVMENTVM LIBRI DE IVDICIO DOMINI, PER IACOBVM PAMELIVM.

DE iudicio Domini scripturus Tertullianus; imprimis more Poetico Musas inuocat, ad modulandum quatuor anni temporum, & mundi totius fabricam.

Deinde celebrat hominis formationem.

Hinc eius transgressionem, & originale peccatum, ac mortem in vniuersum genus humanum inde secutam.

Porro ad institutum veniens, primum agit de iudicio particulari post mortem singulorum.

Inde de resurrectione mortuorum Deo non impossibili.

De aduentu post hoc Domini, & comparitione omnium ad Iudicium.

De verbis Iudicis ad sua iussa secutos, quod ad perpetuam vitam euocabit.

Cum descriptione Poetica cœlestis gloriæ.

Item de verbis Iudicis ad impios, quibus flammas addicit perpetuas.

Cum simili descriptione gehennæ.

Porro addit quod id olim sancti cecinerint Prophetæ, & qui in Christi passione resurrexerunt.

Quocirca Iudicij memores mutare vitam omnes admonet.

Ceterum videtur huius meminisse Auctor supra lib. 2. aduers. Marc. cap. 27. in hæc verba: Iudicem quidem & illum *(nempe Deum)* esse, iam ostendimus in LIBELLO SVO. *Etsi enim lib. 1. adu. Marc. id argumentum etiam tractet cap. 25. 26. 27. & 28. tamen non poterit ille Liber inscribi* DE IVDICIO, *quia etiam alia multa de Deo tractat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE IVDICIO DOMINI Liber.

QVIS mihi ruricolas aptabit carmine Musas?
Et verni roseas titulabit floribus auras?
Æstiuæque graues maturas messis aristas?
Quis dabit & tumidas autumni vitibus vuas?
Quisve hiemi placidas semper laudabit oliuas?
Recludetque ipsis renouatas fontibus vndas?
Frondentesque vago cædet de gramine flores?
Protinus ætherei modulabor luminis auras.
Iam mihi luciferas liceat contingere Musas,
Pandere secretas fluuiali vertice lymphas:
Et lætas alio positas subsidere syluas,
Æternaque simul modulabor carmine flammas,
Vnde mare tumidum, immensa fluctuet vnda,
Quæ virtus solidas moueatque tremiscere terras,
Et lux vnde nouo præfulserit aurea mundo:
Quisve hominem læto potuisset fingere limo,
Vnde genus vacuo potuisset crescere sæclo:
Et quæ viuendi populo sit multa cupido,
Quæve creata malo, moriendi, quæve propago,
Vnde bonus roseis sit odorque roburque coronis.
Quid faciat lætis vt vitis abæstuet vuis,
Et plena è teneris tendantur vt horrea culmis,
Arbor vt in glacie nigris pubescat oliuis.
Germinibus quis det varij incrementa vigoris,
Mollibus & matrem pullorum protegat vmbris.
Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum,
Vt Dominum liceat per cuncta agnoscere verum:
Qui lucem, maria, & cœlum, terramque parauit,
Ornauitque nouum variato sidere mundum:
Et pecudes primum, & volucres, procedere iussit,
Et dedit æquoreas compleri piscibus vndas,
Et fœcundatas animabus cogit harenas.
Talia compositis deducam carmina Musis,
Atque salutares exponam fontibus vndas,
Et lætum placidis venientem nubibus imbrem,
Inque animas hominum penitus, vltroque fluentem,
Excipiat plenis in nostra noualia riuis.

[2 Nunc age, securam viuamque adtingere lympham,
Et celeres vitam amissam reparare per vndas
Si velit, æternæ & pœnas euadere flammæ,
Ignarusque Dei, venturique inscius æui,
Et potius venturæ adipisci præmia vitæ:
Hunc vnum meminisse Deum, solumque precandum,
Qui totum in libra posuit sub limine mundum.
Æternumque manens, semperque futurus in æuum,
Sæcula cuncta tenens, ante omnia sæcula solus
Ingenitus, sine fine Deus, sedemque supernam
Solus habens, solus cœlos supereminet altos,
Omnipotens solus, cui parent omnia rerum:
Qui sibi complacitum hominem formauit in æuum,
Pastorem pecudum, & dominum dedit esse ferarum:
Qui sermone tenus potuit protendere cœlum,
Et solidam verbo potuit suspendere terram,
Et dicto citius disiunxerat æquoris vndam,
Ac manibus caram dilexit fingere formam.
Atque suam voluit faciem quoque inesse decoram,
Spirituque adflauit viuendi vultibus auram.

[3 Immemor ille Dei, temere committere tale
Non vltra monitum quidquam contingeret vnum
Vnde malum sciret pariter dignoscceret æquum.
Protinus illicitum vetuit contingere pomum.
Quanta Deus homini permisit munera mundi?
Et prædulce sui signauit pignus amoris?
Iuique dedit volucrum, pontumque solumque domandum,
Vtilia & caræ tribuit mandata salutis,
Sub ditione dedit terras, animasque volantum,
Pennatumque genus, pecudum genus omne ferarum,
Et genus æquoreum, & deformia monstra natantum.
Sed quoniam primo transgressus crimine legem,
Iamiam primus homo Domini mandata reliquit:
Coniuge quæ mala cuncta suasit, morte peribat.
Peccatique malum commisit fœmina primum,
Transgressaque suum decepit lege maritum:
Eua inducta dolo patefecit limina letho,
Et sibi cum genere procreauit funera toto.
Hinc nefas incautum, mors hinc quasi semen in æuum
Spargitur: inde magis facinus percrebuit atrox,
Atque labor corruptum agitauit sæuior orbem.
Callidus hoc zelo serpens illexit in ipso,
Inde magis populi accersunt commissa malorum,
Atque nefanda malis pepererunt semina factis.

[4 Idcirco Dominus solus, cui summa potestas,
Et super alta tenens summi fastigia cœli,
Altum in præcelsis habitans in secula lumen:
Præsentisque memor, quoque præscius ante futuri,
Progeniem meriti decretum seruat in æuum:
Et cunctas animas, tum corpora tarda gubernans,
Quæ ratione mouent hominem, per multa vagantem.
Vt primum positi membrorum pondera cedunt,
Terrenisque leues resolutis nexibus ibunt,
Ac proprias capient diuersis partibus oras.
Aft alias lætis reuocari protinus auris.
Seruari penitus decretæ ad præmia legis,
Dum motis iterum reuiriscant corpora membris.
Illic occultis claudentur praua tenebris.
Tunc homines primæ pensare præmia vitæ
Incipient, crimenque suum culpasque putare,
Et pœnis retinere, procul de morte futuris,
Iudiciisque Dei memores astare piorum,
Expectare suam suorumque ex crimine pœnam:
Funditus aut pecorum sine nomine viuere vitam,
Incassumque Deo iam surdo fundere fletum.

[5 An Deus omnipotens, cuius sub lege reguntur
Omnia, non valeat post mortem reddere vitam?
Aut aliquid Dominus rerum non posse videtur?
Si potuit tenebris pulsis extendere lucem,
Atque omnem verbo subito componere molem,
Omnia de nihilo quoque voce potente parare:
Cur non ex aliquo possit componere, notam,
Quæ fuerat quondam, quam finxerat ante figuram,
Assimilemque sibi iubeat resurgere formam?
Quum sint cuncta Dei: reddit magis omnia tellus:
Iussa retexet enim quidquid contexerat olim.
Si quem forte rogis aboleuit flamma sepultum,
Aut aliquem cæcis discesserit æquor in vndis,
Si cuiusque fame satiarunt viscera pisces,
Aut fixere feræ crudelia funera membris,
Alitibus iacuit raptato corpore sanguis:
Vltima non Domino rapient sua munera magno,
Apparere Deo viuos de morte necesse est,
Resumptisque suis homines adstare figuris.
Arida sic vacuis redduntur semina terris,
Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis:
Nonne animatur & hinc reparatis culmus aristis,
Atque iterum viuis flauescunt fortia granis,
Consurguntque nouæ vario cum fœnore messes?
Sidera cuncta cadunt, iterumque renata nitescunt,
Et dies in densa moritur cum lumine nocte:
Occidit & iam nox rebus mox luce retectis:
Iamque suis alia atque alia dies surgit ab astris,

A

Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus,
Lux perit vmbrato venienti vespere mundo;
Et renouata suo viuit fuligine Phœnix,
Et sua mox volucris (mirum) post busta resurgit.
Tempore nuda suis foliis quoque fruticat arbor,
Cap. VI. Pomorumque iterum cuiuantur germine rami.
Matth.24. [6 Ad vocem ergo Dei mundo per cuncta tremente,
Et motis penitus virtutibus aeris alti,
Tunc fragor insolitus, tunc maxime murmura cœli,
Adueniente Deo, totius iudice mundi.
Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
Conuallantque Deum cum maiestate superna;
Angelica in terras descendent agmina cœlo,
Omnes, tuba Dei, quibus est diuina facultas,
Vultibus, & forma virtutis spiritus omnes.
Igneus his vigor est, rutilantia corpora, cœli
Vis diuina micat, hinc totus murmurat orbis,
Hinc trepidans penitus, vel quanta est, terra remugit,
Parturiens homines, quos reddere iussa decebit.
Omnes mirantur, turbantur denique, nimbi
Astraque mota pauent, subitæ virtutis ab alto.
Sic veniente Deo, sonitus cum voce potentis,
Omnia continuo ruptis per regna sepulcris,
Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
Viuentesque patens populos eructat harena.
Hærent membra comis, nectunturque ossa medullis,
Consertique regunt spirantia corpora nerui,
Et simul infuso motantur sanguine venæ,
Dimissisque cauis, animæ redduntur apertis.
B Organa quæque sua repetunt surgentia parte.
Proh, miranda fides, 7 hinc omnis pullulat ætas,
Pullulat antiquo mortuorum puluere turba,
Matres atque patres repetita luce resurgunt,
Magnanimi iuuenes, pueri, innuptæque puellæ,
Defunctique senes animis viuentibus adstant,
Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.
Tam variæ gentes venient de sedibus imis,
Eoumque manus, & quas videt vltima tellus,
Quæque colunt medii deuexo in climate mundi,
Ryphæasque tenent algentis sideris arces.
Omnis adest, pauidus finis cuiusque colonus,
Rusticus, Atrides posito diademate regni,
Pauperibus mixtus coæqualis in agmine diues.
Altus vbique tremor, precibus tunc ingemit orbis,
Tendentesque manus populi clamore stupescunt.
[8 Ipse sedens Dominus, sublimi lumine clarus,
Cap. VII. Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
Matth.24. Excelsoque throno cælesti sede coruscat,
Martyribus septus, numero candente virorum,
Dilectisque suis comitatus vatibus exstat,
Clara quibus niueis effulgent corpora stolis.
Apoc.4. Iamque sacerdotes nitidis in vestibus adstant,
C Gestantes rutilas insigni fronte coronas;
Submissique omnes genibus veneranter adorant.
Hagie, hagie, sancte Deus, vox omnibus vna est.
Hic Dominus geminam mandabit sistere plebem,
Imperat & iuxta numerum discernere prauos,
Appellans placidis verbis sua iussa sequutos,
Indutosque iubet, deuicta morte, vigorem,
Semper inextinctas habitare ad luminis auras,
Ire per antiquum semper florentia regna,
Promissas per opes, per semper amœna vireta,
Degere perpetuam præclaro in corpore vitam.
Cap. VIII. [9 Est locus Eois Domino dilectus in oris,
Lux vbi clara, nitens, spiratque salubrior aura,
Æternusque dies, atque immutabile tempus,
Est secreta Deo regio, ditissima campis,
Atque beata nimis, sudæque in cardine sedis.
Aer lætus ibi, semperque in luce futurus,
Lenis & aspirans vitalia flamina ventus.
Omnia fert fœcunda solo prædiuite, tellus,
Flores in pratis fragrant, & purpura campis
Omnia prærutila miscet non inuida luce.
Flos alium lætus suo lumine vestit amictus,
Roscidaque hic multo variantur semine rura,
Et roseis niuea crispantur floribus arua.
Nescitur quibus vsque locis fœlicior aura,
D Quæ melior specie, vel plus præcellat honore.
Talia florigeris numquam nascuntur in hortis
Lilia, nec nostris efflorent talia campis,
Nec sic nata rubent, mox vt rosa panditur aura,
Purpura nec Tyrio sic est intincta rubore.
Gemma coloratis fulget speciosa lapillis,
Gen. 2. 10 Inde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet,
Herboso que viret prægrandis luce smaragdus,
11 Hic & odoriferis nascuntur cynnama virgis,
Et spisso lætum folio conflagrat amomum.
Hic iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
Et nemora alta tenent florenti tempore cælum,
Virentesque grauant vberrima germina ramos.
Porrexit similes non illis India lucos,
Non ita densa leuat in monte cacumina pinus,
E Nec sic alticoma est vmbra crispata cupressus,
Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
Hic abietes celso florent in vertice nigræ,
Æternumque virent solæ sine grandine syluæ.
Nulla cadunt folia, & nullo flos tempore defit.
Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura Tarsi,
Flos hic, credo, rosa est, rubor atque odor acer in ipso,
Sic foliis speciem præfert, sic spirat odorem.
Arbos stat cum flore nouo, pulcherrima pomis,
Vitalem & frugem fœlicia robora densant.
Mella viridanti conflagrant pinguia canna,
Lac etiam plenis manat potabile riuis,
Vitam aspirat ibi quidquid pia terra virescit,
Et pulcre redolet munus medicabile Cretæ.
Fons illic placidis leui fluit agmine campis,
Quatuor inde rigant partitas flumina terras. *Gen. 2.*
Ver puto semper agit vestitus floribus hortus,
Non frigus variat hiberni sideris auram,
Et reficit fœtam, meliori flamine terram.
Nox ibi nulla, suas defendunt astra tenebras,
Iræque Insidiæque absunt & dira cupido,
F Excluso que metus, pulsæ de limine curæ.
Hic malus extorris, dignas exiuit in oras,
Nec vetitos vmquam datur huic contingere lucos,
Illic prisca fides electa in sede quiescit,
Insistit gaudens æterno in fœdere vita,
Et secura salus placidis lætatur in aruis,
Semper victura, semperque in luce futura.
Hic quicumque pius, æquique bonique colonus,
Quique Deum metuit sincera mente Tonantem,
Atque suos coluit sacra pietate parentes,
Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
Aut inopem fidis opibus solatus amicum est,
Atque laboranti nimium subuenit egeno,
Pauperis adiutor, pupillorumque patronus,
Eruit innocuos, subuenit crimine pressis,
Hospitibus largæ tribuit sua pignora mensæ,
Omnia diuine gessit, pia munera iussit,
Non alicui nocuit, non vmquam aliena cupiuit,
Iili exultantes diuinis laudibus omnes,
Hortantesque simul referunt ad sidera voces,
Psallentes Domino celebrant per gaudia grates,
Innocuamque viam nunciis comitantibus ibunt.
[12 Hæc postquam Dominus fœlicia dona peregit,
Et pariter iustos æterna in regna remisit, Cap. IX.
Tum miseranda venit, lugens sua crimina, turba, G
Effundit gemitus lacrymis arentibus omnes, *Matth.24.*
Et sua testatur crebris vlulatibus acta.
Flammas pro meritis, stagnantia tela tremiscunt.
Corripit angelicus cœtus, prohiberque precari,
Et prohibet feras clamando fundere voces,
Sublata venia fundum iaciuntur in imum.
O miseri quoties maiestas cognita vobis,
Audistis sonitus, vidistis fulgura cæli,
Assiduas pluuias, ventorum & grandinis iras
Experti; quoties nocteque dieque sereni
Tempora fœcundant pulcris Dei munera donis,
Vernabantque rosæ, frugum nec defuit æstas,
Autumnus varie fundebat mollia poma,
Aspera hiems quamuis glaciales fregit oliuas,
Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit eius.
Terra Deum tremuit, pontus de voce pependit,
Et fluuius siccas trepidus refugit harenas,
Et genitura Deum quæuis per cuncta fatetur,
Vos miseri Dominum cæli terræque negastis,
Præconesque Dei (horrendum) sæpe fugastis,
Et iustos potius crudeli cæde necastis,
Et fraus in vobis post crimen semper inhæsit.
Ergo sementis fructum capietis iniquæ:
Noscitis esse, Deumque tamen ridere soletis,
Ibitis in tenebras ignis & sulphuris altas, H
Passuri ardentes iustas cruciatibus iras,
Æternæ Deus ossa iubet descendere pœnæ.
Ire sub ardorem rabidæ sine fine gehennæ,
Vrgeri molem per stagna rotantia flammæ,
In flammamque iubet conuerti elementa minantem,
Atque omnem cœli descendere nubibus ignem.
[13 Tunc auidus rapido est incluſus tartarus igne, Cap. X.
Atque procellosis flamma intus fluctuat vndis,
Totaque vertentes confundit tetra fauillas.
Flammeus est sulcus, dentes vertuntur acuti,
Omnibus & torrens armabitur igneus annis.
Imperu tartareo frendent incendia mundo,
Illic præcipiti cursu torrentur in æstu,
Hinc fugiunt, illinc cursu referuntur acuto,
Obuia sit sæuæ flammæ fugientibus ira,
Agnoscuntque suam iam tum de crimine pœnam.
Iamque vaga à nullo tellus possessa colono

Æquoris extremo pressa & sub fine profundo,
Qua sol emenso radio disterminat orbem,
Et qua transacto conduntur sidera mundo:
Æther gliscit, atris obstrusa luce tenebris,
Vltima secretis stagnant flammantia riuis.
Est natura loci signatis ignea pœnis,
Infernisque palus candens ardoribus atrox.
Intonat horrificis tacinus pœnale caminis,
Æstuat, & rapitur lato de vortice flammæ,
In tormenta ruens, fluctuque & gurgite sæuo,
Turbida cœnoso fundo miscetur harena.
Huc captiua gemens mittetur turba malorum,
Arsurumque nefas, scelerati corporis agmen.
Matth. 8. Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
Et stridor rabidus, vlulatus & inde dolentum.
Exurgent flammæque procul, artusque sonori,
Ignis inardescet, gemitusque feretur ad auras.
Tunc humana, mali pendet commissa, propago,
Incipietque suas ad cœlum tendere palmas,
Et Dominum tunc nosse volet, quem nosse volebat
Antea non, quum nosse illis foret vtile tempus:
Illic quisque suæ profitebitur effera vitæ,
Iniustasque manus, & sæuæ crimina mentis,
Horrescetque suæ quæ nouerit impia vitæ.
Iam primum quicumque Deum male senserit ante,
Et vaga mentito coluisset numine saxa,
Atque cruentiferis signis sacrauerit aras,
Et picturatas timuit sine voce figuras,
Ac falsi tenues veneratus numinis vmbras,
Et quoscumque malus seduxit protinus error:
Siquis adulter erat, si natos ense necarat,
Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
Distulerat, si mente parum versatus amica:
Siue suas hominum macularat sanguine palmas,
Miscuerat ve latebrosa si morte venenum:
Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
Siue malo alterius, lucro & gaudebat iniquo:
Admisit quicumque nefas quodcumque malorum:
Ingens ardor eum, atque ignis torquebit amarus,
Suppliciumque dabunt peracerbo funere cuncti.
Plurima sic hominum mœrentum turba iacebit.
Cap. 11. [14 Hoc quoties olim sancti cecinere Prophetæ,
Flatu & sæpe Dei moniti dixere futura,
Nemo suas (miserum) nemo heu prædixit aures.
Sed Deus omnipotens voluit sua præmia nosci,
Atque minas positæ per plurima talia legis.
C Mittendo statuit plures, & verba sonantes
Matt. 27. Diuina; excitosque iubet prodire sepulcris
Secum, quum fracto surrexerat ipse sepulcro.
Obstupuere quidem plures, patuisse sepulcra,
Et cerni in clara præmortua corpora luce:
Miratique pios sermones, dulcia dicta,
Ipsa voce suas tendunt ad sidera palmas,
Gratanturque Deo, & victori talia Christo.
Illos non tumulos certum est repetisse silentes,
Amplius aut terræ retineri viscere clausos:
Apoc. 6. 15 Relliqua sed recubat nunc turba cubilibus imis,
Cap. 12. Ille dies donec, completo tempore, magnus
Adueniat. [16 Cuncti Dominum iam agnoscite verum,
Qui solus facit hanc animam sua cernere luce,
Eandemque potest in tartara subdere pœnis,
Et cui cuncta patet vitæ mortisque potestas.
Posse Deum, nam velle sat est, factumque loquendo
Implet, & obstando plane nihil impedit illum.
Ille meus solus, cui credo sensibus imis.
Atquoniam letho cursus concluditur omnis,
Quicunque hodie, secum putet omnia mente:
Atque ideo dum vita manet, dum cernere lucem,
Dum vitam mutare licet: quam terminus æui
D Obruat incautos, & nescia lumina soluat
Vltimus ille dies, mortis quia lege tenetur:
Quod pretium supereſt, caræ inuigilate saluti,
Et faciles certique bonum decurrite cursum.
Abstergete piis commissa piacula sacris,
Atque vagas nimium mundi vitate procellas:
Tum rectas & adite vias, & sancta tenete.
Hinc lætis animis prauum depellite crimen,
Et concreta diu proluatur pectore culpa
Commissasque mali labes abolete nefandas,
Æterniſque Deum precibus placate tremendum.
Pessima cuncta bonis cedant mortalia viuis,
Et seruate nouam iamiam sine crimine vitam,
Incipiantque bonis verisque assuescere mentes,
Laudibus & faciles diuinis reddite voces.
Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis,
Sic quoque cœlestis capietis munera vitæ,
Cumque Deo longum semper viuetis in æuum,
Aurea siderei cernentes gaudia regni.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM de Iudicio Domini.

CAP. I.

1. Quis mihi ruricolas, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De quatuor anni temporibus, & mundi totius fabrica. *Castigamus vero:* maturas messis aristas, *pro:* maturat.

CAP. II.

2. Nunc age, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* De hominis formatione.

CAP. III.

3. Immemor ille Dei, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De hominis transgressione, & peccato originali, ac morte in posteros transfusa.

CAP. IV.

4. Idcirco Dominus solus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De iudicio cuiusque hominis particulari.

CAP. V.

5. An Deus omnipotens, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De resurrectione mortuorum Deo non impossibili. *Quam probat exemplis:* granorum quæ mortua consurgunt, *sicuti est* 1. *Cor.* 15. occasus & ortus syderum, dici ac noctis, *sicuti etiam supra li. de Resurr. carnis cap.* 12. & Phœnicis, *de qua ibidem c.* 13. *nu.* 104. 105. & 106. *Atqui cæsura ibi facienda:* alia atque alia dies surgit ab astris, *in voce:* dies.

CAP. VI.

6. Ad vocem ergo Dei, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* De aduentu Domini, & omnium hominum comparatione ad Iudicium.

7. Hinc omnis pullulat ætas, &c.] *Eodem spectat quod subiicit Auctor:* pueri, *&c:*

Infantumque gemens resonat vagitibus orbis.

Sed sane hæc intelligenda sunt: quod nempe etiam pueri & infantes resurgent: *non tamen in eadem ætate, sed (iuxta quod Apostolus scribit Ephes.* 2.) in mensuram ætatis plenitudinis Christi. *Quia vnusquisque (inquit B. Augustl.* 22. *de ciuit. Dei c.* 15.) *suam recipiet mensuram corporis, quam vel habuit in iuuentute, etiamsi senex obiit, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus. Ætas vero erit illa, ad quam peruenit Christus, circa* 30. *annos.*

CAP. VII.

8. Ipse sedens Dominus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De verbis Iudicis ad iustos, quos ad vitam euocabit perpetuam. *Accipitur vero:* exstat, *pro: supereminet. Castigauimus autem:* niueis effulgent corpora stolis, *pro:* telis.

CAP. VIII.

9. Est locus Eois Domino dilectus in oris, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Descriptio poetica Paradisi, seu vitæ æternæ.

10. Inde niter Prasinus, &c.] *Appellatur Plinio* Prasius, *sine vlli Auctor:* Prasinus, *è gemmarum viridantium genere, lib.* 37. *cap.* 8. *at* Prasinus *colorem viridem significat. De* carbunculo & smaragdo *vide supra lib.* 2. *adu. Marc. c.* 10. *nu.* 64.

11. Hic & odoriferis nascuntur cynnama virgis, Et spisso lætum folio conflagrat amomum, &c.] *Auctorem non modo in ceteris huius capitis, sed maxime in hoc loco videtur imitatus Lactantius carmine de Phœnice, vbi dixit:*

Cynnama *dehinc, auramque procul spirantis* amomi
Congerit.--

De Cynnamo *vero, siue Cynnamomo, vide Plinium l.* 12. *c.* 19. *De* Amomo *eiusdem l. c.* 13. *Emendauimus vero* virentesque, &c. ramos *pro,* viuentesque, *sicuti post aliquot lineas:*

Et pulcre redolet munus mendicabile Cretæ,

pro: pulcræ redolent, *vbi adludit ad herbarum* Cretensium *varia genera, quorum in medicinis vsus est præcipuus, vtpote quod in ea insula nullum venenatum nascatur animal.*

CAP. IX.

12. Hæc postquam Dominus, &c.] *Titulum huic capiti fecimus:* De verbis Iudicis ad impios ituros in ignem æternum. *Est autem & hic vox Tertullianica:* genitura, *pro generatione.*

CAP. X.

13. Tunc auidus rapido, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De gehen

næ deſcriptione. *Vbi Tertullianica ſunt*: facinus pœnale, &: mali pendet commiſſa, *pro exſoluet.*

CAP. XI.

14. Hoc quoties olim, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus*: Quod olim hæc prædixerint Prophetæ, & qui cum Chriſto reſurrexerunt.

15. Reliqua ſed recubat nunc turba, &c.] *Quomodo ſimiles loci Auctoris adludentis ad cap. 6. Apoc. debeant intelligi, vide iter Paradoxa noſtra Prolegomena.*

CAP. XII.

16. Cuncti Dominum iam agnoſcite verum, &c.] *Huic capiti, quod ab hoc hemiſtichio auſpicamur, titulum impoſuimus*: Ad meliorem vitam metu Iudicii adhortatio. *Caſtigamus vero*: ſua cernere lùce, *pro* ſuam cernere lucem. *Et more ſuo accipit Auctor*: quam, *pro antequam quum ſubiicit*:

- quam terminus æui,
Obruat incautos, & neſcia lumina ſoluat.

Vltimus ille dies- ; *vbi in eo quod ſequitur, emendamus*: mortis quia lege tenetur, *pro* qui. *Incipientes nouam periodum ibi*: Quod precium ſupereſt, caræ inuigilate ſaluti; *quamquam vox* Preciun, *corrupta ſit, niſi accipiatur pro precum.*

ARGVMNETVM GENESEOS PER IACOBum Pamelium.

PRIMA *quatuor Geneſeos capita Heroico carmine reddidit. Ceterum quamquam olim B. Cypriano in Operum eius Tomo tertio adſcribendum putauerimus, interea ſententiam mutare perſuaſit Sixtus Senenſis, qui Biblioth. ſuæ Sanctæ lib. 4. Tertulliano adſcribit* Sodomam *librum ſequentem, qui haud dubie eiuſdem cum hoc Auctoris eſt; maxime quum ſtylus magis ſit Tertullianicus quam Cyprianicus, & nuſquam B. Cyprianus inter Poetas Chriſtianos nominetur, præterquam à Fabricio, qui primus in lucem eius nomine ædidit. Si quis interim aliud ſentiat, per me licet, dummodo etiam inter Opera Tertullianivtrumque opus admittat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, GENESIS.

Cap. I. *Gen.* 1.

PRINCIPIO Dominus cælum terramque creauit:
Namque erat informis, fluctuq; abſcondita tellus;
Immenſuſque Deus ſuper æquora vaſta meabat,
Dum chaos & nigræ fuſcabant cuncta tenebræ,
Has dum diſiungi iuſſit de cardine, fatur.
Luxfiat; & claro nituerunt omnia mundo,
Quum Dominus primi compleſſet facta diei,
Condidit albentem nebulis naſcentibus axem,
Accipit immenſus verrentia littora pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,
Arida mox poſito narratur nomine terra,
Florea ventoſis conſurgunt germina campis,
Pomiferique ſimul procuruant brachia rami.
Quarta dies generat ſolis cum lampade lunam,
Et ſtellas tremulo radiantes lumine fingit;
Hæc elementa dedit ſubiecto inſignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quincta accipiunt liquentia flumina piſces,
I Et volucres varias ſuſpendunt aere pennas.
Sexta prægelidos in ſpiras lubricat angues,
Quadrupedumque greges totos diffundit in agros;
Cunctaque multiplici mandauit creſcere paſſim
Germine, & immenſis errare & paſcere terris.
Hæc vbi conſtituit diuina potentia iuſſu,
Rectorem inſpiciens mundanis defore rebus,
Hæc memorat: *Noſtris hominem faciamus ad vnguem*
Vultibus adſimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc vno poſſet componere verbo,
Ipſe tamen ſancta dignatus ducere dextera,
Inſpirat brutum diuino à pectore pectus.
Cap. II. *Gen.* 2. [2 Quem poſtquam effigie formatum ceu ſua, vidit,
Metitur ſolum mordaces ſoluere curas.
Ilicet irriguo perfundit lumina ſomno,
Mollius vt vulſa formetur fœmina coſta,
Atque artus mixtu gemino ſubſtantia firmet.
Inditur & nomen vitæ, quod dicitur Eua.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibuſque ſuis poſitis cum ſedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum fine quieuit,
Sacrata ſtatuens venturi gaudia ſecli:
Ilicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Viritim cunctis nomen quod permanet, indit,
Adami à Domino donata prudentia ſolers.
Quem Deus alloquio, iunctam dignatur & Euam:
Creſcite multimodo ventura in tempora partu,
Vt polus & plena veſtro ſint germine terra:
Hæredeſque mei, varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de ceſpite campi.
Hæc vbi diſſeruit, læta Paradiſus in aula
Inſtruitur, primique aſpectat lumina ſolis.
Gignitur hæc inter, pomis lethalibus arbos,
Coniunctum generans vitæ mortiſque ſaporem.
Ædibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat inſignes liquidis de fluctibus ortus,
Quadrifidoſque ſecat, vndante ex fonte meatus.
Phiſon auriferis prædiues fluctuat vndis,
Conſpicuaſque terit rauco de gurgite gemmas:
3 Praſinus huic nomen, illi eſt cai bunculus ardens,
Perſpicuuſque vadis terram prælambit Euilat.
Poſt hunc Æthiopas *Gæon* adlapſus opimat.
Tertius eſt *Tigris, Eufrati* adiunctus amœno,
Aſſyriam celeri diſcretim flumine ſulcans.
Hic poſitus cuſtos Adamus cum coniuge fida,
Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
Ne trepidate ſimul licitos præcerpere fructus,
Quos nemus intonſum ramo frondente creauit;
Solliciti ne forte malum noxale legatis,
Quod viret ex gemino diſcreta ad munia ſucco.
Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
Ac modo formatos nec veſtis taxerat artus.
[Has inter ſedes, & baccis mitibus ortus, Cap. III. *Gen.* 3.
Spumeus aſtuto vincens animalia ſenſu,
Serpebat tacite ſpiris frigentibus anguis;
Liuida mordaci voluens mendacia ſenſu,
Fœminio tentat ſub pectore mollia corda:
Dic mihi cur metuas fœlicia germina mali?
Numquid poma Deus non omnia nota ſacrauit? *Serpentis verba ad Euam.*
E queis ſi ſtudeas melliitos carpere victus,
Aureus aſtrigero remeabit cardine mundus.
Illa negat, vetitoſque timet contingere ramos;
Sed tamen infirmo vincuntur pectora ſenſu.
Ilicet vt niueo iam mitia dente momordit,
Adfulſit nulla maculatum nube ſerenum.
Tum ſapor illecebram mellitis faucibus indens,
Compulit 4 inſueto munus deferre marito.
Quod ſimul ac ſumpſit, deterſa nocte nitentes
Emicuere oculi, mundo ſplendente, ſereni.
Ergo vbi nudatum proſpexit corpus vterque,
Quumque pudenda vident, ficulnis frondibus vmbrant.
Forte ſub occiduo Domini iam lumine ſolis
Agnoſcunt ſonitum, trepidique ad deuia tendunt.
Tum Dominus cœli mœſtum compellat Adamum:
Dic vbi nunc tegas? Reſpondit talia ſupplex:
O Domine, adfatus pauido ſub corde tremiſco
Magne tuos, nuduſque metu frigente fatigor.
Tum Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promptim
Candenti perfuſa die, liquidumque ſerenum
Adfulſiſſe ſibi, ſolemque & ſidera cœli.
Protinus ira Dei turbatam territat Euam,
Auctorem vetiti dum quærit maximus acti.
Illa ſub hæc pandit: Serpentis ſuaſa loquentis
Accepi, fallente dolo, blandoque rogatu,
Nam ſua vipereis intexens verba venenis,
Hæc mihi præ cunctis narrauit dulcia pomis.
Ilicet omnipotens condemnat geſta draconis,
Præcipiens cunctis inuiſum viſere monſtrum,
Pectore mox fuſo prorepere, tum ſola morſu
Mandere; manſuro quæcunque in tempora bello,
Humanos inter ſenſus, ipſumque labantem;
Vertice vt abiecto pronus poſt crura virorum
Serperet, vt calcet dum labens comminus inſtat.
Fœmina fraudigeris miſere decepta loquelis,

Præcipitur duro diſcrimine ponere partum,
Seruitiumque ſui ſtudio perferre mariti.
Tu vero cui viſa fuit ſententia verax
Coniugis, immitti ceſſit quæ victa draconi,
Deflebis miſerum per tempora longa laborem,
Nam tibi triticeæ ſurget pro germine meſſis
5 Carduus, & ſpinis multum paliurus acutis:
Vt cum viſceribus laſſis & pectore mœſto,
Plurima ſollicitos præſtent ſuſpiria victus:
Donec in occiduo venientis tempore mortis,
Vnde geris corpus, terræ reddare iacenti.
Hic actis, Dominus trepidis dat tædia vitæ,
Deiecto ſque procul ſacratis dimouet hortis,
Obuerſo ſque locat, medioque eliminat igni,
In quo per celeri Cherubin euoluitur æſtu,
Dum calidus deferuet apex, flammaſque volutat.
Queis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
Conſuit euulſas pecudum de viſcere pelles,
Operiens nudos calidis de veſtibus artus.
Cap. IV. [Ergo vbi coniugio ſeſe iam fidus Adamus
Eſſe virum ſenſit, nomen genitricis amatæ
Exhibet vxori. Bino qui germine factus
Continuo genitor, diuerſis nuncupat orſis:
Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus Abelus.
Innocuas huius ſeruabat cura bidentes,
B Aſt alius curuo terram vertebat aratro.
Hi quum perpetuo ferrent ſua dona Tonanti,
Diſſimiles fructus ſenſu ſuadente dedere.
Nam prior vberibus fuerant quæ profata glebis,
Obtulit, aſt alius miti ſe deuouet agno,
Exta manu ſincera gerens, adipemque niualem,
Conſeſtimque placet Domino pia vota tuenti.
Quod propter gelida Cain incanduit ira.
Quem Deus adloquio dignatus, talibus infit:
Dic mihi, ſi rectum viuas, & noxia cernas,
Degere non poſſis contracto à crimine purus?
Deſine mordaci fratrem diſperdere ſenſu,
Qui tibi ceu Domino ſubiectus colla daturus,
Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arua,
Atque vbi depreſſum deſerto in gramine vidit,
6 Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
Quod factum Dominus cœlo ſpeculatus ab alto,
Diſquirit, quonam terrarum degat Abelus?
Ille negat poſitum cuſtodem ſe fore fratris.
Cui Deus effatur: Numnam vox ſanguinis eius
Ad me miſſa ſonat, celſumque aſcendit ad axem?
Noſce igitur manſura tibi pro crimine tanto,
Nam modo quæ maduit germani ſanguine terra,
Inuiſo maledicta tibi commiſſa negabit
Semina, & adſumptis fructum non proferet herbis,
7 Torpidus vt multo collidens membra tremore.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN GENESIN.

CAP. I.

1. Et volucres varias ſuſpendunt aëre pennas, &c.] *Retinuimus hanc caſtigationem pro coniectura Cauchij, ex editione priori inter Opera B. Cypriani, pro:* corpore.

CAP. II.

2. Quem poſtquam effigie formatum, ceu ſua, vidit, &c.] *Inter cetera id eſt Tertullianicum, quod litteram a. in Ablatiuis, ſicut hic in voce* ſua, *corripiat.*

3. Praſinus huic nomen, illi eſt carbunculus ardens, &c.] *Vel hinc patet eiuſdem eſſe Auctoris hunc librum cum præcedenti, quippe vbi legatur, quum de Paradiſo, ſicut hic agit, ca.* 8.

Inde nitet Praſinus, illinc carbunculus ardet.

Atqui vtrobique ſequitur editionem LXX. *Gen.* 2. *apud quos commemoratur inueniri* carbunculus, *Græce* ἄνθραξ, *& lapis* Praſinus, *Græce* ὁ λίθος ὁ πράσινος. *Pro quibus ex Hebræo & Chaldæo tranſtulit B. Hier.* Bdellium, & lapidem Onychinum.

CAP. III.

4. inſueto munus deferre marito, &c.] *Sic iterum legimus, pro:* inſuetum, *quod cum Cauchio caſtigauera mus, & ſicut inter opera B. Cypriani:* tum ſola morſu Mandere, *pro:* Pandere. *Eſt autem rurſum Tertullianicum illud intermedium:* Quis poma dedit noxalia vobis?

5. Carduos & ſpinis multum paliurus acutis, &c.] *Hoc quoque eſt Virgilianum Eclog.* 5. *eſt vero etiam rubi genus* paliurus *Plinio li.* 24. *ca.* 13.

CAP. IV.

6. Elidit geminis frangens pia guttura palmis, &c.] *Emendauimus ex coniectura:* frangens, *pro:* fraudans, *& mox iuxta Morelium:* cœlo ſpeculatus ab alto, *pro:* celſo.

7. Torpidus vt multo collidens membra tremore, &c.] *Sicuti etiam nuper adnotauimus, quum prorſus mutilus ſit finis huius carminis, apparet cetera quoque Geneſeos capita ad euerſionem vſque Sodomæ ab Auctore conuerſa.*

ARGVMENTVM IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

DVCRE *& late integram hiſtoriam euerſionis Sodomæ proſequitur.*

Ceterum ſicuti ſupra quoque dictum eſt, præterquam quod Sixtus Senenſis nominatim adſcribat hunc librum Tertulliano, etiam phraſeis quædam & loci plures ſunt Tertullianici, ſicuti infra adnotauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, SODOMA.

Ca. I. Gen. 17. AM Deus omnipotens primæui tempora ſecli,
Vindice diluuio, cunctis aboleuerat vndis,
Quas cœlum ſparſit terræ, maris exſpuit æquor,
Hactenus, haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio, quoties hiemes induceret aer,
Frenandis varium pluuius mandauerat arcum,
Ca. II. Gen. 18. Purpureo & viridi ſignantem nubila limbo,
D Iridis huic nomen, propria eſt quæ fibula nimbis,
[Sed recidiua hominum pariter cum gente ſecunda
Impietas, iterumque mali noua pullulat ætas,
Excidio iam non imbres ſortita, ſed ignes.
Sic Sodomum meruit tellus 2 ardentibus vri
Flammis, & finis portendere ſigna futuri.
Effera luxuries illic, inimica pudoris,
Inſtar legis erat, fugeret quam præſcius hoſpes,
Ante vel ad Scythicas, vel apud Buſiridis aras
Exoptans per ſacra necem: cæſuſque cruorem
Fundere Bebrycium, & Lybicas ſatiare palæſtras,
Anteque vel Circæa nouas per pocula formas
Sumere, quam læſum Sodomis amittere ſexum.
Pulſabant cœlum inuidia, connubia mixta
Inceſtu parili, generis natura rebellis
In ſeſe, læſumque viri cum corpore nomen.
Tempore ſed certo Deus omnia perſpeculatus,
Iudicat iniuſtos patiens, vbi criminis ætas,
Ceſſandi ſpatium vis nulla coegerit iræ.
Iamque dies vltrix aderat, duo de grege miſſi
Angelico, forma iuuenes, qui ſpiritus ambo
Diua miniſterio Domini mandata ferebant,
Succedunt Sodomis, illic de ſtirpe piorum
3 Tranſuena Loth aderat, ſapiens, iuſtique colonus,
Vnus erat, meminiſſe Deum, ſolet vtilis arbor
In ſyluis latitare feris velut, hoſpita fructu.
Is tunc pro porta reſidens (vix mœnia adibant
Cœlicolæ) quamquam diuinos neſcius, vltro
Aduocat, appellat, patrio veneratur honore,
Hoſpitioque vocat, longe ſtabulare parantes,
Eniſus longis precibus, pia pignora menſa
Officiiſque probis ſtudio diſpungit amicos.
Nox requiem dederat, lux ſoluerat altera noctem,
Et Sodoma in foribus ſtrepitat conqueſta rudendum.
Loth contra ſupplex: Ne vos nunc pacta libido

Gen. 19. H

Incendat, iuuenies, ipſam fœdare iuuentam?
Quo luxus genitura vocat? quo ſemina fruſtra?
Quo nullæ nuptant animæ, non luſtra colentes,
Non ſtabulis reduces, non vndis ſubter hiantes,
Nec quæ pennarum modulis prope nubila pendent,
Nec quæ per terram protracto corpore manant.
Omne genus, luxu genus eſt: ſed fœmina coniux
Omnibus, & numquam cuiquam niſi fœmina mater.
Nunc ſi fas iuuenilis habet vaſtare pudorem,
Sunt intus natæ biiuges mihi, nubilis ætas,
Virginitas in flore tumet, iam dedita meſſi,
Digna cupido viris, tulerit quam veſtra voluptas?
Cedo pater, proque hoſpitibus penſabo dolorem.
Vulgus ad hæc demens: Quiſnam tu, quantus, & vnde?
Qui nobis domineris, ait, legeſque recondas,
Traſuena, corrector Sodomorum? duplicat iras:
Nunc igitur tute ipſe lues, quod noſtra cupido eſt,
Pro natis, proque hoſpitibus, ſatis vnus in omnes.
Dicta & facta ſimul, vulgi mora nulla furentis.
Turbidus hiberno vt dum voluitur impete torrens,
Riuorum numeros vno pede fertur in omnes:
Si qua illic arbor rapidis offenditur vndis,
Haud manſura diu, quantum radice licebit
Crinitas durare moras, vbi ſubter adeſam
Perdit humum circumfoſſo cum caudice pendens,
Huc illuc certam differt incerta ruinam,
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi,
Nutabat vinci prope iam, ſed diua poteſtas
Subuenit, angelici iuuenes de limine raptum
Reſtituunt tectis, demens ſed vulgus ibidem
Pœnarum auſpiciis multatur lumine diro.

Cap. III. [Tunc decreta Dei referant, dignam adfore pœnam
Ibidem. De cœlo Sodomis, ipſum meruiſſe ſalutem
Iuſtitiæ titulo. Quin ergo accingeris iſthinc
Feſtinare fugam, pariterque educere, ſi quid
Gentis habes? nos exitium iam inducimus vrbi.
Loth generos citus adloquitur, ſed dura hominum mens
Credere deſpexit monitum, riſitque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conſcendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte dieque eſt,
Inſtabant iuuenes Chaldæam educere gentem
Ex Sodomis, iuſtamque domum donare ſaluti:
Eia age Loth, exſurge, tuamque adſume iugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus ito,
Præueniens Sodomum pœnas (manibus quoque amicis
Producunt trepidos) atque hæc tibi cetera mando,
Serua Loth animam, ne viſum in terga retrorſum
Vertere forte velis, cœptum vel ſiſtere greſſum,
In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
Ereptare gradu, cœleſtes ne prius iræ
Opprimerent, alios igitur depoſcere portus
Adgreditur, paruam quam contra aſpexerat vrbem.
Huc, inquit, contendo fugas, vix mœnibus exſtat,
Nec longe, nec magna. Illi fauere petenti,
Vrbis & ipſius pariter geſſere ſalutem.
Inde Segor vico nomen vox barbara nouit.
Tunc Loth ingreditur Segor, ſimul exoritur ſol,
Vltimus ille quidem, in Sodomamque incendia feruens
Infert, nam totos radios armauerat igni,
Æmuia ſubſequitur caligo 4 includere lucem
Cœptans, atque globos confuſo intexere cœlo,
Fumantes coeunt nubes, nouus irruit imber,
Sulphura cum flammis flagrantibus æſtuat æther,
Exuſtus crepitat liquidis ardoribus æther.
5 Hinc habet in falſo de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optaſſe paternos,
Nec valuiſſe leuem puerum frenare ſuperbos
Ignis equos, arſiſſe orbem, tunc fulmine raptum
Aurigam, illicitum planctum mutaſſe ſorores.
Viderit Eridamus, ſi qua illic populus albet,
Aut ſi quis plumat ſenio modulatior ales.
Hic aliter verſæ mœrent miracula formæ.
Namque comes coniux, heu me, male tum quoque legis
Fœmina non patiens, diuina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam ſola retorſit,
Nec habitura loqui quod viderit, & ſimul illic
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulcrum,
Ipſaque imago ſibi formam ſine corpore ſeruans.
6 Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluuiis dilapſa ſitu, nec diruta ventis.
Quin etiam ſiquis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore, ſexus
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes.

Cap. IV. [Nuſquam ſunt Sodomi, nuſquam illorum impia lucent
Mœnia, cum dominis domus omnis inops ita nuſquam,
Tota rogus regio eſt, hinc atro horrore fauillæ,
Hinc que ſitu cano cineres incendia ſignant.
7 Occidit illa prior feritas, quam proſpiciens Loth
Nullus arat fruſtra piceas fuligine glebas.
Semiperempta etiam ſi qua illic iugera, lætas
8 Autumni conantur opes, facile optima ſeſe
Promittunt oculis, pyra, perſica, & omnia mala,
Donec carpuntur, nam protinus indice tactum
Soluitur in cinerem, fit vana fauilla que pomum.
Sic igitur cœlo pariter terraque ſepultis,
Nec mare viuit ibi, mors eſt maris illa quieti,
9. Quod nullus animat per anhela volumina fluctus,
Quodque etiam patrio numquam ſuſpirat ab auſtro,
Quodque nequit proferre aliquam de gurgite gentem
Squamigeram, læuive cuti vel cortice ſeptam,
Vel criſpam concham, aut duplici compagine clauſam.
10 Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
Exuſti fuligo maris, quod viuidus ardor
Subter ſtagna coquens, de ſulphuris & ſalis æſtu
Temperat, inque picem dat terræ hærere marinam.
Inuehitur proprio cum tempore pingue crematæ.
Virus aquæ, ſpumiſque cutis ſuper æquora nigra
Texitur, appellunt queis eſt ea captio mercis,
Adclinant leues laterum liberamine lembos,
Vt ſemel impoſitam doceant conſcendere venam.
Nam ſe ſponte leuans adnabit mercis ad ora
Nauigii, preciumque dabit pro munere largo,
Ni plaga contigerit, quam menſis fœmina veſtit.
11. Ecce aliud monſtrum pelagi de clade notatur,
Cuncta illic immiſſa natant, natura receſſit
Mergendis data corporibus, ſi denique teſtæ
Luciferam narem inſiſtens, qua ſpiritus igni eſt,
12. Velficauit apex, flammæ ſi flamma perempta eſt,
Ibit ſubter aquas deſtructio naufraga lucis.
Hæ Sodomum & Gomorum ſignatæ in ſæcula pœnæ,
Gentibus iniuſtis, queis pectora dura timorem
Deſeruere Dei, de cælo iura tueri,
Inque vnum rerum Dominum ſpectare docebunt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

CAP. I.

1. Vindice diluuio, &c.] *Sic caſtigauimus ex Morelio, pro*: Iudice, *& paulopoſt*: non imbres ſortita, ſed ignes, *pro*: imbrem.

CAP. II.

2. ardentibus vri flammis, &c.] *Id retinuimus pro*: facibus, *aut quod coniiciebat Cauchius legendum*, faſcibus. *Ibi vero*: vbi criminis ætas, *videtur deeſſe verſus aliquis.*

3. Traſuena Loth aderat, &c.] Traſuena *& hic & paulopoſt vox Tertullianica, pro*: *Aduena. Eſt & Græciſmus etiam illi vſitatus non ſemel*: vnus erat meminiſſe Deum, *item*, conqueſta rudendum, *ſic enim lego cum Morelio, pro*: rudendo, *item*: pacta libido, *& ibi*: Quo luxus genitura, *pro generatio. Siue autem legas*: Cedo pater, *ſiue*: Dedo, *perinde eſt.*

CAP. III.

4. includere lucem Cæptans, &c.] *Sic caſtigauimus ex Morelio.*

5. Hinc habet in falſo de vero fabula famam, &c.] *Pulcre rationem reddit fabulæ Poeticæ de Phaëonte in Eridano lapſo, quo fit vt caſtigauerimus*: de vero, *pro*: verbo, *&*: viderit Eridanus, *pro*: videris heu dirum. *Nam non modo B. Cypriano, ſed antea tum Tertulliano eſt vſitatiſſima vox*: viderit. *Emendauimus etiam ex Morelio*: heu me, male tum quoque legis Fœmina non patiens, *pro*: heu lethum, metuque legis.

6. Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram, &c.] *Hoc memoratu dignum, quod ſua adhuc ætate ſtatuam illam ſalis, in quam vxor Loth conuerſa eſt, duraſſe ſcribat, & ſiquis eam mutilauerit ſtatim vulnera denuo compleri, & in ſingulos menſes menſtrua pati. Hoc eſt enim quod phraſi Tertullianica dicitur (non modo Cypriana)* diſpungere (*quod prorſus legimus, pro*: depungere) ſanguine menſes, *Eſt etiam vox Tertullianica*: ſuggeſtu *paulo ante.*

CAP. IV.

7. Occidit illa prior feritas, quam proſpiciens Loth, &c.] *Obſcurus verſus, vbi ſi* feritas *pro fertilitate accipiatur ratione carminis, conſtabit ſenſus, vti* feritas *à ferendo dicatur: vox eo ſignificatu nunc obſoleta.*

8. Autumni conantur apes, &c.] *Etiam iſtud Tertullianicum eſſe, ſupra alicubi in Apologetico adnotauimus. Emendauimus vero*: optima ſeſe Promittunt oculis, *ex Morelio, pro*: eſſe ſe opima, *item* & omnia mala, *pro*: mella, *vt accipiatur pro omni pomorum ſeu fructuum genere, &*: indice tactum, *pro*: tactu.

9. Quod nullus animat per anhela volumina fluctus, &c.] *Sic etiam ex Morelio, pro eo quod ſubſtituerat Fabricius tanquam elegantius*: Idque animat nullus. *nam vt ſin fine dictionis producatur,*

etiam

etiam Tertulliano libris præcedentibus vſitatum eſt. Similiter emendauimus: Quodque nequit, *pro* cauet.

10. Solum illic propria mentitur fruge bitumen, &c.] *De* bitumine *ex lacu Aſphaltite, vide Ioſephum libr. de bello Iudaico cap. 5. Legimus etiam cum Morelio*: crematæ Virus aquæ, *pro* crematum. *Magis etiam placet.*

Vt ſemel impoſitam doceant conſcendere venam, *quam*: impoſita, *&c.* vena. *Maluimus etiam legere*: adnabit mercis ad ora Nau gii, *quam*: inertis ad ora Nauigii. *Hoc enim ſignificat* mercem bituminis *ita adhærere nauigiis, vt ſolui non poſſit niſi menſtruo fœmineo, ſicuti etiam teſtatur Ioſephus loco citato.*

11. Ecce aliud monſtrum, &c.] *Aliud miraculum narrat, quod* cuncta illic immerſa natant.

12. Velificauit apex, &c.] *Cauchius cenſet legendum*: velificabit, *ſed æque obſcurum eſt, quid ſibi velit Auctor. Atqui etiam hic phraſis eſt Tertullianica, Haud aliter enim dixit ſupra Tom. 3, libr. aduerſ. Gnoſt. cap. 1. de Scorpio loquens*: Auſtro & Africo fœuitia velificat. *Nam pro vela facere vtrobique dixit*: velificare. *Denique iuxta Morelium legimus*: pectora dura *pro* corpora.

ARGVMENTVM LIBRI AD SENATOREM EX CHRISTIANA RELIGIONE AD Idolorum ſeruitutem conuerſum, per Iacobum Pamelium.

SENATOREM *graniter increpat, quod antea Chriſtianus & Conſul, Iſidis ſeu Matris Deum ſacerdos fieri non ſit veritus; hortatur itaque, vt ſaltem in ſenectute reſipiſcat. Porro quum etiam hic quædam ſint Tertullianica, ego illi adſcribere malui quam B. Cypriano.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, AD SENATOREM EX CHRISTIANA RELIGIONE ad Idolorum ſeruitutem conuerſum.

Cap. I.

QVM te diuerſis iterum vaniſque viderem
Inſeruire ſacris, priſcoque errore teneri;
1 Obſtipui monitus; quia carmina ſæpe amaſti,
Carmine reſpondens, properaui ſcribere verſus;
Vt te corriperem, tenebras præponere luci.
Quis patiatur enim, te Matrem credere magnam
Poſſe Deam dici, rurſuſque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit?
2 Namque ſacerdotes tunicis muliebribus iidem
Interius ritum cultu interiore fatentur;
Idque licere putant, quod non licet; vnde per orbem
Leuiter incedunt, mellita voce loquentes,
Laſſatoſque tenent extenſo pollice lumbos,
Et proprium mutant vulgato crimine ſexum.
Cumque ſuos celebrant ritus, 3 his eſſe diebus
Se caſtos memorant, at ſi tantummodo tunc ſunt,
Vt perhibent, caſti; reliquo iam tempore quid ſunt?
Sed quia coguntur ſaltem ſemel eſſe pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, funduntque cruorem.
Quale ſacrum eſt vero, quod fertur nomine ſanguis?

Cap. II.

[Nunc etiam dicis, quod te non fecerit ætas,
Sed tua religio caluum, 4 caligaque remota
Gallica, ſit pedibus molli redimita papyro.
Res miranda ſatis deiectaque culmine ſummo.
Si quis ab Iſiaco Conſul procedat in vrbem,
Riſus oris erit, quis te non rideat autem,
Qui fueris conſul, nunc Iſidis eſſe miniſtrum?
Quodque pudet primo, te non pudet eſſe ſecundo;
Ingeniumque tuum turpes damnare per hymnos,
Reſpondente tibi vulgo & lacerante Senatu:
Teque domo propria pictum cum faſcibus ante,
Nunc quoque cum ſiſtro faciem portare caninam.
Hæc non humilitas, ſed humilitatis imago eſt.
Ædibus illa tuis ſemper monumenta manebunt.
Rumor & ad noſtras peruenit publicus aures,
Te dixiſſe: *Dea erraui, ignoſce, redimi.*
Dic mihi ſi valeas, quum talia ſæpe rogares,
Et veniam peteres, quæ tecum verba locuta eſt?
Vere mente cares, ſequeris qui mente carentes.
Hæc iterum repetis, nec te delinquere ſentis.
Quid mereare vide, minus eſſes forte notandus,
Si tantum hoc ſcires, & in hoc errore maneres.
At quum vericolæ penetraueris oſtia legis,
Et tibi noſſe Deum paucis acceſſerit annis;
Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
Nilque colis, dum cuncta colis, nec corde retractas,
Vera quid à falſis, quid ab vmbris lumina diſtent.
Philoſophum fingis, quum te ſententia mutet,
Nam tibi ſi ſtomachum popularis mouerit aura,
Et Iudæus eris, totuſque Incertus haberis.
Indulge dictis, ſapientia non placet alta,
Omne quod eſt nimium, contra cadit, vnum operantur
Et calor & frigus, ſic hoc, ſic illud adurit,
Sic tenebræ viſum, ſic ſol contrarius aufert,
Et pariter lædunt gelidum feruenſque lauacrum;
Eſca alitur corpus corrumpitur eſca;
Vimque ſuam minuit, ſi quid protenditur vltra.
Denique ſi ſedeas, requies eſt magna laboris,
Si multum ſedeas, labor eſt. Maro namque Poeta
Pro pœna poſuit; 5 *ſedet, æternumque ſedebit*
Infœlix Theſeus; ſemper nocet vtile longum;
Prandia longa nocent, ieiunia longa fatigant;
Sic nimium ſapere ſtultum facit improba ſecta.
Me dea ſic docuit, moderamen amabile, dixit.
Sed tu nec ſectam modo, nec moderamina curas;
Mens autem ſtabilis nullo peruertitur æſtu,
Ipſaque ſimplicitas numquam mala cogitat vlla:
Hinc ſincera fides æterna fide fruetur,
Et contra dolus longo cruciabitur igni.
Elige quid velis, vt digna piacula vites.
Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam;
Vt leue crimen erit, ſi nolis noſcere vera,
Non leue crimen erit, ſi cognita vera relinquas.
Sed te correctum forſan matura ſenectus
In melius reuocat ſatiatum erroribus iſtis;
Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus.
Tunc igitur cum te conſulta reduxerit ætas,
Diſce Deo ſeruare fidem, ne forte bis vnum
Incutras lapſum, quia vere dicitur illud:
Qui pedis offenſi lapidem vitare ſecundo
Neſcit, & incautus iterum vexauerit artus;
Imputet ipſe ſibi, nec caſibus imputet vllis.
6 Corrige delictum fidamine, corrige mentem.
Suffecit peccare ſemel, deſiſte vereri;
Non erit in culpa? quem pœnitet ante fuiſſe.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN CARMEN AD Senatorem.

CAP. I.

1. Obſtipui monitus, &c.] *Eſt hæc phraſis non modo Cypriánica, qua alibi dixit*: mens obſtipuit, *ſed & Tertullianica, ſicuti ſupra videre eſt lib. de Iudic. Domini, cap. 11. vbi legitur*:

Obſtipuere quidem plures, patuiſſe ſepulcra.

Caſtigamus autem monitus, *pro* motus.

2. Namque ſacerdotes, &c.] *Emendauimus*: iidem, *pro* idem; *& paulopoſt*: reliquo iam tempore quid ſunt, *pro* corpore. *Atqui de ſacerdotibus Iſidis & ipſa Iſide, ſupra non ſemel ſatis dictum eſt. Hic illis tribuit* tunicas muliebres, mutatum ſexum, lacerationem corporis, *ac*: fuſionem cruoris, caluitiem, & pedes Gallicana papyro redimitos, *denique* cum ſiſtro faciem caninam.

3. his eſſe diebus ſe caſtos memorant, &c.] *De* Caſtis *Iſidis ſacris, vide infra Tertullianum Tom. 5. libr. de ieiuniis adu. Pſychicos. Eſt autem etiam ille verſus obſcurus, & forte mendoſus.*

Quale ſacrum eſt vero, quod fertur nomine ſanguis?

CAP. II.

4 caligaque remota, &c.] *De* militia caligata, *vide ſupra To. 2. li. de Idolol. cap. 19. num. 147. Atqui corripitur etiam in Ablatiuo qui ſequitur*:

Gallica, ſit pedibus molli redimita papyro.

Caſtigamus vero recens: Conſul procedat in vrbem, *pro* orbem. *Et mox*: Hæc non humilitas, *pro* Hæc tua humilitas.

5. Sedet

5. Seder, æternumque sedebit Infœlix Theseus, &c.] *Istud Virgilianum est ex 6. Æneidos. Prorsus autem lego:* nec casibus imputet vllis.

6. Corrige delictum fidamine, &c.] Fidamen *pro fiducia seu spe, magis hauddubie Tertullianicam phrasin sapit, quam Cyprianicam.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, GRÆCORVM OPERVM FRAGMENTA ET Notulæ, cum Adnotationibus Iacobi Pamelij.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, APOLOGETICI ADVERSVS GENTES PRO CHRISTIANIS GRÆCI, Fragmenta, ex Eusebio Cæsariensi, cum translatione triplici.

Præfatiuncula in Fragmenta Græca Apologetici.

TERTVLLIANI Apologeticum aduersus Gentes, vti paraphrasticẽs vertit Rufinus, siue pro Christianis, vti ad verbum ex Græco transtulerunt Christophorsonus apud Eusebium, & Langius in Nicephoro, Latine conscriptum fuisse, sed in Græcum sermonem translatum, diserte verbis Eusebius & Nicephorus adfirmant; an vero id ab Auctore ipso, an alio quouis factũ sit non satis constat, quamquã priori sententiæ magis faueat, quod etiam alios quosdam libros Latine & Græce conscripserit. Quo fit, vt operæ pretium duxerim, separatim Fragmenta Græca publicare; eaque ad maiorem intellectum cum versione triplici; Eusebii quidem Interpretum duorum, Rufini & Christophorsoni; Nicephori vero, qui ad verbum ex illo hæc descripsit, Langii.

Ex Apologetici Cap. II. iuxta Eusebium Eccles. histor. lib. 3. cap. 33. seu 27. & Nicephorum lib. 3. cap. 17.

Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ὑπὲρ χριστιανῶν.

* ἐπαρχίας. Καίτοι εὑρήκαμεν καὶ τλωεὶς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ ὁ Σεκοῦνδος ἡγέμονος τῆς *ἐπαρχίας, κατακρίνας χριστιανὲς τινας, καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διηγόρευτί αὐτῷ εἰ πεπραγμένον. Τρεβιανῷ οὖν τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων ἐξὸν τὸ μὴ βλέπεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, εὑρεῖν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς ἀνηκέναι. ἐμείνε γὰρ τότε. ἀνίστασθαι ἑωθεν τοὺς χριστιανὲς, καὶ τὸν χριστὸν, θεὸν δίκλω, ὑμνεῖν. καὶ πρὸς τὸ τλὼ ἐπιτήμιον αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἁπτεσθεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια. πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τρεβιανὸς, τὸ τῶν χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι.

Rufini.	Christophorsoni.	Langij.
Persecutionum vero extrinsecus pondus vrgebat Ecclesiam, & tam immensæ cateruæ Martyrum quotidie iugulabantur, vt Plinius Secundus, qui tunc prouinciam administrabat, multitudine interemptorum permotus, referret ad Imperatorem, quod innumera hominum milia quotidie obtruncarentur, in quibus nihil omnino sceleris deprehenderetur admissum, aut aliquid contrarium humanis legibus gestum, nisi hoc solum, quod antelucanos hymnos Christo cuidam canerent Deo. Adulteria vero, vel cetera huiusmodi crimina apud eos & illicita haberi, & penitus arceri; cetera vero secundum leges eos agere communes. Ad quæ tunc Traianus Rescripti sui auctoritate decernit, vt Christiani quidem non requirantur; si qui tamen inciderint, puniantur. Per quod ex parte aliqua persecutionis sedatum putabatur incendium.	Atqui inuenimus, inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, quum prouinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tandem multitudine perturbatus & quid de cetero ageret nescius, cõsuluit tunc Traianum Imperatoré, adlegans præter obstinationem nõ sacrificandi, nihil se scelerati de eis reperisse. Insinuans quoque & illud: Surgere atque conuenire summo mane Christianos, & Christum tamquam Deum carminibus laure; & ad conseruandam eorum disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera scelera prohibere. Ad quæ Traianus rescripsit: Christianos inquirendos non esse, oblatos autem puniendos.	Atqui inuenimus inquisitionẽ quoq; in nos prohibitam. Plinius enim Secundus quum prouinciam regeret, quibusdam Christianis damnatis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret, consuluit tunc Traianum Imperatorem, adlegans præter obstinationem non sacrificãdi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam cœtus antelucanos ad canendum Christo vt Deo, & ad conseruandam disciplinam; homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera prohibentes. Tunc Traianus rescripsit: hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos vero puniri oportere.

De hoc Plinij Iunioris rescripto ad Traianum vide adnotationes nostras in Apologet. cap. 2. num. 24.

Ex Apologetici cap. v. iuxta Euſebium hiſtor. Eccleſ. lib. 2. & Nicephorum lib. 2. cap. 8.

ΙΝα ϑ καὶ ἐκ τῆς ἱϛορίας διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων. παλαιὸν λῖϑ δόγμα, μηδένα ϑεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιερῶϑαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμύλιος ὕστως περί τινος εἰδώλου πεποίηκεν Ἀλβέρνου. καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ λόγου ἡμῶν πεποίηται, ὅπ παρ' ὑμῖν ἀνθρωπείᾳ δοκιμῇ ϑεότης δίδοται. ἐὰν μὴ ἀνθρώτῳ ϑεὸς ἀρέσῃ, ϑεὸς * ἐκ ἔσαι. ὕτως κατάγε τοῦτο ἄνθρωπον ϑεῷ ἴλεων εἶναι προσῆκεν. Τιβέριος οὖν (ἐφ' οὗ τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον ἐξῆλυϑεν) ἀγγελϑέντος αὐτῷ ἐκ παλαισίνης τὸ δόγματος τοῦτο, ἔνϑα πρῶτον ἠρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι ἀρέσκεται. ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ ἐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο. ὁ ϑ ἐν τῇ αὐτῇ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας ϑάνατον τοῖς τῶν χριστιανῶν κατηγόροις.

Rufini.

Vt de origine aliquid retractemus eiuſmodi legum. Vetus erat decretum, ne quis Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi à Senatu probatus. Sicut Marcus Æmilius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſſam noſtram, quod apud vos humano arbitratu diuinitas penſitatur. Et niſi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum intrauit, adnunciata ſibi ex Syria Palæſtina, quę illic veritatem iſtius diuinitatis reuelauerant, detulit ad Senatum, cum prærogatiua ſuffragii ſui. Senatus quia non ipſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Chriſtophorſoni.

Vt de origine retractemus eiuſmodi legum. Vetus erat decretum, ne qui Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi à Senatu probaretur. Vt M. Æmilius de Deo ſuo Alburno. Facit & hoc ad cauſſam noſtram, quod apud vos de humano arbitraru diuinitas penſitatur. Niſi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius eſſe debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introiuit, adnunciatum ſibi ex Syria palæſtina, quæ illic veritatem ipſius diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prærogatiua ſuffragii ſui. Senatus quia non ipſe probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus periculum accuſatoribus Chriſtianorum.

Langii.

Vt de origine aliquid retractemus eiuſmodi legum. Vetus erat decretum, ne quis Deus ab Imperatore conſecraretur, niſi à ſenatu comprobaretur. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Chriſtianum in ſeculum introiuit, adnunciatam ſibi ex Palæſtina veritatem dogmatis iſtius, (ibi enim prima initia ſumpſerat) ad ſenatum retulit, cum prærogatiua ſuffragii ſui. Senatus quia ipſe non probauerat, reſpuit. Cæſar in ſententia manſit, comminatus mortem Chriſtianorum accuſatoribus.

Hunc locum explicatum habes ſupra in Adnotationibus noſtris Apolog. cap. 5. num. 55. 56. 57. & 58.

Ex eodem Apologetici v. cap. iuxta Euſebium hiſt. Eccleſ. lib. 2. cap. 24. & Nicephor. lib. 2. cap. 37.

ΕΝτύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. ἐκεῖ εὑρήσετε, πρῶτον Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλισα ἐν ῥώμῃ, τλιὰ ἀνατολιὰ πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς λῖϑ εἰς πάντας, διῳξαντα. τοιούτῳ τῆς κολάσεως ὑμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεϑα. ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκεῖνον, νοῆσαι δύναται ὡς ἐκ ἂν ἐμὴ μέγα τι ἀγαϑὸν λῖϑ ὑπο Νέρωνος κατακριϑῆναι.

Rufini.

Conſulite commentarios veſtros, illic reperietis primum quoque Neronem in hanc ſectam, tum maxime Romæ orientem, Cæſareo gladio ferociſſe. Tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur. Qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi grande aliquod bonum à Nerone damnatum.

Chriſtophorſoni.

Conſulite veſtros commentarios, illic reperietis, primum Neronem in hanc ſectam, tum maxime Romæ orientem, Cæſareano gladio ferociſſe. Sed tali dedicatore damnationis noſtræ gloriamur? Qui enim ſcit illum, intelligere poteſt, non niſi aliquod bonum grande à Nerone damnatum.

Langii.

Conſulite commentarios veſtros, illic reperietis primum Neronem in hanc ſectam, tum maxime Romæ orientem, Cæſareano gladio ferociiſſe. Sed tali dedicatore damnationis noſtræ etiam gloriamur. Qui enim illum ſcit, intelligere poteſt, non niſi aliquod bonum à Nerone damnatum.

Vide hunc locum explicatum Adnot. noſtris in Apolog. cap. 5. num. 59.

Ex eodem v. cap. Apolog. iuxta Euſebium Eccleſ. hiſt. lib. 3. cap. 20. ſeu 15. & Nicephor. lib. cap. 10.

ΠΕπειρᾴκει ποτὲ καὶ Δομιτιανὸς ταυτὸ ποιῶν ἐκείνῳ, μέρος ὢν τῆς τῦ Νέρωνος ὠμότητος. Ἀλλ' οἶμαι ἄτε ἔχων τι σωφρόσυνος, τάχισα ἐπαύσατο, ἀνακαλεσάμενος ὃς ἐξηλάκει.

Rufini.

Tentauit aliquando & Domitianus ſimile aliquid, portio Neronis de crudelitate. Sed quaſi homo cito deſtitit, ita vt etiam eos quos in exſilium miſerat, reuocaret.

Chriſtophorſoni.

Tentauerat & Domitianus, portio Neronis, de crudelitate. Sed qua & homo, facile cœptum repreſſit, reſtitutis etiam quos relegauerat.

Langii.

Tentauerat & Domitianus portio Neronis de crudelitate, eadem quæ ille, facere. Sed vt opinor, aliquid habens rationis & prudentiæ, mature deſtitit, reuocatis etiam iis quos in exſilium egerat.

Paucis etiam de hoc aliquid adtigimus Adnotat. noſtris in idipſum cap. num. 60. & 61.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE SPECTACVLIS GRÆCI, CITATIO, ex libro de Corona Militis, cap. 6.

SIc itaq; & circa voluptates SPECTACVLORVM infamata conditio est, ab eis, qui natura quidem, Dei omnia sentiunt, ex quibus Spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Sed & huic materiæ, propter suauiludios nostros, Græco quoque stylo satisfecimus.

Amplissime eandem materiam tractatam habes supra Tom. 1. non modo ab ipso Auctore libro Latine conscripto de Spectaculis, sed & in Annotationibus nostris, & vero loqui hic Auctorem de dicto libro de Spectac. non de libro de Corona militis, etiam ante me Rhenanus adnotauit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE VIRGINIBVS VELandis Græci, Notulæ, ex eiusdem tituli libro cap. 1.

PROPRIVM iam negotium passus meæ opinionis, Latine quoq; ostendam, virgines nostras velari oportere, ex quo transitum ætatis suæ fecerint; hoc exigere veritatem, cui nemo præscribere potest.

Ex eo quod dicit Auctor, Latine quóque, *recte meo iudicio colligit Rhenanus, antea Græce scriptum fuisse librum eiusdem tituli*, de Virginibus velandis, *de qua materia tum Auctor, tum nos latissime supra Tom. 2. in Adnotat. nostris.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE BAPTISMO LIBRI MENTIO, EX eiusdem tituli libro cap. 15.

SED circa hæreticos sane quid custodiendum sit, digne quis retractet. Ad nos enim æditum est. Hæretici autem nullum habent consortium nostræ disciplinæ, quos extraneos vtique testatur ipsa ademptio communicationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi præceptum est, quia non idem Deus est nobis & illis, nec vnus Christus, id est, idem. Ideoque nec baptismus vnus, quia non idem. Quem quum rite non habeant, sine dubio non habent; nec capit numerari quod non habetur; ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto plenius iam nobis in GRÆCO digestum est.

His verbis etiam materia præcipua commemoratur libri Græci de Baptismo. Quandoquidem vero in dictum librum de Baptismo Adnotat. nostris num. 106. nos hic tractaturos polliciti sumus, quæ sit Tertulliani sententia de Hæreticorum baptismo, *certe negare non possumus idipsum sensisse quod B. Cyprianus, & fortassis propterea suppressum possit quis dicere hunc libellum, quum per Nicenum Concilium retractata est ea Africanorum quorumdam Episcororum sententia, quemadmodum in Vita B. Cypriani, & in Argumento* Concilii Carthaginiensis de baptizandis hæreticis, *latius deduximus. Nec vero mirandum, si illud paradoxon amplexus sit Tertullianus, quum eodem fere tempore celebratum fuisse videatur Concilium illud sub Agrippino Episcopo Carthaginiensi, cuius meminit B. Cypr. Epist. 71. ad Quintum, quod ipsum quoque & coætaneos Episcopos Africanos in eam pertraxit opinionem. Hoc enim satis indicare videtur ille Epistol. 70. ad Ianuar. quum dicit sententiam illam iampridem ab Antecessoribus statutam, & apertius Epist. 73. ad Iubaianum, multos dicens annos interceßisse, ex quo sub Agrippino Episcopi plurimi hoc statuerunt. Atqui inter tempus, quo Tertullianus ante omnem hæresim librum de Baptismo conscipsit, & Africanum primum de* hæreticorum baptismo, *Concilium Episcoporum 72. quod celebratum fuit anno Domini 255 annos interceßisse citer 50. latius in vita Auctoris nostra comprobatur. Porro ad argumenta pro dicto Paradoxo ab auctore hic adlegata, responsionem videre erit in nostris Prolegomenis.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGmenta Paræneticа.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, AD AMICVM PHILOSOPHVM DE NVPTIARVM ANGVSTiis libri, Notulæ, ex B. Hieronymi epiſt. 28. ad Euſtochium, & lib. 1. aduerſus Iouinianum.

ET in principio Libelli præfatus ſum, me de anguſtiis Nuptiarum aut nihil omnino, aut parum dicturum, & nunc eadem admoneo; vt ſi tibi Placet ſcire quot moleſtiis virgo libera, quot vxor adſtricta ſit, legas Tertullianum ad Amicum Philoſophum ſcribentem, & de Virginitate alios Libellos & B. Cypriani volumen egregium; & Papæ Damaſi ſuper hac re verſu ac proſa compoſita, & Ambroſii noſtri, quæ nuper ſcripſit ad Sororem, opuſcula.

Non eſt huius loci nuptiarum anguſtias deſcribere, & quaſi in communibus locis Rhetorico exſultare ſermone; plenius ſuper hac re contra Heluidium, & in eo libro quem ad Euſtochium ſcripſi, arbitror abſolutum. Certe Tertullianus, quum adhuc eſſet adoleſcens, luſit in hac materia, & præceptor meus Gregorius Nazianzenus, virginitatem & Nuptias differens, Græcis verſibus explicauit.

Hactenus B. Hieronymus, cuius integras periodos adduximus in medium, tum ne quid mutilum eſſet, tum vt intelligat Lector, qui Veterum de Virginitate hodie tantopere controuerſa ſcripſerunt, quocirca magnopere optarim exſtare hunc Auctoris libellum, ſiue proſa conſcriptum, ſiue potius, quod per verbum, luſit, indicari videtur, carmine. Quo fit magis, vt mihi non probetur cuiuſdam viri eruditi cenſura, qui exiſtimabat hunc eundem eſſe librum, cum illo qui inſcribituri nfra T. 5. Exhortatio ad caſtitatem, *Præterquã enim quod* illum adoleſcens ſcripſiſſe *dicitur, & hunc ſub finem vitæ ſcriptum conſtet, etiam ex propoſito minime tractat* de moleſtiis nuptiarum. *Neque vero etiam illorum placet ſententia, qui duos diuerſos libros Tertulliani dictis locus videri volunt, quum vtrumque diſertis verbis B. Hier. inſcriptum ſignificet,* De moleſtiis nuptiarum. *Atqui an B. Hieronymus adſcribat Tertulliano etiam* alios *(quorum meminit)* de virginitate libellos, *poterat fortaſſis dubitari iuxta priores illius additiones, ſi legeretur:* legas Tertulliani ad amicum Philoſophum, & de Virginitate alios Libellos. *Certe eiuſdem pene ſunt argumenti* ad Vxorem libri duo, *ac dicta* Exhortatio ad caſtitatem, *& non aliud tractat liber* de Velandis virginibus, *alios inſuper de* Virginitate, *Continentia, & Caſtitate ſeruanda locos complures apud Tertullianum, ex Indice noſtro inueniet Lector, & ſimiliter in Indice B. Cypriani. Cuius præter librum De habitu & diſciplina Virginum à B. Hieron. citatum exſtat etiam Epiſt. 62. ad Pomponium de Virginibus. Quibus omnibus in libris videat Lector & Adnotationes noſtras.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE FATO LIBRI, MENTIO ET FRAGMENTVM EX EIVSDEM LIB. DE Anima cap. 20. & Fulgentio Placiade de vocibus antiquis.

PROTESTATES enimuero præſunt. Secundum nos quidem, Dominus Deus, & Diabolus æmulus; ſecundum communem autem opionem & prouidentia, & FATVM, & neceſſitas, & fortuna, & arbitrii libertas. Nam hæc & Philoſophi diſtinguunt, & nos ſecundum fidem differenda, ſuo iam nouimus titulo.

Hactenus Auctor, cuius quum nullum exſtet opus, vbi de quatuor illis tractet, mihi prorſus videtur adludere ad librum ſuo titulo DE FATO *vtpote quem ab eo conſcriptum pateat ex citatione Fulgentii Placiadis, iam olim excuſi cum Hygini Mythologiis per verba ſequentia. Nam & Tertullianus in lib. quem de Fato ſcripſit, ira ait:* Redde huic fati primum problematis mancipatum. *in dict. Problema, lib. de vocibus antiquis.* De fato, *præterea ſub nomine Minutii Felicis olim extitiſſe* Libellum *tradit B. Hieronym Catal. ſcrip. Eccleſ. ſiue contra Mathematicos, qui tamen quum & ipſe diſerti ſit hominis, non videtur cum ſtylo Octauii Dialogi eius conuenire. Fortaſſis is ipſe liber eſt, quem Tertulliano hic adſcribimus, vtpote quem non modo diſertum, ſed eloquentiſſimum alicubi nuncupat. Alios qui aduerſus* Fatum *ſcripſerunt Auctores, ſupra citatos habes Tom. 1. Apol. cap. 1. nu. 17. & lib. de Anima cap. 39. nu. 449.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI OPERVM FRAGMENTA EXEGETICA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS Quæstionum citatio, ex B. Hieronymi Epist. 125. ad Damasum.

QVÆRIT Damasus inter ceteras quæstiones Quæst. 3. Si omnia Deus fecit bona valde; quare Noë DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS præcepit; cum immundum nihil bonum esse possit. Et in nouo Testamento post visionem quæ Petro fuerat ostensa; dicenti: *Absit Domine à me, quoniam commune & immundum numquam introiuit in os meum*; vox de cœlo respondit: *Quod Deus mundauit, tu ne commune dixeris.* Respondere B. Hieron. se scribit, duabus tantum quæstiunculis prætermissis nempe hac & ea, de qua in sequenti Fragmento) Non (inquit) quo non potuerim & ad illas aliquid respondere, sed quo ab eloquentissimis viris, Tertulliano nostro, & Nouatiano, Latino sermone sint editæ; & si noua voluerimus adferre, sit latius disputandum, &c. Nam & Origenes de mundis & immundis animalibus in Leuitico plura disseruit.

An istud referatur ad peculiarem aliquem librum eius tituli, quod magis tamen probatur, an vero ad tractatum ea de re per aliquot lineas Tertulliani l. 2. adu. Marc. cap. 18. Lectori liberum relinquimus iudicium. Hic dumtaxat adferemus ipsam responsionis summam in hæc verba: Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando benedicta sunt; consilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impositos; *&c. Quod ipsum quum adseratur, sed alius verbis libro de Cibis Iudaicis infra Tom 5. vel inde constat, sicuti longe ex reliquo totius libri stylo, non esse Tertulliani, sed potius* Nouatiani, *vtpote ad quem iam dictis verbis adludere videtur B. Hieronymus. Vbi de hac materia latius.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CIRCVMCISIONE QVÆSTIONVM CITATIO, EX eodem B. Hieronym. loco.

AD quæstionem Damasi penultimam: Cur Abraham fidei suæ signum in Circumcisione susceperit, respondet B. Hieron. verbis iam citatis altera præcedenti se illam prætermittere, quod à Tertulliano nostro & Nouatiano Latino sermone sint æditæ: addens etiam Origenem in 4. ad Rom. ἐξηγήσεων τόμῳ DE CIRCVMCISIONE magnifice disputasse.

An peculiariter scripserit Tertullianus LIBRVM DE CIRCVMCISIONE, *non tam constat atque, de Nouatiano cui nominatim liber de* Circumcisione *inscribitur à B. Hieron. Catal. Script. Eccles. Atqui etiam latissimum videre est apud Auctorem Tom. 1. l. adu. Iud. c. 3. & ibid. Adn. nostis nu. 9. ex B. Cypr. l. 1. adu. Iud. c. 8. Extat quidem To. 4. nunc 9. operum B Hier.* LIBER DE VERA CIRCVMCISIONE, *quem Erasmus coniicit esse* Tertulliani *sed præterquam quod stylus non correspondeat, contrarium conuincitur tum quod stylus non correspondeat, contrarium conuincitur tum ex scripturis ibidem citatis iuxta versionem B. Hier tum quod Manichæorum mentionem faciat; quo fit vt neque Nouatiano adscribi possit, sed potius (quod vir quidam eruditissimus censuit) Paulino adscribendus sit. Videatur vero etiam Tom. 3. Operum B. Cypr. Tractatus* De ratione Circumcisionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE VESTIBVS AARON LIBRI MENTIO, EX B. HIERON. EPIST. 128. AD FABIOLAM de Veste sacerdotali.

FERTVR in Indice SEPTIMII TERTVLLIANI LIBER DE VESTIBVS AARON, qui interim vsque ad hanc diem à me non est repertus. Si à vobis propter celebritatem Vrbis fuerit inuentus; quæso, ne meam stillam illius flumini comparet is. Non enim magnorum virorum ingeniis, sed meis sum viribus æstimandus.

Vestes Aaronis octo *ex cap. 28. Exod. recitantur, & explicantur latissime à B. Hieron. dicta Epist. de Veste sacerdotali, quarum quatuor,* fœminalia *nempe,* linea tunica, baltheus, & cidaris, *etiam sacerdotibus erant communes, reliqua vero proprie Pontificum, vtpote,* Tunica talaris Hyacinthina cum tintinnabulis, Superhumerale *siue* Ephod, Rationale, & Lamina aurea. *Quo adeo Lectorem remittimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGmenta aduersus Hæreseis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE TRINITATE LIBRI NOTVLA.

SCRIPSIT (*inquit B. Hieron. Catal. Script.*) Nouatianus DE TRINITATE grande volumen, quasi ἐπιτομὴν operis TERTVLLIANI, quod plerique nescientes Cypriani existimant.

An Tertullianus præter librum aduersus Praxean, alium DE TRINITATE *scripserit, merito dubitationem intitiunt hæc B. Hieronymi verba: Quum enim ἐπιτομὴ grandioris sit operis compendium, & Nouatiani de Trinitate liber (vtpote grande volumen, vel ipso teste,) prolixius multo sit lib. adu. Praxean, oportebit, si mendosi non sint B. Hier. codices, alium de Trinitate librum à Tertulliano conscriptum confiteri. Sin vero legamus (quod lectum forte ab illo fuit) ἐπίτασιν, censebitur Nouatiani liber, dilatatio argumenti à Tertulliano tractati lib. adu. Praxean. Idipsum censendum erit, si legamus μίμησιν, id est, imitationem, quum Tertullianum aliquoties imitetur. Nos itaque, quia non libenter absque ms. codicibus lectionem veterum immutamus, maluimus etiam* LIBRVM DE TRINITATE *inter ea quæ desiderantur* TERTVLLIANI *opera collocare. Maxime quum, etsi idem Argumentum lvtius tractet Nouatianus de Patre Deo & Deo filio, tamen vicissim latius tractetur à Tertull. adu. Praxean & Monarchianos, de Filio alio à Patre, quem illi eundem faciebant, sicuti postea & Sabellius, contra quem pauciora agit Nouatianus. Deinde latius ibi tractatur & verius de Spiritu sancto, vtpote de quo Nouatianus vnicum caput habeat. Vsque adeo vt si proprie loquamur, neque ἐπιτομὴ, quia grandius est opus, nec ἐπίτασις, quia in quibusdam succinctius, nec μίμησις, quia non per omnia imitatur, dici possit operis Tertulliani, liber Nouatiani.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CENSV ANIMÆ LIBRI ADVERSVS HERMOGENEM ARGVMENTVM & Fragmenta, ex libro de Anima, cap. 1. 3. 11. 22. & 24.

DE solo CENSV ANIMAE (*inquit Tertull.*) congressus Hermogeni, quatenus & istum ex materiæ potius suggestu, quam ex Dei flatu constitisse præsumpsit, nunc ad reliquas conuersus quæstiones, plurimum videbor cum Philosophis dimicaturus.

Vna iam congressione decisa ADVERSVS HERMOGENEM, vt præfati sumus, quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus, muniti & illic diuinæ determinationis inobscurabili regula: *Et flauit* (inquit) *Deus flatum vitæ in faciem hominis*, &: *Factus est homo in animam viuam*, vtique ex Dei flatu. De isto nihil amplius reuoluendum, habet suum titulum, & suum hæreticum.

Ceterum ADVERSVS HERMOGENEM, qui eam (*nempe animam*) ex materia non ex Dei flatu contendit flatum proprie tuemur. Ille enim, aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritum vertit, vt dum incredibile est spiritum Dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur, quam ex Dei spiritu. Idcirco nos & illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam & secundum spiritus distinctionem, & hic spiritum ingratis pronuntiamus, secundum spirandi & flandi conditionem, illic de substantia quæstio est, spirare enim substantiæ actus est.

Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione & probatione, per quæ Dei potius quam materiæ propinqua cognoscitur.

Nos autem, qui nihil Deo adpendimus, hoc ipso animam longe infra Deum rependimus, quod natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris fœlicitatis, vt flatum, non vt spiritum, & si immortalem, vt hoc sit natiuitatis, ideoque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis ad finem. Satis de isto cum Hermogene.

His quinque locis Auctor, imprimis titulum & Argumentorum indicat: DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, *vbi* censum *accipi pro origine, præterquam quod priori loco adnotauimus nu. 2. etiam vel inde patet, quod refertur hæresis Hermogenis, qua* non ex Dei flatu, sed ex materia animæ originem constitisse contendebat. *Haud aliter atque* mundum factum dicebat non ex nihilo, sed ex materia Deo coæterna, *aduersus quam hæresin supra disputat Auctor lib. adu Hermog. To. 3. Iam vero etiam duas scripturas adfert, quibus* animam Dei flatum *probasse significat, Gen. 2. & 1. Cor. 15. In quibus quum ille, vti suæ hæresi videretur fauere, vertisset:* spiritum vitæ, *pro eo quod alii:* contra scripturæ fidem, *vtpote quum Græce illic legatur* πνοὴν, *quod plerique malunt (vel B. August. teste lib. 13. de ciuitate Dei, cap. 24.) interpretari* flatum, *inspirationem, aut adspirationem, aut Animam, quam* Spiritus; *significat tertio loco hic citato Auctor, se hoc egisse dicto libro, vt* flatum *potius tueretur quam* spiritum. *Quamquam interim alio sensu etiam spiritum agnoscens Animam, à spirando, lib. de Anima, non per omnia consentiat Catholicorum sententia Tertullianus, qui spiritum proprie animam dicunt, non tamen spiritum sanctum, atque adeo etiam dicto loco Geneseos, & alibi,* πνοὴν, spiritum, *interpretantur. Verum de hoc illius Paradoxo Lectorem remisimus ad nostra Prolegomena, & aliquid in contrarium ibi aduotauimus num.* 137. 140. 141. & 142. *Deinde sese ad institutum propius* cetera naturalia animæ *pertractasse insinuat aduersus Hermogenem*, vt Dei potius quam materiæ propinqua anima probaretur. *Denique ne fortassis propterea quis animam cum Deo compararet,* eam longe infra Deum *defendisse se scribit dicto libro*, quod nata sit, quod passibilis, quod exorbitationis capax, & inde etiam obliuionis adfinis sit. *Vsque adeo vt totius pene libri argumentum, & quasi fragmenta quædam ipsis iisdem verbis repetita hic videre sit apud Auctorem. Ceterum de* Hermogene ac Hermogenianis, *& varius eorum hæresibus late supra tractauimus dicto libr. aduersus Hermogenem, num.* 1.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS APELLETIANOS LIBRI, CITATIO, EX LIBRO DE CARNE Christi, cap. 8.

SED quoniam & isti APELLETIANI carnis ignominiam prætendunt maxime quam volunt, ab igneo illo Præside mali, sollicitatis animabus adstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de sideribus illi substantiam competisse, debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc, suo loco tractauimus. Nam est nobis ADVERSVS ILLOS LIBELLVS, an qui spiritum & voluntatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, quum angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. Teste igitur pœnitentia institutoris sui, delictum erit mundus, siquidem omnis pœnitentia cõfessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum, erit proinde & cœlum, & cœlestia cum cœlo. Si cœlestia & quidquid inde conceptum prolatum que est, mala arbor malos fructus ædat necesse est. Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constitit elementis, peccatrix de peccatorio censu, & par erit ipsius substantiæ id est, nostræ quam vt peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse nõ potuit.

An liber iste, ADVERSVS APELLEM, *an* ADVERSVS APELLETIANOS *inscribi debeat, aliquamdiu me dubitare fecit, quod inter ceteros hæreticos, aduersus quos scripsit Tertullianus, enumeret Vincent. Lirinens.* Apellem, *ex quo etiam hasitauimus num plures essent Libelli ab Auctore aduersus ipsum & discipulos eius conscripti. Verum, quum toties facta* Apellis *mentione atque nullius alterius, nullam tamen libri cuiuspiam aduersus eundem mentionem præterquam hoc loco faciat: fit mihi credibile, & vnicum esse ab eo conscriptum, &* ADVERSVS APELLETIANOS *inscriptum. Maxime quum etiam* Apelletianos *B. Cyprianus nuncupet* Apellis *discipulos Epist. 73. ad Iubaianum. Atqui obscuriora quidem sunt verba Tertulliani iam citata, sed hoc sibi vult*: Argumentum libri aduersus Apelletianos *potissimum fuisse*: An Angelus ille igneus, mali præses, qui & mundum hunc *(iuxta illos)* instituerat, & sollicitatis animabus carnem adstruxerat: ad quod tamen spiritum & voluntatem, & virtutem Christi habuerit: dignum aliquid pœnitentia fecerit. *Vtpote qui dicerent, sicuti legitur de Præscript. aduers. hæret. cap. 51. hæres. 19* illum mundo inferiori permiscuisse pœnitentiam, quia non illum tam perfecte fecisset, quam superior mundus institutus fuisset. *Quod ipsum interim pulcre contra illos retorquet, illic vbi loquitur*: de sua paratura repercutiens. *Verum quod vocat hunc Angelum* mali præsidem, *sic explicat Epiphan. hæres 44. ex sententia Apellis: Euasit autem non bonus, & quæ ab ipso facta sunt, non bene facta sunt, sed secundum malam ipsius mentem ab ipso creata sunt. De* sollicitatis *autem* animabus ab igneo illo Deo angelo *iuxta Apellem, vide supra Tom. 3. lib. de Anima cap. 23. num. 298. & cap. 36. num. 431. vbi addit ex consequenti Auctor* constituisse eum ante corpora animas viriles ac muliebres. De mundo ab illo instituto *lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 34. & cap. 51. hæres. 19. numer. 324.* De carne hominis *proinde* ab eodem exstructa, *nu. 78. cap. 8. li. de Carne Christi (ex quo hæc verba desumpta sunt) & libr. de Resurr. carn. cap. 5. nu. 46.* De Christi *denique* carne, *non ab illo angelo creata, sed* ex cœlestibus sideribus structa, *contra Apellem late disputat Auctor dicti li. de Carne Christi cap. 6. vbi num. 56. citauimus similem locum li. 3. adu. Marc. Consentit in his omnibus Epiphanius, præterquam quod inferiorem Deum nunc upet, quem Auctor* angelum igneum, *quem interim agnoscunt B. Aug. hær. 23. B. Isidor. li adu. Marc. Hrabanus noster, B. Honorius & Gratianus in Catalogis hæretic. Hoc peculiare Auctori, quod* de pœnitentia angeli creatoris *iam dictum est, sicuti & illud quod* figuram erraticæ ouis, *Luc. 15. de illo interpretati sint, quasi gaudium fuerit in cœlo apud angelos Dei, de illo vno peccatore ad pœnitentiam conuerso. Quam contra maluit Auctor interpretari de homine lapso, & per Christum requisito, sicuti etiam alii Veteres omnes Hactenus de iis quæ ad intellectum huius Fragmenti faciunt, quia vero promisimus integram nos historiam hic edituros de Apelle & eius hæresibus, faciemus id quam paucissimis licebit.* APPELLES *itaque* discipulus Marcionis *(vti verbis Auctoris vtar dicti libr. de Præscript. aduers. hæret. c. 6. 30. ac 51.)* lapsus in fœminam, desertor continentiæ Marcionensis *(quam ille simulabat)* ab oculis magistri Alexandriam secessit. Inde in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen, postea vero immane prostibulum, cuius signis & prodigiis inductus, librum ædidit, quem Phaneroseis Philumenes inscripsit, quam quasi Prophetissam sequebatur. *De quibus vide Adnotat. nostras in eundem li. nu. 35. 173. 174. 175. 176. ac 324. & li. de Carne Christi ca. 6. nu. 54. & ca. 24. num. 180 Neque vero* desertor *dum taxat, sed &* emendator Marcionis ac discipulus supra magistrum *appellatur ab Auctore li. 4. aduers. Marc. c. 17. cuius rationem videre est li. de Præscript. iam citato num. 324. Neque vero in hoc solum, quod vti illic diximus*: Vnum Deum superiorem faceret, alterum Dominum dicat, sed angelum faciat, *verum & in reliquis paulo prius recensitis hæresibus*, quas seductus à Philumene nouas induxit. *In hoc nihil differens à Marcione, quod &* Deum Moysi *(de quo lib. de Carne Christi cap. 6. nu. 57.)* & Legem ac Prophetas repudiarit, *sicuti lib. de Præscr. habetur ca. 51. hær. 19. n. 324. vbi etiam eadem cum Marcione hæresis commemoratur*: De animarum solarum salute ac negata resurrectione carnis, *quam adeo impugnat Auctor li. de Resurr. carn. item quod* solo Apostolo vteretur, sed Marcionis, id est, non toto. *De quibus pleriſque videre etiam est Epiphan. Theodor. & Damasc. sed hoc Auctori peculiare*: Habet præterea libros suos quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult, quod omnia quæcumque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint. *Quo fit vt de iis aliud nihil adnotandum occurrat, quantumuis huc Lectorem dicto nu. 324. remiserimus. Hoc vnum adiiciam, non mirum esse, si Auctor* ADVERSVS APELLETIANOS *scripserit, quod sæpe dicto li. de Præscription. aduers. hæret. capite 30. adserat*: adhuc superfuisse proprios discentes & successores Apellis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA PARADOXA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRI DE PARADISO ARGVMENTVM, EX LIB. de Anima, cap. 55.

SED in æthere habitatio nostra, &c. Immo, inquis, in paradiso, quo iam tunc & Patriarchæ & Prophetæ, adpendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis migrauerint. Et quomodo Ioanni in spiritu, paradisi regio reuelata, quæ subiicitur altari, nullas alias animas apud se præter Martyrum ostendit? quomodo Perpetua, fortissima martyr, sub die passionis, in reuelatione paradisi solos illic commartyras suos vidit? nisi quia nullis triumphæa paradisi ianitrix cedit, nisi qui in Christo decesserint? Non in Adam noua mors pro Deo, extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospitio? Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte, Si pro Deo occumbas, *&c.* non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyriis, si crucem

tuam

tuam tollas,& sequaris Dominum,vt ipse præcepit,tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam DE PARADISO à nobis LIBELLVM, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini.

Hactenus Auctor,sed saniori modo intelligendus, vti adnotaimus ad dictum locum num. 606. 610. & 611. & ad lib. 4. aduers. Marc. ca. 34. nu. 551. latius denique in Prolegomenis inter Paradoxa, vbi adomnia ipsius argumenta respondebimus. Hoc hic adnotandum, Auctorem librum hunc conscripsisse non modo de Pararadiso *terrestri, in quo Adam fuit conditus, & quo Enoch & Helias translati feruntur, sed etiam & magis ex proposito de* Paradiso *spirituali, quo Apostolus Paulus raptus legitur 2. Cor. 12. quamquam in hoc ab alijs Patribus dissentiat, quod illi cœlestem nuncupent illum Paradisum, & nominatim B. Ambros. in dicti loci Commentario, Auctor vero illum non distinguit à sinu Abrahæ, quem sublimiorem tamen inferis confitetur. Verum etiam de hoc in Prolegomenis inter Paradoxa. Terrestrem vero Paradisum disertis verbis, de Adam loquens, agnoscit Tom. 1. li. aduers. Iud. ca. 2. Tom. 2. lib. de Patientia ca. 5. & Tom. 3. li. de Resurr. carnis c. 26. & li. 2. adu. Marc. c. 2. & 10. Rursus libro adu. Valent. c. 20. vbi Ptolomæum Valent. irridens, quod* Paradisum Archangelum quartum somniaret, *sic iocatur*: Quoniam & hunc supra tertium cœlum pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Satis meminerat Ptolomæus puerilium decipulorum, in mari poma nasci, & in arbore pisces, sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiurgus ignorans, & ideo fortassis non scit arbores in sola terra institui oportere. *Omnium autem apertissime hoc ipso Tom. Carm. libr. de Iudicio Domini, cap. 8. & Genes. cap. 2. ac 3. Eundem agnouerat iam antea etiam B. Irenæus libr. 2. aduers. hær. cap. 55. & apertius libr 5. cap. 5. vbi ait dixisse Presbyteros Apostolorum discipulos Enoch & Heliam translatos esse in Paradisum, vbi primus homo positus fuit, de quo scriptura (nempe Gen. 2.)* Et plantauit Deus Paradisum in Eden contra Orientem, & posuit ibi hominem. *Consentit etiam B. Iustin. Mart. Apol. 1. vbi Homerum scribit, ad Paradisi imitationem à Moyse descripti, confinxisse Alcinoi hortum, Theophilus item libr. 2. ad Autolyc. & Nouatianus li. de Trinitate infra Tom. 5. & Lactant. Carm. de Phœnice, ad dicta verba scripturæ adludentes, Paradisum in Oriente constitutum referunt. Denique Epiph. in Ancorato & aduers. Origenistas, ac Epist. ad Ioan. Episc. Hierosol. à B. Hieron. in Latinum translata, latissime ex scriptura Gen. 2. ac 3. disputat contra Origenem, Paradisum de terreno ad cœlestia transferentem, idipsum probans ex 4. illis (quorum aquam se bibisse scribit) fluminibus, ex paradiso profluentibus, & sustinens, apud Apost. 2. Cor. 12. aliud esse cœlum tertium, aliud paradisum. Eandem hæresin (sicuti etiam supra adnotauimus dicto loco adu. Valent. n 246.) adtribuit B. Aug. lib. de hæres. Seleucianis, & Hermianis Quorum omnium deliramenta iubet conticescere etiam B. Hier. Comment in Danielem alicubi. Porro vbi sit* Paradisus, *varias diuersorum sententias hic recensere superfluum existimo, quod scribat Beatus August. lib. 2. contra Pelag. & Celest. capite 32. hoc ad quæstiones, quæ sunt præter fidem, pertinere.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI DE SPE FIDELIVM LIBRI
ARGVMENTVM, EX LIB. 3. ADV. MARC. CAP. vlt. & B. Hierym. in capite 36. Ezechiel. & alibi, ac Gennadio.

Isai. 43.

DE restitutione Iudææ *(inquit Tertullianus)* quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio, in Christum & in Ecclesiam, & habitum & fructum eius, competat, & longum est persequi, & in alio Opere digestum, quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, & in præsenti vel eo ociosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, vtpote post resurrectionem in mille annos, in ciuitate diuini operis Ierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram sursum designat, & πολίπυμα nostrum, id est, municipatũ, in cœlo esse pronuntians, alicui: vtique cœlesti, ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus Ioannes vidit

C
Apoc. 20. & 21. Gal. 4. Philipp. 3. Ezech. 48. Apoc. 21. Apoc. 21.

Neque enim *(inquit B. Hier.)* iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellant, gemmatam & auream de cœlo exspectamus Ierusalem, nec rursum passuri circumcisionis iniuriam, nec oblaturi taurorum & arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Quod & multi nostrorum, & præcipue Tertulliani Liber, qui inscribitur DE SPE FIDELIVM, & Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pictabionensis Episcopi crebræ expositiones, & nuper Seuerus noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit. Et vt Græcos nominem, & primum extremumq; coniungam, Irenæus & Appollinarius.

D
Apoc. 21.

Nec ignoro *(inquit idem Præfat. libr. 18. in Isaiam, ad eundem librum adludens)* quanta inter homines sententiarum diuersitas sit, *&c.* de repromissionib. futurorum, & qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Ioannis, quam si iuxta litteram accipimus, Iudaizandum est, si spiritualiter vt scripta est differimus, multorum Veterum videbimur opinionibus contraire, Latinorum, TERTVLLIANI, Victorini, Lactantii, Græcorum, vt ceteros prętermittam, Irenæi tantum Lugdunensis Episcopi faciam mentionem, aduersum quem vir eloquentissimus Dionysius Alexandrinæ Ecclesiæ Pontifex elegantem scribit Librum, irridens mille annorum fabulam & auream atque gemmatam in terris Ierusalem, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbati, circumcisionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias, & cunctarum gentium seruitutem, rursusque bella, exercitus, ac trimphos, & superatorum neces, mortemque centenarii peccatoris. Cui duobus voluminibus respondit Appollinarius.

Papias *(inquit idem Catal. Script. Eccl.)* dicitur mille annorum Iudaicam ædidisse δευτέρωσιν, quem secuti sunt Irenæus & Apollinarius & ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne in sanctis Dominum regnaturum. TERTVLLIANVS quoque in LIBRO DE SPE FIDELIVM, & Victorinus Pictabionensis, & Lactantius hac opinione ducuntur.

In diuinis *(inquit Gennad. li. de dogmat. Eccl. inter opera B. Augustini, ad eundem librum adludens)* repromissionibus nihil terrenũ vel transitorium exspectamus, sicut Melitani sperant. Non nuptiarum copulam, sicut Cerinthus & Marcus delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet, sicut Papiæ Auctori, Irenæus, & TERTVLLIANVS, & Lactantius adquiescunt. Neque per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, & sanctos cum illo in deliciis regnaturos speramus, sicut Nepos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, & secundam impiorum confinxit.

Hactenus plura testimonia de argumento LIBRI DE SPE FIDELIVM, *quorum postremum ea potissimum de causa adiecimus, quod cuique Auctori sua Paradoxa adtribuat, qua B. Hieron. prima facie omnibus in genere videtur impingere, quamquam interim ipse opiniones appellet, non hæreseis aut errores, reuerentia gratia, in quo illum etiam imitatus est Gennadius. Verum de aliorum sententia (ne hic prolixiores simus) vti de responsione ad omnia Tertulliani, qua ex scripturis loco hoc citat, argumenta, videat Lector nostra Prolegomena inter paradoxa. Hic dumtaxat dicemus, videri nobis sententiam Tertulliani esse mitiorem reliquis, nempe eam de qua scribit B Augustl. l. 20. de ciuit Dei cap. 7. Hæc opinio esset vtrinque tolerabilis, si aliquæ delicia spiritales, in illo Sabbato scilicet mille annorum, ad futura sanctis per Domini præsentiam crederentur.* Nam etiam nos, *inquit ille*, hoc aliquando fuimus opinati. *Vsque adeo vt potius*

Tertulliano *competat id quod Gennadius Melitanis tribuit, quod* terrenum regnum Christi sperauerit, *& descripserit Libro* DE SPE FIDELIVM, *quam quod illi impingit de cibo & potu, quo factum fortasse, vt præaliis Melitonem commendet Auctor libris illis pro Montano scriptis, quorum fragmenta sequuntur, iuxta quod ibi ex B. Hieron. citabitur, vtpote quum etiam Montani fuisse hoc paradoxon ipse his verbis dicto loco significet:* Hanc, *&c.* & qui apud fidem nostram est nouæ Prophetiæ sermo testatur, vt etiam effigiem ciuitatis, ante repræsentationem eius, conspectui futuram in signum prædicarit. *Verba Auctoris, quibus quod dixi, confirmatur, sunt imprimis illa supracitata:* de restitutione Iudææ, quomodo allegorica interpretatio in Christum & Ecclesiam, & habitum & fructum eius competat, & longum est persequi, *&c. Si enim* allegorica, *ergo non litteralis, & proinde perperam illi impingeret quis (quod in Cerinthum magis competit & Dimœritas iuxta Epiphan.) instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbati, & circumcisionis iniuriam. Eodem pertinet quod paulopost eodem loco subiügit:* Hanc (*nempe Ierusalem ciuitatem cœlo delatam*) dicimus, excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum, vtique spiritualium, copia, in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel amisimus, à Deo prospectam. Nam si spiritualium bonorum copia, *ergo non temporalium, quam alij somniant. In hoc interim cum aliis ille consentit (quamquam etiam erronee) quod confiteatur, in terra quidem regnum nobis repromissum, sed ante cœlum.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM ADVERSVS ECCLESIAM pro Montano scriptorum Notulæ.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRORVM SEX DE ECSTASI MENTIO, EX B. HIERON. CATAL. Script. Eccles. & Nicephoro lib. 4. hist. Eccles. cap. 22 ac 34.

HIC (*inquit B. Hieron. de Tertulliano, & ipsis ijsdem verbis Nicephorus*) quum vsque ad mediam ætatem Presbyter Ecclesiæ permansisset, inuidia postea & contumeliis clericorum Romanæ Ecclesiæ, ad Montani dogma delapsus, in multis libris nouæ Prophetiæ meminit, specialiter autem aduersus Ecclesiam texuit volumina, De Pudicitia, de Fuga in persecutione, de Iciuniis, de Monogamia, DE ECSTASI LIBROS SEX. TERTVLLIANVS, (*inquit idem*) sex voluminibus aduersus Ecclesiam æditis, quę scripsit περὶ ἐκστάσεως, *&c.* Melitonis (*inquit idem in Melitone*) elegans & declamatorium ingenium, laudans Tertullianus in Libris VII. aduersus Ecclesiam pro Montano, dicit eum à plerisque nostrorum Prophetam putari.

Hactenus ille. Quorum ex posteriori loco apparet Græce potius quam Latine hos libros fuisse conscriptos, sicuti dicemus in sequenti fragmento latius.

Nos autem promissis vt stemus, quid Ecstasis *Auctori, quid ve aliis scriptoribus antiquis Ecclesiasticis, paucis subiungendum duximus. Definitio in genere inuenitur T. 3. supra lr. de Anima, ca.* 45. Ecstasin dicimus excessum sensus, & amentiæ instar. Sic in primordio somnus cum Ecstasi dedicatus: *Et misit Deus Ecstasin in Adam, & obdormiuit.* Somnus enim corpori prouenit in quietem, Ecstasis animæ accessit aduersus quietem, & inde iam forma somnum Ecstasi miscens. *Et paulopost*: Hic erit proprietas Amentiæ huius, quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, sed ex ratione naturæ, non enim exterminat, sed auocat mentem. Aliud est concutere, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mentis est, quod sanitas mentis salua memoria stupet, amentiæ genus est. Ideo non dicimur furere, sed somniare, ideo & prudentes, siquando sumus, sapere enim nostrum licet obumbretur, non tamen extinguitur, nisi quod & ipsum potest videri vacare tunc. Ecstasin autem hoc quoque operari de suo proprio, vt sic nobis imagines sapientiæ inferat, quem admodum & erroris. *Breuior vero & instituto Auctoris magis conformis est illa, qua habetur eiusdem lib. cap.* 11. *vbi de eodem Adamo loquitur:* Cecidit, *inquit*, Ecstasis super illum, sancti spiritus vis, operatrix Prophetiæ, *& cap.* 21. In illum Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua constat Prophetia. *Atqui prius illud* Ecstaseos *genus aliquo modo in Adamo agnosci potuit, posterius hoc non item, vtpote quod pertinere videatur ad Montani, Priscæ ac Maximillæ enthusiasmos comprobandos, quos in* Ecstasi, *& vt amentes, loqui solere confitebantur ipsorum discipuli, & inter eos post mediam ætatem ipse Tertullianus. Huc pertinet illud de Priscæ aut Maximillæ eiusdem lib. de Anima cap.* 9. Est hodie soror apud nos reuelationum charismata sortita, quas in Ecclesia, inter Dominica sollennia per ECSTASIN in spiritu patitur. *Hoc est enim quod sibi vult lib.* 4. *adu. Marc. ca.* 22. *vbi explicans illud Luc.* 9. *de Petro:* Sed nescions quid diceret. Quomodo, *inquit*, nescions? vtrumne simplici errore, an irratione (*qua significatione etiam dixit lib. aduers. Praxean cap.* 15. neque Petrum & Ioannem & Iacobum visionem Dei sine irratione & amentia expertos esse) quam defendimus in caussa nouæ Prophetiæ, gratiæ Ecstasin, id est, amentiam conuenire. In spiritu enim homo constitutus, præsertim quum gloriam Dei conspicit, vel quum per ipsum Deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina, de quo inter nos & Psychicos est quæstio. *Vbi (sicuti latius infra Tom 5. libr. de Ieiuniis adu. Psychicos) per* Psychicos *intelligit Catholicos, & ad hos* SEX DE ECSTASI LIBROS *adludit, quos contra Ecclesiam scripsisse certum est. At pulcre contra Montanistas Epiph. hær.* 48. *postquam scripturis probauit veros Prophetas cum constanti ratione & intelligentia locutos ex instinctu Spiritus sancti, sana mente & corpore, ad Montani Prophetiam veniens: probat eum neque stabili mente vaticinatum, neque intelligentiam mentis habuisse, ex proprijs ipsius Montani verbis. Quid? quod scripturam supradictam Gen.* 2. *nihil pro illis facere doceat: Nam, inquit, ipsi Adam Deus induxit* ecstasin *somni, non* ecstasin *emotionem mentis.* Ecstasis *autem iuxta multas differentias modum habet. Dicitur enim* Ecstasis, *stupor ob excellentiam admirationis. Dicitur &* Ecstasis *insania, eo quod à mente amoueat. Verum illa somni* Ecstasis, *hoc est, sopor, iuxta alium modum dictus est, iuxta naturalem actionem, maxime, eo quod profundissime sancto Adamo inductus esset. Quem amplius* Ecstasin *appellauit, eo quod fecerit ipsum ad tempus non sentire dolorem, propterea quod acceptarus erat costam ab ipso, & ipsam formaturus in mulierem. At non erat mentis* Ecstasis, *ac intelligentiæ emotio. Statim enim vt surrexit, agnouit & dixit:* Hoc nunc os ex ossibus meis, *&c. Nouit enim, velut vides, præterita quando erat in somno: dicens:* Hoc nunc ex ossibus meis. *Agnouit præsentia, postquam facta esset mulier, agnoscens eam de corpore suo sublatam. Vaticinatus est futura, nimirum:* Ea gratia relinquet homo patrem suum & matrem, *&c. Hæc autem non sunt viri mente moti, neq; intelligentia priuati, sed sanam mentem habentis. Eodem pertinere videtur quod B. Hieron. Quæst. Hebr. in Genesim adnotauit: Pro* ECSTASI, *id est, mentis excessu, in Hebræo haberi* Tardema, *quod Aquila* κατάφορον, *Symmachus* κῶμον, *id est, grauem & profundum soporem interpretati sunt. Denique sequitur:* Et dormiuit. *Idipsum verbum & in Ionæ stertentis somno positum est. Atqui nihil pro Montani insana prophetia facere illud de Petro:* Nescions quid diceret. *Alij illud referri malunt ad locutionē inconsideratam, vti solent animo consternati, eo quod addatur apud Marcum:* Erant enim timore exterriti, *& illud certum est, nihil ibi Petrum prophetasse. Porro nititur quidem etiam Auctor ad eiusdem nouæ Prophetiæ confirmationem detorquere locum Apostoli* I. *Cor.* 14. *his verbis, lib.* 5. *aduers. Marc. cap.* 8. Ædat aliquem Psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem, dum taxat spiritalem in Ecstasi, id est, amentia, si qua linguæ interpretatio accesserit. Probet etiam mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis, magnidicam. *Verum, præterquam quod illud:* in Ecstasi, *ibi non legatur apud Apostolum, ac quod dicatur ibidem:* Et Spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est, *ex proximis Apostoli verbis, Montanum, & proinde Tertullianum refutat B. Hieron. Prolog. Comment. in Habacuc. Prophetæ, inquit, visio est, &, aduersus Montani dogma peruersum, intelligit quod videt, nec vt amens loquitur, nec in morem insanientium fœminarum, dat sine mente sonum. Vnde & Apostolus iubet, vt si prophetantibus alijs, alij fuerit reuelatum, taceant qui prius loquebantur. Ex quo intelligitur, quum quis voluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, posse & loqui & tacere quum velit. Qui autem in* ecstasi, *id est, inuitus loquitur, nec tacere, nec loqui in sua potestate habet. Eodem pertinet etiam illud eiusdem Prologo in Nahum Prophetam: Non enim loquitur in* ἐκστάσει, *vt Montanus, & Prisca, Maximillaque delirant, sed quod prophetat, liber est Visionis intelligentis vniuersa quæ loquitur.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI LIBRI, ADVERSVS APOLLONIVM NOTVLÆ EX B. HIERON. CATAL. & Nicephoro.

SPECIALITER autem aduersus Ecclesiam (*inquiunt illi locis supra citatis* de Tertulliano) texuit volumina, de Ecstasi lib. sex, & septimum ADVERSVS APOLLONIVM.

APOLLONIVS (*inquit B. Hieron.*) vir dissertissimus scripsit aduersus Mōtanum, Priscillam, & Maximillam insigne & longum volumen, in quo adserit Montanum & insans Vates periisse suspendio, & multa alia. In quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse Prophetas qui accipiunt, & mille hoc testibus probabo. Sed & exaliis fructibus probantur Prophetæ. Dic mihi, crinem fucat Propheta, stibio oculos linit? Propheta vestibus & gemmis ornatur? Propheta tabula ludit & tesseris? Propheta fœnus accipit Respondeant, vtrum hoc fieri liceat an non. Meum est probare (*sic enim lego, pro: approbare*) quid fecerint. Dicit in eodem libro, quadragesimum esse annum, vsque ad tempus quo ipse scribebat librum, ex quo hæresis Cataphygarū habuerit exordium, TERTVLLIANVS sex voluminibus aduersus Ecclesiam æditis quæ scripsit περὶ ἐκστάσεως, septimum proprie ADVERSVS APOLLONIVM elaborauit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autem APOLLONIVS sub Commodo Seueroque Imperatoribus.

Duabus de caussis mihi persuasum est, librum hunc Aduersus Apollonium *cum sex præcedentibus, non modo Latine, sed & primo Græce editos. Primum, quod Græcus fuerit & Græce scripserit* Apollonius, *vtpote alius ab eo, quem deinceps B. Hieron. Romanum Senatorem commemorat, tum quod is Græce titulum recitet περὶ ἐκστάσεως. Nolui tamen imprimis fragmentis coniungere, quod contra Ecclesiam scripti sint.*

Porro quum adserat B. Hieron. Tertullianum omnia quæ Apollonius arguit, conatum defendere, *inuenimus verissimum esse quod scripsit de illo B. August. lib. de Hæres. ad Quodvult Deum, quod transierit Tertullianus ad Cataphrygas, quos ante destruxerat. Imprimis enim supra lib. de Præscript. aduers. hær. capit. 52. hær. 21. disertis verbis* hæreticos *vocat*, qui dicuntur: secundum Phrygas, *&c.* qui dicebant in Apostolis quidem Spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse, & Paracletum plura in Montano dixisse, quam Christum in Euangelium protulisse, nec tantum plura, sed etiam meliora atque maiora. *Vbi vide Adnotat. nostras numer. 327. & nonnihil in vita Auctoris. Aduersus* fucos crinium & oculorum stibio infectionem, *quam tamen in Prophetissis istis videtur defendisse, agit nominatim supra Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 4. & apertius li. de Cultu fœminarum ca. 5. agens contra eas* quæ oculos fuligine collinunt, *reprehendentes artificem Deum quem emendant, & cap. 6.* eas quæ croco capillum vertunt, male sibi flammeo capitii auspicantes, & cerebro perniciem adferentes, *quo loco vide & Adnotat. nostras nu. 22. 23. 25. & 27. Aduersus* vestium & gemmarum ornatum, *quem etiam in illis tolerabat, agit dem & To. 2. li. de Pallio, c. 4. & toto libro: De Habitu muliebri: peculiariter vero de* gemmis, *ca. 6 de quo & Adnotationes nostras ibidem videre est n. 7. 8. 9. 10 11. 12. 13. 15. 37. 38. 43. 45. 49. 50. 51. 52 57. 58. 59. 61. & 64.* Tabularum ludum & tesserarum, *quem hic non reprobat, quasi aliud agens, in Prophetis siue Doctoribus tacite reprehendit suprat Tom. 3. li. de Carne Christi, c. 7. in hæc verba:* Oro te Apelles, vel te Marcion, si forte tabula ludens, *&c.* tali nuntio auocareris, *&c. quod paucis ibidem adtigimus num 71. Denique de* fœnoris fructu *à Christo, quod tamen accipiebat Montanus, interdicto Luc. 6. agit latissime li. 4. aduers. Mar c. c. 17. de quo & nos ibidem Adnotat. nostris n. 236. & 237. Ceterum de tempore quo cœperunt Cataphryges hæretici aliquid diximus loco supracitato li. de Præscr. adu. hæret. & latius tractauimus in vita Auctoris, vbi etiam de* Seueri Imperio.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM PLVRIVM quæ desiderantur mentio, ex iisdem B. Hieron. & Nicephori locis, ac Vincentio.

ERTVR (*inquit de Tertulliano B. Hieron.*) vixisse vsque ad decrepitam ætatem, & multa, quæ non exstant, opuscula condidisse.

Sed & alii plures (*inquit Nicephorus*) Christiano plane animo pro fide nostra decertarunt, & aduersus hæreseis depugnarunt, Ecclesiæque statu ac moribus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine scriptis à maioribus accepissent, in litteras relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius (*de quo plura in Vita Auctoris*) & TERTVLLIANVS merito sunt adnumerandi, qui pluribus certe & pulcherrima ediderunt scripta, quæ sigillatim recensere præsentis instituti non est. Scripsit autem de Pudicitia, &c. & plures alios.

Hactenus illi. Et vero vtinam exstaret INDEX SEPTIMII TERTVLLIANI, *cuius supra fit mentio in fragmento libri de Vestibus Aaron, non dubium quin multorum præterea scriptorum eius fieret mentio. An vero plura scripserit aduersus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo scribit Vincentius Lirinensis: Sciunt* Marciones, Apelles, Praxeæ, Hermogenes, Iudæi, Gentiles, Gnostici, *ceterique quorum ille blasphemias multis ac magnis, voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus, euertit. Verum quum animaduerti omissos ibi* Valentinianos & Quintillam, *alios- que numero* XXV. *quorum catalogum recenset li. de Præscript. aduers. hæret. à c. 45. vsque ad finem, eosque, aduersus quos scripsit libri de Anima partem posteriorem*, Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum *& alios, persuasum habeo, nihil tale hodie desiderari. Quare & B. Optatum Mileuit. libr. 1. aduers. Parmenianum corruptum esse existimo, dum legitur:* Marcio, Praxeas, *Sabellius, & ceteri temporibus suis à Victorino Pictauiensi, & Zepherino Vrbico, &* Tertulliano Carthaginiensi vsque ad Cataphrygas, *& ab aliis adsertoribus Ecclesiæ Catholicæ superati sunt.* Sabellius *enim multo post tempore hæresin suam cœpit, intermedio nempe inter Nouatianos & Donatistas, quod vel ex ætate Dionysii Alexandrini manifestum fit, qui primus aduersus Sabellium scripsit, B. Cypriano coætaneus, sed iunior. Atque adeo aut reliquus alius hæreticus in locum eius supplere debet, aut certe castigandus sic Optatus*, Praxeas Sabellianus, *eo quod Sabellius eam hæresin ex parte refusc tarit, cum contendis, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, vnicam diuinitatis ἐνέργειαν & hypostasin fuisse. Ceterum, vt de iis libris etiam aliquid dicamus qui perperam* Tertulliano *adscribuntur ab Erasmo, 4. olim, nunc ex additione doctissimi Mariani Victorii Reatino 9. Tomo operum B. Hieron. imprimis, cur illi adscribi non possit* Liber de vera Circumcisione, *supra diximus in fragmentis, Quæst. de Circumcisione. Multo vero minus arridet stylus libri* Ad amicum ægrotum, *& etiam ibi scriptura citantur iuxta editionem B. Hieronymi, denique nullum Dialogum scripsisse legitur Tertullianus.*

Eadem ratione falso adscribitur TERTVLLIANO in quadam Italiæ Bibliotheca LIBER DE DEFINITIONIBVS FIDEI, quum ille idem sit, qui inter Opera B. Augustini, *De Dogmatibus Ecclesiasticis* inscribitur. Quem etsi in Belgicis Bibliothecis B. Fulgentio, B. Isidoro, immo & B. Gregorio Papæ adscriptum subinde reperiamus; tamen Gennadii esse Massilienſis Presbyteri, doctiores quique mecum fatebuntur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, Operum Tomi Quarti Finis.

A 65

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM

TOMVS QVINTVS,

QVI CONTINET EA, QVÆ IN HÆRESI SIVE ADVERSVS ECCLESIAM SCRIPSIT, CVM IIS QVÆ aliena sunt, nouis Argumentis & Adnotationibus aucta; per Iacobum Pamelium.

De exhortatione Castitatis. 661.
De Monogamia. 670.
De Fuga in persecutione ad Fabium. 683.
De Ieiuniis aduersus Psychicos. 692.
De Pudicitia. 704.
Nouatiani Liber de Trinitate. 727.
Eiusdem de Cibis Iudaicis Epistola. 760.
Eiusdem Epistolarum de vera Circumcisione & vero Sabbato Notulæ. 763.

IACOBI PAMELII DE ORDINE HVIVS TOMI QVINCTI, AD LECTOREM PRÆFACIVNCVLA.

MERITO in calcem operis dilatos esse Libros huius Tomi Quincti mecum, Lector studiose, senties; vbi animaduerteris, aut IN HÆRESI scriptos esse, qualis DE EXHORTATIONE AD CASTITATEM; aut ADVERSVS ECCLESIAM quemadmodum quatuor sequentes inscribuntur à B. Hieronymo Catal. Script. Eccles. & post eum Nicephoro Lib. 4. Histor. Eccles. cap. 12. & 34. nempe DE MONOGAMIA, DE FVGA IN PERSECVTIONE AD FABIVM, DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS & DE PVDICITIA. Quorum (quum scriptores illi in ordine non conueniant per omnia) priores duos, vtpote eiusdem plane argumenti, & verbis subinde iisdem compositos coniunximus; quod Liber de Monogamia citetur in Libro de Ieiuniis; intermedio relicto Libro de Persecutione, quod de alia tractet materia; denique subiecimus reliquis Librum de Pudicitia; quod, quum ibi sit vehementior, appareat postremo conscriptum. Porro inter SCRIPTA ALIENA, cur LIBRVM DE TRINITATE, & EPISTOLAM DE CIBIS IVDAICIS, atque adeo & EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE ac DE VERO SABBATO Notulas collocauerimus; non miraberis, vbi NOVATIANO adscribi à B. Hieronymo (quod sub finem argumentorum vniuscuiusque pro more nostro comprobabimus) intelle xeris. Ceterum Deo Opt. Max. de opere hoc absoluto vna mecum, quæso, Lector, gratias ago, cui quidquid id est, totum acceptum refero.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, SCRIPTA IN HÆRESI, ET ADVERSVS ECCLESIAM.

ARGVMENTVM LIBRI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, PER IACOBVM PAMELIUM.

EXHORTATVRVS *amicum Tertullianus ad Castitatem post vxorem in pace præmissam, incipit à sanctificatione nostra (eam distinguens in virginitatem à natiuitate, secundam virginitatem in matrimonio ex compacto, aut viduitate, & Monogamiam) quam voluntatem Dei dicit Apostolus.*

Et proinde videri non tam ex voluntate Dei, quam ex libero hominis arbitrio restaurari nuptias. Et proinde ad liberum arbitrium hominis potius quam ad voluntatem Dei pertinere.

Eandem probat, tum quod ipsas nuptias indulgentiam appellet Apostolus, tum quod ex sua persona dixerit: Melius esse nubere quam vri.

Quodque nos ad exemplum suum velit esse continentes, & fœliciorem dicat esse eam, quæ sic perseuerauerit.

Deinde ex eo quod vnam fœminam Adamo prospexerit Deus, vnius Christi & vnius Ecclesiæ figuram.

Et vero Tempus iam in collecto esse, & in noua Lege paulatim obsolescere illud: Crescite & multiplicamini.

Huc pertinere etiam, quod vnius matrimonii esse oporteat in vtroque Testamento qui adleguntur in ordinem sacerdotalem.

Si vero & liceat denuo nubere, non tamen expedire.

Optimum enim esse mulierem non tangere.

Denique quibus quotidie omni momento oratio necessaria est, vtique & continentia.

Iam vero repetendum, inquit, apud Deum, pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas, reddas, offeres itaque pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem, circumdatum virginibus & vniuiris.

Nihil etiam facere contra Monogamiam necessitates adminiculorum quæ aliunde haberi poterunt, multo minus liberorum importunitatem potius quam solatium.

Postremo Monogamiam confirmari exemplis tum ethnicorum, tum earum quæ ab Ecclesia ordinari solent, quæ Deo nubere maluerunt, seque iam pudoris filias dedicauerunt.

Ceterum hactenus tolerari possent omnia ea, quæ verbis ipsis Auctoris in Argumentum retuli (qualia etiam habes Tom. 2. lib. 1. ad Vxor.) verum inter disputandum eo etiam prouerhitur Auctor, vt secundas nuptias omnino damnet, immo vt stupri accusare videatur, in quo Montanum secutus, etiam cum illo ab Ecclesia damnari meruit. Quo factum, vt inter scripta in hæresi retulerim hunc Librum, maxime quod huc adludat B. August. lib. de hæres. quum scribit: Tertullianum factum hæreticum secundas nuptias contra doctrinam Apostolicam tamquam stupra damnare; maxime quum etiam Nicephor. lib. 4. Hist. Eccles. cap. 34. hunc librum primo loco inter eos recitet, qui contra Ecclesiam scripti sunt, nos ad singulas rationes, quibus suum errorem conatur defendere, Antidotum adposuimus Adnot. nostris, & partim inter Paradoxa in Prolegomenis. Vbi etiam de altero paradoxo, quo nuptias ipsas etiam primas à stupro videtur non excusare; De qua re etiam B. Hieronymum Romæ male audisse adnotauit Rhenanus, vtpote ob librum scriptum De Monogamia ad Geruntiam, seu potius Ageruchiam iuxta ms. codices, in quo vsque adeo hunc & de Monogamia libros Tertullian. imitatur, vt tantum non etiam errores ad verbum transscripserit. Et vero Auctoris germanum eodem titulo hunc esse fœtum, vel sola illa huius libri clausula conuincit: Memento in orationibus tuis TERTVLLIANI AD HÆC EXHORTANTIS. *Atqui Librum hunc, quem ms. viderunt Trithemius & Politianus, primo cum scholiis, deinde Adnotationibus edidit Rhenanus, emendatum ad Hirsaugiense ac Paterniacense & Gorzense exemplaria, nos iterum ad tria ms. Vaticana exemplaria castigauimus, simul & exconiecturis aliquot Dn. Latinii & Harrisii, nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, [1] DE EXHORTATIONE CASTITATIS, LIBER.

Cap. I. NON [2] dubito, Frater, te post vxorem in pace præmissam ad compositionem animi conuersum, de exitu singularitatis cogitare, & vtique consilium dirigere. Quanquam & huiusmodi cum fide sua conloqui debeat vnusquisque, eiusque vires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum mouet quærere apud eandem conscientiam quæ fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam aduocatum aduersus carnis necessitatem. Quæ quidem necessitas circumscribi potest, si voluntas potius Dei, quam indulgentia consideretur. Nemo indulgentiam audendo promeretur, sed voluntati obsequendo. [3] *Voluntas Dei est sanctificatio nostra.* Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, vt simus sancti, sicut & ipse sanctus est, inquit. Id bonum, Sanctificationem dico, in species distribuit complures, vt in aliqua earum deprehendamur. Prima species est, [4] Virginitas à natiuitate. [5] Secunda, Virginitas à lauacro aquæ, [6] aut in matri- 1. Thess. 4.

monio purificat ex compacto, 7 aut in viduitate perseuerat ex arbitrio, 8 Tertius gradus supereſt Monogamiæ, quum poſt matrimonium vnum interceptum exinde ſexui renunciatur. Prima fœlicitas prima virginitas eſt, non noſſe à quo poſtea optabis liberari, in totum. Secundæ virginitatis eſt, contemnere vim quam optime noris. Reliqua ſpecies 9 hactenus nubendi poſt matrimonium morte diſiunctum, præter virtutes etiam modeſtiæ laus eſt. Modeſtiæ enim laus eſt, ablatum non deſiderare, & ablatum à Deo Domino, *ſine cuius voluntate nec folium de arbore labitur, nec paſſer aſsis vnius ad terram cadit.* [10 Quam denique modeſta illa vox eſt, *Dominus dedit, Dominus abſtulit: vt Domino viſum eſt ita factum eſt?* Ideo ſi nuptias ablatas reſtauremus, ſine dubio contra voluntatem Dei nitimur, volentes habere rurſus quod habere nos noluit. Si enim voluiſſet, non abſtuliſſet. Niſi & in hoc voluntatem Dei interpretamur, quaſi rurſus vellet in nos, quod iam voluit Deus. 11 Non eſt bonæ & ſolidæ fidei, ſic omnia ad voluntatem Dei referre, & ita adulari ad vnumquenque, dicendo nihil fieri ſine iuſſione eius: vt non intelligamus aliquid eſſe in nobis ipſis. Ceterum excuſabitur omne delictum, 12 ſi continuerimus, nihil fieri à nobis ſine Dei voluntate. Et ibi definito, iſtam deſtructionem totius diſciplinæ etiam ipſius Dei, ſi & quæ non vult de ſua voluntate producit, aut nihil eſt quod Deus non vult. Sed quomodo vetat quædam, quibus etiam ſupplicium æternum comminatur? Vtique etiam quæ vetat non vult, à quibus & offenditur: ſicut & quæ vult, præcipit, & accipit, 13 & æternitatis mercede diſpungit. Itaque quum vtrũque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis eſt voluntas eligẽdi alterum, ſicut ſcriptum eſt, 14 *Ecce poſui ante te bonum & malum*: guſtaſti enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod noſtro expoſitum eſt arbitrio, in Dei referre voluntatẽ quos vult ipſe & velle, qui malum non vult. Ita noſtra eſt voluntas, cum malum volumus aduerſus Dei voluntatem, qui bonum vult. Porro ſi quæris, vnde veniat iſta voluntas qua quid volumus aduerſus Dei voluntatem. Vt dicam, Ex nobis ipſis. Nec temere, ſemini tuo reſpõdeas neceſſe eſt: ſiquidem ille princeps generis & delicti Adam voluit, quod deliquit. Neq; enim diabolus voluntatem ei impoſuit delinquẽdi, ſed materiam voluntatis ſubminiſtrauit Ceterum volũtas. Dei in obaudientiã venerat. Proinde & tu ſi nõ obaudieris Deo, qui te propoſito præcepto liberæ poteſtatis inſtituit, per voluntatis libertatem volẽs deuergis in id ꝙ Deus noluit, Ita te putas à diabolo ſubuerſum, qui etſi vult te velle ꝙ Deus non vult, non tamen facit vt & velis: quia nec tunc inuitos Protoplaſtos ad voluntatem delicti ſubegit, immo neque inuitos, neque ignorantes quid Deus nollet. Vtique enim nolebat fieri, cui admiſſo mortem deſtinabat. Ita diaboli opus vnum eſt tẽtare quod in te eſt, an velis. At vbi voluiſti, ſequitur vt te ſibi ſubigat, non operatus in te voluntatem, ſed nactus poſſeſſionẽ voluntatis. Igitur quum ſolum erit in nobis velle in hoc probatur noſtra in Deum mens, an ea velimus quę cum voluntate eius ſapiant. [15 Alte, impreſſe recogitandã eſſe dico Dei voluntatem, quid etiam in occulto velit. Quæ enim manifeſto, ſcimus omnes, eaque ipſa qualiter in manifeſto ſint, perſpiciendum eſt. Nam ſi quædã videntur voluntatem Dei ſapere, dum à Deo permittuntur, non ſtatim omne quod permittitur, ex mera & tota voluntate procedit eius qui permittit. 16 Ex indulgentia eſt, quodcunque permittitur. Quæ etſi ſine volũtate non eſt, quia tamen aliquam habet cauſam in loco cui indulgetur, quaſi de inuita venit voluntate paſſa cauſſam ſui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis ſit voluntas eius, cuius altera ſit cauſa. Secũda iterum ſpecies conſideranda eſt puræ voluntatis. Vult nos Deus ſibi placita, in quibus non indulgẽtia operatori patrocinatur, ſed diſciplina dominatur. Si tamen alia, iſta præponit vtiq; quæ magis vult, dubium mne eſt ea nobis taxanda eſſe, quæ mauult, quam ea, quæ minus vult. Qui alia magis vult, proinde habenda ſunt. Nam oſtendendo quæ magis velit, minorem voluntatem maiore delenit. Quantoque notitiæ tuæ vtramque propoſuit: tanto definiuit id te ſectari debere, quod paruit eum magis velle. Ergo ſi ideo declarauit vti ſecteris quod magis vult, ſine dubio niſi ita facis, contra voluntatem eius ſapis, ſapiendo contra potiorem eius voluntatem, magiſque offendis quam promereris, quod vult quidẽ faciendo, quod mauult reſpuendo. Ex parte delinquis, non tamẽ promereris. Porro & promereri nolle, delinquere eſt. Secundum itaque matrimonium ſi ex illa Dei voluntate quæ indulgentia cogitur, negabimus meram cui indulgentia eſt cauſa: ſi ea cui potior alia præponitur, continentiæ magis appetendæ didicerimus non potiorem à potiore ſcindi. Hæc præſtuxerim, vt iam Apoſtoli voce decurram. In primis autem non videbor irreligioſus, ſi quid ipſe profitetur continentiæ magis appetendæ didicerim. Iam animaduertam omnem illam indulgentiã nuptiarum de ſuo, id eſt, de humano ſenſu, non de diuino præſcriptu induxiſſe. Nam & quum de viduis & innuptis definiuit vti nubant, ſi continere nõ poſſunt, 17 quia *melius eſt nubere quam vri*, conuerſus ad aliam ſpeciem, *Nuptis autem denuntio*, inquit, *non ego, ſed Dominus.* Ita oſtendit, extra rationem perſonæ ſuæ Dominum: & quod ſupra dixerat, id non ex perſona Domini, ſed ex ſua pronuntiaſſe, *Melius eſt nubere quam vri.* Quæ vox licet ad eos pertineat, 18 qui ſunt innupti, vel vidui, qui tamẽ nubendi licentiam amplecuntur, velim retractare, 19 quale bonũ, oſtendat quod melius eſt pœna, quod nõ poteſt videri bonum, niſi peſſimo comparatum, vt ideo bonũ ſit nubere, quia deterius eſt ardere? Bonum ita eſt, ſi per ſe nomen hoc obtinet, ſine comparatione non dico mali, ſed etiam boni alterius, vt & ſi bono alii comparatur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterum ſi per mali collationem cogitur dici, non tam bonum eſt quam genus mali inferioris, quod à ſuperiore malo obſcuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictionem comparationis, vt non dicas, *Melius eſt nubere quam vri*, & quæro, an dicere audeas, *Melius eſt nubere*, non adiiciens quid ſit id quo melius eſt. Ergo quod non melius vtique nec bonum, quia abſtuliſti & remouiſti dictionem comparationis, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. *Melius eſſe nubere quam vri*, ſic accipiendum eſt, ac ſi melius vno oculo quam duobus creare. Si tamen à cõparatione diſcedas, non erit melius vnum oculum non habere, quam & bonum. Nemo igitur capter ex hoc capitulo defenſionem, quod proprie ad innuptos & viduos ſpectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quanquam oſtenderim etiam illis numerandam eſſe permiſſi conditionem. [20 Ceterum de ſecundo matrimonio ſcimus tamen Apoſtolum pronuntiaſſe: *Solutus es ab vxore, ne quæſieris vxorem. Sed & ſi duxeris, non delinques.* Proinde tamen & huius ſermonis ordinem, conſilio ſuo non de diuino præcepto introducit. Multum autem intereſt inter Dei præceptum & conſilium hominis. *Præceptum Dei*, inquit, *non habeo, ſed conſilium do, quaſi miſericordiam conſecutus fidelis eſſe.* 21 Quoniam neque in Euangelio, neque ipſius Pauli Epiſtolis ex præcepto Dei inuenias permiſſam matrimonii ſeparationem. Vnde vnum habendum confirmatur, quia quod à Domino permiſſum non inuenitur, id agnoſcitur interdictum. Adde quod & hæc ipſa huius conſilii interiectio 22 quaſi in recogitationem exceſſus ſui paſſa, ſtatim ſe refrenat & reuocat, quum ſubiungit: *Veruntamen huiuſmodi, preſſuram carnis habebunt*, quum parcere ſe eis dicit: Quum tempus in collecto eſſe adiicit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere: 23 quum ſollicitudinem nuptorum committit. Per hæc enim docens cur non expediat nubere, diſſuadet ab eo quod ſupra indulſerat. Et hoc ne primo matrimonio, quando magis ſecundo. 24 Quum nos vero ad exemplum ſuum hortatur, vtiq; oſtendens quid nos velit eſſe, id eſt, continentes, pariter declarat quid nos eſſe nolit. Id quod non vult, nec ſponte nec veritate permittit. Si enim vellet, non per-

Matth. 10. Cap. 11.

Ibidem

Ibidem.

Eccleſ. 15.

Gen. 3.

Cap. III.

1. *Cor.* 7.

Ibidem.

Ibidem.

Cap. IV. 1. *Cor.* 7.

A

misisset, immo imperasset. 25 Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, si cui velit, *tantum in Domino. At enim fœlicior erit*, inquit, *si sic perseuerauerit secundum meum consilium. Puto autem, & ego spiritum Dei habeo.* Videmus duo consilia, quo supra nubendi veniam facit, & quo postmodum continentiam nubendi indicit. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice & lege. Quum veniam facit, hominis prudentis consilium allegat. Quum continentiam indicit, Spiritus sancti consilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocinatur. Spiritum quidem Dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles Apostoli. Cur ergo quum fidelem dixerit, adiicit postea, spiritum se Dei habere, quod nemo dubitat etiam de fideli? idcirco hoc dixit, vt sibi Apostoli fastigium redderet. Proprie enim Apostoli spiritum sanctum habent, qui plene habent in operibus prophetiæ efficaciam virtutum atque documentorum linguam, non quasi ex parte, quod ceteri: Ita spiritum sanctum auctoritate ad eandem speciem adire fecit, cui nos magis obsequi voluit: & factū est iam non consilium diuini spiritus, sed pro eius maiestate præceptum. [26 Ad legem semel nubendi dirigam.

Cap. V. Gen. 2.

B

Ipsa origo humani generis patrocinatur, contestans quid Deus ab initio constituerit, in formam posteritatis recensendum. Nam quum hominem figurasset, eiq; parem necessariam prospexisset, vnā de costis eius mutuatus, vnam illi fœminam finxit, quum vtique nec artifex, nec materia defecisset: plures costæ in Adam, & infatigabiles manus in Deo, sed non plures vxores apud Deum. & ideo homo Dei Adam, & mulier Dei Eua 27 vnis inter se nuptiis defuncti sunt. Formam hominis Dei, de originis auctoritate, & primam Dei voluntatem sanxerunt. 28 *Erunt duo*, inquit, *in vnam carnem*: non tres, neque quatuor. Alioquin iam non vna caro, nec duo in vnam carnem. Tunc erunt si coniunctio & concretio duum in vnitate semel fiat. Si vero rursus, aut sæpius, iam vna esse desiit: & erunt iam non duo in vnam carnem, sed vna plane caro in plures. 29 At quum Apostolus in Ecclesiam & Christum interpretatur, *erunt duo in vnam carnem*, secundum spiritales nuptias Ecclesiæ & Christi, vnus Christus, & vna eius Ecclesia, agnoscere debemus duplicatam & exaggeratam esse nobis vnius matrimonii tam * secundum generis fundamentum, quam secundum Christi firmamentum. Vno matrimonio censemur vtrobique, & carnaliter in Adam, & spiritualiter in Christo: Duarum natiuitatum vnū est monogamiæ præscriptum. Vtraque degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimonii à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus, tres in vnam carnem effecit. [30 Sed & benedicti, inquis, Patriarchę non modo pluribus vxoribus, verum etiam concubinis coniugia miscuerunt. 31 Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? Sane licebit si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, quos nuptiæ tuæ figurent, 32 aut si etiam nunc locus est vocis illius, *Crescite & multiplicamini*, id est, si nondum alia vox superuenit, Tempus iam in collecto esse, restare vt & qui vxores habent, tanquam non habentes agant. Vtique enim continentiam indicens, & compescens concubitum seminarium generis, 33 absoleuit Crescite illud & multiplicamini. Vt opinor autem vnius & eiusdem Dei vtraque pronuntiatio & dispositio est, qui tunc quidem in primordio sementem generis emisit indultis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec nouæ disciplinæ materia proficeret: nunc vero cum extremitatibus temporum cōpressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat, non sine ratione propagationis in primordio, 34 & repastinationis in vltimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea syluam quis instituit, & crescere sinit, vt tempore suo cædat syluam. Erat vetus dispositio, quæ in Euangelio nouo deputatur, in quo & securis ad radicem arboris posita est, Sic & *Oculum pro oculo, & dentem pro dente*, iam senuit, 35 ex quo iuuenuit, *Malum pro malo nemo reddat.* Puto autem etiam humanam constitutionem atq; decretū postea pristinis prævalere. [36 Cur autem de pristinis exemplis non ea potius agnoscamus quę cum posteris communicant disciplinæ, formā vetustatis ad nouitatē transmittunt? Ecce enim in vetere lege animaduerto castratam licentiam sæpius nubendi. 37 Cautum est in Leuitico: *Sacerdotes mei non plus nubent.* Possum dicere, etiam illud plus esse quod semel non est. Quod non vnum est, numerus est. Denique post vnum incipit numerus. Vnum autem omne quod semel est. Sed vni Christo seruabatur, sicut in ceteris, ita in isto quoq; legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atque structius præscribitur, 38 vnius matrimonii esse oportere, quos adlegi liceat in ordinem Sacerdotalem. Vsque adeo quosdam memini digamos loco deiectos. Sed dices: Ergo ceteris licet, quū, quibus non liceat, excipit. Vani erimus, si putauerimus quod sacerdotibus nō liceat, laicis licere. 39 Nonne & laici sacerdotes sumus? Scriptum est, *Regnum quoque nos & sacerdotes, Deo & Patri suo fecit.* Differentiam inter Ordinem & Plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis consessum sanctificatus à Deo. Vbi Ecclesiastici ordinis est consessus, & offert & tinguit sacerdos, qui est ibi solus. 40 Sed & vbi tres, Ecclesia est, licet laici. Vnusquisq; enim de sua fide viuit *Nec est personarum acceptio apud Deum, quoniam non auditores legis iustificabuntur à Deo, sed factores*, secundum quod & Apostolus dicit, Igitur si habes ius sacerdotis in temetipso, vbi necesse est habeas, oportet etiam disciplinam sacerdotis necesse sit habere ius sacerdotis. Digamus tinguis, digamus offers: quanto magis laico dicat, quod ad salutem erit agere pro sacerdote. Quam ipsi sacerdoti dicitur, qui eo facto cōmunicatur actione sacerdotis. Sed necessitati, inquis, indulserit. Nulla necessitas excusatur, quæ potest non esse necessitas. Denique digamos reprehendi & necessitate administrantes quod non licet. Dicam, omnes nos Deus ita voluit dispositos esse, vt vbique sanctiones eius obeundi sit disciplina. Vsqueadeo nisi laici ea obseruent, per quæ presbyteri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? Ergo præferte debemus ante laicum iussum à secundo matrimonio retinere, dum presbyter esse non alius potest quam laicus qui semel fuerit maritatus. [41 Liceat nunc denuo nubere, si & omne quod licet, bonum est. Idem Apostolus exclamabat, *Omnia licent, sed non omnia pro salute.* Quod non prodest, oro te, potest bonum dici? Si licita sunt & quæ non pro salute, ergo & quæ non bona sunt, licita sunt. Quid autem magis velle debebis, quod ergo bonū est, quia licet, an quod ergo quia prodest? Multum existimo esse inter licentiam & salutem. De bono non vincis, scilicet quia bonum permitti non expectat. Sed adsumi permittitur, vt quod an bonum sit, indubio est, quod potest etiam non permitti, si non habeat aliquam sui causam primam. Quia propter incontinentiæ periculum permittitur nubere secundū: quia nisi licentiæ alicuius non bonæ rei subiaceret, non esset in quo probaretur, qui diuinæ voluntati, & qui suę potestati obsequatur: quis nostrum vtilitatis præsentiam sectetur, & quis occasionem licentiæ amplexetur: quis diuinæ voluntati, & quis suæ voluptati obsequatur. Licentia plerunque tentatio est disciplinæ, quoniam disciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita fit vt omnia liceant, sed nō omnia expediant dum tentatur cui permittatur, & vincatur dum in permissione tentatur. 42 Licebat & Apostolis nubere, & vxores circunducere. Licebat & de Euangeliis viuere. 43 Sed qui his vsus non est in occasionem, ad exemplum nos suum prouocat, docens in eo esse probationem, in quo licentiæ experimentū. [44 Abstinentiæ præstruxerit superiorem, ne sensus eius interpretemur. Non illud dicendum erit, 45 secundum matrimonium quasi speciem stupri? Quum enim dicat: Maritos in hoc sollicitudinem habere quonam modo sibi placeant: nō vtique de moribus (46 nam vt bonam sollicitudinem non subleuaret) sed de cultu, & ornatu, & omni studio formæ, ad illecebras mouendas sollicitos iungi: velut de

E

Cap. VII.

Leuit. 21.

1. Tim. 3.

Apoc. 1.

F

Matt. 18. Rom. 2.

G

Ca. VIII.

1. Cor. 6.

1. Cor. 7.

H

1. Cor. 9.

Cap. IX.

1. Cor. 7.

Esaiæ 5.

C

Gen. 4. Cap. VI. Ge. 16. 29. & 30.

Gen. 1. 1. Cor. 7.

Gen. 1.

D

Matth. 5. Exod. 12. Rom. 12.

forma & cultu placere carnalis concupiſcentiæ ingeniũ ſit, quæ etiam ſtupri cauſa eſt. Ecquid videtur tibi ſtupri adfine eſſe matrimonium, quoniam ea in illo deprehẽdo quæ ſtupro competunt. Interim Dominus ipſe dicit, 47 *Qui viderit*, inquit, *mulierem ad concupiſcendum eam iam ſtuprauit eam in corde ſuo.* Qui autem ad ducendum viderit, minus perfecit? quid ſi etiam duxerit? quod non faceret, niſi ad ducendum concupiſcet. Niſi poteſt duci vxor? quam & ſi non videris, ad concupieris ſaltem, quũ ipſam ducere cœperis. Multũ ſane abeſt maritus ab zelo, non concupiſcens. Omnis mulier zeliuira eſt, quandiu aliena, nec per alium fit marita, niſi per quem & adultera. Legis videtur matrimonii & ſtupri differentia. Alioquin res & viris & fœminis eadem imponit, eſt enim & matrimonium & ſtuprum commixtio carnis. Scilicet certandum cuius concupiſcentia nos ſtupro adæquauit. Ergo, inquis, iam & primas, id eſt, vnas nuptias deſtruis. Nec immerito: quoniam & ipſæ ex eo cõſtant quod eſt ſtuprum. Et ideo optimum eſt homini mulierem non tangere, quia cara eſt ſtupri adfinitate. Sed cum hæc etiam de primis & vnis nuptiis prætendi ad cauſam continentiæ poſſint, quando magis ſecundo matrimonio recuſando præuidebuntur? Gratus eſto, ſi ſemel tibi Deus indulſit nubere. gratus enim eris, ſi & iterum indulſiſſe tibi neſcias. 48 Ceterum veteris indulgentiam, cum nec modeſtiam veteris. Modeſtia à modo dicitur. Non tibi ſufficit 49 de ſummo illo inuxoræ etiam virginitatis gradu in ſecundum deliquiſſe nubendo, ſed in tertium adhuc deuolueris, & futuris impelli potes, qui in ſecunda ſtatione cõtinens non fuiſti, quia nec prohibere plures nuptias voluit, qui de ſecundis prouocandis retractauit. Nubamus igitur quotidie, 50 & nubentes ab vltimo die deprehendamur, tanquam Sodoma & Gomorra: quo die adimplebitur Væ illud ſuper prægnantes & lactantes, id eſt, maritos incontinentiæ. De nuptiis enim veteri & vbera infantis. Et quando finis nubendi? Credo poſt finem ſubandi. [51 Renũtient tandem carnalibus fructibus, vt aliquando ſpiritalia retractemus. Rapę occaſionem etſi nõ exoptatiſſimam, attamen deſiſti habere cui debitum ſolueres. O te fœlicem! amiſiſti debitorem, ſimile damnum, quid diximus damnum? lucrum ſentientem. Per continentiã enim negotiaberis, magnam ſubſtantiam neceſſitatis parſimonæ carnis ſeruientis adquirẽs. Recogitemus enim ipſam conſciẽtiam noſtram, quã alius aliũ ſe homo ſentiat, cũ ſua fœmina ceſſat. Si orationem facit ad Dominum, improbe eſt cœlo. Si ſcripturæ incumbit, totus illic eſt. 52 Si pſalmum canit, placet ſibi. Ideo Apoſtolus purificationi orationẽ commendauit, cauſatus id quod ad tempus permiſerat: ſemper nobis exercendum eſſe, quod ſemper proſit. Si quotidie omni momento oratio hominibus neceſſaria, vtique & continentia, quæ orationi neceſſaria ſit. Oratio de conſciẽtia procedit. Si cõſcientia erubeſcit, erubeſcat oratio. Spiritus ducit orationem ad Deum. Si ſpiritus reus apud ſe ſit, conſcientia erubeſcit, quomodo audebit orationem ducere ad altare? Sic etenim eſt prophetica vox veteris Teſtamenti: *Sancti erimus, quia & Deus ſanctus.* & rurſus: 53 *Cum ſancto ſanctificaberis, & cum viro innocente innocens eris, & cum electo electus eris.* Debemus enim ita ingredi in diſciplina Domini, vt Deo dignum fructum non ſecundum carnis eſqualentiæ concupiſcentiam. Ita enim & Apoſtolus dicit, quod 54 *ſapere ſecundum carnem, mors eſt: ſecundum ſpiritum vero ſapere, vita æterna ſit in Chriſto Ieſu Domino noſtro.* Si hæc obtuſio, etiam quum in vnis nuptiis in nos caro exercetur, ſpiritum ſanctum auertit, quanto magis quum in ſecundo matrimonio agitur? [55 Duplex enim iſte rubor eſt, quia in ſecundo matrimonio duæ vxores eundem circunſtant maritum, vna ſpiritu, alia carne. Nec enim priſtniam poteris odiſſe, cui etiam clariorem reſeruas affectionem. Et iam repete apud Deum 56 pro cuius ſpiritu poſtules, pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad Deum cum tot vxoribus, quot illas ratione commemoras, & offeres pro duabus, & commemoras illas duas per ſacerdotem de monogamia ob priſtinum de virginitate ſancitum circũdatum virginibus ac vniuiris: & aſcendet ſacrificiũ tuum libera fronte: & inter ceteras voluntates bonæ mentis poſtulabis tibi & vxori caſtitatem. [57 Scio quibus excuſationib⁹ coloremus inſatiabilem carnis cupiditatem, ex quibus neceſſitates adminiculorum deſcendunt, adminiſtrandam familiam, regẽdos loculos, 58 claues cuſtodiendas, lanificium diſpenſandum, victum procurandum, curas domeſticas. Scilicet ſolis maritorum domibus bene eſt. Perierunt cœlibum familiæ, ſpadonũ, militum, aut peregrinantium ſine vxoribus. Non enim & nos milites ſumus, eo quidem maioris diſciplinæ, quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in iſto ſeculo ſumus? cur autem ita diſpoſitus eſt Chriſtianus, vt ſine vxore non poſſit? Nunc & conſortium onerum domeſticorum neceſſarium eſt. Habe aliquam vxorem ſpiritalẽ. Adſume de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate ſignatam. Bonas nuptias fecerit huiuſmodi vxor. Has te plures habere Deo gratũ eſt. Sed de poſteriori tẽpore cogitant Chriſtiani, quibus craſtinũ nõ eſt. Hæredes Dei ſeruus deſiderabit, qui ſemetipſum de ſeculo exhęredauit? Vt ergo quis repetit matrimonium, quum de priſtino non habeat liberos? Itaque hoc primum diutius vti volunt, ipſo Apoſtolo feſtinãte ad Dominum in perſecutionibus, conſtantiſſimum in martyriis, promptiſſimum in communicationibus rerum, tẽperatiſſimũ in adquiſitionibus, poſtremo vſuris, morte relinquendis, filiis. Forſan Reipublicæ proſpectu aguntur, ne diuites deficiant, ſi ſoboles nõ habent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur, 59 ne templa derelinquantur, ne modo non ſint qui exclament: *Chriſtiani ad beſtias.* Hæc enim audire deſiderant, qui filios quęrũt. Sufficiat ad conſilium viduitatis ei iſta præcipua cauſa, importunitas liberorum. 60 Ad quos ſuſcipiẽdos legibus compelluntur homines, 61 quia ſapiens quiq; nũquam libens filios deſideraſſet. Quid ergo facies, ſi nolis, ſi vxorem de tua conſcientia impleueris, diſſoluturus es medicamine conceptum? 62 Puto nobis von licere naſcentem necare, quam & natum. Sed forte illo tempore prægnantis vxoris remedium à Deo petes. Tãta ſollicitudine à Deo petere audebis, quod in te poſitũ recuſaſti? Opinor, aliqua ſterilis proſpicietur, vel etiã anus ſæpius enixa. Quod à Domino magis euenire poteſt, ſi quis præſumptionẽ eius pro Dei æmulatione prouocaret. Scimus deniq quendã ex Patribus cum propter familiam ſuam, ſecundo matrimonio ſterilem captaſſet vxorem, tam iterum patrem factũ, quam & iterum maritum. [63 Ad hãc meam contentionem, frater dilectiſſime, videmus etiam ſeculi exempla, quæ ſæpe nobis etiam in teſtimonio poſita ſunt, quum quod bonum, & Deo placitum videtur, teſtimonio oneratur. Monogamia apud ethnicos in ſumo honore eſt, & vt & virginib⁹ legitime nubentibus 64 vniuira pronuba adhibeatur, & ſi auſpicii initium eſt. Item in quibuſdam. Solenn. bus & Auſpiciis, vt prior ſit vniuiræ locus. 65 Certe Flaminica non niſi vniuira eſt, quæ & Flaminis lex eſt. Nam duo ipſi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria eſt. Quum autẽ Deus ſummus tantum, Satanas ad perficiendum prouocatio eſt noſtra, immo ſub fuſio pigriſſimorum ad continentiam Deo exhibendam, 66 qua diabolo qui antiſtant, 67 nũc virginitate, nunc viduitate euirant, 68 Nouerã virgines Veſtę 69 & Iunonis apud Achaiæ ganeum, 70 & atrocis apud Delphos, & Mineruæ, & Dianæ, quibus locis. Noueram continentes viros, & quidem Tauri illius Ægyptii antiſtites, 71 Fœminas vero Cereris Aphricanæ, cui etiam, ſponte abdicato matrimonio adſeneſcũt, exinde adempto contactu maſculorum, vſq; ad oſcula filiorum. Inuenit diabolus, poſt luxuriã caſtitatis perditricem, quomodo reus ſit Chriſtianus, qui caſtitatem recuſauerit conſeruatricem. Erunt nobis in teſtimoniũ & fœminæ quædam ſeculares, ob vniuiratus obſtinationem famam conſequutæ vt Dido, quæ profuga, in alieno ſolo, vbi nuptias regis vltro optaſſe debuerat, ne tamẽ ſecundas experiretur maluit è cõtrario vri quã

nubere,

Matth. 5. — Cap. X11. — 1. Cor. 7. — Matt. 24. Gen. 19. Matt. 24. — Cap. X. — Cap XIII. — Leuit. 11. Pſal. 7. Rom. 8. — Cap. XI.

nubere, Vel illa Lucretia, quæ vt semel per vim & inuita alium virum passa est, sanguine suo maculatam, carnem abluit, ne viueret iam non sibi vniuira. Plura exempla certa de nostris inueniam, & quidem tanto potiora, quanto maius est viuere in castitate, quam pro ea mori: hoc est, animæ id bonum misceri, quam viuendo separari animam. 72 Quantæ igitur & quæ in Ecclesiis, ordinari in Ecclesia solent, 73 quæ Deo nubere maluerunt, quæ carnis suæ honorem instituerunt, quæque se iam illius pudoris filias dicauerunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis, & totum illud quod intra Paradisum non potuit admitti. Vnde præsumendum est hos, qui intra Paradisum recipi volunt, tandem debere cessare ab ea re, à qua Paradisus obstructus est. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis 74 TERTVLLIANI ad hæc exhortantis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE Exhortatione castitatis.

1. DE EXHORTATIONE CASTITATIS.] *Hunc titulum huius libri maluimus, quam quem elegantiæ gratia mutauerat Rhenanus,* EXHORTATIO AD CASTITATEM, *tum quod magis accedat ad phrasin Tertullianicam, tum quod illum legant ms. 3. Vatican. codices, & etiam codex ille ms. quem vidit Politianus.*

CAP. I.

2. Non dubito frater, te post vxorem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De triplici sanctificatione. *Accipitur autem hic* singularitas, *sicut in titulo libri* De singularitate *clericorum Origenis Tom. 3. Oper. B. Cypriani, pro vita singulari seu solitaria, sine fœmina aut vxoris consortio. Placet vero castigatio Rhenani ex cod. Gorziensi:* & vtique consilium dirigere, *pro eo quod etiam ms. 3. legant:* digere, *quia illud magis est Tertullianicum. Qui etiam recte* aduocatum *adiective explicat, tamquam accersitum simpliciter, aut in aduocationem, &* circumscribi *interpretatur: reprimi, tolli, superari, nam etiam alibi non semel sic vsurpatum est ab Auctore.*

3. Voluntas Dei est sanctificatio nostra, &c.] *Locum hunc Apostoli 1. Thess. 4. latius tractatum habes Tom. 3. lib. 5. aduers. Mar. cap. 15. Vbi Auctor, sicuti alij veteres omnes,* sanctificationem, *seu* sanctimoniam, *solummodo interpretatur de duobus* virginitatis, *id est, continentia generibus, non de tertio, quod hic facit Monogamiam, vt stupro opponatur cum matrimonio. Hoc est enim quod immediate in eadem periodo subiungit Apostolus:* Vt abstineatis vos à fornicatione, *seu* stupro, *sicuti vertere solet Auctor.*

4. Virginitas à natiuitate.] *De hac complures locos inuenire poterit Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri.*

5. Secunda, virginitas à lauacro aquæ, &c.] *Ego sic prorsus restitui hunc locum, omissis verbis illis hic superfluis (nam mox repetuntur)* vt ex arbitrio suo vidua permaneat, id est. *maxime quum similiter dixerit supra lib. 1. ad Vxorem c. 6.* Quot enim sunt qui statim à lauacro carnem suam obsignant? *vbi vide Adnotat. nostras numer. 37.*

6. aut in matrimonio purificat ex compacto, &c.] *Similiter ibidem:* Quot item sunt qui consensu pari inter se matrimonii debitum tollunt? *de quo ibidem num. 38. & lib. de Patient c. 12. nu. 78. Illud vero imitatur B. Hieron. dicta Epist. ad Ageruchiam, quum dicit: Castrant se propter regna cœlorum, vel à secunda natiuitate post lauacrum ex consensu, vel post nuptias ex ardore fidei.*

7. aut in viduitate perseuerat ex arbitrio, &c.] *Toties* viduitas *ab Auctore commendatur, vt superuacaneum foret locos hic citare, quærat Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri, hic dumtaxat adlegamus dict. lib. ca. 8. nu. 53. & lib. de Veland. virg. c. 10. num. 75. & 83.*

8. Tertius gradus supereſt Monogamiæ, &c.] *De hac exstat supra dictus lib. 1. ad Vxorem, & is qui hunc sequitur:* De Monogamia *Liber, quo Lectorem remittimus ob easdem scripturas ab Auctore citatas. Elegans est autem Metaphora Tertullianica, qua dixit:* sexui renunciatur.

9. Hactenus nubendi, &c.] *Hic* Hactenus *ab Auctore accipitur pro: non vltra, eodem modo quo dixit Suetonius in Neron. cap. 40.* Hactenus *excanduit, vt malum ius qui desciſſent, minaretur.*

CAP. II.

10. Quam denique modesta, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quod restaurentur nuptiæ potius ex libero hominis arbitrio, quam ex Dei voluntate *Vbi quod dixit nimis erronee,* etiam contra voluntatem Dei fieri, *sic mitigat B. Hieron. vbi supra. Cur, inquit, vidua quæ iudicio Dei virum habere desiit, non illud lætabunda congeminet:* Dominus dedit. Dominus abstulit? *Neque vero sicuti contendit Auctor, id probatur ex supra scripto Apostoli loco, nam vel ipso teste, solum stuprum sanctificationi opponitur ab Apostolo.*

11. Non est bonæ & solidæ fidei, *&c.* dicendo nihil fieri sine iussione eius, &c.] *Facit hic etiam locus contra eos, qui Deum auctorem mali & peccati facere non verentur, contra quos latissime supra Auctor Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 14. vbi vide & Adnotat. nostras, potissimum nu. 32. & 83. Ibidem simul de hominis libero arbitrio pulcrum tractatum videre est.*

12. si continuerimus, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) si mordicus tenere voluerimus, nisi quis malit legere ex coniectura Dn. Latinij:* contenderimus. *Illud item:* Et ibi definito, *interpretatur tamquam certi quid pronuntiato,* istam *nempe sententiam,* destructionem esse, *&c.*

13. & æternitatis mercede dispungit, &c.] *Vsitatus (inquit idem) Tertulliani sermo, quem vsurpat creberrime. Sic lib. de Resurr. carnis, c. 56.* Aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi. *Atqui vterque hic locus facit pro* æternitate, mercede *operum bonorum, sicut & alij complures supra.*

14. Ecce posui ante te bonum & malum, &c.] *Ad istud adlusit Auctor supra lib. 2. adu. Marc. cap. 5. Hic præterea addit explicationis caussa:* gustasti enim de arbore agnitionis, *quamquam interim neque illud ad verbum legatur Eccles. 15. vnde citari videtur. Vbi dumtaxat legitur:* Ante hominem, *&c.* bonum & malum. *Atqui mox legimus* : Neque enim diabolus voluntatem ei imposuit deliquendi, *pro* eis, *tum quod loquatur de solo* Adam, *tum quod magis accedat lectio ms. cod.* eius. *Sunt autem Tertullianica:* obaudientiam, *&* si non obaudieris. *sic enim iterum legimus pro eo quod mendo typographico omissa erat negandi particula, qua alibi habebatur.*

CAP. III.

15. Alte, impresse recogitandam esse dico, &c.] *Inscriptionem huius capitis facimus:* Quod Monogamia ex Apostolo probetur, qui indulgentiam vocat nuptias, & melius dicit nubere quam vri. *Adnotat autem Rhenanus illud:* Quæ enim manifesto, *accipi pro:* quæ in manifesto.

16. Ex indulgentia est quodcumque permittitur, &c.] *Adludit ad illud 1. Cor. 7.* Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium, *nam paulopost:* hæc præstruxisse se scribit, vt Apostoli voce decurrat. *Et vero non ibi modo ita Apostolum ex parte detorquet, sed etiam infra lib. de Monog. cap. 3. pene ijsdem verbis, nec absimiliter B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouin. Verum quod illi ad matrimonium, rectius refert B. Augustin. Enchirid. cap. 78. ad illud:* Nolite fraudare inuicem, *& illud:* Iterum ad ipsum reuertimini, *vt probet indulgentia seu venia indigere commixtionem cum coniuge non filiorum procreandorum gratia, ita tamen quod inter leuia peccata priuilegio matrimonij recensentur. Atqui Rhen, ibi:* Vult nos Deus sibi placita, *subiiptelligit: velle, Latinius: operari. Rhenano caro acceptam debemus castigationem verborum sequentium, qui etiam* taxanda *recte explicat: æstimanda, &:* proinde habenda, *pro: pluris facienda. Item:* negabimus meram, *nempe voluntatem. Atqui intermedium dicomma sic distinguimus:* magisque offendis quam promereris, quod vult quidem faciendo, quod mauult respuendo. *Adnotat denique Rhenan.* præscripta, *iuxta quartam inflexionem vsurpari, est etiam paulo prius vox Tertullianica:* paruit, *pro: apparuit.*

17. quia melius est nubere quam vri, &c.] *Sic necessario castigauimus & hic, & mox, pro: nubi, & similiter sub finem huius capitis, tum quod illud legatur bis in intermediis lineis, & supra lib. 1. ad Vxorem cap. 3. & infra quater lib. de Monogam. c. 3. insuper etiam à B. Hieron. vtroque loco iam citato, & Epist. 4. ad Saluinam, vbi ad verbum fere hunc locum imitatur, tum quod sic transferant etiam alij veteres.*

18. qui sunt innupti vel vidui, &c.] *Etiam hoc emendauimus pro* nupti, *sicuti sub finem huius capitis:* ad innuptos vel viduos, *quod præcesserit* de viduis & innuptis, *&* Græce legatur τοῖς ἀγάμοις, *Est vero vox Tertullianica:* retractare.

19. quale bonum osteudat quod melius est pœna, &c.] *Similes prorsus sunt loci Auctoris & B. Hieron. locis mox citatis, etiam ijsdem ipsis verbis, verum si* non tam bonum est nubere quam genus mali inferioris, *vti loquitur Auctor, non magis bonum poterit dici matrimonium primum atque secundum, cui tamen contrarium dixit lib. 1. ad Vxorem, vbi* bonas *quidem fatetur* nuptias, sed continentiam præferri tamquam bono isto melius bonum, *& B. Hieron lib. 1. aduer. Iouin. post eandem cum Auctore, quam paulopost habet, & lib. sequ. comparationem, ac si dicatur:* melius est vno oculo carere quam duobus, *tandem sic concludit: Ego autem non leuius malum, sed simplex per se bonum volo. Quid? quod B. Hieron. Epist. de Monogam. ab Apostolis fateatur admitti secunda, & si necesse est, tertia matrimonia, sed incontinentibus. Ad hunc etiam locum videtur respicere B. Augustin. lib. 1. de Bono viduit. vbi quum Tertulliani fecisset mentionem, quod secundas nuptias maledico dente concidisset: Ab hac, inquit, sanitate doctrinæ nullius docti disputatione mouearis, nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est, tamquam malum crimineris. Sixtus Papa li. de Castit. sua similia verba sic interpretatur, vt malum accipiatur, quod multo inferiorem gradum teneat, malum est enim cuipiam id non esse quod melius est: Et vero extortam esse illam interpretationem, patet vel ex ipsa voce κρεῖσσον, quæ rarissime* melius *transfertur, sed frequenter accipitur pro* potius *&* magis eligendum *sine* satius, *sicuti vertit Interpres Latinus ex Syriaco.*

CAP. IV.

20. Ceterum de secundo matrimonio, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Ceterum ab Apostolo probari Monogamiam, quum omnes vult esse continentes ad exemplum suum, & fœliciorem dicat mulierem defuncto viro, si sic perseuerauerit, denique multa adfert, cur non expediat nubere. *Atqui & in isto imitatur Auctorem vtrobique B. Hieron. & similis quoque fuit supra locus l. 1. ad Vxorem, cap. 7.*

21. Quoniam neque in Euangelio, &c.] *Non* permissam esse matrimonii separationem, *late tractauit Auctor supra libr. 4. adu. Marc. cap 34. vbi vide & Adnotat. nostras. num. 537. & 541. ac 542.) & li. 5. c. 7. ex hoc ipso loco. 1. Cor. 7. Confirmatur vero hinc nostra sententia, quod etiam Auctor diuortium simpliciter à Christo prohibitum senserit.*

22 quasi intecogitationem excessus sui passa, &c.] *Ex Gorziensi (inquit Rhenan.) codice scripsimus*: excessus sui, *hoc est, nimia indulgentia. Vsurpat autem*: intecogitationem, pro: *incogitantia, siue inconsiderantia, quo posteriori vocabulo Tranquillus etiam vtitur in Claudio Cæsare. Atqui sic sequentia distinximus, vt sint dicommata, non periodi*: quum parcere, &c.

23. quum sollicitudinem nuptorum committit, &c.] *Hoc est (inquit idem Rhenan.) confert & comparat inter se. Iuuenalis.*

Committit *vates, & comparat inde Maronem.*

Diuus Hieronymus aduersus Heluidium in fine: Molestias nuptarum committit *cum libertate virginum, & earum quæ matrimonio defunctæ sunt. Ibi autem*: Et hoc ne primo matrimonio, *subintelligitur, expedire nubere docet Apostolus.*

24. Quum nos vero ad exemplum suum, &c.]] *Facit etiam hic locus pro continentia B. Pauli Apostoli à nuptijs, de qua latius libr. sequ. de Monogam. cap. 8. Siue autem legas cum excusis*: continentiam nubendi indicit, *siue cum ms. 3. Vatic.* inducit, *perinde est.*

25. Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, &c.] *Hic adhuc satis moderate agit Auctor, non prorsus prohibens digamiam, sed fœliciorem probans Monogamiam: quare & B. Hieron. fatetur his verbis Apostolum secundas & tertias nuptias concedere in Domino.*

CAP. V.

26. Ad legem semel nubendi dirigam, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De vna Adami vxore, in figuram vnius Christi & vnius Ecclesiæ. *Quæ ipsa tractantur latius lib. de Monog. sequ. ca. 4. & ad verbum ex Tertull. desumpta sunt à B. Hieron. tum epist. sæpedicta ad Ageruchiam, tum in fine Epist. ad Saluinam de viduitate, Lego autem prorsus*: in formam posteritatis recensendum *pro*: recensendam. *quia præcedit*: quid Deus ab initio constituerit. *Atqui quum ei parem dicit, recte Rhenanus intelligit comparem siue sociam, substantiue.*

27. vnis inter se nuptiis defuncti sunt, &c.] *Elegantissime dictum (inquit Rhenan.) Sic Liuius*: Defuncta *morbis capita salubriora esse cœpere. Suetonius in Nerone cap. 40 Britannia Armeniaque amissa, ac rursus vtraque recepta*, defunctum *se fatalibus malis existimabat.*

28. Erunt duo, inquit, in vnam carnem, &c.] *Sic ter hic castigamus, pro eo quod erat*: in carne vna, *quod illud Græce apud Apostolum, atque etiam alibi frequentissime ab Auctore legatur, maxime quod sequatur mox*: & erunt iam non duo in vnam carnem, sed vna plane caro in plures.

29. At quum Apostolus in Ecclesiam, &c.] *Istud Ephes. 5. li. seq. etiam tractatur cap. 5. quod vero sequitur de* Lamech duabus maritato, *ibidem cap. 4. quæ B. Hieron. simul coniungit. Recte vero adnotauit Rhenanus ibi*: agnoscere debemus duplicatam & exaggeratam esse nobis vnius matrimonii, *desiderari accusatiuum, vtpote fœlicitatem, aut aliquid simile: quare etiam retinuimus crucem adiectam in editione Basilien si, ex qua pateat locum esse mutilum.*

CAP. VI.

30. Sed & benedicti (inquis) Patriarcho, &c.] *Inscriptionem dedimus huic capiti*: Quod veteris Legis, qua dicebatur: Crescite & multiplicamini, noua lex sit restrictio. *Atqui quod hic in plurali numero de* Patriarchis *dicit, peculiariter lib. sequ. de Monogamia ca. 6. de Abraham digamo sibi obijcit, interim mentionem faciens* Dauidis & Salomonis, *quibus Isaac & Ioseph, Moysen & Aaronem viniugos opponit. Neque aliter B. Hier. Epi de Monog. ad Ageruchiam. Qui etsi pro instituto suo spiritaliter istud interpretetur, & Auct. ibi dicat* fidem Abrahæ in Monogamia præcessisse, *pulcre tamen B. August. lib. 2. contra adu. Legis & Prophetarum: Iste (inquit) Abrahæ etiam vsque ad decrepitam ætatem fornicationis obijcit crimen, profecto & quia post mortem Saræ alteram (nempe Cethuram) duxit. Vbi etsi nullum intelligeretur rei abditæ sacramentum, propter hoc solum facere debuit Abraham, ne putarent aduersus Apostolum hæretici (quibus etiam Tertullianus adstipulatur) post vxoris mortem crimen esse ducere vxorem. Atqui sic etiam (inquit Rhen.)* benedictum *vocauit Eleutherium Martyrem Pontificem Romanum, & Martyres* benedictos, *& mulieres Christianas* benedictas.

31. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? &c.] *Ad hanc interrogationem respondens Auctor*: Sane licebit, si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, *non obscure significat, sentire, numquam in veteri Testamento proprie* licuisse plures vxores ducere. *sed dumtaxat permissas duas vxores, seu vxorem vnam & concubinam Abrahæ, Gen. 16. & plures Iacob, Gen. 29. ac 30. in typum futurorum, quem typum pulcre explicat B. Hier. Epist. de Monog. sæpe citata, Auctorem imitatus de Abrahæ vxoribus duabus, infra lib. de Monog. ex Apostolo Gal. 4. Eodem pertinet quod dixit cap. præced. Auctor*: Non plures vxores apud Deum, &: Numerus matrimonii à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus. *Similiter lib. iam citato de Monog. postquam dicta exempla* Abrahæ, Iacob, Dauidis, & Salomonis *adduxisset*: meliora *(inquit)* sectari iussus, habes & Ioseph vniiugum, & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. *Item illud cap. seq.* Sed dices: Ergo ceteris licet plus nubere, quum quibus non liceat, excipit. Vani erimus, si putauerimus quod sacerdotibus non liceat, laicis licere. *Idipsum sentit Innocentius 3. Papa cap. Gaudemus, de Diuortiis, idque eodem argumento, quo Auctor vsus est cap. præced. quod ex vna costa facta sit fœmina, non expluribus, & quod dictum sit*: & erunt duo in carnem vnam, non in plures. *Quare quum B. Aug. & B. Hier. alicubi Patriarchas excusent, scribunt nulla lege prohibitum illu plures habere vxores, aut id illis lege concessum esse, videntur potius intelligendi de permissione (sicuti repudium in lege permissum fuit) quam de veri nominis confessione, maxime quum eodem verbo concessionis vtatur dicto loco Innocentius, vbi tamen tradit iure diuino prohibitam fuisse vxorum pluralitatem. Certe in noua lege minime id licere probat idem ex illo Matth. 19.* Qui alteram, duxerit, mœchatur.

32. aut si etiam nunc locus est vocis illius: Crescite, &c.] *Tractat hoc ipsum ijsdem pene verbis Auctor lib. de Monog. cap. 7. & post illum B. Hieron vbi supra.*

33. Absolescit, &c.] *Actiue (inquit Rhenan.) pro absolefacit, siue abolet.*

34. & repastinationis in vltimo, &c.] Repastinationem *(inquit idem) opponit propagationi, & accipit eam pro amputatione & euulsione siue recisione, vt in lib. de Cultu fœminarum, ca. 9.* Non repastinantes diuitiarum vestrarum vel elegantiarum vsum, quæ ad gloriam faciunt. *Quæ verba paulo ante exponens ipse, dixerat*: Proinde vobis curanda est amputatio & decussio redundantioris nitoris.

35. ex quo iuuenuit, &c.] *A iuuenescendo (inquit idem) qui etiam recte interpretatur*: pristinis præualere, *id est, prioribus.*

CAP. VII.

36. Cur autem de pristinis exemplis, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quod vnius matrimonii oportuerit esse sacerdotes, tam in veteri quam noua Lege. *Et vero etiam hoc repetit lib. seq. de Monog. cap. 7.*

37. Cautum est in Leuitico: Sacerdotes mei non plus nubent, &c.] *Similiter infra lib. de Monog.* Denique prohibet eadem *(nempe Lex in Leuitico, ex qua præcedentia sumpserat)* Sacerdotes denuo nubere. *Quod interim peculiare est Auctori, neque enim in Leuitico, immo nec in lege Moysi reperire licuit. Quid? quod B. Hier. Epist. ad Oceanum plane contrarium scribat, nempe etiam sacerdotibus multarum vxorum patuisse arbitrium, si modo castigati sunt codices, ego vero, vti mendum subesse existimem, facit quod de Moyse idipsum præmittat, cuius tamen non nisi vnius vxoris sit mentio in Pentateucho, quem adeo etiam, Auctor infra lib. de Monog. c. 6. inter monogamos enumerat. Dispiciat curiosus Lector, anne post illud Leuitici* 21. Mulierem meretricem & profanam & mulierem repudiatam à viro suo non accipient, *olim additum fuerit*: & non plus nubent, *seu*, denuo non nubent, *aut iuxta editionem Symmachi seu Theodotionis illud aliter, nempe hoc modo, translatum fuerit. Maxime, quum quod citat de filia sacerdotis, vt denuo non nubat, dicto loco infra Auctor, & post eum B. Hieron. lib. 1. contra Iouin. multo aliter legatur apud LXX. qui hodie exstant.*

38. vnius matrimonii esse oportere, quos adlegi liceat in ordinem sacerdotalem, &c.] *Recte adnotauit Dn. Ioannes Harrisius Anglus mutilum fuisse locum, vti subintelligatur*: liceat, *quod adeo contextui adiecimus eo quod eadem voce mox Auctor vtatur. Ex eiusdem etiam coniectura castigamus*: vsque adeo quosdam memini digamos loco deiectos, *& prorsus iuxta sensum Auctoris, omissa*: non, *particula legimus*: Sed dices: Ergo ceteris *(nempe laicis, vel Rhenano interprete)* licet, quum quibus non liceat excipit. *Adludit autem ad illud Apostoli 1. Tim. 3. & Tit. 1* vnius vxoris virum, *tum hic, tum lib. de Monog. ca. 11. & 12. Item supra lib. 1. ad Vxor. cap. 7. his verbis, quibus etiam Apostolum explicat*: Disciplina Ecclesiæ & præscriptio, *&c.* Apostoli digamos non finit præsidere. *Verum in eo falli scribit Catharos Epiphan. hær. 59. quod quæ ad sacerdotium tradita sunt propter eminentiam celebrationis sacrorum, ea ad omnes æqualiter referri putent. Vbi late etiam tractat de secundis nuptijs laico non prohibitis, sicuti etiam contra Montanum, hær. 48.*

39. Nonne & laici sacerdotes sumus, &c.] *Quum istud probet scriptura Apoc 1.* Regnum nos & sacerdotes Deo & Patri suo fecit, *minime istud fauere poterit Lutheri hæresi, qui omnes laicos facit sacerdotes, sed ita intelligi debet, quod Reges & sacerdotes spiritales, fideles omnes censeantur, vtpote qui sacrificia spiritalia offerunt, alioqui eodem argumento posset quis concludere, omnes Reges esse. Quam suam sententiam satis indicat verbis sequentibus Auctor*: Differentiam inter Ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis confessum sanctificatus à Deo. Vbi Ec-

A

cleſiaſtici ordinis eſt confeſſus (*ſic enim prorſus caſtigauimus, etiam hic omiſſa negandi particula* non,) & offert & tinguit (*ſic iterum Tertullianico more, pro*: tingit, *maximo quum paulopoſt legatur*: tinguis) ſacerdos qui eſt ibi ſolus. *Item ex quaperſona tale quid dicat, explicat li. de Monogam. cap.* 12. Sed (*inquit*) quum extollimur & inflamur aduerſus Clerum, tunc vnum omnes ſumus, tunc omnes ſacerdotes, quia ſacerdotes nos Deo & patri fecit. Quum ad peræquationem diſciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, & pares ſumus, *ſatis ſuperque indicans propterea* laicos ſacerdotes dici, *quod* ad diſciplinam ſacerdotalem teneantur. *Quo pertinet etiam, quod* (*verbis obſcurioribus, & quantum apparet corruptis, & bis ſuperfluo repetitis*) *hic ſequitur*: Igitur ſi habes ius ſacerdotis, *&c. & quod apertius eſt*: Dicam, omnes nos Deus ita voluit diſpoſitos eſſe, vt vbique ſanctiones eius obeundi ſit diſciplina. Vſque adeo niſi laici ea obſeruent, per quæ presbyteri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? *Atque hoc eſt quod Auctorem interpretatus ſcribit B. Hieron. vbi ſupra*: *Quamquam lege ſacerdotali teneatur & laicus, qui talem præbere ſe debet, vt poſſit eligi in ſacerdotium. Non autem eligitur, ſi digamus fuerit, porro eliguntur ex laicis ſacerdotes, ergo & laicus tenetur mandato, per quod ad ſacerdotium peruenitur. Atqui de* differentia inter Ordinem & Plebem, *atque adeo de* Ordinis ſacramento, *ac ſingulis eius gradibus, vide ſupra To* 3. *Adnotat noſtras in li. de Præſcript. adu. hæret. c.* 40. *nu.* 247. *& ca.* 41 *num* 267. 268. 269. 270. *&* 271. *Item de eo quod* ſacerdotalis ſit officii offerre, *Tom.* 2. *libro de Orat. numer.* 1. *libro de Cor. milit. cap.* 3. *numer.* 35. (*vbi etiam de nomine* Præpoſitorum *ſeu* Præſidentium) *& libro de Veland. virgin. capite* 9. *numer.* 67. *&* 68. *Denique quod* proprium etiam ſit ſacerdotis tinguere, *ibidem numer.* 66 *& Tom.* 3. *libro de Præſcript. adu. hær. numer.* 263. *ac libro de Bapt. cap.* 17. *numer.* 115. 116. *&* 117.

B

40. Sed & vbi tres Eccleſia eſt, licet laici, &c.] *Similis locus eſt ſupra libr. de Pœnitent. cap.* 10. In vno & altero eſt Eccleſia. *Verum ibi loquitur de ſacerdote, apud quem fiebat Exomologeſis, tamquam Eccleſiæ præpoſitum. Hic adludere videtur*: Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorũ. *Verum ad hæreſin Montani videtur pertinere, quod addat*: licet laici, *vtpote in cuius ſectatores potiſſimum competat illud libr. de Præſcript. adu. hær. cap.* 41. Hodie presbyter, qui eras laicus. Nam & laicis ſacerdotalia munia iniungunt. *E contrario B. Cypriano teſte Epiſt.* 69. *ad Florentium Pupianum Eccleſia plebs eſt ſacerdoti adunata, & paſtori ſuo grex adhærens. Neque etiam in paucis eſt Eccleſia (ſicuti hinc colligunt Magdenburgenſes) ſed iuxta eundem libro de Vnit. Eccleſiæ*: *Eccleſia in multitudinem latius incremento fœcunditate extenditur, & Domini luce perfuſa per totum orbem radios ſuos porrigit, & ramos ſuos in vniuerſam terram copia vbertatis extendit. Nec vero etiam diſſentit ab illo Auctor in libris prioribus, quos ante omnem hæreſin ſcripſit, quum* Præſidentium *meminit Apolog. capite* 39. *& libro de Coron milit. capite* 3. *ac libro de Bapt.* Antiſtitis, *denique* Epiſcoporum *ac* Præpoſitorum *dicto loco libro de Monog. aliiſque locis citatis ad libr. de Præſcript. capite* 32. *numer* 181. *& capite* 41. *numer.* 267. *Quid? quod etiam* Eccleſiam *iam ſua ætate apud omnes mundi nationes diffuſam fuiſſe fateatur ſupra Tom.* 2. *libro adu. Iud. capite* 7. *&* 12. *Valeant itaque Magdenburgenſes cum ceteris pleriſque hæreticis, qui quum videant ſe diſſentire ab Eccleſia vniuerſali & catholica, ſeſe iactitare ſolent de paucitate fidelium in Eccleſia, non ſecus atque olim Donatiſtæ, qui in ſola Africa Eccleſiam eſſe contendebant, contra quos multis voluminibus diſputauit B. Auguſtinus, quo Lectorem remittimus, vtpote qui omnes aduerſariorum rationes latiſſime confutet, vbique docens catholicam eſſe & vniuerſalem Eccleſiam. Quam etiam agnouit Auctor libro de Præſcript. aduer. hæret. capite* 20. *quum dicit*: ſtatim igitur Apoſtoli, primo per Iudæam, dehinc & in orbem profecti, Eccleſias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus traducem fidei & ſemina doctrinæ, ceteræ exinde Eccleſiæ mutuatæ ſunt, & quotidie mutuantur, vt Eccleſiæ fiant, *&c. E contrario Auctor* Eccleſias hæreticorum, *qui de paucitate fidelium fere gloriari ſolent, comparat, & aptiſſime, veſparum fauis, libro* 4. *adu. Marc. capite* 3. *vbi vide & noſtras Adnotat. numer.* 44. *Atqui rurſus repoſuimus iuxta Rhenani caſtigationem ex codice Gorzienſi*: communicatur actione ſacerdotis, *pro eo quod ſubſtitutum erat*: excommunicatur, *quia illud legunt etiam* 3. *ms. Vatican. codices. Eſt autem illud valde obſcurum, & quantum apparet mendoſum*: Ergo præferre debemus ante, *&c. Pro quo Vatican.* 3. *legunt*: perferre, *& vnus eorum*, aut, *pro*: ante, *ſed nec illi ſatisfaciunt. Ibi denique*: quam laicus qui ſemel fuerit maritatus, *accipitur*: ſemel, *pro*: *ſemel dumtaxat, id eſt, non bis.*

C

CAP. VIII.

D

41. Liceat nunc denuo nubere, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Liceat denuo nubere, ſed non expedire, *pro*: *quo Paraphraſticãs vertit Auctor*: ſed non omnia pro ſalute. *Mox autem clarius, omiſſa bis voce*: ergo, *legeretur*. Quid autem magis velle debebis, quod bonum eſt quia licet, an quod bonum quia prodeſt? *ſed noluimus tantam verborum mutationem facere.*

42. Licebat & Apoſtolis nubere, & vxores circumducere, &c.] *Quum adludat ad illud* 1. *Cor.* 9. Nunquid non habemus poteſtatem, mulierem, *Græce γυναῖκα* circumducere? *iſtud, vſque ad*: Sed qui his vſus non eſt, *non ex perſona Auctoris dici, ſed eorum qui ſecundas nuptias inde videbãtur comprobare velle, ſatis manifeſtum ſit ex lib. ſeq. de monog. c.* 8. *vbi verba Apoſtoli tractans*: Nec enim (*inquit*) ſi penes Græcos communi vocabulo cenſentur mulieres & vxores pro conſuetudinis facilitate (ceterum eſt proprium vocabulum vxorum) ideo Paulum ſic interpretabitur: quaſi demonſtret Apoſtolos vxores habuiſſe. Si enim de matrimoniis diſputaret, *&c.* recte videretur dicere: Non enim habemus poteſtatem vxores circumducendi, ſicut ceteri Apoſtoli & Cephas? At vbi ea ſubiungit, quæ de victuaria exhibitione abſtinentiam eius oſtendunt, dicentis: Non enim poteſtatem habemus manducandi & bibendi? non vxores demonſtrat ab Apoſtolis circunductas: quas & qui non habent, poteſtatem tamen manducandi & bibendi habent, ſed ſimpliciter mulieres, quæ illis eodem inſtituto quo & Dominum comitantes miniſtrabant. *Quæ ipſa verba ad verbum pene deſcripſit Beatus Hieronymus lib.* 1. *aduerſus Iouinianum in confirmationem adducens illud, quod legitur in emendatioribus exemplaribus*: ſororem mulierem. *Vnde colligit Clemens Alexand. l.* 3. *Stromat. Apoſtolos qui vxores habuerunt, eis tamquam ſororibus vſos. Quare valeant Magdeburgenſes, qui ex Tertulliano nituntur probare coniugia ſacerdotum, quaſi Apoſtolis, & proinde ſacerdotibus licuerit nubere, & vxores ducere. Maxime quum ibid. præmittat*: Petrum ſolum inuenio maritum, per ſocrum, *&c.* Ceteros, quum maritos non inuenio, aut ſpadones intelligam neceſſe eſt, aut continentes, *quod etiam deſcripſit B. Hieron. Eodem pertinent quæ habet Auctor infra cap.* 10 *& B. Hieron. etiam imitatus eſt*: Si quotidie omni momento oratio hominibus neceſſaria, vtique & continentia, quæ orationi neceſſaria ſit. *Quod, etſi etiam de laicis prima facie dixiſſe videtur, quanto magis in miniſtros altaris conuenit, quibus (ſicut Auctorem & B. Hier. imitatus ſcribit Innocentius Papa* 1. *Epiſt.* 2 *ca.* 9.) *non ſolum orandi, ſed & ſacrificandi inge eſt officium, nec aliter Epiph hær.* 59. *& B. Ambroſ. in Comment. Quo magis abſurdum credere, Tertullianum ſenſiſſe, quod licuerit Apoſtolis, atque adeo ſacerdotibus nubere, maxime qui continentia tam fuerit addictus, vt illius amore in abſurdiſſimam Montani hæreſin lapſus ſit. Et certe id ſibi licitum non fuiſſe, ipſi* Apoſtoli *plus ſatis indicarunt, aliis id interdicentes, quum Can. Apoſt.* 26. *ex non coniugatis ad Clerum euectis, coniuges accipere volentibus, ſolis id permittunt Lectoribus & Cantoribus ſuper quo Zonaras diſertis verbis adfirmat, ſi poſt ordinationem Preſbyteri, Diaconi & Hypodiaconi vxores ducant à miniſterio remoueri. Quem canonem hauddubie reſpicit Nicena* 1. *Synodus verbis paulopoſt citatis, & B. Epiphan. aduerſus Montanum hær.* 48. *in hæc verba: Deus honorat imprimis ſacerdotij chariſmata, per eos qui vel poſt vnas nuptias deinceps ſe à ſecundis abſtinent, vel in virginitate ætatem exigunt, &c. quemadmodum & Apoſtoli eius Eccleſiaſticum ſacerdotij Canonem ſancte & recto ordine conſtituerunt. Citant etiam eundem Patres Syn.* 2. *&* 3 *Carthag. can.* 2. *quum poſt continentiam indictam iis qui diuinis miniſtrant ſacramentis, adiiciunt: vt, quod* Apoſtoli *tradiderunt, & à priſcis temporibus Eccleſia tenuit, & nos ſeruemus. Ad eundem adludit Syricius Papa Epiſt.* 4 *quum de capitulis agens* 80. *in Synodo Epiſcoporum editis, quorum vnum eſt de cælibatu ſacrorum Ordinum*; *ea dicit* Apoſtolica *& pulchra conſtitutione conſtituta. Denique & 6 Synodus cap.* 6 *verba ipſa Canonis Apoſtolici inſerit. Poſt Apoſtolos idem interdictum perpetuo perdurauit. Idque imprimis in Eccleſia Latina, ſicuti ex prædictis teſtimonijs Patrum & Conciliorum patet, & præterea ex B. Cypr. Epiſt.* 63. *ad Pompon. de virginib. n.* 16. *Concil. Rom. ſub Sylueſtro Papa primo, Concil. Teleſi alicubi, B. Hieron. Apolog. ad Pammach. & lib. adu. Vigilant. B. Aug. locis compluribus, Sixto* 3. *libr. de caſtitate, Leone* 1. *Epiſt.* 62. *ad Anaſtaſium, Aratore in Act Apoſt. c.* 16. *Conc. Tolet.* 1. *c. c.* 4. *Conc. Agath. c.* 28. *Conc. Antiſſidor. c.* 21. *Conc. Tolet.* 2. *c.* 1. *&* 2. *Aurel.* 3. *c.* 1. *Turon.* 2. *cap.* 15. *Tolet.* 3. *cap.* 5. *Tolet.* 4. *ca.* 26. *& Tolet.* 5. *c.* 4. *Pelag.* 2. *Pap. B. Gregorio teſte, & ipſo B. Gregor. l.* 1. *Epiſt* 42 *ac* 60. *& libr.* 3. *Epiſt.* 5 34. *Beda in Lucam, Zacharia Pap. Epiſt. ad S. Bonif. Vrbano* 2. *alicubi, Calixto* 2. *verbis à Gratiano citatis diſt.* 27. *ca Presbiteri, Lucio* 2. *Epiſt. Gall & Germ. ac Concilio Romano* 110. *Epiſcoporum ſub Gregorio* 7. *Denique ex Epiſtolis Petri Damiani ad Cunibertum Taurinenſem Epiſcopum, ac Leonis Papæ noni aduerſus Nicetam, & libris Vmberti Cenomanenſis eiuſdem Leonis legati ad Conſtantinopolitanos, quos ſcripſit aduerſus eundem Nicetam, & aduerſus calumnias Michaelis Patriarchæ, Vbi ex profeſſo hanc materiam tractant. In Eccleſia etiam Græca ſiue Orientali, idipſum manifeſtum ſit ex Concil. Ancyr. can.* 10. *Neocæſar ca.* 1. *Actis Niceni* 1. *& 6. Synodi in Trullo, item B. Cyrill. Hieroſ. catecheſi* 7. *Gregor. Nazianz. li. de Virgin. c vlt. Epiph. locis citatis. & Orat. de fide cathol. & Apoſtol. Eccleſia, Mart. Bracarenſi Syn. Græc. c.* 4. *S. Maximo li. quæſt. Thalaſſi, denique Nomocanone Photij Tit.* 9. *capite* 29. *apud Baſamonem, vbi citat Nouellam Iuſtiniani De permiſſis vel prohibitis matrimoniis ex lib.* 1. *Cod. Tit.* 13. *Quibus omnibus canonibus, qui poſt ordinationem vxorem duxerit, à Clero eijcitur. Verba reliquorum compendij gratia prætermittimus, hic dumtaxat adiicientes quod ex Actis Niceni Conc.* 1. *& 6. Synodi citauimus, eo quod quidam pro ſe illa citare non vereantur in contrarium. Acta Synodi Nicenæ ſic habent apud Socratem hiſtor. Eccleſ. libro* 1. *capite* 11. *& Zozom. libro* 1. *capite* 23. Quapropter (*inquit in Synodo Paphnutius*) pro eo atque antiquitius (*nempe ab* Apoſtolorum *ætate*) ſeruati ſolitum eſt, deinceps quoque obtinere oportet, vt qui ſacerdotalem ſuſceperint dignitatem cœlibes, poſtea quoque à coniugio abſtineant. *Sextæ Synodi in Trullo Patres haud abſimiliter capite* 6. Quoniam (*inquiunt*) in Apoſto icis

E

F

G

H

Canonibus dictum est, eorum qui non ducta vxore in Clerum promouentur, solos Lectores & Cantores vxorem posse ducere, & nos hoc seruantes decernimus, vt deinceps nulli penitus Hypodiacono vel Diacono vel Presbytero, post sui ordinationem coniugium contrahere liceat. Si autem fuerit hoc ausus facere, deponatur. *Ceterum prorsus eodem pertinent testimonia omnia tam Grecorum quam Latinorum de continentia Clericorum etiam à proprijs vxoribus, à nobis supra citata To.2.l.de Cultu fœmin. ca.9.n.51. Si enim etiam à proprijs vxoribus continere oportuerit, multo minus licuit nouas vxores ducere. Quamquam in Ecclesia Orientali non videtur ea continentia vbique seruata, quo pertinet illud Stephani Papæ, c.aliter. Dist.31.vbi in hoc (non vero, vt calumniantur quidam, in matrimonio ministris altaris concesso) aliam dicit esse Traditionem Ecclesiarum Orientalium quam Occidentalium. Hæc paulo latius contra Magdenburgenses. Poterit vero Lector etiam consulere Claudij Espencæi libro 4. de Continentia, & alios nostri sæculi eiusdem argumenti tractatores quamplurimos. Hoc dumtaxat adijciamus, quod fuit hæc olim hæresis Nicolaitarum, vtpote qui nuptias omnibus, atq; adeo etiam altaris ministris non modo concedebant, sed etiam contendebant non licere illis absque vxore esse. Deinde etiam condemnata in Iouiniano, qui B. Hier. teste eas nuptias prædicabat, vt virginitati detraheret. Deniq; etiam in Vigilantio, vt pote de quo in hæc verba B. Hier. Fro nefas, Episcopos sui sceleris dicuntur habere consortes, si tamen Episcopi nominandi sunt, qui non ordinant Diaconos, nisi prius vxores duxerint nulli cœlibi credentes pudicitiam.*

43. Sed qui his vsus non est in occasionem, &c.] *Hic adludit ad sequentia verba 1.Cor.9.* Sed non vsi sumus hac potestate, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. *Atqui hoc est quod dicit:* in occasionem.

CAP. IX.

44. Abstinentiæ præstruxerit superiorem, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* Quod optimum sit mulierem non tangere. *Subintelligit autem superiorem* sensum *etiam Rhenano interprete, qui adnotat,* Non, *in eo quod sequitur, accipi pro:* Nonne.

45. secundum matrimonium quasi speciem stupri, &c.] *Nempe: esse, vti idem adnotauit. Eodem sensu mox dixit:* stupri adfine. *Atqui ad hunc locum hauddubie respicit B. Aug. lib. de hæresibus, quum dicit Tertullianum* nuptias secundas tamquam stupra damnasse, *vbi quum addit: contra doctrinam Apostolicam, videtur id ex professo fecisse, vt intelligat Lector, perperam hic pro se citari Apostolum ab Auctore. Nam neque illud 1.Corinth.7.* maritos in hoc sollicitudinem habere, quomodo sibi (*id est, vxoribus, nam nouo modo,* sibi *vsurpat*) placeant, *neque etiam quod paulopost citat:* Optimum est homini mulierem non tangere, *facit ad comprobationem eius, quod* matrimonium sit *fornicatio siue* stuprum, *vti more suo loquitur auctor.*

46. nam vt bonam sollicitudinem non subleuaret, &c.] *Id est inquit Rhen.) non prohiberet eam sollicitudinem quæ de moribus est, vtpote bonam. Verum quum ea vocis illius significatio alibi nusquam legatur, puto potius legendum:* eleuaret, *id est, verbis minueret & deprimeret. Atqui quod illud legant etiam ms.3.Vatic. nihil immutare volui.*

47. Qui viderit, inquit) mulierem ad concupiscendum eam, iam stupraut eam, &c] *Etiam hoc ad hæresin auctoris pertinet, quod stupri accuset* qui viderit mulierem ad ducendum eam. *quia si id verum, sit non solummodo* secundas, sed & primas nuptias, *vti ipse etiam confitetur,* destrueret. *Verum de hoc latius inter Prolegomena. Hic dumtaxat dicendum, quum matrimonium (vel ipso auctore teste compluribus in locis) sanctum sit, non peccare qui mulierem ad ducendum viderit, cuius enim finis bonus est, etiam concupiscentia illius bona sit, necesse est. Vide eadem de re locum similem li.de Monog. ca.10. & excusationem, quamquam friuolam: Auctoris ibid.c.14.*

48. Ceterum veteris indulgentiam, &c.] Vtor, *inquit Rhenanus) cum Accusatiuo, vt & infra c.12.* Itaque hoc primum) *scilicet matrimonium)* diutius vti volunt.

49. de summo illo inuxoræ virginitatis gradu, &c.] *Nihil (inquit item) suffragantib. exemplaribus, pro* iunxere *verbo, quod lic locum non habet, substituimus compositam dictionem* in uxore. *Nam, ni fallor,* inuxora *virginitas est Tertulliano, quam ἄγαμον Græci vocant. Atqui etiam istud ad verbum pene descripsit B. Hieron. Epist. ad Aperuchiam de Monog. Qui honestius expressit: vt tunc sit finis nubendi, quando terminus vitæ, pro eo quod nunc apud Auctorem legitur:* Et quando finis nubendi? credo post finem subaudi. *Quo fit vt existimem, hic aliquid aliud scriptum fuisse ab auctore, forte: viuendi, maxime quum in trib. Vat. ms. cod. legatur (quamquam etiam mendose) iterum:* nubendi, *pene earundem litterarum dictio.*

50. & nubentes ab vltimo die deprehendamur, &c.] *Iisdem pene verbis B. Hier. in exemplum Sodomæ & Gomorræ* ab vltimo die deprehendamur nubentes, & nuptui tradentes. *Et vero coniungit auctor vniuersas scripturas Matth.24. cum exemplo Sodomæ & Gomorræ, sicuti etiam infra li.de Monog.c.16. & supra l.1. Ad Vxorem c.5. de quo ibi vide Adnot. nostras. n.33.*

CAP. X.

51. Renuntient tandem carnalibus fructibus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod quibus quotidie oratio necessaria, vtique & continentia. *Quod ipsum pene ad verbum transscripserunt BB. Hier. Ambros. Epiph. Innocent. Pap.1. Syricius Papa & Beda, locis supra citatis n.41. Suppleuimus autem iuxta 1.aditionem iterum ex ms. Vaticanis 3.* O te fœlicem, amisisti debitorem, *vt ad* fœlicem *referatur id quod sequitur:* lucrum sentientem. *Est vero valde obscurum illud:* Magnam substantiam necessitatis parsimoniæ carnis seruientis adquirens, *pro quo 1.aditio & 1.ms.* parcimonii carnis sæuientis, *alij duo:* patrimonii carni sæuientis, *sed neque illi satisfaciunt. Atqui Rhen. illud:* quum sua fœmina cessat, *interpretatur, quæ abstinet à congressu, seu potius petendo debite, cuius paulo prius fecit mentionem.*

52. Si Psalmum canit, &c.] *Loquitur iuxta primitiuæ Ecclesiæ morem, cuius meminit non semel, & maxime 1.Cor.14. Apostolus, quo* Psalmi *canebantur in Ecclesia à fidelibus viris. Eodem refertur illud, quod ex Plinio ad Traianum refert auctor Apolog.c.2. de cœtibus antelucanis ad canendum Deo & Christo, & illud de cœtu fidelium c.39.* prouocatur in medium Deo canere. *vbi de cantu Psalmorum & hymnorum ab Apostolis instituto contra Magdenburgensium calumnias latius in Adnotat. nostris n.520.*

53. Cum sancto sanctificaberis, &c.] *Sic prorsus lego, tum quod sequitur:* innocens eris, & electus eris, *tum quod illud Hebraice, Chaldaice, Græce, & Latine legatur iuxta editiones omnes Psal.17. Ibi autem.* vt Deo dignum fructum, *subintelligi debet hauddubie:* adferam, *aut quid simile, vbi etiam est vox obsoleta:* esqualentiæ, *vti editio Lugdun. siue* exqualentiæ, *iuxta codices Basilienses, de quanihil etiam adtigit Rhen.*

54. sapere secundum carnem, mors est, &c.] *More suo sensum magis quam verba Apostoli exprimit Rom.8. & in hoc differt, quod legat:* secundum spiritum vero sapere, vita æterna sit, *quum ibi legatur:* vita & pax est, *addens aliunde:* In Christo Iesu Domino nostro. *Mox autem & antea & post ms.3. Vat. cod. legunt:* in vnius nuptiis, *sed magis placet vbique:* in vnis nuptiis. *quare hic retinuimus. At castigamus ibidem:* in nos caro exercetur, *pro:* carnis.

CAP. XI.

55. Duplex enim iste rubor est, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Duplicem verecundiam esse in duabus vxoribus. *Tractatur autem idipsum li.de Monog.c.10. Vxorem vero* vnam spiritu, *intelligit eam quæ defuncta est,* carne aliam, *quæ adhuc superstes est.*

56. pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas, &c.] *Eodem pertinet illud.* & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem, *itet quod loco iam citato legitur:* Enimuero & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & offert annuis diebus dormitionis eius. *Recte autem adnotat Rhena. huius Veterum consuetudinis meminisse Auctorem li.de Coron. milit nempe c.3. in hæc verba:* Oblationes pro defunctis, *vbi vide Adnotat. nostras numer.36. & in B. Cyprian. quem etiam ille citat Epist.66. num.13. Recte autem dicitur.* offeres per sacerdotem, *quia solius sacerdotis, non vero laicorum, est* offerre sacrificium, *sicuti paucis adtigimus supra num.39. Denique recte etiam adnotauit Rhenanus Ironiam esse, quum dicitur:* postulabis tibi & vxori castitatem.

CAP. XII.

57. Scio quibus excusationibus coloremus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* De variis excusationibus pro secundis nuptiis. *In quo ad verbum fere Auctorem imitatur Beatus Hieronymus Epist. sapedicta de Monog. & sub finem li.1 adu. Iouin. Ipse vero Auctor eadem pene habet supra li.1. ad Vxorem ca.5. & infra li.de Monog. cap.16.*

58. claues custodiendas, &c.] *De* clauibus *quæ vxoribus committuntur, citat Dn. Latinius B. Ambros. Epist.61. ad Syagrium Veron. Episc. ac Ciceron. Philipp 2. quod in diuortio adimi soleant. Recte autem adnotauit Rhenanus ibi:* Scilicet solis maritorum domibus bene est, *& in sequentibus, esse Ironiam, Accipitur vero iterum:* Non, *bis, pro:* Nonne, *& tertio proinde loco legendum potius erat pro:* Num, *sed sensui sequentium verborum magis conuenit lectio Vatican.3. ms* Nunc & consortium *&c. sine interrogationis nota: ex quibus etiam legimus:* exhæredauit, *pro:* exhæreditauit, *&:* Vt ergo quis, *pro:* quid *vbi:* Vt, *accipitur pro:* Cur. *Quæ vero sequitur periodus:* Itaque hoc primum, *&c obscura est, &, quantum apparet, mendosa, sed mederi non licuit, quod similiter legant ms. nec ex loco simili supra, castigari potuerit.*

59. ne templa derelinquantur, &c.] *Loquit Auctorem de templis ethnicorum patet ex eo quod sequitur:* ne modo non sint (*nam sic supplemus ex 3.Vat ms.*) qui exclament: Christiani ad bestias, *quod fere fiebat in spectaculis, sicuti patet l.eiusd. tituli To.2.c.27.n.196. Et vero moris fuit Veteribus:* templa *ethnicis adtribuere,* Ecclesias *Christianis, sicuti etiam adnotauimus supra li.de Idol.cap.7. num.29. sub finem.*

60 Ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines, &c.] *Hoc ipsum, inquit Rhenanus, aliis verbis dixit li.ad Vxorem 1.(nempe c.5.)* quæ etiam à gentilium prophanis vitantur, quę legibus locantur. *Quo lectorem remittimus ad Adnotat. nostras nu 31. & ad Apolog.c.4.n.12. & infra quoque li.de Monog.*

61. quia sapiens quique numquam libens filios desideraſſet, &c.] *Legimus* quique *ex 3.ms. Vat. cod. more Tercullianico, pro:* quis-

que

que. *Adludit autem ad aureolum Theophrasti librum de Nuptiis, in quo definit, non esse vxorem ducendam sapienti, cuius totius argumentum late prosequitur B. Hieron sub finem li. 1. adu. Iouin.*

62. Puto nobis. &c.] *Ibi:* nascentem, *subauditur: tam. Huius formulæ multas orationes iam in Tertulliani præcedentibus libris passim indicauimus, vsque ad fastidium. Similiter* nobis, *scilicet Christianis.*

CAP. XIII.

63. Ad hanc meam contentionem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De exemplis Monogamiæ apud ethnicos. *Quæ ipsa videre est partim supra l. 1. ad Vxor. ca. 6. & 7. partim infra li. de Monog. cap. vlt. & eadem pene omnia describit etiam B. Hieron. Epist. sapedicta & lib. 1. adu. Iouin.*

64. vniuira pronuba, &c.] Pronuba, *teste Donato, ex parte vxoris nuptijs præeundis & comitandis præerat: sicut* Auspex (*cuius etiam hic meminit Auctor*) *ex parte viri, sic dictus, quod Auspicia sic dicta (quasi auspicia) pro nuptijs ex volatu auium captare soleret.*

65. Certe Flaminica non nisi vniuira est, &c.] *Prorsus sic castigauimus ex 3. ms. Vaticanis cod. antea etiam admoniti ab Harrisio & Latinio, pro:* Flaminia, *tum quod illud legatur infra l. de Monog. & apud B. Hier. loco priori, iuxta quod nunc castigatus est à* Victorio, *tum quod distinguat Gellius li. 10. c. 15. inter* Flaminicam *Flaminis vxorem, &* Flaminiam Flaminis Dialis domum. *Legimus item:* quæ Flaminis lex est, *pro:* Flaminia, *nam hoc est quod sequitur de* Pontifice Maximo, *id est,* Flamine. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, *de quo li. de Monog. latius.*

66. qua diabolo qui antistant, &c.] *Non ignoret, inquit Rhenanus, Lector pro:* quidam stant, *suppositos nos:* antistant, *vt sit:* anstistant, *pro, Antistites agunt, eorum scilicet Gentilium.*

67. nunc virginitate, nunc viduitate euirant, &c.] *Inuitus, inquit idem, ab exemplarium lectione discedo, sed tamen hic pro:* periurant, *ausus sum scribere:* euirant. *Cuius mutationis hæc est ratio. Videbam verbum* periurant *hic non habere locum: deinde meminera adnotasse Erasmum nostrum in scholijs ad Gerontiam, in vetustis Hieronymi codicibus legi. Hierophanta apud Athenas* euirat *virum. Vt sit figura Græca:* euirat *virum, id est, secundum virum, &* euirat *accipiatur absolute, pro desinit agere virum. Hinc inductus sum vt hoc loco:* periurant, *suppositum* euirant. *Nec docti improbabunt, vt spero. Siquidem Tertull. imitatus est. B. Hieron. Quod vero dicit hic:* nunc virginitate, nunc viduitate euirant *idem scripsit li. de Præscript. c. 40. de diabolo Dei æmulatore:* Habet, *inquit,* & virgines, habet & continentes.

68. Noueram Virgines Vestæ, &c.] *De his idipsum habes supra & infra, & apud B. Hier. vtroque loco. Vide etiam Adn. nostras ad l. iam dictum 1. ad Vxor. c. 6. n. 40.*

69. & Iunonis apud Achaiæ ganeum, &c.] *Prorsus hic adiiciendum fuit:* & Iunonis, *nam præterquam quod* Vesta *non fuerit agnita in* Achaia, *supra sic loquitur Auctor:* Achea Iunoni apud Ægiam oppidum virgo sortitur, *& infra:* Iunonis Achaicæ, *& B. Hieron. priori loco:* Iunonis Achiuæ, *de quo vbi supra n. 41. Hinc autem patet hallucinari Rhen. in coniectura, qua coniicit legendum:* apud Acharnenses.

70. & atrocis apud Delphos, &c] *Sic habent, inquit Rhenanus: exemplaria Catonem vocat Horatius* atrocem, *hoc est, constantem, vt exponit Acron Grammaticus. An hoc sit Pythij epitheton propter constantiam in conficiendo dracone, nescio. Nec liquet an* ἀτρεκὴς, *quod* verum *significat, quo vocabulo Pindarus vtitur, mutatum sit in* atrox. *Cui correspondet illud, quod infra vocat has* virgines Apollinis Pythii, *vbi de iis latius, sicuti etiam de* Mineruæ ac Dianæ virginibus, & Tauri illius Ægyptij Antistitibus.

71. fœminas vero Cereris Africanæ, &c.] *De his vide supra li. 1. ad Vxor. nostras Adn. num. 43. An ad easdem adludat B. Hieron. dum priori loco scribit matronas trecentas Gentis Theutonum, quum captiuitatis conditione Consuli se tradendas didicissent, deprecatas vt templo* Cereris *in seruitium traderentur, dispiciat Lectori curiosus.* De Didone *vero vide supra To. 1. Apol. ca vlt. num. 622.* De Lucretia *vero To. 2. li. ad Martyras c. 4. n. 47. Vtriusque etiam meminit Auctor supra & infra, & vtroque loco B. Hieron.*

72. Quantæ igitur & quæ in Ecclesijs ordinari solent, &c.] *De iis loquitur, quarum meminit Apost. 1. Tim. 3.* Mulieres similiter pudicas, *&c. & Tit. 2.* Anus similiter in habitu sancto, *vbi Græce est* πρεσβύτιδας ὡσαύτως ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς. *Deniq; 1. Tim. 5.* Vidua eligatur non minus 60. annorum. *Sic enim Apostolum interpretatur non semel B. Epiphanius, obseruans interim appellari* πρεσβύνδας, *non* πρεσβυτέλδας, *ne quis existimaret, aliquid muneris sacerdotalis ab illis in Ecclesia administrari posse; Contra quam supra docuimus To. 3. ad li. de Præscript. adu. hæret. c. 41. n. 260. 261. & 262. & ipse quoque Epiphanius adu. Pepuzianos, Montanistas, & Collyridianos. Qui indicat earum & Diaconissarum ministerium (præter officium docendi domi adolescentiores, cuius meminit Apostol ad Titum 2.) in lauandis ante baptismum mulierem corporibus & postea abstergendis. Quibus adde ministerium Apostolorum, cuius Act. 6. fit mentio, in procurandis vitæ necessarijs, & quod nulla mulier ad Episcopum accederet, nisi Diaconissa Diaconum adiret, & ille Episcopo nunciaret, iuxta B. Clementem Romanum Constitutione Apost. li. 2. c. 30. qui etiam ibidem l. 6. c. 17. tradit Diaconissam eligi debere virginem, aut vnius viri viduam. Quo fit subiungat hic auctor eas* Deo nubere. *Quod confirmatur, dum can. 15. Synodi Calcedo. & Syn. 6. in Trullo can. 14. interdicuntur eis nuptiæ. Vbi ætas illarum, quam Apost. præscripserit 60. annorum, relaxatur ad annos 40. Et insuper* ordinationis *earundem fit mentio, in qua interim nullam fuisse adhibitam manus impositionem, & ideo pro laicis habitas, patet ex 1. Syn. Nicena can. 19. Immo vero Presbyterarum ordinatio (quas Presbyterorum vxores fuisse subindicat B. Clemens) prohibita fuit postmodum Conc. Laodicæni can. 11. vbi iuxta secundam translationem vocantur etiam Matriculariæ. Sicut etiam Diaconissarum interdicta fuit Concilijorum Arausicani 1 can. 26. Epaunen. can. 21. & Aurelian. 2. can. 18. Et vero etiam Theodorus Balsamon in dict. Syn. Calced. suo tempore illarum ordinationem exoleuisse scribit. Quare videtur B. Greg. dum Conc. Rom. c. 1. 2. & 3. vetat in coniuges duci Presbyteram, Diaconissam, & Monachamalia significatione priores illas accipere, nempe pro Abbatissis & Prioríssis Sanctimonialium.*

73. Quæ Deo nubere maluerunt, &c.] *Quomodo* Deo nubant, *explicat addendo:* quæque se iam illius pudoris filias dicauerunt, *Verum de* Voto castitatis *fœminarum, ad quod hic adludit, supra To. 2. Adnotat, nostris in li. de Veland. virgin. nu. 1.*

74. TERTVLLIANI ad hæc exhortantis, &c.] *Sicuti etiam sub finem argumenti adnotauimus, hic manifestum est, librum hunc Tertulliani esse fœtum germanum.*

ARGVMENTVM
LIBRI DE MONOGAMIA, PER
Iacobum Pamelium.

DE MONOGAMIA *scripturus Tertullianus annis circiter 160. post Apostolos, imprimis, inter hæreticos qui nuptias auferunt. & eos qui non semel nubunt, mediam sese sequi sententiam scribit de vno matrimonio.*

In hoc lapsus, quod Montanum, quem in hac sequitur Paracletum vocet & hæreticum neget, nihilque contra Catholicam religionem docuisse, quum tamen supra lib. de Præscript. adu. hæret. ca. 52. hæresis condemnet eos, qui κατὰ φρυγὰς dicebantur, eo quod dicerent Paracletum in Montano plura, meliora & maiora dixisse, quam Christus in Euangelium protulit.

Deinde docet nihil noui esse Monogamiam, quod Christus & Apostoli nuptijs continentiam prætulerint.

Antiquitatem eiusdem probans, ex eo quod vnam fœminam masculo Deus finxerit.

Ad quod principium reciprocanda esse vniuersa in Christo spadone, immo cum vna Ecclesia Monogamo.

Digamiæ Abrahæ, Dauidis & Salomonis, opponens Monogamiam Isaac, Ioseph, Aaronis, & Moysi.

Aliam item rationem Veteris Legis & nouæ, quod que interim etiam vtraque Lex prohibeat sacerdotes denuo nubere.

In noua etiam Lege occurrere Monogamiam Zachariæ, Annæ viduæ, & Petri, continentiam etiam Ioannis antecursoris, Simeonis Iusti, & ceterorum à Petro Apostolorum.

Facere etiam pro Monogamia sententias Christi, quas præmisit in repudii retractatu.

Maxime, quod repudium quoddam Auctori, quamquam perperam, videatur, nondum separato, quantum apparet, apud Deum matrimonio, vt pote quum pro anima viri oret, & refrigerium ei adpostulet, & offerat annuis diebus dormitionis eius.

Deinde Apostolum permittentem nubere in Domino defuncta vxore (quamquam etiam perperam, & sensu apostoli contrario) interpretatur de ea quæ ante fidem amissa sit.

Quemadmodum etiam quod eos qui sunt in Clero, Monogamiæ iugo adstrinxerit, alius frustra nititur adplicare.

Item & alios duos Apostoli locos detorquere non veretur.

Addens (sed nec hoc recte) si permiserit Apostolus in fide amisso matrimonio nubere, id indulsisse initio fidei, quod postea interdixerit Paracletus.

Et vero Apostolū eos notare, qui in totum nubere prohibebant.

Ridet deinde varias excusationes secundarum nuptiarum.

Denique exemplis ethnicorum Monogamiæ & virginitatis, librum suum concludit.

Ceterum citat hunc Librum auctor ipse infra Libro de Ieiuniis aduersus Psychicos capite 1. in hæc verba: De modo quidem nubendi iam edidimus MONOGAMIÆ defensionem. *At scriptum contra Ecclesiam disertis verbis scribunt B. Hieron. & Nicephorus locis citatis ad calcem Argumenti Libri præcedentis. De eodem sic scribit B. Hieronym. in Epist. ad Titum:* Montanus, & qui Notati (*seu potius Nouatiani, sicuti emendandum censeo*) schisma sectantur, nomen sibi munditiæ præsumpsere, putantque secunda matrimonia ab Ecclesiæ communione prohibenda, quum Apostolus de Episcopis

& Presbyteris hoc præcipiens, vtique in ceteris relaxarit, non quod hortetur ad secũda matrimonia sed quod necessitati carnis indulgeat. SCRIBIT & TERTVLLIANVS DE MONOGAMIA LIBRVM hæreticum, quem Apostolo contraire nemo qui Apostolum legerit, ignorabit. *Haud aliter B. Augustin.* Hinc maxime Captaphrygarum & Nauatianorum hæreseis tumuerũt, quas buccis sonantibus, non sapientibus, TERTVLLIANVS inflauit, dum secundas nuptias tamquam illicitas maledico dente concidit, quas omnino licitas Apostolus sobria mente concedit, *Quæ testimonia antidoti loco huc adducenda putauimus. Atqui librum hunc iam olim viderunt MS. Trithemius & Politianus, edidit autem Rhenanus primum cum scholijs, deinde & Adnotationibus castigatum ex tribus sæpedictis MS. codicibus, deinde ex codice Britannico recognouit Gelenius, nos nunc denique ad tria Vaticana & vnum Anglicum Dn. Doctoris Ioannis Clementis ms. exemplaria, & ex vna atque altera coniecturis Dominorum Latinÿ & Harrisij iterum castigauimus, nouisque Argumento & Adnotationibus locupletauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE MONOGAMIA LIBER.

HAERETICI[1] nuptias auferunt, Psychici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis Lex creatoris? [2] Inter alienos spadones? & aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio, quantũ de fastidio extraneo, proinde & te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non vtuntur. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia hæretica est, neque licentia defendenda, quia Psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum Deũ, ista confundit. Penes nos autem,[4] quos Spiritales merito dici facit agnitio spiritalium charismatum continentia tam religiosa est quam licentia verecũda quandoquidem ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet hæc modum. [5] Vnum matrimonium nouimus, sicut vnũ Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, vbi habet & pudorem. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea, quæ sunt spiritus, non placent. Ita dum, quæ sunt spiritus, nõ placent, ea, quæ sunt carnis, placebunt, vt contraria spiritui. *Caro*, inquit, *aduersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem*: Quid autem cõcupiscet caro, quam quæ magis carnis sunt? Propter quod & in primordio extranea spiritus facta est, *Non* inquit, *permanebit spiritus meus in istis hominibus in æuum*,[6] *eo quod caro, sint.* [7] Itaque Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobrant. Nec vlla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quam dũ existimant nouæ disciplinæ institutorem, & quidem durissimæ illis, vt iam de hoc primum consistendum sit in generali retractatu, [8] An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, quod aut [9] nouum deputari possit aduersus Catholicam traditionem, aut onerosum aduersus leuem sarcinam Domini? De vtroq; autem ipse Dominus pronuntiauit. Dicens. enim [10] *Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, sed nondum potestis portare ea: quum venerit Spiritus sanctus, ille vos ducet in omnem veritatem*, satis vtique prætendit ea acturum illum, quæ & noua existimari possint, vt nunquam retro edita, & aliquanto onerosa, vt idcirco non edita. Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouũ & onerosum Paracleto adscribi poterit, & si ab aduersatio spiritu fuerit. Non vtique. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis appareret, primo regulam adulterans fidei: & ita ordinem adulterans disciplinæ: quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est, Fidei quæ prior est disciplina. Ante quis de Deo hæreticus sit necesse est, & tunc de instituto. Paracletus autem multa habens edocere, quæ in illum distulit Dominus secundum præfinitionem, ipsum primo Christum cõtestabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei creatoris, & ipsum glorificabit, & de ipso commemorabit: & sic de principali regula agnitus, illa multa quæ sunt disciplinarum reuelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet nouis, quia nunc reuelantur: licet onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi quam qui habere se dixit, & alia multa, quæ à Paracleto edocerentur, non minus istis onerosa quam illis à quibus nondum tunc sustinebantur: [11] Sed an onerosa Monogamia, viderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim constet. Illud enim amplius dicimus, etiamsi totam & solidam virginitatem siue continentiã Paracletus hodie determinasset, vt ne vnis quidem nuptiis feruorem carnis despumare permitteret, sic quoq; nihil noui inducere videretur, ipso Dominus spadonibus aperiẽte regna cœlorum,[12] vt & ipso spadone,[13] ad quẽ spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam mauult. Sed saluo, inquis, iure nubendi, plane saluo, & videbimus quousque: nihilominus iam ex ea parte destructo, qua continentiam prẽfert. *Bonum*, inquit, *homini mulierem non contingere*. Ergo malũ est contingere.[14] Nihil enim bono contrarium nisi malum. Ideoque superesse, vt & qui habeant vxores sic sint, quasi non habeant, quo magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam causas cur ita suadeat, quod innupti de Deo cogitent, nupti vero quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et possum contendere, non mere bonum esse, quod permittitur. Quod enim mere bonum est, non permittitur, sed vltro licet. Permissio habet causam, aliquando & necessitatis. Denique in hac specie non est voluntas permittẽtis nubere. Aliud enim vult: *Volo vos*, inquit, *omnes sic esse quomodo & ego*. Et quum ostendit melius esse, quid vtique se velle confirmat, quã quod melius esse præmisit? Et ita si aliud quã quod voluit permittit, non voluntate, sed necessitate permittẽs, non mere bonum ostẽdit, quod inuitus indulsit.[15] Denique quum dicit: *Melius est nubere quam vri*, quale id bonum intelligendum quod melius est pœna? quod non potest videri melius, nisi pessimo comparatum? Bonum illud est, quod per se hoc nomen tenet, sine cõparatione nõ dico mali, sed etiam boni alterius: vt si & alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Ceterum si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est quam genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Auferdeniq; conditionem, vt non dicas, *melius est nubere quam vri*, & quæro, an dicere audeas, *melius nubere*, non adiiciens, quo melius sit. Fit ergo iam non melius, & dum non melius, nec bonum sublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est vnum oculum amittere quam duos. Si tamen discedas à comparatione mali vtriusque, non erit meli[9] vnum oculum habere quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est, de humano sensu accõmodat ex necessitate qua diximus, quia melius sit nubere quam vri? Deniq; conuersus ad alterã speciem dicendo, *Nuptis autem denuntio, non ego, sed Dominus*: ostendit illa quæ supra dixerat, non dominicæ auctoritatis, fuisse, sed humanæ æstimationis. At vbi ad continentiam reflectit animos, *Volo autem vos sic esse omnes. Puto autẽ*, inquit, *& ego spiritum Dei habeo*: vt si quid indulserat ex necessitate, id Spiritus sancti auctoritate reuocaret.[16] Sed & Ioannes monẽs sic nos incedere debere quemadmodũ & Dominus, vtiq; etiã secũdũ sanctitatẽ carnis admonuit incedere, adeo ma-

nifeſte. *Et omnis*, inquit, *qui ſpem iſtam in illo habet, caſtificat ſe, ſicut & ipſe caſtus eſt.* Nam & alibi, *Eſtote ſancti ſicut & ille ſanctus fuit*, ſcilicet carne. De ſpiritu enim nō dixiſſet, quia ſpiritus vltro ſanctus agnoſcitur, nec expectat ſanctitatis admonitionem quę propria natura eſt eius. Caro autem docetur ſanctitatem, quæ & in Chriſto fuit ſancta. Igitur ſi omnia iſta oblitterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inſpecta, & prælatione continentiæ impoſita, cur nō potuerit poſt Apoſtolos idem ſpiritus ſuperueniens ad deducendam diſciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (ſecundum quod Eccleſiaſtes, *Tempus omni rei*, inquit,) ſupremam iam carni fibulam imponere, iam non obliq; à nuptiis auocans, ſed exerte, quum magis nunc tempus in collecto factum ſit 17 annis circiter CLX. exinde productis? Nonne ipſe apud te retractares, Vetus hæc diſciplina eſt præmonſtrata iam tunc in carne Domini, & voluntate, dehinc in Apoſtolorum eius tam conſiliis quam exemplis. Olim ſanctitati huic deſtinabamur. Nihil noui Paracletus inducit. Quod præmonuit, definit. Quod ſuſtinuit, expoſcit. Et nunc recogitans iſta facile tibi perſuadebis multo magis vnicas nuptias competiſſe Paracleto prædicare, qui potuit & nullas. Magiſque credendum temperaſſe illum quod & abſtuliſſe deciſſet, ſi quæ velit Chriſtus intelligas. 18 In hoc quoque paracletum agnoſcere debes aduocatum, quod à tota continentia infirmitatem tuam excuſat. [19 Secedat nunc mentio Paracleti, vt noſtri alicuius auctoris. Euoluamus communia inſtrumenta ſcripturarum priſtinarum. Hoc ipſum demonſtratur à nobis, neque nouam, neque extraneam eſſe Monogamiæ diſciplinam, immo & antiquam & propriam Chriſtianorum, vt Paracletum reſtitutorē potius ſentias eius quā inſtitutorē. Quod pertineat ad antiquitatē, q̄ poteſt antiquior forma proferri quam 20 ipſe cenſus generis humani? Vnā fœminam maſculo Deus finxit, vna coſta eius decerpta, & vtique ex pluribus. Sed & in præfatione ipſius operis, *Non eſt* inquit, *bonū homini, ſolum eum eſſe, faciamus adiutorium illi.* Adiutores enim dixiſſet, ſi pluribus eum vxoribus deſtinaſſet. Adiecit & legem de futuro. Siquidem Prophetice dictum eſt: *Et erunt duo in vnam carnem*, non tres, neque plures. Ceterum iam non duo, ſi plures Stetit lex. Denique perſeuerauit vnio coniugii in auctoribus generis ad finem vſque, non quia non erāt fœminæ aliæ, ſed quia ideo non erant, ne primitiæ generis duplici matrimonio contaminarentur. Alioquin ſi Deus voluiſſet, eſſe & potuiſſent: certe de filiarum ſuarū numeroſitate ſumpſiſſet non minus ex oſſibus & ex carne ſua habens Euam, ſi hoc pie fieret. At vbi primum ſcelus, homicidium, 21 in fratricidio dedicatum, tā dignum ſecundo loco ſcelus non fuit, quam duæ nuptiæ. Neque enim refert, duas quis vxores ſingulas habuerit, an pariter ſingulæ duas fecerint. Idem numerus coniūctorum & ſeparatorum. Semel tamen vim paſſa inſtitutio Dei per Lamech, conſtitit poſtea in finem vſque gētis illius. Secūdus Lamech nullus extitit, quomodo duabus maritatus. Negat ſcriptura quod nō notat. Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt 22 ſemel defenſæ quales fuerunt, non tamen ſeptuagies ſepties quod duo matrimonia meruerūt. 23 Sed & reformatio ſecundi generis humani Monogamia matre cenſetur. Iterum duo in vnā carnem creſcere & redundare ſuſcipiunt. Noe & vxor, filiique eorum in vnicis nuptiis. Etiam in ipſis animalibus Monogamia recognoſcitur, ne vel beſtiæ de mœchia naſcerentur. *Ex omnibus*, inquit, *beſtiis, ex omni carne, duo induces in arcam, vt viuant tecum: maſculus & fœmina erunt. De animalibus volatilibus ſecundum genus, & de omnibus ſerpentibus terræ, ſecundum genus ipſorum, duo ex omnibus introibunt ad te, maſculus & fœmina.* Eadem forma & ſeptena ex binis adlegi mandat ex maſculo & fœmina, vno & vna. Quid amplius dicā? Immundis quoq; alitibus cum binis fœminis introire non licuit. [24 Hæc quantū ad primordium teſtimoniū, & originis noſtræ patrocinium, & diuinæ inſtitutionis prę iudicium. Quæ vtique lex eſt, non monimentum, quoniam ſi ita factum eſt à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Chriſto: ſicut in quæſtione repudii, dicens illud propter duritiā ipſorum à Moyſe eſſe permiſſum, ab initio autem non ita fuiſſe, ſine dubio ad initium reuocat matrimonii indiuiduitatem. 25 Ideoque quos Deus ab initio coniunxit in vnam carnē duos, hodie homo non ſeparabit. 26 Dicit & Apoſtolus ſcribens ad Epheſios: Deum propoſuiſſe in ſemetipſo ad diſpenſationem adimpletionis temporum, ad caput, id eſt, ad initiū reciprocare vniuerſa in Chriſto, quæ ſunt ſuper cœlos & ſuper terras in ipſo. 27 Sic & duas Græciæ litteras ſummam & vltimam ſibi induit Dominus, initii & finis concurrentium in ſe figuras: vti quemadmodum α ad ω vſq; voluitur, & rurſus ω ad α replicatur, ita vt oſtēderet in ſe eſſe & initii decurſū ad finem, & finis recurſum ad initium: vt omnis diſpoſitio in eum deſinens per quem cœpta eſt, per Sermonem ſcilicet Dei, qui caro factus eſt, proinde deſinat quemadmodum & cœpit. 28 Et adeo in Chriſto omnia reuocantur ad initium: vt & fides reuerſa ſit à circūciſione ad integritatem carnis illius, ſicut ab initio fuit, & libertas ciborum & ſanguinis ſolius abſtinentia, ſicut ab initio fuit: & matrimonii indiuiduitas, ſicut ab initio fuit: & repudii cohibitio, quod ab initio non fuit: & poſtremo totus homo in Paradiſum reuocatur, vbi ab initio fuit. Cur ergo vel Monogamum illo debeat Adam referre, qui non poteſt tam integrum præſtare quā inde dimiſſus eſt? Quantum pertinet itaque ad initii reſtitutionē, id à te exigit & diſpoſitionis, & ſpei tuæ ratio, quod ab initio fuit, ſecundum initium quod tibi & in Adam cēſetur, & in Noe recenſetur. Elige in quo eorum initium tuum deputes. In ambobus te ſibi Monogamiæ cenſura defendit. Sed & ſi initium tranſmittit ad finem, vt α ad ω, quomodo finis remittit ad initium, vt ω ad α, atq; ita cenſus noſter transferetur in Chriſtum, animalis in ſpiritalē, quia *non primo quod ſpiritale eſt, ſed quod animale dehinc quod ſpiritale*: proinde videamus an id ipſum debeas huic quoq; cenſui ſecundo, an in eandem te formā conueniat nouiſſimus quoq; Adā, in quā & primus: quando nouiſſimus Adam, id eſt, Chriſtus, innuptus in totū, 29 quod etiam primus Adam ante exſilium. Sed donato infirmitati tuæ carnis ſuæ exemplo perfectior Adam, id eſt, Chriſtus, eo quoque nomine perfectior qua integrior, volenti quidē tibi ſpado occurrit in carne. Si vero nō ſufficis, Monogamus occurrit in ſpiritu, vnā habens Eccleſiam ſponſam, ſecundū Adam & Euæ figuram, quā Apoſtolus in illud magnum ſacramentū interpretatur, in Chriſtum & Eccleſiam cōpetiſſe, carnali Monogamiæ per ſpiritalē. Vides igitur, quemadmodū etiam in Chriſto nouans cenſum non poſſis eū ſine Monogamiæ profeſſione deferre, niſi carne ſis q̄ ſpiritu ille eſt, licet & quod fuit in carne, æque eſſe debueris, [30 Sed adhuc nobis q̄eramus aliquos originis principes. Non placēt nō. quibuſdam Monogami parentes, Adam & Noe, fortaſſe nec Chriſtus Ad Abraham deniq; prouocant prohibiti patrem alium præter Deum agnoſcere. Sit nunc pater noſter Abrahā, ſit & Paulus. *In Euangelio*, inquit, *ego vos generaui.* Etiam Abrahæ te filium exhibe. Nō enim 31 paſſiuus tibi cenſus eſt in illo Certum tempus eſt, quo tuus pater eſt. 32 Si enim ex fide filii deputamur Abrahæ, vt Apoſtolus docet, dicens ad Galatas: *Cognoſcitis nempe, quia qui ex fide, iſti ſunt filii Abrahæ*: quando *credidit Abraham Deo, & deputatum eſt ei in iuſtitiam*? opinor adhuc in Monogamia, quia in circunciſione nondum. Quod ſi poſtea in vtrūq; mutatus eſt, & in Digamiam a per ancillæ concubinatū, & in b Circunciſionē per teſtamenti ſignaculum, non pores illū patrē c agnoſcere, niſi tūc, cum Deo ſuperlini credidit, ſiquidē ſecundum fidē filius eius es, non ſecundum carnem. 33 Aut ſi poſteriorē Abraham patrem ſequeris, id eſt eſt, Digamū, recipe & Circunciſum. Si reiicis Circunciſum, ergo recuſabis & Digamum. Duas diſpoſitiones eius, binis inter ſe modis diuerſas, miſcere non poteris. Digamus cum circunſione eſſe orſus eſt, Monogamus cum Præputiatione. Recipis Digamiam, admitte & circūciſionem. Tueris Præputiationem, teneris & Monogamiæ. Adeo autē Mono-

gami

A
1. Ioan. 3.
Ephes. 11.
Ioan. 16.
Eccleſ. 3.
1. Cor. 7.
B
Cap. IV.
Gen. 1.
Gen. 1.
Gen. 2.
C
Gen. 4.
Ibidem.
Gen. 6.
Gen. 4.
D
Gen. 9.
Gen. 8. &
Gen. 4.
Gen. 7.
Cap. V.
Matt. 19.
E
Epheſ. 1.
Apoc. 1. &
22.
Epheſ. 2.
Gal. 4.
Act. 15.
Matth. 19.
F
G
Epheſ. 5
Cap. VI.
Matth. 23.
1. Cor. 4.
Gal. 3.
Gen. 15.
H
a Gen. 16.
b Gen. 17.
c Gen. 15.

A

gami Abrahæ filius es sicut & præputiati, vt si circumcidaris, iam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in præputiatione iustificatæ. Habes Apostolum, disce cum Galatis. Proinde etsi Digamiam iam tibi intuleris, non es illius Abrahæ filius, cuius fides in Monogamia præcessit. Nam etsi postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quæ ex fide Digamiam præcedente filii habebant deputari Abrahæ. Exinde res viderint. Aliud sunt figuræ, aliud formæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletæ, definitiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid Digamia illa Abrahæ portendat, idem Apostolus edocet interpretator vtriusque Testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat. 34 Si ex libera es, ad Isaac pertinens, hic certe vnum matrimonium pertulit, Isti itaque sunt (vt opinor) in quibus censeor. Ceteros nescio. Quorum si exempla circunspicio, 35 alicuius a Dauid etiam per sanguinem nuptias sibi ingerentis, alicuius 36 Salomonis b etiam vxoribus diuitis: meliora sectari iussus 37 habes, & c Ioseph vniugum, & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. 38 Habes d Moysen Dei de proximo arbitrum. Habes Aaronem principalem sacerdotem. 39 Secundus quoque Moyses e populi secundi, qui imaginem nostram in promissionem Dei induxit, in quo primo nomen Domini dedicatum est, non fuit Digamus. [40 Post vetera exempla originalium personarum, æque ad vetera transeamus instrumenta Legalium scripturarum, vt per ordinem, de omni nostra paratura retractemus. Et quondam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non dissoluit, sed adimpleuit, interdum quæ volunt legis arripiunt, plane & nos sic dicimus decessisse legem, vt onera quidem eius secũdum sententiam Apostolorum, quæ nec patres sustinere voluerunt, concesserint, quæ vero ad iustitiam spectant, non tantum reseruata permaneant, verum & ampliata, vt scilicet redundare possit iustitia nostra super Scribarum & Pharisæorum iustitiam. Si iustitia, vtique & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur, 41 vt quis fratris sui vxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat, ad suscitandum fratri suo semen, idque sæpius euenire in vnam personam potest secundum callidam illam quæstionem Sadducæorum: ideo & alias putant permissam frequentiam nuptiarum, intelligere debebunt primo rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationem iam cessantem ex eis esse quæ euacuata sunt legis. Necessario succedendum erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primum, quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat *Crescite & redundate*. De hinc quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur. 42 Tertio, quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudicarentur, qui non naturæ reatu, at mortis præuentu orbi decessissent, ideo illis ex suo genere vicaria & quasi 43 postuma soboles supparabatur. At vbi &, *Crescite & redundate*, euacuauit extremitas temporum, inducente Apostolo: *Superest, vt & qui habent vxores, sic sint, ac si non habeant: quia tempus in collecto est*, 44 & desiuit vua aceiba à patribus manducata filiorum dentes obstupefacere: vnusquisque enim in suo delicto morietur, 45 & spadones non tantum ignominia caruerunt, verum & gratiam meruerunt, inuitati in regna cœlorum, sepulta lege succedendi in matrimonium fratris contrarium eius obtinuit, non succedendi in matrimonium fratris. Et ita vt prædiximus, & cessauit valere, cessante ratione, non potest alii argumentationẽ accommodare. Ergo nõ nubet defuncto viro vxor, fratri vtique nuptura si nupserit. *Omnes enim nos fratres sumus*, Et illa nuptura in 46 Domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri: quia & vetus lex adimit coniugium allophilorum. Cum autem & in Leuitico cautum sit: 47 *Quicunque sumpserit fratris vxorem, immunditia est, turpitudo, sine liberis morientur*, sine dubio dum ille prohibetur denuo nubere, & illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo conueniet & legi, quam non in totum impugnat, 48 cum ad Epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt argumentationes eius. Denique prohibet eadem, Sacerdotes denuo nubere: 49 Filiam quoque sacerdotis iubet viduam vel eiectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi, & de pane eius ali. Ideo si semen non fuerit illi, non vt si fuerit, denuo nubat, quanto magis enim non nubet, si filios habeat, sed vt si habuerit, à filio potius alatur quam à patre, quo & filius præceptum Dei exequatur: *Honora patrem & matrem*. Nos autem Iesus summus sacerdos, & magnus patris de suo vestiens (quia qui in Christo tinguuntur, Christum induerunt) sacerdotes Deo patri suo fecit, secundum Ioannem. Nam & illum adolescentem festinantem ad exequias patris ideo reuocat, vt ostendat sacerdotes nos vocari ab eo, quos lex vetabat parentum sepulturæ adesse: 51 *Super omnem*, inquit, *animam defunctam sacerdos non introbit, & super patrem suum, & super matrem suam non contaminabitur*. Ergo & nos hoc interdictum obseruare debemus? Non vtique. Viuit enim vnicus pater noster Deus, & mater Ecclesia: & neque ipsi mortui sumus, qui Deo viuimus, neque mortuos sepelimus, quia & illi viuunt in Christo. Certe sacerdotes sumus à Christo vocati, Monogamiæ debitores ex pristina Dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit. [52 Nunc ad legem proprie nostram, id est, ad Euangelium, conuersi, qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias peruenimus, Ecce statim quasi in limine duæ nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrunt, Monogamia & Continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote, 53 alia integra in Ioanne antecursore, alia placans Deum, alia prædicans Christum, alia totum prædicans sacerdotem, alia plus præferens quam Propheten, scilicet eum, qui non tantum prædicauerit, aut demonstrauerit coram, verum etiam baptizauerit Christum. Quis enim corpus Domini dignius 54 initiaret, quam eiusmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, 55 semel nuptura post partum, vt vterque titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrem & virginem & vniuiram. At vbi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? 56 Vir iustus, & cautus, & vterque non Digamus, vel ne indignius mox Christus à fœmina prædicaretur vetere vidua & vniuira quæ & templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali templo, id est, Ecclesiæ debeant adhærere. Tales arbitros infans Dominus expertus, non alios habuit & adultus. 57 Petrum solum inuenio maritum, per socrum, Monogamum præsumo, 58 per Ecclesiam, quæ super illum ædificata, omnem gradum ordinis sui de Monogamis erat collocatura. Ceteros cum maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes. 59 Nec enim si penes Græcos communi vocabulo censentur mulieres & vxores pro consuetudinis facilitate (ceterum est proprium vocabulum vxorum) ideo Paulum sic interpretabimur, quasi demonstret, vxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimoniis disputaret (60 quod in sequentibus facit, vbi magis Apostolus aliquod exemplum nominare potuisset) recte videretur dicere: *Non enim habemus potestatem vxores circunducendi, sicut ceteri Apostoli & Cephas?* At vbi ea subiungit quæ de victuaria exhibitione abstinentiam eius ostendunt, dicentis: *Non enim potestatem habemus munducandi & bibendi?* non vxores demonstrat ab Apostolis circumductas, quas & qui non habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habent, sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto, quo & Dominum comitantes, ministrabant. Iam vero si Christus reprobat Scribas & Pharisæos, sedentes in cathedra Moysi, nec facientes quæ docerent, quale est vt & ipse super cathedram suam collocaret, qui sanctitatem carnis præcipere magis, non etiam 61 obire meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat & docendam & agendam? in primis de suo exemplo, tunc de ceteris argumentis: 62 Cum puerorum dicit esse re-

gnum

Gal. 4.
Gen. 17.
Gal. 4.
a 2. Reg. 11.
b 3. Reg. 11
Gen. 41.
Gen. 29. & 30.
d Exod. 2. & 6.
e Exod. 25.
Cap. VII.
Matth. 5. Act. 15.
Matth. 5. Deut. 25.
Matt. 22.
Gen. 1. Exod. 20. Isai. 31.
Gen. 1. 1. Cor. 7. Ierem. 31.
Isai. 58. Deut. 25.
1. Cor. 7. Exod. 34. Leuit. 20.
Leuit. 21. Ibidem.
Exod. 20.
Apoc. 1. Matth. 8. Leuit. 21.
Cap. VIII.
Luc. 1. & 2.
Matt. 3.
Luc. 2.
Ibidem.
Matth. 8. Matth. 16. 1. Tim. 3. & Tit. 1.
1. Cor. 9. 1. Cor. 1.
1. Cor. 9.
Matth. 23.
Matth. 18. & 19. Matth. 10.

gnum cœlorum: cum consortes illis facit alios post nu-
A Matth.10. Ioan.4. Matt.17. Ibidem. Matth. 11. Luc. 15. Ioann. 2. ptias pueros, cum ad simplicitatem columbę prouocat, 63 auis non tantum innocuæ, verum, & pudicæ, quam vnam vnus masculus nouit, cum Samaritanæ maritum negat. 64 vt adulterum ostendat numerosum maritum, cum in reuelatione gloriæ suæ de tot sanctis & Prophetis Moysen & Heliam secum mauult, alterum Monogamum, alterum spadonem. non enim aliud fuit Helias, quam Ioannes, qui in virtute & spiritu venit Heliæ, cum, ille vorator & potator homo, prandiorum & cœnarum cum publicanis & peccatoribus frequentator, semel apud vnas nuptias cœnat multis vtique nubentibus. 65 Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens & esse. [66 Sed hæ argumentationes potius existimentur de coniecturis coactæ, si non & sententiæ astiterint, quas Dominus emisit in repudii tractatu, quod permissum aliquādo iam prohibet, in primis, 67 quia ab initio non fuit sic, sicut matrimonii numerus, tum quia, *quos Deus coniunxit, homo non separabit*, scilicet ne contra Dominum faciat. Solus enim ille separabit qui & coniunxit. separabit autem nō per dutitiam repudii, quam exprobrat & compescit, sed per debitum mortis. Siquidem *vnus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris voluntate.* 68 Igitur, si *quos Deus coniunxit, homo non separabit* repudio, æque consentaneum est, vt quos Deus separauit morte, homo non coniungat matrimnnio, proinde contra Dei voluntatem iuncturus separationem, atque si separasset coniunctionem. Hoc quantum ad Dei voluntatem non destruendam, & initij formam restruendam. Ceterum & alia ratio conspirat, immo non alia, sed quę initii formam imposuit, & voluntatem Dei mouit ad prohibitionem repudii: *Quoniam qui dimiserit vxorem suam, præterquam ex causa adulterii, facit eam adulterari, & qui dimissam à viro duxerit adulterat vtique.* 69 Non & nubere legitime potest repudita, & si quid tale commiserit, sine matrimonii nomine, 70 non capite elogium adulterii, qua adulteriū in matrimonio crimen est? Deus aliter censuit citra quam homines, vt in totum, siue per nuptias, siue vulgo, alterius viri admissio, adulterium pronuntietur à Deo. Videamus enim quid sit matrimonium apud Deum: & ita cognoscemus, quid sit ęque adulterium. 71 Matrimonium est cum Deus iungit duos in vnam carnem, aut iunctos deprehendens in eadem carne, coniunctionem signauit. 72 Adulterium est, cum quoquo modo disiunctis duobus, alia caro, immo aliena miscetur, de qua dici non possit: *Hæc est caro ex carne mea, & hoc os ex ossibus meis.* Semel enim hoc factum & pronuntiatum sicut ab initio, ita & nunc in aliā carnem non potest conuenire. Itaque sine causa dices Deum viue marito nolle repudiatam alii viro iungi, quasi mortuo velit, quando si mortuo non tenetur, proinde nec viuo, tam repudio matrimonium dirimente quam morte, non tenebitur ei cui per quod tenebatur abruptum est? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest, viuo an mortuo viro nubat. Neque enim in illum delinquit, sed in semetipsam. *Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est: qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit.* Adulteratur autem, sicut supra præstruximus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam pristinam, quam Deus aut coniunxit in duos, aut coniunctam deprehendit. Ideoque abstulit repudium quod ab initio non fuit, vt quod ab initio fuit muniat duorum in vnam carnem perseuerantiam, ne necessitas vel occasio tertiæ concarnationis irrumpat, soli causæ permittens repudium si forte præuenerit, cui præcauetur. Adeo autem repudium à primordio non fuit, 73 vt apud Romanos post annum sexcentesimum Vrbis conditæ id genus duritiæ commissum denotetur. Sed illi etiam non repudiantes adulteria commiscent, nobis etsi repudiemus, ne nube ne quidem licebit. [74 Video iam hinc ad Apostolum nos prouocari, Ad cuius sensum facilius perspiciēdum, tanto instantius pręculcandum est, mulierem magis defuncto marito teneri, quo minus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium, aut discordia fieri, aut discordiam facere, mortem vero ex lege Dei, non ex hominis offensa euenire, idque omnium esse debitum, etiam non maritorum. Igitur si repudiata quæ per discordiam, & iram, & odium, & causas eorum iniuriam vel contumeliam, vel quamlibet querelam, & anima & corpore separata est, tenetur inimico, ne dicam marito, quanto magis illa quæ neque suo neque mariti vitio, sed Dominicę legis euentu, à matrimonio non separata sed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? 75 A quo repudium non audiit, non diuertit: cui repudium non scripsit, cum ipso est: quem amississe noluit, retinet. Habet secum animi licentiam, qui omnia homini 76 quæ non habet imaginario fructu repræsentat. Ipsam denique interrogo fœminam: Dic mihi soror, in pace præmisisti virum tuum? Quid respondebit? An in discordia? Ergo hoc magis ei vincta est, cum quo habet apud Deum causam. Non discessit, quæ tenetur. Sed in pace. Ergo perseueret in ea cum illo necesse est, quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nuptura si repudiare potuisset. 77 Enimuero & pro anima eius orat & refrigerium interim adpostulat ei, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitationis eius. Nam hæc nisi fecerit, vere repudiauit quantum in ipsa est: & quidem hoc iniquius quanto quomodo potuit, quia non potuit: & hoc indignius, quanto iam indignius, si quia non meruit. 78 Aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurum, & non secundum Christum? Quod si credimus mortuorum resurrectionem, tique tenebimur, cum quibus resurrecturi sumus, rationem de alterutro reddituri. Si autem *in illo æuo neque nubent neque nubentur, sed erunt æquales angelis*, non ideo non tenebimur coniugib. defunctis, quia non erit restitutio coniugii. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi in spiritale consortium, 79 agnituri tam nosmetipsos quam & nostros. Ceterum quomodo gratias Deo in æternum canemus, si nō manebit in nobis sensus & memoria debiti huius? substantia, non conscientia reformabimur. Ergo qui cum Deo erimus, simul erimus, dum omnes apud Deum vnū (80 licet merces varia, licet multæ mansiones penes patrē eundem) vno denario eiusdem mercedis operati, id est, vitæ æternæ: in qua magis, non separabit, quos coniunxit Deus, quam in ista minore vita separari vetat. Cum hęc ita sint, quomodo alij viro vacabit, quæ suo etiam in futurum occupata est? Vtrique autem sexui loquimur, & si ad alterū sermo est, ga vna disciplina præest. Alium habebit in spiritu, alium in carne. Hoc erit adulterium, vnius fœminæ in duos viros cōscientia, si alter à carne disiunctus est, sed in corde remaner, illic 81 vbi etiā cogitatus sine carnis congressu, & adulteriū ante perficit ex concupiscentia 82 & matrimonium ex voluntate. Vsque adhuc maritus est, ipsum illud possidens per quod & factus est, id est, animum, in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen. Ceterum non est exclusus, si à viliore commercio carnis decessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est. [93 Vt igitur in Domino nubas secundum Legem & Apostolum, (sitamen vel hoc curas) qualis es 84 id matrimonium postulans, quod eis à quibus postulas nō licet habere, ab Episcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiusdē sacramenti, à Viduis, quarum sectam in te recusasti? Et illi plane sic dabunt viros & vxores, 85 quomodo bucellas: Hoc enim est apud illos: *Omni petenti te dabis.* Et coniungent vos in Ecclesia virgine, vnius Christi vnica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, nouo & vetere. Elige, cui te adulteram prestes. Puto, ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi, silentium tuum, 86 alienis iam Dotalibus scriptum. Hoc modo nouum promereberis maritum, si veteris obliuiscaris. Debes magis illi placere, propter quem Deo placere non maluisti. Hæc Psychici volunt Apostolum probasse, aut in totum non recogitasse, cum scriberet: 87 *Mulier vincta est inquantum temporis viuit vir eius, si autem mortuus fuerit libera est: cui vult, nubat tantum in Domino.* Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimonii, immo &

E
1. Cor. 7.
F
Matt. 22.
G
Ioann. 16. Matt. 20. Matth. 19.
Matth. 5.
Cap. XI.
1. Ti. 3. & Tit. 1. Matth 5.
H
1. Cor. 7.
Cap IX.
Matth. 19.
B
Matth. 10. Matth. 19.
C
Gen. 2.
1. Cor. 6.
D
Matth. 19.
Cap. X.

A plurimi, si secundi quod enim semel esse desiit, omne obnoxium est numero. Quo autem sensu Apostolus scripserit, ita relucebit, si prius constet, non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici vtuntur. Constabit autē si quis ea recordetur, quæ huic capitulo diuersa sunt & apud doctrinam, & apud voluntatem, & apud propriam ipsius Pauli disciplinam. 88 Si enim secundas nuptias permittit, quæ ab initio nō fuerunt, quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Christo? Si vult nos iterare coniugia, quomodo semen nostrū in Isaac semel marito auctore defendit? Quomodo totum Ordinē Ecclesiæ de Monogamis disponit, si non hæc disciplina præcedit in laicis, ex quibus Ecclesiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos à fructu matrimonii auocat? dicens, *In collecto esse tempus*, si per mortē matrimonio elapsos iterum in matrimonium reuocat? Hęc si diuersa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit (vt diximus) non hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici vtuntur. Quia facilius est, vt aliquam rationem habeat vnum illud capitulum, quæ cū ceteris sapiat, quā vt Apostolus diuersa inter se docuisse videatur. Eam rationē in ipsa materia poterimus recognoscere. Quæ ista materia Apostolo fuit sciibendi talia? tyrociniū nouæ & quū maxime orientis Ecclesię, quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo validioris doctrinæ: adeo vt prę illa infantia fidei ignorarent adhuc, quid sibi agendū esset circa carnis & sexus necessitatem: Cuius etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, cum dicit: *De his autem quæ scribitis: Bonum est homini mulierem non attingere, propter fornicationes autem vnusquisque vxorem suam habeat.* Ostendit fuisse, qui in matrimonio à fide deprehensi, verebantur, ne nō liceret eis matrimonio suo exinde vti, quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundā veniam concedit, non secundum imperium, id est, indulgens, non præcipiens ita fieri. Ceterū malebat omnes id esse, quod & ipse. Proinde & de repudio rescribens, demonstrat quosdam de isto quoq; cogitasse: vel maxime, quia & in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseuerandum. Quærebant & de virginibus consilium (præceptum enim Domini non erat) 90 Bonū esse homini si sic permaneat: vtiq; quomodo à fide fuerit inuentus. *Vinctus es vxori, ne quæsieris solutionem. Solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem:* 91 *Si autem acceperis vxorem, non deliquisti.* Quia ante fidem soluto ab vxore, non numerabitur post fidem secunda vxor, quæ post fidem prima est. A fide enim etiam ipsa vita nostra censetur. Sed hic parcere se dicit illis. Alioquin pressuram carnis subsequuturam, 92 præ angustiis temporum impedimenta matrimonii recusantibus, 93 Quin potius de Domino sollicitudinem habendam promendo quā de marito, ita reuocat quod permisit. 94 Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit: vnumquemque, in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere, adiiciens *Mulier vincta est quam diu viuit vir eius: si autem dormierit, libera est, cui volet nubat, tantum in Domino*: hanc quoque eam demonstrat intelligendam, quæ & ipsa sic fuerit inuenta soluta à viro, quomodo & vir solutus ab vxore: per mortem vtique, non per repudium facta solutione: quia repudiatis non permitteret nubere aduersus pristinum præceptum. Itaque mulier si nupserit, non delinquet, quia nec hic secundus maritus deputabitur, quia est à fide primus: & adeo sic est, vt propterea adiecerit, tantum in Domino, quia de ea agebatur quæ ethnicum habuerat, & amisso eo credidisset, ne scilicet etiam post fidem ethnico se nubere posse præsumeret, 95 licet nec hoc Psychici curent. 96 Sciamus plane non sic esse in Græco authentico, quomodo in vsum exit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem euersionem. *Si dormierit vir eius*, quasi de futuro sonet, ac per hoc videatur ad eam pertinere, quę iam in fide virum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens virum dedisset, quotiens amissus esset, sine vllo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente. Sed etsi ita esset quasi de futuro: Si cuius maritus mortuus fuerit, tantundem & futurum ad eam pertineret, cuius ante fidem morietur maritus. Quam vis accipe, dū cetera non euertas. Nam cum & illa sententiæ cedant, 97 *Seruus vocatus es, ne curaueris: impreputiatus vocatus es, ne circuncidaris: circumcisus vocatus es, ne adduxeris:* quibus concurrit, *Vinctus es vxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem*: satis manifestum est ad eos hæc pertinere, qui in noua & recenti vocatione constituti de his consulebant, in quibus à fide fuerant deprehensi. Hæc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an & tempori, & causæ, & tam exemplis & argumentis præcedentibus, quam & sententiis & sensibus subsequentibus, & in primis, an ipsius Apostoli & consilio proprio congruat & instituto: nihil enim custodiendum est, quam ne diuersus sibi quis deprehendatur. [98 Audi & subtilissimam econtrario argumentationem. Adeo, inquiunt, permisit Apostolus iterare connubium, vt solos qui sunt in Clero, Monogamiæ iugo astrinxerit: Quod enim quibusdam præscribit, id non omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis Episcopis non præscribit: si quod Episcopis præscribit, non & omnibus præcipit? An ideo omnibus, quia & Episcopis? & ideo Episcopis, quia & omnibus? Vnde enim Episcopi, & Clerus, nonne de omnibus? Si non omnes Monogamiæ tenentur, vnde Monogami in Clerum? An ordo aliqui seorsum debebit institui Monogamorum, de quo allectio fiat in Clerum? Sed quum extollimur & inflamur aduersus Clerum. tunc vnum omnes sumus, tunc omnes Sacerdotes, quia *sacerdotes nos Deo & Patri fecit.* Quum ad peræquationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, 99 & pares sumus. De Ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem communis disciplinæ formam 100 sua fronte proponi, edictum quodammodo futurum vniuersis impressione, quo magis sciret plebs eum ordinem sibi obseruandum, qui faceret præpositos, & ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam, quasi de priuilegio loci blandiatur. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam, Omnia licent Episcopis, 101 Sicut ille vester Vthinensis nec Scantiniam timuit. Quod enim & digami prędident apud vos, insulantes vtique Apostolo, certe non erubescentes, cum hæc sub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de Episcopis factam, recede & à reliquis titulis disciplinæ qui cum Monogamia Episcopis adscribuntur: Noli esse 102 itreprehensibilis, sobrius, bene moratus, ornatus, hospitalis, docibilis quin vero & vino deditus, & manu promptus ad cædendum, & pugnax, & pecuniæ amans, & domum nō regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans. Si enim suam habent Episcopi legem circa Monogamiam, etiam cetera quæ Monogamiæ accedere oportebit, Episcopis erunt scripta Laicis vero quis Monogamia non conuenit, cetera quoque aliena sunt: Euasisti, Psychice, si velis, vincula disciplinæ totius. Præscribe constanter non omnibus præcipi quæ quibusdam sint præcepta: aut si cetera quidem communia sunt, Monogamia vero solis. Episcopis imposita est, nunquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quos tota disciplina collocata est? [103 Sed & Timotheo scribens, 104 vult inucuculas nubere, filios suscipere matres familiæ agere. Ad eas dirigit, quales supra denotat, iuuenculas viduas, quæ in viduitate deprehensæ, & aliquandiu adfectatæ, postquam in deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes iudiciū quod primam fidem rescinderunt, illam videlicet, à qua in viduitate inuentę & professæ eā, non perseuerant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem susceptæ viduitatis postea rescindant, non vt totiens nubat, quotiens in viduitate tentata, immo & in deliciis habita noluerint perseuerare. Legimus eum & ad Romanos scribentem: 105 *Quæ autem sub viro est mulier, viuenti viro vincta est: si autem obierit euacuata est à lege viri.* Nempe ergo viuente viro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri viro. Si vero obierit vir, liberata est

Ephes. 1. Gal. 4. 1. Ti. 3. & Tit. 1.
1. Cor. 7.
1. Cor. 3.
1. Cor. 7.
Ibidem. Ibidem. Ibidem.
Ibidem.
Ibidem. Ibidem.
Ibid.
Ibidem.
Ibidem.
Cap. XII.
Apoc. 5.
1. Tim. 3.
Cap. XIII. 1. Tim. 5.
Rom. 7.

A

à lege, quod non sit adultera facta alii viro. Sed & sequentia recognosce, quo sensus iste, qui tibi blanditur, euadat. *Itaque* inquit, *fratres mei mortificamini & vos legi per corpus Christi, vt efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit, vti fructum feramus Deo, Cum enim eramus in carne, passiones delictorum quæ per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti: nunc autem euacuati sumus à lege mortis in quo tenebamur, ad seruiendum Deo in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ.* Igitur si mortificari non iubet legi per corpus Christi, quod est Ecclesia quæ spiritu nouitatis constat, non per litteram vetustatis, id est, legis, auferens te à lege, quæ non tenet vxorem marito defuncto, quo minus alii viro fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne amisso viro nubas: quantumque non deputareris adultera facta alteri viro post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diuersitate conditionis [196] adulterii te præiudicat post mortem mariti alii nubentem: quia iam mortificata es legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea apud quam tibi licebat. [107] Nunc si & absolute Apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere: ptoinde fecisset quemadmodum & cetera, quæ aduersus formam regulæ suæ a pro conditione temporum, gessit, b circumcidens Timotheum propter superinductitios falsos fratres, c & rasos quosdam inducens in templum propter obseruationem Iudæorum, [108] ille qui Galatas d in lege volentes agere castigat. Sed ita res exigebant, e vt omnibus omnia fieret, quo omnes lucri faceret, parturiens illos, donec formaretur Christus in ipsis, & calefaciens, tamquam nutrix, paruulus fidei, docendo f quædam per veniam, non per imperium (aliud est enim indulgere, aliud iubere) proinde g temporalem licentiam permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis, quemadmodum h Moyses repudiandi propter duritiam cordis [109] Et hic itaque reddemus supplementum sensus istius. Si enim i Christus abstulit quod Moyses præcepit, quia *ab initio non fuit sic*, nec sic ideo ab alia venisse virtute reputabitur Christus, [110] cur non & Paracletus abstulerit, quod Paulus indulsit, quia & secundum matrimonium ab initio non fuit, nec ideo suspectus habendus sit, quasi spiritus alienus: tantum vt Deo & Christo dignum sit, quod superducitur? Si Deo & Christo dignum fuit duritiam cordis tempore expleto compescere, cur non dignius sit & Deo & Christo infirmitatem carnis tempore iam collectiore discutere? Si iustum est matrimonium non separari, vtique & non iterari honestum est. [111] Denique apud seculum, vtrunque in bona disciplina deputatur, aliud Concordiæ nomine, aliud Pudicitiæ. Regnauit duritia cordis vsque ad Christum. Regnauerit & infirmitas carnis vsque ad Paracletum. Noua lex abstulit repudium, habuit quod auferret. Noua prophetia secundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius duritia cordis Christo cessit, quam infirmitas carnis. Pius hæc sibi Paulum defendit, quam illa Moysen, si tamen defendit quum indulgentem eum captat, præscribentem recusat, quæ potiores sententias & perpetuas voluntates eius eludit, quæ non sinit nos hoc Apostolo præstare, quod mauult. Et quousque infirmitas ista impudentissima in expugnando meliora perseuerabit? Tempus eius, donec Paracletus operaretur, fuit, in quem dilata sunt à Domino, quæ tunc sustinere non poterant, quæ iam nemini competit portare non posse, quia per quem datur portare, posse non deest. Quam diu causabimur carnem? quia dixit Dominus, *Caro infirma*. Sed præmisit? *& spiritus promptus*, vt vincat spiritus carnem, vt cedat quod infirmum est fortiori. [112] Nam & : *Qui potest capere, capiat*, inquit, id est, qui non potest, discedat. Discessit & ille dines, qui non ceperat substantiæ diuidendæ egenis præceptum, & dimissus est sententiæ suæ à Domino. Nec ideo duritia imputabitur Christo de arbitrii cuiuscunque liberi vitio. *Ecce*, inquit, *posui ante te bonum & malum, elige quod bonum esse*: si non potes quia non vis (posse enim te, si velis ostendit, quia tuo arbitrio vtrunque proposuit) discedas oportet ab eo cuius nō facis voluntatem. [113] Quæ igitur hic duritia nostra, si non facientibus voluntatem Dei renuntiamus? Quæ hæresis, si secundas nuptias vt illicitas iuxta adulterium iudicamus? Quid est enim adulterium, quam matrimonium illicitū? [114] Notat Apostolus eos, qui in totum nubere prohibebant, qui & de cibis interdicebant, quos Deus condidit. Nos vero non magis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quam cibos reprobamus, si sæpius ieiunamus. Aliud est auferre, aliud temperare, aliud est legē non nubendi ponere, aliud est modū nubendi statuere. Plane qui exprobrant nobis duritiam vel hæresim in hac causa, si intantum fouent carnis infirmitatem, vt in nubendo frequenter sustinendā putent: cur illam in alia causa neq, sustinent neque venia fouent, cum tormentis expugnata est in Negationem? Vtiq; enim illam magis [125] excusari capit, quæ in prælio cecidit, quam quæ in cubiculo: quæ in equuleo succubuit, quam quæ in lectulo: quæ crudelitati cessit, quam quæ libidini: quæ gemens deuicta est, quam quæ subans: Sed illam quidem à [116] Communicatione depellunt, quia non sustinuit in finē: hanc vero suscipiunt, quasi & hæc sustinuerit in finem. Propone, quid vtraque non sustinuerit in finē, & inuenies eius causam honestiorem, quæ sæuitiam, quam quæ pudicitiam sustinere non potuit. Et tamen nec cruentā defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam. [117] Rideo autē cum infirmitas carnis opponitur, quę summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere est res virilū: resurgere in opera carnis de cōtinentiæ otio, substantia est laterū. Talis infirmitas, & tertio, & quarto, & vsq; septimo forsitan matrimonio sufficit: vt quæ totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura iam non Apostolum auctorem, sed [118] Hermogenem aliquē plures solitum mulieres ducere quam pingere. materia enim in illo abundat, [119] vnde & animam esse præsumens, multo magis spiritum à Deo non habet, [120] iam nec Psychicus, quia nō de afflatu Dei Psychicus. Quid si inopiā quis causetur, vt carnem suam aperte prostitutā profiteatur, [121] exhibitionis causa nubentē, oblitus: de victu & vestitu non esse cogitandū? habet, Deum [122] etiam coruorum educatorē, etiam florum excultorem. Quid si solitudinem domus obtendat, quasi vna mulier frequētiam præstet, homini ad fugā proximo? habet viduā vtique quam assumat licebit. Non vnā generis huius vxorem, sed etiam plures habere concessū est. Quid si de posteritate quis cogitet iisdem animis, quibus oculis vxor Loth, vt ideo quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit, hæredes sc. Christianus quæret, seculi totius exhæres? habet Ecclesiam matrē. Aliud est si & apud Christū [123] legibus Iuliis agi credunt, & existimant cœlibes & orbos ex testamento Dei [124] solidū nō posse capere. Nubant igitur huiusmodi in finē vsque, vt in ista confusione carnis, sicut Sodoma & Gomorra, & diluuii dies, ab illo vltimo exitu seculi deprehendātur. Adiiciant tertium dictum: *Manducemus, & bibamus, & nubamus, cras enim moriemur*: non recogitantes, Væ illud prægnantibus & lactantibus, multo grauius & amarius euenturum in concussione totius mundi, quam euenit in vastione vnius particulæ Iudææ. Satis oportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, vbera fluitantia & vteros nauseantes, [125] & infantes pipiantes. Parent Antichristo in quæ libidinosius sæuiat. Adducet illis carnifex obstetrices. [126] Habebunt plane Christo quod allegent, speciosum priuilegium, carnis vsquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac Monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui Christi spado, [127] nec Iudith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum: solent ethnici iudices destinari: Exurget regina Carthaginis, & decernet in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias vltro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario vri quā nubere. Assidebit & illi matrona Romana, quæ etsi per vim nocturnā nihilominus experta alium virum, maculam carnis suo sanguine abluit,

B

C

D

E

F

G

H

Ca. XIV. a *Act.* 16. b *Gal.* 7. c *Act.* 21. d *Gal.* 4. e 1. *Cor.* 7.

f 1. *Cor.* 7. g *Ibid.* h *Deut.* 24. i *Matt.* 19.

1. *Cor.* 7.

Matth. 16.

Matth. 19. *Ibid.*

Ca. XV.

Matth. 10.

Cap. XVI.

Matth. 6.

Gen. 19.

Ibidem. *Matth.* 24. 1. *Cor.* 15.

Ca. XVII.

Iudith. 8.

abluit, vt Monogamiam in semetipsam vindicaret. 128 Fuerunt & quæ pro viris mori mallent, quam post viros nubere. Idolis certe & Monogamia & viduitas apparent. 129 Fortunæ muliebri coronam non imponit, nisi vniuira, sicut nec 130 Matri Matutæ. 131 Pontifex Maximus & Flaminica nubunt semel. Cereris sacerdotes viuentibus etiam viris & consentientibus, amica separatione viduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent nos, virgines Vestæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pythij. 132 Etiam bouis illius Ægyptii antistites de continentia infirmitatem Christianorum iudicabunt. Erubesce caro quæ Christum induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod à primordio facta es, in quod à fine reuocaris. Redi in Adam vel priorem, si in nouissimum non potes. Semel gustauit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel Deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradiso sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam: si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe tertium Adam, & hunc Digamum, & tunc poteris esse quod inter duos non potes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRUM DE MONOGAMIA.

CAP. I.

1. Hæretici nuptias auferunt, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus.* Quod inter hæreticos qui nuptias auferunt, & eos qui secundas admittunt, mediam sequatur sententiam de vno matrimonio. *Atqui de* Marcione aliisque hæreticis qui nuptias auferunt, *vide supra Adnotat. nostras Tomo 3. l. 1. adu. Marc. capite 29. numer. 195. & de* Psychicorum *appellatione infra ad libro de Ieiunio* adu. Psychicos, *numer. 2. certe neutiquam hic Auctori noti sunt, quantumuis id etiam Rhenanus defendi posse existimet. Verum 2. Vatican. ms. cod. legunt*: Psychici, *& paulopost omnes*: Psychicis.

2. Inter alienos spadones, &c.] *Sic vocat (inquit Rhenanus,) Marcionitas, quod à nuptiis abstinerent instar* spadonum, *& extra Ecclesiam essent electi, nempe hæretici. Igitur* alieni, *nec ad legem amplius pertinentes, & tamquam à communione separati.*

3. & aurigas tuos, &c.] *De orthodoxis dicit:* tuos *(inquit idem) ac si dicat: non separatis à communione, ad orthodoxorum enim aliquem scriptus est hic liber. Eos (inquit idem)* aurigarum *nomen accommodat, ob tumultum matrimonii, quasi coniugatus necessitatibus quotidianis impellentibus transuersus interdum agatur, quemadmodum equi nonnumquam* aurigam *alio pertrahunt quam constituerat ipse. Porro magna Romanos* aurigandi *in Circo tenebat insania. Vnde* aurigarum *illa factiones coloribus quoque distincta. Castigamus autem secundum 1. adit. & Angl. cod.* tantumdem, *pro*: tandem, *& supplemus:* proinde & telædunt.

4. quos Spirituales merito dici facit agnitio spiritalium charismatum, &c.] *Vel hinc patet* Psychicos, *id est, animales, debere legi vbique apud Tertullianum, quum contra orthodoxos agit, eo quod suos* spirituales *e contrario nuncupet. Verum etiam de ea appellatione latius dicti li. de Ieiuniis c. 1. n. 2. Hic vero etiam ex Anglico cod. supplemus ac emendamus:* tam continentia religiosa est, quam licentia verecunda.

5. Vnum matrimonium nouimus sicut vnum Deum, &c.] *Hæc similitudo nihil conuincit. Si enim* quia vnus Deus, *in omnibus vnitas seruari debet, oportebit & vnicam esse* pœnitentiam, *vnicam* corporis Dominici communionem vnum sacerdotem, *denique vel idipsum argumentum conuincet plures, quas libro de Ieiun. admittit, Montanistarum Quadragesimas. Correctionem vero hanc quoque Anglici codic. acceptam debemus, supplentes ac legentes:* vt contraria spiritui, *pro eo quod erat dumtaxat,* contraria spiritus.

6. eo quod caro sint, &c.] *Hinc apparet singulari numero lectum olim hic etiam apud* LXX. *non secus atque Hebraice & Chaldaice Gen. 6. vbi hodie plurali legitur.*

CAP. II.

7. Itaque Monogamiæ disciplinam, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quod nitatur excusare, quamquam frustra, hæresin hanc Paracleti. *Atqui recte interpretatur Rhen.* consistendum sit, *hoc est, pes figendus hic, nec transiliendum.*

8. An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, &c.] *Græcum (inquit Rhenan.) illud verbum* ὑποδέχεται *multis locis vsurpat, Latine* capit *reddens, quod poterat his modis vertere, probabile est, vsu venit, contingit, fieri potest, vt hic*: an capiat, *hoc est: an possibile sit, quemadmodum in præcedentibus libris abunde demonstrauimus.*

9 nouum deputari possit aduersus catholicam traditionem, &c.] *Bene habet quod etiam iam hæreticus factus Auctor fateatur tamen* nouum esse, *quidquid sit* aduersus Catholicam traditionem, *quo pertinet etiam quod supra To. 3. li. de Præscript. adu. hæret. cap. 21. scribit:* hoc esse testimonium veritatis doctrinæ nostræ, quod Ecclesiæ ab Apostolis tam viua voce, quam per Epistolas Apostoli à Christo susceperunt, *& capite* 31. Id esse verum & dominicum, quod prius sit traditum, falsum quod posterius, *& qua alibi habet similia. Vide vero de eodem ibidem Adnotat. nostras numero* 128 130. 180. *&* 182. *quid vero* catholicum *ibidem numer.* 156. *Supplemus autem ex Anglico ms. codic.* aduersus leuem sareinam Domini.

10. Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, &c.] *Quum late eandem hanc scripturam Ioan.* 16. *(quamquam perperam) de suo Paracleto interpretetur, quibusdam verbis iisdem supra To. 2. li. de Virgin. veland. ca. 1. & infra lib. de Fuga in persecut. cap. 1. patet pene eodem tempore scriptos hos duos libros. At notatu dignum, quod eundem locum scripturæ ante omnem hæresin interpretatus sit de* Spiritu sancto per Apostolos, *supra dicto li. de Præscript. aduers. hær. cap. 28. sicuti etiam Patres ad vnum catholici omnes. Sed quo posita abusi sunt Montanistæ, & ipse Tertullianus tum hic, tum infra cap. 3. & in aliis quibusdam locis qui nunc non occurrunt, & ante eos Gnostici & cæteri hæretici, quo factum, vt B. Aug. comment. in Ioan. tribus tractatibus hanc tractet sententiam. Atqui sequitur lectionem Græcam Auctor, quum vertit vbique:* ille vos ducet in omnem veritatem, *Græce* ὁδηγήσει *pro eo quod vulgatus Latinus Interpres, & B. Aug. loco citato:* docebit omnem veritatem. *Quo fit etiam, vt non placeat lectio Anglici codicis:* & docturum illum, *sed retinuimus cum 3. ms. Vat. cod.* acturum. *Ex tribus interim ms. Vat. castigamus:* Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis appareret. *& supplemus:* Ante quis de Deo hæreticus sit necesse est, & tunc de instituto.

CAP. III.

11. Sed an onerosa Monogamia, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod nihil noui sit Monogamia, ex eo quod Christus & Apostoli ipsi continentes continentiam prætulerint nuptiis. *Est vero Tertullianicum illud:* viderit, *non semel hoc ipso libro repetitum. Hic autem etiam in hoc errat, quod eodem argumento colligat* potuisse suum Paracletum determinare totam & solidam virginitatem, *vtpote quum neque ipse Christus, neque Apostoli nuptias excluserint.*

12. vt & ipso spadone, &c.] *Christum intelligit virginem ex Virgine, quemadmodum loquitur B. Hieron. libro 1. aduers. Iouin. de quo infra quoque Auctor capite* 5. Christus innuptus in totum.

13. ad quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam mauult, &c.] *Eodem modo infra capite* 11. Ceterum malebat omnes id esse quod & ipse, *pro quo paulopost*: velle *transtulit. Suppleuimus autem:* ad quem, *ex Anglico ms. codic. Adludit vero, & explicat illud Apostoli Pauli, quod paulopost citat in hæc verba:* Denique in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult *(nempe non nubere)* Volo vos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego, *& deinceps*: At vbi ad continentiam reflectit animos: Volo autem vos sic esse omnes. *Quod non aliter expressit supra libro præced. capite* 4. Quum nos vero ad exemplum suum hortatur, vtique ostendens quid nos velit esse, id est, continentes, pariter declarat, quid nos esse nolit. *Hinc eodem adludens supra Tomo secundo libro primo ad Vxorem capite* 3. Ceterum, *inquit*, nusquam ita nuptias permittit, vt non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Fœlicem illum qui Pauli similis exstiterit. *Eandem* Apostoli Pauli castrationem à nuptiis *iterum inculcat infra capite* 8. *quum de ceteris à Petro Apostolis, inter quos Paulus, loquens dicit:* Ceteros quum maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes. *Vbi etiam negat* vxores *fuisse, de quibus Paulus* 1. *Cor.* Numquid habemus potestatem mulierem circumducendi? *Valeat itaque Erasmus, qui Adnotat. noui Testamenti in priorem illum Apostoli locum, coniugatum fuisse Paulum ex ipsis verbis*: Volo omnes manere sicut meipsum, *calumniose colligit, contendens debere ibi verti:* Volo enim, *non* volo autem, *vt ad præcedentia referatur, qua de coniugatis locutus est Apostolus. Verum præterquam quod* γὰρ *nonnumquam pro* δὲ *accipitur, sicuti e contrario, certe B. Hier. lib. 1. aduers. Iouin. diserte verbis legit, & interpretatur*: Volo autem, *&c. ad verbum fere imitatus tres dictos locos Auctoris, adferens ad idem institutum continentiæ, etiam illud quod 1. Cor. 7. sequitur apud Apostolum*: Dico autem innuptis & viduis, Bonum est si sic permanserint vt ego, *Qua ipsa duo loca adlegat Epist. 22 ad Eustochium de custod. virgin. contra eos (quos audiendos negat)*

qui

quē Paulum vxorem habuisse confingunt, & posterius illud etiam similiter explicat Epist. sapedicta ad Ageruchiam. Eodem vero modo legunt hunc Apostoli locum, & de continentia interpretantur B. Cyprian. li. 3. Testim. ad Quir. ca. 32. B. Ambros. in Comment. B. Aug. li. de Oper. Monach. c. 4. qui etiam Apostolum Paulum non fuisse coniugatum ex eodem loco probat li. 1. De adult. coniug. ad Pollent. c. 4. Sicut etiam Gracorum Chrysostomi, aliorumque in hunc Apostoli locum commentarij. Illud vero: de ceteris à Petro Apostolis aut spadonibus, aut continentibus, *atque adeo etiam Beato Paulo, transscripsit bis li. 1. adu. Iouin. B. Hieron. Solus Clemens Alexandr. Strom. li. 3. non solum Petro, sed & Philippo Apostolo (hallucinatus in appellatione eadem Philippi diaconi, cuius 4. filiarum Prophetidum Act. Apost. fit mentio c. 1.) vxorem tribuit, immo & Paulo, adlegans quandam eius Epistolam, in qua suam commemorat coniugem, quod plerique referri volunt ad illud Philipp. 4. σύζυγε γνήσιε, pro quo noster Interpres rectius:* germane compar, *ego vero potius ad dicta verba 1. Cor. 9.* Numquid non habemus potestatem, *&c. mulierem circumducendi. Verum non tanta eius est auctoritas (quippe cuius opera censentur Apocrypha à Gelasio Papa) vt non potius aliis Patribus sit habenda fides; qui vtrumque illum locum aliter interpretantur, & nominatim B. Chrysost. aliisque Gracis, qui scribunt nihil tale ex priori loco ad Philippenses posse conuinci, & potissimum Theophylacto, qui acriter pugnat, ne Paulo tribuatur vxor. De posteriori 1. Cor. 9. quomodo intelligaturab Auctore & B. Hier. aliisque Patribus, vide supra li. præced. c. 8. n. 42. Restat B. Ignatius, qui Epistola ad Philadelphienses, B. Paulum inter coniugatos collocat, sed adnotauit vir non vulgaris eruditionis & auctoritatis Richardus Maleus Angelus, vidisse se Oxonia eiusdem Auctoris exemplar vetustissimum in quo nulla fiat Pauli mentio.*

14. Nihil enim bono contrarium, nisi malum, &c.] *Paulo latius hic tractat quod præced. lib. adtigit, ca. 3. ex quorum vtroque ipsa pene verba transscripsit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. qua quomodo intelligi possint, vt non damnentur primæ nuptiæ, ostendit Apol. ad Pammachium. Supplemus autem mox ex Anglico cod.* quomodo in matrimonio quis suo placeat.

15. Denique quum dicit: Melius est nubere, quam vri, &c.] *Etiam istud iisdem pene verbis prosequitur supradict. ca. 3. li. præc. de Exhort. cast. & post Auctorem B. Hieron. vtroque loco iam citato. Siue autem legas cum cod. Angl. ms.* Ceterum si per mali comparationem, *siue cum aliis:* collationem, *non refert, Verum ex eo supplemus* Fit ergo iam non melius, *&:* Si tamen discedas à comparatione mali vtriusque.

16. Sed & Ioannes, &c.] *Istas ex Epist. Ioan. 2. & 3. scripturas alibi non habet Auctor, in quantum posteriori vertit ad verbum:* castificat se, sicut & ipse castus est, *quod Græce est* ἁγνίζει ἑαυτὸν, *& ἁγνός. Illud vero Leuitic. 11. supra etiam adduxit li. præced. c. 10. sed hic rursum peculiariter citatur illud Ecclesiastica 3.* Tempus omni rei, *in quo etiam illum B. Hier. Epist. de Monog. sequitur, adferens ipsa verba:* Tempus adplexandi, & tempus longe fieri ab amplexibus. *At qui de Prouerbiali formula:* supremam fibulam imponere, *videantur nostra Prolegomena.*

17. annis circiter centum sexaginta inde productis, &c.] Inde, *id est, sicut ante præmisit:* post Apostolos. *Indicatur autem hic ætas Tertulliani, qua librum hunc scripsit, quantum colligit ex libr. 1. adu. Marc. ca 15. Latinius,* anno XV. Seueri Cæsaris, *verum de ea latius in vita eius. At qui paulopost supplemus ex Anglico ms. cod.* vnicas nuptias competisse.

18. In hoc quoque Paracletum agnoscere debes aduocatum, &c.] *Adludit ad significationem vocis* παράκλητος *qua* aduocatum *significat, sed ridicula est adplicatio Auctoris.*

CAP. IV.

19. Secedat nunc mentio, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De antiquitate Monogamiæ in Adamo & Eua. *Vbi repetit eadem quæ li. præced. c. 5. etiam quæ de* Lamech *adiiciuntur* duabus maritato, *& similiter B. Hier. li. 1. adu. Iouin.*

20. ipse census generis humani, &c.] *Vel hinc confirmatur nostra sententia, cuius supra memini lib. 1. adu. Marc. c. 21. nu. 149. quod Auctori* census *fere capiatur pro origine prima. nam quod hic* censum, *loco iam dicto* originem *dixit, & similiter initio cap. seq. Eodem modo accipitur etiam infra c. 5. quum dicitur:* initium quod tibi & in Adam censetur, *&:* ita census noster transfertur in Christum, *item:* an idipsum debeas huic quoque censui secundo, *denique:* in Christo nouans censum. *Rursum c. 6.* Non enim passiuus tibi census est in illo, *& c. 8.* in Christi censu. *Suppleuimus autem paulopost:* Alioquin si Deus voluisset, esse & potuisset, *ex 3. Vat. ms.*

21. in fratricidio dedicatum, &c.] *Verbo:* dedicare *(inquit Rhen.) libenter vtitur, & post hunc Cyprianus Martyr & B. Hier. ita libr. de Resurr. carn. c. 10.* De materia potius subiacente volunt ab illo vniuersitatem dedicatam, *& paulopost in hoc ipso de Monogamia libro:* In imaginem Domini dedicatus est. *Castigamus vero hic ex Anglico codice:* duabus maritatus, *pro:* maritus.

22. semel defensæ, &c.] *Id est, vindicatæ, eadem phrasi, qua supra Tom. 3. li. 2. adu. Marc. ca. 18. vertit in Deuteron.* Mihi defensam *quod alii,* vindictam. *Vult enim, quod* iniquitates quæ diluuium prouocauerunt, semel *(vbi iterum:* semel *accipitur pro semel dumtaxat)* vindicatæ sint, *at* septies. duo matrimonia Lamech septuagies septies.

23. Sed & reformatio secundi generis humani, &c.] *Hæc amplius habet quam supra Auctor* de Monogamia Noe & filiorum eius, *ac de* binis animalibus masculo & fœmina inductis in arcam *Ger. 6. & 7. Quæ tamen ipsa transcripsit B. Hieron. in Epist. suam ad Ageruchiam de Monog. Atqui nouam periodum distinximus iuxta omnes Bibliorum aditiones:* De animalibus volatilibus, *&c. Vsurpatur autem hic* mœchia, *pro adulterio, sicuti adnotauit Rhenanus.*

CAP. V.

24. Hæc quantum ad primordiorum testimonium, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quod ad initium omnia reciprocanda sint. *Quæ materia huic libro peculiaris est, repetitur tamen pene ad verbum tota à B. Hieron. li. 1. adu. Iouin.*

25. Ideoque quos Deus ab initio coniunxit, &c.] *Sic restituimus hunc locum ex Anglico ms. cod. pro eo quod erat:* quod Dominus, *quantumuis Euangelista Matth. 19. ca. habeat:* quod, *tumquia sic sequitur:* duos, *tum quia illud legit etiam infra ca. 9. vbi de* repudio *latius, & vero apud aditiones omnes:* Deus; *legitur, non:* Dominus.

26. Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios: Deum, &c.] *De hoc loco Ephes. 1. vide Adnotat. nostras supra To. 3. li. 5. adu. Marc. c. 17. nu. 261. Siue autem legas cum Anglico cod. ms.* super terras, *siue:* terram *cum aliis, perinde est:*

27. Sic & duas Græciæ litteras, *&c.* sibi induit Dominus, &c.] *Eleganter dictum (inquit Rhen.) Sic Tacitus: Etiam aduersus nos hostilia induerat, item: Magnum animum induisse. Et de Agrippina Germanici Cæsaris vxore: Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico c. 35.* Honesta res est, sollemnitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupunaris. *Hunc locum autem ad verbum pene descripsit B. Isidorus tacito Auctoris nomine, more suo, Etymol. li. 1. c. 3. Aliam vero expositionem habet Epiph. in Ancorato, qui inde geminam Christi naturā colligit, & Orig. To. 1. in Ioannem, vbi de vtriusque litteræ significatione latissime. Verum non est probanda illa hæreticorum* Marci & Colarbasi, qui *(vel ipso Auctore teste supra saped. li. de Præscr. adu. hær. ca. 50. hær. 15.)* nouam hæresin ex Græcorum Alphabeto *dictorum verborum occasione* composuerunt.

28. Et adeo in Christo omnia reuocantur, &c.] *Exempla quæ hic adfert,* de reditu *ad præputiationem seu* integritatem carnis à circumcisione, de libertate ciborum, de repudii cohibitione, de homine in paradisum reuocato, *non conuincunt* matrimonii *talem* indiuiduitatem, *quæ plures interdicat nuptias. Et vero etiam hic Auctorem imitatur B. Hier li. 1. adu. Iouinian. Castigamus autem ex tribus ms. Vat. cod.* inde dimissus est, *pro:* demissus, *non enim in cœlo, sed in terra* paradisum *exstare, supra ex Tertulliano ostendimus To. 4. ad Fragmenta li. de Paradiso in Adnot. nostris. Ex ijsdem supplemus:* in Adam censetur, & in Noe recensetur, *nam & sequitur:* in ambobus.

29. quod etiam primus Adam ante exsilium, &c.] *Hinc apparet in eo quod præmittitur:* Christus innuptus in totum, *accipi* innuptum *pro: virgine & spadone, sicuti mox loquitur. Nam nuptus fuit in paradiso Adam, sed opera nuptiarum non legitur adimplesse, quod, ni fallor, etiam alicubi supra habet Auctor. Hinc & B. Hieron. disertis verbis li. 1. adu. Iouin. & Epist. ad Eustoch. de Custod. virgin. in paradiso virgines permansisse scribit Adam & Euam, eiectos de paradiso copulatos esse. In eo vero, quod ratione* Ecclesiæ, Christum Monogamum *vocat, imitatur etiam B. Hier. Epist. de Monog. sapedicta. Legimus vero ex 3. ms. Vat. cod. etiam secundo loco:* occurrit, *vbi prius erat:* Monogamus incurrit.

CAP. VI.

30. Sed adhuc nobis quæramus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod Abrahæ, Dauidi, ac Salomoni Digamis, opponantur Monogamia Isaac, Ioseph, Aaron, & Moyses. *In quo partim etiam imitatur Auctorem B. Hieron. vbi supra, & partim li. 1. adu. Iouin. Supplemus autem paulopost:* Etiam Abrahæ te filium exhibe.

31. passiuus tibi census, &c.] Passiuum censum *(inquit Rhen.) vocat* censum *infinitum, vagum, liberum, & licentem siue licentiosum. Sic in præcedentibus libris dixit:* passiuum nomen Dei, passiuum conuictum, passiuos discipulos, *&:* passiuam licentiam. *Hoc vocabulo D. quoque Hieron. vtitur, & Iulius Firmicus libr. 5. Matheseos: In oculorum tamen illecebras oculorum* passiuis *cupiditatibus incurrens Tametsi in aditione Firmici vulgata scriptum est* possiuis, *pro:* passiuis.

32. Si enim ex fide filii deputamur Abrahæ, &c.] *Similiter habet supra To. 3. lib. 5. adu. Marc. 3. vbi explicat Apostoli verba, hic clarius citata, in quib. vertit:* nempe, *quod Græce est λογ. & alij vertunt:* ergo. *Legens etiam sicut Græci & B. Hier. in Comment.* Cognoscitis, *pro eo quod alij:* Cognoscite. *Supplemus autem:* deputatum est ei in iustitiam.

33. Aut si posteriorem, &c.] *Recte sic castigauit hunc locum Rhenanus, nam etiam B. Hieron. Si (inquis) imitamur Abrahæ vxorum numerum, imitemur & circumcisionem, neque enim in parte sectandus, in parte repudiandus est. Castigamus vero ex Anglico ms. cod. necessario:* Digamus cum circumcisione esse orsus est, *pro:* à circumcisione, *præcessit enim ca. 16.* Digamia Abrahæ per ancillæ concubinatum, circumcisionem ipsius, *cuius ca. 17. fit mentio, sed pene eodem tempore vtrumque contigit. Supplemus etiam ex 3. Vatic. ms. cod.* Proinde etsi digamiam iam tibi intuleris.

A

34. Si ex libera es ad Isaac pertinens, hic certe, &c.] *Sic emendauimus ex vno ms. cod. Vatic. pro:* pertines. *Similiter autem B. Hieron. Porro* Isaac *vnius Rebeccæ vir, digamiæ sugillat lasciuiam. Repetit idipsum de* Isaac *infra cap.* 11. *& vlt.*

35. alicuius Dauid, &c.] *Etiam istud transscripsit B. Hier. eodem lib. & Epist. de Monog. Sic autem dixit hic:* alicuius Dauid (*inquit Rhenan.*) *& mox:* alicuius Salomonis, *vt paulo ante:* nostri alicuius Auctoris, *& lib. de Carne Christi:* in Lazaro aliquo, *item:* in aliquo Zacharia, *rursum:* aliqui Lucanus, *hic mox:* secundum aliquem Epicurum, *item ad finem:* Sed Hermogenem aliquem, *& mox:* Nec Ioannes aliqui Christi spado.

36. Salomonis etiam vxoribus diuitis, &c.] *Nec istud reticuit, citans ex 3. Reg.* 11. *quod* 700. *habuerit vxores, &* 300. *concubinas, & alias innumerabiles.*

37. habes & Ioseph vniiugum, &c.] *Siue sit legas, siue cum 3. Vatic. ms. cod.* Monogamum, *non refert, quia autem addit:* & hoc nomine patre meliorem, Iacob *intelligit, qui sicut habetur Gen.* 29. *&* 30. *præter duas vxores etiam duas ancillas habuit, vnde & quadrigamus à B. Hier. appellatur, quum Ioseph vnam dumtaxat vxorem duxisse legatur, Gen.* 41.

38. Habes Moysen Dei de proximo arbitrum, &c.] *Proprie* (*inquit Rhenan.*) *& eleganter hic vsus est* arbitri *vocabulo.* Arbiter *enim interdum obseruatorem significat. Liuius: Per deos fœderis* arbitros *& testes. Cyprianus Martyr ad Donatum:* Ac ne eloquium *nostrum* arbiter *prophanus impediat. Tertullianus in Apologetico, cap.* 7. Quum semper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris careant, *& lib. de Pallio, cap.* 2. Qua Iordanis amnis finium arbiter, vastitas ingens. *Quibus adde similem locum infra ca.* 8. Tales arbitros infans Dominus expertus, *quo loco adducit Rhenan. etiam illud ex Apolog.* quia nec verebatur arbitros extraneos. *De vnica autem vxore* Moysi, *videre est Exod.* 2. de Aarone *vero Exod.* 6.

B

39. Secundus quoque Moyses populi secundi, &c.] *Recte idem adnotauit hic* Iesum Naue *intelligi, quippe qui &* secundi populi. *priore populo prorsus mortuo præter ipsum & Caleb, dux exstitit, &* in quo primo nomen Domini (*Iesus nempe*) dedicatum est. *Atqui quem Auctor videtur Monogamum facere, B. Hier. li.* 1. *adu. Iouin. virginē fuisse significat in hæc verba: Ostēde mihi (inquit) Iesum Naue vel vxorem habuisse, vel filios, &, si potueris monstrare, victū me esse fatebor, vbi pulcerrime omnia illius facta ad mysticum sensum interpretatur. Atqui ibi:* qui imaginem nostram, *&c. adnotat Rhenanus esse figuram Græcam, ac si dicat:* secundum imaginem.

CAP. VII.

40. Post vetera exempla, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod alia sit ratio veteris & nouæ Legis, & tamen de sacerdotum & filiæ sacerdotis Monogamia idipsum definiunt. *Vbi iterum imitatur Auctorem B. Hier. & hic quædam repetuntur supra adducta l. de Exhort. cast. c.* 6. *n.* 32. *& c.* 7. *n.* 37. *Est autem plane Tertullianica phrasis (vti etiam adnotauit Rhenan.)* de omni paratura nostra retractemus, *item vox:* concessarint, *& non multo post:* decurrere habebat.

C

41. vt quis fratris sui vxorem, &c.] *Tractat hic late hanc scripturam Deuter.* 25. *quam paucis adtigit supra Tom.* 3. *li.* 4. *adu. Mar. c.* 34. *nu.* 547. *Supplemus autem ex Anglico ms. cod.* ex eis esse quæ euacuata sunt Legis.

42. Tertio, quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur, &c.] *Quos hic* ignominiosos, *mox* maledictos *dixit. Istud vero ipsum clarius expressit B. Hieron. Epist.* 22. *ad Eustoch. de Custod. virgin. Alia fuit in veteri lege fœlicitas. Ibi dicitur* beatus, qui habet senem in Sion, & domesticos in Ierusalem, *&:* Maledicta sterilis quia non pariebat. *Vnde autem id postremum vterque sumpserit, inquirat diligens Lector, saltem colligi potest ex præcedenti Isai.* 31. *scriptura à contrario sensu. Est iterum vero vox Tertullianica:* præuentu, *pro: præuentione.*

43. postuma soboles supparabatur, &c.] *Eodem modo loco iam citato Auctor:* Fratri eius suppararetur semen defuncti. Supparandi *enim verbum (inquit Rhenan.) non est infrequens in Tertulliani scriptis. Ita lib. de Cultu fœminarum, cap.* 7. Ne exuuias alieni capitis forsitan immundi, forsan nocentis & gehennæ destinati, sancto & Christiano capiti suppares. *Li adu. Valentinian. c.* 4. Quantum lupæ fœminæ formam quotidie supparare sollemne est, *significat enim sufficere, substituereque. Inde* supparaturæ *vocabulum, lib. de Resurr. carnis ca.* 61. Neque generis supparatura grauis erit membris.

D

44. & definit vna acerba à patribus manducata, &c.] *Sic iterum cum* 1. *ædit. reposuimus, pro eo quod hæc in numerum pluralem mutauerat Rhenan. ex ms.* 4. *cod. eo quod etiam Hier.* 31. *& Ezech.* 18. *singulari numero legatur:* Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt, *sicuti etiam supra citauit Tom.* 3. *li.* 2. *aduers. Marc.* 15.

45. & spadones non tantum ignominia caruerunt, &c.] *Istud sic dilatauit vbi supra B. Hieron. Nunc eunuchis dicitur:* (*Isai.* 56. Ne te signum arbitreris aridum, habes locum pro filiis & filiabus in cœlestibus sempiternum.

46. in Domino habet nubere, id est, non ethnico, &c.] *De hac huius loci expositione (quam repetit infra cap.* 11. *& supra lib.* 5. *adu. Marc. cap.* 7.) *vide late tractatum ab Auctore lib.* 2. *ad Vxorem ca.* 1. *num.* 1. *&* 2. *vbi etiam citantur aliquot scripturæ veteris Testamenti ex B. Cyprian.* de adempto coniugio Allophylorum. *Mirum autem ab illis non citari veterem legem Iudic.* 34. *ad quam haud dubie adludit Auctor, vbi legitur:* Non accipies vxores de filiabus alienigenarum filiis tuis, ne traducant eos post Deos alienos. *Quod ipsum repetitur Deuter.* 7. *Propter quod Salomon reprobatus est à Deo,* 3. *Reg.* 11. *& laudatus Esdras, qui tales nuptias filiorum Israel semel separauit* 1. *Esdr.* 10. Fratrem *autem accipit pro Christiano.*

E

47. Quicumque sumpserit fratris vxorem, &c.] *In hac scriptura Leuitici* 20. *mirum est quod legatur ab Auctore:* turpitudo *dumtaxat, quum legatur iuxta æditiones tam* LXX. *quam Hebræam & Chaldaicam:* turpitudinem fratris sui reuelauit, *& hodie* LXX. *plurali numero legant:* absque liberis morientur, *quare & hic ita legimus, pro:* morietur.

48. quum ad Epistolam ipsius venerimus, &c.] *Intelligit caput infra cap.* 11. *vbi Apostoli prædicta verba:* cui vult nubat, tantum in Domino, *latius tractat.*

49. Filiam quoque sacerdotis, &c.] *Clarius B. Hieron. Sacerdotalis vidua in domo iubetur sedere patris sui, nec secundum nosse matrimonium. sed Auctor sequitur verba scripturæ Leuit.* 22.

50. sacerdotes nos Deo patri fecit, &c.] *De intellectu vero huius loci & verborum, quæ sequuntur, similium, vide lib. præced. ca.* 7. *num.* 39.

F

51. Super omnem (inquit) animam defunctam, &c.] *Comparat etiam in hoc legem Euangelii cum Moysi lege, quod sepelire patrem suum prohibeatur sacerdos magnus, Leuit.* 21. *quare etiam apud Auctorem subintelligi debet, quod paulo prius de,* Iesu *dictum est,* summus sacerdos *seu* magnus, *nam alioqui sacerdotibus aliis licebat intrare super animam patris, matris, fratris & sororis virginis, vti habetur initio eiusdem capitis. Hinc etiam B. Hieron. de magno, sacerdote idipsum citat Epist.* 25. *ad Paulam, de Obitu Blesillæ.*

CAP. VIII.

52. Nunc ad legem proprie nostram, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De nouæ Legis Monogamia in Zacharia, Simeone, Anna vidua, ac Petro Apostolo, & continentia Ioannis Baptistæ, matris Christi vniuiræ, ac ceterorum Apostolorum. *In quo & potissimum de Petro aliisque Apostolis, ad verbum fere Auctorem imitatur B. Hieron. li.* 1. *adu. Iouinian. Suppleuimus vero ex* 4. *ms. cod.* id est, ad Euangelium. *De Prouerbio autem:* quasi in limine occurrere, *vide nostra Prolegomena.*

53. alia integra in Ioanne antecursore, &c.] Continentiam *inde probat B. Hieron. quod quum (sicut habetur Luc.* 1.) venerit in spiritu & virtute Heliæ, *etiam virgo sit, vtpote qui non solum in spiritu eius venerit, sed etiam in castitate, quale quid & Auctor indicat sub huius capitis finem. Idipsum inde probatur, legatur sanctificatus ex vtero matris suæ.*

54. initiaret, &c.] *Quum prius dixit:* baptizare Christum, *hic effert:* initiare corpus eius, *Metaphora sumpta ab ethnicis, qui sicuti legitur supra Tom.* 3. *lib. de Baptis. cap.* 5. sacris quibusdam per lauacrum initiabantur, Isidis alicuius, aut Mithræ, *vbi de eo in Adnot. nostris num.* 29. *&* 30. *& lib. de Præscript. cap.* 40. *num.* 240. *&* 241. *ad illa verba:* Tinguit & ipse (*diabolus nempe*) quosdam vtique credentes & fideles suos, expiationem delictorum de lauacro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ.

G

55. Semel nuptura post partum, &c.] *Gelenius substituerat, vt cum orthodoxis consentire videretur Auctor:* ob partum, *verum, quum illud legant tres ms. Vat. cod. iterum reposuimus, quantumuis erroneum, tum quod eundem errorem de nuptiis B. Mariæ post partum habeat supra Tom.* 2. *lib. de Velandis virginibus, ca.* 6. *nu.* 48. *& To.* 3. *lib. de Carne Christi, cap.* 23. *nu.* 174. *tum quod eundem illi impingat B. Hieron. lib. adu. Heluidium, qui eum pro se citauerat. At respondet: De Tertulliano nihil amplius dico, quam Ecclesiæ hominem non fuisse. Verum de hoc latius inter ipsius paradoxa, in nostris Prolegomenis Atqui* dispungeretur, *formula (inquit Rhenanus) loquendi Tertulliano frequentissima. Sic libro de Resurr. carnis, cap.* 14. Caussa iudicii per tot substantias dispungenda, per quot & functa est.

56. Vir iustus & cautus, &c.] *Necessario sic hunc locum restituimus ex 3. Vatic. ms. pro eo quod substitutum fuerat à sciolo quodam:* castus, *quod de castitate hic agat Auctor, verum vox Græca Luc.* 2. εὐλαβὴς *proprie* cautum *significat, deriuata ab* εὐλαβέομαι *quod* cauere *significat,* castum *vero nequaquam, sufficit Apostolo adiicere ad suum institutum:* & vtique non digamus. *Legimus ex iisdem:* vel ne indignius mox Christus à fœmina prædicaretur, *&c. pro:* dignius, *vtpote quum hoc velit Auctor, quod* vir iustus primus Christum agnouerit, *ne indignum videretur,* si *primum* à fœmina prædicaretur.

H

57. Petrum solum inuenio maritum, per socrum, &c.] *Hunc locum citatum & tractatum habes supra num.* 13.

58. per Ecclesiam quæ super illum ædificata, &c.] *De hoc aliquid adnotauimus supra sæpedicto lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 22. *n.* 134. *sed latius infra lib. de Pudicitia, cap.* 21. *Recte autem Gelenius restituit:* collocatura, *vtpote qui de Ecclesia loquatur, pro eo quod Rhenan* collaturus, *seu:* collocaturus.

59. Nec enim si penes Græcos, &c.] *Hunc locum etiam sup. lib. ostendimus num.* 42. *imitatos veteres in expositione huius scripturæ* 1. *Cor.* 9. *Quod vero adiicit:* esse proprium vocabulum vxorum, *hoc vult: apud Græcos præter* vocabulum γυνή, *quod* commune est mulieribus & vxoribus, *reperiri voces vxoribus proprias: cuiusmodi sunt* γαμέτις, γαμετὴ (*nam* γαμέτης *maritum significat*) ἄκοιτις, παράκοιτις.

60. quod

60. quod in ſequentibus facit, &c.] *Intelligit cap.11. vbi de* matrimoniis diſputatur, *quum dicitur*: Omnis viri caput Chriſtus eſt, *&c.*

61. obire, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan. exequi. Sic lib. de Fuga in perſec. cap.1.* Quo facilius de obitu eius conſtare poſſit. *Et alibi:* obeundæ grauitatis.

62. Quum puerorum dicit eſſe regnum cœlorum, &c.] *Videtur mihi his verbis adludere ad illud Matth.18. vbi puerum ſtatuens in medio diſcipulorum, facit eum maiorem in regno cœlorum, & ſequentibus:* quum conſortes illis facit alios poſt nuptias pueros, *ad Matth.19.* Iſtorum enim eſt regnum cœlorum: *quod protulit, poſtquam de nuptiis fecit mentionem. Si alis ſcriptura alia occurrit, per me licet, vti ad marginem adnotet.*

63. auis non tantum innocuæ, verum & pudicæ, &c.] *Quod Plinius lib.10. cap.34. omnibus columbis, ſicut etiam hic Auctor, B. Hieron. turturibus ſolis videtur adſcribere, vt nempe ſi parem perdiderit, numquam alteri iungatur. Quo reſpexiſſe videtur etiam Salomon Cantic.6. quum dixit:* Vna eſt columba mea.

64. vt adulterum oſtendat numeroſum maritum, &c.] *Iſtud ad hæreſin pertinet Montani, quo ſit etiam, vt detorqueat verba Chriſti ad Samaritanam Ioan.4. ad ſecundas nuptias, quum tamen ille loquatur de eo qui adhærebat illi, non in nuptias, ſed in fornicatione, ſicuti B. Auguſt & Græci Commentarii interpretantur, B. Hieron. quum ſimile quid dixiſſet l.1. adu. Iouin. poſtea Apolog. ad Pammach. ſic interpretatur, vt non referatur ad ſecundas, immo & ſextas nuptias, ſed ad proſtitutam.*

65. Totiens enim voluit celebrare eas, &c.] *Similiter quidem iſtud ad Monogamiæ confirmationem adducit B. Hieron. ſed eo inſtituto, vti virginitatem nuptiis præferat, non vt ſecundas nuptias damnet, quemadmodum repetit dicta Apologia.*

CAP. IX.

66. Sed hæ argumentationes, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod pro Monogamia faciant ſententiæ Chriſti in retractatu repudii, *Vbi in hoc hæreſin Montani ſequitur, quod illa verba Matth.* 19. & qui dimiſſam duxerit, adulterium committit, *interpretetur, non ſolum de repudio olim Iudæis permiſſo, per Chriſtum interdicto, ſed & illo quod per mortem alterius coniugum committitur, ſicuti ſupra paucis adtigimus Tom.3. lib.4. adu. Marc. cap.34. & inter Paradoxa in Prolegomenis, indicat uri aliquot locos Patrum, qui longe aliter locum Chriſti de repudio interpretantur.*

67. quia ab initio, &c.] *Voce ſuperflua:* hæc, *omiſſa, quæ alioqui minus congruam orationem reddebat, ſupplemus:* quia ab initio non fuit ſic, *ex Anglico ms. cod. maxime quum ſic legatur Matth.19. & ſupra quoque c.5. inſuper loco iam citato.*

68. Igitur, ſi quos Deus coniunxit, &c.] *Argumentum, quod pro dicto errore ſuo adfert Auctor, à contrario ſenſu, non concludere ſciunt Dialectici.*

69. Non & nubere legitime poteſt repudiata? &c.] *Neceſſario ſic legimus cum interrogationis nota ſub finem periodi, pro:* Nam, *accipientes:* Non, *more Tertullianico, pro:* Nonne. *Alioqui enim ſibi bis Auctor contradiceret. Primum, ſi* diceret legitime poſſe nubere repudiatam, *deinde ſi vellet, proprie dumtaxat à Chriſto ibi accipi* adulterium, *pro:* crimine in matrimonio, *quum immediate ſubiungat iuxta ſenſum verborum Chriſti hic citatorum clariſſimum:* vt in totum, ſiue per nuptias, ſiue vulgo alterius viri admiſſio, adulterium pronuntietur à Deo, *& paulopoſt clarius:* nobis etſi repudiemus, ne nubere quidem licebit, *quo pertinet etiam illud infra c.11.* quia repudiatis non permitteret nubere aduerſus priſtinum præceptum. *Quæ verba adnotatu digna, ad excuſationem Auctoris, cui ab Eraſmo impingitur, quaſi ille permiſſum à Chriſto diuortium dixerit, tam à connubio, quam à contubernio, ad id citante verba Auctoris dicti lib.4. adu. Marc. cap.34.* Ita ſi conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit, &, quod non prohibuit in totum, permiſit. *Neque enim aliud vult Auctor, quam non prohiberi omne diuortium, ſed dumtaxat illud, quo dimittebantur vxores vt alias ducerent, atque adeo permitti tale diuortium, quod fornicationis gratia factum dirimat à contubernio, non à connubio, nam* manente *(inquit ibidem)* matrimonio nubere, adulterium eſt. *De eodem aliquid adtigimus ſupra Tom.2. lib.2. ad Vxorem, nu.4.*

70. non capit elogium adulterii, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) nomen ſiue titulum & infamiam* adulterii. *Hoc vocabulo libenter vtitur Tertullianus, vt in Apolog. c.2.* Vt de noſtris elogiis loquar.

71. Matrimonium eſt, &c.] *Conuenit hæc* matrimonii *definitio ad ea tempora, quibus adulti, nonnumquam etiam coniugati, admittebantur ad baptiſmum, per quem, aut fortaſſis etiam aliam quampiam exteram ceremoniam, illa* coniunctio ſignabatur, *id eſt, obſignabatur (nam alibi ſupra eadem ſignificatione accipitur) & confirmabatur. Atque hoc eſt quod ſcribit B. Ambroſ. in Comment. Epiſt.1. ad Cor.7. Si ambo crediderint, per cognitionẽ Dei cõfirmatur cõiugiũ.*

72. Adulterium eſt, quum quoquo modo, &c.] *De eo quod fornicationem omnem Auctor* adulterium *nuncupet, vide ſupradicto loco num.542. Atqui paulopoſt ſic legimus, & ex Anglico codice ſupplemus:* Tam repudio matrimonium dirimente quam morte, non tenebitur ei cui per quod tenebatur abruptum eſt? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo intereſt, &c.

73. vt apud Romanos, &c.] *Seruius Sulpitius (inquit Rhenan.) in libro quem compoſuit de Dotibus, tum primũ cautiones rei vxoriæ neceſſarias eſſe viſas ſcripſit, quũ Sp. Carbilius, cui Ruga cognomentũ fuit, vir nobilis, cum vxore diuortium fecit, quia liberi ex ea, corporis vitio non gignerentur, Anno Vrbis conditæ quingenteſimo vigeſimo tertio, M. Attilio, P. Valerio Coſſ. Ex Aulo Gellio. Septimius noſter in Apologetico, cap.6.* Vbi eſt *(inquit)* illa fœlicitas matrimoniorum, de moribus vtique proſperata, qua per annos ferme ſexcentos ab Vrbe condita nulla repudium domus ſcripſit? *Quo ſit vt etiam hic legi malim:* circa annum ſexcenteſimum, *aut:* poſt annum quingenteſimum: *facilus eſt enim error in numeris: ſed quia* poſt annum ſexcenteſimum *legunt etiam ms. cod. nolui immutare.*

CAP. X.

74. Video iam hinc ad Apoſtolum nos prouocari, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quod viro defuncto diuortium potius videatur quam ſeparatio, atque adeo non poſſe alteri nubere. *Sed etiam hoc ad Montani ſomnia pertinet. Supplemus autem ſic hunc locum ex Vatic.3. ms. non multo poſt:* ex Lege Dei, non ex hominis offenſa.

75. A quo repudium non audiit, &c.] *Refert hoc Rhenanus ad Iureconſultorum Repudii formulas:* Tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito. *Idem adnotat accipi* animi licentiam, *pro:* poteſtatem.

76. quæ non habet, imaginario fructu repræſentat, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) Imaginem talium rerum animo obiiciens. Sic L. Florus Andriſcum vocat* imaginarium *& ſcenicum regem. Inuictus quoque (inquit) non à veris regibus, ſed ab illo* imaginario *& ſcenico rege ſuperatus eſt. Accipitur autem hic iterum:* repræſentat, *pro: præſentia reddit. Pro eo vero quod legebatur:* Ergo hoc magis ei iuncta eſt, *legimus cum 3. cod. Angl. ms.* vincta, *nam adludit ad Apoſtoli locum 1. Cor.7 quem tractat ex profeſſo cap. ſequenti.*

77. Enimuero & pro anima eius orat, &c.] *Similes locos habes lib. præced. de Exhor. caſt. cap.11. num.56. Eodem pertinet etiam illud ſub huius cap. finem:* Et orabis pro maritis tuis. *Legimus autem iterum ex 4. ms.* Enimuero, *pro eo quod erat in vno dumtaxat, & ex 3. Vatic. ms.* orat, adpoſtulat, *&:* offert, *pro:* oret, adpoſtulet, *&:* offerat, *quæ Rhenan. ſubſtituerat ex coniectura.*

78. Aut numquid nihil erimus poſt mortem, &c.] *De hoc vide ſupra Tom.3. lib. de Reſurrect. carn. cap.1. num.4.*

79. agnituri tam noſmetipſos quam & noſtros, &c.] *Locos ſimiles videre eſt apud B. Cyprian. Epiſt.56. ad Thibaritan. nu.33. & lib. de Mortal. num.48. Legimus vero omiſſo:* ſi, *ſuperfluo iuxta Anglicum ms. cod.* ſubſtantia, non conſcientia, reformabimur.

80. licet merces varia, &c.] *Etiam hic locus facit pro:* mercede operum, *item quod ſequitur:* vno denario eiuſdem mercedis operati, id eſt, vitæ æternæ. *Legimus autem ex ms. Anglico, ſtylo Tertullianico:* in qua magis non ſeparabit, *&c.* quam in iſta minore, *&c. pro:* qui. *Siue vero legas cum 3. ms. Vatic.* etſi ad alterutrum ſermo eſt, *ſiue cum aliis:* ad alterum, *non refert.*

81. vbi etiam cogitatus, *&c.* adulterium ante perficit ex concupiſcentia, &c.] *Adludit ad illud Matth.5.* Qui viderit, *&c. ſed non recte interpretari id eum de matrimonio, ſupra adnotauimus lib. præced. cap.9. num.47. Pertinet adeo etiam ad Montani hæreſin quod addit:* in quo ſi & alius habitabit, hoc erit crimen.

82. & matrimonium ex voluntate, &c.] *Iſtud confirmat communem Patrum & Iureconſultorum ſententiam, quod etiam* ſine congreſſu carnis matrimonium faciat voluntas, *ſiue conſenſus, quo adeo etiam adprobatur B. Virginis & Ioſeph matrimonium apud B. Auguſt. lib 1. de Nupt. & concupiſc. cap.11. Et diſertis verbis etiam illud adfirmant B. Chryſoſt. hom.32. Oper. imperf. & B. Ambroſ. lib. de Inſtit. virgin. cap.16. Verum inde non ſequitur, quod iam præmiſit Auctor.*

CAP. XI.

83. Vt igitur in Domino nubas ſecundum legem & Apoſtolum, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De Apoſtoli loco, quo, mortuo viro, permittit mulieri nubere in Domino. *Caſtigauimus autem ex Angl. cod. ms.* in Domino, *pro:* in Deo, *& ſuppleuimus:* ſecundum legem & Apoſtolum, *quia adludit ad ſcripturas vtriuſque Teſtamenti, ſicuti ſupra cap.7.* quibus prohibetur ethnici matrimonium.

84. id matrimonium poſtulans, *&c.* ab Epiſcopo, *&c.* à Presbyteris & Diaconis, *&c.* à Viduis, &c.] *Iſtud ad veteres matrimonij initio Eccleſiæ vſitatas ceremonias pertinet, & adnotatu dignũ quod ſequitur:* & coniungent vos in Eccleſia. *Quemadmodum etiam illud ſupra Tom.2. lib.2. ad Vxorem cap. vlt.* eius matrimonii, quod Eccleſia conciliat, & confirmat oblatio, & obſignatum angeli renuntiant, & pater rato habet, *vbi vide Adnotationes noſtras nu.60 & 61. Atqui hic adludere videtur, nec ſatis priorem illam conſuetudinem probare B. Hieron. Epiſt.2. ad Nepotianum in hæc verba: Prædicator pœnitentia nuptias conciliet? qui Apoſtolum legit dicentem:* Supereſt & qui vxores habent, ſic ſint quaſi non habeant, *cur virginem cogit vt nubat.* Qui de Monogamia ſacerdos eſt, *quare viduam hortatur, vt ſit digama?*

85. quomodo buccellas, &c.] *Auctor ad Vxorem lib 2. cap.5 (inquit Rhenanus) dixit:* Non ſciet maritus quid ſecreto ante omnem cibum guſtes? Et ſi ſciuerit, panem, non illum credit eſſe qui dicitur. *De illu* buccellis *loquitur, vt coniicio, quas domum ferendas ab Eccleſia miniſtris accipiebant. Vbi vide Adnotat. noſtras num.36. & 37. item lib. de Orat. nu.1.*

86. alienis iam Dotalibus ſcriptum, &c.] *Ita (inquit idem) Auctor eodem lib.2. ad Vxorem, ca.9.* An ideo ſit inueſtis Dotalibus, cui

Deus censum suum credidit? Dotalia *autem bona dicebantur, quæ aut dotis loco, aut supra de tem dabantur fœminis iam nubentibus à suis nouis maritis.*

87. Mulier vincta est, &c.] *Prorsus sic iterum restituimus ex Angl. ms. cod. pro*: iuncta est. *Præterquam enim quod non multo post illud ab Auctore legatur, Græce est δέδεται, pro quo vertitur*: alligata est, *à B. Hieron. non solum in Vulgata versione Latina, sed etiam Epist. sapedicta de Monogam. & lib. 1. aduers. Iouin. & Apolog. ad Pammach. Qui interim vna cum Auctore omittit vocem*: lege, *quæ tamen hodie & Græce & Syriace, & in omnibus exemplaribus Latinis legitur. Legit etiam, sicuti Auctor, B. Cyprianus lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 62.* Mulier vincta est quamdiu viuit vir eius, *&c. B. Basil. lib. de Virg. Quo fit vt priori loco iam citato apud B. Hier. existimem superfluam esse vocem*: viro, *quippe quam alibi non legit. Supplemus autem mox ex 3. Vatic. cod. ms.* omne obnoxium est numero, *quomodo etiam legebat Rhenan. in Adnot. suis, & edit. 1.*

88. Si enim secundas nuptias permittit, &c.] *Magus placet hæc Angl. cod. lectio, quam quæ erat*: remittit, *maxime quum edit. 1. ad marg. inueniatur tertia lectio*: admittit. *Atqui rationes quibus hic vtitur, quamquam non conuincant, latius tractatas habes, partim supra, partim infra. Vtpote de verbis Apostoli, qui* omnia ad initium recolligi in Christo *adfirmat, cap. 5. & de* Isaac, *cap. 6. item* de toto Ordine Ecclesiæ de Monogamis disposito, *ca. seq. denique* de tempore in collecto, *lib. præced. cap. 6. Siue autem legas*: tyrocinium nouæ, & quum maxime orientis, *cum exc. siue*: quam maxime, *cum 3. Vatic. ms. cod. non refert.*

89. propter fornicationes, &c.] *Ad verbum transtulit quod Græce est*: Διὰ δὲ τὰς πορνείας, *in quo etiam Auctorem imitatus est B. Hieron. l. 1. adu. Iouin. ter quaterue. Quare censeo etiam sic legi debere apud illum Epist. 14. ad Celantiam, & Apolog. ad Pammach. pro eo quod habetur*: fornicationem. *Quod posterius tamen legit B. Cyprian. li 3. Testim. ad Quirin. ca. 32. & vertit etiam Syrus Interpres, qui legisse videntur cum nostro Vulgato Interprete*, Διὰ τὰς πορνείας. *Supplemus autem paulopost ex Angl. cod. ms.* in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseuerandum.

90. Bonum esse homini si sic permaneat, &c.] *Subintelligitur*: *respondit, aut quid simile. Atqui peruertit sensum Apostoli, dum illud*: sic, *interpretatur*, vtique quomodo à fide fuerit inuentus, *quia, vel ipso teste, aliam quæstionem hic diluit. Quum enim antea quæsissent de* repudio ethnicorum matrimoniorum: Quærebant *(inquit)* & de Virginibus consilium, *quod etiam B. Hieron. sapedicto loco sic effert*: *Maritorum & Continentium disputatione præmissa, tandem ad virgines venit. Qui adeo rectius illud*: sic, *interpretatur*: in virginitate, *sicut & hoc, in eo quod præcedit*: Existimo enim bonum hoc esse, *nec aliter cæteri Patres, nominatim Auctor Tractatus de Natiuitate Domini, sub finem, inter Opera B. Cypriani, & B. Augustin. lib. de Sancta Virginit. cap. 14. aliique tam Græci quam Latini in Apostolum Commentatores.*

91. Si autem acceperis vxorem, non deliquisti, &c.] *Similiter etiam hic hallucinatur, dum subijcit*: Quia ante fidem, *&c. Soluuntur autem eodem modo quo præcedentia, quod aliam hic tractet materiam. Pro quo facit illud B. August. dict. li. cap. 16. tractantis id quod sequitur*: Ego autem vobis parco. Alioquin pressuram carnis habebunt eiusmodi. *Hoc modo exhortatur ad virginitatem continentiamque perpetuam, vt aliquantulum à nuptiis deterreret.*

92. præ angustiis temporum, &c.] *Nam (inquit Rhenan.)* angustiæ temporum *vltimorum, recusant sarcinas matrimonij, puta liberos & similia. De impedimentis in hunc sensum, diximus iam bis in libris præcedentibus.*

93. Quin potius, de Domino habendam sollicitudinem, promendo, &c.] *Sic omnino restituimus, vbi erat*: promerendo, *neque enim illud scripturæ Apostolus promeruit, sed deprompsit, omisso quoque*: &, *intermedio legimus*: quam de marito, ita reuocat, *&c.*

94. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit: Vnumquemque, *&c.* adiciens: Mulier vincta est, &c.] *Etiam hic sibi Auctor contradicit, nam illud*: vnumquemq; in sua vocatione debere manere, *vel B. Hieron interprete, ad Maritos & continentes pertinet, quod intermedium est, ad Virgines, istud vero*: Mulier vincta est, *&c. ad Viduas, quibus etsi concedat secundas nuptias, digamiam tamen Monogamiæ subijcit. Quare neque recta est consequentia, qua Auctor concludit, etiam hic Apostolum loqui* de viro à fide primo. *Neque vero id conuincitur ex illo*: tantum in Domino, *quia hoc quasi per parenthesi ab Apostolo adycitur.*

95. licet nec hoc Psychici curent, &c.] *Pertinet hoc ad calumnias contra Orthodoxos, quos* Psychicos, *id est, animales vocat, qui tamen non mirum, si nihil adhuc certi definierint de* matrimoniis cum gentilibus, *quum nihil ea de re ad id temporis vsque ab Ecclesia definitum fuerit, vsqueadeo vt etiam B. August. adhuc suo tempore dubitasse videatur, confessus tamen B. Cypr. illicita agnouisse, nempe sicut supra dictu est, vti latius adnotauimus ad eius li. de Lapsis, n. 21.*

96. Sciamus plane non sic esse in Græco authentico, &c.] *Quomodo iudicet Auctor, olim 1. Cor. 7. lectum fuisse*: Si dormiit vir eius, *pro eo quod hodie, & sua iam ætate plerique*, Si dormierit, *non possum vlla coniectura assequi, nisi Græce legerit* ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, *vt proinde*: duarum syllabarum euersio *intelligatur de omissis δὲ & κι duabus syllabis. Quod quandoquidem voluisse videtur Auctor, prorsus expungenda est particula*, autem, *& dum taxat legendum*, Si dormierit, *nam neque hodie illud Latine legitur. Vt vt sit, certe BB. Cyprian. Hieron. August. Ambrosius supra citatis locis, & Syrus Interpres, vertunt omnes*: dormierit, *& id significat, quæ legitur, vox, in exemplaribus omnibus Græcis*, κοιμηθῇ *si Legimus vero ex Anglico cod. ms.* Quam vis accipe, *pro*, quæuis, *vt*: Quam *accipiatur, pro. vtram, quia prius locutus est de duabus* mulieribus, vna quæ iam in fide virum amiserit, altera cuius ante fidem morietur maritus.

97. Seruus vocatus est, &c.] *Non posse hæc ad litteram intelligi sicut Auctor interpretatur, tanquam de quibus* in noua & recenti vocatione consulebant Corinthii, *sed esse parabolas nuptorum & innuptorum. deducit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. inter ceteras rationes, vel eo quod non possit intelligi, quomodo qui semel amputatum habet præputium, possit si velit denuo illud adducere.*

CAP. XII.

68. Audiet subtilissimam econtrario argumentationem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De eiusdem Apostoli præscripto, quo Clerum Monogamiæ iugo adstrinxerat. *De quo quum late etiam supra tractauerit lib præced. cap. 7. sicuti etiam de eo quomodo* laicos sacerdotes *appellet, vide ibidem Adnotat. nostras num. 39. Hic hoc dicemus, quod conuersio illa sumpta orationis quam inculcat, nihil concludat. Legimus autem phrasi Tertullianica ex Angl. ms. cod.* An ordo aliqui, *pro*: aliquis, *qui legit etiam*: & inflammamur in Clerum, *sed placet*: inflamur, *quia præcedit*: extollimur.

99. & pares sumus, &c.] *Sic additiones omnes Gallicæ, & ms. 3. Vatic. pro quo additio Basil. ex castigatione Gelenii*: partes, *Harrisius vero coniecit legendum*: impares. *Verum eo quod præcedit*: deponimus insulas, *magis prima lectio conuenit.*

100. sua fronte proponi, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) non coacte, & in vnam partem torquendo, sed libere & aperte. Sapit Prouerbium. Atqui etiam hoc ad calumniam contra Orthodoxos pertinet*: Omnia licent Episcopis, *& quod addit de* Vthinensi *& de Digamis qui præsidebant, quum Digamia ab initio Apostolicis etiam Canonibus sit interdicta Episcopis.*

101. Sicut ille vester Vthinensis, &c.] Vthina *(inquit idem) oppidum est Africæ, colonia Romanorum. Non agnoscebat autem, vt videtur, nouam Montani Prophetiam* Vthinensis *Ecclesia. Notat Episcopum de illicita venere, quum dicit*: nec Scantiniam timuit. *P.* Scantinus *legem tulit, qua pæderastæ graui supplicio afficiuntur. Supplemus autem mox*: recede & à reliquis titulis discipliuæ.

102. irreprehensibilis, &c.] *In verbis huius scripturæ 1. Tim. 3. (non vero Tit. 1.) cum Interprete Latino Vulgato vertit*: sobrium, *quod Græce* νηφάλιον, *& iuxta B. Hieron. vbi supra, vigilantem potius significat*, bene moratum, *quod B. Ambros. in Comment. & B. Hieron.* pudicum, *Vulgatus Interpres* prudentem, *vbi Græce est* σώφρονα, ornatum *Græce* κόσμιον, *sicuti omnes transferunt, nempe vita & moribus, vti B. Hier. interpretatur*, hospitalem *cum Vulg. Interp.* φιλόξενον, *vel Hieronym. interprete in peregrinos*, docibilem, *id est, appositum ad docendum, ad verbum ex Græco* διδακτικὸν, *pro quo B. Hieronymus & vulgatus Interpres*: Doctorem, non vino deditum. *Græce* πάροινον, non pugnacem, *Græce* πλήκτην, *pro quo B. Hieronym. & edit. Vulg.* percussorem, non pecuniæ amantem *denique, Græce* ἀφιλάργυρον, *pro quo idem*, non cupidum, sed domum regentem, *Græce* καλῶς προϊστάμενον, *quod rectius vertit Vulgat. Interpres*: domus suæ bene præpositum, *& B. Hieron.* domum suam bene regentem, filiorum curantem disciplinam, *Græce* τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ, *pro quo ille bene*: filios habentem subditos *& sicuti in compendium redigit*: ab extraneis bonam famam sectantem.

CAP. XIII.

103. Sed & Timotheo scribens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De aliis Apostoli locis. *Hic vero*: &, *accipitur pro*: etiam, *siue*: rursum, *nam & præcedentia erant ex eadem Epistola.*

104. vult iuuenculas nubere, &c.] *Locum hunc Auctor ad institutum suum detorquet, vt vix adsequi quis possit, quid velit. Varia est etiam Veterum expositio, inter quas maxime placet illa Epiphanii contra Montanistas, vt priori loco quum dicit*: Iuniores viduas deuita, *&c. loquatur de ijs quæ promisere, & promissis non stant*, iudicium habentes, eo quod primam fidem irritam fecerint, *posteà vero illis verbis*: volo ergo iuuenculas viduas nubere, *de ijs, quibus per infirmitatem ad alteras transire nuptias permittit. Quæ, inquit*, iudicium non habent, *si enim iudicium habere deberent, quomodo dixisset*, Nubant, & domum administret: *Tradiderunt enim Apostoli Dei sanctæ Dei Ecclesiæ, peccatum esse, post virginitatem constitutam ad nuptias conuerti. Vbi habes & approbatas à Paulo*, quæ *(vti etiam loquitur Auctor)* in viduitate inuentæ, & professæ eam, perseuerabant, & permissas nubere alias iuuenculas viduas. *Si tamen quis malit de ijsdē* viduis professis *loqui Apostolum, sicuti interpretari videtur Auctor, & B. August. ijsdem pene verbis lib. de Bon. viduit. cap. 10. dicens quamquam damnationem habeant eiusmodi viduitatem professæ, nuptias tamen eis permitti, intelligendus est Apostolus & hi Patres, de voto dumtaxat priuato, non sollemni. Qualem locum etiam reperire est apud B. Cyprianum Epist. 62. ad Pompon. de Virginit. vbi late de viduarum & Virginum voto vtroque, numer. 9. & de voto sollemni, siue* consecratione virginum & viduarum *(quæ plus includit quam* professio simplex*) supra Tom. 2. libr. de Virginibus veland. numer. 1. Atqui pro eo quod à Rhenano explicatur* affectatæ, *hoc est, ad tempus pro viduitatis & continentiæ affectu pradita, coniicit legendum Dn. Harrisius*: adsectatæ, *quo-*

modo nos etiam castigandum duximus. Bene autem habet, quod etiam Rhenanus in his viduis professionem viduitatis agnoscat.

105. Quæ autem sub viro est mulier, &c.] *In hac scriptura Ro. 7. ad verbum expressit ex Græco*: viuenti viro vincta est, *præterquam quod non addat*: Legi, *hoc loco, tamen cum exemplaribus aliis mox legens*: euacuata est à lege viri, *vbi etiam etiam proprie transfertur vox Græca κατηργηται, sicuti etiam paulopost eandem vertit*: euacuati sumus. *Etiam ad sensum vertit tropum Hebraicum*: si iuncta fuerit alteri viro. *Atqui etiam hæc verba, quantumuis clara, obscuro sensu detorquet Auctor. Porro differt ab aliis in verbis sequentibus, quod legat*: mortificamini, *pro* mortificati estis; Quum enim eramus, *pro essemus*, efficiebantur *passiue, pro eo quod alii actiue*: operabantur, *& quod legat*: ad seruiendum Deo, *quam postremam vocem alii non habent. Iuxta Græca vero exemplaria vertit*: vti fructum feramus Deo, *&*: in quo tenebamur, *vt referatur ad Legem, non ad mortem. Denique iuxta tam Græca quam Latina exemplaria ex Anglico cod. ms. supplemus*: Itaque inquit, fratres mei, *& castigamus*: à lege mortis, *pro* mortui.

106. adulterii te præiudicat, &c.] Præiudicare (*inquit Rhen.*) *cum Genitiuo. Sic Liuius dixit: iudicatum pecunia. Centurionem, inquit nobilem militaribus factis, iudicatum pecunia quum duci vidisset, medio foro accurrit.*

CAP. XIV.

107. Nunc si & absolute, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Quod etiamsi absolute Apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere, pro conditione temporum id gessisset. *In quo interim ipse Apostolum calumniari videtur, quum veteres omnes tam Latinorum quam Græcorum commentarii, diuersis verbis doceant, locis prædictis*, 1. *cor.* 7. 1. *Tim.* 5. *& Rom.* 7. Apostolum permittere secundas nuptias, *idque simpliciter, & non pro conditione temporum, quo fit, vt & ipsi, & B. Hieron. quantumuis Monogamiæ amicus, secundas, immo & tertias & quartas admittere se scribant sua quisque ætate. De iisdem reperire est Patrum locos complures, verum quod hodie id minime controuersum sit, etiam inter hæreticos nostros, non opus est diutius immorari. Siue autem legas cum Anglico codice*: Sed ita exigebat, *siue cum aliis*: exigebant. *non refert.*

108. ille qui Galatas in Lege volentes agere castigat, &c.] *Maxime videtur adludere ad illud Gal.* 4. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse. *Inclusimus autem Parenthesi ad clariorem sensum periodi* (aliud est enim indulgere, aliud iubere.)

109. Et hic itaque reddemus supplementum sensus istius, &c.] *Propterea dicit*: Et hic, *quod supra latius de* repudio *tractauerit toto cap.* 9.

110. Cur non & Paracletus abstulerit, quod Paulus indulsit, &c.] *Nimiam hic facultatem suo* Paracleto *Montano arrogat Auctor. Siue autem legas mox*: quod superdicitur, *cum* 3. *ms. Vat. cod. siue cum aliis*: superdicitur, *non refert. Castigamus vero ex iisdem*: si Deo & Christum dignum fuit, *pro* Sed. *In reliquis pulcra fuit castigatio plurium locorum hic facta per Rhenanum.*

111. Deniq; apud seculum, &c.] De repudiis concordiæ nomine apud seculum, *etiam iure permissis, vide in Digestis Titulum de Diuortiis, de* Monogamia vero pudicitiæ nomine, *infra cap.* 17. *Castigauimus vero paulopost*: quæ tunc sustinere non poterant, *ex Vat. ms.* 3. *cod. pro* sustineri, *quia adludit ad illud Ioan.* 16. *supra citatum cap.* 1. Sed nondum potestis portare ea, *maxime quum iisdem verbis idipsum repetat.*

112. Nam &: Qui potest capere, capiat, &c.] *Pulchre explicat paulo post illud*: posse, *quum subdit*: si non potes, quia non vis, posse enim te si velis, ostendit, quia tuo arbitrio vtrumque proposuit. *Eodem modo B. Hier. lib* 1. *adu. Iouin. Qui voluerit, inquit, qui potuerit. Nec aliter B. Chrysost. in cap.* 7. *Ioan ad illud*: Propterea non potuerunt credere, *B. Gregor. Nazianz. lib.* 4. *Theolog. Origenes Tractatu* 7. *in Matth. & omnibus his vetustior Clemens Alexandrinus lib.* 2. *Stromat. Valeant itaque nostræ tempestatis Aristarchi. qui ex hoc loco Matth.* 19. *perperam colligunt: impossibilem esse quibusdam continentiam, atque adeo non recte sacris ordinibus adnexam esse ab Ecclesia, quum volentibus, Deo opitulante, non modo possibilis, sed & facilis sit. Quo pertinet illud B. Augustin. lib. de adult. coniug.* 2. *Leuis erit continentia sarcina, si Christi erit, si fides aderit, qua impetrat iubente Deo quod iusserit.*

CAP. XV.

113. Quæ igitur hic duritia, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quod hæresis non sit, secundas nuptias vt illicitas iuxta adulterium iudicare. *Verum id adserit quidem Auctor. sed non probat, vtpote falso nixus fundamento, quod illicitæ sint tales nuptiæ, quo præsuppositio* hæresis *dici non possit. Verum si dispiciamus*, hæresin *supra Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 6. *ab electione dici, quod scilicet vnusquisque eam sibi eligat opinionem, quam putat esse meliorem, etiamsi à sacris literis & Apostolicis articulis dissentiat, ab hæresi excusari non poterit Auctor, multo minus, quem sequitur, Montanus. Maxime quum ipsemet supra Tom.* 2. *lib.* 1. *ad Vxorem cap.* 7. *diserte verbis dicat*: Nam etsi non delinquas renubendo, carnis tamen pressuram subsequi dicit Apostolus. *Fortasse, in Prolegomenis, Patrum omnia testimonia citabimus, qui* secundas nuptias *adprobant.*

114. Notat Apostolus eos, qui non totum nubere prohibebant, &c.] *Recte quidem Apostoli locum interpretatur.* 1. *Tim.* 4. de iis qui in totum nubere prohibebant, *atque adeo ab hæresi sese excusat quam ibi adtingit Apostolus, verum non sequitur inde, quod aliam hæresin non incurrerit Montanus. Est vero & adnotanda dicta expositio, contra hodiernos hæreticos, qui illud Apostoli citare solent contra contientiam, neque enim Ecclesia omnibus* in totum nubere prohibet, *sed dumtaxat illis, qui sua sponte licentiam nubendi per votum sollemne à se abdicarunt. Eodem pertinet quod B. Chrysost. cum aliis Græcis, & B. Ambr. in Comment interpretantur Apostolum de Marcionistis, Encratitis & Manichæis. Latissime vero eodem modo explicat B. Augustin. lib.* 30. *contra Faustum. & Hieron. et lib.* 2. *adu. Iouin. Marcionem designare scribit. Supplemus autem paulopost*: Vel hæresin in hac causa æstimant, *ex Anglico cod. ms. & castigamus ex eodem & Latinio*: sustinendam putent, *pro* sustinendum, *quia præcedit*: infirmitatem.

115. excusari capit, &c.] *Et hic* (*inquit Rhen.*) *verbum* capit, *quod Græcis est ἐνδέχεται, hoc est, contingit, probabile est, fieri solet, conueniens est. Sic circa initium huius libri*: An capiat Paracletum aliquid tale docuisse. *Verum tamen longe est alia ratio* negantis fidem in tormentis, *quum infidelitatem eo ipso incurrat, alia nubentis secundu nuptias. quod scripturis interdictum non reperitur, immo potius permissum.*

116. à communicatione depellunt, &c.] *Hinc confirmatur Excommunicatio Ecclesiastica, qua à* communicatione depelli *solent diuersorum criminum rei, de qua supra Tom.* 1. *Apol. cap.* 39. *nu.* 502.

CAP. XVI.

117. Rideo autem, quum infirmitas, &c.] *Titulum huic capiti damus*: De variis excusationibus secundarum nuptiarum. *Quas ipsas etiam tractauit supra lib.* 1. *ad Vxorem cap.* 5. *& lib. de Exhort. castit. c.* 12. *& imitatur B. Hieron. Epist. sapedicta de Monogamia. Adnotat autem Rhenan. ibi Ironiam esse*: Talis infirmitas, & tertio, & quarto, &c.

118. Hermogenem aliquem, &c.] *Aduersus* (*inquit idem*) Hermogenem *polygamum & pictorem, adserentem Deo coæuam esse Materiam, librum adidit Tertullianus, qui inter præcedentes habetur. Et recte*: *Eodem enim pertinet quod ibi legitur c.* 1. Præterea pingit licite, nubit assidue, *&c. vbi vide Adnot. nostras num.* 7.

119. Vnde & animam esse præsumens, &c.] *Nempe ex* Materia *Deo coæterna, quare adijcit recte*: spiritum à Deo non habet, *de quo latius supra T.* 4. *ad Fragmenta lib. de Censu Animæ aduersus Hermogenem.*

120. iam nec Psychicus, &c.] *Hic iterum calumniatur Orthodoxos, tamquam qui negarent* animam esse de afflatu Dei *Certe qui illum præcessit B. Iren. cum Auctore sentit lib.* 5 *cap.* 7. *Sic etiam reliqui Patres post eum, nominatim B. Augustin. Epist.* 146. *libr.* 13. *de Ciuitate Dei, cap.* 24. *& de Gen. contra Manich. lib.* 2. *cap.* 8.

121. exhibitionis causa, &c.] Exhibitionem (*inquit Rhenan.*) *vocat necessariorum ad vitam subministrationem, passiue. Sic in hoc ipso libro paulo ante*, victuariam exhibitionem *dixit, & ad Vxorem lib.* 2. *cap.* 8. Vnde nisi à diabolo maritum petant bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis.

122. etiam coruorum educatorem, &c.] *Sic castigamus ex ms. Angl. cod pro*: corporum, *eo quod Adludit hic Auctor, fiat* coruorum *mentio, sicuti etiam* florum. *Item*: Quid si solitudinem domus obtendat? *pro* ostendat. *Atqui in eo quod addit*: homini ad fugam proximo, *adludit ad* fugam in persecutione *Orthodoxorum, de qua sequentem librum conscripsit. Legimus autem ex eodem cod Anglico*: sed etiam plures, *pro* sed iam.

123. legibus Iuliis, &c.] *Papiam Poppæam* (*inquit Rhenan.*) *intelligit, quæ postquam ab Augusto emendata est, etiam* Iulia *dici cœpit. Iuuenalis*:

Non placet Vrsidio *lex Iulia.*

Verum de illa latissime supra Adnotat. nostras in Apolog cap. 4. *nu.* 52. *Hic quædam mox adijcimus.*

124. solidum non posse capere, &c.] *Hoc est* (*inquit Rhenan.*) *vt ex asse sint hæredes, & integram adeant hæreditatem. Ita ad Vxorem lib.* 1. *circa principium*: Tu modo, vt solidum capere possis, hoc meæ admonitionis fidei commissum, Deus faciat. *Adludit vero ad ca.* 1. *vbi vide Adnot. nostras n.* 5. *Nos hic addimus illud Vlpiani Fragment.* 16. De solidi capacitate *inter virum & mulierem*: *Aliquando, inquit, nihil inter se capiunt, id est (quod ad institutum facit quam proxime) si contra* Legem Iuliam Papiamque Poppæam *contraxerint matrimonium. Id est, interprete Cuiacio, si neque liberos susceperint, neque matrimonium contraxerint. Pertinet eodem illud Vlpiani Frag.* 14. *Pœna legis Iulia hæc est, ne cœlibes, ne orbi, ex ciuibus Romanorum capiant. Verum hanc pœnam sublatam fuisse primum à Seuero, dicto Apol. loco deduximus, sed postea iterum renouatam constat ex Constantini interdicto, & aliis Imperatorum statutis, de quibus exstat liber vnus cod. Titul. de Infirmandis pœnis cœlibum & orbitatum Atqui ibi*: Nubant igitur, *&c. recte adnotat Rhen. Ironiam esse, sicut etiam ibi*: Satis opportunos, *&c.*

125. & infantes pipiantes, &c.] *In illum* (*inquit Rhen.*) *locum in Valentinianus, c* 15. Cœlestes imbres pipiauit Achamoth, *adnotauimus*: pipiationem *esse clamorem plorantis, Oscorum lingua, auctore Festo. Vnde hic* infantes pipiantes *dixit.*

CAP. XVII.

126. Habebunt plane, Christo quod adlegent, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De exemplis Monogamiæ, veteris Testamenti & ethnicorum. *In quo etiam repetit pene ad verbum eadem quæ ca. vlt. de Exhort. castit. Atqui ibi*: sed hanc *adnotat Rhen. subaudi carnem, seu potius* carnis imbecillitatem.

127. Nec Iudith filia Merari, &c. *Quum* Iudith *dicatur* filia Merari, *lib. Iudith. c. 8. vel hinc patet habitum fuisse ab Auctore pro authentico eundem librum, de quo late tractauimus inter opera B. Cypr. ad l. Rufini in Symbolum Apost. tum in Argumento, tum Adn. nostris num* 157.

128. Fuerunt & quæ pro viris mori malleat, &c.] *Censeo aut legendum:* Fuerunt enim, *vt ad* Didonem & Lucretiam *referatur, quas prius commemorauit, aut accipiendum:* &, *pro etiam, ac si dicat:* Fuerunt etiam aliæ.

129. Fortunæ muliebri, &c.] *Hoc sic descripsit B. Hieron. in calce lib. 1. adu. Iouin. Viduitas habuit semper inter matronas dedecus: per illas* Fortunæ muliebri sacra fieri solitum. *Atqui in omnibus Deorum sacris* coronas *exhiberi solitas, his verbis Auctor indicat Tom. 2. li. de Coron. milit ca.* 7. Est Claudii Saturnini liber, & origines, & causas, & species solemnitates earum edisserens, vt nullam gratiam sioris, *&c.* non alicui capiti inuenias consecratum, *super quo nu.* 86. *adduximus etiam similem locum ex Plinio lib.* 16. *cap.* 5.

130. Mari Maturæ, &c.] *De hoc sic Ouidius Fast. lib.* 6. Leucothoe Graiis *Matuta* vocabere nostris.

Eadem & Ino vocatur, inter Deas marinas olim in sacro habitas.

131. Ponttfex Maximus & Flaminica nubunt semel, &c.] *Simile est illud supra Tom. 2. l. 1. ad Vxorem c.* 7. *nu.* 48 Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere, nefas est, *& To. 3. li. de Præscript. adu. hær. cap.* 40. *num.* 248. Quid? quod & summum Pontificem in vnis nuptiis statuit, *& lib. præcedenti de Exhort. castit. cap. vlt.* quæ & Flaminis lex est, nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet. *Quos locos imitatur etiam B. Hieron. Epist de Monog. ad Augeruchiam, & in calce lib. 1. adu. Iouin. Hoc autem ad* Flaminem Dialem *pertinere. colligitur ex A. Gellio lib.* 10. *vbi plures Lege Flaminicas Diales commemorat. Quem enim vbique Tertull.* Pontificem Maximum, *seu* Summum, *nuncupat, B. Hier.* Flaminem. *Pro quo facit, tum quod hoc loco eandem legem faciat* Flaminicæ *&* Pontificis Maximi, *& li. præced.* Flaminem *vocet eundem &* Pontificem Maximum, *tum quod Gellius ibidem de* Flamine Diali *hæc verba citet, ex Varronis lib. 2. rerum diuin. Is solus album habet galerum, vel quod* Maximus est, *tum quod etiam dicat easdem fere cæremonias obseruari ab eo, quas Flaminica sacerdotissæ Diales obseruare solent. Confirmatur idipsum ex eo, quod* Flamen Dialis *Ioui ministraret, quem vt Deorum maximum colebant.*

132. Etiam bouis illius Ægyptii antistites, &c.] *Similiter B. Hieronymus* Ad Tauri Ægyptii sacra, semel maritus adsumitur. *Ceterum ibi:* Exhibe te tertium Adam, *Ironiam esse adnotauit Rhenanus.*

ARGVMENTVM
LIBRI DE FVGA IN PERSECVTIONE, PER IACOBUM Pamelium.

VÆSITVS *Tertullianus à Fabio, fugiendum necne sit in persecutione, semitractatam antea materiam plenius examinaturus, imprimis docet persecutionem Dei voluntate fieri, à quo corona & præmia proponuntur.*

A diabolo vero minime (quamquam per diabolum, eiusque ministerio) eo quod nihil illi in seruos Dei liceat ex propria potestate, sed ex permissu Dei, caussa aut probationis, aut reprobationis, aut cohibitionis.

Et vero à Deo fieri persecutionem, scripturis probat.

Proinde, si a Deo euenit (quod tamen necessario non sequitur) fugiendum in persecutione non esse.

Neque valere excusationem, ne peream si negauero.

Fugientibus etiam non suffragari (contra quam reliqui Patres sentiunt) præceptum Christi: Fugite de ciuitate in ciuitatem.

Vtpote quum alibi ad passionem contrariam fugæ inuitet.

Ipsum quidem vim interdum refugisse, sed donec doctrinam suam impleret.

Quo factum, vt Apostoli præceptum fugiendi non restaurauerint, qui maxime persecutiones sustinendas hortabantur.

Exemplo esse Ionæ fugam, quod euadere non potuerit.

Saltem Præpositos Ecclesiæ plebe stante, in persecutione fugere non oportere.

Nullo autem modo fugam nummis redimi posse.

Neque enim id posse probari ex scripturis illis: Omni petenti te da, *&* Facite vobis amicos de mammona, *quæ de eleemosynis loquuntur.*

Denique, si colligere & Dominica solemnia celebrare interdiu non liceat, de nocte fieri posse.

Ceterum quum initio suæ fidei Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. *num.* 88. *fugam in persecutione non improbet, sed primum libris de Corona militis, & de Virginibus velandis, prtet eodem pene tempore conscriptos hoc tres libros, hunc vero peculiariter contra Ecclesiam scriptum esse testantur B. Hieron. & Nicephorus, locis supra citatis Præfatiuncula nostra in Tomum hunc Quinctum. Antidoti loco erunt illa Auctoris loco iam citato verba:* Carnis patientia in persecutionibus denique præliatur. Si fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, *&c. Item B. Cypriani secessus, in quo toto biennio xxix. scripsit Epistolas, cuius hæc sunt verba Epist.* 56. *ad Thibarit.* Et si fugientem, in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera inuaserit, fames aut sitis aut frigus adflixerit, vel per maria præcipiti nauigatione properantem tempestas ac procella submerserit. Spectat militem suum Christus vbicunque pugnantem, & persecutionis caussa pro nominis sui honore morienti præmium reddit, quod daturum se in persecutione promisit. Nec minor est martyrij gloria, non publice & inter multos perisse, quum pereundi caussa sit propter Christum perire. *Item lib. de Lapsis:* Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione substractum Domino reseruari. *Et postea:* Relinquenda erat patria, *&c. quo, quum latissime prosequatur hanc materiam ex scripturis, Lectorem remittimus. Item B. Athanasii fuga, eiusque pro eadem Apologia, denique B. Augustin. Epist.* 180. *ad Honoratum, è quibus ad quasdam Auctoris rationes respondimus suis quibusque locis, At qui hunc Librum viderunt ms. Trithemius & Politianus, in lucem edidit primus Rhenanus prius cum Scholis, deinde & Adnotationibus ex Paterniacensi, Hirsaugiensi, & Gorziensi codicibus. Nos vero denuo castigauimus ad Vat. 3. ms. cod. & ex quibusdam coniecturis Dominorum Latinii & Harrisii nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE FVGA IN PERSECUTIONE, Ad Fabium Liber.

QVAESISTI proxime, Fabi frater, fugiendum necne sit in persecutione, 4 quod nescio quid annuntiaretur. Ibidem ego 5 oblocutus aliquid pro loco ac tempore, & quarundam personarum importunitate, semitractatam materiam abstuli mecum, 6 plenius eam de stylo nunc renuntiaturus, vtpote quam ei tua cōsultatio commendarat, & condirio temporum suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminēt persecutiones, tanto examinatio procurāda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes vos, si forte 7 Paracletum nō recipiendo deductorem omnis veritatis, merito adhuc etiam aliis quæstitionibus obnixi estis. Igitur consultationi tuæ ordinem quoq; induimus, animaduertentes ante determinari oportere de statu ipsius persecutionis, vtrum à Deo obueniat, an à diabolo, quo facilius 8 de obitu eius constare possit. Omnis enim rei inspectio, auctore cognito, planior. Satis est quidē præscribere, Nihil fieri sine Dei voluntate. Sed non statim hac sententia ceteris retractauerimus. Locum dabimus, ne à præsenti articulo auocemur. 9 Si qui responderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipsis. De persecutione nunc quæritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri sine Dei volūtate, respiciens eam in primis dignam Deo esse, & (vt ita dixerim) necessariam 10 ad probationem scilicet seruorum eius, siue reprobationem. Quis est enim exitus persecutionis, quis effectus alius, nisi probatio & reprobatio fidei, qua suos vtique Dominus examinauit? Hoc Domini iudicium est persecutio, per quam quis aut probatus aut reprobatus iudicatur. Porro iudiciū soli Deo competit. 11 Hæc pala illa, quæ & nunc dominicam aream purgat, Ecclesiam scilicet, cōfusum aceruū fideliū euentilans 12 frumentum martyrum, & paleas negatorum. 13 Hęc enim, scalæ quas somniat Iacob, aliis ascensum in superiora, aliis descensum ad inferiora demonstrantes. 14 Sic & agonem 15 intelligi capit persecutionē. A quo certamen edicitur, nisi à quo corona & præmia proponuntur? 16 Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, quibus præmiis ad victoriam inuitet, vel maxime illos qui proprie vicerint in persecutione, vincendo luctati, reuera non aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spiritalia nequitię. Ita agnosces ad eundem agonotheram pertinere certaminis arbitrium, qui inuitat ad præmium. Totum quod agitur in persecutione, gloria Dei est probantis & reprobantis, imponentis & deponentis. Quod autem ad gloriam Dei pertinet, vtique ex voluntate illius eueniet. Sed quādo Deus magis creditur nisi cū magis timetur? nisi in tēpore persecutionis? Ecclesia in attonito est. Tunc & fides 17 in expeditione sollicitior & disciplinatior 18 in Ieiuniis, & Stationib⁹, & Orationib⁹, & Humilitate, 19 in alterutra Diligētia, & Dilectione, in Sanctitate, & Sobrietate. Nō enim vacatur nisi Timori & Spei. Adeo & ex hoc ipso ostenditur nobis, non posse diabolo deputari eam, quæ meliores efficit Dei seruos. [20 Si, quod iniquitas à Deo non est, sed à diabolo, persecutio autem ex iniquitate consistit (quid enim iniquius quam veri Dei antistites omnis sectatores veritatis, nocentissimorum more tractari?) ideo videtur persecutio à diabolo euenire à quo iniquitas agitur, ex qua cōstat persecutio: scire debemus quatenus nec persecutio est sine iniquitate diaboli, nec probatio fidei sine persecutione, propter probationem fidei necessariam iniquitatem, non patrocinium præstare persecutioni, sed ministerium. præcedere n. Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis, sequi autē diaboli iniquitatem ad instrumētum persecutionis, quę ratio est probationis. Nam & alias inquantum iustitiæ iniquitas æmula est, intantum materia est ad testimonia eius, cuius est æmula, vt sic iustitia in iniquitate perficiatur, quomodo virtus in infirmitate perficitur. Nā *infirma mūdi electa sunt à Deo, vt confundantur fortia: & stulta eius* 21 *vt confundatur sapientia.* Ita & iniquitas adhibetur, vt iustitia probetur confundens iniquitatem. Igitur cp ministeriū non est arbitrii, sed seruitii. Arbitrium enim Domini persecutio, propter fidei probationem: ministerium autē iniquitas diaboli, propter persecutionis instructionem: ita eam per diabolum si forte, non diabolo euenire credimus. Nihil satanæ in seruos Dei viui licebit, nisi permiserit Dominus, vt aut ipsum destruat per fidem electorum in tentatione victricem, 22 aut homines eius fuisse traducat, qui defecerint ad illum. 23 Habes exemplum Iob, cui diabolus nullam potuit incutere tentationem, nisi à Deo accepisset potestatem, nec in substantiam quidem eius, nisi Dominus, *Ecce*, dixisset, *omnia quæ sunt ei, in manu tua do, in ipsum autem ne extenderis manum.* Denique nec extendit, nisi postea quam & hoc postulanti Dominus: *Ecce*, dixisset, *trado tibi illum, tantum animam eius custodi.* Sic & in Apostolos facultatem tentationis postulauit, non habens eam nisi ex permissu. Siquidem Dominus in Euangelio ad Petrum: 24 *Ecce*, inquit, *postulauit satanas vti cerneret vos velut frumentum: verum ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua*: id est, ne tantum diabolo permitteretur, vt fides periclitaretur. Quo ostenditur, vtrumque apud Deum esse, & concussionem fidei, & protectionem, cum vtrumque ab eo petitur, concussio à diabolo, protectio à filio. Et vtique cum filius Dei protectionem fidei habet in sua potestate, quam à patre postulat, à quo omnem accepit potestatem in cœlis & in terris, quale est vt concussionem fidei diabolus in manu sua habeat? 25 Sed in legitima Oratione cum dicimus ad patrem: *Ne nos inducas in tentationem* (quæ autem maior tentatio quam persecutio?) ab eo illam profitemur accidere, à quo veniam eius deprecamur. Hoc est enim quod sequitur: *Sed erue nos à maligno*, id est, ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno. Tunc enim eruimur diaboli manibus, cum illi non tradimur in tētationem. 26 Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi eam de Deo impetrasset, tantū abest vt in oues Dei habeat. Possum dicere porcorum quoque setas tunc numeratas apud Deum fuisse, nedū capillos sanctorum. Habere videtur diabolus propriam iam potestatem, si forte in eos qui ad Deum non pertinent, semel in stillam situlæ, & in puluerem areæ, & in saliuam Nationibus deputatis à Deo, ac per hoc diabolo expositis in vacuam quodammodo possessionem. Ceterū in domesticos Dei nihil illi licet ex propria potestate, quia quando liceat, id est, ex quibus causis, exempla in scripturis signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis conceditur ei ius tentationis prouocato vel prouocanti, vt in superioribus, Aut ex causa reprobationis traditur ei peccator quasi carnifici in pœnam, vt Saul: *& abscesit* inquit, *Spiritus Domini à Saule.* 27 *& concutiebat eum spiritus nequam à Domino, & suffocabat eum.* Aut ex causa cohibitionis, 28 vt Apostolus refert datum sibi sudem angelū satanæ vt colaphizetur:) Nec hāc specie permitti diabolo in sanctos humiliandos per carnis vexationem) simul vt & virtus tolerātiæ scilicet in infirmitate perfici possit. nam & ipse Apostolus 29 Phigellum & Hermogenē tradidit satanæ, vti emendētur, ne blasphement. Vides iam & à seruis Dei facilius diabolum accipere potestatem, tanto abest vt eam ex proprietate possideat. 30 Cum ergo & hæc exempla magis in persecutionibus eueniant, liquidē magis tunc probamur vel reprobamur, & magis tūc humiliamur vel

emen-

Cap. I. Cap. II. Cap. III.
1. Cor. 12. 1. Cor. 1. Iob. 1. Iob. 2. Luc. 22. Matth. 3. Gen. 28. 1. Cor. 9. Apoc. 2. & 3. Ephes. 6. Matt. 28. Matth. 6. Marc. 5. Matth. 10. Isai. 40. 1. Reg. 16. 1. Cor. 12. 2. Tim. 1.

A

emẽdamur, ab eo permittatur vel imperetur neceſſe eſt,
31 catholice fieri hæc, à quo & ex parte ſcilicet ab illo
qui dicit, *Ego ſum qui facio pacem, & condo mala*, id eſt, bel-
Iſai. 45. lum. Hoc eſt enim contrarium paci: Noſtræ autem paci
Deute. 32. quod eſt bellum, quam perſecutio? Si perſecutionis vel
Zach. 13. maxime exitus aut vitam auferũt, aut mortem, aut pla-
gam, aut ſanationem: habes auctorem eiuſdem: *Ego per-*
Epheſ. 6. *cutiam, & ſanabo: ego viuificabo, & mortificabo.* 32 *Vram*, in-
quit, *illos ſicut vritur argentum & probabo*, inquit, *illos ſicut*
probatur aurum. Cum enim exurimur perſecutionis ar-
dore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea
iacula diaboli, per quæ fidei veſtio & conflatio admini-
ſtratur ex Dei tamen voluntate. De iſto quis dubitare
poſſit ignoro, niſi plane friuola & frigida fides, depre-
hendens eos qui timide 33 conueniunt in Eccleſiam.
Dicitis enim, quoniam incondite conuenimus, ſimul
conuenimus, & complures concurrimus in Eccleſiam,
quærimur à Nationibus, & timemus ne turbentur Na-
tiones, An non ſcitis quod Deus omnium ſit dominus?
Et ſi velit Deus, tunc perſecutionem patieris, ſi vero no-
luerit, ſilebunt Nationes. Credas vtique: ſi tamen in
Matth. 10. eum Deum credis, ſine cuius voluntate nec paſſer vnius
Cap. IV. aſſis cadit in terram. Nos autem puto multis paſſeribus
B 34 antiſtamus. [35 Igitur ſi conſtat, à quo perſecutio e-
ueniat, 36 poſſumus iam conſultationem tuam inducere,
& determinare ex hoc ipſo prætractatu, Fugiendum
in perſecutione non eſſe. Si enim perſecutio à Deo eue-
nit, nullo modo fugiendum erit, quod à Deo euenit.
Sicut duplex ratio dependit, quia neque debeat deuita-
ri, neque euadi poſſit quod à Deo euenit. Non debet
deuitari, quia bonum. Neceſſe eſt enim bonum eſſe o-
Gen. 1. mne quod Deo viſum eſt. 37 Et nunquid ideo in Gene-
ſi ſic poſitum eſt: *Et vidit Deus quia bonum eſt*, non quod i-
gnoraret bonum eſſe niſi vidiſſet, ſed vt hoc ſono por-
tenderet bonum eſſe, quod Deo viſum eſt? Multa qui-
dem ſunt quæ à Deo eueniant, & alicuius malo eueniãt.
Immo bonum eſt ideo, quia à Deo euenit, vt diuinum
& rationale. 38 Quid enim diuinum non rationale, non
bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem ſenſui
cuiuſque videtur, non ſenſus hominis præiudicat ſtatui,
ſed ſtatus ſenſui. Satus enim vniuſcuiuſq; certum quid
eſt, & dat ſenſui legem, ita ſentienti ſtatum ſi eſt. Si autẽ
C ſtatu quidem bonum quod à Deo venit (nihil enim à
Deo non bonum, quia diuinum, quia rationale) ſenſui
vero malum videtur: erit ſtatus in tuto, ſenſus in vitio
Statu optima res Pudicitia, & Veritas, & Iuſtitia, quæ à
multorum ſenſu diſplicent. Nunquid ideo ſtatus ſenſui
addicitur. Ita & perſecutio ſtatu bona eſt quia diuina &
rationalis diſpoſitio, ſenſui eorum vero quorum malo
venit diſplicet. Vides etiam illud malum rationem a-
pud Deum habere, cum quis in perſecutione euertitur
de ſalute, ſicut & illud bonum ratione contingere, cum
quis ex perſecutione proficit in ſalute? niſi ſi irrationali-
ter quis aut perit apud Dominum, aut ſaluus eſt: is non
poterit perſecutionem malum dicere, quę etiam in ma-
lis parte bonum eſt, dum ratione adminiſtratur. Ita ſi
bonum perſecutio quoquo modo, quia de ſtatu con-
ſtat, merito definimus quod bonũ eſt vitari non opor-
tere: quia delictum ſit quod bonum eſt recuſare, eo am-
plius quod Deo viſum eſt: iam vero nec poſſe vitari,
D quia à Deo euenit, cuius voluntas non poterit euadi. I-
gitur qui putant fugiendum, aut malum exprobrant
Deo, ſi perſecutionem vti malum fugiunt, bonum e-
nim nemo deuitat: aut fortiores ſe Deo exiſtimant, qui
putant ſe euadere poſſe, ſi Deus tale aliquid voluerit e-
Cap. V. uenire. [39 Sed: Quod meum eſt, inquit, fugio, ne per-
eam ſi negauero. Illius eſt ſi voluerit etiam fugientem
me reducere in medium. Hoc mihi prius reſponde, cer-
tus es te negaturum ſi non fugeris, an incertus? Si enim
certus, iam negaſti: quia præſumendo te negaturum, id
deſpopondiſti de quo præſumpſiſti, & vane iam fugis
ne neges, qui ſi negaturus es, iam negaſti. Si vero incer-
tus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter vtrum-
que euentum etiam confiteri te poſſe præſumis, & ſa-
luum magis fieri quo minus fugias? ſicut negaturum te
præſumis, vt fugias. Iam nunc aut in nobis eſt vtrum-
que, aut totum in Deo. Si in nobis eſt cõfiteri aut nega-
re, cur non id præſumimus quod eſt melius, id eſt, con-
feſſuros nos? niſi ſi vis confiteri, pati non vis. Nolle au-
tem confiteri, negare eſt. Si vero in Deo totum eſt, cur
non totum relinquimus arbitrio eius? agnoſcentes vir-
tutem & poteſtatem, quod poſſit nos ſicut fugientes e-
ducere in medium, 40 ita & non fugientes, immo & in
medio populo conuerſantes obumbrare. Quale eſt, vt
ad fugiendum, Deo honorem reddas, qui poſſit te etiã
fugientem producere in medium: ad conteſtandum
autem inhonores illum, deſperans potentiam prote-
ctionis ab illo? Quare non magis ex hac parte conſtan-
tiæ & fiduciæ in Deum, dicis, Ego quod meum eſt facio,
non diſcedo. Deus ſi voluerit, ipſe me proteget. Hoc po-
tius noſtrum eſt, ſtare ſub Dei arbitrio, quam fugere ſub
noſtro. 41 Rutilius, ſanctiſſimus martyr, quum totiens
fugiſſet perſecutionem de loco in locum, etiam pericu-
lum (vt putabat) nummis redemiſſet, poſt totam ſecu-
ritatem quam ſibi proſpexerat, ex inopinato apprehen-
ſus & Præſidi oblatus tormentis diſſipatus, credo pro
fugæ caſtigatione, dehinc ignibus datus, paſſionem quã
vitarat, miſericordiæ Dei retulit. Quid aliud voluit Do-
minus nobis demonſtrare hoc documento, quam fu-
giendum non eſſe, quia nihil fuga proſit ſi Deus nolit?
[42 Immo, inquit, quia præceptum adimpleuit, fugiẽs
de ciuitate in ciuitatem. Sic enim voluit quidam, ſed &
ipſe fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt in-
telligere ſenſum Domini illius pronuntiationis, vt eam
ad velamentum timiditatis ſuæ vtãtur, cum & perſonas
ſuas habuerit & tempora & cauſas: 43 *Cum cœperint*, in-
quit, *perſequi vos, fugite de ciuitate in ciuitatem.* Hoc in per-
ſona proprie Apoſtolorum, & in tempora, & in cauſas
eorum pertinere defendimus, 44 ſicut præcedentes &
ſubſequentes ſenſus probabunt, qui non niſi in Apoſto-
los competunt: *In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatem*
Samaritanorum ne introieritis, ſed ite potius ad oues perditas do-
mus Iſraelis. Nobis autem & via nationum patet, in qua
& inuenti ſumus, & vſque in finem incedimus: & nulla
ciuitas excepta eſt, quo per totum orbem prædicamus:
ſed nec cura nobis Iſraelis iniuncta eſt extra ordinem,
niſi qua & omnibus gentibus prædicare debemus. Et-
iam: ſi apprehendamur, non in concilia eorum perdu-
cemur, nec in ſygnagogis illorũ flagellabimur, ſed Ro-
manis vtique poteſtatibus & tribunalibus obiiciemur.
Sic igitur & fugæ præceptum, Apoſtolorum conditio
deſiderabat, quo niam primo prædicandum erat ad o-
ues perditas domus Iſraelis. Vt ergo perciperetur præ-
dicatio, apud quos priores eam perfici oportebat, vti pa-
nem ante filii quam canes ſumerent, ideo illis fugere
tunc ad tempus præcepit, non propter eludendum pe-
riculum proprio nomine perſecutionis (atquin perſe-
cutiones eos paſſuros 45 prædicabat, & tolerandas do-
cebat) ſed propter profectum annuntiationis, 46 ne ſta-
tim oppreſſis, Euangelii quoque diſſeminatio perime-
retur. Neq; enim quaſi tacite in aliquam ciuitatẽ trans-
fugiendum erat, ſed quaſi vbique annuntiaturis, & ex
hoc vbique perſecutiones ſubituris, donec replerent
doctrinam ſuam. 47 Denique: *Non conſummabitis*, in-
quit, *ciuitates Iſraelis.* Adeo intra terminos Iudææ præce-
ptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudææ
præfinitio competit prædicationis, in omnem iam car-
nem effuſo ſpiritu ſancto. Itaque Paulus & Apoſtoli i-
ſi, memores præcepti dominici, conteſtantur illud a-
pud Iſrael, quem iam doctrina ſua impleuerant, 48 *Vo-*
bis oportuit in primis ſermonem Dei tradi. Sed quoniam repu-
liſtis eum, nec dignos vos æterna vita exiſtimaſtis, ecce conuerti-
mus nos ad Nationes. Atque exinde conuerſi & ipſi ſicut
anteceſſores inſtituerant, & in viam Nationum abie-
runt, & in ciuitates Samaritarum introierunt, vt in to-
tam ſcilicet terram exiret ſonus eorum, & in terminos
orbis voces eorum. Si ergo ceſſauit exceptio viæ Natio-
num, & in ciuitates Samaritanorum, cur non ceſſauerit
& fugæ præceptum pariter emiſſum? denique ex quo
ſaturato Iſraele Apoſtoli in Nationes tranſierunt, &

E

F

Cap. VI.

Matth. 10.

Ibidem.

Ibidem.

G

Matth. 15.
Matth. 10.
Ibidem.

Ibid em.
H

Act. 13.

Pſal. 18.

fuge-

fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. 49 Atquin & Paulus, qui se per murum concesserat expediri de persecutione, qua ad hoc tempus erat præcepti, idem iam in clausula officii, & in consummatione præcepti discipulis magnopere deprecantibus, ne se Hierosolyma committeret passurus illic quæ Agabus prophetauerat, sollicitudini eorum non subscripsit, sed econtrario, *Quid*, inquit, *facitis lachrymantes & conturbantes cor meum? Ego enim non modo vincula pati optauerim, sed etiam mori Hierosolymis pro nomine Domini mei Iesu Christi. Atque ita omnes aierunt, Fiat voluntas Domini.* Quæ erat voluntas Domini? vtique non fugiendi iam persecutionem. Ceterum poterant & priorem Domini voluntatem proposuisse, qua fugere mandauerat, qui illum persecutionē vitasse maluerant. Igitur cum etiā sub Apostolis ipsis temporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorū præscriptorū, non potest apud nos pseuerare q̄ apud doctores nostros concessauit, etsi non proprie ad illos fuisset emissum: Aut si perseuerare illud Dominus voluit, deliquerunt Apostoli, qui non vsque in finem fugere curauerunt. [50 Videamus nunc, an & cetera Domini edicta congruant petpetuo fugæ præcepto: Primo quidem si à Deo persecutio est, quale est vt idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam si euadi vellet, melius non immitteret, ne voluntatem suam alia voluntate præuaricari videretur. Aut pati enim nos voluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? si pati, quomodo fugere? Iam vero quanta inæqualitas sententiarum iubentis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fugæ? 51 *Qui confessus fuerit in me. & ego confitebor in illo coram patre meo.* Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens? 52 *Qui me confusus fuerit, & ego confundar eum coram patre.* Si deuito passionem, confundo confessionem. *Fœlices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei.* Infœlices ergo, qui fugiendo ex præcepto non erunt passi. *Qui sustinuerit in finem, iste saluabitur.* Quid ergo me iubens fugere, vis in finem sustinere? Tanta diuersitas sententiarum si non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ suam tunc habuisse rationem quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciens Dominus, pro sua humanitate nihilominus & portum fugæ demonstrauit. Non enim idoneus erat etiam sine fuga tam turpi & indigno & seruili præsidio saluos facere in persecutione, quos sciret infirmos. Atquin non fouet, sed recusat semper infirmos, primum docens non fugiendos esse persecutores, sed potius non timendos. *Nolite timere eos qui corpus occidere possunt, animæ autem nihil valent facere. Sed timete eum qui & corpus & animam perdere potest in gehennam.* Atque exinde quæ timidis præfinit? 53 *Qui pluris fecerit animam suam quam me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non potest esse meus discipulus.* 54 Postremo in Apocalypsi non fugam timidis offert, sed inter ceteros reprobos particulam in stagno sulphuris & ignis, quod est mors secunda. [55 Refugit & ipse vim interdum, sed eadem ratione, qua Apostolis fugere præceperat, donec scilicet doctrinam suam impleret. Qua consummata non dico stetit, sed nec auxilium à patre 56 angelorum exercituum desiderauit, increpito etiam Petri gladio. 57 Professus quidem & ipse est: animam vsque ad mortem, & carnem infirmam, vt tibi ostenderet primo in se vtramq; substantiam humanam fuisse ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis: ne aliam, 58 vt quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Christi interpretareris. Dehinc vt demonstratis conditionibus earum, scires illas nihil valere per semetipsas sine spiritu. Et ideo præponit. *Spiritus promptus* vt vtramque conditionem substantiæ vtriusq; respiciens intelligas in te esse etiam fortitudinem spiritus, quo modo & infirmitatem carnis: ac iam hinc scias quid vnde facias, & quid cui subiicias, infirmū scilicet forti: ne, vt nunc facis, de carnis quidem infirmitate causeris, de spiritus autem firmitate dissimules. 59 Postulauit & ipse à patre, si fieri posset, transiret ab illo calix passionis. Postula & tu, sed stans vt ille, sed postulans tantum sed subiungens & reliqua: *Verum non quod ego volo, sed quod tu.* Fugiens autem quomodo hoc postulabis, ipse tibi præstans calicis translationem, nec quod pater vult faciens, sed quod tu. [60 Omnia Apostoli secundum Deum vtique docuerunt, omnia euangelizare voluerunt. Vbi illos ostendis præceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem restaurasse? quia nec potuissent tale quid constituere tam contrarium exemplis suis, vt fugam mandarent, 61 qui quum maxime de vinculis vel insulis, quibus ob confessionem non ob fugam nominis continebantur, ad Ecclesias scribebant. 62 Infirmos sustinere iubet Paulus. vtique enim non fugientes. Quomodo enim sustinebuntur absentes? 63 Non patientia dicit sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suę offenderint? Sic & pusillanimes consolari, non tamen in fugam mitti. 64 Sed cum admonet: Ne locum Malo demus, non fugæ suggerit consilium, sed iracundiæ docet temperamentum. Et si redimendum tempus dicit, quia dies nequam sunt, non per fugam, sed per sapientiam conuersationis, 65 lucrari nos vult commeatum. 66 Ceterum qui lucere nos iubet velut filios lucis, non iubet fuga abscondi vt filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, vtique nec fuga mobiles: & accinctos, in fugam an in occursum Euangelii? arma quoq; demonstrat, quæ fugituris non essent necessaria, inter quæ & clypeum, quo possitis tela diaboli extinguere, resistentes sine dubio, & excipientes omnem vim illius: 67 Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas ponendas docet, nedum pro Domino. Hoc à fugientibus non potest adimpleri. Denique memor Apocalypsis suę in qua timidorum exitum audierat, de suo sensu admonet & ipse, timorem reiiciendum. *Timor*, inquit, *non est in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem*, 68 *quia timor supplicamentum habet*, vtique ignem stagni. *Qui autem timet, non est perfectus*, in dilectione Dei scilicet. Porro quis fugiet persecutionem, nisi qui timebit? Quis timebit, nisi qui non amauit? Spiritum vero si cōsulas, quid magis sermone illo spiritus probat? Namque omnes pene ad martyrium exhortatur, non ad fugam, 69 vt & illius commemoremur: 70 Publicaris, inquit, bonum tibi est. Qui enim non publicatur in hominibus publicatur in Domino. Nec cōfundaris, iustitia te producit in medium. Quid confunderis, laudē ferens? Potestas sit, cum conspiceris ab hominibus. Sic & alibi, Nolite in lectulis, nec in aborsibus, & febribus mollibus optare exire, sed in martyriis, vti glorificetur qui est passus pro vobis. [71 Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, illum magis Græcum versiculum secularis sententiæ sibi adhibent,

72 *Qui fugiebat, rursus præliabitur,*

vt & rursus forsitan fugiat. Et quando vincet, qui quum fugerit, victus est? Bonum militem Christo imperatori suo præstat, 73 qui tam plene ab Apostolo armatus, tuba persecutionis audita, diem deserit persecutionis. Respondebo & ego de seculo aliquid,

74 *Vsque adeone mori miserum est?*

Moriatur quoquo modo, aut victus, aut victor. Nam etsi negando ceciderit, cum tormentis tamen præliatus. Malo miserandum quam erubescendum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quam in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis, si quidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmoniis, siquidem & in dæmonas accepisti potestatem: quem timeri oportet ab vniuerso mundo siquidem & in te mundus iudicatur. Christum indutus es siquidem in Christum tinctus es. Qui fugis diabolum depreciasti Christū qui in te est. Fugitiuū cum diabolo te reddidisti. Sed Dominum fugiens, exprobras omnib. fugitiuis suis vanitatem consilii. 75 Fugerat & quidā animosus Prophetes Dominum, traiecerat ab Ioppe Tarsum, quasi & à Deo transfretaret, sed illum non dico in terra, verum in vtero etiam bestiæ inuenio, in quo nec mori per triduum potuit, nec vel sic Deum euadere. Quanto melius, qui siue iniquus Deum timens non fugiteum, 76 sed potius contemnit, confidens scilicet

A
Act. 21.
Matth. 10.
B
Cap. VII.
Ibidem.
Ibidem. Marc. 8. Matth. 5. Matth. 10.
Ibidem.
C
Ibidem. Luc. 14. Apoc. 21.
Cap. VIII. Luc. 4. Matth. 2. 12. & 14. Ioan 7. 8. & 11. Matth. 26.
Ibidem.
D
Ibidem.
E
Cap. IX.
1. Thess. 5. Rom. 14. 1. Thess. 5. Ephes. 4. Ephes. 5.
Ibidem. Ephes. 6.
F
1. Ioan. 3. Apoc. 21.
1. Ioan. 4. Apoc. 21. 1. Ioan. 4.
Cap. X.
G
Ephes. 6.
1. Cor. 6. Luc. 10. 1. Cor. 6. Gal. 6.
H
Iona. 1.

A de tutela Domini, siue Deum reformidat, quanto magis sub oculis eius astitit, dicens: Dominus est, potens est: omnia illius sunt: vbi fuero, in manu eius sum: faciat quod vult, non discedo: & si perire me volet, ipse me perdat, dum me ego seruo illi. Malo inuidiam ei facere per voluntatem ipsius pereundo, quam bilem, per meam euadendo. [77 Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt maioris fieri possit, si quem gradum ex persecutionis tolerantia ascenderit. 78 Sed quum ipsi autores, id est, ipsi 79 Diaconi, Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus intelligere poterit, qua ratione dictum, *Fugite de ciuitate in ciuitatem*? Itaque cum duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit 80 ad gradum in acie figendũ suadere? 81 Certe quidem *bonus pastor animam pro pecoribus ponit*: vt Moyses non Domino adhuc Christo reuelato, etiam in se figurato ait: *Si perdis hunc populum*, inquit, *& me pariter cum eo disperde*. Ceterum Christo confirmante figuras suas, *malus pastor est, qui viso lupo fugit, & pecora diripienda derelinquit*: proiicietur de villa pastor huiusmodi, 82 detinebuntur illi missionis suæ mercedes suæ in compensatione, immo & de priore peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio. *Etenim qui habet, dabitur ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur*. Sic Zacharias comminatur: 83 *Exurge romphæa in pastores, & euellite oues, & superducam manum meam in pastores*. In quos & Ezechiel, & Hieremias iisdem minis perorant, quod non tantum de pecoribus improbe vescantur pascẽtes potius semetipsos, verum & dispersum gregem faciant, & in prædam esse omnibus bestiis agri dum non est pastor illis. Quod nunquam magis fit, quã quum in persecutione destituitur Ecclesia à Clero. 84 Si & spiritum quis agnouerit, audiet & fugitiuos denotantem. Porro si eos qui gregi præsunt, fugere, quum lupi irruunt, nec decet, immo nec licet, (qui enim talem pastorem malum pronuntiauit, vtique damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum est sine dubio) ideo præpositos Ecclesiæ in persecutione fugere non oportebit. Ceterum si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare, sine causa staturus ad tutelam gregis, quam grex non desideraret ex licentia fugæ scilicet. [85 Quod pertineat frater ad tuum problema, habes sententiæ nostræ responsionem & exhortationem. Porro qui quærit, An persecutio fugienda sit, sequentem quoque iam prospiciat necesse est: an si fugienda non est, redimẽda certe sit. Vltro igitur & de hoc tibi suggeram, definiens persecutionem, quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. 86 Pretium interest. Ceterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est. Certe & huius timiditatis consilium est. Quod times, redimis, ergo fugis. Pedibus stetisti, cucurristi nummis. Hoc ipsum quod stetisti ex redemptione, fugisti. Vt autem redimas hominem tuum nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum Deo & dispositiones eius, qui filio suo non perpercit pro te, vt fieret maledictum pro nobis, quia *maledictus qui pependerit in ligno, qui tanquam ouis ad victimam ductus est, & tanquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os: sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non auertit à sputaminibus, & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem crucis*. Totum hoc, vt nos à peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostræ. 87 Apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in cœlis, subleuatæ sunt portæ sempiternæ, vt introiret ex gloriæ, Dominus virtutum, hominem de terris, immo ab inferis, mercatus in cœlos. Quis est nunc qui aduersus illum reluctatur, immo depreciat, & mercedem eius tam 88 magno comparatam, precioſissimo scilicet sanguine, commaculat? Iam ergo melius fugere quam fieri viliorem, si non tanto sibi constabit homo, quanti constitit Domino. Et Dominus quidem illum redemit, ab angelis mundi tenentibus potestatibus, à spiritalibus nequitiæ, à tenebris huius æui, à iudicio æterno, à morte perpetua. 89 Tu autem pro eo pacisceris cum Delatore, vel Milite, vel furunculo aliquo præside, sub tunica & sinu (quod aiunt) vt furtiuo, quem coram toto mundo Christus emit, immo & manumisit. Hunc ergo liberũ pretio æstimabis, & pretio possidebis, nisi eodem, quanto (diximus) Domino constitit, sanguine suo scilicet? Vt quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo Christus est? 90 Non aliter & Simon facere tentauit, quum pecuniã Apostolis obtulit pro spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: *Pecunia tua tecum sit in interitum: quoniam gratiam Dei pretio consequendam putasti*. Quis tamen abnegatorem spernat? Quid enim dicit ille 91 Concussor? Da mihi pecuniam. Certe ne eum tradat: siquidem non aliud venditat, quam quod præstaturus est præmio tuo. Cum das, vtique ne tradatis voluisti. 92 Non traditus autem, traduci habebas? ergo dum nolendo tradi non vis traduci, nolendo negasti, quod te esse traduci noluisti. Immo, inquis, dum nolo traduci quod sum, confessus id esse quod nolo traduci: id est, Christianum.

Potes itaque te martyrem vindicare, constanter ostendisse Christum Redimens, non ostendi? Apud vnum si forte confessus es, ergo & apud plures nolendo confiteri, negasti. Ipsa salus iudicabit hominem excidisse, dum euadit. Excidit ergo qui maluit euasisse. Negatio est etiam martyrii recusatio.

Christianus pecunia saluus est: & in hoc nummos habet ne patiatur, dum aduersus Deum erit dives. At enim Christus sanguine fuit dives pro illo. *Fælices itaque pauperes, quia illorum est*, inquit, *regnum cœlorum*, qui animam solam in confiscato habent. Si non possumus Deo seruire & Mammonæ, possumus & à Deo redimi & à Mammona? Quis enim magis seruiet Mammonæ quam quem Mammonas redemit? Postremo quo exemplo veteris in redemptionem traditionis? Apostoli tractantes, persecutionibus agitati, quando se pecunia liberauerunt? quæ illis vtique non deerat, ex prædiorum pretiis ad pedes eorum depositis, certe multis locupletibus credentibus viris ac fœminis, qui his etiam refrigeria subministrabant. 93 Quando a Onesiphorus, aut b Aquila, aut c Stephanus, hoc modo eis in persecutione succurrerunt? 94 Paulus d quidem cum Fœlix Præses pecunias accepturum se pro eo à discipulis speraſſet, de quo & ipse in secreto tractauit cum ipso, neque ipse pro se, neque discipuli pro eo numerauerunt. Illi vtique discipuli, qui flentes quod Hierosolymam tendere perseueraret, & persecutiones prædicatas illic non præcaueret, postremo inquiunt, *Fiat voluntas Dei*. Quæ ista voluntas? vtique vt pateretur pro nomine Domini, non vt redimeretur. Oportet enim quomodo Christus animam suam posuit pro nobis, ita fieri pro eo & à nobis: nec tantum pro ipso, immo etiam pro fratribus propter ipsum. Quod Ioannes docens, non & fratribus numerandum, sed moriendum potius pronũtiauit. Nihil interest, si quem Christianum redimere non debeas aut emere. Et adeo voluntas Dei sic est, Ab apice regnorum & imperiorum, vtique à Deo disposito statu, in cuius manu cor regis, tanta cottidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuum, vectigalium, collationum, stipendiorum: nec vnquam vsque adhuc ex Christianis tale aliquid prospectum est, 95 sub aliquam redemptionem capitis 96 & sectæ redigendis, cum tantæ multitudinis nemini ignotæ fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sanguine numerati, nullum nummum pro capite debemus: quia caput nostrum Christus est. Non decet Christum pecunia constare. Quomodo & martyria fieri possent in gloriam Domini, si tributo licentiam sectæ compensaremus? Itaque qui eam præmio paciscitur, dispositioni diuinæ aduersatur. Cum igitur nihil nobis Cæsar indixerit in hunc modum stipendiariæ sectæ, sed nec indici vnquam tale quid possit, 97 Antichristo iam instante, & in sanguinem non in pecunias hiante Christianum, quomodo mihi proponere potest scripturam esse, 98 *Reddite quæ sũt Cæsaris Cæsari*? Miles me, vel Delator, vel Inimicus

concu-

Cap. XI.

Exod. 32. Ioan. 10.

Matt. 20. Luc. 8. Zach. 13. Ezech. 34. Ierem. 23.

Cap. XII.

Rom. 8. Gal. 3. Isai. 53.

Philipp. 2. Psal. 23.

1. Cor. 6.

Ephes. 6.

1. Cor. 6. Act. 8.

Matth. 5. Matth. 6.

Act. 4. & 5. a 2. Tim. 1. & 4. b Act. 18. c Act. 6. & 7. d Act. 24. Act. 21.

1. Ioan. 3.

Prou. 21.

1. Cor. 6. Ephes. 4. & 5.

Matt. 22.

concutit, nihil Cæsari exigens, immo contra faciens, cum Christianum legibus humanis reum, mercede dimittit Alius est denarius quem Cæsari debeo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius, à tributariis scilicet, non à liberis debitus. Aut quomodo reddam quæ sunt Dei Deo, vtique proinde imaginem & monetam ipsius, inscriptam nomine eius: id est, hominem Christianum? Quid autem Deo debeo sicut denarium Cæsari, nisi sanguinem quem pro me filius fudit ipsius? Quod si Deo quidem hominem & sanguinem meum debeo, nunc vero in eo sum tempore, vt quod Deo debeo expostulet, vtique fraudem Deo facio, id agens ne quod debeo soluam. Bene obseruaui præceptum, Cæsari reddens quæ sunt Cæsaris, Deo vero quæ sunt Dei abnegans. [99 Sed & omni petenti me dabo in causa eleemosynæ, 100 non in concussuræ. Petenti, inquit. Porro qui incutit, non petit. Qui comminatur si non acceperit, non postulat, sed extorquet. Non eleemosynam expectat, qui non miserandus, sed timendus venit. Dabo igitur misericordiæ non timiditatis meæ nomine; vbi qui accepit, Deum honorat, & benedictionem mihi reddit: non vbi amplius se benefactum præstitisse credit, & prædam suam aspiciens dicit: De reatu irascar & inimicum. Sed inimicitiæ & alios habent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut persecutorem, aut concussorem: nam huic quanto magis, carbones aceruabo super caput, si non me redemero? Proinde, inquit: *Qui tibi tunicam sustulerit, vel etiam pallium concede.* Ad eum pertinet, qui rem, non qui fidem meam eripere quæsierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si minatus fuerit, etiam tunicam reposcam. Omnium iam nunc Dominicarum suæ sunt & causæ & regulæ termini, non infinitum, nec ad omnia spectant. Atque adeo, omni petenti dari iubet, ipse signum petentibus non dat. Alioquin si omnibus passim petentibus dandum putas, tu mihi videris, non dico vinum febricitanti, sed etiam venenum aut gladium mortem desideranti daturus. *Facite* autem *vobis amicos de Mammona*, quomodo intelligendum sit, parabola præmissa doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commissam sibi rationem Domini cum male administrasset, deberet de Mammonæ hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potius prospicere, quam inimicos: & releuare nos à debitis peccatorum, quibus Deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conferrent; vt cum cœpisset ab his deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æterna. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & sententiæ istius, dum scias verisimile non esse vt Concussores nostri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant tunc nos in tabernacula æterna. Sed quid non timiditas persuadebit, quasi & fugere scriptum permittat, & redimere præcipiat? Parum denique est, si vnus aut alius ita eruitur. 101 Massaliter totæ Ecclesiæ tributum sibi irrogauerunt. Nescio, dolendum an erubescendum sit, cum 102 in matricibus 103 Beneficiariorum 104 & Curiosorum, 105 inter tabernarios, 106 & lanios, 107 & fures balnearum, & aleones, & lenones, Christiani quoque vectigales continentur. 108 Hanc Episcopatui formam Apostoli prouidentius condiderunt, vt regno suo securi frui possent sub obtentu procurandi. Scilicet enim talem pacem Christus ad patrem regrediens mandauit à militibus 109 per Sarturnalicia redimendam. [110 Sed quomodo colligemus, inquis; quomodo Dominica solemnia celebrabimus? Vtique quomodo & Apostoli, fide, non pecunia tuti, quæ fides si montem transferre potest, multo magis Militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Neque enim statim & à populo eris tutus, si 111 Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, & Sapientia, ad tutelam opus est: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis haud redemptionem desiderare. Postremo si colligere interdiu non potes, 112 habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam. Non potes discurrere per singulos, sit tibi & in tribus Ecclesia. Melius est, turbas tuas aliquando non videas, quam 113 addicas Serua Christo virginem sponsam. Nemo quæstum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabilia videntur. Sed recita Deum dixisse, *Qui capit, capiat*, id est, qui non capit, discedat. Non potest qui pati timet, eius esse qui passus est. Atqui pati non timet, iste perfectus erit in dilectione, vtique Dei. *Perfecta enim dilectio foras mittit timorem.* Et ideo *multi vocati, pauci electi.* Non quæritur, qui latam viam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et 114 ideo Paracletus necessarius deductor omnium veritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem, neque redimere nouerunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.

Ibidem. Cap. XIII. Luc. 6. Ibidem. Luc. 11. Luc. 16. Cap. XIV. Matth. 21. Matth. 19. 1. Ioan. 4. Matth 11. Matth. 7.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE FVGA IN PERSECVTIONE.

1. DE FVGA IN PERSECVTIONE, &c.] *Beatus Hieron, Nicephorrus, Trithemius, Politianus, & 3. Vatic. ms. cod. legunt constanter*: DE PERSECVTIONE. *Verum quod (vti initio libri habetur) tractetur*, Fugiendum necne in persecutione, *maiorus explicationis gratia retinuimus lectionem illam excusorum Rhenani codicum, nescio an etiam ms. eiusdem, maxime quod potius titulus ille conueniret* Scorpiaco aduersus Gnosticos *supra, Tom. 3.*

2. AD FABIVM.] *Istud adiecimus ob verba illa etiam initio libri*: Fabi frater, *de quo quis fuerit, frustra quæreretur, quum eius temporis vixdum exstet historia, verum ex eo quod cap.* 11. Sed quum ipsi auctores, id est, ipsi Diaconi, & Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus intelligere poterit, *&c. incidit mihi suspicio, fuisse Presbyterum* Fabium, *vti eum* fratrem *nuncupet communi Christianorum nomine, sicuti alibi, vel quod vterque susceptisset eundem Ordinem sacrum.*

CAP. I.

3. Quæsisti proxime, Fabi frater, &c. [*Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quod persecutio Dei fiat voluntate.

4. Quod nescio quid adnuntiaretur, &c.] *Nempe, de persecutione in Africa iam cœpta, qua an prima fuerit, an secunda, in Vita auctoris latius.*

5. oblocutus, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) in contrariam partem locutus, aduersus fugam.*

6. plenius eam de stylo nunc renuntiaturus, &c.] *Id est, definiturus & demonstraturus, significatione eadem qua supra dixit, Tom. 3. li. de Carne Christi:* Renuntiatio eius *(nempe carnis Christi)* dabit legem nostræ resurrectioni. *Vbi vide Adnot. nostras n. 7. & li. de Anima ca. 15. num. 199. vbi eadem significatione accipitur*: renuntiare.

7. Paracletum non recipiendo, &c.] Paracletum *(vel Rhenano teste) Montani commentitium intelligit, cui iterum adplicat illud Ioan. 16.* deductorem omnis veritatis.

8. de obitu eius &c.] *Id est, de officio persecutionis. Legimus autem prorsus*: Satis est quidem præscribere, *more Tertullianico, pro*: perscribere. Siqui *vero (inquit Rhenanus) pro*: Siquis.

9. Si qui responderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo, &c.] *Quod hic non tractat, eo quod sicut subijcit*, De persecutione nunc quæritur, *impugnauit late eam hæresin libro 2. adu. Marc. cap. 5. 6. 8. 9. 10. & 11. & cap. sequenti aperte dicit*: iniquitas à Deo non est.

10. ad probationem scilicet seruorum Dei, &c.] *Recte sic Rhenanus restituit pro*: ad probationem, *nam & sequitur*: probatio & reprobatio fidei, *ac*: per quam quis probatus aut reprobatus iudicatur, *&*: Totum quod agitur in persecutione, gloria Dei est probantis & reprobantis. *Item ca. 2.* propter probationem fidei, *bis ac*: præcedere Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis, *ac*: vt iustitia probetur, *&*: Aut enim ex caussa probationis conceditur ei *(nempe Diabolo)* ius tentationis *denique ca. 3.* Vram *(inquit)* illos sicut vritur argentum, & probabo illos sicut probatur aurum. Quum enim exurimur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. *Quid? Quod etiam* corona *(inquit hoc ipso cap. 1.)* & præmium proponuntur, *&*: Agonotheta inuitat ad præmium. *Quæ omnia huc adduximus contra eorum paradoxon, qui scribere non verentur: Pœnas Martyrum supplicia esse peccatorum. Legendum autem coniicit Dn Harrisius:* Hoc omne iudicium persecutio est, *pro eo quod erat*: Hoc nomen, *verum nos castigaui-*

A

mus: Hoc Domini iudicium, *quia legitur cap.ſequenti:* Arbitrium enim Domini perſecutio.

11. Hæc pala illa, &c.] *Recte Rhenan.interpretatur* palam, *inſtrumentum ruſticum Adludit enim ad illud Matth.3.iuxta ſimilem B.Cypriani verſionem:* Quia veniet Dominus ferens palam in manu ſua, & mundabit aream ſuam, *de quo latius ad eius Epiſt.51. ad Confeſſores,nu.8.*

12. frumentum martyrum, &c.] *Sic recte reſtituit Rhenan.pro:* maturum. *Comparantur enim* martyres frumento, *paleu negatores, qui* martyribus *opponuntur.*

13. Hæc enim, ſcalæ quas ſomniat Iacob, &c.] *Sic legimus ex 3. ms.Vatic.cod.pro:* Hæ, *nam* Hæc *ſubintelligitur perſecutio: qui etſi legant:* ſomniauit, *retinuimus:* ſomniat, *quod iſtud legatur etiam ſupra To.3.li.3.aduerſ.Marc.c.vlt.*

14. Sic & agonem, &c.] *Adludit ad illud 1.Cor.9.* Omnis qui in agone contendit, *ſicuti etiam paulopoſt, dum* Agonothetæ *mentionem facit, qui* inuitat ad præmium. *Nec aliter ſupra Tom.2. libr.ad Martyr.c.3.vbi vide Adnot.noſtras num.42.& 43.*

15. intelligi capit, &c.] *Et hic eſt (inquit Rhenan.)* capit, *pro eo quod Græcus eſt* ὑπέχειται, *hoc eſt:perſecutio poteſt intelligi quod ſit agon, ſiue:probabile eſt eſſe agonem. Sic lib.de Habitu muliebri, cap.2.* Sed hæc non capit æſtimare, *& multis aliis in locis cum præcedentibus, tum ſequentibus.*

16. Legis edictum agonis iſtius in Apocalypſi, &c.] *Adludit ad* præmia, quibus ad victoriam inuitat *Angelus Epiſcopos 7. Eccleſiarum, Apoc.2.& 3. De quibus omnibus latius Auctor ſupra Tom. 3.l.adu.Gnoſticos c.12.vbi vide Adnot.noſtras num.93.& 94.*

17. in expeditione, &c.] *Apte (inquit Rhenan.)* vtitur *hoc vocabulo, nam* expeditio *militarem adparatum ſignificat.*

18. ieiuniis & ſtationibus, &c.] *Sic ex ms.3.Vatic.cod.pro* in ſtationibus, *eo quod hic, & infra l.de Ieiuniis adu.Pſychicos, vtatur voce* ſtationum, *pro ſtatis Ieiuniorum diebus, ſicuti etiam ſupra adnotauimus T.2.l.de Orat.c.14.nu.58. Quare hallucinatur Rhen. ad alios quoſdam locos Auctoris, & nominatim ſupra li.de Monogamia, & de Exhort.caſt.cap.9. vbi aliter accipit* ſtationes *pro conuentibus Eccleſioſticis, Metaphora à militibus accepta.*

19. in alterutra diligentia, &c.] *Hoc eſt (inquit idem Rhen.) mutua diligentia mariti in vxorem, & vxoris in maritum, aut alioqui proximi in proximum per officia caritatis.*

CAP. II.

20. Si quod iniquitas à Deo non eſt, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod à diabolo non ſit, ſed per diabolum fiat perſecutio permiſſu Dei *Eſt autem illud Tertullianicum:* veri Dei Antiſtes, *ac mox cum Genitiuo:* iuſtitiæ æmula, *ac:* cuius eſt æmula, *pro: contraria. Pulcre autem reſtituit caput iſtud Rhenanus. Nos præterea ex 3.Vatic.ms.cod.caſtigamus:* omnis ſectatores veritatis, *pro:* omnes, *& ſupplemus:* vt ſic iuſtitia in iniquitate perficiatur.

21. vt confundatur ſapientia, &c.] *Sic caſtigauimus ex 2.Vatic. ms pro:* confundantur, *eo quod alibi legere ſoleat:* vt confundat ſapientiam, *ſicuti adnotauimus ſupra Tom.3.li.de Carne Chriſti, ca.4. nu.39 Eſt autem Tertullianicum illud:* ſi forte.

22. aut homines eius fuiſſe traducat. &c.] *Similiter infra c.12.* Non traditus autem traduci habebas. Ergo dum nolendo tradi, non vis traduci, nolendo negaſti, quod te eſſe traduci noluiſti. *Accipitur autem vtrobique* traduci *pro publicari, aliter quam aliis quibuſdam locis, de quibus ſupra To.3.lib.de Præſcript.adu.hæret.ca. 33.num.191.*

23. Habes exemplum Iob, &c.] *Citat verba Iob.1.& 2.iuxta LXX.*

24. Ecce, inquit, poſtulauit Satanas vti cerneret vos, &c.] *Iterum ſic legimus ex 3.ms.Vatic.cod. pro eo quod ſubſtituerat non recte Rhen.* vt diſcerneret, cernere *enim pro cribrare, quod vox Græca* σινιάσαι, *Luc.22.ſignificat, etiam Plinio vſitatum eſt lib 18.cap.11.*

25. Sed in legitima oratione, &c.] *Sic appellat Orationem Dominicam, vti etiam ad marginem adnotauit Rhenanus. Eſt autem phraſis Tertullianica:* veniam eius, *hoc eſt, liberationem à perſecutione. Quod autem hic vertit:* Sed erue nos à maligno, *ſupra lib.de Orat cap.8.tranſtuli::* ſed euehe nos à malo, *quorum hoc magis generale eſt, quum illud de ſolo diabolo, quem* malignum *vocat intelligatur.*

D

26. Nec in porcorum gregem Diaboli legio, &c.] *Adludit ad illud Marc.5.vbi ſpiritu immundo eiecto in* gregem porcorum, *ſcribitur* Legio *illi nomen fuiſſe. Phraſin vero illam:* Poſſum dicere, *adnotat Rhen etiam vſitatam ſupra Tom.2.lib.1.ad Vxorem, ca 3. Supplemus autem ex 3.Vatic.ms.* propriam iam poteſtatem. *Atqui recte Rhen.* vt in ſuperioribus, *interpretatur de* Iob & Apoſtolis.

27. & concutiebat eum ſpiritus Domini, &c.] *Mirum eſt quod hic transferat Græcam vocem* ἔπνιγεν, *primum illis verbis, deinde iſtis:* & ſuffocabat eum, *quamquam interim vtrumque ſignificet.*

28. vt Apoſtolus refert, datum ſibi ſudem angelum Satanæ vt colaphizetur, &c.] Sudem, *id eſt, palum præacutum, quod Græce eſt* σκόλοψ, *magis proprie quam alii:* ſtimulum. *Legimus autem hic:* vt colaphizetur, *non obſtante lectione Vatic.cod.* colaphizaretur, *vt & lib.de Pudicit.c.13.quia magis correſpondet ei quod Græce & Latine hodie legitur:* vt me colaphizet. *Atqui quod hic interpretatur* ſudē, carnis vexationem, *ibi exponit:* per dolorem aiunt auriculæ vel capitis, *quo reſpicere videtur B.Hieron Comment.ad Galat.B. Cyprianus eundem locum tractans lib de Mortal. partim videtur referre ad carnis & corporis grauia tormenta, partim ad infirmitatem & imbecillitatem. Auctor vero Tract. de ratione circumciſ. inter eiuſdem opera, ad concupiſcentiæ adflictionem. Eligat Lector quod volet. Porro* parentheſi *incluſimus:* Nec hanc ſpeciem permitti diabolo, in (*ſic enim iterum lego cum ms.3.Vatic.& Pariſ.edit.pro:* ni) ſanctos humiliandos per carnis vexationem. *Subaudiens cum Rhenano:* exempla in ſcripturis deſignata demonſtrant.

29. Phigellum & Hermogenem, &c.] *Etiam hic caſtigo:* Phigellum *pro* Phigelum, *ſicuti ſupra Tom.3.li.de Præſcript.adu.hæret. cap.3.num.19.*

CAP. III.

30. Quum ergo & hæc exempla, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus.* Quod ex ſcripturis probetur: Perſecutionē à Deo fieri.

31. catholice fieri hæc, &c.] *Græce interprete Rhenano dixit, pro in vniuerſum, ſiue vniuerſaliter. Siquidem:* catholice, *&:* ex parte, *opponuntur inter ſe. Similiter dixit libro mox citato cap.26.* quam catholice in medium proferebant, *vbi nu.156.in Adnot. noſtris de hoc nomine latius. Sicuti de illo Iſai.45.* Ego ſum qui facio pacem, & condo mala, *li.2.adu Marc.ca.14.*

32. vram, inquit, illos ſicut vritur argentum, &c.] *Caſtigauimus etiam hunc locum Zachar.23.tranſponentes:* argentum, *&:* aurum, *cuius cauſſam vide ſupra li.adu.Gnoſt.ca.7.n.49.*

33. conueniunt in Eccleſiam, &c.] *Sic mox:* quoniam incondite conuenimus, ſimul conuenimus, & complures concurrimus in Eccleſiam, *& infra cap vlt.* Sed quomodo colligemus, quomodo Domino ſollemnia celebrabimus *Omnia enim hæc Synonyma eſſe docuimus ſupra Tom.2. lib.de Orat.num.1. inter Miſſæ cerimonias. De* Eccleſiis *vero tum temporis ædificatis, in quibus fiebant conuentus. vide li.de Idolol.ca.7.num.19. Accipitur autem noue:* patieritis, *pro: patiemini.*

34. antiſtamus, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) exprimit illud quod apud Matthæum vulgo legitur:* Nonne vos magis pluris eſtis illis? *quod Græce eſt:* οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν.

CAP. IV.

35. Igitur ſi conſtat, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quod ſi à Deo eueniat perſecutio, fugiendum non eſſe. *Quamquam interim hoc non ſequitur neceſſaria conſequentia, quia ſicut cap.præced. dictum eſt ex Iſai.cap.45. quum Deus ſit qui condat mala, neque bellum, neque famem, neque peſtem poterimus fugere. Legimus autem:* conſtat, *ex 3.ms.Vatic.pro.* conſtet.

36. poſſumus iam conſultationem tuam inducere, &c.] Inducitur (*inquit Rhenanus*) *proprie, quod deletur. Hic* conſultationem inducere *eſt tollere dubium conſultationis. Exponit autem ſeipſum, quum addit:* & determinare. *In ſequentibus eſt egregia eiuſdem recognitio. Malim autem legere:* Sicut duplex ratio defendit, *pro:* dependit, *ſed nolui quid immutare, quod hoc legant etiam ms.codices.*

37. Et numquid ideo in Geneſi, &c.] *Iiſdem pene verbis eandem ſcripturam explicauit ſupra Tom.3.lib.2.aduerſ.Marc.cap.4.*

38. Quid enim diuinum non rationale? &c.] Diuina *omnia (inquit Rhenan.)* rationalia *eſſe, multis locus inculcat, vt lib.adu.Marc. & in aliis item libris. Sic lib.de Pœnitent.cap.1.* Quippe res Dei ratio, quia Deus omnium conditor, nihil non ratione prouidit, diſpoſuit, ordinauit, nihil non ratione tractari eligique voluit. *Porro* diuina *ratione non carent: Hoc eſt quod ipſe vocat* rationale. *Lego autem prorſus:* Status enim vniuſcuiuſque, *pro:* vnuſquiſque, *ſicuti etiam paulopoſt ex 3.Vatic.ms. cod.* quæ etiam in malis, parte bonum eſt, *pro:* par.

CAP. V.

39. Sed: Quod meum eſt, inquit, fugio, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Non valere excuſationem: ne peream ſi negauero. *Verum in hoc fallitur, quia longe aliter B. Cyprian. Epiſt.83.ad Clerum & plebem: Vos autem, inquit, fratres cariſſimi pro diſciplina, quam de mandatis Dominicis à me ſemper accepiſtis, &c.ne quiſquam vltro ſe gentilibus offerat. Cauſſam vero reddidit: Nam quum corona de Dei dignatione deſcendat, nec poſſit accipi niſi fuerit hora ſumendi, quiſquis in Chriſto manens interim credit, non fidem denegat, ſed tempus exſpectat. Qui autem quum non ſecederet cecidit, negaturus remanſit. Eodem pertinet quod dixit in Actu paſſionis B. Cypr. Sed nec ipſi ſe offerunt, quum hoc ſcriptura ſacra prohibeat. Supplemus autem ex ms.3.Vatic.* Certus es te negaturum, *&c. Reliqua egregie recognouit Rhenanus, præterquam quod ibi noua periodo ſit opus,* Si vero incertus es.

H

40. ita & non fugientes, *&c.* obumbrare, &c.] *Eleganter dictum, ac ſi dicat, ſub vmbra ſua abſcondere. Legimus vero mox, ex coniectura Latinij:* Quare non magis, *pro:* Quanto magis.

41. Rutilius, ſanctiſſimus martyr, &c.] *Suſpicor eſſe eundem, qui in Martyrologiis alicubi vocatur Rutilus, paſſus cum aliis duobus, ſed de die fallit Index, aut certe intelligendus ille* Rutilus, *qui celebratur à Petro de Natalibus 12.Cal.Martij, qui ab aliis vocatur Lucius, paſſus in Africa cum Siluano & Maximo. Atqui, contra id exemplum,* quod periculum, vt putabat, nummis redemiſſet, *late Auctor infra c.12. Certe alioqui inſigne fuit iſtud B.* Rutilii *martyrium.*

CAP. VI.

42. Immo, inquit, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De præcepto Chriſti: Fugite de ciuitate in ciuitatem. *Eſt autem phraſis Tertullianica:* eam vtantur.

43. Quum cœperint, inquit, perſequi vos, fugite de ciuitate in

ciuitatem, &c.] *Paraphrasticῶς hæc citat Auctor, quum non solum ex Græcis & Syriacis exemplaribus verterint Latini Interpretes* Quum autem persequetur vos in ciuitate ista, fugite in aliam, *sed etiam BB. Athnasius & August. locis sub calcem Argumenti citatis. qui constanter istud præceptum Domini (quod agnoscit etiam Auctor) non* temporale secundum personas, tempora & causas, *sed perpetuum esse volunt, sicut etiam B. Cypr. lib. de Lapsis, saltem in aliis quam præfectis Ecclesiæ, de quibus quid sentiant, infra latius cap.* 11.

44. sicut præcedentes & subsequentes sensus probabunt, &c.] *Prorsus istud ita suppleuimus, eo quod illud:* In viam nationum ne ieritis, *præcedat, & subsequatur (Matth.* 10.) Denique: non consummabitis ciuitates Israelis, *Quorum prius, etsi ad Apostolos solos pertinere videatur, tamen multa quæ sunt intermedia vsque ad præceptum fugæ, generalia sunt ad Christianos omnes, & nominatim illud:* Et ad præsides & ad Reges ducemini, *quo respicit quasi à seipso coniectus Auctor, quum subiicit:* Sed Romanis potestatibus & tribunalibus obiiciemur. *Proinde castigamus etiam:* Sic igitur, *&c. pro:* Si, *& nouam periodum ibi incipimus:* Vt ergo perciperetur, *&c.*

45. prædicabat, &c.] Prædicare (*inquit Rhenan.*) *pro prædicere, vt & in superioribus libris.*

46. ne statim oppressis, &c.] *Siue sic legas secundum exclusa Basiliense & Lugdunense exemplaria, siue:* statu, *iuxta* 1. *edit. & ms.* 3. *Vatic. cod. non refert, quare illam lectionem non immutauimus. Si istud legatur, oportebit cum Rhenano interpretari:* statu, *id est, ob statum, hoc est, si perstitissent, nec fugissent.* Statum *enim opponit fugæ. Sic infra, cap.* 11. sine caussa staturus ad tutelam gregis.

47. Denique: Non consummabitis, inquit, ciuitates Israelis, &c.] *Istud citat truncatim Auctor, omittens illud quod sequitur Matth.* 10. *post præceptum fugæ:* donec veniat filius hominis. *Quem locum quum varie interpretentur Veteres, vti inde ostendant non sequi quod hic sensit Auctor, quod* intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur, *præ omnibus placet illa B. August. expositio lib.* 2. *contra Epist. Gaud. cap.* 12. *Dominum hac sententia promisisse, vsque ad finem seculi non defutura loca, quo confugiant in persecutione prædicatores verbi Dei.*

48. vobis oportuit, &c.] *In hac scriptura Act.* 13. *differt à vulgata editione, quod vertat:* Sermonem Dei tradi, *pro eo quod alii:* loqui, *&* conuertimus nos, *vbi illi* conuertimur. *Similiter etiam variat B. Cyprian. lib.* 1. *Testim. aduers. Iud. cap.* 21. *quum legit:* iudicari, *&* conuertimus nos.

49. Atquin & Paulus, &c.] *Sic legimus ex* 3. *vatic. ms. cod. pro* Quin. *Recte autem Rhenanus illud:* qui se per murum concesserat expediri de persecutione, *explicat, qui passus fuerat sibi consuli, extricarique se de persecutione per murum, sicuti legitur Act.* 9. *Quod ipsum exemplum pro se citauit B. Athnasius Apologia de sua fuga supracitata, qui quasi ex proposito opinionem contrariam oppugnans: Quo animo, inquit, ista de sanctis legunt? aut quem ibi prætextum suæ temeritatis reperire poterunt? Si enim illis timiditatem exprobrent, feriunt, sin contra Dei voluntatem (vbi digito videtur notare rationes Auctoris hic sequentes, & supra, c.* 4.) *prorsus scripturas sacras calumniantur. Quod vero hic sequitur, inuenitur, Act.* 21. *Recte autem Rhenan.* subscrisit. *interpretatur consensit addens, vocula:* concessauit, *Auctorem etiam in præcedentibus libris vsum esse.*

CAP. VII.

50. Videamus nunc, an & cetera Domini edicta, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De præceptis, quibus inuitat Dominus ad passionem.

51. Qui confessus fuerit in me, & ego confitebor in illo, &c.] *Istud sic restituimus, pro:* Qui confessus fuerit me, *ac:* illum, *eo quod sic vbique alibi legat Auctor, de quo vide supra Tom.* 3. *lib. adu. Gnostic. cap.* 9. *num.* 62.

52. Qui me confusus fuerit, & ego confundar eum, &c.] *Eadem ratione sic legimus pro:* mei, *&:* eius, *Græce est (vti & Rhenan. adnotauit)* ὃς ἂν ἐπαισχυνθῇ με. *Vide supra Adnotat. nostras lib. de Carne Christi cap.* 5. *nu.* 47. *& dicto. loco adu. Gnostic. num.* 64. *Legimus autem iterum ex* 3. *ms. Vatic.* Atquin non fouet, *&c. pro:* Atqui. *Et deinceps supplemus, sicuti solet Auctor citare Matth.* 10. qui & corpus & animam perdere potest, &c.

53. Qui pluris fecerit animam suam, quam me, &c.] *Sicuti alibi supra, & hic, paraphrasticῶς magis quam ad verbum citat hunc Luc.* 14 *locum.*

54. Postremo in Apocalypsi, &c.] *Ista scriptura Apoc.* 21. timidis *adiungit Apostolus Ioannes, incredulos & execratos, quare de illis constat eum loqui, qui præ timore Christum execrantur, & idolis sacrificant, atque adeo non de illis, qui præ timore fugam capessunt iuxta Christi præceptum.*

CAP. VIII.

55. Refugit & ipse vim interdum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De fuga Christi, *quam B. Cyprian. B. Athanas. & B. August. constanter vrgent, vt voluerit exemplo suo fugam fidelibus omnibus præscribere in persecutione, paratis interim, si adprehensi fuerint, & hora eorum venerit, pro Christo pati. Quæ enim, inquit Athanas. humanitus de Saluatore scripta sunt, ita par est ad commune hominum genus referri, nam & ille nostrum corpus gestauit, & humanam imbecillitatem ostendit. Qui adlegat* fugam Christi *variam, nempe in Ægyptum & Nazareth, Matth.* 2. *item post curatam manum aridam, Matth.* 12. *& post Ioannis Baptistæ Martyrium, Matth.* 14. *denique postquam dixisset:* Antequam Abraham fieret, ego sum, *Ioan.* 8. *& post resurrectionem Lazari, Ioan.* 11. *Atqui præterea* refugit Christus *in Nazareth, Luc.* 4. *quum transiens per medium illorum ibat, & Ioan.* 7. *quum quærerent eum Iudæi interficere.*

56. angelorum exercituum, &c.] *Recte Rhenan. interpretatur* exercituum *qui ex angelis constarent, adludens ad* 12. *legiones angelorum, quas dicebat Christus Petro se posse rogare Patrem, Matth.* 26. *vbi etiam habetur quod addit:* de increpito Petri gladio.

57. Professus quidem & ipse est: animam anxiam vsque ad mortem, &c.] *Quantumuis ad suam opinionem detorqueat istud Auctor, tamen Patres multi scribunt, propterea pati voluisse Christum hanc* anxietatem vsque ad mortem, *dixisseque.* caro infirma est, *sed:* spiritus promptus, *vti facilius nos eius exemplo eam cum patientia sustineamus persecutionis tempore, etiam hinc, sicut Auctor, humanam naturam in Christo probantes.*

58. vt quidam nunc induxerunt, &c.] *Respicit, non ad Marcionitas, qui veram carnem in Christo negabant, sed ad Apellettanos, qui* aliam carnem *(sicuti supra patet Tom.* 3. *lib de Carne Christi, ca.* 6.) Christo inducebant ex syderibus. *Quicunque autem Christum hominem negabant, etiam* aliam animam *adtribuebant, eo quod putatiuam diceret, si eo modo intelligatur quod de* alia carne *dicit, etiam ad Marcionitas referri poterit. Certe* animam *habuisse Christum, vel ex præcedentibus verbis manifestum fit.*

59. Postulauit & ipse à Patre, &c.] *Etiam istud interpretantur Patres à Christo postulatum, vt nobis vitio non daretur in persecutionibus Oratio similis.*

CAP. IX.

60. Omnia Apostoli secundum Deum, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De Apostolis, an fugiendi præceptum obseruauerint. *Ad cuius negatiuam partem probandam, adfert omnes eas scripturas, quæ ad constantiam adhortantur Martyrij: verum omnibus ijs scripturis satisfacimus, si promptum semper animum retinentes, etiam in fuga aut post reditum adprehensi Christum confiteamur. Et vero de Apostolis sic scribit B. Athan. Sed quid: num & hic ignorant, discipulos ob metum Iudæorum latebras & recessus quæsiuisse, & Paulum Damasci (quod etiam supra c. præced. Auctor adduxit) in sporta è mœnibus demissum esse, dum à gentis præfecto quæreretur? Et sub finem libri: Siquis est qui in hoc culpam consistere putet, audeat etiam magnum Apostolum Petrum incusare, quod incluſus & custoditus militari manu, secutus sit Angelum (Act.* 12.) *& post egressionem è carcere & liberationem non redierit ad vincula sua. Quid? quod Maneti adscribat errorem, quem hic Auctor videtur tueri, quum subdit: Crimini det Manes ille Arianus, quod Paulus de muro demissus, & ita elapsus, non mutauit consilium. Atqui multa hic etiam bene castigauit Rhenanus.*

61. qui quum maxime de vinculis vel insulis, *&c.* ad Ecclesias scribebant, &c.] *Epistolæ ab Apostolo Paulo in* vinculis Romanis conscriptæ fuerunt, *ad Galatas, iuxta Græca exemplaria, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses secundum Græcos codices, & ad Timotheum secunda. Similiter Ioannis Apocalypsin in* insula *Pathmo.*

62. Infirmos sustinere iubet Apostolus, &c.] *Siue sic legas cum exc. siue cum ms.* 3. *Vatic.* sustineri, *non refert. Atqui proprie transtulit ex Græco* ἀντέχεσθε, 1. *Thessal* 5. *vbi alii transferunt:* suscipite, *& B. Ambros. Paraphrasticῶς:* infirmis opitulamini.

63. Non patientia dicit sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suæ offenderint? &c.] *Sic ex* 3. *Vatic. ms. cod. pro:* An, *vt* Non *etiam hic capiatur more Tertullianico, pro:* Nonne. *Adludere autem videtur ad illud Rom.* 14. Infirmum autem in fide suscipite, *& Rom.* 15. Debemus autem imbecillitates infirmiorum sustinere. *Illud vero:* pusillanimes consolari, *citat iterum ex* 1. *Thess.* 3.

64. Sed quum admonet: Ne locum Malo demus, &c.] *Tam familiaris fuit Auctori vsurpatio* Mali, *pro* diabolo, *vt illud etiam vertere maluerit Ephes.* 4. *vbi Græce est* τῷ διαβόλῳ, *& ex Syriaco:* criminatori, *quamquam interim transtulerit supra Tom.* 3. *lib. de Resur. carn. cap.* 45. ne dederitis locum diabolo.

65. Lucrari nos vult commeatum, &c.] Commeatum *dare (inquit Rhen.) Festus ait, tempus est dare, quo iri redirique possit. Dabatur militibus ab Imperatore* commeatus, *hoc est, discedendi facultas, & intra præscriptum tempus redeundi. Hinc Tertullianus sæpe* commeatum *accipit, pro tempore, quo in hoc mundo degimus, vt hic, & in libro quem scripsit aduersus Praxean. ca.* 1. Si voluerit, *inquit,* dominus in isto commeatu, si quo minus die suo colligentur omnes adulteræ fruges. *Item pro quolibet tempore, vt l. de Pœnitentia, ca.* 6. Certi enim, *inquit,* indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum faciunt sibi delinquendi, quam eruditionem non delinquendi. *Hic certe per illa verba explicat, quid sit Apostolo* redimere tempus, *Ephes.* 5.

66. Ceterum qui lucere nos iubet, &c.] *Prorsus sic castigauimus pro:* fugere, *& supplemus vocem:* lucis *ex vestigiis* 3. *ms. Vatic. cod. ad quod proxime accedebat Rhenan. coniiciens legendum:* fulgere, *nam adludit ad illud Ephes.* 5 *paulo ante verba præcedentia:* vt filii lucis ambulate. *Quod sequitur Ephes.* 6. *alicubi supra tractauimus.*

67. Proinde & Ioannes, &c.] *Ex eo quod etiam hic eidem Ioanni adscribit illud* 1. *Ioan.* 3. Debemus & pro fratribus animas ponere, *ac illud* 1. *Ioan.* 4. Timor non est in dilectione, *&c. cui adscribit Apocalypsin, verbis hic & in calce cap.* 7 *supra citatis iterum confirmatur Catholicorum sententia, qui* Apostolum Ioannem Apocalypsis *faciunt Auctorem.*

A 68. quia timor supplicamentum habet, &c.] *Accipit (inquit Rhenan.)* supplicamentum *pro supplicio siue cruciatu, quod Græce est,* ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. *Alibi* pœnam *transtulit, sicut alii Interpretes Latini.*

69. vt & illius commemoremur, &c.] Commemorari *(inquit idem) deponentaliter & actiue, hoc est: vt & illius mentionem faciamus. Hoc verbum etiam alibi vsurpat.*

70. Publicaris, inquit, bonum tibi est, &c.] *Verba sunt (inquit idem) Paracleti (quem iam* spiritum *nuncupauit) Montanici Prophetiæ, quam Ecclesia Romana merito damnauit. Quod autem hic est* publicari, *apud Tertullianum ante & post, est traduci. Qui enim non publicatur in hominibus, scilicet propter modestiam Christianam.* Quum conspicereris ab hominibus, *hoc est traduci Tertulliano. Atqui ego existimo* publicari *potius accipi hoc loco, pro publice venum exponi, nostrum Reyuardum secuti, qui lib. Var. cap.* 18 *similes phrases adfert ex Suetonii Claudio, & Lampridio in Alexandro.*

CAP. X.

71. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De exemplis fugæ quibusdam.

72. Qui fugiebat, rursus præliabitur, &c.] *Demosthenes (inquit Rhen.) olim fugiens ex prælio illo Chersonesi, in quo succubuerant Athenienses aduersus Philippum Macedonium regem pugnantes, fœ-*
B *dam eam fugam ob abiectum clypeum exprobrantibus, solitus est hoc versiculo respondere:* ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται. *Quæ ipsa verba Græca suspicor olim ab ipso Auctore hic adscripta fuisse, ex eo quod præmittat* Græcum versiculum. *Adnotat autem Rhenan. ibi:* Bonum militem, *&c. Ironiam esse. Alioqui poterat per interrogationem scribi hæc periodus.*

73. qui tam plene ab Apostolo armatus, &c.] *Adludit ad illud Ephes. 6. Induite vos* πανοπλίαν, *de qua alicubi supra aliquid adnotauimus.*

74. Vsque adeone mori miserum est? &c.] *Desumptum videtur istud ex 1. lib. Tuscul. Ciceronis.*

75. Fugerat & quidam animosus Prophetes, &c.] *Calumniatur Auctor, dum istud comparat cum fuga in persecutione, ille enim non homines persecuturos, sed Deum fugiebat. Vbi ex 3. Vat. ms. cod. restitui:* sed illum, *&c.* inuenio, *pro:* inuenit. *Omitto cum iisdem vocem:* seruus, *superfluam ibi:* Quanto melius, qui, &c.

76. sed potius contemnit, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) parui facit iram eius, & pœnam meritam contemnit. Non deterretur, inquam, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illam, vt velit fugere. Nam iuxta sententiam Poetæ ethnici:*

Leniter ex merito quidquid patiare, ferendum est:
Quæ venit indigne pœna, dolenda venit.

Qui etiam recte explicat: inuidiam ei facere, *Deum in inuidiam ad-*
C *ducere, & addit, ibi,* quam bilem, *subintelligi:* ei facere.

CAP. XI.

77. Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod saltem duces Ecclesiæ fugere non oporteat, nisi grege fugiente, aut præpositum non desiderante. *Quamquam enim initio huius capitis in genere loquatur, tamen suam indicat sententiam hac clausula:* Ceterum si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare, sine caussa staturus ad tutelam gregis, quam grex non desideraret, ex licentia fugæ scilicet. *Atque hoc ipsum est, quod B. August. scribit Epistola sæpedicta ad Honoratum: Tunc de locis in quibus sumus premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem caussa fugiendi. Prioris exemplum adferens paulo ante de Sanctis Episcopis, qui de Hispania, plebibus prius partim fuga dilapsis, partim obsidione consumptis, partim captiuitate dispersis, profugerant. Alterius, Apostolum qui in sporta submissus est, quum proprie ipse quæreretur, aliis vtique necessitatem similem non habentibus, & B. Athanasium, Alexandrinum Episcopum, quum eum specialiter comprehendere Constantius cuperet Imperator, nequaquam à ceteris ministris deserta plebe Catholica, quæ apud Alexandriam commanebat. Quibus licet adiicere secessum B. Cypriani toto biennio, de quo in vita ipsius latius. Quum autem plebs (inquit idem) manet, & ministri fugiunt, & ministerium subtrahitur, quid*
D *erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ouibus? &c. quæ compendii gratia prætermittimus. Hoc vnum adiiciemus, quod insuper adiiciat: Vbi disceptatio esset qui ministrorum remaneant & qui fugiant, ne morte omnium deseratur Ecclesia, si aliter non potuerit determinari, sorte legendos esse, qui fugiant, & qui maneant.*

78. Sed quum ipsi Autores, &c.] *Siue legas* Actores *cum 1. edit. & 3. ms. Vatic. siue cum excusis ex codice Gorziensi* Autores, *non refert. Si enim legatur:* Actores, *intelligendi administratores, sicuti supra accepisse Tertull. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 29. adnotatum est num. 478. Si vero* Autores, *interpretandi, qui auctoritatem habent, non aliter atque dixit supra Tom. 2. lib. de Corona militis cap. 2.* obseruationem autoratam, *id est, auctoritate communitam, sicuti ibi adnotauimus num. 23. qua significatione dixit Liuius lib. 1. Decreuerunt, vt quum populus legem iussisset, id sic ratum esset, si Patres* Autores *fierent. & alibi: Maiores nostri ne priuatam quidem rem agere fœminas sine* Autore *voluerunt. Certe eosdem mox* duces *nuncupat Auctor & sub finem capitis:* præpositos.

E 79. Diaconi, Presbyteri, & Episcopi, &c.] *Non valere argumentationem Magdenburgensium Centuriatorum: Non facit mentionem Subdiaconorum Tertullianus, ergo ea ætate nondum erant in Ecclesia, supra ostendimus lib. de Præscript. adu. hær. sæpecitato ca. 41. num. 269. varijs Concilijs Patrumque testimoniis. Quibus adiicio, tacite hic Subdiaconorum mentionem fieri, quum tria hic Christianorum genera commemorantur. Ad Subdiaconos enim aliosque minores ministros pertinere illud quod hic præmittitur:* Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt maioris fieri possit, si quem gradum ex *(sic enim legimus prorsus, pro:* in*)* persecutionis tolerantia ascenderit. *Ad* Laicos, *quod mox subiicit:* quomodo laicos intelligere poterit? *Ad Ecclesiæ vero præpositos:* Diaconi, Presbyteri, & Episcopi. *Neque enim in Ecclesia vmquam Subdiaconi aliquam auctoritatem habuerunt, sed tres dumtaxat Ordines iam dicti. Quod de Presbyteris & Episcopis notius est, quam vt probatione sit opus, de Diaconis vero, quanta eorum, maxime in Romana Ecclesia, auctoritas semper fuerit, patet ex B. Cypriani in secessu Epistolis ad Clerum seu Romanum seu Carthaginiensem 4. 5. 6. 8. 10. 13. 14. 15. 18. 23. & 24. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 36. & 37. Epistolis Cleri Romani ad B. Cyprian. 30. & 31. Quarum illæ omnes inscribuntur:* Presbyteris & Diaconibus, *hæ vero scriptæ sunt per* Presbyteros & Diacones. *Eandem distinctionem videre est in Canonibus Apostolorum, qui vbi de Iurisdictione agunt Ec-*
F *clesiastica, aut ad eam pertinentibus, faciunt mentionem* Episcoporum, Presbyterorum ac Diaconorum, *vbi vero de* disciplina *Cleri (exempli gratia, Can. 43.) etiam* Subdiaconorum, Lectorum & Cantorum, *quibus, eadem distinctione seruata, aliorum Conciliorum Canones Ostiarios adnumerant Cantorum loco, & Exorcistas ac Acoluthos, de quibus vide Adnot. nostras ad B. Cyprian. Epist. 55. num. 1. Quid? quod solerent* ad maiorem gradum ascendere ex persecutionis tolerantia, *plus satis idem B. Cyprianus indicat, dum Epist. 24. fecisse se scribit* Hypodiaconum *(en etiam hunc ordinem in Ecclesia) Optatum Confessorem, & Epist. 33. Aurelium Lectorem se ordinasse, bis confessum, bis confessionis suæ victoria gloriosum, item epist. 34. Celerinum etiam Lectorem, qui ad sui temporis prælium primus & inter Christi milites antesignanus vincendi ceteris viam fecerat, denique Epist. 35. Presbyterum se ordinasse Numidicum, qui hortatu suo copiosum numerum lapidibus & flammis necatum ante se miserat, ipse semiustulatus, lapidibus obrutus, & pro mortuo derelictus.*

80. ad gradum in acie figendum, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide nostra Prolegomena.*

81. Certe quidem bonus pastor animam pro pecoribus ponit, &c.] *Rursum hic, & paulo post bis:* pecora, *proprie vsurpat Auctor, adludens ad cap. 10. Ioan. pro:* ouibus. *Citat autem paraphrasticῶs magis quam ad verbum illud Exod. 32.* Si perdis, *&c. de qua scri-*
G *ptura vide supra Adnotat. nostras Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 26. num. 181. Sicuti de illo paulo post Luc. 8.* Qui habet, dabitur ei, *&c. lib. 4. aduers. Marc. cap. 19. num. 271.*

82. detinebuntur illi missionis suæ, &c.] *Adludit (inquit Rhenan.) ad missionem illam Euangelici patrisfamilias, de qua legimus Matth. 20. cap.* Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam. Missionem *igitur accipit pro opera nauata.*

83. Exurge romphæa in pastores, &c.] *Nonnihil hic dissentit Auctor in scriptura hac Zachar. 13. ab editione LXX. hodierna, omissis etiam aliquot verbis, quæ tamen inueniuntur apud B. Iustinum Martyrem lib. adu. Tryphonem, verum castigauimus:* & superducam manum meam in pastores, *sicuti Græce & Hebraice legitur, pro eo quod erat:* agnum meum, *nullo sensu, maxime quum etiam Chaldæus paraphrastes:* potentiam *vertat. Est autem vel ipso Rhenano teste, vox Tertullianica,* perorant.

84. Si & spiritum quis agnouerit, &c.] *Iterum* spiritus *seu Paracleti Montanici verba quædam adfert, vnde manifestum est à Montano hunc errorem desumptum esse.*

CAP. XII.

85. Quod pertineat Frater, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod persecutio pretio redimenda non sit. *In quo quam proxime accedit ad Libellaticos, quos commemorat lib. de Lapsis, & alibi non semel, B. Cyprianus, vtpote quum sicuti legitur Epist. 52. ad Antonian. Libelli quos Iudicibus offerebant, ne sacrificarent, inter cetera, hæc habebant: Christianum me esse, sacrificare mihi non licere,*
H *ad aram diaboli me venire non posse, dare me ob hoc præmium, ne quod non licet faciam. Quos adeo non minus quam Lapsos à communione exclusos fuisse, patet tum ex dicta Epist. & lib. de Lapsis tum ex Epist. 25. & 31. vbi Auctorem in quibusdam imitatur. Verum in hoc fallitur Auctor, quod fugam redemptioni comparet.*

86. Pretium interest, &c.] *Quasi dicat (inquit Rhenan.)* pretium *facit discrimen, qui etiam adnotat* gratuitum *dici pretio carens, similem locum adferens ex lib. de Hab. muliebri:* & per gratuitum visum amatores contumeliosi viderentur. *Legimus autem ex Vatic. 3. ms.* vt autem redimas hominem tuum nummis, *pro:* tu, *eo quod paulo post sequatur:* Tu autem pro eo pacisceris. *Est autem phrasis Tertullianica:* digna Deo & dispositionis eius, *vtpote qui dignum modo cum Datiuo, modo cum Genitiuo construat.*

87. Apud inferos emancipatio nostra est, &c.] *Vatic. 3. ms. cod.* remancipatio. *sed etiam hoc præterquam quod non placet obscurũ est, sicuti etiam illud:* & stipulatio nostra in cœlis. *Hoc vult, quod à Christo ab inferis emancipati simus, & stipulationẽ cœlorum acceperimus. Id est enim quod subditur de Christo* Domino virtutũ, quod

hominem

hominem ab inferis mercatus sit in cœlos. *Pertinet adeo etiam hic locus ad confirmationem articuli Symboli Apostolorum.* Descendit ad inferos, *de quo supra latius lib. de Præscr. aduers. hær. cap. 13. num. 86. Atqui sunt voces Iureconsultorum*: emancipatio, *&*: stipulatio.

88. magno comparatam. &c.] *Hinc confirmatur nostra lectio supra li. 5. adu. Marc. c. 7. n. 106.* Empti enim estis magno, *siue*: pretio magno, 1. *Cor. 6. Hoc vero differt in scriptura sequenti Ephes. 6. quod transferat*: spiritalia nequitiæ, tenebras huius æui, *pro eo quod dicto li. c. 18. n. 289.* spiritalia nequitiæ tenebrarum istarum.

89. Tu autem pro eo pacisceris, &c.] *Similiter dixit sub finem huius capitis*: Miles me, vel Delator, vel Inimicus concutit. *Hic vero etiam peculiari vtitur phrasi Iureconsultorum, qua improbat eos qui de crimine* paciscuntur eum delatore vel milite, vel furunculo aliquo præside, furtiuo, sub tunica & sinu, quod aiunt. *De quo Prouerbio vide nostra Prolegomena.*

90. Non aliter & Simon facere tentauit, &c.] *De* Simone Mago *agit, iuxta quod Act. 8. historia narratur. Facit autem ad confirmationem processionis spiritus sancti etiam ex filio, quod spiritum sanctum vocet*: spiritum Christi. *In eo quod sequitur siue legas cum 3. ms. Vatic.* Quis tamen obnegatorem spernat? *siue cum exc.* abnegatorem, *perinde, est vbi addit Rhenanus Ironiam esse.*

91. Concussor, &c.] *Apud Lucam (inquit Rhen.) ca. 3. ad milites dicit Ioannes Baptista*: μηδένα διασείσητε, *id est*: ne minē concutiatis. *Hinc* concussor *dictus, & concussio. In Apologetico, ca. 7.* Tot hostes eius, quot extranei, & quidem proprii ex æmulatione ludæi, ex concussione milites.

92. Non traditus autem traduci habebas, &c.] Non, *inquit idem pro*: Nonne, *quæsitiue.* Traduci, *hoc est, exponi omnium hominum oculis. id quod prophetia Montani vocat* publicari, *vt diximus ante, qui etiam adnotat ibi*: Redimens non ostendi? *similiter*: non, *accipi. Obiectio est enim, inquit, numerantis concussori pecuniam.* Redimens *scilicet me*, non *pro* nonne ostendi? *scilicet me esse Christianum. Nam alioqui me non redemisset. Et vero hic vox est Iureconsultorum*: in confiscato habere. *Acqui in eo quod sequitur*, Apostoli tractantes *subaudi*: *verbum Dei. Est vero Tertullianica phrasis*, refrigeria subministrabant.

93. Quando Onesiphorus, &c.] *Enumerat inter eos qui Apostolis necessaria ministrabant*, Onesiphorum, *cuius mentio 2. Tim. 1. & 4.* Aquilam, *de quo Act. 18. Rom. 16. 1. Cor. 16. & 2. Tim. 4.* Stephanum, *cuius historia Act. 6. & 7. nisi quis malit legere*: Stephana, *quod nusquam* Stephanus *Paulo legitur id officii præstitisse, at* Stephana, *de qua legitur 1. Cor. 1. & 16.*

94. Paulus quidem, &c.] *Etiam hoc desumptum ex variis locis.* De Fœlice, *Act. 24. de* discipulis, *Act. 21. Rursum vero adnotat Rhenanus* prædicatas *accipi pro: prædictas ab Agabo, qui in sequentibus castigandus bonam operam nauauit.*

95. Sub aliquam redemptionem capitis, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) vt pro singulis capitibus siue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox*: nullum nummum pro capite debemus.

96. & sectæ, &c.] Secta, *inquit idem, non sonat in malam partem apud vetustissimos. Ital. de Pallio*: At ego iam me illi etiam diuinæ sectæ ad disciplinæ commercium confero, *in Apol. ca. 21.* Hunc æ- didimus & sectæ & nominis censum cum suo Auctore, *vt de compluribus aliis locus taceam. B. Cypr Mart. l. 4. Epist. 5. nunc 34. In eiusmodi, inquit, confessoribus gloriatur, quorum secta & conuersatio sit proficit ad præconium gloriæ, vt magisterium ceteris præbeat disciplinæ. Idem in Præfatione ad Quirinum: Ad religiosam, inquit, secta nostra disciplinam pertinentia. Qui etiam adnotat*: licentiam sectæ *accipi in bonam partem, pro: permissus. Similiter autem dixit paulopost*: stipendiariæ sectæ.

97. Antichristo iam instante, &c.] *Haud aliter Iudas opus suum in Hebdomatas Danielis vsque ad decimum Seueri annum producens, aduentum* Antichristi *eo tempore prædixisse videtur. Refert B. Hier. in Catal. Script. & Niceph. l. 5. c. 35. in quo (inquit ibidem B. Hier.) erroris arguitur, sed hoc ideo scripsit, quia magnitudo persecutionis præsentem mundi minabatur occasum.*

98. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, &c.] *Similiter interpretatur illud Matth. 22. supra Tom. 2. li. de Idol. ca. 15.*

CAP. XIII.

99. Sed & omni petenti me dabo, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: De locis scripturæ: Omni petenti te da, &: Facite vobis amicos de Mammonia, *Luc. 6. & 16. Quorum illud tractauit etiam supra li. 4. adu. Marc. c. 16. hoc vero ibidem c. 33.*

100. non in concussuræ, &c.] Concussura (*inquit Rhena.*) *pro concussione. Hic subauditur Ablatiuus caussa. quin etiam ibi*: omnium iam nunc Dominicarum, *subaudit*: *sententiarum. De Prouerbialibus autem formulis*: vinum febricitanti, *ac* venenum aut gladium mortem desideranti dare, *vide nostra Prolegomena. Malim vero legere paulopost*: scriptura permittat, *cum 1. edit. ad marg. sed retinuimus*: scriptum, *eo quod hoc legant ms. 3. Vat. cod.*

101. Massaliter, &c.] *hoc est (inquit Rhen.) simul & pro omnibus, non sigillatim pro hoc aut illo. Sic li. 4. adu. Marc. cap.* 18. Reda ctam scilicet, *inquit*, in dominum, vt in massalem suam summam, *item lib. adu. Valentinian. c. 16.* atque ita massaliter solidata.

102. in matricibus, &c.] Matrices, *inquit idem, appellat libellos, in quibus Cæsareo fisco pensitantes describi continebantur. Habebant & nomina militum inscripta* matrices, *siue* matriculæ, *per diminutionem. Cassiodorus Variarum li. 11. Et ideo Catellum, inquit, quem* matriculæ *series fecit accedere, nostra auctoritas quoq; actorum scrinij curam præcepit obtinere. Vnde Matriculati & Immatriculati dicti qui inscripti sunt.*

103. Beneficiariorum, &c.] Beneficiarii, *inquit idem, Imperiales ministri. Liber, cui titulus, Notitia Orientis & Occidentis, indicat Primiscrinium beneficiorum fuisse sub Comite rerum priuatarum. A quibus beneficiis siue muneribus, qualia sunt quæ vulgo Feuda vocant quibus honestabantur per liberalitatem Cæsarum, dicti Beneficiarii. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorum tributi vnum fuisse à Christianis exigendi.*

104. & Curiosorum, &c.] *Erant: inquit idem*, Curiosi, *qui in comitatu Præsidum admissa per prouincias renuntiabant. Magister Officiorum habebat sub se* Curiosum *cursus publici præsentialis vnum & Curiosos per omnes prouincias, quemadmodum docet Notitia Orientis & Occidentis, quā modo citauimus. Extat titulus de* Curiosis *& Stationariis li. 12. Cod. Est etiam similis Tit x lib. 12. Theodosiani.*

105. inter Tabernarios, &c.] Tabernarii, *idem adnotat, sunt popinones & caupones, hoc est, qui dapes & vina, aut qui aliusres in tabernis venditant. De Capitulariis Horreariorum &* Tabernariorum *mentionem facit Cassiodorus Var. li. 10.*

106. & lanios, &c.] *Exemplar, inquit idem, Hirsaugiense habebat* Ianios, *quæ res me mouit vt supponerem*: Ianios, *at in Gorziensi* laneos *legitur, quasi voluerit* laneos *appellatos fortassis à Iano ille fori Romani, hoc est, circumforaneos, Venditatores videlicet & propolas. ms. 3. Vat etiam legunt*: laneos.

107. & fures balnearum, &c.] *His, adnotat idem, grauiorem pœnam infligendam Auctores sunt Iureconsulti. Et eius rei caussam adfert Aristoteles in Problematis.*

108. Hanc Episcopatui formam, &c.] *Ironiam esse idem scribit, quod subindicatur eo quod sequitur*: Scilicet enim, *quod Ironiam habet cum amaritudine coniunctam.*

109. per Saturnalicia, &c.] Saturnaliciorum, *inquit idem, nomine munera intelligit, qualia in* Saturnalibus *vltro citroque solebant à Romanis missitari. Vide plura de iisdem supra To. 2. li. de Idol. c. 10. n. 64. & c. 14. n. 101.*

CAP. XIV.

110. Sed quomodo colligemus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quod si interdiu Dominica sollemnia non celebramus, nocte id fieri licere. Colligere *autem (inquit Rhen.) vocabant congregare populum in aliquam Basilicam. Vnde* collecta *pro precatione, qua populus cum sacerdote orabat, nunc pro hac re, nunc pro alia. Quidam etiam* Collectam *facere dicunt si congregare plebem, Synonimum vero est illi*: dominica sollemnia celebrare, *sicut ietiam supra adnotauimus ca. 3. n. 33.*

111. Officia militaria, &c.] Officiales (*inquit Rhen.*) *& ministros publicos intelligit.*

112. habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam, &c.] *Sensus est (inquit idem)* Habes noctem in luce Christi, qui luminosus & illustris est aduersus eam noctem.

113. addicas, &c.] *Rem (adnotat idem) venalem addicit licitatori venditor, quum illi eam adiudicat.*

114. & ideo Paracletus, &c.] Paracletum (*vel eodem adnotante*) *illum Montani fictitium nimis magnifice prædicat, nec hic tantum.*

ARGVMENTVM LIBRI
DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYchicos, Per Iacobum Pamelium.

I. ISPVTATVRVS *Tertullianus de Ieiuniis, imprimis argumentum libri indicat, sese argui (quamquam non satis vere) quod ieiunia propria custodirent, stationes plerumque in vesperam producerent, & Xerophagias obseruarent.*

II. *Hac occasione eas rationes adfert, quæ videntur concludere, aut indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio, aut non ieiunandum.*

III. *In contrarium, ieiunij auctoritatem à primordio probat per legem non gustandi de arbore agnitionis, quam quum per gulam transgressus Adam sit, debere rursus expiari ieiunio illud primordiale delictum.*

IV. *Nec obstare permissionem ciborum à Deo in primordio permissam, quod pro temporibus omnia modularetur, permittens omnia, vt demeret quædam.*

V. *At in Lege, ademptum victum quorumdam immundorum, quo facilius aliquando homo ieiunia toleraret.*

VI. *Naturam quoque & scripturam enuntiare, ante cibum & potum diuinis tractandis esse nos aptiores, vel Moysi & Heliæ exemplo.*

VII. *Etiam ad alium exempla procedit veteris Testamenti, filiorum Israel sub Samuele, Ezechiæ, ciuitatis Niniue, Achab, Annæ matris Samuelis, Danielis.*

VIII. *Item noui Testamenti, Annæ Prophetidis, Christi ipsius, Centurionis Cornelii, & Apostoli Pauli.*

A IX. *Xerophagiarum item & vini abstinentiæ antiquissimam religionem ostendit, exemplis Danielis & fratrum eius, Heliæ, Dauidis, Samuelis, Aaronis, & Apostoli Pauli, ac Timothei.*

X. *Denique & stationum, id est, statorum ieiuniorum in vesperam vsque productionem, probari exemplis Moysi, Iesu Naue, Saulis, & Danielis.*

XI. *Quum itaque quædam ex dictis officiis à Deo homini imperata sint, quædam ab homine per votum Deo expuncta, non noua esse.*

XII. *Et vero, delicta ieiuniis elimari, scientiam Xerophagiis extorqueri, bella propria stationibus discuti, & ad martyrium esse aptiorem victus tolerantiam.*

XIII. *Porro ad supradictas cap. 2. rationes respondens, arbitrio cuiusuis non relinquenda ieiunia probat, ex eo quod Episcopi vniuersæ plebi mandare ieiunia adsolent, maxime vbi etiam per Græcias Concilia ex vniuersis Ecclesiis aguntur.*

XIV. *Deinde Galatis interdictas obseruationes dierum, mensium & annorum, de Iudaicis intelligi, non Christianis, vtpote qui Pascha celebramus annuo circulo in mense primo 50. inde diebus in omni exultatione decurrimus, stationibus quartam & sextam Sabbati & ieiuniis Parasceuen dicamus.*

B XV. *Eundem Apostolum, quum prædicit quosdam qui iubeant cibis abstinere, prædamnare hæreticos id præcepturos ad despicienda opera Creatoris Marcionem, Tatianum, & similes. Esaiam quoque ieiunium potius confirmare quam auferre.*

XVI. *Atqui quum Deo displiceat incontinentia gulæ, ieiunium ab eo adprobari; immo & in Ioele præcipi. Denique etiam ethnicos in sacris Idolorum omnem ταπεινοφρόνησιν agnoscere.*

Illis itaque qui ieiunia recusant, Deum ventrem esse, Esau venatori comparari, qui primatus suos vendidit, & fere comitari adpendices gulæ lasciuiam atque luxuriam.

E XVII. *Ceterum etsi in hoc contra Ecclesiam scriptus sit hic liber, quod Orthodoxis Psychici nomine calumnioſe adplicato, propria quædam Montani ieiunia defendens illis falso imponat, quasi ieiunia oderint, multum tamen pro Ecclesia facit, quod aduersum huius ætatis hæreticos auctoritatem ieiuniorum Ecclesiasticorum tueatur, & egregie respondeat ad pleraſque, quas illi etiamnum pro secitant, scripturas. Quo fit vti argumentum dilatauerimus: & ad conuincendos Magdenburgenses Centuriatores, qui ieiunia originem à Montanistis habuisse calumniantur, suis quibusque locis similes aliorum Patrum expositiones, maxime Antecessorum Tertulliani, paucis adtigerimus. & præterea B. Hieron. qui lib. 2. aduers. Iouinianum, ieiuniorum hostem, ad verbum fere Auctorem in hoc libro imitatus est. Atqui Tertulliano, præterquam quod adscribant locis supra citatis B. Hieron. & Nicephorus, id conuincit citatio libri de Monogamia initio huius opusculi item illud libri de Pudicitia c. 1.* Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, *vbi ad hunc librum hauddubie adludit. Viderunt autem iam olim ms. Trithemius & Politianus, prælo primus tradidit Dn. I. Gagneus cum scholiis breuibus ad marginem, deinde ad Britanicum codicem recognouit Gelenius. Nos vero nunc iterum eundem castigauimus ex Anglico Ioannis Clementis Exemplari ms. & coniecturis aliquot Dominorum Latinii & Harrisii, & Argumentum ac Adnotationes recens adiecimus.* F

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, [1] DE IEIVNIIS [2] ADVERSUS Psychicos Liber.

Cap. I. C MIrabar [3] Psychicos istos, si sola luxuria tenerentur, qua sæpius nubunt, si non etiam ingluuie ducerentur, qua ieiunia oderunt, monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cum duo hæc tam vnita atque concreta sint, vt si disiungi omnino potuissent, ipsi prius ventri pudenda non adhærerent. 4 Specta corpus & vna regio est, denique pro dispositione membrorum ordo vitiorum, prior venter & statim cetera saginæ substructa lasciuia est, per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur animalem fidem studio carnis qua tota constat, tam multiuorantię quam multinubentiæ pronam, vt merito spiritalem disciplinam pro substantia æmulam in hac quoque specie continętiæ accuset, proinde [5] gulæ frenos induentem per nullas interdum vel seras vel aridas escas, quemadmodum & libidini per vnicas nuptias, piget iam cum talibus congredi, pudet & iam de eis altercari quorum nec defensio verecunda est. Quomodo enim protegam castitatem & sobrietatem sine taxatione aduersariorum? quinam isti sint, semel nominabo, exteriores & interiores [6] botuli Psychicorum. 7 Hi Paracleto controuersiam faciunt, propter hoc nouæ Prophetiæ recusantur, non D quod alium Deum prædicent Montanus & Priscilla & Maximilla, nec quod Iesum Christum soluant, nec quod aliquam fidei aut spei regulam euertãt, sed quod plane doceant sæpius ieiunare quam nubere. [8] De modo quidem nubendi iam edidimus Monogamiæ defensionem, nunc de castigatione victus secundæ, vel magis primæ continentiæ pugna est. 9 Arguunt nos quod ieiunia propria custodiamus, [10] quod stationes plerumque in vesperam producamus, [11] quod etiam xerophagias obseruemus, siccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus vel potemus, [12] laCap. II. G *Leuit. 23.* *Matth. 9.* *Matth. 11.* *Act. 15.* *Act. 10.* H *1. Cor. 10.* *1. Tim. 4.*

uacri quoque abstinentiam congruentem arido victui. nouitatem igitur obiectant de cuius inlicito præscribant, aut hæresin iudicandam, si humana præsumptio est, aut pseudoprophetiam pronuntiandam, si ipsi talis indictio est, [13] dum quaqua ex parte anathema audiamus qui aliter adnuntiamus. [14] Nam quod ad ieiunia pertineat, certos dies à Deo constitutos opponunt, [15] vt cum in Leuitico præcipit Dominus Moysi decimã mensis septimi diem placationis, *Sancta*, inquiens, *erit vobis dies, & vexabitis animas vestras, & omnis anima quæ vexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo suo.* [16] Certe in Euangelio illos dies ieiuniis determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus: & hos esse iam solos legitimos ieiuniorum Christianorum abolitis legalibus & propheticis vetustatibus. Vbi volunt enim, adgnoscunt quid sapiat, *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem.* [17] Itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio nouæ disciplinæ, pro temporib. & causis vniuscuiusque. Sic & Apostolos obseruasse, nullum aliud imponentes iugum certorum & in commune omnibus obeundorum ieiuniorum: proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidã dies habeant quartæ feriæ & sextæ: passiue tamen currant, neq; sub lege præcepti, neque vltra supremam diei, quanto & orationes fere hora nona concludat de Petri exemplo quod Actis refertur. Xerophagias vero nouum affectati officii nomen, & proximum ethnicæ superstitioni, [18] quales castimoniæ Apim, Isidem, & maguam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cum fides libera in Christo ne Iudaicæ quidem legi abstinentiam quorũdã ciborum debeat, [19] semel in totum macellum ab Apostolo admissã, [20] detestatore eorũ, qui sicut nubere prohibeant, ita iubeant cibis abstinere à Deo conditis & ideo nos esse iam tunc prænotatos in nouissimis temporibus abscedentes à fide, intendentes spiritibus mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorum, in-

A

ustam habentes conscientiam. Quibus oro te, ignibus? credo quibus nuptias sæpe deducimus, & cœnas quotidie coquimus. 21 Sic & cum Galatis nos quoque pereuti aiunt obseruatores dierum & mensium & annorum. iaculantur interea & Esaiam pronuntiasse: *Non tale ieiunium Dominus elegit*, id est, non abstinentiam cibi, sed opera iustitiæ quæ subtexit: & ipsum Dominum in Euangelio ad omnem circa victus scrupulositatem compendio respondisse, 22 non his communicari hominem quæ in os inferantur, sed quæ ex ore proferantur, cum & ipse manducaret & biberet vsque in notationem: *Ecce homo vorator & potator.* sic & Apostolum docere, quod esca nos Deo non commendet, neque abundantes si edamus, neque deficientes si non edamus. His & huiusmodi sensibus eo iam subtiliter tendunt, vt vnusquisq; pronior ventri possit superuacua, nec adeo necessaria existimare 23 sublati vel diminuti vel demorati cibi officia, præponente scilicet iustitiæ & innocentiæ opera. Et scimus quales sint carnalium commodorũ suasoriæ: quam facile dicatur, opus est de totis præcordiis credam, diligam Deum & proximum mihi. *In his* enim *duobus præceptis tota Lex pendet & Prophetæ*, non in pulmonum & intestinorum meorum inanitate.

Gal. 4. Isai. 58.

Marci 7. Matth. 11. 1. Cor. 8.

Matth. 22.

B

[42 Itaque nos hoc prius affirmare debemus, quod occulte subrui periclitatur, quantum valeat apud Deum inanitas ista: & ante omnia vnde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi Deum: tunc enim agnoscetur obseruationis necessitas, cum eluxerit rationis auctoritas à primordio recensendæ. 25 Acceperat Adam à Deo legem non gustandi de arbore agnitionis boni & mali, morituris si gustasset, verum & ipse tunc in psychicum reuersus post ecstasin spiritalem, in qua magnum illud sacramentum in Christum & Ecclesiam prophetauerat, nec iam capiens quæ erant spiritus, facilius ventri quam Deo cessit pabulo potius quam præcepto annuit, salutem gula vendidit. Manducauit denique & periit, saluus alioquin si vni arbusculæ ieiunare maluisset: vt iam hinc animalis fides semen suum recognoscat, exinde deducens carnalium appetitionem & spiritualium recusationem. Teneo igitur à primordio homicidam gulam, tormentis atque suppliciis inediæ puniendam, etiam si DEVS nulla ieiunia præcepisset: ostendens tamen vnde sit occisus Adam, mihi reliquerat intelligenda remedia offensæ, qui offensam demonstrarat: vltro cibum quibus modis quibusque temporibus potuissem, pro veneno deputarem, & antidotum famem sumerem, per quam purgarem 26 mortis à primordio causam in me quoque cum ipso genere transductam, certus hoc Deum velle cuius contrarium noluit, satisque confidens placituram illi continentiæ curam, à quo damnatam comperissem incontinentiæ culpam.

Cap. III.

Gen. 2. Ephes. 5.

Gen. 3.

C

Psalm. 50.

Porro cum & ipse ieiunium mandet, 27 & animam conquassatam proprie vtique cibi angustiis sacrificium appellet, quis iam dubitabit omnium erga victus macerationem hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto cibo & obseruato præcepto primordiale iam delictum expiaretur, vt homo per eandem materiam causæ satis DEO faciat per quam offenderat, id est, per cibi interdictionem: atque ita salutem æmulo modo redaccenderet inedia, sicut extinxerat fagina, pro vnico illicito plura licita contemnens.

D

Cap. IV.

[28 Hæc ratio seruabatur apud prouidentiam DEI pro temporibus omnia modulantis, nequis ex diuerso ad deiiciendam propositionem nostram: cur ergo, dicat, non statim DEVS aliquam victus constituit castigationem, quinimo & auxit permissionem. Nam in primordio quidem herbidum solummodo & arboreum homini pabulum addixerat: 29 *Ecce dedi vobis omne fœnum sementiuum seminans semen quod est super terram, & omne lignum quod habet in semetipso fructum seminis sementiui, vobis erit in escam.*

Gen. 1.

Postea vero ad Noe enumerata subiectione omnium bestiarum terræ, & volatilium cœli, & mouentium in terra, & piscium maris, 30 & omnis viuentis, *erunt*, inquit, *vobis in escam, velut holera fœni dedi vobis vniuersa. Verum carnem in sanguine, animæ suæ non edetis*: nam & hoc ipso quod eam solam carnem esui eximit, cuius anima non per sanguinem effunditur, omnis reliquæ carnis vsum concessisse manifestum est.

Gen. 9.

E

Ad hæc respondemus, non competisse onerari hominem aliqua adhuc abstinentiæ lege, qui cum maxime tam leuem interdictionem vnius scilicet pomi tolerare non potuit: remissum itaque illum libertate ipsa corroborandum. Æque post diluuium in reformatione generis humani sufficisse vnam interim legem à sanguine abstinendi, permisso vsu cæterorum.

Gen. 1. & 3. Gen. 9.

Iam enim iudicium Dominus ostenderat per diluuium, adhuc etiam comminatus fuerat per exquisitionem sanguinis de manu fratris & de manu bestiæ. Omnis itaque iustitiam iudicii præministrans, materiam libertatis emisit, per veniam supparans disciplinam, permittens omnia, vt demeret quædam, plus exacturus si plus commisisset, abstinentiam imperaturus, cum indulgentiam præmisisset, quo magis, vt diximus, primordiale delictum expiaretur maioris abstinentiæ operatione in maioris licentiæ occasione.

Gen. 8. Gen. 9.

F

[31 Denique vbi iam & familiaris populus allegi Deo cœpit, & restitutio hominis imbui potuit, tunc leges disciplinæque omnes impositæ etiam quæ decerperent victum, ademptis quibusdam veluti immundis, quo facilius aliquando ieiunia toleraret homo, perpetua in quibusdam abstinentia vsus.

Cap. V. Leuit. 23

32 Nam & primus populus primi hominis resculpserat crimen, pronior ventri quam DEO deprehensus, cum de duritia Ægyptiæ seruitutis valida manu DEI & sublimi brachio ereptus (Dominus eius visus est) terræ lacte & melle mananti destinatus, statim autem solitudinis incopiosæ circumspectu scandalizatus, saturitatis Ægyptiæ detrimenta suspirans, in Moysen & Aaron mussitauit: *Vtinam obiissemus percussi à Domino in terra Ægypti, quando super ollas carnium sedebamus, & panes in plenitudinem comedebamus. Quoniam eduxisti nos in hæc deserta ad interficiendam synagogam istam fame.*

Exod. 14. Exod. 3. Exod. 16.

G

33. Eadem ventris prælatione deploraturus erat eosdem duces suos & Dei arbitros, quos desiderio carnis & recordatu Ægyptiarum copiarum exacerbabat: *Quis nos vescet carne? venerunt in mentem nobis pisces quos in Ægypto edebamus gratis, & cucumeres, & pepones, & porri, & cepe, & allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi manna vident oculi nostri.*

Exod. 16.

Num. 11.

Ita & illis Xerophagiæ panes angelici displicebant, allium potius & cepe quam cœlum fragrare malebant. Et ideo tam ingratis gratiora & esculentiora quæque detracta sunt, puniendæ simul gulæ & exercendæ continentię causa: vt illa damnaretur, ista eruditetur.

Cap. VI.

H

[34 Nunc si temere rationes castigati à Deo victus, & castigandi propter Deum à nobis, ad primordiorum experimenta reuocauimus, conscientiam communem consulamus, ipsa natura enuntiabit, quales nos ante pabulum & potum in virgine adhuc saliua exhibere consueuerit rebus dumtaxat sensus agendis quo diuina tractantur, si multo pollentioris mentis, si multo viuacioris cordis, quam tum totum illud domicilium interioris hominis, escis stipatum, vinis inundatum, decoquendis iam stercoribus æstuans, 35 præmeditatorium efficitur latrinarum, in quo plane nihil tam in proximo supersit quam ad lasciuiam sapere. *Manducauit populus & bibit, & surrexerunt ludere.* Intellige sanctæ scripturæ verecundiam: lusum, nisi impudicum, non denotasset.

A notasset. Ceterum quotusquisque meminerit religionis, occupatis memoriæ locis, impeditis sapientiæ membris, nemo ita vt decet, ita vt par est, ita vt vtile est, recordabitur Dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere solemne est. Omnem disciplam victus aut occidit aut vulnerat. Mentior si non Dominus ipse obliuionem sui exprobrans Israeli causam plenitudini reputat: *Incrassatus est dilectus & pinguefactus & dilatatus est, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abscessit à Domino salutificatore suo.* Denique in eodem Deuteronomio eandem causam pæcauere iubens: *Ne*, inquit, *cum manducaueris & biberis & domos optimas ædificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui.* Præposuit corruptelæ diuitiarum edacitatis enormitatem, cui ipsæ diuitiæ procurant. Per illas scilicet, incrassatum erat cor populi, ne oculis videret & auribus audiret, & corde coniiceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginæ studere. 36 Ceterum cui cor euectum potius inueniebatur quam impinguatum, quadraginta diebus totidemque noctibus supra humanæ naturę facultatem ieiunium perennauit, spiritali fide virtutem subministrante: & vidit oculis Dei gloriam, & audiuit auribus Dei vocem, & corde coniecit Dei legem, iam tunc docentis, non in solo pane viuere hominem sed in omni verbo Dei: cum quidem nec ipsum Moysen Deo pastum inediamque eius nomine saginatam constanter contemplari valeret pinguior populus. Merito igitur etiam in carne se Dominus ei ostendit collegæ ieiuniorum suorum, 37 non minus & Heliæ. Nam & Helias hoc primum quod famem fuerat imprecatus, satis iam se ieiuniis vouerat. *Viuit*, inquit, *Dominus, cui adsisto in conspectu eius, si erit ros istis annis & imber.* De hinc minantem Iezabel fugiens post vnicum pabulum & potum quem ab angelo expergefactus inuenerat, & ipse quadraginta diebus & noctibus vacuo ventri, arido ore peruenit in montem Choreb, vbi cum in spelunca deuertisset, quam familiari congressu Dei exceptus est: *Quid tu Helia hic?* multo amicior ista vox, quam, *Adam vbi es?* illa enim pasto homini minabatur, ista ieiuno blandiebatur. Tanta est circumscripti victus prærogatiua, vt Deum præstet homini contubernalem, parem re vera pari. 38 Si enim Deus æternus non esuriet, vt testatur per Esaiam, hoc erit tempus quo homo Deo adæquetur, cum sine pabulo viuit. [39 Processimus itaque iam ad exempla, vti reuoluamus vtilitatis efficacia potestates istius officii, quod etiam iratum Deum homini reconciliat, Deliquerat Israel, in aquatione apud Maspha congregatus à Samuele, ita statim delictum ieiunio diluit, 40 vt periculum prælii simul fugerit. Quum maxime Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus Dei elementiam quam abstinentia populi. Et allophyli prælio admouebant, ibidem Dominus intonuit voce magna super allophylos, & confusi sunt, & corruerunt in conspectu Israelis: & processerunt viri Israel ex Maspha, & persecuti sunt allophylos, & vsque Betchor cæciderunt pastos impasti, armatos inermes. Hę erunt vires ieiunantium Deo, cœsum pro eiusmodi militat: habes formam præsidii etiam spiritalibus bellis necessariam. 41 Proinde cum rex Assyriorum Senacherib compluribus iam ciuitatibus captis Israeli per Rapsacen blasphemias & minas intentaret, nihil aliud illum à proposito in Æthiopias auertit, dehinc centum & octoginta milia de exercitu eius per angelum absumpsit, quam Ezechiæ regis humiliatio.

Siquidem duritia hostis annuntiata, vestem scidit, saccum induit, eodemque habitu seniores sacerdotum ad Deum per Esaiam adire iussit, vtique ieiunio preces prosequente neque enim cibi tempus in periculo, nec saturitatis cultus in sacco. semper inedia mœroris sequela est, sicut lætitia accessio saginæ. Per hanc mœroris sequelam & inediam, etiam ciuitas illa peccatrix Niniue de exitio prædicato liberatur. Satis enim pœnitentia scelerum commendauerit Deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus iratus Deus non erat. Sodoma quoque & Gomorra euassissent si ieiunassent. 42 Hoc remedium agnoscit & Achab, cum illi post transgressionem & idololatriam & necem Nabuthæ, propter vineam interempti à Iezabel, exprobrasset Helias: *qualiter occidisti, & hæreditatem possedisti, in loco, quo sanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque delinguent: destituit semetipsum, & saccum carni suæ imposuit, & ieiunauit, & dormiuit in sacco. & tunc sermo Domini ad Heliam vidisti vt reueritus sit Achab à facie mea: pro eo quod reueritus est, non superducam læsuram in diebus ipsius, sed in diebus filij eius superducam eam*, qui non erat ieiunaturus. Ita ieiunium in Deum reuerentiæ opus est, per quod Anna quoque ambiens vxor Helcanæ retro sterilis impetrauit facile à Deo inanem cibo ventrem filio implere, & quidem Propheta. sed non modo naturæ mutationem, aut periculorum auersionem, aut delictorum oblitterationem, verum etiam sacramentorum agnitionem, ieiunia de Deo merebuntur. 43 Aspice Danielis exemplum, circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistæ, negant vltro de præstantia humana posse cognosci. Solus Daniel Deo fidens, & sciens quid ad demerendam Dei gratiam facere, spatium tridui postulat, cum sua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus commendatis, & ordinem & significationem somnii per omnia instruitur, tyranni Sophistis parcitur, Deus glorificatur, Daniel honoratur. Non minorem Dei gratia & postea quoque relaturus anno primo regis Darii, cum ex recogitatu prædicatorum temporum ab Hieremia dedit faciem suam Deo in ieiuniis & sacco & cinere. Nam & angelus missus ad eum, hanc statim professus est causam diuinæ dignationis. *Veni*, inquit, *demonstrare tibi* 44 *quatenus miseraiblis es*, ieiunando scilicet. si Deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, 45 vbi quidem illi sex diebus ieiunanti prandium angelus procurauit. [46 Reddimus & cetera, ad noua enim nunc documenta properamus. In limine Euangelii Anna Prophetis filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnouit, & multa super eo prædicauit expectantibus redemptionem Israelis, post egregium titulum veteris & vniuiræ viduitatis ieiuniorum quoque testimonio augetur, ostendens in quibus officiis assideri Ecclesiæ debeat, & à nullis magis intelligi Christum quam semel nuptis, & sæpe ieiunis. Ipse mox Dominus baptisma suum, & in suo omnium, ieiuniis dedicauit, habens efficere panes ex lapidibus? etiam Iordanē vino fortasse manare, si ita vorator & potator fuisset. Immo nouum hominem in veteris suggillationem virtute fastidiendi cibi initiabat, vt eum diabolo rursus per escam tentare quærenti fortiorem fame tota ostentaret, 47 Præstituit exinde ieiuniis legem sine tristitia transigendis.

Cur enim triste quod salutare? Docuit etiam aduersus diriora dæmonia ieiuniis præliandum. Quid enim mirum, si eadem operatione spiritus iniquus educitur, qua sanctus inducitur? Denique vt in Centurionem Cornelium necdum tinctum dignatio Spiritus sancti cum charismate insuper Prophetiæ festinasset, ieiunia eius legimus exaudita: Puto autem & Apostolus in secunda Corinthiorum inter labores suos & pericula & incommoda post famem ac sitim 48 ieiunia quoque plurima enumerat. [49 Principalis hæc species in castigatione victus, potest iam de inferioribus quoque abstinentiæ operationibus præiudicare, vt & ipsis pro modo vtilibus aut necessariis. Nam exceptio eduliorum quorundam so portionale ieiunium est. 51 Inspiciamus igitur & xerophagiarum nouitatem aut vanitatem, si nō & in his tam antiquissimæ quam efficacissimæ religionis operatio est. Redeo ad Danielem & fratres eius, leguminum pabulum & aquæ potum 52 ferculis & œnophoris regiis præferentes, atque exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat, ceterum spiritu insuper cultos. *Dedit enim Deus adulescentulis scientiam & intelligentiam in omni litteratura, & Danieli in omni verbo, & in somniis, & in omni sophia, qua hoc ipsum quoque*

saperet,

E Ionæ 3.

Deut. 32.

Deut. 8.

Isai. 6.

Exod. 24.

B

Matth. 4. Exod. 34.

Matth. 17. 3. Reg. 17.

3. Reg. 19.

Gen. 3.

C Cap. VII.

1. Re. 7.

4. Reg. 18. & 19.

D

Gen. 19. 3. Reg 21.

1. Reg. 1.

Dan. 2.

F Dan. 9.

Dan. 14.

Cap. VIII. Luc. 2.

G Matth. 4. Matth. 11.

Matth. 4. Matth. 6. Matth. 17.

Act. 10. 1. Cor. 11.

H Cap. IX.

Dan. 1.

A

saperet, quibus modis de Deo, impetraretur agnitio sacramentorum. 53 Anno denique tertio Cyri regis Persarum cum in recogitatum incidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. *In illis*, inquit, *diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas, panem suauem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vnctus non sum, donec consummarentur tres hebdomades, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recogitatui & humiliationi coram Deo, exauditum est verbum tuum, & ego introiui verbo tuo.* Ita xerophagiarum miseratio & humiliatio metum expellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad Heliam, cum corui illum pane & carne saturare consuessent, cur postmodum 54 apud Bersabee Iudææ excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui eum liberalius pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicunde de conuiuio regis ministrum cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam transferre? sicut Daniel in lacum leonum esurienti prandium metentium exhibitum est, sed constitui oportebat exemplum docens in tempore pressuræ, & persecutionis, & cuiuscunque circunstantiæ, xerophagiis esse viuendum. Tali victu Dauid exomologesin suam expressit, cinerem quidem edens velut panem, id est, panem velut cinerem aridum & sordidum, potum vero fletu miscens, vtique pro vino. Habetenim & abstinentia vini suos titulos, quæ & Samuelem Deo vouerat, & Aaronem consecrarat. 55 Nam de Samuele mater: *Et vinum*, inquit, *& ebriamen non bibet:* talis enim & ipsa Deum orabat. Et Dominus ad Aaron, *Vinum & siceram non bibetis*, 56 *tu & filii tui post te, si quando ingrediemini tabernaculum, vel ascendetis ad altare, & non moriemini.* Adeo morientur qui non sobrii in Ecclesia ministrauerint. Sic & Israeli proximo exprobrat: *Et potum dabatis sanctificatis meis vinum.* Et hæc autem structura potus xerophagiæ portio est, quanquam vbi abstinentia vini autà Deo exigitur, 57 aut ab homine vouetur, illic intelligatur etiam pabuli pressura formam præstruens potui. Qualis enim esus, talis & potus, verisimile non est, vt quis dimidiam gulam Deo immolet, aquis sobrius & cibis ebrius: An autem & Apostolus xerophagias norit, qui maiora celebrauerat, sitim & famem & multa ieiunia, qui ebrietates & comessationes recusauerat, vel de discipulo Timotheo argumenti satis est: quem propter stomachum & assiduas imbecillitates modico vino monens vti, quo ille non ex institutione, sed ex deuotione abstinebat, ceterum stomacho magis consuetudo prodesset, hoc ipso abstinentiam vini dignam Deo suasit, quam ex necessitate dissuasit.

[58 Æque stationes nostras, vt indignas, quasdam vero & in serum constitutas, nouitatis nomine incusant, hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes, 59 & non vltra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quod pertineat ad interdictionis quæstionem, semel pro omnibus causis respondebo. Nunc ad proprium huius speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis prius expostulandum, vnde hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant. 60 Si, quia Petrus & quia cum eo, ad horam nonam orationis templũ introgressi leguntur, quis mihi probabit illos ea die stationefunctos vt horam nonã ad clausulam & expunctionem stationis interpretetur. Atqui facilius inuenias Petrum hora sexta capiendi cibi causa prius in superiora ad orandũ ascendisse, quo magis sexta diei finiri officio huic possit, quę illud absolutura post orationem videbatur. Porro cum 61 in eodẽ commentario Lucæ, & tertia hora orationis demonstretur, sub qua Spiritũ sancto initiati pro ebriis habebãtur, & sexta qua Petrus ascendit in superiora, & nona qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salua plane indifferentia semper & vbique & omni tempore orandum: tamen tres istas horas: vt insigniores in rebus humanis quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publice resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus diuinis: q etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis, vtique per aliquarum horarum exceptionem, non aliarum autem quam insigniorum exinde Apostolicarum, tertiæ, sextæ, nonæ. Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius vsu nonam obseruasse, tertio orantem supremæ orationis munere. Hæc autem propter illos, qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quasi respuamus nonam, cui & 62 quarta sabbati & sexta plurimum fungimur: sed quia 63 eorum quæ ex traditione obseruantur, tanto magis dignam rationem afferre debemus, quanto carent scripturæ auctoritate, donec aliquo cœlesti charismate, aut confirmentur, aut corrigantur. 64 *Et si qua*, inquit, *ignoratis, Dominus vobis reuelabit.* Itaque sepositio confirmatore omnium istorum Paracleto duce vniuersæ veritatis, an dignior apud nos ratio afferatur in nonam obseruandi require, vt etiam Petro eà ratio deputanda sit, si statione tunc functus est. Venit enim de exitu Domini, quem etsi semper eommemorari oportet sine differentia horarum, impressius tamen cum eis secundum ipsum stationis vocabulum addiscimus. 65 Nam & milites nunquam immemores sacramenti, magis stationibus parent. Itaque in eam vsque horam celebranda pressura est, in qua à sexta contenebratus orbis defuncto Domino lugubre fecit officium, vt tunc & nos reuertamur ad iocunditatem, cum & mundus recepit claritatem. Hoc si magis ad religionem fapit Christianam, dum magis Christi gloriam celebrat, possum æque seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, vt ieiunemus ad serum, expectantes tempus Dominicæ sepulturæ, cum Ioseph postulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligiosum est ante famulorum carnem refrigerare quam domini. Sed hoc ex argumentationum prouocatione commiserim, coniecturis & tamen puto fidelioribus repercutiens. Videamus, an aliquid tale nobis de vetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille Moysi aduersus Amalech orationibus præliantis vsque in occasum perseuerans, nonne statio fuit sera? Iesum Naue debellantem Amorrhæos prandisse illa die existimamus, 66 qua ipsis elementis stationem imperauit: *stetit sol in Gabaon, & luna in Aialon: stetit sol & luna in statione, donec vltus est populus de inimicis suis, & stetit sol in medio cœlo, & non accedebat in occasum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retro & in nouissimo*, vtique tam prolixus, *vt*, inquit, *exaudiret Deus hominem*, parem scilicet solis, *instantem tandiu in officio, stationem etiam sera longiorem.* Certe Saul & ipse in prælio constitutus manifestè munus istud indixit, *Maledictus homo qui ederit panem ad vesperam vsque dum vlciscar de inimico meo, & non gustauit totus populus eius*, 67 *& tota tetra non prandebat.* Tantam autem Deus præstitit auctoritatem edicto stationis illius, vt Ionathan filius Saulis, quanquam ignarus ieiunationis in serum definitæ gustum mellis admiserat, & forte mox de delicto sit traductus, & vix per precem populi periculo exemptus: gulæ enim licet simplicis reus fuerat. 68 Sed & Daniel, anno primo regis Darij, cum ieiunus in sacco & cinere exomologesin Deo ageret, *Et adhuc*, inquit, *loquente me in oratione, ecce vir quem videram in somnis initio, velociter volans appropinquauit mihi quasi hora vespertini sacrificii.* Hæc erit statio sera, quæ ad vesperam ieiunans pinguiorem orationem Deo immolat.

[69 Omnia autem ista credo ignota eis qui ad nostra turbantur, aut sola forsitan lectione, non etiam intentione comperta, secundum maiorem vim imperitorum apud glorioſissimam scilicet multitudinem Psychicorum. Propterea per singulas direximus species ieiunationum, xerophagiarum, stationum. vt dum recensemus secundũ vtriusq; Testamenti paraturã, quantum proficiãt recusati vel recisi vel retardati pabuli officia, eos retũdamus qui hęc velut vacantia infirmãt. Itẽ dũ pariter ostendimus, quo sẽper in ordine fuerint reli

gionis

B

Dan. 14.

Psal. 101.

1. *Reg.* 1.

Leuit. 10.

C

Amos 2.

2. *Cor.* 11.
Rom. 13.
1. *Tim.* 5.

Cap. X.

D

Act. 3.

Act. 10.

Act. 2.
Act. 10.
Act. 3.

E

Dan. 6.
Act. 3.

Philip. 3.

Act. 3.

F

Matth. 17.
Ibidem.

Exod. 17.
Ios. 10.

G

1. *Reg.* 14.

Dan. 9.

H

Cap. XI.

3. *Reg.* 17.
3. *Reg.* 19.

A gionis,eos reuincamus qui hæc vt noua accusant: nec nouum enim quod semper, nec vacuum quod vtile.Sed & illud in medio est,quædam ex his officiis à Deo homini imperata legem constituisse? quædam ab homine Deo oblata votum expunxisse: tamen & 70 votum, cum à Deo acceptatum est legem inposterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum mandauit qui factum comprobauit 71 Itaque & hinc in alia specie altercatio diuersæ partis obducitur, cum dicunt,aut speudoprophetia est, si spiritalis vox solennia ista cõstituit, aut hæresis si humana præsumptio adinuenit. Eam enim formam reprehendentes qua & vetera decucurrerunt, & ex ea retorquentes quæ & aduersarii veterum aduersus illa poterunt retractare, aut & illa recusare, debebunt exerte ista susciperе necessarie,maxime cum & ista à quocunque institutore sunt siue spiritali,siue tantum fideli, eidem Deo currant cui & vetera. indubitate enim & hæresis & pseudoprophetia diuinitatis diuersitate iudicabũtur apud nos omnes

B vnici Dei creatoris & Christi eius antistites. adeoque indifferenter hanc partem defendo, illi offerens in quo velint gradum figere.Spiritus diaboli est,dicis ô Psychice,& quomodo Dei nostri officia indicit? nec alii offerenda quam Deo nostro? Aut contende diabolum cum Deo fauere nostro, aut Satanas Paracletus habeatur.

1. Ioan. 2. Sed hominum Antichristum adfirmas , 72 hoc enim vocantur hæretici nomine penes Ioannem. Et quomodo quisquis ille est in Christo nostro , hæc erga Dominum nostrum officia dispoluit , cum & Antichristi erga Deum aduersum nostrum processerint Christum? Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos spiritum cum imperat an cum probat quæ Deus noster & imperauit semper & probauit? Sed rursus palos terminales figitis Deo, sicut de gratia,ita de disciplina, sicut de charismatibus, ita & de solennibus,vt proinde officia cessauerint,quemadmodum & beneficia eius, atq; ita negetis vsque adhuc eum munia imponere, quia & hic *Lex*

Matth. 11. Cap. XII. *& Prophetæ vsque ad Ioannem*: supereſt vt totum auferatis quantum in nobis tam otiosum.[73 Iam enim & in

C ista specie ditati saturatique regnatis, non delicta incusantes quæ ieiuniis elimentur, nec reuelationum scientia indigentes quæ xerophagiis extorqueãtur, nec bella propria metuentes quæ stationibus discutiantur. 74 Vt ab Ioanne Paracletus obmutuisset, ipsi nobis Prophetæ in hanc maxime causam extitissemus: iam non dico ad exorandam Dei iram, nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, sed ad præmuniendam per nosmetipsos nouissimorum temporum conditionem, 75 indicentes omnem πατεινοφρόνιαν, cum carcer ediscendus, & fames ac sitis excercendæ , & tam inediæ quam anxii victus tolerantia vsurpanda sit, vt in carcerem talis introeat Christianus, qualis inde prodisset, non pœnam illic passurus, sed disciplinam, nec seculi tormenta, sed sua officio, eoque fidentior processurus ad certamen è custodia abusus nihil habens carnis, sic vt nec habeant tormenta materiam, cum sola & arida sit cute loricatus, & contra vngulas corneus, præmisso iam sanguinis succo tanquam animæ impedimentis, properante iam & ipsa quæ iam sæpe ieiunans mortem de proximo norit.Plane vestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne cõsuetudinem quærant, ne tædeat vitæ, ne noua abstinentiæ disciplina scandalizentur, quam nec ille 76 Pristinus vester non Christianus martyr attigerat , quem & facultate custodiæ liberæ

D aliquamdiu fartum omnibus balneis quasi baptismate melioribus, & omnibus luxuriæ secessibus quasi Ecclesiæ secretioribus, & omnibus vitæ istius illecebris quasi æternæ dignioribus, hoc puto oblegatum ne mori vellet, postremo ipso tribunalis die luce summa condito mero tãquam antidoto præmedicatum, ita, eneruastis, vt paucis vngulis titillatus hoc enim ebrietas sentiebat, quem Dominum confiteretur, interroganti Præsidi respondere non potuerit amplius. atq; ita de hoc iam extortus, cũ singultus & ructus solos haberet , in ipsa negatione digessit.ideo sobrietatis disciplinam qui prædicant pseudoprophetæ , ideo hæretici qui obseruant. Quid ergo cessatis Paracletum, quem in Montano negatis, in Apitio credere? [77 Præscribitis constituta esse solennia huic fidei scripturis vel traditione maiorum? nihilque obseruationis amplius adiiciendum ob illicitum innouationis. state in isto,gradu si potestis. Ecce enim conuenio vos & 78 præter Pascha ieiunantes, citra illos dies, quibus ablatus est sponsus , & stationum semiieiunia interponentes, & vos interdum pane & aqua victitantes vt cuique visum est: denique respondetis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Nouistis igitur gradum excedendo traditionem, cum quæ non sint constituta obitis. Quale est autem, vt tuo arbitrio permittas, quod imperiõ Dei non das? plus humanæ licebit voluntati quam diuinæ potestati? Ego me seculo non Deo liberũ memini: sic meum est vltro officium facere Domino, sic indicere illius est: non tantum obsequi ei debeo, sed & adulari? illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo præsto. 79 Bene autem, quod & Episcopi vniuersæ plebi mandare ieiunia assolent non dico de industria stipium conferendarum, vt vestræ capturę est, F sed interdum & ex aliqua sollicitudinis Ecclesiasticæ causa. Itaque si & ex hominis edicto, & in vnum omnes πατεινοφρόνιαν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque vnitatem ieiunationum & xerophagiarum & stationum denotatis? nisi forte in senatus consulta & in principum mãdata coitionibus oppositа delinquimus. Spiritus S. quum in quibus vellet terris, & per quos vellet prædicaret, ex prouidentia imminentiũ, siue Ecclesiasticarum tentationum, siue mundialium plagarum, qua paracletus, id est, aduocatus, ad exorandum iudicem, huiusmodi officiorum remedia mãdabat, puta nunc ad exercendam sobrietatis & abstinentiæ disciplinam: hunc qui recipimus, necessario etiam quæ tunc constituit obseruamus. Aspice ad Iudaicos fastos, & inueniens nihil nouum, si quæ patribus sunt præcepta, omnis deinceps posteritas hæreditaria religione custodit. 80 Aguntur præcepta per Græcias illas certis in locis cõcilia ex vniuersis Ecclesiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Et hoc quam dignum fide auspicante congregari vndique ad Christum. *Vide quam bonum & quam iucundum habitare fratres in vnum* hoc tu psallere nõ facile nosti, nisi Psal. 122. quo tempore cum compluribus cœnas. 81 Conuentus Rom. 12. autem illi stationibus prius & ieiunationibus operati, dolere cum dolentibus, & ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si & ista solennia, quibus tunc præsens patrocinatus est sermo , nos quoque in diuersis prouinciis fungimur in spiritu inuicem repręsentati, lex est sacramenti. [82 Horum igitur tempora obseruantes & dies & menses & annos, Galaticamur plane , si Iu- Cap. XIV. daicarum ceremoniarum , si legalium sollennitatũ ob- Gal. 4. seruantes sumus: illas enim Apostolus dedocet, compescens veteris Testamenti in Christo sepulti perseuerantiam, noui sistens. 83 Quod si noua conditio & in Christo sepulti perseuerant, iam noua & solennia esse 2. Cor. 9. debebunt. aut si omnem in totum deuotionem tempo- Rom. 6. rum & dierum & mensium & annorum erasit Apostolus, 84 cur Pascha celebramus annuo circulo in mense primo? 85 cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? 86 cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & 87 ieiunii Parasceuen? quãquam vos etiam sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha ieiunandum secundum rationem H alibi redditam. 88 nobis certe omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur. Nec ergo apud Apostolum differentiæ ratio distinguente noua & vetera. Sed & hic inæqualitas vestra ridebitur, cum vetustatum formam nobis exprobatis, in qua causam nouitatis accusatis.[89 Reprobat etiam illos qui iubebant cibis absti- Cap. XV. nere, sed de prouidentia, spiritus sanctus, prædamnans 1. Tim. 4. iam hæreticos perpetuam abstinentiam præcepturos ad destruenda & despicienda opera creatoris: quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem

A
Rom. 14.

hodiernum de Pythagora hæreticum, non apud Paracletum. Quãtula est enim apud nos interdictio ciborũ? 90 duas in anno hebdomadas xerophagiarũ, nec totas, 91 exceptis scilicet sabbatis & dominicis, offerimus Deo, abstinentes ab eis quæ non reiicimus sed differimus. 92 Atquin ad Romanos scribens, vos nunc compungit retractatores huius officii, *Ne propter pabulũ solueritis* inquit, *opus Dei*. quod opus? de quo ait, *Bonum est carnem non edere, & vinum non potare. Nam qui in istis seruit, placabilis & propitiabilis Deo nostro est. Quidam credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus olera vescitur, qui manducat ne nullificet non manducantem. Tu quis es qui alienum seruum iudicas? Et qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias.* Cum autem humano arbitrio vetet controuersiam fieri, quãto magis diuino. Ita sciebat quosdam castigatores & interdictores victus incusare, qui ex fastidio, non qui ex

1. Cor. 10.

officio abstinerent: probare vero qui in honorem, non qui in conuitium creatoris. 93 Et si claues macelli tibi tradidit, permittens esui omnia ad constituendum idolothytorum exceptionem, non tamen in macello regnum Dei includit. *Nec enim*, inquit, *esus aut potus est Dei regnum*: &: *Esca nos Deo non commendat*: non vt de arida dictum putes, sed potius de vncta & accurata. Siquidem subiiciens, *nec si manducauerimus abundabimus, nec si non manducanerimus deficiemus*: tibi magis insonat qui abundare te existimas si edas & deficere si non edas, & ideo ista detractas. 94 Dominum quoque quam indigne ad tuam libidinem interpretaris passi manducantem & bibentem. sed puto quod etiam ieiunarit, qui beatos non saturatos, sed esurientes & sitientes pronuntiarit, qui escam profitebatur non quam discipuli existimarant, sed parerni operis perfectionem, docens operari escam quę permanet in vitam æternam, in ordinaria etiam oratione panem mandans postulandum, non & Attalicas. 95 Sic & Esaias non negauit Deum elegisse ieiunium, sed quale non elegerit enumerauit. *In diebus enim*, inquit, *ieiuniorum vestrorum inueniuntur voluntates vestræ, & omnes subiectos vobis succutitis, aut ad conuitia & lites ieiunatis & cædiris pugnis, non tale ieiunium ego elegi*, sed quale subiecit, & subiiciendo non abstulit, sed confirmauit. [69 Nam & si mauult opera iustitiæ, non temen sine sacrificio, quod est anima conflictata ieiuniis, ille certe Deus, cui nec populus incontinens gulæ placuit, nec sacerdos nec Prophetes. 97 Manent adhuc monumenta concupiscentiæ, vbi sepultus est populus carnis auidissimus vsque ad choleram ortygometra cruditando. Eliditur pro templi foribus senior Heli, filii eius in acie ruunt, nurus expirat in partu: hanc enim meruerat à Deo plagam domus impudens sacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas homo Dei cum exitum prophetasset idololatriæ introductæ à rege Hieroboam, post manum eius regis arefactam & statim restituam, post altare diffusum, ob hæc signa & satisfactione inuitatus à rege plane excusauit. Prohibitus enim à Deo fuerat, illic cibum in totum attingere, 98 sed ab alio mox sene mẽtito Prophetiam temere pastus, secundum verbum Dei ibidem factum super mensam, non est in paternis sepultus, leonis enim in via occursu prostratus, & apud exteros conditus, pœnam deserti ieiunii luit. Hæc erunt exempla & populo 99 & Episcopis, etiam spiritalibus, si quam incontinentiam gulæ admiserint. Sed nec apud inferos admonitio cessauit, vbi in diuite quidem conuiuia cruciantur, in paupere vero ieiunia recreantur, habentia præceptores Moysen & Prophetas. nam & Iohel exclamauit, 100 *Sancite ieiunium, & prædicate curationem*, prospiciens iam & tunc & alios Apostolos & Prophetas sanctituros ieiunium, & prædicaturos officia curantia Deam: vnde & qui idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed & omnem ταπεινοφρόσυνην ethnici agnoscunt. 101 cum stupet cœlũ & aret annus, nudipedialia denuntiantut, magistratus purpuras ponunt, fasces terro auertunt, precem indigitant, hostiam instaurant. Apud quasdam vero colonias præterea annuo ritu saccis velati, & cinere conspersi idolis suis inuidiam supplicem obiiciuntur balaea & tabernacula in nouam vsque cluduntur. Vuus in publico ignis apud aras, aquæ nec in lancibus, 102 Niniuiticum credo iustitium. 103 Iudaicum certe ieiuninm vbique celebratur, cum omissis templis per omne litus quocũque in aperto aliquando iam precẽ ad cœlũ mittunt: & licet cultu & ornatu mœroris munus infament, tamen fidem abstinentiæ affectant, & stellæ auctoritatem demorantis suspirãt. Sed bene quod in nostris xerophagiis blasphemias ingerens, 104 Casto Isidis & Cybeles eas adæquas, admitto testimonialem comparationem. Hinc diuini constabit, quam diabolos diuinorum æmulator imitatur. Ex veritate mendacium struitur, ex religione superstitio compingitur, hinc tu eo irreligiosior, quanto ethnicus paratior. Ille deniq; Deo idolo gulam suam mactat, tu Deo non vis. Deus enim tibi venter est, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & sacerdos cocus, & sanctus Spiritus nidor, & condimenta charismata, & ructus Prophetia vetus est. [105 Vera si velimus dicere, tu qui tantum gulæ indulges, & merito te priorem iactitas, 106 semper agnosco sapere Esau venatorem ferarum, ita passim indagandis turdis studes, ita de campo laxissimæ disciplinæ tuæ venis, ita spiritu deficis si tibi lenticulam defruto intrusatam obtulero, statim totos primatus tnos vendes: apud te agape in cacabis feruet, fides in culinis calet, spes in ferculis iacet. Sed maior his est agape, quia per hanc adulescentes tui cum sororibus dormiunt, appendices scilicet gulæ lasciuia atque luxuria est. Quam societatem & Apostolus sciens cum præsisset, *non in ebrietatibus nec in comessationibus*, adiunxit, *nec in cubilibus & libidinibus*. ad elogium gulæ tuæ pertinet, quod duplex apud de præsidentibus honor binis partibus deputatur, cum Apostolus duplicem honotem dederit, vt & fratribus præpositis. Qui sanctior inter vos, nisi conuiuandi frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructior. merito homines solius animæ & carnis spiritalia recusatis, talibus si placerent Propherę, mei non erant. Cur ergo non constanter prædicatis: *Manducemus & bibamus, cras enim moriemur*. Sicuti nos non dubitamus exerte mandare, Ieiunemus fratres & sorores, ne forte cras moriamur. Palam disciplinas nostras vindicemus. nos certi sumus, eos qui in carne sunt, Deo placere non posse, non vtique substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed in operatione, sed in voluntate. Macies non displicer nobis, neque enim ad pondus Deus carnem tribuit, sicut nec spiritum ad mensuram. facilius si forte per angustam salutis ianuam introibit caro exilior, citius resuscitebitur caro leuior, diutius in sepultura durabit caro aridior. 107 Saginentur pugiles & pictæ Olympici: illis ambitio corporis competit quibus & vires necessariæ, & tamen illi quoquoque xerophagiis inualescunt: sed nostra alia robora aliæque vires, sicut & alia certamina, quibus *non est luctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spiritalia militiæ*. aduersus hæc non carne & sanguine, sed fide & spiritu robusto oportet adsistere. Ceterum saginatior Christianus vrsis & leonibus forte quam Deo erit necessarius, nisi quod & aduersus bestias maciem exercere debebit.

B
Rom. 14. 1. Cor. 8.

Matth. 11. Matth. 4. Matth. 5. Ioan. 4. Ioan. 6. Matth. 6. Isai. 58.

Ca XVI. Psal. 50. Num. 11.

1. Reg. 4.

3. Reg. 13.

C

D

Luc. 16. Ioel. 1. & 2.

E

Iona 3.

Ca. XVII.

F

Rom. 13.

1. Tim. 5.

1. Cor. 16.

G

Rom. 8.

Ephes. 6.

H

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM De Ieiuniis.

1. DE IEIVNIIS.] *Ita legendum huius libri titulum, pro eo qui erat*: DE IEIVNIO, *patet, non modo ex B. Hieron. & Nicephoro, sed ipso Auctore, qui pene toto hoc libro* Ieiunia *plurali vsurpat numero. Deinde non in hoc consistebat Montani atque adeo eius assecla Tertulliani hæresis, quod* ieiunio *vterentur, sed quod* Xerophagiarum hebdomadas (*sicuti infra Auctor c. 15. siue tres* (*B. Hieronymo teste, de erroribus Montani, Epistola ad Marcellam*) *Quadragesimas observarent. de quo infra latius.*

2. ADVERSVS PSYCHICOS, &c.] *Non solum toto hoc libro, vbi ex professo* aduersus Psychicos *agere se profitetur, sed & alibi frequenter hæc Orthodoxorum appellatio auctori vsitata est, postquam Montano fauere cœpit. Sic dixit To.3 li.4.adu.Marc.c.22.* de quo inter nos & Psychicos quæstio est, *& li.adu. Praxean.cap.1.* & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc res gesta est exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Psychicis. *Item supra li.de Monogamia, c.1.* hæretici nuptias auferunt, Psychici ingerunt, *ac:* neque licentia defendenda, quia Psychica, &: Psychicis non recipientibus spiritum, *item ca.11.* Hæc Psychici volunt, *ac:* licet nec hoc Psychici curent, *denique c.16.* iam nec Psychicus, quia non de afflatu Dei Psychicus *Infra quoque li.de Pudicitia ca.1.* Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, *& c.6.* si volunt Psychici, *& ca.10.* Sed hoc volunt Psychici *item c.16.* iam & Psychicis *vniuersis denique c.21.* ad Ecclesiam, & quidem tuam Psychice. *Ita enim cum Gelenio vbique legimus, & partim cum ms.3.Vatican. cod. tum hoc libro frequentissime, tum alibi, pro eo quod Rhen.* Physicis *vbique substituerat ex Gorziensi codice, quum tamen fateatur Paterniacensem illud legisse. Adnotat quidem ille eundum sensum, siue* Psychicos, *legas, id est, naturam sequentes corruptam, quæ castitatem, ieiunium, tormenta fugit & abhorret, siue* Psychicos, *id est,* animales, *iuxta illud 1. Cor. 2.* ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, *id est:* animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, *vbi* animalis Apostolo *appellatur, qui animi sui affectus sequitur Verum illam esse veram lectionem auctoris patet, tum ex li.de Monog.ca.1. vbi* Psychicis *opponit:* spiritales, *tum ex eo quod hic mox sequitur ca.1.* Agnosco igitur animalem fidem, *&c. illi opponens:* spiritalem disciplinam. *Pro quo etiam facit, quod supra To.3.lib. adu.Valent.cap.17. & 18. vbi inter tria quæ commemorat, ex eorum sententia substantiarum genera orta ex Achamoth, constituit* ψυχικὸν, *id est: Animale, & rursum cap.25. & 29.* ψυχικὸν *inter quatuor hominum genera denique & Christum* ψυχικὸν, *ca.27. imitatus ibi per omnia B.Irenæum li.1.ca.1. sicut eosdem etiam sequitur Epiphan. in Valentinianis. Porro ad intellectum auctoris facit quod præterea recte adnotauit Rhen. ad libr. aduers. Praxean in hæc verba: Non possum autem diuinare quos innuat hoc vocabulo, nisi forte Orthodoxos nolentes commentitiam Montani Prophetiam recipere. Enimuero constat Montanum in sua conflicta Prophetia damnasse secundas nuptias (sic corrigimus quod minus ille dixit) exegisse plures Quadragesimas, exegisse martyria, prohibuisse fugam in persecutione. Quorum primum quum concedat Apostolus 1.Cor.7. altera vero duo nusquam præcepta sint, tertium non interdictum legatur vel à Christo, vel ab Apostolis, merito falsum Montani dogma damnauit Ecclesia. At Tertullianus, nimio studio castitatis, abstinentiæ & martyrii, nouam illam Prophetiam complexus est, nec iam ab Ecclesia damnatam detestatus, quæ res illi merito odium concitauit. Vnde Prophetiam Montanicam resipuentes* Psychicos, *id est,* animales *vocat, ac si carnales dicat, tamquam nouum spiritum Paracletum Montanicum agnoscentes,* Spiritales *fuerint, scilicet.*

CAP. I.

3. Mirarer Psychicos istos, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De libri huius argumento. *Suppleuimus vero vocem:* istos, *ex cod. Anglico ms.*

4. Specta corpus & vna regio est, &c.] *Istud ad verbum (vti ante me adnotauit Latinius) transcripsit B.Hieronymus Comment.in cap. 1.Epist.ad Titum. Quod vero li.1.aduers Iouin.B. Hieron.citat illud Comici: Sine Cerere & Baccho friget Venus, pertinet ad id quod hic præmittitur:* monstrum haberetur libido sine gula: *Sunt autem voces Tertullianicæ,* multiuorantiæ, &: multinubentiæ, *ac* æmulam, *pro contrariam.*

5. gulæ frenos induentem, &c.] *Sic legimus ex coniectura Dn.Harrisii, pro:* imbuentem, *qui adlegat simile illud infra li.de Pudicit.capite vlt.* vt quisque ex consensione vincula induit, *& quod magis ad institutum facit ex li.2.adu.Marc.illud, cap.18.* Consilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce. *Supplemus vero ex Anglico ms. codic.* pudet & iam.

6. botuli, &c.] *De his citat Latinius Gellium li.16.c.7. Festo* botulus *genus est* farciminis, *propter connexionem, à locis sic appellatum Quam significationem indicat Auctor supra Apol.cap.9. quum dicit,* botulos etiam cruore distentos admouetis.

7. Hi Paracleto, &c.] *De quo* Paracleto *loquatur, indicat verbis sequentibus, quibus frustra excusare nititur* Montanum & Priscillam & Maximillam, *quas oppugnauit, & ipsum quoque illorum* Paracletum *supra To.3.li.de Præscript. adu hæret. cap.52. hæres.21.nu.* 327. *Certe ibidem etiam videre est, quod* alium Deum & alium Christum prædicauerint Montanistæ *qui* iuxta Æschinem dicebantur (*vtpote qui dicerent ipsum Christum esse Patrem & Filium*) *quod iis omnibus adscribit B. Hier. Epist.54. ad Marcell. de Montani erroribus. Atqui quum ibidem recte scribat eos in fidei regula errare, falsum est etiam quod hic addit Auctor:* quod nec aliquam fidei aut spei regulam euertant, *vtpote quum vel ipse Auctor Trinitatem personarum latissime prosequatur* ex regula fidei, *libro adu. Praxean.*

8. De modo quidem nubendi, &c.] *Hauddubie adludit ad librum præcedentem, qui continet* MONOGAMIÆ DEFENSIONEM.

9. Arguunt nos quod ieiunia propria custodiamus, &c.] *In hoc quidem verum dicit, quod arguerentur Montanistæ de* propriis ieiuniis, *vtpote duabus aut tribus Quadragesimis, sicuti infra latius c.15. verum calumniatur, dum initio huius ca. dixit:* Orthodoxos odisse ieiunia, *& ca.seq* quod sit indifferenter ieiunandum ex arbitrio, *Atqui ad hæc ieiunia pertinet quod præmisit:* per nullas interdum escas, *& quod c.seq. legitur:* sublati cibi.

10. Quod stationes plerumque in vesperam producamus, &c.] *Quod* stationes *auctori sint certorum dierum vel temporum stata ieiunia, supra late ostendimus To.2.li.de Oratione ca.14.n.58. maxime ex Hrabano, & adtigimus l.de Anima ca.48 nu.548. Idipsum confirmatur ex infra scriptis auctoris verbis. Primum c.2 quum dicit:* proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant quartæ & sextæ feriæ, *ac ca.10.* quis mihi probabit, illos ea die statione functos, *&c. & maxime c.14. quum stationes indictas à ieiunio voluntario distinguens dicit:* cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & ieiuniis Parasceuen? *Atqui etiam calumniari auctorem Orthodoxos, dum sese ab illis argui dicit, quod* in vesperam stationes producant, *infra ostendimus dicto ca.10. Huc vero pertinet quod præmisit:* ferat escas, *& quod infra cap. sequ. legitur:* demorari cibi.

11. quod etiam Xerophagias obseruemus, &c.] *Quid per* Xerophagias *intelligat, significat his verbis sequentibus:* siccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus, vel potemus. *Sic enim etiam castigauit Latinius, pro:* nec quid. *Et recte. ξηροφαγεῖν enim est cibis crudioribus vti, & eadem significatione ξηροφαγία vsurpatur ab Epiphanio in Epit. cathol. & Apost fidei. Atqui etiam in isto calumniam Orthodoxis impingere auctorem infra probabimus, vbi de his ex professo tractat.9. Huc vero pertinet quod præmissum est:* aridas escas, *& quod postea ca. seq. legitur:* diminuti cibi.

12. lauacri quoque abstinentiam, &c.] *Etiam in hoc calumniatur Orthodoxos, quasi illi* balnearum abstinentiam *tempore pœnitentiæ improbarint, atque adeo & in Quadragesima, quum ipse auctor adhuc Orthodoxus supra T.2.c.9. li. de Pœnitentia, inter* Actus Exomologeseos *enumeret:* sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, *vsque adeo vt B.Cypr. li.de Lapsi. dicere non sit veritus: Hoc crimini eius & malis deerat, vt ad balneas pergeret.*

13. dum quaqua ex parte anathema audiamus, &c.] *Sic legimus ex Angl.cod.ms. pro:* quaque. *Atqui vides etiam hinc, vsitatum fuisse in primitiua Ecclesia* Anathema in hæreticos, *iuxta illud Apostoli Tit.3.* Hæreticum post vnam & alteram correptionem deuita, *de quo vide supra Adnotationes nostras li.de Præscr. aduers. hær. c.16. nu.103. & latius librum nostrum, quem propediem (Deo fauente) in lucem edemus, De non admittendis duabus Religionibus in vna Repub. Præterea hinc mihi colligere videor, quod etiam ipse Tertullianus quum hæc adsereret,* anathema audierit, *de quo in vita eius latius.*

CAP. II.

14. Nam quod ad ieiunia pertineat, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De obiectionibus aduersus ieiunia, *quæ ipsa quum sint eadem quas nobis hæretici etiam hodierni obiiciunt: ipsarum solutio, quam habet auctor infra hoc eodem libro, etiam contra ipsos faciet, maxime quum easdem pene omnes à Iouiniano hæretico sibi obiectas B. Hiero. iisdem pene verbis, quibus auctor, dissoluat, sicuti suis quibusque locis adnotabimus.*

15. vt quum in Leuitico, &c.] *Non ad verbum, sed omissis aliquot verbis locus iste (Leuit.23. potius quam 16.) citatur, cum ab auctore, tum à B.Hier. sed alio fine, hic enim citat ad confirmationem ieiunii, auctor autem adfert ex persona Orthodoxorum qui inde colligebant* certos dies ieiuniorum à Deo constitutos, *& proinde etiam certos ab Ecclesia, non à priuatis quibusque, constitui debere, tum quod nihil haberet quod responderet auctor, tacite & ex proposito infra non adtigit.*

16. Certe in Euangelio, &c.] *Infra latius. ca.13.* De diebus ieiuniis determinatis, in quibus ablatus est sponsus (*quorum fit mentio Matth.9.*) *vtpote 40. diebus ante celebrationem passionis Domini, atque adeo vna Quadragesima, quam obseruauit ab initio Ecclesia. Atqui B.Hier. teste alicubi, ipsi Montanistæ etiam suam secundam Quadragesimam, quam seruabant post Pentecosten, nempe iam ablato in cœlos sponso, eodem hoc dicto probabant. Sed sic sequeretur, omnem die ieiunare, oportere citra id temporis, quo Christus in cœlum ascendit. Proinde iuxta Tropologiam interpretatur idem B.Hier. ac si dicat: vbi propter peccata à nobis discesserit sponsus, tunc indicendum ieiunium.*

17. itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, &c.] *De hoc etiam latius infra c.13. Sicut de* stationibus quartæ & sextæ feriæ, *c.14. Accipitur vero iterum:* passiue, *pro: communiter, passim, & sicut addit:* sine præcepto. *Porro &* de ieiuniis vltra supremam diei, & vsque ad horam nonam, *vide capite 10. &* de Xerophagiis *cap.9.*

18 quales castimoniæ, &c.] *Infra de hoc erit disputandi locus ca. 16. vbi agit de* Casto Isidis & Cybeles. *Hic vero peculiariter etiam* Apim *commemorat, cuius ibi non est mentio.*

19 semel in totum macellum ab Apostolo admissa, &c.] *Adludit ad illud Apostoli 1.Cor.10.* Omne quid in macello venit, manducate. *Ad quod respondet auctor infra c.15.*

20 detestatore eorum, &c.] *De iis qui iubent cibis abstinere, 1. Tim.4. pulcre respondet infra capite 15. Hic dumtaxat dicimus omit-*

tiqua-

A

t quadam ab Auctore , & immutari dum legit : intendentes spiritibus, mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorum, *pro eo quod Græce & Latine hodie non habetur:* mundi, *& legitur* : doctrinis *dæmoniorum (sicut etiam ipse Auctor supra lib. de Præscript. cap. 7.) in hypocrisi* mendaciloquorum. *Rectius autem alij Græcam vocem κεκαυτηριασμένων vertunt*, cauteriatam, *quam Auctor* : inustam *dumtaxat.*

21. Sic & cum Galatis, &c.] *Ad istud pulchre respondet infra cap.14. sicut etiam c.15. ad id quod hic adfertur Isai.58. & ad id quod satis calumniose de Christo citatur, voratore & potatore, Matth.11. Neque enim ego puto ab aliquo id argumentum aduersus ieiunia prolatum fuisse.*

22. non his communicari hominem quæ in os inferantur, &c.] *Prorsus sic lego ex ms. Angl. cod. nam eodem modo vertit illud Marc. 7. Auctor supra Tom.2. l. de Patient. cap. 8. sicuti ibi adtigimus nu. 59. Ad quem locum in hæc verba Rhenan. Quod apud Matthæum cap.15. legitur non semel: κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, Tertullianus vertit:* communicat, *quemadmodum etiam B. Augustinus legit. Est autem κοινοῦν, commune facere. Et quia Iudæi, quod impurum est, id ipsi commune vocant, factum est, vt κοινοῦν, siue* communicare, *sit illis: coinquinare, ceu vetus Euangeliorum editio habet in quibusdam exemplaribus, præcipue nostris. Erasmus vertit:* impurum reddere. *Recte Marci 7. vertit etiam noster Latinius interpres:* communicare. *Responsio autem ad hanc obiectionem est facilis, quod cibi non communicant hominem, sed malæ cogitationes & superbia eorum, qui diuinis aut Ecclesiæ de Ieiunio præceptis obedire recusant. Ad illud vero quod adfert 1.Cor.8. habes Auctoris solutionem infra cap 15.*

B

23. sublati, vel diminuti, vel demorati cibi officia, &c.] *Prorsus sic legimus, pro* : dilati, *quia* sublati cibi *ad ieiunia pertinent*, diminuti ad Xerophagias, demorati, *id est, detardati*, ad stationes *continuatas in vesperum, nam haud aliter dixit Plautus Rud.*

Quid sacerdoti meæ dicam, hic *demoratam* tandiu.

Legimus autem ex Angl. ms. cod Diligam Deum & proximum mihi, *quia alibi Auctor frequenter vertit* : Diliges proximum tibi.

CAP. III.

24. Itaque nos hoc prius adfirmare debemus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De ieiuniorum auctoritate à primordio. *In quo Auctorem ad verbum pene imitatur B. Hieron. lib.2. aduers. Iouin. non semel citato.*

25. Acceperat Adam, &c.] *Latius tractat de hac lege primordiali Auctor supra Tom.1. adu. Iud. c.2. dicens in ea omnia præcepta diuina recognosci. Eodem pertinet quod habet Irenæus lib.5. aduers. hær. c.23. de Adam & eius muliere. Simul enim cum esca & mortem adsciuerant, quaniam inobedientes manducabant.*

C

26. morti à primordio caussam in me quoque cum ipso genere transductam, &c.] *Pulcra peccati originalis circumscriptio: quod mox &c. sequ. vocat* : primordiale delictum *sicuti etiam libro iam citato.*

27. & animam conquassatam, &c.] *Adludit ad illud Psal.50. etiam supra lib. adu. Iud. cap.5 paraphrasticωs citatum:* Cor contribulatum hostia est Dei: *præterquam quod hic* conquassationem *illam* proprie fieri cibis angustiis *addat, pro quo hodie Latinus Interpres:* Sacrificium Deo Spiritus contribulatus.

CAP. IV.

28. Hæc ratio seruabatur apud prouidentiam Dei, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Quod omnes cibos post diluuium Deus permiserit, vt quosdam postea demeret. *In quo etiam imitatus B. Hieron. quod Auctor adfert de* cibis immundis vetitis *ex cap. seq. etiam ante diluuium locum existimat habuisse, eo quod immundorum animalium Gen. 6. fiat mentio, per quam mentionem ex parte ieiunium dedicatum scribit. Legimus autem prorsus phrasi Tertullianica ex Angl. ms.* pro temporibus omnia modulantis, *vbi erat* : moderantis.

29. Ecce dedi vobis omne fœnum sementiuum seminans semen, &c.] *Sic expressit quod Græce est apud* LXX. *Gen.1. σπεῖρον σπέρμα, vsurpans* sementiuum, *pro seminiferum.*

D

30. & omnis viuentis, &c.] *Necessaria erat hæc castigatio ex cod. Angl. ms pro:* omnis serpentis, *quia Græce est Gen. 9. καὶ πᾶν πετεινὸν ὅ ἐστι ζῶν. Mirum est autem quod addat* : suæ, *quod nullæ editiones Bibliorum habent. Suppleuimus vero ex eodem:* eam solam carnem esui eximit, *ac mox legimus*: Æque post diluuium, *pro*: Atque: *quo loco vel* vnica ea lex à sanguine abstinendi, *etiam pro ieiunijs citatur. Est vero Tertullianica phrasis*: supparans disciplinam.

CAP. V.

31. Denique vbi iam & familiaris populus, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus*: De abstinentia immundorum animalium Lege veteri Leuitici 20. præscripta, & gratioribus cibis detractis. *In quo etiam Auctorem imitatur vbi supra B. Hieron. sed latius infra Nouatianus lib. de Cibis Iudaicis, vbi singillatim de singulis* immundis animalibus *quod abstinentiæ significauerint deducit, à ieiunio corporali ad ieiunia libera transiens.*

32. Nam & primus populus, &c] Primus *appellatur* populus *Iudaicus ad distinctionem secundi populi Gentium. Hic vero videtur prorsus superfluum illud quod adeo parenthesi inclusimus*, (Dominus eius, *seu potius*: eis visus est) *neque alioqui sensus constat, B. Hieron. illius vestigium aliquod. Legimus autem neque habet ex. An. ms. cod.* detrimenta suspirans, *pro:* detrimento, *&:* quoniam eduxisti nos, *pro*: quomodo, *quia Græce est ὅτι. Exod. 16.*

E

33. Eadem ventris prælatione, &c.] *In hac scriptura Num.11. transtulit:* Qui nos vescet carne *o pro: cibabit. Paraphrasticωs etiam transtulit* : nihil nisi manna vident oculi nostri, *quomodo B. Hieron. quum legitur hodie apud* LXX. nihil præterquam oculi nostri in manna.

CAP. VI.

34. Nunc si temere, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Naturam & Scripturam enuntiare, ante pabulum & potum nos esse diuinis tractandis aptiores. *Vbi eleganter* : virginem saliuam, *dixit, id est, nullo cibo corruptam ac ieiunam. Siue vero legas* : exæstuans *cum Angl. ms. cod. siue* æstuans *cum exc. perinde est.*

35. præmeditatorium, &c.] *Hoc etiam imitatus B. Hier. Quale, inquit, ieiunium est, aut qualis refectio post ieiunium, pridianis epulis distendimur, & guttur nostrum meditatorium, seu potius:* præmeditatorium efficitur latrinarum: *qui etiam adlegat scripturas his citatas Exod.32. ac Deuter.32. & 8. item Isai.6. excepto quod ibi etiam legi debeat:* Deum, *quod Græce sit θεὸν. & quod auctor sua vtatur phrasi* salutificatore, *pro: salutari, ac quod ille recte addat*: & recalcitrauit. *Est vero etiam phrasis Tertullianica:* cui ipsæ diuitiæ procurant.

F

36. Ceterum cui cor enectum, &c.] *Sic ex cod. Angl. ms. pro:* erectum, *quod minime huic loco quadrat, quia opponitur*, impinguatum, *vti accipiatur*: enectum, *pro inedia quadraginta dierum confectum, omissa voce*: qui *superflua, quæ sensum obscurabat : significare autem vult, quod* Moyses ieiunus vidit gloriam Dei, *&c. quum ipsum* Moysen, *id est, vti beatus Hier. vultum eius Dei fabulatione cornutum*, constanter contemplari non valeret pinguior populus.

37. non minus & Heliæ, &c.] *Apparitionem hanc Moysi &* Heliæ, quibus se Dominus ostendit, *Matth. 17. quomodo* ieiunium *vtriusque* 40. *dierum, etiam B. Hieron. adlegat, & vero B. Irenæus lib.5.c.21. cum simili Christi ieiunio. Est vero & hic vox Tertullianica*: perennare, *vel Latinio adnotante. Certe B. Hieron. etiam illa duo comparat*: Quid hic Helia: *&*: Adam vbi es?

38. Si enim Deus æternus non esuriet, vt testatur per Isaiam, &c.] *Quum etiam alicubi supra istud Isaiæ adscribat Auctor, quærat locum Lector diligentior.*

CAP. VII.

39 Processimus itaque iam ad exempla, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De aliis exemplis ieiuniorum in Lege veteri. *Quæ ipsa omnia adfert etiam B. Hieron. vt cum Auctore ostendat tum, quod* ieiunium iratum Deum reconciliet, 1.*Reg.*7.4.*Reg.*18. *ac* 19. *Ion.*3.3.*Reg.* 21. *tum quod* sterilitatem depellat, 1. *Reg.*1. *denique &* Sacramentorum agnitionem mereatur, *Dan.*1.2.10. *&* à morte præseruet, *Dan.*14. *Quæ omnia etiam apud alios Patres, nominatim BB. Chrysost. Ambros. & Augustinum, tam sæpe repetuntur, vt pluribus non sit opus.*

G

40. vt periculum prælii simul fugerit, &c.] *Sic istud castigauimus ex coniectura Harrisii, pro*, fuderit. *Eiusdem scripturæ reliqua satis obscura sunt, maxime quum etiam B. Hieron. mentionem nullam faciat* delicti apud Masphа *(sic legimus cum* LXX. *pro eo quod erat:* Masphat*) Prima enim facie Auctor videtur ad peccatum imputasse effusionem aquæ, quam* : aquationem *vocat, quæ facta est super terram in conspectu Domini, eo quod sequatur*: Peccauimus Domino. *Verum id magis videtur pertinere ad delicta præcedentia idololatriæ, vtpote quum populus à Samuele vocatus ante illam congregationem Deos alienos abstulerit. Quare omissa voce* : sed, *sic hunc locum distinguere maluimus :* Deliquerat Israel, in aquatione apud Maspha congregatus à Samuele, ita statim delictum ieiunio diluit, vt periculum prælii simul fugerit. Quum maxime Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus Dei clementiam, quam abstinentia populi. Et Allophyli prælio admouebant, ibidem *(sic enim legimus cum ms. Angl. cod. Vatic. & Gagnæo, pro:* Ibi demum*)* Dominus, intonuit voce magna, *&c. Legentes præterea* : Bethchor, *iuxta vestigia lectionis Gagnæi, pro* : Bethor, *eo quod Græce sit βαιθχόρ.*

H

41. Proinde, quum Rex Assyriorum, &c.] *Paucissimis verbis & adhuc paucioribus B. Hieron. vniuersam comprehendit historiam 4. Reg. 18. & 19. sicut etiam conuersionem* Niniue, *addens* Sodomam quoque & Gomorram euasuras fuisse, si ieiunassent : *quod ipsum quoque transscripsit B. Hieron.*

42. Hoc remedium agnoscit & Achab, &c.] *In hac scriptura 3.Reg.21. addit:* Qualiter, *quod nullæ habent editiones: duabus vocibus exprimens more suo* : hæreditatem possedisti, *quod Græce est ἐκληρονόμησας. Legit etiam ordine inuerso*: destituit semetipsum, *pro eo quod alij :* ambulauit demisso capite. *Videtur etiam* reueritus *accipere, pro compuncto, quod proprie vox Græca significat, &*: læsuram *more suo, vertit κακίαν, quam alij, ipse quoque aliquando (teste Latinio)* malitiam. *Quod sequitur, de suo addit, ac si dicat: vtpote* qui non erat ieiunaturus. *Atqui sicut omnes alij iuxta Angl. cod. ms. transposuimus:* in loco, quo.

43. Aspice Danielis exemplum, &c.] *Mirum est hoc, quod*

A quum nullæ editiones Dan. 2. neque ipse B. Hier. vllum tempus adscribant, Auctor dicat: spatium tridui postulat, qui etiam ex præsupposito addit: tyranni Sophistis parcitur, eo quod pro illis legatur intercessisse Daniel.

44. quatenus miserabilis es, &c.] Haud aliter B. Hieron. Deinde scriptum est, quod Daniel tribus hebdomadibus (pro quo Auctor supra libro de Anima capite 48. trium hebdomadum statione) ieiunauerit, panem suauem non commederit, caro & vinum non intrauerit os eius, oleo vnctus non sit, & venerit ad eum Angelus dicens: Daniel, homo miserabilis es. Vbi mirum est vertit ab vtroque: ὦ ἀνὴρ ἐπιθυμιῶν quod alij: desideriorum vertunt, Daniel. 9. & 10. immo & Auctor ipse supra Tom. 1. libr. aduersus Iudæos capite 8. Quid? quod in Comment. ab eodem B. Hieron. contrario sensu, vir desideriorum, explicatur, amabilis & Dei amore dignus, quemadmodum Salomon appellatus est Idida, siue vir desideriorum, quod pro desiderio suo Dei secreta audire meruerit. Et tamen germanam hanc esse Auctoris lectionem patet ex eo quod sequitur: Si Deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis, quod ipsum repetit etiam beatus Hieronymus. Fortassis per Metaphoram sic locutus est, eo quod qui auxilium alicuius desiderat, sicuti hic implorabat Propheta adimpleri 70. captiuitatis annos, miserabilis sit, id est, miseratione dignus.

45. vbi quidem illi sex diebus ieiunanti prandium Angelus procurauit, &c.] Quod hic de sex diebus dicit, sic expressit B. Hieron. B talem discophorum inedia promeruit hebdomadis, eo quod septimo die prandium Danieli ab Abacuc adlatum sit, sicut legitur Dan. 14. De cuius capitis auctoritate, vide nostras Adnot. ad B. Cyprian. libro de Orat. Dom. n. 59.

C A P. VIII.

46. Reddimus & cetera, &c.] Inscriptionem capiti huic fecimus: De nouæ Legis ieiuniorum documentis, vtpote Annæ Prophetidis, Christi, Centurionis Cornelii, & Apostoli Pauli.

47. Præstituit exinde ieiuniis legem sine tristitia transigendis, &c.] Adludit ad illud Matth. 6. Quum autem ieiunatis, nolite fieri tristes.

48. ieiunia quoque plurima enumerat, &c.] Non aliter B. Hieron crebra ieiunia. Valeant itaque Erasmus & Clarius, qui transferre maluerunt 1. Cor 11. in ieiuniis sæpe, eo quod legatur hodie: πολλάκις, quum ex illis pateat olim lectum: πολλαῖς. Videtur autem Auctor vertisse incommoda, pro eo quod Interpres vulgatus: ærumnam, Græce, μόχθῳ.

CAP. IX.

49. Principalis hæc species in castigatione victus, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Xerophagiarum & abstinentiæ vini exem- C plis. Nempe Danielis cum fratribus suis, Heliæ, Dauidis, Samuelis, Aaronis, Apostoli Pauli, & Timothei, quorum etiam B. Hieron. quædam recenset.

50. portionale ieiunium, &c.] Cui opponatur portionale, supra dixit Tom. 2. lib. de virgin. veland capite 4. speciale generali prius est, & portionale omne subiectum est generali, speciali quoque generale prius est, &c. & portionale vniuersali Ita vero dicitur exceptio eduliorum quorundam.

51. Inspiciamus igitur & Xerophagiarum nouitatem, &c.] Sicuti supra promisimus num. 11. etiam istud esse calumniam in Orthodoxos ostendemus, ex eo quod non solum ex scripturis hic citatis, sed etiam Patribus antiquioribus constet Xerophagias vsitatas fuisse ab ipsis Apostolorum temporibus. Imprimis autem occurrit primorum illorum Asceticorum Alexandrinorum, quorum Philo describit abstinentiam, potissimum circa Festũ salutaris Domini passionis, qui Euseb. teste hist. Eccles. l. 2. c. 16. illis diebus vinum omnino non gustabant, immo nec carnibus, nec aliquo genere cibariorum, quod sit sanguinis particeps, vescebantur, quibus aqua sola potio erat quique sale & hyssopo pro obsonio & pane vtebantur. Quibus adde præceptum Apostolicum B. Clem. Rom. l. 5. Constit. Apost. cap. 19. qui diebus ieiuniorum solo pane, sale, & oleribus vti concedit, & abstinendum docet à carnibus & vino, idipsum multis scripturis comprobans eiusdem lib. cap. 21. Et vero eius rei praxin idem in B. Petro recenset Recogn. lib. 7. Confirmatur idipsum Can. Apost. 51. vbi abstinentia à vino & carnibus improbatur, nisi continentiæ caussa. In Gallijs id- D ipsum vsitatum fuisse iam ætate B. Irenæi testantur Martyres Lugdun. apud eundem Euseb. lib. 5. cap. 1. in hæc verba: Multum erratis ô viri putantes humanis visceribus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium carnibus vtuntur. Quid? quod ipse Tertullianus supra Tom 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ante omnem hæresin scripto, agnoscit quorundam consuetudinem: qui abstinentes à vino, & animalibus exsulantes, humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolabant. Eodem pertinet quod ipse libr. de Pœnitent. cap. 9. inter Actus Exomologeseos ponat: pastum & potum pura nosse, quod de panis & aquæ vsu intelligi manifestum est. Aliis Patrum testimonijs, qui Tertulliano recentiores sunt, prolixitatis euitandæ gratia supersedeo, quum sole meridiano sit clarius, semper in Quadragesima & alijs ieiuniorum ab Ecclesia præscriptorum diebus, abstinentiam fuisse obseruatam à carnibus

52. ferculis & œnophoris Regis, &c.] Onophoron pro vasculo vinario etiam Ciceroni vsitatum libr. 1. de Finibus Legimus ex Anglico ms. cod. ne qui de specie quoque corpusculi metuat, pro: E ne quis. In hoc vero differt Auctor etiam à LXX. qui hodie exstant, quod addat: & in omni sophia.

53. Anno denique tertio Cyri Regis Persarum, &c. Sicut supra capite 7. sic etiam hic vertit Auctor: homo es miserabilis: idque aut pro illo quod vtrobique alii legunt: vir desideriorum: aut iuxta quadam dumtaxat exemplaria, quæ illud interpretantur ibi: Daniel ne timueris.

54. apud Bersabee Iudææ, &c.] Sic omnino legimus iuxta editiones omnes 3. Reg 19. pro: Bersabe.

55. Nam de Samuele mater: Et vinum, inquit, & ebriamen non bibet, &c.] Haud multo aliter B. Hieronymus Samson, inquit, & Samuel, vinum & siceram non bibunt: erant enim filij repromissionis, & per abstinentiam ieiuniumque concepti, hauddubie de Samuele Auctorem imitatus, nulla consideratione habita, an in scripturis necne legatur. Citat Latinius in eandem sententiam B. Basil. hom. 31. Et vero prima facie existimabam legendum hic similiter: quæ Samsonem & Samuelem Deo vouerat: atque adeo etiam: Num & de Samsone mater: sed nec de hoc mater, at Deus matri inquit, Iud. 13. Et nunc caue ne bibas vinum & siceram, &c. quia, &c, paries filium, quoniam Nazaræus Deo erit puer ab vtero. Ex quo enim Nazaræus futurus prædicitur, reliquum sequitur: vtpote quum Numero 6. Lex Nazaræi (siue sanctificati, vti mox vertit testimonium Amos 2.) abstinentiam vini præcipiebat. Fortassis de Samuele id dicit Auctor, non solum mater, eo quod 1. Regum 1. legitur: vouisse Samuelem Deo, sed insuper dixisse: & ferrum non ascendet super caput eius: ex quo proinde collegerit Samuelem F quoque Nazaræum futurum, quippe de quo idipsum legatur Numero 6. Maxime quum de seipsa illa dixerit: Vinum & quod inebriare potest (Græce μέθυσμα, pro quo vnica voce Auctor: ebriamen) non bibi.

56. tu & filii tui post te, &c.] Sic necessario emendauimus, pro: filius tuus: nam præterquam quod plures habuerit filios Aaron, & Beatus Hieronymus hunc locum transscribens: Aaron, inquit, & ceteri sacerdotes: & insuper omnes editiones illud legunt Leuit. 10 Vertit autem Auctor: post te, quod est Græce μετὰ σοῦ, pro eo quod Latinus LXX. Interpres: tecum: quod interim solum apud illos legitur, quemadmodum & illud: vel ascendetis ad altare. Mirum est illud, quod non habeat Auctor: tabernaculum testimonii, quod legunt omnes editiones.

57. aut ab homine vouetur, &c.] De voto, quod & ibi & hic agnoscit Auctor, vide latius infra cap. 11. nu. 70.

CAP. X.

58. Æque stationes nostras, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De stationum (siue statorum ieiuniorum) non modo ad nonam, sed ad vesperam vsque, exemplis, Nempe Exod. 17. Ios. 10. 1. Reg. 14. & Dan. 9. Quæ ipse etiam B. Hieron. commemorat. Atqui de stationum vocabulo late tractauimus supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. n. 58.

59. & non vltra nonam detinendum, de suo scilicet more, G &c.] Quod hunc morem Orthodoxis adscribat etiam calumnia non caret. Nam veterem Ecclesiæ ritum ad vesperam vsque stationes, id est, tempora certa ieiunandi, comprobat imprimis illud Euseb. loco supra citato de Ascetis illis Alexandrinis ex Philone: Cibum aut potionem ante solis occasum nemo illorum capit: & Clem Rom. Constit. Apostol. lib. 5. c. 20. Deinde ipse Auctor ante omnem hæresin, eam consuetudinem agnoscit supra Tom. 1. Apolog. cap 39. dum cœnam, quam Agapen vocabant, sub noctem celebratam indicat, & partim Tom 2. libro de Orat. capite vlt. dum tradit: accepto corpore Domini non solui stationem: satis per hoc indicans, non solui solere sub nonam, sed vesperi primum. Eodem pertinet illud B. Hieron. Epist. ad Eustoch de Virgin. seruanda: Pentecoste cœnæ mutantur in prandia. Si quis recentiora Auctorum testimonia desideret, legat B. Ambros. serm. 33. B. August. serm. 56. de tempore, B. Basil. hom. 1. de Laudibus ieiunij, B. Chrysost homil. 10. in Genesin, At vero ieiunii in horam nonam dumtaxat, meminerunt B. Basil. ad Amphil. cap. 73. Epiphan. in Epitome fidei, & Leo Papa 1. Epist. 65. & 31. iique, Auctore multo posteriores. Quid? quod paulopost Auctor fateatur, quarta & sexta sabbati vsque ad horam nonam ieiunari dumtaxat.

60. Si, quia Petrus, &c.] Eleganter Auctor horas Nonam, Sextam, & Tertiam, quarum fit mentio Act 3. 10. ac. 12. nihil facere contra ieiunia in vesperum, sed dumtaxat significari, istas tres horas sollemniores fuisse in Orationibus diuinis, vel argumento H Danielis ter in die (Dan. 4.) orantis. Quas easdem celebrat B. Cypr. lib. de Orat. Dom. adlegatis ijsdem scripturis, addens quoque matutinam & vespertinam: vbi adnotauimus n. 49. inde ortam horarum Canonicarum institutionem, quæ hodie, & iam inde ab ætate BB. Damasi, Ambrosii, & Hieronymi in Ecclesia obseruantur. Legimus autem ex ms. Angl. cod. quis mihi probabit, pro: probat. Deinceps: finiri accipitur pro: præscribi & definiri, vti etiam ante me adnotauit Latinius: qua postrema voce hoc ipso capite vtitur, dum dicit: ieiunationis in serum definitæ.

61 in eodem Commentario Lucæ, &c] De Auctoritate Libri Actorum Apostolorum, & quod Lucæ sit Commentarius, vide supra Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 2. num. 21. Castigamus autem ex Angl. ms. cod. vtique per aliquarum horarum exceptionem, pro: aliarum.

62. quarta sabbati & sexta, &c.] De stationibus siue ieiuniis quartæ & sextæ Sabbati, vide infra cap. 14.

63. eorum quæ ex traditione obſeruantur. &c.] *De* Traditionum *quæ carent ſcriptura, auctoritate, vide ſupra To. 2. li. de corona milit. c. 3 nu. 27.*

64. Et ſi qua, inquit, ignoratis, &c.] *Paraphraſtica hæc eſt Auctoris translatio, pro eo quod alij Philipp. 3. legunt:* ſiquid aliter ſapitis. *Eodem vero modo interpretatur etiam B. Hilarius lib. 11. de Trinit. legens cum Auctore:* reuelabit, *ſicut etiam num Græce eſt,* ἀποκαλύψει. *Atqui more ſuo:* exitum Domini, *pro morte Chriſti accipit.*

65. Nam & milites nunquam immemores ſacramenti, magis ſtationibus parent, &c.] *De* Sacramento militari *vide ſupra To. 3. li. de Præſcriptione adu. hæretic. cap. 20. nu. 126. & c. 40 n. 239* Stationum *vero nomen ſumptum à* ſtationibus militum, *etiam ſupra ſcripſit Auctor Tomo ſecundo libro de Orat. capite vlt.* Si ſtatio, *inquit,* de militari exemplo nomen accipit (nam & milites Dei ſumus) vtique nulla lætitia ſiue triſtitia obueniens caſtris, ſtationes militum reſcindet. *Legimus autem iuxta Gagnæum & Latinium?* Sed hoc ex argumentationum, *&c. pro:* vt hæc, *quo loco iterum ſunt voces Tertullianicæ:* refrigerare, *&:* committere.

66. quæ ipſis elementis ſtationem imperauit, &c.] *Sic ex ms. Angl. cod. pro:* impetrauit, *maxime quod conſentiat Beatus Hieronymus & quod Ioſ. 10. ſic legatur: Et dixit Ieſus:* Sol contra Gabaon ſtet, & Luna contra valles Ealon (*pro quo Auctor:* Aialon.) Et ſtetit Sol & Luna in ſtatione, donec vltus eſt populus inimicos eorum (*pro quo Auctor:* de inimicis ſuis) & ſtetit ſol medio cœlo. *Proinde etiam conformiter Græco textui, caſtigauimus à Latinio admoniti:* & non accedebat in occaſum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retro & in nouiſſimo, *pro eo quod erat contrario ſenſu:* Vt autem accedebat *Græce enim eſt:* ὡς σπεύδοντος. *Eſt vero rurſus phraſis Tertullianica:* patem ſolis, *ſed videtur id quod ſequitur, mendo non carere:* inſtantem tumdiu in officio, ſtationem etiam ſera longitorem, *quod ſic expreſſit B. Hier.* & inediam plus quam vnius diei victoris exercitus protelauit.

67. & tota terra non pandebat, &c.] *Addimus & hic negandi particulam:* non, *& eandem adiiciendam cenſemus apud B. Hier. eo quod ſenſu longe diuerſo legatur 1. Reg* 14. & tota terra venit in ſaltum, *&c.* & ex ore eorum fluebat mel & non fuit conuertens manum in os ſuum.

68. ſed & Daniel, &c.] *Variat hic nonnihil in hac ſcriptura Dan. 9. Auctor, quippe qui quod ſupra To. 1. libro aduerſus Iudæos capite 8. vertat:* in viſione, *hic:* in ſomnis, *& quod ibi:* tetigit me, *hic:* adpropinquauit mihi.

CAP. XI.

69. Omnia autem iſta, &c.] *Inſcriptionem capiti fecimus:* Quod quum quædam dictorum officiorum imperata ſint, alia per votum expuncta, noua non ſint. *Sunt autem Tertullianica:* paraturam, *&:* eos retundamus qui hæc velut vacantia infirmant, *ac:* eos reuincamus, *&:* Sed & illud in medio eſt, *item:* expunxiſſe.

70. votum, quum à Deo acceptatum eſt, legem in poſterum facit, &c.] *Egregius locus, qua ratione* votum legem faciat, *nempe poſtquam iam Deo factum, atque adeo* à Deo acceptatum eſt. *Id eſt enim quod legitur Eccleſiaſtis 5.* Multo melius eſt non vouere, quam poſt votum promiſſa non reddere. *Et vero etiam Deo grata eſſe vota ſic tradit Auctor?* exinde enim faciendum mandauit, qui factum comprobauit. *Valeant itaque noſtra tempeſtatus Votorum maſtyges. Contra quos de Voto continentiæ virorum vide ſupra To. 2. Adnotat. noſtras ad l. de Cultu fœmin. cap. 9 n. 51. & de Virginum votu, libro de Velandis virgin. nu. 1. De votis* ieiuniorum, *quorum hic meminit, quis dubitet eandem eſſe rationem?*

71. Itaque & hinc, &c.] *Pertinent quæ ſequuntur, ad defenſionem hæreſeos Montaniſtarum, ſed quæ nihil concludunt Sunt autem rurſus Tertullianica:* altercatio diuerſæ partis obducitur, decucurrerunt, retractare *protractare,* exerte (*ſic enim legimus ex ms. Angl. cod. pro:* exerta) *denique:* gradum figere, *de quo inter Prouerbia in Prolegomenis.*

72. hoc enim vocantur hæretici nomine, &c.] *Sicut hic, ſic etiam ſupra, To. 3. li. 3. aduerſus Marc. c. 8.* hæreticos Antichriſtos vocari *1. Ioan. 2. adnotauit Auctor. Nos vero nouam periodum ibi facimus:* Et quomodo, *&c. uſque:* Quo itaque, *cum interrogationis notula, quam etiam in illius periodi fine adiecimus, maioris intelle-ctus gratia, quamquam perobſcurum adhuc maneat illud:* erga Deum aduerſum noſtrum, *vbi coniicimus:* aduerſum *ex diuerſa lectione ad marginem adnotata, pro:* erga, *in textum irrepſiſſe, ſed tamen nihil immutare voluimus. Illud autem:* Quo, *&c.* laterum, *idem ſignificat, ac ſi dicat,* ex quo latere, *vt ſit prouerbialis formula, de qua, & altera:* palos terminales figere, *vide noſtra Prolegomena. Supplemus autem:* ita & de ſollemnibus.

CAP. XII.

73. Iam enim & in iſta ſpecie dotali, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod multum fructus dicta officia Ieiuniorum adferant. *Vtpote quibus* elimentur delicta, reuelationum ſcientia extorqueatur, & bella propria diſcutiantur. *Quæ omnia etiam* Ieiuniis *adtribuunt B. Baſil. libro de Ieiunio, Ambr. lib. de Hel. & Ieiunio B Chryſoſt. variis homiliis de Ieiunio, B. Aug. libr. de vtilit. Ieiun. B. Hier. denique frequenti ſſime.*

74. vt ab Ioanne Paracletus obmutuiſſet, &c.] *Refertur ad illud quod præceſſit ca. præcedenti:* Lex & Propheræ vſque ad Ioannem. *Loquitur autem rurſus de ſuo* Paracleto *Montano, ſicuti etiam in calce huius capitis.*

75. indicentes omnem πεπλοφόρησιν, &c.] *Similiter c. proximo:* Itaque ſi & ex hominis edicto, & in vnum omnes πεπλοφόρησιν *agitatis, & c. 17.* ſed & omnem πεπλοφόρησιν ethnici agnoſcunt. *Accipi autem videtur ab Auctore, pro humiliatione per ieiunium, à qua non abhorret ex propria eius vocis tranſlatione animi demiſſio. Eleganter vero dixit:* arida cute loricatus, & contra vngulas corneus:

76. Priſtinus veſter, &c.] *Loquitur de* Priſtino *quodam, qui in martyrijs defecerat, quod minus mirandum, quum nuncupet eum:* non Chriſtianum, *id eſt, adhuc* Catechumenum, *idipſum ſatis indicans per id quod ſubiungit:* aliquandiu farſum (*ſeu* fartum, *quod repoſui cum Latinio*) omnibus balneis quaſi baptiſmate melioribus, *immo etiam* luxuriæ *eum accuſet, quo fit, vt paulo prius non diſpliceat lectio Gagnæi:* martyribus inceſtis, *quamquam retinuerim:* incertis. *At prorſus caſtigamus ex eodem Angl. ms. codic.* atque ita de hoc iam extortus, *pro,* exortus. *De* Apicio *vero vide li. de Pallio, c. 5. numero 110.*

CAP. XIII.

77. Præſcribitis conſtituta eſſe ſolemnia, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quod etiam præter Quadrageſimam Epiſcopi ieiunia mandare adiolent, maxime tempore Conciliorum, quę certis in locis ex vniuerſis Eccleſiis aguntur.

78. præter Paſcha ieiunantes, &c.] *Adludit ad ieiunia Eccleſiæ* præter (*id eſt, extra*) Paſcha, *ſeu Quadrageſimam, & inter cetera ad quatuor tempora, quæ ſub Calixto (quemadmodum in vita Auctoris latius) hoc pene tempore, quo liber hic conſcriptus, inſtituta ſunt:* Semiieiunia *appellans* quartæ & ſextæ Sabbati, *vtpote in quibus ad horam nonam ieiunia ſoluuntur. De* panis & aquæ vſu *ſupra habes Aſceticorum ſeu monachorum primorum exemplum, numero 51. De Prouerbio autem:* Mouiſtis gradum, *vide noſtra Prolegomena.*

79. Bene autem, quod & Epiſcopi, &c.] *Iſtud pertinet ad* Epiſcoporum in Eccleſia regendi facultatem, *quam vbique vrget Beatus Cyprianus, qui eorum adjerit Eccleſiæ gubernandæ diuinam potestatem. Atqui ad calumniam illud pertinet,* non dico de induſtria impium conferendarum, *ſicut & illud, quod* hominis edictum *appellet. Et rurſum de* Paracleto ſuo Montano *loquitur paulo poſt.*

80. Aguntur præcepta per Græcias illas, &c.] *Siue legas:* præterea *ex ms. Angl. cod. & Gagnæo, ſiue cum Gelenio* præcepta, *non refert. Et vero pulcre Concilia deſcribit ſiue Generalia, ſiue Prouincialia, tum per* Græcias, *tum per* diuerſas (*vti mox ſequitur*) Africæ prouincias, *vtpote quæ tradit* agi certis in locis, ex vniuerſis Eccleſiis per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipſa repræſentatio totius nominis Chriſtiani magna veneratione celebratur. *Atque adeo facit locus magnopere pro* Conciliorum *auctoritate. Quam confirmare ſolemus imprimis ſcripturis iiſdem, quibus Eccleſiæ auctoritatem, Matth. 18. ac Luc. 11. item illa Matth.* 18. Vbi duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi ſum in medio eorum, *Deinde pro eodem facit, quod in Apoſtolorum Concilio Hieroſolymitano Act. 15. diſertis verbis Iacobus in hac verba reſcripſerit:* Viſum eſt Spiritui ſancto & nobis. *Quod ipſum tantifacit B. Iren li 3. ca. 12. vt ex illius Synodi verbis vnicum Deum probet aduerſus Marcionem. Si quis vero primas poſt Chriſtum Synodos noſſe deſideret ad tempora vſque Tertulliani, inueniet imprimis Apoſtolorum Hieroſolymis celebratas, Act. 1. in electione Matthiæ, Act. 2. in Pentecoſte. Act 6. in electione 7. Diaconorum, Act. 15. iam citatam, denique & illam de qua Gal. 2. quum Petrus in Apoſtolatum eſt ordinatus Circum iſionis, Paulus vero inter Gentes. Quibus adde Concilium, in quo Apoſtolorum Canones & Conſtitutiones Apoſtolicæ, poſtea à B. Clemente Romano recenſitæ, ſunt editæ. Item illud in quo electus fuit in Epiſcopum Hieroſolymorum Iacobus frater Domini, iuxta quod ſcribit Clemens Alexandrinus 6 Hypotypoſeon, citatus ab Euſeb li 2. c. 1 Deinde habes Act. 13. Antiochenam, vbi ſegregati ſunt à ſe mutuo BB. Paulus & Barnabas, ac Epheſinam, ad quam Paulus vocauit omnes Presbyteros & Epiſcopos Epheſiorum, ac quantum apparet, totius Aſiæ, Act. 20 Videtur his adiicienda Corinthiaca, in qua (iuxta quod B. Aug. adſerit Epiſt. ad Caſulanum) iuxta promiſſum ſitum, quo diſerat 1 Cor. 11.* Cetera quum venerodiſponam, *de ritu Euchariſtiæ multa ſtatuit Paulus. Quum autem Can. 37. Apoſtol. ſtatuatur, vti de religionis dogmatis & Eccleſiaſticorum controuerſiis ſingulis annis bis conuentus Epiſcoporum habeantur, non dubium, quin in ſingulis prouinciis iam inde frequentes Synodi ſint celebratæ, quarum ſtatuta Romana, iam olim miſſa fuiſſe per Damaſum Papam ad Aurelium Carthaginienſem Epiſcopum, ex Epiſtola eiuſdem conſtat, quam ſuis Conciliorum Canonibus præfixit B. Iſidorus Hiſpalenſis, qua dicit ſe nullum prædeceſſorum ſuorum à B. Petro prætermiſiſſe, de quorum ſtatutis aliquid non miſerit. An adludat ad Decretales Epiſtolas Romanorum Pontificum, quæ plerumque in Concilijs Romanis ſcriptæ ſunt, etſi nobis ita videatur, Lectori tamen liberum relinquimus iudicium, eundem remittentes ad libros Franciſci Turriani, quos pro earum auctoritate conſcripſit. Præteriri tamen à me non poſſunt Concilia Romana ſub Clemente (quod dicit Anacl. Ep. 1.) Alexandro 1 Sixto 1 & Teleſphor. quippe qui eorundem ſuis in Decretalibus meminerint. Certe ſub Victore de Paſchatis die pene infinita numerat Euſeb. hiſt. li. 5. ca. 20 ſeu 22. poſtque eum Nicephor. li. 4. cap. 30. & nomina-*

A

tim Romanum præside Victore, ac Galliarum sub B. Irenæo, in Occidente, item Cæsareæ Palestinæ, Ponti per Osroenam, & Corinthium sive Achaicum, quibus addere licet Alexandrinum, cuius ipse Victor meminit Decret. 1. & Asiæ illud in quo Nicephor. lib. 4. cap. vlt. scribit etiam Asianos (qui suis in Synodis contrarium definierant) Victori Papæ cessisse, & idem Decretum publicasse. Atque hæc mihi videntur Concilia, quæ hic Auctor per Græcias acta *commemorat. Facit præterea Eusebius eiusdem lib. cap. 23. mentionem, & post eum Nicephorus, (ex Apollinaris lib. 1. aduers. Montanum) Asiæ plurimorum conuentuum, in quibus Montanus, cum suis asseclis, communione depulsus fuit. Verum de his, aliisque quæ ipsius ætate contigerunt, paulo latius in vita Auctoris.*

81. Conuentus autem illi stationibus prius & ieiunationibus operati, &c.] *Indicat optimam primitiuæ Ecclesiæ in Synodis consuetudinem, qua ieiunia solebant præmittere, cuius rei exemplum habes imprimis Act. 13. in Concilio Apostolorum Antiocheno.*

CAP. XIV.

82. Horum igitur tempora obseruantes, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Apostolum ad Galatas obseruationem temporum & dierum & mensium improbantem, loqui de Iudaicis ceremoniis. *Quod ipsum latius deduxit Auctor supra Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 4. num. 49. & paucis antea lib. 4. ca. 3. num. 24. quibus locis etiam nos hac de re aliquid adnotauimus. Non aliter etiam interpretatur B. Augu. Comment. in Epist. ad Galat. quamquam ipse non tam ad ieiunia quam dies festos Iudæorum referat, neque etiam inuenietur aliquis veterum Catholicorum, qui ad Ieiunia Ecclesiastica id detorqueat, quare valeant hæretici hodierni. Atqui eleganter dixit:* Galaticamur, *pro: Galatas imitamur.*

B

83. Quod si noua conditio in Christo, sepulti, &c.] *Adludit ad duas scripturas, alteram 2. Cor. 5.* Si qua ergo noua conditio *(id est, creatura, more Tertullianico)* in Christo, *alteram qua dicitur:* consepulti sumus cum Christo, *Rom. 6. At quod hinc vult defendere noua sua Montanistarum ieiunia, sibiipsi contradicit, qui adhuc Orthodoxus nouitatem & doctrinarum & ceremoniarum vbique repudiat, & maxime Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hæret.*

84. cur Paschæ celebramus annuo circulo in mense primo? &c.] *De* Paschæ celebratione mense primo, *consentiunt omnes. Verum quando incipiat* mensis primus, *dissentit à Iudæis Ecclesia, sicut & in eo quod die Dominico celebret, non quacumque die euenerit Luna 14. primi mensis. Hinc imprimis Apostolor. Can. 8. statuitur, ne ante vernum æquinoctium celebretur, ad quod adludere videtur Epiph hær. 70 Audianorum, qui, mentione facta constitutionis Apostolorum, rationem reddit, cur post æquinoctium seruari debeat, quod aliquoi contingeret nobis duo eodem anno Pascha ta celebrare. Eodem pertinet illud S. Victoris Epist. Decret. 1. A quartadecima luna* primi mensis, *vsque ad vicesimam primam eiusdem mensis, Domini Paschа celebretur. quod ipsum etiam Eleuthero Papæ adscribit Beda lib. de Temporibus. Clarius adhuc Concilium Nicenum (sicuti citatur à Theophilo Alexandrino lib. de Pascha) definit initio primi mensis fieri, qualiscumque luna, ab octauo Idus Martij, vsque in diem Nonarum Aprilis dierum 18 spatio, nata fuerit. Cuius constitutionis præterea meminerunt Epist. Synodalis ad Alexandrum, & Theodor. lib. 1. cap. 9. Rufin. lib. 1. cap. 6. Constantini Imperatoris Epistola apud Euseb. lib 3. cap. 1. Item Concil. Antioch. cap. 1. & B. Ambros. Epist. 83. Qui insuper, posquam dixit: eundem illum mensem esse, quem nouorum Iudæi appellant, & Ægyptij primum, addit:* Incipere primum mensem, *non secundum vulgarem vsum, sed, secundum consuetudinem peritorum, ab Æquinoctio, qui dies est 12 Kal. Aprilis, & finiri 11. Kal. Maij, inde intra hos 31. dies Pascha celebrari. Atqui omnes supra scripti, & insuper B. Ignatius Epist. ad Magnes. Pius Papa 1. Epist. 1. Decret. citans Hermem in libro Pastoris, & Concilia supracitata numero 80. Theophilus Cæsareæ Palestinæ Episcopus Epistola sua Synodica, Constantinus Imperator Epist. simili apud Eusebium, B. Augustin. Epist. 119. ad Ianuarium, Beda lib. de Temporibus, & B. Isidorus lib. 1. de offic. Eccles. cap. 31. & li. 6. Etymol. cap. 17. non alia quam Dominica die posse* Pascha *Domini celebrari, diuersis testantur verbis. Sicuti etiam, aduersus Blastum & alios Quartadecimanos seu Thessareskædecatitas ipse Auctor, aliique de hæresibus scriptores, supracitati à nobis Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hær cap. 53. hæres. 22. num. 329. de quibus etiam aliquid tractauimus in Vita Auctoris. Ad quod, Nicena Synodus dicit, inquirendam à 12 Kal. Aprilis vsque ad 18. Kal. Maias Lunam decimamquartam, & celebrandum Pascha Dominica.*

C

85. cur quinquaginta exinde diebus, &c.] *De hoc vide supra Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 38.*

86. cur stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus, &c.] Stationes *(Hrabano teste, lib. 2. ca. 18. de Instit. Cleric.) appellat* quartæ & sextæ feriæ *ieiunia, quod statuta essent illis diebus ieiunia, non item die parasceues, sicuti num. sequ. latius, quæ erant voluntaria. Atqui præterea, eius diei ieiuniorum meminerunt B. Ignatius Epistol. ad Philipp. & Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum, Socrates quoque historicor. Eccles. lib 7. cap. 22. de Theodosio iuniore. In quibus tamen ad nonam vsque dumtaxat ieiunatum fuisse, Auctor supra c. 10. his verbis indicat:* Quasi respuamus nonam, cui & quarta Sabbati & sexta plurimum fungimur. *Citat etiam Iuo lib. 2. Decretal. & post eum Gratianus ex Apollinario, siue Apollonio, causam vtriusque huius ieiunii, quia* quarta feria *Iudas traditionem Domini excogitauit, & sexta feria Saluator crucifixus est. Hinc etiam hodie seruatur, quod dumtaxat post vesperas soluatur ieiunium in Quadragesima, & in reliquis ieiuniis ad horam nonam. Eandem obseruationem allegat etiam B. Hieronym. in Epist. ad Gal. & B. Augustin. Epist. iam dicta ad Casulanum, eosque citat Amalarius lib. 4. de Eccles. offi. cap. 37. Eodem pertinet quod B. Ambros. in Epist. ad Rom. dicit: Sunt quidam, qui* feria quarta *carnem non edendam statuerunt, sunt qui* Sabbatis, *vbi etiam* sextæ feriæ *meminit, item quod citatur de Consecr. dist. 3. cap. De esu, ex Leone 4. vbi dicitur: Vetustissimam esse traditionem, vt* quarta & sexta feria *ab esu carnium fiat ieiunatio. Videtur autem exoleuisse ea consuetudo ieiunandi* feria quarta, *& postmodum sola carnium abstinentia, sicuti hodie* feria sexta & Sabbato, *quando facta est, de qua mox latius, generalu Sabbatis ieiunandi constitutio.*

D

87. ieiuniis parasceuen, &c.] *Notæ hic Auctor Sabbatum,* parasceuen *nuncupat, vtpote quæ sit parasceue Dominicæ, sicuti olim feria sexta apud Iudæos fuit parasceue ante Sabbatum. Quam adeo appellationem feriæ sextæ adtribuit Auctor etiam supra, lib. 4. aduers. Marc. cap. 12. & B. Ignatius, Clemens. Alexandr. Euseb. Hieron. & August. locis num. præced. citatis. Atqui recte* dicatam *dicit* ieiuniis *(talibus nempe, quæ pro voluntate cuiusque seruantur)* parasceuem *seu* Sabbatum, *sicuti subiungit. Quia de* Ieiunio Sabbati *variam fuisse obseruationem, constat ex B. Hieron. Epist. 28. ad Lucinium, & B. August. Epist. quadam ad B. Hieron. & Epist. 118. ad Casulanum. Ex quibus constat Romæ & in multis victus ac remotioribus Ecclesiis etiam Sabbato ieiunatum fuisse, in Ecclesiis vero Orientis non item, immo neque Mediolani, neque in Africa, saltem ex præcepto Ecclesiæ, nisi semel in anno, pridie Paschæ. Id est enim quod addit Auctor:* quamquam vos etiam Sabbatum, si quando continuatis, numquam nisi in Paschа ieiunandum, *&c. Hinc illud B. Ambros. apud B. August. Quando hic sum, non ieiuno Sabbato, quando Romæ sum, ieiuno, & non absimiliter B. Hieron. Vnaquæque prouincia abundet in suo sensu, & præcepta maiorum leges Apostolicas interpretetur. Atqui non multo post B. Innocent. Epist. ad Decentium cap. 4. præcipit ieiunii Sabbatum, dicens: Si feria sexta (videtur itaque tunc non amplius obseruata feria quarta) propter Passionem Domini ieiunamus, Sabbatum prætermitti non debere, eo quod biduo illo Apostoli in mœrore fuerint, & occultati propter metum Iudæorum. Quare & Amalarius lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. dicit, ex ordine Romano diem Sabbati haberi in obseruatione, vt B. Isidorus lib. 2. de diuin. offic. ca. 42. ac Hrabanus noster lib. 2. de Institut. cler. cap. 23. inter legitima ieiunia computant (Innocentium citantes) eaque sunt feriæ sextæ & Sabbati. Ex quo tempore in hunc vsque diem, saltem occidentalis Ecclesia, carnium abstinentiam etiam diebus Sabbati obseruat.*

88. nobis certe omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur, &c.] *Videtur hic adludere ad eorum consuetudinem (maxime Græcorum) qui diebus ieiuniorum sacra, saltem mane, non celebrabant, eo quod dicerent:* stationem *(siue ieiunium)* solui accepto corpore Christi, *contra quos agit supra Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. Atque adeo eiusdem lib. num. 1 citauimus hunc locum, ad confirmationem* consecrationis *corporis Domini in Missa sacrificio.*

E

F

G

CAP. XV.

89. Reprobat etiam illos, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De aliis Apostoli & Isaiæ locis, *& imprimis de verbis illius 1. Tim. 4. Quæ ipsis pene Auctoris verbis sic interpretatur B. Hieron. lib. 2. adu. Iouin.* Reprobat quidem Apostolus eos qui iubebant *(sic etiam hic castigamus, pro:* iubeant) cibis abstinere, *&c.* sed Marcionem designat & Tatianum & cæteros hæreticos, qui abstinentiam indicunt perpetuam, ad destruenda & contemnenda *& abominanda* opera creatoris. *Nos autem & creaturam omnem laudamus Dei, & abstinentiam luxuriæ,* Ieiunia, *præferimus saturitati. Nec aliter eum locum interpretantur Patres B. Chrysost. alique Græci, & Ambros. in Comm. & B. Augustin. lib. 3. aduers. Faustum, ac Epiphan. hær. 66. nempe de iisdem Marcionitis, Encratitis, item Manichæis, qui eandem hæresin profitebantur. Porro de* Marcionis *dicta hæresi, alicubi supra tractauimus, de* Tatiano Encratitarum principe, *qui & nuptias & cibos damnauerunt, tamquam mala. Vide Irenæum & alios Auctores supra à nobis citatos, ad sapedictum, li. de Præscript. aduers. hæretic. cap. 52. hæret. 20. num. 326. Quem autem intelligat:* Iouem hodiernum de Pythagora hæreticum, *consulat Auctores historicos diligens Lector.* Pythagoram *certe prohibuisse animalium esum, supra patet lib. de Anima, non vno loco.*

H

90. duas in anno hebdomadas Xerophagiarum, &c.] *Quum ad hunc locum hauddubie adludat B. Hieron. Epist. 54. ad Marcel. adu. Montanum, vbi tres Quadragesimas illi adscribit, ego maluissem legere:* tres, *pro:* duas, *nisi Epiphan. (quantum memini)* duarum *dumtaxat* Quadragesimarum Montani *mentionem faceret, maxime quum B. Hieronymum sic scripsisse, testetur iam olim B. Amalarius lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. Et vero* hebdomadas *videtur accipere, non pro septem diebus, sed pro septem hebdomadibus, vtpote quum paulo ante B. Thelesphorus Papa statuisset, per clericos omnes (erat autem Presbyter Tertullianus) septem hebdomadas plenas ante Paschа à carne ieiunari. Vbi quum ille subiiciat: quia sicut discreta debet esse vita clericorum à laicorum conuersatione, ita & in ieiunio debet fieri discretio, satis indicat, non primum se Quadragesimæ ieiunium (sicuti calumniantur quidam) instituisse. Certe præter Constit. Apost. Clementis, de illa sic B. Ignatius Epist. ad Philipp.* Quadragesimam *vero nolite pro nihilo habere, imitationem enim*

continet Dominicæ conuerſationis. Vbi adludit ad 40. dies ieiunij Chriſti Domini, cuius etiam exempla antea in Moyſe & Helia notiora ſunt, quam vt pluribus ſit opus. Vnde veriſſime dicto loco B. Hieron. Nos (inquit) Vnam Quadrageſimam, ſecundum Traditionem Apoſtolorum *toto anno, tempore nobis congruo*, ieiunamus, *illi (Montaniſtæ nempe) tres in anno faciunt Quadrageſimas, quaſi tres paſſi ſint ſaluatores. Item B. Epiph. in Syntomo de fidei Apoſt. veritate, agens de ipſorum inſtitutis: Teſſaradecaſten etiam (inquit ante ſeptem hebdomadas (ſic enim hauddubie legendum, pro dies ſancti Pachæ ſimili modo obſeruare ſolet Eccleſia, in ieiuniis perſeuerans, non omnino autem in Dominicis, ne in ipſa quidem Teſſaradecaſte. Valeant itaque, qui Quadrageſimale ieiunium nituntur conuellere, quũ etiam BB. Ambroſius, Aug. & Chryſ. alicubi, non modo ad Apoſtolorum, ſed Chriſti inſtitutionem referant. Atqui, quod* hebdomadas Xerophagiarum *nunc upet Auctor, hinc eſt, quod carnibus (immo & vino olim) abſtineamus in Quadrageſima.*

91. exceptis ſcilicet Sabbatis & Dominicis, &c.] *Loquitur de conſuetudine adhuc in Africa vſitata, qua* Sabbatis *etiam in Quadrageſima non erat indictum ſeu ſtatutum ieiunium, præterquam Romæ, verum poſtea non modo per Innocentium Papam Epiſt. ſupracitata numer. 87. ſed præceptum eſt ieiunium Sabbati etiam in Concilio Agathenſi capite 12. ſicuti citatur capite Placuit, de Conſecr. diſt. 3.*

92. Atquin ad Romanos ſcribens, &c.] *Hunc Apoſtoli locum Ro. 14. iiſdem pene verbis paulo clarius interpretatur B. Hier. li. 2. aduer. Iouin. Quod ſi loquitur ad Romanos:* Is qui manducat, non manducantem non ſpernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet *pro quo auctor:* ne nullificet *(ſic enim legimus ſtylo Tertullianico, ex Angl. cod. pro:* vilificet) *non inter ieiunia & ſaturitatem æqualia merita diſpenſat, ſed contra eos loquitur qui in Chriſtum credentes adhuc Iudaizabant, &c. Ex quo etiam confirmatur noſtra lectio ex eodem cod. ms.* olera vellicatur, *pro:* olere *Atqui prorſus inuerſo ordine, citantur hic verba Apoſtoli. Caſtigamus verovex coniectura Dn. Harriſii, & noſtra præcedenti:* vellet controuerſiam, *pro:* vitet.

93. Et ſi claues macelli tibi tradidit, &c.] *Etiam iſtud ſic expreſſit B. Hier. Nec mirum ſi omne quod in macello venditur. Apoſtolus emi iubeat & comedi, quum, idololatrus adhuc in templis idolorum idolothyta veſcentibus, pro ſumma abſtinentia fuerit, cibis tantum abſtinere Gentilium. Pulcre vero etiam reſpondet auctor ad alias ſcripturas, Rom. 14. & 1. Cor. 18. Atqui ex coniectura rurſus Harriſii emendauimus:* abundabimus, *pro:* aoundauimus, *quod ſic Græce ſit & Latine.*

94. Dominum quoque quam indigne, &c.] *Haud aliter B. Hier. Illud autem quod proponere aduerſarius auſus eſt:* Dominum voratorem & potatorem vini *à Phariſæis appellatum*, exiſtimo quod nobiſcum faciat. Iſte eſt Dominus, *vt arbitraris, vorator, qui quadraginta diebus Chriſtianorum* ieiunium ſanctificauit. Qui beatos appellat eſurientes & ſitientes, Qui eſcam habere ſe dicit, non quam diſcipuli ſuſpicabantur, *ſed quæ in perpetuum non periret, &c. Caſtigamus autem ex Angl. ms. codic.* ieiunarit, *pro:* ieiunauit, *quia ſequitur:* pronuntiarit. *De* Attalicis *autem* diuitiis *quæ in prouerbium abierunt, vide noſtra Prolegomena.*

95. Sic & Iſaias non negauit, &c.] *Similiter B. Hier Porro ſi* per Iſaiam loquitur Deus, *quod non* tale ieiunium elegerit, *dicens:* In diebus ieiuniorum veſtrorum inueniuntur voluntates veſtræ *(vnde & hic ſic lego, pro:* voluptates. *Græce* θελήματα *maxime quum ſic etiam legat B. Cypr. li. 3. Teſtim. c. 1.)* & ſubiectos percutitis *(pro quo hic:* ſuccuritis) *&c.* non tale ieiunium elegi, dicit Dominus, quale elegerit, docet, *Frange eſurienti, &c.* Non igitur ieiunium reprobauit, ſed quale vellet, oſtendit.

CAP. XVI.

96. Nam etſi mauult opera iuſtitiæ, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quod Deo gulæ in continentia diſpliceat, atque adeo ieiunia placeant. *in quo etiam iiſdem ſcripturis citatis, Auctorem imitatur B. Hieron. præter illas ad quas hic adludit initio Pſalm. 50. de* anima conflictata, *& Iſai. 28. vbi increpatur ebrietatis*, & populus & ſacerdos & Propheta, *ita illam 1. Reg. 4. de* Heli & filiis, *& exemplum* diuitis ac pauperis, *Luc. 16.*

97. Manent adhuc, &c.] *Quum B. Hier iiſdem pene verbis dicat*, apud ſepulcra concupiſcentiæ craſſus populus ortygometram ſcribitur ad choleram vſque eructaſſe, *videtur mihi debere legi apud Auctorem* eructando, *pro:* cruditando, *ſed nolui quid immutare, quod adhuc magis diſtaret lectio Gagnæi:* cond. tando.

98. Sed ab alio mox ſene mentito Prophetiam, &c.] *legat B. Hier. vbi tamen non additur nomen* hominis Dei, *quod hic peculiariter habet Auctor:* Sameas, *ſicuti neque in Bibliorum editione aliqua. Mallemus autem legere:* poſt altare diſiſſum, *cum Harriſio, quam:* diffuſum, *ſed nihil mutauimus. eo quod legatur apud* LXX. *non ſolum ſciſſum altare, ſed etiam effuſa pinguedo de altari.* Satisfactionem *vero accipit Auctor pro munere, quod offerebat Rex. Atqui legit quidem ms. cod. Angl.* mentito Prophetam *ſed maluimus:* Prophetiam. *Erat enim* Prophetes, *ſed* mentitus eſt Prophetiam, *quũ dixit Angelum ſibi locutum, p oinde etiam retinuimus pauloante:* eius regis, *pro eo quod illi:* eiuſdem.

99 & Epiſcopis etiam ſpiritualibus, &c.] *Videtur eo tunc excreuiſſe hæreſis Montani, vt etiam* Epiſcopi *infecti fuerint, quos adeo,* ſpirituales *vocans, opponit Pſychicis, ſed de hoc in vita Auctoris latius.*

100. Sancite ieiunium, & prædicate curationem, &c.] Sancite, *vocem Tertullianicam eiuſdem ſignificationis legimus ex ms. Angl. cod. pro:* Sanctificate, *maxime quum ſequatur* ſanaturos ieiunium *Item:* & prædicate curationem, *tum quod illud legatur iuxta* LXX. *Ioel. 1. & 2. & apud B. Cypr. lib. 2. Teſtim. ca. 19. ac B. Hier. tum quod hic ſequatur:* & prædicaturos officia curationis Deum. *Quod quidem ſic expreſſit B. Hier. vt monſtraretur ſanctificatum ieiunium curationi proficere peccatorum, nec aliter in comment. eius loci. Verum aliam fuiſſe Auctoris mentem, nempe vt* curationem *accipiat hic, non pro remediatione, ſed pro cultu Dei, atque adeo* curantia Deum, *pro:* colentia, *patet ex eo quod ſequitur:* Vnde & qui in idolis comendis, & in hac re orandis, & ad ſingulas horas ſalutandis adulantur, curationem facere dicuntur. *Non quidem quod* curationis *vocem Latinis ea ſignificatione vſitatam inuenire licuerit, ſed quod vox Græca illic à* LXX. *vſurpata* θεραπεύων *Platoni in Eutyphrone, pro cultu Dei ſumta ſit, ſicuti ante me adnotauit in hunc Prophetæ locum Leo de Caſtro, qui eandem adeo de cultu Dei Chriſti interpretatur, adnotans, pro hac interpretatione etiam facere vocem Hebræam* Haſereth, *quæ tam regnum Dei ſignificat, atque ſolennitatem. Quo fit, vt retinuerimus hic:* curantia Deum, *quod alioqui abſurdum prima facie videbatur.*

101. quum ſtuper cœlum & aret annus, &c.] *Alicubi ſupra ſimilem phraſin reperire eſt apud Auctorem, ſicuti etiam de* nud pedalibus *&* purpuris, *&* faſcibus *aliquid ſupra adnotauimus:* precem *vero* indigitare *dixit eadem phraſi, qua Macrobius, Virgines Veſtales Apollinem* indigitare *Apollo medice, Apollo paan, ac ſi dicas, digito oſtendere, vel indicitare, vnde &* Indigitamenta, *libri Pontificales, qui Deorum nomina & feſta continebant. De aliis aliarum coloniarum ceremoniis, videat diligens Lector Auctores qui de Deis gentium ſcripſerunt.*

102. Niniuiticum credo iuſtitium, &c.] *ms. Anglic. codex:* Niniuiticam iuſtitiam, *ſed illud magis placet, eo quod comparet* Niniuiticum iuſtitium, *id eſt, ceſſationem ab omni cibi & potius genere, cum ethnicis, qui, vti dixit:* annuo ritu ſaccis velantur, & cinere conſpargitantur.

103 Iudaicum certe ieiunium vbique celebratur, &c.] *Hinc confirmatur quod dixit ſupra T. 1 Apol. c. 21. de Iudæis:* diſperſi, palabundi, & cœli ac ſoli ſui extorres, vagantur per orbem. *Adludit verò & Beatus Hieron. ad illud:* ſtellæ auctoritatem demorantis ſuſpirant, *quum dixit: Petrus Apoſtolus, non exſpectans ſtellam more Iudaico.*

104. Caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas, &c.] *Sic recte primus hunc locum reſtituit Gelenius, pro:* Sacco Iſidis, *ſiue:* ſacro, *ſicuti rectius in quibuſdam codicibus legebatur, maxime quum reſpondeat hic Auctor ad illud c. 2. ſupra:* quales caſtimoniæ Apim, Iſidem, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, *vtpote quum* Cybelen matrem Deum, *nunquapiam nemo ignoret. Verum quid* Caſtum *ſignificet, varii varia coniecerunt. Dn. Ludouicus Carrio. l. C. ex verbis Feſti de* Caſto Cereris, *hanc lectionem confirmauit, & poſt eum Iacobus Reyuardus Brugenſis* Caſtum *interpretatur proverecaſta, nec aliter Guiliel. Canterus, vtrumque citans Nouar. Lect. li. 2. ca. 11. Verum ipſam vocis ſignificationem videtur nobis propius adtigiſſe Ioſephus Scaliger, Coniect. in Varronem de ling. Latina ad pag 87. vbi probat* Caſtum *Veteres ritum dixiſſe, tum ex Feſti verbis iam citatis, tum ex Nonio, qui Varronis illud adfert Rer. hum libro 1. Noſtro ritu faciunda ciuilius, quam Græco caſtu, & hi ſtorico quodam in Collect. Suidæ, apud quem eſt eodem ſignificatu:* καθάρσιος *ex Varrone rurſum citans illud: religiones & caſtus id poſſunt vt periculo eripiant nos, non aliter atque Græce ἀγνίαν expiationem vocamus, & ἁγνίζειν expiare, ſiue pure facere. Quare etiam apud B. Hier. (vel nondum viſis Nouis lectionibus Canteri) conſtabit ex hoc loco quem imitatur, legi debere, & in obiectione Iouiniani De ciborum plurium abſtinentia*, quaſi non & ſuperſtitio gentilium Caſtum matris Deum obſeruet & Iſidis, *& in reſponſione ad illum: Quomodo autem Virginitati veræ, non præiudicat imitatio virginum diaboli, ita nec veris* Ieiuniis, Caſtorum Iſidis & Cybeles, *& quorumdam ciborum in æternum abſtinentia, maxime quum apud illos panis ſagina carnium compenſatur. Idque pro eo quod legebatur:* Coſſum, *&:* Coſſorum, *corruptiſſime ſicuti iam olim adnotauerat Cælius Rhodiginus, ſed nec ipſe mentem horum Auctorum ſatis adſecutus. Nos hic aliud non adiicimus, quam ex verbis illis 2. ca. Auctor iam citatis, confirmari hanc* caſtorum *ex Græco interpretationem, quod* caſtimonias *vocat, eaſque tales quæ* purificent *(id eſt, expient) non quidem aquâ, ſed certorum ieiuniorum exceptione. Atqui maluimus legere cum Gagnæo:* & ructus prophetia vetus eſt, *quam cum Gelenio:* & ructus prophetia. Vetus es.

CAP. XVII.

105. Vera ſi velimus dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Contra illos qui ieiunia contemnunt *Retinemus autem:* Vera ſi velimus dicere, *cum Gelenio, antea deerat* Vera.

106. ſemper agnoſco ſapere Eſau venatorem, &c.] *Adludit ad id quod ſcribitur Gen. 25. de* primabus venditis Iacob ab Eſau venatore, *vbi eleganter dixit Auctor*, lenticulam de fructo inruffatam, *ac ſi dicat, pulmentum illud de* fructo, *id eſt, vino cocto ad medietatem, eoque rubro infatum, id eſt, rufum ſiue rubeum factum. De* agape, *quam hic in malam partem accipit, diximus ſupra Apologet. capite 39.* Pollucibilior *vero, id eſt, lautior, ea ſignifica-*

ne qua pollucibilis cetera vocatur à Macrobio. Legimus autem mox: disciplinas nostras, *pro:* vestras, *ex cod. Angl ms.*

107. Saginentur pugiles, &c.] *De hoc vide adnotat. nostras in B. Cyp. Epist. 2. nu. 23. Castigamus autem:* Ceterum saginatior Christianus, *pro:* saginator, *ex Angl. ms. cod.*

ARGVMENTVM
LIBRI DE PVDICITIA, PER IACOBVM PAMELIVM.

PVDICITIÆ *amore Tertullianus in hæresin lapsus, libro hoc errorem Montani prosecutus de non recipiendis pœnitentibus, saltem mœchis & fornicatoribus, laude Pudicitiæ præmissa, idipsum huius libri argumentum paucis indicat, (fassus, se retro, nempe quum librum de Pœnitentia scriberet, alteriusfuisse sententiæ) maxime quum culmen criminum teneant mœchia & fornicatio.*

Atque imprimis, scripturis scripturas opponens, inde colligere nititur, delicta quædam esse remisibilia, alia irremisibilia.

Non tamen propterea negligendam prorsus delictorum quorumdam pœnitentiam.

Iam vero postquam docuit, mœchiæ & fornicationis nomine se comprehendere omnia libidinum delicta.

Mœchiam idololatriæ & homicidio comparari, ex scripturis ostendit.

Etsi vero in veteri Testamento exstent exempla veniæ pro mœchis, inueniri etiam iudicij, & aliâ esse noui Testamenti rationẽ.

Deinceps late disputat de parabola ouis & dragmæ perditæ.

Item de duorum filiorum parabola.

Pœnitentiam enim etiam ethnicis competere.

Exinde & facta Domini peccatoribus edita describit.

Certe ab Apostolis cum idololatria & homicidio fornicationem interdici.

Porro & veniam fornicatori Corinthio ab Apostolo concessam examinat.

Adferens tam secundæ quam prioris ad Corinthios Epistolæ locos aduersus fornicatores.

Item & similes aliarum Apostoli Pauli Epistolarum sententias.

Etiam tales, tum illius, tum veteris Testamenti, quæ communionem Ecclesiasticam mœchis adimunt.

Similes quoque locos, ex Ioannis Apostoli & Apocalypsi, & Epistola.

Ex Epistola deinde ad Hebræos olim (sententia ipsius) Barnabæ titulo, & Leuitico, quasdam scripturas adfert, quamquam frustra pro suo instituto.

Atqui, non negans Apostolis competisse potestatem remittendi peccata, & proinde etiam Ecclesiæ, id suæ Ecclesiæ spirituali frustra adrogat.

Denique agit cõtra veniam criminum & pacem, quam Martyres quidam mœchis donabant, negatoribus negabant.

Ceterum præterquam quod Librum hunc etiam contra Ecclesiam scriptum adserunt B. Hieronymus & Nicephorus locis supra non semel citatis, certe eodem titulo eundem citat ille, & argumentum libri his verbis indicat Epist. 146. ad Damasum de duobus filijs: Vehementer *(inquit)* admiror TERTVLLIANVM in eo libro, quem DE PVDICITIA ADVERSVS POENITENTIAM scripsit, & sententiam veterem noua opinione dissoluit, hoc voluisse sentire, *&c. & paulo post:* Ille autem qui iuxta insanas & blasphemas fœminas suas id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere pœnitentes, frustra argumentatus est. *Eodem pertinet, quod habet B. Pacianus, Barcilonensis Episcopus Tractat. aduers. Nouat. quum dicit:* TERTVLLIANVS post hæresim vester est, nam multa inde sumpsistis. Ipsum Epistola sua, & ea ipsa quem Catholicus edidit, audies confitẽtem, posse Ecclesiam peccata dimittere. *Atque hoc ipsum est, quod Auctor huius libri capit. primo sub medium dicit:* Erit: igitur & hic aduersus Psychicos titulus, aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem. *Vbi quum librum supra editum Tom. 2.* DE POENITENTIA *haud dubie tres hi respiciant, constat, germanum esse vtrumque Tertulliani fœtum. Sicuti etiam ex eo quod vtrumque imitetur B. Cyprianus Epist. 52. ad Anton. ac l. de Laps. De bono Pudicitiæ, & ad Nouatianum. Legerunt eundem iam olim ms. Trithemius & Politianus. Edidit in lucem primus Gagnæus, deinde ex Britanico codice emendauit Gelenius. Nos nunc denique recognitum ad ms. Angl. Dn. Ioannis Clementis exemplar, & ex coniecturis quibusdam Dominorum Latinij & Harrisij, nouis Argumento ac Adnotationibus, quibus inter cetera ex B. Paciano multas rationes, quæ contra pœnitentiam adfert, dissoluimus, adornauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, DE PVDICITIA
Liber.

PVDICITIA [2] flos morum, honor corporum, decor sexuum, integritas sanguinis, fides generis, fundamentũ sanctitatis, præiudicium omnis bonæ mẽtis, quamquam rara, nec facile perfecta, vixque perpetua, tamen aliquatenus in sæculo morabitur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidem õmne animi bonum, aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed vt mala magis vincunt, quod vltimorum tẽporum ratio est, bona iam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina nec eruditi, ita deserta sunt studia, nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique de qua incipimus, eousque iam exoleuit, vt non eius ratio, sed moderatio libidinum Pudicitia credatur, isque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. 3 Sed viderit sæculi pudicitia cum sæculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cum suo studio si erudiebatur, cum suo seruitio si cogebatur, nisi quod infœlicior etiam si stetisset vt infructuosa, quę non apud Deum egisset. 4 Malo nullum bonum, quam vanum. Quid prodest esse, quod esse non prodest? nostrum bonorum status iam mergitur, Christianæ pudicitiæ ratio concutitur, quæ omnia de cœlo trahit, & naturam per lauacrum regenerationis, & disciplinam per instrumentum prædicationis, & censuram per iudicia ex vtroque Testamento, & coacta constantius ex metu & voto æterni ignis & regni. Aduersus hanc nonne dissimulare potuissem? Audio etiam edictum esse propositum, & quidem peremptorium, 5 Pontifex scilicet Maximus: Episcopus Episcoporum dicit: 6 Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto. O edictũ 7 cui adscribi non poterit bonum factũ! Et vbi proponetur liberalitas ista? Ibidem opinor in ipsis libidinum ianuis, sub ipsis libidinũ titulis. Illic eiusmodi pœnitentia promulganda est, vbi delinquentia ipsa versabitur. Illic legenda est venia, quo cum spe eius intrabitur. Sed hoc in Ecclesia legitur, & in Ecclesia pronuntiatur, & virgo est. Absit, absit à sponsa Christi tale præconiũ. Illa quæ vera est, quæ pudica, quæ sancta, carebit etiam auriũ macula. Nõ habet quibus hoc repromittat. Et, si habuerit, non repromittit: quoniam & terrenum Dei templum citius spelunca latronum appellari potuit à Domino, quã mœchorum & fornicatorũ. 8 Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, 9 aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiectent.

Matth. 21.

Nunquam societatis repudium delicti præiudiciū est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis ametur. At enim me non magis decorabit inutilis leuitas, quam ornarit nocens. Nō suffundor errore quo carui, quia caruisse delector, quia meliorem me & pudiciorē recognosco. Nemo proficiens erubescit. Habet & in Christo sciētia ætates suas, per quas deuolutus est & Apostolus. [10] *Quum paruulus, inquit, essem, tanquam paruulus loquebar, tamquam paruulus sapiebam. At vbi vir sum factus, ea quæ paruuli fuerant euacuaui.* Adeo deuertit à sententiis pristinis, nec idcirco deliquit, quod æmulator factus est non paternarum traditionum, sed Christianarum, optans etiam vt præciderentur, qui circumcisionem detinendam suadebant. Atque vtinam & isti, qui meram & veram integritatem carnis obtruncāt, amputantes non summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, quum mœchis & fornicatoribus veniam pollicentur aduersus principalē Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoq; seculum vsq; adeo testatur, vt si quando eā in fœminis nostris inquinamentis potius carnis quam tormentis puniri contendat, id volens eripere quod vitæ anteponunt. Sed iam hæc gloria extinguitur, [11] & quidem per eos, quos tanto constantius oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere veniam, quando propterea quotiens volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi succidere cogātur: quoniam *melius est nubere quam vri.* Nimirū propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur. Cur ergo & crimina postmodū indulgent pœnitentiæ nomine, quorum remedia præstituūt multinubentiæ iure? Nam & remedia vacabunt cum crimina indulgentur, & crimina manebunt si remedia vacabunt. Itaq; vtrobiq; de sollicitudine & negligentia ludunt, præcauendo vanissime quibus parcunt: & parcendo ineptissime quibus præcauent: cum aut præcauēdum non sit, vbi parcitur: aut parcendum non sit, vbi præcauetur. Præcauent enim quasi nolint admitti tale quid, [12] indulgent autem, quasi velint admitti: quando si admitti nolint, non debeant indulgere: si indulgere velint, non debeant præcauere. [13] Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis deputabuntur, vt vtrunq; competat, & sollicitudo quę præcauet, & securitas quæ indulget. Sed cum ea sint quæ culmen criminum teneant, nō capiunt & indulgeri quasi modica, & præcaueri quasi maxima. Nobis autem maxima aut summa sic quoq; præcauentur, dum nec secundas quidem post fidē nuptias permittitur nosse, [14] nuptialibus & dotalibus si forte tabulis à mœchiæ & fornicationis opere diuersas. Sed ideo durissime nos infamantes Paracletum disciplinæ enormitate digamos foris sistimus, eundem limitem liminis mœchis quoque & fornicatoribus figimus, ieiunas pacis lachrymas profusuris, nec amplius ab Ecclesia quam publicationem dedecoris relaturis. [15] Ceterum *Deus*, inquiunt, [a] *bonus & optimus*, & [b] *misericos & miserator & misericordiæ plurimus*, [c] quam omni sacrificio anteponit, [d] non tanti ducens peccatoris mortem, quam pœnitentiam, [e] *salutificator omnium hominum & maxime fidelium.* Itaque & filios [f] Dei misericordes & pacificos esse oportebit, [16] *donantes* [g] *inuicem sicut & Christus donauit nobis*, non [h] iudicantes, ne iudicemur. *Domino* [i] *enim suo stat quis vel cadit, tu quis es, vt seruum iudices alienum? Dimitte,* [k] *& dimittetur tibi.* Talia & tanta sparsilia eorum, quibus & Deo adulantur & sibi lenocinantur, effœminantia magis quam vigorantia disciplinam, quantis & nos & contrariis possumus repercutere, quæ & Dei seueritatem intentent, & nostram constantiam prouocent. Quia etsi bonus natura Deus, [l] tamen & iustus. Ex causa enim, sicut [m] sanare nouit, ita & cædere, faciens [n] pacem, sed & condens mala, [o] pœnitentiam malens, [17] sed [p] & Hieremiæ mandans, ne pro populo peccatore deprecaretur. *Quoniam si ieiunauerint*, inquit, *non exaudiam obsecrationem eorum.* Et rursus: *Et* [q] *tu ne adoraueris pro populo, & ne postulaueris pro his in prece & oratione, quoniam non exaudiam in tempore quo inuocauerint me, in tempore afflictionis suæ.* Et adhuc supra, idem [r] misericordiæ prælator quam sacrificii: *Et* [s] *tu ne adoraueris pro populo isto, & ne postulaueris misericordiam consequi eos. Et ne accesseris pro his ad me, quoniam non exaudiam*, vtique misericordiā postulantes, vtiq; ex pœnitentia flentes & ieiunantes, & adflictationem suam offerētes Deo. Deus enim zelotes, [18] & qui naso non deridetur, adulantium sc. bonitati eius. Et qui licet patiens, tamen per Esaiā cōminetur patientiæ finē: [19] *Tacui, nunquid & semper tacebo & sustinebo? Quieui velut parturiens, exsurgā, & arescere faciā.* [20] Ignis enim procedet ante faciē ipsius, & exuret inimicos eius, non solū corpus, verum & animas occidens in gehennam. Ceterū iudicāturus quomodo Dominus cōminetur, ipse demōstrat. *Quo enim iudicio iudicaueritis,* [21] *iudicabitur de vobis.* Ita nō prohibuit iudicare, sed docuit. vnde & Apostolus iudicat, & quidem in causa fornicationis, dedendum eiusmodi hominē satanæ in interitum carnis, increpans etiam quod fratres non apud sanctos iudicarentur. Adiiciens enim inquit: *Vt quid mihi eos, qui foris sunt iudicare?* Dimittis autem vt dimittatur tibi à Deo, [22] delicta mundanarum quæ quis in fratrem non Deum admiserit. Debitoribus denique dimissuros nos in oratione profitemur, sed non decet vltra de auctoritate scripturarum eiusmodi funem contentiosum, alterno ductu in diuersa distendere, vt hæc restringere frenos disciplinæ, illa laxare videatur, quasi incertæ pœnitētiæ subsidiū, illa prosternere per lenitatem, hæc negare per austeritatē. Porro & auctoritas scripturæ in suis terminis stabit sine alterutra oppositione, & pœnitentiæ subsidiū suis conditionibus determinatur sine passiua concessione, & ipsæ prius causę eius distinguuntur sine confusa propositione. Causas pœnitentiæ delicta condicimus. Hæc diuidimus in duos exitus. Alia erunt remissibilia, alia irremissibilia. Secundum quod nemini dubium est alia castigationem mereri, alia damnationem. Omne delictum aut venia expungit, aut pœna: venia, ex castigatione: pœna, ex damnatione. de ista differentia iam & quasdam præmissimus altercationes scripturarum, hinc retinentium, hinc dimittentium delicta.

Sed & Ioannes docebit: [23] *Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit & dabitur vita ei: quia non ad mortem delinquit*, hoc erit remissibile. *Est delictum ad mortem: non pro illo dico vt quis postulet*, hoc erit irremissibile. Ita vbi est postulationis, illic etiā remissionis. Vbi nec postulationis, ibi æque nec remissionis. Secundum hanc differentiam delictorum pœnitentiæ quoq; conditio discriminatur. Alia erit, quæ veniam consequi possit, in delicto scilicet remissibili. Alia, quæ consequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de mœchiæ & fornicationis statu examinare, in quam delictorum partem debeant redigi. [24] Sed prius decidam intercedentem ex diuerso responsionem ad eam pœnitentiæ speciem, quam cum maxime definimus venia carere. Si enim, inquiunt, aliqua pœnitentia caret venia, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustra. Porro frustra agetur pœnitentia, si caret venia. Omnis autem pœnitentia agenda est: Ergo omnis veniam consequatur, ne frustra agatur, quia non erit agenda si frustra agatur. Porro frustra agitur, si venia carebit. Merito ita opponunt, quoniam huius quoque pœnitentiæ fructum, id est, veniam, in sua potestate vsurpauerunt. Quantum enim ad illos, à quibus pacem humanam consequitur: quantum autem ad nos [25] qui solum Dominum meminimus delicta concedere. & vtiq; mortalia, non frustra agetur. Ad Dominum enim remissa, & illi exinde prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, [26] quod eam à solo Deo exorat, quod delicto suo humanā pacē sufficere non credit, quod Ecclesiæ mauult erubescere quam cōmunicare. Adsistit enim pro foribus eius, & de notæ suæ exemplo ceteros admonet: & lacrymas fratrū sibi quoque aduocat, & redit plusque negotiata, cōpassionem scilicet quā cōmunicationem. Et si pacē hic non metit, apud Dominum seminat. Nec amittit, sed præparat fructū: Non vacabit ab emolumēto, si non vacauerit

ab of-

A
1.Cor.13.
Gal.1.
Gal.5.
B
1.Cor.7.
C
Ca.II.
a Matt.19.
b Ioel 2.
c Osee 6.
d Ezec. 33.
e 1.Tim.4.
f Luc.6.
g Eph.4.
h Matt. 7.
i Rom. 14.
k Matt. 7.
l Psal.7.
D
m Deu.32.
n Isa.45.
o Osee 6.
p Hier. 14.
q Ibid.11.
r Osee 6.
s Hier.7.
Exod.20.
Gal.4.
Isai.42.
Psal.96.
Matth.10.
Matth.7.
E
1.Cor.5.
1.Cor.6.
1.Cor.5.
Matth.6.
1.Reg.2.
Matt.6.
F
1.Ioan.5.
G
Ca.III.
Marci 7.
H

A

ab officio. Ita nec pœnitentia huiusmodi vana, nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambæ honorant, illa nihil sibi blandiendo facilius impetrabit, ista nihil sibi adsumendo plenius adiuuabit. [27 Possumus igitur demandata pœnitentiæ distinctione ad ipsorum iam delictorum regredi censum, an ea sint quæ veniam ab omnibus consequi possint. Inprimis quod mœchiã & fornicationem nominamus, vsus expostulat. Habet & fides quorundam nominum familiaritatẽ, ita in omni opusculo vsum custodimus. 28 Ceterũ & si adulterium & si stuprum dixero, vnũ erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim interest, nuptam alienã, an viduam quis incurset, dum non suam fœminã. Sicut locis refert, in cubiculis, an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra syluam latrocinium est. Ita & vbicunq; vel in quamcunq; semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quam nuptiis vtitur. 29 Ideo penes nos occultæ quoque coniunctiones, id est, non prius apud Ecclesiam professæ iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde consertæ obtentu matrimonii crimen eludant, 30 Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora & in sexus vltra iura naturæ, non modo limine, verum omni Ecclesiæ tecto submouemus quia non sunt delicta, sed monstra. [31 Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, secundum opus criminis quanti æstimanda sit sceleris prima lex Dei, præsto est. Siquidem 32 post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum fabricationem: post commendatã sabbati venerationem, post imperatam in parentes secundumà Deo religionem: nullum aliud in talibus titulis firmandis monendisque substruxit præceptum, quam, *Non mœchaberis*. Post spiritalem enim castitatem sanctitatemque, corporalis sequebatur integritas. Et hanc itaque muniuit, hostem statim eius prohibendo mœchiam. Quale delictum iã intellege, cuius cohibitionem post idololatriã ordinauit. Nihil secundũ longinquat à primo. Nihil tam proximum primo, quã secundũ. Quod fit ex primo, aliud quodammodo primum est. Itaque mœchia adfinis idololatriæ. 33 Nã & idololattia mœchiæ nomine & fornicationis sæpe populo exprobrata, etiã forte coniungetur illi, sicut & sceric: etiam damnatione cohærebit illi, sicut & dispositione. 34 Eo amplius, præmittens: *Non mœchaberis*, adiungit: *Non occides*. Onerauit itaque mœchiam, quã homicidio anteponit. In prima vbiq; fronte sanctissimę legis, in primis titulis cœlestis edicti, principaliũ vtique delictorũ prescriptione signatã. De loco modũ, de ordine statũ, de confinio meritũ cuiusq; dignoscas. Est & mali dignitas, & in summo aut in medio pessimorũ collocatur. Pompã quandam atque suggestum aspicio mœchiæ, hinc ducatum idololartiæ antecedentis, hinc comitatum homicidii insequentis. Inter duos apices facinorũ eminẽtissimos sine dubio digna consedit. & per medium eorum, quasi vacantem locũ pari criminis auctoritate cõpleuit. Quis eam talibus lateribus inclusam, talibus costis circunfultam, à cohærentiũ corpore diuellet, de vincinorũ criminum nexu, de propinquorum scelerum complexu, vt solam eam secernat ad pœnitentiæ fructum? Nonne hinc idololatria, inde homicidium, detinebunt? & si qua vox fuerit, reclamabunt. Noster hic cuneus est, nostra cõpago. Ab idololatria metamur, illa distinguente cõiungimur, illi de medio emicanti adulamur concorporauit nos scriptura diuina, litteræ ipsæ glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidẽ idololatria sæpissime mœchiæ occasionem subministro. 35 Sciunt luci mei & mei montes, & viuæ aquę, ipsaq; in vrbibus tẽpla, quantum euertendæ pudicitiæ procuremus. Ego quoque homicidium nonnunquam mœchia elaboro. 36 Vt tragœdias omittam, 37 sciunt hodie venenarii, sciunt magi, quod pellicatus vlcisear, quod riualitates defendam, quod custodes, quod delatores, quod conscios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quod adulteri conceptus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis: ibidem sunt idololatriæ, vbi immundi spiritus res est. Ibidem est & homicidium, vbi homo quum inquinatur, occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentię subsidia conuenient. Aut detinemus eam, aut sequimur. Hæc ipsi rei loquuntur. Si res voce deficiunt, adsistit idololatres, adsistit homicida in medio eorum adsistit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ officio sedent in sacco, & cinere inhorrescunt, eodem flatu gemiscunt, eisdem precibus ambiunt, eisdem genibus exorant, eandem inuocant matrem, Quid agis molliissima & humanissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debebis: *Beati* enim *pacifici*. Aut si non omnibus, nostra esse. 38 Idololatrem quidem & homicidam semel damnas, mœchum vero de medio excipis? idololatriæ successorem, homicidæ antecessorem vtriusque collegam. Personæ acceptatio est, miserabiliores penitentias reliquisti. [39 Plane si ostendas de quibus patrociniis exemplorum, præceptorumque cœlestium, soli mœchiæ, & in ea fornicationi quoque ianuam pœnitentiæ expandas. Ad hanc iam lineam dimicabit nostra congressio. Præscribam tamen tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in terga respicias. *Vetera* enim *transierunt* secundum Esaiam, *& nouata est iam nouatio*, secundum Hieremiam, *& obliti posteriorum in priora porrigimur*, secundum Apostolum, *& Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem*, secundum Dominum. Nam & si cum maxime à lege cœpimus demonstrando mœchiam, merito ab eo statu legis, quẽ Christus non dissoluit, sed impleuit. Onera enim legis vsque ad Ioannem, non remedia: operum iuga reiecta sunt, non disciplinarum. libertas in Christo non fecit innocentię iniuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, iustitiæ, misericordiæ, beneuolentiæ, pudicitiæ. *In* qua *lege, beatus vir, qui meditabitur die ac nocte*. De qua idem Dauid rursus: 40 *Lex Domini inuituperabilis, conuertens animas, iura Domini directa, oblectantia corda, præceptum Domini longe lucens, inluminans oculos*. 41 Sic & Apostolus: *Itaque lex quidem sancta est, & præceptum sanctum & optimum*, vtique: *Non mœchaberis*. Sed & supra: *Legem ergo euacuamus per fidem? Absit, sed legem sistimus*, scilicet in his, quæ & nunc nouo Testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, *non mœchaberis, Qui viderit ad concupiscentiam, iam mœchatus est in corde suo*: & pro, *Non occides*, 42 *Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ*. Quære, an salua sit lex non mœchandi, cui accesit, nec concupiscendi. Ceterum si qua vobis exempla in sinum plaudent, non opponentur huic quam defendimus disciplinæ. Frustra enim lex suprastructa est, origines quoque delictorum, id est, concupiscentias & voluntates, non minus quam facta condemnans, si ideo hodie concedetur mœchiæ venia, quia & aliqua concessa est. Cui emolumento hodie pleniore disciplina coerçetur, nisi vt maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatrię & omni apostatę veniam, 43 quia & populum ipsum totiens reum istorum, totiens inuenimus retro restitutum. Cõmunicabis & homicidæ, quia & Nabothæ sanguinem Achab deprecatione deluit, & Dauid Vrię cędem cum causa eius, mœchia, confessione purgauit, 44 Iam & incesta donabis, propter Loth, & fornicationes cũ incesto, propter Iudam, & turpes de prostitutione nuptias, propter Osee, & non tantum frequentatas, verũ & semel plures, propter patres nostros: Vtique enim dignũ est peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retro indulta, si de pristino aliquo exemplo venia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos eiusdem vetustatis 45 exempla pro sententia nostra, non modo non indulti, verum etiam repræsentati iudicii fornicationis. 46 Et vtique sufficit tantum numerum xxiv. milium populi fornicantis in filias Moab vna plaga ruisse, sed malo in gloriam Christi à Christo deducere disciplinã. 47 Habuerint pristina tempora omnis impudicitiæ, si volunt Psychici etiam potestatẽ. Luserit ante Christũ caro, immo parierit antequam à Domino suo requisita est: nondũ erat digna dono salutis, nondũ apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam deputabatur cum suo vitio, facile quod speciosum viderat concupiscens, & ad infe-

riora

B

Cap. IV.

Cap. V.

Exod. 20.

Exod. 34.

Exod. 20.

C

D

E

Matth. 5.

Cap. VI.

F

Esa. 43. Hier. 4. Philipp. 3. Matth. 11.

Psalm. 1. Psalm. 18. Rom. 7. Exod. 20. Rom. 7. Matth. 5.

G

Iudic. 3. & seq. 3. Reg. 21. 2 Reg. 12. Gen. 19. Gen. 28. Osea 1. Gen. 16. 29. 30. Gen 9. & 19. Num. 25.

H

Gen. 3.

A
Ioan. 1.

riora reſpiciens,& de ſiculneis foliis pruriginẽ retinens. Inhærebat vſquequaque libidinis virus, & lacte ſortes non habentes idoneæ,quod nec ipſæ adhuc aquæ lauerant,48 At vbi Sermo Dei deſcendit in carnem ne nuptiis quidem reſignatam, *& Sermo caro factus eſt*, ne nuptiis quidem reſignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ ſed tolerantiæ accederet, quæ nõ dulce aliquid ſed amarum aliquid inde guſtaret,quæ non ad inferos, ſed ad cœlũ pertineret,quæ nõ laſciuiæ frõdibus, ſed sãctimoniæ floribus præcingeretur, 49 quæ mundicias ſuas aquis traderet,exinde caro quæcunq; in Chriſto reliquas ſordes priſtinas ſoluit,alia iã res eſt,noua emergit iam non ex ſeminis limo nõ ex concupiſcẽtiæ fumo,ſed ex aqua pura & ſpiritu mundo. Quid itaq; illam de priſtino excuſas? Non a *corpus Chriſti*,non b *membra Chriſti*, non c *templum Dei* vocabatur,cum veniã mœchiæ cõſequebatur.Itaq; ſi exinde quo ſtatũ vertit,& d in Chriſtũ tincta induit Chriſtum,& magno e redẽpta eſt, ſanguine ſcilicet Domini&agni,tenes aliquod exẽplũ,ſiue præceptum, ſiue formam, ſiue ſententiam indulgẽtiæ ſiue indulgendę fornicationis atque mœchiæ: habes etiam tẽporis à nobis definitionem, ex quo deputetur ætas quęſtionis.[50 A parabolis licebit incipias, vbi eſt ouis perdita à Domino requiſita,& humeris eius reuecta.51 Procedãt ipſæ picturæ calicum veſtrorum,ſi vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, vtrumne Chriſtiano, an ethnico peccatori de reſtitutione conliniet. Præſcribimus enim ex naturæ diſciplina,ex lege auris & linguæ,ex mentis ſanitate ea ſemper reſponderi, quæ prouocantur,id eſt,ad ea quæ prouocant. Prouocabit,vt opinor, quod Phariſæi publicanos&peccatores ethnicos admittentem Dominum,& cum illis de victu cõmunicantem indignati muſſitabant. Ad hoc Dominus pecudis perditæ reſtitutionem cui alii configuraſſe credendũ eſt,quã ethnico perdito de quo agebatur, non de Chriſtiano,qui adhuc nemo. aut quale eſt,vt Dominus quaſi cauillator reſponſionis, omiſſa ſpecie præſenti quam repercutere deberet,de futura laboret?52 Sed ouis proprie Chriſtianus,& grex Domini Eccleſiæ populus&paſtor bonus Chriſtus,& ideo Chriſtianus in oue intelligendus, qui ab Eccleſiæ grege errauerit. Ergo nihil ad Phariſæorum muſſitationem reſpondiſſe vis Dominũ, ſed ad tuam pręſumptionem. Et tamen ita eam vindicare debebis,vt neges in ethnicũ competere,quæ in Chriſtianum exiſtimas conuenire. Dic mihi, nonne omne hominum genus Dei grex eſt? Nonne vniuerſarum gẽtium idem Deus & Dominus & paſtor eſt? Quis magis perit à Deo,quam ethnicus quandiu errat? Quis magis requiritur à Deo quam ethnicus, quando reuocatur à Chriſto? Denique antecedit hic ordo in ethnicis. Siquidem non aliter Chriſtiani ex ethnicis fiunt, niſi priꝰ perditi,& à Deo requiſiti, & à Chriſto reportati. Ita etiam huc ordinẽ ſeruari oportet, vt in eos tale aliquid interpretemur, in quibus prius eſt. At tu(opinor) hoc velis, vt ouem non de grege perditam faceret, ſed de arca vel de armario. Sic etſi ethnicorum reliquum numerum iſtum ait,non ideo Chriſtianos eſſe oſtendit cum Iudæis agens,& illos cum maxime obtundens, ꝙ indignarentur ſpei ethnicorũ: Sed vt exprimeret aduerſus liuorem Phariſæorum ſuam gratiam & beneuolentiam etiã circa vnum ethnicum,præpoſuit vnius peccatoris ſalutem ex pœnitentia,quam illorum ex iuſtitia. Aut nunquid non iuſti Iudæi, quibus pœnitentia opus non eſſet, habentes gubernacula diſciplinæ & timoris inſtrumenta, Legem & Prophetas? Poſuit igitur illos in parabola,& ſi non quales erant, ſed quales eſſe debuerant,quo magis ſuffunderentur, aliis & non ſibi pœnitentiam audientes neceſſariam.53 Proinde drachmæ parabolam vt ex eadẽ materia prouocatam, æque in ethnicum interpretamur, etſi in domo amiſſam, quaſi in Eccleſia, etſi ad lucernæ lumen repertam, quaſi ad Dei verbum. Atquin totus hic mundus vna omnium domus eſt, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet qui in tenebris inuenitur, quã Chriſtiano qui iam im Dei luce eſt. Deniq; & ouis & drachmæ vnus error adſcribitur. Nam ſi iam in Chriſtianum peccatorem defingerentur, poſt fidem perditam & iteratã amiſſio eorũ & reſtitutio notaretur. Decedã nunc paũliſper de gradu iſto, quo magis eum etiã decẽdendo cõmendem, cum ſic quoque obduxero diuerſæ partis præſumptionem:54 Condico Chriſtianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi, non tamen ideo eum adfirmandum qui de facinore mœchiæ & fornicationis reſtitui per pœnitentiam poſſit, Licet enim periſſe dicatur, & de perditionis genere retractare, quia&ouis in moriẽdo,ſed errando:& drachma non intereundo,ſed latitando perierunt. Ita licet dici periſſe ꝙ ſaluum eſt. Perit igitur & fidelis elapſus55 in ſpectaculum quadrigarii furoris,&gladiatorii cruoris. & ſcenicæ fœditatis, xyſticæ vanitatis, in luſus,in conuiuia ſecularis ſolennitatis, in officium, in miniſterĩ alienæ idololatriæ aliquas artes adhibuit curioſitatis, in verbũ ancipitis negotiationis impegit, ob tale quid extra gregem datus eſt,56 vel & ipſe forte ira,tumore,æmulatione, quod deniq; ſæpe fit dedignatione caſtigationis abrupit,debet requiri atque reuocari. Quod poteſt recuperari, non perit, niſi foris perſeuerauerit. Bene interpretaberis parabolam, viuentem adhuc reuocans peccatorem. Mœchum vero & fornicatorem, quis non mortuum ſtatim admiſſo pronũtiauit? Quo ore mortuum reſtitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate,quæ non mortuũ pecus reuocat? Denique ſi meminiſti Prophetarum,cum paſtores increpantur,puto Ezechielis eſt vox: 57 *Paſtores ecce lac deuoratis,& lanis veſtimini, quod forte eſt, occidiſtis, quod infirmum eſt, non curaſtis, quod comminutum eſt, non ligaſtis, quod expulſum eſt, non conuertiſtis, quod periit, non requiſiſtis.* Nunquid & de mortuo exprobrat, quod non & illud in gregem reficere curauerint? Plane ingerit, quod perire oues fecerint, & à beſtiis agri comedi. Neque poſſunt nec perire in mortem, nec comedi ſi relinquantur, non vt perditæ in mortem & comeſtæ reſumantur. Iuxta drachmæ quoque exemplum etiam intra domum Dei Eccleſiam licet eſſe aliqua delicta pro ipſius drachmæ modulo ac pondere mediocria, quæ ibidem delitescentia, mox ibidem & reperta, ſtatim ibidem cum gaudio emendationis tranſigantur. 58 Mœchiæ vero & fornicationis non drachma, ſed talentum, quibus exquirendis non lucernæ ſpiculo lumine, ſed totius ſolis lancea opus eſt. Simul apparuit,ſtatim homo de Eccleſia expellitur, nec illic manet,nec gaudiũ confert repertrici Eccleſiæ,ſed luctum. Nec congratulationem aduocant vicinarum,ſed contriſtationem proximarum fraternitatum. Commiſſa itaque etiam hac noſtra cum illorum interpretatione,eo magis in ethnicum ſpectabunt & ouis & drachmæ argumenta, quanto nec in eius delicti Chriſtianum competere poſſunt, propter quod in Chriſtianum de diuerſa parte coguntur. [59 Sed enim pleroſque interpretes parabolarum idem extus decipit,quem in veſtibus purpura oculandis ſæpiſſime euenire eſt,quum putaueris recte conciliaſſe temperamenta colorum,& credideris comparationes eorum inter ſe amaſſe, erudito mox vtroque corpore, & luminibus expreſſis, errorem omnem traducta diuerſitas euomet. Eadem itaq; caligine circa filiorum quoque duorũ parabolam quibuſdam ad præſens concolorantibus figuris,à vero lumine exorbitant eius comparationis,quã parabolæ materia prætexit. 60 Duos enim populos in duobus filiis collocant, Iudaicum maiorem, Chriſtianum minorem. Nec enim poſſunt exinde Chriſtianum peccatorem in filio minore diſponere veniam conſecuturum, niſi in maiore Iudaicum expreſſerint. Porro ſi Iudaicum oſtendero deficere à comparatione filii maioris, conſequenter vtique nec Chriſtianus admittetur ad cõfigurationem filii minoris.61 Licet enim filius audiat & Iudæus,& maior quia prior in adoptione, licet & Chriſtiano reconciliationem Dei patris inuideat, quod vel maxime diuerſa pars carpit, 62 ſed non erit Iudæi dictum ad patrem: *Ecce quot annis tibi ſeruio, & præceptum tuum nunquam præteriui.* Quando enim non trangreſſor legis Iudæus,aure audiens,& nõ audiens? 63 odio habẽs traducentem in portis,& aſpernamento ſermonem ſanctũ? Sic nec patris ad Iudæum erit vox. *Tu ſemper mecum*

B
Cap. VII.
Luc. 15.

C

D

E

F

Ezech. 34.

Luc. 15.

Cap. VIII.

Luc. 15.

H

Rom. 9.

Luc. 15.

Iſai. 6.

Iſai. 1.

Ibidem.

Ibidem.

Ioan. 10.

Luc. 19.

a *1. Cor. 12.*
b *1. Cor. 6.*
c *2. Cor. 6.*
d *Gal. 3.*
e *1. Cor. 6.*

es, &

A
Luc. 15. Isai. 1.

es, & omnia mea tua sunt. Iudæi enim apostatæ filii prnuntianrur, generati quidem & in altum elati, sed qui non computauerint Dominnm, & qui dereliquerint Dominum & in iram prouocauerint sanctum Israelis. Omnia plane Iudæo concessa dicemus, cui etiam conditio gratior quæque de gula erepta est, nedum ipsa terra paternæ promssionis. Atque adeo non minus hodie Iudæus quam minor filius prodacta substantia Dei in aliena regione mendicat, seruiens vsque adhuc principibus eius, id est, seculi huius. Quærant igitur alium Christiani suum fratrem, Iudæum enim parabola non recipit. 64 Multo aptius Christianum maiori & Iudæum minori filio adæquassent secundum fidei comparationem, si ordo vtriusque populi ab vtero Rebeccæ, designatus permitteret demutationem, nisi quod & clausula refragaretur. Christianum enim de restitutione Iudæi gaudere & non dolere conueniet: siquidem tota spes nostra cum reliqua Israelis expectatione coniuncta est. Ita & si quædam faciant, sed aliis contra sapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quanquam etsi omnia ad speculum respondere possint, vnum sit præcipuum periculum interpretationum, ne aliorsum temperetur fœlicitas comparationum, quam quo parabolæ cuiusque materia mandauit. Meminimus enim & histriones, cum allegoricos gestus adcommodant canticis, alia longe à præsenti 65 & fabula & scena & persona, & tamen congruentissime exprimentes Sed viderit ingenium extraordinarium Nihil enim ad Andromacham. 66 Sic & hæretici easdem parabolas quo volunt tribunt, non quo debent aptissime excludunt. Quare aptissime? quoniam à primordio secundum occasiones parabolarum, ipsas materias confinxerunt doctrinarũ. Vacauit scilicet illis solutis à regula veritatis ea conquirere atque componere, quorum parabolæ videntur. [67 Nos autem quia non ex parabolis materias commentamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus omnia in expositione torquere, dum cõtraria quæque caueamus: quare centum oues, & quid vtique decem drachamæ, 68 & quæ illæ scopæ. necesse erat, qui vnius peccatoris salutem gratissimam Deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo vnum quidem perisse describeret, necesse erat vt habitus requirẽtis dracham in domo, tam scoparum quam lucernæ adminiculo adcommodaretur. Huiusmodi enim curiositates & suspecta faciunt quædam, & coactarum expositionum subtilitate plerunq; deducunt à veritate. Sunt autem quæ & simpliciter posita sunt ad struendam & disponendam & texendam parabolam, vt illuc perducantur, cui exemplum procuratur, Et duo vtique filii illuc spectabunt, quo & drachma ouis. 69 Quibus enim cohærent, eandem habent causam, eandem vtique mussitationem Pharisæorum erga commercium Domini ethnicorum. aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos 70 apud Iudæam vsurpatam iam pridem Pompeii manu 71 atque Luculli, 72 legat Deuteronomium: *Non erit vectigal pendens ex filiis Israel.* Nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud Dominum, nisi extraneum vendentium ipsius cœli & terræ & maris transitus. Peccatores autem cum adiungit publicanis, non statim Iudæos ostendit, etsi aliqui fuisse poterunt. Sed vnum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est, publicanos, alios ex natura, id est, non publicanos pariter ponendo distinxit. 73 Ceterum nec denotaretur cum Iudeis cõmunicans victum, sed cum ethnicis, quorum mensa Iudaica disciplina depellit. Nunc de filio prodigo id prius considerandum est, quod vtilius Non enim admittetur exemplorum adæquatio, licet congruentissima. Totum autem statum salutis in tenore disciplinæ constitutum subuerti videmus ea interpretatione, quæ ex diuerso affectatur. 74 Nam si Christianus est qui acceptam à Deo patre substantiam (vtique baptismatis, vtique Spiritus sancti, & exinde spei æternæ) longe euagatus à patre prodigit ethnice viuens, si exutus bonis mentis, etiam principi seculi (cui alii quam diabolo?) seruitium suum tradidit, & ab eo porcis alendis, immundis scilicet spiritibus curandis, præpositus, resipuit ad patrem reuerti: iam non mœchi & fornicarii sed idololatræ & blasphemi, & negatores, & omne apostatarum genus hac parabola patri satisfacient, & elisa est verissime hoc magis modo tota substantia sacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuo conseruare, quod non perpetuo poterit amittere? securitas delicti etiam libido est eius Recuperabit igitur & apostata vestem priorem, indumentum Spiritus sancti, & anulum denuo signaculum lauacri, & rursus illi mactabitur Chtistus, & recumbet eo in thoro, 75 de quo indigne vestiti à tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum conuenire ordinem filii prodigi. Quod si nec in Iudęum integre filii imago concurrit, ad propositum Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. *Venerat Dominus* vtique, *vt quod perierat, saluum faceret, medicus languentibus magis quam sanis necessarius.* Hoc & in parabolis figurabat, & in sententiis prædicabat. Quis perit hominum, quis labat de valetudine, nisi qui Deum nescit? Quis saluus ac sanus, nisi qui Deum nouit? Has duas species de genere fraternas hæc quoque signabit parabola. 76 Vide an habeat ethnicus substantiam in Deo Patre census & sapientiæ & naturalis agnitionis in Deum, per quam & Apostolus notat in sapientia Dei non cognouisse mundum per sapientiam Deum. quam vtique à Deo acceperat. Hanc itaque prodegit longe à Domino moribus factus inter errores & illecebras & lididines seculi, vbi fame veritatis compulsus tradidit se principi huius æui. Ille eum prefecit porcis (vt familiare id dæmonum pecus pasceret) vbi nec illi compos esset vitalis esca, simulque alios videret in opere diuino abundantes pane cœlesti. Recordatur Patris Dei satis facto redit, vestem .pristinam recipit, statum scilicet eum, quem Adam transgressus amiserat. Anulum quoque accipit tunc primum, 77 quo fidei pactionem interrogatus obsignat, atque ita exinde 78 opimitate Dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet. Hic erit prodigus filius, qui nunquam retro frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. Hunc & Pharisæi de seculo ad patris complexus reuertentem, in publicanis & peccatoribus mœrebant. Et ideo ad hoc solum maioris fratris accommodatus est liuor, non quia innocentes & Deo obsequentes Iudæi, sed quia inuidentes nationibus salutem, plane quos semper apud patrem esse oportuerat, Et vtique Iudæus ad primam statim vocationem Christiani gemit, non ad secundam restitutionem Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc vero quæ in Ecclesiis agitur, ne Iudæis quidem nota est. Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelæ disciplinarum accommodatiores interpretationes reddidisse. 79 Ceterũ si in hoc gestit diuersa pars ouem & drachmam, & filii luxuriam Christiano peccatori configurare, vt mœchiam & fornicationem pœnitentia donent, aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum mœchiam & fornicationem in concessibilia seruari. Sed plus est quod nihil aiiud argumentari licet citra id de quo agabatur. Denique si aliorsum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodacta restituere filium poterit, & drachmã inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio prędicabit, & ouem per aspera quæque & abrupta fugitiuam humeris ipsius Domini in gregẽ referet. Sed malumus in scripturis minus si forte sapere quam contra. Proinde sensum Domini custodire debemus atque prœceptum. 80 Non est leuior transgressio in interpretatione, quam in conuersatione. [81 Excusso igitur iugo in ethnicum differendi parabolas istas, & semeldispecta necessitate non aliter interpretandi, quã materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorantiæ scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo facit. Porro nec remedia

Deuter. 23.
Luc. 15.
Ibidem. Ibidem.

B
C
D
E
F
G
H

Matth. 22. Luc. 15.
Matth. 11. Matth. 9.
Luc. 15.
1. Cor. 1. Luc. 15.
Ibidem.
Cap. IX.
Luc. 15.
Cap. X.

sapere

A sapere, quibus pericula ipsa non sapiant: illic autem pœnitentiæ constare rationem, vbi conscientia & voluntate delinquitur, vbi & culpa sapiat & gratia, illum lugere, illum volutari qui sciat, & quid amiserit, & quid sit recuperaturus si pœnitẽtiam Deo immolarit, vtique eam magis filijs offerenti quam extraneis. 82 Non ergo & Ionas idcirco ethnicis Niniuitis non putabat pœnitentiam necessariam, cum cauillaretur in prædicationis officio, an potius misericordiam Dei prouidens etiam in extraneos profusam, quasi destructuram præconiũ verebatur. Atque adeo propter ciuitatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem pene periit Prophetes, nisi quod exemplum passus est dominicæ passionis, ethnicos quoque pœnitentes redempturæ. Bene, quod & Ioannes Domini vias sternẽs, non minus militantibus & publicanis quam filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipse Dominus Sidoniis & Tyriis præsumpsit pœnitentiam, si virtutum documenta vidissent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus competere contendam, quam voluntariis. Magis enim merebitur fructum eius qui nondum eo vsus est, quam qui iam & abusus est, magisque sapient remedia prima quam exoleta. Nimirum Dominus ingratis benignus magis quam ignaris, & citius reprobatis misericors, quam nondum probatis, vt non magis irascatur contumeliis clementiæ suæ quam blandiatur, & nõ libentius extraneis eam impertiat quã in filiis perdidit, cum gentes sic adoptauerit, dum Iudæi de patientia ludunt. 83 Sed hoc volunt Psychici vt Deus, iustus iudex eius peccatoris pœnitẽtiam malit quã mortẽ, qui mortem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccando promeremur. Age tu funambule pudicitiæ & castitatis & omnis circa sexũ sanctitatis, qui tenuissimum filũ disciplina eiusmodi, veri auia, pẽdente vestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es? perge sane si potueris, si volueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nã si qua te carnis vacillatio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, Deus bonꝰ est. Suis non ethnicis sinum subiicit, secunda te pœnitẽtia excipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi, 84 si scriptura pastoris, quę sola mœchos amat, diuino instrumẽto metuissem incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarũ etiam vestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur, adultera & ipsa, & inde patrona sociorum. A qua & alias initiaris, cui ille si forte patrocinabitur pastor quem in calice depingis, 85 (prostitutorem & ipsum) Christiani sacramenti, merito & ebrietatis idolum & mœchiæ asylum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libẽtius bibas, quam ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius pastoris scripturam haurio qui nõ potest frangi. Hanc mihi statim Ioannes offert cum pœnitentiæ lauacro & officio dicentem: 86 *Facite dignos pœnitentiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham*, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiæ de patrum resumerent gratia. *Potest enim Deus de lapidibus istis filios suscitare Abrahæ.* Sic & nos sequitur, vt eos qui hactenus delinquant facientes dignum pœnitentiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia maturescit, quam emendationis effectus? Sed & si venia potius est pœnitentiæ fructus, hanc quoque consistere non licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est veniæ, vt venia sit pœnitentiæ fructus. [87 Exinde quod ad Euangelium pertinet, parabolarũ quidem discussa iam quæstio est. Si vero & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus: vt cum peccatrici fœminę etiam corporis sui contactum permittit lauanti lacrymis pedes eius, & crinibus detergenti, 88 & vnguẽto sepulturam ipsius inauguranti, vt cum 89 Samaritanæ sexto iam matrimonio, non mœchæ, sed prostitutæ, etiam quod nemini facile, quis esset, ostẽdit, nihil ex hoc aduersariis confertur, etsi iam Christianis veniam delictorum præstitisset. 90 Nunc n. dicimus, soli Domino hoc licet, hodie potestas indulgentiæ eius operetur. At illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc definimus nihil aduersum nos præiudicare, si peccatoribus etiam Iudæis venia conferebatur. 91 Christiana n. disciplina à nouatione Testamẽti, & vt præmisimus, à redemptione carnis, id est, Domini passione censetur. Nemo perfectus ante repertũ ordinẽ fidei, nemo Christianus ante Christum cœlo resumptum, nemo sanctus ante Spiritum sanctum de cœlo repræsentatum, ipsius disciplinæ determinatorem. [92 Itaque isti qui aliũ Paracletum in Apostolis & per Apostolos receperunt, quẽ nec in Prophetis proprius agnitum, iam nec in Apostolis possident, age nunc 93 vel de Apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptisma respersæ pœnitẽtia dilui posse, nos in Apostolis quoq; veteris legis formã salutamus, circa mœchiæ, quãta sit, demonstrationem, ne forte lenior existimetur in nouitate disciplinarum, quã in vetustate. Cum primum intonuit Euãgelium, & vetera concussit, vt de legis retinẽdæ nec statu discepta retur, primam hanc regulã de auctoritate Spiritus sancti Apostoli emittunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. *Visum est*, inquiunt, *Spiritui sancto & nobis, nullum amplius vobis adiicere pondus, quam eorum à quibus necesse est abstineri, 94 à sacrificiis, & à fornicationibus, & sanguine. A quibus obseruando recte agitis, vectante vos spiritu Sancto.* Sufficit & hic seruatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris sui inter idololatriam & homicidium. Interdictum n. sanguinis multo magis humani intelligemus. Porro qualia videri volunt Apostoli crimina, quæ sola in obseruatione de lege pristina excerpunt, quę sola necessario abstinenda præscribunt. Non quod alia permittant, sed quod hæc sola præponant vtique non remissibilia, qui ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt. 95 Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, nisi vt illis compendia ista disciplinæ semper imponant? Cur tot vincula indulgent, nisi vt perpetuo ad necessariora constringant? Soluerunt à pluribus, vt nocentioribus obseruandis obligaremur. Compensatione res acta est, lucrati sumus multa, vt aliqua præstemus. Compensatio autem reuocabilis non est, iisdemque reuocabitur, iteratione mœchiæ vtique & sanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex sumetur, si veniæ conditio soluetur. 96 Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, etiam vltro pactus, quo magis honorandus. Sponsionem eius nemo dissoluet, nisi ingratus. Iã nec recipiat quæ dimisit: nec dimittet quæ retinuit. Nouissimi Testamenti semper indemutabilis status est, & vtique recitatio decreti, cõsiliumque illud cũ seculo desinet. Satis denegauit veniam eorum, quorũ custodiam elegit, vindicauit quæ non proinde concessit. 97 Hinc est quod neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditꝰ. De qua finitione sua Apostolos excidisse, puto, non licet credere: aut si credere quidam possunt, debebunt probare. [98 Nouimus plane & hic suspiciones eorũ. Reuera enim suspicantur Apostolum Paulum in secũda ad Corinthios eidem fornicatori veniam dedisse, quem in prima dedendum satanæ in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio hæredem, quasi ve ipsum postea stylum verterit scribens: 99 *Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte ne vos onerem omnes. Satis est talis increpatio quæ à multis fit. Vt è contrario magis vos donare & aduocare, ne forte abundantiore tristitia deuoretur eiusmodi. Propter quod oro vos constituatis in eum dilectionem. In hoc enim & scripsi, vt cognoscam probationem vestram, quod in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego si quid donaui, donaui in persona Christi, ne fraudemur à satana, quoniam non ignoramus iniectiones eius.* Quid hic de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Christiano 100 ethnicorum impudẽtiam supergresso intelligitur? Cum proinde vtique speciali venia absoluisset, quem speciali ira damnasset. Obscurius miseretur, quam indignatur. Apertior est in austeritate, quam in lenitate. Atquin facilius ira quam indulgentia obliqua est. Magis tristiora cunctantur, quam lætiora. De modica scilicet indulgẽtia agebatur, quæ si forte nunc æstimaretur, quomodo maxima quæque non soleant etiam sine prædicatione

Iona 3. Ion. 3. Matth. 12. Luc. 3. Matth. 11. Psal. 7. Ezech. 33. Matth. 3. Cap. XI. Luc. 7. Matth. 26. Ioan. 4. Cap. XII. Act. 15. 2. Cor. 2. 1. Cor. 15. 2. Cor. 2.

A

donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem pœnitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in Ecclesiam inducens, conciliatum & concineratum cum dedecore & horrore compositum prosternens in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem, inque eum hominis exitum quantis potes misericordiæ inlecebris, bonus pastor [101] & benedictus Papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quæris, tua ouis ne rursus de grege exiliat, quasi non exinde iam liceat, quod nec semel licuit: ceteras etiam metu comples cum maxime indulgens: Apostolus vero sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proiecte ignouisset, vt nec hunc saltem habitum legatum pœnitentiæ, quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero si comminatus, nihil de cetero allocutus? Quinimmo & vltra obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. [102] Et tamen dilectionem audio, non communicationem. Quod & ad Thessalonicenses: [103] *Si quis autem non obaudit sermoni nostro per epistolam, hunc notate, ne commisceamini illi vt reuereatur, non quasi inimicum deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes.* Adeo potuisset dicere & fornicatori delectionem solummodo concessam, non & communicationem. Incesto vero nec dilectionem, [104] quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multo magis vtique de animo. Sed verebatur ne fraudarentur à satana circa eius personæ amissionem, quem satanæ ipse proiecerat: aut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in interitum carnis addixerat. Hic iam carnis interitum in officium pœnitentiæ interpretantur, quod videatur ieiuniis & sordibus & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando satis Deo facere: vt ex hoc argumententur fornicatorem, immo incestum illum non in perditionem satanæ ab Apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea veniam ob interitum, id est, conflictationem, carnis, consecuturum. igitur & consequutum. Plane idem Apostolus Hymenæum & Alexandrum satanę tradidit, [105] vt emendarentur non blasphemare, sicut Timotheo suo scribit: Sed & ipse datum sibi ait sudem, angelum satanæ, à quo colaphizaretur, ne se extolleret. Sed & hoc tangunt vt traditos satanæ ab illo in emendationem, non in perditionem intelligamus, [106] quid simile, blasphemia & incestum & anima ab his integra, immo non aliunde quam ex summa sanctitate, & ex omni innocentia elata, quæ in Apostolo colaphis si forte cohibebatur, per dolorem, vt aiunt, auriculæ vel capitis. Incestum vero atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi satanę, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, immo & ad hoc plurimum refert, quod illos traditos ab Apostolo legimus satanæ, Apostolo vero angelum datum satanæ. Postremo cum deprecatur Dominum Paulus, quid audit? *Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate perficitur.* Hoc qui satanæ deduntur, audire non possunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen si & in isto & in futuro æuo irremissibile est, blasphemia scilicet, vtique Apostolus non aduersus terminum Domini sub spei veniæ dedisset satanæ, iam à fide in blasphemiam mersos. Vnde & naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non habentes iam solatium nauis Ecclesiæ. Illis enim venia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. Ceterum ethnici & hæretici quotidie ex blasphemia emergunt. Sed & si dixit: *Tradidi eos satanæ vti disciplinam acciperent non blasphemandi*; de [107] ceteris dixit, qui illis traditis satanæ, id est extra Ecclesiam proiectis, eruditi haberent blasphemandum non esse. Sic igitur & incestum fornicatorem non in emendationem, sed in perditionem tradidit satanæ, ad quem iam super ethnicos delinquendo transierat, vt discerent fornicandum non esse. [108] Denique, *in interitum*, inquit, *carnis*, non in cruciatum, ipsam substantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptismate amisso, *vt spiritus*, inquit, *saluus sit in die Domini.* Et de hoc enim quæratur, si spiritus hominis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc perdita carne, vt saluus sit in pœna. Ergo pœnam sine carne censebit contraria interpretatio, si resurrectionem carnis amittimus. Superest igitur vt eum spiritum dixerit qui in Ecclesia censetur, saluum, id est, integrum præstandum in die Domini ab immunditiarum contagione, eiecto incesto fornicatore. Siquidem subiungit: [109] *Non scitis quod modicum fermentum totam despiat conspersionem?* Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, sed grande fermentum. [110] Et his itaque discussis quæ interceserant, regredior ad secundam Corinthiorum, vt probem illud quoq; Apostoli dictum: [111] *Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista quæ à multis?* non in fornicatoris personam conuenire. Si enim dedendum satanæ pronuntiauerat in interitum carnis, vtique damnauerat eum magis, quam increpauerat. Alius ergo erat cui voluit sufficere increpationem. Siquidem fornicator non increpationem de sententia eius retulerat, sed damnationem. Nam & hoc ipsum dispiciendum tibi offero, an fuerint in epistola prima & alii qui Apostolum contristauerint incondite agentes, & contristati sint ab illo increpationem referentes iuxta sensum epistolæ secundæ, ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipisci. [112] Animaduertamus autem totam epistolam primam, vt ita dixerim, non atramento, sed felle conscriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem, inuidiosam, & per singulas caulas in quosdam quasi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant schismata, & æmulationes, & dissensiones, & præsumptiones, & elationes, & contentiones, vt & inuidia onerarentur, & correptione retunderentur, & superbia elimarentur, & austeritate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus? [113] *Deo gratias ago, quod neminem vestrum tinxerim nisi Crispum & Gaium, ne qui dicat quod in nomine meo tinxerim. Nec enim iudicaui scire aliquid in vobis, quam Iesum Christum, & hunc crucifixum.* [114] *Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit velut bestiarios, quoniam spectaculum facti sumus huic mundo, & angelis, & hominibus, & purgamenta huius mundi facti sumus omnium peripsema.* Et: *Non sum liber non sum Apostolus? non Christum Iesum Dominum nostrum vidi?* De quali contra supercilio pronuntiare compulsus est: [115] *Mihi autem in modico est, vt à vobis interroger, aut ab humano die: neque n. conscius mihi sum.* Et *Gloriam meam nemo inaniet. Non scitis quod angelos sumus iudicaturi?* Ceterum libertas quam apertæ obiurgationis, quam exerta acies machæræ spiritalis? [116] *Iam ditati estis, iam saturati estis, iam regnatis.* Et: *Si quis se putat scire, nondum scit quemadmodum oporteat eum scire.* Nonne & tunc in faciem alicuius impingens? *Quis enim*, inquit, *te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis?* Nonne & illos in os cædit? *Quidam autem in conscientia vsque nunc quasi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conscientias fratrum infirmas in Christum delinquent.*

Iam vero & nominatim: [117] *Aut non habemus potestatem manducandi & bibendi, & mulieres circunducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini & Cephas?* Et: *Si alii de potestate vestra consequuntur, non magis nos?* Æque & illos singulari stylo figit: *Propterea qui se putat stare, videat ne cadat*, Et: *Si quis contentiosus videtur, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Domini.* Tali clausula maledicto detexta: *Si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema Maranatha*: aliquem vtique percussit. Sed illic magis stabo, vbi Apostolus magis feruet, vbi ipse fornicator aliis quoque negotium fecit. [118] *Quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam. Veniam autem citius, si permiserit Dominus, & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem. Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute. Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in spiritu lenitatis?* Quid enim suberat? *Auditur in vobis in totum fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec in gentibus, vt vxorem patris sui quis habeat Et vos inflati estis, & non luxistis potius, vt auferatur de medio vestrum qui tale facinus admisit:*

Pro quo lugerent? vtique pro mortuo. Ad quem lugerent? vtique ad Dominum. Quomodo auferatur

de me-

B C D E F G

Luc. 15. 2. Cor. 2. 2. Thess. 2. 2. Cor. 2. 1. Cor. 5. 2. Cor. 2. 1. Cor. 5. 1. Tim. 1. 2. Cor. 12. 1. Cor. 5. 2. Cor. 12. Ibidem. 1. Cor. 5. 1. Tim. 1. Ibidem. Ibidem. 1. Cor. 5. Cap. XIV. 2. Cor. 2. 1. Cor 5. 2. Cor. 2. 1. Cor. 1. 1. Cor. 2. 1. Cor. 4. 1. Cor. 9. 1. Cor. 4. 1. Cor. 9. 1. Cor. 6. 1. Cor. 4. 1. Cor. 8. 1. Cor. 4. 1. Cor. 8. 1. Cor. 9. Ibidem. 1. Cor. 10. 1. Cor. 11. 2. Cor. 16. 1. Cor. 4. 1. Cor. 5.

A

de medio eorum? non vtique vt [119] extra Ecclesiam detur: hoc enim non à Deo postularetur quod erat in præsidentis officio: sed vt per [120] mortem hanc quoque cõmunem & propriam carnis ipsius quæ iam cadauer, quod captiuum esset immunditia irrecuperabili tabiosum, plenius de Ecclesia deberet auferri. Et ideo, quomodo interim potuit auferri iudicauit dedendum eiusmodi satanæ in interitum carnis. Maledici enim eam sequebatur, quæ diabolo proijciebatur, vt sacramento benedictionis exautoraretur, nunquam in castra Ecclesiæ reuersura. [121] Videmus itaque hoc in loco diuisam Apostoli seueritatem in quendam inflatum & in quendam incestum: in alterum virga, in alterum sententia armatum. Virga, qua minabatur: sententia, quam exequebatur. Illam adhuc corruscantem, hanc statim fulminantem, qua increpabat, quaque damnabat. Certumque est exinde increpitum quidem sub intentatione virgæ tremuisse, damnatum vero sub representatione pœnæ periisse: statim ille timens plagam abiit, ille luens pœnam. Cum ad Corinhios eiusdem Apostoli litteræ iterant, venia fit plane. sed incertũ cui, quia nec persona, nec causa proscribitur. Res cum sensibus conferã. incestus apponitur, ibidem erit & inflatus. Sane rei ratio satis habetur, cum inflatus increpitus est, incestus vero damnatus est. Inflato ignoscitur, sed increpito incesto non videtur ignotum vt damnato. Si ei ignoscebatur cui deuoratio ex mœrore nimio timebatur, deuorarari adhuc increpitus periclitabatur, deficiens ob comminationem, & mœrens ob increpationem: damnatus vero & culpa & sententia, iam deuoratus deputabatur, qui non mœrere haberet, sed pati quod ante passionem mœrere potuisset. Si idcirco ignoscebatur ne fraudaremur à satana, in eo vtique detrimentum præcauebatur quod nondum perisset: nihil de transacto præcauetur, sed de adhuc saluo. Damnatus autem & quidem in possessionem satanæ, iam tunc perierat Ecclesiæ, cum tale facin⁹ admiserat, nedum cum & ab ipsa eierabatur. Quomodo vereretur fraudem pati eius, quem iam & ereptum amiserat, & damnatum habere non potuerat? Postremo quid iudicem indulgere cõueniet, quod pronuntiatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? & vtique eum iudicem, qui non solet ea quæ destruxit, reædificare, ne transgressor habeatur. Age iam si non tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpuisset, neminem terruisset, si solum incestũ cæcidisset, si nullum in causam eius in pauorem misisset, inflatum consternasset, nonne melius suspicareris, & fidelius argumentareris, aliquem potius longe alium apud Corinthios tunc in eadem causa fuisse, vt increpitus & territus & mœrore iam saucius, propterea permittente modulo delicti veniam postea ceperit, quam vt eã incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, & si non epistola, sed in ipsa Apostoli secta à pudore clarius quam stylo eius impressum: ne scilicet [122] Paulum 1 Apostolum Christi, 2 doctorem nationum in fide & veritate, vas 3 electionis, Ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum, tantæ leuitatis inficeres, vt aut damnauerit 4 temere, quem mox esset absoluturus, aut temere absoluerit 5 quem non temere damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitiæ nedum ob incestas nuptias, & impiam luxuriam, & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparauerat, ne consuetudini deputaretur, quam absens iudicarat, ne spatium reus lucraretur, quam aduocata etiam Domini virtute damnauerat, ne humana sententia videretur. [123] Lusit igitur & de suo spiritu, & de Ecclesię angelo & de virtute Domini, si quod de consilio eorum pronuntiauerat rescidit. [124] Si etiam sequentia illius epistolæ ad intentationẽ Apostoli extendas. nec ipsa cõparabuntur ad oblitterationem incesti, ne & hic suffundatur Apostolus posteriorum incongruentia sensuum. Quale est enim vt cum maxime incesto fornicatori postliminium largitus Ecclesiasticæ pacis statim ingesserit de aduersatione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctimonia-

Ibidem.

1. *Cor.* 4. & 5.

B

2. *Cor.* 2.
1. *Cor.* 5.
1. *Cor.* 4.

2. *Cor.* 2.

Ibidem.
1. *Cor.* 5.

1. *Cor.* 4. & 5.
2. *Cor.* 2.

C

1 *Rom.* 1.
21. *Tim.* 2.
3. *Act.* 9.
4 1. *Cor.* 5.
5 2. *Cor.* 2.
1. *Cor.* 5.

D

1. *Cor.* 7.

Cap. XV.

rum, quasi nihil contrariũ paulo ante decreuerit? Cõpara, denique, an eius sit dicere, [125] *Propterea habentes ministrationem istam, secundum quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta decoris*, qui non dedecoris tantum, sed & sceleris manifestum dedamnauerit. An eiusdem sit excusare aliquam impudicitiam, [126] qui inter titulos laborum suorum, post angustias atque pressuras, post ieiunia & vigilias castimoniam quoque prædicarit? An eiusdem sit recipere in communicationem reprobos quosque qui scribat: *Quæ enim societas iustitiæ & iniquitati? quæ autem communicatio loci & tenebris? quæ consonantia Christo & Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? aut quis consensus templo Dei & idolis?* Nonne constanter audire debebit, & quomodo discernis, quæ supra incesti restitutione iunxisti? Illo enim concorporato rursus Ecclesiæ, & iustitia cum iniquitate sociatur, & tenebræ cum luce communicant, & Belial cõsonat Christo, & infidelis, cum fideli sacramenta participiat? Et viderint idola, ipse templi Dei vitiator in templum Dei conuenit. Nam & hic: *Vos enim*, inquit, *estis templum Dei viui. dicit enim, quia inhabitabo in vobis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod discedite de medio eorum, separamini, & immundum ne attrigeritis.* Hoc quoque euoluis, ô Apostole, vt cum maxime ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis, immo & adhuc super dicis: [127] *Habentes. igitur promissionẽ istam dilecti emundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes castimoniam in Dei timore.* Oro te, qui talia infigit mentibus nostris, reuocauerat aliquem fornicatorem in Ecclesiam? an ideo scribit, ne tibi nunc reuocasse videatur? Hæc sicuti & præteritis præscribere, ita & sequentibus præiudicare debebunt. [128] In finem enim epistolæ dicens: *Ne rursus cum venero, humilet me Deus, & lugeam multos eorum qui ante deliquerunt, & pœnitentiam non egerunt super immũditia quam admiserunt, fornicatione & vilitate:* Noe vtique recipiendos constituit, si pœnitentiam iissent, quos in Ecclsia inuenturus erat, sed lugendos, & sine dubio eiiciendos, vt pœnitentiam perderent. Et ceterum non competit eum de communicatione aliquid hic ostendisse, qui eã supra luci & tenebris, iustitiæ & iniquitati negarat. Sed ignorant Apostolũ omnes isti, qui aliquid contra naturam atque propositũ hominis ipsius, contra formã & regulam doctrinarum eius intelligunt, vt sanctitatis omnis etiã ex semetipso magistrum, impuritatis omnis execratorẽ & expiatorem & vbiq; talem, citius incesto, quam alicui humaniori reo Ecclesiã reddidisse pũsumant. [129] Necesse est igitur vsq; illis Apostolum ostendi, quẽ ego & in secunda Corinthiorum tale defendam, qualem in omnibus litteris noui. [130] Qui & in prima primus omniũ tẽplum Dei dedicauit: *Non scitis vos templũ Dei esse, & in vobis Dominum habitare*, qui & in templo sanciendo, purificandoq; editualẽ legem scripsit: *Si quis templũ Dei vitiauerit, vitiabit illũ Deus, templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Age iã quis omnino vitiatum Deo redintegrauit, id est, traditum satanæ in interitũ carnis, cum idcirco substruxerit: *Nemo seducat semetipsum*, i. nemo præsumat vitiatũ Deo redintegrati denuo posse. Sicut rursus inter cetera, [131] imo & ante cætera: Mœchos & fornicatores & molles & masculorum cõcubitores negans regnũ consecuturos, præmisit: *Nec errauceritis*, scil. putaueritis eos onsecuturos. Quibus autem regnum adimitur, vtique nec vita permittitur quæ inest regno. Etiam ingerens. *Sed hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi, & in spiritu Dei nostri*: quanto delicta ista ante lauacrum accepto facit, tanto post lauacrum irremissibilia constituit. [132] Siquidem denuo ablui non licet. Agnosce & in sequentibus Paulum columnam immobilem disciplinarum: [133] *Cibi ventri, & venter cibis, Deus & hunc & illos conficit. Corpus autem non fornicationi, sed Deo. Faciamus* enim *hominem, ait Deus, ad imaginem & similitudinem nostram, & fecit hominem Deus, ad imaginem & similitudinem Dei fecit illum.* Dominus corpori, *& Sermo* enim *caro factus est.* Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per virtutem suam.

E

2. *Cor.* 4.

Ibidem.

2. *Cor.* 6.

Ibidem.

F

Ibidem.

2. *Cor.* 7.

2. *Cor.* 12.

2. *Cor.* 6.

G

Cap. XVI.
1. *Cor.* 3.

Ibidem.

Ibidem.
1. *Gor.* 6.

H

Ibidem.

Ibidem.
Gen. 1.

A
1.Cor.6. Ioan.1. 1.Cor.6. Ibidem. Ioan.2. 1.Cor.6.

Propter corporis scilicet nexum cum illo. Et ideo: *Non scitis corpora vestra membra Christi?* Quia & Christus Dei templum, 134 *Euertite templum hoc, & ego illud in triduo resuscitabo.* 135 *Auferens membra Christi, faciam membra fornicariæ? Non scitis quod qui agglutinatur fornicariæ, vnum corpus efficitur, erunt enim duo in vnam carnem. Qui autem agglutinatur Domino, vnus spiritus. Fugite fornicationem.*

Si reuocabilem venia, quomodo fugiam mœchus denuo futurus? nihil profecero si eam fugero, vnum ero corpus, cui communicando agglutinabor. *Omne delictum quod admiserit homo, extra corpus est, qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Ac ne hoc dictum in licentiam fornicationis inuaderes, vt in rem tuam non Domini delicturus, aufert tibi, & Christo, sicut disposuerat, adiicit: *Et non estis vestri.* Statim opponens: *empti enim estis pretio*, sanguine scilicet Domini *glorificate* & tollite *Dominum in corpore vestro.* Hoc qui præcipit, vide an ignouerit ei qui dedecorauerit Dominum, & qui eiecerit eum de corpore suo, & quidem per incestum. Si vis omnem notitiam Apostoli ebibere, vt intelligas quanta

B

securi censuræ omnem syluam libidinum cædat, & eradicet, & excaudicet, ne quidquam de recidiuo fruticare permittat, aspice illum à iusta fruge naturæ, à matrimonii dico pomo animas ieinnare cupientem. 136 *De quibus autem scribitis, Bonum est homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem vnusquisque vxorem suam habeat, vir vxori, & vxor viro debitum reddat.* Huius boni fibulam quis illum nesciat inuitum relaxasse, vt fornicationi obuiam isset: quam si cui indulsit, vel indulget, vtique consilium remedii sui infregit: & tenebitur iam frenandis continentiæ coniugiis, si fornicatio, ob quam permittuntur, non timebitur. Non enim timebitur quæ ignoscetur. Et tamen ignouisse se profitetur matrimonii vsum, non imperasse. Vult enim omnes sibi adhærere. Si autem licita ignoscuntur, illicita qui sperant? Innuptis quoque & viduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare. Si vero deficerent nubere, quia *præest nubere quam vri.* quibus oro ignibus deterius est vri, concupiscentiæ, an pœnæ? Atquin si fornicatio habet veniam, non erit concupiscentia eius: Apostoli autem magis est pœnæ ignibus prouidere. Quod si pœna est quæ vrit, ergo veniam non habet fornicatio, quam manet pœna. Interea & diuortium prohibens, pro eo aut viduitatis perseuerantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduersus mœchiam procurat, quia: *Qui dimiserit vxorem præter causam mœchiæ, facit eam mœchari: & qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuo admittatur, quod ignoscí denuo non vult. Iam si vsquequaque optimum dicit homini sic esse: *Iunctus es vxori, ne quæsieris solutionem*, vt mœchiæ locum non des. *Solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem*, vt opportunitatem tibi serues. *Quod & si duxeris vxorem, & si nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi.* Et hic parcendo permittit. Ceterum tempus in collecto constituit, vt & qui habent vxores, sic sint tamquam non habentes. *Præterit enim habitus huius mundi*, iam scilicet non desiderantis, *Crescite & multiplicamini.* Sic vult nos pater præter sollicitudinem degere, quia innupti de Domino curent, quomodo placeant Deo: nupti vero de mundo recogitent, quomodo placeant coniugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conseruatorem, quam erogatorem. Sic & illam beatiorem discernit, quæ amisso viro fidem ingressa amauerit occasionem viduitatis. Si hæc omnia continentiæ consilia vt diuina commendat, *puto*, inquit, *& ego spiritum Dei habeo*, quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitiæ, mœchorum & fornicatorum & incestorum plane fidelissimus aduocatus, quibus honorandis suscepit hanc causam aduersus spiritum sanctum, vt falsum testimonium recitet de Apostolo eius. Nihil tale Paulus indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam titulis oblitterare conatur. Indulget sane non adulteria, sed nuptias. Parcit sane matrimoniis, non stupris. Tentat ne naturæ quidem ignoscere, ne culpæ

1.Cor.7.
Ibidem. Ibidem.
C
Ibidem.
Matth.5.
1.Cor.7.
Gen.1.
D
1.Cor.7.

blandiatur: studet compescere benedictionis concubitum, ne maledictionis excusetur. Hoc ei superarat, carnem vel à sordibus purgare, à maculis enim non potest. 137 Sed est hoc solenne peruersis & idiotis & hæreticis, iam & Psychicis vniuersis, alicuius capituli ancipitis occasione aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari.

[138 Prouoca ad Apostolicam aciem eum, aspice epistolas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate prætendunt, omnes in luxuriæ & lasciuiæ & libidinis negotia iaculantur. Quid denique & Thessalonicensibus scribit? 139 *Aduocatio enim nostra non ex seductione, nec ex immunditia.* Et: *Hæc est voluntas Dei sanctimonia vestra, abstinere vos à fornicatione, scire vnumquemque vas suum possidere in sanctimonia & honore, non in libidine concupiscentiæ, sicut nationes quæ Deum ignorant.* Quid Galatæ legunt? *Manifesta sunt opera carnis*, quænam ista? 140 Imprimis posuit fornicationem, immunditiam, lasciuiam, *quæ prædico vobis sicut prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi hæreditate.* Romani vero quid magis discunt quam non derelinquere Dominũ post fidem? 141 *Quid ergo dicemus? perseuerabimus in delinquentia, vt superet gratia? Absit. Qui mortui sumus delinquentiæ, quomodo viuemus in ea adhuc? an ignoratis quod qui tincti sumus in Christo Iesu, in mortem eius sumus tincti? Consepulti ergo illi sumus per baptismum in mortem, vt sicut Christus resurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Si enim consati sumus simulacro mortis eius, sed & resurrectionis erimus, hoc scientes quod vetus homo noster confixus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quod & conuiuemus cum illo, scientes quod Christus suscitatus à mortuis, iam non moriatur, mors non iam dominetur eius. Quod enim mortuus est delinquentiæ, mortuus est semel. Quod autem viuit, Deo viuit. Ita & reputate vosmetipsos mortuos quidem delinquentiæ, viuentes autem Deo per Christum Iesum.*

Igitur semel Christo mortuo, nemo potest post Christum mortuus delinquentiæ, & maxime tantæ, reuiuiscere. Aut si possit fornicatio & mœchia denuo admitti, poterit & Christus denuo mori. Instat autem Apostolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem carnis nouerat. *Sicut enim exhibuistis membra vestra famula immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea famula iustitiæ in sanctimoniam.* 142 Nam, etsi habitare bonum in carne sua negauit, sed secundum legem litteræ in qua fuit: secundum autem legem spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. 143 *Lex enim*, inquit, *spiritus vitæ manumisit te à lege delinquentiæ & mortis.* Licet enim ex parte ex Iudaismo disputare videatur, sed in nos dirigit integritatem & plenitudinem disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum in similitudinem carnis delinquentiæ, & propter delinquentiam damnauerit delinquentiam in carne, *vt ius legis*, inquit, *impleretur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quæ carnis sunt sapiunt: & qui secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus.* Sensum autem carnis mortem affirmauit esse. Dehinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui sunt in carne, id est, in sensu carnis, Deo placere non posse. Et: *Si secundum carnem viuitis*, inquit, *futurum est vt moriamini.* Quid autem intelligimus carnis sensum & carnis vitã, nisi quodcunque pudet pronuntiare? Cetera enim carnis & Apostolus nominasset. Proinde & Ephesiis pristina reputans, de futuro monet. 144 *In quibus & nos conuersati sumus facientes concupiscentias & voluptates carnis.* 145 Notans deniq; illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod se tradidissent in operationem immunditiæ omnis: *Vos autem*, inquit, *non sic dediciistis Christum.* Et iterum sic dicit: *Qui furabatur, iam non furetur.* Sed & qui mœchabatur hactenus, nõ mœchetur, & qui fornicabatur hactenus, non fornicetur: adiecisset enim & hæc, si talibus veniam porrigere consuesset, vel porrigi omnino voluisset, qui nec verbo pollui volens: *Omnis*, inquit, *sermo turpis nõ procedat ex ore vestro.* Item: 146 *Fornicatio autem & immunditia*

E
Ca. XVII.
1.Thess.2. 1.Thess.4.
Gal.5.
F
Rom.6.
G
Ibidem.
Rom.7.
Rom.8.
Ibidem. Ibidem.
H
Ephes.2.
Ibidem.
Ibidem. Ephes.5.

A
Ibid. Epheſ. 5.

omnis ne nominetur quidem inter vos, ſicut decet ſanctos (tanto abeſt vt excuſetur) *hoc ſcientes, quod omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo vos ſeducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei ſuper filios incredulitatis.* Quis ſeducit inanibus verbis, niſi qui concionatur remiſſibilem eſſe mœchiam? non intuens etiam fundamenta eius ab Apoſtolo effoſſa, cum ebrietates & comeſſationes compeſcit, ſicut & hic: *Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria.* Demonſtrat & Coloſſenſibus, quæ membra mortificent ſuper terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiſcentiam malam 147 & turpiloquium. Concede iam tot ac talibus ſententiis vnum illud quod tenes pauca multis, dubia certis, obſcura manifeſtis adumbrantur. Etiam ſi pro certo Apoſtolus Corinthio illi fornicationem donaſſet, eſſet aliud quod ſemel contra inſtitutum ſuum pro ratione temporis fecerat. Circuncidit Timotheum ſolum, & tamen abſtulit circunciſionem. [148 Sed hæc, inquit, ad interdictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionem omnis impudicitiæ, ſaluo tamen loco veniæ, quæ non ſtatim denegatur, ſi delicta damnantur, quando veniæ tempus cum damnatione concurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Pſychicos ſapere, & ideo reſeruauimus huic loco, quæ aperte ad communicationem Eccleſiaſticam cauſis eiuſmodi negandam etiam antiquitus cauta ſunt. 149 Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, ſpecialiter de mœcho nuſquam expiabili. *Mœchus autem,* inquit, *per indigentiam ſenſuum perditionem animæ ſuæ acquirit, dolores & dehoneſtationes ſuſtinet. Ignominia autem eius non abolebitur in æuum. Plena enim zeli, indignatio viri non parcet in die iudicii.* Hoc ſi de ethnico putaueris dictum, certe de fidelibus 150 iam audiſti per caſſum: *Excedite de medio eorum & ſeparamini, & immundum ne tetigeritis.* Habes ſtatim in Pſalmis, *Beatum virum qui non abierit in conſilio impiorum, nec in via peccatorum ſteterit,* 151 *& in cathedra peſtilentiæ non ſederit.* Cuius & poſtea vox, *Non ſedi cum conceſſu vanitatis, & cum inique agentibus non introibo* (hoc de Eccleſia male agentium) *& cum impiis non ſedebo.* Et: *Lauabo cum innocentibus manus meas, & altare tuum circundabo Domine,* vt ſolus plures, quoniam quidem: *Cum ſancto ſanctus eris, & cum viro innocente innocens eris. Et cum electo electus eris, & cum peruerſo peruerſus eris.* Et alibi: *Peccatori autem dicit Dominus: Vt quid tu exponis iuſtificationes meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Hinc igitur informatus & Apoſtolus: *Scripſi,* inquit, *vobis in Epiſtola, non commiſceri fornicatoribus,* non vtique fornicatoribus huius mundi, & reliqua. *ceterum oportebat vos exire de mundo. nunc autem ſcribo vobis, ſi quis frater nominatur in vobis fornicator, aut idololatres,* (quid enim tam coniunctum?) *aut fraudator,* (quid enim tam propinquum?) *& cetera, cum talibus ne cibum quidem ſumere,* 152 nedum Euchariſtiam medicam. Scilicet & *fermentum modicum totam deſipit conſperſionem.* Item ad Timotheum: 153 *Manus nemini cito imponas, neque communices delictis alienis.* 154 Item ad Epheſ. *Nolite ergo participes eſſe eorum. Fuiſtis enim aliquando tenebræ.* Et adhuc preſſius: *Nolite communicare operibus infructuoſis tenebrarum, immo & reuincite ea. Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe eſt edicere.* Quid turpius impudicitis? 155 Si autem & ab eo otioſe incedente fratre denuntiat ſubduci Theſſalonicenſibus quanto magis & à fornicatore? Hæc enim conſultata ſunt Chriſti Eccleſiam diligentis, *qui ſe pro eo tradidit* 156 *vti eam ſanctificet, emundans lauacro aquæ in verbo, vt ſiſtat ſibi Eccleſiam gloriſam non habentem maculam aut rugam,* vtique poſt lauacrum, *ſed ſit ſancta & ſine opprobrio,* exinde ſcilicet ſine ruga veritatis vt virgo, ſine macula fornicationis & ſponſa, ſine probro vilitatis vt emundata. Quid ſi & hic reſpondere concipias, adimi quidem peccatoribus, vel maxime carne pollutis communicationem, ſed ad præſens, reſtituendã ſcilicet ex pœnitentiæ ambitu ſecundum illam clementiam Dei, quæ mauult peccatoris pœnitentiam quam mortem. Hoc enim fundamentum opinionis veſtræ vſquequaque pulſandum eſt. Dicimus itaque, clementiæ diuinæ ſi ita eſſe competiſſet demonſtrationem ſui etiam poſt fidem lapſis, ita Apoſtolus diceret, *Nolite communicare operibus tenebrarum,* niſi pœnitentiam egerint: &, *Cum talibus ne cibum quidem ſumere,* niſi poſtea quam caligas fratrum volutando deterſerint. Et: *Qui templum Dei vitiauerit, vitiabit illum Deus,* niſi omnium focorum cineres in Eccleſia de capite ſuo excuſſerit. Debuerat enim quæ damnauerat proinde determinaſſe, quonam vſque & ſub conditione damnaſſet, ſi temporali & conditionali, & non perpetua ſeueritate damnaſſet. Porro cum in omnibus Epiſtolis & poſt fidem talem prohibeat admitti, & admiſſum à communicatione detrudat, ſine ſpe conditionis vllius aut temporis, noſtræ magis ſententiæ adſiſtit, 157 eam pœnitentiam oſtendens Dominum malle, quæ ante fidem, quæ ante baptiſma morte peccatoris potior habeatur, ſemel diluendi per Chriſti gratiam, ſemel pro peccatis noſtris morte functi. Nam hoc etiam in ſua perſona Apoſtolus ſtatuit. Adfirmans enim Chriſtum ad hoc veniſſe, vt peccatores ſaluos faceret, quorum primus ipſe fuiſſet, 158 quid adiicit? *Et miſericordiam ſum conſecutus, quoniam ignorans feci in incredulitate* Ita clementia illa Dei malentis pœnitentiam peccatoris quam mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc incredulos ſpectat, quorum cauſa liberandorum venerit Chriſtus, non qui iam Deum norint, & ſacramentum didicerint fidei. Quod ſi clementia Dei ignorantibus adhuc & infidelibus competit, vtique & pœnitentia ad ſe clementiam inuitat, ſalua illa pœnitentiæ ſpecie poſt fidem, 159 quæ aut leuioribus delictis veniam ab Epiſcopo conſequi poterit, aut maioribus & irremiſſibilibus à Deo ſolo. [160 Sed quonam vſque de Paulo, quando etiam Ioannes neſcio quid diuerſæ parti ſupplaudere videatur? quaſi in Apocalypſi manifeſte fornicationi poſuerit pœnitentiæ auxilium, 161 vbi ad angelum Thyatirenorum Spiritus mandat habere ſe aduerſus eum, quod teneret *mulierem Iezabel quæ ſe Prophetem dicit & docet, atque ſeducit ſeruos meos ad fornicandum & edendum de idolothytis. Et largitus ſum illi temporis ſpatium, vt pœnitentiam iniret, nec vult eam inire nomine fornicationis. Ecce dabo eam in lectum, & mœchos eius cum ipſa in maximam preſſuram, niſi pœnitentiam egerint operum eius.* Bene autem quod Apoſtolis & fidei & diſciplinæ regulis conuenit. *Siue enim ego,* inquit, *ſiue illi, ſic prædicamus,* Totius itaque ſacramenti intereſt, nihil credere ab Ioanne conceſſum, à Paulo ſit denegatum. Hanc æqualitatem Spiritus ſancti qui obſeruauerit, ab ipſo deducetur in ſenſus eius. Hæreticam enim fœminam, quæ quod didicerat à Nicolaitis, docere ſuſceperat, in Eccleſiam latenter introducebat, & merito ad pœnitentiam vrgebat. 162 Cui enim dubium eſt hæreticum inſtitutione deceptum, cognito poſtmodum caſu, & pœnitentia expiato, & veniam conſequi, & in Eccleſiam redigi? Vnde & apud nos vt ethnico par, immo & ſuper ethnicum hæreticus etiam per baptiſma veritatis vtroque homine purgatus admittitur. 163 Aut ſi certus eſt mulierem illam poſt fidem viuam in hæreſi poſtea expiraſſe, vt non quaſi hæreticæ, ſed quaſi fidei peccatrici, veniam ex pœnitentia vindicet, ſane agat pœnitentiam, ſed in fidem mœchiæ, non tamen & reſtitutionem conſecutura. Hæc enim erit pœnitentia, quam & nos deberi quidem agnoſcimus multo magis, ſed de venia Deo reſeruamus. 164 Denique ea Apocalypſis in poſterioribus propudioſos & fornicatores, ſicut timidos & incredulos & homicidas & veneficos & idololatras, qui tale quid in fide fuerit, in ſtagnum ignis ſine vlla conditionali damnatione decreuit. Non enim de ethnicis videbitur ſapere, cum de fidelibus pronuntiauit. *Qui vicerint, hæreditate habebunt iſta, & ero illis Deus, & illi mihi in filios:* Et ita ſubiunxerit: *Timidis autem & incredulis & propudioſis & fornicatoribus & homicidis & veneficis & idololatris portio eorum in ſtagno ignis & ſulphuris, quod eſt mors ſecunda.* Sic & rurſus: *Beati qui ex præceptis agunt, vt in lignum vitæ habeant poteſtatem, & in portas ad introeundum in ſanctam ciui-*

B
Prou. 6.
C
Pſalm. 49
1. Cor. 5.
D
2. Theſſ. 3.
Ezec. 33.
E
Epheſ. 5.
1. Cor. 5.
1 Cor. 3.
2. Cor. 2.
Act. 16.
Ca. XVIII.
Gal. 5.
Rom. 3.
Epheſ. 5.
Coloſſ. 3.
F
Ezech. 33.
Ezech. 33.
1. Tim. 1.
G
1. Cor. 15.
H
Cap. XIX.
Apoc. 2.
Apoc. 21
Apoc. 22.
2. Cor. 6.
Pſalm. 1.
Pſal. 25.
Ibidem.
Pſalm. 17.
Ibidem.
1. Timot. 5.
Epheſ. 5.
Ibidem.

A
1.Cor.5.
1.Ioan.1.

tatem. *Canis veneficus, fornicator, homicida foras*, vtique qui non ex præceptis agant. Illorum est enim foras dari qui intus fuerunt. Ceterum, *quid mihi eos qui foris sunt iudicare?* præcesserat. 156 De Epistola quoque Ioannis carpunt statim. Dictum est: *Sanguis filii eius emendat nos ab omni delicto.* Semper ergo & omnifariam delinquemus, si semper & ab omni delicto emundat nos ille: aut si non semper, non etiam post fidem, & si non ab omni delicto, non etiam à fornicatione. 166 Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, & tenebras non esse in illo, & mentiri nos si dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris incedamus. *Si vero*, inquit, *in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & sanguis Iesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto.* Ergo in lumine incedentes delinquimus, & in lumine delinquentes emundabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit, non in lumine est, sed in tenebris. Vnde & ostendit quomodo emundabimur à delicto, in lumine incedentes, in quo delictum agi non potest, adeo sic emundari nos ait, non qua delinquamus, sed qua non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris vero non communicantes emundati agemus, non depositio, sed non admisso delicto. Hæc est enim vis Dominici sanguinis, vt quos iam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit,

Ibidem.

B

167 mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseuerauerint. Sed subiicit, inquis: *Si dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipsos, & veritas non est in nobis. Si confitemur delicta nostra, fidelis & iustus est vt dimittat ea nobis, & emundet nos ab omni iniustitia.* nunquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo & ab idololatria. Sed aliud in sensu est. Ecce enim & rursus: *Si dicamus*, ait, *nos non deliquisse, mendacem facimus illum, & sermo eius non est in nobis.* 168 Eo amplius *Filioli, hæc scripsi vobis ne delinquatis, & si deliqueritis, aduocatum habemus apud Deum patrem, Iesum Christum iustum, & ipse placatio est pro delictis nostris.* Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniam habere constabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omnino delinquere, & in hoc plurimum tractat, vt nihil tale concedat, proponens semel à Christo delicta deleta, non habitura postea veniam, in quæ nos sensus ad admonitionem castimoniæ demandat. 169 *Omnis*, inquit, *qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est. Omnis qui facit delictum, & iniquitatem facit: & delictum est iniquitas. Et scitis quod ille manifestatus sit, vt auferat delicta*, vtique hactenus admittenda. Siquidem subiungit, *Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit, neque cognouit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est quoniam diabolus à primordio delinquit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, vt soluat opera diaboli.* Nam & soluit liberans hominem per lauacrum, donato ei chirographo mortis. Et ideo *omnis qui ex Deo nascitur, non facit delictum quia semen Dei manet in illo, & non potest delinquere, quia ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei & filii diaboli.* In quo? nisi illi non deliquendo, ex quo de Deo nati sunt. isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque si nunquam sint ex Deo nati. Quod si dicit: *Qui non est iustus, ex Deo non est*, qui non pudicus, quomodo rursus ex Deo fiet, qui iam esse desit? Iuxta est igitur vt excidisse sibi dicamus Ioannem in primore quidem Epistola negantem nos sine delicto esse, nunc vero præscribentem non delinquere omnino. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, hic vero districte negantem filios Dei quicunque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi excidimus à qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hic enim illam Ioannes comendauit, 170 quod sint quædam delicta quotidianæ incursionis, quibus omnes simus obiecti. Cui enim non accedet, aut a irasci inique, & vltra b solis occasum, aut & c manum immittere, aut facile d maledicere aut temere iurare, aut fidem pacti destuere, aut verecundia, aut necessitate mentiri, in negotiis, in officiis, in quæstu, in victu, in visu, in auditu quâta tentamur, vt si nulla sit venia istorum, nemini salus competat.

Coloss.2.
1.Ioan.3.

Ibidem.

1.Ioan.1.
1.Ioan.3.

D

a Psal.4.
b Ephes.4.
c Isai.58.
d Matth.5.

Horum ergo erit venia per exoratorem patris Christum. 171 Sunt autem & contraria istis, vt grauiora & exitiosa, quæ veniam non capiãt, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, vtique & mœchia & fornicatio, & si qua alia violatio templi Dei. Horum vltra exorator non erit Christus, hæc non admittet omnino qui natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius, si admiserit. Ita Ioanni ratio constabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponenti, cum delinquere filios Dei nunc adnuit, nunc abnuit. Prospiciebat enim clausulam litterarum suarum, & illi præstruebat hos sensus, dicturus in fine manifestius: 172 *Si quis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus, qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem. Non de eo dico vt quis postulet.* 173 Miminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari pro populo mortalia delinquente. *Omnis iniustitia delictum est, & est delictum ad mortem. Scimus autem quod omnis qui ex Deo natus sit, non delinquit*, scilicet delictum quod ad mortem est. Ita nihil iam supereſt, quam aut neges mœchiam & fornicationem mortalia esse delicta, aut inremissibilia fatearis, pro quibus necexorare permittitur. [174 Disciplina igitur Apostolorum proprie quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei antistitem, & vbique de Ecclesia eradicantem omne sacrilegium pudicitiæ sine vlla restitutionis mentione. Volo tamen ex redundantia alicuius etiam comitis Apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. 175 Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeo satis auctoritati viri, vt quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiæ tenore: *Aut ego solus & Barnabas non habemus hoc operandi potestatem.* Et vtique receptior apud Ecclesias Epistola Barnabæ 176 illo apocrypho pastore mœchorum. 177 Monens itaque discipulos, omissis omnibus initiis ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta pœnitentiæ iacere ab operibus mortuorum: *Impossibile est enim*, inquit, *eos qui semel illuminati sunt, & donum cœleste gustauerunt & participauerunt Spiritum sanctum, & verbum Dei dulce gustauerunt, occidente iam æuo cum exciderint, rursus reuocari in pœnitentiam, refigentes cruci in semetipsos filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sæpius deuenientem in se humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei consequitur. Proferens autem spinas reproba & maledictioni proxima, cuius finis in exustionem.* Hoc qui ab Apostolis didicit, & cum Apostolis docuit, 178 nunquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam promissam ab Apostolis norat. Optime enim legem interpretabatur, & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat. Ad hanc denique speciem disciplinæ de leproso cautum fuit: 179 *Si autem varietas efflorierit in cutem, & totam cutem texerit à capite vsque ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cum viderit, emundabit eum, quoniam conuertit in album, mundus est. Quo vero die visus fuerit in eiusmodi color viuus inquinatus est.* Conuersum enim hominem de pristino carnis habitu in candorem fidei, quæ vitium & macula æstimatur in seculo, & totum nouatum mundum voluit intelligi, qui iam non sit varius, non sit de pristino & nouo aspersus. Si vero postabolitionem in vetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursum in carne eius quod emortuum delicto habebatur, immundum iudicari, nec expiari iam à sacerdote. Ita mœchia de pristino recidiua, & vnitatem noui coloris, à quo fuerat exclusa, commaculans, immundabile est vitium. 180 Item de domo: Si quæ maculæ & cauositates adnuntiatæ in parietibus sacerdoti fuissent, priusquam introiret ad inspeciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda non futura quę domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si inueniſſet cauositates viridicantes vel rubescentes, & aspectũ earum humiliorem citra parietinam formam, exiret ad ianuam, & secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus, si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illum, imperaret extrahi eos lapides, in quibus lepra fuisset, & abiici extra ciuitatem in locum

E

1.Cor.3.
1.Ioan.3.

1.Ioan.1. & 3.
1.Ioan.3.

Hier.7. & 14.
1.Ioan.5.

F

Cap. XX.

1.Cor.9.

Hier.6.

Heb.6.

G

Leuit.13.

H

Leuit.14.

immun-

A immundum, & ſumi alios lapides politos & ſolidos, & reponi loco priſtinorum, & puluere alio inliniri domũ. Oportet enim cum peruenitur ad ſummum ſacerdotẽ patris Chriſtum, de domo hominis noſtri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenda prius, vt mũda ſit quæ remanet domus, caro & anima, & vbi introierit eam ſermo Dei, & inuenerit maculas ruboris & viroris, extrahi ſtatim & abiici foras ſenſus mortiferos & cruentos: (181 nam & Apocalypſis viridi equo mortem, *Apoc.6.* ruſſeo autem præliatorem impoſuit) proque illis politos & in compaginem aptos & firmos ſubſtrui lapides, *Matth.3.* quales in Abrahæ fiunt, vt ita homo habilis Deo ſit. *Leuit.19.* Quod ſi poſt recuperationem & formationem rurſus ſacerdos animaduertit in eadem domo de priſtinis cauſis aliquid & maculis, immundam eam pronuntiauit, & iuſſit deponi materias & lapides & omnem ſtructuriã eius, & abiici in locum immundum: hic erit homo, caro atq; anima, qui poſt baptiſma & introitum ſacerdotum reformatus, denuo reſumit ſcabra & maculas carnis, & *1.Cor.5.* abiicitur extra ciuitatem in locum immundum, deti- *Leuit.14.* tus ſcilicet ſatanæ in carnis interitum, nec amplius reædificatur in Eccleſia poſt ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini eſſet reſeruata, necdum redempta, necdum liberata. 182 *Proſpicietur*, inquit, *illi, & non morietur, quia nondum eſt manumiſſa cui ſeruabatur.* Nondum enim caro à Chriſto manumiſſa, cui ſeruabatur, impune contaminabatur, ita iam manumiſſã non habet veniam. (183 Hæc ſi Apoſtoli magis norant, magis vtique *Cap.XXI.* curabant, ſed & in hunc iam gradum decurram, excernens inter doctrinam Apoſtolorum & poteſtatem. Diſciplina hominem gubernat, poteſtas adſignat, ſeorſum quod poteſtas, ſpiritus autem Deus. Quid autem docebat non communicandum operibus tenebrarum? Obſerua quod iubet. Quis autem poterat donare delicta? *Epheſ.5.* hoc ſolius ipſius eſt. 184 Quis enim *dimittit delicta, niſi ſolus* *Marc.2.* *Deus?* & vtique mortalia, quæ in ipſum fuerint admiſſa, *Matth.18.* & in templum eius. Nam tibi quę in te reatum habeant, etiã ſeptuagies ſepties iuberis indulgere in perſona Petri. Itaq; ſi & ipſos beatos Apoſtolos tale aliquid indulſiſſe conſtaret, cuius venia à Deo non ab homine competeret, non ex diſciplina, ſed ex poteſtate feciſſe. Nam & mortuos ſuſcitauerunt, quod Deus ſolus: & debiles redintegrauerunt, quod nemo niſi Chriſtus: immo & *Act.5.&* plagas inflixerunt, quod noluit Chriſtus. Non enim de- *13.* C cebat eum ſæuire, qui pati venerat. Percuſſus eſt Ananias & Elimas, Ananias morte, Elimas cæcitate, vt hoc ipſo probaretur Chriſtum & hæc facere potuiſſe. Sic & Prophetæ cædem, & cum ea mœchiam pœnitentibus ignouerant, quia & ſeueritatis documenta fecerunt. 185 Exhibe igitur & nunc mihi Apoſtolice prophetica exempla, & agnoſcam diuinitatẽ, & vendica tibi delictorũ eiuſmodi remittendorum poteſtatem. quod ſi diſciplinę ſolius officia ſortitus es, nec imperio præſidere, ſed miniſterio, quis aut quantus es indulgere? qui neque Prophetam, nec Apoſtolum exhibens, cares ea virtute cuius eſt indulgere. Sed habet inquis. poteſtatem Eccleſia delicta donandi? hoc ego magis & agnoſco & diſpono, qui ipſum Paracletum in Prophetis nouis habeo dicentem: Poteſt Eccleſia donare delictum, ſed non faciam, ne & alia delinquant. Quid ſi pſeudopropheticus ſpiritus pronuntiauit? Atqui magis euerſoris fuiſſet, & ſemetipſum de clemẽtia cõmendare, & ceteros ad delinquentiã temperare. Aut ſi & hoc ſecundum ſpiritum veritatis adfectare geſtiuit: ergo ſpiritus veritatis poteſt quidẽ indulgere fornicatoribus veniã, ſed cum plurium D malo non vult. De tua nunc ſententia quæro, vnde hoc *Matth.16.* ius Eccleſiæ vſurpes. Si quia dixerit Petro Dominus *Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, tibi dedi claues regni cœleſtis*, 186 vel: *Quæcunque alligaueris vel ſolueris in terra, erunt alligata vel ſoluta in cœlis*, idcirco præſumis & ad te deriuaſſe ſoluendi & alligandi poteſtatem, id eſt, ad omnem Eccleſiam Petri propinquam: qualis es euertens atque commutans manifeſtam Domini intentionem perſonaliter hoc Petro conferentem ſuper te, inquit, ædificabo Eccleſiam meam, 187 & *Dabo tibi claues*, non Eccleſiæ: Et: *quæcunque ſolueris vel alligaueris*, non quæ ſoluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet. In ipſo Eccleſia extructa eſt, id eſt, per ipſum, ipſe clauem imbuit: vides quam: *Viri Iſraelitæ, auribus mandate quæ dico: Ieſum Nazarenum virum a Deo vobis deſtinatum.* & reliqua 188 Ipſe denique primus in Chriſti baptiſmo reſeruit aditum cœleſtis regni, quo ſoluuntur alligata retro delicta, & alligantur, quæ non fuerint ſoluta, ſecundum veram ſalutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus abſoluit vitia valetudinis. 189 Sed & in illa diſceptatione cuſtodiendæ necne legis, primus omnium Petrus ſpititu inſtinctus, & de nationum vocatione præfatus, *Et nunc*, inquit, *cur tentaſtis Dominum de imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres noſtri ſufferre valuerunt? Sed enim per gratiam Ieſu credimus nos ſalutem conſecuturos ſicut & illi.* Hæc ſententia & ſoluit quæ omiſſa ſunt legis, & alligauit quæ reſeruata ſunt. Adeo nihil ad delicta fidelium capitalia poteſtas ſoluendi & alligandi Petro emancipata. 190 Cui ſi præceperat Dominus etiam ſeptuagies ſepties delinquenti in eum fratri indulgere, vtique nihil poſtea alligare, id eſt, retinere mandaſſet, niſi forte ea quæ in Dominum, non in fratrem quis admiſerit. Præiudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admiſſa donantur, Quid nunc & ad Eccleſiam, & quidem tuam Pſychice? Secundum enim Petri perſonã ſpiritalibus poteſtas iſta cõueniet aut Apoſtolo aut Prophetę. Nam & ipſe Eccleſia proprie & principaliter ipſe eſt ſpiritus, 191 in quo eſt trinitas vnius diuinitatis, Pater & Filius & Spiritus ſanctus. Illam Eccleſiã congregat, quã Dominus in tribus poſuit. Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidẽ conſpirauerint, Eccleſiæ ab auctore & conſecratore cenſetur, & ideo Eccleſia quidẽ delicta donabit. Sed Eccleſia ſpiritus per ſpiritalẽ hominẽ, non Eccleſia numerus Epiſcoporum Domini enim non famuli eſt ius & arbitriũ, Dei ipſius, non ſacerdotis. (192 At tu iam & in martyras tuos effundis hanc *Ca. XXII.* poteſtatem, vt quiſq; ex conſenſione vincula induit adhuc mollia in nouo cuſtodiæ nomine, ſtatim ambiunt mœchi, ſtatim adeunt fornicatores, iam preces circũſonant, iam lachrymæ circumſtagnant maculati cuiuſq; G nec vlli magis aditũ carceris redimunt, quam qui Eccleſiam perdiderunt. Violantur viri ac fœminæ in tenebris plane ex vſu libidinum notis, & pacẽ ab his quærunt qui de ſua periclitantur. Alii ad metalla confugiunt, & inde communicatores reuertuntur, vbi iam aliud martyrium neceſſariũ eſt delictis poſt martyriũ nouis. Quis enim in terris & in carne ſine culpa, quis martyr ſeculi incola, denariis ſupplex, medico obnoxius & fœneratori? Puta nunc ſub gladio iã capite libraro, puta in patibulo iã corpore expanſo, puta in ſtipite iam leone conceſſo, puta in axe iam incendio adſtricto, in ipſa dico ſecuritate & poſſeſſione martyrij, quis permittit homini donare quæ Deo reſeruanda ſunt? à quo ea ſine excuſatione damnata ſunt, quæ nec Apoſtoli, quod ſciam, *1.Cor.15.* martyres & ipſi donabilia iudicauerunt. Denique iã ad *1.Cor.5.* beſtias depugnauerat Paulus Epheſi, cum interitum decernit inceſto. 193 Sufficiat martyri propria delicta purgaſſe. Ingrati vel ſuperbi eſt in alios quoq; ſpargere, quod *Luc.23.* pro magno fuerit conſecutus. Quis alienã mortem ſua ſoluit niſi ſolus Dei filius? Nam & in ipſa paſſione liberauit latronem. Ad hoc enim venerat, vt ipſe à delicto H purus & omnia ſanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum æmularis donãdo delicta, ſi nil ipſe deliquiſti, plane patere pro me. Si vero peccator es, quomodo oleum faculę tuę ſufficere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nunc quo probem Chriſtum. Si propterea *Pſal.104.* Chriſtus in martyre eſt, vt mœchos & fornicatores martyr abſoluat, occulta cordis edicat, vt ita delicta cõcedat, & Chriſtus eſt. Sic enim Dominus Ieſus Chriſtus poteſtatem ſuam oſtendit: *Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris? Quid enim facilius eſt dicere paralytico Dimittuntur tibi peccata, aut: Surge & ambula? Igitur vt ſciatis filium hominis habere dimittendorum peccatorum in terris poteſtatem, tibi dico paralytice: Surge & ambula.* Si Dominus *Matt.5.*

tantum de poteſtatis ſuæ probatione curauit, vti traduceret cogitatus, & ita imperaret ſanitatem, ne non crederetur poſſe delicta dimittere, non licet mihi eandem poteſtatem in aliquo ſine eiſdem probationibus credere. Quum tamen mœchis & fornicatoribus à martyre expoſtulas veniam, ipſe confiteris eiuſmodi crimina nō niſi proprio martyrio diluēda, qui præſumis alieno. 194 Quod ſi eſt, iam & martyrium aliud erit baptiſma. *Habeo enim*, inquit, *& aliud baptiſma.* Vnde & ex vulnere lateris Dominici aqua & ſanguis, vtriuſq; lauacri paratūra manauit. Debeo ergo & primordio lauacro alium liberare, ſi poſſum ſecundo, ingeramuſque in ſinum neceſſe eſt. Quæcunq; auctoritas, quæcunq; ratio mœcho & fornicatori pacem Eccleſiaſticam reddit, eadem debebit & homicidæ & idololatræ pœnitentibus ſubuenire, 195 certe negatori, & vtriq; illi, quem in prælio confeſſionis tormentis colluctatum ſæuitia deiecit. Ceterū indignum Deo, & illius miſericordia, qui pœnitentiam peccatoris morti præuertit, vt facilius in Eccleſiam redeant qui ſubando quam qui dimicando ceciderunt. Vrget nos dicere indignitas, contaminata potius corpora reuocabis, quam cruentata. Quæ pœnitentia miſerabilior, titillatam proſternens carnem, an vero laniatam? Quæ iuſtior venia in omnibus cauſſis, quā voluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo volens, negare compellitur, nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis eſt, niſi ipſa, neſcit, quod libet cogi. Negationem porro quanta compellunt ingenia carnificis & genera pœnarum? Quis magis negauit, qui Chriſtum vexatus, an qui delectatus amiſit? qui quum auerteret doluit, an qui quum amitteret luſit? Et tamen illæ cicatrices Chriſtiano prælio inſculptæ, & vtique inuidioſæ apud Chriſtum, quia viciſſe cupierunt, & ſic quoque glorioſæ, quia non vincendo ceſſerunt. In quas adhuc & diabolus ipſe ſuſpirat, cum ſua infœlicitate, ſed caſta, cum pœnitentia mœrente, ſed non erubeſcente ad Dominum de venia. Denuo dimittitur eis qui piacularіter negauerunt, ſolis illis caro infirma eſt. Atqui nulla tam fortis caro, quam quæ ſpiritum elidit.

Luc. 12. Ioan. 19.

Ezech. 33.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE Pudicitia.

1. DE PVDICITIA.] *Verum hunc eſſe huius Libri titulum patet, tum ex ſupra ſcriptis locis B. Hieronymi & Nicephori, tum etiam ex B. Cypriani libro titulo, in quo Auctorem hic imitatur:* De bono Pudicitiæ. *Quem cur indiderit, quum proprie* DE PVDICITIA *non ſcribat, ſed potius:* Aduerſus Pœnitentiam, *non ſatis conſtat, fortaſſis eſſet plauſibilior, certe initium libri* Pudicitiam *ſonat, & quidquid ſcribit toto libro aduerſus mœchiam & fornicationem, pro Pudicitia facit.*

CAP. I.

2. Pudicitia flos morum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De libri huius argumento. *Imitatur autem hunc locum B. Cyprian. lib. de bono Pudicitiæ:* Pudicitia, *inquit,* honor corporum, ornamentum morum, ſanctitas ſexuum, *vinculum pudoris, fons caſtitatis, pax domus, concordiæ caput. Atqui pro eo quod legitur paulopoſt:* iſque ſatis caſtus habeatur, qui non minus caſtus fuerit, *iuxta Dn. Harriſ. correximus:* qui non nimis caſtus fuerit.

3. Sed viderit ſeculi pudicitia, &c.] *De hac late habes tractatum Tom. 2. li. 1. ad Vxor. tum ſupra l. de Exhortat. caſtit. & lib. de Monogamia.*

4. Malo nullum bonum, quam vanum, &c.] Vanum *hic dicit, quod pauloante:* in fructuoſum. *Facit vero hoc, quod* pudicitiam ſæculi, bonum *vocet, contra eos qui omnia opera infidelium peccata faciunt. Legimus vero mox iterum:* nonne, *cum Gagnæo, pro:* nuncne, *quod illud Auctori magis ſit vſitatum.*

5. Pontifex ſcilicet Maximus, Epiſcopus Epiſcoporum, &c.] *Bene habet & adnotatu dignum, quod etiam iam in hæreſi conſtitutus & aduerſus Eccleſiam ſcribens,* Pontificem Romanum Epiſcopum Epiſcoporum *nuncupet, & infra cap. 13.* bonum paſtorem & benedictum Papam, *& cap. 21.* Apoſtolicum, *ſicuti etiam ſupra adnotauimus, de auctoritate agentes Summi Pontificis, Tom. 3. ad libr. de Præſcript aduerſ. hæreſ. cap. 36. numer. 213. de qua etiam ibidem numer. 207. 208. & 212. Item libr. 4. adu. Marc. cap. 5. numer. 38. libr. aduerſ. Praxean cap. 1. numer. 7. Denique Tom. 4. libr. 3 Carm. adu. Marc. capit. 9. numer. 26. 27. 29. Hic vero (quod alibi prætermiſſum miretur quis fortaſſis) vti nihil hac de re prætereatur, adiiciemus, non ſolum Priuilegiis ornatam fuiſſe Romanam ſedem à Fl. Conſtantino Imperatore, ſed etiam ſceptro & diademate Imperatorio, immo & Vrbe & ditionibus Italiæ ampliſſimis, vti ex Edicto Donationis Conſtantini à B. Iſidoro edito, conſtat, quod hodie exſtat in Tomis Conciliorum. Quod etiam authenticum eſſe (quamquam perperam multi in dubium vocent, etiam qui Catholici haberi volunt) patet tum ex Concilio Romano ſub Sylueſtro Papa, can. 1. ex Syn. 2. Nicena generali VII. vbi ad confirmationem Imaginum in Eccleſia primitiua vſitatarum, citantur ex Actis eiuſdem Donationis Imagines SS. Petri & Pauli Conſtantino à Sylueſtro oſtenſæ, ſicuti etiam ſupra adnotauimus Tom. 1. Apolog. capit. 12. numer. 184. Si enim pars Actorum citetur, etiam reliquorum iiſdem contentorum fides probatur. Eodem pertinent quæ (ex iiſdem Actis hauddubie deprompta) tradunt, B Gregor. Turon. hiſt. libr. 2. Beda in Chronicis ad annum mundi 4288. Adria. Papa Epiſt. ad Conſtantinum & Irenem, Nicephor. libr. 7. capit. 33. & B. Thomas Summæ ſuæ part. 3. quæſt. 67. arg. 4. de curata Lepra Conſtantini. Quæque de Baptiſmo eiuſdem per B. Sylueſtrum Papam, ſcribunt præter prædictos, dicta duæ Synodi, Damaſus in Pontificali Liberij acta, capit. 6. Nicephor. libr. 7. capit. 35. & libr. 8. capit. 3. & 54. Marianus Scotus in Chronico, & B. Thomas loco iam citato, vtpote quæ iiſdem Actis continentur. De quo præterea citantur in libro eius argumenti ab illuſtriſſimo Cardinali, Polo, Theophan. Nicæa Epiſcopus, Georgius Cedrenus, Io. Zonaras Tom. 3. & Theodorus Balſamon. Quid? quod Ammianus Marcel. libr. 27. iam temporibus Damaſi, ſplendorem Romanorum Pontificum, eundem, quem illa Acta, deſcribat, & Laonicus Chalcondylas (liceat & ſchiſmaticum pro nobis producere) libr. 1. de Geſt. Turc. diſertus verbis Donationem iam dictam agnoſcens: Romani, inquit, quum nacti eſſent Imperium in orbe longe latiſſimum, commiſerunt Romano Pontifici Maximo, ipſi vero tranſierunt in Thraciam, Byzantium, quæ nunc Conſtantinopolis eſt, Thraciæ Metropolim conſtituentes. Inſuper Iuo lib. 4. de Dign. & priuil. Roman. Eccleſ. & part. 5. maiorus operis de Primatu Eccleſiæ Romanæ capit. 49. Gratianus Diſt. 46. ca. Conſtantinus, & 12. qu. 1. ca. Futuram, in Decreta ſua dictum Edictum retulerunt, & dictus Balſamon in Photii Nomocanonem Tit. 8. de Parochiis, idipſum, Scholiis ſuis inſeruit: ſicut etiam Vincentius Bellouacenſis hiſt. ſuæ, vocans Epiſtolam Conſtantini ad omnes Epiſcopos, lib. 13. cap. 54. 55. & 56. Citatur ab eodem Hugo Floriacenſis in hæc verba: Vrbem Romam, inquit, cum palatio omni, quod Lateranenſe dicitur, conceſſit Apoſtolis Chriſti, Petro & Paulo, & S. Papæ Sylueſtro, quod ipſum inuenitur Antiquit. eiuſdem libr. 5. capit. 4. iuxta quod apud me ms. exſtat. Et vero prorſus confirmatur dicta Donatio verbo Ludouici Pii, cap. Ego Ludouicus. Diſt 63. in Decretis Gratiani, vbi non ipſe primus Pontifici Romano donat ciuitatem Romanam cum adpendiciis, ſed: ſiue, inquit, à Prædeceſſoribus veſtris vſque nunc in veſtra poteſtate & ditione tenuiſtis & diſpoſuiſtis. Quidquid itaque alii tradunt hiſtorici, de munificentia erga Romanam ſedem Iuſtiniani, Theodorici Regis Longobardorum, Pipini, Caroli Magni, Othonis, Radulphi Habſpurgii, aliorumque Imperatorum, debet ſimiliter intelligi, de reſtitutione vrbis Romæ, Rauennæ, aliarumque Italiæ ciuitatum, per Apoſtatam Iulianum, Arrianos & exarchos Rauennates, quantum apparet, occupatarum & ereptarum. Quare calumniantur, qui iſtud iactitant commentum eſſe Nicolai & Clementis Pontificum. Hæc eo prolixius, vt ſint pro antidoto aduerſus B. Rhenan. in Argumento lib. de Pallio, & partim in cap. 1. li. aduerſ. Praxean, vbi dumtaxat Priuilegiorum à Conſtantino conceſſorum fit mentio. Ceterum de quo Pontifice hic loquatur, latius in Vita Auctoris.*

6. Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto, &c.] *Recte ſic reſtituit hunc locum Gelenius, pro eo quod erat dumtaxat:* Ego mœchiæ & fornicationis funes dimitto, *nam correſpondet Angl. cod. ms. Et vero, quum tantopere hoc edictum eleuet Auctor, mirum in modum hallucinari patet, vel ex Apoſtolo Ioanne Apocal. 2. Vbi de Iſabel, quæ docebat fornicari ad Angelum Thyatiræ dicitur:* Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione ſua. Ecce ego mittam eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, niſi pœnitentiam ab operibus ſuis egerint. *Quod ipſe Auctor adhuc Catholicus expreſſit ſupra Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 8. & poſt eum B. Pacianus Epiſt. 1. ad Sympron. Nouat.* Stuprum Thyatirenis imputat, *&c.* & tamen omnes ad pœnitentiam commonet ſub comminationibus quidem, non comminaretur autem non pœnitenti, ſi non ignoſceret pœnitenti. *Eodem pertinet quod B. Cyprian. Epiſt. iam dicta Antonian. poſtquam faſſus eſt quoſdam Epiſcopos (hauddubie ætate Tertulliani) anteceſſores ſuos in Prouincia Carthaginienſi dandam pacem mœchis, non putaſſe, ſtatim addit: Miror autem quoſdam ſic obſtinatos eſſe, vt dandam non putent Lapſis pœnitentiam, aut pœnitentibus exiſtiment veniam denegandam, & deinceps ſcripturis contrarium probat, ac nominatim ſcriptura Apocal. 2. iam citata. De qua interim latius infra cap. 19.*

7. cui adſcribi non poterit bonum factum, &c.] *Hanc phraſin ſic explicat Turnebus Aduerſar. li. 3. cap. 12. quod Veteres boni ominis cauſſa* bonum factum *præfari ſolebant in Edictis, ex illo Plauti in Penulo.*

Bonum factum eſt, *edicta vt ſeruetis mea.*

8. Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, &c.] *Quum hic indicet adhuc alterius Tituli Librum* ADVERSVS PSYCHICOS *à ſe editum, patet poſterius ſcriptum hunc præcedenti libro, ad quem hic hauddubie adludit.*

9. aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem, &c.] *Adludit similiter hic ad librum supra Tom. 2.* DE POENITENTIA, *vtpote qui illic cum orthodoxis illam defenderit. Et vero recte sentiret in eo quod prosequitur, non esse leuitatis, errorem retractare, si modo prius erraſſet, (quales exstant li. 2. Retract. B. Auguſt. & liber Retract. Ven. Bedæ Presbyteri in Acta Apoſtolorum) ſed hoc notam leuitatis incurrit, quod veritatem errore mutauerit.*

10. Quum paruulus, inquit, eſſem; tamquam paruulus, loquebar; tamquam paruulus, ſapiebam, &c.] *Sic ſuppleuimus locum hunc ex ms. Angl. cod. quia ſic legitur* 1. *Cor* 13. *Ex iiſdem etiam legimus:* Adeo diuertit, *voce Tertullianica, pro:* diuertit, *&:* non paternarum traditionum, ſed Chriſtianarum, *pro:* Chriſtianorum.

11. & quidem per eos, &c.] *Hinc apparet tractare Auctorem hoc libro ex inſtituto de delictis mœchiæ & fornicationis proprie dictis, ſicuti etiam infra cap. 4. non vero de ſecundis nuptiis, quaſi illas à pœnitentia excludi voluerit (vti quidam Auctori impingunt) vtpote quum hic agat de Orthodoxis, quos vult propterea* oportere mœchis nullam ſubſcribere veniam, quando propterea, quoties volunt, nubant, ne mœchiæ & fornicationi ſuccidere (*vox Tertullianica*) cogantur, *niſi forte ex conſequenti, quod lib. de Exhort. caſt. & de Monogamia, ſecundas nuptias, adulteria, & ſtupra perperam nuncupet, ſicuti etiam in fine huius capitis. Supplemus vero ex Angl. ms. cod.* Cur ergo & crimina.

12. indulgent autem, quaſi velint admitti, &c.] *Et iſtud vnum ex illis quæ ex Tertull. ſumpſerunt Nouatiani, ſicuti patet ex B. Paciano Epiſt. 2. ad Sympron. Nouatian. ſed pulcre idem reſpondet: Deus nec peccare vult hominem ſemel, & tamen liberat à peccato, nec vtique quum liberat, peccatum docet, &c. Aliud eſt de periculo liberari, a liud ad periculum cogi, &c. ne prolixiores ſimus. Caſtigamus vero ex Angl. ms. cod.* Præcauent enim, quaſi nolint admitti tale quid, *pro:* admitti aliquid.

13. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis, &c.] Modica & media delicta *videtur intelligere, quæ cap. ſequ. vocat,* remiſſibilia, maxima, *quæ hic etiam* crimina, *ibi:* irremiſſibilia, *quorum de numero eſſe* mœchiam & fornicationem *latius deducit infra cap. 5. Eſt autem iterum Tertullianicum:* non capiunt & indulgeri.

14. nuptialibus & dotalibus ſi forte tabulis, &c.] De nuptialibus tabellis *loquitur ſupra Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 12. num* 102. *de* dotalibus *alibi, eſt vtraque phraſis Iureconſultorum: Tertulliani vero* ſi forte. *Eſt autem, quantum apparet, periodus quæ ſequitur, mutila, quæ ſic ſuppleri poſſet:* Sed ideo duriſſime tractant, infamantes paracletum (*Montanum nempe*) diſciplinæ enormitate, dum digamos foris ſiſtimus, *&c. ſed nolui quid immutare citra ſubſidium ms. cod.*

CAP. II.

15. Ceterum Deus, inquiunt, bonus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* De ſcripturarum hinc inde teſtimoniis, quas conciliare nititur diſtinctione remiſſibilium & irremiſſibilium delictorum. *Sed aberrat in illo, quod quædam delicta faciat irremiſibilia, quum Catholici Patres ſentiant, nullum irremiſibile, niſi in quo quis ad finem vſque perſeuerauerit, ſicuti infra patet num.* 23.

16. donantes inuicem, ſicut & Chriſtus donauit nobis, &c.] *Legit* nobis, *ſicuti hodie Græci codices* ὑμῖν, *Vulgatus Latinus Interpres videtur legiſſe* ὑμῖν *Et vero:* donantes, *Græce* χαριζόμενοι, *pro,* remittentes peccata, *interpretantur etiam B. Ambroſ. & Theophil. ſicut etiam ipſe Apoſtolus 2. Cor. 2. eadem voce in dicto ſignificatu vtitur, vbi vertit:* Siquid donaui, *ſicuti infra cap.* 13. *Caſtigauimus autem ex Angel. Manuſcript. cod.* Talia & tanta ſparſilia eorum, *pro:* futilia. *Eſt vero Tertullianicum:* vigorantia diſciplinam, *&:* repercutere.

17. Sed & Hieremiæ mandans, &c.] *Primum quod citat teſtimonium, inuenitur Hier.* 14. *in quo caſtigamus ex Angl. ms. cod.* Quoniam ſi ieiunauerint, *pro:* Quod, *Græce enim eſt:* ὅτι. *Alterum Hier.* 11. *citatur etiam à B. Cypriano, l. de Lapſis & l. de Exhort mart. c.* 4. *vbi adeo adnotandum ad marg. Hier.* 11. *pro eo quod eſt* 7. *ex quo ac editionibus omnibus Bibliorum, item & Angl. cod ms. caſtigamus:* inuocauerint, *pro* inuocauerit, *omiſſa quæ ſequebatur particula: & quam nemo eodem loco legit hactenus.*

18. & qui naſo non deridetur. &c.] *Quod ſupra T. 3. l. 5. adu. Marc. cap. 4. vertit Auctor Gal.* 6. Deus non irridetur, *hic magis proprie vocem Græcam* μυκτηρίζεται: naſo deridetur. *Emendamus autem ex Angl ms. cod.* adulantium ſcilicet bonitati eius, *pro* bonitatem, *quia præcedit pauloprius:* Deo adulantur.

19. Tacui, numquid & ſemper tacebo, &c.] *Eodem modo initium huius ſcripturæ Iſai.* 42. *vtpote de Iudicio Domini interpretantur B. Cyprian. in fine lib. de Patientia, B. Auguſt. tract.* 33. *in Ioan. cap.* 8. *& in Pſal.* 82. *Quorum nemo legit, neque etiam B. Cyril. in Comment. quod hodie habent* LXX. à ſæculo, *qui quum legant:* ἐκτήσω *id eſt, interprete Cyrillo:* expellam, admirari faciam, vel transferam, *auctor vertens:* exſurgã, *videtur legiſſe* ἀναστήσω. *Atqui prorſus cum illis ſic diſtinguimus:* Qui eui velut parturiens, exſurgam.

20. Ignis enim proceder, &c.] *Etiam hoc peculiare auctori, pro eo quod alij:* præcedet, *ſed vicina ſunt* προπορεύομαι, *quod* præcedere, *&* προπορεύω, *quod* procedere *ſignificat.*

21. Iudicabitur de vobis, &c.] *Sic etiam vertit Matth. 7. alicubi. B. Auguſt. elegantius quã alii ad verbum:* iudicabimini. *Et vero facit contra Anabaptiſtas & alios quoſdam, qui* iudicium *non admittunt, quod addit:* Ita non prohibuit iudicare, ſed docuit.

22. delicta mundantur, quæ quis in fratrem non Deum admiſerit, &c.] *Videtur adludere ad illud* 1. *Reg.* 2. Si delinquendo peccet vir in virum, orabunt pro eo Dominum. Si autem in Deum peccauerit, quis orabit pro eo? *Verum B. Cypr. hinc colligit libr. de Exhort. Marc. c.* 4. *non quidem non mundari delicta in Deum, ſed non facile talibus ignoſci. B. Pacianus vero Epiſt. ad Sympron. Nouatian. interpretatur* peccare in Deum, *de peccatis iis in quibus perſeueratur vſque in finem. Caſtigamus autem ex Ang. ms. cod.* profitemur, *vbi erat:* profitetur. *Atqui de prouerbio:* Funem contentioſum alterno ductu in diuerſa diſtendere, *vide noſtra Prolegomena, item de illo:* reſtringere frenos, & relaxare, *ſicuti etiam de illo quod mox ſequitur:* in ſuis terminis ſtabit. *Hic reſtituimus:* videantur, *quod habebat Gagnæus. pro* videantur, *quia* hæc & illa *referuntur ad* auctoritatem ſcripturarum variarum; *alioqui legi deberet* hæ, *&:* illæ. *Porro* paſſiua conceſſio *accipitur pro ea, quæ omnibus conceditur, phraſi Tertullianica, ad quam etiam pertinet: venia* expungit, *vel ſicuti ms. Angl. cod. legit:* diſpungit, *eodem enim pene ſignificatu Auctor his vocibus vtitur.*

23. Si quis ſcit fratrem ſuum delinquere delictum non ad mortem, &c.] *Clarior eſt translatio illius:* & dabitur vita ei, quia non ad mortem delinquit. *B. Pacianus vero magis iuxta Græcum hodie exemplar, Exhort. ad Pœnit. (qui potius eſt Tract. 3. ad verſus Nouatianos)* & dedit illi vitam Dominus, ſiquis deliquit peccatum non ad mortem. *Atqui ſimiliter B. Pacianus tum ibi, tum loco iam citato, iſtum locum dicit ad manentia peccata capitalia pertinere, non ad eos, qui aliquando peccauerint, & cœperint pœnitere, antequam quiſquam pro illis roget. Hinc B. Auguſt. quod libro de ſermone Domini in monte, interpretatus erat de certis quibuſdam (ſicuti hic Auctor) peccatis irremiſſibilibus, retractat libr. 2. Retract. lib. limitando, ſi ad mortem vſque quis in peccato perſeuerauerit, quomodo etiam interpretatur libr. de Corrept. & grat. cap.* 12. *Atqui ibi:* Ita vbi & poſtulationis, *ſubintelligitur: locus.*

CAP. III.

24. Sed prius decidam, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quod proinde non ſit negligenda quorumdam peccatorum pœnitentia. *Hinc autem manifeſtum fit, quamquam Montanus omnino veniæ ſpem excluſerit, ſicuti patet ex B. Paciano Epiſt. ad Sympron. Nouatian. & B. Hieron. in Epitaph. Fabiolæ, & Epiſt.* 16. *ad Pammach. aduerſ. error. Ioan. Hieroſol. ad Marcel. de Montano, non illi per omnia conſenſiſſe Auctorem, ſed ſolum illos Epiſcopos (de quibus ſupra num.* 6.) *qui putabant* pacem mœchis non dandam. *Verum rectius, adhuc Catholicus, ſupra Tom. 2. libr. de Pœnit. cap. 3. & 4.* Omnibus delictis veniam Deum *ſcribit* per pœnitentiam ſpopondiſſe. *Atqui paulopoſt:* Quantum autem ad illos, *&c. ſubintelligitur:* fruſtra agetur.

25. qui ſolum Dominum meminimus delicta concedere, &c.] *Adludit ad illud Marc.* 7. Quis poteſt peccata dimittere niſi ſolus Deus? *& quod additur:* vt ſciatis quia etiam filius hominis habet poteſtatem dimittendi peccata, *verum latius infra vbi ex propoſito iſtud Auctor tractat cap.* 11. *de eius loci vero intellectu.*

26. quod eam à ſolo Deo exorat, &c.] *Contra hoc, quod ſoli Deo, non Eccleſiæ, veniam peccatorum concedat, latius etiam infra c.* 21. *Hic ſolum dicemus, quod videatur idem ſenſiſſe Auctor, quod de Nouatiano ſcribit B. Cypr. Epiſt.* 52. *ad Antonian. atque adeo poſſet ipſi reſponderi verbis eiuſdem: O fruſtranda fraternitatis irriſio! ô miſerorum lamentantium caduca deceptio! ô hæretica inſtitutionis inefficax & vana traditio! hortari ad ſatisfactionis pœnitentiam, & ſubtrahere de ſatisfactione medicinam, dicere fratri: plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus ingemiſce, pro abluendo & purgando delicto frequenter & largiter operare, ſed extra Eccleſiam poſt omnia iſta morieris, quacumque ad pacem pertinent, facies, ſed nullam pacem, quam quæris, accipiet. Etenim præmittit hic* actus publicos pœnitentiæ *eoſdem quos ſupra lib. de Pœnit. c.* 9. *& tamen vult* à ſolo Dei exorari veniam, *non vero Eccleſia communicare. Et vero valde incerta eſt venia, & proinde (quantumuis id neget)* pœnitentia vana, *ſi quis à ſolo Deo veniam exſpectare debeat. Atqui confirmatur hinc noſtra caſtigatio ſupra T. 2. l. de Patient. c.* 12. hæc exorat pœnitentiam. *Verum de* Actibus pœnitentiæ publicæ, *quos hic habet, & rurſum c.* 5. *ſub. finem, & c.* 13. *&* 21. *vide dict. lib. de pœnit. c.* 9.

CAP. IV.

27. Poſſumus igitur, demandata pœnitentiæ diſtinctione, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quod mœchiæ nomine & fornicationis intelligantur omnia libidinum genera. *Eodem autem modo B. Pacianus Exhort. ad pœnit. citatan. 23. fornicationis nomine comprehendit omnem prorſus libidinem, extra vxorium thorum & complexus licitos euagantem. Nec aliter accipitur à B. Cypriano Teſtim. lib. 3. ca. 63. hoc titulo:* Graue delictum eſſe fornicationis. *Prorſus autem legimus ex Angl. ms. cod.* an ea ſint, *pro:* hæ, *quia præcedit:* delictorum.

28. Ceterum etſi adulterium & ſi ſtuprum dixero, &c.] *De* adulterio *idipſum docuit ſupra lib. de Monogam cap.* 9. *De* ſtupro, *libro de Exhort caſt. cap.* 9. *Quod ipſum frequenter vſurpat, non modo pro* mœchia, *ſed & pro* fornicatione, *ſicuti alibi ſupra adnotauimus. Malim autem legere:* Omne homicidium intra ſyluam, *pro:* extra *ſed nolui in cõtextu quid immutare. Siue autem legas:* vel in quacũ-

que,

A que, *cum Gagn. & Angl. ms. codic. siue cum exc. & Gelenio*, quamcumque, *perinde est.*

29. Ideo penes nos occultæ quoque coniunctiones, &c.] *Dum* occultas coniunctiones *interpretatur*: non prius apud Ecclesiam professas, *mirum in modum confirmat Decretum Concilij Tridentini de irritis talibus coniunctionib. eo quod de illis subiicit*: iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde consertæ, obtentu matrimonii crimen eludant. *Verum de eo plura To. 2. li. 2. ad Vxor. c. vlt. n. 60. & 61.*

30. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora, &c.] *Sic suppleuimus ex Angl. ms. codic. Eleganter autem distinguit inter*: limine Ecclesiæ submouere, *&*: toto tecto Ecclesiæ submouere, *ac si velit: fornicatores & adulteros admissos ad limen Ecclesiæ, vti c. præc. inter pœnitentes (quamquam frustra, si veniam Ecclesia dare non possit, vt perperam asserunt) at monstrorum illorum reos neque ibi admissos, sed prorsus exclusos fuisse. Et vero etiam hinc confirmatur vetustas* Excommunicationis Ecclesiasticæ, *de qua supra Tom. 1. Apolog. cap. 39. numer. 502. & alibi non semel, ad quam iterum adluditur infra cap. 7. illis verbis:* ob tale quid extra gregem datus est, *ac* de Ecclesia expellitur. *Plura vide capite 14. numer. 119.*

CAP. V.

31. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Quod mœchia comparetur idololatriæ & homicidio. *Idipsum autem etiam probat Exhor. ad Pœnit. B. Pacian. ex Decreto Apostolorum Act. 15.* Abstinete ab idolothytis, sanguine & fornicatione. *imitatus in hoc Auctorem infra c. 12. vbi de eo loco latius. Non absimile est, quod B. Cypr. crimina, id est, grauiora peccata enumerat l. de bono Patient.* Adulterium, fraudem, & homicidium, *quod illum ex Tertulliano sumpsisse supra adnotauimus To. 2 li. de Idol. c. 1. n. 3. quomodo etiam B. Hier. Epist. 146. ad Damasum. de duobus filiis,*

32. post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorumque idolorum fabricationem, &c.] *Annotatu dignum, quod ista duo coniungat, contra eos qui inde duo faciunt præcepta Decalogi, maxime hodiernos hæreticos, qui id faciunt, vt tanto magis odiosum faciant Imaginum vsum in Ecclesia, eas perperam idolis comparantes, sed de hoc fortassis se alias offeret scribendi occasio. Mirum interim quod omittat secundum præceptum*: Non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum, *sed de illo late tractauit dicto lib. de Idololatria, ca. 10. n. 71. Legimus autem ex ms. Ang. sicuti alibi semper*: intellege, *more antiquorum, nam & B. Paciani ms. codex vbique sic legit.*

33. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis sæpe populo exprobrata, &c.] *Locos eiusmodi plurimos reperire est in Concordantiis Bibliorum Georgij Bulloci Angli, in dictionibus Fornicator, Idololatria, Fornicari, idololatrari, Mœchari, idololatrari, &*: Mœchatus, *idololatra. Quorum primum omnium ad marginem adnotauimus Exod. 34. vbi dicitur*: Fornicari faciunt in Deos suos.

34. Eo amplius, præmittens: Non mœchaberis, adiungit: Non occides, &c.] *Mirum est & istud, nisi dicamus Auctori fuisse diuersa exemplaria, eo quod non modo editiones Bibliorum & Patres omnes præmittunt*: Non occides, *sed & ipse Auctor T. 1. lib. adu. Iud. c. 2. T. 2. li. de Spectac. c. 3. & T. 3. li. 2. adu. Marc. c 17. Legimus vero ex dicto Angl ms. cod.* in prima vbique, *pro*: itaque, *incipientes nouam periodum ibi*: De loco, *&c. Sunt autem Tertullianica*: suggestum, *ac*: Ab idololatria metamur, *quod recte Gelenius restituit, pro*: inuitamur.

35. Sciunt luci mei, &c.] *De libidinum variis generibus in Idololatria sacris, supra alicubi latius To. 1. ad li. Apolog. Hic sufficiat illud c. 15.* in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque ædituorum & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vittis & apicibus & purpuris, thure flagrante, libidinem expungi.

36. vt tragœdias omittam, &c.] *De his sic ibidem*: Dispicite Lentulorum & Hostiliorum venustates, vtrum Mimos an Deos vestros in iocis & strophis rideatis, Mœchum Anubin, & Masculum Lunam, *&c.* Sed & histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant, *&c.* Cybele pastorem suspirat fastidiosum, *&c.*

37. Sciunt hodie venenarii, &c.] *Prorsus sic legendum, pro*: venenarii, *tum quod etiam dicti Apol. c. 43. coniungantur*: venenarii, magi, *tum quod sequatur*: quod pellicatus vlciscar, *&c. Siue autem paulo post legas*: ingemiscunt *cum ms. Angl. cod. siue*: gemiscunt *cum excusis, perinde est.*

38. Idololatrem quidem & homicidam semel damnas, &c.] *Hic calumniatur Auctor in Orthodoxos, tamquam si* idololatram & homicidam, *ad pœnitentiam non admitterent, quum supra numer. 31. adduxerim, ipsius Auctoris testimonium contrarium.*

CAP. VI.

39. Plane si ostendas, &c.] *Inscriptionem huic capiti facimus:* Quod si in veteri Testamento inueniatur venia mœchiæ concessa, etiam sint ibi exempla iudicii, in nouo vero magis vitandam *Supplemus vero ex Manuscript Angl. codic.* præceptorumque cœlestium. *De Prouerbio autem*: ad hanc iam lineam dimicabit congressio nostra, *vide nostra Prolegomena.*

40. Lex Domini inuituperabilis, &c.] *De hac versione Psalmi 18. Auctoris, alicubi supra diximus, vbi ex ms. cod. castigauimus*: conuertens animas, *quod proinde etiam hic scribitur, peculiare vero hic est (ni fallor) illud*: longe lucens.

41. Sic & Apostolus, &c.] *Hic etiam differt in eo, quod vertat*: præceptum sanctum & optimum, *pro eo quod li. 5. aduers. Marc. ca.* 13. iustum & bonum.

42. Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennnæ, &c.] *Neque hic ordinem Euangelistæ obseruat Auctor, neque etiam alicubi supra quum dixit*: nec Fatue quidem dicere sine iudicii periculo licet, *nam apud illum, iudicium dumtaxat comminatur Christus illi, qui* Racha *dixerit, at* gehennam, *qui* Fatue. *De prouerbio vero*: in sinum plaudent, *vide nostra Prolegomena. Atqui prorsus supplemus*: si ideo hodie concederetur mœchiæ venia, *quia numquam legitur concessa aliqua* mœchia, *sed mœchiæ venia, sicut sequitur & de* idololatra *&* homicida. *Est autem omnino & illud mendosum, alioqui falsum*: nisi vt maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur.

43. quia & populum ipsum toties reum, &c.] *Patet istud maxime libro Iudicum cap. 3. & deinceps. Vtut autem eludere nitatur Auctor, certe his ipsis vtuntur B. Cypr. B. Pacianus, & B. Hier. locis supra citatis, vti Pœnitentiam omnium peccatorum, quantumuis grauium, confirment aduersum Nouatianos, & ipse Auctor quoque exemplis* Achab, 3. *Reg. 21. &* Dauid, 2. *Reg. 2. Tom. 3. libr. 5. adu. Marc. cap. 11.*

44. Iam & incesta donabis propter Loth, &c.] *Hic rursum calumniatur Auctor, tamquam Orthodoxi velint* incesta *excusare exemplo Loth, quum contra allegorice exponere sint soliti, si quæ peccata sanctis imputantur, vti* incesta Loth *Beatus August. libro 22. contra Faustum capite 41. & ibidem capite 83.* fornicationes cum incesto Iudæ *&c. 80.* turpes Osee de prostitutione nuptias, *denique capite 30.* semel plures Abrahæ & Patrum nostrorum nuptias.

45. exempla, *&c.* repræsentati iudicii fornicationis, &c.] *Adludit hauddubie ad diluuium, Gen. 9. & Sodomæ & Gomorrhæ conflagrationem, Gen. 19. Accipitur autem etiam hic* repræsentati, *pro: ad præsentiam adducti.*

46. Et vtique sufficit tantum numerum x x i v. milium, &c.] *De hoc vide supra T. 3. li. adu. Gnosticos c. 3. nu. 27. ex quo loco prorsus hic castigamus*: filias Moab, *pro*: Madian.

47 Habuerint pristina tempora, &c.] *Etiam hic Orthodoxos calumniatur, tamquam* omnis impudicitiæ velint facere potestatem. *Prorsus vero obscurum, immo mendosum est illud*: & lactæ sortes non habentes idoneæ, *cui tamen mederi non licuit.*

48. Vbi sermo Dei, &c.] *Elegans est Tertullianicum illud*: carnem ne nuptiis quidem resignatam, *de B. Mariæ carne virgine, quanquam nuptæ, &*: ne nuptiis quidem resignanda, *de carne Christi virgine. Opponit autem Christi facta, factis Euæ.*

49. quæ munditias suas aquis traderet, &c.] *Hoc idem est, quod dixit supra alicubi li. de Bapt.* Christum baptismo suo aquas sanctificasse, *vbi etiam late de materia baptismi*, aqua pura. *Atqui etiam hoc ad calumniam pertinet, quod sequitur*: Non corpus Christi, *&c. Distinguimus vero cum Harrisio*: & magno redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, *de quo loco 1. Cor. 6. supra non semel.*

CAP. VII.

50. A parabolis licebit incipias, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De ouis & dragmæ perditæ restitutione. *Quam historiam Luc. 15. quum supra li. de Pœnitent. ca. 8. nu. 50. & de Patientia cap. 12. adduxisset ad Pœnitentiæ confirmationem, & similiter interpretatus esset lib. 4. aduers. Marc. ca. 32. tum adhuc Catholicus, hic nititur detorquere à Christianis peccatoribus pœnitentibus ad ethnicos. Quod inter cetera desumpsisse hinc Nouatianos, patet ex B. Paciani Epist. 2. vbi quod Epist. 1. citauerat pro Pœnitentia testimonium, plenius repetens, dicit eos docuisse, ad humilem, id est, ethnicum populum pertinere. Verum post multam disputationem recte respondet, contrarium conuinci eo quod sequitur*: Sic erit gaudium in cœlo super vnum peccatorem pœnitentiam agentem quam super 90. iustis, quibus non opus fuit pœnitentia. *Nam si omnia, inquit, ad commonendos nos scripta sunt, cui tandem populus ille peccator humilis comparabitur, nisi populo pœnitenti? Nec aliter interpretantur B. Cypr. Epist. 47. ad Cornel. & 51. ad Antonian. B. Hier. locis citatis, & B. Ambros. lib. 1. de pœnitentia cap. 4. & B. August. Quæst. Euang. libr. 2. capite 33. & ante hos omnes Beatus Dionys. Areop. Epist. 8. ad Demoph. Monach.*

51. Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, &c.] *Eodem pertinet quod infra dicitur c. 10.* Cui ille si forte patrocinabitur Pastor quem in calice depingis, *&c.* de quo nihil libentius bibas, quam ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius Pastoris scripturam haurio, qui non potest frangi. *Vnde colligitur, tum temporis* calices *(quorum hauddubie, vti supra adnotauimus li. de Orat. num. 1. vsus in sacrificiis) non solum depingi solere figuris historiarum noui Testamenti (vnde & confirmatur vsus Imaginum in Ecclesia, de quo supra Apologet. cap. 12. num. 184.* (*sed etiam vitreos fuisse. hoc est enim quod dicit*, frangi faciles. *Atque hoc ipsum est quod citaui in nostris Leiturgicis Latinorum de B. Zepherino, eius ætatis Romano Pontifice.*

ex Da-

ex Damaſo, Vvalafrido, & Radulpho Tungrenſi, quod ille ſtatutum fecerit, vt omnia vaſa Eccleſiæ eſſent vitrea. Addit Martinus Poloneus: aut ſtannea. Verum tamen, non multo poſt etiam argentea & aurea vaſa in vſu fuiſſe, patet ibi, ex paſſione B. Laurentij, apud B. Ambroſ. Offic. lib. 2. cap. 18. qui paſſus eſt circiter vno menſe ante B. Cyprianum, item ex Opt. Mileuit. lib. 1. contra Parmenian. & B. Auguſt. contra Creſcent. Grammat. lib. 3. cap. 29. Rurſum autem pecudis nomen vſurpat, pro: oue, idque non ſemel. Atqui caſtigamus ex ms. cod. Angl. cui alii configuraſſe credendum eſt: pro: quum figuraſſet, cui alii credendum eſt, maxime quum ad illum magis accedat Gagnæi lectio prior.

52. Sed ouis proprie Chriſtus, &c.] *Iſtud ſibi obiiciens perſona Eccleſiæ, ſeipſum conuincit: nihil enim habet quod reſpondeat quam:* Ergo nihil ad muſſitationem reſpondiſſe Dominum. *Immo vero quum muſſitatio eſſet non tam de publicanis quam peccatoribus, aptiſſima fuit reſponſio ouis reſtitutæ parabola. Adluditur autem in hac obiectione ad illud Ioan.* 10. Ego ſum paſtor bonus. Bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus ſuis: & fient vnus grex, Græce ποίμνη, *pro quo alij* ouile *transferunt: quæ omnia non niſi de Chriſtianis poſſunt intelligi. Legimus vero:* & ideo Chriſtianus in oue intelligendus: *pro:* non intelligendus, *& ſupplemus ex Angl. ms. cod.* nonne omne hominum genus vnus Dei grex eſt? *Cui reſponderi poteſt, at non Chriſti. Siue autem legas:* & quibus pœnitentia opus non eſſet habentibus gubernacula *cum ms. Angl. cod. ſiue cum exc.* habentes, *perinde eſt, quia præcedit:* iuſti Iudæi.

53. Proinde dragmæ parabolam, &c.] *Etiam hoc adhuc orthodoxus citauit pro Pœnitentia Chriſtiani peccatoris Auctor, locis ſupra citatis numero* 50. *ſicut & alij Patres, quorum ibi fit mentio. Supplemus vero ex Angl. ms. cod.* Æque in ethnicum interpretamur. *Quare perperam exponit:* domum, totum mundum, *quam ipſe cum alijs* Eccleſiam. *Malim autem paulopoſt legere:* in Chriſtianum peccatorem defigerentur, *quam:* defingerentur. *Atqui de Prouerbio:* Decedam pauliſper de gradu iſto, *vide noſtra Prolegomena, & Tertullianicum eſt:* obduxero diuerſæ partis præſumptionem.

54. Condico, &c.] *Etiam hæc vox Tertullianica, ac ſi dicat: vna vobiſcum dico,* Chriſtianum iam peccatorem in vtraque parabola portendi, *vtpote veritate victus. Verum aliud denuo effugium quærit, quod loquatur de peccatoribus viuentibus, non mortuis: quales adfirmat, ſed non probat, eſſe mœchos & fornicatores. Supplemus autem ex Angl. ms.* erit & de perditionis genere retractare, *& cum Dn. Latinio legimus:* intereundo, *pro:* interiendo.

55 in ſpectaculum, &c.] *De quatuor his generibus* ſpectaculorum *vide Tractatum noſtrum ſupra Tomum* 2. *ad librum de Spectaculis numero* 1. de artibus curioſitatis in miniſterium alienæ, idololatriæ, *libro de Idololatria capite* 4 5 6. 7. 8. *& 9. de* ancipiti negotiatione, *ibidem cap.* 9. *& de* verbo blaſphemiæ, quando quis iurat per idola, *capite* 20. *ac* 21. *Mirum autem eſſet quod auctor vehementia animi blaſphemiam inter remiſſibilia peccata poneret, quum infra capite* 9. *& rurſum* 13. *inter* irremiſſibilia *collocet: quare hic neceſſario illud:* aut blaſphemiæ, *prætermiſimus.*

56. vel & ipſe forte ira tumore, &c.] *Familiare id eſt omnibus hæreticis, immo etiam ipſe Tertullianus videtur* abrupiſſe, *aliqua ſimili animi adfectione, de quo interim in vita eius latius.*

57. Paſtores ecce lac deuoratis, &c.] *In hac ſcriptura Ezech.* 34. *variat à* LXX. *Auctor, & ipſe quoque B. Cyprian. non vno in loco, vertens:* quod forte eſt, *vbi alii:* craſſum, non curaſtis, *pro:* non confortaſtis, *&:* quod expulſum eſt, non conuertiſtis, *pro:* & errans non reduxiſtis: *quod tamen magis inſtituto Auctoris quadraret. Fortaſſis legit priori loco* πυκνὸν, *pro:* παχὺ *reliqua pro iiſdem videtur habere.*

58. Mœchiæ vero & fornicationis non dragma, ſed talentum, &c. *Etiamſi* talentum *eſſet, non animaduertit Auctor aliam parabolam Regis, qui dimiſit ſeruo ſuo decem milia talenta, Matth.* 18. *Elegans autem metaphora,* lumen lucernæ, ſpiculum, ſolis, lanceam. *Quæ ſequuntur, pertinent, non ad pœnitentes, peccatores, ſed eos qui non agunt pœnitentiam, niſi forte de ſua Montaniſtarum loquatur Eccleſia.*

CAP. VIII.

59. Sed enim pleroſque Interpretes, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De parabola duorum filiorum. *In qua certe ipſe potius Auctor* in caligine à vero lumine exorbitat, *atque adeo etiam illi magis (ſicuti omnibus etiam hæreticis) competit elegans illa Metaphora, quam Orthodoxis, maxime quum ipſe libro ſupradicto de Pœnit. cap.* 8. *numero* 51. *& libro de Patient. capite* 12. *hanc Parabolam ad pœnitentiæ confirmationem adduxerit: ſicuti etiam B. Pacianus vtroque loco ſupracitato. num.* 50. *B. Ambroſ libro* 1. *de Pœnit. cap.* 3. *& his omnibus antiquior B. Dionyſ. Areop. Epiſt.* 8 *ad Demophil. monach. B. Hieronym. quoque Epiſt.* 46. *ad Damaſum eiuſdem argumenti. Qui quidem ſicuti Auctor (quomodo etiam B. Auguſtin. Qu. Euang. libro* 1. *capite* 33.) filium minorem ethnicos, maiorem Iudæos, *interpretantur: ſed deinde oſtendit (contra quam Auctor) quomodo de iuſto generaliter & peccatore Chriſtianis poſſit intelligi. Similiter interpretatur etiam Auctor Homilia de Patre & duobus filiis, inter opera B. Chryſoſt. in Lucam, præmittens: de ethnico & Iudæo commode non poſſe intelligi. Et vero beatus Hieronymus pro hac ſententia facere ſcribit illud Patris ad ſeniorem filium:* Gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus eſt: *ſcribens illud correſpondere cum eo quod de parabola præcedenti dixit:* Sic erit gaudium coram angelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. *Atqui in expoſitione verborum totius parabolæ, ſatis cum Auctore omnes illis conſentiunt. Parro ſunt elegantiſſimæ phraſes Tertullianicæ:* in veſtibus purpura oculandis, inter ſe amaſſe, *ac:* erudito corpore. *De Prouerbiali vero formula:* in caligine a lumine exorbitare, *vide noſtra Prolegomena.*

60. Duos enim populos in duobus filiis collocant, &c.] *Nullum hactenus vidi Veterum, qui expreſſe* duos filios, Iudaicum maiorem, Chriſtianum minorem, *interpretentur, quare non eſt quod eam defendamus ſententiam: ſed potius illam quæ* iuſtos & peccatores *intelligit.*

61. Licet enim, &c.] *Eſt iſtud Tertullianicum:* Licet enim filius audiat & Iudæus & maior, *&c. ac ſi dicat: Licet filii nomen, & maiori ſibi tributum audiat Iudæus: nempe ab Apoſtolo Romanorum* 9. *vbi legitur:* Qui ſunt Iſraelitæ, quorum adoptio eſt filiorum: *& deinde:* maior ſeruiet minori.

62. ſed non erit Iudæi dictum ad patrem: Ecce quot annis, &c.] *Idipſum argumentum obiiciebat B. Hieron. Damaſ. At B. Hieron. in priori parte ſuæ expoſitionis, negat id dictum de Iudæo populo, ſi de ethnicis & Iudæis velimus intelligere, ſed de ea iuſtitia, quam in lege ſequentes, Dei iuſtitiæ non ſubiiciebantur. Peculiare eſt autem Auctori:* quot annis, *pro eo quod alii omnes:* tot.

63. odio habens traducentem in portis, &c.] *Adludere videtur ad illud Iſai.* 29. Omnes autem arguentes in portis offenſionem ponent (*vbi eſt figura Græca, tamquam dicat: aduerſus omnes arguentes, &c.*) & obliquauerunt in iniquis iuſtum: *pro quo hic multo aliter Auctor:* & aſpernamento ſermonem ſanctum. *Sicuti & in eo quod ſequitur Iſai.* 1. qui non computauerint Dominum (*ſeu* Deum, *quod malo, ſicuti legit ms. Angl.*) *pro eo quod alibi ſemper:* non cognouit: *ac ſi dicat: non æſtimauerint pro Deo: atqui caſtigamus ex coniectura Harriſii & noſtra:* Quærant igitur, *pro:* Quæruntur.

64 Multo aptius Chriſtianum maiori, &c.] *Neque hanc alicubi interpretationem apud aliquem Veterum reperi, atque adeo merito, eam non conuenire, Auctor ſignificat. Ibi autem:* ſiquidem tota ſpes noſtra cum reliqua Iſraelis exſpectatione coniuncta eſt, *adludere videtur ad illud Rom.* 11. Si delictum eorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium: quanto magis plenitudo eorum? *De Prouerbio vero:* ad ſpeculum reſpondere, *vide, noſtra Prolegomena.*

65. & fabula, & ſcena, & perſona, &c.] *De his late ſuſe ſupra Tom.* 2. *lib. de Spectac. c.* 10. *&* 17. *Rurſum vero vide noſtra Prolegomena de Prouerbio:* nihil ad Andromacham.

66. Sic & hæretici, &c.] *Pulcrum eſt iſtud de prauæ ſcripturarum expoſitione apud* hæreticos ſolutos à regula veritatis, *de quo latius ſupra Tom* 3. *l. de Præſcript. aduerſ. hær. cap.* 17. *Eſt autem ibi ironia:* aptiſſime excludunt. Quare aptiſſime? quoniam, *&c. Sic enim prorſus diſtinguendus locus ille. Et vero* excludunt (*metaphora ſumpta à gallinis aut auibus, quæ pullos dicuntur* excludere) *accipitur, pro* enucleant, *exponunt, interpretantur, ſicuti etiam aliquoties ſupra, niſi fallor, Auctori vſitatum eſt, cui magis familiare:* Vacuit, *pro:* Vacauit. *Atqui videtur mihi agere contra Marcum & Colorbaſum hæreticos, qui Deum ſuum ex numeris conficiebant, & inter cetera (Irenæo teſte lib* 1. *cap.* 13) *ex dragma perdita & oue, quo pertinet etiam illud ſequ.* quare centum oues, & quid vtique decem dragmæ.

CAP. IX.

67. Nos autem, &c.] *Quum eiuſdem ſit argumenti iſtud caput, nouo titulo non eſt opus. In eo à præcedenti differt, quod in aliorum, hic ſuam ſententiam proferat, de qua quid ſentiam, habes ſupra num.* 59.

68 & quæ illæ ſcopæ, &c.] *Confirmatur hinc, tamquam verior lectio Luc.* 15. *de dragma perdita:* & euerrit domum, *pro altera* euertit, *Græce etiam magis voci conformis:* σαροῖ, *quod ſignificat: ſcopis purgare, maxime quum iterum repetat Auctor:* tam ſcoparum. *Eſt vero rurſus Tertullianicum:* cui exemplum procuratur.

69. Quibus enim cohærent, eandem habent cauſſam, &c.] *Hoc ipſum habet etiam B. Hieron. ſed aliter (vti nu.* 50. *dictum eſt) ab eo explicantur ex vtraque parabola, tam* dragma & ouis, *quam* duo filii.

70. apud Iudæam vſurpatam iam pridem Pompeii manu, &c.] *De* Iudæa vſurpata Pompeii manu, *vide Ioſeph. lib.* 14 *Antiq. cap.* 8. *& lib.* 1. *de bello Iudaico cap.* 5. *& Egeſipp. de Excid. Hieroſol. lib* 1. *cap.* 14 15. 16 *&* 17. *vbi* Pompeium Magnum *appellat: eundem nempe qui in Numiſmatis & Faſtis Conſularibus appellatur,* CN. POMPEIVS, CN. F. SEXT. N. MAGNVS III. PROCOS. *an-Vrb. cond* DCXCII. *quo anno Romæ triumphum egit per biduum, inter cetera de Syria, &* Iudæa.

71. atque Luculli, &c.] Luculli *etiam mentionem faciunt Ioſeph. lib.* 13. *cap vlt. & Egeſipp. dict. lib* 1. *cap.* 13. *narrantes de illo, quod Tigranem Regem Armeniorum facta in Armenios irruptione, ab obſidione Ptolemaidis recedere coegerit, atque hinc eſt quod inueniatur in Faſtis* TRIVMPHVS L. LICINII L. F. N. F. LVCVLLI PROCOS. *ex Ponto, Cappadocia, Armenia, de Regibus Mithridate*

& Tigrane. Qui quum eodem anno contigerit, quo Hierosolyma à Pompeio fuit occcupata, nempe C. Antonio & M. Tullio Cicerone Coss. fortassis post victoriam iam dictam de Tigrane, una cum aliis Romanus legionibus interfuerit ipse expeditioni Syriæ & Iudææ, quamquam & Ioseph. & Egesipp. id Scauro potius tribuant,

72. legat Deuteronomium: Non erit vectigal pendens ex filiis Israel, &c.] *Huic scripturæ, quam adlegat auctor, vt probet* publicanos fuisse ethnicos: *opponit B. Hier. dicta Epist. ad Damasum: Matthæum (Matth. 9.) eumque qui in templo orabat, Luc. 18. & publicanos baptizatos baptismo Ioannis, Luc. 7. quos ex circumcisione fuisse probat, quod credibile non sit ethnicum templum ingressum, aut Dominum cum ethnicis habuisse conuiuium, quum id maxime caueret, ne legem soluere videretur. Quo loco ad marg. adnotatum est Deuter. 23. sed ibi non reperitur, nisi forte tale quid etiam olim lectum fuerit, vbi prohibetur non fœnerari. Verum de hoc vide nostra Prolegomena inter Paradoxa auctoris.*

73. Ceterum nec denotaretur, &c.] *Etiam in hoc fallitur auctor, quia denotatus fuit Dominus peccatricis tactum admittens, Luc. 7. quum etiam Iudæa esset, non ethnica. Atqui phrasis est Tertullianica (de qua alicubi supra)* licet in agina congruentissima *de qua inter Prouerbia Prolegomenis.*

74. Nam si Christianus est, &c.] *In hac periodo parenthesi inclusimus (*vtique baptismatis, vtique Spiritussancti, & exinde spei æternæ) *item: (*cui alii quam diabolo?*) Castigauimus etiam ex Angl ms. cod:* resipuit, *pro:* resipit, *&:* fornicarii, *pro:* fornicatorii. *Illud vero:* tota substantia sacramenti, *de baptismo intelligitur.*

75. de quo indigne vestiti, à tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, &c.] *Emendauimus sic ex dicto Angl. ms. cod. pro eo quod erat corruptissime,* auribus, *nam Matth. 22. legitur de eo qui non habebat vestem nuptialem:* Tunc dixit Rex tortoribus: tollite eum in tenebras exteriores. *Legit enim etiam ibi auctor, quod est Matth.* 18 tortoribus, *quum Matth. 22. solummodo legatur:* ministris. *Paulo post autem castigamus,* nisi qui Deum nescit? *&:* nisi qui Deum nouit? *pro eo quod erat vtrobique:* Dominum.

76. Vide an habeat ethnicus, &c.] *Præterquam quod ethnico applicat, quod alii peccatori Christiano, pulcre alioqui hanc parabolam explicat. Est vero Tertullianicum:* satisfacto redit.

77. quo fidei pactionem interrogatus obsignat, &c.] *De hac vide supra T. 3. li. de Bapt. inter Baptismi ceremonias, n. 1*

78, opimitate Dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet, &c.] *Cum primis hoc loco probari* veritatem Dominici corporis in Eucharistia, *supra adnotauimus Tom. 3 lib. 4. adu. Marc. cap. 40. numer. 682,*

79. Ceterum si in hoc gestit, &c.] *Veritate victus, confitetur etiam de* peccatoribus & iustis posse hanc parabolam intelligi, sed ita *inquit,* omnia delicta capitalia concedi, *id est, pœnitentia remitti* possint, *quod ipsum fatentur & tradunt orthodoxi Verum rursus ab ea declinat, quum* per solum martyrium *vult remissionem fieri.*

80. Non est leuior transgressio in interpretatione, &c.] *Competit hoc ipsum iterum in hæreticos, atque adeo ipsum Tertullianum, potius quam in Catholicos.*

CAP. X.

81. Excusso igitur iugo, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quod etiam ethnicis competat pœnitentiæ denunciatio, *cuius contrariam sententiam Orthodoxis impingit. Veruntamen non sequitur, præcedentem parabolam de* ethnicorum pœnitentia *debere intelligi, & totum id intelligendum de pœnitentia, prima salutis tabula, nempe Baptismo ipso, nam altera appellatur vel ab ipso Auctore supra libro de Pœnitent. c. 7.* secunda tabula post naufragium, *quam hic impugnat. Quare recte etiam B. Pacianus ostendit, quod non solum in baptismo (ad quem errorem inclinare videtur etiam auctor) peccata dimittuntur. In quo eundem imitatus est B. Ambros. li. 1. de Pœnitent. cap. 7. De Prouerbio autem:* excusso iugo, *vide nostra Prolegomena.*

82. Non ergo & Ionas, &c.] *Sic prorsus legimus, vt accipiatur pro: Nonne, more Tertulliani, qui illud semper vsurpat, raro vero aut nunquam:* Num. *Supplemus autem mox:* ethnicos quoque pœnitentes redempturæ, *ex Angl. cod. ms.*

83. Sed hoc volunt Psychici, vt Deus iustus iudex, &c.] *Sic omnino legimus, pro,* iusti, *quia supra cap. 2. dixit:* Quia etsi bonus natura Deus, tamen & iustus, *adludens vtrobique ad illud Psal. 7.* Dominus iudex iustus. *Sufficit vero contra auctorem, qui hic detorquet illud:* pœnitentiam peccatoris malo quam mortem, *quod ipse me, supra libro de Pœnit. ca. 4. eam citauerit de pœnitentia, quemadmodum etiam B. Pacianus, qui disertis verbis probat, eam scripturam ad Christianos pertinere, non ad ethnicos. Atqui de prouerbiali formula:* funambule pudicitiæ, *vide nostra Prolegomena, sicut de illa:* tenuissimum filum pendente vestigio ingredi, *vtpote quo artem funambuli describit, eam recte appellans:* disciplinam veri auiam, *item de illis:* in gradu totus es, *&:* quasi in solido es.

48. si scriptura pastoris, &c.] *De hac quid sentiendum, vide supra Adnotat. nostras To. 2 li. de Orat. ca. 12. nu. 48. & ad Symbolum Rufini inter opera B. Cypriani. nu. 158. Hoc ad intellectum huius loci pertinet, quod operis eius tribus libris distincti liber secundus* Pastor *prænotatur, in quo angelus pœnitentiæ nuntius proponitur, vtpote quum (Origene teste li. 10. in Epist. ad Roman. cap. 16.)* Hermas *illius operis auctor post multa peccata ad pœnitentiam conuersus fuerit, quem Dorotheus in Synopsi scribit fuisse Philopolis Episcopum. Certe, præterquam quod auctor supra irridere videatur, hic disertis verbis adfirmat:* scripturam Pastoris ab omni Concilio Ecclesiarum inter apocrypha & falsa iudicari.

85. *(* prostitutorem & ipsum, &c.] *Istud de* Pastore Christo in calice depicto, *parenthesi inclusimus: vbi calumniatur, tamquam post calicem Dominicum ob speratam pœnitentiæ veniam, iterum Orthodoxi sacerdotes ad ebrietatem & mœchiam reuerterentur. Quamquam interim etiamsi de Laicis concesso vsu caltcis velit illum loqui quispiam, nihil obstabit hodierno vsui sub altera specie, vtpote quum supra ostenderimus l. de Orat. nu. 1. semper etiam ætate Tertulliani, vsum sub altera dumtaxat specie obseruatum fuisse. Verum de eo latius in nostro eius Argumenti libello.*

86. Facite dignos pœnitentiæ fructus &c.] *Etiamsi istud & sequentia dixerit Ioannes Baptista, Matth. 3. ad nondum baptizatos: nox sequitur inde nullam post baptismum esse pœnitentiam, vtpote quam multis aliis scripturis B. Pacianus confirmet & ipse quoque auctor supra sæpedicto libro de Pœnitentia, quemadmodum etiam Beati Hieronymus & Ambrosius locis supra citatis.*

CAP. XI.

87. Exinde quod ad Euangelium pertinet, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De factis Domini erga pœnitentes.

88. & vnguento sepulturam eius inauguranti, &c.] *Vel hinc probatur eorum sententia, qui non duas, sed vnicam Magdalenam faciunt, vtpote quum eidem* peccatrici fœminæ lauanti lacrymis pedes Domini, & crinibus detergenti *(quam etiam in pœnitentiæ exemplum adfert Auctor supra To. 3. libr. 4. adu. Marc. ca. 18.) adtribuat,* & vnguento sepulturam ipsius inauguranti, *quod contigisse ante passionem Domini, patet Matth. 26. Marc. 14. & Ioan. 11. quum dixit Dominus:* Mittens enim hæc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit, *&c. Atqui etiam istud adducit contra Nouatian. B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron.*

89 Samaritanæ sexto iam matrimonio, &c.] *Antidotum huius habes supra in loco simili li. de Monogam. c. 8. n. 64. quod nempe sextus ille non maritus fuerit, sed mœchus, & tamen illi Christum indulsisse non diffitetur hic auctor.*

90. Nunc enim dicimus: soli Domino hoc licet, &c.] *Loqui rursum ex sententia Montani, supra adnotauimus ad locum similem ca. 3. nu. 26. Verum, ad eandem ex parte Nouatianorum sibi factam obiectionem, respondet B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron. Nouatian. Ceterum quod ego facio, non meo iure facio, sed Domini* Dei sumus adiutores *(inquit)* Dei ædificatio estis, *& iterum:* Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit, ergo neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. *Quare, siue baptizamus, siue ad pœnitentiam cogimus, seu veniam pœnitentibus relaxamus, Christo id auctore tradimus. Tibi videndum, an Christus hoc possit, an Christus hoc fecerit. Hactenus ille. Quum itaque Christum id fecisse ipse quoque Auctor confiteatur, perperam subiungit:* tempora illa quibus Christus in terris egit, nobis non præiudicare, *maxime quum similem etiam locum habeas apud B. Ambros. de Pœnit. l. c. 7.*

91. Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & vt præmisimus, &c.] *Quo adludat hic Auctor, nescio, quum hoc libro nihil tale* præmiserit, *nisi forte ad scripta sua præcedentia. Nam To. 1. Apolog. ca. 5. tradit* tempore Tiberii *(sub quo Christus passus est)* nomen Christianum in orbem iutroisse. *& cap. 7.* Census istius disciplinæ à Tiberio est. *Vbi eadem significatione accipi:* censum, *pro origine, qua hic* censetur, *adnotauimus supra li. 1. adu. Marc. c. 21. num.* 149. *Atqui perperam argumentari Auctorem:* Christiana disciplina *à passione Domini originem habet, ergo exempla Christi ante suam passionem non sunt imitanda, notius est quam vt refutatione indigeat.*

CAP. XII.

92. Itaque isti qui alium Paracletum, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De interdicto fornicationis in Concilio Apostolorum, Act. 15. *Atqui ad hæresin Montanistarum pertinet, quod hic subindicare videtur: Orthodoxos* Paracletum in Apostolis & per Apostolos receptum, iam non possidere, quod in Prophetis *(nempe Montano & insanis suis fœminis)* proprius (*id est,* magis proprie, *nam id iterum ex Gagnæo legimus, pro:* propriis) non agnouerint, *quod quam absurdum sit, ipse Auctor docuit supra T. 3. l. de Præscript. adu. hæret. c. 52. hær. 21. n. 327.*

93. vel de Apostolico instrumento doceant, &c.] *Non sequitur: Ex Actis Apostolorum (quod* Instrumentum Apostolorum *nuncupat) non docetur:* maculas carnis post baptisma respersas pœnitentia dilui, *ergo peccata post baptismum non delentur pœnitentia, quia alijs scripturis plus satis comprobatur. Immo etiam Act. 8. vbi ad Simonem magum iam baptizatum, & post baptisma donum Spiritussancti volentem pecunia possidere, loquitur Petrus:* Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, *neque obstat quod subiungit:* si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui, *vnde argumentabantur Nouatiani Petrum non confirmasse vt agenti pœnitentiam peccatum remitteret. Respondet Beatus Ambros. libro 2. de Pœnitent. capite 1. Considera de quo loquitur, hoc est, de Simone, qui non ex fide crederet, sed dolum agitaret. Ego autem (inquit) nec Petrum dubitasse credo, &c. Non enim ignorantia in verbo (nempe:* si forte:)

exprimitur, sed scripturis diuinis frequens huiusmodi consuetudo aduertitur, quod simplex sit elocutio. Quod quum scripturis docuisset Hier.16 & Ezech.3 postea idipsum comprobans etiam Christi verbis Matth.21. & Ioan. 8. interserit. Denique ipsi sapientes saeculi, quod Latine forte dicitur, Graece πίκα, non vbique pro dubitatione posuerunt. Hac Paulo prolixius, ob similem Auctoris phrasin frequentissime qua: si forte, pro: forte, vbiqae accipit, sicuti exempli gratia capite prox. quae si forte nunc aestimaretur, &: quae in Apostolo colaphis si forte cohibebatur.

94. à sacrificiis, & à fornicatione, & sanguine, &c.] *Eodem modo hanc scripturam ad idem institutum (vt ostendat esse capitalia & mortalia crimina:* moechiam, idololatriam, & homicidium) *adfert B. Pacianus Exhort. ad Pœnitent. Praeterquam quod legat:* ab idolothytis, & sanguine, & fornicatione, *sicut hodie legitur Graece & Latine. Verum postquam eadem supramodum exaggerauit, subiungit: Ergo (inquiet aliquis) perituri sumus? & vbi misericors Deus, qui mortem non inuenit, nec latatur in perditione viuorum? Respondet autem: Accipite remedium, &c. Qui nimium confidit, indignus est. Vos ergo appello, qui criminibus admissis poenitentiam recusatis, qui peccare non erubescitis, & erubescitis confiteri. Denique post aliquot paginas sic concludit. Per rogo vos Ecclesiae fidem, fratres, ne pudeat in hoc opere (ipsis verbis Tertulliani supra li. de Pœnit. cap. 10 & 9.) nec pigeat opportuna quam primum remedia inuadere, &c. ne prolixiores simus. Atqui quod hic omittitur ab vtroque (quia ad institutum non faciebat)* & suffocatis, *habes tractatum supra Apolog. cap. 9. numer. 138. Pulcre autem subijcit Auctor, ad intellectum loci iam citati.* Interdictum enim sanguinis, multo magis humani intelligemus.

95. Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant. &c.] *Quidsi etiam hic legi debeat* excussant, *pro:* excusant, *sicuti supra adnotauimus legendum To. 2. li. de Virg. veland. capite 7. numer. 53. nolui tamen quid immutare. De Prouerbio vero:* ceruicem à iugo excutere, *vide nostra Prolegomena. Castigamus autem prorsus ex Anglic. ms. cod.* ad necessariora: *pro:* necessaria, *maxime quum illud etiam alibi Auctori sit vsitatum non semel, & sequatur:* nocentioribus.

96. Sed non leniter nobis compactus est Spiritus sanctus, &c.] *Adludit ad illud Ioan. 20.* Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. *hoc est enim quod* sponsionem *appellat, addens:* Iam nec recipiet (*id est, retinebit*) quae dimisit, nec dimittet quae retinuit.

97. Hinc est, quod neque idololatriae, neque sanguinis pax ab Ecclesiis redditur, &c.] *Supra vbi idipsum habet sub finem cap. 5. numer. 38. diximus, hoc calumniam esse, cui adde, quae iam diximus numero 94.*

CAP. XIII.

98. Nouimus plane & hic, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus & sequenti:* De facto Corinthii fornicatoris, ex Epist. 1. & 2. ad Corinthios. *Quod ipsum tractatur à B. Paciano, tum Exhort. ad pœnit. tum Epist. 2. ad Symphron. & B. Ambros. li. 1. de Pœnitentia cap. 12. 13. 14. 15. 16. & 17. Qui disertis verbis eundem adserunt fuisse* Corinthium fornicatorem, *quem 1 Cor 5.* tradidit & Satanae, *&* cui, *2. Corinth. 2.* donasse se scribit, *quemadmodum etiam B. Chrysost. alijque Graeci in Epist. 2. ad Corinth. & Auctor Comment. in Epist. Pauli inter opera B. Ambrosii, item B. Aug. li. 3. contra Epistol. Parmen. c. 1. Et vero (quod eodem redit)* interitum carnis *non modo BB. Pacianus & Ambros. ad flictionem carnis in* officium pœnitentiae *interpretantur, sed etiam Origenes hom. 14. in Leuit. & 12. in Ezechielem. Quare valeat solus Tertullianus cum suis Montanistis, vbique contrarium sentiens.*

99. Si quis autem contristauit, &c.] *In hac scriptura (praeter illa quae paulo post adnotauimus) retinuit Graecam Eclipsim:* Vti è contrario magis vos donare & aduocare (*id est, consolari, voce Tertullianica*) *nempe debeatis. Legit dumtaxat:* Nam & ego si quid donaui, donaui, *quum alij plus legunt, legebatur etiam solummodo:* in Christo, *pro eo quod omnes supradicti & vulgatus Interpres Latinus:* in persona Christi, *verum istud substituimus ex ms. Angl. cod. quia & Graece & Syriace legitur. Consentit etiam Vulgata Latina versioni, quod vertat:* ne fraudemur, *cui conformiter vbi supra B. Ambros. legit & interpretatur:* circumueniamur, *nec dissentit versio Latina ex Syriaco: ne calumnia nos deferat, quamtumuis Graece sit πλεονεκτηθῶμεν, pro quo B. Pacianus, B. Aug. ac Auctor Comm. Ambros. ad scripti:* possideamur. *Deniq; vertit:* iniectiones, *quod Graece est νοήματα, pro quo plerique,* cogitationes, *B. Aug* mentes, *& B. Ambros.* versutias, *quod magis cum Auctore conuenit. Nos vero in hoc commate, sicut Apostolus, castigamus ex eodem cod. ms. Angl.* quoniam non ignoramus, *pro:* quod.

100. ethnicorum impudentiam supergresso, &c.] *Sic ex variis lectionibus, eo quod apud Apostolum plurali numero legatur, 1. Cor. 5.* qualis nec in gentibus, *vt ipse Auctor legit ca. seq. idque ex coniectura Dn. Harrisii, & proinde etiam infra sub finem cap.* super ethnicos delinquendo. *Legimus item ex ms. cod. Anglic.* Magis tristiora cunctantur. *pro:* conctantur. *Et ex coniectura Dn. Latinii:* conciliatum, *pro:* conciliatum, *vt vox sit à cilicio deriuata, sicut à cinere, quae sequitur,* concineratum.

101. & benedictus Papa, &c.] *Videsiam tum* Papae *nomen in Ecclesia vsitatum etiam Romanis Pontificibus, ad eundem enim, sermonem haud dubie per Prosopopœiam conuertit, de quo supra ca. 1.* Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit. *Atqui de nomine* Papae *vide nostras Adnotat. In B. Cypr. ad Epistol. 3. n 3. Et vero eidem adtribuit adhuc nomen* benedicti, *quantumuis haereticus, non secus atque fecit supra Tom. 3. libr. de Praescript. adu. haret. cap. 30 numer. 167.*

102. Et tamen dilectionem audio, non communicationem, &c.] *Et si apostolus, dicens:* vt constituatis in eum dilectionem, communicationis *expresse non meminerit, satis tamen ex eo colligitur, quod vox Graeca κυρῶσαι ad iudices pertineat, quorum adeo exhibere caritatem non aliud est quam* donare, *sicut mox sequitur:* si cui autem donaueritis.

103. Si quis autem non obedit sermoni nostro, per Epistolam hunc notate, &c.] *Prorsus sic distinguendus hic locus 2. Thess 3. iuxta emendatiores Graecos & Latinos codices, maxime quum vertat Latinus ex Syriaco Interpres:* Si quis non obedit istis sermonibus qui epistola continentur, *& B. Aug. loco citato. Qui magis proprie vertit:* vt erubescat, *& similiter noster interpres Latinus:* confundatur, *quam Auctor:* reuereatur, *sed est vox eadem significatione auctor passiue vsurpata.*

104. quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, &c.] *Non recte hoc loci* incesto *adplicat, quum sub finem capitis 1. Cor. 5. id habeatur, postquam in genere locutus est de pluribus fornicarijs, auaris, idololatris, &c. deinde* auferri de medio *apud Apostolum non aliud est, quam* tradi Satanae, *id est, sicut ipse Auctor non multo post interpretatur:* extra Ecclesiam proiici.

105. vt emendarentur non blasphemare, &c.] *Hoc ipsum mox transtulit:* vti disciplinam acciperent non blasphemandi, *pro eo quod Graece est 1. Tim. 1. ἵνα παιδευθῶσι, pro quo Latinus Interpres;* desinant non blasphemare, *quo adludit altera eius translatio:* vt eruditi haberent.

106. quid simile, blasphemia & incestum & anima ab integra, &c.] *Sic prorsus ex Angl. ms. cod pro:* blasphemiam, *quia* incestum *semper neutro genere, ab Auctore vsurpatur, & sequitur:* ac anima, *quorum,* blasphemia *refertur ad scripturam, i. Tim. 1.* incestum, *1. Cor. 5.* anima ab his integra, *nempe Apostoli, 2. Cor. 12. Quam, quum* elatam *dicit, certe etiam Apostolum aut Orthodoxos id sentientes, calumniatur, vtpote, quum ibi non legatur* elatus *Apostolus in superbiam, sed dumtaxat* sudem angelum satanae sibi datum, ne se extolleret, *sicuti ipse praemittit. Sicuti etiam in hoc calumniatur, quod, quum ipse supra li. de Fuga in persecut. c 2. & similiter alii Patres istud intellexerint de graui morbo aliquo, hic ridicule dumtaxat interpretetur:* dolorem auriculae aut capitis. *Sicut etiam dum insinuat Orthodoxos hinc colligere, quod etiam Apostolus* Satanae traditus *fuerit, vtpote quod nusquam reperi, quare & non male subiungit:* quum illi fuerint ab Apostolo traditi Satanae, Apostolo angelum Satanae datum.

107. de ceteris dixit, qui, *&c.* erudiri haberent blasphemandum non esse, &c.] *Mire detorquet hanc scripturam 1. Tim. 1. tamquam de aliis dictum sit quam Hyemeneo & Alexandro, quod Patres de ipsis illis interpretantur, & nominatim Theodoretus in Comment.*

108. Denique in interitum (inquit) carnis, non in cruciatum? &c.] *Vt vt istud etiam detorquet Auctor, certe vox Graeca ὄλεθρον non modo stragem, siue* interitum, *sed etiam iacturam, & cladem significat, & vel Chrysost. Graecus de afflictione & punitione carnis interpretatur, non minus atque Beatus Pacianus & B. Ambros. quorum iste id comparat cum illis verbis Domini ad Satanam, Iob.* Ecce trado tibi eum, tantummodo animam eius custodi. *Qui proinde etiam illud:* vt spiritus saluus sit, *(sicuti & alii Patres omnes) de ipso Corinthii spiritu interpretantur, non de* spiritu Ecclesiae, *vti detorquet auctor.*

109. Non scitis quod modicum fermentum totam desipiat consperſionem, &c.] *Sic prorsus legendum pro:* decipiat, *vt* desipiat *accipiatur more Tertull. pro desipere faciat, id est, saporem immutet. nam & infra c. 18. vertit auctor:* desipit. *Et vero etiam hic fallitur auctor, dum* modicum fermentum *ad fornicationem refert, quum potius de fornicatore intelligatur, qui modicum fermentum dicitur respectu totius Corinthiorum Ecclesiae.*

CAP. XIV.

110. Et his itaque discussis, &c.] *Quum eiusdem sit argumenti caput istud, nouo titulo non est opus.*

111. Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista, &c.] *Quum supra n. 108. ostenderimus* interitum *pro adflictione accipi, non subsistit argumentum auctoris ex voce:* increpationis, *maxime quum vox Graeca ἐπιτιμία proprie mulctam & poenam significet, vnde & à B. Aug. loco citato c. praced. correctio transfertur.*

112. Animaduertamus autem totam Epistolam primam, &c.] *Paucis totum argumentum Epistolae prioris ad Corinth. explicat.*

113. Deo gratias ago, &c.] *In hac scriptura omittit* meo, *iuxta Graeco & emendatiores Latinos codices, 1. Cor. 1. item ex Graeco ἁπλότητι vertit:* tinxerim. *Legimus autem ex ms. Angl. cod. more Tertullianico:* ne qui dicat, *pro:* ne quis *In eo vero quod sequitur 1. Cor. 2. omittit Pronomen* me, *sicuti etiam B. Hilarius l. 10. de Trinit. vtpote quod Graece non habeatur.*

114. Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit, velut bestiarios, &c.] Bestiarios, *id est, ad bestias destinatos, eadem signifi-*

A

catione, qua supra Tom. 1. Apolog. c. 9. dixit: bestiarii inquitis *Quomodo videtur vertere vocem Græcam* ἐπιθυμιατὸς, *1. Corint. 4. (pro quo rectius Vulgatus Interpres:* morti destinatos) *quod fere ad bestias condemnarentur Christiani, sicuti patet eiusdem Apolog. cap. vlt. & alibi non semel ex populi clamore:* ad bestias, ad leonem. *Legimus autem:* Quoniam *ex Angl. ms. cod. pro:* quod.

115. Mihi autem in modico est, &c.] *Hic differt ab aliis 1. Cor. 4. quod legat:* in modico: *pro eo quod alii:* in minimo, *vbi seruans Ablatiuum, quantumuis hodie Græce sit:* εἰς ἐλάχιστον, *&:* interroger, *pro:* diiudicer, *iuxta æquiuocam significationem vocis Græcæ* ἀνακρίνω. *Sicuti etiam affirmatiue pronuntians illud 1. Cor. 9.* Gloriam meam nemo inaniet, *pro eo quod alii omnes:* Bonum est enim mihi magis mori, quam vt gloriam meam quis euacuet. *De Prouerbiali vero formula:* exerta acies machæræ, *vide nostra Prolegomena.*

116. Iam ditati estis, &c.] *Transponit aliter verba quam habentur 1. Cor. 4. Bene autem habet, quod cum vulgato Interprete vertat* regnatis, *quantumuis hodie Græce sit* ἐβασιλεύσατε, *& quod paulopost vertit, sicut ille:* Quis enim te discernit? *vbi interim mirum est omitti ab Auctore illud intermedium.* Si autem acceperis. *Sicuti etiam quod in scriptura sequenti, 1. Cor. 8. non legat* idoli, *& quod legat:* in Christum delinquent, *pro eo quod etiam ex Syriaco vertitur:* delinquitis.

B

117. Aut non habemus potestatem, &c.] *Quod hic:* Aut non, *supra libr. de Monog. cap. 8. vertit:* Non enim, *vbi de hoc loco, 1. Cor. 9. latius. Noue etiam dixit:* de potestate vestra consequuntur: *quod alii:* potestatis vestræ participes sunt. *Bene autem habet quod cum vulgato interprete Latino legat 1. Cor. 11.* neque Ecclesia, *quantumuis hodie Græce sit:* Ecclesiæ. *Vbi mallemus etiam cum omnibus aliis legere* Dei, *sed cum ms. cod. Angl. retinuimus:* Domini, *ex quo prorsus adiecimus ad scripturam 1. Cor. 16.* Maranatha.

118. Quasi non sim venturus, &c.] *Etiam hic consentit cum Vulgato Interprete, quantumuis hodie 1. Cor. 4. Græce legatur* ἐλεύσομαι δὲ ταχέως, *& vertens mox:* in virga. *Differt in eo quod vertat:* si permiserit Dominus, *pro eo quod alii: si voluerit. Vnica vero voce transtulit:* luxistis, *quod Græce est,* ἐπιδήσατε, *& paraphrastice,* ἔξεστιν *in malam partem,* facinus. *Atqui prorsus legimus omisso* vt *superfluo:* Quomodo auferatur.

119. extra Ecclesiam detur, &c.] *Visitatum est Auctori* extra Ecclesiam dari, *& mox:* de Ecclesia auferri, *&:* sacramento benedictionis (*nempe Eucharistia*) exautorari, *ac:* ab Ecclesia eierari, *item cap. 20.* de Ecclesia eradicari, *& supra, nu. 30. rursum aliis verbis, denique cap. præced.* extra Ecclesiam proiici, *quod nos excommunicari dicimus. De quo vide Tom. 1. Apolog. c. 39. n. 502. & 503. De variis Sacrificiis Eucharistiæ aliis appellationibus, Tom. 2 lib. de Orat. num. 1. E contrario cap. sequenti, ab excommunicatione absoluere, effert Auctor:* postliminium largiri Ecclesiasticæ pacis, dedamnare, recipere in communionem, reuocare in Ecclesiam, concorporare rursus Ecclesiæ.

C

120. per mortem hanc quoque communem, &c.] *Interitum carnis 1. Cor. 5. hic interpretatur* mortem communem, *quale quid habet etiam B. Augustinus loco supra citato, sed magis illi placere indicat omnium Patrum expositionem, de qua supra nu. 108.*

121. Videmus itaque, &c.] *Hallucinatur hic etiam Auctor, dum dicit* diuisam Apostoli seueritatem in quendam inflatum, & in quendam incestum, *quum si Apostolum diligenter inspiciamus, plurali numero:* inflatus *appellans & 4. & 5. cap. de ipsa Corinthiorum multitudine loquatur, non de aliquo particulari. Sunt vero Tertullianica:* incipitum, *&:* repræsentatione pœnæ, *id est, præsenti effectu. Castigamus autem ex Angl. ms. cod.* venia fit plane, *pro:* fit, *&:* rei ratio *ex coniectura nostra, pro:* reatio. *Item ex dictoms, cod.* incesto (*pro* incestus) non videtur ignotum (*id est, vt sic loquar, ignoscitum*) vt damnato (*pro,* vel) *nam præcedit:* Inflato ignoscitur. *Denique* qui non mœrere haberet, *phrasi Tertullianica, pro:* mœrore.

122. Paulum Apostolum Christi, &c.] *Pulcros adfert titulos B. Pauli ex scripturis desumptos, locis ad marginem adnotatis, vocans etiam vbique* censorem (*siue vti ca. 16.* columnam) disciplinarum, *quem quoque ei adaptat, eo quod* disciplinam *vrgeat.*

123. Lusit igitur & de suo spiritu, &c.] *Adludit ad illud 1. Cor. 5.* Congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini. *Ad primum enim pertinere videtur, quod hic addit:* & de Ecclesiæ angelo: *tamquam angelus aliquis præsit congregationibus Ecclesiæ, nisi malit quis referre ad Episcopum Corinthiorum, eadem phrasi, qua ad septem Ecclesiarum angelos scribit B. Ioannes Apostolus Apo. 2. & 3.*

CAP. XV.

D

124. Si etiam sequentia illius Epistolæ, &c.] *Caput hoc inscriptissimus:* De aliis ex Epist. 2. ad Corinth. Apostoli locis aduersus fornicationem. *Nihil interim illi obstant, quominus secunda Epistolæ verba ad fornicatoris absolutionem referri possint, sed adnotandi contra quosdam hodiernos Atheos potius quam hæreticos, qui* fornicationem, *quam simplicem vocamus, peccatum negant, contra quos adeo facit supra cap. 1. 4. 5. & 6. vbi omnia libidinum genera inter capitalia crimina recensentur, & maxime. ca. 4. quum dicitur:* Nec enim interest, nuptam alienam an viduam quis incurset, dum non suam fœminam. *Quo fit vt etiam B. Pacianus Exhort. ad pœnitent. inter crimina ponat diserti verbis definiens: omnem prorsus libidinem, extra vxorium thorum & complexus licitos euagantem reatu mortis adstringi. Quo pertinet etiam B. Cypr. lib. 3 Testim. ca. 63. Titulus capitis: Graue delictum esse fornicationis.*

125. Propterea habentes administrationes, &c.] *In hac scriptura 2. Cor. 4. consentit cum vulgato Interprete, quod vertat:* secundum quod, *quantumuis Græce sit* καθὼς, *&:* abdicamus, *pro eo quod hodie legitur,* ἀπειπάμεθα. *At ex Græco vertit:* non deficimus. *Supplemus vero ex MS. Angl. cod.* An eiusdem sit excusare, *&c.*

E

126. qui inter titulos laborum suorum, &c.] *In hac scriptura 2. Cor. 6. non variat, nisi quod transponat:* ieiunia & vigilias. *Neque etiam in sequenti, quandoquidem supplemus ex ms. cod. Angl.* quis consensus templo Dei & idolis? *ex quo etiam castigamus:* & infidelis cum fideli, *pro:* infidelitas. *In tertia similiter, nisi quod legat dum taxat:* Dicit enim, *pro eo quod alii omnes:* sicut dixit Deus, *&:* quia inhabitabo in vobis, *pro:* in illis. *De Prouerbio autem:* manum tradis, *vide nostra Prolegomena.*

127. Habentes igitur promissionem istam dilecti, &c.] *Ex admonitione Harrisii sic legimus, pro eo quod erat corruptissime* delicti, *nam ex Græco & Syriaco sic vertunt omnes, 2. Cor. 7. & similiter:* perficientes, *pro:* perficientis, *denique:* in Dei timore, *pro:* in fidei.

128. in finem enim Epistolæ, &c.] In finem *accipit, pro: sub finem, nam istud scribitur ab Apostolo in fine capitis pen. 12. nempe. In qua scriptura iuxta eiusdem coniecturam castigamus:* & vilitate, *pro:* vtilitate, *tum quod Græce sit* ἀσελγείᾳ *pro quo Interpres vulgatus:* in impudicitia, *tum quod eodem modo transferat infra cap. 18.* sine probro vilitatis vt emundata.

F

CAP. XVI.

129. necesse est igitur, &c.] *Titulum similem huic capiti imposuimus:* De similibus locis Apostoli ex 1. Epistola ad Corinthios.

130. Qui & in prima primus omnium templū Dei dedicauit, &c.] *Istud phrasi sua propterea Auctor quod non modo 1. Cor. 3. vnde hunc locum citat, sed etiam 1. Cor. 6. & 2. Cor. 6. doceat fideles* templum Dei esse. *Adludens ad* templorum dedicationem, sanctionem, *id est, sanctificationem, &* purificationem, *metaphorice etiam* ædituales Legem *vsurpans, tamquam ab ædituis templi profectam. Sicuti autem etiam supra, ex Harrisio castigamus:* vitiabit illum Deus, *pro:* vitiauit, *quia illud Græce est, Syriace, & in Latinis codicibus omnibus.*

131. immo & ante cætera, &c.] *Hoc est, antequam iterum templi Dei, 1. Cor. 6. fiat mentio. In quo adeo scriptura nihil nisi voces transmutat, & quæ ad institutum non faciebant, omittit. Legens deinde:* Sed hæc quidem fuistis, *cum vulgato Interprete, quantumuis hodie Græce sit* ἦτε, *præterquam quod habet:* Sed, *pro eo quod alii omnes:* Et, *omittens quædam intermedia. Atqui est Tertullianicum:* accepto facit.

132. Siquidem denuo ablui non licet, &c.] *De* Baptismo, *quod iterari non possit, vide supra Tom. 3 lib. de Bapt. cap. 15.*

133. Cibi ventri, &c.] *Græce* βρωμῷ.

G

134. Euertite templum hoc, &c.] *Alicubi supra vertit:* Diruite, *& Interpres ex Syriaco Latinus:* destruite, *& pro eo quod noster Interpres & alii:* Soluite. *Quod vltimum magis competit voci Græcæ Ioan. 2.* λύσατε *verum illi magis respexisse videntur ad citationem eorumdem verborum Christi, Matth 26. 27. vbi* καταλύσαι *legitur.*

135. Auferens membra Christi, &c.] *In his & sequentibus rursum 1. Cor. 6. verbis nihil differt, & proprie ex Græco quædam transfert, sicuti alicubi supra adnotauimus Emendamus autem ex ms. Angel. cod. secundum vestigia etiam lectionis Græcæ:* nihil profecero, *pro:* fecero, *&* qui fornicatur, *pro:* quæ: *quia illud legunt omnes. Siue autem legas:* dedecoruauerit Deum *cum ms. Angl siue:* Dominum *cum exc. non refert.*

136. De quibus autem scribitis, &c.] *Non semel supra hæc omnia quæ hic adfert. 1. Cor. 7. adducta sunt ab Auctore, & à nobis si quæ sit differentia, indifferentia indicatum est. Atqui de Prouerbiis:* securi omnem syluam cædere, eradicare, & excaudicare, *ac* fibulam relaxare, & frenare, *vide nostra Prolegomena. Legimus autem sicut semper supra:* fruticare, *pro:* fructificare. *Perinde est autem siue legas mox:* infregit *cum ms. Angl. cod. & Gagnæo, siue:* infringit *cum exc. Noue interim hic transfert:* Vult enim omnes sibi adhærere, *siue vti Gagnæus:* æquales esse, *pro eo quod Apostolus:* Volo omnes esse tamquam meipsum, *quod alicubi habet Auctor. Item phrasi sua:* quia præest nubere quam vri. *Qualis est etiam:* dominico præcepto, *&c.* procurat. *Malim autem legere:* Sic vult nos Paulus præter sollicitudinem degere, *pro:* Sic vult nos pater, *quia Pauli verba sunt: non Dei, qui nomine Patris solus solet honorari, sed quia istud ms. cod. habet, nolui immutare. Atqui in eo quod addit:* fidem ingressa, *(sicut supra patet libris de Exhort. cast. & de Monog.) non probans nuptias eius quæ vidua post fidei ingressum facta est, Montanizat, & calumniatur Pontificem Romanum & Orthodoxos in eo quod subdit* quis est iste adsertor audacissimus, *&c.*

H

137. Sed est hoc sollemne peruersis & idiotis & hæreticis, &c.] *De hoc, quod* sollemne sit hæreticis, alicuius capituli ancipitis occasione (*quod falso* Psychicis *etiam tribuit*) aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari, *vide supra latius Tom. I. de Præscrip. adu. har. c. 17. n. 105. & 106.*

CAP. XVII.

138. Prouoca ad Apostolicam aciem, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De aliis Apostoli aduersus fornicationem locis. *Qui quidem faciunt ad confirmandam grauitatem criminis illius: sed*

nihil obstant, quantumuis id vrgeat Auctor, quo minus veniam Corinthio dare potuerit.

139. Aduocatio enim nostra, &c.] *Hoc est, consolatio, phrasi Tertullianica, quam trastulit* 1. *Thessal.* 2. *pro eo quod alii omnes:* Exhortatio, *eo quod vox* παράκλησις *vtrumque significet. Quam autem scripturam* 1. *Thessal.* 4. *mutilam citaret supra Tom.* 3. *l.* 5. *adu. Marc. c.*15. *hinc integram, nihil ab aliis varians.*

140. Imprimis posuit fornicationem, immunditiam, lasciuiam, &c.] *Tria dumtaxat eodem pertinentia etiam B. Hieronym. recenset Gal.* 5. *tertio loco collocans impudicitiam sic etiam in Syriaco cod. alioqui Græce & Latine hodie* 4. *recensentur, quorum primum* μοιχεία, *sed* mœchiam & fornicationem *confundunt veteres. Siue autem legas*: hæreditati *cum Angl. ms. cod. siue:* hæreditate, *perinde est.*

141. Quid ergo dicemus? perseuerabimus, &c.] *Prorsus sic legimus iuxta editiones omnes Rom.*6. *Item ex lib. de Resurr. carn. ca* 47. *supra Tom.*3. *supplemus:* in Christo Iesu, *seu mauis*, Christum Iesum, *ac*: Consepulti ergo illi sumus, *& castigamus*: Si enim consati sumus, *pro eo quod perperam repetebatur*: consepulti, *ac omissa particula superflua* vos, *legimus*: Ita & reputate vosmetipsos, *denique supplemus paulopost*: & iniquitati ad iniquitatem. *Reliqua huius scripturæ magis cum Græcis hodiernis exemplaribus quam cum Latinis conueniunt. Nos vero Latinium secuti intermedium illud Tertulliani* (*omissa vocula*: qui *sic legimus*: nemo potest post Christum mortuus delinquentiæ, & maxime tantæ reuiuiscere, *quamuis interim etiam hoc ad errorem eius pertinet, de venia peccatorum non concedenda post baptismum.*

142. Nam, etsi habitare bonum, &c.] *Peculiare est hoc Auctori, quod* Legem litteræ, *&*: Legem spiritus *appellet, quas Apostolus Rom.* 7. *Legem membrorum & legem mentis, & ipse supra Tom.* 3. *lib.*5. *adu. Marc.* Legem peccati & Legem sensus, *coniungens insuper finem cap.*7. *cum initio cap.* 8.

143. Lex enim spiritus vitæ manumisit te, &c.] *Propria est & hæc Auctoris lectio, pro* me, *quam habent alii codices Græci & Latini, quam tamen retinuimus, eo quod Syrus Interpres illi consentiat sed transponimus verba*: propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum in similitudinem carnis delinquentiæ. *Adludit enim ad illud*: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem, *sic enim legit supra Tom.*3. *lib.*5. *adu. Marc. c.* 14. *id ibidem pulchre explicans. Vertit deinceps auctor* δικαίωμα, ius, *alii* Iustificationem, *seu* iustitiam, *& deinde* φρόνημα, sensum, *quod alii* prudentiam, *& Syrus interpres* electionem, *peculiariter legens intermedium illud*: Qui enim secundum carnem incedunt, *pro eo quod alii omnes*, sunt: *paulopost vertens illud* μέλλετε ἀποθνήσκειν, futurum est vt moriamini, *quomodo etiam Syrus Interpres. Atqui ex ms. Anglic. codic. castigamus*: dehinc & inimicitiam in Deum, *pro*: Dominum, *quia Græce est* ἔχθρα εἰς θεόν.

144. In quibus & nos conuersati sumus, &c.] *In hac scriptura Ephes.*2. *omittit* omnes, *forte quod ad institutum non faceret, quod tamen habet supracitato libro* 5. *aduers. Marc. cap.* 17. *sed hic non adiecimus, eo quod etiam Syrus Interpres non legat. Illud peculiare, quod legat paraphrasticῶς*: concupiscentias & voluptates carnis, *pro eo quod Græce dumtaxat* πάθη λέγεται, *pro eo quod quidam Latini codices* voluntates, *alii, sicut & Syrus Interpres*: voluntatem.

145. Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quod, &c.] *Ex vestigiis Angl. ms. cod. sic legimus, omittentes vocem*: gratia, *intermediam, plane superfluam, quod ea relicta sit ex varia lectione, qua ille legebat, quamquam corrupte*: scilicet gratia nos, *pro eo quod rectius Gagnæus*: Christianos. *Quamquam interim perperam* de iis qui se Christianos negassent, *interpretetur illud Apostoli Ephes.*4. quod se tradidissent in operationem omnis immunditiæ, *quod ille de ethnicis dixit. Vertitur autem ab illo*: omnis sermo turpis, *Græce* σαπρὸς, *proprie quidem, sed quem in Euangeliis etiam ipse malum vertit, dum de arbore mala fit mentio.*

146. Fornicatio autem, &c.] *Hic citans scripturam Ephes.* 5. *mirum est quod dumtaxat legat*: non habeat Dei regnum; *pro eo quod alii omnes*: hæreditatem in regno Christi & Dei; *deinde quod legat*: Propter hoc, *pro eo quod ceteri*: hæc *Vertit vero*: super filios incredulitatis, *sicut etiam supra lib.*5. *adu. Marc. cap.* 17. *tractans cap.* 1. *ad Ephes. vbi vide Adnotat. nostras num.* 266.

147. & turpiloquium, &c.] *Coniunxit præcedentibus hanc vocem translatam ex voce Græca* αἰσχρολογίαν, *quam multo post reperire est apud Apostolum Coloss.* 3. *eo quod intermedia ad institutum non facerent. Legimus autem cum Dn. Harrisio*: esset aliud, *pro* esse. *Vbi denuo perperam adfirmat*: *veniam Corinthio concessam si admittamus, id pro ratione temporis factum, sicut circumcisionem Timothei, nihil enim habent inter se commune.*

CAP. XVIII.

148. Sed hæc (inquit) ad interdictionem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De locis scripturæ, quibus cauetur communicationem Ecclesiasticam mœchis negandam. *Verumtamen ipsemet Auctor nomine Orthodoxorum respondet*: Adimi quidem carne pollutis communicationem, sed ad præsens, restituendam ex pœnitentiæ ambitu. *Nec valet argumentum Auctoris contrarium negationem*: *Apostolus non excepit pœnitentiam. ergo non debet excipi, vti recte B. Pacianus verbis infra citandis num.* 153. *Et vero paucissimæ, quas hic adlegat, scriptura ab Ecclesiastica communione separant. Atqui facit rursus hoc caput pro* Excommunicationis Ecclesiasticæ antiquitate, *quam etiam hic varie circumloquitur, nempe*; communicationem Ecclesiasticam negari, cum talibus nec cibum quidem sumere, nedum Eucharistiam, non communicare cum illis, subducere se ab illis, damnare, & à communicatione detrudere, *item cap.*20. de Ecclesia eradicare. *Noue autem dixit*: quæ cauata sunt, *pro quibus cauetur, quod legimus ex Gagnæo & ms. Angl. cod. pro* sint.

149. Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, &c.] *De significatione vocum* Prouerbiorum *&* παροιμίας, *videat Lector initium Comment. Reuerendissimi D. Ianssenii Gandauensis Episcopi in Prouerbia Salomonis. Atqui ex castigatione Dn. Harrisii legimus prorsus*: Ignominia autem eius non abolebitur in æuum (*pro* in eum) Plena enim zeli, indignatio viri, non parcet (*pro* paret) in die iudicii, *tum quod in postremo consentiat ms. Angl. cod. & exemplaria tam Hebraica & Chaldaica, quam Græca & Latina, prius vero illud Græce sit additum à* LXX. *Atqui etiamsi* ignominia non aboleatur in æuum, *propterea non prohibetur pœnitentia.*

150. iam audisti per casum: Excedite, &c.] *Adludit ad citationem horum verborum Apostoli* 1. *Cor.* 5. *supra factam capite* 15. *ex quo castigamus conformiter Apostolo*: & immundum ne tetigeritis, *iuxta eundem ms. cod. pro* ne egeritis. *Atqui illud*: per casum, *omnino existimo accipi pro* in casum, *id est*, frustra, *ac si dicat*; *tam frustra audisti, quia meæ opinioni non adsentiris. Quum autem per Prosopopœiam aliquem adloquatur, prorsus legendum*: Habes statim, *pro* habet.

151. & in cathedra pestilentiæ non sederit, &c.] *Quod hic* pestilentiam *cum B. Cyprian. lib. de Vnit. Ecclesiæ, supra Tom.*3. *libr.*2. *adu. Marc. cap.*19. *vertit Auctor*: pestilentium, *& Tom.*2. *libr. de Spectac. cap.*3. pestium, *& cap.*27. cathedram pestilentiariam. *Varietas orta videtur ex Græca voce* λοιμῶν *Psal.* 1. *plurali numero, quæ & pestes significat, & pestilentes. Prorsus autem lego in eo quod sequitur ex Psal.* 25. Non sedi cum conseſſu vanitatis, *pro* consensu, *quia Græce est* μετὰ συνεδρίου, *& pro Synonymis habet Auctor* concilium & concessum, *supra dicto cap.*3. *lib. de Spectac. Atqui obscurum est illud, & quantum apparet, mutilum*: vt solus plures. Quoniam quidem: Cum sancto sanctus, *&c. Vbi quod vertit*: peruersus eris, *vertit supra lib.*5. *adu. Marc. cap.* 18. peruerteris, *sicut alii. Porro his* 3. *scripturis, & ea quæ sequitur ex Psal.* 49. *vetatur quidem communicatio cum peccatoribus inique agentibus, peruersis, furibus & mœchis, sed talis qua quis illis cooperatur, in eorum nempe concilio, consensu, peruersitate, & portionem ponendo cum illis. Quare idem est ad illa respondendum cum Paciano, quod ad illud Apostoli* 1. *Cor.*5. Si quis frater nominatur, *seu nominetur*, in vobis fornicator, *&c. esse additum ibi quod omisit Auctor*: & sit, *quod non sine caussa positum ille adserit, vt indicet se de non pœnitentibus loqui.*

152. nedum Eucharistiam medicam, &c.] *Etiam hic mendum erat, ortum, quantum apparet, ex eo quod sequitur* 1. *Cor.*5. Scilicet & fermentum modicum, &c. *quod tamen neutiquam ad Eucharistiam detorqueri potest, sed ad Corinthium incestuosum, sicuti supra interpretatus est Auctor huius libr. cap.*13. *Videtur itaque aliquid aliud legi debere, alioqui nihil habebit emphasis comparatio cibi ad* Eucharistiam, *si addatur* modicam. *Quare restituimus* medicam, *id est, salutiferam.*

153. Manus nemini cito imponas, &c.] *Ad istud* 1. *Timoth.* 5. *respondet B. Pacianus*: *Docet idem Apostolus vel tarde, vel post pœnitentiam non negandas.*

154. Item ad Ephesios, &c.] *Hic etiam sequitur magis Græca quam Latina hodierna exemplaria, Ephes.* 5. *vsus voce sua*: reuincite *pro redarguite, &*: edicere, *nam illud Gagnæi malim, quam*: dicere.

155. Si autem & ab otiose incedente, &c.] *Sic vertit quod Græce est* ἀτάκτως, *pro eo quod* inordinate *magis proprie interpres Latinus, & ipso eodem loco* 2. *Thessal.*3. *paulopost*, inquiete.

156. vti eam sanctificet, &c.] *Peculiare est etiam hic Auctori quod legat*, sanctificet, *& mox*: sistat, *pro eo quod alii omnes*, sanctificaret, & exhiberet *siue* sisteret, *vti Syrus Interpres* (*qui etiam excepto Latino Interprete, non legunt*, vitæ) *& quod*: sine opprobrio, *Græce est* ἀμώμως, *cui satis conformiter Syrus Interpres, sine næuo. Atqui ex Angl. ms. codice locum mutilum sic supplemus*: & sub conditione damnasset si temporali & conditionali, & non perpetua seueritate damnasset.

157. eam pœnitentiam ostendens Dominum malle, quæ ante fidem, &c.] *Paradoxon hoc Auctoris, Montanistarum & Nouatianorum pulcre & late refellit B. Pacianus.*

158. quid adiicit, &c.] *Debuisset potius dicere: Quid præmisit, sui vt solet oblitus, nam* 1. *Tim. præcedit*, & misericordiam sum consecutus, quoniam (*sic legimus ex Angl. ms. cod. pro* quod) ignorans feci in incredulitate, *& sequitur*: Christus venit vt peccatores saluos faceret.

159. quæ aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, &c.] *Saltem in hoc moderatius errabat Auctor quam Montanus, quod admitteret* leuioribus delictis posse veniam consequi ab Episcopo, *atque adeo id contra eos facit, qui* à solo Deo *veniam petendam existimant, quod ipse* irremissibilibus & maioribus *tribuit non aliter atque Nouatianus; sed pulcre id etiam refutat B. Cyprian. epist.* 52. *ad Anton. sub finem.*

CAP. XIX.

160. Sed quonam vsque de Paulo, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus:* De similibus locis B. Ioannis ex Apocalypsi eius & Epistola. *Quos duos libros quum eidem tribuat Auctori, & apud omnes in confesso sit Epistolam 1. Ioan. quam hic citat (alibi etiam ex 2. eius Epist. aliquid addutens) esse Ioannis Euangelistæ, sensisse etiam hinc patet, eiusdem Apostoli esse Apocalypsin, contra eos qui alteri cuipiam adscribere non verentur. Atqui de Prouerbiali formula:* diuersæ partis supplaudere, *vide nostra Prolegomena.*

161. vbi ad Angelum Thyatirenorum spiritus mandat, &c.] *In hac scriptura Apocal. 2. supplemus ex Angl. ms. cod.* quod teneret mulierem Iezabel, *& castigamus:* temporis spatium, *pro* tempori. *Atqui quum videret se hac scriptura vrgeri Auctor, quandoquidem ipse eandem supra Tom. 2. l. de Pœnitent. & similes multos Apocal. 2. & 3. adduxisset pro Pœnitentia: Primum prætendit* nihil credi debere ab Ioanne concessum, quod à Paulo sit denegatum, *sed iam præcedentibus constat, ex Paulo nihil tale conuinci, deinde ad id confugit, quod hæretica fuerit, in eo etiam sibi ipsi contradicens, quod Tom 3. libr. de Præscript. adu. hær. non semel inter grauissima crimina hæresin posuerit, & ipse quoque Paulus Gal. 4. illam hic inter remissibilia ponat, fortassis conscientia propria adtestante, se, iam in hæresin lapsum, tamen adhuc veniam sperare: verum de eo num. sequenti.*

162. Cui enim dubium est, hæreticum institutione deceptum, &c.] *Et si recte* hæreticum institutione deceptum cognito postmodum casu, & pœnitentia expiato, veniam consequi *adserat: tamen addit:* per baptisma veritatis purgatum admitti, *atque adeo (sicuti etiam supra Tom. 3. libr. de Baptismo, & Tom. 4. inter fragmenta li. Græci de Baptis. adnotauimus) sequebatur eorum errorem, qui hæreticos ad Ecclesiam venientes baptizandos putabant, de quo inter Paradoxa ipsius in Prolegom. nostris latius.*

163. Aut si certus est, &c.] *Addit & tertiam explicationem, qua se extricet, quod possit admitti quidé* pœnitentia mœchiæ, sed tamen sine restitutione, *agnoscens cum Nouatiano,* deberi quidem pœnitentiam, sed Deo reseruari. *Verum pulcre eam hæresin impugnat B. Cypr. sapedict. Epistol. 52. ad Antonianum.*

164. Denique ea Apocalypsis, &c.] *Adfert quidem scripturas Apocal. 21. & 22. quibus comminatur* propudiosis & fornicatoribus stagnum ignis (*sic enim castigamus ex ms. Angl. cod. secundum Gagnæi lectionem, pro* illis) & fornicatores, foris sanctam ciuitatem constituit. *Verum de iis loqui manifestum, qui talibus peccatis immortui fuerint, sicuti vel ex eo patet quod adiicitur:* quod est mors secunda. *Atqui emendamus etiam ex eodem ms. cod.* Qui vicerint, hæreditate habebunt ista, *Græce* κληρονομήσει πάντα, *pro* hæreditatem habebunt istam, *mallemus etiam legere singulari numero, sicut Apostolus Ioannes, sed plurali legit id ms. cod.* Propudiosis *etiam vertitur ab auctore, quod Græce est* ἐβδελυγμένοις, *pro quo vulgatus interpres:* execrandis, *& caute prætermisit:* peccatoribus, *&:* mendacibus, *eo quod non multo post iterum quædam peccata remissibilia agnoscat, & inter ea aut* verecundia aut necessitate mentiri. *Sicuti rursum in eo quod citat ex c. 22. omittit:* omnem qui amat & facit mendacium, *quo loco ms. Angl. legit:* Canes venefici, *& Gagnæus:* homicidæ, *sicuti Apostolus, sed quum retineatur ab illis singulari numero:* fornicator, *nihil immutauimus.*

165. De Epistola quoque Ioannis carpunt autem, &c.] *Quum diuersimode in Epistola sua priori Ioannes loquatur, initio* negans nos sine delicto esse, *& postea cap. 3.* præscribens non delinquere omnino, *conciliare cogitur Auctor prius illud de* delictis quotidianæ incursionis, *posterius de* grauioribus & exitiosis, *sed in eo errat, quod addit:* quæ veniam non capiunt. *Legitur enim 1. Ioan. 1. non solummodo:* Emundat nos ab omni delicto, *sed quum præmisisset:* Si confitemur delicta nostra, fidelis est & iustus, vt dimittat ea nobis, *quod de quotidianis intelligi videtur, addit:* & emundet ab omni iniustia, *quod de grauioribus intelligi non dubium, atque adeo de* immunditia, *quantumuis id neget Auctor.*

166. Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, &c.] *Pene medium citat caput 1. Ioannis, auspicatus ab illo:* Quoniam Deus lumen est, *nihil differens à vulgatis codicibus, Castigauimus autem paulopost:* non qua delinquamus, sed qua non delinquamus, *ex coniectura Latinii, pro* quasi, *&:* quia, *ob phrasin Tertullianicam.*

167. mundos exinde præstet, &c.] *Perperam huic auctori impingunt, quasi senserit:* semel in baptismo emundatos, exinde non posse delinquere, *idipsum contra quod agit B. Hieronym libr. 2. aduers Iouin. qui eam hæresin adserebat. Nam non simpliciter id dicit, sed:* si in lumine incedere perseueraverint.

168. Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis, &c.] *In hoc differt Auctor ab Apostolo 1. Ioan. 2 quod legat:* scripsi, *pro scribo, item:* & si deliqueritis, *pro* & si quis peccauerit.

169. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est, &c.] *Sicuti alibi supra, ita & hic transtulit proprie voces Græcas. 1. Ioan. 2.* ἁγνίζει, *&* ἁγνός ἐστι, *pro eo quod alii paraphrastice vertunt:* sanctificat, & sanctus est. *Legimus autem iuxta Apostolum:* Omnis qui manet in eo, non delinquit, *pro* delinquat, *quod habebat Gagnæus, &* delinquet, *quod substituerat Gelenius, & mox,* quoniam Diabolus, *&c. ex ms. Anglico cod. pro* quod. *Plus vero habet auctor:* Omnis qui facit iustitiam, *quum apud alios desideretur:* Omnis, *sicut etiam:* Et ideo, *quod cetera editiones non habent, sed dumtaxat,* omnis qui ex Deo nascitur *seu natus est. Transtulit etiam paucioribus:* Qui non est iustus, ex Deo non est; *cum Vulgato Interprete, pro eo quod ex Græco quidam:* Omnis non faciens iustitiam. *Atqui.* in primore Epistola, *idem est ac si dicas: in priori Epistolæ parte, cui similem habes phrasin supra libr. 5. aduers. Marcion. cap. 10. Interim legimus ex Gagnæo:* negantem nos sine delicto esse, *pro eo quod Lugdun. editio male:* negante.

170. Quod sint quædam delicta quotidianæ incursionis, &c.] *Mirum est, quod inter* quotidiana delicta *enumeret:* iracsci inique, *vbi adludit ad illud Psal. 4.* Irascimini, & nolite peccare, & vltra solis occasum, *iuxta illud Ephes. 4.* Sol non occidat super iracundiam vestram, *item:* manum immittere, *quod videtur accipi pro percutere, quod tamen prohibetur Isai. 58.* facile etiam maledicere, & temere iurare, *quæ prohibentur Matth. 5. Multoque magis mirandum de illo,* fidem pacti destruere. *De postremo:* aut verecundia aut necessitate mentiri, *consentit cum reliquis Patribus.*

171. Sunt autem & contraria istis, &c.] *Inter* grauiora & exitiosa, *& (vti mox loquitur)* mortalia, *rectius collocantur ab illo:* homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, mœchia, fornicatio, & si qua alia violatio templi Dei, *vbi rursus adludit ad Apost. 1. Cor. 3.*

172. Si quis scit fratrem suum, &c.] *De isto 1. Ioan. 5. supra tractauimus, & ex Paciano respondimus num. 23. Legit vero singulari numero,* peccati non ad mortem, *cum Vulgato Interprete Latino, quum Græce sit plurali.*

173. Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo depiecari, &c.] *Ad istud Hier. 7. & 14. etiam ni fallor, supra citatum, vel saltem similem locum Ezech. 4. sic respondet idem Pacianus eadem Epist. 2. ad Sympron. Nouatianum. Etenim quis liberare possit inuitum? quis pro non pœnitentibus impetrare?*

CAP. XX.

174. Disciplina igitur Apostolorum, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De locis Hebr. 6. & Leuit 13. & 14.

175. Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos, &c.] *ad hunc locum haud dubie adludit B. Hieron. Catal. Script. Eccles. in Paulo Apostolo:* Epistola, *inquit, quæ fertur* ad Hebræos, *non eius creditur propter styli sermonisque distantiam, sed vel* Barnabæ iuxta Tertul. *vel Luc. Euang. iuxta quosdam, vel Clementis Rom. postea Ecclesiæ Episc. quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse sermone. De* Barnaba *autem peculiare id est auctori. De* Luca *non auctore, sed translatore Clemens Alexandr. l. Hypotyposeon, De Clemente Romano, qui ex Hebræo in Græcum sermonem transtulerit Eusebius sententiam protulit magis verisimilem, Eccles. hist. libr. 4. cap. 38. Nam tanquam* Pauli Apostoli *meminisse* Epistolæ ad Hebræos *eundem Clementem Epist. ad Corinth. ibidem Euseb. tradidit. Paulo etiam adscribitur à Clemente Alexand. loco citato apud Euseb. lib. 6. cap. 11. Origine in Psal. 7. ac Chrysost. & reliqui Græcorum Commentarii, vt omittam BB. Ambrosium, Hieronym. & Aug. Certe eandem Pauli agnoscit & Rufinus in Symbol. inter Opera B. Cypriani, & alii Patres, quando* XIV. *meminerunt Epistolarum Pauli. Verum etsi auctor* Barnabæ *adscribat, tamen pro authentica scriptura habere se indicat, &* apud Ecclesias receptiorem *pronuntiat, hinc factum, vt supra etiam citauerit Tom 3. lib. 2. adu. Marc. c. 6. 9. & 10. iuxta quod ibidem adnotauimus num. 47. & pro tali citatam fuisse à Patribus omnibus tam Græcis quam Latinis colligere poterit Lector ex Operum vniuscuiusque Scripturarum Indicibus, & nominatim Cypriani nostri, præter eos quos mox recensebimus. Etiam pro tali agnouerunt Concilia Nicenum, Carthag. 3. aliaque supra non semel citata, dum Canonem scripturarum recensent. Plura si quis desideret, recurrat ad Sixtum Senensem Biblioth. Sanct. lib. 7. c. 8. Certe Philastrius inter hæreses Anonymas eas recenset, quæ aut Pauli Apostoli, aut Canonicam scripturam negant.*

176. illo Apocrypho Pastore mœchorum, &c.] *De hoc vide supra To. 2 lib. de Orat. cap. 12. num. 48.*

177. Monens itaque discipulos, &c.] *In hac scriptura Hebr. 6. multum differt ab editionibus hodiernis tam Græcis quam Latinis, legens:* omissis omnibus initiis, *pro eo quod illa: intermittens initii Christi sermonem,* fundamenta pœnitentiæ, *plurali numero,* ab operibus mortuorum, *pro* mortuis, & occidente iam æuo, *pro* virtutesque futuri sæculi. *Nos vero ex Anglico ms. cod. intermedium, quod desiderabatur, sic suppleuimus:* & donum cœleste gustauerunt, & participauerunt Spiritum sanctum, & verbum Dei dulce (*Græce* καλὸν *pro quo alii magis proprie* : pulcrum) gustauerunt.

178. numquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam, &c.] *Quem auctor perperam de* pœnitentia secunda *interpretatur locum, iam citatum Hebr. 6. alii veteres de iteratione baptismi intelligunt, & nominatim B. Ambr. lib. 2. de Pœnitent. c. 2. & in Comment. Philastrius hær. 89. Epiph. hær. 59. Quo etiam accedit Chrysost. cum aliis Græcis eius asseclis, dum eodem modo interpretatur illud Hebr. 10.* Postquam accepimus veritatis agnitionem, non relinquitur hostia pro peccatis, *quemadmodum etiam vbi supra Philastrius. Et certe pro hac sententia faciunt phrases Latinæ,* eos qui semel illuminati sunt, & rursus renouari, *& Græca quoque voces* φωτισθέντας ἀνακαινίζειν, *quas vsurpare solent veteres de baptizatis. Legimus autem omnino, vt constet oratio:* & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat, *pro* seruabant, *quia præcedit:* interpretabatur.

179. Si autem varietas efflorverit in cutem, &c.] *Multum etiam hic differt à lectione* LXX. *Auctor Leuit.* 13. *vertens:* Si varietas efflorverit, *pro* Si florens efflorverit lepra; *quod habet etiam Origenes, cuius interpres B. Hieron. elegantius & clarius vertit, quod & Græce & apud Auctorem obscurum est:* Quum ergo omnem cutem corpus obtexerit, tunc mundum eum sacerdos à contagione pronuntiabit, eo quod conuertit in album. *Qui etiam Auctori in* χεῶς ζῶν *legitur, quod alii* corpus *siue* carnem, *vertunt; vsque adeo vt legisse videantur* χεῶσις, *quod* colorem *significat. Supplemus autem:* mundum voluit intelligi *ex ms. Angl. cod. Qui etiam legit:* Si vero post abolitiem *pro* abolitionem, *sed nihil immutauimus. Atqui calumniatur Auctor, dum interpretatur istud:* immundum iudicari, nec expiari à sacerdote, *nam id quidem verum est, quamdiu* color viuus *apparuerit, sed postea si iterum in album conuersus fuerit, addit: quod mundabit eum sacerdos.*

180. Item de domo: Si quæ maculæ, &c.] *In hoc Leuit.* 14. *consentit cum* LXX. *& eius Latino Interprete, à quo etiam* tactus *vertitur:* ἢ ἁφὴ, *pro* lepra, *quo modo secundo loco quum vertat Auctor ad maiorem intellectum, expunximus ibi repetitam vocem* tactus *superfluam. Legit autem ms. cod. Angl.* exterminari, *pro* extrahi, *sed quia etiam ille mox legit:* extrahi: *hoc retinuimus etiam priori loco. Atqui quod mox auctor, illud:* Si post reformationem domus iterum aliquid de maculis apparuerit, debere deponi structuram domus: *interpretatur, tanquam si secunda non restaret venia, Isychius presbyter, non de peccatoribus, sed de hæreticis interpretatur, multo rectius.*

181. nam & Apocalypsis viridi equo mortem, &c.] Viridis *vertitur ab auctore, quod Græce est* χλωρὸς *Apoc. 6. à vulgato vero Interprete:* pallidus, *sed vtrumque vox Græca significat, quo factum, vt ille paulopost vertit:* fœnum viride, russeus *vero more Tertullianico accipitur pro* rubeus. *Ibi autem* quales Abrahæ fiunt, *subintelligitur,* filio, *adludit enim ad illud Matth.* 3. Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

182. Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, &c.] *Etiam hic differt Auctor ab omnibus, Leuit.* 19. *qui legunt plurali numero:* morientur, *neque addunt quod habet Auctor:* cui seruabatur. *Atqui neque hic recte concludit Auctor:* post manumissionem non haberi veniam *adulterii, eo quod illa famula reseruata, id est, desponsata erat alteri viro, quod non incurreretur, si manumissa tantum esset, & sic nihil ad institutum Auctoris. Et vero intellectum mysticum vide apud Isychium.*

CAP. XXI.

183. Hæc si Apostoli magis norant, &c.] *Caput hoc inscriptissimus.* Quod habeat quidem Ecclesia potestatem remittendi mœchiæ & fornicationis, sed videatur non expedire, ne & alia delinquant. *Eam enim (quantumuis prima facie contrarium sentire videatur) esse suam sententiam, his ipsis verbis paulopost indicat, & rursum istis:* Ergo spiritus veritatis (*quem fortasse adscribit suo Montano*) potest quidem indulgere fornicationibus veniam, sed cum plurium malo non vult. *In hoc interim errat, quod suæ Ecclesiæ Montanicæ soli eam potestatem vindicat, non vero Catholicæ, cui præerat Apostolicus Pontifex.* Et ideo, *inquit,* Ecclesia peccata donabit, sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum, *& quod iterum* Deo, non sacerdoti, *sicut Nouatianus eam potestatem reseruat, contra quos, sicuti non semel diximus, pulcre disputat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonian. Atqui de Prouerbio alibi non semel vsitato:* & in hunc iam gradum decurram, *vide nostra Prolegomena,* excernere *vero vsurpat pro* discernere.

184. Quis enim dimittit delicta ni solus Deus? &c.] *Imprimis non Christi, sed Pharisæorum hæc fuit adfirmatio, Marc.* 2. *& Luc.* 5. *deinde sibi etiam tamquam homini communicatam eam potestatem Christus adserit, quum addit:* Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata, *vt vero ipse eandem potestatem Apostolis communicauit: Mat.* 18. *& maxime Ioan.* 20. Accipite, *inquit,* Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, remittentur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. *Qua veritate Auctor conuictus, etsi eam scripturam ex proposito omittat, quia sibi contrariam, tamen negare non potest* ipsos beatos Apostolos tale aliquid indulsisse (*sicenim lego ex Anglico cod. vt subintelligatur:* constet, *pro eo quod erat:* ipsis beatis Apostolis, &c. indulsisset) *sed deprauat, dum adiicit:* non ex disciplina, sed ex potestate fecisse, *quum tamen, vti præmisimus, suæ Ecclesiæ Montanisticæ eam potestatem concessam fateatur. Legimus autem ex eodem ms. cod.* vt hoc ipsi probaretur, *pro* hoc ipsum probaret.

185. Exhibe igitur & nunc mihi Apostolice, &c.] *Quum hauddubie de Romano Pontifice loquatur, vel hinc Ecclesiæ Romanæ confirmat auctoritatem, quod eius caput* Apostolicum *vocet, vtpote Apostolorum successorem, sicuti ipse apertius supra Tom.* 4. *libr.* 4. *Carminum adu. Marc.* 8. *Remansit autem ea appellatio in hodiernum diem.*

186. vel Quæcumque allegaueris vel solueris in terra, &c.] *Sic prorsus legendum, pro eo quod erat:* alligaueritis, vel solueritis, *patet ex eo quod sequitur:* &: Quæcumque solueris vel alligaueris, *non:* Quæ soluerint vel alligauerint. *Atqui maior fides habenda Auctori, quum adhuc Catholicus esset, quam nunc hæretico, &* contra Ecclesiam *ex proposito maxime hoc capite* scribenti. *Proinde Antidoti loco sufficiemi loci auctoris, quibus non semel,* super Petrum (*non modo:* In ipso, id est, per ipsum, *sicut hic calumniatur*) exstructam Ecclesiam *fatetur, nempe Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. c.* 22. *nu.* 134. *& lib.* 4. *adu. Marc. alicubi, & vel quum in hæresin lapsus esset. hoc ipso Tomo libr. de Monog. c.* 8. *num.* 58. *Similes autem Patrum locos habes adnotatos à nobis ad Epist.* 55. *B. Cypr. ad Cornelium, nu.* 35. *Et vero non* personaliter *B. Petro dumtaxat id dictum, sed deriuatum quoque in eius successores, atque adeo Ecclesiam Romanam ibidem videre est ex Patribus, num.* 90. *Quibus adde B. Pacianum Epist.* 2. *ad Sympron.*

187. &: Dabo tibi claues, non Ecclesiæ, &c.] *Etiam hic Antidoti loco sufficiet, quod nondum hæreticus auctor Scorpiaco aduersus Gnosticos c.* 10. Nam, *inquit,* si & adhuc clausum putas cœlum, memento claues eius hic Dominum Petro, & per eum Ecclesiæ reliquisse.

188. Ipse denique primus in Christi baptismo reserauit aditum cœlestis regni, quo soluuntur, &c.] *Similem interpretationem peruersam Nouatianorum, qua etiam de* remissione delictorum in baptismo, *non vero per pœnitentiam, interpretabantur illud Matth.* 18. Amen dico vobis, quæcunque adligaueritis super terram, *&c.* & quæcunque solueritis, *&c. de Catechumenis, non fidelibus, late & pulcre refutat loco sapius citato B. Pacianus, deducens, istud ipsum Christi ad Petrum, non posse de solis gentibus intelligi. Neque enim* Ecclesiam *Christus non baptizatas gentes vocat. Deinde: Quid soluo, inquit, gentibus quod non est ligatum? nam si reputatum non est, nec ligatum. Quid adligo, quod nullo iure constringo? Gentilis liber est legi. At in baptizatum vtraque conuenire. Soluitur enim, inquit, venia, quia peccato tenebatur, ligatur anathemate, quia solutus fuerat fide, & per gratiam liberatus.*

189. Sed & in illa disceptatione, &c.] *Absurdissima est etiam ista interpretatio ex Act.* 15. *c. quasi ibi soluerit (iuxta promissum Christi) Petrus, quæ omissa sunt legis, & alligauerit quæ reseruata sunt. Nam loquitur de remissione peccatorum, & vero ante edictum illius Concilii Hierosolymitani, peccatum non fuit Legis quædam obseruare.*

190. Cui si præceperat Dominus, &c.] *Etiam ad hanc obiectionem Nouatianorum ex Tertulliano ibidem respondet B. Pacianus. Illud, inquit (nempe:* Si in te peccauerit frater tuus, *&c) vni iussit, hoc (nempe:* Quæcunque solueritis in terra) *pluribus relaxauit, illud ipse soluit in quem admittitur, hoc vero ecclesia, illud sine sacerdote, & fratribus: hoc ab omnibus impetratur.* Quæcunque solueritis, *inquiens omnino nihil excipit.* Quæcunque, *inquit, vel magna vel modica.*

191. quo est Trinitas vnius diuinitatis, &c.] *Ex eo quod sequitur:* Illam Ecclesiam congregat, quam Dominus in tribus posuit, *& proinde* non Ecclesia numerus Episcoporum, *aliisque locis supra non semel, vbi dicit:* Etiam in tribus esse Ecclesiam. *videor mihi colligere etiam eo dementiæ venisse auctorem, vt trium nomine, in quibus consistit Ecclesia, intellexerit Montanum, Priscam & Maximillam. Verum de hoc latius in vita Auctoris.*

CAP. XXII.

192. Attu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De venia mœchiæ, quam sibi martyres quidem vsurpabant. *Inquo auctorem partim imitatur B. Cypr. agens contra lapsos, qui ad Martyres possim recurrebant, & Confessores importuna deprecatione corrumpebant, vt sine discrimine vel examine præuio, singulorum pax daretur seu relaxatio à satisfactione per Episcopos vel Presbyteros imposita, sicut patet ex Epistolis in secessu eius scriptis ad Clerum, ad Martyras, & ad Plebem nu.* 10. 11. *&* 12. *Qui interim non præcidit Martyribus eam potestatem, pacem lapsis dandi, sed monet vt petentium desideria ponderent, merita quoque singulorum & delictorum genera cogitent, sicut latius tractauimus Adnotat. nostris in dictam Epist.* 11. *num.* 3. 4. 6. *&* 10. *Et vero Martyres formulam etiam quandam Libellorum, quibus pacem dabant, habes in vita nostra B. Cypriani, ex Epist.* 17. *Luciani Martyris, Confessorum omnium nomine. Quid? quod dicta Epist.* 11. *his verbis: considerantes, qua & qualia in præteritum Antecessores vestri Martyres concesserint, adludere videatur ad tempora Tertulliani. Nam ipse Tertullianus supra Tom.* 2. *libr. ad Martyras c.* 1. Pax, *inquit,* vestra bellum est illi, *nempe diabolo.* Quam pacem quidem in Ecclesia non habentes, à Martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et ideo eam etiam propterea in vobis habere & fouere & custodire debetis, vt si forte & aliis præstare possitis, *vbi vide & adnotat. nostras nu.* 12. *Quæ adeo Antidoti loco esse possunt, aduersus ea quæ nunc in hæresi constitutus nimis impudenter in Martyras effudit. Atqui transponimus paulopost:* quis permittit homini donare, quæ Deo reseruanda sunt? *Ad quod ipsum argumentum respondimus c. præcedenti, nu.* 184.

193. Sufficiat Martyres propria delicta purgasse, &c.] *Aut loquitur de Martyribus qui suo Martyrio baptizabantur, aut intelligit de omnimoda purgatione delictorum, quam solis Martyribus tum ipse non semel supra, tum Beatus Cyprianus Epist.* 52. *ad Antonian. adscribit, ita vt nihil restet post hanc vitam purgandum. Legimus autem ex ms. Angl. cod. phrasi Tertullianica:* & omnia sanctus, *pro* omnino.

194. Quod si est, iam & Martyrium aliud erit baptisma, &c.] *Non vult hic negare quod supra Tom.* 3. *lib. de Baptis. adseruit:* esse baptismum quendam *sanguinis siue* Martyrii, *& hic iisdem scripturis confirmat (de quo ibi latius Adnot. nostris, c.* 16. *n.* 110. 111. *&* 112.) *sed hoc*

A *sed hoc indicat, quod illud soli profit Martyri, non vero aliis. Nam & hic subiicit:* Debeo ergo & primo lauacro liberare, si possum secundo. *Atqui obscurum est illud:* ingeramusque in sinum (*vel, sicuti legebat Gagnæus:* in finem) necesse est, *&, quantum apparet, corruptum.*

195. certe negatori, &c.] *Vel hinc patet verissimum esse quod supra citauimus ex B. Cypr. Epist. 11. sollicite & caute prius ponderasse actum & opera, & merita singulorum negatorum Martyrium, apud suos Antecessores, priusquam pacem lapsis concederent, vtpote quum hic Auctor videatur indicare, quod vix* Negatoribus *concesserint. In eo hallucinatus, quod leuius faciat peccatum negatoris, peccato mœchiæ & fornicationis.*

ARGVMENTVM
LIBRI DE TRINITATE, PER IACOBUM PAMELIUM.

I. B DE Trinitate *disputaturus* Novatianvs *Presbyter Romanus sub sancto Fabiano Papa, quantum adparet, adhuc Catholicus: Imprimis ex regula fidei (quod Symbolum vocamus) proponit, vt primo credamus* in Devm, Patrem et Dominvm omnipotentem, rervm omnivm Perfectisimvm conditorem.

II. *Super quæ omnia, ipse continens omnia, immensus, æternus, immortalis, mente hominis maior, vt ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.*

III. *Deinde Deum esse conditorem omnium, dominum, & parentem, scripturis probat.*

IV. *Bonum quoque, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum, cuius nec nomen proprium posit edici, & incorruptibilem.*

V. *Cuius si iracundias legitimas & indignationes quasdam, & odia descripta teneamus, non tamen hæc intelligi ad humanorum exempla vitiorum.*

VI. *Et licet scriptura ad humanam formam faciem diuinam sæpe conuertat, non tamen intra hæc nostri corporis lineamenta modum diuinæ maiestatis includi.*

C VII. *Spiritus quoque quum Deus dicitur, claritas & lux, non satis Deum illis appellationibus explicari.*

VIII. *Hunc ergo Deum nouisse & venerari Ecclesiam, cui testimonium reddit tam inuisibilium, quam etiam visibilium, & semper, & tota natura, quem scripturæ celebrant.*

IX. *Porro eandem Regulam veritatis docere nos: credere post* Patrem etiam in Filivm Dei, Iesvm Christvm Dominvm, Devm nostrvm, *eundem in veteri Testamento repromissum, & in nouo exhibitum.*

X. *Neque commentitium & fictum Christum hæreticorum Testamenti veteris auctoritatem respuentium, qui & nuptiarum coniunctionem oderunt (nempe Marcionitarum) neque in phantasmate, sed in veritate, neque illum qui ætheream carnem, vt alij volunt hæretici (nempe Appelletiani) adsumpserit, sed veram carnis soliditatem.*

XI. *Et vero non hominem tantum Christum, sed & Deum, sicuti hominis filium, ita & Dei filium.*

XII. *Deum enim, veteris Testamenti scripturarum auctoritate probari.*

XIII. XIV. *Tum etiam noui Testamenti scripturis.*

XV. *Immo etiam illis, quibus Christus angelus appellatur.*

XVI. XVII. *Eandem diuinam maiestatem in Christo aliis iterum scripturis confirmari.*

D XVIII. *Atqui, quum firmum sit genus probationis, quod etiam ab aduersariis veritatis sumitur, vel ab iis Christum Deum adfirmari (quos supra c. 12. Sabellianos nuncupat) qui Christum Deum patrem faciebant. Sicuti & illos, qui ita Christi manifestam amplexati sunt diuinitatem, vt illum sine carne fuisse dixerint.*

XIX. *Illos autem errorem suum inde sumpsisse, quod nihil arbitrarentur interesse inter filium Dei, & filium hominis, ob scripturam male intellectam.*

XX. *Neque inde sequi, quia Christus mortuus, etiam Deum mortuum accipi, quia non tantummodo Deum, sed & hominem Christum scriptura proponit.*

XXI. *Aduersus autem Sabellianos scripturis probat alium esse filium, alium Patrem.*

Pulcre respondens ad illud: Ego & Pater vnum sumus, *quod illi pro se intendebant.* XXII. E

Rursum ex verbis Christi sequentibus Deum illum comprobans. XXIII. XXIV

Item ex Moyse in principio sacrarum litterarum. XXV.

Inde etiam, quod Abrahæ visus legatur Deus, quod de Patre nequeat intelligi, quem nemo vidit vnquam, sed de filio in angeli imagine. XXVI.

Quod etiam Iacob apparuerit Deus angelus, Dei filius nempe. XXVII.

Pro Sabellianis etiam nihil facere illud: Qui videt me, videt & Patrem. XXVIII.

Deinceps fidei auctoritatem admonere nos, Post Patrem & filium, credere etiam in Spiritvmsanctvm, *quod etiam scripturis confirmat.* XXIX.

Denique quantum dicti hæretici erroris sui originem inde rapuerint, quod animaduerterent scriptum: vnus Deus; *etsi Christum Deum & Patrem Deum dicamus, non magis tamen duos Deos scripturam proponere, quam duos Dominos, aut duos magistros.* XXX.

Sed Dei filium Deum, ex Deo Patre ab æterno natum, qui XXXI. F *semper in Patre fuerit, secundam personam esse à Patre, qui nihil agat sine Patris arbitrio, eundem & Dominum, & angelum magni Dei consilii, in quem Patris diuinitas per substantiæ communionem sit tradita.*

Ceterum, quum scripsisset Rufinus Apolog. pro Origine, hæreticos quosdam qui in Spiritum sanctum blasphemant, Tertvlliani libellvm de Trinitate, *reprehensibiliter quantum ad veritatem fidei nostræ pertinet scriptum in* S. Cypriani *Epistolarum corpus inseruisse, & quamplurimos codices de talibus conscribentes, per totam Constantinopolim distrahi precio viliori fecisse, vt exiguitate pretii homines adlecti, ignotos & latentes dolos facilius compararent, quo per hoc commentum hæretici, perfidiæ suæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent: B. Hieronymus Apologia aduersus Rufinum, nec* Tertvlliani *librum esse adserit, nec* Cypriani, *sed* Novatiani, *cuius & inscribitur titulo, & auctoris styli proprietas demonstrat. Quod confirmatur ab eodem his verbis Catal. Script. Eccles.* Scripsit Novatianvs de Trinitate grande volvmen, quasi ὀπτομὴν operis Tertvlliani, quod G plerique nescientes, Cypriani existimant. *Eodem pertinet, etiam illud superiori loco B. Hieron.* Cypriani ψευδεπίγραφον *hæreseos librum. Hunc autem eundem esse illum, cuius Rufinus & B. Hieron. meminerunt, tum ex illo patet infra cap. 7.* Omnis enim spiritus creatura est. *& quod capite 24. iuxta æditionem Gelenii ex ms Britannico codice, cui & Anglicus codex Ioannis Clementis consentit, vocetur* Paracletus minor Christo, *tum quod capite 29. vbi de* Spiritu sancto *agit, eundem neutiquam Deum aut nuncupet aut probet, sicuti Patrem & Filium iam antea late Deum comprobauerat, quod denique capite 30. vbi deducit vnum Deum esse Patrem & Filium, nullam* Spiritus sancti *faciat mentionem. Quo factum, vt & à B. Hieron. hæreseos liber appelletur, & à Rufino scribatur:* πνευματομάχων *Macedonianæ partis hæreticos, hunc B. Cypriano adscripsisse, vti perfidiæ suæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent. Non propterea tamen in hoc opere illum prætermisimus, quod hæretici sit, & quædam in illo hæresin sapiant, quia (præterquam quod scriptus sit ante schisma eius & hæresin, sicuti Adnot. nostris numero 1. latius) reliqua magnopere faciunt ad confirmandam personarum Trinitatem in vna Deitate contra hodiernos Trinitarios. Et (vel ipso huius libri Auctore teste infra ca. 18.)* firmum est probationis genus, quod etiam ab aduersario sumitur, vt veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. *Vt vt sit,* Tertvlliani *non esse, patet, tum ex eo quod capite 6. Auctor neget in Deo corporea lineamenta, quem Tertullianus non semel corporeum agnoscere videtur, tum quod capite 12.* Sabellianorum *meminit, quum multo post Tertullianum exortus sit Sabellius. Atqui librum hunc, quem Trithemius vidisse non videtur, & ms. habuit Politianus, & primus in lucem edidit Ioan. Gagnæus, deinde castigauit ex Britannico ms. cod. Gelenius, nos denique multis in locis recognouimus ad Anglicum ms. exemplar Dn. Ioan. Clementis, & quibusdam ex coniecturis Dn. Latinii, nouo quoque Argumento & Adnotationibus aliquot illustrauimus.* H

NOVATIANI [1] ROMANÆ VRBIS PRESBYTERI, [2] DE TRINITATE LIBER.

Cap. I.

REGVLA [3] exigit veritatis, vt primo omnium credamus in Deum, Patrem & Dominum omnipotentem, id est, rerum omnium perfectissimum conditorem, [4] qui cœlum alta sublimitate suspenderit, terram deiecta mole solidauerit, maria soluto liquore diffuderit, & hæc omnia propriis & condignis instrumentis & ornata & plena digesserit. Nam & in solidamento cœli luciferos solis ortus excitauit, lunæ candentē globū ad solatium noctis [5] mensurnis incrementis orbis impleuit, astrorum etiam radios variis fulgoribus micātis lucis accendit: & hæc omnia legitimis meatibus circumire totū mundi ambitum voluit, humano generi dies, mēses, annos, signa, tempora, vtilitatesque factura. In terris quoq; altissimos montes in verticem sustulit, valles in ima deiecit, campos æqualiter strauit, animalium greges ad varias hominum seruitutes vtiliter instituit. Syluarum quoque robora humanis vsibus profutura solidauit, fruges in cibum elicuit, fontium ora reserauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post quæ [6] ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, variis florum coloribus ad voluptatem spectantium cuncta vestiuit. In ipso quoque mari, quamuis esset & magnitudine & vtilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocris, nunc vasti corporis fixit, ingenium artificis de institutionis varietate testantia. Quibus non contentus, ne forte fremitus & cursus aquarum cum dispendio possessoris humani alienum occuparet elementum, fines litoribus inclusit: quo cum fremens fluctus & ex alto sinu spumās vnda venisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excederet, seruans iura præscripta: vt diuinas leges tāto magis homo custodiret, quanto illas etiam elementa seruassent. Post quæ hominem quoque mundo præposuit, & quidem ad imaginem Dei factum: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam, vt Deum posset imitari: cuius etsi corporis terrena primordia, cœlestis tamen & diuini halitus inspirata substantia: [7] Quæ cum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit. Et ne in periculum caderet rursum soluta libertas, mandatum posuit, quo tamen nō inesse malum in fructu arboris diceretur, sed futurum, si forte ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur. Nam & liber esse debuerat, ne incongruenter Dei imago seruiret: & lex addenda, ne vsque ad contemptum dantis libertas effrenata prorumperet: & vt præmia condigna & merita pœnarum consequēter exciperet, suū iam habens illud, quod motu mentis in alterutram partem agitare voluisset. [8] Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit, qui cum illam de obedientia posset euadere, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso Deus esse festinat, cuius tamen pœnam nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam ipse quam labores eius maledicuntur super terra. Nam & quod requiritur, non ex ignorantia venit, sed spem hominis futuræ in Christo, & inuentionis & salutis ostendit: & ꝙ ne de ligno arboris vitæ contingat arcetur, non de inuidiæ maligno liuore descendit, sed ne viuens in æternū, nisi peccata Christus ante donasset, circunferret secum in pœnam sui semper immortale delictum. [9] Quanquam etiam superioribus, id est, super ipsum quoque solidamentum partibus, quæ non sunt hodie nostris contemplabiles oculis, angelos prius instituerit, spiritales virtutes digesserit, thronos, potestatesq; præfecerit, & alia multa cœlorum immensa spatia & sacramentorum infinita opera condiderit, vt immensus hic licet mundus pene nouissimum magis Dei corporalium rerum apparcat opus esse, quam solum. Namque quæ infra terram iacent, neque ipsa sunt digestis & ordinatis potestatibus vacua. [10] Locus enim est, quo piorum animæ impiorumq; ducuntur, futuri iudicii præiudicia sentientes: vt operum ipsius in omnibus partibus redundantes magnitudines non intrā mundi huius, capacissimos licet, vt diximus, sinus conclusas videremus, sed etiam intra ipsius mundi & profunda & altitudines cogitare possemus, & sic considerata operum magnitudine, tantæ molis digne mirari possemus artificem.

Cap. II.

[11] Super quæ omnia ipse continens cuncta, nihil extra se vacuum deserens, [12] nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit: quandoquidem ipse vniuersa sinu perfectæ magnitudinis & potestatis inclauserit, intentus semper operi suo, & vadens per omnia, & mouens cuncta, & viuificans vniuersa, & conspiciens tota, & in concordiam elementorum omnium discordantes materias sic cōnectens, vt ex disparibus elementis ita sit vnus mundus ista coagmentata conspiratione solidatus, vt nulla vi dissolui possit, nisi quum illum solus ipse qui fecit, ad maiora alia præstanda nobis, solui iusserit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideo nihil extra ipsum esse potuisse, quippe quum originem omnino non habeat, consequenter nec exitum sentiat: nisi forte quod absit, aliquando esse cœperit nec super omnia sit, sed dum post aliquid esse cœperit, intra id sit quod ante ipsum fuerit, minor inuentus potestate, dum posterior denotatur etiam ipso tempore. Ob hanc ergo causam semper immensus, quia nihil illo maius est: semper æternus, quia nihil illo antiquius. Id enim quod sine origine est, præcedi à nullo potest, dum non habet tempus. Ideo immortalis non definiens in consummationis exitu. Et quoniam sine lege est quicquid sine origine est, modum temporis excludit, dum se debitorem nemini sentit. [13] De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis quæ sint, quanta sint, & qualia sint, digne concipere potest, nec eloquentia sermonis humani æquabilem maiestati eius virtutem sermonis expromit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maiestatem, & eloquentia omnis merito muta est, & mens omnis exigua est: maior est enim mente ipsa, nec cogitari possit quantus sit: ne si potuerit cogitari, mente humana minor sit, qua concipi possit.

1. Cor. 3.

Maior est quoque omni sermone, nec edici possit: ne si potuerit edici, humano sermone minor sit, quo quum edicitur, & circumiri & colligi possit. Quidquid enim de illo cogitatum fuerit, minus ipso erit: & quidquid enuntiatum fuerit, minus illo comparatum circum ipsum erit. Sentire enim illum taciti aliquatenus possumus, vt autem ipse est, sermone explicare non possumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturam ipsius magis quam ipsum dixeris, ipsum non expresseris: siue illum dixeris virtutem, potentiam ipsius magis quam ipsum dixeris, & deprompseris: siue dixeris maiestatem, honorem ipsius magis quam illum ipsum descripseris. Et quid per singula quæque percurrens longum facio? semel totum explicabo. Quidquid omnino de illo retuleris, rem aliquam ipsius magis & virtutem quam ipsum explicaueris. Quid enim de eo condigne aut dicas aut sentias, qui omnibus & sermonibus & sensibus maior est? Nisi quod vno modo, & hoc ipsum quomodo possumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid sit Deus mente capiemus: si cogitauerimus id illum esse, quod qua-

le,& quantum sit non possit intelligi, ne in ipsam quidem cogitationem possit venire. Nam si ad solis aspectum oculorum nostrorum acies hebescit, ne orbem ipsum obtutus inspiciat obuiorum sibi operatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de Deo, & quanto ad considerandum Deum plus intenditur,tanto magis ipsa cogitationis suæ luce cæcatur. Quid enim de eo (vt iterum repetam) condigne dicas, qui est sublimitate omni sublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni splendore splendidior, omni robore robustior, omni virtute viritior, omni pulchritudine pulchrior, veritate omni verior, & fortitudine omni fortior, & maiestate omni maior, & omni potentia potentior, & omnibus diuitiis ditior, omni prudentia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iustitia iustior, omni clementia clementior. Minora enim sint necesse est omnium genera virtutum, eo ipso qui virtutum omnium & Deus & parens est: vt vere dici possit, id Deus esse, quod eiusmodi est, cui comparari nihil potest. Super omne est enim quod dici potest. Mens est enim quædam gignens & complens omnia, quæ sine vllo, aut initio, aut termino temporis, causas rerum naturaliter nexas ad vtilitatem omnium summa & perfecta ratione moderetur. [14 Hunc igitur agnoscimus & scimus Deum conditorem rerum omnium: Dominum, propter potestatem: & parentem, propter institutionem: hunc (inquam) 15 qui *dixit*, [a] *& facta sunt omnia: præcepit, & processerunt vniuersa.* De quo scriptum est, [b] *Omnia in sapientia fecisti*, De quo Moyses: [c] *Deus in cœlo sursum & in terra deorsum*, 16 *qui* (secundum Esaiam) [d] *mensus est cœlum palmo, terram pugillo,* [e] *qui aspicit terram, & facit eam tremere, qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipso quasi locustæ,* [f] *qui expendit montes in pondere, & nemora in statera*, id est, certo diuinæ dispositionis examine: ac ne facile in ruinam procumberet magnitudo, inæqualiter iacens, si non paribus fuisset librata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per Prophetam: *Ego Deus, & non est præter me.* Qui per eundem Prophetam refert: *Quoniam maiestatem meam non dabo alteri*, vt omnes cum suis figmentis Ethnicos excludat & hæreticos, probans Deum non esse qui manu artificis factus sit, 17 nec eum qui ingenio hæretici fictus sit. Non est enim Deus, cui, vt sit, quærendus est artifex. Quique adhuc adiecit per Prophetam, *Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: qualem mihi ædificabitis domum, aut quis locus requiei meæ?* vt ostendat quoniam multo magis illum templum non capit, quum mundus non capit: hæc non ad sui iactantiam, sed ad nostri scientiam refert. Neque enim ipse à nobis desiderat magnitudinis gloriam, sed nobis vult religiosam, qua pater, conferre sapientiam. Quique præterea ferinos nostros animos, & de agresti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere volens, dicit: 18 *Et super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & trementem verba mea?* vt Deum aliquatenus quantus sit possit agnoscere, dum illum per spiritum collatum discit timere. Qui similiter adhuc magis in notitiam nostri volens peruenire, ad culturam sui nostros excitans animos, aiebat: *Ego sum Dominus qui feci lucem & creaui tenebras*, vt vicissitudinum istarum, quibus noctes diesque moderantur, non naturam nescio quam putemus artificem, sed Deum agnosceremus potius (quod erat verius) conditorem. Quem quoniam obtutu oculorum videre non possumus, de operum magnitudine, & virtute, & maiestate condiscimus. *Inuisibilia enim ipsius* (inquit Apostolus Paulus) 19 *à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas:* vt animus humanus ex manifestis occulta condiscens, de operum magnitudine quæ videret mentis oculis, artificis magnitudinem cogitaret: de quo idem Apostolus: *Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria.* Euasit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis vicit magnitudinem. *Quoniam,* inquit, *ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.* Nam & imperio eius omnia, vt ex ipso sint, & verbo eius digesta, vt per ipsum sint: & in iudicium eius recidunt vniuersa, vt dum in ipso expectant libertatem, corruptione deposita in ipsum videantur esse reuocata.

[20 Quem solum merito bonum pronuntiat Dominus: cuius bonitatis totus testis est mundus: quem non instituisset, nisi bonus fuisset. Nam si omnia bona valde, consequenter ac merito & quæ instituta sunt bona, bonum institutorem probauerunt: & quæ à bono instituto re sunt, aliud quam bona esse non possunt, ex quo omne malum faceſſat à Deo: Nec enim potest fieri vt sit initiator, aut artifex vllius mali operis, qui nomen sibi perfecti vindicat, & parentis & iudicis: maxime cum omnis mali operis vindex sit & iudex, quoniam & non aliunde occurrit homini malum, nisi à bono Deo recessisset. Hoc autem ipsum in homine denotatur: non quia necesse fuit, sed quia ipse sic voluit. vnde manifeste & quid malum esset apparuit, & ne inuidia in Deo esse videretur, à quo malum ortum esset, eluxit. Hic ergo semper sui est similis, nec se vnquam in aliquas formas vertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis esse videatur. Immutatio enim conuersionis, portio cuiusdam comprehenditur mortis. Ideo nec adiectio in illo vnquam vllius aut partis, aut honoris accedit: ne quid vnquam perfecto defuisse videatur: nec detrimentum in eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus esse videatur: sed quod est, id semper est, & qui est, semper ipse est, & qualis est, semper talis est. Nam & incrementa originem monstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant: Et ideo, *ego*, ait, *sum Deus, & non sum mutatus*: statum suum tenens semper, dum id quod natum non est, conuerti non potest. Hoc enim in ipso quidquid illud potest quod est, Deus semper sit necesse est, vt semper sit Deus, seruans sese virtutibus suis: Et ideo dicit, EGO SVM QVI SVM. Quod enim est, ideo hoc habet nomen, quoniam eandem semper sui obtinet qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod est: quidquid enim aliquando vertitur, mortale ostenditur hoc ipso quod conuertitur. Desinit enim esse, quod fuerat, & incipit consequenter esse quod non erat: idcirco & merito in Deo manet semper status suus, dum sine detrimento commutationis semper sui & similis & æqualis est. Quod enim natum non est, nec mutari potest: ea enim sola in conuersionem veniunt quæcunque fiunt vel quæcunque gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, discunt esse nascendo, atque ideo nascendo conuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatem habent, nec artificem, excluserunt à se demutationem, dum in qua conuersionis causa est, non habent originem: ideo & vnus pronuntiatus est, dum parem non habet. Deus enim, quidquid esse potest quod Deus est, summum sit necesse est. Summum autem quidquid est, ita demum summum esse oportet, dum extra comparem est. Et ideo solum & vnum sit necesse est, cui conferri nihil potest, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita esse possunt, vt rerum dictat ipsa natura. Infinitum est autem, quicquid nec originem habet omnino, nec finem. Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam si non omne id quod est, quidquid est continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuentum eo quo continetur, Deus esse desierit, in alterius potestatem redactus, cuius magnitudine qua minor fuerit inclusus: & ideo quod continuit Deus potius esse iam cœperit. Ex quo effectum est, vt nec nomen Dei proprium possit edici, quoniam non possit nec concipi. Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturę suę conditione comprehenditur. Nomen enim significantia est eius rei quæ comprehendi potuit ex nomine. At quando id de quo agitur, tale est, vt condigne nec ipsis intellectibus colligatur: quomodo appellationis digne vocabulo pronuntiabitur? Quod dum extra intellectum est, etiam supra appellationis significantiam sit necesse est: vt merito quando nomen suum Deus ex quibusdam rationibus & occasionibus adiicit & præfert, nō tam legiti-

mam

A B C D E F G H

Cap.III. a *Psal.*148. b *Psal*103. c *Deut.* 4. d *Isa.*40. e *Psal.*103. f *Isa.* 40. *Isai.*45. *Isai.*48. *Isai.*66. *Ibid.* *Isai.*45. *Rom.*1. 1. *Tim.*1. *Rom.*11. Cap.IV. *Gen.*1. *Gen.*3. *Malach.*3. *Exod.*3.

A

mam proprietatem appellationis ſciamus eſſe depromptam, quam ſignificantiam quandam conſtitutam, ad quam dum homines decurrunt, Dei miſericordiam per ipſam impetrare poſſe videantur. Eſt ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta ſentiens omnino, nec finem. Nam & quia incorruptibilis, ideo & immortalis, & quia immortalis, vtique & incorruptibilis: vtroque inuicem ſibi & in ſe connexione mutua perplexa, & ad ſtatum æternitatis vicaria concatenatione producta: & immortalitate de incorruptione deſcendente, & incorruptione de immortalitate veniente. [21 Cuius etiamſi 22 iracundias a legitimas 23 & b indignationes quaſdam deſcriptas tenemus, 24 & c odia relata cognoſcimus: non tamē hęc intelligimus ad humanorū relata eſſe exempla vitiorum. Hęc n. omnia etſi hominem poſſunt corrumpere, diuinam vim non poſſunt omnino vitiare. Paſſiones enim iſtæ in hominibus merito eſſe dicentur, in Deo non merito iudicabuntur. Corrumpi enim per hæc homo poteſt quia corrumpi poteſt. Corrumpi per hæc Deus non poteſt, quia nec corrumpi poteſt. Habent igitur iſta vim ſuam quam exerceant, ſed vbi præcedit paſſibilis materia, non vbi præcedit impaſſibilis ſubſtantia. Nam & quod iraſcitur Deus, non ex vitio eius, venit, ſed ad remedium noſtri illud facit. Indulgens eſt enim, etiam tunc cum minatur: dum per hęc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honeſtam vitam deeſt ratio. metus eſt neceſſarius, vt qui rationem reliquerunt, vel terrore moueantur. Et ideo omnes iſtę vel iracundiæ Dei vel odia, vel quæcunque ſunt huiuſmodi, dum ad medicinam noſtram proferuntur (vt res docet) ex conſilio, non ex vitio venerunt. Nec ex fragilitate deſcendunt, propter quod etiam ad corrumpendum Deum valere non poſſunt. Materiarum enim in nobis, ex quibus ſumus, diuerſitas, ad iracundię conſueuit corrumpentem nos excitare diſcordiam, quæ in Deo vel ex natura, vel ex vitio non poteſt eſſe: dum non vtique ex coagmentis corporalibus intelligitur eſſe conſtructus. Eſt enim ſimplex & ſine vlla corporea concretione, quidquid illud eſt totus, quod ſe ſolus ſcit eſſe, quandoquidem ſpiritus ſit dictus. Et ideo hæc quæ in hominibus vitioſa ſunt & corrumpentia, dum ex corporis ipſius & materiæ corruptibilitate naſcuntur, in Deo corruptibilitatis vim exercere non poſſunt: quandoquidem, vt diximus, non ex vitio, ſed ratione venerunt. [25 Et licet ſcriptura cœleſtis ad humanam formam faciem diuinam ſæpe conuertat, dum dicit, *Oculi Domini ſuper iuſtos*: 26 Aut dum odoratus eſt Dominus Deus odorem bonæ fragrātiæ: Aut dū traduntur Moyſi tabulæ ſcriptæ digito Dei: Aut dum populus filiorum Iſrael de terra Ægypti manu valida & brachio excelſo liberatur: Aut dum dicit, *Os enim Domini locutum eſt hæc*: Aut dum terra ſcabellum pedum Dei eſſe perhibetur: Aut dum dicit, *Inclina aurem tuam & audi*: ſed nos qui dicimus, *quia lex ſpiritalis eſt*, non intra hæc noſtri corporis lineamenta modum, aut figuram diuinæ maieſtatis includimus ſed ſuis illam interminatæ magnitudinis (vt ita dixerim) campis ſine vllo fine diffundimus. Scriptū eſt enim: *Si aſcendero in cœlum, tu ibi es: ſi deſcendero ad inferos, ades*, 27 *& ſi aſſumpſero alas meas, & abiero trans mare, ibi man⁹ tua apprehendet me, & dextera tua detinebit me.* Rationem enim diuinæ ſcripturæ de temperamento diſpoſitionis cognoſcimus. Parabolis enim adhuc ſecundum fidei tempus de Deo Prophetes tunc loquebatur, non quomodo Deus erat, ſed quomodo populus capere poterat. Vt igitur hæc ſic de Deo dicantur, non Deo, ſed populo potius imputetur. Sic & tabernaculum erigere populo permittitur, nec tamen Deus intra tabernaculum cluſus continetur. ſic & templum extruitur, nec tamen Deus intra templi anguſtias omnino ſepitur. Non igitur mediocris eſt Deus, ſed populi mediocris eſt ſenſus: nec anguſtus Deus, ſed rationis populi anguſtus eſt intellectus habitus. Denique in Euangelio: *Veniet hora*, Dominus aiebat, *quum neq; in monte iſto, neque in Ieruſalem adorabitis patrem.* Et cauſas reddidit, dicens: *Spiritus eſt Deus, & eos ergo qui adorant, in ſpiritu & veritate adorare oportet.* Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monſtrantur: non habitus Dei, nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cum oculi deſcribuntur, quod omnia videat, exprimitur. 28 Et quando auris, quod omnia audiat, proponitur. Et cum digitus, ſignificantia quædam voluntatis aperitur. Et cum nares, precum quaſi odorum perceptio oſtenditur. Et cum manus, quod creaturæ ſit omnis auctor, probatur. Et quando brachium, quod nulla natura contra robur ipſius repugnare poſſit, edicitur. Et quando pedes, quod impleat omnia nec ſit quicquam vbi non ſit Deus, explicatur. Neq; n. ſunt ei aut membra, aut membrorum officia neceſſaria, ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium & ſeruiunt & adſunt omnia.

Cur enim requirat oculos, qui lux eſt? Aut cur quærat pedes, qui vbique eſt? Aut cur ingredi velit, cum non ſit quo extra ſe progredi poſſit? Aut cur manus experat, cuius ad omnia inſtituenda artifex eſt, & ſilens voluntas? Nec auribus eget, qui etiam tacitas nouit voluntates. 29 Aut propter quam cauſam linguam quærat, cui cogitare iuſſiſſe eſt? Neceſſaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo: quia inefficax hominis conſilium fuiſſet, niſi cogitamen corpus impleſſet: Deo autem non neceſſaria, cuius voluntatem non tantum ſine aliqua molitione opera ſubſequuntur, ſed ipſa ſtatim opera cum voluntate procedunt. Ceterum ipſe totus oculus, quia totus videt: & totus auris, quia totus audit: & totus manus, quia totus operatur: & totus pes, quia totus vbique eſt. Idem enim quicquid illud eſt, totus æqualis eſt, & totus vbique eſt. Non enim habet in ſe diuerſitatem ſui, quidquid eſt ſimplex. Ea enim demum in diuerſitatem membrorum recidunt, quæ veniunt ex natiuitate in diſſolutionem. Sed hæc quæ concreta non ſunt, ſentire non poſſunt. Quod n. immortale eſt quidquid eſt, illud ipſum vnum & ſimplex & ſemper eſt. Et ideo quia vnum eſt, diſſolui non poteſt, quoniam quidquid eſt, illud ipſum extra ius diſſolutionis poſitū, legib. eſt mortis ſolutum. [30 Sed illud quod dicit Dominus Spiritū Deum, puto ego ſic locutum Chriſtum de patre, vt adhuc aliquid plus intelligi velit quam ſpiritum Deum. Hominib. enim licet in Euangelio ſuo intelligendi incrementa facientib. diſputet, ſed tamen & ipſe ſic adhuc de Deo loquitur hominib. quomodo poſſunt adhuc audire vel capere: licet (vt diximus) in agnitionem Dei religioſa iam facere incrementa nitatur: inuenimus enim ſcriptum eſſe, quod Deus caritas dictus ſit, 31 nec ex hoc tamē Dei ſubſtantia caritas expreſſa eſt: Et quod lux dictus eſt, nec tamen in hoc ſubſtantia Dei eſt, ſed totum hoc de Deo dictum eſt quantum dici poteſt, vt merito & quando ſpiritus dictus eſt, non omne id quod eſt dictus ſit, ſed vt dum mens hominum intelligendo vſque ad ipſum proficit ſpiritum, conuerſa iam ipſa in ſpiritu aliud quid amplius per ſpiritum coniicere Deum eſſe poſſit. Id enim quod eſt, ſecundum id quod eſt, nec humano ſermone edici, nec humanis auribus percipi, nec humanis ſenſibus colligi poteſt. Nam ſi, *quæ præparauit Deus his qui diligunt illum, nec oculus vidit, nec auris audiuit.* 32 *nec cor hominis, aut mens ipſa percepit*: qualis & quantus eſt ille ipſe, qui hæc repromittit, ad quæ intelligenda & mens hominis & natura defecit.

Denique ſi acceperis ſpiritum ſubſtantiam Dei, creaturam feceris Deum: 33 Omnis enim ſpiritus creatura eſt. Erit ergo iam factus Deus. Quomodo & ſi ſecundum Moyſen ignem acceperis Deum, creaturam illum eſſe dicendo, inſtitutum expreſſeris, non inſtitutorem docueris. Sed hæc figurantur potius, quam ita ſunt. Nam & in veteri Teſtamento ideo Deus ignis dicitur, vt peccatori populo metus incutiatur, dum iudex oſtenditur: Et in nouo Teſtamento ſpiritus eſſe profertur, vt refector & creator in delictis ſuis mortuorum per hanc bonitatem conlatæ credentibus indulgentiæ comprobetur.

[34 Hunc ergo, omiſſis hæreticorum fabulis atque figmentis, Deū nouit & veneratur Eccleſia, cui teſtimonium reddit tā inuiſibilium quam etiam viſibiliū, & ſem-

per

Cap. V.
a *Gen.* 18.
b *Deut.* 29.
c *Eccleſ.* 9.

B

Ca. VI.
Pſal. 33.
Gen. 8.
Exod. 31.

C

Deut. 5.
Iſai. 1.
Iſai. 66.
4. *Reg.* 19.
Rom. 7.

Pſal. 138.

D

Exod. 28.
3. *Reg.* 6.

Ioan. 4.

E

Pſal. 33.
4. *Reg.* 6.
Exod. 31.
Gen. 8.
Deut. 5.
Ibidem.
Iſai. 66.

Iſai. 38.

F

Cap. VII.
Ioan. 4.

1. *Ioāh.* 4.
1. *Ioan.* 1.

G

1. *Cor.* 2.

Deut. 4.

H

1. *Ioan.* 4.

Cap. VIII.

per,& tota natura. Quem angeli adorant, astra mirantur, maria benedicunt, terræ verentur, inferna quæque suscipiunt. Quem mens omnis humana sentit, etiamsi non exprimit, cuius imperio omnia commouentur,fontes scaturiunt, amnes labuntur, fluctus adsurgunt, fœtus suos cuncta parturiunt, venti spirare coguntur, imbres veniunt, maria commouentur, fœcunditates suas cuncta vbique diffundunt : peculiarem protoplastis æternæ vitæ mundum quendam paradisum in Oriente constituit,arborem vitæ plantauit,scientiæ boni & mali similiter alteram arborem conlocauit. Mandatum dedit, sententiam contra delictum statuit. Noe iustissimum de diluuii periculis pro merito innocentiæ fideique seruauit. Enoch transtulit, in amicitiæ societatem Abraham adlegit, 35 Isaac protexit, Iacob auxit, Moysen ducem populo præfecit, ingemiscentes filios Israel è iugo seruitutis eripuit, legem scripsit : patrum sobolem in terram repromissionis induxit. Prophetas spiritu instruxit, & per hos omnes filium suum Christum repromisit, &, quando daturum se spoponderat,misit. Per quem nobis in notitiam venire voluit : & in nos indulgentiæ suæ sinus largos profudit, egenis & abiectis locupletem spiritum conferendo. Et quia vltro & largus & bonus est: ne totus hic orbis auersus gratiæ eius fluminibus arescceret, Apostolos institutores generis nostri in totum orbem mitti per filium suum voluit : vt conditio generis humani agnosceret institutorem : & si sequi maluisset, haberet quem pro Deo in suis iam postulationibus, patrem diceret. Cuius prouidentia non tantummodo singillatim per homines cucurrit aut currit, sed etiam per ipsas vrbes & ciuitates, quarum exitus Prophetarum vocibus cecinit, immo etiam per ipsum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutiones pœnasque descripsit : & nequis non etiam ad minima quæque Dei putaret istam infatigabilem prouidentiam peruenire, *Ex duobus*, inquit Dominus, *passeribus vnus non cadet sine patris voluntate, sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Cuius etiam cura & prouidentia Israelitarum non fluit nec vestes consumi, nec vilissima in pedibus calceamenta deteri, sed nec ipsorum postremum adolescentium captiua sarabara comburi, nec immerito: nam si hic omnia complexus est, omnia continens, omnia autem & totum ex singulis constant, pertinget consequenter eius ad vsque singula quæque cura, cuius ad totum, quicquid est, peruenit prouidentia. 36 Hinc est quod & desuper Cherubim sedet, id est, præest super operum suorum varietatem, subiectis throno eius animalibus præ ceteris principatum tenentibus, cuncta desuper crystallo contegente, id est,cœlo omnia operiente.37 Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo iubente solidatum, vt glacies robusta aquarum terram pridem contegentium diuidens medietatem, dorso quodam pondera aquæ superioris corroboratis de gelu viribus sustineret. 38 Nam & rotæ subiacent, tempora scilicet, quibus omnia semper mundi membra voluuntur, talibus pedibus adiectis, quibus non in perpetuum stant ista, sed transeunt. Sed & per omnes ortus stellata sunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda sunt, in quorum sinu carbonum medius est ignis, siue quoniam 39 ad igneum diem iudicii mundus iste festinat : siue quoniam omnia opera Dei ignea, nec sunt tenebrosa, sed vigent : siue etiam, ne, quia ex terrenis ista fuerant orta principiis, naturaliter de originis suæ rigore torperent, addita est omnibus interioris spiritus calida natura, quæ frigidis concreta corporibus ad vsuram vitæ æqualia omnibus libramenta monstraret. Hic est igitur currus (secundum Dauid) Dei. 40 *Currus enim*, inquit, *Dei decies milies multiplicatus*, id est, innumerus, infinitus, immensus. Sub iugo enim naturalis legis homnibus datæ, alia quasi frenis reuocatare trahuntur, alia quasi effusis habenis excitata impelluntur. Mundum enim istum, currum Dei, cum omnibus & ipsi angeli ducunt & astra, quorum, varios licet, meatus, certis tamen legibus vinctos inspicimus ad metas definiti sibi temporis ducere:vt merito nobis quoque cum Apostolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quam inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* & reliqua.

[41 Eadem regula veritatis docet nos, credere post patrem etiam in filium Dei, Christum Iesum, Dominum Deum nostrum, sed Dei filium, huius Dei qui & vnus & solus est,conditor scilicet rerum omnium, vt iam & superius expressum est. Hunc enim Iesum Christum iterum dicam huius Dei filium, & in veteri Testamento legimus esse repromissum, & in nouo Testamento animaduertimus exhibitum, omnium sacramentorum vmbras & figuras de præsentia corporatæ veritatis implentem. 42 Hunc enim Abrahæ filium, 43 hunc Dauid, hunc non minus & vetera prædicta & Euangelia testantur. Hunc ipsa Genesis, quum dicit, *Tibi dabo & semini tuo.* Hunc, quando luctatum ostendit hominem cum Iacob. Hunc, quando dicit, *Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femoribus eius*, 44 *donec veniat is cui repromissum est, & ipse erit expectatio gentium.* Hunc Moyses, quum dicit, 45 *Prouide alium quem mittas.* Hunc idem, quando testatur,*Propheten vobis*, dicendo, *suscitabit Deus ex fratribus vestris: eum quasi me audite.* Hunc, quando dicit, *Videbitis vitam vestram pendentem nocte ac die, & non credetis ei.* Hunc Esaias,*Prodiet virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet.* Hunc eundem, quando dicit, *Ecce virgo concipiet & pariet filium.* Hunc, quando sanitates ab eo futuras collocat, dicens, *Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, tunc saliet claudus vt ceruus, & diserta erit lingua mutorum.* Hunc, quando patientiæ virtutes expromit, dicens, *Non audietur in plateis vox eius, arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet.* Hunc, quando eius Euangelia descripsit, *Et disponam vobis testamentum æternum sancta Dauid fidelia.* Hunc, quando gentes in ipsum crediturus prophetat, *Ecce posui eum in principem & præcipientem gentibus. Gentes quæ te non nouerunt, inuocabunt te, & populi qui te nesciunt, ad te confugient.* Hunc eundem,quando ad passionem eius exclamat dicens,*Sicut ouis ad occisionem ductus est, sicut agnus coram tondente se sine voce*, 46 *sic non aperuit os suum in humilitate.* Huncquando, flagrorum eius ictus plagasque descripsit, *Liuore eius nos sanati sumus:* aut humilitatem, *Et vidimus eum, & non erat ei species, neque honor, homo in plaga & sciens ferre infirmitatem.* Aut quod populus non erat crediturus, *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem.* Aut quod resurrecturus à mortuis,*Et erit in illa die radix Iesse, & qui surget imperare gentibus,in eum gentes sperabunt, & erit requies eius honor.* Aut cum tempus resurrectionis, *Quasi diluculo paratum inueniemus eum.* Aut quod sessurus ad dexteram patris, *Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Aut quum possessor omnium collocatur, *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Aut quod iudex omnium ostenditur, *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis.* Nec hoc in loco plura persequar, quæ adnuntiata de Christo omnibus hæreticis, sed & ipsis veritatem tenentibus magis nota sunt.

[47 Sed illud admoneo, non alterum in Euangelio Christum expectandum fuisse, quam hunc à creatore veteris Testamenti litteris ante promissum, maxime quum & quæ de ipso prædicta sunt, impleta sint, & quæ impleta sunt, ante prædicta sint. Vt merito hæreticorum istorum Testamenti veteris auctoritatem respuentium nescio cui commentitio & ex fabulis anilibus ficto Christo atque fucato possim vere & constanter dicere: Quis es? vnde es? à quo missus es? quare nunc venire voluisti? quare talis? vel qua venire potuisti? vel quare non ad tuos abisti? nisi quod probasti tuos non habere, dum ad alienos venis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis spem resurrectionis? quid ad alienum venis famulum? alienum sollicitare desideras filium? quid me à Domino eripere conaris? quid me in patrem blasphemare atque impium esse compellis? aut quid sum à te in resurrectione

A
Gen.3 Gen.9. Gen.6. Gen.17. Gen.22. 29. & 30. Exod.3.12. & 20. Ios.3. & seq. 1.Pet.1. Marc. 16.
B
Matth.6.
Isa.13.15. 17.18.19. 21. 22.23.24. 28.29.& 30. Matth.10. Deut.29.
C
Dan 3.
Psal. 98. Apoc.4.
Gen.1. Ezech. 10. 2.Pet.3.
D
Psal. 67. Rom.11.
E
Cap. IX.
Gen.22.& Matth.1. Isa.9. Luc.1. Gen.15. & 17. Gen.32. Gen.49.
F
Exod.4. Deut.18. Deut.28. Isa.11. Isa.7. Isa.35. Isa.42.
Isa.55. Ibid. Isa.53. Ibid. Ibid. Isa.56. Isa.11.
G
Osee 6. Psal.109.
Psal.2. Psal.71.
Cap.X.
D

A

consecuturus, qui me ipsum non recipio, dum corpus amitto? Si saluare vis, fecisses hominem cui salutem dares. Si à delicto eripere cupis, ante mihi, ne delinquerem, contulisses. Quod autem tecum suffragium circumfers Legis? Quod habes testimonium Propheticæ vocis? aut quid mihi possum de te solidum repromittere, quum te videam in phantasmate, & non in soliditate venisse? Quid ergo tibi cum figura corporis, si corpus odisti? immo reuinceris corporis quod odisti, circumferre substantiam, cuius suscipere voluisti etiam figuram? Odisse enim debueras corporis imitationem, si oderas veritatem. Quoniam si alter es, aliter venire debueras, ne dicereris filius creatoris, si vel imaginem habuisses carnis & corporis. Certe si oderas natiuitatem, 48 quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, recusare debueras etiam imitationem hominis, qui per nuptias nascitur creatoris. Neque igitur eum hæreticorum agnoscimus Christum, 49 qui in imagine (vt dicitur) fuit, & non in veritate, nihil verum eorum quæ gessit, fecerit, si ipse phantasma & non veritas fuit, 50 neque cum qui nihil in se nostri corporis gessit, dum ex Maria nihil accepit, ne non nobis venerit, dum non in nostra substantia visus apparuit. 51 Neque illum qui ætheream siue sideream, vt alii voluerunt hæretici, voluit carnem, ne nullam in illo nostro intelligamus salutem, si non etiam nostri corporis cognoscamus soliditatem, 52 nec vllum omnino alterum, quoduis aliud ex figmento hæreticorum gesserit corpus fabularum. Omnes enim istos & natiuitas Domini, & mors ipsa confutat. Nam, & *Verbum*, inquit Ioannes, *caro factum est, & habitauit in nobis.* Vt merito corpus nostrum in illo fuerit, quoniam quidem nostram carnem sermo susceperit. Et sanguis idcirco de manibus ac pedibus, atque ipso latere demanauit, vt nostri consors corporis probaretur, dum occasus nostri legibus moritur. Qui dum in eadem substantia corporis in qua moritur, resuscitatus, ipsius corporis vulneribus comprobatur, etiam resurrectionis nostræ leges in sua carne monstrauit, qui corpus quod ex nobis habuit, in sua resurrectione restituit. Lex enim resurrectionis ponitur, dum Christus ad exemplum ceterorum in substantia corporis suscitatur. 53 Quoniam cum caro & sanguis non obtinere regnum Dei scribitur, non carnis substantia damnata est, quæ diuinis manibus, ne periret, extructa est, sed sola carnis culpa merito reprehensa est, quæ voluntaria hominis temeritate contra legis diuinæ iura grassata est. Quia in baptismate & in mortis dissolutione sublata caro ad salutem reuertitur: dum ad statum innocentiæ deposita criminis mortalitate reuocatur. [54 Verum ne ex hoc quod Dominum nostrũ Iesum Christum Dei creatoris filium in substantia veri coporis exhibitum adserimus, 55 aliis hæreticis hoc in loco hominem tantum & solum defendentibus, atque ideo hominem illum nudum & solitiarium probare cupientibus, aut manus dedisse, aut loquendi materiam commodasse videamur: non sic de substantia corporis ipsius exprimimus, vt solum tantum hominem illum esse dicamus: sed vt 56 diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta, etiam Deum illum secundum scripturas esse teneamus. Est enim periculum grande, saluatorẽ generis humani, totius Dominum & principem mundi, cui à suo patre omnia tradita sunt, & cuncta concessa, per quem instituta sunt vniuersa, creata sunt tota, digesta sunt cuncta, æuorum omnium & temporum regem, angelorum omnium principem, ante quẽ nihil præter patrem, hominem tantummodo dicere, & auctoritatem illi diuinã in his abnegare. Hæc enim contumelia hæreticorum ad ipsum quoq; Deum patrẽ redundabit, si Deus pater filiũ Deum generare non potuit. Sed enim veritati cæcitas hæreticorum nulla præscribet. Nec quoniam in Christo aliquid tenent, aliquid non tenent, alterum vident, alterum non vident, eripietur, nobis illud quod non vident, per illud quod vident. Quasi hominis enim in illo fragilitates considerant, quasi Dei virtutes non computant, infirmitates carnis recolunt, potestates diuinitatis excludunt. Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit, vt homo ex infirmitatibus comprobetur, probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet, vt etiã Deus ex operibus adseratur. Si enim passiones ostendunt in illo humanam fragilitatem, cur opera non adserant in illo diuinam potestatem? ne si hoc non profecerit, vt Deus ex virtutibus adseratur, nec passiones proficiant, vt etiam homo ex ipsis esse monstretur. Quæcunque enim lex in alterutro fuerit posita in altero inuenietur esse suspecta. Periculum enim erit nec hominem illum ex passionibus ostendi, si non potuerit etiam Deus ex virtutibus adprobari. non est ergo in vnam partem inclinãdum, & ab alia parte fugiendum, 57 quoniam nec tenebit perfectam veritatẽ, quisquis aliquam veritatis excluserit portionem. Tam enim scriptura etiam Deum adnuntiat Christum, quam etiam ipsum hominem adnuntiat Deum: tam hominem descripsit Iesum Christum, quam etiam Deum quoque descripsit Christum Dominum. Quoniam nec Dei tantum illum filium esse proponit, sed & hominis, nec hominis tantum dicit, sed & Dei referre consueuit: vt dum ex vtroque est, vtrunque sit, ne, si alterum tantum sit, alterum esse non possit. Vt enim præscripsit ipsa natura hominem credendum esse qui ex homine sit, ita eadem natura præscribit & Deum credendum esse qui ex Deo sit: ne, si non & Deus fuerit, cum ex Deo sit, iam neq; homo sit, licet ex homine fuerit, & in alterutro vtrunque periclitetur, dum alterum altero fidem perdidisse conuincitur. Qui legunt ergo hominis filium hominem Christum Iesum, legant huc eundem & Deum & Dei filium nuncupatum. Nam quomodo qua homo, ex Abraham, sic est etiam qua Deus, ante ipsum Abraham. Et quomodo, qua homo, filius Dauid, ita Dominus Dauid, qua Deus nuncupatus est. Et quomodo, qua homo, sub lege factus est, ita, qua Deus, Sabbati Dominus expressus est. Et quomodo, qua homo, sententiam patitur: sic omne qua Deus, de viuis & mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo post mundum qua homo, nascitur; sic ante mundum, qua Deus, fuisse perhibetur. Et quomodo ex semine Dauid qua homo, genitus est; sic ita per ipsum, qua Deum, mundus dicitur institutus. Et quomodo, qua homo, post multos, sic, qua Deus, ante omnes. Et quomodo ceteris, qua homo, inferior, sic omnibus, qua Deus, maior. Et quomodo in cœlum, qua homo, ascendit: sic inde, qua Deus, ante descendit. Et quomodo ad patrem, qua homo, vadit; sic obediens patri, qua filius, inde, descensurus est. Ita si mediocritates in illo adprobant humanam fragilitatem, maiestates in illo adfirmant diuinam potestatem. Periculum est enim, cum vtrunque legis, non vtrunque sed alterum credidisse. Ex quo quoniam vtrumque in Christo legitur, vtrunque credatur: vt fides ita demum vera sit, si & perfecta fuerit. Nam si ex duobus altero in fide cessante, vnum & quidem ad quod est minus, ad credendum fuerit assumptum, perturbata regula veritatis, temeritas ista non salutem contulerit, sed in vicem salutis, de iactura fidei periculum mortis grande conflauerit. [58 Cur ergo dubitemus dicere, quod scriptura non dubitat exprimere? cur hæsitabit fidei veritas, in quo scripturæ nunquam hæsitauit auctoritas? Ecce enim Osee Prophetes ait ex persona Patris: 59 *Iam non saluabo eos in arcu, neque in equis, neque in equitibus, sed saluabo eos in Domino Deo ipsorum.* Si Deus saluare se dicit in Deo, non autem saluat nisi in Christo Deus: cur ergo homo dubitet Christum Deum dicere, quem Deum à Patre animaduertit positum per scripturas esse? immo si non saluat nisi in Deo pater Deus, saluari non potuerit à Deo patre quisquam nisi confessus fuerit Christum Deum, in quo se & per quem se repromittit pater salutem daturum: vt merito quisquis illum agnoscit esse Deum, salutem inueniat in Deo Christo: quisquis non recognoscit esse Deum, salutem perdiderit, quam alibi nisi in Christo Deo inuenire non poterit. Quomodo n. Esaias, *Ecce virgo cõcipiet, & pariet filiũ, & vocabitis nomen eius Emmanuel: quod interpretatum est: Nobiscum Deus.*

sic Chri-

B C D E F G H

Luc. 2. *Matt.* 27. *Ioan.* 1. *Psal.* 21. *Ioan.* 19. *Matth.* 28. *Ioan.* 20.

1. *Cor.* 15. *Ibidem.*

Cap. XI.

Matth. 11. *Ioan.* 1.

Matth. 1. *Ioan.* 8. *Matth.* 9. *Matth.* 22. *Gal* 4. *Luc.* 6. *Matth.* 27. *Ioan.* 5. *Luc.* 2. *Ioan.* 17. *Rom.* 1. *Ioan.* 1. *Marc.* 16. *Ioan.* 3. *Ioan.* 14. *Act.* 1.

Cap. XII *Osee* 1.

Isai. 7. & *Matth.* 1. *Matth.* 28.

A

sic Christus ipse dicit: *Ecce ego vobiscum sum vsq; ad consummationem seculi.* est ergo nobiscum Deus immo multo magis etiam in nobis est. Nobiscū est Christus, est ergo cuius nomen est, *Nobiscum Deus*: quia & nobiscum est. Aut nunquid non est nobiscum? quomodo ergo dicit se nobiscum esse? est ergo nobiscum. Sed quoniam nobiscum est, *Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*, dictus est. Deus ergo quia nobiscum est *nobiscum Deus*, dictus est. Idem Prophetes: *Conualescite manus dissolutæ,* [60] *& genua debilia consolamini, pusillanimes sensu conualescite, nolite timere, Ecce Deus noster iudicium tetribuet, ipse veniet & saluabit nos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient: tunc saliet claudus sicut ceruus, & diserta erit lingua mutorum.* Si in aduentu Dei dicit Prophetes hæc futura signa quæ facta sunt, aut Dei filium agnoscant Christum, in cuius aduentu & à quo hæc sanitatum signa facta sunt, aut diuinitatis Christi veritate superati. [61] in alteram hæresim ruentes, Christum dum filium Dei & Deum confiteri nolunt, patrem illum esse confitebuntur. Vocibus enim Prophetarum inclusi, iam Christum Deum negare non possunt. Quid ergo respondent, cum in aduentu Dei hæc signa futura dicuntur quæ in aduentu Christi gesta sunt, Christum qualiter accipiunt Deum (Deum enim iam negare non possunt (qua patrem? aut qua filium? Si qua filium, cur Dei filium Deum negant? Si qua patrem, cur eos non sequuntur qui eiusmodi blasphemias tenere videntur? Nisi quoniam nobis in hoc aduersus illos de veritate certamine hoc interim sufficit, vt quocunque genere conuicti Christum confiteantur & Deum, quem etiam Deum negare voluerunt. Per Abacuc Prophetam ait: [62] *Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte opaco & condenso.* Quem volunt isti ab Africo venire? si venisse aiunt omnipotentem Deum patrem, ergo de loco Deus pater venit, ex quo etiam loco cluditur, & intra sedis alicuius angustias continetur, & iam per istos, vt diximus, [63] Sabelliana hæresis sacrilega corporatur. Siquidem Christus non filius, sed pater creditur, & nouo more dum ab istis destricte homo nudus adseritur, per eos rursum Christus pater Deus omnipotens comprobatur. At si in [64] Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianam respicit plagam cœli, Christus nascitur, qui per scripturas & Deus dicitur: merito Deus hic ab Africo venire describitur, quia à Bethleem venturus esse præuidebatur. Eligant ergo ex duobus quid velint, hunc qui ab Africo venit, filium esse an patrem: Deus enim dicitur ab Africo venturus. Si filium, quid dubitant Christum & Deum dicere; Deum enim scriptura dicit esse venturum. Si patrem, quid dubitant cum Sabellii temeritate misceri, qui Christum patrem dicit? nisi, quoniam siue illum patrem, siue filium dixerint, ab hæresi sua inuiti licet desciscant necesse est, qui Christum hominem tantummodo solent dicere, dum illum rebus ipsis coacti Deum incipiunt promere, siue dum illum patrem, siue dum illum filium voluerint nuncupare. [65] Ac si & Iohannes natiuitatem Christi describens, *Verbum*, inquit, *caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius, claritatem tanquam vnigeniti à patre, plenus gratia & veritate.* Nam & vocatur nomen eius Verbum Dei, nec immerito. *Eructauit*: inquit, *cor meum verbum bonum*, quod verbum regis nomine consequenter appellat inferendo, *Dico ego opera mea regi. Per ipsum* enim *omnia facta sunt* opera, *& sine ipso factum est nihil.* [66] *Siue enim*, inquit, Apostolus, *throni, siue dominationes, siue virtutes, siue potestates, visibilia & inuisibilia, omnia per ipsum constant. Verbum* autem *hoc* illud est, quod *in sua venit, & sui eum non receperunt. Mundus* enim *per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit. Verbum* autem *hoc erat in principio apud Deum, & Deus erat verbum.* Quis igitur dubitet, cum in extrema parte dicitur, *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, Christum, cuius est natiuitas, & quia caro factus est, esse hominem, & quia verbum Dei, Deum incunctanter edicere esse: præsertim cum animaduertat scripturam Euangelicam, vtranque istam substantiam in vnam natiuitatis Christi fœderasse concordiam? Hic est enim qui *sicut sponsus egreditur de thalamo suo, exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius,* [67] *& vsque ad summum regressio eius.* Quoniam vsque ad summum, *nec quisquam in cœlum ascendit, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlis.* Repetens hoc ipsum dicit: *Pater clarifica me eo honore, quo fui apud te, antequam mundus esset.* Ac si de cœlo descendit Verbum hoc tanquam sponsus ad carnem, vt per carnis adsumptionem filius hominis illuc posset ascendere, vnde Dei filius verbum descenderat: merito dum per connexionem mutuam & caro verbum Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis adsumit, cum sponsa carne conscendens, illuc vnde sine carne descenderat, recipit iam claritatem illam, quam dum ante mundi institutionem habuisse ostenditur, Deus manifestissime comprobatur. Et nihilominus dum mundus ipse post illum institutus refertur, per ipsum creatus esse reperitur, quo ipso diuinitatis in ipso, per quem factus est mundus, & claritas & auctoritas comprobetur. Quod si, cum nullius sit nisi Dei, cordis nosse secreta, Christus secreta conspicit cordis: quod si, cum nullius sit nisi Dei, peccata dimittere, idem Christus peccata dimittit: quod si, cum nullius sit hominis de cœlo venire, de cœlo veniendo descendit: quod si, cum nullius hominis hæc vox esse possit, *Ego & pater vnum sumus*, hanc vocem de conscientia diuinitatis Christus solus edicit: quod si postremo, omnibus diuinitatis Christi probationibus & rebus instructus Apostolus Thomas, respondens Christo, *Dominus meus & Deus meus*, dicit: quod si & Apostolus Paulus, *Quorum* inquit, *patres & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula*, in suis litteris scribit: quod si, idem se [68] Apostolum non ab hominibus, aut per hominem, sed per Iesum Christum, constitutum esse depromit: quod si, idem Euangelium non se ab hominibus didicisse, aut per hominem, sed per Iesum Christum accepisse contendit, merito Deus est Christus. Itaque hoc in loco ex duobus alterum constare debebit. Cum enim manifestum sit omnia esse facta per Christum: aut ante omnia est, quoniam omnia per ipsum, & merito & Deus est, aut quia homo est, post omnia est, & merito per ipsum nihil factum est. Sed nihil per ipsum factū esse non possumus dicere, cum aduertamus omnia per ipsum facta esse scriptum, non ergo post omnia est, id est, non homo tantum est, qui post omnia est, sed & Deus, [69] quoniam Deus ante omnia est. Ante omnia est enim quia per ipsum omnia, ne si homo tantum, nihil per ipsum: aut si omnia per ipsum non homo tantum: quoniam si homo tantum, non omnia per ipsum, immo nihil per ipsum. Quid ergo respondent, nihil per ipsum, vt homo sit tantum? quomodo ergo omnia per ipsum? ergo non homo tantummodo est, sed & Deus. Siquidem omnia sunt per ipsum: vt merito intelligere debeamus nec hominem esse Christum tantummodo, qui est post omnia, sed & Deum, cum per ipsum facta sint omnia. Quomodo enim aut hominem tantummodo dicas, cum illum etiam in carne conspicias, nisi, quoniam si vtrunque animaduertitur, vtrunque merito credatur. [70] Et tamen adhuc dubitat hæreticus Christum dicere esse Deum, quē Deum tot & rebus animaduertit & vocibus adprobatū. Si homo tātummodo Christus quomodo veniens in hunc mundū in sua venit, cum homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodo Christus, quomodo mundus per ipsum factus esse refertur, cum non per hominem mundus, sed post mundum homo institutus referatur? Si homo tantummodo Christus, quomodo non ex semine tantum Dauid Christus, sed *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis?* Nam etsi protoplastus non ex semine, sed tamen protoplastus non est ex verbi & carnis coniunctione concretus. Non est n. verbum caro factus & habitauit in nobis, si homo tantummodo Christus. Si homo tantummodo Christus, quomodo qui de cœlo venit, quę vidit & audit testificatur, cū cōstet hominem de cœlo, quia ibi nasci non possit, venire non posse? Si

homo

Isai. 35.
Matth. 15.
Abacuc. 3.
Luc. 2.
Ioan. 3.
Psalm. 44.
Ioan. 1.
Coloss. 1.
Ioan. 1.
Ibidem.
Psal. 18.
Ioan. 3.
Ioa. 17.
Psal. 18.
Ioan. 3.
Ioan. 17.
Psal. 7.
Matth. 9.
Matth. 2.
Ioan. 3.
Ioan. 10.
Ioan. 20.
Rom. 9.
Gal. 1.
Ioan. 1.
Coloss. 1.
Ibidem.
Matt. 1.
Ioan. 1.

homo tantummodo Christus, quomodo visibilia & invisibilia, throni, virtutes & dominationes per ipsum, & in ipso creata esse referuntur, cum virtutes cœlestes per hominem fieri non potuerint, quæ ante hominem ipsum esse debuerint. Si homo tantummodo Christus? 71 quomodo adest vbique inuocatus, cum hæc hominis natura non sit, sed Dei, vt adesse omni loco possit? Si homo tantummodo Christus, cur homo in orationibus mediator inuocatur, cum inuocatio hominis ad præstandam salutem inefficax iudicetur? Si homo tantummodo Christus, cur spes in illum ponitur, cum spes in homine maledicta referatur? Si homo tantummodo Christus, cur non licet Christum sine exitio animæ negari, cum in hominem commissum delictum referatur posse dimitti? Si homo tantummodo Christus, quomodo Ioannes Baptista testatur, & dicit, 72 *qui post me venit, ante me factus est, quia prior me fuit*? cum, si homo tantummodo Christus, post Ioannem natus, ante Ioannem esse non possit, nisi quoniam illum, qua Deus est, ante præcessit. Si homo tantummodo Christus, quomodo quæ pater facit, & filius facit similiter, quum homo cœlestibus operibus Dei similia opera facere non possit? Si homo tantummodo Christus, quomodo sicut pater in se vitam habet, ita dedit filio vitam habere in semetipso, cum exemplo patris Dei, homo in se vitam habere non possit, cum non in æternitate sit gloriosus, sed in materia mortalitatis effectus? Si homo tantummodo Christus, quomodo refert, 73 *Ego sum panis vitæ æternæ qui de cœlo descendi*: cum neque panis vitæ homo esse possit ipse mortalis, nec de cœlo descenderit, nulla in cœlo constituta materia fragilitatis? Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit, *quia patrem Deum nemo vidit vnquam nisi qui est à Deo, hic vidit Deum*? Quoniam si homo tantummodo Christus, Deum videre non potuit, quia Deum nemo hominum vidit: Si autem, dum ex Deo est, Deum vidit, plus se quam hominem, dum Deum vidit, intelligi voluit. Si homo tãtummodo Christus, cur dicit, *Quid si videritis filium hominis ascendentem illuc, vbi ante erat*: ascendit autem in cœlum? ibi ergo fuit, dum illuc redit, vbi prius fuit. [74 Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram passionis ostendens. Nemo igitur Christum sicut angelum non dubitat dicere, ita etiam Deum hæsitet pronuntiare, cum hunc eundem & puerorum horum benedictionem per sacramentum passionis digestum in figura manuum, & 75 Deum & angelum intelligat inuocatum fuisse. 76 Ac si aliquis hæreticus pertinaciter obluctans aduersus veritatem, voluerit in his omnibus exemplis proprie angelum aut intelligere, aut intelligendum esse contenderit, in hoc quoque viribus veritatis frangatur necesse est. 77 Nam si omnibus cœlestibus, terrenis & infernis Christo subditis, etiam ipsi angeli cum omnibus ceteris, quæcunque subiecta sunt Christo, dicuntur Dii, iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus subditus Christo Deus potest dici, & hoc si dicitur, & sine blasphemia proferetur, multo magis vtique & hoc ipsi Dei filio Christo competere potest, vt Deus pronuntietur. Si enim qui subiectus Christo angelus, Deus promitur, multo magis & constantius Christus, 78 cui sunt omnes angeli subiecti, Deus esse dicetur. Nec enim naturæ congruit, vt quæ minoribus concessa sunt, maioribus denegentur. Ita si angelus Christo minor est, angelus autem Deus dicitur, magis consequenter Christus, Deus esse dicitur, qui non vno, sed omnibus angelis, & maior & melior inuenitur. 79 Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, in medio autem Deus Deos discernit, in synagoga autem aliquotiens Christus stetit, Christus ergo in synagoga Deus stetit, diiudicans scilicet Deos, quibus dicit: *Vsquequo personas hominum accipitis*: accusans scilicet consequenter homines synagogæ, non exercentes iusta iudicia. Porro si illi qui reprehenduntur atque culpantur, propter aliquam tamen causam hoc nomen adipisci sine blasphemia videntur, vt Dii nuncupentur: multo magis vtiq; hic Deus habebitur, qui non tantum Deus Deorum stetisse dicitur, sed etiam Deos discernens & diiudicans ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac si illi, qui tamquam vnus de principibus cadunt, Dii tamen nuncupantur, multo magis Deus esse dicetur, qui non tantum tanquam vnus ex principibus non cadit, sed ipsum quoq; malitiæ & auctorem & principem vincit. Quæ autem (malum) ratio est, vt cum legant hoc etiam Moysi nomen datum, dum dicitur, 80 *Deum te posui Pharaoni*: Christo negetur, qui non Pharaoni Deus, sed vniuersæ creaturæ & Dominus & Deus constitutus esse reperitur. & in illo quidem hoc nomen temperate datum, in hoc profuse: in illo ad mensuram, in hoc supra omnem omnino mensuram. *Non enim ad mensuram*, inquit, *dat filio pater: pater enim*, inquit, *diligit filium*. In illo ad tempus, in hoc sine tempore. diuini enim nominis potestatem & super omnia & in omne tempus accepit. Quod si qui vnius hominis accepit potestatem in hac exiguitate huius datæ potestatis, nomen tamen istud Dei incunctanter consequitur: quanto magis qui in ipsum quoque Moysen habet potestatem, nominis istius auctoritatem consecutus esse credetur? [81 Et poteram quidem omnium scripturarum cœlestium euentilare tractatus, & ingentem circa istam speciem Christi diuinitatis, vt ita dixerim, syluam commouere: nisi quoniam non tam mihi contra hanc hæresim propositum est dicere, quam breuiter circa personam Christi, regulam veritatis aperire. Quamuis tamen ad alia festinem, illud non arbitror prætermittendum, quod in Euangelio Dominus ad significantiam suę maiestatis expressit dicendo: *Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo illud*: Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: *Potestatem habeo animam meam ponendi, & rursus recipere eam: hoc enim mandatum accepi à patre*. Quis est enim qui dicit, animam suam se posse ponere, aut animam suam posse se rursum recuperare, quia hoc mandatum acceperit à patre? Aut quis dicit, destructum corporis sui templum resuscitare rursum & reædificare se posse, nisi quoniam sermo ille, qui ex patre, qui apud patrem per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, imitator paternorum operum atque virtutum, imago inuisibilis Dei, qui descendit de cœlo, qui quæ vidit & audiuit testificatus est, qui non venit vt faceret suam voluntatem, sed potius vt faciat patris voluntatem, à quo missus ad hoc ipsum fuerat, vt magni consilii angelus factus arcanorum cœlestium nobis iura referaret, quique verbum caro factus habitauit in nobis, ex nobis hic Christus non homo tantum, quia hominis filius: sed etiam Deus, quia Dei filius, comprobatur. Quod si & primogenitus omnis creaturæ ab Apostolo dictus sit Christus, quomodo omnis creaturæ primogenitus esse potuit, nisi quoniam secundum diuinitatem ante omnem creaturam ex patre Deo sermo processit? Quod nisi ita hęretici acceperint, Christum hominem primogenitum omnis creaturæ monstrare cogentur, quod facere non poterunt. Aut igitur, ante omnem est creaturam, vt primogenitus sit omnis creaturæ, & non homo est tantum, quia homo post omnem creaturam est. Aut homo tantum est, & est post omnem creaturam: Et quomodo primogenitus est omnis creaturæ, nisi quoniam dum verbum illud quod est ante omnem creaturam, & ideo primogenitus omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc est, adsumit hunc hominem, qui est post omnem creaturam, & sic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neq; homo Christo subtrahatur, neque diuinitas negetur. Nam si tantummodo ante omnem creaturam est, homo in illo subtractus est. Si autem tantũmodo homo est, diuinitas quæ ante omnem creaturam est, intercepta est: vtrunq; ergo in Christo confœderatũ est, & vtrunq; coniunctũ est, & vtrunque connexum est. Et merito dum est in illo quod aliquid superat creaturã, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur esse concordia. Propter quã causam, qui mediator Dei & hominũ effectus exprimitur, in se Deum & hominem sociasse reperitur. Ac si idẽ Apostolus de Christo refert, 82 vt exutus carnẽ potestates dehonestauit, palam triũphatis illis in semetipso: nõ vtique otiose exutum carne proposuit, nisi quoniam &

A
Ioan. 3. *Coloss. 1.*
Rom. 10.
1. Tim. 1.
Isai. 11. *Matth. 10.* *Ioan. 1.*
Ioan. 5.
Ibidem.
B
Ioan. 6.
Ibidem.
Ibidem.
Cap. XV. *Gen. 48.*
Philipp. 2.
C
Psal. 81.
Heb. 2.
Heb. 1. *Psal. 81.*
Ibidem.
D
E
Ibidem.
Exod. 7.
Ioan. 3.
Cap. XVI.
F
Ioan. 2. *Ibidem. 10.*
Ioan. 1. *Ioan. 5.* *Coloss. 1.* *Ioan. 3.* *Ioan. 6.* *Isai. 9.* *Ioan. 1.*
G
Coloss. 1.
Ioan. 1.
H
1. Tim. 1. *Coloss. 2.*

A

resurrectionem rursum indutum voluit intelligi. Quis est ergo iste exutus & rursus indutus? requirant hęretici. nos enim sermonem Dei scimus indutum carnis substantiam, eũdemq; rursum exutum eadem corporis materia, quam rursus in resurrectione suscepit & quasi indumentum resumpsit. Sed enim neq; exutus, neq; indutus hominem Christus fuisset, si homo tantum fuisset. Nemo enim vnquam seipso aut spoliatur, aut induitur. Sit enim necesse est aliud, quicquid aliunde aut spoliatur aut induitur. Ex quo merito sermo Dei fuit, qui exutus est carnem, & in resurrectione rursus indutus. Exutus autem, quoniam & in natiuitate fuerat indutus. itaque in Christo Deus est qui induitur, atque etiam exutus sit oportet, propterea is qui induitur, pariter & exuatur necesse est. Induitur aũt & exuitur homo quasi quadam contexti corporis tunica. Ac propterea consequẽter sermo fuit, vt diximus, Dei, qui modo indutus, modo exutus esse reperitur: hoc enim etiam in benedictionibus ante prædixit: *Lauabit stolam suam in vino*, 83 *& in sanguine vuæ amictum suum.* Si stola in Christo caro est, & amictum ipsum corpus est, requiratur quisquis est ille cuius corpus amictum est, & stola caro. Nobis enim manifestum est carnem stolam & corpus amictum verbi fuisse, quique sanguine, id est, vino, lauit substantiã corporis & materiam carnis abluens, ex parte suscepti hominis passione. Ex quo si quidẽ lauatur, homo est: quia amictum quod lauatur, caro est. Qui autem lauat, verbũ Dei est, qui vt lauaret amictum, amicti susceptor effectus est. Merito ex ea substantia, quæ recepta est, vt lauaretur, homo exprimitur, sic vt ex verbi auctoritate qui lauit, Deus esse mõstretur. [84 Cur autẽ licet ad aliã partem disputandi festinare videamur, illum prætereamus apud Apostolum locum: *qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo esse, sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit se, obediens factus vsque ad mortem, mortem autem crucis: propterea & Deus illum superexaltauit, & dedit illi nomen quod est super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris: Qui cum in forma Dei esset*, inquit. Si homo tantummodo Christus in imagine Dei, non in forma Dei relatus fuisset (hominem enim scimus ad imaginem, non ad formam Dei factum:) Quis ergo est iste, qui in forma Dei, vt diximus, factus est? Angelus? sed nec in angelis formam Dei legimus, nisi quoniam hic præcipuus atque generosus præ omnibus Dei filius, verbum, Dei, imitator omnium paternorum operum, dum & ipse operatur sicut & pater eius, forma (vt expressimus) est Dei patris. Et merito in forma pronuntiatus est Dei, dum & ipse super omnia, & omnis creaturæ diuinam obtinens potestatem, & Deus est exemplo patris: hoc ipsum tamen à patre proprio consecutus, vt omnium & Deus esset, & Dominus esset, & Deus ad formam Dei patris ex ipso genitus atq; prolatus. Hic ergo *quamuis esset in forma Dei, non est rapinam arbitratus æqualem se Deo esse.* Quamuis enim se ex Deo patre Deum esse meminisset, nunquam se Deo patri aut comparauit aut contulit, memor se esse ex suo patre, & hoc ipsum, quod est, habere se, quia pater dedisset. Inde denique & ante carnis assumptionem, sed & post assumptionem corporis, 85 post ipsam præterea resurrectionem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præstitit pariter ac præstat. Ex quo probatur numquam arbitratum illum esse rapinam quandam diuinitatem, vt æquaret se patri Deo: quinimmo contra, omni ipsius imperio & volũtati obediens atque subiectus, etiam vt formam serui susciperet, contentus fuit, hoc est, hominem illum fieri & substantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & secundum hominem delictorum seruitute venientem nascendo suscepit. Quo tempore se etiam exinaniuit, dum humanam conditionis fragilitatem susci pere non recusauit. Quoniam si homo tantummodo natus fuisset, per hoc exinanitus non esset: homo enim nascens augetur, non exinanitur. Nam dum incipit esse, quod, cum non esset, habere non potuit, vt diximus, non exinanitur, sed potius augetur atque ditatur. Ac si Christus, exinanitur in eo quod nascitur, formam serui accipiendo, quomodo homo tantummodo est? de quo verius dictum fuisset, locupletatum illum esse tunc, quum nasceretur, non exinanitum, nisi quoniam auctoritas diuini verbi ad susciendum hominem interim conquiescens, nec se suis viribus exercens, deiicit se ad tempus atque deponit, dum hominem fert quem susce pit: *Exinaniuit se* dum ad iniurias contumeliasque descendit, dum audit infanda, experitur indigna: cuius tamen humilitatis adest statim egregius fructus. *Accepit* enim *nomẽ quod est super omne nomen*, quod vtique non aliud intelligimus esse quam nomen Dei. Nam quum Dei sit solus esse super omnia, consequens est, vt nomen illud sit super omnia, quod est eius qui super omnia est, Dei. Est ergo nomen illud quod super omne nomen est: quod nomen est eius vtique consequenter, *qui quum in forma Dei fuisset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo esse.* Neque enim si non & Deus esset Christus, omne se in nomine eius genu flecteret, cœlestium, & terrestrium, & infernorum, nec visibilia aut inuisibilia, aut rerum omnium omnis creatura homini esset subiecta siue substrata, quæ se ante hominem esse meminisset. Ex quo dum in forma Dei esse Christus dicitur, & dum in natiuitatem secundum carnem se exinanisse monstratur, & dum id accepisse nomen à patre, quod sit super omne nomen, exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœlestium, terrenorũ, & infernorum se flectere & curuare mõstratur: & hoc ipsum in gloriam Dei patris succurrere asseritur, consequenter non ex illo tantum homo est, quia *obediens patri factus est vsque ad mortem, mortem autem crucis*: sed ex his etiam rebus superioribus diuinitatem Christi sonantibus, Dominus Christus Iesus & Deus, quod hæretici nolunt esse, monstratur. [86 Hoc in loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hæreticorum parte conquirere. Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersatio sumitur, vt veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. Nam vsque adeo hunc manifestum est in scripturis esse Deum tradi, 87 vt plerique hæreticorum, diuinitatis ipsius magnitudine & veritate commoti, vltra modum extendentes honores eius, ausissent non filium, sed ipsum Deum patrem promere vel putare. Quod etsi contra scripturarum veritatem est, tamen diuinitatis Christi argumentum grande atque præcipuum est: qui vsque adeo Deus, sed qua filius Dei natus ex Deo, vt plerique illum (vt diximus) hæretici ita Deum acceperint, vt non filium, sed patrem pronuntiandum putarent, Æstiment ergo an hic sit Deus, cuius auctoritas tantum mouit quosdam, vt putarent illum (vt diximus superius) iam ipsum patrem Deum: effrenatius & effusius in Christo diuinitatem confiteri, ad hoc illos manifesta Christi diuinitate cogente, vt quem filium legerent, quia Deum animaduerterent, patrem putarent. 88 Alii quoque hæretici vsque adeo Christi manifestam amplexati sunt diuinitatem, vt dixerint illum fuisse sine carne, & totum illi susceptum detraxerint hominem, ne decoquerent in illo diuini nominis potestatem, si humanam illi sociassent, vt arbitrabantur, natiuitatem: quod tamen nos nõ probamus, sed argumentum afferimus, vsque adeo Christum esse Deum, vt quidam illum subtracto homine tantummodo putarint Deum, quidam autem ipsum crediderint patrem Deum, quum ratio & temperamẽtum scripturarum cœlestium, Christum ostendant Deum, sed qua filium Dei, & assumpto à Deo etiam filio hominis credendum & hominem. Quoniam si ad hominem veniebat, vt mediator Dei & hominum esse deberet, oportuit illum cum eo esse, & verbum carnem fieri, 89 vt in semetipso concordiam confibularet terrenorum pariter atque cœlestium, dum vtriusque partis in se connectens pignora, & Deum homini, & hominem Deo copularet: vt merito filius Dei per assumptionẽ carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem Dei verbi filius Dei effici possit. Hoc altissimũ atq;

recon-

Gen. 49.

Philipp. 2.

Coloss. 1.

Philip. 2.

Ca. XVII.

Philipp. 2.

Ca. XIII.

Ibidem.

Gen. 1.

Ioan. 5.

Coloss. 1.

Philipp. 2.

Matth. 28. & Ioã. 20.

Philip. 2.

1. Tim. 2. Ioan. 1. Epheſ. 2.

reconditum sacramentum ad salutem generis humani ante secula destinatum, in Domino Iesu Christo Deo & homine inuenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ salutis posset adduci. [90 Sed erroris istius hæreticorum inde, vt opinor, nata materia est, quia inter filium Dei & filium hominis nihil arbitrantur interesse, ne facta distinctione, & homo & Deus Iesus Christus facile comprobetur. Eundem n. atq; ipsum, id est, hominem filium hominis, etiam filium Dei volũt videri vt homo & caro & fragilis illa substantia eadem atque ipsa filius Dei esse dicatur. Ex quo dum distinctio, filii hominis & filii Dei nulla secernitur, sed ipse filius hominis Dei filius vindicatur, homo tantũmodo Christus idem atque filius Dei asseratur. Per quod nituntur excludere, *Verbum caro factum est*, &: *Habitauit in nobis*, & *vocabis nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum, nobiscum Deus*, Proponunt enim atque illa prætendunt, quæ in Euangelio Lucæ relata sunt, ex quibus asserere conantur non quod est, sed tantum illud quod volunt esse: *Spiritus sanctus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei.* Si ergo, inquiunt, angelus Dei dicit ad Mariam, *quod ex te nascetur sanctum*, ex Maria est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam, id est, sanctum, hoc quod ex illa genitum est, filium Dei esse proposuit. Homo; inquiunt, ipse; & illa caro corporis illud quod sanctum est dictum, ipsum est filius Dei. Vt & cum dicit scriptura sanctum, Christum filium hominis hominem intelligamus, & cum filium Dei proponit, non hominem, sed Deum percipere debeamus. Sed enim scriptura diuina, hæreticorum & fraudes & furta facile conuincit & detegit. Si enim sic esset tantummodo, *Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum*, vocabitur filius Dei, fortasse alio esset nobis genere aduersus illos reluctandum; & alia nobis essent argumenta quærenda, & arma sumenda, quibus illorum & insidias & præstigias vinceremus. Cum autem ipsa scriptura cœlesti abundans plenitudine, sese hæreticorum istorum calumniis exuat, facile ipso quod scriptum est, nitimur, & errores istos sine vlla dubitatione superamus. Non enim dixit, vt iam expressimus, *propterea quod ex te nascetur sanctum*, 91 sed adiecit Coniunctionem. Ait enim. *propterea Et quod ex te nascetur sanctum*, vt illud ostenderet, non principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est, istam carnis corporisque substantiam, filium Dei esse, sed consequenter, & in secundo loco, principaliter autem filium Dei esse, verbum Dei incarnatum per illum spiritum, de quo angelus refert: *Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi.* Hic est enim legitimus Dei filius, qui ex ipso Deo est, qui dum sanctum istud assumit, & sibi filium hominis annectit, & illum ad se rapit atq; transducit, connexione sua & permixtione sociata præstat, & filium illum Dei facit, quod ille naturaliter non fuit: vt principalitas nominis istius filius Dei in spiritu sit Domini, qui descendit & venit, vt sequela nominis istius in filio Dei & hominis sit, & merito consequenter hic filius Dei factus sit, dum non principaliter filius Dei est: atque ideo dispositionem istam angelus videns, & ordinem istum sacramenti expediens, non sic cuncta confundens vt nullum vestigium distinctionis collocarit, distinctionem posuit dicendo, *propterea & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Ne si distributionem istam cum libramentis suis non dispensasset, sed inconfuso permixtam reliquisset, vere occasionem hæreticis contulisset, vt hominis filium qua homo est, eundem & Dei & hominis filium pronuntiare deberent. Nunc autem particulatim exponens tam magni sacramenti ordinem atque rationem, euidenter expressit, vt diceret, *& quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei*: probans quoniam filius Dei descendit. Qui dum filium hominis in se susceptit consequenter illum filium Dei fecit, quoniam illum filius sibi Dei sociauit, & iunxit. Vt dum filius hominis adhæret in natiuitatem filio Dei, ipsa permixtione fœneratum & mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset. Ac sic facta est angeli voce, quod nolunt hæretici, inter filium Dei hominisque cum sua tamen sociatione distinctio, vrgendo illos vti Christum hominis filium hominem intelligant quoq; Dei filium, & hominem Dei filium, id est, Dei verbum (sicut scriptum est) Deum accipiant: atq; ideo Christum Iesum Dominum ex vtroq; connexum (vt ita dixerim) ex vtroque contextum atque concretum, & in eadem vtriusque substantiæ concordia mutui ad inuicem fœderis confibulatione sociatum, hominem & Deũ, scripturę hoc ipsum dicentis veritate cognoscant. [92 Ergo, inquiunt, si Christus non homo est tantum, sed & Deus Christum autem refert scriptura mortuũ pro nobis & resuscitatum iam docet nos scriptura credere, Deum mortuum.

Aut si Deus non moritur, Christus autem mortuus refertur, non erit Christus Deus, quoniam Deus non potest accipi mortuus. Si vnquam intelligerent aut intellexissent quod legunt, nunquam tam periculose omnino loquerentur, 93 Sed erroris semper est abruta dementia, & non est nouum, si vsq; ad periculosa descendunt, qui fidem legitimam reliquerunt. Si enim scriptura proponeret Christum tantummodo Deum, & nulla in illo fragilitatis humanæ sociatio esset permixta, merito illorum hic aliquid valuisset sermo cõtortus. Si Christus, Deus, Christus autem mortuus, ergo mortuus est Deus.

Sed cum non tantummodo illum vt ostendimus iam frequenter, Deum, sed & hominem scriptura constituat, consequens est, quod immortale est, incorruptum mansisse teneatur. Quis enim nõ intelligat, quod impassibilis sit diuinitas, passibilis vero sit humana fragilitas? Cum ergo tam ex eo quod Deus est, quam etiam ex illo quod homo est Christus, intelligatur esse permixtus & esse sociatus, *Verbum* enim *caro factum est, & habitauit in nobis* quis non sine vllo magistro atque interprete ex sese facile cognoscat, non illud in Christo mortuum esse quod Deus est, sed illud in illo mortuum esse quod homo est? Quid enim si diuinitas in Christo non moritur, sed carnis solius substantia extinguitur? quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodo, sed caro & anima, caro quidem sola incursum interitus mortisque patitur, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernetur? hoc enim & ipse Dominus hortans nos ad martyrium & ad contemptum omnis humanæ potestatis, aiebat: *Ne timueritis eos qui corpus occidunt, animam autem occidere non possunt.* Quod si anima immortalis occidi aut interfici non potest in quouis alio, licet corpus & caro sola possit interfici, quãto magis vtique verbum Dei & Deus in Christo interfici omnino non potuit, cum caro sola & corpus occisum sit? Si enim hanc habet generositatem immortalitatis anima in quouis homine, vt non possit interfici, multo magis hanc habet potestatem generositas verbi Dei, vt non possit occidi. Nam si potestas hominum ad interficiendam sacram Dei potestatem, & si crudelitas humana ad interficiendam animam deficit, multo magis ad Dei verbum interficiendum deficere debebit. Nam cum ipsa anima, quæ per Dei verbum facta est, ab hominibus non occiditur, multo magis vtique verbum Dei perimi non posse credetur. Et si plus non potest hominum cruenta sæuitia aduersus homines, quam vt tantummodo corpus occidat, quanto magis vtique in Christo non valebit, quam vt idem tantummodo corpus occidat: vt dum per hæc colligitur, non nisi hominem in Christo interfectum, appareat ad mortalitatem Sermonem in loco non esse deductum.

Nam si Abraham & Isaac & Iacob, quos homines tãtũmodo constat fuisse, manifestum est viuere (omnes n. inquit, illi viuunt Deo, nec mors in illis animam perimit, quæ corpora ipsa dissoluit, ius enim suum exercere potuit in corpora, in animas exercere non valuit: aliud enim in illis mortale, & ideo mortuum, aliud in illis immortale, & ideo intelligitur non extinctum: ob quam causam viuere Deo, pronuntiati, & dicti sunt) multo magis vtique mors in Christo aduersum solam

Cap. XIX. *Ioan.* 1. *Matth.* 1. *Luc.* 1. *Ioan.* 1. Cap. XX. *Matth.* 27. & 28. *Matth.* 10. *Matth.* 22.

materiam corporis potuit valere, aduersus diuinitatem Sermonis non potuit se exercere. Frangitur enim potestas mortis, vbi intercedit auctoritas immortalitatis.

Cap. XXI. [94 Sed ex hac occasione, quia Christus non homo tantum, sed & Deus, diuinarum litterarum sacris auctoritatibus approbatur, alii hæretici erumpentes statum in Christo religionis concutere machinantur, hoc ipso patrem Deum volentes ostendere Christum esse, dum non homo tantum asseritur, sed & Deus promitur. Sic enim inquiunt, si vnus esse Deus promitur, Christus autem Deus, ergo, inquiunt, si pater, & Christus est vnus Deus: Christus pater dicetur. In quo errare probantur Christum non noscentes, sed sonum nominis approbantes: nolunt enim illum secundam esse personam post patrem, sed ipsum patrem. Quibus quia facile respondetur, pauca dicentur. Quis enim non secundam filii post patrem agnoscat esse personam, cum legat dictum à patre consequenter ad filium, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, & post hæc relatum, *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum.* 95 Aut cum inter manus teneat: *Pluit Dominus super Sodomam & Gomorram ignem, & sulphur à Domino de cœlo.* Aut cum ad Christum, *Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Aut cum etiam ille desideratus scriba ait: *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Aut cum Esaiæ prophetias explicans, inuenit positum sic: *Hæc dicit Dominus Christo meo Domino.* Aut cum legit, *Non descendi de cœlo vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Aut dum inuenit positum: *Quoniam qui me misit, maior me est.* Aut cum considerat scriptum, 96 *Eo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.* Aut quando habet cum ceteris conlocutum, *Sed in lege vestra scriptum est, quia duorum testimonium verum est, ego de me testificor, & testificatus est de me qui me misit pater.*

Aut quando vox de cœlo redditur, *Et honorificaui, & honorificabo.* Aut quando à Petro respondetur & dicitur, *Tu es filius Dei viui.* Aut quando ab ipso Domino sacramentum huius reuelationis approbatur, & dicitur, *Beatus es Simon Bariona, quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis, sed pater meus qui in cœlis est.* Aut quando ab ipso Christo exprimitur, *Pater clarifica me eo honore quo tui apud te antequam mundus fieret.* Aut cum ab eodem dicitur, *Pater sciebam quia semper me audis, verum propter circumstantes dixi, vt credant quia tu me misisti.* Aut cum definitio regulæ ab ipso Christo collocatur, & dicitur, *Hæc est autem vita æterna, vt sciant te vnum & verum Deum, & quem misisti Iesum Christum, ego te honorificaui super terram, opus perfeci quod dedisti mihi.* Aut cum item ab eodem asseritur, & dicitur, *Omnia mihi tradita sunt à patre meo.* Aut cum sedere ad dextram patris, & à Prophetis & ab Apostolis approbatur. Et satis longum facio, si enisus fuero omnes omnino ad hanc partem voces congregare, quandoquidem non tam veteris quam etiam noui Testamenti scriptura diuina vbique est ndat, illum ex patre natum, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. qui obedierit semper patri, & obediat, semper habentem rerum omnium potestatem, sed qua traditam, sed qua concessam, sed qua à patre proprio sibi indultam. Quid enim tam euidens potest esse, hunc non patrem esse, sed filium, quam quod obediens Patri Deo proponitur, ne si pater esse credatur, alteri iam Deo patri Christus subiectus esse dicatur.

Ca. XXII. [97 Sed quia frequenter intendunt illum nobis locum quo dictum sit, *Ego & pater vnum sumus*, & in hoc illos æque facile vincemus. Si enim erat, vt hæretici putant pater Christus, oportuit dicere, ego & pater vnus sum. At cum *ego* dicit, deinde patrem infert dicendo, *ego & pater*, proprietatem personæ suæ, id est, filii, à paterna auctoritate discernit atque distinguit, non tantummodo de sono nominis, sed etiam de ordine dispositæ potestatis. Qui potuisset dicere, ego pater, si patrem se esse meminisset. Et quia dixit, *vnum*, intelligant hæretici quia non dixit, vnus. 98 Vnum enim neutraliter positum, societatis concordiam, non vnitatem personæ sonat. Vnum enim non vnus esse dicitur, quoniam nec ad numerum refertur, sed ad societatem alterius expromitur. Denique adiicit dicens, *sumus*, non sum, vt ostenderet per hoc quod dixit, *sumus*, &, *pater*, duas esse personas. Vnum autem quod ait, ad concordiam, & eandem sententiam, & ad ipsam charitatis societatem pertinet, vt merito vnum sit pater & filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex patre est, quicquid illud est filius est, manente tamen distinctione, vt non sit pater ille, qui filius, quia nec filius ille, qui pater est. Nec enim, *sumus*, addidisset, si vnum se & solitarium patrem, filium factum esse meminisset. Denique nouit hanc concordiæ vnitatem & Apostolus Paulus, cum personarum tamen distinctione. Nam cum ad Corinthios scriberet, *Ego*, inquit, *plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est quicquam, neque qui rigat sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt.* Quis autem non intelligat, alterum esse Apollo, alterum Paulum, non eundem atque ipsum Apollo pariter & Paulum. Denique & diuersa vniuscuiusque sunt officia prolata: alter enim qui plantat, & alter qui rigat. hos tamen duos, non quod vnus sit, sed quod vnum sint, proposuit Apostolus Paulus, vt alter quidem sit Apollo, alter vero Paulus, quantum ad personarum distinctionem pertinet, vnum ambo sint. Nam quando duorum vna sententia est, veritas vna est, fides vna est, vna atque eadem religio est, vnus etiam Dei timor est, vnum sunt, etiamsi duo sint, ipsum sunt, dum ipsum sapiunt. Etenim quos personæ ratio inuicem diuidit, eosdem rursus inuicem religionis ratio conducit. Et quamuis idem atque ipsi non sint, dum idem sentiunt, ipsum sunt, & quum duo sint, vnum sunt, habentes in fide societatem, etiamsi gerant in personis diuersitatem.

Denique, quum ad has voces Domini imperitia fuisset Iudaica commota, & temere aduſque saxa fusceensa, ita vt discurrerent, & dicerent, *Non te lapidamus propter bonum opus, sed propter blasphemiam, & quia tu cum homo sis, facis te Deum*: distinctionem posuit Dominus in ratione reddenda, quomodo se Deum aut dixisset, aut intelligi vellet: *Quem pater sanctificauit*, inquit, *& misit in hunc mundum, vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum*: etiam hic patrem habere se dixit. Filius est, ergo non pater: patrem enim confessus se fuisset, si patrem se esse meminisset: & sanctificatum se à suo patre esse proponit: 99 Dum ergo accipit sanctificationem à patre, minor patre est: minor autem patre consequenter est, sed filius. pater enim si fuisset, sanctificationem dedisset, non accepisset. & nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à patre, hoc ipso, quo patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem probat, filium se esse, non patrem monstrauit. Missum præterea se esse dicit, vt per hanc obedientiam qua venit Dominus Christus missus, non pater, sed filius probetur, qui misisset vtique si pater fuisset. Missus autem non fuit pater, ne pater subditus alteri Deo dum mittitur, probaretur. Et tamen post hæc adiicit, quod omnem omnino ambiguitatem dissolueret, & totam controuersiam erroris extingueret. ait enim in vltima parte sermonis: *Vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum.* Ergo si euidenter filium Dominus se non patrem esse testatur, magnæ temeritatis & ingentis est furoris exemplum, contra ipsius Christi Domini testimonium controuersiam diuinitatis & religionis agitare, & Christum Iesum Patrem esse dicere, quum animaduertat illum non patrem se, sed filium comprobasse. [100 Quod si de cœlo missus à patre est, non vtique homo tantum est: homo enim, vt diximus, de cœlo venire non potuit. Non ibi igitur ante homo fuit, sed illuc ascendit, vbi non fuit. Descendit autem Dei verbum quod ibi fuit. Verbum inquam Dei, & Deus, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Non igitur homo inde sic de cœlis venit, sed Dei Sermo, id est, Deus, inde descendit. Si homo

tan-

Gen. 1. — 1. Cor. 3. — Gen. 19. — Psal. 2. — Psal. 109. — Esa. 45. — Ioan. 9. — Ibid. 14. — Ibid. 20. — Ibidem. 8. — Ibidem. 12. — Matth. 17. — Ibidem. — Ioan. 17. — Ibidem. 11. — Ibidem. 17. — Luc. 10. — Psal. 109. & Matth. 16. & Hebr. 1. — Ioan. 10. — Ioan. 10. — Ibidem. — Ibidem. — Ca. XXIII. Ibidem. — Ioan. 1.

A
Ioan.8.

tantummodo Christus, quomodo ait: 101 *Etsi ego de me testificor, verum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quo eam, vos ignoratis vnde venerim aut quo eam, vos secundum carnem iudicatis.* Ecce & hic illuc se dicit rediturum, vnde se testificatur ante venisse, missum scilicet de cœlo. Descendit ergo vnde venit, quomodo illuc vadit vnde descendit. Ex quo si homo tantummodo Christus esset, non inde venisset: atque ideo nec illuc abiret, quoniam non inde venisset. Veniendo autem inde vnde homo venire non potest, Deum se ostendit venisse. Sed enim huius ipsius descensionis ignari, & imperiti Iudæi, hæredes sibi hæreticos istos reddiderunt, quibus dicitur: *Vos ignoratis vnde veniam, & quo eam, vos secundum carnem iudicatis.* Tam isti quam Iudæi, carnalem solam esse Christi natiuitatem tenentes, nihil aliud Christum esse quam hominem crediderunt, non considerantes illud, quoniam cum de cœlo homo non potuerit venire, vt merito illuc posset redire, Deum esse qui inde descenderit, vnde homo venire non potuerit. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit:

Ibidem.
B

Vos ex inferioribus estis, ego desursum sum: vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo. Ideo autem si omnis homo ex hoc mundo est, & ideo in hoc muudo est Christus, an homo tantummodo est? Absit. Sed considera quod ait, *Ego non sum de hoc mundo.* Nunquid ergo mentitur, cum ex hoc mundo sit, si homo tantummodo sit? Aut si non mentitur, non est ex hoc mundo. Non ergo homo tantummodo est, quia ex hoc mundo non est. Sed ne lateret quis esset, expressit vnde esset. *Ego*, inquit, *de sursum sum*, hoc est, de cœlo, vnde homo venire non potest, non enim in cœlo factus est. Deus est ergo qui de sursum est, & idcirco de hoc mundo non est: quanquam etiam quodammodo ex hoc mundo est, vnde non Deus tantum est Christus, sed & homo. Vt merito quomodo non est ex hoc mundo, secundum verbi diuinitatem, ita ex hoc mundo sit secundum susceptí corporis fragilitatem: homo est enim cum Deo iunctus, & Deus cum homine copulatus. 102 Sed idcirco

C

nunc hic Christus in vnam partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica solam in Christo partem carnis aspexit, & inde in præsenti loco silentio præterita corporis fragilitate quæ de mundo est, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mundo non est: vt in quantum illi inclinauerant, vt hominem illum tantummodo crederent, in tantum illos Christus posset ad diuinitatem suam considerandam trahere, vt se Deum crederent, volens illorum incredulitatem circa diuinitatem suam omissa interim commemoratione sortis humanæ solius diuinitatis oppositione superare. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit, 103 *Ego ex Deo prodii, & veni*, cum constet hominem à

Ioan.16.

Deo factum esse, non ex Deo processisse: ex Deo autem homo quomodo non processit, sic Dei verbum processit, de quo dictum est: *Eructauit cor meum verbum bonum.* Quod quoniam ex Deo est, merito, & apud Deum est. Quodque quia non otiose prolatum est, merito omnia facit. *Omnia* enim *per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Sed enim hoc verbum, per quod facta sunt omnia. *Et Deus*, inquit, *erat verbum.* Deus ergo processit ex Deo, dum qui processit sermo Deus est, qui processit ex Deo. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: *Siquis verbum meum seruauerit, mortem non videbis in æternum.* Mortem in æternum non videre, quid aliud quam immortalitas est? Immortalitas autem diuinitati socia est, quia & diuinitas immortalis est, & immortalitas diuinitatis fructus est. Sed enim omnis homo mortalis est, immortalitas autem ex mortali non potest esse. Ergo ex Christo, homine mortali immortalitas non potest nasci. Sed, *qui verbum custodierit*, inquit, *meum, mortem non videbit in æternum.* Ergo verbum Christi præstat immortalitatem, & per immortalitatem præstat diuinitatẽ. Quod si non potest exhibere vt immortalem alterum faciat ipse mortalis, hoc autẽ Christi verbum exhibet, pariter & præstat immortalitatem: nõ vtique homo tantum est, qui præstat immortalitatem: quã si tantũmodo homo esset, præstare nõ posset: præstando autem immortalitatem per diuinitatem, Deũ se probat immortalitatẽ porrigendo: quã nisi Deus esset, præstare nõ posset. Si homo tantũmodo Christ⁹, quo inquit, 104 *Ante Abraham ego sum?* Nemo n. hominum ante eũ potest esse, ex quo ipse est, nec potest fieri vt quicq̃ prius fuerit ante illũ ex quo ipsam originẽ sumpsit. Sed enim Christus cum ex Abrahã sit, ante Abraham esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit, si ante Abraham fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit, si etiam Deus est, dum ante Abraham fuit. Quod nisi fuisset, consequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abrahã esse non posset. Si homo tantummodo Christus, quomodo ait: *Et ego agnoscam eas, & sequuntur me meæ, & ego vitam æternam do illis, & nunquam peribunt in perpetuum.* Sed enim cum omnis homo mortalitatis sit legibus alligatus, & idcirco in perpetuum se ipse seruare non possit, multo magis in perpetuum alterum seruare non poterit. At in perpetuum se Christus repromittit salutem daturum: Quã si non dat mendax est: si dat, Deus est. Sed nõ fallit, dat enim quod repromitit. Deus est ergo, qui salutem perpetuam porrigit, quã homo qui seipsum seruare non potest, alteri præstare non poterit. 105 Si homo tantummodo Christus, quid est quod ait: *Ego & pater vnum sumus?* Quomodo enim *ego & pater vnum sumus*, si non & Deus est, & filius, qui idcirco vnum potest dici, dum ex ipso est, & dũ filius eius est, & dũ ex ipso nascitur, dũ ex ipso processisse reperitur, per quod & Deus est. Quod cum inuidiosum Iudęi putassent, & blasphemũ credidissent, eo quod se ostenderat his sermonibus Christum esse Deum, ac propterea ad lapides concurrissent, & saxorum ictus iniicere gestissent, exemplo & testimonio scripturarum aduersarios suos forriter refutauit. *Si illos*, inquit, *dixit Deos ad quos Dei verba facta sunt, & non potest solui scriptura, Quem pater sanctificauit, & misit in hunc mundum, vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum ego*: quibus vocibus neque se negauit Deum, quinimmo Deum se esse firmauit. Nam quia sine dubitatione Dei esse dicuntur, ad quos verba Dei facta sunt, multo magis hic Deus, qui melior illis omnib. inuenitur, & nihilominus calumniosam blasphemiam dispositione legitima congruenter refutauit: Deum enim se sic intelligi vult, vt filium Dei, & non ipsum patrem vellet intelligi. Missum enim se esse dixit, & multa opera se ex patre ostendisse monstrauit, ex quo non patrem se, sed filium esse intelligi voluit: & in vltima parte defensionis, filii non patris fecit mentionem dicendo, *Vos dicitis quia blasphemas, quia dixi, filius Dei sum.* Ita quod ad crimen blasphemiæ pertinet, filium se non patrem dicit, quod autem ad diuinitatem spectet ipsius, *ego & pater vnum sumus*, dicendo, filium se esse & Deum probauit. Deus est ergo: Deus autem sic, vt filius sit, non pater. [Si homo tantummodo Christus, quomodo ipse dicit: *Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum?* Sed enim qui in hominem solitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum, non maledictus, sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantũ, vt hæretici volunt, quomodo quisquis in eum credit, non morietur in æternum, quum *maledictus esse teneatur qui confidit in homine*? aut si non maledictus, sed potius ad æternæ vitæ consecutionem, vt legitur, destinatus, non homo tantummodo Christus, sed & Deus, in quem qui credit, & maledictionis periculum deponit, & ad fructum iustitiæ accedit. Si homo tantummodo Christus, quomodo Paracletum dicit de suo esse sumpturum, quæ nunciaturus sit? neque enim Paracletus ab homine quicquam accipit, sed homini scientiam Paracletus porrigit: nec futura ab homine Paracletus discit, sed de futuris hominem Paracletus instruit. Ergo aut non accepit Paracletus à Christo homine quod nuntiet, quoniam Paracleto homo nihil poterit dare, à quo ipse homo debet accipere, & fallit in præsenti loco Christus, & decipit: quum Paracletum à se homine accepturum quæ nuntiet dicit, aut non nos fallit, sicut nec fallit, & accipit Paracletus à Christo

E
Ibidem.
Ibid.10.
F
Ibidem.
Ibidem.
G
Ibidem.
Cap.xxiv. Ioan.6.
Ter.17.
Ioan.16. D

A *Lege caute.*

quę nuntiet. 106 Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, maior ergo iam Paracleto Christus est: quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. minor autem Christo Paracletus, Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, quo accepit quæ nuntiat, vt testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sumit quæ ceteris tradit. Quandoquidem si homo tantummodo Christus, à Paracleto Christus acciperet quæ diceret, non à Christo Paracletus acciperet quæ nũtiaret. Si homo tantummodo Christus, quare credendi nobis talem regulam posuit, quo diceret, *Hæc est autem vita æterna, vt sciant te vnum & verum Deum, & quẽ misisti Iesum Christum* Si noluisset se etiam Deũ intelligi, cur addidit, *& quem misisti, Iesum Christum*, nisi quoniam & Deum accipi se voluit: quoniam si se Deum nollet intelligi, addidisset, & quem misisti hominem Iesum Christum: nunc autem neque addidit, nec se hominem nobis tantummodo

Ioan.17.

B

Christus tradidit, sed Deo iunxit, vt & Deum per hanc coniunctionem, sicut est, intelligi vellet. Est ergo credendum secundum præscriptam, in Dominum vnum verum Deum, & in eum quem misit, Iesum Christum consequenter, qui se nequaquam patri, vt diximus, iunxisset, nisi Deum quoque intelligi se vellet, separasset enim ab eo, si Deum intelligi se noluisset: inter homines enim tantummodo se conlocasset, si hominem se esse tantummodo sciret, nec cum Deo iunxisset, si se non & Deum nosset: nunc & de homine tacet, quoniam hominem illum nemo dubitat, & Deo se iungit merito, vt crediturus diuinitatis suæ formulam poneret. Si homo tantummodo Christus, quomodo dicit: *Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te priusquam mundus esset.* Si antequam mundus esset, gloriam habuit apud Deum, & claritatem tenuit apud patrem, ante mũdum fuit: nec enim habuisset gloriam, nisi ipse prius fuisset, qui gloriam posset tenere. Nemo enim habere aliquid poterit, nisi ante ipse fuerit qui aliquid tenet. Sed

Ibidem.17.

C

enim Christus habet gloriam ante mundi institutionem, ergo ante institutionem mundi fuit. Nisi enim ante institutionem mundi esset, ante mundi institutionem gloriam habere non posset, quum ipse non esset. Sed enim homo gloriam ante mundi institutionem habere non potuit, qui post mundum fuit: Christus autem habuit, ante mundum igitur fuit: non igitur homo tantummodo fuit, qui ante mundum fuit. Deus est igitur, quoniam ante mundum fuit, & gloriam ante mundum tenuit. 107 Nec prædestinatio ista dicatur, quoniam nec posita est, aut addant qui hoc putant: sed væ est adiicientibus, quomodo & detrahentibus positum. non potest ergo dici, quod non potest adiici. Sublata ergo prædestinatione quæ non est posita, in substantia fuit Christus ante mundi institutionem. Verbum est enim per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Quoniam & si in prædestinatione dicitur gloriosus, & ante mundi institutionem fuisse prædestinationem, ordo seruetur, & ante

Ioan.1.

D

hunc erit multus numerus hominum in gloriam destinatus. Minor enim per istam destinationem Christus ceteris intelligetur, quibus posterior denotatur. nam si hæc gloria in prædestinatione fuit, prædestinationem istam iu gloriam nouissimus Christus accepit: ante enim prędestinatus Adam esse cernetur, & Abel, & Noe, & Abraham, & reliqui ceteri. Nam cum apud Deum, & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante hanc prædestinationem Christi in gloria multi prædestinati fuisse dicentur. Et hoc pacto minor ceteris hominibus Christus esse deprehenditur, qui melior & maior, & antiquor ipsis quoque angelis inuenitur. At hæc igitur omnia tollantur, vt Christo diuinitas non auferatur: aut si hæc tolli non possunt, Christo ab hæreticis diuinitas propria reddatur. [108 Quid si Moyses hanc eandem regulam veritatis exsequitur, & hoc in principio suarum nobis tradidit litterarum, quo discamus omnia creata & condita esse per Dei filium, hoc est, per Dei verbum: id enim dicit quod Ioannes, quod

Hebr.1.

Ca. XXV.

ceteri, immo & Ioannes & ceteri ab hoc intelliguntur accepisse quod dicant. Si enim Ioannes, dicit: *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil*, Prophetes autem refert: *Dico ego opera mea regi*: Moyses autem introducit præcipientem Deum vt lux fiat, in primis cœlum firmetur, aquæ congregentur, arida ostendatur, fructus secundum semina prouocetur, animalia producantur, luminaria in cœlo atque astra ponantur. non alium ostendit tunc adfuisse Deo, cui præciperentur hæc opera vt fierent, nisi eum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Ac si hic verbum Dei est, nam *eructauit cor meum verbum bonum*, ostendit in principio verbum fuisse, & verbum hoc apud patrem fuisse, Deum præterea verbum fuisse. Omnia per ipsum facta esse: sed enim hoc *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, Christus scilicet filius Dei, quem dum & postmodum secundum carnem hominem accipimus, & ante mundi institutionem Dei verbum & Deum videmus, merito secundum institutionem veteris & noui Testamenti, & Deum & hominem Christum Iesum, & credimus & tenemus. Quid si idem Moyses introducit dicentem Deum: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*? Et infra: *Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum, masculum & fœminam fecit eos*? Si vt iam docuimus, Dei filius est, per quem facta sunt omnia, vtique Dei filius est, per quem etiam homo institutus est, propter quem facta sunt omnia. Sed enim Deo præcipiente vt homo fiat, Deus refertur esse qui hominem facit: facit autem hominem Dei filius, verbum scilicet Dei, per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Hoc autem *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, ergo Christus est Deus. Per Christum igitur homo factus est, vt per Dei filium. Sed Deus hominem ad imaginem Dei fecit, Deus est ergo qui fecit hominem ad imaginem Dei, Deus ergo Christus est: vt merito nec veteris Testamenti circa personam Christi vacillet auctoritas, dum noui Testamenti manifestatione fulcitur: nec noui Testamẽti intercepta sit potestas, dum radicibus veteris Testamenti eiusdem nititur veritas. Ex quo qui Christum, Dei filium & hominis, tantummodo præsumunt hominem, non & Deum, contra Testamentum & vetus & nouum faciunt, dum & veteris & noui Testamenti auctoritatem veritatemque corrumpunt. 109 Quid si idem Moyses vbique introducit Deum patrem immensum atque sine fine, non qui loco cludatur, sed qui omnem locum cludat: nec eum qui in loco sit sed potius in quo omnis locus sit: omnia continentem & cuncta complexum, vt merito nec descendat, nec ascendat, quoniam ipse omnia & continet & implet: & tamen nihilominus introducit Deum descendentem ad turrem quam ædificabant filii hominum considerare quærentem, & dicentem: *Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui.* Quem volunt hic Deum descendisse ad turrem illam, & homines tunc illos visitare quærentem? Deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipse complectitur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit descendentem & dicentem: 110 *Venite, & mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas*? Sed enim in Deuter. animaduertimus retulisse Deum hæc, Deumq; dixisse vbi ponitur, *Cum dissemineret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum angelorum Dei.* Neq; ergo pater descendit vt res indicat, neq; angelus ista præcepit vt res probat. Superest ergo, vt ille descenderit, de quo Apostolus Paulus: *Qui descendit, ipse est qui ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia*, hoc est, Dei filius, Dei verbum. *Verbum* autem Dei *caro factum est, & habitauit in nobis*, hic erit Christus: Deus ergo pronuntiabitur Christus.

E

Ioan.1.
Psal.44.
Gen.1.

F

Gen.1.
Gen.2.

Ioan.1.

Ibidem.

G

Gen.11.

H

Deut.32.

Ephes.4.
Ioan.1.

[111 Ecce idem Moyses refert alio in loco, quod Abrahæ visus sit Deus. Atquin idem Moyses audit à Deo, quod nemo hominum Deum videat, & viuat. Si videri non potest Deus quomodo visus est Deus? Aut si visus est, quomodo videri non potest? Nam & Ioannes:

Cap.xxvi. Genes.18. Exod.33.

annes: *Deum nemo* (inquit) *vidit vnquam.* Et Apostolus Paulus: *Quem vidit hominum nemo, nec videre potest.* Sed non vtique scriptura mentitur: Ergo vere visus est Deus. Ex quo intelligi potest, quod non pater visus sit, qui nunquam visus est, sed filius, qui & descendere solitus est, & videri quia descenderit. *Imago est* enim *inuisibilis Dei*, vt mediocritas & fragilitas conditionis humanæ, Deum Patrem videre aliquando iam tunc adsuesceret in imagine Dei, hoc est, in filio Dei. Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutriri debuit, per imaginem ad istam gloriam, vt Deum patrem videre posset aliquando. Periculosa sunt enim quæ magna sunt, si repentina sunt. Nam etiam lux Solis subita post tenebras, splendore nimio insuetis oculis non ostendet diem, sed potius faciet cæcitatem. Quod ne in damnum humanorum contingat oculorum, paulatim disruptis & dissipatis tenebris, ortus luminaris istius mediocribus incrementis fallenter adsurgens oculos hominum sensim adsuefacit ad totum orbem suum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Christus, id est, imago Dei, & filius Dei ab hominibus inspicitur, qua poterat videri.

Et ideo fragilitas & mediocritas sortis humanæ per ipsum alitur, producitur, educatur, vt aliquando Deum quoque ipsum patrem, adsueta filium conspicere, possit, vt est, videre, ne maiestatis ipsius repentino & intolerabili fulgore percussa intercipi possit, vt Deum patrem, quem semper optauit, videre non possit. Ex quo filius est hic qui videtur, Dei autem filius Dei verbum est: Dei autem *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, hic autem Christus est. Quæ (malum) ratio est vt dubitetur Deus dici, qui tot modis Deus intelligitur adprobari. 112 Ac, si & Agar ancillam Saræ de domo eiectam pariter & fugatam angelus conuenit apud fontem aquæ in via Sur, fugæ causas interrogat atque accipit, & post hæc humilitatis consilia porrigit, spem præterea illi materni nominis facit, quodque ex vtero eius multum semen esset futurum, spondet atque promittit, quod Hismael ex illa nasci haberet, & cum ceteris aperit locum habitationis ipsius, actumque describit. Hunc autem angelum, & Dominum scriptura proponit & Deum: nam nec benedictionem seminis promisisset, nisi angelus & Deus fuisset. Quærant, quid in præsenti loco hæretici tractent, Pater fuit iste qui ab Agar visus est, an non? quia Deus positus est. sed absit Deum patrem angelum dicere: ne alteri subditus sit, cuius angelus fuerit. sed angelum dicent fuisse. Quomodo ergo Deus erit, si angelus fuit: quum non sit hoc nomen angelis vnquam concessum: nisi quoniam ex vtroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, quia intelligere debeamus Dei filium fuisse, qui quoniam ex Deo est, merito Deus, quia Dei filius dictus sit: quoniam patri subditus & adnuntiator paternæ voluntatis est, magni consilii angelus pronuntiatus est. Ergo si hic locus neque personæ patris congruit, ne angelus dictus sit: neque personæ angeli, ne Deus pronuntiatus sit: personæ autem Christi conuenit, vt & Deus sit, quia Dei filius est, & angelus sit, quoniam paternæ dispositionis adnuntiator est, intelligere debent contra scripturas se agere hæretici, qui Christum quum dicant se & angelum credere, nolint etiam illum Deum pronuntiare, quem in veteri Testamento ad visitationem generis humani legunt sæpe venisse. Adhuc adiecit Moyses, 113 Abrahæ visum Deum apud quercum Mambræ, sedente ipso ad ostium tabernaculi sui meridie: Et nihilominus cum tres conspexisset viros, vnum ex illis Dominum nuncupasse: quorum cum pedes lauisset, cineritios panes cum butyro, & ipsius copia lactis offert, & vt hospites retenti vescerentur, hortatur. Post quæ & quod pater futurus esset, audit: & quod Sara vxor eius paritura ex ipso filium esset, edisscit: & de exitu Sodomitarum, quæ merebantur pati, recognoscit: & quod propter clamorem Sodomorum Deus descendisset, addiscit. Quo in loco si patrem volunt videri tunc fuisse cum angelis duobus hospitio receptum, patrem visibilem hæretici crediderunt. Si autem angelum, cum ex angelis tribus vnus Dominus nuncupatur, cur quod non solet, angelus Deus dicitur: nisi quoniam vt Deo patri inuisibilitas propria reddatur, & angelo propria mediocritas remittatur, non nisi Dei filius, qui & Deus est, Abrahæ, visus & hospitio receptus esse credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in sacramento Abrahæ factus hospes apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quod ipse esset, abluit: reddens in filiis ius hospitalitatis, quod aliquando illi fœnerauerat pater.

Vnde & ne qua esset dubitatio, quin iste Abrahæ hospes fuisset, in Sodomitarum exitu ponitur: 114 quoniam *pluit Dominus super Sodomam, & Gomorram, ignem, & sulphur à Domino de cœlo.* Sic enim & Prophetes ex persona Dei: 115 *Subuerti vos* (inquit) *sicut subuertit Dominus Sodomam, & Gomorram.* Dominus ergo Sodomam subuertit, id est, Deus Sodomam subuertit, sed in subuersione Sodomorum *Dominus pluit ignem à Domino.*

Hic autem Dominus visus est Abrahæ Deus: Deus autem hic hospes est Abrahæ, visus vtique, quia tactus: sed cum pater qua inuisibilis, nec tunc vtique visus sit, visus est, & hospitibus receptus, & acceptus est, qui solitus est tangi, & videri: hic autem filius Dei, *Dominus à Domino pluit super Sodomam & Gomorram sulphur atque ignem.* Hic autem Dei Verbum est: *Verbum* autem Dei *caro factum est, & habitauit in nobis.* Hic autem Christus est, non pater: igitur apud Abraham hospes, sed Christus fuit, nec tunc pater visus est, sed filius, visus autem est Christus. Merito igitur Christus, & Dominus & Deus est, qui non aliter Abrahæ visus est, nisi quia ante ipsum Abraham ex patre Deo, Deus sermo generatus est. 116 Adhuc, inquit, idem angelus & Deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puero consolatur, & visitat. Nam cum illa in solitudine exposuisset infantem, quia aqua defecisset ex vtre, cumque puer ille clamasset, fletum & planctum leuasset, *& audiuit* (inquit scriptura) *Deus vocem pueri de loco vbi erat.* Cum Deum esse qui vocem infantis audiuit retulisset, adiecit: *Et vocauit angelus Domini ipsam Agar de cœlo*, angelum referens esse, quem Deum dixerat, & Dominum pronuncians esse, quem angelum conlocarat, quique angelus & Deus adhuc ipsi Agar promittit maiora solatia, dicendo: *Ne timueris, exaudiui enim vocem pueri de loco vbi erat. Surge, sume puerum, & tene: in gentem enim magnam faciam eum.* Hic angelus, si angelum tantum est, cur hoc sibi vendicat vt dicat: *In gentem enim magnam faciam eum:* cum hoc vtique genus potentiæ Dei sit, angeli esse non possit. Ex quo etiam Deus confirmatur Deus esse qui hoc potest facere: quoniam vt hoc ipsum comprobetur, adiicitur per scripturam statim: *Et aperuit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit, & impleuit vtrem de puteo, & dedit puero, & erat Deus cum puero.* Si ergo hic Deus erat cum puero qui aperuit oculos Agar, vt videret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter vrgentem sitis necessitatem: hic autem Deus è cœlo illam vocat angelus dictus: cum superius vocem audiens clamantis pueri Deus esset potius, non alius intelligitur quam angelus esse pariter & Deus. quod cum patri competens & conueniens esse non possit, qui tantummodo Deus est: competens autem esse possit Christo, qui non tantummodo Deus, sed & angelus pronunciatus est, manifeste apparet, non patrem ibi tunc loquutum fuisse ad Agar, sed Christum potius, cum Deus sit, cui etiam angeli competit nomen: quippe cum magni consilii angelus factus sit: angelus autem sit, 117 dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicit. Si enim ipse Ioannes hunc eundem, qui sinum exponit patris, verbum dicit carnem factum esse, vt sinum patris posset exponere: merito Christus non solum homo est, sed & angelus, nec angelus tantum, sed & Deus per scripturas ostenditur, & à nobis hoc esse creditur, ne si non Christum tunc locutum ad Agar voluerimus accipere, aut

A
1. *Ioan.* 4.
1. *Tim.* 6.
Coloss. 1.
B
Ioan. 1.
Genes. 16.
C
Esai. 9.
D
Gen. 18.
E
Gen. 19.
Amos 4.
Gen. 19.
F
Gen. 18.
Gen. 19.
Ioan. 1.
Ioan. 8.
Gen. 21.
G
D
Esaiæ. 9.
Ioan. 1.
Ibidem.
Gen. 21.

A
a. xxvii
Gen. 13.

angelum Deum faciamus, aut Deum Patrem omnipotentem inter angelos computemus. [118 Quid si & alio in loco similiter legimus Deum angelum positum? 119 Nam cum apud vxores suas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quereretur, & cum referret, quod iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, somnii quoque sui interponebat auctoritatem, quo tempore refert sibi angelum Dei per somnium dixisse: *Iacob, Iacob. Et ego*, inquit *dixi: Quid est? Aspice, inquit, oculis tuis, & vide hircos & arietes ascendentes super oues & capras variatos albos, & varios & cineritios & aspersos. Vidi enim quæcunque tibi Laban fecit. Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei, vbi vnxisti mihi illic stantem lapidem, & vouisti mihi illic votum: nunc ergo surge, & proficiscere de terra hac, & vade in terram natiuitatis tuæ, & ero tecum.* Si angelus Dei loquitur hæc ad Iacob, atque ipse angelus infert, dicens: *Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei*: non tantummodo hunc angelum, sed & Deum positum sine vlla hæsitatione conspicimus, quique sibi votum refert ab Iacob destinatum esse *in loco Dei*, & non dicit, in loco meo. Est ergo locus Dei, est & hic Deus: sed enim ibi simpliciter est, *in loco Dei*, positum, neque enim dictum est, in loco angeli & Dei, sed tantummodo, *Dei*: hic autem qui ista promittit, Deus atque angelus esse perhibetur: vt merito distinctio sit inter eum qui tantummodo Deus dicitur, & inter eum qui non Deus simpliciter, sed & angelus pronuntiatur.

Ibidem.

B

Ex quo si nullius alterius angeli potest hic accipi tanta auctoritas, vt Deum quoque se esse fateatur, & votum sibi factum esse testetur, nisi tantummodo Christi, cui non quia angelo tantum, sed quia Deo votum voueri potest, manifestum est non patrem accipi posse, sed filium Deum & angelum. Hic autem si Christus est, sicuti est, vehementer periclitatur, qui aut hominem Christum aut angelum tantummodo dicit subtracta illi diuini nominis potestate, quam ex scripturarum cœlestium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & Deum dicunt. His omnibus etiam illud accedit, vt quomodo illum & angelum frequenter & Deum

C

posuit scriptura diuina, sic illum & hominem ponat & Deum, exprimens eadem scriptura diuina quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat

Gen. 32.

esse in substantiæ veritate. 120 *Remansit enim*, inquit, *Iacob solus, & luctabatur homo cum eo vsque in mane: & vidit quoniam non potest aduersus eum, & tetigit latitudinem femoris Iacob, cum in eum luctaretur & ipse cum eo, & dixit ei: Dimitte me, ascendit enim lucifer. Et ille dixit: Non te dimittam, nisi me benedixeris. Et dixit: Quod est nomen tuum? Et ille dixit, Iacob: dixitque ei: Non vocabitur iam nunc nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum: quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es.* Et adhuc adiicit: *Et vocauit Iacob nomen loci illius, visio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ortusque est ei sol, mox transiuit visionem Dei, ipse vero claudicabat femore suo. Homo*, inquit, *luctabatur cum Iacob.* Si homo solitarius, quis est iste? vnde est? quare cum Iacob contendit atque luctatur? quid intercesserat, quid factum fuerat? quæ ratio contentionis istius tantæ, tantique certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur, fortior inuenitur, & benedictionem ab eo quem detinebat postulat, quia iam lucifer oritur, ideo postulasse reperitur, nisi quoniam

D

Matt. 26. & 27.

præfigurabatur cõtentio hæc inter Christum, & filios Iacob futura, quæ in Euangelio dicitur perfecta? Contra hunc enim hominem conluctatus est populus Iacob, in qua conluctatione potentior populus est Iacob repertus, quippe cum aduersus Christum iniquitatis suæ victoriam sit consecutus, quo in tempore propter facinus quod admisit, incessu fidei propriæ & salutis claudicare grauissime incertus & lubricus cœpit: qui quamuis superior damnando Christum repertus, eget tamen ipsius misericordia, eget tamen ipsius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Iacob luctatus est, *Non*, inquit, *vocabitur etiam nunc nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum.* 121 Ac si Israel est homo videns Deum, elegan-

Gen. 32.

ter ostendebat Dominus quod non tantum homo esset qui conluctabatur tunc cum Iacob, sed & Deus. Videbat vtique Deum Iacob cum quo conluctabatur, quamuis hominem ipsius in conluctatione retineret. Et vt nulla adhuc posse esset dubitatio, interpretationem ipse posuit dicendo: *Quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es.* Ob quam causam hic idem Iacob intelligens iam vim sacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius in quo conluctatus est, vocauit visionem Dei. Superstruxit præterea causas ad interpretationem Dei porrigendam. *Vidi enim*, inquit, *Deum facie ad faciem & salua facta est anima mea.* Vidit autem Deum cum quo conluctatus est quasi cum homine, sed & hominem quidem quasi victor tenuit, benedictionem autem quasi à Deo vt inferior postulauit: ita cum Deo & cum homine conluctatus fuit ac si conluctatio hæc ibi quidem præfigurata est. In Euangelio autem inter Christum, & populum Iacob perfecta est: in qua quamuis populus superior inuentus sit, minor repertus est, dum nocens comprobatus est. Quis

E

F

dubitabit Christum in quo hæc conluctationis figura completa est, non hominem tantum, sed & Deum agnoscere, quandoquidem hominem illum & Deum etiam figura ipsa conluctationis videatur comprobasse? Et tamen etiam post hæc æque non cessat eadem scriptura diuina, angelum Deum dicere, Deum angelum pronuntiare. Nam cum Manassen atque Ephrem filios Ioseph benedicturus esset, hic ipse Iacob, transuersis super capita puerorum manibus conlocatis, 122 *Deus*, inquit, *qui pascit me à iuuentute mea vsque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis, benedicat pueros hos.* Vsqueadeo autem eundem angelum ponit quem Deum dixerat, vt singulariter in exitu sermonis sui posuerit personam de qua loquebatur dicendo, *Benedicat pueros hos.* Si enim alterum angelum voluisset intelligi, plurali numero duas personas complexus fuisset: nunc vnius personæ singularem numerum in benedictione deposuit, ex quo eundem Deum atque angelum intelligi voluit. Sed enim Deus pater accipi non potest: Deus autem, & angelus Christus accipi potest. Quem vt huius benedictionis auctorem etiam transuersas super pueros manus Iacob ponendo significauit, quasi pater illorum esset Christus.

Gen. 48.

G

[123 Adhuc adiiciam illam quoque partem, in qua dum hæreticus quasi oculo quodam gaudet propriæ veritatis & luminis amisso, totam cæcitatem sui agnoscat erroris. Identidem enim & frequenter opponit, quia dictum sit: *Tanto tempore vobiscum sum, & non agnoscitis me:* 124 *Philippe, qui vidit me, vidit & patrem.* Sed quod non intelligit discat. Culpatur Philippus, & iure quidem meritoque, quia dixerit: *Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis.* Quando enim ex Christo aut audierat istud, aut didicerat quasi esset pater Christus, cum contra magis quod filius esset, non, quia pater, frequenter audisset, & sæpe didicisset. Quod enim dixit Dominus: *Si me cognouistis, & patrem meum cognouistis, & amodo nostis illum, & vidistis illum*: non sic dixerat vt se patrem vellet intelligi, sed quoniam qui penitus, & plene, & cum tota fide & tota religione accessit ad Dei filium, omnibus modis per ipsum filium, in quem sic credit, ad patrem peruenturus sit, eundemque visurus. *Nemo*, enim, inquit, *potest venire ad patrem nisi per me.* Et ideo ad patrem Deum non tantum venturus est, & cogniturus ipsum patrem, sed etiam sic tenere debet, atque ita animo ac mente præsumere, quasi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sæpe enim scriptura diuina quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat, quia sic futura sint: & quæ omnibus modis fieri habent, non quasi futura sint prædicat, sed quasi facta sint narrat. Denique cum nondum temporibus Esaiæ Prophetæ Christus natus fuisset, 125 quia *puer*, aiebat, *natus est vobis*, & cum nondum accessum esset ad Mariam, Et accessit ad Prophetam dicebat, *& concepit & peperit filium.* Et cum nondum sinum patris Christus expoluisset, referebat: *Et vocabitur nomen eius magni consilii angelus.* Et cum nondum fuisset passus: *Quasi ouis*, pronuntiabat, *ad iugulationem adductus*

Ca. xxviii

Ioan. 14.

Ibidem.

H

Ibidem.

Esa. 9.
Ibidem. 8.
Ibidem. 9.
Ibidem. 53.
Ibidem. 65.

est.

A
Psal. 68. Ibidem.

Ioan. 14.

Coloss. 1. Ioan. 5. Ioan. 14.

Ibidem. Ibidem. Ibidem.
B
Ibidem.

Ioan. 15.

Ibidem.

C

Matth. 5.
D

est. Et cum adhuc crux nusquam esset, aiebat: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem*. Et cum nondum iniurioſe potatus fuisset: *In siti*, ait, *mea potauerunt: me aceto*. Et cum spoliatus adhuc non fuisset, dicebat *Super vestem meam miserunt sortem, & dinumerauerunt ossa mea: effoderunt manus meas: & pedes*. Prouidens enim scriptura diuina, pro factis dicit quæ futura scit, & pro perfectis dicit quæ futura habet, quę sine dubitatione ventura sunt. Et ideo Dominus præsenti loco dicebat: *A modo nostis illum, & vidistis*. Dicebat enim visum in ab eo patrem, quisquis filium secutus fuisset, non quasi filius ipse esset pater visus, sed quod præmium consecuturus esset, quisquis illum sequi & discipulus eius esse voluisset, vt videre patrem posset, nam & *imago est Dei patris*: vt his etiam illud accedat:[126] *Quoniam sicut pater operatur, ita operatur & filius*, & imitator est filius omnium operum paternorum, vt perinde habeat vnusquisque, quasi iam viderit patrem, dum eum videt qui inuisibilem patrem, in omnibus operibus semper imitatur, Ceterum si ipse pater est Christus, quomodo confestim adiicit & dicit, *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado*, Et adhuc subnectit: *Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium aduocatum dabit vobis*. Post quæ etiam illud subnectit: *Si quis me diligit, sermonem meum custodiet: & pater meus diligit illum, & ad eum veniemus, & mansionem apud illum faciemus*. Necnon etiam subdidit illud quoque, *Aduocatus autem ille Spiritus sanctus quem missurus est pater, ille vos docebit, & commemorabit omnia quæcunque dixero*. Præmittit adhuc istum locum, quo ostendat se esse filium, & merito subdidit & dicit: *Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior est*. Quid autem cum etiam illa subnectit:[127] *Ego sum vitis vera, & pater meus agricola, omne sarmentum in me non adferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, vt fructum ampliorem ferat*. Instat adhuc & adiicit: *Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in mea caritate. Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate, sicut ego patris mandata seruaui, & maneo in eius caritate*. Adhuc ingerit, & dicit: *Dixi autem vos amicos, quia omnia quæ audiui a patre meo, nota vobis feci*. Adgregat etiam hoc *Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me misit*. Hæc ergo nunquam post illa euidenter illum non patrem, sed filium esse testantia Dominus subdidisset, si aut patrem se esse meminisset, aut patrem se vellet intelligi: nisi quoniam vt illud exprimeret, perinde vnumquemque iam habere debere, dum imaginem Dei patris per filium videt, atque si viderit patrem: quandoquidem vnusquisque credens in filium exerceatur in imaginis contemplatione, vt adsuefactus ad diuinitatem videndam in imagine, proficere possit & crescere vsque ad Dei patris omnipotentis perfectam contemplationem. Et quoniam qui hoc animo ac mente combiberit, & de omnibus sic futurum esse crediderit, patrem, quem visurus sit, quasi iam quodammodo viderit, & hic iam sic habeat, quasi teneat quod habiturum se pro certo sciat. Ceterum si ipse pater fuisset quid quasi futurum præmium repromittebat quod iam præstiterat & dederat? Nam quoniam dicit: *Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt*, polliceri deprehenditur contemplationem & aspectum patris, ergo nondum dederat: cur enim repromitteret, si iam dedisset. dederat enim si pater esset, videbatur enim, & contingebatur. Quando autem dum contingitur ipse Christus, & videtur, repromittit tamen, & dicit: *quoniam qui mundo fuerit corde, Deum videbit*: hoc ipso probat patrem se non esse, qui tunc præsens cum videretur, repromittebat quod patrem visurus esset, quisquis mundo corde fuisset. Erat ergo repromittens hæc, non pater, sed filius: quia qui filius erat, quod videri habebat, repromittebat, cuius repromissio superuacua fuisset, nisi filius fuisset. cur enim repromittebat mundis corde vt viderent patrem, si iam tunc qui præsentes erant, patrem Christum videbant. sed quia filius erat, non pater, merito & filius, quia imago Dei, tunc videbatur: & pater quia inuisibilis, mundis corde vt videretur repromittitur, & notatur. Hæc igitur satis sit etiam aduersus istum hæreticum dictasse pauca de multis. Campus enim, & quidem latus ac fusus aperietur plenius, hæreticum istum si agitare voluerimus, quandoquidē duobus istis locis quibusdam effossis luminibus orbatus totus sit in doctrinæ suæ cæcitate superatus.[128] Sed enim ordo rationis, & fidei auctoritas, digestis vocibus & litteris Domini admonet nos post hęc credere etiā in Spiritum sanctum olim Ecclesiæ repromissum, sed statutis temporum opportunitatibus redditum. Est enim per Ioelem Prophetam repromissus, sed per Christum redditus. *In nouissimis*, inquit, *diebus effundam de Spiritu meo super seruos, & ancillas meas*. Dominus autem: *Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata,*[129] *erunt remissa: & quorum retinueritis, erunt retenta*. Hunc autem Spiritū sanctum, Dominus Christus modo Paracletum appellat, modo spiritum veritatis esse pronuntiat, qui non est in Euangelio nouus, sed nec noue datus: nam hic ipse & in Prophetis populum accusauit, & in Apostolis aduocationem gentibus prę stitit. Nā illi vt accusarentur merebantur, quia contempserāt legem: & qui ex gentibus credunt vt patrocinio spiritus adiuuentur merentur, quia ad Euangelicam peruenire gestiunt legem. Differentia sane in illo genera officiorum, quoniam in temporibus differens ratio causarum. nec ex hoc tamen ipse diuersus qui hęc sic gerit, nec alter est dum sic agit, sed vnus atque ipse est diuidens officia sua per tempora, & rerum occasiones atque momenta. Denique Apostolus Paulus: *Habentes*, inquit, *eundem spiritum: sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, ideo loquimur*. Vnus ergo & idem spiritus qui in Prophetis & Apostolis, nisi quoniam ibi ad monentum, hic semper Ceterum ibi, non vt semper in illis inesset: hic, vt in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hic totus effusus: ibi parce datus, hic large commodatus, nec tamen ante resurrectionem Domini exhibitus, sed per resurrectionem Christi contributus. *Rogabo enim*, aiebat, *patrem: & alium aduocatum dabit vobis, vt vobiscum sit in æternum*,[130] *spiritum veritatis*. Et: *Cum venerit aduocatus ille quem ego missurus sum vobis a patre meo, spiritum veritatis qui de patre meo procedit*. Et: *Si non abiero ego, aduocatus ille non veniet ad vos: si autem ego abiero, remittam illum ad vos*. Et: *Cum venerit spiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem*. Et quoniam Dominus in cœlos esset abiturus, Paracletum discipulis necessario dabat, ne illos quodammodo pupillos (quod minime decebat) relinqueret, & sine aduocato & quodam tutore desereret. Hic est enim qui ipsorum animos mentesque firmauit, qui Euangelica sacramenta distinxit, qui in ipsis inluminator rerum diuinarum fuit, quo confirmati pro nomine Domini nec carceres nec vincula timuerunt, quinimmo ipsas seculi potestates, & tormenta calcauerunt, armati iam scilicet per ipsum atque firmati, habentes in se dona quæ hic idem spiritus Ecclesię Christi sponsę quasi quędam ornamenta distribuit, & dirigit. Hic est enim qui Prophetas in Ecclesia cōstituit, magistros erudit, linguas dirigit, virtutes & sanitates facit, opera mirabilia gerit, discretiones spirituum porrigit gubernationes contribuit, cōsilia suggerit, quæque alia sunt charismatum dona componit, & dirigit, & ideo Ecclesiā Domini vndique & in omnibus perfectā, & consummatam facit. Hic est qui in modū columbæ, posteaquā Dominus baptizatus est, super eum venit, & mansit,[131] habitans in solo Christo plenus & totus, nec in aliqua mensura aut portione mutilatus, sed cū tota sua redundantia cumulate distributus & missus, vt ex illo delibationē quandā gratiarū ceteri consequi possint, totius sancti spiritus in Christo fonte remanente, vt ex illo donorum atq; operum venæ ducerentur, spiritu sancto in Christo affluenter habitante. Hoc etenim iā prophetans Esaias aiebat:[132] *Et requiescit*, inquit, *super eum spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & virtutis, spiritus scientiæ & pietatis, & impleuit eū spiritus timoris Dei*. hoc idē atq; ipsū & alio in loco ex persona ipsi⁹ Domini: *Spirit⁹ Domini super me, propter*

E
Ca. xxii.

Ioel. 2. & Act. 2. Ioan. 20. Ioan. 14.

F

1. Cor. 12. 2. Cor. 4.

Ioan. 14. Ibidem. Ioann. 16. Ibidem.

G

Act. 2.

1. Cor. 12.

H

Matth. 3. Coloss 2.

Isai. 11.

Isai. 61.

A

quod vnxit me, euangelizare pauperibus misit me. Similiter Dauid: *Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ à consortibus tuis.* De hoc Apostolus Paulus: *Qui enim spiritum Christi non habet, hic non est eius*, &: *Vbi spiritus Domini, ibi libertas.* Hic est qui operatur ex aquis secundam natiuitatem semen quoddam diuini generis, & consecrator cœlestis natiuitatis, pignus promissæ hæreditatis, & quasi chirographum quoddam æternæ salutis, qui nos Dei faciat templum, & nos eius efficiat domum, qui interpellat diuinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, aduocationis implens officia, & defensionis exhibens munera, inhabitator corporibus nostris datus, & sanctitatis effector: qui id agens in nobis vt ad æternitatem, & ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra producat, dum illa in se adsuefacit cum cœlesti virtute misceri, & cum spiritus sancti diuina æternitate sociari. Erudiuntur enim in illo, & per ipsum corpora nostra ad immortalitatem proficere, dum ad decreta ipsius discunt se moderanter temperare. 133 Hic est enim qui contra carnem desiderat, quia caro contra ipsum repugnat. Hic est qui inexplebiles cupiditates coercet, immoderatas libidines frangit, illicitos ardores extinguit, flagrantes impetus vincit, ebrietates reicit, auaritias repellit, luxuriosas comessationes fugit, caritates nectit, affectiones constringit, sectas repellit, regulam veritatis expedit, hæreticos reuincit, improbos foras expuit, Euangelia custodit. De hoc item Apostolus: *Non enim spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est.* De hoc exultat, & dicit: *Puto autem quia & ego spiritum Dei habeo.* De hoc dicit, *Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est.* De hoc refert: *Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus recedent quidam à fide, adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendacia loquentium, cauteriatam habentium conscientiam suam. In hoc spiritu positus nemo vnquam dicit anathema Iesum*, nemo negauit Christum Dei filium, aut repudiauit creatorem Deum: nemo contra scripturas vlla sua verba depromit, nemo alia & sacrilega decreta constituit, nemo diuersa iura conscribit. 134 *In hunc quisquis blasphemauerit, remissionem non habet, non tantum in isto seculo, verum etiam nec in futuro.* Hic in Apostolis Christo testimonium reddit, in martyribus constantem fidem religionis ostendit, in virginibus admirabilem continentiam signatæ charitatis includit, in ceteris incorrupta & incontaminata doctrinæ Dominicæ iura custodit, hæreticos destruit, peruersos corrigit, infideles arguit, simulatores ostendit, improbos quoque corrigit, Ecclesiam incorruptam & inuiolatam perpetuæ virginitatis & veritatis sanctitare custodit. [135 Et hæc quidem de Patre & de Filio & de Spiritu sancto breuiter sint nobis dicta, & strictim posita, & non longa disputatione porrecta. Latius enim potuerunt porrigi, & propensiore disputatione produci, quandoquidem ad testimonium, quod ita se habeat fides vera, totum & vetus & nouum Testamentum possit adduci. Sed quia obluctantes aduersus veritatem semper hæretici sinceræ traditionis, & catholicæ fidei controuersiam solent trahere, scandalizati in Christum, quod etiam Deus & per scripturas asseratur, & à nobis hoc esse credatur: merito à nobis, vt omnis à fide nostra auferri possit hæretica calumnia, de eo quod & Deus sit Christus, sic est disputandum, vt non impediat scripturæ veritatem, sed nec nostram fidem, qua vnus Deus & per scripturas promittitur, & à nobis tenetur & creditur. 136 Tam enim illi qui Iesum Christum ipsum Deum patrem dicunt, quam etiam illi qui hominem illum tantummodo esse voluerunt, erroris sui & peruersitatis origines & causas inde rapuerunt: quia cum animaduerterent, scriptum esse, quod vnus sit Deus, non aliter putauerunt istam tenere se posse sententiam, nisi aut hominem tantum Christum, aut certe Deum patrem putarent esse credendum. Sic enim calumnias suas colligere consueuerunt, vt errorem proprium approbare nitantur. Et quidē illi qui Iesum Christum patrem dicūt, ista prætendunt: Si vnus Deus, Christus autem Deus, pater est Christus, quia vnus Deus: si non pater sit Christus, dum & Deus filius Christus, duo Dii contra scripturas introducti esse videantur. Qui autem hominem tantummodo Christum esse contendunt, ex diuerso sic colligunt: Si alter pater, alter est filius: pater autem Deus, & Christus Deus: non ergo vnus Deus, sed duo Dii introducuntur pariter, pater & filius; ac si vnus Deus, consequenter homo Christus, vt merito pater sit Deus vnus. Re vera quasi inter duos latrones crucifigitur Dominus, quomodo fixus aliquando est, & ita excipit hæreticorum istorum ex vtroque latere sacrilega conuitia. Sed neque scripturæ sanctæ, neque nos causas illis perditionis & cæcitatis afferimus, si qua in medio diuinarum litterarum euidenter posita, aut videre nolunt, aut videre non possunt. nos enim & scimus & legimus & credimus & tenemus, vnum esse Deum, qui fecit cœlum pariter ac terram, quoniam nec alterum nouimus, aut nosse (cum nullus sit) aliquando poterimus. 137 *Ego sum*, inquit, *Deus, & non est præter me iustus & saluans.* Et alio in loco, *Ego primus & nouissimus, & præter me non est Deus. Quis sicut ego, & quis mensus est palmo cœlum, & terram pugillo? quis suspendit montes in pondere, & nemora in statera?* Et Ezechias: *Vt sciant omnes quia tu es Deus solus.* Ipse præterea Dominus: *Quid me interrogas de bono? vnus Deus bonus.* Apostolus quoque Paulus, *Qui solus*, inquit, *habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem: quem vidit hominum nemo, nec videre potest.* Et alio in loco: *Mediator autem vnius non est, Deus autem vnus est.* Sed quomodo hoc tenemus & legimus & credimus, sic scripturarum cœlestium nullam partem præterire debemus: quippe cum etiam illa quæ in scripturis sunt posita Christi diuinitatis insignia, nullo modo debeamus recusare, nec scripturarum auctoritatem corrumpendo, integritatem fidei sanctæ corrupisse teneamur. Et hoc ergo credamus, siquidem fidelissimum, Dei filium Iesum Christum Dominum & Deum nostrum: quoniā *in principio erat verbum, & verbum erat Deus & Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum: & verbum caro factum est, & habitauit in nobis.* &: *Dominus meus & Deus meus.* & *Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia benedictus Deus in secula.* Quid ergo dicemus? Nunquid duos Deos scriptura proponit? Quomodo ergo dicit: *Quia Deus vnus est?* Aut nunquid non & Christus Deus est? Quomodo ergo: *Dominus meus, & Deus meus*, Christo dictum est? Totum igitur hoc nisi cum propria veneratione? & legitima disputatione teneamus: merito scandalum hæreticis præbuisse credemur: non vtique ex scripturarum cœlestium vitio, quæ nunquam fallunt, 138 sed humani erroris præsumptione, qua hæretici esse voluerunt. Et in primis illud retorquendum in istos, qui duorum nobis Deorum controuersiam facere præsumunt. Scriptum est quod negare non possunt: *Quoniam vnus est Dominus.* De Christo ergo quid sentiunt? Dominum esse, aut illum omnino non esse? sed Dominum illum omnino non dubitant. Ergo si vera est illorum ratiocinatio, iam duo sunt Domini. Quomodo igitur iam secundum scripturas, vnus est Dominus, & magister vnus Christus dictus? At enim legimus, quod magister sit etiam Apostolus Paulus. Non ergo iam vnus magister: duos enim magistros secundum ista colligimus. Quomodo igitur secundum scripturas, vnus magister Christus, vnus in scripturis bonus dictus est Deus, sed idem in scripturis bonus etiam Christus positus est. Non igitur, si recte colligunt, vnus bonus, sed etiam duo boni. Quomodo igitur, secundū scripturarum fidem, vnus bonus esse refertur? Ac si non putant aliqua ratione offici posse ei quod vnus Dominus est, per illud quod est Dominus & Christus: neque ei quod vnus est magister, per illud quod est magister & Paulus: aut illi quod vnus est bonus, per illud quod bonus sit nuncupatus & Christus: eadem ratione intelligāt, offici non posse ab illo quod vnus est Deus, ei quod Deus pronuntiatus est Christus. [139 Est ergo Deus pater omnium institutor & creator, solus originem nesciens, inuisibilis, immensus, immortalis, æternus, vnus Deus, cuius neq; magnitudini, neque maiestati, neque virtuti

E

1. Cor. 5. & 8. Matth. 27.

Isai. 45. Isai. 44. Isai. 41. 4. Reg. 18. & Isai. 16. Matth. 19. 1. Tim. 6. Gal. 3.

F

Ioan. 1. Ioan. 20. Rom. 9. Deut. 6. Ioan. 20.

G

Ephes. 4.

Matth. 23. 2. Tim. 1. Matth. 23. Matth. 19. Ioan. 10.

H

Cap. xxxi.

quic-

Psal. 44. Rom. 8. 2. Cor. 3. Tit. 3. 1. Cor. 1. & 5. 2. Cor. 3. & 6. Rom. 8.

Gal. 5.

B

1. Cor. 2. Ibidem. 7. Ibidem. 14. 1. Tim. 4.

1. Cor. 12.

Matth. 12. & Marc. 3.

C

Cap. xxx.

Deut. 6.

D

Malach. 2.

Rom. 3.

quicquam non dixerim præferri, sed nec comparari potest. Ex quo, quãdo ipse voluit, sermo filius natus est, qui non in sono percussi aeris, aut tono coactæ de visceribus vocis accipitur, sed in substantia prolatæ à Deo virtutis agnoscitur: 140 cuius sacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apostolus didicit, nec Prophetes comperit, nec angel⁹ sciuit, nec creatura cognouit, filio soli nota sunt, qui patris secreta cognouit. Hic ergo cum sit genitus à patre, semper est in patre. Semper autem sic dico, vt non innatum, sed natum probem. Sed qui ante omne tempus est, semper in patre fuisse dicendus est. Nec enim tempus illi assignari potest, qui ante tempus est. Semper enim in patre, ne pater non semper sit pater: 141 quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quod necesse est quodammodo prior sit qua pater sit. Quoniam aliquo pacto antecedat necesse est eum qui habet originem, ille qui originem nescit. Simul vt hic minor sit, dum in illo esse se scit, habens originem quia nascitur, & per Patrem quoddammodo, quamuis originem habet qua nascitur, vicinus in natiuitate, dum ex eo patre qui originem solus non habet, nascitur. 142 Hic ergo, quando pater voluit, processit ex patre: & qui in patre fuit, processit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre postmodum fuit, quia ex patre processit: substantia scilicet illa diuina, cuius nomen est Verbum, per quod facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Omnia enim post ipsum sunt, quia per ipsum sunt. & merito ipse est ante omnia, quando per illum facta sunt omnia, qui processit ex eo ex cuius volũtate facta sunt omnia. Deus vtique procedens ex Deo secundam personam efficiens, sed non eripiens illud patri quod vnus est Deus. Si enim natus non fuisset, innatus, comparatus cum eo qui esset innatus, æquatione in vtroque ostensa duos faceret innatos. & ideo duos faceret Deos, si non genitus esset, collatus cum eo qui genitus non esset, & æquales inuenti, duos Deos merito reddidissent non geniti atque ideo duos Christus reddidisset, Deos, si sine origine esset, vt pater inuẽtus, & ipse principium omnium vt pater, duo faciens principia, duos ostendisset nobis consequenter & Deos. Aut si & ipse filius non esset, sed pater generans de se alterum filium, merito collatus cum patre, & tantus denotatus duos patres effecisset, & ideo duos approbasset etiam Deos. Si inuisibilis fuisset cum inuisibili collatus par expressus, duos inuisibiles ostendisset, & ideo duos comprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt patris, merito, dicimus, duorũ Deorum quam isti confingunt, controuersiam suscitasset. Nunc autem quidquid est, non ex se est, quia nec innatus est, sed ex patre est, quia genitus est: 143 siue dum verbum est, siue dum virtus est, siue dum sapientia est, siue dum lux est, siue dum filius est, & quicquid horum est dum non aliunde est, quam, sicut diximus iam superius, ex patre, patri suo originem suam debens, discordiam diuinitatis de numero duorum Deorum facere non potuit, qui est vnus Deus, originem nascẽdo contraxit. Quo genere dum & vnigenitus est, & primogenitus ex illo est qui originem non habet, vnus est omnium rerum & principium & caput. Idcirco vnum Deum asseruit, quẽ non sub vllo principio aut initio, sed initium potius & principium rerum omnium comprobauit. Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, nec ex consilio suo facit, nec à se venit, sed imperiis paternis omnibus & præceptis obedit, vt quamuis probet illum natiuitas filium, tamen morigera obedientia asserat illum paternæ voluntatis ex quo est ministrum, ita dum se patri in omnibus obtemperantem reddit, quamuis sit & Deus, vnum tamen Deũ patrem de obedientia sua ostendit, ex quo & originem traxit. & ideo duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui originem non habet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Nam cum id sit principium ceteris quod innatum est, (quod Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, merito ex eo venit, qui originem non habet principium probans illud esse ex quo ipse est, etiam si Deus est qui natus est: vnum tamen Deum ostendit, quem hic qui natus est, esse sine origine comprobauit. Est ergo Deus, sed in hoc ipsum genitus, vt esset Deus. Est & Dominus, sed in hoc ipsum natus ex patre, vt esset Dominus. Est & angelus, sed ad annuntiandum magnum Dei consilium, ex patre suo angelus destinatus. Cuius sic diuinitas traditur, vt non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis duos Deos reddidisse videatur. 144 Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à patre dũ ipse cum his, qua illi subiecta sunt, patri suo subiicitur, patris quidem sui filius probatur, ceterorum autem & Dominus & Deus esse reperitur. Ex quo dum huic qui est Deus, omnia substrata traduntur, & cuncta sibi subiecta filius accepta refert patri, totam diuinitatis auctoritatem rursus patri remittit, vnus Deus ostẽditur verus & æternus pater, à quo solo hæc vis diuinitatis emissa, etiam in filium trãdita & directa rursum per substantię communionem ad patrẽ reuoluitur. Deus quidem ostenditur filius, cui diuinitas tradita & porrecta conspicitur, & tamen nihilominus vnus Deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maiestas atq; diuinitas ad patrem, qui dederat eam, rursum ab illo ipso filio missa reuertitur, & retorquetur: vt merito Deus pater omnium Deus sit, & principium ipsius quoq; filii sui quem Dominum genuit: filius autem ceterorum omniũ Deus sit quoniam omnibus illum Deus pater præposuit quem genuit: ita mediator Dei & hominum Christus Iesus omnis creaturæ subiectam sibi habens à patre proprio potestatem qua Deus est, cum tota creatura subdita sibi concors patri suo Deo inuentus, vnum & solum & verum Deum patrem suum, manente in illo quod etiam auditus est, breuiter approbauit.

Isai. 35.
Ioan. 1. Coloss. 1.
Psal. 103. Rom. 1. Psal. 103. Isai. 9. Psal. 2. Ioan. 1. Coloss. 1.
Ioan. 20. Ibidem. Isai 9.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM De Trinitate.

1. NOVATIANI ROMANAE VRBIS PRESBYTERI.] *Quod non* Tertulliani, *sed* Nouatiani *sit hic liber, ex B. Hieronym & Rufino ad calcem Argumenti comprobauimus. Hic vero addimus*: Romanæ vrbis Presbyteri, *ex* B. *Hieronym. in Catal. Script. Eccles. quod videatur ab illo conscriptus hic liber, priusquam in schisma & hæresim incideret. Etsi enim (vti ibi diximus, & infra latius cap. 29.) de* Spiritusancto *male scripsisse constet (fortassis Deo id permittente, quod Sacramentum Chrismatis, cui Spiritussanctus peculiariter suam infundit benedictionem, non acceperit, vti mox latius) nemo tamen vmquam aut illi aut Nouatianis eius asseclis, inter hæreses eorumdem, errorem de Spiritusancto adtribuit. Et vero, quod etiam in Spiritussancti nomine baptizarint, constat, tum ex eo quod infra cap. 29. fidem in Spiritumsanctum disertis verbis profiteatur, tum quod alioqui in Niceno Concilio 1. aque Paulianista iussi fuissent rebaptizari. Maxime si consideres causarum differentiam, quam reddit B. Innocentius Papa 1. Epist 23. cap. 5. Paulianista (inquit) in nomine Patris & Filij & Spiritussancti minime baptizant, Nouatiani ijsdem nominibus tremendis vtuntur, nec apud istos de Vnitate potestatis diuinæ, hoc est Patris Filij, & Spiritussancti, quæstio aliquando commota. Quod ipsum etiam fatetur B. Cyprian. Epist. 76. num. 25. Quare, quod antequam quidquam certi definitum esset, non satis caute ab eo scriptum fuit, πνευματόμαχοι pro se rapuerunt. Scripsisse præterea videtur ante hæresim sequentem librum* DE CIBIS IVDAICIS, *& qui ibidem citantur* DE SABBATO, *ac* DE CIRCVNCISIONE. *fortassis & eos quos B. Hieron. in Catal. recenset,* DE PASCHA, *&* DE ORATIONE. *Verum post hæresim scripti videntur, quos idem illic recenset:* DE SACERDOTE, DE INSTANTIA, *&* DE ATTALO. *An autem eiusdem sit liber:* de Spectaculis *Tom. 3. operum B. Cypriani editus, lib. sequenti latius. Quamquam interim postea & in schisma & in hæresim lapsum fuisse non negemus, immo vero satis late deduxerimus, quidquid eo pertinet, in Vita nostra B. Cypriani, & Adnot. nostris in eundem. Nempe, quod in lecto baptizatus fuerit, neque postea Sacramentum Chrismatis acceperit, quam causam adlegat Eusebius, quod in hæresim lapsus sit, ad Epist 72. n. 4. Quod, quum primum cum alijs Romanæ Ecclesiæ presbyteris subsignasset, veniam Lapsis dandam, postea eandem pertinaciter negauerit, ad Epistol. 52. ad Anton. numero 17. & 83. idque à Nouato B. Cypriani presbytero schismatico, postea & hæretico seductus. Quod eiusdem factione adulterum & contrarium caput contra S. Cornelium legitimum Pontificem Romanum sese constituerit, vi consecratus à tribus Episcopis, Epist. 42. num. 2. & 6. Quod deinceps suam hæresim & Romæ & alibi disseminauerit, qua ad*

pœnitentiam quidem admittebat, sed à solo Deo, non verbo ab Ecclesia tribui posse contendebat, Epist. 52. num. 83. Quod proinde, etiamsi verum esset (quod quidam scribunt) occisum illum fuisse sub Valeriano, quum extra Ecclesiam fuerit, nihil prodesse potuisse Martyrium, Epist. 52. num. 50. Quod Nouatiani sectatores ad exemplum eius Chrismate non vngerentur, atque adeo redeuntibus in Ecclesiam Chrismatis sacramentum adderetur, Epist. 72. num 4. Quod etiam secundas damnarint nuptias Nouatiani, in vita B. Cypriani. Quod denique se καθαρὸς nuncuparint, quia immundis, id est, Lapsis, non communicabant, Epist. 76. num. 5. Porro (vti ne quid hic omittamus) scripserunt contra Nouatiani schisma, B. Cornelius Epistolam ad Fabium apud Eusebium, & Epistolas tertiam & quartam ad B. Cyprianum, ipse B. Cyprianus Epistolas 41. 42. 43 44. 47. 49. 51. ac libros de Vnitate Ecclesiæ, & de Orat. Dominica, ac Dionys. Alexandr. Epistolas ad ipsum Nouatianum, ad Confessores ab illo seductos, & ad B. Cornelium, Aduersus eiusdem hæresim, idem B. Cyprianus Epist. 52. & libr. ad Nouatian. & idem Dionys. Epist ad eundem. Celebrata quoque fuerunt Concilia aduersus eius & schisma & hæresim Romanum, Africana aliquot, Antiochenum, & per Italiam & alias prouincias, Eusebio teste locis in Vita B. Cypriani citatis. Quum vero perduraret adhuc ea hæresis, scripserunt aduersus Nouatianos idem B. Dionysius Epistolas ad Fabium Antiochenum, ad Laodicenses, ad Cononem, & ad Armenios, titulo de Pœnitentia, Rhætitius item Augustudunensis Episcopus, B. Eusebius Emissenus, B. Pacianus Barcilonensis Episcopus Epist. 2. ad Sympronianum, & Tractatum alium, qui priori loco inter eius opuscula commemoratur, B. Ambrosius libros 2. de Pœnitentia, denique B. Ephanius, Philaster, B. Augustinus, Theodoretus, Damascenus, Euthymius, Honorius, B. Isidorus, Hrabanus, aliique recentiores in Catalogis hæreticorum.

2. De Trinitate.] *Præter* Nouatianum, de Trinitate *scripserunt Tertullianus supra Tom. 3. lib. adu. Praxean, & lib. quem iste imitatur, quem desiderari putamus. Dionys. Alexand. adu. Sabellium, B. Athanas. adu. eundem Orat. de æterna substantia Filii & Spiritussancti in Deo patre, B. Hilarius Pictau. libros 12. B. Gregor. Nyssenus Orat. 4. B. Chrysost. hom. 5. de Visione Isaiæ, B. August. libro 15. Rufinus Tract. in Symbolum fidei, qui exstat 3. Tomo Operum B. Cypriani, B. Fulgentius denique librum vnum, Multa etiam eodem pertinent in Panoplia Orthodoxæ fidei B. Euthymii. Ad quos compendii gratia Lectorem remittimus, nihil aliud pene toto hoc libro adnotaturi, quam discrepantias, si quæ inueniantur in scripturarum sacrarum citatione, subinde remittentes ad Librum supradictum Tertulliani aduersus Praxean.*

CAP. I.

3. Regula exigit veritatis, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De verbis Symboli fidei, Credo in Deum Patrem omnipotentem, conditorem coeli et terræ, *quippe cum elegantissime id explicetur ex Genesi. Atqui de Symbolo Apostolorum, quod* Regulam fidei *seu* veritatis *nuncupat Auctor & hic, & infra c. 9. ac cap. 29.* fidei auctoritatem, *vide supra Adnotat. nostras Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 13.*

4. qui cœlum alta sublimitate suspenderit, &c.] *Hæc desumpta sunt ex cap. 1. Gen.*

5. mensurnis incrementis, &c.] *Sic legimus ex ms. cod. Angl. pro* menstruis, *quod ea vox B. Cypriano etiam Afro usitatata sit Epist. 28. num. 11. & 34. num. 23. vbi vide adnotat. nostras. Certe etiam sic legebat ante Gagnæus.*

6. ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, &c.] *Est quidem hæc phrasis Tertullianica, quales supra frequenter adnotauimus, & infra aliæ quoque, vt exempli gratia*: denotatur, edici, *ac*: viritior, *cap. 2.* qua pater, *cap. 3.* qua minor, *cap. 4. Item voces Tertullianicæ*, exerens, confibularet, *cap. 18. ac* confibulatione, *cap. 19. Verum inde non sequi, hunc librum Tertulliani esse, vel ex eo patet, quod Afri scriptores omnes, etiam hoc posteriores, vt pote B. Cyprian. Minutius Felix, B. Pacianus, & Arnobius, similibus vti soleant. Quod semel adnotatum sufficiat.*

7. Quæ quum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit, &c.] *Hæc ex cap. Gen. 2. desumpta sunt. Est autem hic elegans locus tum de* Libertate arbitrii in alterutram partem *(de qua supra latius Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. & 10.) tum de* præmiis condignis, *de quibus Tom. 2. libr. de Patientia, cap. 13. num. 82.*

8. Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit, qui quum illum, &c.] *Sic prorsus legimus partim ex Gagnæo. Et vero hæc ex 3. cap. Gen. descripta sunt. Siue autem legas*: super terram *cum Gagnæo, siue cum Gelenio*: terra, *non refert.*

9. Quamquam etiam, *&c.* angelos prius instituerit, &c.] *Fuit non modo Nouatiani hæc sententia, sed etiam B. Hier. in cap. 1. Epist. ad Titum, tum Græcorum omnium, quod* angeli prius (*id est, ante omnem creaturam*) instituti fuerint. *Quam etiam B. August. recenset lib. 11. de Ciuitate Dei, cap. 5. 6. & 7. magis amplectendam censet eam sententiam, quod iuxta Ecclesiastici cap. 18. creauerit omnia simul Deus, quam etiam sequitur lib. 12. de Ciuit. Dei cap. 15. & lib. 1. de Gen. ad litteram cap. 1. Quam etiam sequitur Magister Sententiarum, & post eum Doctores Scholastici, quæ etiam postremum definita est in Concil. Lateran. sub Innocentio 3. & in Decretales recepta, cap. Firmiter credimus. Tom. de summa Trinit. & fide cathol. Legimus autem paulopost ex coniectura Latinii*: Namque quæ infra terram, *&c.*

10. Locus enim est, &c.] *De hoc & Nouatiani & Tertulliani, aliorumq; Patrum quorumdam paradoxo, vide nostra Prolegomena.*

CAP. II.

11. Super quæ omnia, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod Deus sit continens omnia, immensus, æternus, immortalis. mente hominis maior, & sicuti ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

12. nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit, &c.] *Adludit ad errorem Valentinianorum, qui supra* Demiurgum, *id est*, Opificem Deum, *constituebant* Deum superiorem Bython, cum tricenario Æonum numero, *sicuti videre est supra Tom. 3 & in Prolegomenis nostris ad lib. adu. Valent. & eiusdem lib. cap. 18. 19. ac 20.*

13. De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis, &c.] *Adludit ad illud 1. Cor. 3. ex Isaiæ 64. cap.* nec in cor hominis ascendit, *&c. Castigauimus autem ex coniectura Latinii*: nec edici possit, *pro* dici, *& ex Angl. ms. cod.* si potuerit cogitari, *pro* poterit, *& non multo post cum Gagnæo & Latinio*: hebescit, *pro* hebetescit. *Legit quidem deinceps Angl. cod. ms.* omni bonitate bonior, *pro* melior, *sed alibi hactenus eam vocem non reperi apud Afros, Lectori interim relinquens liberum, quod vult egat.*

CAP. III.

14. Hunc igitur agnoscimus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Quod Deus sit conditor omnium, Dominus & pater, ex scripturis.

15. qui dixit, & facta sunt omnia, &c.] *Istud Psal. 148. paraphrasticè citat.*

16. Qui secundum Isaiam, &c.] *Hic intermiscet verbis Isai. 40. verba Psal. 103. etiam illa inuerso citans ordine, per omnia conformis editioni LXX.*

17. nec eum qui ingenio hæretici fictus sit, &c.] *Adludit ad varias hæreses. quarum supra facta est mentio, Tom. 3. libr. de Præscript. adu. hæres. in Catalogo hæreticorum, qui* alium Deum sibi hæretico fingebant ingenio, *de quibus vide ibidem Adnot. nostras ac hæreses 25. post Euangelium, sicut etiam lib. adu. Hermogenem. de materia Deo,* coæterna *lib. adu. Valentin. de Deorum turbis, & lib. 1. adu. Marc. de duobus Diis.*

18. Et super quem requieuerit spiritus meus, &c.] *Hic variat Isai. 66. ab aliis editionibus, quæ habent*: Super quem respiciam.

19. à creatura mundi, &c.] *Tum in hic, tum illo*: sempiterna quoque, *consentit per omnia vulgato Latino Interpreti, quod illius auctoritatem confirmat, & sic etiam in aliis hic scripturis Noui Testamenti.*

CAP. IV.

20. Quem solum merito bonum, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Bonum esse Deum, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum, cuius nec nomen proprium possit edici, & incorruptibilem. *Legimus autem*: qui nomen sibi perfecti vindicat. *ex ms. Angl. cod. pro* vendicat, *& aliquanto post iuxta Gagnæum reposuimus*: idcirco & merito in Deo manet semper status suus, *pro* maneat, *& ex coniectura Latinii*: dum parem non habet, *pro* habet.

CAP. V.

21 Cuius etiam si, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De iracundiis & indignationibus & odiis Dei, quod non sint intelligendæ ad humanorum exempla vitiorum: *Et vero etiam hinc patet Tertulliani hunc librum non esse, videtur enim potius diuersum sentire lib. de Testim. Animæ, cap. 2. quemadmodum ibi diximus & inter Paradoxa eius latius in nostris Prolegomenis.*

22. iracundias legitimas, &c.] Iracundiarum Dei, *siue iræ Dei, Græce* ὀργῆς, *iuxta editiones omnes in Veteri Testamento fit frequentissima mentio, nominatim Gen. 18. Exod. 4. Num. 11. item in Nouo Testamento apud Matthæum & Lucam, item in Epistolis ad Romanos, Coloss. Thess. 1. & Apocalypsi.*

23. & indignationes, &c.] Indignationes Dei *etiam iuxta* LXX. *referuntur Deuter. 29. aliisque locis, vbi Græce est* παροξυσμὸς, *& multo pluribus iuxta editionem B. Hieron. ex Hebræo: vbi Interpres Latinus* LXX. *Græcam vocem* θυμὸς furorem *vertere maluit.*

24. & odia, &c.] Odia Dei relata cognoscuntur *Ecclesiastici 9. Sap. 14. Isai 9. & Malach. 1. Eodem pertinent scriptura, quib.* odisse Deus *dicitur. Siue autem in calce huius capitis legas*, quandoquidem *cum exc. siue*: quoniam quidem *cum ms. Angl. cod. perinde est.*

CAP. VI.

25. Et licet scriptura, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: De Dei oculis, naribus, digito, manu, ore, aure, pedibus, brachio, & lingua, ad humanam formam non intelligendis.

26. Aut dum odoratus est Dominus Deus odorem bonæ fra-

grantiæ,

A

Grantiæ, &c.] *Postremum hoc vertit, pro eo quod Grace est,* ὑποστηρίξει, *pro eo quod aliis:* suauitatis. *De Prouerbio vero quod paulopost habet Auctor:* suis campis diffundere, *vide nostra Prolegomena.*

27. & si adsumpsero alas meas, & abiero trans mare, &c.] *Hic dissentit Auctor ab omnibus Psalmorum editionibus, quæ legunt:* si sumpsero pennas (pro quo ipse: alas meas) diluculo, & habitauero in extremis maris. *Reposuimus autem mox quod habebat Gagnæus:* sed populo potius imputetur, *pro eo quod Gelenius:* imputentur.

28. Et quando auris, quod omnia audiat, &c.] *Sic prorsus legimus, pro:* omnes, *eo quod præcedat,* quod omnia videat. *Siue autem legas cum Gagnæo:* robor, *siue cum exc.* robur, *non refert.*

29. Aut propter quam caussam linguam quærat, &c.] *Vnicum reperire licuit locum scripturæ, vbi* lingua Dei *commemoratur, nempe Isai.* 30. Lingua eius quasi ignis deuorans, *vbi LXX. paraphrastice transtulerunt:* ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ *id est,* ira furoris eius. *Hic vero paulo aliter* linguam Dei *interpretatur iussum Dei.*

CAP. VII.

30. Sed illud quod dicit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod Deus nullis propriis appellationibus explicari possit. *Siue autem legas,* puto ego *cum exc. siue* putem, *ex Angl. ms cod. perinde est.*

31. nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est, &c.] *Dissentit ab Auctore B. August. lib. 15 de Trinit. cap. 17. eundem locum* 1. *Ioan.* 4. *explicans, quum in illa summa simplicique natura substantiam ipsam scribat esse caritatem, & caritatem ipsam substantiam. Verum primi illi Auctores non tam exacte scripserunt in materia Trinitatis.*

32. nec cor hominis; aut mens ipsa percepit, &c.] *Istud Paraphrastice transtulit Auctor, pro eo quod est* 1. *Cor.* 2. nec in cor hominis ascendit.

33. Omnis enim spiritus creatura est, &c.] *Sicuti supra ad calcem argumenti adnotauimus, quia istud facere videbatur pro illis,* πνευμαχομάχοις *hunc librum B. Cypriani nomine in lucem ediderunt. Verum non mirum est errasse in hoc Nouatianum, qui (sicuti supra adnotauimus num.* 1.) *Spiritum sanctum cum plenitudine sacramenti Christi statu Confirmationis non acceperat, & proinde facilius in hæresim lapsus sit, neque vero aliquid adhuc de Trinitate in Ecclesia definitum fuerat. Atqui sub calcem huius capitis castigamus ex coniectura Dn. Latinij:* refector & creator, *pro:* refertor.

CAP. VIII.

34. Hunc ergo, omissis hæreticorum fabulis, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod hunc Deum, de quo prius egit, nouit & veneratur Ecclesia, quem scripturæ celebrant. *Atqui quum addit:* omissis hæreticorum fabulis atque figmentis, *adludit ad omnes illos hæreticos, qui* Deum alium faciebant *quam Catholica nouit Ecclesia, quorum diuersas hæreses habes supra Tom.* 3. *in Catalogo hæreticorum sub finem libri de Præscript. adu. hær. Nominatim etiam similes hæreses refutatas habes supra libris aduersus Hermogenem, Valentinianos, Marcionem, & Praxean.*

35. Isaac protexit; Iacob auxit, &c.] *Adludit tum ad* protectionem, *qua liberatus est ab immolatione per Angelum* Isaac, *Gen.* 22. *tum ad benedictionem, qua* Iacob auxit *tum multitudine liberorum, tum diuitiis, Gen.* 29. *&* 30. *Reliqua satis sunt perspicua præter illud:* & quando daturum se spoponderat, misit: *ac si dicat: quo tempore daturum se spoponderat. Accipitur autem etiam ab hoc Auctore paulopost* conditio, *pro: creatura, & non multopost bis* exitus, *pro exitio. Atqui legimus in intermediis lineis cum ms. Ang. cod.* singillatim, *pro:* sigillatim, *more Veterum. Item:* Israelitarum non fuit nec vestes consumi, *pro:* finit. *Et supplemus:* omnia continens.

36. Hinc est quod & desuper Cherubim sedet, &c.] *Sic omnino legendum, pro* Cherubin. *Adludit autem partim ad illud Psal.* 98. qui sedet super Cherubim, *cui similes sunt loci* 4. *Reg.* 19. *Psal.* 79. *Isai.* 37. *& Dan.* 3. *partim etiam ad illud Apoc.* 4 *vbi recensentur:* sub throno animalia quatuor præ ceteris principatum tenentia, cũcta desuper crystallo contegente, *vtpote quum viderit ibi Apostolus mare vitreum simile crystallo.*

37. Quod in firmamentum, &c.] *Sic explicat illud Gen.* 1. Et fecit Deus firmamentum, & dimisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter aquam quæ super firmamentum.

38. Nam & rotæ subiacent, tempora scilicet, &c.] *Hic adludit ad* rotas *quarum sit mentio Ezech.* 1. *& deinceps vsque ad cap.* 7. *sed aliter* rotas *explicat, nempe:* tempora, *quam vulgo solet.*

39. ad igneum diem iudicii mundus iste festinat, &c.] Igneum diem iudicii *extremi, quo mundus igne conflagrabit, etiam iste Auctor instare existimabat, adludens ad illud* 2. *Petri* 3. igni reseruato in diem iudicii.

40. Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, &c.] *Prætermisimus vocem* tanto *intermediam, vtpote quæ non est Psal.* 67. *vbi alii vertunt: decem milibus multiplex.*

CAP. IX.

41. Eadem regula veritatis, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* De fide IN FILIVM DEI, CHRISTVM IESVM, DOMINVM DEVM NOSTRVM in Veteri Testamento repromissum, & in Nouo exhibitum, ex scripturis. *Addit autem:* huius Dei filium, *aduersus Marcionitas, qui Christum faciebant alterius Dei quam creatoris filium, contra quos agit Tertullian. integro lib.* 3. *adu. Marc. supra Tom.* 3.

42. Hunc enim Abrahæ filium, &c.] Veterà prædicta, *nominatim* filium Abrahæ *non* testantur Christum, *sed eo accedunt, dum Gen.* 22. *& alibi frequenter, Christus semen Abrahæ nuncupatur, nam & explicationis gratia subiungit illud Gen.* 15. *&* 17. Tibi dabo & semini tuo, Euangelia *vero quum addit, adludit librum Generationis Christi, vbi dicitur:* filii Abrahæ.

43. hunc Dauid, &c.] *Adludit ad illud Isai.* 9. Super solium Dauid sedebit, *quod sic interpretur angelus Luc.* 1. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui.

44. donec veniat is cui repromissum est, &c.] *Hic variat etiam à LXX. qui legunt,* ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, *quod vertit Latinus Interpres:* donec veniant reposita ei.

45. Prouide alium quem mittas, &c.] *Hinc videtur olim non fuisse lectum apud LXX.* δυνάμενον *id est potentem, quod hodie his verbis interiicitur, neque etiam est in Hebræo. Variat etiam Auctor, dum vertit Deut.* 28. Videbitis vitam vestram pendentem nocte ac die, & non credetis ei. *Omittens etiam quod Isai.* 7. *interseritur:* in vtero. *Siue autem legas in scriptura Isa.* 35. claudus *cum exc. siue* clodus, *vocem iam antiquatam, cum ms. Ang. cod. non refert.*

46. nec non aperuit os suum in humilitate, &c.] *Hic coniungitur versui præcedenti Isai.* 53. in humilitate, *nisi quis malit adiici debere:* &c *Illud autem paulopost:* Quasi diluculo paratum inueniemus eum, *reperitur Osee* 6. *iuxta LXX. Legimus vero:* Dixit Dominus Domino meo, *pro:* Dicit, *iuxta editiones Psalmorum omnes, Psalm.* 107.

CAP. X.

47. Sed illud admoneo, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Non esse commentitium Christum iuxta hæreticorum fabulas. *Qui autem hæretici* auctoritatem Veteris Testamenti respuerint, *vide supradictum Catalogum hæreticorum sub finem libri de Præscript. aduers. hær.*

48. quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, &c.] *Hic proprie agit aduersus Marcionem, quippe quum eius hanc hæresim oppugnet Tertullianus non semel, & maxime supra sub finem lib.* 1. *adu Marcionem.*

49. qui in imagine fuit, non in veritate, &c.] *Istud pertinet ad hæresim Saturnini, Basilidis, & Gnosticorum, quæ (vti legitur supra apud Tertullian. Tom.* 3. *lib. de Carne Christi cap.* 1.) putatiuam carnem Christi introduxit.

50. neque eum qui nihil in se nostri corporis gessit, &c.] *Istud ad Marcionis, qui (vti ibidem legitur)* vt carnem Christi negaret, negauit etiam natiuitatem, *& contrario.*

51. Neque illum qui æthæream siue sydeream, &c.] *Istud ad* Apellis, *sicuti patet eiusdem lib. cap.* 6.

52. nec vllum omnino alterum, &c.] *Istud denique ad* Valentinianorum *figmenta, de quibus ibidem cap.* 1. *ac* 16. *ac sequentibus.*

53. Quoniam quum caro & sanguis, &c.] *Latissime eandem hanc scripturam, sicut hic Auctor, explicat Tertull. supra Tom.* 3. *lib. de Resurr. carn. cap.* 49. 50. *&* 51.

CAP. XI.

54. Verum ne ex hoc, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quod non tantum homo, sed & Deus sit Christus, ex scripturis Noui Testamenti.

55. aliis hæreticis, &c.] Carpocratem *intelligit, de quo supra To.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 48. *hær.* 9. *num* 311. *ac* Cerinthum, *de quo ibi hær.* 10. *num.* 312. *&* Hebionem, *de quo ibidem hær.* 11. *numero* 313. *Atqui de Prouerbio* manus dedisse, *vide nostra Prolegomena.*

56. diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta, &c.] *Recte adnotauit Latinius debere istud intelligi de* permixtione vnionis, *quam B. Leo Papa, serm.* 3. *de Natiuit. pulcre explicat. Nam infra Auctori cap.* 14. *vocatur* coniunctio verbi & carnis. *cap* 16. adsumptio hominis, *ac* Dei & hominis confœderatio, connexio, & sociatio, *item cap.* 9. Dei & filii hominis adnexio. *Quo pertinent ibidem similes phrases, dum dicit:* filium Dei hominis in se suscepisse ipsa permixtione fœderatum, *&:* Iesum Christum ex vtroque connexum, contextum, concretum, concordia & cohabitatione sociatum. *Qui omnes loci similiter de vnitate personæ, non substantiæ, commode debent intelligi. Eodem etiam modo intelligendi similes Tertulliani loci supra Tom.* 3. *lib. adu. Praxean, quemadmodum inter Paradoxa eius inter Prolegomena nostra latius. Sicuti etiam de illo quod subditur:* ante quem nihil præter patrem, *nam Catholica fides credit:* filium patri coæternum. *Atqui post aliquot lineas legimus ex Angl. cod. ms.* ex ipsis, *pro:* ab, *eo quod præcedat:* ex virtutibus.

57. Quoniam non tenebit perfectam veritatem, quisquis aliquã veritatis exclusérit portionem, &c.] *Pulcra sententia, contra eos, qui dum aliquot Articulis fidei Catholicæ credere nolint, tamen Catholicæ adhuc se veritatis adsertores conantur dicere. Atqui scripturas complures, ad quas paulopost adludit, recens ad marginem, sicuti vbique alibi, adnotauimus.*

CAP. XII.

58. Cur ergo dubitemus dicere, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod Deus Christus ex scripturis Veteris Testamenti etiam id agnoscente Sabellianica hæresi.

59. Iam non saluabo, &c.] *Verba Osee* 1. *transponit ad institutum suum magis accommode, omittens etiam intermedia illa iuxta editiones omnes: neque in gladio, neque in bello. Iterum autem legimus cum Gagnæo:* quisquis illum agnoscit esse Deum, &: recognoscit esse Deum, *pro eo quod erat vtrobique:* & Deum, *ac*: quam alibi nisi in Christo Deo inueniri, *pro:* quoniam, *&c.* eam inuenire. *Rursum etiam Isa.* 7. *omittit:* in vtero.

60. & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu conualescite.] *Sic istud iuxta editiones omnes Isa.* 36. *distinximus. Et vero, vel hic patet librum hunc non esse Tertulliani, qui vertit supra Tom.* 3. *l.* 4. *aduersus Marcionem cap.* 10. Conualescite manus dimissæ & genua dissoluta, *quod semel de plerisque scripturis insinuasse sufficiat. Ille autem in hoc hic differt, quod legat Tomo* 1. *libro aduersus Iudæos:* & mutorum lingua soluetur, *pro eo quod hic Auctor, & supra cap.* 9. & diserta erit lingua mutorum, *pro quo longe aliter hodie ex Græco apud LXX.* & expedita erit lingua mutorum aperta, *vbi alterum adiectiuum superfluum esse videtur, nec olim lectum etiam Græce, vsque adeo vt superflua sit vox ἀνεῳγμένη, quod vertitur.* aperta. *Et vero rectius ab aliis transfertur,* lingua blæsorum, *nam Græce est:* μογιλάλων. *Castigauimus vero ex ms. Angl. cod.* Si in aduentu Dei, *pro*: Sin.

61. in alteram hæresim ruentes, *&c.* patrem illum esse confitebuntur, &c.] *Vocat mox hunc* Sabellianum hæresim, *de qua ca.* 18. *latius, eandem autem confutat Auctor infra cap.* 21. *&* 22. *Castigamus autem necessario, & supplemus ex ms. Angl. cod.* Christum qualiter accipiunt Deum, *pro:* Dominum (Deum enim iam negare non possunt) qua patrem: aut qua filium? Si qua filium, cur Dei filium Deum negant? Si qua patrem, cur, *&c?* Nisi *&c? Consentit autem mecum Latinius legendo quater:* qua, *pro:* quasi.

62. Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte opaco & condenso, &c.] *Quum haud absimiliter vertat B. Hier. Comment. in Abacuc ca.* 3. (*addens à solo Theodotione versum: ab Austro*) *pro quo Auctor* ab Africo, *quod ventus ille spiret ab Austro* (*quod Græce legitur* ἀπὸ θημὰν) *videtur à LXX. positum* ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ δασέως, *id est:* de monte vmbroso & condenso, *pro eo quod alii etiam hodie non recte LXX.* ἐξ ὄρους κατασκίου φάραγγος.

63 Sabelliana hæresis, &c.] *Vel hinc, & ex eo quod mox iterum sit mentio* Sabellii (*vnde non potest verisimiliter dici, quod ex margine in textum istud irrepserit*) *patet non esse librum Tertulliani, vtpote qui sub Antonino Caracalla* (*vti in Vita eius latius*) *extremum diem clauserit, sed Nouatiani potius, cuius temporibus sub Decio Imperatore* Sabellius *hæresim suam cœpisse traditur, vel Eusebio teste hist. Eccles. lib.* 7. *cap.* 5. *qui temporibus Dyonisii Alexandrini* Sabellianos *in lucem prodisse scribit Ptolemaidi Pentapolis, atque adeo in Africa, contra quem, idem Dyonisius librum scripserit, in quo illi consentiunt Theodoretus hær. fab. lib.* 2. *sub finem, & B. Hieronymus Catalogo Script. Eccles. Qui omnes* (*quomodo etiam Epiphan. Augustin. Philastrius, Damascenus, Isidorus, Hrabanus & Honorius in Catalogis hæreticorum*) *hæresim illi impingunt eandem quam hic Nouatianus, quod eundem facerent* Patrem & Filium, *immo &* Spiritum sanctum, *quem omissum hic miror, aduersus quam hæresim infra late disputatur* (*vti etiam pauloante diximus num.* 61.) *cap.* 21. 22. *&* 28.

64. Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianam respicit plagam cœli, &c.] *Istud sic expressit Ven. Beda Tom.* 3. *lib. de Locis sanctis cap.* 16. Bethleem *sex milibus* in Austrum *ab Ierusalem.*

CAP. XIII.

65. Ac sic & Ioannes, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* Christum Deum esse, rursum ex Noui Testamenti scripturis.

66. Siue enim, inquit Apostolus, throni, &c.] *Neque ordinem verborum Apostoli, Coloss.* 1. *Auctor sequitur, &, quod mirum est, legit:* virtutes (*quarum Ephes.* 1. *solummodo fit mentio*) *pro eo quod editiones omnes & Tertullianus quoque supra To.* 3. *lib. aduers. Marc. cap.* 19. principatus, *idque non hic modo, sed etiam capite sequ.*

67. & vsque ad summum regressio eius, &c.] *Paraphrasticè sic vertit, pro eo quod alii omnes. Psal.* 18. Et occursus eius vsque ad summum eius, *nec tamen aliena est vox Græca* ἀκροτόμημα, *sicuti nec ab eo quod vertit alibi supra Tertull.* decursio, *& B. Cypr. lib.* 2. *Testimon. adu. Iud. cap.* 19. decursio.

68. Apostolum non ab hominibus, aut per hominem, &c. *Sic ex ms. Angl. cod iterum supplemus, iuxta quod legebat Gagnæus, quia sic etiam Apostolus Gal.* 1. *In eo vero quod sequitur ex eodem cap. & hic ab aliis differt, quod vertat iterum:* ab hominibus, *vbi alii* secundum hominem.

69 quoniam Deus ante omnia est, &c.] *Hic magis correspondet Græcis exemplaribus, quam vulgato Interpreti Latino* (*cum quo alibi fere consentit*) *aut Tertull. loco iam citato, qui vertit* ante omnes. *Illud etiam infra legitur cap.* 17.

CAP. XIV.

70 Et tamen adhuc dubitat hæreticus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Ex aliis etiam Noui Testamenti scripturis Christum Deum probari. *Siue autem legas:* animaduertit *cum exc. cod. siue:* animaduerterit *iuxta Gagnæum, perinde est.*

71. quomodo adest vbique inuocatus &c.] *Videtur adludere ad illud Rom.* 10. Diues in omnes qui inuocant illum.

72. Qui post me venit, ante me factus est, &c.] *Vox Græca* ἔμπροσθέν μου γέγονεν *anceps est, tum ad hanc versionem, tum ad illam vulgati Interpretis:* qui post me venturus est.

73. Ego sum panis vitæ æternæ, &c.] *Paraphrasticè sic vertit, pro eo quod editiones Græca, Latina, & Syriaca:* Ego sum panis viuus, *& B. Cypr. lib. de Orat. Dominica.* Ego sum panis vitæ, *dumtaxat. Sicut etiam illud:* quia Patrem Deum nemo vidit vmquam, *pro quo alii dumtaxat:* Patrem.

CAP. XV.

74. Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram passionis ostendens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quod Christus, quum angelus (licet improprie) vocatur inscripturis, etiam Deus appelletur. *Est autem mutilum illud capitis initium, quod tamen ad sequentia referri, ex eo patet quod sequitur:* per sacramentum passionis digestum in figura manuum.

75. & Deum & angelum, &c.] *Adludit, sicuti verbis iam adductus, ad illud Gen* 48. Extendens autem manum, & commutans manus, *ita hic ad illud ibidem:* Deus cui placuerunt Patres mei, *&c.* Angelus, qui liberauit me ab omnibus malis, benedicat pueros istos.

76. Ac si aliquis hæreticus, &c.] *Sic legimus ex ms. Angl. cod. pro* At si, *quia & antea & postea illud hoc libro Auctori vsitatum est. Intelligit autem* hæreticos. *tum Simonem Magum & Menandrum, qui seipsos & summam virtutem* (*id est, archangelum*) *dicerent, & apud Iudæos quasi passos esse: vti supra patet Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 46. *hær.* 1. *num.* 301. *ac hær* 2. *num.* 302. *tum maxime, Apellem, de quo ibidem cap.* 51 *hær.* 19. *num.* 324.

77. Nam si, omnibus cœlestibus, *&c.* etiam ipsi angeli, *&c.* dicuntur Dii, iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus, &c.] *Sic prorsus legimus & supplemus, partim ex editione Gagnæi priori. Quum autem alii non occurant loci scripturæ, quibus* angeli dicuntur Dii, *adnotauimus ad marginem Psal.* 81. *quod videatur illud paulopost citatum de angelis interpretari.*

78. cui sunt omnes angeli subiecti, &c.] *Hic adludit ad illud Hebr.* 2. In eo enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei, *sicut mox ad illud Hebr.* 1. Tanto melior angelis effectus.

79. Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, &c.] *Incitatione verborum Psal.* 81. *differt in eo, quod legat:* in medio autem Deus Deos discernit, *vbi alii non habent:* Deus, *& ordine transposito:* vsque quo personas (*Græce* πρόσωπα) hominum accipitis, non exercentes iusta iudicia, *pro eo quod illi:* Vsque quo iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?

80. Deum te posui Pharaoni, &c.] *Sic rectius vertit vocem Græcam* φαραγγῶ, *quam Latinus hodie LXX. Interpres:* Pharaonis.

CAP. XVI.

81. Et poteram quidem, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* Diuinam maiestatem in Christo aliis item scripturis probari. *De Prouerbio autem:* ingentem syluam commouere, *vide nostra Prolegomena. Siue autem paulopost legatur:* quia Dei filius comprobatur, *cum exc. siue* comprobetur, *non refert. Africana voce* pignerata *etiam alicubi supra vsus est Tertullianus.*

82. vt exutus carnem potestates dehonestauit, &c.] *Haud aliter B. Hilarius lib.* 9. *de Trinit. & B. Augustin. lib.* 16. *aduers. Faustum ca.* 29. *& legunt hunc locum Coloss.* 2. *& explicant, quos adeo oportuit illud* ἀπεκδυσάμενος *accepisse reciproce pro:* exuens seipsum (*vbi alii vertunt;* exspolians) *& adiecisse* carnem *paraphrasticè. Quod vero Auctor* ἐδειγμάτισεν *transtulit,* dehonestauit, *eodem sensu Interpres Latinus:* traduxit, *ac B. Hilarius:* ostentari esse fecit, *& B. Augustin.* exemplauit, *ac si dicat Apostolus:* spectandum proposuit, *vtpote* (*sicuti sequitur*) palam triumphatis illis (*ad verbum ex Græco*) in semetipso.

83. & in sanguine vuæ, &c.] *Sic supplemus ex ms. Angl. cod. locum Gen.* 49. *Legentes mox cum eodem:* amictum ipsum corpus est, *pro:* amictus ipse, *& paulopost:* amicti susceptor, *pro* amictus; *quia etiam secundum exc. cod. legitur:* cuius corpus amictum est, *&:* amictum quod lauatur, *neutro genere, ac si dicas cum Varrone, amiectum, id est, circumiectum. Est autem locus ille obscurus, & (quantum apparet) mutilus, aut corruptus:* quique sanguine, id est, vino, *&c.*

CAP. XVII.

84. Cur autem licet ad aliam partem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Idipsum comprobari ex loco Apostoli Philipp. 2. *Atqui in scriptura:* Qui quum in forma Dei esset, *&c. quam late & pulcre explicat. non differt à vulgato Interprete, nisi in eo quod vertit:* superexaltauit, *Græco* ὑπερύψωσεν. *Quod vero hic,* vt in nomine Iesu omne genu flectatur, *secundum lectionem Latinorum, infra ex Græco sub finem cap. huius transtulit:* vt omne se in nomine eius, genu flecteret. *Secundum omnes autem editiones Apostoli supplemus ex Angl. ms. cod.* & dedit illi nomen. *Ex quo etiam paulopost castigamus:* Si homo, *pro:* Sin.

85. post ipsam præterea resurrectionem, &c.] Obedientia Christi *erga Patrem* post resurrectionem, *innotescit tũ ex verbis illis Mat* 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra *tũ ex illis*

*Ioan.*20. Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum: *at*: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. *Legimus autem paulopost rursum phrasi Auctoris*: Ac si, *pro*: At si, *ex Angl.ms.cod.*

CAP. XVIII.

86. Hoc in loco licebit mihi, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus*: Christum Deum etiam ab hæreticis agnosci. *Ad quod pulcram profert sententiam*: Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, *&c. Quo pertinet imprimis, quod B. Paulus ex ipsis eorum Poetis Athenienses ad fidem conuertit, Act.*17. *quem in hoc imitati sunt B. Iustinus Martyr, B. Anaxagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Minutius Felix, B. Cyprianus, Arnobius, & Lactantius libris suis aduersum Gentes, denique etiam Origenes aduersus Celsum, Eusebius li. de Præpar. Euang. & B. Aga. l. de Ciuitate Dei. Et vero de hæreticorum quoque Testimonijs veritatem probari posse, his verbis indicat Dionysius Alexandrinus apud Euseb. hist. Eccl. li.*7. *cap.*6. *iuxta versionem Rufini: Ego, inquit, & tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perscrutor, etiamsi videar ad horam verbis eorum pollui. Sed multum mihi confert hoc ipsum*: quod ex ipsorum verbis arguere eos possum. *Denique quum aliquis ex fratribus & compresbyteris prohiberet me, ne hæretica lectione, tamquam cœni alicuius fœtore, polluerer, visio mihi quædam à Deo ostenditur, quæ me confirmaret. Et sermo ad me factus est, hæc mihi euidenter proloquens: Lege omnia quæcumque in manus tuas venerint, quia probare singula quæque & discernere potes, quandoquidem ab initio hæc tibi caussa credendi fuit. Amplexus sum visionem, quia & Apostolicæ sententiæ concordabat dicenti*: Omnia legite, quæ bona sunt tenete. *Quibus verbis habes, tum occasionem, qua permitti possit alicui hæreticorum libros legere, & proinde etiam ad fidei confirmationem citare, tum, quod solis illis id permittendũ, qui norint singula quæque probare & discernere, iuxta illud Apostoli* 2. *Thess.*4. *iam citatum. Quum autem nemo sapiat in propria caussa, recte à Pio Papa* IV. *statutum est Catalogo librorum interdictorum iuxta Concilium Tridentinum, non cuiuis id permittendum, sed illis quibuscum Sedes Apostolica, ad quam pertinet de prudentia & discretione etiam Doctissimorum virorum iudicium ferre, id speciali prærogatiua indulserit. Eodem vero pertinet illud B. Cyrilli Alexandr. Epist.*30. *Illud dicendum est, non omnia quæ hæretici dicunt figmenta esse & recusanda, nam multi ex illis ea confitentur, quæ & nos confitemur. Similes etiam sunt loci apud Origenem homil.*9. *in Numeros (qui etiam hom.*16. *in Lucam adlegat innumerabiles hæreticos pro auctoritate Euangelij Luca adu. Marcionem) & B. Hieron. Epist.*75. *adu. Vigilant. & Epist.*152. *ad Miner. & Alexandr. sub fidem. Legimus autem iterum cum Gagnæo*: in scripturis esse Deum tradi, *& supplemus paulopost*: Æstiment ergo an hic sit Deus, *ex Angl.cod.ms.*

87. vt pleriq; hæreticorum, &c.] *Ad Sabellianos adludit, contra quos infra agit ca.*21.22. *&*28. *quum vero dicit*: vt diximus superius, *ad cap.*12. *supra.*

88. Alij quoque hæretici, &c.] *Eos omnes intelligit*: qui Christi natiuitatem negabant, ne diuini nominis potestati derogarent, *quales recensentur quatuor hæreses initio libri Tertull. de Carne Christi, supra To.*3. *vbi de ijs latius.*

89. vt in semetipso concordiam confibularet, &c.] *Adludit ad illud Ephes.*2. qui fecit vtraque vnum, Vt duos condat in semetipso in vno nouo homine faciens pacem. *Et vero simili voce* confibulationis *vtitur etiam infra ca. seq sub finem.*

CAP. XIX.

90. Sed erroris istius hæreticorum, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Quod erroris sui materiam illi sumpserint, quia inter filium Dei & filium hominis nihil interesse putabant, ob scripturam Luc.1. male intellectam. *Supplemus autem mox*: filium Dei esse proposuit, *ex Angl. cod.ms.*

91. sed adiecit Coniunctionem Ait enim: Propterea & quod ex te nascetur sanctum, &c.] *Quandoquidem contra dictos hæreticos vrget Coniunctionem*: &, *quam habent omnia exemplaria Luc.*1. (*quæ adeo addi debet vbique supra, quando hæc scriptura à Tertull. citatur*) *vt respondeat ad illud quod vrgebant*: ex te, *patet (quantumuis omitti malit Erasmus) illud iam olim ab ea ætate semper dictum fuisse. Supplemus vero ex Angl. cod.ms.* non principaliter, *&c.* filium Dei esse, sed consequenter & in secundo loco, principaliter autem, *& non multopost*: vt hominis filium, qua homo est, eundem & Dei & hominis filium, *denique*: id est, Dei verbum.

CAP. XX.

92. Ergo, inquiunt, si Christus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Non tamen propterea Deum mortuum dici. *Quod ipsum tractauit etiam Tertull. supra To.*3. *li. aduers. Praxean ca.*29.

93. Sed erroris semper est abrupta dementia, &c.] *Pulcra sententia*: quod qui fidem legitimam reliqueruut, vsque ad periculosa *(de minori nempe errore in alterum maiorem)* descendunt. *Supplemus autem paulopost ex Angl.ms. cod.* quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodo, sed caro & anima, caro quidem sola, *&c.*

CAP. XXI.

94. Sed ex hac occasione, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus*: Aduersus Sabellianos quod alius, sit Pater, alius filius, ex scripturis: *Quod ipsum tractatur à Tertulliano, sæpecitato lib. adu. Praxean (à quo virus suum hauserunt Sabelliani) potissimum c.*4. 11. 12. *& 21. ac sequentibus, ex ijsdem quæ hic citantur, & alijs compluribus scripturis.*

95. Aut quum inter manus teneat: Pluit Dominus super Sodomam, &c.] *Sic prorsus legimus ex ms. Angl. cod. pro*: Deus, *cum* LXX. *Gen.*19. *& Tertulliano. De Prouerbio vero* inter manus tenere, *vide nostra Prolegomena. Supplemus vero in eodem ms. cod.* filius meus es tu, *quia sic Psal.*2. *legitur ab omnibus. Item mox*: Aut quum etiam ille desideratus scriba ait: Dixit Dominus Domino meo, *vbi iterum legimus*: Dixit, *pro*: Dicit, *quia Psal* 109 *omnes etiam Tertull. illud legunt. Iterum*: inuenit positum sic: Hæc dicit dominus Christo meo Domino, *tum quod sic legatur Isai.*45. *etiam iuxta Tertull. tum quod, nisi sic legatur, ad institutum nihil faceret. Denique*: Aut dum inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior me est.

96. Eo ad Patrem meum & Patrem vestrum, &c.] *Hic ab aliis omnibus & Tertulliano differt, (ex quo etiam conuincitur illius hunc librum non esse) quod legat*: Eo, *pro eo quod illi*: Ascendo, *sicut etiam in eo quod vertit*: Et honorificaui & honorificabo. *Denique quod legat*: quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis.

CAP. XXII.

97. Sed quia frequenter, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Nihil pro illis facere: Ego & Pater vnum sumus. *Quod ipsum tractatur à Tertullian. dicto li. aduers. Prax ca.*24. *Siue autem legas cum exc.* At, *&* discernit atque distinguit, *siue cum Gagnæo*: discernit atque distinxit, *non refert.*

98. Vnum enim neutraliter positum, &c.] *In hoc non satis circumspecte scribit, quod nullam essentiæ Patris & filij communionem adferat, vel in hoc Tertullian. imitatus, præterquam quod adferat etiam exemplum ex Apostolo* 1. *Cor.*3. *vnitati essentiæ veluti contrarium, in quo certe hallucinatum fuisse Auctorem non vereor dicere, quum postea Ecclesia in diuersis Concilijs diuersum definiuerit. Legimus autem cum Dn. Latinio*, Vnum autem quod ait, ad concordiam, *&c.* pertinet, *pro*: pertinete. *Castigamus etiam post aliquot lineas*: dum idem sentiunt, ipsum sunt, *pro*: ipsi, *ex ms. Angl cod.*

99. Dum ergo accipit sanctificationem à Patre, minor Patre est, &c.] *Debet etiam commode iste intelligi locus, vt illud*: minor Patre, *ad humanam referatur naturam. Supplemus vero mox*: Et nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à Patre, hoc ipso, quo Patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem, probat, filium se esse, *ex cod. Angl.ms.*

CAP. XXIII.

100. Quod si de cœlo missus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Verbis aliis Christi, Deum ipsum probari. *Atqui etiam ibi*: vt diximus: *adludit ad c.*14. *supra, vbi latius citauit locum Ioan.*3.

101. Etsi ego de me testificor, &c.] *Sic castigamus ex cod.ms. Angl. pro*: Si, *quia illud legitur secundum editiones omnes Ioan.* 8. *In qua scriptura variat ab aliis, legens*: Vnde venerim & quo eam, *vbi supplemus*: vos ignoratis, vnde venerim, aut quo eam, vos secundum carnem iudicatis, *quum mox idipsum explicatur. Item in illo*: vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum, *differt à vulgato Latino Interprete. Siue autem legas post aliquot lineas*: vnde non Deus tantum est Christus, *cum exc. siue cum ms. Angl.* sit Christus, *perinde est.*

102. Sed idcirco nunc hic Christus in vnam partem, *&c.* incubuit, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena.*

103. Ego ex Deo prodii & veni, &c.] *Truncatim citat, retinens quod pro instituto faciebat, illud Ioan.*6. Ego à Deo exiui, exiui à patre, & veni in mundum. *Supplemus autem*: Quodque quia non otiose prolatum est.

104. Ante Abraham ego sum, &c.] *Hic etiam non integre citat ex ca.*8. *Ioan. sicuti etiam illud Ioan.*10. *nulla omnium mentione facta, de quibus loquitur Christus*: & ego agnoscam eas, *&c. Differt vero ab alijs in illo Ioan.*10. ad quos verba facta sunt, *quum illi legant*: ad quos sermo Dei factus est.

CAP. XXIV.

105. Si homo tantummodo Christus, &c.] *Titulum nouum non addidimus, quia eiusdem est argumenti caput istud. Atqui neque etiam ad verbum citat illud Christi Ioan.*6. Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum, *quia ibi legitur*: Vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam, *& postea*: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.

106. Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, &c.] *Gagnæus substituerat, vt ab hæresi Pneumatomachum Auctorem adsereret*: Sed si a Christo accepit quæ nuntiet, non est homo tantummodo Christus, à quo accepit Paracletus Deus non minor; quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi Deus esset Christus ergo se Deum esse hoc ipso probat, quod ab eo accepit Para-

A cletus quæ nuntiat, vt teſtimonium Chriſti diuinitatis grande ſit, dum ab illo Paracletus ſumit quæ ceteris tradit. *Verum lectionem excuſorum codicum, quam edidit Gelenius, habet etiam Anglicus codex, & nominatim propter hunc locum (vti in Argumento adnotauimus) hæreticus vocatur hic liber à B. Hieronymo.*

107. Nec prædeſtinatio iſta dicatur, &c.] *Non negat* Chriſti prædeſtinationem, *quum legatur Roman.*1. Qui prædeſtinatus eſt filius Dei, *ſed dumtaxat vult Ioan.*17. *illud:* Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te antequam mundus fieret, *ad prædeſtinationem Chriſti proprie non referri, & vt de illa intelligatur, tamen æque ex eo loco probari Chriſtum Deum eſſe, non hominem tantum, quod eius prædeſtinatio præcedat* prædeſtinationem Adam, Abel, Enoch, Noe, & Abraham, *qui tamen ante hominem Chriſtum cenſentur. Proinde rectius Anglicus ms. cod.* minor enim per iſtam deſtinationem, *ſeu potius* prædeſtinationem, Chriſtus ceteris intelligetur, *quam exc.* intelligitur. *Ex eodem legimus:* aut ſi hæc tolli non poſſunt, *pro eo quod exc.* aut ſi hæc in prædeſtinatione tantum dici non poſſunt.

CAP. XXV.

108. Quid ſi Moyſes hanc eandem regulam, &c.] *Huic capiti inſcriptionem fecimus:* Chriſtum Deum probari, etiam ex initio Geneſeos Moyſi, & Euangelii Ioannis. *Caſtigamus autem ex Angl. ms. cod.* quo diſcamus, *pro:* dicamus.

B 109. Quid ſi idem Moyſes vbique introducit, &c.] *Quum nullum peculiarem locum Pentateuchi citet, quærat Lector curioſus, vnde potiſſimum omnia hæc deſumpta ſint.*

110. Venite, & mox deſcendamus, &c.] *Hic iterum variat ab edit.* LXX. *Gen.*11. *apud quem non reperitur:* mox, *neque* illic. *Sicuti etiam in illo Deuter.*32. Quum diſſeminaret.

CAP. XXVI.

111. Ecce idem Moyſes, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Chriſtum Deum etiam inde probari, quod Abrahæ & Agar Deus viſus legatur, *nempe Gen.*18. *iuxta* LXX. *vbi legitur* apparuiſſe Deus Abrahæ *ad quercum Mambre, de quo hic ſub medium cap. latius, & de Agar, Gen.*16. *&* 21. *cuius vnam partem non multo poſt, & alteram ſub finem cap. tractat. Supplemus autem poſt aliquot lineas ex Angl. ms. cod.* qui tot modis Deus intelligitur adprobari.

112. Ac, ſi & Agar, &c.] *Quum legat Gen.*16. in via Sur, *quod hodie non habetur in edit.* LXX *patet illum plus olim legiſſe. De Prouerbiali vero formula:* ex vtroque latere nos veritas in iſtam concludit ſententiam, *vide noſtra Prolegomena. Supplemus mox:* quoniam Patri ſubditus & adnuntiator paternæ voluntatis eſt, *ac:* Ergo ſi hic locus.

113. Abrahæ viſum Deum apud quercum Mambræ, &c.] *In hac ſcriptura Gen.*18. *prætermittit mentionem vituli quem fecit Abraham, & illis etiam veſcendum appoſuit.*

C 114. Quoniam pluit Dominus, &c.] *Sicuti ſupra cap.*21. *& hic caſtigamus:* Dominus, *& paulopoſt:* Dominus à Domino, *pro:* Deus, *quod erat vtrobique, tum quod illud ab omnibus logatur Gen.* 19 *tum quod mox ſubiungat:* ſed in ſubuerſione Sodomorum Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus, viſus eſt Abrahæ Deus, *nempe vti præmiſſum eſt Gen.*18.

115. Subuerti vos, inquit, ſicut ſubuertit Dominus Sodomam & Gomorram, &c.] *Poſterior quidem huius ſcripturæ pars inuenitur Iſai.*13. *& Hierem.*50. *apud quos legitur:* Deus, *ſed integra hæc ſcriptura legitur Amos* 4. *Vbi quum iuxta* LXX. *legatur* κύριος, *id eſt,* Dominus, *id etiam hic legimus, pro:* Deus, *eo quod addat Auctor:* Dominus ergo Sodomam ſubuertit, id eſt, Deus. *Interim Hebraice vox eſt Tetragrammaton.*

116. adhuc, inquit (*nempe Moyſes*) idem angelus & Deus, &c.] *in hac ſcriptura variat etiam à* LXX. *quod legat* ipſam Agar, *&:* exaudiui enim vocem pueri, *pro eo quod illi:* Exaudiuit enim Deus, *& quod omittat:* manum eius. *Item in illo:* & impleuit vtrem de puteo, *&* dedit puero.

117. dum exponit ſinum patris, ſicut Ioannes edicit, &c.] *Hic bis variat ab Euangeliſta Ioanne, vtpote quum legatur Ioan.*1. qui eſt in ſinu patris, ipſe enarrauit. *Legimus autem prorſus, vt ſenſus conſtet:* Si enim ipſe Ioannes, *&c. pro:* Sed, *& ſupplemus:* ſed & angelus, *ex ms. Angl. cod.*

CAP. XXVII.

D 118. Quid ſi & alio in loco, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quod etiam Iacob apparuerit Deus Dei filius.

119. Nam, quum apud vxores ſuas, &c.] *Huius ſcripturæ verba melius diſtinxit & vertit ex Græco:* Vide hircos & arietes aſcendentes ſuper oues & capras variatos albos, & varios, & cineritios & adſperſos, *quam hodie vertit Latinus* LXX. *Interpres:* ſuper oues & capras ſubalbas & variatas & cineratas ſparſas. *Caſtigamus vero:* vnxiſti, *ex ms. Angl. cod. pro:* erexiſti.

120. Remanſit enim, inquit, Iacob ſolus, &c.] *In hac ſcriptura Gen.*32 *omittitur hic illud:* & emarcuit latitudo femoris eius, *& vertitur* ἔτι: iam nunc, *pro eo quod Latinus* LXX. *Interpres:* vltra, *&* εἶδος θεοῦ, viſio Dei, *pro quo ſecundum illum:* facies Dei, *minus apte.*

121. Ac, ſi Iſrael eſt homo videns Deum, &c.] *De hac interpretatione nominis* Iſrael, *vide alicubi ſupra Adnotationes noſtras.*

E 122. Deus, inquit, qui paſcit me, &c.] *Supra, hanc ſcripturam, quomodo* idem Deus & angelus Chriſtus, *tractauit latius Auctor ca.*15. *Supplemus:autem:* benedicat pueros hos, *quod non modo Gen.*48. *ſed etiam hic paulopoſt ſic legitur.*

CAP. XXVIII.

123. Adhuc adiiciam illam quoque partem, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Pro Sabellianis nihil facere illud: Philippe, qui videt me, videt & Patrem, *&c. Quod probat partim ex eo quod* ſcriptura diuina, quæ nondum facta ſunt, pro factis adnuntiat, *partim ex verbis ſequentibus Ioan.*14. *vbi aperta eſt diſtinctio Patris & Filii. Quod poſtremum etiam vrget Tertullian. dicto lib. aduerſ. Praxean ca.*24. *&* 25.

124. Philippe, qui vidit me, vidit & Patrem, &c.] *Etiam hinc colligitur Librum hunc non eſſe Tertull. vtpote qui ſupra dicto li. aduerſ. Praxean ca.*20. 24. *&* 25 *legerit:* videt, *vtrobique, illud interim etiam hodie habent Græci codices. vide ibidem Adnot. noſtras nu.*143. *Vterque tamen conſentit in illo:* Si me cognouiſtis, & Patrem meum cognouiſtis, *pro eo quod alii:* cognouiſſetis vtrobique.

125. Quia puer, aiebat, natus eſt vobis, &c] *In hoc differt Iſai.*9. *ab omnibus aliis, quod legat,* vobis, *pro:* nobis, *& quod Iſai.*9. Et acceſsit, *vbi alii:* acceſſi, *omittens etiam:* in vtero.

F 126. Quoniam ſicut pater operatur, ita operatur & filius, &c.] *Adludit, partim ad illud Ioan.*5.5. Pater meus vſque modo operatur, & ego operor: *partim ad illud Ioan.*14. Pater autem manens in me, ipſe facit opera, *quo maxime reſpexiſſe, inde patet, quod paulopoſt habetur:* confeſtim adiicit & dicit Qui credit in me, opera, *&c. quod inuenitur Ioan.*14 *ſicuti etiam quæ deinceps citat, vbi legit ſolus:* diligit, *pro eo quod alii:* diliget. *Vertens bis:* Aduocatum, *Latine, quod ex Græco alii transferunt:* Paracletum, *ſicuti etiam non ſemel cap. ſequ.*

127. Ego ſum vitis vera, &c.] *In hac ſcriptura Ioan.*15. *magis Græca ſequitur quam Latina exemplaria, legens:* tollit, purgat, *ac:* fructum ampliorem *Conſequenter, iuxta Euangeliſtam ibidem ex ms. Anglic. cod. ſic ſupplemus:* manete in mea caritate. Si mandata mea ſeruaueritis, manebitis in mea caritate, ſicut ego, *&c & rurſum paulopoſt:* proficere poſsit & creſcere. *Atqui de Prouerbialibus formulis:* Campus latus & fuſus aperietur, *ac:* effoſsis luminibus orbatus, *vide noſtra Prolegomena.*

CAP. XXIX.

128. Sed enim ordo rationis, &c] *Caput hoc inſcripſimus:* De fide IN SPIRITVM SANCTVM, *quamquam interim non ſatis exacte, vtpote nondum re per conſilia ſatis definita, hanc materiam tractat, vti latius admonuimus in calce Argumenti.*

G 129. erunt remiſſa, & quorum retinueritis, erunt retenta, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus vbique vertit:* remittentur, *&:* tenebuntur, *de qua lectione vide Adnotationes noſtras in Epiſt. eius* 73. *ad Iubaian. Legimus vero paulopoſt ex ms. Angl. cod.* nec ex hoc tamen ipſe diuerſus, *pro:* diuiditur, *quia ſequitur:* nec alter eſt, *&:* vnus atque ipſe eſt diuidens officia, *vbi adludit ad illud* 1. *Cor.*12. vnus atque idem ſpiritus diuidens ſingulis prout vult. *Item non multo poſt:* ibi parce datus, hic large commodatus, *pro:* dat, *ac:* commodat, *quia præcedit:* effuſus, *& ſequitur:* exhibitus.

130. ſpiritum veritatis, &c.] *Sic prorſus caſtigamus, pro:* ſpiritus *ex Angl. ms. cod. illud enim legitur Ioan.*14. *Legit autem per emphaſim:* Quum venerit aduocatus ille, *tum hic, tum in ſequenti ſcriptura, Ioan.*14. *& bis:* meo, *quod tam Græce quam Latine deſideratur. Ibi autem:* vos diriget in omnem veritatem, *Græca potius quam Latina ſequitur exemplaria, ſicuti etiam quum iterum adludit ad Apoſtolum* 1 *Corinth.*12, *legens:* virtutes & ſanitates, *ac:* diſcretiones ſpirituum, *plurali numero.*

131. habitans in ſolo Chriſto plenus & totus, &c.] *Videtur ſic interpretari (atque adeo tacite inſinuare diuinitatem Spiritusſancti) illud Coloſſ.*2. Quia in ipſo inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et eſtis in illo repleti. *Legimus autem & ſupplemus ex Angl. ms cod.* cumulate diſtributus & miſſus, *pro eo quod erat dumtaxat:* cumulate admiſſus. *De Prouerbiali vero formula:* vt ex illo venæ ducerentur, *vide noſtra Prolegomena.*

H 132. Et requieſcit, inquit, ſuper eum, *&c.* & impleuit eum, &c.] *Peculiaris eſt etiam hæc Auctori lectio, pro eo quod editiones omnes Iſai.*11. *& Tertull. ac B. Cyprian.* requieſcet, *ac:* implebit, *niſi forte mendum ſubſit. Placet autem diſtinctio Auctoris in ſcriptura Iſai.*61. Euangelizare pauperibus miſit me, *pro eo quod perperam hodie apud* LXX *Græce & Latine* miſit me, *ſequentibus adnectitur, maxime quum illud Chriſtus citauerit Luc.*4. *Auctori etiam propria eſt verſio Pſal.*44 à conſortibus tuis, *pro eo quod alii omnes:* præ, *vertunt, ſed ad vtrumque anceps eſt vocula* παρά.

133. Hic eſt enim qui contra carnem deſiderat, &c.] *Mira eſt interpretatio illius:* Spiritus concupiſcit aduerſus carnem, *de Spiritu ſancto hominem inhabitante, quum alii malint referre ad ſpiritum hominis. Atqui conſentit cum vulgato Latino Interprete, legens* 1. *Cor.*4. Et ſpiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt, *quantumuis hodie Græce plurali legitur numero. Et econtrario Græcis exemplarib. correſpondet magis,* 1. *Tim.*4. *vertens* ſpiritibus ſeductoribus, *idque non hic modo, ſed etiam infra Epiſt. de Cibis Iudaicis cap.*5.